

[Erdélyi Magyar Adatbank]

ROMÁNIAI MAGYAR ÉVKÖNYV

2009–2010

ROMÁNIAI MAGYAR ÉVKÖNYV
2009–2010

**ANUARUL MAGHIAR DIN ROMÂNIA
2009-2010**

Fundația DIASPORA © Universitatea Sapientia
Timișoara – Cluj-Napoca, 2011
Tipografia Gordian
300434 Timișoara, Str. Herculane 35

ISBN 978-606-8259-37-6

**ROMÁNIAI
MAGYAR
ÉVKÖNYV
2009–2010**

Temesvár - Kolozsvár

Az ÉVKÖNYV kiadását támogatták:

Szülőföld Alap Budapest

Szerkesztőtanács:

Bakk Miklós, Bodó Barna, Fazakas Emese,
Somai József, Sorbán Angella, Tonk Márton

Szerkesztette:

Bodó Barna

Társszerkesztők:

Bakk Miklós, Somai József, Tonk Márton

Lektorálás:

Albert Ferenc, Bálintfi Ottó, Erdei Ildikó,
Miklósik Ilona

Borító és kötetterv: Könczey Elemér

Korrektúra: Lázár Ildikó

Tartalom

Előszó – Prefață – Preface (Bodó Barna) **XI-XIII**

I. A demokrácia útján

Bakk Miklós: A román alkotmány módosításának kérdése 2003 és 2010 között **3**

Varga Attila: Alkotmányozó Alkotmánybíróság? – avagy: ki őrzi az őrzőket? **13**

Székely István Gergő: Elnökválasztás Romániában 2009-ben **29**

Szász Alpár Zoltán: Európai parlamenti választások – 2009 **61**

Bodó Barna – Szász Alpár Zoltán: A dekonstruált régió: Bánság **93**

Bakk Miklós – Szász Alpár Zoltán: Határmentiség a Kárpát-medencében – Románia és Magyarország **111**

Bodó Barna – Toró Tibor: Az EU-csatlakozás hatása a határon átnyúló gazdasági kapcsolatokra **123**

A. Gergely András – Varga Andrea: Politikai sodródások és újragyarmatosítások **147**

II. Jelenségek és folyamatok

Deme Cecília: A romániai szociálpolitika fejlődése **169**

Gagy József: Falusi átalakulás **191**

Székely Tünde – Plugor Réka – Szabó Júlia – Kiss Zita: Végzős egyetemi hallgatók továbbtanulási percepciója – 2008 **201**

Bálint Blanka: A túlképzettség lehetséges okai az erdélyi diplomások körében **225**

Domokos Judit – Kozma Csaba: Személyi állomány és szervezeti kultúra háromszéki iskolákban **241**

Kiss Dénes: A romániai magyar civil szféra néhány jellemzője 2010-ben **259**

Illyés Szabolcs: Félsziget és Tusványos: választási lehetőségek vagy kiegészítő rendezvények **277**

Bura László: Szatmár utcaneveinek alakulása **291**

III. Nyelvünkben élünk

Egyed Ákos: Erdélyi Múzeum-Egyesület **309**

Erdély Judit: Az anyanyelv szolgálatában **335**

Tőkés Orsolya: Diákszínhátság Erdélyben, 1990-2010 **353**

Gál László: Magyar nyelvű római katolikus hitoktatás **365**

Bartha Krisztina–Katona Hajnal Tünde: Kolozsvári és nagyváradi X. osztályos szakiskolások identitása és nyelvi attitűdje **375**

- Gál Noémi: Nemzet, kultúra és identitás – a nyelvi revitalizáció felől **395**
Veress Emőd: Jogászképzés a Sapientia – EMTE-n **411**
Felsőoktatási jövőkép – Tonk Márton **417**
Rezi Elek: A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet **420**
János-Szatmári Szabolcs: Partiumi Keresztény Egyetem **426**
Dávid László – Hauer Melinda – Tonk Márton: Sapientia EMTE **434**
Nagy Csilla: A BBTE 2010-ben **433**
Salat Levente – Papp Z. Attila – Csata Zsombor – Péntek János: Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai **437**
Tonk Márton: Jelen és jövő a romániai magyar felsőoktatásban **447**

IV. Társadalmi kihívások és válaszok

- Somai József: Válságkezelés Romániában **459**
Portik Izabella: A romániai munkaerőpiac és az oktatási rendszer **469**
Székely Imre: A költségvetési felelősség Romániában **489**
Urák István: Természetvédelem Romániában **501**
Garda Dezső: Természeti katasztrófa Székelyföldön? **515**
Dénes Emőke Katalin: Verespatak mint politikai próbatétel **529**
Vicsai Nóra: Kolozsvár metropolisz övezet turizmusa **559**

V. Kronológiák, dokumentumok

- 2008-2009 kisebbségpolitikailag fontos eseményei (Bodó Barna) **595**
Közéleti krónika 2008 (Udvardy Frigyes) **633**
EMNT kronológia (Bakk Miklós) **675**
2008-2009. évi jogszabályok (Kokoly Zsolt) **687**
Freedom House jelentés: Románia 2010 **705**
A Romániai Magyar Évkönyv, 2009–2010 szerzői **729**

Cuprins

Prefață în limbile maghiară, română și engleză (Bodó Barna) **XI-XIII**

I. Pe drumul democrației

Bakk Miklós: Problema modificării Constituției României în perioada 2003-2010 **3**

Varga Attila: Curtea Constituțională și prerogativele sale – ori: cine-i păzește pe paznici? **13**

Székely István Gergő: Alegeri prezidențiale în România, 2009 **29**

Szász Alpár Zoltán: Alegerile europarlamentare – 2009 **61**

Bodó Barna – Szász Alpár Zoltán: O regiune deconstruită: Banatul **93**

Bakk Miklós–Szász Alpár Zoltán: Relațiile transfrontaliere în Europa Centrală și de Est – România și Ungaria **111**

Bodó Barna – Toró Tibor: Efectul aderării la UE asupra relațiilor economice transfrontaliere **123**

A.Gergely András – Varga Andrea: Curente și inerții ale tranziției politice **147**

II. Procese și fenomene sociale

Deme Cecília: Dezvoltarea politicii sociale în România **169**

Gagy József: Transformări rurale **191**

Székely Tünde – Plugor Réka – Szabó Júlia – Kiss Zita: Percepțiile studenților din anii terminali privind continuarea studiilor – 2008 **201**

Bálint Blanka: Posibile cauze ale supracalificării la absolvenții din Ardeal **225**

Domokos Judit – Kozma Csaba: Personal didactic și cultură organizațională în școli din județul Covasna **241**

Kiss Dénes: Caracteristici ale sferei asociative maghiare din România la nivelul anului 2010 **259**

Illyés Szabolcs: Peninsula și Tusványos: festivaluri alternative sau manifestări aflate în competiție **277**

Bura László: Evoluția denumirilor stradale din Satu Mare **291**

III. Limba maternă – comoara noastră

Egyed Ákos: Societatea Muzeului Ardelean **309**

Erdély Judit: În slujba limbii materne **335**

Tőkés Orsolya: Teatrul școlar în Ardeal în perioada 1990-2010 **353**

Gál László: Ore de religie romano-catolică în limba maghiară **365**

Bartha Krisztina – Katona Hajnal Tünde: Identitate și atitudine lingvistică la elevii de clasa a X-a din Cluj și Oradea **375**

- Gál Noémi: Națiune, cultură și identitate – din perspectiva revitalizării lingvistice **395**
- Veress Emőd: Secție de drept la Universitatea Sapientia **411**
- Perspectivă universitară – Tonk Márton **417**
- Rezi Elek: Institutul Teologic Protestant din Cluj **420**
- János-Szatmári Szabolcs: Universitatea Creștină Partium **426**
- Dávid László – Hauer Melinda – Tonk Márton: Universitatea Sapientia **434**
- Nagy Csilla: Universitatea Babeș-Bolyai în 2010 **433**
- Salat Levente – Papp Z. Attila – Csata Zsombor – Péntek János: Situația și perspectivele învățământului superior maghiar din Ardeal **437**
- Tonk Márton: Prezent și viitor privind învățământul superior maghiar din România **447**

IV. Provocări și răspunsuri sociale-economice

- Somai József: Managementul crizei în România **459**
- Portik Izabella: Piața muncii din România și sistemul educațional **457**
- Székely Imre: Responsabilitatea bugetară în România **477**
- Urák István: Protecția naturii în România **489**
- Garda Dezső: Catastrofă naturală în Ținutul Secuiesc? **503**
- Dénes Emőke Katalin: Roșia Montană – o provocare de politică publică **499**
- Vicsai Nóra: Turismul zonei metropolitane Cluj **523**

V. Cronologii, documente

- Cronica evenimentelor politice importante pentru minoritatea maghiară, 2008-2009 (Bodó Barna) **545**
- Cronica evenimentelor culturale, 2008 (Udvardy Frigyes) **583**
- Cronologia Consiliului Național Maghiar din Transilvania (Bakk Miklós) **625**
- Acte legislative 2008-2009 (Kokoly Zsolt) **637**
- Raportul Freedom House: România 2010 **655**
- Autorii volumului *Anuarul Maghiar din România, 2009-2010* **679**

Contents

Preface (Bodó Barna) – in Hungarian, Romanian and English **XI-XIII**

I. On the Pathway of Democracy

Bakk Miklós: The Issue of Amending the Romanian Constitution in the Period Between 2003 and 2010 **3**

Varga Attila: The Constitutional Court and Its Prerogatives: Who Guards the Guardians? **13**

Székely István Gergő: The Romanian Presidential Elections of 2009 **29**

Szász Alpár Zoltán: Elections for the European Parliament, 2009 **61**

Bodó Barna – Szász Alpár Zoltán: Deconstructing a Region: the Banat/Bánság **93**

Bakk Miklós – Szász Alpár Zoltán: Cross-border Relations in Central Eastern Europe – Romania and Hungary **111**

Bodó Barna – Toró Tibor: The Impact of EU Accession on Cross-Border Economic Relations **123**

A. Gergely András – Varga Andrea: Drifting and Inertia During Political Transition(s) **147**

II. Data and Processes

Deme Cecília: The Development of Social Policy in Romania **169**

Gagyí József: Changes in Rural Areas **191**

Székely Tünde – Plugor Réka – Szabó Júlia – Kiss Zita: Perceptions of Graduating Students on Continuing Their Education, 2008 **201**

Bálint Blanka: Possible Causes of Overqualification by Transylvanian Alumni **225**

Domokos Judit – Kozma Csaba: Teaching Staff and Organisational Culture in Covasna County Schools **241**

Kiss Dénes: Features of the Associational Sphere Belonging to the Hungarian Minority – Based on Empirical Evidence Collected in 2010 **259**

Illyés Szabolcs: *Peninsula* and *Tusványos*: Alternative Festivals or Competing Events **277**

Bura László: The Evolution of Street Names in Satu Mare **291**

III. Education and Culture in Hungarian Language

Egyed Ákos: The Transylvanian Museum Society **309**

Erdély Judit: In Service of the Native Language **335**

Tőkés Orsolya: Pupils' Theatrical Ensembles in Transylvania, 1990-2010 **353**

Gál László: Teaching Roman Catholic Religion in Hungarian Language **365**

- Bartha Krisztina – Katona Hajnal Tünde: Linguistic Identity and Attitudes by 10th Form High School Pupils from Cluj and Oradea **375**
- Gál Noémi: Nation, Culture and Identity – from the Viewpoint of Language Revitalisation **395**
- Veress Emőd: Law Department at the Sapientia University **411**
- Prospects of Higher Education – Tonk Márton **417**
- Rezi Elek: The Protestant Theological Institute of Cluj **420**
- János-Szatómári Szabolcs: The Partium Christian University **426**
- Dávid László – Hauer Melinda – Tonk Márton: The Sapientia University **434**
- Nagy Csilla: The Babeş-Bolyai University in 2010 **433**
- Salat Levente – Papp Z. Attila – Csata Zsombor – Péntek János: The Situation and the Prospects of Hungarian Language Higher Education in Transylvania **437**
- Tonk Márton: Present and Future Regarding Hungarian Language Higher Education in Romania **447**
- IV. Social and Economic Challenges and Responses**
- Somai József: Crisis Management in Romania **459**
- Portik Izabella: Labour Market and Educational System in Romania **457**
- Székely Imre: Budgetary Responsibility in Romania **477**
- Urák István: Nature Protection in Romania **489**
- Garda Dezső: Natural Disaster in *Szeklerland*? **503**
- Dénes Emőke Katalin: Roşia Montană – A Policy Challenge **499**
- Vicsai Nóra: Tourism in the Cluj Metropolis Area **523**
- V. Chronologies and Documents**
- Main Political Events Regarding Minorities: 2008-2009 (Bodó Barna) **545**
- A Chronicle of Cultural Events: 2008 (Udvardy Frigyes) **583**
- A Chronicle Regarding the Hungarian National Council of Transylvania (Bakk Miklós) **625**
- Laws and Decrees Adopted in 2008 and 2009 (Kokoly Zsolt) **637**
- Romania 2010. Freedom House Country Report **655**
- List of Contributors (to the *Hungarian Yearbook of Romania, 2009-2010*) **679**

A tizedik volna...

Évkönyveink sorát 2000-ben kezdtük el – tehát a most megjelenő volna/lehetne a tizedik... De volt korábban is két évet átfogó számunk, miként ilyen a jelenlegi is. Ugyanakkor késésben vagyunk.

Egy ilyen csúszás kapcsán jogosan merül fel a kérdés: ki tudjuk-e adni az *Évkönyvet* eredeti terveinknek megfelelően, még fontosak-e számunkra a kezdeti célok és szempontok?

A kérdés második felére könnyű a válasz: igen. A gazdasági válság nem a könyvkiadást tépázta meg általában, hanem a nyomtatványok világát. Továbbra is nagy szükség van a rendszeres számvetésre, a menet közbeni elemzésekre és a perspektívák számba vételére, ez az igény alighanem örök azon közösségek esetében, amelyek – elitjei – úgy gondolják, a jövőt építeni kell. Akik az *Évkönyvet* szerkesztjük – ekként gondoljuk. Bár mindenütt szorít a pénz hiánya, mégis indítanak újabb kiadványokat – igaz, ezek jobbára elektronikus formátumban jelennek meg. Alighanem nekünk is alaposan elemeznünk kell a jövőben ezt a megjelentetési alternatívát.

Elemezzük a kiadói társulás lehetőségét is – és ebben a Sapientia-Erdélyi Magyar Tudományegyetem nyitott, elvben a következő *Évkönyvtől* kezdődően közös szerkesztésű és kiadású lesz a kötet. Ez a folyamat már az idén beindult azzal, hogy a szerkesztést már most a Sapientia kolozsvári karával közösen végeztük, a kiadást még a Szórvány Alapítvány vállalta.

Jelen kötetünk tartalmi vonatkozásban igazodik a korábban is vallott elvekhez. A tagolás nem változott, a tematika pedig követi a szerkesztők szerint fontos és jelentéssel teli társadalmi eseményeket és folyamatokat.

Az előszó írása közben ötlött fel, hogy a szerzők adatai között nem szerepel a születési év (megfontolandó a jövőben), de az bizonyos, hogy a szerzők fele fiatal, alig túl a diplomázáson illetve a szakmai pályájának elején jár. És ami talán még fontosabb: több (fiatal) középiskolai tanár is szerzőnké vált, jelzésként annak, hogy a lassan, de biztosan szélesedő (doktori) képzési lehetőségek okán mind több középiskolában folyik komoly tudományos munka. Ami a szerzők regionális eloszlását illeti, természetesen a legtöbben kolozsváriak, de a szerkesztő számára nagy öröm a Székelyföld korábbiaknál sokkal nagyobb mértékű jelenléte.

Az *Évkönyv* tematikai palettájából a felsőoktatási körkép emelkedik ki, nem csupán azzal, hogy szinte minden felsőoktatási intézményünk képviselése megszólal az összeállításunkban, hanem főként annak okán, hogy a félszáz oldalas anyag figyelmes olvasata azt sugallja: korszakváltásról kell beszélni a

romániai/erdélyi magyar felsőoktatást illetően. Immár nem az egykori Bolyai (magyar) egyetem visszakövetelése a fő cél, hanem az utóbbi tíz évben kialakult struktúrák megszilárdítása, rendszerbe szervezése, képzési hiányok megszüntetése és a támogatási politika újraértelmezése. Ezt úgy kell érteni, hogy politikai és méltányossági alapon is elvárható, hogy a Sapientia és Partium egyetemek támogatását illetően a román állam is felelősséget vállaljon.

Nem hiányozhat *Évkönyvünk* témái közül Verespatak – hiszen a ciános bányászat újraindítása önmagán túlmutató, a helyitől az EU-s dimenzióig megannyi kontextusban hordoz üzenetet. Ugyanakkor külön környezetvédelmi blokkról beszélhetünk, hiszen kötetünk (hangsúlyosan első alkalommal) foglalkozik a romániai természet-védelemmel is általában, illetve a székellyföldi erdők lepusztításával – azzal a jelenséggel, amelynek a természetin túl igen komoly társadalmi vonatkozásai vannak.

Végezetül köszönet kell mondanunk támogatóknak: a **Szülőföld Alap** kurátorainak. És köszönet mindazoknak, akik a kötet szerkesztésében és nyomdai előkészítésében részt vállaltak.

Temesvár, 2011 decemberében

Bodó Barna

După zece ani...

Șirul *Anuarelor* a început în 2000, ediția actuală ar fi a zecea... Ar putea fi, dacă fiecare volum ar fi fost anuar pentru un singur an calendaristic, dar ca și în cazul acestuia, și în trecut am mai avut volume care acopereau doi ani.. Totodată, cu acest volum am și întârziat.

Fiind situația dată, se pune întrebarea dacă mai sunt valabile pentru noi, și azi, scopurile pe care ni le-am stabilit la lansarea colecției, dacă au intervenit schimbări cu privire la concepția de bază?

Răspunsul la întrebare, la a doua parte a ei, este un da simplu. Criza economică cu care ne confruntăm azi nu a lovit piața cărții în întregime ei ci preponderent publicațiile tipărite. Nimeni nu contestă că sunt necesare, și azi, analizele curente, dările de seamă cu privire la rezultatele obținute în diferite domenii ca și creionarea orizonturilor, a viitorului apropiat. O astfel de așteptare este perenă în cazul acelor colectivități care consideră că viitorul trebuie construit. Redactorii *Anuarului* afirmă această convingere. Chiar dacă lipsa banilor marchează lumea publicațiilor tipărite, apar, și ne bucură acest fapt, publicații noi, dar preponderent în format electronic. În viitor, credem, trebuie să analizăm și noi această alternativă.

Am analizat posibilitatea unei noi formule privind editarea *Anuarului* – și am găsit în Universitatea Sapientia un partener deschis privind o colaborare strategică. Începând cu *Anuarul* următor editarea și publicarea se va realiza în cooperare cu această instituție de învățământ superior. Procesul a fost demarat cu ediția actuală când echipa redacțională a fost întregită cu reprezentantul Universității, însă financiar Sapientia se va putea angaja începând abia cu volumul ce va urma.

Astfel, sub aspectul conținutului, *Anuarul* actual are la bază principiile noastre stabilite la pornire. Structura volumului nu s-a schimbat, ne-am propus ca tematicile abordate să reflecte procese și fenomene importante pentru comunitatea noastră.

Prefața fiind ultimul „act” al procesului de redactare, acum îmi dau seama că era bine să fi solicitat autorilor și data nașterii – informație ce nu figurează la datele privind autorii prezentului volum. Suntem convinși că cel puțin jumătate dintre autorii noștri ori urmează o formă de pregătire – fiind înscriși la studii doctorale –, ori sunt la începutului unei cariere profesionale. Trebuie semnalat faptul că mai mulți autori sunt profesori de liceu, ca semn al unei schimbări: datorită unor școli doctorale instituite în limba maghiară, deci maternă, tot mai mulți profesori de liceu întreprind activitate de cerceta-

re. Cu privire la distribuția teritorială a autorilor, natural, Clujul conduce, dar ne bucură foarte mult prezenta notabilă a colegilor din Ținutul Secuiesc.

Din paleta tematică oferită de actualul *Anuar* trebuie să atragem atenția asupra grupajului dedicat învățământului universitar în limba maternă, din două motive. Este de remarcat faptul că sunt prezenți cu opiniile lor reprezentanții aproape fiecărui institut de învățământ superior din țară – ne referim, bineînțeles, la acelea unde predarea se face și în limba maghiară.. Dincolo de acest aspect se mai impune o constatare: s-a ajuns la o schimbare majoră privind învățământul superior în limba maghiară. Avem de-a face cu o schimbare de priorități: în condițiile actuale, a existenței unor universități maghiare particulare acreditate, mai importantă decât ideea redobândirii Universității Bolyai a devenit necesitatea corelării activității instituțiilor existente și ideea integrării acestora sub forma unui sistem urmată de completarea ofertei universitare prezente cu specializări încă inexistente, neacoperite. Se așteaptă totodată și schimbarea politicii de finanțare a acestui învățământ: Universitățile Sapientia și Partium trebuie susținute financiar și de statul român.

Nu putea să lipsească dintre tematicile abordate nici cazul Roșia Montană – mineritul bazat pe tehnologia cu cianură este o chestiune ce are conotații la toate nivelurile, de la cel local până la cel al Uniunii Europene. Analiza noastră privind acest caz face parte dintr-un grupaj de mediu: mai publicăm o analiză privind starea protecției mediului în țară și abordăm o problemă majoră a Ținutului Secuiesc, cea a furtului din păduri, a defrișărilor clandestine, a distrugerilor inimaginabile petrecute în ultimii ani, cu repercusiuni majore asupra prezentului și viitorului acestei zone.

În încheiere, avem obligația morală de a mulțumi finanțatorului nostru, **Fondul „Szülőföld Alap”** din Budapesta, fără sprijinul lor financiar nu am fi putut publica prezentul volum. Precum mulțumim tuturor colaboratorilor care și-au adus contribuția la pregătirea și editarea prezentului *Anuar*.

Timisoara, decembrie 2011

Bodó Barna

Ten Years After...

We started publishing the series of Hungarian community *Yearbooks* in 2000, hence, the present volume should be the tenth. However, we already included two consecutive years in some of our previous issues – as is the case of this edition, too. Moreover, we are late this time.

In the case of such tardiness, one may justly ask: are we still able to publish the *Yearbook* according to our original intentions, and are the initial objectives and considerations still important to us?

Answering the second part of the question is rather easy: yes, they are! Nonetheless, the worldwide economic recession did not affect the publishing industry across the board, its impact has been felt primarily by printed publications. Still, there is a great need for carrying out analyses and drawing a balance at regular intervals as well as for weighing the chances and prospects in various areas. This need will always be felt by communities – and elites – considering that the future has to be built. For us, the editors of the *Yearbook*, the latter is a certainty. Even though the lack of financial means is felt drastically, new publications are issued almost everywhere, albeit, the majority of these books and periodicals appear exclusively on-line. Most probably, we also have to take into account this possibility for the future.

The alternative of publishing the *Yearbook* jointly, with another institution, has also been analysed. The Sapientia University is open to cooperate with us in this respect: in principle the next edition will be elaborated and published jointly. The process started this year already, since a representative of the Cluj pillar of the university helped editing the current volume. However, the Diaspora Foundation is the sole publisher.

This issue of the *Yearbook* is based on the initial guiding principles. The parts are the same, and the covered topics reflect the importance attached by the editors to various meaningful social events and processes.

While writing this preface, we realised that we did not ask the contributors to specify their year of birth (although this might be a good idea for the future). Nevertheless, it is certain that half of the authors are young: meaning recent graduates or professionals at the beginning of their careers. One thing can be deemed, though, even more important: many (young) high school teachers can be found among the contributors. This signals the fact that the widening of educational opportunities – i. e., the increase in the number of doctoral schools – has a positive impact on the quality of scientific work carried out in schools. In what concerns the regional distribution

of authors, most of them are quite understandably from Cluj/Kolozsvár, but it is of great satisfaction for the editors that the *Szeklerland* is far better represented than in previous years.

The main topic of the *Yearbook* are the analyses regarding higher education. Saying this, we do not refer to the sheer fact that almost all institutions offering programmes in Hungarian language are represented. More important seems the quantity of the material, which covers roughly 150 pages, and that a careful reading of the papers published in this part suggest the beginning of a new era in what concerns Hungarian language higher education in Romania/Transylvania. The objective to re-establish the (Hungarian language) Bolyai University ceased to be the primary concern; the necessity to consolidate the new structures created in the last ten years, the systemic integration of these institutions, the creation of new educational programmes and opportunities that have not been offered in Hungarian language until now as well as the revisiting of financing policies became crucial in the meantime. The latter should be interpreted as follows: one may expect, on the basis of considerations of fairness and of political ones as well, that the Romanian State took over certain responsibilities regarding the financial support given to the Sapientia and Partium Universities.

Another subject matter, which had to be covered in the *Yearbook* is Roşia Montană, since mining enterprises using cyanide technology are a political issue with connotations on all levels – from the local one to the one of the European Union. Nevertheless, in this respect we can speak of a series of studies dealing with environmental protection. This is the first time when our volume covers nature protection in Romania, generally, and the topic of deforestation in *Szeklerland*, particularly – the latter being a phenomenon having drastical social consequences, too.

Finally, we should express our gratitude towards our sponsors: the ‘**Szülőföld Alap**’ Fund from Budapest. We are also thankful to all our colleagues who helped elaborating the volume and preparing it for printing.

Temesvár/Timişoara, December 2011

Bodó Barna

A demokrácia útján

Bakk Miklós

A román alkotmány módosításának kérdése 2003 és 2010 között

Az 1991-ben elfogadott román alkotmányt először 2003-ban módosította a parlament. A 2003-as felülvizsgálatot Románia uniós csatlakozása tette szükségessé, ez volt az a kényszerítő körülmény, amely a módosításhoz szükséges minősített többséget a parlament két házában biztosította. De már a 2003-as felülvizsgálatot követő kommentárok megfogalmazták, hogy további alkotmánymódosítások szükségesek a sikeres európai uniós integráció érdekében.

Ugyan nem lehetséges és nem is célszerű világos határvonalat húzni az alkotmány módosítására vonatkozó politikai valamint civil és szakmai kezdeményezések közé, az alábbiakban mégis ezt tesszük: külön tárgyaljuk a kezdeményezések tisztán politikai szintjét és kontextusát azon szakmai anyagok keletkezésétől és tartalmi jegyeitől, amelyek az alkotmánymódosítás politikai napirendjét követték, de a politikai nézőponttól független kérdéseket is felvetettek.

A politikai kontextus 2003 után

Traian Băsescu államfő 2004-es megválasztását követően nagyon hamar világossá tette, hogy az alkotmány megváltoztatása része politikai programjának. 2005 nyarán bejelentette, hogy az egykamarás parlamentre való áttérést szorgalmazza, majd 2006 nyarán felvetette, hogy Romániának döntenie kell, áttér-e a prezidenciális/félprezidenciális rendszerre, avagy parlamentáris köztársaság marad.¹

Az egykamarás parlament kérdésében Băsescu 2005. szeptember 17-i bejelentése szerint referendumot kívánt kiírni.² Ez kiélezte a kormánykoalícióon belüli ellentéteket, ugyanis a koalíció két kisebbik tagja, a Nemzeti Liberális Párt és az RMDSZ a kétkamarás parlamentet kívánta megtartani. A referendum egyúttal – mint az államfő által alkalmazható politikai eszköz – felvetette az államfő és a parlament közötti hatalmi egyensúly alkotmányos kérdését is.

Az egykamarás parlamentről a Cotroceni palotában 2005. október 4-én tartott pártközi konzultációkon kiderült, hogy tulajdonképpen a parlamenti pártok nagy többsége³ elutasítja azt. Ugyanekkor elutasításba ütközött az államfő által felvetett másik reformjavaslat is, amely a választási rendszer egyéni körzetes átalakítására vonatkozott. A választási rendszer átalakítása ugyan nem kapcsolódik feltétlenül az alkotmányreformhoz, azonban Băsescu erre nézve is felvetette a referendum kiírását. Így a két kérdés, az egyéni körzetes választási rendszer és az egykamarás parlament kérdése összekapcsolódott az ún. Băsescu-projektben, amely a román politikai rendszer átalakítására irányult, és amely az államfő által kialakított politikai diskurzusban a „politikai osztály reformja” („reforma clasei politice”) címen jelent meg.

Az államfő 2006-ban újra megkísérelte az alkotmánymódosításhoz szükséges pártközi konszenzus kialakítását. A március 6-i konzultáción azonban a pártok többsége ismét elutasította az egykamarás parlament tervét, a többi módosítás tekintetében pedig a 2009-ben hatályossá váló „európai alkotmányhoz” való majdani igazodást javasolták.⁴

A 2007-ben elmélyült a kormányzó koalíció válsága: a Călin Popescu-Tăriceanu kormányfő és Traian Băsescu államfő között kialakult személyes konfliktus nagyon gyorsan a hatalmi ágak közötti, tartóssá váló patthelyzetbe nőtt át, és egyértelművé tette, hogy az 1991-es alkotmányjogi alapozás nem bizonyult megfelelőnek a parlament-államfő, valamint a kormányfő-államfő viszony stabilitása tekintetében. Popescu-Tăriceanu 2007 áprilisa elején átalakította a kormányát, amelyből – az ellenzék (a Szociáldemokrata Párt) támogatásával – kihagyta az államfő pártját, a Demokrata Pártot. Ennek eredményeképpen a parlament felfüggesztette Băsescu államfőt tisztségéből (alkotmány, 95. szakasz)⁵, azonban az elnök leváltásának megerősítésére kiírt, 2007. május 19-i népszavazáson választók 44,45%-a járult az urnák elé, és közel háromnegyedük (74,48%) a leváltás ellen voksolt.⁶

Băsescut a népszavazás számára kedvező eredménye megerősítette a félprezidenciális rendszer kialakítására irányuló törekvésében, azaz visszaigazolta azt a stratégiáját, amely a sikeresnek tűntette fel a „néphez fordulást” a parlament politikai akaratával szemben.

2008-ban a félprezidenciális rendszer és az egyéni választókerületes („uninominális”) választójogi megoldás összekapcsolása nagymértékben alárendelődött az őszi parlamenti választási kampány céljainak. A választási rendszer reformjára sor is került, a felemás eredmény azonban a politikai instabilitást látszott növelni.⁷

2008. májusában Băsescu államfő francia mintára egy szakértői bizottságot hozott létre az alkotmánymódosítás előkészítésére.⁸ A sajtóban Stanomir-bizottság néven ismertté váló szakmai grémium 2009 elejére elkészí-

tette jelentését. A jelentés megállapításait elég szabadon felhasználva, 2009. január 14-én Traian Băsescu a közvélemény elé tárta, melyek az általa kezdeményezett alkotmányreform sarkalatos pontjai: 1) a félprezidenciális rendszer bevezetése; 2) a parlament feloszlatai eljárásának összhangba hozatala a félprezidenciális rendszerrel; 3) egykamarás parlament; 4) a mentelmi jog újrafogalmazása; 5) a parlament hitelének növelése normaalkotó szerepének megerősítésével; 6) a területi-közigazgatási rendszer átalakítása a régiók esetleges bevezetésével; 7) az alkotmánybíróság presztízsének megerősítése; 8) az ügydöntő népszavazás intézményének bevezetése; 9) a Magisztrátúra Legfelsőbb Tanácsa szerepének és szerkezetének újrafogalmazása; 10) az állampolgárok jogainak megerősítése.⁹

A 2008-as választások után létrejött nagykoalíció¹⁰, melyet Băsescu épp az alkotmányreform érdekében szorgalmazott, megteremtette a parlamentben a módosításhoz szükséges minősített többséget, azonban a két nagypárt, a Demokrata-Liberális Párt (PDL) és a Szociáldemokrata Párt (PSD) közötti verseny felülírta az alkotmánymódosítással kapcsolatos gyenge konszenzust, amely tulajdonképpen csak az államfő számára volt prioritás.

Az alkotmánymódosítás témái közül a 2009 őszi elnökválasztási kampányra az egykamarás parlament kérdése került az előtérbe, ugyanis a „korrupt, önös érdekeiket követő képviselők” intézményének megreformálása jól beleillett a második mandátumára készülődő Traian Băsescu establishment-ellenes kampányába. Băsescu az elnökválasztás második fordulójának napjára népszavazást írt ki a parlament létszámának csökkentéséről és az egykamarás parlament létrehozásáról. Bár ez a – 2009. november 22-én megtartott – népszavazás siker volt az államfő számára (a népszavazáson a szavazatok 72,31%-a az egykamarás parlamentet, 83,31%-a pedig a parlamenti képviselők létszámának csökkentését támogatta¹¹), közvetlen relevanciája az alkotmány módosítása tekintetében még sem volt (a népszavazással kezdeményezett alkotmánymódosítás eljárását ugyanis nem tartalmazza az alkotmány módosításáról szóló alkotmányfejezet).

A népszavazás kapcsán elindított viták a civil társadalom szélesebb köreit a korábbiakhoz képest jóval erőteljesebben bevonták az alkotmánymódosítás vitájába. A kérdést azonban a világgazdasági válság 2010-es kezelése, a Boc-kormány ezzel kapcsolatos politikai konfliktusai levették a napirendről. 2010 áprilisa végén a kabinet tett ugyan még egy kísérletet az egykamarás parlamentre és vonatkozó alkotmánymódosítás betérjesztésére, ennek azonban már egyéb taktikai céljai voltak,¹² nem magának a tényleges alkotmányreformnak a beindítása. Ugyanekkor a parlament is létrehozott egy 25 tagú, szenátorokból és képviselőkől álló alkotmánymódosító bizottságot, amely mindazonáltal 2010 őszéig érdemi munkát nem folytatott.¹³

Összefoglalva: Băsescu terve a félprezidenciális rendszer alkotmányjogi megalapozásáról és az egykamarás parlament kialakításáról az elmúlt hat év alatt (2005-2010) nem volt sikeres, de fennmaradt a politikai rendszer (parlament-államfő viszony) instabilitása is.

Băsescu politikai agendája mellett az egyes pártok alkotmánymódosítással kapcsolatos javaslatai a jelzett időszakban jóval konjunkturálisabbak és alkalomszerűbbek voltak. Néhány példa:

- 2006 januárjában a liberális Horia Uioreanu a nagyvárosi régiók státusának alkotmányos rögzítését javasolja.¹⁴
- 2006-ban az RMDSZ a sürgősségi kormányrendeletek és a felelősségvállalással történő törvényhozási eljárás alkotmányból való törlését javasolja.
- 2006 szeptemberében a Parasztpárt alelnöke, Aurelian Pavelescu elutasította a félprezidenciális megoldást, parlamentáris köztársaságot javasolt, és a román nép „keresztény alapjainak” rögzítését az alkotmányban.¹⁵
- 2007 júliusában Emil Boc, a Demokrata Párt elnöke azt javasolta, hogy alkotmányos előírással legtöbb három mandátumra kellene korlátozni a politikai hivatalvállalások, a közméltóságok mandátumainak számát.¹⁶
- 2008 februárjában Frunda György, az RMDSZ szenátora az alkotmány módosításával javasolta az alkotmánybíróság „szupertörvényhozói” hatalmának korlátozását. Szerinte a 2003-as alkotmánymódosítás után az alkotmánybírák felboríthatják a parlament által elfogadott törvényeket, és cenzúrázhatják, illetve megvetozhatják a kormány döntéseit, anélkül, hogy lenne lehetőség esetleges rossz döntéseiket módosítani.¹⁷

A levonható konklúzió: a jelzett időszakban a politikai pártok úgy értékelték, igazából nincs alkotmányozási kényszer. Az alkotmánymódosítással kapcsolatos egyes részjavaslatok ezért inkább konjunktúrákhoz kötődtek, és különböző pozicionálási megfontolásokhoz kapcsolódtak.

Szakmai álláspontok 2003 után

Már a 2003-as alkotmánymódosítás vitájában hallatta hangját néhány civil csoportosulás. Az értelmiségi műhelyek közül Traian Băsescu kezdeményezéseit leginkább a Társadalmi Dialógus Csoport (Grupul pentru Dialog Social) karolta fel, ebből a körből került ki a legtöbb államfő mellett kampányoló értelmiségi. 2007. június 26-án Cătălin Avramescu, Andrei Cornea, Gabriel Liiceanu, Mircea Mihăieș, Horia-Roman Patapievici, Andrei Pleșu,

Vladimir Tismăneanu és Traian Ungureanu felhívásban fordult a román közvéleményhez, kérvén az új, nyolcadik alkotmány elfogadását. Diagnózisuk szerint a jelenlegi alkotmány számos ellentmondást tartalmaz, és szükség van olyan új alaptörvényre, amelynek kidolgozása – az előző hét alkotmány elfogadásától eltérően – kollektív és nyilvános aktusként valósul meg. A kormányforma tekintetében a felhívás kimondja: népszavazáson kell dönteni arról, hogy parlamentáris vagy prezidenciális rendszert alapozzon meg az alkotmány.¹⁸

A legszisztematikusabb civil kampányt az alkotmánymódosítás érdekében a Pro Democratia Egyesület folytatta, mely 2008 januárja és 2009 januárja között több fórumot szervezett Románia nagyobb városaiban az alkotmánymódosítás kérdéséről, és két kiadványt is közzétett; az egyik az alkotmányozás teoretikus keretét vázolja, a másik a megszervezett fórumok témáit összesíti és rendszerezi a döntéshozók számára.¹⁹

Az alkotmánymódosítással kapcsolatos viták fontos – és a 2003 előtti vitákhoz képest új – eleme, hogy ideológiai alapvetésű koncepciók is megfogalmazódtak bennük. A CADI-csoport²⁰ az alkotmány kérdéseit a társadalom (civil társadalom) libertariánus nézőpontjából közelítette meg, s bár javaslataik helyenként szélsőségesen államellenesek (anarcholiberalisak), kétségtelenül bővítették a vita fogalmi keretét. A javaslatcsomagot a „22” folyóirat vitaanyagként, külön mellékletben tette közzé.²¹

A műhely egyik szerzője, Vlad Tarko például azt mutatta ki, hogy a jelenlegi alkotmány alapján nem érvényesül az állam és polgára közötti egyenlőség a bíróságokon, azaz a bírói hatalom nem teljesen független az államtól. Gabriela Dumitrescu a rendeleti kormányzás kérdését elemezte (az alkotmány 115. cikke), a törvényeket helyettesítő kormányrendeleteket olyan eszközökként értelmezte, amelyekben keresztül a kormányzat befolyásolhatja a bíróságok döntéseit. Tudor Glodeanu a Magisztratúra Legfelső Tanácsának megválasztási módját kifogásolja, mivel annak alkotmányos szabályozása a bírói kar 1989 előtt tevékenykedő képviselőit favorizálja és tartja meg pozícióban, tehát gátolja az igazságügy reformját. Ezért a Tanács tagjainak véletlenszerű (sorsolásos) kijelölését javasolta. Horia Terpe olyan mechanizmusokra tett javaslatot, amelyekkel a szubszidiaritás elve erőteljesebben érvényesíthető lehet helyi szinten; ezek: a gyakoribb helyi népszavazások, a polgárok intézményes bevonása a helyi tanácsok döntéshozatali folyamatába. Sorin Cucera a titkosszolgálatok fölötti törvényességi és költségvetési ellenőrzés kérdését vetette fel, és a brit példa alapján külön bíróságok létesítését javasolta, amelyek a szolgálatok visszaéléseivel kapcsolatos ügyekben ítélnének.²²

A 2008-2009-ben kibontakozni látszó vita központi jelentőségű tanulmánya kétségtelenül a Stanomir-bizottság Jelentése volt. A Jelentést a sajtóban számos kommentár Băsescu tervének igazolásaként értelmezte, azonban a tanulmányt szakmai színvonala arra mindenképpen alkalmassá teszi, hogy előre lendítse a párbeszédet a politikai-ideológiai valamint szakmai műhelyek között. A jelentés 11 pontban állapítja meg, melyek az alkotmány szintjén is azonosítható problémái a politikai intézményrendszernek. Ezek: 1) A végrehajtó hatalom szerkezete és belső konfliktusai; 2) az alkotmányos válsághelyzetek megoldási mechanizmusainak és megelőzésének a hiánya; 3) az elnök egyeztetési hatáskörének ellentmondásossága; 4) a közvetlen demokrácia jogállása; 5) a parlament szerkezete: egy- vagy kétkamarás parlament; 6) a törvényhozás és a parlamenti ellenőrzés kérdése; 7) a mentelmi jog; 8) az alkotmánybíróság szerepe és hatásköre; 9) a közigazgatás szerkezete; 10) az alapvető jogok és szabadságok; 11) az alkotmány felülvizsgálata és az alkotmányos rend védelme.

Megfigyelhető, hogy Traian Băsescu fennebb ismertetett tíz pontja ezekhez a problémákhoz kapcsolódik. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a jelentés nem támogatja egyértelműen Băsescu mindegyik opcióját, így például az egykamarás parlamentet, miközben a félprezidenciális rendszer elméleti bemutatása a Jelentésben valóban a Băsescu-opciónak kedvez.

A Stanomir-jelentésről viszonylag kevés, szakmainak nevezhető bírálat készült. 2010-ben a Soros Alapítvány támogatásával megjelent egy négyszeres tanulmánykötet,²³ amely a román alkotmányos rendszer egyes kérdéseit vizsgálja, és ez tartalmaz néhány árnyaltan kritikus megjegyzést a Jelentésről.²⁴ A *Magyar Kisebbség* c. folyóirat teljes tematikus számot szentelt a Jelentésnek.²⁵ Ebben az RMDSZ nézőpontjából a Jelentést szisztematikusan Varga Attila elemezte.²⁶ Tanulmányának fontosabb kifogásai:

- a Jelentés a politikai nemzet fogalmára alapoz, elkerüli azoknak a kérdéseknek a vizsgálatát – és ezzel összefüggően: a megoldási javaslatok megfogalmazását –, amelyek e fogalom problematikusságából adódnak;
- a Jelentés stílusa eklektikus (hol jogi, hol politológiai, hol pedig esszé-szerű), és ez azt bizonyítja, hogy „korántsem olyan független és szakértői”,²⁷ mint amilyennek azt a szerzői kollektíva feltüntette;
- támogatja a félprezidenciális rendszert anélkül, hogy részletekbe menően elemezné annak francia reformját, elmozdulását a parlamentarizmus irányába.

A *Magyar Kisebbség*ben megjelent írások közül különösen érdekes Veress Emőd tanulmánya,²⁸ amely a Stanomir-bizottság Jelentésében megjelenő

kardinális kérdések elemzése mellett magának a bizottság munkájának belső körülményeire is utal (a szerző tagja volt e bizottságnak).

A Stanomir-jelentés, bár különösebb hatása nem volt, kétségtelenül elérte, hogy egyfajta irányt adjon a kiemelt kérdések (parlament, félprezidenciális rendszer) vitájának. A Jelentés mellett azonban megemlíthetők olyan szerzők és munkák is, akik/amelyek az alkotmány egészére, annak történeti és társadalmi kontextusára is reflektálnak. Corneliu-Liviu Popescu szerint a jelenlegi alkotmány annyira rossz, hogy nincs értelme a toldozás-foldozásnak: teljesen új alkotmányt kell írni.²⁹ Felmerül az alkotmányszöveg stílusának, értelmezési zártságának a kérdése is. Gabriel Andreescu szerint ennek a társadalmi kontextustól, a normakövető magatartás kulturális meghatározottságától kell függenie: ott, ahol a szabályok tiszteletben tartása általános norma, van értelme az egyes alkotmánycikkelyek „nyitott” megfogalmazásának, mivel ez lehetővé teszi a normák újraértelmezését, azaz alkalmazkodását az időben változó kontextusokhoz, ott viszont, ahol a kétértelműség hatalmi visszaélések forrása lehet, jól meg kell fontolni, melyek azok a rendelkezések, amelyek a kellő precizitást nélkülözhetik.³⁰

Összegzés

A 2003-2010 közötti periódusnak a román alkotmány módosításáról szóló vitái csak időnként voltak meghatározói a politikai napirendnek. Állandó jellegű, stratégiai törekvés az alaptörvény megváltoztatására egyedül Traian Băsescu részéről volt tapasztalható, a törekvés állandósága azonban nem párosult részleteiben is kimunkált koncepcióval. A koncepcionális ellentmondásokat felmutató stratégiához a politikai pártok nagyon konjunkturálisán, pillanatnyi politikai érdekek mentén csatlakoztak. Mindezek ellenére a szakmai és civil műhelyek jóval élénkebben, nagyobb háttértudást megmozgatva csatlakoztak e vitákhoz, mint a 2003-as módosítást megelőző vita-időszakban, jóllehet, részvételük még így is elmarad attól, hogy hatása az alkotmányos kultúrára – mely a politikai kultúra része – számottevő legyen.

Jegyzetek:

¹ Lásd „*Analisti si consultantii vorbesc despre monarhia constitutionala*”, www.9am.ro, 2008.09.02. [http://www.9am.ro/stiri-revista-presci/Politica/102184/Analisti-si-consultanti-vorbesc-despre-monarhia-constitutionala.html, letöltve: 2010.12.26]

² Mircea Marian: „*Președintele anunță referendum pentru parlamentul unicameral*”. www.adevarul.ro, 2005.09.19 [letöltve: 2010.12.26]

³ Kivétel ekkor a Konzervatív Párt (PC) és Băsescu egykori pártja, a Demokrata Párt (PD).

- ⁴ Lásd „*Consens: Partidele nu vor modificarea Constitutiei*” <http://www.newspad.ro/Consens-Partidele-nu-vor-modificarea-Constitutiei,95300.html>, 2006.03.07. [Letöltve: 2010.12.26.]
- ⁵ 2007 januárjában a PSD kezdeményezte Băseescu felfüggesztését, amelyet az alkotmánybíróóság ugyan nem véleményezett kedvezően, azonban a parlament 2007. április 19-én (a kormánykoalíció átalakításának következményeként) 322 szavazattal 108 ellenében és 10 tartózkodás mellett megszavazott.
- ⁶ Lásd <http://www.becreferendum2007.ro/document3/rezultat.pdf>, letöltve: 2010.aug.1
- ⁷ Bognár Zoltán – Székely István Gergő: Románia új választási rendszere. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2007-2008*. Szórvány Alapítvány – Marineasa Kiadó, Temesvár, 2008, p. 97-124.
- ⁸ Lásd <http://cparpc.presidency.ro/> [letöltve: 2010.08.01] A francia párhuzamhoz lásd: Ádám Péter: Fazonigazítás Párizsban. *Élet és Irodalom*, 2008. aug. 1., 31.sz.
- ⁹ Lásd <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-5326261-video-traian-basescu-solutia-cea-mai-buna-pentru-romania-este-cea-unui-regim-semiprezidential.html> [letöltve: 2010.aug.1.]
- ¹⁰ A Demokrata-Liberális Párt (PDL), a Szociáldemokrata Párt (PSD) és a Konzervatív Párt (PC) koalíciója.
- ¹¹ Az alkotmánybíróóság határozatban erősítette meg a népszavazás eredményeit. Lásd Monitorul Oficial al României, partea I, nr.230, 2009. december 30.
- ¹² A tervezet teljesen hevenyészetten készült el, számtalan hibával, amit a román sajtó azonnal észre is vett. [lásd pl. <http://www.realitatea.net/revizuirea-trebuie-revizuita-prostioare-din-proiectul-lui-boc710185.html>]
- ¹³ A bizottság RMDSZ-t képviselő tagjai: Márton Árpád, Varga Attila.
- ¹⁴ Claudiu Pădureanu: „*Parlamentarul Horia Uioareanu vrea schimbarea Constitutiei*”. www.romania-libera.ro, 2006. január 23., [letöltve: 2010.12.26]
- ¹⁵ Lásd www.9am.ro/stiri-revista-presei/2006-09-05/pntcd-modificarea-constitutiei-prioritate-politica.html [letöltve: 2010.12.26]
- ¹⁶ Evenimentul Zilei, 2007. július 17.
- ¹⁷ Háromszék, 2008. február 12. (Belföldi hírek)
- ¹⁸ <http://www.inpolitics.ro/apel-pentru-o-noua-constitutie-art994.aspx>, [letöltve: 2010.12.26]
- ¹⁹ http://www.apd.ro/files/publicatii/Brosura_RC.pdf ; <http://www.apd.ro/publicatie.php?id=58>
- ²⁰ Centrul de Analiză și Dezvoltare Instituțională.
- ²¹ Lásd „*O Constituție pentru Libertate II – CADP*”, „22 PLUS”, 2009. január 20., 267.sz.
- ²² Lásd „22 PLUS”, 2009. január 20, 267.sz.
- ²³ Gabriel Andreescu, Miklós Bakk, Lucian Bojin, Valentin Constantin: *Comentarii la Constituția României*. Editura Polirom, Iași, 2010.
- ²⁴ Lásd Bakk Miklós: *Comunitate politică, comunitate națională, comunități teritoriale*. In Gabriel Andreescu, Miklós Bakk, Lucian Bojin, Valentin Constantin: *Comentarii la Constituția României*. Editura Polirom, Iași, 2010. p.115-117.; Valentin Constantin: *Constituția României privită din perspectiva supremației dreptului (rule of law)*. Ibidem, p.193.
- ²⁵ *Magyar Kisebbség* 2010/1-2.sz. A Jelenlét kapcsán elemző tanulmányokat és hozzászólásokat közöltek: Czika Tihamér, Fórika Éva, Illyés Gergely, Márton Árpád, Varga Attila, Veress Emőd, Gabriel Andreescu, Bakk Miklós, Lucian Bojin, Valentin Constantin. (Gabriel Andreescu, Lucian Bojin és Valentin Constantin tanulmányai a *Comentarii la Constituția României* c.kötetből átvett írások magyar fordításai).

²⁶ Varga Attila: Egy elfeledett és félretett Jelentés. *Magyar Kisebbség* 2010/1-2.sz., pp. 132-146.

²⁷ Varga, i.m. 136.

²⁸ Veress Emőd: Közigazgatás, államreform, alkotmányreform. *Magyar Kisebbség* 2010/1-2.sz., p.147-166.

²⁹ Corneliu-Liviu Popescu: Menținerea regimului democratic în urma revizuirii constituționale. *Noua Revistă de Drepturile Omului*. 2010. nr.1. (vol. 6, ianuarie-martie), pp.11-19.

³⁰ Andreescu, i.m. 40.

Varga Attila

Alkotmányozó Alkotmánybíróság? - avagy ki őrzi az őrzőket?

Alkotmánybíróságra márpedig szükség van!

Igaz ez ha üdvözljük és akkor is, ha éppen (utóbbi időben egyre gyakrabban) kárhozzatjuk, vagy kritizáljuk döntéseit. Szükség van tehát az Alkotmánybíróságra, mégpedig azért, mert a modern európai jogrendszerek immáron nélkülözhetetlen intézménye, mely a jogállamiság fölött őrködik és védi azt társadalmi szerződésnek is felfogható alkotmányt, mely alapja és kerete a fennálló jogrendnek, fék és korlát a politikai hatalom számára.

Az erős Alkotmánybíróság (AB) feltétlen híveként azt mondom, hogy elemezni kell a hatásköröket, és az ezek alapján hozott döntéseket, mert kialakulhat olyan helyzet, amely eltorzíthatja a Taláros Testület szerepét, megváltoztathatja eredeti alkotmányos rendeltetését és ezáltal a jogállam sérülhet, a politikai rendszer működésképtelenné válhat. Ezért jogos a kérdés, hogy ki őrzi az őrzőket? Időnként pedig – külön intézmény hiányában, nem lévén senki és az Alkotmányon kívül semmi az Alkotmánybíróság fölött – nincs más válasz, mint az, hogy a felelős gondolkodás és az ebből esetlegesen adódó döntés és cselekvés.

E tanulmányban éppen arra teszek kísérletet, hogy jelezzem a román Alkotmánybíróság egy sajátos hatáskörét, és néhány e vonatkozásban hozott döntésével igazoljam, hogy éppen a fent említett torzulásnak lehetünk tanúi, annak ma még beláthatatlan következményeivel. Mindjárt az elején szeretném tisztázni, hogy ezért a helyzetért felelősnek nem az Alkotmánybíróságot látom, hanem alapvetően a hiányos, következetlen, inkoherens alkotmányos rendelkezéseket, amelyek mindezt lehetővé tették.

1. Fogalmi keret – avagy miről van szó?

Alkotmányvédelem – mint funkció

Az alkotmány védelme, az alaptörvény felsőbbségének, illetve érvényesülésének biztosítása az alkotmányossághoz szervesen kötődő fogalom. Az alaptörvény felsőbbségének elvében és követelményében kifejeződik a tör-

vényeknek az alkotmányhoz való megfelelés igénye. Ez leginkább a törvények alkotmányosságának az ellenőrzésében érhető el, melyet végezhet és végez is maga a törvényhozó a jogalkotás folyamatában. Ugyanakkor történhet bírói úton is, melyet végezhet a rendes bírósági testület valamelyike, általában a Legfelsőbb Bíróság, (amerikai modell) vagy végezhet egy erre szakosodott testület, az Alkotmánybíróság (európai modell). Az alkotmány felsőbbrendűségének érvényesüléséről ott beszélhetünk, ahol bármely modell keretében, de létezik a törvények intézményileg szervezett ellenőrzése.

Az alkotmányosság tartalmában több mint maga az Alkotmány, hiszen ez gyakorlatban működő, és a társadalmi tudatban rögzült alaptörvényt, azt is mondhatnánk, hogy a folyamatosan realizálódó alkotmányt jelenti. Az alkotmányosságban tehát megfogalmazódik az, hogy a megfelelő elvek, formák és tartalom alapján megalkotott Alkotmány megteremti a szabadság és az igazságosság állapotát. Kétségtelen, hogy ennek az illúziók határát feszegető optimizmusnak igazán az alkotmányvédelem adhat, biztosíthat alapot, vagyis az a közhatalmi tevékenység, mely az alkotmányvédelemben realizálódik. Az alaptörvény védelmének leghatékonyabb formája az alkotmánybíráskodás, vagyis az alkotmány bírói védelme.

Az alkotmány védelme tehát tágabb értelemben a társadalom rendjének megőrzését jelenti, szűkebb értelemben az Alkotmányban rögzített elvek, rendelkezések, szabályok alacsonyabb szintű jogszabályokban történő érvényesülését, melyet akár bírói úton is ki lehet kényszeríteni. Ebben az összefüggésben is kimutatható az alkotmánybíráskodás rendkívül jelentős szerepe az alkotmányos jogállami rendszer megőrzésében, a jogbiztonság és közvetve az alapjogok érvényesítésében.

Ehhez azonban szükséges, hogy maga az alkotmány pontosan, koherens módon megszabja az Alkotmánybíróság helyét, szerepét, funkcióit, feladat- és hatáskörét, olyan módon, hogy az szervesen illeszkedjen az adott jogrendszerbe, fokozva (és nem akadályozva) annak hatékonyságát. Az elkövetkezőkben e követelménynek való megfelelést, illetve annak elmaradását és annak látható következményeiről lesz szó.

Alkotmánybíráskodás – mint tevékenység, Alkotmánybíróság – mint intézmény

Az Alkotmánybíróság, a hagyományosnak tekinthető európai modell szerinti önálló, a hatalmi ágaktól elkülönülten (mintegy azok fölött) működő független politikai igazságszolgáltató hatóság fő feladata a törvények alkotmányosságának az ellenőrzése. Ez a sajátos tevékenység egyben meghatározza az Alkotmánybíróságnak, mint intézménynek, illetve az alkotmánybíráskodásnak, mint tevékenységnek a helyét és szerepét a polgári demokráciáknak, a hatalommegosztás elvére épülő államszervezeti rendszerében.

Az európai modell szerint – az elnevezés alapvetően az amerikai modelltől való megkülönböztetésre szolgál – az egyik hatalmi ágba sem besorolható (vagy önálló hatalomként megjelenő) Alkotmánybíróság feladatai és hatáskörei révén éppen a jogállamiság feltételeinek érvényesülését, bizonyos keretek között a hatalommegosztás elvének érvényesülését, valamint az alkotmányos alapjogok garantálását kell biztosítania.

Kétségtelen, hogy ez sajátos alkotmányos szerepkör, mely egyben sajátos jelleget is ad az Alkotmánybíróságnak, azt is eredményezi, hogy a Taláros Testület munkája jelentős mértékben hatással van a jogrendszerre vagy akár az adott ország politikai rendszerére is. Ez természetesen, nem jelentheti csak a kialakult jog- és politikai rendszer korrekcióját, de semmiképpen annak módosulását, netán átalakítását.

Az Alkotmánybíróság legáltalánosabb és legalapvetőbb rendeltetéséből fakadó feladata az alkotmányos keretek megőrzése, az alaptörvény érvényesülése. Amennyiben hatáskörének gyakorlása eredményeképpen, vagy bármilyen más módon az Alkotmánybíróság akár „kényszerűségből” is, de módosít, alakít az adott alkotmányos jogrenden és politikai rendszeren, ott súlyosan sérülhetnek a polgári demokráciák legalapvetőbb értékei, illetve, maga az alaptörvény szorulhat alapos felülvizsgálatra.

Érdemes hivatkozni Hans Kelsen osztrák jogtudósra, aki a lépcsőzetes norma elméletével megteremtette az alkotmánybíráskodás európai modelljének alapjait, és idézni azon kifejezését, melyben az Alkotmánybíróságot *negatív* törvényhozónak nevezte, arra utalva, hogy az alkotmányossági normakontrollal lényegében a hatályos jogrendszert tisztítja meg az alkotmányellenes elemektől. Ez egyszerűsített az is jelenti, hogy az Alkotmánybíróság nem lehet tényleges jogalkotó, még akkor sem, ha egyes döntései, bizonyos értelemben (bár eltérő nézetek vannak ezzel kapcsolatosan az alkotmányjogi szakirodalomban) jogforrásoknak tekinthetők.

Ugyanakkor, ha a jogrendszert oly módon befolyásolja, hogy változtat a kialakult alkotmányos szabályokon és a politikai rendszeren, illetve módosítja a kialakult intézményes hatalmi erőviszonyokat, akkor komoly gond van, vagy az Alkotmánybírósággal, vagy az ezt lehetővé tevő alkotmánnyal.

2. A román Alkotmánybíróság új hatásköre

A román Alkotmánybíróság szerepe jelentősen megnövekedett a 2003-as alkotmánymódosítás következményeként, ez önmagában természetesen nem baj. 2003-ig a Taláros Testület alkotmányos szerepe korlátozott volt, hiszen a Parlament – igaz: 2/3-os többséggel, de felülbírálhatta az Alkotmánybíróság normakontroll során hozott döntéseit. Az alaptörvény felül-

vizsgálata után a törvényhozó felülbírálati lehetősége megszűnt és megerősödött az Alkotmánybírósági döntés értéke, hatékonysága.

Ezzel egyidejűleg az alkotmánymódosítás során egy új hatáskör is megjelent, nevezetesen az *alapvető közhatóságok közötti alkotmányos természetű jogi konfliktusok megoldása*, melyet még alkalmazása előtt számos kritika, bírálat, szakmai vita és észrevétel ért, és ezek a későbbiekben csak fokozódtak. Az említett új hatáskör (az Alkotmány 146. cikkelyének e) pontja) és különösen ennek alkalmazása során hozott döntések teljesen váratlan és szokatlan helyzetet teremtettek az Alkotmánybíróság számára, azáltal, hogy bizonyos döntések hozzátettek vagy módosítottak a létező alkotmányos szövegeken, illetve közvetve megváltoztatták, a hatalmi ágak között kialakult alkotmányos viszonyrendszert.

Ez alapjaiban értékeli át az Alkotmánybíróság eredeti helyét és szerepét az alkotmányos rendben, pontosabban megfosztja eredeti rendeltetésétől és amennyiben nem történik pontos megfeleltetés az alkotmány szövege és az Alkotmánybíróság hatáskörei és gyakorlata között, maga a polgári demokratikus jogállam és alkotmányosság sérülhet.

Az immáron AB-döntésekkel is alátámasztott kritikai észrevételek hangsúlyozzák annak veszélyét, hogy a közhatóságok szintjén diszfunkciók, működési zavarok és a (hatalmi) erőegyensúly megbomlása jönnek létre.

Az a körülmény, hogy az Alkotmánybíróság nem egy tulajdonképpeni bírói testület abból is adódik, hogy a normakontroll során nem old meg konkrét eseteket. A létező két forma – úgymint előzetes és utólagos normakontroll – egyikében sem felek közötti jogvitákat old meg. Lényegében mindkét esetben a leendő és a már alkalmazott normaszöveget veti össze az alkotmány vonatkozó rendelkezéseivel. Még az utólagos normakontroll esetében is, ahol egy konkrét peres ügyről van szó, nem az adott jogvitát oldja meg, ami egyébként, valamely rendes bíróság feladata, hanem az alkotmányosan kifogásolt törvényszöveget vizsgálja meg.

Mindez bár rendkívül fontos különösen a jogállamiság, az alkotmány felsőbbségének a megőrzése szempontjából, de egyben be is határolja az Alkotmánybíróság működésének kereteit.

Az a körülmény, hogy az alkotmánymódosítás során elfogadott új hatáskör eredményeképpen lényegében konkrét jogvitát, mégpedig hatóságok közötti alkotmányos természetű jogi konfliktust kell, mintegy bíróként megoldjon, egy teljesen új szerepkörbe helyezi az Alkotmánybíróságot. Az új „lehetőség” rendkívüli módon megnöveli hatalmát, átértékeli alkotmányos funkcióit. Mindez nem okozna gondot, ha maguk az alkotmányos előírások ezt koherens módon szabályoznák.

Ez esetben ugyanis az történt, hogy a 2003-as alkotmányozó nem modellezte le ennek a hatáskörnek az esetleges következményeit, hogy milyen helyzetet teremt az Alkotmánybíróság számára és hogy a politikum, konfliktusai révén milyen döntésekbe „kényszeríti bele” a Taláros Testületet.

Maga a rendelkezés és különösen a hatáskör gyakorlása során kialakult alkotmánybírósági gyakorlat messze túlhaladta az alkotmányozó parlament eredeti szándékát. Ez önmagában nem értékítélet az említett hatáskör vonatkozásában, lehetne akár pozitív is, csupán arról van szó, hogy hatásaiban, következményeiben sokkal többet jelent, mint egy új, esetleg rokonszenves alkotmánybírósági hatáskör megteremtése. Túl azon, hogy átértékeli magának az Alkotmánybíróságnak a közjogi helyét és szerepét az adott alkotmányos rendszerben, megítélésem szerint nagy hatással lehet egyéb aspektusokra, olyanokra is, amelyek vita nélkül elfogadottnak számítottak.

Így például ennek a hatáskörnek az alkalmazásával átértékelődik a jogforrási rendszer, hiszen az Alkotmánybírósági döntések tényleges normát teremtő jogforrásokká válhatnak. Ami súlyosabb és nincsen összhangban sem a jelenlegi alkotmány konkrét rendelkezéseivel, sem azok szellemével, hogy adott esetben az Alkotmány hozzátehet, vagy teljesen másként értelmezhet, vagy akár módosíthat alkotmányos szövegeket. Márpedig bizonyos döntésekben éppen ez történik, ami teljes mértékben idegen a jelenlegi alkotmányos rendszertől.

A konfliktusmegoldó hatáskör eredményképpen rendkívüli módon felértékelődik az Alkotmánybíróság szerepe a hatalmi ágak közötti fékek és egyensúlyok biztosításában. Ez azonban szinte politikai felelősséggel terheli az Alkotmánybíróságot, hiszen kezelt már úgy konfliktust, hogy döntésében közvetve módosította például a végrehajtó hatalmon belül (államelnök és kormány) közötti erőviszonyokat, vagy éppenséggel új tartalmat adott a törvényhozó és végrehajtó hatalom alkotmányos kapcsolatrendszerének. Mindezek azonban már a politikai rendszert érintik, mégpedig olyan módon, amit megítélésem szerint az alaptörvény nem tesz lehetővé az Alkotmánybíróság számára.

Az alkotmányos szöveget, illetve e hatáskör gyakorlása során hozott döntéseket elemezve, mintegy megelőlegezve a következtetéseket a következő megállapításokat fogalmaztam meg:

1. Az intézményi konfliktusmegoldó hatáskör olyan tág alkotmányértelmezési lehetőséget biztosít az Alkotmánybíróság számára, amely lényegében az Alkotmány fejlesztéséhez, bizonyos alkotmányos normák tartalmának módosításához vezethet.
2. E hatáskör alkalmazása befolyásolhatja a hatalommegosztás működő elvét, mivel átrendezheti a kialakult hatalmi erőviszonyokat.

3. Az Alkotmánybíróság a hagyományos szerepkörét elhagyva, negatív törvényhozóból tényleges normaalkotóvá válik.
4. Mindezek következményeként egyre inkább egy, az alaptörvényben nem szabályozott helyzet körvonalazódik, miszerint az Alkotmánybíróság önálló hatalmi ágként jelenik meg.

Mindezen állítások bizonyításra szorulnak, ami a kialakult helyzet, illetve a hozott döntéseknek az alapos elemzése révén válik lehetségessé. Megítélesem szerint a jelenlegi állapotnak nincsen alkotmányos alapja és fedezete.

Az alkotmányos szövegek belső inkohereciája, ellentmondásossága, következetlensége miatt, nemhogy növekedne az Alkotmánybíróság szerepe és tekintélye, de éppenséggel csökken azáltal, hogy belekényszerül egy alkotmányellenes szerepkörbe, hiszen az eléje kerülő ügyet (adott esetben konfliktust) meg kell oldania. Ezen túlmenően maga az egész alkotmányos rend sérülhet azáltal, hogy instabillá és kiszámíthatatlanná válik.

3. Mások hogyan csinálják?

Nemzetközi összehasonlításban, illetve az összehasonlító alkotmányjogban az alkotmánybíróságok hasonló konfliktusmegoldó hatáskörrel leginkább a föderális államokban (Németország, Ausztria) rendelkeznek, ahol a konfliktus a tagállami és a szövetségi szintű hatóságok között jelennek meg. Az egységes szerkezetű államok esetében pedig a központi állam és a helyi közösségek, autonóm régiók közötti (Olaszország, Spanyolország) konfliktusokat oldja meg. Ez azt jelenti, hogy ezekben az esetekben olyan hatásköri konfliktusokat old meg az alkotmánybíróság, melyek révén biztosítható a helyi és központi szint közötti funkcionális egyensúly.

A román szabályozás szerint azonban olyan konfliktusmegoldásról van szó, melyek a hatalommegosztásos rendszerben megjelenő működési zavarokból adódnak. Tehát míg az európai alkotmányos rendszerekben a hasonló alkotmánybírósági hatáskör egy vertikális irányú (központ és helyi szintek közötti) funkcionális egyensúly megteremtésére vonatkozik, addig a román rendszerben a hatáskör a központi szintű, horizontális irányú (alapvető közhatalóságok) közötti, a hatalomgyakorlás során keletkezett konfliktusra utal.

4. A hatáskör alkotmánybírósági értelmezése

A következőkben, példákkal, alkotmánybírósági döntésekkel illusztrálva teszek kísérletet ennek az említett sajátos jelenségnek és lehetséges következményeinek a bemutatására. Mindenekelőtt szükségesnek mutatkozik magának a hatáskört megfogalmazó alkotmányos szövegnek a rövid értelmezése, elsősorban ahogyan ezt maga az Alkotmánybíróság tette.

Az Alkotmány 146. cikkelyének e) pontja alkotmányos természetű jogi konfliktusról beszél. Nyilvánvaló az alkotmányozó azon (egyébként meglehetősen naiv) szándéka, hogy „megkímélje”, „megóvja” az Alkotmánybíróságot az alkotmányos természetű politikai konfliktusok megoldásától, nem érte el célját. Kérdés, hogy van-e reális lehetőség arra, hogy a hatalmi ágak intézményei közötti konfliktusokban nagy biztonsággal és fogalmi tisztasággal elkülönítsük a jogi és a politikai konfliktusokat. Meg lehet-e ténylegesen óvni minden esetben az Alkotmánybíróságot attól, hogy netán az alkotmányos politikai konfliktusok megoldását kikerülje? Megvalósítható-e a hatalmi konfliktusokban a jogi és politikai jelleg teljes szétválasztása?

Ez, pontosabban az alkotmányozó hatalomnak ez a szándéka, szerintem teljesen illuzórikus. Elméletileg és gyakorlatilag, különösen az alkotmánybírói gyakorlat szerint is igazolt, hogy hatóságok közötti – és kifejezetten a törvényhozás és végrehajtás közötti – konfliktusok szinte kivétel nélkül, minden esetben egyidejűleg politikai és jogi jellegűek. Gondoljunk arra, hogy maga az Alkotmánybíróság alkotmányos természetét meghatározva arra a következtetésre jutott a szakirodalom, hogy a Testület maga is kettős, azaz politikai-igazságszolgáltató jellegű.

Más gondolati összefüggésben pedig azt is érdemes megjegyeznünk, hogy egy adott alkotmányos természetű konfliktus jogi, avagy politikai jellegét maga az Alkotmánybíróság dönti el. Ahogyan döntések is igazolják, van arra esély, hogy bizonyos esetekben az Alkotmánybíróság elutasítsa hatásköri illetékességét a konfliktus kizárólagos politikai jellege miatt – az azonban lehetetlen, hogy valamely tényleges jogi konfliktus esetén politikai tartalmat ne állapíthatnánk meg. Az Alkotmány egyébként szűkszavú szabályozását az Alkotmánybíróság első, e hatáskör gyakorlása körében hozott döntésével – 2005/53-as számú döntés – több aspektusában pontosította, értelmezte.

Elsősorban elvi jelentőséggel megállapította a konfliktus természetét illetve forrását. Eszerint a hatóságok közötti konfliktus alatt a konkrét cselekvést vagy annak elmulasztását jelenti, továbbá abból adódhat, ha egy vagy több hatóság olyan hatalmi kompetenciát igényel, melyeket az alaptörvény számukra nem ír elő, illetve olyan hatásköröket, amelyek más hatóságokat illetnek, vagy éppen ellenkezőleg, valamely hatóság hatáskört utal át vagy elmulaszt gyakorolni, miközben ennek alkalmazása kötelessége lenne. Ebből az derül ki egyértelműen, hogy korántsem csak hatásköri konfliktusról beszélhetünk, és maga az Alkotmánybíróság sem zárja ki annak lehetőségét, hogy olyan konfliktus is előállhat, ami teljesen más természetű, mint a fent felsoroltak. Másrészt e döntésében a konfliktus feltételeként azt állapítja meg az Alkotmánybíróság, hogy a konfliktusból adódóan a normális működést (együttműködést) akadályozó intézményi patthelyzet alakulhat ki.

Ugyanebben a (2005/53-as számú) döntésben (és árnyaltabb formában egy másik, a 2006/435-ös számú döntésben is) azt is megállapítja az Alkotmánybíróság, hogy önmagukban nem minősülnek konfliktusforrásnak valamely közhatalóság, (pl. államfő, kormányfő) más közhatalóságra vonatkozó véleménye, értékítélete, vagy állításai. Ez nagy általánosságban igaz és érvényes lehet, de a konkrét esetekre alkalmazva árnyaltabb a helyzet és éppen ezért szerintem vitatható, illetve nem tekinthető elvi érvényű megállapításnak. Ugyanis amennyiben egy ilyen vélemény vagy értékítélet, ha az államfőtől származik és megbélyegez vele egy egész hatalmi ágat – például az igazságszolgáltatást –, az reálistan tekinthető alkotmányos természetű jogi konfliktus forrásának.

Az Alkotmánybíróságnak azt is pontosítania kellett, hogy ki lehet a konfliktus részese és ki hivatkozhat a konfliktusra, kérve az Taláros Testület közbenjárását. Az Alkotmány újfent lakonikus egyszerűséggel és általánosítással a közhatalóságok közötti konfliktusról beszél, következésképpen az Alkotmánybíróságra hárult a feladat, hogy a szövegértelmezés útján rögzítse azon közhatalóságokat, akikre a szabályozás vonatkozik.

Az AB 2005/53-as számú döntésben megállapította, hogy a konfliktushelyzet csak az alaptörvényben (a III. címben) felsorolt közhatalóságokra vonatkozhat. Ezek a parlament, azaz a képviselőház és a szenátus, a köztársasági elnök, a kormány, a központi és a helyi közigazgatási hatóságok, az igazságszolgáltató hatóságok, érteve ez alatt a Legfelső Igazságügyi és Semmítőszéket, az Ügyészséget és a Legfelső Bírói Tanácsot. Az Alkotmány nem szabályozza ugyan, hogy a konfliktus csak egyazon hatalmi ágon belüli közhatalóságokra terjed ki, avagy a különböző hatalmi ágakhoz tartozó közhatalóságok közötti esetleges konfliktusokra is. Talán éppen a szabályozás hiányában a kérdés mintegy magától megoldódott a joggyakorlatban, hiszen az Alkotmánybíróság egyaránt oldott meg mindkét kategóriába tartozó konfliktusokat.

A felvetett kérdéssel kapcsolatos másik probléma, hogy ki kérheti a konfliktus megoldását. Ezt látszólag az Alkotmány nagyon pontosan rögzíti, hiszen a 146-os cikkely e) pontja világosan kimondja, hogy ezt a hatáskört az Alkotmánybíróság az államelnök, a parlament két házának valamelyik elnöke, a kormányfő vagy a Legfelső Bírói Tanács elnöke megkeresése révén gyakorolhatja. Az Alkotmánybíróság joggyakorlatában azonban felvetődött az a kérdés, hogy kérheti-e a konfliktus megoldását egy olyan hatóság, amely egyébként nem részese a konfliktusnak. Erre példa volt, amikor az államfő kérte az Alkotmánybíróság közbenjárását egy olyan konfliktus megoldásában, mely egyfelől parlament és kormány, másfelől a bírói hatalom között jött létre, a bírák és ügyészek fizetés-megállapítása kapcsán.

Az Alkotmánybíróság végül a 2009/838-as számú döntésében elfogadta jogszerűnek az államfő abbéli minőségét, hogy mintegy kívülállóként a konfliktus megoldását kéri. Ezt az Alkotmánybíróság azon elnöki jogkörrel indokolta, mely szerint az államfőnek biztosítania kell a közhatóságok zavartalan működését. Ez erőltetett magyarázatnak tűnik, ugyanis az Alkotmánybíróság megkeresése nem illeszkedik semmiképpen ebbe a hatáskörbe, illetve az elnöknek a közvetítő, egyeztető funkcióját nem az Alkotmánybíróságon keresztül kell gyakorolnia.

5. „Alkotmányfejlesztő” Alkotmánybíróság

Az Alkotmánybíróság e hatáskör gyakorlása során természetesen nemcsak az említett kompetenciát rögzítő normaszöveget értelmezte, és fogalmazott meg vele kapcsolatosan elvi jelentőségű megállapításokat, hanem az elébe került konfliktusok konkrét megoldása során más alkotmányos előírásokat is értelmezett. Mintegy illusztrálásként említünk néhány esetet, amelyek kapcsán hozott alkotmánybíróági döntések rendkívül érdekes, helyenként igencsak vitatható megállapításokat fogalmaztak meg. Természetesen főként azokra az esetekre utalok, ahol az Alkotmánybíróság megállapította a konfliktus létét, bár azok sem érdektelenek, ahol nem vélt felfedezni semmilyen konfliktust, de értelmezése elvi jelentőségű.

Az egyik alkotmányos rendelkezés, amellyel az Alkotmánybíróság e hatáskör gyakorlása keretében foglalkozott az a 85. cikkely (2) bekezdése, mely kimondja, hogy az Elnök kinevezi vagy visszahívja a minisztereket, kormányátalakítás vagy a tisztség megüresedése esetén a miniszterelnök javaslatára. Ezzel kapcsolatosan két döntést is hozott az Alkotmánybíróság. A 2007/356-os számú döntés, amely elutasította a keresetet, mivel a hatóságok közötti konfliktus időközben megoldódott. Az eset kapcsán azonban fontos megállapításokat tett. Az AB megállapította, hogy az államfőnek nincsen ugyan vétőjoga a kormánytagok kinevezése vagy visszahívása tekintetében, egyszeri alkalommal kérheti a miniszterelnököt, hogy lemondjon személyi javaslatáról. Ez ugyanis – a Testület értelmezése szerint – ellenőrzési joga az Elnöknek, melynek keretében a miniszterjelölt alkalmasságát vizsgálja, és új javaslatot kérhet a miniszterelnöktől. Ezzel az értelmezéssel az Alkotmánybíróság módosítja az államfő és a kormány alkotmányos viszonyát, hiszen egy olyan ellenőrzési jogot teremt a kormány fölött az Elnök számára, amit az alaptörvény nem ír elő, és a vonatkozó szövegek szellemiségéből sem következik. Mi több, ha ez az értelmezés kötelező, akkor megváltozik, felborul az alaptörvény alapján kialakult hatalommegosztási egyensúly, és a politikai

rendszer által nem indokolt/igazolt egyfajta alárendeltségi viszonyt teremt a végreható hatalmon belül.

Egy másik alkotmánybírósági döntés – a 2008/98-as számú – ráerősített az előzőre, mivel újfent kihangsúlyozta az elnök és a kormány közötti konfliktus megoldásában, hogy az államfőnek joga van egyszeri alkalommal visszautasítani a miniszterelnök javaslatát új miniszter kinevezésére. Mi több, az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a miniszterelnöknek az első alkalomhoz képest más személyt kell javasolnia. Ez azonban már az alkotmányos szöveghez való hozzáadást, az alkotmányos rendelkezések kibővítését jelenti, hiszen ilyen kötelezettség nem létezik az alaptörvény szövegében. Ilyen jogköre – nevezetesen, hogy értelmezéssel, új kötelezettséget teremtsen a kormány számára – az Alkotmánybíróságnak nem lehet, illetve ilyen érvelés nem igazolható azzal, hogy a Testületnek hatásköre gyakorlása során, a konfliktus-megoldás kényszerében, egy kialakult intézményi diszfunkcionalitást kell feloldania.

A hiba sokkal inkább magában a hatáskörben, tehát az alkotmányos rendelkezésben van, hiszen nem indokolt, hogy az Alkotmánybíróság a politikai rendszert, a hatalmi ágak közötti egyensúlyt érintő egyedi konfliktusból adódó működési zavarokat oldjon meg. Ezzel a feladattal és ebben a hatáskörben az Alkotmánybíróság, a törvények alkotmányosságát felügyelő független hatóságból egy politikai konfliktusokat megoldó döntőbíróvá válik, amely olyan szerepcserét és rendeltetésbeli módosulást, átalakulást jelent, melynek a következményei, különösen a politikai rendszer tekintetében, beláthatatlanok.

Egy másik alkotmányos rendelkezéssel – a 109. cikkely 2) bekezdése – az Alkotmánybíróság konfliktusmegoldó hatáskörével kapcsolatosan foglalkozott. Ez bizonyos hatóságok jogára vonatkozik, hogy kérhetik a kormánytagok (vagy volt kormánytagok) bűnvádi eljárásának megkezdését azokért a cselekményekért, melyeket tisztségük gyakorlása idején követtek el. Ez esetben a 2008/270-es számú döntésre hivatkozunk, mely több érdekes elemmel szolgál. Az egyik ilyen, hogy ez esetben több kéréssel van dolgunk, hiszen külön-külön megkereséssel, de lényegében azonos problémával fordult az Alkotmánybírósághoz a Képviselőház, a Szenátus Elnöke valamint a Legfelsőbb Bíróság Elnöke. A három keresetet az Alkotmánybíróság összevonta és együtt tárgyalta. Az Alkotmánybíróság a konfliktus megoldása során egy rendkívül fontos, tisztázó jellegű pontosítást fogalmazott meg. Eszerint tisztázta azt az eljárást, mely alapján kérhető illetve jóváhagyható a kormánytagok elleni bűnvádi eljárás beindítása. Ebben a procedúrában a Képviselőház, a Szenátus és az államfő szerepe differenciált. Következésképpen a Legfelsőbb Bíróság mellett működő Ügyészség, mint nyomozati hatóság akkor

fordulhat megkereséssel a Képviselőházhoz vagy Szenátushoz, hogy hagyják jóvá valamely kormánytag elleni bünvádi eljárást, ha az adott személy a kérés időpontjában egyben tagja az említett két Ház valamelyikének. Természetesen, ha a kérdéses miniszter a Képviselőház tagja, akkor ez a Ház dönt, ha szenátor, akkor a Szenátus. Ha azonban a miniszter nem tagja a parlamentnek, akkor a Ügyészségnek a kérelmet az államelnökhöz kell továbbítania, és az államfő engedélyezheti a bünvádi eljárás megkezdését. Erre az egyébként helyes pontosításra azért volt szükség, mert volt olyan értelmezése a különben világos alkotmányos szövegnek, hogy akkor is szükség van az államfő jóváhagyására a bünvádi eljárás beindítására, ha a miniszter, vagy volt miniszter tagja a Parlamentnek.

A döntés nyomán ez a kérdés teljes mértékben tisztázódott. Íme, egy olyan eset, amikor az Alkotmánybíróság olyan konfliktust old meg, mely értelmezési problémából adódott (egyébként majd minden esetben a konfliktus a hatóságok eltérő normaértelmezéséből adódik) és a döntésben tisztázta a normaszöveg értelmét. E döntés kapcsán érdemes egy másodlagos, de mégis rendkívül érdekes aspektusra odafigyelni. Ez pedig a megkereső hatóságok fogalomhasználata az Alkotmánybírósághoz intézett beadványukban. Eszerint a Képviselőház és a Szenátus elnökei a konfliktus megállapításán, megoldásán túlmenően kifejezetten azt kérik az Alkotmánybíróságtól, hogy „rendelje el az alkotmányos rend és törvényesség visszaállítását.” Az Legfelsőbb Bíróság elnöke pedig azt kérte, hogy az Alkotmánybíróság „rendeljen el olyan intézkedéseket, amelyek a hatóságok közötti alkotmányos rend helyreállításához szükségesek.” Ezek a megfogalmazások, különösen közhatóságok részéről, pontatlanok és eltúlozzák, illetve deformálják az Alkotmánybíróság alkotmányos szerepét. Az Alkotmánybíróság feladata, hogy döntéseivel, sajátos eszközrendszerével öröködjön az alkotmányosság betartása fölött, nem hozhat *intézkedéseket* az alkotmány és törvényes rend helyreállítására. Ez ugyanis elsősorban a végrehajtó hatalom intézményrendszerén keresztül valósul meg.

6. Az alkotmánybírósági döntések hatása

Általános szabály – lásd az Alkotmány 147. cikkely 4) bekezdése – szerint az Alkotmánybíróság döntései a közzététel dátumától általánosan kötelezőek, és csak a jövő tekintetében bírnak jogi erővel. Ez azt jelenti, hogy minden alkotmánybírósági döntésre – tehát a 146. cikkely e) pontjában megfogalmazott konfliktusmegoldó hatáskör alkalmazása során hozott döntésekre is – érvényes a fenti szabály. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy az elemzett hatáskör esetében a döntések hatását illetően bizonyos sajátosságokat figyelhetünk meg.

Mindenekelőtt azt tapasztalhatjuk, hogy miközben ezek a döntések is bizonyos jogi hatást fejtenek ki, de ezeken kívül jelentős politikai, a politikai rendszert is érintő következményeket, hatásokat is produkálnak. A jogi hatások vonatkozásában tehát, a döntések a jövőre nézve általánosan kötelezőek, és általánosan *erga omnes* hatást kifejtve érvényesek. Ha ez teljes mértékben igaz a normakontroll keretében hozott döntésekre, a hatóságok közötti konfliktusmegoldás esetében a helyzet jóval árnyaltabb. A normakontroll során (még a peres ügyekből adódó utólagos normakontroll esetében is) lényegében az Alkotmánybíróság nem egy konkrét, felek közötti jogvitát old meg, hanem azt ellenőrzi, hogy az elfogadott, illetve alkalmazott törvényszöveg az alaptörvénnyel összhangban van-e. Így érthető és indokolt egyrészt az általános kötelező jelleg, továbbá az, hogy a döntés nemcsak a felekre (inter partes), hanem (erga omnes) vagyis mindenkire hat.

A hatóságok közötti konfliktusok megállapítása és megoldása az egyetlen olyan hatásköre az Alkotmánybíróságnak, mikor konkrét, azaz felek közötti tényleges jogvitát old meg. Ilyen esetben azonban nehezen fogadható el, hogy a döntés hatását általánosan ki lehetne terjeszteni mindenkire nézve és érvényesnek minden jövőbeni hasonló esetre. A konkrét ügyben, konfliktusban hozott döntés csak arra a jogvitára és csak az érintett felekre lehet érvényes, hiszen maga a döntés nem nyújthat semmilyen garanciát arra nézve, hogy a jövőben hasonló konfliktusok ugyanazon közhatóságok között ne fordulhassanak elő. Következésképpen, az Alkotmány 147. cikkelyének 4) bekezdésében, az alkotmánybírósági döntések hatására vonatkozó általános szabályok a konfliktusmegoldó hatáskörben hozott döntésekre, megítélésem szerint csak részlegesen érvényesek.

A döntések politikai rendszert érintő hatásainak vonatkozásában pedig a fenti elemzések alapján elmondhatjuk, hogy ezek a döntések jelentős mértékben befolyásolják, vagy éppen hozzájárulnak a közhatóságok között alkotmányosan kialakult viszonyrendszer átrendezéséhez, módosítva a közöttük meglévő hatalmi erőegyensúlyt, és mindezek természetes következményeként megváltoztatja, megbontja a hatalommegosztás belső fék- és egyensúlyi rendszerét.

Más összefüggésben szintén megállapítható, hogy e hatáskör és annak alkalmazása alkalmas lehet arra, hogy megváltoztassa az Alkotmánybíróság viszonyát magához az alaptörvényhez, mégpedig az által, hogy egy szélesebb értelmezési lehetőséget biztosít, olyannyira, hogy ez elvezethet az alkotmányos rendelkezések kibővítéséig vagy azok közvetett módosításáig. Ez azonban túllépi a hagyományosan értelmezett alkotmánybíráskodás fogalomkörét, illetve az Alkotmánybíróság klasszikus közjogi funkcióját.

Miközben a 2003-as alkotmányozónak nem volt szándékában ilyen joghatás kiváltása, valójában az új hatáskör és ennek nyomán kialakult joggyakorlat új legitimitást teremtett az Alkotmánybíróság számára. A korábbi kelsenii megfogalmazás szerinti negatív törvényhozóból, ezzel a hatáskörrel az Alkotmánybíróság (tulajdonképpen önhibáján kívül) tényleges pozitív jogalkotóvá, esetenként alkotmányjogi konfliktusok döntőbírójává lett. És mindezt úgy, hogy ezt a szerepkört, legalábbis ami a következményeket illeti, az alkotmány nem szabályozza.

Az Alkotmánybíróság hagyományos legitimitása abban áll, hogy önálló, független politikai jellegű alkotmányos-igazságszolgáltató hatóságként az alkotmány felsőbbségét garantálja. Ez a legitimitás kiegészülhet (vagy éppen új alapokra helyeződik) azzal, hogy a jogállamiság elsőbbségének és különösen a hatalommegosztásos államszervezeti elv biztosítójává válik. Ez utóbbi esetben joggal lehetne elvárni, hogy ilyen legitimitással az Alkotmánybíróság külön, önálló hatalmi ágként jelenjen meg az államszervezeti struktúrában. Ez utóbbi is természetesen lehetséges, ha egyértelmű politikai akarat van ilyen irányban, megfelelő politikai döntés, amely aztán pontos szabatos, koherens alkotmányos szabályozásban materializálódik.

A jogos kérdés azonban az, hogy a 2003-as Alkotmánymódosítás során az alkotmányozó hatalomnak ez volt-e a tényleges szándéka, avagy egyfajta öntudatlanságban, a következmények belátásának teljes hiányában, odavetette, mintegy szépségtapaszként ezt az új alkotmánybírói hatáskört. Megállapítható, hogy a kialakult helyzetben nem az Alkotmánybíróság valamely önkényes akciójáról, többlethatalom megkaparintásáról, vagy hatalmi visszaélésről van szó, hanem az alkotmányos politikai-jogi rendszer belső inkoherenciájáról, az alkotmányos szabályozások következetlenségéről, e rendelkezések súlyos deficitjéről beszélhetünk.

A helyzet annál és attól súlyosabb, hogy létezik egy elszigetelt – az alkotmány belső tartalmi koherenciájától idegen, azt megbontó – alkotmánybírói hatáskör, mi több ennek „kényszere” alatt kialakult és folyamatosan alakuló alkotmánybírói joggyakorlat, miközben hiányzik a hatáskört „integráló” további alkotmányos szabályozás.

Összegzés

Összegzésként megfogalmazható általános tanulság, hogy bármely alapvető közhatóságot érintő alkotmányos változtatás (például hatáskörkiegészítés) kiválthatja nemcsak az érintett közhatóság státuszának, szerepének, funkciójának módosulását, de éppen ebből kifolyólag érintheti, befolyással lehet az egész alkotmányos rendszerre.

Másrészt akár bíráljuk, elmarasztaljuk a módosító alkotmányos rendelkezéseket, akár a rendszerre nézve jótékony hatásúaknak és hasznosaknak gondoljuk, mindkét esetben szükséges az egész államszervezeti rendszer struktúrájának és működésének alapos átgondolása, és a meglévő diszfunkciók, inkohereenciák feloldása érdekében első lépésként egy határozott, világos politikai opció megfogalmazása, következő lépésként pedig egy ennek megfelelő alkotmányos (új alkotmány elfogadása vagy a meglévő mélyreható felülvizsgálata formájában történő) szabályozás.

A tanulmány elején megfogalmazott megállapításokat lényegében igazoltnak látjuk, de ez egyben felveti egyrészt azt a problémát, hogy kialakult egy olyan alkotmánybírói joggyakorlat, amelynek nincsen alkotmányos alapja és következményei a politikai rendszerre beláthatatlanok. Megjelenik a döntés, az említett opció nyomán felerősödő politikai felelősség, mely abban áll, hogy vagy vissza kell térni az Alkotmánybíróság eredeti rendeltetésének, szerepének és funkcióinak biztosításához, lemondva esetleg a közhatóságok közötti alkotmányos természetű jogi konfliktusok megoldásának hatásköréről, vagy megtartva e hatáskört ennek minden következményével, koherens módon meg kell változtatni az egész politikai-jogi, közhatalmi rendszerre vonatkozó alkotmányos szabályozást.

Bármelyik is legyen a politikai vezetők választása, a viszonyulás a helyzethez úgy gondolom kötelező, és sokáig nem is halogatható – a működőképes, kiszámítható, hatékony alkotmányos rendszer megteremtése érdekében, az átfogó alkotmányozás elkerülhetetlenül szükséges.

Jegyzet:

A hivatkozott alkotmánybírói döntések: **2005/53**-as számú döntés megjelent Románia Hivatalos Közlönye (RHK) 2005/144. számában, a **2006/435**. sz. döntés (RHK 2006/576. száma), a **2007/356**. sz. döntés (RHK 2007/322. száma), a **2008/98-as** szánú döntés (RHK 2008/140. száma), a **2008/270**-es számú döntés (RHK 2008/290-es száma), és a **2009/838**-as számú döntés (RHK 2009/461-es száma).

Irodalom

- Muraru, Ioan–Tănăsescu, Elena Simina 2008. *Drept constituțional și instituții politice*, ediția 13, vol. I-II. Editura C.H. Beck, București.
- Constantinescu, Mihai–Muraru, Ioan–Iorgovan, Antonie 2003. *Revizuirea Constituției României – explicații și comentarii*, București.
- Deleanu, Ion 2006. *Instituții și proceduri constituționale, în dreptul român și în dreptul comparat*, Editura C.H. Beck, București.

- Drăganu, Tudor 2004. Efectele juridice ale deciziilor Curții Constituționale în lumina prevederilor Constituției revizuite, In: *Revista de Drept Public* nr. 1.
- Muraru, Ioan–Constantinescu, Mihai–Tănăsescu, Elena Simina–Enache, Marian–Iancu, Gheorghe 2002. *Interpretarea Constituției, doctrină și practică*, Editura Lumina Lex, București.
- Dănișor, Dan Claudiu 2006. *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I. Teoria generală, Editura Sitech, Craiova.
- Iancu, Gheorghe 2008. Unele aspecte referitoare la interpretarea Constituției din jurisprudența Curții Constituționale, In: *Revista de Drept Public*, nr. 2.
- Dima, Bogdan 2009. Influența deciziilor Curții Constituționale de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională, In: *Analele Universității București*, Drept nr. 1.
- Duculescu, Victor 2008. Legitimitatea politică, și raporturile dintre instituțiile statului, In: *Revista de Drept Public* nr. 3.

Székely István Gergő

Elnökválasztás Romániában 2009-ben

Bevezetés

Tanulmányomban a 2009-es elnökválasztás lényegesebb aspektusainak elemzésére vállalkozom. Romániában ez volt a hatodik államfőválasztás, viszont első alkalommal fordult elő, hogy az államelnököt nem a parlamenti választással egyidejűleg választották meg. A 2003-ban módosított alkotmány ugyanis az államfő mandátumának időtartamát négyről öt évre emelte,¹ így 2008 novemberében csak a parlament két kamarájának megválasztására került sor, az államfőválasztás kitolódott 2009-re. Először a politikai kontextust és a választás előzményeit ismertetem, majd rátérek a választási kampány fontosabb eseményeinek bemutatására. A tanulmány második részében az eredményeket elemzem. A jelöltek közül csak a három nagy párt színeiben indulók eredményét vizsgálom meg alaposabban, valamint az RMDSZ jelöltjének, Kelemen Hunornak az eredményét. A második részben mélyebben is megpróbálom elemezni a tömbmagyar vidékek szavazóinak választói viselkedését, település szintű bontásban vizsgálva a választási eredményeket.

A 2009-es elnökválasztás kontextusához magyar szempontból hozzátartozik az, hogy néhány hónappal korábban, az európai parlamenti választások előtt létrejött a Magyar Összefogás az RMDSZ és a Tőkés László nevével fémjelzett Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács között. Az elnökválasztás volt az egyik első olyan esemény, amely rávilágított az összefogás sérülékeny mivoltára. Az RMDSZ és az EMNT közötti véleménykülönbség ugyanis nemcsak az önálló elnökjelölt állítása kapcsán tört felszínre, hanem még hangsúlyosabban jelentkezett a két forduló között, amikor a magyar szavazatok értéke megnövekedett a végeredmény eldöntése szempontjából. A második fordulóban az RMDSZ (igaz, eléggé félgőzzel) Mircea Geoană-t támogatta, Tőkés László viszont azt nyilatkozta, hogy Traian Băsescu-t tartja a kisebbik rossznak a romániai magyarság számára, a Magyar Polgári Párt pedig nyíltan Băsescu támogatására szólított fel. Ezért arra a kérdésre is reflektálok, hogy Tőkés László és Szász Jenő állásfoglalásai hozzájárulhattak-e az államfő újraválasztásához.

Az elnökválasztás elemzése kapcsán végül szólni kell még egy dologról. Az első fordulójával párhuzamosan ugyanis egy népszavazásra is sor került. Traian Băsescu államelnök kezdeményezésére két kérdést tettek fel a választóknak: 1. Egyetért-e az egykamarás parlamentre való áttéréssel? 2. Egyetért-e azzal, hogy a parlament tagjainak száma maximum 300 főre csökkenjen? A tanulmány utolsó alfejezetében a népszavazás eredményeit foglalom össze röviden.

Előzmények

A 2009-es elnökválasztásra súlyos gazdasági és politikai válság közepette került sor. A gazdasági válságról nem szükséges szólni, a politikai krízis elemzése azonban elengedhetetlen az elnökválasztás kontextusának megértéséhez. A válság a 2008-as parlamenti választásig nyúlik vissza, amely nem hozott egyértelmű eredményt, a Demokrata-Liberális Párt (D-LP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) közötti versengés ugyanis döntetlennel zárult. Bár az SZDP és szövetségese, a Konzervatív Párt (KP) több szavazatot szerzett, mandátumok tekintetében a D-LP nyerte a választást: 115 képviselőt küldhetett a parlamentbe, eggyel többet, mint az SZDP-KP szövetség, és 51 szenátort, kettővel többet, mint legnagyobb riválisa.² A parlamentbe a Nemzeti Liberális Párt (NLP) és az RMDSZ jutott még be, továbbá a nemzeti kisebbségek 18 képviselője. A parlamenti matematika ráerősített a két „nagy” között kialakult patthelyzetre, az NLP és az RMDSZ pedig rövid ideig királycsináló szerepben érezhette magát.³ Ennek ellenére, eddig példátlan módon, a kormányt végül a pártrendszer két legerősebb szereplője alakította meg,⁴ a kormányfő pedig a D-LP elnöke, Emil Boc lett,⁵ aki addig Kolozsvár polgármestereként tevékenykedett.

A politikai elemzők számára világos volt, hogy a nagykoalíciót egyik partner sem tekintette hosszú távon kielégítő megoldásnak, sokkal inkább arról volt szó, hogy a döntő megmértetést, az erőviszonyok tisztázását a következő évi elnökválasztásra halasztják. A választáshoz közeledve egyre gyakrabban megmutatkozott a koalíció ingatagsága, mígnem 2009 október elsején a szociáldemokrata miniszterek testületileg benyújtották lemondásukat a kormányfőnek. A konfliktus a választások megszervezése szempontjából kulcsfontosságú belügyi tárca fölötti ellenőrzés kapcsán robbant ki, amelyet a választások óta az SZDP vezetett. Szeptember végén azonban Emil Boc javaslatára Băsescu államfő visszahívta Dan Nica belügyminisztert és miniszterelnök-helyettest, azzal az ürüggyel, hogy a miniszter egy nyilatkozatában nagy léptékű választási csalás előkészítésével vádolta meg a D-LP-t.⁶ A testületi lemondást követően a megüresedett minisztériumokat ideiglenesen

a kormány D-LP-s tagjai vették át. A parlamenti többségét elveszítő kabinet ellen az NLP és az RMDSZ október hatodikán bizalmatlansági indítványt nyújtott be.⁷ Az indítványt október 13-án megszavazta a parlament, ezzel Emil Boc második kormánya lett az első a román demokrácia húsz éves történetében, amelyet bizalmatlansági indítvánnyal megbuktattak.⁸

Az indítvány sikerével gyakorlatilag visszaálltak a pártrendszer 2007-2008 közötti mintázatai, a fő törésvonal ismét a D-LP és az SZDP-NLP-RMDSZ *ad-hoc* szövetség között húzódott.⁹ Az ellenzék szakértői kormány alakítását követelte, Klaus Werner Johannis, Nagyszében német nemzetiségű polgármesterének vezetésével. Traian Băsescu nem volt hajlandó felkérni Johannist, hanem maximálisan kihasználva az alkotmány által nyújtott mozgásteret, két másik jelöltet bízott meg kormányalakítással. Az első jelölt, Lucian Croitoru, a Román Nemzeti Bank tanácsosa, elbukott a bizalmi szavazáson.¹⁰ A második kijelölt kormányfő, Liviu Negoiaș, Bukarest harmadik kerületének D-LP-s polgármestere, nem jutott el a bizalmi szavazásig, mivel közben Traian Băsescu újraválasztásával a politikai helyzet megváltozott.¹¹

Az új kormány megalakítása körüli huzavonával kapcsolatosan levonható tehát a következtetés, hogy mind a két fél tudatosan időhúzásra játszott. Az ellenzék kezdettől fogva egyértelművé tette, hogy nem szavaz meg más kormányt, mint az általa javasolt szakértői kabinetet Klaus Johannis vezetésével. Traian Băsescu viszont két ízben is politikai kormány megalakítására tett javaslatot, bár a kudarc borítékolható volt.¹² A képlet egyértelmű volt. Băsescu győzelme esetén a D-LP megpróbál összehozni egy új kormánytöbbséget az RMDSZ, a kisebbségek képviselői és az ellenzékétől átcsábított honatyák támogatásával, amennyiben ez nem sikerül, az alkotmány lehetővé teszi az államfő számára, hogy feloszlassa a parlamentet, és előrehozott választások következnek.¹³ Amennyiben valamelyik ellenzéki jelölt győz (Mірcea Geoană vagy Crin Antonescu), kinevezi kormányfőnek Klaus Johannist, aki mögött ott van az NLP-SZDP-RMDSZ-kisebbségek parlamenti többség.

A jelöltek és a kampány

A 2009-es elnökválasztáson összesen 12 jelölt indult, közülük elméletileg hárman rendelkeztek valós esélyekkel a végső győzelemre: Traian Băsescu hivatalban levő államfő, a D-LP jelöltje, Mірcea Geoană, a szenátus elnöke, az SZDP-KP pártszövetség jelöltje, és Crin Antonescu, az NLP elnöke. Önálló jelöltet állított az RMDSZ is, Kelemen Hunor ügyvezető elnök személyében. A további jelöltek között találunk régi motorost, de új arcokat is. Az előbbi kategóriába tartozik Corneliu Vadim Tudor, aki immár

negyedjére indult a Nagy Románia Párt jelöltjeként, valamint George „Gigi” Becali, az Új Generáció Pártjának elnöke, aki néhány hónappal korábban Vadim Tudorral közös listán jutott be az Európai Parlamentbe. Akárcsak Becali, szintén másodjára próbálkozott a függetlenként induló Gheorghe Eduard Manole, aki 2000-ben a szavazatok 1,19%-át szerezte meg. Először indult az államfőválasztáson Sorin Oprescu, Bukarest független, de SzDP-s múlttal rendelkező polgármestere, Constantin Rotaru, az erősen baloldali ideológiát valló Szocialista Szövetség Pártja színeiben, Ovidiu Cristian Iane a Román Környezetvédő Párt jelöltjeként, Remus Cernea a Zöld Párt színeiben, valamint függetlenként Constantin Ninel Potârca. Utóbbi jelölről azt érdemes megjegyezni, hogy cigánynak vallja magát, a Romániai Roma Üzletemberek Patronátusa (Patronatul Oamenilor de Afaceri Romi din România) nevű szervezet elnöke. A választásra két további jelölt is bejelentkezett, ám ők végül visszaléptek a megmérettetéstől. Az első Nati Meir izraeli-román üzletember, aki 2004–2008 között a Nagy-Románia Párt színeiben volt parlamenti képviselő, de megfordult azóta a D-LP-ben és a Szociális Védelem Néppártja (Partidul Popular al Protecției Sociale) nevű törpepártban is. Az ő jelöltségét végül az hiúsította meg, hogy pénzhamisítási botrányba keveredett és letartóztatták.¹⁴ A másik visszalépett jelölt Radu Duda herceg volt, a román királyi család tagja, Margit hercegnő férje.¹⁵

A választási kampányból a három esélyes jelölt harcával érdemes foglalkozni. A többi jelölt közül relevánsnak tekinthető még Kelemen Hunor, Sorin Oprescu, Corneliu Vadim Tudor, George Becali és Remus Cernea, a többieket egyértelműen csak a „futottak még” kategóriában lehet elhelyezni. Bár elért eredménye alapján Cerneát is az utóbbi kategóriába lehetne sorolni, vele kapcsolatosan érdemes kiemelni, hogy személyében első ízben jelentette meg egy jelölt a nyugati értelemben vett zöld és posztmaterális értékeket egy romániai elnökválasztáson. Továbbá a „futottak még” mezőnyéből nem csupán nonkonformista megjelenésével, hanem felkészültségével, higgadtságával, civilizált debattóri teljesítményével is egyértelműen kiemelkedett.

Visszatérve a három erős jelöltre, elmondható, hogy a politikai erőter rekonfigurálódása, a pártrendszer 2008 előtti állapotainak visszaállása nagymértékben rányomta bélyegét kampányukra, mondhatni determinálta ennek dinamikáját. Abban, hogy a három nagy párt diskurzusa elsősorban a gazdasági válság kezeléséről szólt, nincs semmi meglepő. A lényegyet azonban véleményem szerint nem a programok tartalmában kell keresnünk, hanem abban, hogy a versengés sokkal inkább kompetencia-, mintsem pozicionális jelleget öltött, mindegyik jelölt azt próbálta bizonyítani, hogy ő volna a legalkalmasabb a gazdasági válság kezelésére, anélkül azonban, hogy túl sok konkrét intézkedést elárult volna.¹⁶

A kampány legérdekesebb aspektusa az ellenzéki oldal belső dinamikája volt, vagyis az SZDP és az NLP viszonya. A két párt ugyanis egyrészt egymásra volt utalva Băsescu legyőzése érdekében, másrészt egymással is versenyben voltak.¹⁷ Bár az elsőszámú váltópárt szerepéért az NLP nehezen szállhatott harcba az SZDP-vel (lásd az 1. ábrát), a közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy Crin Antonescu és Mircea Geoană egyaránt esélyes lett volna Băsescu legyőzésére a második fordulóban.¹⁸ Ráadásul a Johannis-kormány ötletét, mint Băsescu és a D-LP kormányzásának fő alternatíváját, a liberálisok hozták be a politikai napirendre. Crin Antonescu sorsát azonban megpecsételte az, hogy Geoană-t nem támadhatta vehemensen az első fordulóban, mivel az hiteltelenné vált volna a közös projektet, így a két jelölt támogatottsága a kampány során nem sokkal mozdult el a pártjaik korábbi támogatottságával bemérhető alaplíniáról (lásd az 1. ábrát és az 1. táblázatot).

1. ábra: Az NLP és az SzDP-KP pártszövetség választási eredményei az utolsó hat választáson

Forrás: a szerző.

* A 2004-es helyhatósági választáson az NLP és a Demokrata Párt közös jelölteként állított Bukarestben és Kolozs megyében. A közös lista az országos szinten leadott szavazatok 5,08%-át szerezte meg. Az NLP támogatottsága tehát valamivel magasabb az ábrán feltüntetett 15,99%-nál.

** A 2004-es parlamenti választásokon az NLP és a Demokrata Párt az egész országban közös listán indult.

*** A 2004-es és 2008-as helyhatósági, valamint a 2007-es európai parlamenti választásokon az SzDP és a KP külön indultak, a grafikonon a két párt eredményét összeadtuk.

A választás két fordulója

Az első forduló eredményeit az 1. táblázat foglalja össze, és tartalmazza a választás estéjén közzétett exit-poll mérések eredményeit is. A második fordulóba a várakozásoknak megfelelően Traian Băsescu és Mircea Geoană jutott be, Crin Antonescu hiába érte el az NLP 1990 utáni történetének legjobb eredményét, ez nem volt elég a továbbjutáshoz. Az eredmények kapcsán kiemelendő még Kelemen Hunor gyenge szereplése, először fordult ugyanis elő, hogy az RMDSZ jelöltje öt százalék alatt teljesítsen. Az előzetes várakozásokkal ellentétben gyengének minősíthető Sorin Oprescu eredménye is, hiszen a közvélemény-kutatásokban a leggyengébb mérés is öt százalékosra jósolt számára, de volt olyan felmérés is, amely tizenkét százalékosra becsülte támogatottságát.¹⁹ Bár nagyjából sikerült megismételnie 2004-es eredményét, George Becali eredménye is gyengébbnek tekinthető a várakozásoknál, hiszen a néhány hónappal korábban lezajlott európai parlamenti választások eredményei még arra engedtek következtetni, hogy a Nagy-Románia Párt listáján ő is legalább akkora húzónévnek bizonyult, mint Corneliu Vadim Tudor.

1. táblázat: Az elnökválasztás első fordulójának hivatalos eredménye és az exit-pollok

Jelölt	Párt	Eredmény	INSOMAR	CCSB	CSOP	CURS
Băsescu	D-LP	32,44%	32,8%	34,1%	33,2%	33,72%
Geoană	SZDP-KP	31,15%	31,7%	30,9%	30,3%	31,44%
Antonescu	NLP	20,02%	21,8%	22,1%	22,0%	21,53%
Vadim	NRP	5,56%	4%	3,6%	3,9%	4,22%
Kelemen	RMDSZ	3,83%	3,6%	3,6%	4,9%	3,26%
Oprescu	független	3,18%	3,5%	3,4%	3,2%	3,18%
Becali	ÚGP	1,91%	1,7%	1,4%	0,9%	2,00%
Cernea	ZP	0,62%	0,4%	0,4%	–	–
Rotaru	SZSZP	0,44%	0,1%	0,0%	–	–
Manole	független	0,35%	0,2%	0,2%	–	–
Iane	RKVP	0,23%	0,1%	0,2%	–	–
Potîrcă	független	0,21%	0,1%	0,1%	–	–

Forrás: Központi Választási Iroda (<http://www.bec2009p.ro>), http://ro.wikipedia.org/wiki/Alegeri_preziden%C8%9Biale_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia,_2009)

A második forduló tehát, akárcsak öt évvel korábban, Traian Băsescu és az SZDP-KP pártszövetség jelöltjének összecsapását hozta, utóbbit ezúttal nem Adrian Năstăsescu, hanem Mircea Geoanănak hívták. Lényeges különbség azonban, hogy az NLP időközben átkerült a másik oldalra: 2004-ben Băsescu még a Demokrata Párt és a Nemzeti Liberális Párt által létrehozott D.A. Szövetség jelöltjeként indult, 2009-ben viszont a liberálisok az SZDP-vel közösen buktatták meg Emil Boc kormányát, majd az első forduló után néhány nappal egyértelművé tették, hogy Mircea Geoană-t támogatják, mivel az SZDP jelöltje továbbra is felvállalja a Klaus Johannis által vezetett szakértői kormány kinevezését.²⁰

Szintén Geoană támogatására szólította fel híveit a két forduló között George Becali²¹ és a Zöld Párt.²² Corneliu Vadim Tudor a második forduló bojkottálására utasította szavazóit, az első fordulóban elkövetett választási csalásra hivatkozva.²³ Sorin Oprescu nem foglalt állást a két forduló között, az első forduló előtt azonban azt nyilatkozta, hogy egyik jelöltet se támogatná a második fordulóban, de hozzátette, hogy a megrendelésére végzett felmérések szerint szavazóinak több mint 80%-a Băsescu-ra voksolna.²⁴

Az RMDSZ-t szándékosan hagytam a felsorolás végére. Véleményem szerint a Szövetség stratégiájának lényege az volt, hogy minimálisra csökkentse a következő kormányból való kimaradás kockázatát. Egyrészt adott volt a liberálisokkal és szociáldemokratákkal közösen levezérelt kormánybuktatás ténye és a Klaus Johannisra épülő szakértői kormány projektje, ami az RMDSZ-t Mircea Geoană irányába húzta. Másrészt azonban élénken élt még az SZDP elutasító álláspontja 2008 decemberéből a Szövetség kormányzati szerepvállalását illetően. Továbbá egyértelmű volt, hogy Băsescu győzelme esetén az RMDSZ az elsőszámú potenciális koalíciós partner a D-LP számára. Ezért, bár külön megállapodást kötött az NLP-vel a két párt lépéseinek egyeztetéséről, az RMDSZ a liberálisoknál jóval kevésbé egyértelműen kötelezte el magát Geoană mellett. Markó Béla nyilatkozataiban folyamatosan Klaus Johannis és nem Mircea Geoană támogatására helyezte a hangsúlyt.²⁵ Ez a stratégia Băsescu esetleges győzelme esetén nyitva hagyott egy kiskaput a D-LP-vel való együttműködésre.

Az RMDSZ kapcsán azonban nem elég a román pártokkal folytatott játékot elemezni, hanem az erdélyi magyar politikai porond további szereplőit is számba kell venni. Ebben a tekintetben elsősorban az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanáccsal (EMNT) ápolt viszony az érdekes, hiszen ez a szervezet – a Magyar Polgári Párttal (MPP) és a Székely Nemzeti Tanáccsal (SZNT) ellentétben – egyfajta szerződéses viszonyban áll az RMDSZ-szel. A Magyar Polgári Párt 2009 nyarán még saját elnökjelölt indítását fontolgatta,²⁶ végül azonban Szász Jenő a választás előtti napon érvénytelen szavazásra szólított

fel, hangsúlyozva, hogy az MPP nem támogatja Kelemen Hunort.²⁷ A második forduló előtt Szász Jenő már Traian Băsescu jelölte meg a romániai magyar közösség „egyedüli reménységeként”.²⁸ A Székely Nemzeti Tanács végig érvénytelen szavazásra buzdított, tiltakozásképpen az ellen, hogy a parlament kétszer is elutasította Székelyföld autonómiáját.²⁹

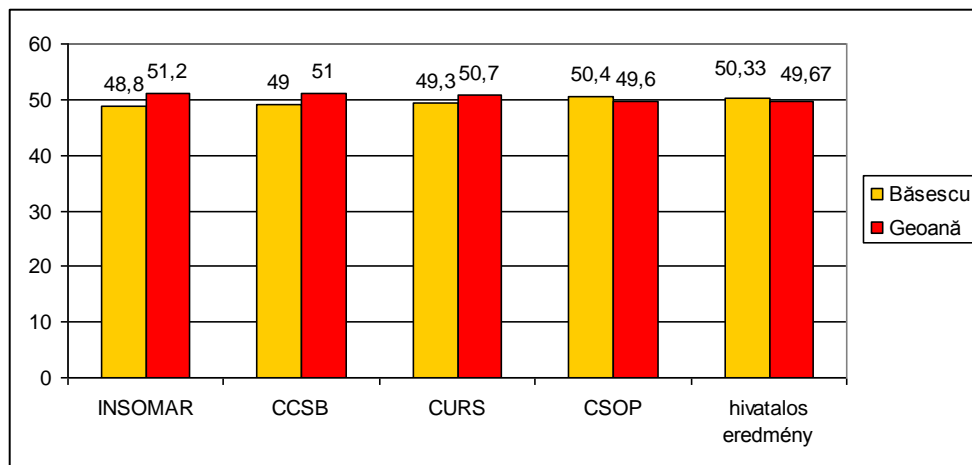
Az EMNT, az előző két csoportosulással ellentétben, 2009 februárja óta partneri viszonyban állt az RMDSZ-szel, hiszen az európai parlamenti választásokon a két szervezet közös listát állított (a Magyar Összefogás listáját), és létrehozta az Erdélyi Magyar Egyeztető Fórumot (EMEF), amelynek általános feladata a „közös álláspont kialakítása a romániai magyar közösség egészét érintő politikai kérdésekben”.³⁰ A felek azonban a megállapodást eltérően értelmezték. Az EMNT szerint az RMDSZ-nek konzultálnia kellett volna az államfőjelölt személyéről és programjáról, ám ezt elmulasztotta. Az RMDSZ szempontjából viszont az a lényeges, hogy a megállapodás szövege szerint ugyan az EMEF feladatai között „kiemelten [szerepel] a választási együttműködés részleteinek kidolgozása az önkormányzati, parlamenti és EP választásokon”³¹, viszont az elnökválasztás nem szerepel a felsorolásban. Az EMNT november 15-i állásfoglalásában, bár felrótta a konzultáció elmaradását, Kelemen Hunor támogatására szólított fel a választás első fordulójában.³² A két forduló között viszont az EMNT már nyíltan elhatárolódott az RMDSZ-től, sérelmezve, hogy az RMDSZ a második fordulás stratégia tekintetében sem konzultált. December 2-án, egy újabb állásfoglalásban, az EMNT vezetői egyaránt kritizálták mind az RMDSZ-t Mircea Geoană, mind az MPP-t Traian Băsescu támogatása miatt, majd lelkiismeret szerinti szavazásra szólítottak fel. Tőkés László azonban hozzátette, hogy személy szerint Traian Băsescu tartja a kisebbik rossznak, Geoanăra, a „kommunisták utódpártjának” jelöltjére nem szavazna, továbbá hangsúlyozta, hogy az Európai Néppárt álláspontja is az, hogy a szintén EPP-tag D-LP jelöltjét kell támogatni.³³ Arra, hogy a magyar politikai szervezetek ellentétes állásfoglalásai a második forduló előtt befolyásolhatták-e a végeredményt, az alábbiakban még visszatérek.

Bár a kiesett jelöltek támogató nyilatkozatai alapján az egyszerű matematika arra engedett következtetni, hogy Mircea Geoană esélyesebb a második fordulóban, a jelöltek közötti ideológiai különbségek és a korábbi választások tapasztalatai azt sugallták, hogy sem Crin Antonescu, sem Kelemen Hunor hívei nem fogják testületileg követni a pártutasításokat. Kelemen esetében az EMNT és az MPP állásfoglalásai is erősíthették ezt a feltevést. Azon szavazók szempontjából azonban, akik azt fontolgatták, hogy leginkább preferált jelöltjük utasítását kövessék-e a második fordulóban vagy sem, a második forduló kampányeseményei is nagy jelentőséggel bírhattak.

Az első forduló előtt is akadtak olyan kampányesemények, amelyek potenciálisan nagy hatással lehettek valamely jelölt megítélésére szempontjából,³⁴ de a két forduló között rendszeren beindult a sárdobálás. Traian Băsescuról például előkerült egy 2004-es kampánygyűlésen készült videó felvétel, amelyen úgy tűnik, hogy arcon csap egy gyermeket.³⁵ Ezt követően a sajtó vehemensen vitatkozott a felvétel valódiságáról a választás napjáig. Egy nappal a két jelölt tévévitája előtt Mircea Geoanával kapcsolatosan is bekövetkezett egy új fejlemény. Az SZDP jelöltje ugyanis éjnek idején meglátogatta Sorin Ovidiu Vântu médiacézárt a villájában, annak ellenére (vagy éppen annak következtében?), hogy néhány nappal korábban egy interjúban még igen negatívan nyilatkozott az üzletemberről.³⁶ Geoană és Vântu találkozására két okból is a kampány döntő jelentőségű mozzanatának tekinthető. Egyrészt, Vântu a Realitatea-Cașavencu médiakonzern tulajdonosa volt akkoriban,³⁷ Traian Băsescu retorikájában pedig központi szerepet játszott a média iránta való ellenségessége. A hivatalban levő államelnök szerint a média szövetkezett politikai ellenfeleivel, így Geoană mögött is tulajdonképpen a médiamágnások és a hozzájuk közel álló érdekcsoportok keresendők.³⁸ Másrészt, néhány nappal korábban Indonéziában letartóztatták Nicolae Popat, akit Vântu jobb kezeként emlegettek a Nemzeti Befektetési Alap (FNI)-botrányban, amelyben tíz évvel korábban 400.000 kisbefektető pénze tűnt el.³⁹ Mircea Geoană tagadta a látogatást, ám a sajtó másnap már lesifotósok képeit közölte.⁴⁰ A két elnökjelölt következő este megrendezett tévévitájában Băsescu közvetlenül is rákérdezett a látogatásra, Geoană pedig maga alatt vágta a fát: előbb tagadott, aztán beismerte és bagatellizálni próbálta a jelentőségét. Geoană stratégiai hibái és határozatlansága tálcán kínálták Băsescu számára a lehetőséget, hogy egyrészt összekösse kihívója nevét a Nemzeti Befektetési Alap-botrányval és „kétes reputációjú üzleti érdekcsoportokkal”, másrészt ráerősítsen arra a képzetre, miszerint Geoană nem egy szuverén politikus, hanem csak egy báb – lehet, hogy azért ment éjfélkor Vântuhoz, hogy magyarázkodjon korábbi kijelentései miatt.⁴¹

A második forduló estéje újabb emlékezetes képsorokkal szolgált. A december 6-ról 7-re virradó éjszakán két személy is Románia megválasztott államfőjének tekintette magát. Az urnazáráskor közzétett négy exit-poll felmérés közül ugyanis három Mircea Geoanát, a negyedik pedig Traian Băsescut hozta ki győztesnek (2. ábra). Az exit-pollok ismertetése után Mircea Geoană nyilatkozott először, és bejelentette győzelmét. Crin Antonescu végig mellette állt a kamerák előtt.⁴² Rövid idő múlva Traian Băsescu is ezt tette, hangsúlyozva, hogy a „korrekt” közvélemény-kutatások az ő győzelmét jelezték, és hogy a tévénézők ne higgyenek azoknak a manipulációknak, amelyeket a továbbiakban látni fognak, utalva itt a többi exit-pollra.⁴³

2. ábra: Az elnökválasztás második fordulójának hivatalos eredménye és az exit-pollok

Forrás: Központi Választási Iroda (<http://www.bec2009p.ro>), http://ro.wikipedia.org/wiki/Alegeri_preziden%C8%9Biale_%C3%AE_n_Rom%C3%A2nia,_2009

A két fellépés magabiztosságából kiindulva nyilvánvaló volt, hogy másnap valamelyik jelölt nagyon csalódottan fog ébredni. Az exit-pollok dacára ez a jelölt Mircea Geoană lett. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a felmérések valóban manipulatív szándékkal jelezték volna Geoană győzelmét, ahogyan azt Basescu állította. Mivel az egyes exit-pollok pontos módszertani paramétereit nem ismerem, nem áll módomban a tévedés lehetséges okait elemezni, de megállapítható, hogy a verseny szorosságát tekintve a tévedés benne volt a pakliban. A felméréseket végző cégeknek és kutatóintézeteknek nem állhat érdekükben téves előrejelzéseket közzétenni, főleg nem ilyen kritikus pillanatokban, hiszen azok kihathatnak szakmai megbecsültségükre és piaci sikerükre is. Sokkal inkább a két politikus viselkedését tartom figyelemreméltónak, sőt, vakmerőnek. A győzelmet ugyanis mindketten akkora magabiztossággal követelték magukénak, hogy a „pofára esés” valamegyikük esetében ezek után elkerülhetetlen volt.

Az SZDP választási csalásra hivatkozva megóvta a végeredményt,⁴⁴ ám ez már nem hozott változást. Az alkotmánybíróság ugyan elrendelte az érvénytelenített szavazólapok újraszámolását, a Központi Választási Iroda azonban a 137.206 érvénytelen szavazólap között csak 2.137 tévesen érvénytelenítettet talált. Mi több, ebből 1.169 Basescu, 968 pedig Geoană javára leadott voks volt.⁴⁵

Băsescu győzelme után a politikai válság megoldódott.⁴⁶ Liviu Negoită lemondott kinevezett miniszterelnöki mandátumáról, a régi-új államfő pedig ismét Emil Bocot bízta meg kormányalakítással, aki az RMDSZ-t hívta meg a kabinetbe a D-LP koalíciós partnerének. Tehát az RMDSZ stratégiája bejött, sikerült kormányra kerülnie annak ellenére, hogy a kampányban nem Băsescu mellé állt.

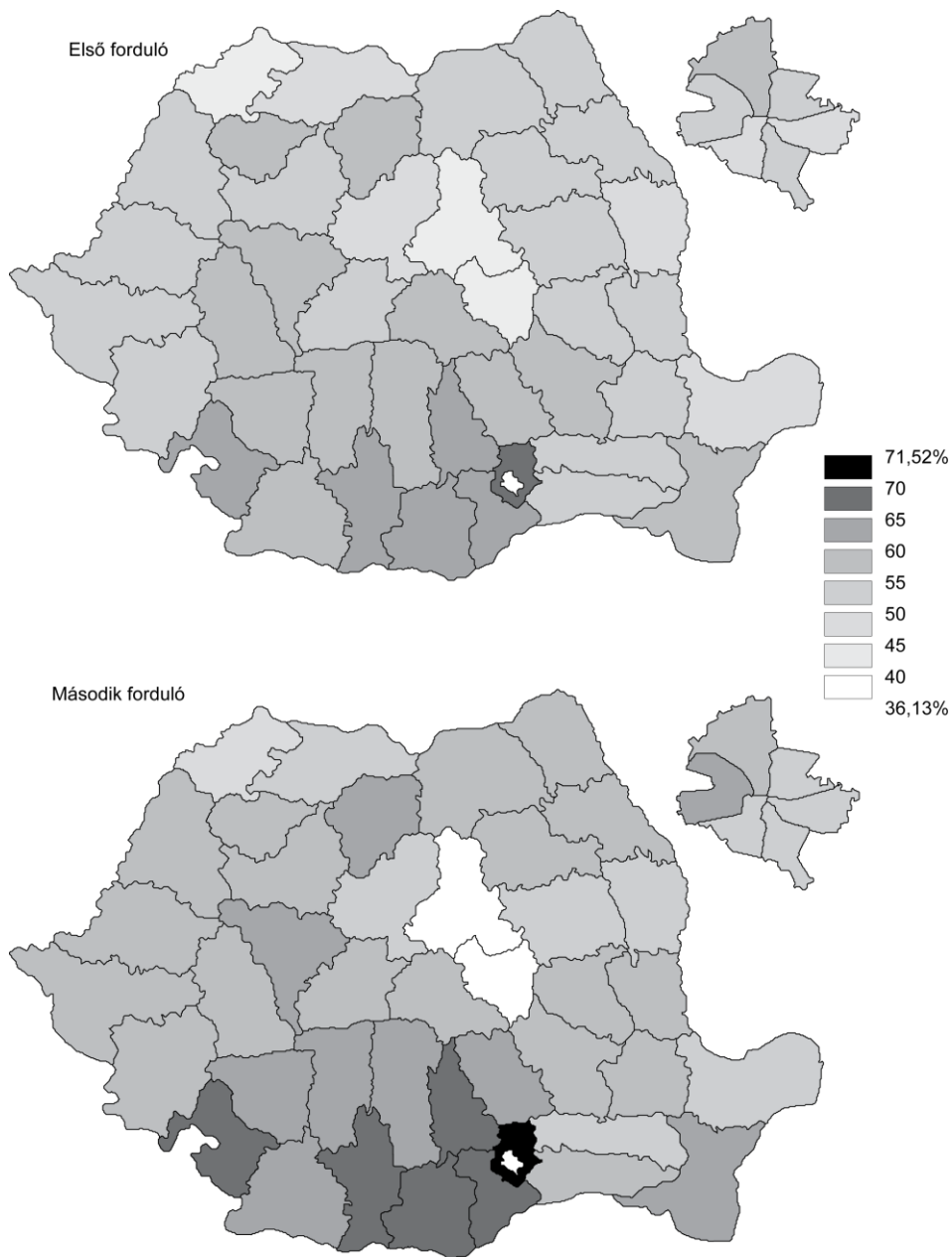
A választási eredmények elemzése

A választási eredmények elemzését az eredményekben mutatkozó földrajzi mintázatok vizsgálatával kezdem, majd áttérek a magyar szavazók viselkedésének vizsgálatára.

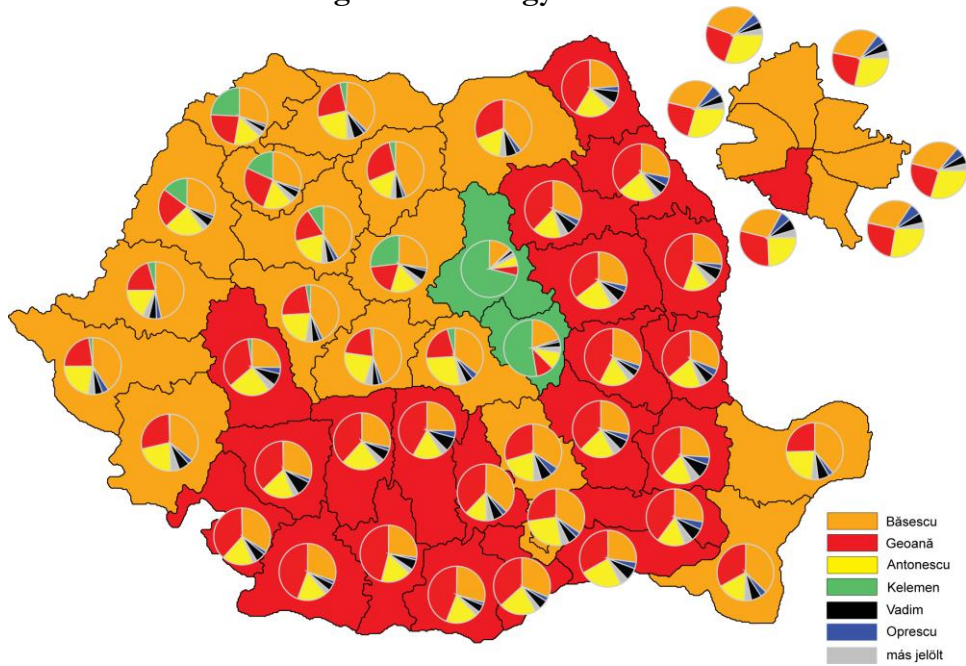
A részvételi arány megyék szerinti bontásban a 3. ábrán látható. Két aspektust érdemes kiemelni ebben a vonatkozásban. A romániai elnökválasztások történetében először fordult elő, hogy a második fordulóban magasabb legyen a részvételi arány, mint az elsőben. Eszerint a választók a jelöltek összecsapásának igen magas tétet tulajdonítottak. Fontos továbbá, hogy a részvételi arány ismét lényegesen magasabb volt Havasalföldön, mint az ország többi részében. Erdély nemcsak Havasalföld, hanem Moldva mögött is elmaradt ezen a téren, a jelentős magyar lakosságú megyék pedig a sor legvégére kerültek, amire az alábbiakban részletesebben visszatérünk.

A szavazatok megoszlásának elemzését érdemes a megyék nyerteseinek számbavételével kezdeni. Az első fordulóban három választókerületben született abszolút többség. Ebből kettő Kelemen Hunor (Hargita megyében 71,24%, Kovászna megyében 52,79%), a harmadik pedig Traian Bănescu nevéhez kötődik a külföldi választókerületben, ahol a szavazatok 56,05%-át szerezte meg. Az országban Bănescu legjobb eredménye 46,79% Arad megyében, Mircea Geoană 45,81% Olt megyében, míg Crin Antonescu Bukarest első kerületében ért el 30,28%-ot. Más jelöltnek sehol se sikerült tíz százaléknál több voksot gyűjtenie.

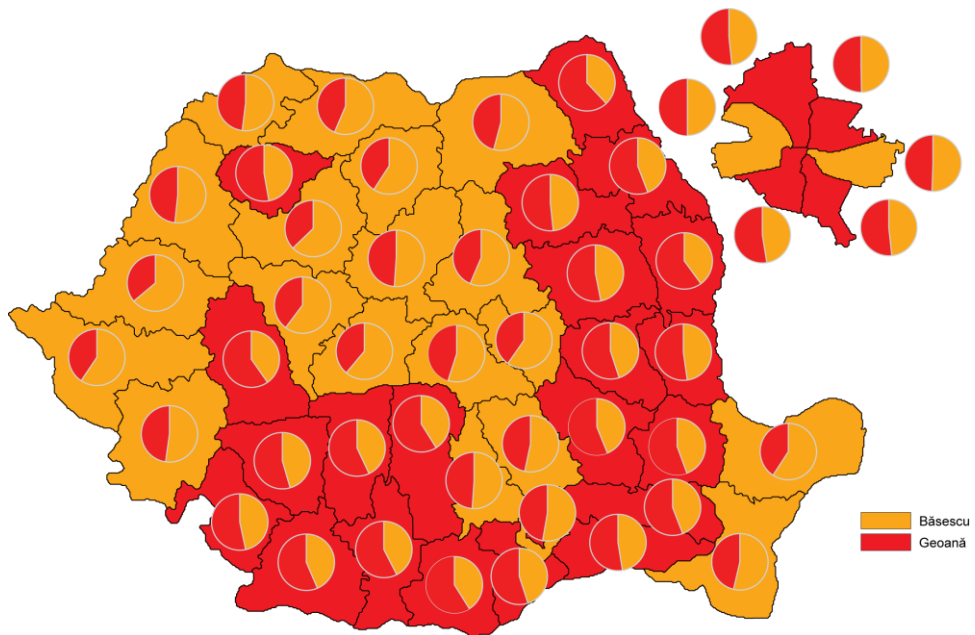
Az abszolút többséggel megnyert megyék alacsony száma jelentős változást jelent az előző elnökválasztáshoz képest, akkor ugyanis tizenöt abszolút többség született. Adrian Năstase tizenegy megyében szerzett többséget az érvényes szavazatok felénél, Traian Bănescunak Bukarest első és hatodik kerületében sikerült ez, Markó Bélának pedig Hargita és Kovászna megyében. A különbség azzal magyarázható, hogy 2004-ben csak két erős jelölt volt, ami már az első fordulóban jobban polarizálta a versenyt, 2009-ben viszont három, így a szavazatok jobban megoszlottak. Nem meglepő módon, 2009-ben a három abszolút többségből kettő a Székelyföldön született, a harmadik pedig a külföldi választókerületben.⁴⁷

3. ábra: **Részvételi arány az elnökválasztás két fordulójában**⁴⁸

4. ábra: A szavazatok megoszlása a megyékben az első fordulóban

5. ábra: A szavazatok megoszlása a megyékben a második fordulóban

Amint a 4. ábrán látható, Geoană a havasalföldi és moldvai megyékben, Băsescu pedig Erdélyben volt erősebb. Crin Antonescu elsősorban Bukarestben ért el jó eredményeket, valamint Brassó, Ilfov, Călărași és Hunyad megyékben, vagyis (Ilfov kivételével) olyan megyékben, ahol 2008-ban az NLP elhódította a megyei tanácselnöki tisztséget. A D-LP és az SzDP támogatottságának földrajzi megoszlása alapvetően az előző elnökválasztáson is hasonlóképpen alakult, de az Erdély-Ókirályság törésvonal akkor kevésbé volt erős. Băsescu 2004-ben ugyanis csak nyolc megyében és Bukarestben előzte meg Năstăset az első fordulóban. E nyolc megyéből hét Erdélyben vagy a Bánságban található, a nyolcadik pedig Konstanca. Erdélyen belül is érdekes mintázat rajzolódott ki 2004-ben: Băsescu támogatottsága elsősorban Dél-Erdélyben és a Bánságban volt magas (Temes, Arad, Fehér, Szeben, Brassó), Észak-Erdélyben csak Bihar és Kolozs megyében sikerült megelőznie az SZDP jelöltjét. Ezzel szemben 2009-ben Băsescu Hunyad kivételével minden erdélyi megyében megelőzte Geoană-t az első fordulóban (még Hargita és Kovászna megyében is), a Kárpátokon túl pedig Konstanca mellett elhódította Prahova, Ilfov, Tulcea és Suceava megyét is. Érdemes a „kivételeket” közelebbről is szemügyre venni. Erdélyben a kakukktójas Hunyad megye, ahol 2004-ben is Adrian Năstăse végzett az élen. Az SzDP magasabb támogatottsága itt a Zsil-völgyi bányászok választói viselkedésének tudható be. A Kárpátokon túl Bukarest és Ilfov, Prahova megye és Dobrudzsa, valamint Bukovina azok a területek, ahol Băsescu megelőzte Geoană-t. A választói magatartás ezekben a megyékben sem először tér el a Havasalföld és Moldova többi részén tapasztalttól, ami összecseng Székely István azon megállapításával, hogy Erdélyen kívül a leginkább iparosodott és polgárosodott zónákban a legalacsonyabb a kommunista utódpart támogatottsága.⁴⁹

A második fordulóban a földrajzi különbségek még világosabban kirajzolódnak (5. ábra). Băsescu Hunyad és Szilágy kivételével mindenhol győz Erdélyben, a Kárpátokon túl pedig megtartja Prahovát, Konstancát, Tulceát és Ilfovo, valamint Dâmbovițában is győz. Az első fordulóhoz képest csak három helyen fordul meg az állás: Dâmbovița megyében, Szilágy megyében, valamint Bukarestben. Dâmbovițában az eredmény Băsescu javára fordul. A magyarázat az, hogy (a Székelyföldet leszámítva) az NLP ebben a megyében a leggyengébb (Antonescu csak 12,62 százalékot ért el az első fordulóban), így Geoană a második fordulóban kevés szavazatra számíthatott fő szövetségeseitől. Bukarestben viszont éppen az ellenkezője történt: Crin Antonescu itt érte el a legjobb eredményt, így a második fordulóban Geoană az NLP támogatásával megelőzi Băsescut. Ez azért is nagyon jelentős változás, mert Băsescu első ízben maradt alul a fővárosban, két főpolgármesteri és egy elnökválasztási győzelem után. A harmadik sorrendváltozás Szilágy megyében

történik, ahol Geoană az RMDSZ-nek köszönhetően fordít. Érdekes a megyét összevetni a Székelyfölddel. Világosan látszik, hogy míg az RDMSZ utasítása a Szilágyságban egyértelműen visszatükröződik a választók magatartásában, addig a Székelyföldön a választók nem követték a Szövetség felhívását, a második fordulóban Hargita és Kovászna megye egyaránt Bănescu legjobb tíz eredménye között foglal helyet.

A 2004-es második fordulóhoz képest három lényeges változás figyelhető meg. Elsősorban, 2009-ben Bănescu veszített Bukarestben, másodsorban nyert a három székelyföldi megyében, annak ellenére, hogy az RMDSZ ezúttal sem őt támogatta. 2004-ben itt még Adrian Năstase végzett az élen, ráadásul legjobb eredményét Hargita megyében érte el (76,57 százalék). Harmadsorban megállapítható, hogy a választói magatartás homogénebbé vált mind Erdélyen, mind Havasalföldön belül. Erdélyben nemcsak a Székelyföld „átállása” jelentett változást, hanem Szatmár és Máramaros megyében is hasonló jelenség következett be: 2004-ben még Adrian Năstase nyerte a második fordulót, 2009-ben viszont Bănescu győzött. Havasalföldön viszont Gorj és Argeș megyében fordult meg a helyzet: itt Bănescu nem tudta megismételni 2004-es győzelmét.

A magyar választók viselkedése

Az ország egészére vonatkozó elemzés után következzen a magyar választók viselkedésének vizsgálata. Kiindulópontunk kettős: egyrészt, amint az a 3. ábrán látható, a jelentős magyar lakossággal rendelkező megyékben a részvételi arány elmaradt az átlagtól, és a székelyföldi megyékben volt a legalacsonyabb. Másrészt, Kelemen Hunor 3,83 százaléka lényegesen elmarad Markó Béla 2004-es eredménye mögött (5,1 százalék), nem is beszélve Frunda György eredményeitől (1996-ban 6,02, 2000-ben 6,22%). Megjegyzendő az is, hogy míg 2004-ben Markó Béla Hargita és Kovászna mellett Maros megyében is az első helyen végzett az első fordulóban, Kelemen Hunornak ezt nem sikerült megismétlenie 2009-ben, utóbbi megyében Bănescu hajszállal ugyan, de megelőzte.

A 2. táblázat a jelentős magyar lakossággal rendelkező megyék részvételi arányát foglalja össze 1992 és 2009 között. A levonható legszembevetőbb következtetés az, hogy míg 1992-ben és 1996-ban a részvételi arány ezekben a megyékben (Szatmár kivételével) lényegesen meghaladta az országos átlagot, 2009-re ez megfordult, most minden megye (Szilágy kivételével) jóval az átlag alatt maradt.

A változás a három székelyföldi megye esetében a leglátványosabb. 1992-ben mindkét fordulóban a négy legmagasabb részvételi arányból három

itt született, 1996-ban pedig az első ötből három. A három székelyföldi megye 2000-ben is az első négy között található az első fordulóban, ám a második fordulóra visszaesnek valamivel az országos átlag alá. 2004-ben már az első fordulóban sem kerül fel egyik megye se a dobogóra, de az első tízbe még mindig belefér mind a három. Ezzel szemben a második fordulóban már a lista legalján szerepelnek. Végül, 2009-re már mindkét fordulóban jóval az országos átlag alatt marad a részvételi arány: az első fordulóban Hargita és Kovászna megye közé a lista végén csak Szatmár megye ékelődik be, de Maros is csak a hetedik a végéről. A második fordulóban az utolsó négy megye Maros, Szatmár, Kovászna, Hargita, vagyis az a négy megye, ahol a magyar lakosság aránya a legmagasabb. Összegezve: a három székelyföldi megye éllovasból sereghajtóvá vált, a negyedik „legmagyarabb” megye – Szatmár – pedig mindig is a sor végén kullogott. Egyedül Szilágy megyéről mondható el, hogy konstans módon magasabb részvételi arányt produkál az országos átlagnál, ám itt a magyar lakosság aránya csak 23,05%.

2. táblázat: A részvételi arány alakulása a jelentősebb magyar lakosságú megyékben

Év	1992		1996		2000		2004		2009	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.
Hargita	89,53	91,24	87,01	88,33	69,96	57,21	60,12	43,80	44,45	36,13
Kovászna	85,39	85,52	83,98	83,22	72,95	54,89	60,56	41,88	42,95	37,50
Maros	85,47	82,49	81,87	80,94	70,55	57,09	60,35	50,98	49,98	50,40
Szatmár	75,79	71,88	73,10	72,05	53,92	43,95	48,43	39,06	44,41	45,10
Szilágy	80,96	77,04	80,13	78,27	67,72	54,94	59,20	51,14	55,73	57,21
Bihar	78,77	74,06	75,07	75,75	64,54	55,45	56,39	49,85	53,24	55,10
Kolozs	78,20	74,63	80,57	80,65	68,55	54,80	58,10	53,45	53,44	58,35
Országos	76,29	74,20	76,01	75,90	65,31	57,50	58,51	55,21	54,37	58,02

Forrás: a szerző szerkesztése.

E változások két komponensre bonthatók le. Az egyik az általános csökkenő trend, amely mindkét fordulóra nézve érvényes 1996 óta, a másik pedig két forduló közötti részvételi arány csökkenés, amely 2000 óta tekinthető folyamatosnak a magyar lakosság körében. Kezdjük az utóbbival, mivel annak elsősorban a magyar közösségen kívüli okai vannak.

A második fordulóban mért alacsonyabb részvételi arány magyarázata a választások kontextusában rejlik. 1992-ben és 1996-ban a választások téje nagyon magas volt, ugyanis a kérdés az volt, hogy sikerül-e leváltani Ion Iliescut. Ez a második fordulóban nagyon magas mozgósítottsághoz vezetett a magyar szavazók körében, nyilván Emil Constantinescu javára. 2000-ben a

helyzet már más: a tét ismét nagyon nagy, de ezúttal Iliescu a kisebbik rossz, hisz az alternatíva Vadim Tudor. Iliescu viszont hiába tetszeleg a demokrácia megmentőjének szerepében, kevésbé képes mozgósítani a magyar lakosságot, mint az előző években Constantinescu, akitől a demokrácia és a kisebbségi jogok terén egyaránt áttörést reméltek. De a mozgósítás még mindig sokkal magasabb, mint négy, illetve kilenc évvel később, amikor a magyar választók már nem észlelnek ennyire éles szakadékokat a két jelölt között a kisebbségi helyzet valószínű alakulása szempontjából.⁵⁰ Sőt, 2009-ben, amikor országos szinten először mértek magasabb részvételi arányt a második fordulóban mint az elsőben, éppen Hargita és Kovászna megyében volt a leglátványosabb a csökkenés a második körre.

A magyar lakosság általános csökkenő részvételi trendje ennél komplexebb jelenség, amely több tényezővel is összefügg. Az első, hogy 2009-ben nem került sor parlamenti választásra az elnökválasztással párhuzamosan. A parlamenti választás tétje ugyanis jóval magasabb a magyar közösség számára, így vélhetően jobban mozgósít. A parlamenti képviselőt meg lehet és meg kell őrizni, a magyar államfőjelöltnek viszont egyértelmű, hogy nincs esélye. Ez azonban önmagában nem elégséges magyarázat, hiszen a részvétel a jelentős magyar lakosságú megyékben már a 2008-as parlamenti választáson se emelkedett ki a kilencvenes évek elején tapasztalható mértékben. Bár Maros és Hargita megyében valamivel az országos átlag fölötti részvételt mértek, Kovászna a harmadik leggyengébb volt a sorban, Szatmár pedig (a megszokott módon) szintén az utolsó tízben végzett. Egyértelmű tehát, hogy az RMDSZ teljesítményének is köze van a negatív trendhez. A csökkenés alapos elemzéséhez közvélemény kutatási adatokra lenne szükség, annyit azonban biztosan lehet állítani, hogy a csökkenéshez egyaránt köze van a különböző években induló államfőjelöltek vonzereje, mozgósító potenciálja közti különbségnek, valamint az RMDSZ-szel szembeni növekvő kiábrándultságnak.

A 3. táblázat Kelemen Hunor 2009-es és Markó Béla 2004-es eredményét veti össze az erdélyi megyékben. A második oszlopban a két jelöltre leadott abszolút szavazatszámok arányát, a harmadikban százalékos eredményeik arányát közöljük. Látható, hogy Kelemen Hunor egyetlen erdélyi megyében sem tudta reprodukálni Markó Béla 2004-es eredményét.⁵¹ Míg a százalékokban kifejezett eredménycsökkenés a Székelyföldön alacsonyabb, mint a többi megyében, abszolút szavazatszámokban kifejeve éppen a három székelyföldi megyében a legnagyobb a veszteség. Kelemen Hunor összességében 161.435 vokssal szerzett kevesebbet Markónál, és ebből 89.313 szavazat, vagyis a teljes csökkenés 55,32 százaléka, Hargita, Kovászna és Maros megyében keletkezett veszteség. Ennek ellenére a második oszlopból nem

olvasható ki egyértelmű mintázat. A legnagyobb visszaesést Kovászna megyében találjuk, de ezután három szörványmegye (és Kolozs megye), majd Maros megye következik. Ugyanakkor a négy legkonstansabb megye közül is három egyértelműen szörványnak tekinthető. A két választás közötti különbséget ezért kevésbé értelmezhetjük a tömb–szörvány, vagy a Székelyföld–Belső-Erdély–Partium ellentétek mentén, sokkal inkább úgy tűnik, a jelenség a területi RMDSZ szervezetek teljesítményével állhat összefüggésben.

3. táblázat: Kelemen Hunor 2009-es és Markó Béla 2004-es eredményei

Megye	Kelemen Hunor eredménye Markó Bélához képest	
	Abszolút szavazatszámában	Százalékban
Szilágy	80,78	85,05
Beszterce-Naszód	79,36	75,91
Hunyad	76,05	82,86
Temes	74,55	79,61
Bihar	74,08	77,90
Brassó	73,87	77,36
Szeben	72,77	78,28
Szatmár	71,10	76,96
Hargita	71,09	96,67
Krassó-Szörény	70,86	81,42
Románia	69,74	75,71
Maros	67,97	82,37
Fehér	66,59	67,69
Kolozs	65,35	70,95
Arad	64,96	68,36
Máramaros	63,12	65,95
Kovászna	61,33	85,25

Forrás: a szerző szerkesztése.

A következőkben az RMDSZ eredményét a tömbmagyar zónákban vizsgáljuk, előbb megyei majd települési szinten. Az RMDSZ iránti növekvő elégedetlenség 2003 óta több alternatív magyar politikai szervezet megjelenéséhez vezetett. Bár ezek intézményesülése a mai napig nem érte el az RMDSZ intézményesülési szintjét,⁵² fel kell tenni a kérdést, hogy az RMDSZ gyenge eredményei a 2009-es elnökválasztáson összefüggésben állnak-e ezen új szervezetek megerősödésével, vagy pedig a választók egyszerűen csak elfordultak a Szövetségtől, anélkül, hogy valamelyik kihívójához

pártoltak volna. Az is lehetséges, hogy a magyar választók direkt módon valamely román pártot támogatják, ám a tömbmagyar vidékeken valószínűbbnek látszik, hogy ez a támogatás inkább közvetve valósul meg, vagyis úgy, hogy valamely alternatív szervezet utasításait követve maradnak távol vagy voksolnak román jelöltekre. Az RMDSZ magyar ellenfeleinek hatását perdöntő módon természetesen csak közvélemény-kutatási adatokon lehetne tesztelni, azonban a választási eredmények település-szintű elemzése is rámutathat érdekes összefüggésekre.

A 2009-es elnökválasztás előzményeit illetően a magyar közösség szempontjából érdemes még egyszer áttekinteni az alternatív magyar szervezetek álláspontját a kampányban. Az EMNT az első fordulóban kritizálta ugyan az RMDSZ jelöltállítási gyakorlatát, de végül Kelemen Hunor támogatására szólított fel. A Magyar Polgári Párt rövid ideig kacérkodott az önálló jelölt indításával, végül érvénytelen szavazásra buzdított, hangsúlyozva, hogy nem támogatja Kelemen Hunort. A második forduló előtt az EMNT lelkiismeret szerinti szavazást sürgetett, ám Tőkés László magánvéleményét is jelezte, és Traian Băsescu jelölte meg a kisebbik rosszként. Szász Jenő ezzel szemben nyíltan Băsescu támogatta. A Székely Nemzeti Tanács végig érvénytelen szavazásra buzdított, tiltakozásképpen az ellen, hogy a parlament kétszer is elutasította Székelyföld autonómiáját. Az SZNT felhívásának hatását nem áll módomban tesztelni, ugyanis a Tanács soha nem indult választásokon, így támogatottsága az egyes településeken nem mérhető. Az alábbiakban tehát az EMNT és az MPP állásfoglalásainak hatását próbálom meg kimutatni.

Az elemzésbe 142 székelyföldi, illetve partiumi települést vontam be, ahol a 2002-es népszámlálás szerint a magyar lakosság aránya legalább 75 százalék volt.⁵³ Azért szűkítettem a kört csak ezekre a településekre, mert a 2007-es európai parlamenti, valamint a 2008-as helyhatósági választások arra mutattak rá, hogy az RMDSZ a tömbmagyar vidékeken sokkal sérülékenyebb a magyar kihívókkal szemben, mint a román-magyar „ütközőzónában” vagy a szórványban. Az elemzés függő változói a 2009-es elnökválasztás kimenetelének mérőszámai: a részvételi arány a két fordulóban, Kelemen Hunor eredménye az első fordulóban és az RMDSZ által támogatott jelölt, Mircea Geoană eredménye a második fordulóban. Az elemzés magyarázó változói a korábbi választásokon mért részvételi arány, valamint az RMDSZ kihívóinak (Tőkés Lászlónak, illetve a Magyar Polgári Pártnak) a támogatottsága. Összesen négy regressziós modell-csoportot futtattam le. Az első a 2009-es elnökválasztás első fordulójában mért részvétel, valamint Kelemen Hunor eredményének összefüggéseit vizsgálja a 2007-es európai parlamenti választásokon mért részvételi aránnyal és Tőkés László eredményével. A

második ugyanezeket a függő változókat a 2008-as helyhatósági választás eredményei szerint elemzi. A harmadik és negyedik modell-csoport a 2009-es elnökválasztás második fordulóját és az imént említett két korábbi választást kapcsolja össze.

Minden modell-csoport kétszer három regressziós modellt tartalmaz, a következő logika szerint. Három modellben a függő változó a részvételi arány, háromban pedig az RMDSZ által támogatott jelölt eredménye. Ezen belül, a viszonyítási alapot képező legegyszerűbb modellben (1., illetve 4.) csak a magyar lakosság aránya szerepel. A magyar lakosság arányának hatása nem önmagában fontos, hanem csak kontrollváltozóként szerepel, vagyis segít pontosabban becsülni a 2009-es eredmények összefüggéseit a korábbi választásokon mért részvételi aránnyal, valamint az RMDSZ riválisainak eredményeivel.⁵⁴ A következő modellben (2., illetve 5.) megjelenik a korábbi választáson mért részvételi arány is, szintén kontrollként, mivel az RMDSZ riválisainak eredménye ezzel is összefügghet. Az utolsó típusú modellben (3., illetve 6.) jelen van az RMDSZ fő magyar kihívójának (2007-ben Tőkés, 2008-ban az MPP) az eredménye is. Ezt az utolsó modellt kell az előző kettőhöz hasonlítani, egyrészt az együtthatók, másrészt a magyarázóerő (R^2) kapcsán.

4. táblázat: **A 2007-es EP-választások és a 2009-es elnökválasztás első fordulójának összefüggései**

	Részvétel első forduló			Kelemen Hunor		
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell	6. modell
	N=142	N=142	N=142	N=142	N=142	N=142
Magyar_%_2002	-,024	-0,152**	0,026	0,863***	0,796***	0,970***
Részvétel_EP2007		0,573***	0,498***		0,301***	0,228***
Tőkés_%_EP2007			-0,165***			-0,161***
Konstans	48,555***	32,444***	25,473***	-2,675	-11,141	-17,947**
Adj. R ²	-0,006	0,427	0,510	0,401	0,457	0,495

* - $p < 0,1$; ** - $p < 0,05$; *** - $p < 0,01$

Forrás: a szerző.

A 2007-es európai parlamenti választás vonatkozásában tehát az a kérdés, hogy Tőkés László 2007-es eredménye milyen kapcsolatban áll a 2009-es részvételi aránnyal és Kelemen Hunor támogatottságával. A 2007-es és a 2009-es részvétel szignifikáns pozitív kapcsolatot mutat. Bár ez a változó lényegesen megdobja a magyarázóerőt (42,7%), a kapcsolatban önmagában nincs sok érdekesség, hiszen csak annyit árul el, hogy a részvételi arány 2009-ben is ott volt magasabb, ahol 2007-ben. Az viszont sokkal érdekesebb, hogy

a 2009-es részvétel Tőkés László eredményével is szignifikáns kapcsolatban áll, negatív előjellel. Tehát azokon a településeken, ahol Tőkés jobb eredményt ért el, az elnökválasztáson kevesebben mentek el szavazni. Ez akkor is igaz, ha a 2007-es részvételi arányt kontroll alatt tartjuk, tehát kiszűrjük annak a lehetőségét, hogy Tőkés eredményének negatív előjele kizárólag abból adódna, hogy a volt püspök azokon a településeken szerepelt jobban, ahol kevesebben szavaztak 2007-ben. Tőkés ugyan valóban jobban teljesített ott, ahol a részvétel alacsony volt 2007-ben (gyenge negatív korreláció: $r=-0,148$, $p<0,1$), ám a támogatottsága a 2009-es részvétellel a korábbi részvételtől függetlenül is negatív kapcsolatban áll. Tőkés eredményének jelenléte a modellben a magyarázóerőt hozzávetőlegesen további 8,3 százalékkal növeli.⁵⁵

A 2007-es részvételi arány Kelemen Hunor támogatottságával is pozitív és szignifikáns összefüggést mutat, és ez így marad akkor is, amikor Tőkés eredménye is megjelenik a modellben. Tőkés eredménye ugyancsak negatív összefüggést mutat Kelemen Hunor támogatottságával. A 2007-es részvételi arány 5,6 százalékot, Tőkés eredménye 3,8 százalékot tesz hozzá a modell magyarázó erejéhez.

Figyelemre méltó a két függő változóra készült modellek együtthatói közötti hasonlóság. Azokon a településeken, ahol Tőkés László támogatottsága 2007-ben magasabb volt, nemcsak Kelemen Hunor eredménye lett gyengébb, hanem a részvételi hajlandóság is alacsonyabb volt. Ez arra utal, hogy a részvételi arány és az RMDSZ támogatottsága nem független egymástól, Kelemen Hunor gyengébb százalékos eredménye és az alacsonyabb részvételi arány egyformán az RMDSZ gyengeségének két egymással összefüggő vetülete.

A 2007-es és 2009-es választások kapcsolatát vizsgáló regressziós modellekből tehát az olvasható ki, hogy hiába támogatta az EMNT formálisan Kelemen Hunort az első fordulóban, a szavazók nem feltétlenül követték az utasítást. Azokon a településeken ugyanis, ahol Tőkés 2007-ben jobban szerepelt, egyrészt nagyobb volt a távolmaradás 2009-ben, másrészt Kelemen Hunor kevésbé szerepelt sikeresen. Továbbá, összehasonlítva Tőkés eredményének magyarázóerejét a két függő változó esetében, úgy tűnik, hogy a volt püspök hívei inkább távolmaradással, mintsem átszavazással tiltakoztak, ezt azonban a két regresszió összehasonlításával bizonyítani nem lehet.⁵⁶

Feltevődik természetesen a kérdés, hogy az RMDSZ gyengébb szereplésének megértéséhez inkább Tőkés László, vagy pedig az MPP választási eredményeinek elemzése vizs-e közelebb. Ideális esetben a két tényező hatását párhuzamosan kellene vizsgálni, azonban ha a fenti regressziós modellekbe bevezetnénk a 2008-as helyhatósági választások részvételi arányát és az

MPP eredményeit is, az már olyan mértékű multikollinearitáshoz vezetne, hogy az eredményekből nagyon nehéz volna bármilyen következtetést levonni.⁵⁷ Ezért az MPP 2008-as szereplésének potenciális összefüggéseit a 2009-es elnökválasztással külön regressziós modellekben elemeztem, ezeket az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat: **A 2008-as helyhatósági választások és a 2009-es elnökválasztás első fordulójának összefüggései**

	Részvétel első forduló			Kelemen Hunor 2009		
	1. modell N=118 ⁵⁸	2. modell N=118	3. modell N=118	4. modell N=118	5. modell N=118	6. modell N=118
Magyar_%_2002	0,062	0,011	0,038	0,943***	0,944***	0,975***
Részvétel_HH2008		0,404***	0,399***		0,051	0,045
MPP_%_HH2008			-0,045			-0,053
Konstans	40,083***	21,926***	20,886**	-10,358	-13,961	-15,170
Adj. R2	-0,004	0,209	0,207	0,401	0,446	0,444

* - $p < 0,1$; ** - $p < 0,05$; *** - $p < 0,01$

Forrás: a szerző.

Az előző modell-csoporthoz képest az 5. táblázatból kiolvasható legfontosabb különbség az, hogy az MPP támogatottsága nem mutat szignifikáns összefüggést egyik függő változóval sem. A 2009-es részvételi aránnyal egyedül a 2008-as részvétel függ össze, amely a variancia 20,9%-át magyarázza. Az MPP eredményének bevitele a modellbe egyáltalán nem javít a magyarázóerőn, sőt, minimálisan, de csökkenti is azt. Kelemen Hunor eredménye esetében a helyzet hasonló. Tulajdonképpen, amit az 5. és 6. modellek meg tudnak magyarázni a varianciából, az nagyrészt a magyar lakosság aránya kontrollváltozónak köszönhető. A nem szignifikáns részvételi arány 4,5%-kal még megnöveli a magyarázóerőt, az MPP eredménye viszont itt sem tesz hozzá semmit a megmagyarázott varianciához. A magyar lakosság aránya és Kelemen Hunor támogatottsága közötti kapcsolat, amint arra már utaltam, triviális eredmény.⁵⁹

Áttérve a második forduló eredményeire, a 6. táblázat azt mutatja, hogy a 2007-es részvétel és Tőkés László támogatottsága is hasonlóképpen függ össze a második fordulóban mért részvételi aránnyal, mint az első fordulóban mérttel: a korábbi részvételi arány pozitívan, Tőkés támogatottsága pedig negatívan. Van egy lényeges különbség is, mégpedig az, hogy a magyar lakosság aránya mindhárom modellben végig szignifikáns, negatív előjellel. Ez azt a feltételezést erősíti, hogy a magyar lakosság jóval kevésbé érdekelt a második fordulóban, mint az elsőben, ahol volt magyar államfőjelölt.

6. táblázat: A 2007-es európai parlamenti választások és a 2009-es elnökválasztás második fordulójának összefüggései

	Részvétel második forduló			Geoană 2009 második forduló		
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell	6. modell
	N=142	N=142	N=142	N=142	N=142	N=142
Magyar_%_2002	-0,312***	-0,447***	-0,324***	-0,575***	-0,677***	-0,156
Részvétel_EP2007		0,607***	0,555***		0,457***	0,237**
Tőkés_%_EP2007			-0,114***			-0,483***
Konstans	65,935***	48,880***	44,067***	102,661***	89,811***	69,427***
Adj. R2	0,071	0,424	0,450	0,113	0,200	0,440

* - $p < 0,1$; ** - $p < 0,05$; *** - $p < 0,01$

Forrás: a szerző.

Mircea Geoană támogatottsága kapcsán lényeges különbség az első fordulóval szemben, hogy a magyar lakosság előjele végig negatív. Ez nem meglepő, hiszen nem magyar jelöltről van szó, még ha az RMDSZ támogatásáról is biztosította. Amikor azonban Tőkés László eredménye bent van a modellben, a kontrollváltozó megtartja ugyan negatív előjelét, de elveszíti szignifikanciáját. Mindazonáltal a tanulmányban feltett kérdés szempontjából az a lényeges, hogy a 6. modell szerint minél magasabb volt Tőkés támogatottsága 2007-ben, annál gyengébb eredményt ért el Geoană a második fordulóban, ráadásul Tőkés támogatottságának bevétele a modellbe 24%-kal növeli a magyarázóerőt, ami lényegesen több, mint az első fordulóra vonatkozó 3,8%.⁶⁰ A második fordulás részvételi arány magyarázata elsősorban a 2007-es részvételi arálynak köszönhető, ehhez Tőkés támogatottsága csak 2,6%-ot tesz hozzá. Bár a 3. és a 6. modell közvetlen összehasonlítása nem feltétlenül tükrözi a valóságban történeteket, megfontolandó, hogy Tőkés eredménye Geoană eredményének magyarázatához lényegesen jobban járul hozzá, mint a részvételi arány magyarázatához, vagyis nagyon úgy tűnik, hogy Tőkés hívei inkább Basescut támogatták, mintsem távol maradtak a második fordulóban.

A 7. táblázatban különbség a 6. táblázathoz viszonyítva, hogy Mircea Geoană támogatottsága tekintetében itt a részvételi arány sem az 5., sem a 6. modellben nem szignifikáns, míg a magyar lakosság aránya végig az, ám ami a tanulmány szempontjából igazán fontos, az hasonlít az előző táblázatban látottakhoz. Minél jobb eredményt ért el az MPP 2008-ban a helyhatósági választáson, annál kevesebben szavaztak az SzDP jelöltjére. A változó magyarázóereje azonban lényegesen alacsonyabb, 5,3%. Szintén különbség az előző modell-csoporthoz képest, hogy a második fordulóban mért részvételi aránnyal az MPP 2008-as támogatottsága nem mutat szignifikáns kapcsolatot

és a magyarázó erőt sem növeli (3. modell). Szintén összecseng az előző táblázattal az, hogy a magyar lakosság aránya és a részvételi arány között végig negatív szignifikáns kapcsolat mutatható ki (1-3. modell).⁶¹

7. táblázat: A 2008-as helyhatósági választások és a 2009-es elnökválasztás második fordulójának összefüggései

	Részvétel második forduló			Geoană második forduló		
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell	6. modell
	N=118	N=118	N=118	N=118	N=118	N=118
Magyar_%_2002	-0,321***	-0,291***	-0,306***	-0,496***	-0,481***	-0,307**
Részvétel_HH2008		0,431***	0,435***		0,205	0,168
MPP_%_HH2008			0,027			-0,298***
Konstans	65,968***	39,383***	39,993***	94,057***	81,400***	74,573***
Adj. R2	0,107	0,331	0,326	0,084	0,093	0,146

* - $p < 0,1$; ** - $p < 0,05$; *** - $p < 0,01$

Forrás: a szerző.

Összegezve az eddigieket, elmondható, hogy a 2007-es európai parlamenti választások eredményei jobban magyarázzák a 2009-es történéseket, mint a 2008-as helyhatósági választások. Tőkés László 2007-es eredménye szignifikáns negatív kapcsolatot mutat a 2009-es elnökválasztás mindkét fordulójában mért részvételi aránnyal és Kelemen Hunor eredményével is, az összefüggés viszont Mircea Geoană eredménye esetében a legerősebb. Ezzel szemben az MPP 2008-as eredményei csak Geoană második forduló eredményével mutatnak szignifikáns negatív kapcsolatot, a részvételi aránnyal és Kelemen Hunor támogatottságával nem fedezhető fel összefüggés.

Az MPP-vel kapcsolatosan ki kell térni még egy részletre. Szász Jenő ugyanis az első forduló előtt érvénytelen szavazásra szólított fel. Az eredmények azt mutatják, hogy Hargita és Kovászna megyében az átlagosnál valóban magasabb volt az érvénytelen szavazatok aránya (3,18, illetve 4,40%, szemben az országos 2,29%-kal). Mindazonáltal, az MPP 2008-as eredménye és a 2009-es elnökválasztás első fordulójában leadott érvénytelen szavazatok között Hargita és Kovászna megye magyar többségű településein semmilyen korreláció nem mutatható ki ($r = -0,006$, $p = 0,957$, $N = 97$).

A két korábbi választás eltérő magyarázó ereje nem jelenti feltétlenül azt, hogy Tőkés László állásfoglalásai az elnökválasztásokkal kapcsolatosan nagyobb hatásúak voltak, mint Szász Jenő megnyilvánulásai. Elképzelhető az is, hogy az európai parlamenti választáson valamilyen okból kifolyólag jobban hasonlít a választói magatartás az elnökválasztásokon megnyilvánulóhoz, így az összehasonlítás eleve okafogyott. Azt is meg kell említeni, hogy

nagyon egyszerű, egy magyarázó és két kontroll-változóból felépített modellekből szűrtük le az eredményeket, ráadásul az elemzésbe csak a 75%-nál magasabb magyar lakosságú települések kerültek be. Viszont az is megtörténhet, hogy az MPP-re kimutatott hatás is csak Tőkés hatásának kisebb intenzitású „visszhangja”, ha elfogadjuk azt, hogy a 2008-as MPP szavazók valamilyen szinten a 2007-es Tőkés-szavazók részhalmazának tekinthetők. E kérdések megválaszolásához nem elégséges a választási eredmények ökológiai elemzése, hanem közvélemény-kutatási adatok szükségesek.

A tanulmány elején azt a kérdést is feltettem, hogy az RMDSZ-re nem hallgató magyar szavazók eldönthették-e az elnökválasztást. Tekintve, hogy Kelemen Hunor 161.435 szavazattal szerzett kevesebbet, mint Markó Béla 2004-ben, Traian Băsescu pedig 70.321 vokssal győzte le Mircea Geoană-t, a kérdés egyáltalán nem elrugaszkodott. A két jelölt közötti különbség megfordulásához elméletileg elég lett volna, ha a Băsescura szavazó magyarok fele plusz egy mégis Geoanára voksol a második körben, vagyis 35.161 választó. A vizsgált 142 településen összesen 91.621 személy voksolt Tőkésre 2007-ben. E számok alapján a kérdésre adandó válasz igencsak elgondolkodtató, bár ahhoz, hogy megalapozottan kijelentsük, hogy Tőkés szembeszegülése Geoanával volt a döntő, ahhoz az ebben az írásban bemutatottnál lényegesen komplexebb statisztikai elemzésre volna szükség.

Népszavazás a parlament felépítéséről

Az elnökválasztás első fordulójával párhuzamosan egy népszavazásra is sor került. Tanulmányom végén erről az eseményről szólnék néhány szót, anélkül azonban, hogy részletekbe menő elemzést végeznék.

A referendumot Traian Băsescu államelnök kezdeményezte, és választási kampányának szerves részét képezte. Nem ez volt az első eset, amikor Băsescu a néphez fordult: 2007-ben a választási rendszer reformjáról írt ki népszavazást. A referendum érvénytelen lett, viszont a résztvevők nagy többsége egyetértett az egyéni választókerületes, kétfordulós többségi választási rendszerre való áttéréssel. Annak ellenére, hogy csak konzultatív népszavazásról volt szó, a parlament nem hagyta figyelmen kívül az eredményt, hanem egy új választási törvényt alkotott, amelyben az egyéni választókerületek valóban megjelentek, bár nem abban a formában, ahogyan az államfő szeretne volna.⁶²

2009-ben Băsescu egy újabb intézményi reform kapcsán kérte ki a nép véleményét. A szavazólapon két kérdés szerepelt: 1. Egyetért-e az egykamarás parlamentre való áttéréssel? 2. Egyetért-e azzal, hogy a parlament tagjainak száma maximum 300 főre csökkenjen? Elmondható, hogy a 2009-es és a

2007-es népszavazás szervesen kapcsolódik egymáshoz abban az értelemben, hogy mindkettő Băsescu populistá diskurzusába illeszkedik, hiszen az államfő a többségi választási rendszert és a kisebb parlamentet is a politikai osztály megtisztításának eszközeként állította be a szavazóknak. Beszédes az igen szavazatra buzdító kampányszlogen is: „amitől félnek, attól nem menekülnek!”⁶³ Băsescu mindkét alkalommal tipikusan anti-elitista módon viselkedett, a politika megtisztításának üzenete mögött ugyanis egyértelműen kirajzolódik a parlamentnek, a képviseleti demokrácia legfontosabb intézményének és a politikai pártok gyengítésének szándéka, azzal az ürüggyel, hogy a politikai döntéseknek vissza kell kerülniük a nép kezébe.⁶⁴

A kisebb parlamentről szóló népszavazás rászervezése az elnökválasztás első fordulójára Băsescu javára aszimmetrikus helyzetet teremtett az elnökválasztási kampányban, hiszen a témát illetően az ellenzéki pártok nem kockáztatták meg az ellenkampányt. Az intézményi változás következményeit nehezen lehetett volna lekommunikálni a népnek, így ha vehemensen szembehelyezkednek a tervezett reformmal, könnyen rájuk süthető a bélyeg, hogy saját érdekeiket a nép érdekénél előbbre valónak tartják. Ezért az ellenzék alig kapcsolódott bele a népszavazás kampányába, és csak halványan utalgatott arra, hogy alacsony részvétel mellett a népszavazás érvényteleníthető. Ugyanakkor Băsescu sajátos „árukapcsolása” a demobilizációt is kockázatosá tette az ellenzék számára, eltérően a 2007-es népszavazástól, amelyet az államfő a sokkal alacsonyabb téttel bíró európai parlamenti választásra szervezett rá.

8. táblázat: A népszavazás eredményei

	Egykamarás parlament	Max. 300 fős parlament
Részvétel %	50,95	50,95
Érvénytelen %	7,01	6,21
Igen %	77,78	88,84
Nem %	22,22	11,16

Forrás: a szerző.

A népszavazás eredményeit a 8. táblázat mutatja be. Látható, hogy hajszállal ugyan, de a referendum érvényes lett, annak ellenére, hogy a részvételi arány három és fél százalékkal alacsonyabb volt, mint az elnökválasztás első fordulójában. Az érvénytelen szavazatok aránya ezzel szemben magasabb volt, főleg az első kérdés esetében. E két eredmény együttesen arra utal, hogy az ellenzéki pártok jobb kommunikációval meg tudták volna akadályozni a népszavazás érvényességét. A résztvevők nagy többsége ezúttal is

egyértett mindkét kérdéssel, bár a két eredmény közötti eltérések arra utalnak, hogy a választópolgárok legalább egytizede átgondolta a problémát és nem csak automatikusan szavazott.

A népszavazást tehát Traian Băsescu megnyerte. Ennek ellenére, a kérdésben a mai napig nem történt előrelépés. Ennek több oka van. Egyrészt, a népszavazás csak konzultatív jellegű volt, a parlamentet nem kényszeríti határidő. Másrészt, Romániában továbbra is politikai válság van, a kormány ellen sorra nyújtják be a bizalmatlansági indítványokat. Ezen intézményi változások életbeléptetéséhez pedig kétharmados többségre lenne szükség, hiszen alkotmányt kellene módosítani, ez pedig a jelenlegi polarizált politikai kontextusban lehetetlennek tűnik. Az alkotmánymódosításból az is következik, hogy az intézményi változásokat még egyszer népszavazásra kell majd bocsátani. Nehezen hihető, hogy az államfő és a Demokrata-Liberális Párt a jelenlegi parlamenti ciklus végéig mindezt keresztül tudják vinni.

A népszavazásról még sok mindent lehetne mondani. Érdeemes volna megvizsgálni, hogy a referendum kiírása mennyiben járult hozzá Băsescu újraválasztásához. Össze lehetne vetni a népszavazás és az elnökválasztás eredményeit a megyék és a települések szintjén, egyúttal azt is megvizsgálva, hogy a magyar szavazók hogyan viszonyultak a magyar közösség szempontjából nem feltétlenül előnyös reformjavaslatokhoz. Ezek érdekes kérdések, azonban megválaszolásukat helyszűke miatt egy következő tanulmányra kell hagynunk.

Irodalom:

- Bartolini, Stefano 1999. Collusion, Competition and Democracy Part 1. *Journal of Theoretical Politics* 11(4): 435–470.
- Clarke, H. D., Sanders, D., Stewart, M. C. & Whiteley, P. (2004). *Political Choice in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Stokes, Donald (1963). Spatial Models of Party Competition. *American Political Science Review*, 57(2): 368–377.
- Székely István 1996. Választottunk... Az 1990-es és 1992-es parlamenti, valamint az 1992-es önkormányzati választások megyei eredményeinek értékelése. *Magyar Kisebbség* II (1-2).
- Székely István Gergő 2009. „Egyéni választókerületes többségi rendszer arányos kimenetellel”? Románia új választási rendszere. *Pro Minoritate* 2009/tavaszi, 7–33.
- Taggart, Paul 2002. ‘Populism and the pathology of representative politics’. In Yves Mény and Yves Surel (eds.), *Democracies and the populist challenge*. Basingstoke: Palgrave, 61–80.

Jegyzetek:

¹ 83. cikkely (1) bekezdés.

² Egyes vélemények szerint a sorrend megfordulása az új, egyéni választókerületes választási rendszer anomáliáinak következménye, az új rendszer csupán egy képviselői mandátumnyi előnyhöz juttatta a D-LP-t (az Arad megyében kiosztott többletmandátum). A fennmaradó két szenátori mandátum magyarázata másban keresendő. Az SzDP-KP koalíció azért szerzett kevesebb mandátumot nagyobb szavazói támogatottsága ellenére, mivel azokban a megyékben, ahol erős volt, a részvételi arány is lényegesen magasabb volt. Ez egybecseng a romániai választói magatartásról alkotott általános képpel: a szociáldemokraták leginkább a falusiasabb regáti és moldvai megyékben erősek hagyományosan, és ezekben a megyékben szokott a legmagasabb lenni a részvételi arány is. Az SzDP-KP választási koalíció tehát átlagosan több szavazatot „használt el” egy mandátum megszerzésére, mint a D-LP. Lásd Székely István Gergő 2009. „Egyéni választókerületes többségi rendszer arányos kimenetellel”? Románia új választási rendszere. *Pro Minoritate* 2009/tavaszi, pp. 7–33.

³ A két kamarát együtt kezelve, a parlamenti erőviszonyok a következőképpen festettek: D-LP 35,24%, SzDP-KP 34,61%, NLP 19,75%, RMDSZ 6,58%, kisebbségek 3,82%.

⁴ A sajtóban megjelent hírek alapján úgy tűnik, hogy a D-LP–NLP szövetség a liberálisok túlzott követelése miatt hiúsult meg (maguknak követelték a miniszterelnöki tisztséget). Az RMDSZ önmagában nem lett volna elég a parlamenti többség biztosításához, így sorsa az NLP döntésétől függött. Az RMDSZ hajlandó lett volna a nagykoalíciós kormányba is belépni, ezt azonban az SzDP visszautasította. A tárgyalások utolsó szakaszában Emil Boc kompromisszumos megoldásként azt javasolta, hogy az RMDSZ államtitkári szinten képviseltesse magát a végrehajtó hatalomban, ezt azonban Markó Béla elutasította. Lásd: <http://www.ziare.com/emil-boc/guvern/boc-nu-am-cazut-de-acord-in-privinta-premierului-video-523801>, <http://www.realitatea.net/geoana-daca-nu-renunta-la-udmr-atunci-nu-mai-e-guvern-psd-pd-l-411421.html>, <http://www.realitatea.net/marko-bela-udmr-merge-in-opozitie-413716.html>, letöltve 2010. X. 27.

⁵ Az első kijelölt miniszterelnök Theodor Stolojan volt. Ő azonban néhány környi tárgyalás után visszalépett, ami kísérletiesen emlékeztetett 2004-es háttérbe vonulására, amikor egészségügyi okokra hivatkozva mondta le az államfőjelöltséget, átadva helyét Traian Băsescunak. Lásd: <http://www.mediafax.ro/politic/stolojan-renunta-la-nominalizare-pentru-functia-de-premier-3661139>, letöltve 2010. X. 27.

⁶ Nica 2009. szeptember 25-én nyilatkozta, hogy a belügyminisztérium információi szerint nincs már több kibérelhető autóbusz az elnökválasztás napjára. Lásd <http://www.antena3.ro/politica/dan-nica-reclama-suspiciuni-de-turism-electoral-ioc-autocare-libere-in-perioada-scrutinului-prezidential-81101.html>, letöltve 2010. X. 27.

⁷ Lásd <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=32114>, letöltve 2010. X. 28.

⁸ Lásd <http://www.hotnews.ro/stiri-politic-6272289-video-guvernul-boc-cazut-din-functie-254-parlamentari-votat-pentru-motiune-pdl-acuza-udmr-tradare.htm>, letöltve 2010. X. 28.]

⁹ Bár 2004-ben a D-LP, az NLP, az RMDSZ és a KP alakított kormányt, a D-LP 2007-es távozását követően az NLP-RMDSZ kisebbségi kormánynak az SzDP nyújtott parlamenti támogatást.

¹⁰ Lásd <http://www.mediafax.ro/politic/guvernul-croitoru-a-fost-respins-de-parlament-5080859>, letöltve 2010. X. 28.

¹¹ Lásd <http://www.gandul.info/politica/liviu-negoita-si-a-depus-mandatul-pentru-formarea-guvernului-video-5182765>, letöltve 2010. X. 28.

¹² Az első jelölt, Lucian Croitoru talán még megfelelt volna a technokrata kormányfő kritériumának, de ő is és Liviu Negoita is elsősorban D-LP-s kötődésű személyekre építette a kormány névsorát, és az előző Boc-kormányok több tagja is szerepelt a javasolt kabinetben.

¹³ Az alkotmány 89. cikkelyének (1) bekezdése szerint: „A két ház elnökeivel és a parlamenti frakciók vezetőivel tartott tanácskozás után Románia Elnöke feloszthatja a Parlamentet, ha ez az első felkéréstől számított 60 napos határidőn belül nem szavazott bizalmat a kormányalakítás tekintetében, de csakis legalább két bizalmi szavazati kérelem elutasítása után.” Lucian Croitoru kormánya elbukott a bizalmi szavazáson, így ha a következő kormányalakítási kísérlet is kudarcos lett volna, Băsescunak csak ki kellett volna várnia a 60 nap leteltét.

¹⁴ Lásd <http://www.evz.ro/detalii/stiri/nati-meir-retinut-872295.html>, letöltve 2010. X. 28.

¹⁵ Lásd <http://www.mediafax.ro/politic/principele-radu-duda-se-retrage-din-cursa-pentru-presedintie-4840113>, letöltve 2010. X. 28.

¹⁶ A kompetencia-jellegű versengés azt jelenti, hogy a pártok nem a politikai mező ideológiai dimenziói mentén igyekeznek egymástól megkülönböztetni magukat, hanem azt próbálják közvetíteni magukról, hogy a legégetőbb politikai kérdésekben ők tudnának a legkompetensebben eljárni. A szakirodalom az ilyen jellegű problémák mentén történő versengést *valence competition*-nak nevezi (szemben a politikai térben leképezhető versengéssel, amelyet *positional competition*-nak nevez). A kompetencia-jellegű versengés tehát olyan kérdések mentén zajlik, amelyek megoldásának kívánatosságában az egész választóközönség egyetért, csak abban nincs egyetértés, hogy melyik párt volna alkalmasabb azok megoldására. A válságból való kilábalás tipikusan ilyen jellegű probléma. Lásd Stokes, Donald (1963). *Spatial Models of Party Competition*. *American Political Science Review*, 57(2), 368–377., valamint Clarke, H. D., Sanders, D., Stewart, M. C. & Whiteley, P. (2004). *Political Choice in Britain*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁷ A két párt viszonya Stefano Bartolini terminológiájával élve a versengés (*competition*) és az összejátszás (*collusion*) sajátos egyvelegeként írható le. Lásd Bartolini, Stefano 1999. *Collusion, Competition and Democracy Part 1*. *Journal of Theoretical Politics* Vol. 11., no. 4., pp. 435–470.

¹⁸ Lásd a közvélemény-kutatások összegyűjtött eredményeit itt: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alegeri_preziden%C8%9Biale_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia,_2009#Al_doilea_tur, letöltve 2010. X. 28.

¹⁹ Uo.

²⁰ Lásd <http://www.mediafax.ro/politic/pnl-il-sustine-pe-mircea-geoana-in-turul-doi-5129355>, letöltve 2010. X. 28.

²¹ Lásd <http://www.hotnews.ro/stiri-politic-6577351-gigi-becali-png-sustin-mircea-geoana-turul-doilea.htm>, letöltve 2010. X. 28.

²² Lásd <http://www.ziare.com/alegeri/alegeri-prezidentiale-2009/verzii-il-vor-sustine-pe-geoana-in-turul-doi-al-prezidentialelor-954878>, letöltve 2010. X. 28.

²³ Lásd <http://www.hotnews.ro/stiri-politic-6563040-corneliu-vadim-tudor-cere-sustinato-riilor-sai-nu-participe-vot-turul-doi.htm>, letöltve 2010. X. 28.

²⁴ Lásd <http://www.zf.ro/politica/calculele-lui-oprescu-daca-nu-intru-in-turul-doi-80-din-voturile-mele-merg-la-basescu-5075679/>, letöltve 2010. X. 28. Oprescu jóslatait árnyalja az a tény, hogy 2000-ben éppen Traian Băsescuval szemben maradt alul a bukaresti főpolgármesteri választáson, 2008-ban pedig ismét a D-LP jelöltjével, Vasile Blagával mérkőzött meg.

- ²⁵ Lásd <http://www.mediafax.ro/politic/marko-vrem-sa-facem-partie-dintr-o-majoritate-care-il-sustine-pe-iohannis-premier-5128957>, illetve <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=33668>, letöltve 2010. X. 28.
- ²⁶ Lásd <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=30995>, letöltve 2010. X. 28.
- ²⁷ Lásd http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article_PArticleScreen.vm/id/34067, letöltve 2010. X. 28.
- ²⁸ Lásd <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=33363>, letöltve 2010. X. 28.
- ²⁹ Lásd <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=32486>, letöltve 2010. X. 28.
- ³⁰ Belső koalíciós megállapodás a közösségi autonómia-formák közös képviselője és az európai parlamenti választásokon való együttműködés érdekében az RMDSZ és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács között. <http://www.kronika.ro/resources/file/rmdsz-emnt%20megallapodas/megallapodasok.pdf>, letöltve 2010. X. 28.
- ³¹ Uo.
- ³² Lásd http://www.emnt.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=64&Itemid=43&lang=hu, letöltve 2010. X. 28.
- ³³ Lásd http://www.dunatv.hu/print/otthon/tokes_nem_adja_voksat_geoanara.html, letöltve 2010. X. 28.
- ³⁴ Ilyen volt például Mircea Geoană titokzatos moszkvai útjának felelevenítése, amelyre áprilisban került sor. A történetben elsősorban az volt kínos a jelölt számára, hogy a sajtó orosz titkosszolgálati szálakat is emlegetett. A látogatást az SzDP vezető politikusai eleinte tagadták, majd később beismerték, de részletekről nem voltak hajlandók beszámolni. Lásd <http://www.hotnews.ro/stiri-politic-6442789-audio-mircea-geoana-intalnire-taina-moscova.htm>, letöltve 2010. X. 29.
- ³⁵ Lásd http://www.realitatea.net/traian-basescu-a-lovit-un-copil--in-timpul-unui-miting-la-ploiesti--vezi-video_689324.html, letöltve 2010. X. 29.
- ³⁶ Lásd http://www.realitatea.net/geoana--nu-mi-place-sorin-ovidiu-vintu--este-malefic-si-turbulent_690105.html, letöltve 2010. X. 29.
- ³⁷ Azóta Vântu a Realitatea TV kivételével megvált médiaérdekeltségétől.
- ³⁸ A „médiamánások” vagy „médiamogulok” kifejezés Bănescu szóhasználatában elsősorban Sorin Ovidiu Vântura és Dan Voiculescu, az Antena médiacsoport tulajdonosára vonatkozik, utóbbi hosszú ideig a Konzervatív Párt elnöke volt, és ma is inkább ő irányítja a pártot, mint a formálisan megválasztott elnökség.
- ³⁹ Lásd http://www.realitatea.net/nicolae-popa--condamnat-in-dosarul-fni--a-fost-arestat-in-jakarta_690227.html, letöltve 2010. X. 29.
- ⁴⁰ A történet pikantériája, hogy a fényképeket a Vântu tulajdonában levő Academia Cațavencu riporterei készítették.
- ⁴¹ Az elnökjelölti vitának e részlete megtekinthető itt: <http://www.youtube.com/watch?v=wCziKfNj7-o>, letöltve 2010. X. 29.
- ⁴² A felvétel megtekinthető itt, sajnos a feltöltő kommentjeivel kiegészítve. <http://www.youtube.com/watch?v=OuhfmHhDe9o>, letöltve 2010. X. 29.
- ⁴³ A felvétel megtekinthető itt <http://www.youtube.com/watch?v=hH2DpFjNSF0&feature=related>, letöltve 2010. X. 29.
- ⁴⁴ Lásd: http://www.realitatea.net/psd-contesta-rezultatul-alegerilor-prezidentiale-pe-motiv-de-frauda_690831.html, letöltve 2010. X. 29.
- ⁴⁵ <http://www.bec2009p.ro/Documente%20PDF/Comunicat/Comunicat%20nr.36.pdf>, letöltve 2010. X. 30.

⁴⁶ Úgy vélem, a jelenlegi válság már egy újabb krízis, ami a kormány megszorító intézkedései nyomán alakult ki.

⁴⁷ Bár 2004-ben a külföldön leadott szavazatokat még nem külön választókerületben számolták össze, hanem a bukaresti eredményhez adódtak hozzá, e voksok abszolút többsége 2004-ben is Traian Băsescu erősítette az első fordulóban.

⁴⁸ A térképek Philcarto Free és CorelDraw X4 felhasználásával készültek. A Philcarto Free ingyenes szoftver, letölthető innen: <http://philcarto.free.fr>

⁴⁹ A 2004-es parlamenti választáson a D.A. Szövetség legyőzte az SzDP-KP szövetséget Konstanca megyében, míg Tulcea és Prahova megyében kevéssel maradt el mögötte, viszont az SzDP-KP győzött Hunyad megyében. A 2008-as parlamenti választáson a D-LP Prahova, Tulcea és Suceava megyében is legyőzte az SzDP-KP-t (Hunyadban is, és minden erdélyi megyében a Székelyföld kivételével), viszont Konstanca megyében csúfosan, majdnem 20 százalékos különbséggel kikapott tőle. Konstanca megye szempontjából talán az sem mellékes az elnökválasztáson, hogy Traian Băsescu köztudottan konstancai illetőségű. Székely István egy 1996-os tanulmányában megállapította, hogy a Szociáldemokrata Párt (akkor még Nemzeti Megmentési Front, illetve Demokratikus Nemzeti Megmentési Front) ellenzéke a Kárpátokon kívül az első választásokon elsősorban Bukarestben, valamint Prahova és Konstanca megyékben volt erős. Ezek egyrészt Ó-Románia polgárosodottabb, iparosodottabb zónái, másrészt az 1989-es forradalom itt torkolt erőszakba. Lásd Székely István 1996. Választottunk... Az 1990-es és 1992-es parlamenti, valamint az 1992-es önkormányzati választások megyei eredményeinek értékelése. *Magyar Kisebbség* II. évfolyam, 1-2. szám.

⁵⁰ Érdemes kiemelni, hogy 2000-ben a második fordulóban Iliescu Hargita és Kovászna megyében érte el a legjobb eredményt, tehát a Vadim Tudortól való félelem mégiscsak bírt némi mozgósító erővel.

⁵¹ Néhány Kárpátokon túli megyében (Gorj, Mehedinți, Botoșani, Ialomița, Buzău, Iași, Galați, Vâlcea, Giurgiu, Teleorman, Prahova) Kelemen jobb eredményt ért el, ami elsősorban az RMDSZ Kárpátokon túl folytatott szervezeti építkezésének köszönhető.

⁵² A Magyar Polgári Pártot több sikertelen próbálkozás után 2008 tavaszán sikerült bejegyeztetni. Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács csak 2010 őszén határozta el egy harmadik politikai párt bejegyzését.

⁵³ Tehát csak Hargita, Kovászna, Maros, Szatmár, Szilágy és Bihar megyei települések, ahol a magyarok aránya magasabb, mint 75%.

⁵⁴ Az, hogy a magyar lakosság aránya nagyon szoros kapcsolatban van Kelemen Hunor eredményével, önmagában triviális eredmény, még akkor is, ha az eseteink olyan települések, ahol a magyar lakosság aránya 75 százalék fölötti. Ha az elemzésbe minden erdélyi települést bevettünk volna, a kapcsolat intenzitása és a magyarázóerő még magasabb lenne, ám a kimutatott összefüggés még triviálisabbá válna.

⁵⁵ Megfigyelhető, hogy a magyar lakosság arányának hatása az első modellben nem szignifikáns, a másodikban (a 2007-es részvételi arány bevezetésével) azzá válik negatív előjellel, majd a harmadik modellben ismét eltűnik a szignifikancia. Vagyis, ha a 2007-es részvételi arányt kontrolláljuk, akkor a 2009-es részvétel csökkenni látszik a magyar lakosság arányának növekedésével, amikor azonban Tőkés eredményét is kontrolláljuk, akkor ismét eltűnik a hatás. A jelenség oka elsősorban a magyar lakosság aránya és Tőkés László támogatottsága közötti pozitív kapcsolat. A dolgozat témája szempontjából azonban az eredményeket fordítva kell olvasni. A számunkra fontos magyarázó változó ugyanis nem a magyar lakosság aránya, hanem Tőkés László támogatottsága, tehát a magyar lakosság aránya szerepel kont-

rollváltozóként. Ez a technikai jellegű jelenséget csak azért tartottuk szükségesnek megemlíteni, hogy az olvasó, akinek e változások szemet szúrtak, ne maradjon hiányérzettel. Az alábbiakban bemutatott modellek esetén nem térek ki a hasonló előjelváltozásokra.

⁵⁶ Nagyon hasonló eredményeket kaptunk, amikor a regressziót csak a székelyföldi településekre szűkítve futtattuk le, ezért ezeket az eredményeket nem közöljük.

⁵⁷ Tőkés László és az MPP eredménye egy adott településen nyilván nem független egymástól. Ugyanígy, a két választáson mért részvételi arány is összefügg egymással. Továbbá az is elképzelhető, hogy Tőkés és az MPP eredményei közötti összefüggés ereje nem független a részvételi arányoktól, vagy az azok közötti kapcsolattól.

⁵⁸ Az elemszám azért más, mint az előző táblázatban, mert csak azokat a településeket vontuk be a 142-ből, ahol az MPP jelölteket állított a 2008-as helyi tanácsba.

⁵⁹ Leszűkítve a települések körét a Székelyföldre, a regressziós modellek ismét nagyon hasonló eredményeket szolgáltatottak. Az eredményeket ezért nem közöljük.

⁶⁰ A Székelyföldre szűkített regressziós modellek ismét nagyon hasonló eredményeket szolgáltatottak.

⁶¹ A Székelyföldre szűkített regressziós modellek (N=105) annyiban vezetnek más eredményhez, hogy a 4. és 5. modellben a magyar lakosság aránya csak $p < 0,1$ szinten szignifikáns, a 6. modellben pedig egyáltalán nem az, utóbbi modellben pedig az MPP koefficiense is csak $p < 0,05$ szinten marad szignifikáns. Ez a két változás adódhat az alacsonyabb elemszámból, vagy abból, hogy az MPP eredménye jobban korrelál ezen a leszűkített mintán a magyar lakosság arányával, mint a teljes mintán. E különbségek azonban érdemben nem változtatnak az eredmények értelmén.

⁶² Lásd Székely István Gergő, i.m.

⁶³ Eredetiben: „De ce le e frică, nu scapă!”

⁶⁴ A populizmus ezen értelmezéséről lásd Taggart, Paul 2002. ‘Populism and the pathology of representative politics’, in Yves Mény and Yves Surel (eds.), *Democracies and the populist challenge*. Basingstoke: Palgrave, 61-80.

Szász Alpár Zoltán

Európai parlamenti választások – 2009

Az első európai parlamenti választásokat Romániában 2007. november 25-én tartották, miután a szóban forgó esztendő első napjától kezdődően hazánk az Európai Unió tagja lett. Az akkor választott EP-képviselők a teljes ötéves mandátumnak csak az egyharmadát tudták kitölteni, ugyanis az Unió parlamentjét érintően Európa-szerte újabb választások következtek 2009. június 7-én. A jelen dolgozatban tekintettel arra, hogy az előző Romániában lezajlott európai parlamenti választásokat taglaló tanulmány (Szász–Bakk 2007) bemutatta, miként alakult ki az EP-választási rendszer, csak a számszerű eredmények feldolgozásával, elemzésével foglalkozom. Az idézett íráshoz hasonlóan az elemzés első fejezetében az országos szintű választási részvételt vizsgálom szinkronikus és diakronikus összehasonlításban, végül pedig területi bontásban, majd a második fejezetben a voksok és mandátumok összefüggéseit tekintem át. A vizsgálat lényegi részében a megmérettetés résztvevőinek eredményeit tanulmányozom részletesen. Célom a román pártrendszerben – az EP-választás tükrében is észlelhető – folytonosságot kidomborítani, valamint az eredményeket a megelőző „euro-választások” (és esetleg más voksolások) eredményeivel összevetni, továbbá a szereplők támogatottságát a választási ökológia és földrajz eszközeivel tanulmányozni megyei szinten.¹ Ennek részeként külön foglalkozom az egyre aktuálisabb „magyar összefogás” perspektívájával, vagyis e választás kontextusában alaposan áttekintem az erdélyi magyar politikai erők közös listaállításának a hozadékát.

1. A részvétel

A részvételi arány országos szinten 27,67% volt², ez negatív rekordot jelent, hiszen még a korábbi EP-választásokon regisztrált 29,43%-os aránynál (Szász–Bakk 2007: 15) is kevesebben jelentek meg az urnák előtt. Ennek tulajdoníthatóan az ország elveszítette a közép-kelet-európai tagállamok között elfoglalt előkelő helyét, és lecsúszott ezek középmezőnyébe, jöllehet az összeurópai átlagtól³ nagyjából ugyanannyira maradt el, mint két évvel korábban, amint ezt az alábbi táblázat érzékelteti:

1. táblázat: **Részvételi arányok az EP-választásokon**

Ország	Részvételi arány (%)
Lettország	53,70
Észtország	43,90
Bulgária	38,99
Magyarország	36,31
Szlovénia	28,33
Cseh Köztársaság	28,20
Lengyelország	24,53
Litvánia	20,98
Szlovákia	19,64 ^{a)}
EU-átlag (2004)	45,47
EU-átlag (2009)	43,00

a) Európa-szerte a legalacsonyabb részvételi arány.

Forrás: A 2009. évi európai választások eredményei. [<http://www.europarl.europa.eu/parliament/archive/elections2009/hu/>] és Die Europäische Union. Europa Portal. Umfangreiche Informationen zur EU: *Europawahl 2009 Wahlbeteiligung*. [<http://www.elections2009-results.eu/europawahl-2009-wahlbeteiligung.html>], letöltve 2011. aug. 13-án.

A 2007. évi adatokat feldolgozó tanulmány az alacsony romániai részvételi arányt az EP-választások újszerűségével magyarázta, ami alig két év elteltével – 2009 vonatkozásában is – felhozható indokként. Viszont tekintettel a jelenség eléggé szimptomatikus voltára, inkább az az érvelés tűnik elfogadhatónak, hogy az Európai Unió politikai rendszere bürokratikus, átláthatatlan, továbbá „a választópolgárok tömegei számára idegennek és időnként a világtól is idegennek tűnik”.⁴

A részvételi aránnyal összefüggésben érdemes röviden kommentálni az érvénytelenített szavazatok arányát, ami igen alacsony volt (3,86%) akárcsak a 2008. évi helyhatósági választások alkalmával a polgármesterek kijelölésének az esetében. Lévéen, hogy az itt elemzett választásokon viszonylag kis számú és jól ismert politikai szereplő versengett egymással, illetve az egy évvel korábbi önkormányzati választásokon nem volt általános jelenség az elrontott szavazólapok hányadának a csökkenése, az előző EP-választással kapcsolatban hangoztatott politikai tanulási (*political learning*) hipotézis már nem tűnik helytállóknak. Ezzel szemben a jelenség valószínűbb magyarázata az lehet, hogy az elrontott szavazatok aránya annál kisebb minél könnyebben azonosíthatók a választási szereplők – vagyis ha ez utóbbiak zömmel a nagy pártok, amelyekhez esetleg karizmatikus vagy jól menedzselt egyéni jelöltek

társulnak, lásd például Tőkés László és Elena Băsescu esetét (vö. Szász–Sárosi-Márdirosz 2008: 168, 186 és Szász–Bakk 2007: 13).

Végül pedig területi bontásban az előző EP-választásokkal közös vonás a Teleorman, Olt és Hargita megyékre jellemző magas szavazási kedv (rendre 49,41%; 41,12% és 40,92%), noha a többségében magyarul beszélő megye ezúttal már nem listavezető. Mi több, míg 2007-ben további négy, számottevő magyar lakossággal rendelkező megye volt az első tízben, ezek száma háromra csökkent (Szilágy, Kovászna és Bihar megyék – rendre 38,15; 36,07; illetve 33,17%-kal). Továbbá, akárcsak két évvel korábban Temes megye (22,67%) és Bukarest megyei jogú város (16,32%) a részvétel tekintetében a sereghajtók közé kerültek úgy, hogy megint a fővárosban regisztráltuk a legalacsonyabb szavazási hajlandóságot. De az ugyancsak meglehetősen urbanizált Konstanca és Szeben megye is ebbe a kategóriába került (rendre 21,66 és 21,19%-kal). Ezek az adatok visszaigazolják azokat a korábbi eredményeket, amelyek szerint a megyék urbanizációs szintje és a részvételi arány erős, illetve statisztikailag is igencsak szignifikáns negatív összefüggést mutat ($r = -0,633$; $p < 0,001$).⁵

2. A választások összesített eredménye: voksok és mandátumok

2.1. A résztvevők és eredményeik áttekintése

A 2007. évi európai parlamenti választásokról szóló elemzés a román pártrendszer letisztulási, kikristályosodási tendenciájának folytatódását vetíti előre, amiben három tényező játszik szerepet, éspedig (i) a román politikai rendszer további demokratizálódása és a pártrendszer intézményesülése; (ii) a kis pártok számára hátrányos d'Hondt-formula alkalmazása az EP-mandátumok szétosztására (iii) és az Európai Parlament átfogó politikai családok alkotta palettájához való igazodás kényszere (Szász–Bakk 2007: 17–18). A három feltételből csak a második teljesült maradéktalanul. Ami a másik kettőt illeti, megjegyzendő, hogy bár a meghatározó romániai pártoknak egyértelmű helye van a fontosabb „europártok” tagjai között, a Nagy-Románia Párt képviselői még a korábban őket befogadó euroszeptikusok – A Szabadság és Demokrácia Európája képviselőcsoport – soraiban sem igen találják helyüket (lásd a 2. táblázatot). Viszont a lényegesebb észrevétel az, hogy bár a 2007 és 2009 közötti időszak vonatkozásában Románia a további demokratizálódás terén jószerével semmilyen eredményt nem volt képes felmutatni,⁶ a pártrendszer intézményesülése a két európai parlamenti választás között a rendszerváltás óta eltelt időhöz képest normális, lassú tempóban és majdhogynem zökkenőmentesen folytatódott.

2. táblázat: A 2009. június 7-i EP-választások eredménye

Párt vagy független jelölt	Szavazatszám ^{a)}	Százalékarány ^{a)}	Megszerzett mandátumok száma	Transznacionális politikai kapcsolatok (státus ^{b)})
PSD + PC Választási Szövetség	1 504 218	31,08%	11 ^{c)}	<i>Európai Szocialisták Pártja</i> (tag – 2005-től)
PDL	1 438 000	29,71%	10	<i>Európai Néppárt</i> (tag – 2007-től)
PNL	702 974	14,52%	5	<i>Európai Liberális Demokrata és Reform Párt</i> (tag – 1997-től)
RMDSZ	431 739	8,92%	3	<i>Európai Néppárt</i> (tag – 2007-től)
PRM	419 094	8,66%	3	(nem rendelkezik semmilyen státussal) ^{d)}
Băsescu Elena	204 280	4,22%	1	<i>Európai Néppárt (frakciótag 2009. június 24-ével kezdődően)</i>
PNȚCD	70 428	1,46%	–	<i>Európai Néppárt</i> (tag – 2007-től)
Abraham Pavel	49 864	1,03%	–	
Forța Civică	19 436	0,4%	–	
ÖSSZESEN	4 840 033	100,00%	33	

a) A pártokat eredményeik csökkenő sorrendjében tüntettem fel.

b) Az oszlopban az szerepel, hogy a romániai pártok mikor lettek az egyes „europártok” teljes jogú vagy éppenséggel alapító tagjai. (Elena Băsescu esetében frakciótagságának kezdeti dátuma szerepel.)

c) A *Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége Európai Parlamenti Képviselőcsoportjához* tartozó romániai EP-képviselők száma jelenleg is ugyanennyi, hiszen 2010. november 15-i hatállyal Claudiu Ciprian Tănăsescu, a Nagy Románia Párt színeiben mandátumot szerzett politikus csatlakozott a frakcióhoz, 2011. március 22-én pedig a korrupciós botrányba keveredett Adrian Severin kilépett abból.

d) A párt két EP képviselője, Corneliu Vadim Tudor és George Becali – újabban Adrian Severinnel együtt – a függetlenek soraiban foglal helyet.

Források: *Situația voturilor valabil exprimate: Parlamentul European – 7 iunie 2009. Date finale.* Románia. Biroul Electoral Central[, București, 2009]. 1–2. o. [http://www.bec2009pe.ro/Documente/PDF/Rezultate/Rezultate_finale/Situație_voturi_PE-date_finale.pdf], letöltve 2009. június 14-én. Severin magára maradt, de nem mond le. *Szabadság*, XXIII. évf., 68.

sz. (2011. március 23.) 3. o.; Tőkésék kollégája a néppártban Elena Bănescu. *Kronika*, XI. évf., 118. sz. (2009. június 25.) 5. o.; Európai Parlament: *Jegyzőkönyv – 5. A képviselőcsoportok tagjai*. Strasbourg, 2010. november 22. [<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+PV+20101122+ITEM-005+DOC+XML+V0//HU>], valamint Európai Parlament: *Az Ön képviselői*. [<http://www.europarl.europa.eu/members/expert/groupAndCountry/search.do?group=2952&country=RO&language=HU>] és [http://www.europarl.europa.eu/members/expert/groupAndCountry_search.do?group=2978&country=RO&language=HU], mindhárom letöltve 2011. aug. 9-én.

Számos pártrendszerrel kapcsolatban – ha rövid, csonka változatban is, de leírták már Jean-Baptiste Alphonse Karr szállóigéjét –, így Románia esetében is elmondható, hogy *plus ça change, plus c'est la même chose*.⁷ Voltaképpen egymást majdhogynem kioltó, de összességükben némileg mégis a kikristályosodás irányába mutató folyamatokat figyelhetünk meg. A pártrendszer fluiditását, a benne még mindig létező pártképződési potenciált két, az EP-választások után zajlott, azonos természetű eseménysorozat mutatja. Először is 2010 tavaszán a többségükben a Szociáldemokrata Pártot (Partidul Social Democrat, a továbbiakban PSD) és a Nemzeti Liberális Pártot (Partidul Național Liberal, a továbbiakban PNL) elhagyó, majd egy ideig függetlenként tevékenykedő honatyák hoztak létre új parlamenti politikai erőt Románia Haladásáért Nemzeti Szövetség (Uniunea Națională pentru Progresul României, a továbbiakban UNPR) néven, illetve 2011 nyarán az Erdélyi Magyar Néppárt bejegyeztetésére történt – egyelőre sikertelen – kísérlet.⁸ Az ellentétes folyamatot, a megszilárdulást, viszont két egymástól eltérő természetű jelenség is példázza. Az első ilyen jelenség a koalíció, amelynek jó példája, hogy a hét évvel ezelőtti, időközben felbomlott D.A. Szövetség két eleme, a Demokrata Párt (Partidul Democrat) és a Demokrata Liberális Párt (Partidul Liberal Democrat, a továbbiakban PLD) 2007. december 15-én Liberális Demokrata Párt néven (Partidul Democrat Liberal, a továbbiakban PDL) egyesült (Szász–Bakk 2007: 53). A második pedig az, hogy a pártrendszer peremére sodródott, marginalizálódott pártok – a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt (Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat, a továbbiakban PNȚCD), a Nagy-Románia Párt (Partidul România Mare, a továbbiakban PRM) a Nemzeti Kezdeményezés Pártja (Partidul Inițiativa Națională) és az Új Generáció Kereszténydemokrata Pártja (Partidul Noua Generație-Creștin Democrat, a továbbiakban PNG) – egyre gyengébb eredményeket érnek el. A PRM és a PNG a 2008. évi önkormányzati választások alkalmával csak helyi szinten ért el említésre méltó eredményt, a PIN a megszerzett 7 polgármesteri és 232 képviselői mandátumával, ami rendre 0,22 és 0,58%-ot jelent, viszont az előző kettőnél is szerényebben teljesített. Talán ebből a tapasztalatból okulva látta célszerűnek Corneliu Vadim Tudor és

George Becali, hogy egyesítse erőit az EP választási megmérettetés alkalmával.

A leírt jelenségeknek tulajdoníthatóan a 2004–2008 és 2009–2011 közötti időszakok parlamenti pártrendszere nagyjából ugyanazokból a szereplőkből áll: a PSD és a Konzervatív Párt (Partidul Conservator, a továbbiakban PC) egyre inkább összenövő együtteséből, a PDL-ből, a PNL-ből és a Romániai Magyar Demokrata Szövetségből (RMDSZ). Rajtuk kívül az előző ciklusban a PRM rendelkezett törvényhozói képvisellel, most az UNPR. A 2009-es parlamenti pártokon kívül a júniusban megtartott EP-választásokon a PNȚCD, a Polgári Erő (Forța Civică) nevű pártocska,⁹ valamint Elena Bănescu és Pavel Abraham független jelöltek vettek részt. Mandátumot csak a két utóbbi párt és Pavel Abraham nem szereztek (lásd a 2. táblázatot).

3. táblázat: A 2009. június 9-i EP-választások összesített eredménye a 2009. évi közvélemény-kutatások és exit-pollok tükrében

Párt vagy független jelölt	Közvélemény-kutatási előrejelzések (%)			Százalékarány ^{a)} (%)	Exit-poll eredmények (%)			
	CURS ^{b)}		INSO MAR ^{b)}		CCSB		INSOMAR	
	ápr. 8–16.	máj. 30 – jún. 3.			Beclsítés (%)	Eltérés (%) ^{c)}	Beclsítés (%)	Eltérés (%)
PSD + PC Választási Szövetség	30	31	31,0	31,08	30,4	-0,7	30,8	-0,28
PDL	26	30	30,8	29,71	30,3	0,6	30,5	0,79
PNL	19	19	20,2	14,52	15,8	1,3	16,7	2,18
RMDSZ	7	7	6,8	8,92	10,1	1,2	8,9	-0,02
PRM	7	5	5,9	8,66	7,0	-1,7	7,2	-1,46
Elena Bănescu	4	4	3,9	4,22	3,6	-0,6	3,5	-0,72
PNȚCD	–	2	0,9	1,46	1,7	0,2	1,4	-0,06
Pavel Abraham	–	1	0,3	1,03	0,5	-0,5	0,6	-0,43
FC	–	1	0,3	0,40	0,6	0,2	0,4	0,00
Más pártok	7 ^{d)}	–	–	0,00	–	–	–	–
ÖSSZESEN	100	100	100,0	100,00	100,0	0,0	100,0	0,00

a) A pártokat eredményeik csökkenő sorrendjében tüntettem fel.

b) Az intézetek az „érvényes” válaszok százalékarányait közölték, vagyis újrászámolták a százalékarányokat a „nem tudom”/„nem válaszol” (NT/NV) feleletek kiszűrésével.

c) Egy tizedes pontosságra kerekítve. (A negatív előjelek alábecsülést, a pozitívak túlbecsülést jelentenek.)

d) A forrás csak az összeget tünteti fel.

Források: A választási eredmények tekintetében lásd *Situația voturilor valabil exprimate: Parlamentul European – 7 iunie 2009. Date finale*. România. Biroul Electoral Central [București, 2009]. 1–2. o. [<http://www.bec2009pe.ro/Documente PDF/Rezultate/Rezultate finale/Situatie voturi PE-date finale.pdf>], letöltve 2009. június 14-én; az előrejelzése-kében *Sondaj de Opinie la Nivel Național. Aprilie 2009*. Centrul de Sociologie Urbană și Regională. București, 2009. 5. o. [http://www.curs.ro/images/pdf/studiu_politico_ro.pdf]; *Sondaj de Opinie la Nivel Național. Mai-Iunie 2009*. Centrul de Sociologie Urbană și Regională. București, 2009. 5. o. [http://www.curs.ro/images/pdf/sondajcurs_maiiunie_2009.pdf] és *Sondaj preelectoral 29-31 mai 2009*. INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 4. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_sondaj_preelectoral_alegeri_europarlamentare.pdf], mindhárom letöltve 2009. nov. 24-én és végül az exit-pollokban *Raport Exit-Poll. Alegeri Europarlamentare, 7 iunie 2009*. INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 4. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_exit-poll_europarlamentare.pdf] és *Rezultate Exit Poll iunie 2009 CCȘB*. Compania de Cercetare Sociologică și Branding. [București, 2009.] [<http://www.ccsb.ro/?cat=3>], mindkettő letöltve 2009. nov. 24-én.

A választási eredmény alapján és a román(iai) pártpolitika utóbbi néhány évének ismeretében talán nem túlzás azt állítani: korántsem meglepő, hogy ez sorrendben a harmadik igen szoros eredménnyel zárult választás volt. Ezt az eredményt két közvéleménykutató-intézet egy héttel a voksolás lebonyolítása előtt „megjósolta”,¹⁰ illetve a két intézet egyike egy harmadikkal egyetemben exit-poll keretében felmérte (lásd a 3. táblázatot).¹¹ A 2008. év nyarán lezajlott helyhatósági választások alkalmával a PDL és a PSD fejej mellett haladtak (lásd Szász–Sárosi–Márdirosz 2008: 190–191), illetve a 2008 decemberi parlamenti választásokon pedig 1%-nál kisebb volt a különbség a két nagy párt szavazatarányában (PSD 34,46%; PDL: 33,70%).¹² A 2009. évi EP-választás további érdekessége, hogy lebonyolításának időpontjában a liberális-demokraták és a szociáldemokraták az Emil Boc vezette kabinet két pártjaként „nagykoalíció” formájában együtt kormányoztak, jóllehet épp e választások során bekövetkezett visszaéléseknek a PSD-s belügyminiszter, Dan Nica, általi kivizsgálása vezetett az első Boc-kormány bukásához, valamint hónapokig eltartó politikai- és kormányválsághoz.

2.2. Változások és trendek a román pártrendszerben

Ebben az alfejezetben azokat az empirikus mennyiségi mutatókat számítom ki, vetem össze korábbiakkal, illetve értelmezem, amelyek a párt- és a választási rendszerek, valamint a kettő összefüggéseinek a jellemzésére használatosak. A 2007. évi EP-választásokat elemző tanulmányban ismertett okokból Románia parlamenti és európai parlamenti választási rendszerét egymással, az ország pártrendszerét pedig az EP-választások körvonalazta pszeudo-pártrendszerrel vetem egybe (vö. Szász–Bakk 2007: 19).

A pártrendszer

Érdeemes megvizsgálni, hogy a számszerű adatok valójában azt mutatják-e, amit az előző alfejezetben a kikristályosodással, a konszolidációval kapcsolatban írtam. Ennek érdekében az előző években lezajlott két EP-választás és egy országgyűlési választás eredményeképpen létrejött „testületek” rendszermutatóit – nevezetesen a választási és a parlamenti pártok effektív számát,¹³ illetve, amint több azonos választás esetében szokás, ezek átlagát – hasonlítom össze korábbi adatokkal.

4. táblázat: A román pártrendszer frakcionalizáltsága az utóbbi országos szintű választások tükrében

Választás	A választási pártok effektív száma (E_v)	A parlamenti pártok effektív száma (E_s)
EP – 2007	5,86	3,84
Parlament 2008 (alsóház)	3,63	3,23
EP – 2009	4,47	4,11
Az EP-választások átlaga	5,17	3,98

(Köszönettel tartozom Székely István Gergőnek, mert segített hozzájutni a 2008. évi parlamenti választási adatok országos szintű összesítéséhez.)

Források: Szász–Bakk 2007: 20; *Alegeri parlamentare – 30 noiembrie 2008. Situația mandatelor atribuite pe competitori.* Biroul Electoral Central [București, 2008]. [<http://www.bec.parlamentare2008.ro/statistici.html>], letöltve 2011. augusztus 14-én és *Proces verbal privind centralizarea voturilor și atribuirea mandatelor la alegerile pentru Parlamentul European, 25 noiembrie 2007. Anexa nr. 4.* Biroul Electoral Central, București, 2009]. 1–2. o. [www.bec2009.pe.ro/Documente_PDF/Rezultate/Rezultate_finale/Proces_verbal_centralizare_voturi.pdf], letöltve 2009. június 14-én.

Az EP-választások tekintetében a választási szereplők effektív számának a csökkenése egyértelműen az aritmetikai értelemben vett számuk csökkenésével magyarázható, ugyanis míg az első ilyen versenyben 14, a másodikban már csak 9 szereplő vett részt. Ha tekintetbe vesszük a 2008. évi országgyűlési választást is, akkor az ingadozás magyarázata az, hogy az első EP-választás esetében a pártrendszer központi szereplői a voksok 73%-át szerezték meg, a második ilyen választás esetében pedig több mint 75%-át, míg a három legfontosabb versenytárs 2008-ban együttvéve összegyűjtötte a voksok 87,5%-át. Hasonlóképpen a parlamenti pártok effektív száma ingadozásának az oka is abban keresendő, hogy időrendi sorrendben az első vá-

lasztás esetében a három legerősebb szereplő a mandátumok több mint 82%-át, a második esetében 93%-át, illetve a harmadik esetében pedig csupán 78%-át szerezte meg. Más megfogalmazásban a hatalom koncentrációja a pártrendszerben a táblázatban bemutatott módon változott.

A választási rendszer aránytalansága

Tekintettel arra, hogy az alpont elméleti alapjait és módszertanát már eléggé részletesen bemutattuk (Szász–Bakk 2007: 20–23), a továbbiakban csak az adatokat, a számítási módszereket meg a számítások eredményeit, valamint a belőlük levonható következtetéseket ismertetem. Az 5. táblázat a két romániai európai parlamenti választás rendszerének aránytalanságára vonatkozó számítások¹⁴ eredményeit tünteti fel.

5. táblázat: **Románia EP-választási rendszerének aránytalansága**

	A Loosemore–Hanby-index^{a)}	A Gallagher-féle négyzetes index^{a)}	A d’Hondt-index^{b)}	A Sainte-Lagüe-index
EP – 2007	18,45%	9,30%	1,29 (128,89%)	22,76%
EP – 2009	4,08%	2,32%	1,07 (107,25%)	3,45%
Átlag	11,27%	5,81%	1,18 (118,07%)	13,11%

^{a)} Az összehasonlíthatóság céljából a mutatók értékeit, az előnyhányados kivételével, százalékokban fejeztem ki.

^{b)} A d’Hondt-index és a módosított d’Hondt-index (d’Hondt /5%/) értéke mindkét esetben megegyezik.

Források: Szász–Bakk 2007: 22 és *Proces verbal privind centralizarea voturilor și atribuirea mandatelor la alegere pentru Parlamentul European, 25 noiembrie 2007. Anexa nr. 4.* Biroul Electoral Central], București, 2009]. 1–2. o. [www.bec2009pe.ro/DocumentePDF/Rezultate/Rezultate_finale/Procesverbal_centralizare_voturi.pdf], letöltve 2009. jún. 14-én.

Az EP-választások viszonylatában az első két mutató értékénél csak az 1990–1992-es parlamenti ciklusra vonatkozó értékek alacsonyabbak, amelyet megelőzően az országgyűlési választás olyan listás arányos rendszerben folyt, amelynek esetében nem volt törvényes, explicit küszöb. Továbbá az aránytalanságnak az előző EP-választáshoz – illetve az 1990 utáni parlamenti választásokéhoz – képest megfigyelhető számottevő csökkenésének a magyarázatát abban látom, hogy a 2009. évi „euroválasztások” alkalmával alig voltak elvesztegetett szavazatok: arányuk mindössze 2,89%, ami az első parlamenti választás esetében regisztrált eddigi 4,57%-os minimumnak is alig több mint

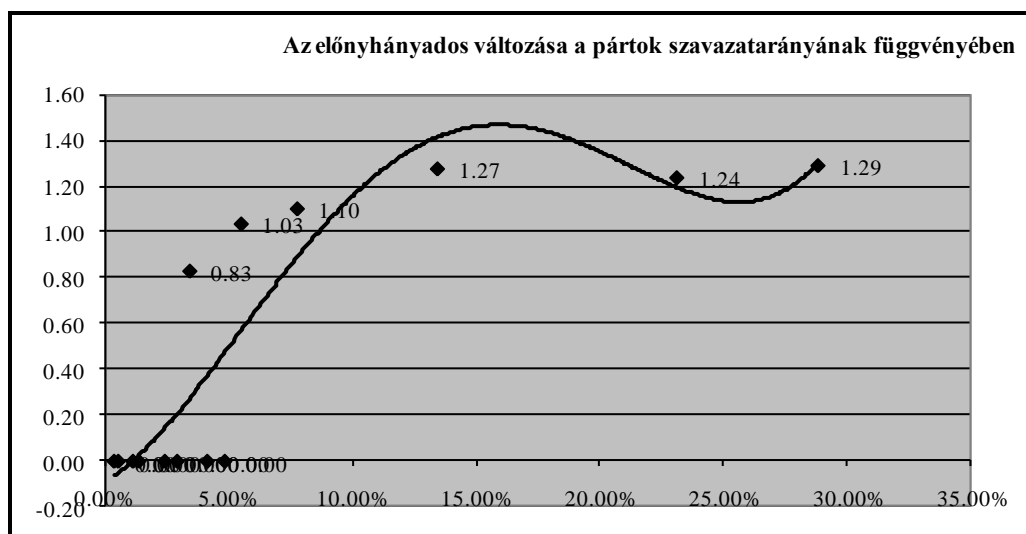
a fele.¹⁵ Ez három tényezőnek tulajdonítható: meglehetősen nagy a vonzereje a pártrendszer három központi szereplőjének (a PDL-nek, a PSD-nek meg a PNL-nek); az RMDSZ (Tőkés Lászlóval egyetemben) élvezzi a magyar kisebbséghez tartozó választók bizalmát, és mindent összevetve a romániai választópolgárok elegendő politikai ismeretekkel rendelkeznek ahhoz, hogy felmérjék, melyek egy választás esetén a mandátumszerzésre reális eséllyel pályázó erőik. Noha örvendenünk kellene az elvesztegetett szavazatok alacsony hányadának, ez az öröm nem lehet felhőtlen, ugyanis a két évvel korábbi európai parlamenti választáshoz képest ezúttal a nacionalista, szélsőjobb oldali erőknél sikerült mandátumokat szerezniük hazánkban. Persze a szélsőséges erőknél ez a némileg meglepő sikere – Csehország, Finnország, Görögország, Írország és Németország kivételével – az Európai Unió szinte mindegyik államára jellemző. A jelenség a közép-kelet-európai államokban talán inkább a rendszerváltás velejárója, maradványa, kései ellenreakciója; Nyugat-Európa vonatkozásában viszont az úgynevezett jóléti sovinizmus – a bevándorlás-ellenesség és a(z állami) multikulturalizmus¹⁶ projektjének a bukása –, illetve a világgazdasági recesszió az, ami kedvezett a bűnbakkere-sébsből politikai tőkét kovácsoló pártoknak.

Amint az előző EP-választásokkal foglalkozó dolgozat is megjegyzi „[a] d’Hondt-féle mandátumelosztási módszer célja a legnagyobb mértékben felülreprezentált párt felülreprezentáltságának a mértékét minimalizálni” (Szász–Bakk 2007: 21). Valamely választási rendszer aránytalanságát kézenfekvő a leginkább felülreprezentált párt felülreprezentáltságának a mértéke által megbecsülni. Ha ezt a mértéket minden párt vagy választási szereplő esetében kiszámítjuk – vagyis azt, hogy az általuk megszerzett mandátumok aránya hányszor több az általuk összegyűjtött szavazatokénál – kapjuk az ún. *előnyhányadosokat*. Természetesen, a pártok/szereplők egy része alulreprezentált, ami azt jelenti, hogy a nekik kiosztott mandátumok aránya elmarad az általuk megszerzett szavazatokétól. Következésképpen az előnyhányados értéke a felülreprezentált pártok esetében 1-nél nagyobb, az alulreprezentáltak esetében 1-nél kisebb lesz. Végezetül, ha ezeket az értékeket a pártok szavazatarányainak a függvényében ábrázoljuk, megkapjuk a szóban forgó választási rendszer *arányossági profilját* (lásd Taagepera–Laakso 1980).

A választási rendszerek elméletének értelmében joggal beszélhetünk egyazon választási rendszerről, amelyben a 2007. és 2009. évi EP-választásokat hazánkban lebonyolították, illetve „egyetlen választási rendszer működésének ismételt megfigyeléséről”, hiszen a szabályrendszerben – ennek főbb dimenzióiban – számottevő módosulás nem következett be. Nem változott sem a formula, sem a törvényes küszöb. Csupán a megválasztott terület létszáma – és mivel az ország egyetlen nagy választókerület – a kerületi

magnitúdó csökkent 35-ről 33-ra, de ez a változás is messze elmarad attól a valamely választásirendszer-dimenzióban előálló 20%-os módosulástól, amit Lijphart operacionális szempontból a választási rendszerek megváltozása kritériumának tekint (lásd Lijphart 1994: 7, 10–13). Ennek az észrevételnek az értelmében Románia európai parlamenti választási rendszerének arányossági profilját az 1.a–c. ábrák szemléltetik.¹⁷

1.a. ábra: **Románia EP-választási rendszerének arányossági profilja a 2007. évi választási adatok alapján**

(Mindhárom esetben az abszcisszatengelyen értelemszerűen az egyes pártok – százalékban kifejezett – szavazatarányait, az ordinátatengelyen pedig az esélyhányadost ábrázoltam.)

Forrás: a szerző.

A rendszer az 5%-os törvényes küszöb¹⁸ miatt értelemszerűen bizonyos mértékben felülreprezentálja a küszöböt túllépő szereplőket, viszont az 1.a. ábrából az olvasható le, hogy a felülreprezentáltság mértéke 2007-ben nagyobb volt a 10 és még inkább a 15% fölötti eredményt elérő pártok esetében. Ez a hatás – amint az 1.b–c. ábrák mutatják – a 2009. évi EP-választások esetében majdhogynem teljes mértékben eltűnt, ami azzal magyarázható, hogy ezúttal lényegesen kevesebb volt a mandátumot nem szerző, alulreprezentált szereplő és az elvesztegetett szavazatok száma is.

A választói illékonyság

A pártrendszerbeli folyamatok és a választói viselkedés másik mutatója a választói illékonyság. Ez a mutató a pártok szavazatokban mért erejének (teljes) nettó változását jelenti, ami – meghatározás szerint – a szavazatoknak a választási pártrendszerben megfigyelhető vándorlásának tulajdonítható (Pedersen 1990: 198). Viszont ahhoz, hogy valós képet kapjunk a szavazói preferenciák globális módosulásáról, a dán politikatudós által bevezetett képletet¹⁹ nem szabad mechanikusan alkalmazni, hanem az illékonyság túlbecsülését elkerülendő, a pártok alkotta tömbökre vonatkozó illékonyságot (*bloc volatility*) is figyelembe kell venni.²⁰ A pártrendszer alakulásáról, valamint a választói preferenciákban jelentkező változásokról tehát az átfogó és egyben reális képet az 6. táblázat igyekszik megalkotni. Ebben a teljes illékonyság értékét, valamint a tömbökre vonatkoztatottét is feltüntettem oly módon, hogy a Szociáldemokrata és a Konzervatív Pártot, illetve az RMDSZ-t meg Tőkés Lászlót végig egyazon tömb két elemének tekintem. Hasonlóan járok el a Demokrata Párt és a Demokrata Liberális Párt összeolvadásával létrejött Liberális Demokrata Párt esetében is. Viszont a Nagy-Románia Pártot és az Új Generáció Pártját első lépésben két külön szereplőként kezelem, s csak második megközelítésben tömbként.

6. táblázat: A választói illékonyság alakulása az EP-választások alkalmával

Időintervallum	Korrekciónélkül (%)	Tömbökre vonatkoztatva (1) ^{a)} (%)	Tömbökre vonatkoztatva (2) ^{b)} (%)
2004–2007 ^{c)}	33,95	27,85	–
2007–2009	23,56	16,33	11,82

^{a)} A PRM-t és a PNG-t külön „tömbnek” tekintve.

^{b)} A PRM-t és a PNG-t egyazon tömb két elemének tekintve.

^{c)} Az adatok forrása Szász–Bakk 2007: 24.

Forrás: a szerző számítása.

A korrekció nélküli érték nagyobb az 1992–1996 közötti parlamenti ciklusban regisztrálnál, ellenben a korrekció nyomán kapott értékek a 2000–2004 közötti időszakot idézik. Sőt a második korrekcióval számított index Románia viszonylatában minden eddiginél kisebb.²¹ A választói illékonyság esetében kapott értékeket a pártok effektív számának az evolúciójával (lásd a 4. táblázatot) összevetve két ellentétes tendenciára következtethetünk. Egyfelől a pártrendszer főáramába tartozó pártok egyre inkább képesek szavazó-

táboruk lojalitását biztosítani, másfelől viszont népszerűsége erodálódásának a dacára a nacionalista-populista pólusnak könnyen sikerülhet egy-egy voksolás alkalmával az állampolgárok gazdasági-politikai elégedetlenségéből, frusztrációiból választási tőkét kovácsolni.

Dolgozatom következő fejezetében, amelyben részletesen elemzem az egyes pártok eredményeit, módomban nyílik a fentiekben felvázolt, a pártrendszer aggregált mutatóinak a kiszámításán alapuló képet árnyalni.

3. A választási eredmények részletes elemzése

A továbbiakban az öt bejutó párt és Elena Băsescu független jelölt eredményeit veszem alaposabban szemügyre, természetesen külön tárgyalom a magyar összefogás listájának sorsát – nagyobb teret szentelve ez utóbbinak. A pártok és a független jelölt szereplését a hasonló dolgozatok módján eredményeik csökkenő sorrendjében ismertetem, a három marginális szereplő (a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt, a Polgári Erő és Pavel Abraham) teljesítményét azonban nem vizsgálom.

3.1. A román pártok szavazataiért harcba szálló erők eredményei

A Szociáldemokrata Párt és a Konzervatív Párt választási szövetsége

Az elmúlt évtized elején a PSD szavazói támogatottsága 37% körül látszott stabilizálódni. Csakhogy a 2004–2008 közötti parlamenti ciklusban, ellenzéki pártként, némileg veszített népszerűségéből, ami a 2007. évi EP-választások eredményében is megmutatkozott. Viszont a 2008. évi parlamenti választás és a jelen dolgozatban tanulmányozott „euroválasztás” alkalmával sikerült újra megszereznie a választópolgárok mintegy harmadának a támogatását.²² Ezúttal – szövetségesével karöltve – szoros küzdelemben került ki győztesként: legnagyobb ellenfelénél alig másfél százalékkal szerzett több voksot, ez ellenben a nagy pártoknak kedvező d’Hondt-féle osztórendszer alkalmazásának köszönhetően eggyel több mandátumot eredményezett.

A „PSD+PC” elnevezésű választási szövetség 17 megyében nyerte meg a választásokat úgy, hogy ezek közül egyben (Teleorman megyében, amely joggal nevezhető szociáldemokrata választási bástyának) abszolút többséget szerzett, illetve 9 megyében ért el 40% fölötti és további 12 megyében 30 és 40% közötti eredményt. Mi több, fő vetélytársánál 19 megyében ért el jobb eredményt. Túlnyomóan regáti szavazóbázisának beszédes bizonyítéka, hogy megyei bontásban a 13 legjobb eredményét az Ókirályságban érte el, és a 10 leggyengébb közül 9-et Erdélyben. (A statisztikai mu-

tatók esetében mindezt a regáti megyékben elért 14,27%-kal magasabb szavazataránya tükrözi.) Igaz, akárcsak két évvel korábban, gyengén szerepelt Călărași, Giurgiu és Ilfov megyékben, amelyeket a PDL-nek „engedett át”, noha ebben a három területi-közigazgatási egységben a PNL is jóval átlagon felüli eredményt ért el.²³ Annak ellenére, hogy Kárpátoktól nyugatra jóval kisebb a választói támogatottsága, továbbra is jó eredményt ért el Beszterce-Naszód megyében (34,86%), ám ezen kívül 30%-on felül csak Szeben és Krassó-Szörény megyében teljesített még. Leggyengébben – akárcsak az előző EP-választások alkalmával – Hargita, Kovászna és Maros megyében szerepelt.

A szövetség az öt alkotó két párt korábbi európai parlamenti, összesített választási eredményéhez képest (kevés kivétellel) minden megyében jobb eredményt ért el, sőt öt megyében több mint 10%-ot javított. Szociodemográfiai értelemben viszont érdekes, hogy szavazóbázisának egyre kevésbé rurális a jellege,²⁴ bár továbbra is népszerű a kevésbé iskolázottak meg az idősebb korosztályok körében.²⁵

A Liberális Demokrata Párt

A párt jogelődje, a Demokrata Párt, 2007. évi eredményénél alig ért el jobbat, noha nem sokkal a korábbi „euroválasztások” után magába olvasztotta a Demokrata Liberális Pártot.²⁶ A PDL 19 megyében nyert, de egyben sem ért el abszolút többséget. Ahhoz viszont, hogy koalíciós partnerénél és egyben fő választási ellenfelénél több területi-közigazgatási egységet „meghódítson”, igen jó teljesítményt kellett nyújtania sok helyen, ami abban mutatkozik meg, hogy 4 (Arad, Fehér, Ilfov és Neamț) megyében 40%-nál magasabb, 11 megyében 35 és 40% közötti, valamint 8 megyében 30 és 35% közötti szavazatarányt ért el.

Eredményeinek egyik érdekessége, hogy bár súlyos veszteséget könyvelhetett el Bukarestben – ahol csekély 0,32%-os előnnyel nyert – Ilfov megye mellett más, a fővároskörüli területeken is tovább erősödött: vagyis Giurgiu és Călărași megyében (vö. Szász–Bakk 2007: 32–33). Leggyengébb eredményeit a „magyar összefogás listája” uralta Hargita, Kovászna, Maros és Szatmár megyékben érte el. Talán éppen emiatt is Erdélyben valamivel gyengébben szerepelt, de szavazóbázisának regionális megoszlása közel sem olyan kiegyensúlyozatlan, mint a szociáldemokratáké. Erre a tényre több számadat is utal. Egyrészt a regáti megyékben átlagban csak 4,17%-kal szerzett kevesebb voksot, mint a Kárpátoktól nyugatra; másrészt pedig megyei eredményei szűkebb intervallumban változnak, mint a PSD esetében, illetve szórásuk is valamivel kisebb (lásd a 7. táblázatot).

7. táblázat: A 2009. június 7-i EP-választások sikeres szereplőinek eredményei – leíró statisztikai mutatók

Párt vagy független jelölt ^{a)}	Minimum (%)	Maximum (%)	Szórás	Átlagok (%)		
				Országos	Erdélyi	Regáti
PSD + PC	3,40	51,69	0,107392	30,89	22,05	36,32
PDL	2,20	44,46	0,092232	29,64	27,06	31,23
PNL	1,10	23,91	0,050576	14,45	12,45	15,68
RMDSZ	0,14	89,40	0,206382	9,65	24,86	0,29
PRM	1,38	16,08	0,029062	8,36	6,78	9,33
Băsescu Elena	1,27	7,62	0,016169	4,13	3,88	4,28

^{a)} A pártokat eredményeik csökkenő sorrendjében tüntettem fel.

Források: Rezultatele alegerilor reprezentanților României în Parlamentul European din data de 7 iunie 2009. Partea 2. [Biroul Electoral Central, București, 2009.] [http://www.bec2009pe.ro/Documente PDF/Rezultate/Rezultate finale/ bucuresti_2.txt] és [http://www.bec2009pe.ro/Documente PDF/Rezultate/ Rezultate finale/pe_judete_2.txt], mindkettő letöltve 2009. június 18-án.

Ha a PDL teljesítményét a jogelőd két évvel korábbi eredményeivel vetjük össze területi bontásban, azt láthatjuk, hogy a párt megőrizte fontosabb szavazóbázisait, ugyanis ott ahol 2007-ben a demokraták igen jól szerepeltek, 2009-ben a PDL első helyen végzett (a már említett Ilfov megyén kívül Bukarestben, valamint Arad, Fehér, Brassó, Kolozs, Krassó-Szörény, Szeben és Temes megyékben). De, figyelem: Bukarestben és Krassó-Szörény megyében a választási győzelem a támogatottság több mint 10%-os csökkenése mellett következett be. Összességében a román jobboldal fő politikai ereje 18 megyében ért el a korábinál rosszabb eredményt, ha csak a PD 2007. évi szavazatarányait tekintjük. Ha pedig a PLD eredményeit is hozzáadjuk ezekhez, akkor kiderül, hogy a két párt szavazóbázisát látszólag csak Botoșani, Neamț és Suceava megyékben sikerült egyesítenie a liberális demokratáknak. Ez azt mutatja, hogy a frakcionalizált, jobboldali, (önmagukat) liberális(nak tekintő) elitcsoportok nem rendelkeznek lojális követőkkel, támogatókkal – ilyen tagolódás nem jelenik meg a választópolgárok körében.

Még talán azt kellene megjegyezni, hogy a PDL egyre inkább a Cotroceni-palotából – a populista és különféle botrányokba keveredő államfő által – távvezérelt politikai erőnek látszik, és így azt a benyomást, hogy a polgárosodottabb, urbanizáltabb megyék pártja lenne, egyre kevésbé kelti.²⁷ Ennek ellenére a 18–34 és a 35–49 év közötti korosztály, valamint az iskolá-

zottabb rétegek (a legalább érettségit vagy technikumot végzettek, illetve a felsőfokú végzettségűek) körében népszerűbb.²⁸

A Nemzeti Liberális Párt

A PNL a korábbi európai parlamenti választásokkal ellentétben, amikor kormánypártként ért el elfogadható eredményt, ezúttal ellenzékéből vette fel a versenyt – a kormánypártok fő kritikusaként és a pártrendszer harmadik legerősebb pártjaként. Habár ezúttal sem nyert egyetlen megyében sem, most is 5 területi-közigazgatási egységben szárnyalta túl a 20%-ot úgy, hogy Călărași és Giurgiu megyékben megismételte a két évvel ezelőtti jó szereplését. Továbbá 15 megyében ért el 15 és 20% közötti eredményt, s csak 6 megyében szerzett a voksok egytizedénél kevesebbet. Bár a párt változatlanul gyenge Hargita meg Kovászna megyében, valamint Dâmbovița és Maros megyei eredményei is szerények,²⁹ szavazói támogatottsága területi bontásban viszonylag kiegyensúlyozottnak tűnik. Erre egyrészt az átlagos erdélyi és regáti népszerűsége közötti kicsi eltérés utal, ami mindössze 3,22% az utóbbi „nagyregió” javára (lásd a 7. táblázatot); másfelől pedig az, hogy szavazói támogatottsága területi bontásban egyáltalán semmilyen összefüggést nem mutat az egyes övezetek urbánus vagy rurális jellegével.³⁰ Ami a rá voksolók szociodemográfiai jellemzőit illeti, az exit-poll adatok arra utalnak, hogy elsősorban a 18–34 és a 35–49 év közötti korosztály, illetve a felsőfokú végzettségű állampolgárok körében népszerű.³¹

Országos eredményükből adódóan a liberálisokra nem jellemzőek sem a látványos szavazatveszteségek, sem a látványos -nyereségek. Az előbbi tekintetben Mehedinți megye az egyedüli kivétel (-8,40%-os változás), viszont 7 megyében több mint 5%-os javulást értek el. Összességében 15 megyében rosszabbul, 28 megyében pedig jobban szerepeltek, mint két évvel korábban.

A populista tömb

Nagy-Románia Párt

Listája e választások alkalmával egyfajta gyűjtőlistaként működött, hiszen a lista élére Corneliu Vadim Tudor pártelnök és a PNG elnöke, George Becali került. Ez a szövetség minden bizonnyal abból a megfontolásból jött létre, hogy a bejutási küszöb elérését a két, attól 2007-ben alig elmaradó erő ebben a formában valószínűleg biztosíthatja. Az előzetes számítás beigazolódtott, hiszen együttes erővel 8,66%-ot értek el, vagyis egyharmad százalékkal kevesebbet, mint az előző EP-választások alkalmával együttvéve.

Az Új Generáció Pártjának (PNG) és némileg a PRM-nek az esetében két évvel korábban, a Tudor–Becali-szövetség eredményei aligha tükröznék választásgeográfiai szabályszerűségeket. A teljesítményről területi bontásban talán azt lehetne elmondani, hogy a PRM ezúttal is jól teljesített Arad, Hunyad és Gorj megyékben. Ezen túl a fővárosi igen jó eredmény, az átlagos erdélyi és regáti támogatottságban észlelt kis különbség,³² valamint a megyei szavazatarányok esetleges változása azt a korábbi megállapítást igazolja vissza, hogy karizmatikus pártokról van szó, amelyek esetében a vezér(ek) közelmúltbeli cselekedetei és azok nyilvános fogadtatása nagymértékben meghatározza, hogy az eredmény választási siker vagy kudarc lesz.³³

Elena Bănescu független jelölt

A jelölt besorolása, eredményeinek az elemzése egyszerre könnyű és nehéz feladat. Könnyű, hiszen „az alma nem esik messze a fájától” közmondás, illetve a *Foglalj állást!*³⁴ szlogen alapján besorolása a szereplők eme csoportjába önmagától kínálkozik. E közismert felszólításnak választási jelmondatá alakítása a jelölt korosztályát tekintve, tekinthető találó, jó kampányfogásnak. Tágabb értelemben viszont populista politikai és kampányeszközzel van szó. A felszólítással könnyű a mélyebben bele nem gondolóknak azonosulniuk, mert nyitva hagyja a kérdést: ki vagy mi mellett, illetőleg ellen kelle-e állást foglalni – s így közvetlenül senkit sem szólít meg. Másrészt nehéz a jelölt szereplését, eredményeit boncolgatni, ugyanis színre lépése – például a Tőkés Lászlóval ellentétben – *sui generis* jelenség. Területi bontásban mégis érdemes három dolgot megfigyelni: (i) Kovászna és Hargita megyében ő érte el a leggyengébb eredményeket a bejutók közül (1,43; illetve 1,27%-ot); (ii) ennek ellenére majdhogynem azonosan teljesített a Kárpátoktól keletre meg nyugatra, hisz a Regátban csak 0,41%-kal ért el jobb megyei átlagot, mint Erdélyben; (iii) és végül a külföldi szavazóköri körökben messze túlszárnyalta legjobb megyei szavazatarányát is (11,01% a Hunyad megyei 7,62%-hoz képest). Ami a rá szavazó polgárok szociológiai profilját illeti, az exit-pollok tanúsága szerint Elena Bănescu több mint kétszer népszerűbb a legfiatalabb korosztály (18–34 év közöttiek: 6,2%), mint más korcsoportok körében, ami az érettségizettek és felsőfokú végzettségűek esetében is elmondható az alacsonyabb iskolázottságúakkal való összehasonlításban. Valamivel nagyobb a támogatottsága a nők, mint a férfiak körében.³⁵

3.2. A Magyar összefogás listája

A korábbi EP-választásokkal ellentétben az RMDSZ ezúttal egyezsége-re jutott a Tőkés László nevével fémjelzett – korábbi belső, újabban külső – ellenzékének (legalábbis) egy részével. Az egyezés eredménye egy *de facto*

közös, *de jure* az *Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács* jelöltjeit is felsorakoztató RMDSZ-lista volt, amely a *Magyar Összefogás Listája* hangzatos nevet kapta. A lista 75%-ban az RMDSZ által, 25%-ban az EMNT által jelölt politikusokat sorakoztatott fel úgy, hogy az első három helyen Tőkés László (EMNT), illetve Sógor Csaba és Winkler Gyula (mindkettő RMDSZ) korábban megválasztott EP-képviselők kaptak helyet.³⁶ Így a 2009. évi eredményeket értelemszerűen az RMDSZ és Tőkés László korábbi összesített EP-választási teljesítményével – meg a 2008. évi helyhatósági, illetve parlamenti választások eredményeivel – kell összevetni. Elöljáróban még azt szükséges megjegyezni, hogy a két EP-választáson elért szavazatarány az erdélyi magyarság választási részvételét tekintve az önkormányzati választásokon mutatott eddigi teljesítményhez, valamint az országgyűlési választások alsóházi eredményeihez mérten a két legjobb.

8. táblázat: **A magyar kisebbség képviseletében induló erők szereplése az utóbbi választásokon (2007–2009)**

Évszám/ Választás	2007 (EP) ^{a)}	2008 (helyhatósági) ^{b)}	2008 (parlamentari)	2009 (EP)
Szavazatszám	459 462	513 949	425 008	431 739
Szavazatarány (%)	8,97	6,18	6,20 ^{c)}	8,92

a) Az RMDSZ és Tőkés László független jelölt összesített eredménye.

b) Az RMDSZ és az MPP összesített eredménye a megyei képviselőtestületi mandátumokért folyt versenyben. (A megyei tanácselnöki címért folyt versenyben a magyar szervezetek összesítésben jobb szavazatarányt értek el, kevesebb szavazattal ugyan: 6,30%-ot 498 163 szavazattal.)

c) Az arány kiszámításánál a nemzeti kisebbségek szervezeteire leadott voksokat is figyelembe vettem.

Források: Szász–Bakk 2007: 52; Szász–Sárosi–Márdfirosz 2008: 190–191.

A táblázatból első látásra az a következtetés vonható le, hogy az etnikumon belüli verseny mozgósít, hiszen a legmagasabb abszolút számok azokhoz a választásokhoz tartoznak, amelyek alkalmával az RMDSZ-nek a magyar szavazókat megszólító versenytárral kellett megküzdenie. Csakhogy a 2007. évi európai parlamenti választás részvételi aránya nagyobb volt a 2009-ben megrendezetténél, sőt a négy feltüntetett választás közül a legmagasabb részvételi arányt a 2008. évi önkormányzati választások esetében mérték (Szász–Sárosi–Márdfirosz 2008: 168). Ebből pedig értelemszerűen az következik, s az adatok is ezt tükrözik, hogy a magyar kisebbség rendszerint azon választások alkalmával jár (százalékarányosan) jobban, amikor országos

szinten a tituláris, többségi nemzethez tartozó szavazópolgárok távolmaradásának következtében alacsonyabb a részvételi arány. Tekintettel arra, hogy szakmai körökben elég parázs viták folytak arról, hogy mi az előnyösebb, mi mozgósít jobban,³⁷ a fentebbi táblázat alapján arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy *elméleti szempontból is meg kellene különböztetni két analitikai szempontból nem azonos változót*:

- (1) a *mobilitációt*, ami azt méri, hogy valamely etnoregionalista párt³⁸ (például az RMDSZ vagy az MPP) – illetőleg a 8. táblázat második és harmadik oszlopának esetében valamely etnikumot képviselő politikai erők együttese – abszolút számokban mérve vagy az illető kisebbségi csoporthoz tartozó, választásra jogosult állampolgárok (demográfiai becslésen alapuló) számához viszonyítva hány szavazónak a voksát képes elhódítani;
- (2) a *választási sikerességet*, ami az illető etnoregionalista párt vagy kisebbségi csoport pillanatnyi politikai súlyát méri, és amit valamely szavazatarányokon alapuló mutatóval vagy mandátumarányokban fejezhetünk ki (vö. Szász 2006: 26–27).

Nyilvánvaló módon, a szóban forgó esetekben, a *mobilitáció* kizárólag az illető etnikumról és politikai szervezeteiről hordoz információt – például arról, hogy az utóbbiak miként és milyen hatékonyan mozgósítják a szavazókat, illetve a választópolgárok hogyan fogják fel a választás kontextusát és tétjét. Ellenben a *választási sikeresség* annak is függvénye, hogy a többi – például a többségi csoportot megszólító stb. – politikai erő hogyan mobilizál, illetve a tituláris nemzethez (és/vagy a többi kisebbséghez) tartozó szavazók hogyan fogják fel a választás kontextusát és tétjét.³⁹ A megfogalmazott elméleti meghatározások, valamint a felsorolt operacionalizációk ismeretében bátorkodom kijelenteni, hogy a vitában példaként felhozott helyi különbségek dacára a versenynek aggregált szinten – legalábbis a táblázatban foglalt esetekben – nagyobb mobilizációs ereje volt, mint az összefogásnak. Ez az állítás természetesen tisztán magyarázó, posztdiktív jellegű és erejű, s mint ilyent nem szabad előrejelzésként, predikcióként értelmezni, ugyanis a(z erdélyi magyar) választók viselkedése nem pusztán a versengés tényének a felismerésétől vagy az egyezség létrejöttétől függ.

Ennek szellemében – az előző mondatban foglalt megszorítással – a következő két konklúzió szűrhető le:

- (i) a versenyhelyzet jobban mobilizál az összefogásnál (a 8. táblázat első sorának második, harmadik és ötödik oszlopa alapján);⁴⁰
- (ii) a kisebbség egyes politikai szegmenseinek a versenyből való – vélt, illetve tényleges – kimaradása talán még azt a mozgósítást sem

eredményezi, mint a megegyezés (a 8. táblázat első sorának negyedik és ötödik oszlopa alapján).

A továbbiakban az RMDSZ és Tőkés László összesített, 2007. évi választási eredményét területi bontásban hasonlítom össze „a magyar összefogás listájának” a teljesítményével annak érdekében, hogy fentebbi észrevételeimet árnyalhassam. Először is azt szeretném megjegyezni, hogy az RMDSZ szimbólumával jelölt lista eggyel több megyében nyerte meg a választásokat, mint a 2007-ben még versengő felek képzeletbeli együttese. E tekintetben Hargita, Kovászna, Maros, Szatmár és Szilágy megye mögé Bihar sorakozott fel, bár úgy is lehetne fogalmazni, hogy az utóbbi megyét nem föltétlenül az összefogás hódította el, hanem a PDL veszítette el. A számszerű adatok tekintetében a két magyar többségű megyében kimagasló szavazatarányt ért el az RMDSZ és Tőkés László (belső) koalíciója: 89,40; illetve 82,41%-ot. Az előző hat területi-közigazgatási egységen kívül az „összefogás listája” még Kolozs megyében is begyűjtötte a szavazatok több mint egyötödét, amivel a második helyen végzett; további 7 megyében – Arad, Brassó, Beszterce-Naszód, Fehér, Hunyad, Máramaros és Temes – pedig átlépte a bejutási küszöböt. A regáti területek viszonylatában 0,5% fölött a „magyar” szavazatok aránya ismét Bákó megyében és a fővárosban volt. (A lista a külföldi szavazókerzetekben 7,16%-os eredményt ért el.)⁴¹

Ami a *mobilizációt* illeti, diakronikus összehasonlításban és területi bontásban – legalábbis a két európai parlamenti választás tekintetében –, ugyanazt kapjuk, amit az aggregált adatok vizsgálatakor: a magyar összefogás nem volt annyira sikeres, mint a versengés. Szavazatokat csak Kovászna (+1196), Szatmár (+3710) és Szilágy (+808) megyékben hozott, máshol sajnos „vitt”. Ez különösképpen Hargita megye (-2985) és a főváros (-4207) esetében igaz, bár minden bizonnyal a két veszteség hátterében más és más okok rejlenek. A százalékarányok összehasonlítása – vagyis a *választási sikeresség* vizsgálata – sem rajzolja át lényegesen a képet. Némi nyereség a Székelyföldön észlelhető (Kovászna, Hargita és Maros megyékben a növekmény rendre 4,68; 2,34 és 1,86%), máshol azonban veszteséggel kellett számolni. Ezen kívül még Hunyad (+0,7%), Kolozs (+2,02%) és Szatmár (+1,08) megyékben volt eredményesebb összefogni, mint versengeni.

Mindenekelőtt hangsúlyozni szeretném, hogy az előző bekezdés megállapításai az EP-választások vonatkozásában érvényesek. Továbbá a számszerű adatok bemutatását követően a versengés *vs* összefogás vitával kapcsolatban érdemes még néhány, az összehasonlítások általános társadalom-és/vagy politikatudományi módszertana ihlette megjegyzést tennem. Először is a *Transindex*-keresztal egyes résztvevőivel ellentétben végső soron még az egyes területi egységek esetében sem tartom föltétlenül helyénvalónak a

különböző fajsúlyú – például első- és másodrendű, azaz országgyűlési és európai parlamenti – választások eredményeit egybevetni.⁴² Másodszer az sem mellékes, hogy a vita résztvevői sok esetben a *ceteris paribus* megszorítást hallgatólagosan alkalmazva hasonlítanak össze (voltaképpen összehasonlítható) eredményeket, adatokat – holott tudatában vannak: a versengés vagy összefogás ténye nem az egyedüli változás, ami bekövetkezett, s ami a választópolgárok viselkedésének a módosulását idézheti elő. Így a legjobb szándék mellett is a versengés *vs* összefogás – empirikus adatokra, tényekre alapozandó – szakmai vitát rejtett politikai megfontolások, illetve normatív kívánalmak „fertőzhetik” meg.⁴³

Tehát a nehezen eldönthető vitát – ha időlegesen is és talán csak önmagam számára – azzal az észrevétellel zárnám le, hogy az erdélyi magyar szociológusok meg politológusok körében általánosan elfogadott, s már-már konvencionális bölcsességnek (*conventional wisdom*) számító állítással messzemenően egyetértek, miszerint a helyi választások alkalmával – a magyar többségű területeken – megengedett és talán produktív is a versengés,⁴⁴ de a parlamenti választások esetében összefogásra kell törekedni.

Zárszó

Lévén, hogy „a magyar összefogás listájáról” az előző alfejezetben igen részletesen írtam, összegzésképpen csak a román pártrendszerrel és főbb pártjairól ismételnék el néhány gondolatot. Először is közel négy éve, hogy három fő erő stabilizálódott a román pártrendszerben: az ideológiailag többnyire tisztázatlan arcélű „liberális demokraták” (a PDL), a szabadelvűek (a PNL) és a szociáldemokraták (PSD), amelyek igencsak rugalmas, már-már konjunkturális, szövetségi és koalíciós politikát alkalmaznak, illetve ha erre esélyük adatik, próbálnak kormányozni. A negyedik releváns szereplő a magyar etnoregionalista párt: az RMDSZ, amely rendszerint koalíciós partnere az előző három valamelyikének. Velük kapcsolatban a 2009. évi európai parlamenti választás eredményei azt mutatják, hogy Romániában talán egy évszázada egyértelműen előny kormánypártnak lenni, s hogy a rendszerváltás óta eltelt idő nem volt elég a nacionalista-populista pólus és politizálás erodálásához.

Könyvészet:

Bakk Miklós – Szász Alpár Zoltán – Székely István Gergő 2004. Parlamenti és elnökválasztás Romániában 2004 novemberében. *Magyar Kisebbség*, Új sorozat, IX. évf., 4. sz. 3–52. o.

- Bunce, Valerie 1995. Should Transitologists Be Grounded? *Slavic Review*, vol. 54, no. 1 (Spring) 111–127. o.
- [Coppedge, Michael] 1997. *The Dynamic Diversity of Latin American Party Systems*. Paper delivered at the 1997 meeting of the Latin American Studies Association. Guadalajara, April 17–19. [<http://lasa.international.pitt.edu/LASA97/coppedge.pdf>], letöltve 2008. február 18-án.
- Gallagher, Michael 1991. Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems. *Electoral Studies*, vol. 10, no. 1 (March), 33–51. o.
- Heywood, Andrew 2007. *Political Ideologies*. 4th ed. Houndmills, Palgrave Macmillan.
- Lijphart, Arend (1984) *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven–CT, Yale University Press.
- Lijphart, Arend 1994. *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies 1945–1990*. Oxford, Oxford University Press. /Comparative European Politics/.
- Loosemore, John–Hanby, Victor 1971. The Theoretical Limits of Maximum Distortion. Some Analytical Expressions for Electoral Systems. *British Journal of Political Science*, vol. 1, no. 4 (October) 467–477. o.
- Pedersen, Mogens 1990. Electoral Volatility in Western Europe. In Peter Mair (ed.): *The West European Party System*. Oxford, Oxford University Press. /Oxford Readings in Government and Politics./ 195–207. o.
- Sartori, Giovanni 1994. Compare Why and How. Comparing Miscomparing and the Comparative Method. In Mattei Dogan – Ali Kazancigil (eds): *Comparing Nations. Concepts, Strategies, Substance*. Oxford, Blackwell Publishers.
- Szász Alpár Zoltán 2006a. A magyar kisebbséget képviselő pártok választási sikeressége (1990–2004). *Erdélyi Múzeum* (Társadalomtudományi Sorozat.) LXVII. Köt., 1–2. sz., 14–52. o.
- 2006b. Az RMDSZ szervezeti identitása (1989–2005) – alakváltozások és párhuzamok. In Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv, 2006*. Temesvár, Szórvány Alapítvány – Marineasa Kiadó. 11–50. o.
- Szász Alpár Zoltán–Bakk Miklós 2007. Európai parlamenti választások – első alkalommal. *Magyar Kisebbség*. Új sorozat, XII. évf., 3–4. szám, 7–69. o.
- Szász Alpár Zoltán – Sárosi-Márdirosz Krisztina 2008. Helyhatósági választások 2008. In Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv, 2007–2008*. Temesvár, Marineasa Kiadó – Szórvány Alapítvány. 163–197. o.
- Taagepera, Rein–Laakso, Marku 1980. Proportionality Profiles of West European Electoral Systems. *European Journal of Political Research*, vol. 11, no. 8, 423–446. o.
- Taagepera, Rein – Shugart, Matthew Soberg (1989) *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven–CT, Yale University Press.

Mellékletek:

9. táblázat: Az Európai Parlamentben képviseletet szerzett pártok és szereplők eredményei

Megye ^{a)}	PNL ^{b)}	RMDSZ ^{b)}	PDL ^{b)}	PSD + PC ^{b)}	PRM ^{b)}	Elena Bănescu ^{b)}	Bejutott (összes megye)	Összesen megye
Fehér	13 272	4 680	41 087	20 665	6 282	3 452	89 438	92 420
Arad	12 177	10 003	40 436	20 825	7 100	4 681	95 222	98 718
Argeş	17 545	194	36 311	57 845	19 075	4 989	135 959	139 641
Bákó	28 389	1 025	39 601	43 303	12 367	6 367	131 052	135 815
Bihar	30 439	44 948	38 619	29 496	12 059	3 961	159 522	163 211
Beszterce-Naszód	7 789	5 186	30 469	28 694	4 921	3 071	80 130	82 297
Botoşani	19 720	319	35 690	34 868	9 810	3 764	104 171	106 835
Brassó	23 475	12 062	40 070	27 179	8 352	5 333	116 471	120 188
Brăila	8 216	148	15 997	26 931	8 677	3 652	63 621	65 763
Buzău	22 247	247	37 096	35 550	10 125	3 618	108 883	111 390
Krassó-Szörény	13 130	853	26 850	22 739	6 869	3 040	73 481	76 144
Călăraşi	14 593	316	21 775	19 379	6 122	2 443	64 628	69 915
Kolozs	15 882	33 525	46 182	29 522	11 374	6 802	143 287	148 903
Konstanca	18 297	358	36 080	44 904	15 229	9 316	124 184	129 625
Kovászna	1 385	53 315	2 892	4 009	1 283	926	63 810	64 693
Dâmboviţa	11 488	240	58 579	69 545	12 268	6 886	159 006	161 683
Dolj	17 027	316	60 070	64 405	12 795	5 088	159 701	164 295
Galac	23 302	390	36 118	56 869	9 369	4 876	130 924	133 987
Giurgiu	21 015	159	37 134	25 474	5 280	2 398	91 460	93 343
Gorj	13 194	567	27 818	31 189	12 541	3 801	89 110	91 033
Hargita	1 195	97 164	2 390	3 698	1 497	1 382	107 326	108 688
Hunyad	21 684	5 830	22 236	29 215	12 078	7 796	98 839	102 284
Ialomiţa	5 868	106	14 760	23 232	4 356	1 984	50 306	51 853
Iaşi	24 670	339	35 700	53 298	13 282	8 996	136 285	141 635
Ilfov	23 305	203	39 294	20 496	9 379	3 160	95 837	97 467
Máramaros	16 010	9 650	28 616	24 475	9 366	4 925	93 042	96 944
Mehedinţi	13 416	365	31 699	32 955	6 893	2 226	87 554	88 994
Maros	12 019	74 516	19 979	23 776	12 634	4 711	147 635	151 096
Neamţ	11 450	232	56 406	43 074	11 635	7 899	130 696	134 565
Olt	17 840	246	49 487	73 612	9 780	3 426	154 391	156 471
Prahova	27 336	370	61 349	41 032	18 628	12 552	161 267	166 831
Szatmár	10 720	37 516	18 760	19 529	3 382	2 312	92 219	94 620

Szilágy	7 712	22 116	17 910	18 953	3 917	2 078	72 686	74 834
Szeben	9 840	2 524	25 605	24 197	6 128	4 486	72 780	75 464
Suceava	14 567	587	52 318	38 164	12 746	9 894	128 276	132 430
Teleorman	29 976	232	37 066	86 018	7 706	2 831	163 829	166 427
Temes	17 615	7 520	50 319	35 453	9 678	6 181	126 766	131 284
Tulcea	6 521	96	17 696	13 000	4 059	2 443	43 815	45 212
Vaslui	14 681	218	18 416	41 738	7 267	3 366	85 686	87 765
Válcea	20 142	394	26 067	40 814	9 594	3 227	100 238	103 147
Vrancea	14 188	174	19 500	44 489	7 337	3 596	89 284	91 765
Bukarest	47 478	1 504	78 441	77 561	44 471	14 829	264 284	276 589
Külföld	2 159	986	5 112	2 048	1 383	1 516	13 204	13 769
ÖSSZES	702 974	431 739	1 438 000	1 504 218	419 094	204 280	4 700 305	4 840 033

a) A megyéket a román nyelv betűrendje szerint tüntettem fel.

b) A pártokat és a jelölteket abban a sorrendben tüntettem fel, amelyben a hivatalos jegyzőkönyvben szerepelnek.

Források: Rezultatele alegerilor reprezentanților României în Parlamentul European din data de 7 iunie 2009. Partea 2. [Biroul Electoral Central, București, 2009.] [http://www.bec2009pe.ro/Documente PDF/Rezultate/Rezultate finale/bucuresti_2.txt] és [http://www.bec2009pe.ro/Documente PDF/Rezultate/Rezultate finale/pe_judete_2.txt], mindkettő letöltve 2009. jún. 18-án.

10. táblázat: Az Európai Parlamentben képviselést szerzett pártok és szereplők eredményei (százalékban kifejezve)

Megye ^{a)}	PNL ^{b)}	RMDSZ ^{b)}	PDL ^{b)}	PSD + PC ^{b)}	PRM ^{b)}	Elena Bănescu ^{b)}	Bejutottak (összesen megye)
Fehér	14,36	5,06	44,46	22,36	6,80	3,74	96,77
Arad	12,34	10,13	40,96	21,10	7,19	4,74	96,46
Argeș	12,56	0,14	26,00	41,42	13,66	3,57	97,36
Bákó	20,90	0,75	29,16	31,88	9,11	4,69	96,49
Bihar	18,65	27,54	23,66	18,07	7,39	2,43	97,74
Beszterce-Naszód	9,46	6,30	37,02	34,87	5,98	3,73	97,37
Botoșani	18,46	0,30	33,41	32,64	9,18	3,52	97,51
Brassó	19,53	10,04	33,34	22,61	6,95	4,44	96,91
Brăila	12,49	0,23	24,33	40,95	13,19	5,55	96,74
Buzău	19,97	0,22	33,30	31,91	9,09	3,25	97,75
Krassó-Szörény	17,24	1,12	35,26	29,86	9,02	3,99	96,50
Călărași	20,87	0,45	31,14	27,72	8,76	3,49	92,44
Kolozs	10,67	22,51	31,01	19,83	7,64	4,57	96,23
Konstanca	14,12	0,28	27,83	34,64	11,75	7,19	95,80
Kovászna	2,14	82,41	4,47	6,20	1,98	1,43	98,64
Dâmbovița	7,11	0,15	36,23	43,01	7,59	4,26	98,34

Dolj	10,36	0,19	36,56	39,20	7,79	3,10	97,20
Galac	17,39	0,29	26,96	42,44	6,99	3,64	97,71
Giurgiu	22,51	0,17	39,78	27,29	5,66	2,57	97,98
Gorj	14,49	0,62	30,56	34,26	13,78	4,18	97,89
Hargita	1,10	89,40	2,20	3,40	1,38	1,27	98,75
Hunyad	21,20	5,70	21,74	28,56	11,81	7,62	96,63
Ialomița	11,32	0,20	28,47	44,80	8,40	3,83	97,02
Iasi	17,42	0,24	25,21	37,63	9,38	6,35	96,22
Ilfov	23,91	0,21	40,32	21,03	9,62	3,24	98,33
Máramaros	16,51	9,95	29,52	25,25	9,66	5,08	95,97
Mehedinți	15,08	0,41	35,62	37,03	7,75	2,50	98,38
Maros	7,95	49,32	13,22	15,74	8,36	3,12	97,71
Neamț	8,51	0,17	41,92	32,01	8,65	5,87	97,12
Olt	11,40	0,16	31,63	47,05	6,25	2,19	98,67
Prahova	16,39	0,22	36,77	24,59	11,17	7,52	96,66
Szatmár	11,33	39,65	19,83	20,64	3,57	2,44	97,46
Szilágy	10,31	29,55	23,93	25,33	5,23	2,78	97,13
Szeben	13,04	3,34	33,93	32,06	8,12	5,94	96,44
Suceava	11,00	0,44	39,51	28,82	9,62	7,47	96,86
Teleorman	18,01	0,14	22,27	51,69	4,63	1,70	98,44
Temes	13,42	5,73	38,33	27,00	7,37	4,71	96,56
Tulcea	14,42	0,21	39,14	28,75	8,98	5,40	96,91
Vaslui	16,73	0,25	20,98	47,56	8,28	3,84	97,63
Vâlcea	19,53	0,38	25,27	39,57	9,30	3,13	97,18
Vrancea	15,46	0,19	21,25	48,48	8,00	3,92	97,30
Bukarest	17,17	0,54	28,36	28,04	16,08	5,36	95,55
Külföldi	15,68	7,16	37,13	14,87	10,04	11,01	95,90
Országos eredmény	14,52	8,92	29,71	31,08	8,66	4,22	97,11

a) A megyéket a román nyelv betűrendje szerint tüntettem fel.

b) A pártokat és a jelölteket abban a sorrendben tüntettem fel, amelyben a hivatalos jegyzőkönyvben szerepelnek.

Források: mint a 9. táblázatnál.

11. táblázat: **Az Európai Parlamentben nem képviselt pártok és szereplők eredményei (abszolút szám és százalékban kifejezve)**

Megye ^{a)}	PNȚCD ^{b)}		FC ^{b)}		Pavel Abraham ^{b)}		„Kiesettek” (összesen a megyében)	
Fehér	1 780	1,93	465	0,50	737	0,80	2 982	3,23
Arad	2 243	2,27	324	0,33	929	0,94	3 496	3,54
Argeș	1 998	1,43	410	0,29	1 274	0,91	3 682	2,64
Bákó	1 733	1,28	749	0,55	2 281	1,68	4 763	3,51

Bihar	1 929	1,18	449	0,28	1 311	0,80	3 689	2,26
Beszterce-Naszód	1 127	1,37	374	0,45	666	0,81	2 167	2,63
Botoşani	1 134	1,06	362	0,34	1 168	1,09	2 664	2,49
Brassó	1 835	1,53	695	0,58	1 187	0,99	3 717	3,09
Brăila	604	0,92	441	0,67	1 097	1,67	2 142	3,26
Buzău	1 003	0,90	508	0,46	996	0,89	2 507	2,25
Krassó-Szörény	1 544	2,03	276	0,36	843	1,11	2 663	3,50
Călăraşi	3 918	5,60	319	0,46	1 050	1,50	5 287	7,56
Kolozs	2 896	1,94	687	0,46	2 033	1,37	5 616	3,77
Konstanca	2 880	2,22	849	0,65	1 712	1,32	5 441	4,20
Kovászna	222	0,34	144	0,22	517	0,80	883	1,36
Dâmboviţa	1 185	0,73	375	0,23	1 117	0,69	2 677	1,66
Dolj	2 968	1,81	498	0,30	1 128	0,69	4 594	2,80
Galac	1 396	1,04	390	0,29	1 277	0,95	3 063	2,29
Giurgiu	903	0,97	264	0,28	716	0,77	1 883	2,02
Gorj	1 022	1,12	309	0,34	592	0,65	1 923	2,11
Hargita	280	0,26	236	0,22	846	0,78	1 362	1,25
Hunyad	1 621	1,58	460	0,45	1 364	1,33	3 445	3,37
Ialomiţa	863	1,66	180	0,35	504	0,97	1 547	2,98
Iaşi	1 940	1,37	983	0,69	2 427	1,71	5 350	3,78
Ilfov	596	0,61	219	0,22	815	0,84	1 630	1,67
Máramaros	2 068	2,13	869	0,90	965	1,00	3 902	4,03
Mehedinţi	882	0,99	128	0,14	430	0,48	1 440	1,62
Maros	1 544	1,02	498	0,33	1 419	0,94	3 461	2,29
Neamţ	1 783	1,33	542	0,40	1 544	1,15	3 869	2,88
Olt	1 282	0,82	186	0,12	612	0,39	2 080	1,33
Prahova	2 271	1,36	1 204	0,72	2 089	1,25	5 564	3,34
Szatmár	1 433	1,51	240	0,25	728	0,77	2 401	2,54
Szilágy	1 124	1,50	172	0,23	852	1,14	2 148	2,87
Szeben	1 246	1,65	331	0,44	1 107	1,47	2 684	3,56
Suceava	2 175	1,64	524	0,40	1 455	1,10	4 154	3,14
Teleorman	988	0,59	337	0,20	1 273	0,76	2 598	1,56
Temes	2 716	2,07	399	0,30	1 403	1,07	4 518	3,44
Tulcea	530	1,17	267	0,59	600	1,33	1 397	3,09
Vaslui	732	0,83	371	0,42	976	1,11	2 079	2,37
Vâlcea	1 533	1,49	676	0,66	700	0,68	2 909	2,82
Vrancea	839	0,91	338	0,37	1 304	1,42	2 481	2,70
Bukarest	7 380	2,67	1 298	0,47	3 627	1,31	12 305	4,45
Külföld	282	2,05	90	0,65	193	1,40	565	4,10
ÖSSZESEN	70 428	1,46	19 436	0,40	49 864	1,03	139 728	2,89

a) A megyéket a román nyelv betűrendje szerint tüntettem fel.

- b) A pártokat és a jelölteket abban a sorrendben tüntettem fel, amelyben a hivatalos jegyzőkönyvben szerepelnek.

Források: Mint a fenti táblázatnál.

Jegyzetek:

¹ A pártok közötti összehasonlíthatóság követelménye, valamint a dolgozat terjedelme nem ad módot részletesebb vizsgálatra.

² *Situația voturilor valabil exprimate: Parlamentul European – 7 iunie 2009. Date finale.* România. Biroul Electoral Central [București, 2009]. 1. o. [http://www.bec2009.pe.ro/Documente/PDF/Rezultate/Rezultate_finale/Situatie_voturi_PE-date_finale.pdf], letöltve 2009. június 14-én. (Az arány számításakor az illetékes hatóság tekintetbe vette a Románia külképviseletein leadott voksokat is. A módszer további részleteiről lásd: Szász–Bakk 2007: 14.) Bár becslésekbe nem bocsátkoztak, a közvéleménykutató-intézetek alacsony részvételi arányra számítottak. Lásd *Sondaj de Opinie la Nivel Național. Mai-Iunie 2009.* Centrul de Sociologie Urbană și Regională. București, 2009. 5. o. [http://www.curs.ro/images/pdf/sondajcursmaiiunie_2009.pdf] és *Sondaj preelectoral 29-31 mai 2009.* INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 3. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_sondaj_preelectoral_alegeri_europarlamentare.pdf], mindkettő letöltve 2009. nov. 24-én.

³ Különben maga az összeurópai részvételi arány is csökken, s ezért számottevő mértékben az új tagországok a felelősek, ahol jobbára minden választás esetében százalékarányosan kevesebb szavazópolgár jelenik meg, mint Nyugat-Európában. (Vö.: Szász–Bakk 2007: 14 és *A 2009. évi európai választások eredményei. Részvételi arány az európai választásokon 1979–2004.* [http://www.europarl.europa.eu/parliament/archive/elections2009/hu/histturnout_eu_hu.html], letöltve 2011. augusztus 13-án.)

⁴ Die Europäische Union. Europa Portal. Umfangreiche Informationen zur EU: *Europawahl 2009 Wahlbeteiligung.* [<http://www.elections2009-results.eu/europawahl-2009-wahlbeteiligung.html>], letöltve 2011. augusztus 13-án.

⁵ Az exit-poll eredmények pedig pontosítják és árnyalják ezt a meglátást. Az INSOMAR intézet adatai szerint a részvételi arány városon 20,3%, falun pedig 36,3% volt. (*Raport Exit-Poll. Alegeri Europarlamentare, 7 iunie 2009.* INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 2. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_exit_poll_europarlamentare.pdf], letöltve 2009. november 24-én.)

⁶ Például a *Freedom House* intézet ebben az időszakban mind a politikai jogok (*political rights*), mind a polgári szabadságjogok (*civil liberties*) vonatkozásában végig 2 (kettes) osztályzatot adott Romániának az 1-től (egyedtől) 7-ig (hétig) terjedő skálán, ahol az első pontszám a legjobb, az utóbbi pedig a legrosszabb minősítést jelenti. Továbbá az ország töretlen demokratizálódásának nehézségeiként mindvégig az igazságszolgáltatásban észlelt problémákat, a korrupciót és az ellene folytatott látszatküzdelmet, valamint az időnként megismétlődő (párt)politikai válságokat említette. Lásd *Freedom House: Country Report. 2008 Edition – Romania (2008).* [<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2008&country=7474>], *Map of Freedom in the World. 2009 Edition – Romania (2009).* [<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2009&country=7688>] és *Country Report. 2010 Edition – Romania (2010).* [<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2010&country=7903>], mindhárom letöltve 2011. augusztus 14-én.

⁷ „Minél inkább módosul, annál inkább változatlan.” Lásd *Wikipedia. The Free Encyclopedia. sv* Jean-Baptiste Alphonse Karr. [http://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Baptiste_Alphonse_Karr], letöltve 2011. augusztus 14-én.

⁸ Lásd rendre „Levajazott” posztok a függetlenek pártjában. *Krónika*, XII. évf., 56. sz. (2010. március 22., hétfő) 5. o.; Megalakulóban az új politikai párt. *Szabadság*, XXII. évf., 66. sz. (2010. március 20., szombat) 5. o. és Antena1 – News: *Uniunea Națională pentru Progresul României. Noul partid al independenților din Parlament*. [<http://www.a1.ro/news/politic/uniunea-nationala-pentru-progresul-romaniei-noul-partid-al-independentilor-din-parlament-104408.html>], letöltve 2011. augusztus 14-én; illetve Tőkés: abszurd az EMNP bejegyzésének az elutasítása. *Krónika*, XIII. évf., 141. sz. (2011. július 25., hétfő) 1., 3. o. és Kiss Olivér – Zay Éva: „Ha már területeket veszítettünk, akkor jogokat kérünk!” Közös záró előadást tartott Tusványoson Orbán Viktor és Tőkés László. *Szabadság*, XXIII. évf., 170. sz. (2011. július 25., hétfő) 1., 4–5. o.

⁹ A legutóbbi helyhatósági választások alkalmával a szervezet helyi önkormányzati képviselőjelöltjei is csak 602 szavazatot szereztek. (Lásd *Alegeri locale – 2008: Tur I + Tur II + Tur III. Situația voturilor exprimate pe partide*. Biroul Electoral Central, București, 2008. [http://www.beclocale2008.ro/documm/locale_2008/votpart.pdf], letöltve 2008. július 17-én.)

¹⁰ *Sondaj de Opinie la Nivel Național. Mai-Iunie 2009*. Centrul de Sociologie Urbană și Regională. București, 2009. 5. o. [<http://www.curs.ro/images/pdf/sondajcursmaiiunie2009.pdf>] és *Sondaj preelectoral 29-31 mai 2009*. INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 4. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/200906_Rezultate_sondaj_preelectoral_alegeri_europarlamentare.pdf], mindkettő letöltve 2009. nov. 24-én.

¹¹ *Raport Exit-Poll. Alegeri Europarlamentare, 7 iunie 2009*. INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 4. o. [http://www.insomar.ro/documente/_exitpolls_/2009_06_Rezultate_exit-poll_europarlamentare.pdf] és *Rezultate Exit Poll iunie 2009 CCSB*. Compania de Cercetare Sociologică și Branding. [București, 2009.] [<http://www.ccsb.ro/?cat=3>], mindkettő letöltve 2009. november 24-én.

¹² A 2009. december 6-án zárult elnökválasztás esetében pedig a PDL támogatását élvező, és az újráválasztásért harcba szálló Traian Băsescu mintegy 70 000 szavazattal előzte meg a szociáldemokrata jelölt Mircea Geoană-t. Lásd *Proces-verbal privind rezultatul pentru alegerea Președintelui României, 6 decembrie 2009. Anexa 3*. România. Biroul Electoral Central [Buc., 2009]. 2. o. [http://www.bec2009.p.ro/rezultateP-TURUL_II.html], letöltve 2009. dec. 11-én.

¹³ Ezt a mérőszámot, amelynek minél alacsonyabb értékei a hatalom egyre nagyobb összpontosulásának felelnek meg, a következőképpen számítjuk ki: a pártok tizedes törttel kifejezett szavazat-, illetve mandátumarányainak a négyzetét összeadjuk, majd meghatározzuk az összeg fordított értékét (lásd Taagepera–Shugart 1989: 79 és Lijphart 1994: 68.)

¹⁴ A táblázatban feltüntetett indexeket a következőképpen számoljuk ki:

- A Loosemore–Hanby-index esetében kiszámítjuk minden egyes párt/választási szereplő szavazat- és mandátumarányai különbségének az abszolút értékét; ezeket az értékeket összeadjuk, majd az eredményt elosztjuk kettővel (Loosemore–Hanby 1971 idézi Lijphart 1984: 162 és 1994: 60).
- A Gallagher-féle négyzetes index esetében kiszámítjuk minden egyes párt/választási szereplő szavazat- és mandátumarányai különbségének a négyzetét; ezeket az értékeket összeadjuk, majd az összeget elosztjuk kettővel, és az így kapott eredményből négyzetgyököt vonunk (Gallagher 1991: 40–41).

- A d'Hondt-index egyszerűen az egyes pártok/választási szereplők szavazat- és mandátumarányai hányadosának, az ún. *előnyhányadosnak*, a maximuma (Taagepera–Laakso 1980 idézik Taagepera–Shugart 1989: 67–69).
- A Sainte-Lagüe-index esetében kiszámítjuk minden egyes párt/választási szereplő szavazat- és mandátumarányai különbségének a négyzetét, majd a négyzeteket elosztjuk az egyes szavazatarányokkal, s végül összeadjuk a kapott hányadosokat (Gallagher 1991: 35–36, 39).

¹⁵ Vö. Bakk–Szász–Székely 2004: 24.

¹⁶ A multikulturalizmus egyszerre leíró és előíró, normatív fogalom. Leíró fogalomként etimologikusan értelmezendő: többkultúrújúságként, kulturális sokféleségként. Előíró fogalomként pedig a „közösségi diverzitás elismerését, annak aktív támogatását jelenti, ami a különféle csoportok [kölcsonös] elismerésének és tiszteletének a jogán vagy az átfogóbb és morális, kulturális szempontból sokszínű társadalom előnyeinek alapszik” (Heywood 2007: 313). (David Cameron brit miniszterelnök az év elején egy beszédében az „állami multikulturalizmus”, vagyis a közösségi diverzitás aktív, állam általi politikai támogatása felett tört pálcát. Lásd *Wikipedia. The Free Encyclopedia. sv Multi-culturalism*. [<http://en.wikipedia.org/wiki/Multiculturalism>] és BBC News – UK Politics: *State multiculturalism has failed, says David Cameron*. [<http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12371994>], mindkettő letöltve 2011. aug. 15-én.)

¹⁷ Minden esetben az értékpárokból összeálló arányossági profilt legjobban leíró görbe egy negyedfokú polinom. (Az 1,00 értéket jelentő rácsvonal a *tökéletes arányosság egyenese*.)

¹⁸ *Az európai parlamenti választások megszervezéséről és lebonyolításáról szóló 2007. évi 33. sz. törvény* 20. cikkelye 2. bekezdésének az értelmében a független jelöltek esetében az implicit küszöböt az érvényesen leadott szavazatok és a kiosztandó mandátumok számának a hányadosa adja. (Lásd Legea nr. 33 din 16 ianuarie 2007 privind organizarea și desfășurarea alegerilor pentru Parlamentul European. *Monitorul Oficial al României*. /Nr. 28 din 16 ianuarie 2007./ Partea I. Legi și acte normative. Internetes elérhetősége: [[http://www.legestart.ro/Legea-33-2007-organizarea-desfasurarea-alegerilor-Parlamentul-Europea-\(MjIzODQy\).htm](http://www.legestart.ro/Legea-33-2007-organizarea-desfasurarea-alegerilor-Parlamentul-Europea-(MjIzODQy).htm)], letöltve 2011. augusztus 16-án.) Ez 2007-ben Tőkés László esetében 2,86% volt; 2009-ben Elena Băsescu esetében pedig 3,03%. Tekintettel arra, hogy ezt a küszöböt mindketten jócskán átlépték, a mandátumkiosztáskor az alulreprezentáltak sorába kerültek rendre 0,83-os; illetve 0,72-os előnyhányadossal (lásd az 1.c. ábrát).

¹⁹ A Pedersen-féle illékonysági index értékét a következőképpen határozzuk meg: összeadjuk az egyes pártok/választási szereplők által két egymást követő választáson elért – százalékban kifejezett – szavazatarányok különbségeinek az abszolút értékét, majd az eredményt elosztjuk kettővel (Pedersen 1990: 198–199).

²⁰ E megközelítéssel sikerül elérnünk azt, hogy a számítások elvégzése során a pártrendszer csak látszólag módosul, ám mélyebb értelemben folytonosságra utaló elemeinek és a valójában változóknak (hozzávetőlegesen) azonos jelentőséget tulajdonítsunk (vö. [Coppedge:] 1997: 1).

²¹ Ennek a kijelentésnek sajnos van egy szépséghibája: a romániai magyar politikatudomány egyelőre adós a 2008. évi parlamenti választások elemzésével, és nem kizárt: egy ilyen vizsgálat arra az eredményre juthat, hogy a 2004–2008-as időszakban is csökkent az illékonyság.

²² A 2007. évi európai parlamenti választásokon a PSD a voksok egynegyedét sem szerezte meg (Szász–Bakk 2007: 52), ellenben egy évvel később már 33,24%-ot szerzett az országgyűlési választásokon.

²³ Ez a három megye – eltekintve a későbbiekben tárgyalt PNG 2007. évi jó ilfovi eredményétől, ami ezúttal elmaradt – a korábbihoz igencsak hasonlító képet mutat.

²⁴ A párt megyékre bontott szavazatarányának és az egyes megyék városi lakossága részarányának a Pearson-féle korrelációs együtthatója $r = -0,179$ ($p = 0,257$). A 2007. évi érték: $r = -0,339$ ($p = 0,028$) /Szász – Bakk 2007: 33/. Vagyis az összefüggés nemcsak gyengült, hanem már nem is tekinthető statisztikai szempontból szignifikánsnak.

²⁵ *Raport Exit-Poll. Alegeri Europarlamentare, 7 iunie 2009.* INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 6–7. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_exit-poll_europarlamentare.pdf], letöltve 2009. november 24-én.

²⁶ Eredménye pár százalékkal elmarad az egy évvel korábbi parlamenti választáson elért 32,5%-tól, ez talán annak is betudható, hogy a másodrendű választásokon, mint amilyen az európai parlamenti választás is, a (fő) kormánypártok rendszerint gyengé(bbe)n szerepelnek.

²⁷ A párt megyékre bontott szavazataránya már nem korrelál pozitívan a területi-közigazgatási egységek városi lakosságának a részarányával: $r = -0,111$ ($p = 0,485$). (A bekezdés adatainak diakrónikus összehasonlítása érdekében vö. Szász–Bakk 2007: 27.)

²⁸ *Raport Exit-Poll. Alegeri Europarlamentare, 7 iunie 2009.* INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 6–7. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_exit-poll_europarlamentare.pdf], letöltve 2009. november 24-én. (A két utóbbi kijelentés egymásutánisága is érzékelteti, hogy elég súlyos ökológiai tévkövetkeztetés lenne azt állítani, hogy újabban a kevésbé polgárosodott réteg alkotja a PDL szavazótáborának többségét. Viszont a látszólagos ellentmondást aligha lehet azzal a magyarázattal feloldani, miszerint a jobbára rurális vidékekbe ékelődő városok fiatalabb, iskolázottabb és jobb módú lakossága képezi a párt támogatóinak zömét.)

²⁹ Ezekben a megyékben a két európai parlamenti választás alkalmával rendre a következő eredményeket érte el: 2007-ben – 1,22%; 2,13%; 7,94% és 6,91%; illetve 2009-ben: 1,10%; 2,14%; 7,11% és 7,95%.

³⁰ A párt megyékre bontott szavazatarányának és az egyes megyék városi lakossága részarányának a Pearson-féle korrelációs együtthatója $r = -0,006$ ($p = 0,970$).

³¹ *Raport Exit-Poll. Alegeri Europarlamentare, 7 iunie 2009.* INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 6–7. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_exit-poll_europarlamentare.pdf], letöltve 2009. november 24-én.

³² A PRM átlagban 2,55%-kal több szavazatot szerzett megyénként az Ókirályságban, mint Erdélyben.

³³ Vö. Szász–Bakk 2007: 34. (A becslések szerint a pártra lényegesen nagyobb arányban szavaztak férfiak /8,5%/, mint nők /5,6%/. Lásd *Raport Exit-Poll. Alegeri Europarlamentare, 7 iunie 2009.* INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 8. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_exit-poll_europarlamentare.pdf], letöltve 2009. november 24-én.)

³⁴ Románul: *Ia atitudine!*

³⁵ A rá szavazókra vonatkozó adatsorok a következők: legtöbb 10 osztály vagy szakközépiskola: 2,0%; érettségi vagy technikum: 4,8%; felsőfokú végzettség: 5,1%; illetve férfiak: 3,0%; nők: 4,1%. (*Raport Exit-Poll. Alegeri Europarlamentare, 7 iunie 2009.* INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 7–8. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_exit-poll_europarlamentare.pdf], letöltve 2009. november 24-én.)

³⁶ Lásd Duna Televízió. *Megállapodott az RMDSZ és az EMNT*. Riport – Kolozsvár, 2009. február 12. [<http://www.youtube.com/watch?v=yKRWU8EwPss>] és Transindex – Figyelő: *Teljes a Magyar Összefogás Listája*. (2009. március 15.) [<http://figyelo.transindex.ro/?cikk=944>], mindkettő letöltve 2011. augusztus 24-én. (Amint a továbbiakban látni fogjuk, a lista – bizonyára különféle okokból – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.)

³⁷ Lásd például *Választási kerekasztal. EP-választások: a közös lista hozott, de vitt is szavazatokat*. [<http://itthon.transindex.ro/?cikk=9704>], letöltve 2011. augusztus 18-án. (A vita érdekessége, hogy egyes résztvevői akár ugyanazt az esetet is képesek másféleképpen megítélni.)

³⁸ Az etnoregionalista párt fogalmára vonatkozóan lásd Szász 2006a: 22–23, 2006b: 28.

³⁹ Mindez egyértelműen kiderül a 35. jegyzetben idézett vitából is.

⁴⁰ A kijelentés attól még igaz, hogy egyértelműen más tétet tulajdonítanak az erdélyi magyar választópolgárok a regionális/helyi önkormányzati választásoknak és az európai parlamentieknek.

⁴¹ Az exit-poll adatok nem túlságosan érdekesek „a magyar összefogás listájának” az esetében, hiszen jószerével azt mutatják, hogy az erdélyi magyarság zömmel rurális és előregedő népesség. Csupán az figyelemre méltó, hogy a lista közel másfél százalékkal több szavazatot kapott a nőktől, mint a férfiaktól. (*Raport Exit-Poll. Alegeri Euro-parlamentare, 7 iunie 2009*. INSOMAR Cercetări și Marketing Politic. [București, 2009.] 6–8. o. [http://www.insomar.ro/documente/exitpolls/2009_06_Rezultate_exit-poll_europarlamentare.pdf], letöltve 2009. november 24-én.)

⁴² Ebben az esetben nem almát körtével (azaz két ehető héjú gyümölcsöt) hasonlítunk össze, hanem almát narancssal (vö. Sartori 1994: 16–17 és Bunce 1995: 112–113).

⁴³ Az első kategóriába az olyan okoskodások tartoznak, mint „lehetséges, hogy van aki egyezséget akar, más talán nem”, a másodikba pedig az olyanok mint „a közösség érdekében hosszú távon mindenképp jobb kiegyezni”.

⁴⁴ Ez a fentiek értelmében igaz lehet az EP-választások esetében a jövőben is.

Bodó Barna – Szász Alpár Zoltán

A dekonstruált régió: Bánság

Európának kevés olyan térsége van, mint a Bánság. A régió modern korszaka a törököktől való 1716-os visszafoglalás után kezdődött, amikor speciális státust kapott, ugyanis nem tagolták be a Habsburg Birodalom köz-igazgatási rendszerébe. A majd évszázados külön státus, illetve a bécsi udvar kolonizációs politikája, amely itt Európa legtarkább etnikai képletét hozta létre, máig kihat a régió helyzetére, és a kisebbségek itteni létére egyaránt.

Tanulmányunk keretében elsősorban azt elemezzük, hogy milyen tényezők határozzák meg a jelenlegi – az előző bekezdésben vázolt történelmi eseményekre épülő – többségi és kisebbségi régiódiskurzust, továbbá azt, hogy az egyre inkább egységessé váló, kisebbségek által is átvett jelenlegi régiódiskurzus, miként hat ki a kisebbségek helyzetére, valamint jövőjére. Így dolgozatunk másodlagos célja empirikus bizonyítékokkal alátámasztani azt a megállapítást, hogy a nemzeti kisebbségek értékeit „származásuk” említése nélkül magába építő többségi régiódiskurzusnak a kisebbségek általi átvétele emezek fennmaradását veszélyezteti. Ennek érdekében az írás első részében a Bánságra meg a régió (társadalom)történetére vonatkozó adatokat mutatunk be, majd a térség másságát próbáljuk kidomborítani. Ez értelmezésünkben a leginkább az etnikai térszerkezetben és néhány sajátos jegyben érhető tetten. A dolgozat harmadik része az identitásdiskurzusokat tárgyalja, mindenekelőtt a román értelmiségi elit által magáénak vallottat és terjesztettet – egy nemrég megjelent (s a jelenség szempontjából) reprezentatív tanulmánykötet (Vultur coord. 2008) tükrében. Dolgozatunk záró része a következtetéseket fogalmazza meg, illetve kijelöl egy lehetséges kutatási irányt is.

1. A bánsági régió

A történelmi Magyarország nagyrégiói közül Bánság külön képletet jelent. A Maros-Tisza-Duna bizonyos folyamszakaszai és a Retyezát nyugati oldala által határolt térséget nevezik Bánságnak, amelyet a történelem izgalmas modernizációs tereppé alakított.

A Bánság mai fogalma a Habsburgok által 1718-ban létrehozott Temesvári/Temesi Bánságtól ered. A középkorban a területet általában Temes-

köznek nevezték, melyen többnyire a két Temes és a Borza (Berzáva) folyók közötti részt értették. A királyi vármegyék (Temes, majd Krassó és Torontál) ezen a területen alakultak ki, de a területi szervezettség nem szilárdult meg annak ellenére, hogy a három királyi – majd nemesi – vármegye a török hódoltság kezdetéig (a XVI. század) nagyjából kijelölte a térség későbbi közigazgatási keretét. A térség jelentőségére utal, hogy 1315 és 1323 között Károly Róbert ide helyezte a magyar királyi székhelyet, kastélyt építtetve a maga számára. Temesvárt a XIV. század végén érték el a portyázó törökök, a bánügyi térség és Temesvár pedig 1552-ben került török uralom alá. Ezt követően közigazgatásilag az oszmán birodalom vilajet-rendszerének része lett (vö. Haşegan 2005). Az 1718-as pozsareváci béke nyomán a terület felszabadult a török uralom alól.

A Temesvári Bánóság néven létrehozott tartomány katonai és polgári kormányzójává Claudius Florimundus Mercyt, Savoyai Jenő lovassági tábornokát, nevezték ki. Ő a bécsi udvar közvetlen fennhatósága alatt, és az osztrák érdekek szem előtt tartásával végezte munkáját. 1718 és 1724 között nagyarányú, elsősorban német jobbágytelepítést hajtott végre, a bányatelepekre pedig cseh, osztrák és német bányászokat hozatott. A VI. Károly uralkodása alatti telepítések során mintegy 20 ezer személy került főleg a Bánországba, elsősorban Duna mellékére és a Maros mentére. Délen német határőrezredek is felállítottak. Mária Terézia alatt – főleg 1751 és 1760 között – zajlott a legjelentősebb telepítési hullám, amely során mintegy harminc új települést hoztak létre az érkező 60 ezer személy részére és által, az előző hullám hatvan településén felül. A II. József alatti harmadik nagy telepítési akció (1780–1790) folyamán 40 ezer főleg német anyanyelvű telepes jött Európa több országából a Bánországba. Összesítve a számokat, százharmincezer német érkezett a Bánországba – a németországi Otto Greffner adatai szerint (Greffner 1996). A romániai források 60 ezer főt említenek (Barcan–Millitz 1977), a magyarok 70 ezernél valamivel többet (Bellér 1981).

A német népelem, amelyik a német bevándorlókkal együtt érkező kisebb, nem német – azaz francia, cseh, morva és olykor olasz – csoportokat is magába olvasztott, a sváb volt. Ez vált csakhamar a térség szempontjából meghatározó, a modernizációt előre vivő – a Bánóság szempontjából egyúttal számbelileg domináns népcsoporttá; Temesvár, vagyis a központ viszonylatában pedig 1920-ig a legjelentősebb – etnikai közösségé.

1919 után megkezdődött a német etnikum folyamatos és egyre inkább erősödő fogyása. A népszámlálási adatok, valamint a demográfiai becslések tanúsága szerint Temes megye magyar, illetve német lakossága a következőképpen alakult:

1. táblázat: **A legjelentősebb nemzeti kisebbségek lélekszámának alakulása Temes megyében a 20. században (ezer fő)**

	1900	1910	1930	1941	1956	1966	1977
Magyarok	70	96	91	74	84 ^{a)}	78	72
Németek	201	188	182	176	116	110	94

^{a)} Ez az adat meglehetősen érdekes. Magyarázataul tán az szolgál, hogy ebben az évben robbant ki a magyarországi antikommunista forradalom, amely a romániai magyar kisebbségben együttérzést és szolidaritást váltott ki, Temesvárott pedig tömegtüntetésekhez is vezetett. A szimpátiahullám negatív következménye ellenben a kommunista hatalomnak a romániai magyarság ellen egyetemlegesen irányuló hihetetlenül szigorú megtorlása volt.

Forrás: népszámlálási adatok alapján a szerzők.

A legújabb népszámlálási adatok szerint a megye népességének etnikai összetétele az alábbi:

2. táblázat: **Temes megye lakossága a 2002. évi népszámlálás tükrében**

Etnikum	Lélekszám (N) ^{a)}	Arány (%) ^{b)}
Románok	564 450	83,28
Magyarok	51 421	7,59
Romák	16 152	2,38
Németek	14 229	2,10
Szerbek	13 217	1,95
Ukránok	7 261	1,07
Más nemzetiségűek	11 014	1,62
Összesen	677 744	100,00

^{a)} A *nemzetiségi hovatartozásra (naționalitatea)* vonatkozó népszámlálási adatok. (A romániai népszámlálások rögzítik az egyének *nemzetiségi hovatartozását* és *anyanyelvét /limba maternă/* is.)

^{b)} A második oszlop adatai alapján két tizedes pontossággal, kerekítéssel számított százalékos arányok.

Forrás: *Recensământul populației și al locuințelor, 2002. Rezultate preliminare – iulie 2002.* Institutul Național de Statistică, București, 2002. 25–26. p.

A fogyás a németek esetében 100 év alatt 186 ezer lélek, ami „nagyágrendben” Románia legkevésbé népes megyéinek lakosságához hasonlítható, jóllehet abszolút számként az utóbbinál kisebb.¹ A magyarok fogyása – ha a 1910. évi maximumot vesszük alapul – 45 ezer. Tehát a helyi németség kilenc-tizede – országosan ennél is nagyobb hányada – esett a történelem fo-

lyamatainak áldozatául, a megye magyarságának pedig majdnem a fele. Eközben a román elem a lakosság 41 százalékát jelentő 221 ezerről a 80 százalékos 566 ezerre nőtt. A demográfiai adatsorokból az is kiolvasható, hogy a népesedési mutatók változásai mindig az országos szinten domináns etnikum számára kedvezőek.

Az adatsorok érdekes kettősséget jeleznek. Bár 1779-től a magyar települések saját nyelvükön igazgathatták magukat a Bánságban, és 1830 után fokozatosan elkezdődött a magyar nyelv hivatalossá tétele is – nem beszélve az 1848–49-es forradalom és szabadságharc ez irányú vívmányairól, valamint a magyar közigazgatás Kiegyezés utáni bevezetéséről –, mindez nem hozott lényeges változást az informális nyelvi-hatalmi viszonyok szempontjából. Noha a magyar népelem számbeli erősödése figyelhető meg, ez a tény nem strukturálja át az informális helyi arányokat és viszonyokat. Vagyis a kiegyezés utáni fél évszázad során, tehát magyar politikai dominancia mellett, a németiség számaránya szinte nem változott: a lélekszám növekedett, igaz, 1–2 százalékkal az általános népességnövekedésnél mérsékeltebben.

A világháborúk között a mérséklődés tovább folytatódott, bár a hitleri német politika, illetve fenyegetés hatására a németek szerepe a térségben mindenütt felértékelődött, a szóban forgó etnikum jelentőségének a megnövekedése időleges és nagyon viszonylagos volt. Ha Greffner azt írja idézett munkájában, hogy „a bánsági svábok számára a legjobb kibontakozási lehetőségeket a két világháború közötti, 1919–1944-es évek biztosították” (Greffner 1996), akkor árnyaltan, de a Kiegyezés utáni „elmagyarosítási politikát” (*Madjarisierungspolitik*) is minősíti. Persze ennek a teljesen eltérő magyar, illetve német értékelése, megítélése felveti a kényszerítő erő megléte és mibenléte kérdését.²

Ami vitathatatlan: a német meg a zsidó közösségek a román közigazgatás közel száz esztendeje alatt eltűntek a térségből: az emléküik maradt meg csupán, illetve elvéve egy–egy vezető olyan hagyományos intézmények élén, mint amilyen a római katolikus egyházmegye. (Értelemszerűen a kinevezésről szóló döntés ebben az esetben nem a helyi politika függvénye.) Ez idő alatt Temes megyében a román népelem részaránya a trianoni kb. 50%-ról 80% fölé emelkedett, Krassó-Szörény megyében éppenséggel 90 százalékos értéket ért el. Az adatok azt mutatják: az etnikumok számára a legnehezebb időszakot a kommunista korszak, annak is a Ceaușescu nevével jelzett önkényuralmi évei jelentették.

Nem foglalkozunk külön a nem-német betelepítésekkel, de tudni kell, hogy a folyamatos (természetesnek mondható) népességmozgásokon kívül a történelem folyamán volt több, a Bánságot célzó telepítés. Éspedig, telepítettek ide szerbeket (az elsők között Kinizsi Pál), románokat (a Bánság déli vi-

dékeire az 1800-as évek elejétől kezdődően), és voltak magyar telepítések is (főleg a Kiegyezés után, egészen a századfordulóig).

2. Bánság mássága

Amikor Európa nyugati színterein az köti le a szellemóriások és a politikusok figyelmét, hogy életük kerete miként volna ésszerűbbé tehető; más megfogalmazásban miközben Angolhonban a deisták, a francia miliőben az enciklopédisták, a Bánsághoz közelebbi német területeken pedig a filozófiai ráció szellemlovagjai készítik elő azt, amit reformnak, a társadalmi keretek átépítésének nevez a politikatörténet, vagyis a XVIII. század második felében itt leginkább talán az amerikaihoz hasonlítható honfoglalás zajlik. Közösségi önismeretünk adóssága ennek feltárása, önmagában is figyelmeztetés, hogy miközben a Bánság (etnikai, társadalmi és politikai értelemben) önfejlődésének sajátos útját járta, nem teremtődött meg az a – helyi – szellemi potenciál, amely ezt a rendkívüli fejlődést értelmezni kívánta-tudta volna. Sokan ezért állít(hat)ják napjainkban: a Bánságnak a nemzeti diskurzus számára nincs külön tartalma, vagyis semleges azon értelmező vonulat szempontjából, amely a politikai afirmáció tárgyául és eszközül pátriáját választván, megtalálja a keresett emancipatorikus tartalmat. Ez aligha van így, mégsem képezi szakmai, közösségi vita tárgyát.

Az első megvizsgálandó kérdés: milyen mértékben intézményesült a régió? A válasz az Anssi Paasi (1989) által kialakított fogalmi keret segítségével adható meg. Paasi szerint a *régió* fogalmát nem a hagyományos földrajzi definíciók értelmében kell használni, hanem *emberi és társadalmi kategóriaként* kell kezelni. A kiindulópont így a társadalom és a térszervezés közötti kapcsolatrendszer. E felfogásban a régió nem állandó, statikus kategória, hanem *folyamatként* értelmezhető/értelmezendő. A régiók *születnek és eltűnnek*, következésképpen a társadalom regionális felosztása is folyamatosan változik. Azt a folyamatot, amelynek során egy bizonyos régió a társadalom térbeli szerveződésének részeként fejlődik, *a régió intézményesülésének* nevezhetjük. A Bánság regionális társadalommá válásának feltétele, hogy e társadalom minél több saját intézménnyel, illetve intézményi specifikummal rendelkezzen. E specifikumok forrása olyan sajátosságokban található, amelyek a Duna, a Tisza és a Maros folyóvizek, illetve a Kárpátok vonulata közötti régió 1) sajátos etnikai terével, 2) sajátos települési terével, valamint 3) sajátos urbanizációs terével fűgnek össze.

A XIX. századra kialakuló *etnikai térstruktúra* egyik sajátossága, hogy a Bánság területén egy történelmi távlatokból is viszonylag hosszúnak tekinthető időszak alatt egyetlen etnikai csoport sem került túlsúlyba. Az 1910. évi

népszámlálási adatok feldolgozása alapján e sajátos etnikai tér jellemzői a következők: a magyarok számaránya 15,3%; a németeké 24,5%; a románságé 37,4%; a szerbeké pedig 18,0%. Ennek következtében nyelvi-etnikai alapon egyik nemzetiség sem tarthatott kizárólagos igényt a területre. 1910-ben a négy nagy nemzetiség a települések 65–96%-án megtalálható volt: a románok 771, a németek 726, a magyarok 723, a szerbek pedig 517 településen. Mindez regionális értelemben nagyfokú etnikai keveredésre utal, olyanra amelyiket Ian Budge, Kenneth Newton és munkatársaik tipológiája alapján *etnikai mozaiknak* (*mosaic*) nevezhetnénk (Budge–Newton *et al.* 1997: 105–107). Ennek ellenére az etnikai keveredés távolról sem volt azonos arányú és mértékű a települések szintjén. 422 településen az egyes etnikai kisebbségek aránya nem érte el az 5%-ot, s a lélektanilag is oly fontos határvonalnak tekintett 20%-os arányt is mindössze 169 bánsági településen haladta meg valamely etnikai kisebbség lélekszáma, a 30%-ot pedig csupán 95 településen. A Bánság 801 településéből mindössze tizenkilenc olyan település volt, ahol a többségi nemzetiség mellett még két-két kisebbség számaránya külön-külön is 20% fölé emelkedett, azaz a három meghatározó nyelvet beszélők száma közel azonos volt. A bánsági nemzetiségek etnikai térszerkezetének egyik legjellemzőbb mutatója, hogy 447 település (a helységek 55,8%-a) etnikailag homogénnek számított, azaz a számbeli fölényben levő nemzetiség aránya meghaladta a 90%-ot. (A szóban forgó helységek közül 299 román, 65 német, 36 szerb, 30 magyar, 7 krassován, 6 cseh, 3 szlovák, 1 pedig bolgár többségű volt.) Továbbá a Bánság nemzetiségeit nem egyformán érintette a kisebbségi lét sem. A ruszinok 91,6%-a; a horvátok 87,3%-a; a csehek 51,5%-a; a szlovákok 42%-a; a magyarok 38,4%-a; a szerbek 29,1%-a; a románok 27,7%-a; a németek 25,2%-a és a bolgárok 25,1%-a élt kisebbségben (lásd Kókai–Bottlik 2008: 1–2).

Ez az etnikai térszerkezet a trianoni döntéssel létrehozott romániai Bánság regionális fejlődését a második világháború végéig jellemezte, az új szakasz a kommunista hatalom berendezkedése után kezdődött. A központi demográfiai politika hatására a románság aránya minden településen megnőtt, sőt, a korábban más helyi többséggel rendelkező településeken is megfordult az arány a románok javára. A döntő fordulatot a bánsági németeknek az 1970–1990-es időszakban bekövetkezett kivándorlása jelentette, ami egyben a szétválasztó-mérséklő avagy etnikai „tamponszerepük” megszűnésével is járt. Az új helyzet azonban nem eredményezett új konfliktusfelületet a román–magyar kapcsolatrendszerben, azaz a létező román–magyar etnikai kontakt-zóna aligha keresett új politikai tematizációs lehetőségeket. Ennek egyik lehetséges magyarázata lehet, hogy a régió XVIII–XIX. században kialakult identitását az egyes nyelvi csoportok felhasználták kisebbségi nemzetépíté-

sükben (a románok és a németek esetében ez egyértelműen bizonyítható, a magyarok esetében kevésbé). Később azonban ezek a „régioelemek” többé-kevésbé konvergens identitáselemekké váltak az egyes kisebbségi csoportokban, és immár közös regionális identitásként is működni kezdtek (Bodó–Bakk 2009).

A Bánság sajátos *települési terét* a településhálózat elemeinek nagyság szerinti egyedi tagoltsága adja (Kókai–Bottlik 2008). Krassó-Szörény megyére az apró- és kistalvák túlsúlya a jellemző, míg a Trianon előtti Bánság Torontál megyéjét a közép- és nagyfalvak (75,6%) illetve az óriásfalvak (15) dominanciája jellemezte (1910-ben). 1910-ben Temes vármegye mutatta a legkiegyensúlyozottabb képet, bár itt is a középfalvak enyhe dominanciája volt megfigyelhető. Elsődlegesen az *urbanizáció* foka alakította a Bánság településhierarchiai és térszerkezeti sajátosságait. A XX. század fordulóján a Bánság abban tért el a Nagy Magyar Alföld más területeitől, hogy jóval „szabályosabb” mezővárosi hálózattal, vonzás- és piacörzetekkel rendelkezett, s így mezővárosai összetettebb központi szerepkörre tettek szert. Ennek egyik kevésbé nyilvánvaló, de a regionális identitásra kiható következménye a bánsági társadalmi tőke fejlettsége, ami a magas fokú általános szociabilitásban, a szociális hálók bővíthetőségében mutatkozik meg. Dumitru Sandu (2002: 81 idézi Bodó ed. 1998) kutatásai alapján Romániában a két partiumi megyét (Aradot és Bihart) követően, a Bánságban a legalacsonyabb az etnikai intolerancia.

Összefoglalva és némileg kiegészítve az eddigieket, létezik néhány meghatározó bánságinak mondható jellegzetesség:

- a) nincs olyan helyi etnikum, amely „időtlen idők” óta demográfiailag domináns lett volna;
- b) az egyes etnikumok számbeli fölényének a szempontjából a térségnek volt német, magyar és szerb korszaka – de jelenleg a román korszakban vagyunk;
- c) létezik etnikai hovatartozástól független, közös helyi társadalmi gyakorlat, mint például az egykézés a gyermekvállalási hajlandóság vonatkozásában, aminek a következményeképpen a térség „nyitott”, ugyanis a népesség megmaradása és növekedése a bevándorlás függvénye;
- d) jelentős az innovációs hajlam, amit az bizonyít, hogy értékes gazdasági-műszaki megvalósítások, tudományos eredmények születtek itt, amit van, aki „amerikás” jellegként értelmez, hiszen a Bánságot nem közösség-, hanem individuum-alapú kultúra jellemzi, ami arra emlékeztet, hogy a tengerentúlon az egyéni érvényesülés jellemző módon háttérbe szorítja a kulturális identitás elemeit, aminek következtében egyfajta diffúz identitástudat alakul ki;

- e) a kultúra terén a térség relatív hátrányban van, mert kevés szellemi nagyságot adott az itt élő nemzetek kultúráinak – bár ez csak megszorítással, talán a román írók és művészek vonatkozásában tekinthető érvényesnek, hiszen itt született Bartók Béla, valamint 2009 irodalmi Nobel-díjasa, Herta Müller.

A felsoroltak olyan társadalomtörténeti elemek, amelyek alapján kijelenthető, hogy a bánsági fejlődés sajátos és egyedi a maga módján.

Ez a Bánság-kép az itt élő etnikumok számára többnyire közös, ugyanis meghatározó elemeit beépítik saját identitásdiskurzusaikba. Ennek ellenére az eredmény igen eltérő: a román többség dominanciája egyre jelentősebb, az egykor domináns német etnikum felszámolódása pedig befejezettnek tekinthető, s a magyarság fogyása is (szinte) megállíthatatlannak tűnik. Ezért fontos kérdés, hogy a magyar elit esetében az identitásdiskurzusok jellege időben miként változik.

3. Bánsági identitás-diskurzusok

Stuart Hall (1992, 1997: 60–61) az identitás három koncepcióját különbözteti meg: a felvilágosodás szubjektumához³, a szociológiai szubjektumhoz és a posztmodern szubjektumhoz kapcsolódó identitást. A felvilágosodás szubjektumának alapja az értelemmel megáldott, öntudatra ébredt és tudatos, cselekvőképes, önmagát megbízható támpontok segítségével irányító emberi lény fogalma. A szociológiai szubjektum az előbbivel ellentétben „nem autonóm és önálló, hanem azokkal a »szignifikáns másokkal« fenntartott viszony során formálódik, akik a szubjektum által lakott világok értékeit, jelentéseit és szimbólumait – [vagyis] kultúráját – közvetítik a szubjektum felé.” Végül a posztmodern szubjektum az, amelyiknek nincs rögzült, lényegi avagy folytonos identitása, és így az identitás „mozgatható ünnepként” jelenik meg – „aszerint formálódik és alakul, ahogyan a környező kulturális rendszerek reprezentálnak és megszólítanak bennünket”.

Az identitáskialakítás a történeti korszak által meghatározott tanulási folyamat. Az egyén önképe kultúraspecifikus: ennek megfelelően a kultúra és a társadalom változásaira reagálva, a kihívásokra válaszul, többféle identitászverziót építhet fel. Az identitás behelyezi, mintegy „»bevarrja« a szubjektumot a struktúrába”, relatíve „[s]tabilizálja mind a szubjektumokat, mind azokat a kulturális világokat, amelyeket benépesítenek” (Hall 1997: 61). Az identitást képző helyzetet – *sorshelyzetet* – olyan tárgyi és szellemi feltételek alakítják, amelyeket nem az egyén választ ki; helyzetébe mindenki belekerül. A helyzet ekként általános adottság a kisebb, de akár nemzetnyi közösségek szá-

mára is, s nem azért adottság, mert az egyén és a közösség képtelenek volnának rajta változtatni, hanem mert egy létező helyzetet kell szubjektívnálni, ez tevődik át a tudatba. Stuart Hall (1992, 1997) szerint „[a]z identitásépítés az imaginárius tartozéka; jelenti a besorolásnak, a lojalitásnak, továbbá a bizonytalan, kétértelmű és fizikai együttélés ábrándját; jelenti a 'mi' leülepedését minden egyes én felépítésében, a másság jelenlétét az én igazi megformázásában. *Az identitás építése sohasem teljes és végérvényesen kész*; az identitás folyamatosan újra képződik, és mint ilyen, a megismétlődés állhatatlan logikájának a tárgya. Jelenti azt, hogy a folyamat állandóan szerveződik, erősödik, gátolt, megkérdőjelezett és olykor kényszerített.”

Fredrik Barth szerint az etnikai identitás csoportok közti találkozások, tranzakciók és ellentétek során formálódik, s ezek folyamán erősödik meg. Barthnak az etnikai határookra vonatkozó korszakos tanulmánya óta a fogalom jelen van az etnikai identitás megalkotásának és fenntartásának antropológiai kutatásában is. Egyik legfontosabb eredménye pedig a szubjektív, egyén által megtapasztalt hatásokra való összpontosítás, a kívülállók által érzékelt, objektív vonásokkal szemben. Tézisei fontosak, amikor egy bizonyos régió együtt- (és/vagy egymás mellett) élő etnikumai esetében az „etnikai határok” létrejöttét és fenntartását vizsgáljuk (vö. Barth 1996: 7). Szerinte az etnikai identitás a társadalmi szerveződés jellegzetes vonása, és nem valamilyen kulturális tradíció kifejeződése. Ennek értelmében az etnikai identitás kérdését a csoporthatárok, illetve a rekrutáció kérdéseként kell vizsgálni, és nem a határokon belül levő kulturális értékek rendezése, megőrzése problémájaként. Továbbá az etnikai csoporttagság identitás kérdése, ezért besoroláson, valamint önbesoroláson alapul; a csoport maga csak akkor marad fenn, ha tagjai elfogadják e besorolás és önbesorolás logikáját. Az identitás szempontjából azok a kulturális különbségek játszanak kiemelt szerepet, amelyekkel az illető csoport saját különállóságát és határait jelzi; végül pedig az etnikai politikának vállalkozásjellege is van: ahogyan a politikai elit közös cselekvésre mobilizálja az etnikai csoportot, az nem feltétlenül a csoport akaratát vagy kulturális tradícióját fejezi ki, viszont meghatározó lehet a határfenntartásban (Barth 1996: 4. Vö. Türsan 1998).

Az etno-nemzeti diskurzus többek között annak előírására irányul, hogy miként kell és lehet megosztani a közös teret, illetve miként kell önmagunkat és a másikat meghatározni. Vallott célja az egyént meggyőzni arról, hogy a dolgok természeténél fogva a tér nemzeti tér, és akik benne laknak, azok számára az etnikai hovatartozás elsődleges. A mai kifinomult diskurzusok a korábbi biológiai determinizmust váltják fel a kulturálissal, miközben a végeredményt illetően hasonlóan járnak el. Térségünkben az identitásdiskurzusok elsődlegessé emelik a „magyarnak lenni” avagy „románnak lenni” álla-

potát. Az identitásdiskurzusoknak (függetlenül attól, hogy éppen milyen terminusokban határozzák meg az egyéneket és a csoportokat), az osztályozás és a befogadás/kizárás mellett redukciós szerepük (is) van. A diskurzusokat megtestesítő politikák mobilizálják a szubjektumot, és mint ilyent megerősítik és fenntartják. Mivel minden egyes társadalmi térben többféle identitáspolitika létezik, az egyének a kínálatból választhatnak. A választási szabadság természetesen nem abszolút, sok mindentől függ. Többek között attól, hogy az egyes identitáspolitikák mennyire engedik meg a belső sokféleséget, illetve azt, hogy az egyének szolidaritásokat képzeljenek el, illetve valósítsanak meg az általuk felépített határokon innen és túl.

A bánági identitásdiskurzusok sajátosak, mivel egy olyan régióról van szó, amely esetében a helyi etnikai különbözőségeket több olyan tényező együttes hatása ellensúlyozza, amelyek mind valamilyen közös, az összes itt élő etnikum számára kedvező, vállalható identitás lehetőségét kínálják.

Toró Tibor az első térségi szerző, aki kötetben foglalta össze a bánági identitásdiskurzusokkal kapcsolatos vizsgálatait (Toró 2008). Az ő esetében a témával való foglalkozás indítéka az a szándék volt, hogy megértse: miben gyökerezik a bánági lokálpatriotizmus; és kiderítse: vajon létezik-e bánági identitás? Amikor ráébredt arra, hogy az előbbieken ismertetett elméleti keret nem ad módot a kritikai elemzésre, saját ideáltípus kialakítására törekedett, és azt igyekezett operacionalizálni. Ezzel viszont önmaga is – eleve meg lévén győződve arról, hogy létezik egy toleráns bánági identitás – részese lett egy identitáskonstrukciós diskurzusnak. Tovább lépve narratíva-elemzések és életinterjú-elemzések révén vizsgálta, hogy miként alakul az identifikációk és az ezeket létrehozó társadalmi jellemzők közötti viszony. Tudományos munkákban négy közelítés-típust figyelt meg: a román nemzetit, a többségi regionálist, a regionális multikulturálist és a kisebbségi magyar regionálist. A (román) kulturális és politikai elit esetében arra a következtetésre jutott, hogy többségük ugyanazt a diszkurzív stratégiát használja, a különbségek a társadalmi pozíció meg a kontextus függvényei.

A bánági etnikumok következetes kutatója Smaranda Vultur, aki lassan két évtizede elemzi a bánági etnikumok identitását és együttélését.⁴ Ő jegyzi azt a kötetet, amely egy kutatási projekt keretében készült, és az interkulturalitás kontextusában kialakuló visszaemlékezési gyakorlattal kapcsolatos dolgozatokat tartalmazza (Vultur 2008). Mivel mind a vállalkozás jellegét, mind pedig a kutatásba bevont személyiségeket illetően a munka reprezentatív, a kötet alapján jelöljük ki a bánági román kulturális elit identitásdiskurzusának meghatározó alkotóelemeit.

A kötet struktúrája: Smaranda Vultur – *A szerkesztő előszava*; Adriana Babeți – *Az irodalom, az urbánus visszaemlékezés interfész*; Daciana Branea – *Az*

urbánus visszaemlékezés archeológiája és a különbözőség temesvári „modellje”; Maria Chiș – *Livius Ciocârlie, a központúság receptjei*; Dana Percec – *A Bánság megélt történetéről, játékosan*; Cornel Ungureanu – *A napló mint védőfüggöny*; Gabriela Glăvan – *Bánság, 1920. Cora Irineu levélnaplói*; Simona Adam – *Interkulturális szocializáció és identitásépítés a bánsági önéletrajzokban (oral history)*; Smaranda Vultur – *Interkulturális hagyománnyal rendelkező bánsági kisvárosok: Oravicabánya*; Otilia Hedeșan – *Bánsági búcsú vs csepűragók fesztiválja. Egy temesvári mitológia újrafelfedezésének szimbolikus forrásai*; Bianca Botea – *Az interkulturalitás-diskurzusok „közös értéke”: a szombolyai új fejlődési folyamatokról*; Simina Melwisch Birăescu – *Bánság a Speisből nézve*; Pia Brînzeu – *Az újraértelmezett mikro-történelem: Nicolae Brânzeu*; Valeriu Leu – *Az I. világháborúra és az Egyesülésre vonatkozó bánsági román memorialisztika*; Vasile Docea – *A monográfia mint kollektív emlékezési gyakorlat. Bánság német nyelvű monográfiái.*⁵

Két megjegyzés, kérdés kívánczik ide. Mi lehet az oka-indoka annak, hogy interkulturalitásról, történelemről, bánsági együttélésről szinte kizárólagosan román szerzők írnak, magyar szerző nincs, az egyik szerző pedig vélhetően német? Fontos volna a válasz, ugyanis a kötet szövegei általános bánsági identitásdiskurzusról szólnak – sehol nem jelenik meg, hogy elemzésüket kimondottan a román elitre kívánnák korlátozni. Sőt: mivel az elemzésben teljességre törekednek, azt sugallják, hogy az elmondottak általánosan, a kisebbségi etnikumok vonatkozásában is érvényesek. Kérdés továbbá, hogy ha magyar szerzőt is bevonnak a munkába, azzal a munka alapjellege megváltozott volna-e. Egy-két magyar szerző dolgozata jelzés értékű lehetett volna azt illetően, hogy léteznek más – nevezetesen kisebbségi – Bánság-olvasatok is, amelyek esetében a domináns román diskurzushoz viszonyítva, a különbségek jelentősebbek az egyezéseknél. Ezzel persze a munka alaphangja nem változott volna meg.

Általános fogalmi és módszertani kérdésekkel indítja az irodalommal kapcsolatos dolgozatát Adriana Babeți, s ebben kapjuk meg az egész kötetre érvényesnek tekinthető Bánság-értelmezést. Amikor a középkori Temesvárról mint a térség központjáról ír, természetesen kitér arra, hogy a város 1315 és 1323 között fővárosnak számított – de nem a magyar királyságról, hanem az Anjou birodalomról szól a szöveg.⁶ Károly Róbertről és a magyar királyságról szó sincs. Amiként a szerző a Temesvárt védő Losonczyt, aki 1552-ben Temesvár töröknek való átadására kényszerült, sem említi név szerint. Továbbá nincs szó az 1848-as forradalomról sem – pedig akkor az interkulturalitás emlékeztető példája valósult meg.⁷ Az általános helyzetkép nem tartalmazza a svábok jelenlétére vonatkozó fontos adatokat, és utalás sincs társadalmi szerepük fontosságára a bánsági modernizációs folyamatokat illetően. A Kiegészítés utáni korszakról sincs egy kurta utalásnál több.⁸ Persze az is igaz, hogy

1989 kapcsán a kötet említést tesz arról, hogy innen indult a diktatúrát megdöntő felkelés, majd szó van a „temesvári modellről” – amiről annyit tudunk meg, hogy „ma is működik és pozitív hatású” (Vultur 2008: 20). A lakosság etnikai összetételének alakulását táblázat adja meg, amelynek segítségével Adriana Babeți eljut a végső (érvényes) megállapításig: napjainkra etnikailag teljesen átalakult a kép.

A kötet szerkesztője előszavában külön kitér arra, hogy itt az identitásokat állandó, többször újakezdett és békés alkufolyamatok alakítják: „a városban a(z) etnikai, faji, vallási, nyelvi, kulturális) különbözőségeik találkozására mindig más, sajátos volt: nem-drámai”.⁹ Ezzel az állítással gond van, mivel 1716 után mind Savoyai Jenő, mind később a térség kormányzója (Claudius Florimundus Mercy) kimondottan magyarellenesek voltak: tiltották a magyarok betelepődését a városba. Hasonlóképpen a forradalom 1849-es elfojtása után is hoztak magyarellenesek intézkedéseket. Nem mondható harmonikusnak a román–szerb viszony sem, hiszen egészen 1864-ig a térség románjai a szerb ortodox egyház fennhatósága alá tartoztak. Sőt egyházi kérdésekben máig vannak kisebb-nagyobb feszültségek.¹⁰ A szerző következtetését, miszerint „[m]anapság a kollektív meg a személyes emlékezet számára Temesvár és a Bánság interetnikus paradicsomként értelmezhető, ami olyan mítosz, amelyet következetesen éltet a gazdag irodalom, de egész sor kulturális gyakorlat is” (Vultur 2008:24) a helyi kisebbségi elitiek aligha tekintik általánosan érvényesnek.¹¹ Ezt érzi a szerző is, ezért idézi a továbbiakban Liviu Chelceat (1997), aki szerint ha léteztek is véleménykülönbségek és kulturális feszültségek, ezeket rendre sikerül az elitiek párbeszédével feloldani. A végkövetkeztetés – 300 év alatt az itt élők megtanulták az együttélés technikáit, elfogadják a másik tiszteletének az elvét, nyitottak a sokféleségre és a dialógusra, aminek az eredménye a fenntartható együttélés és a szolidaritás (Vultur 2008: 24) – idilli, hiszen eltekint attól, hogy a nagy, kölcsönös etnikai nyitottságnak kisebbségi oldalon maholnap nincsenek személyi hordozói. Marad a tétel – mint diszkurzív regionális identitást építő elem.

A bánági identitásdiskurzusok másik – sokak által idézett – eleme az ellenzéki mítosza. Két fontos évszámról ebben a vonatkozásban már volt szó: 1848-ról és 1989-ről. De a kommunizmusban is ellenzéki volt a régió: az itteniek a központi hatalom intézményeibe nem kerültek be – igaz, alig törekedtek erre, bár a helyzet lényegibb magyarázata inkább a főváros és a Bánság közötti kölcsönös bizalmatlanság volt.

Adriana Babeți szerint jellemzőek a térségre azok az értékek, amelyeket a rend, stabilitás és biztonság címszavak alá lehetne sorolni. Ilyenek a polgárosultság, az udvariasság, az érdeklődés és a tisztelettudó kíváncsiság a másik kultúrája iránt, illetve az egyfajta kozmopolitizmus. Mindezek együtt Temes-

várt egyedivé teszik a román városok sorában, és külön viselkedési modell forrását jelentik. Ezen értékekhez járul még a nyugodtság, a mérsékletesség, az illedelmesség, a jóérzés, a pontosság, a beszámíthatóság – vagyis mind olyan „összetevők”, amelyeket a polgári lét standard elemeiként tartunk számon (Vultur 2008: 25).

A többnyelvűség is vonzó identitáselem azok számára, akik önérvényesítésük terepét keresve ide kerülnek – erről külön értekeznek a szerző. Való igaz: a térségben jelentős (volt) azon írók száma, akik több nyelven közölnek/alkotnak, és a fordítások is kiemelt fontosságúak a térség irodalmának a szempontjából. Ennek az értékválasztásnak egyik okát abban látja Babeți, hogy az iskolának itt rangja volt és van.¹² Meg kell jegyezni, hogy napjainkban a többnyelvűség – azaz a három- vagy négynyelvűség – hihetetlenül ritka. Szinte nincs olyan középkorú temesvári, aki beszélné mind a négy helyi nyelvet. Ha tud kettőt, ezek mellé valamilyen világnyelv (az angol, a francia vagy némelykor az olasz) társul.¹³ Természetesen, a mai helyzet az utóbbi évtizedek folyamatainak az eredménye, s az jellemző rá, hogy az etnikai közösségek közötti (helyi) kommunikáció nyelve a román lett.

4. Következtetések

Az idézett diskurzuselemek olyan régió képét jelenítik meg, amelyet modelltételemként nem lehet elutasítással kezelni. Ha ennyire harmonikus az együttélés, ha mindenki a visszaigazolt polgári értékek jegyében élheti le életét, jogosan merül fel a kérdés: kell-e még etnikumokról beszélni? Minden beépül a nagy közösbe, korunk úgyis a különböző szinteken megvalósuló integrációk kora. Az idilli, alig hihető, szinte mitikus kép az értelmiségi elit identitásdiskurzusának kerete. A helyi hatóságok politikája ettől alapvetően különbözik: a polgármesteri hivatal visszautasította azt a magyar javaslatot, hogy Temesvár határainál a település nevét többnyelvű táblákkal jelezzék.¹⁴

Elemzésünk azt mutatja, az interetnikus kapcsolatok mai viszonylatában a domináns román elit elismeri – és kisajátítja – a korábbi német, magyar, valamint szerb értékeket, bár ezek (nem román) eredetét saját identitásdiskurzusában nem tarja szükségesnek tisztázni. Ez azért meglepő, mert néhány ilyen alapértéket a két világháború közötti politika megkérdőjelezett.¹⁵ A kisebbségek tehát itt voltak – de mivel a többségi, befogadó diskurzusban külön nincs szó erről, kérdésessé válik: szerepük mennyire volt meghatározó, jelentős? Abból kiindulva, hogy erős társadalmi homogenizálódásról van szó a térségben, kérdés: miért jelenik meg a multikulturalitást és toleranciát sugalló bánásmódi identitás a különböző elitek diskurzusában? A választ alighanem két tényezőben kell keresnünk: 1) a többségi regionális elitek azon szükségle-

tében meg törekvésében, hogy kiszakadjanak a centrum (vagyis Bukarest) vonzásköréből; valamint 2) ama szándékában, hogy előre figyelmeztessék a kisebbségi eliteket, úgymond üzenjenek nekik: ne is kísérletezzenek saját csoportjuk határainak megkonstruálásával, és ne próbáljanak jogaikért harcolni.

Az ellenzékiesség és a polgári értékészlet meglétének hangsúlyozása azt jelenti, hogy a román értelmiségi elit diskurzusa szerint a mindennapok társadalmi törésvonalát egy multietnikus térségben nem az etnikumok közötti különbségek hozzák létre, hanem az őshonos–bevándorló ellentét.¹⁶ Ennek forgalomban van egy lehetséges (többségi) magyarázata is, miszerint valamely, az anyagi javak iránt fokozottan fogékony térségbe belépő idegen – nem ismervén a helyi viszonyokat – hajlamos arra, hogy elsődlegesen etnikai hovatartozása alapján alakítsa helyi identitását. Csakhogy itt „nem illik” fennhangon magyarkodni avagy románkodni. És ez az itt élő kisebbségeknek tetsző, mivel nyújt valamelyes védelmet etnikai szempontból – a más anyanyelvű szomszéd tehát nem jelent kihívást, fenyegetést. Az egyes etnikumok itt nem zárkóznak be, s alighanem ez – az egyik – magyarázata annak, hogy kiemelkedően sok a vegyes házasság.

A kisebbségek diskurzus-hátránya jelentős, mert olyan általános értékek ellenében kellene a külön etnikai határok mellett kiállni, amelyek kisebbségi szempontból is fontosak és vállalandók. Ha pedig az etnicitás határait illetően a kizárásos alapú önmeghatározás esélyei csökkennek, ha a más etnikumúak identitásdiskurzusaival szemben nem fogalmazhatók meg világos és egyértelmű alternatívák, egyetlen tényező marad, amelyre lehet(ne) hivatkozni. Ez a leszármazás, illetőleg a hagyományok. Viszont az anyanyelvi kultúra és tartalmi egyre kevésbé láthatóak, egyre inkább elvonttá válnak – politikai jelentőségük eltűnőben van. Barth szubjektivisták megközelítése azt hangsúlyozza, hogy a csoportok fenn tudják tartani különállásuk tudatát, miközben ennek látható jegyei drámai gyorsasággal változnak, mondhatni eltűnőben vannak. Attól, hogy csoportok „láthatatlanná” válnak, még nem feltétlenül tűnnek el, a kulturális asszimiláció nem vezet automatikusan integrációhoz. Ez már a szórvány kérdéskörébe tartozik – s itt nem kívánunk ezzel foglalkozni.

A román identitásdiskurzus úgy lehet igazán nemzeti, hogy alig utal a nemzeti hovatartozásra, mi több: nemzetek felettinek mutatja magát. Ha valamely térség nyelvi szempontból lényegében homogénnek mondható, akkor a nyelv és kultúra tételes védelme többségi oldalon „fölsőlegessé” válik. Csak azok használják diskurzuselemként a nyelvet, akik számára a nyelvben való megmaradás gond, kérdéses. Tehát a román identitásdiskurzus alapértelmezése modern, a kisebbségié premodern – ami további diskurzus-hátrányt jelent.

Összefoglalásképpen: a bánági terület mássága eltérő értelmezést kap többségi (román) és kisebbségi viszonylatban. A többség számára a Bánág

története minden szempontból sikertörténet; kisebbségi szempontból viszont a térséget jellemző anyagi–kulturális előnyökkel és sikerekkel sajnos szembeállítható a felszámolódás ténye, illetve réme. A végső (és lényeges) kérdés valójában az, hogy milyen mértékben tekinthető a kisebbségek általános visszaszorulása a helyi elitiek által megtervezett politikai programnak? Bármennyire is érdekes kutatási távlatokat nyitna meg a válasz kiderítése, még akkor sem feledkezhetünk meg arról, hogy ez milyen komoly módszertani nehézségek leküzdését feltételezi, ha egyáltalán hiszünk abban, hogy lehetséges a válasz megtalálása. Egy dolog viszont bizonyos: az interkulturalitást valló és vállaló román értelmiségi elit identitásdiskurzusa erősíti a kisebbségek visszaszorulásának a folyamatát.

Irodalom:

- *** *Recensământul populației și al locuințelor, 2002. Rezultate preliminare – iulie 2002.* Institutul Național de Statistică, București, 2002.
- Babeți Adriana 2008. *Literatura – o interfață a culturii urbane a memoriei.* Studiu de caz: Timișoara. In Smaranda Vultur (coord.): *Banatul ca memorie.* Editura Marineasa, Timișoara.
- Barcan, Monica – Millitz, Adalbert, 1977. *Naționalitatea germană din România.* Editura Kriterion, București.
- Barth, Fredrik, 1996. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio. Kisebbség, Politika, Társadalom.* 7 évf., 1. sz., 3–25. p.
- Beller Béla, 1981. *A magyarországi németek rövid története.* Magvető Kiadó, Budapest.
- Bíró Sándor, 1989. *Kisebbségben és többségben,* Európai Protestáns Magyar Szabadegyletem, Bern.
- Bodó Barna, 1998 ed. *Local Identity and Regionalism.* Helicon, Timișoara.
- Bodó Barna – Bakk Miklós, 2009. *Egy Bánság-kép és ami mögötte van.* Kutatási jelentés. Magyar Tudományos Akadémia. (Budapest.)
- Budge, Ian – Newton, Kenneth *et al.* 1997. *The Politics of the New Europe. Atlantic to Urals.* Longman, London – New York.
- Chelcea, Liviu, 1997. *Naționalism și regionalism în Banat în perioada interbelică: competiție pentru resurse, elite și discursuri culturale.* *Revista de cercetări sociale,* vol. IV, nr. 2., 26–58. p.
- Greffner, Otto, 1996. *Das Banat und die Banater Schwaben.* Weil am Rhein
- Hall, Stuart, 1992. *The Question of Cultural Identity.* In Tony McGrew – Stuart Hall – David Held (eds.): *Modernity and its Futures. Understanding Modern Societies.* Cambridge, Polity Press
- 1997. *A kulturális identitásról.* In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus. Szöveggyűjtemény.* Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest.
- Hațegan, Ioan, 2005. *Cronologia Banatului – Vilayetul de Timișoara. Repere cronologice, selecție de texte și date.* Banatul–Artpress, Timișoara.

- Kókai Sándor–Bottlik Zsolt 2008. *A Bánát helye és szerepe a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában (1718–2000)*. Munkabeszámoló (OTKA). Budapest. [http://real.mtak.hu/1585/1/46807_Zj1.pdf], letöltve 2009. szeptember 20-án.
- Paasi, Anssi, 1989. A régiók fejlődése és a regionális identitás kialakulása. *Tér és Társadalom*, III. évf., 3. sz., 70–79. p.
- Sandu, Dumitru 2002: Ariile culturale ca matrice de sociabilitate. *Sociologie Românească*, vol. 10, no. 3–4.
- Toró Tibor, 2008. *Regional Identity in Elite Discourse. The Case Study of Banat*. Verlag Dr. Müller, Saarbrücken.
- Türsan, Huri, 1998. Introduction: Ethnoregionalist Parties as Ethnic Entrepreneurs. In Lieven De Winter – Huri Türsan (eds.): *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge, London – New York. 1–16. p.
- Vicze Károly, 2007. *A Bánság története. Oktatási segédanyag* (Bartók Béla Líceum). Temesvár.
- Vultur, Smaranda, 2008. Argument. In *eadem* (coord.): *Banatul ca memorie*. Editura Marineasa, Timișoara.
- Vultur, Smaranda – Jivan, Alexandra – Rus, Călin, 2000. *Minoritățile: identitate și coexistență*. Institutul Intercultural, Timișoara.
- Vultur, Smaranda – Komlósi Antónia, 2001. *Memorie și diversitate culturală. Timișoara 1900-1945*. Editura Polirom, Iași.
- Vultur, Smaranda coord. 2000a. *Germanii din Banat prin povestirile lor*. Editura Paideia, București.
- coord. 2000b. *Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat*. Editura Nemira, București.
- coord. 2002. *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri și azi*. Editura Polirom, Iași.
- coord. 2008. *Banatul ca memorie*. Editura Marineasa, Timișoara.

Jegyzetek:

¹ Vö. *Recensământul populației și al locuințelor, 2002. Rezultate preliminare – iulie 2002*. Institutul Național de Statistică, București, 2002. 22. p.

² A dualizmus kori magyarországi kisebbségek elégedetlensége, illetve az ebből a kollektív érzésből táplálkozó hosszú távú folyamatok azonos oldalra soroltak olyan etnikumokat, amelyek később, a román állam keretében másmilyen – voltaképpen nehezebb – kisebbségi sorsot ismerhettek meg. Román és magyar vonatkozásban megtörtént a dualizmus kori, valamint a világháborúk közötti helyzet összehasonlító elemzése (Bíró 1989). A többi kisebbség vonatkozásában nincs tudomásunk hasonló elemzésről.

³ Ebben a részben a szubjektum terminust filozófiai értelemben, 'gondolkodó egyén' jelentésben használjuk.

⁴ A szerző idevágó munkái: Vultur – Jivan – Rus 2000. *Minoritățile: identitate și coexistență*. Institutul Intercultural, Timișoara.; Vultur – Komlósi 2001. *Memorie și diversitate culturală. Timișoara 1900-1945*. Editura Polirom, Iași.; Vultur coord. 2000a. *Germanii din Banat prin povestirile lor*. Editura Paideia, București.; Vultur coord. 2000b. *Lumi în destine. Memoria generațiilor de început*

de secol din Banat. Editura Nemira, București.; valamint Vultur coord. 2002. *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri și azi*. Editura Polirom, Iași.

⁵ Lásd például *Caprinsul volumului*. „Banatul din memorie. Studii de caz.” [http://www.memoria.ro/index.php?location=view_article&from_name=Cercetare%2C+arhive&from=bG9jYXRpb249c3R1ZGlz&cid=252&id=1909], letöltve 2010. január 27-én.

⁶ Ha el is fogadjuk, hogy létezett „Anjou birodalom” (magyar szakszövegekben mindig időzójelben szerepel a kifejezés) – ez területi okok miatt semmiképpen sem vonatkoztatható Károly Róbert királyságára.

⁷ Annak ellenére, hogy a négy helyi nemzetiség – a magyar, a német, a román és a szerb – érdekei különbözőek voltak, az 1848-as események kezdeti szakaszában sikerült együtt, közös cél érdekében fellépni. Ezt példázzák a március 19-i és 22-i események. Miután Preyer János (németajkú) polgármester kihirdette a magyar forradalomhoz való csatlakozást, 19-én a város egy 30 tagú közbiztonsági választmányt hozott létre, amelyben helyet kaptak magyar képviselők mellett német, román és szerb képviselők is. A kinevezett román tisztségviselők románul mondtak köszönetet a tömegnek. Emellett a március 22-i eseményeknek is szimbolikus értelme van: „(...) *bálaadásul az elért vívmányokért egyszerre katolikus, evangélikus, görög-keleti és zsidó szertartás szerint istentiszteleteket mutattak be, amelyeken a nagyszámú lakossággal együtt, ünnepelő ruhában részt vettek az összes világi hatóságok.*” (Vicze 2007: 1.)

⁸ Román történészek, például Ioan Hătegan, szerint Temesvár legdinamikusabb fejlődési korszaka éppen az 1867–1919 közötti volt.

⁹ A saját fordításban közölt idézet eredetije: „orașul a oferit constant un alt tip de întâlnire cu diferitul (ethnic, rasial, religios, lingvistic, cultural): o întâlnire de-dramatică” (Vultur 2008: 24).

¹⁰ Máig nem jött létre Szerbiában román ortodox püspökség – amiben a történelmi előzményeknek jelentős szerepe van.

¹¹ 2007-ben Köln városából rangos kulturális küldöttség érkezett Temesvárra. Az *Európa kulturális fővárosa* cím odaítélése érdekében arra voltak kíváncsiak: Temesvár kulturális élete számukra milyen kapcsolódási lehetőségeket kínál. A találkozóra nem voltak hivatalosak sem a német, sem a magyar, sem a szerb helyi közösségek választott képviselői – a kisebbségekről előadást Adriana Babeți tartott.

¹² Ez a dolgozat sem tesz említést Temesvár első felsőoktatási intézményéről, a Lonovics József katolikus püspök által 1843-ban alapított – bölcsészeti és jogi karral működött – *Lyceumról*. (Abban a korban egyetemi rangot csak a három karral működő főiskolák kaphattak.)

¹³ Az egykori helyi nyelvek környezeti – avagy regionális hivatalos – nyelvként való meghonosítására nincs sem javaslat, sem hivatalos szándék, holott a négynyelvűség temesvári sajátosság volt egykoron, s a kisebb városok közül Nagyszentmiklóst, a falusi térségben pedig Rékást jellemezte ez a vonás, míg az többi települést némi jóindulattal háromnyelvűnek tekinthettük.

¹⁴ A polgármester válasza az elutasítás indoklásaként a következő volt: a kisebbségek elégedjenek meg azzal, hogy a településjelző tábla alatt felsorolják a testvértelepüléseket, s ezek között van magyar is, német is, meg szerb is.

¹⁵ Etnikai toleranciáról a világháborúk közötti időszak vonatkozásában nem beszélhetünk. Eme állításunk igaz voltáról bárki könnyen meggyőződhet, ha megvizsgálja a korabeli román és kisebbségi sajtót.

¹⁶ A demográfiai elemzések azt mutatják, hogy a Bánság alapvetően befogadó közeg: innen még a fővárosba sem költöznek át többen, mint ahányan onnan érkeznek a térségbe. Ez – más régiókkal összevetve – a térség egyedi vonása.

Bakk Miklós – Szász Alpár Zoltán

Határmentiség a Kárpát-medencében – Románia és Magyarország

Határ és határmentiség

A *határmentiség* mindeddig gyakorlati kategória volt. Ennek legalább két oka van: a) egyrészt oly mértékben alkalmi lehetőségekhez, a praxis pillanatnyi alakulásához kapcsolódott, hogy fel sem merült: tudományos vizsgálata a lehetőségek, tünékeny és esetleges adottságok kihasználásán túli – stratégiai-lag is számottevő – hasznot hozhat; b) másrészt a *határ* olyan segédfogalom volt, amelynek teljesen marginális szerep jutott a társadalomtudományi entitások megfogalmazásakor, azaz abban a paradigmában, amely a társadalomtudományok tárgyát meghatározta.

Böröcz József szerint a társadalomtudományok középpontjában „egy elméletileg megindítóan pontatlan, empirikusan soha nem dokumentált fantom” állt, az „egyen analógiájára elképzelt – önálló, öntevékeny, öncélú, önmagára reflektáló, s kizárólag belső viszonyai által meghatározott –, végső soron végletesen magányos társadalom fantomja”.¹ Vagyis: a társadalmi entitásokat olyannyira belső lényegük határozza meg, hogy határaik teljesen másodlagosak, és az egymással határos entitások érintkezését, „ütközéseit” csupán belső lényegeik, „esszenciáik” találkozása szabja meg, amelyhez képest a határ, mint az érintkezés dinamikájának és szabályozódásának a helye teljesen másodlagos.

A *határ* lényegét konstituáló szerepének gondolata először az antropológiában fogalmazódott meg akkor, amikor a különböző emberközösségeket nem „kollektív lényegük” szerint, hanem a közösségi gyakorlat kiterjedéseként kezdték vizsgálni. Ugyanezt a nemzetközi kapcsolatokban csak a gyakorlatok jóval nagyobb komplexitásának a figyelembevételével lehet megtenni, ezért itt a határ fogalma – ha túl akarunk tekinteni az adminisztratív-jogi formalizáláson – újabb paradigmátikus nehézségbe ütközik. Hiszen a nemzetközi migráció, a katonai- és geopolitikai kapcsolatrendszer, a globális piacok, a centrum–periféria mozgások mind azt dokumentálják, hogy a poli-

tikai határok, amelyek a határ eddigi jogi-adminisztratív formalizáltságát adták, nagyon eltérő, de egyben sokrétű dinamizmus „helyévé” alakultak.

Ennek a komplexitásnak a paradigmaticus megragadására Böröcz azt a metaforikus konstrukciót javasolja, amelyet Georg Simmel *Híd és ajtó* című esszéjében² fogalmazott meg. Simmelnél a *híd* metaforája a „kapcsolódás akarását” jelenti; a híd „pozitív szándék”, amely a kettészakítottság legyőzésére irányul. „A hídmetafora társadalmi jelentése így »vonzás, összekapcsolás, egyesítés«: az egység, amely győzelmet arat valamely társadalmilag konstruált kettészakadtság fölött”.³ A másik határfunkciót a német szociológus az *ajtó* metaforájába sűríti, ami viszont az „átkelőhely” fogalmának felel meg. Mint tudjuk, az ajtónak két lehetséges állása van: zárva/nyitva, vagyis a 0/1; s ennek a két állapotnak a segítségével „a közhatalom a »kint« és a »bent« közötti áramlásokat szabályozza”.⁴ Ismét a politikai határra alkalmazva: „[a] határ azon pontok összessége, ahol a társadalom beveti és/vagy pihenteti az állami szuverenitás szétszakítási technológiáit”.⁵ „*A határ: ajtókkal felszerelt híd.*”⁶

A metaforikusan meghatározott határfunkciók Böröcz szerint nagyon jól leírják a *feltételes társadalmi kizárás és beengedés (contingent closure)* mechanizmusait, amelyeknek konkrét vizsgálata a *határszociológia* vagy *áramlászociológia* tárgya lehetne. Böröcz és Appadurai szerint hat áramlástípust különíthetünk el, amelyekben az így leírt kizárás-beengedés-mechanizmus érvényesül, ezek: 1) az emberek, 2) az áruk s bennük a pénz és a tőke, 3) a közvetlen fizikai kényszerek (illetve a velük való fenyegetés), 4) a technológiák, 5) a kulturális tartalmak, beleértve a közismert „információkat”, tehát a magas és „alacsonyabb” művészetek megnyilvánulási formáit, végül pedig 6) az eszmék áramlásai.⁷

Mindezt Románia és Magyarország (közös és nem közös) határ menti együttműködéseire alkalmazva, azt mondhatjuk, hogy ezekben az esetekben is a határ menti együttműködést legátfogóbb módon értelmező elemzéseknek e hat áramlástípust kell számításba venniük, nem tévesztve szem elől azt a tényt, hogy minden egyes áramlástípus esetében a létező „hidak” és „ajtók” más és más rendszereket alkotnak, folyamatosan megújuló mechanizmusokban „állnak össze”.

A továbbiakban e mechanizmusok alakulásával kapcsolatban fogalmunk meg néhány alapvető megállapítást, Magyarország és Románia határ menti együttműködéseire összpontosítva. A kérdés területi vonatkozásait tekintetében az eurorégiókat tartjuk elsődlegesen szem előtt.

Románia

Románia államhatárai némiképp eltérő jellegűek, mint a Magyarországiéi, hisz több közöttük a természetes-földrajzi – elsősorban folyam- és folyómeder által kirajzolt – szakasz, s ezek általában hosszabbak is.⁸ A határátkelők alacsony száma (22), amellyel az ország az utolsók közt van az uniós térségben, és a közúti határátkelőhelyek átlagos, a határszakasz mentén mért meglehetősen nagy távolsága (114 km), jóval zártabb határokra utal, akárcsak az a tény, hogy a 470 km-es román–bolgár dunai határszakaszon jelenleg egyetlen híd van, Giurgiu és Rusze között.⁹ Mindez azt mutatja, hogy Románia határai nehezebben nyithatók meg a határ menti együttműködés számára (ennek természetesen egyéb tényezői is vannak, elsősorban azzal összefüggően, hogy Romániának jóval hosszabb határszakaszai vannak, amelyek java-részt egyben az EU külső határai is).

Akárcsak Magyarország esetében, Romániára vonatkozóan is megpróbáltunk egy minél teljesebb, az eurorégiókat – és a munkaközösségeket, sőt zárójelben a romániai partner(ek)e)t is – feltüntető listát összeállítani. Ez az alábbi társulásokat, szervezeteket tartalmazza: 1) Al-Duna Eurorégió (Călărași, Ialomița és Konstanca megyék), 2) Alsó-Duna eurorégió (Brăila, Galac és Tulcea megyék),¹⁰ 3) Bihar–Bihar eurorégió, 4) Danubius Eurorégió (Giurgiu megye), 5) Dél-Duna Eurorégió (négy Teleorman megyei település – éspedig: Alexandria, Roșiorii de Vede, Turnu Măgurele és Zimnicea), 6) Duna Eurorégió, 7) Duna 21 Eurorégió (Calafat megyei jogú város, valamint Cetate, Ciuperceni Noi, Desa és Poiana Mare községek), 8) Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió (Arad, Krassó-Szörény, Hunyad és Temes megyék), 9) Fekete-tenger Eurorégió, 10) Felső-Prut Eurorégió (Botoșani és Suceava megyék), 11) Hajdú-Bihar–Bihar Eurorégió, 12) Giurgiu–Rusze Eurorégió (Giurgiu megyei jogú város),¹¹ 13) Kárpátok Eurorégió (Bihar, Botoșani, Hargita, Máramaros, Szatmár, Szilágy és Suceava megyék), 14) Közép-Duna–Vaskapu Eurorégió (Mehedinți megye),¹⁵ Szeret–Prut–Dnyeszter Eurorégió (Iași, Neamț és Vaslui megyék) és 16) Ung–Tisza–Túr Eurorégió (Túrterebes község, Szatmár megye).¹²

A romániai eurorégiókat vizsgálva, mintegy eltérésképpen a magyarországi helyzethez, a következők tűnnek szembe:

- a határ menti együttműködést bevezető és előkészítő eurorégiók távrolról sem fedik le az összes határ menti térséget;
- a Duna menti eurorégiók zöme nem térségi jellegű, hanem egy létező, épülő vagy éppenséggel csak elképzelt, tervezgetett folyam-hídnál¹³ kialakuló „híd”- és „ajtó-lehetőségekhez kapcsolódik; ér-

zélkelhető itt a kistérségi dimenzió hiánya (hiszen a kistérségi társulások helyett majdnem kivétel nélkül önkormányzatok, illetve ritkábban egyesületi köntösben megjelenő érdekcsoportok alakítanak eurorégiókat);

- a legtöbb keleti és déli eurorégió esetében a kooperációs tevékenység (megalakulásuk óta) elenyésző.

A Románia nyugati, magyar és keleti, illetve déli határán létrejött eurorégiók működése között azok a különbségek állapíthatók meg, amelyeket Éger György a nyugati és keleti eurorégiók strukturális meg szociológiai jellemzői közötti különbségként tüntetett fel.¹⁴ Különbség van az államhatalom és az eurorégió közötti bizalmi index tekintetében, bár azzal ellentétben, ami Éger általános tipológiája alapján várható lenne, a keleti-déli eurorégiók iránti bizalom a nagyobb, és nem a nyugatiak iránti, noha a tipológiával összhangban a nyugati határon olajozottabb az együttműködés, mint a keleti-délin.¹⁵

Magyarország

A személyek „áramlásszociológiájának” standardját nyilván az Európai Uniót meghatározó négy alapszabadság – az áruk, a szolgáltatások, a személyek és a tőke szabad mozgása – adja. A személyek szabad, határ menti közlekedésének egyik, teljesen formális „híd”-eleme a határokon való átkelés konkrét lehetősége. Ennek jogi kereteit ma már az EU-n belüli vízummentesség és a schengeni szabályok¹⁶ adják, konkrét infrastrukturális lehetőségeit pedig a közlekedési lehetőségek és a határátkelő. Ez utóbbiak száma érdekes mutató lehet, anélkül természetesen, hogy abszolutizálnánk ezt. Magyarország közúti határátkelőinek a száma 32, és 62,8 km-nyi határszakaszra jut egy közúti határátkelőhely. Ezzel Magyarország a kelet-közép-európai uniós tagállamok rangsorában a középmezőny végén helyezkedik el (A többi szóban forgó ország esetében a közúti határátkelőhelyek átlagos, a határszakasz mentén mért, távolsága a következő: Szlovénia – 31 km; Csehország – 36,5 km; Szlovákia – 43,7 km; Lengyelország – 56,3 km; Bulgária – 113,1 km; Románia – 114 km.¹⁷)

A személyek „áramlásának” társadalmi „híd”-intézményeit elsősorban az erős társadalmi hálózatok, a történelmileg felhalmozódott társadalmi tőke adja, az a kapcsolatrendszer, amely pozitívan befolyásolja a határt átlépők társadalmi fogadtatását. Itt természetesen olyan társadalmi tőkéről van szó, amely kulturális alapokon tud újjáépülni. Ott például, ahol a XX. századi határrendezések mesterséges, sem földrajzi, sem etnikai térszerkezethez nem illeszkedő határokat hoztak létre, a korábbi társadalmi kapcsolatháló és a

természetes piacok mesterséges átvágása a társadalomban involúciós folyamatokat indított el, belső perifériákat hozott létre, viszont e belső perifériáknak most jobbak az esélyei az új, fejlesztést jelentő „határmentiségi” modellek kialakításában.

Annak ellenére, hogy több okból korántsem könnyű feladat,¹⁸ megpróbálkoztunk Magyarország jelenlegi eurorégióinak a teljességre törekvő, de a felsorolt társulások meg szervezetek eredményességét, hatékonyságát és/vagy teljesítményét értékelni semmiképpen sem szándékozó lajstromának az összeállításával. Jegyzékünk az alábbi elemeket tartalmazza: 1) Abaúj-Abaújban EGTC Fejlesztési Partnerség, 2) Alpok–Adria Eurorégió, 3) Banat-Triplex Confinium Korlátolt Felelősségű Európai Területi Együttműködési Csoportosulás, 4) Bihar–Bihor eurorégió,¹⁹ 5) Dráva–Mura Eurorégió, 6) Duna Eurorégió, 7) Duna–Dráva–Száva Eurorégió, 8) Duna–Körös–Maros–Tisza (DKMT) Eurorégió, 9) Hajdú-Bihar–Bihor Eurorégió,²⁰ 10) Hármás Duna-vidék Eurorégió,²¹ 11) az Interrégió nevet viselő eurorégió,²² 12) Ipoly Eurorégió, 13) Ister-Granum Eurorégió, 14) Kárpátok Eurorégió, 15) Karszt-Bódva Eurorégió, 16) Kassa-Miskolc Eurorégió, 17) Muránia Eurorégió, 18) Neogradiens Eurorégió, 19) Nyugat-Pannónia Eurorégió,²³ 20) Pons Danubii EGTC, 21) Sajó–Rima Eurorégió, 22) Szlovén–Magyar Határon átnyúló Fejlesztési Tanács, 23) Ung–Tisza–Túr–Sajó Eurorégió, 24) Vág–Duna–Ipoly Eurorégió, valamint 25) a Zemplén Eurorégió.²⁴ Ezek az eurorégiók – eredeti szervezeti formájukban vagy Európai Területi Együttműködési Csoportosulássá (*European Grouping for Territorial Cooperation* – EGTC) alakulva – ma már Magyarország összes határ menti övezeteit bevonták valamilyen együttműködési keretbe.

Vizsgálódó: az eurorégiókban milyen „áramlásszociológiailag mérhető” cserék, együttműködések alakultak ki. Minden jel szerint a személyek, a kulturális tartalmak és az „információk” áramlása meg cseréje gyorsabban beindult ott, ahol korábban szervezesebben összetartozó térségeket vágott ketté (két belső perifériává) az államhatár. Viszont a technológiák, az áruk (tőke, befektetés) áramlása esetében lassúbb folyamatok figyelhetők meg. Ennek oka, hogy a „híd”-intézmények (vonzásteremtő tényezők) nem annyira a határ menti térségben már meglévő társadalmi tőkére alapozhatnak, inkább központi politikákhoz kötődnek (ilyenek: az éles bérkülönbségek, a bankszabályok, befektetési szabályok stb.), és az „ajtó”-intézmények (nyitás/zárás) sem mind a helyi szereplők hatáskörébe tartoznak (például az adókedvezmények politikája).

Ennek alapján bátorkodunk a következő előrejelzést megfogalmazni: bár továbbra is az eurorégiók szerepének a növekedésével kell számolni, ezek inkább az általános és nagy földrajzi térség(ek)re kiterjedő együttműködés előkészítői. A fejlesztést közvetlenül lehetővé tevő technológiai, befekte-

tési és információáramlások azonban csak akkor következnek be, illetőleg csak akkor lehetnek sikeresek, ha a személyek „áramlása”, valamint a kulturális cserék révén a „hidak” meg az „ajtók” előkészítése már megtörtént. Ez azonban a „határmentiség” *rétégzett felfogását* helyezi az előtérbe. Például a komplexebb területfejlesztésbe ágyazott, közös határ menti fejlesztések sokkal kisebb és precízebben megcélzott térségeket fognak át. Ez abban is látható, hogy míg az „általában vett” eurorégiók inkább a NUTS2 szinthez kapcsolhatóak, az Interreg és CBC (*Cross-Border Cooperation*) alapokból támogatott fejlesztések inkább a NUTS3 szinthez kapcsolhatóak, és ez az Európai Unió gyakorlatában is okoz némi zavart.²⁵

Ha a határ menti térség fogalmán azt a területet értjük, amelynek mindennapi életére jelentős befolyást gyakorol valamely államhatár, akkor a belső uniós határok mentén kialakuló „áramlások” komplexitásának növekedésével a mindennapi életre gyakorolt hatás is összetettebb lesz, és ez az összetettség – kihatását tekintve – tulajdonképpen több, különböző földrajzi kiterjedésű határ menti térséget helyez egymásra. Azt is lehetne mondani, hogy a zárt államhatár lebontása több belső határhatar (határszociológiailag kimutatható, mérhető határ) kialakítását is jelenti. Ez a folyamat Magyarországon már kibontakozóban van.

Románia és Magyarország eurorégiói

1. Románia^{a)}

Sorszám	Az eurorégió megnevezése ^{b)}	Források
1.	Al-Duna Eurorégió (<i>Euroregiunea „Dunărea Inferioară”</i>)	6, 7, 8
2.	Alsó-Duna Eurorégió (<i>Euroregiunea „Dunărea de Jos”</i>)	6, 7, 8
3.	Bihar–Bihor Eurorégió	
4.	Danubius Eurorégió	7, 8
5.	Dél-Duna Eurorégió	6, 7, 8
6.	Duna Eurorégió ^{c)}	
7.	Duna 21 Eurorégió	6, 7, 8
8.	Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió ^{c)}	1, 6, 7, 8
8.	Fekete-tenger Eurorégió ^{c)}	
10.	Felső-Prut Eurorégió	1, 6, 7, 8
11.	Hajdú-Bihar–Bihor Eurorégió ^{c)}	1, 6
12.	Giurgiu–Rusze Eurorégió	6, 7, 8
13.	Kárpátok Eurorégió ^{c)}	1, 6, 7, 8
14.	Közép-Duna–Vaskapu Eurorégió	7, 8
15.	Szeret–Prut–Dnyeszter Eurorégió ^{c)}	1, 6, 7, 8
16.	Ung–Tisza–Túr Eurorégió	

- a) A teljességre törekvő – 2010. szeptemberének a végén lezárt végén összeállított – lista nem von éles határvonalat a szó szoros értelemben vett, a határ menti együttműködést célzó, eurorégiók és a tágabb transznacionális együttműködést elősegítő munkaközösségek (Duna-menti Országok Munkaközössége [6] és a Fekete-tenger Euro régió [9]) között.
- b) Zárójelben a szervezet román nyelvű hivatalos neve.
- c) A szervezetnek van saját honlapja.

Források:

1. *Association of European Border Regions*. [<http://www.aebr.net/>], letöltve/meglátogatva 2010. augusztus 23-án; illetve [http://www.aebr.eu/en/members/border_regions.php], letöltve/meglátogatva 2011. január 27-én.
2. *Association of European Border Regions. Cross-border Co-operation in Europe*. [http://www.aebr.eu/en/members/map_of_members.php], letöltve/meglátogatva 2011. január 27-én.
3. *Association of European Border Regions. Member Regions List*. [http://www.aebr.eu/en/members/list_of_members.php], letöltve/meglátogatva 2011. január 27-én.
4. *Association of European Border Regions. Regions List*. [http://www.aebr.eu/en/members/list_of_regions.php], letöltve/meglátogatva 2011. január 27-én.
5. Central European Service for Cross-Border Initiatives: *Euro régiók listája – alfabetikus sorrendben*. [<http://www.cesci-net.eu/euroregiok-ljN>], letöltve 2010. augusztus 23-án.
6. euroregio (Evaluation of Cross Border Activities in the European Union): *List of Euroregions and similar bodies in the European Union*. [<http://www.euregio.nrw.de/links.html>], letöltve 2010. augusztus 23-án.
7. A Román Külügyminisztérium honlaprendszer. (Meglátogatva 2010. augusztus 24-én.)
8. *România și cooperarea în Euroregiuni*. [<http://greeny.comyr.com/blog/?p=713>], letöltve 2010. augusztus 24-én.

2. Magyarország

Sorszám	Az eurorégió megnevezése ^{b)}	Visszakereshető általános források
1.	<i>Abauj-Abaujban EGTC Fejlesztési Partnerség^{c)}</i>	1, 3
2.	<i>Alpok–Adria Euro régió (Arbeitsgemeinschaft Alpen-Adria)</i>	1, 9
3.	<i>Banat-Triplex Confinium Korlátolt Felelősségű Európai Területi Együttműködési Csoportosulás</i>	1
4.	<i>Bihar–Bihar Euro régió</i>	4, 14, 15, 16
5.	<i>Dráva–Mura Euro régió</i>	1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16
6.	<i>Duna Euro régió (Arbeitsgemeinschaft Donauländer)^{c)}</i>	1, 3, 7, 12, 13, 14, 15, 16
7.	<i>Duna–Dráva–Száva Euro régió (Duna–Dráva–Száva Regionális Együttműködés)^{c)}</i>	1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16
8.	<i>Duna–Körös–Maros–Tisza (DKMT) Euro régió^{c)}</i>	1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16

9.	Hajdú-Bihar–Bihar Eurorégió ^{c)}	1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 12
10.	Hármas Duna-vidék Eurorégió ^{c)}	1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12
11.	(az) Interrégió (nevet viselő eurorégió)	12
12.	Ipoly Eurorégió (<i>Ipoly Eurorégió Határon Átnyúló Együttműködés</i>) ^{c)}	1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
13.	Ister-Granum Eurorégió ^{c)}	1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15
14.	Kárpátok Eurorégió ^{c)}	1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11
15.	Karszt-Bódva Eurorégió (<i>Karszt-Bódva EGTC</i>)	1, 3, 9, 12
16.	Kassa-Miskolc Eurorégió	1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
17.	Muránia Eurorégió	8, 12, 16
18.	Neogradiens Eurorégió ^{c)}	1, 3, 4, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
19.	Nyugat-Pannónia Eurorégió ^{c)}	1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16
20.	<i>Pons Danubii EGTC</i>	1, 3
21.	Sajó–Rima Eurorégió ^{c)}	1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
22.	Szlovén–Magyar Határon átnyúló Fejlesztési Tanács	1, 3, 8
23.	Ung–Tisza–Túr–Sajó Eurorégió (<i>Ung-Tisza-Túr-Sajó /Hernád-Bódva- Szinna/ Korlátolt Felelősségű Európai Területi Együttműködési Csoportosulás</i>)	1, 3, 12
24.	Vág–Duna–Ipoly Eurorégió ^{c)}	1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
25.	Zemplén Eurorégió	1, 7, 8, 9, 12, 16

a) A teljességre törekvő – 2010. szeptemberének a végén lezárt – lista nem von éles határvonalat a szó szoros értelemben vett, a határ menti együttműködést célzó, eurorégiók és a tágabb transznacionális együttműködést elősegítő munkaközösségek (Alpok–Adria Munkaközösség [2] és a Duna-menti Országok Munkaközössége [6]) között.

b) Zárójelben a szervezet hivatalos neve.

c) A szervezetnek van saját honlapja.

Források:

1. *Association of European Border Regions. Cross-border Co-operation in Europe.* [http://www.aebr.eu/en/members/map_of_members.php], letöltve/meglátogatva 2011. január 27-én.
2. *Association of European Border Regions. Member Regions List.* [http://www.aebr.eu/en/members/list_of_members.php], letöltve/meglátogatva 2011. január 27-én.
3. *Association of European Border Regions. Regions List.* [http://www.aebr.eu/en/members/list_of_regions.php], letöltve/meglátogatva 2011. január 27-én.

4. *Europrosperitas 2010 Alapítvány*. [<http://www.europrosperitas2010.eu/index.php?page=regio&id=36&lang=hun>], letöltve/meglátogatva 2010. augusztus 23-án.
5. *Ister-Granum Eurorégió*. [<http://www.istergranum.hu/index.php?k=admin/data/00000000/fix/00000010/fix/00000001&id=0>], letöltve/meglátogatva 2010. augusztus 23-án.
6. *Wikipédia. The Free Encyclopedia. sv List of Euroregions*. [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Euroregions], letöltve 2011. január 27-én.
7. *Wikipédia. A szabad enciklopédia. sv Eurorégió*. [<http://hu.wikipedia.org/wiki/Eurorégió>], letöltve 2011. január 27-én.
8. Central European Service for Cross-Border Initiatives: *Eurorégiók listája – alfabetikus sorrendben*. [<http://www.cesci-net.eu/euroregiook-ljN>], letöltve 2010. augusztus 23-án.
9. euroregio (Evaluation of Cross Border Activities in the European Union): *List of Euroregions and similar bodies in the European Union*. [<http://www.euregio.nrw.de/links.html>], letöltve 2010. augusztus 23-án.
10. Kruppa Éva: *Régiók a határon. Határmenti együttműködés az Európai Unióban és Közép-Európában*. PhD értekezés (Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem). Budapest, 2003. [http://www.lib.uni-corvinus.hu/phd/kruppa_eva.pdf], letöltve 2010. augusztus 8-án.
11. Lelkes Gábor: Határ menti együttműködés – a kisebbségi identitás megőrzésének eszköze. In Bakó Boglárka–Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2006. 153–160. p. [http://www.mtaki.hu/docs/magyarlakta_kistersegek/kisterseg_lelkes_gabor.pdf], letöltve 2010. augusztus 23-án.
12. Majoros András: *A többszintű területi együttműködés lehetőségei és akadályai. A Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió esete*. Műhelytanulmány (Európai Összehasonlító Kisebbségkutatók Közalapítvány). Budapest, 2009. [http://www.cokik.hu/data/files/15682_1289.pdf], letöltve 2010. augusztus 23-án.
13. Répássy Helga: *Határmenti együttműködés, Eurorégiók, Interreg*. (Budapest 2006. január 30-án elhangzott előadás bemutató vázlata.) [www.jointventure.hu/hirlevel/0601/repassy.pps], letöltve 2010. augusztus 25-én.
14. Szegvári Péter: Metropolisz térség – városhálózatok – regionális politika. A *Metropolisz Konferencia – Új gazdaság, új Európa, új Budapest* elnevezésű konferencián elhangzott előadás bemutató vázlata. Budapest, 2009. november 4. [http://www.studmet.hu/public/files/11_04_g.pdf], letöltve 2010. augusztus 8-án.
15. Szegvári Péter: Az EU regionális politikája – Milyen feltételekkel lehet a magyar–ukrán határon közös ipari parkot kialakítani. A *Közös ipari park kialakítása a magyar–ukrán határon* elnevezésű konferencián elhangzott előadás bemutató vázlata. Nyíregyháza, 2009. november 11–12. [http://www.kiut.hu/konf2009111112/eloadasok/szegvari_magyar-ukran%20kozos%20ipari%20park.ppt], letöltve 2010. augusztus 25-én.
16. Szegvári Péter: A határ menti régiók szerepe és lehetőségei a 2011-es magyar elnökség kapcsán. *Határ menti civilek szerepvállalása a magyar EU-elnökség során* elnevezésű (nemzetközi civil) konferencián elhangzott előadás bemutató vázlata. Kőszeg, 2010. április 8. [<http://www.europrosperitas2010.eu/doc/eloadasok/civil/EloadasSzegvariPeter.pdf>], letöltve 2010. augusztus 8-án.

Adalék:

*** *Zemplén Euroregion. Deed of Foundation*. Sátoraljaújhely, the 23rd of April 2004. [http://www.zemplen.hu/rva/euroregio_elemei/alapito_okirat_eng.pdf], letöltve 2010. augusztus 23-án.

Bakó Boglárka–Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2006. [http://ertek-tar.info/wp-content/uploads/2010/10/Magyarlakta_kistersegek.pdf], letöltve 2011. január 27-én.

Jegyzetek:

- ¹ Böröcz József: A határ: társadalmi tény. *Replika*, 13. évf., 47–48. sz. (2002. június) 133. o.
- ² Georg Simmel: Brücke und Tür. In Georg Simmel: *Das Individuum und die Freiheit. Essays*. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1909. 2–12. o. idézi Böröcz: i. m., 134. o.
- ³ Böröcz összefoglalója Simmel metaforájáról. (Lásd uo.)
- ⁴ Uo.
- ⁵ Uo.
- ⁶ Uo. 135. o. (Kiemelés a szerzőtől.)
- ⁷ Lásd uo. 136. o. és Arjun Appadurai: *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1996. idézi Böröcz: i. m., 136. o.
- ⁸ Lásd például Illés Iván: i. m. adatait.
- ⁹ Uo. (A helyzet alapvetően ma sem más, a Calafat–Vidin közúti és vasúti híd építése folyamatban van, s vélhetően 2011 végére át is adják.)
- ¹⁰ A két régió külön-külön a Duna alsó folyásánál található romániai megyéket foglal magában, s így értelemszerűen a román nyelvű megnevezések utótagjai – ‘inferioară’ és ‘de jos’ – is szinonimák. A különbség: az első eurorégió Bulgária és Románia határ menti együttműködésének teremt keretet, a második viszont a Moldáv Köztársaság, Románia és Ukrajna hasonló együttműködésének. Lásd *Euroregiuni în care România este partener*. [Eurorégiók – Románia részvételével.] [http://www.agentia.org/img_editor/userfiles/file/basescu/EUROREGIUNI%20IN%20CARE%20ROMANIA%20ESTE%20PARTENER.doc], valamint a Román Külügyminisztérium honlap-rendszerén a [<http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=33347&idlnk=1&cat=3>] és a [<http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=33355&idlnk=1&cat=3>] linket, mindhárom letöltve 2010. augusztus 24-én.
- ¹¹ A Danubius Eurorégiót Giurgiu romániai és Rusze bulgáriai megyék együttműködésének a céljából, a Giurgiu–Rusze Eurorégiót pedig csak a két megyeszékhely, Giurgiu és Rusze megyei jogú városok, együttműködésének a céljából hozták létre. Lásd *Euroregiuni în care România este partener*. [Eurorégiók – Románia részvételével.] [http://www.agentia.org/img_editor/userfiles/file/basescu/EUROREGIUNI%20IN%20CARE%20ROMANIA%20ESTE%20PARTENER.doc], a Román Külügyminisztérium honlap-rendszerén a [<http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=33345&idlnk=1&cat=3>] és a [<http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=33341&idlnk=1&cat=3>] linket, mindhárom letöltve 2010. augusztus 24-én.
- ¹² Szerepelnek a felsorolásban munkaközösségek (és/vagy ilyen szerű szervezetek): a Duna menti Országok Munkaközössége (6) és a Fekete-tenger eurorégió (9). (Továbbá a felsorolás 3., 6–7. 11., 13. és 16. eleme a magyarországi lajstromban is szerepel.) A lista összeállításában az előző két jegyzetben megjelöltek kívül felhasznált fontosabb források: *Négy ország a közös jövőért: magyar-román-szlovák-ukrán eurorégiós csoportosulás*. [<http://www.megakom.hu/hun/index.php?kozep=modulok/entelhirek/kitesz.php&hir=72>]; *România și cooperarea în Euroregiuni*. [Románia és az eurorégiók keretében zajló együttműködés.] [<http://greeny.comyrc.com/blog/?p=713>], mindkettő letöltve 2010. augusztus 24-én; Central European Service for Cross-Border Initiatives: *Eurorégiók listája – alfabetikus sorrendben*. [<http://www.cesci-net>].

[eu/euroregiok-IJN](#)]; eurorégió (Evaluation of Cross Border Activities in the European Union): *List of Euroregions and similar bodies in the European Union*. [<http://www.euregio.nrw.de/links.html>]; az Association of European Border Regions elnevezésű szervezet honlapján [<http://www.aebr.net/>] található internetes, térképes jegyzék és a Román Külügyminisztérium honlap-rendszerén olvasható lista [<http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=7283>], letöltve 2010. augusztus 24-én. (Az utolsóként szereplő kistérségi eurorégió további alapító önkormányzatai Fehérgyarmat és Túrístvándi /Magyarország/, Vaján /Szlovákia/ és Gát /Ukrajna/.)

¹³ Miniszteri szintű találkozón a Călărași és Szilisztra között megépítendő híd lehetőségét is vizsgálta a román és a bolgár fél.

¹⁴ Lásd Éger György: *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában. Szempontok a határregiók vizsgálatának elméleti megközelítéséhez*. PhD értekezés (Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem). Budapest, 2000. 48. o. [www.lib.uni-corvinus.hu/phd/eger_gyorgy.pdf], 2010. aug. 8-án.

¹⁵ A román külügyminisztérium egyik referátuma is rögzíti ezt a tényt.

¹⁶ Magyarország 2008. január 1-jén csatlakozott a schengeni övezethez, Románia számára 2011 márciusa volt határidőül kitűzve, de a csatlakozása a schengeni övezetbe mindmáig nem következett be.

¹⁷ A számítás csak az egyes országok szárazföldi határait veszi figyelembe. Lásd Illés Iván: *Határok és határmenti együttműködés Közép- és Délkelet-Európában*. [<http://www.inco.hu/inco4/innova/cikk2h.htm>], letöltve 2010. aug. 10-én.

¹⁸ Vö. Kruppa Éva: *Régiók a határon. Határmenti együttműködés az Európai Unióban és Közép-Európában*. PhD értekezés (Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem). Budapest, 2003. 142. o. [http://www.lib.uni-corvinus.hu/phd/kruppa_eva.pdf], letöltve 2010. aug. 8-án.

¹⁹ A magyarországi Határ Menti Bihari Települések Területfejlesztési Társulása, valamint a Romániai Határ Menti Önkormányzatok Szövetsége hozta létre 2002 áprilisának közepén, Biharkeresztesen ezt a mintegy 60 települést felölelő kistérségi együttműködést. (Lásd uo. és Kistérségi eurorégió alakult. *Népújság*, LIV. évf., 87. sz. /2002. április 16. kedd/ [http://www.hhrf.org/nepujzag/02apr/_2nu0416t.htm]. Vö. Udvardy Frigyes: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája: 1990–2003*. [<http://udvardy.adatbank.ro/index.php?action=helymutato&helymutato=Biharkeresztes>]. /Utóbbi kettő letöltve 2010. augusztus 24-én./)

²⁰ A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat, a romániai Bihar megyei Tanács, Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata és Nagyvárad Megyei Jogú Város Helyi Önkormányzata alapította 2002–2003-ban. (Lásd *Hajdú-Bihar – Bihar eurorégió: Az eurorégió története*. [<http://www.euroregio.hu/index.php?lang=1&menu=101>] és Udvardy Frigyes: i. m. [<http://udvardy.adatbank.ro/?action=helymutato&helymutato=Hajd%C3%BA-%20Bihar%20megye&kezd=31>], mindkettő letöltve 2010. aug. 24-én.)

²¹ A szlovákiai Csallóköz–Mátyusföldi Regionális Társulás és a magyarországi Győr–Moson–Sopron megye Közgyűlése alapította 2001. január 25-én. (Lásd *A Hármás Duna-vidék eurorégió Alapító Okirata*. Győr, 2001. január 25. [<http://www.euroregio.sk/hu/?module=news&action=getfile&fid=9545>], letöltve 2010. aug. 23-án.)

²² Az ukrainai Kárpátalja tartomány, illetve a magyarországi Szabolcs–Szatmár–Bereg és a romániai Szatmár megye részvételével alakult meg 2000. október 6-án. (Lásd Imre Gabriella: *Kárpátalja gazdasági fejlődésének perspektívái az Európai Unió keleti bővítésének a tükrében*. *EU Working Papers* /Budapesti Gazdasági Főiskola – Külkereskedelmi Főiskolai Kar/, 11. /2008/, 1. sz., 80. o., [http://elib.kkf.hu/ewp_08/2008_1_07.pdf], letöltve 2010. aug. 23-án.)

²³ Burgenland osztrák tartomány, valamint Győr–Moson–Sopron, Vas és Zala magyarországi megyék határon átnyúló együttműködésének a szervezeti kerete. (Lásd az *Europrosperitas 2010 Alapítvány* honlapját: [<http://www.europrosperitas2010.eu/index.php?page=regio&cid=36&lang=hun>], letöltve 2010. aug. 23-án.)

²⁴ Mivel – amint már jeleztük – a teljességre törekedtünk, listánkban nem vontunk éles határvonalat a szó szoros értelmében vett, a határ menti együttműködést célzó, eurorégiók és a tágabb transznacionális együttműködést elősegítő munkaközösségek – Alpok–Adria Munkaközösség (1) és a Duna-menti Országok Munkaközössége (4) – között. Ez az eljárás mondánivalónk szempontjából utólag helyesnek is bizonyult. A lista összeállításában az előző öt jegyzetben megjelölteken kívül felhasznált fontosabb források (tanulmányok, jegyzékek és alapító okiratok): *Helyi szintű EGTC-fejlemények – Többletérték és problémák megoldása*. Összefoglaló. Európai Unió, 2010. 3. o. [http://portal.cor.europa.eu/egtc/en-US/Publications/Documents/EGTC%20Developments%20on%20the%20ground/f_cdr6210-2010_etu_hu.pdf]; Lelkes Gábor: Határ menti együttműködés – a kisebbségi identitás megőrzésének eszköze. In Bakó Boglárka – Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2006. 157. o. [http://www.mtaki.hu/docs/magyarlakta_kistersegek/kisterseg_lelkes_gabor.pdf]; Majoros András: *A többszintű területi együttműködés lehetőségei és akadályai. A Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió esete*. Műhelytanulmány (Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány). Budapest, 2009. 16. o. [<http://www.eokik.hu/data/files/156821289.pdf>]; Central European Service for Cross-Border Initiatives: *Eurorégiók listája – alfabetikus sorrendben*. [<http://www.cesci-net.eu/euroregiok-IJN>]; euroregio (Evaluation of Cross Border Activities in the European Union): *List of Euroregions and similar bodies in the European Union*. [<http://www.euroregio.nrw.de/links.html>]; az Association of European Border Regions elnevezésű szervezet honlapján [<http://www.aebr.net/>] található internetes, térképes jegyzék; az Ister-Granum eurorégió honlapján [http://www.ister_granum.hu/index.php?k=admin/data/00000000/fix/00000010/fix/00000001&cid=0] olvasható lista; valamint *Zemplén Euroregion. Deed of Foundation*. Sátoraljaújhely, the 23rd of April 2004. [http://www.zemplen.hu/rva/euroregio_elemei_alapito_okirat_eng.pdf] (letöltve mind 2010. aug. 23-án).

²⁵ Kruppa Éva: i. m. 140. o.

Bodó Barna – Toró Tibor

Az EU-csatlakozás hatása a határon átnyúló gazdasági kapcsolatokra

A szegedi *Innorratio Kutatóműhely* és a temesvári *Szörvány Alapítvány Kisebbségi-Regionális Kutatócsoportja* 2009-10-ben egy közös kutatás¹ keretében vizsgálta az európai uniós csatlakozás hatását a magyar-román határon átnyúló gazdasági kapcsolatokra.

A téma kiválasztásában elsődleges szerepet játszott, hogy a Bánság XIX. századi sikeres gazdasági modernizációját a régió Trianon utáni felosztását² követően is példaértékűnek tekintik az utódállamokban, a térség földrajzi, történelmi és kulturális összetartozását mindmáig sokan vallják. Ezen az alapon jött létre 1992-ben testvérmegyei kapcsolat Temes és Csongrád megyék között, innen továbblépve hozták létre a két megye akkori vezetőinek jelentős szerepvállalásával a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégiót (1997-ben). A DKMT Eurorégió célját három pontba sűrítve fogalmazták meg: 1) az együttműködés megszervezése egymás érdekeinek szem előtt tartásával, a kölcsönös bizalom légkörében, a demokrácia eszményei, továbbá az európai területfejlesztési politika elvei alapján; 2) a kooperációnak biztosítania kell a térségben rejlő adottságok és lehetőségek lehető leghatékonyabb kiaknázását; és 3) el kell érni, hogy az Eurorégió az erős, sokszínű és intézményesített együttműködés révén a globalizálódó világ kihívásai nyomán egységesülő Európa integráns részeként újjászerveződő Közép-Kelet-Európa egyik gazdasági, politikai, kulturális, tudományos és innovációs centrumává váljon.

A DKMT Regionális Együttműködés Közgyűlése 2004. május 22-i ülésén döntött arról, hogy elkészíteti az Eurorégió fejlesztési tervét. A stratégia elkészült, de már 2007-es publikálásának (Bodó–Nagy 2007) idején nyilvánvalóvá vált, hogy a regionális együttműködés iránt a helyi szereplők érdeklődése időközben mérséklődött, az együttműködés csendben lekerült a kiemelt politikai prioritások közös listájáról. Ebben a politikai-társadalmi környezetben tartotta szükségesnek és vállalta a két – szegedi és temesvári – kutatóműhely a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok kutatását.

A kutatás két nagy szakaszra bontható: az első rész a kérdőíves felmérés³, a második rész pedig interjúkutatás, amely a mélyebb összefüggéseket

tárja fel. Az egymást kölcsönösen kiegészítő kvantitatív és kvalitatív technika együttes alkalmazásával átfogóbb képet alkothatunk a vizsgált térség határon menti kapcsolatainak alakulásáról és a kapcsolatokat befolyásoló tényezőkről. A kérdőíves kutatásban feltárássra került a két megye vállalkozásainak struktúrája, a kapcsolati hálózatuk. Ezen túlmenően a realizált gazdasági kapcsolatok, a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok fejlesztésének intézményes keretei, a határon átnyúló együttműködések, valamint az európai uniós csatlakozás megítélése is.

A kvantitatív kérdőíves kutatás eredményeit kiegészítendő került sor egy kvalitatív, interjú kutatás megvalósítására. Az interjúk alapján feltárássra kerültek az európai uniós csatlakozás hatásaira, a kétoldali határon átnyúló kapcsolatokra, a határon átnyúló együttműködés és az állami intézmények kapcsolatára, a civil szféra szerepére, valamint a határon átnyúló együttműködések és az európai finanszírozásra vonatkozó mélyebb összefüggések. Mindezen túl számos – a kérdőíves kutatás során felmerült – kérdéses terület háttérben álló tényező is nyilvánvalóvá vált. Az 50 alanyból – a két megye vállalkozói szférájának jeles személyiségeiből, politikusokból, határon átnyúló együttműködésért felelős intézmények és/vagy civil szervezetek vezetőiből – álló célcsoporton végzett interjú kutatás célja kettős volt: egyrészt kvalitatív eszköz segítségével mélyebben és alaposabban megismerni a vizsgált társadalmi, gazdasági jelenséget, azaz a gazdasági szereplők határon átnyúló gazdasági együttműködéseinek motivációit, mintáit. Másrészt megszólaltatni azon (szak)politikai szervezeteket, intézményvezetőket és a helyi közösségek közvélemény-formálóit, akiknek jelentős szerepe lehet a kétoldalú magyar-román üzleti kapcsolatok fenntartása, fejlesztése, bővítése terén. Mind Csongrád, mind Temes megyében 25 interjú készült el, hogy alapul szolgáljanak olyan javaslatok megfogalmazásához, melyek a fennálló helyzet meghaladására irányulnak.

Az interjúkutatás főbb módszertani jellemzői:

- *jellege:* félig strukturált interjúkutatás;
- *kérdéses módja:* kérdezőbiztosok alkalmazásával személyes lekérdezés
- *alapsokaság:* (1.) Csongrád (HU) illetve Temes (RO) megyék jelentősebb gazdasági szervezetei (2.) Csongrád és Temes megye közötti határon átnyúló kapcsolatok szempontjából jelentős (szak)politikai szervezetek, intézmények vezetői, képviselői;
- *mintanagyság:* 25-25 szervezet/fő (1.) 15-15 gazdasági szervezet/fő; (2.) 10-10 (szak)politikai szervezet/fő);
- *mintavétel:* (1.) az interjúkutatás keretében megkeresett gazdasági szervezetek kiválasztása nagyságuk, méretük alapján (éves bevétel nagysága, foglalkoztatottak száma) történt, illetve hólabda módszer

alkalmazásával történt (2.) a (szak)politikai szervezetek kiválasztása szakértői mintavétel illetve hólabda módszer alkalmazásával történt.

Az interjúkhoz a kutatók által előkészített, külön-külön interjú-vezető készült a gazdasági és a politikai szereplők számára, melyek meggyéknként azonosak voltak, azonban az interjúszituáció függvényében lehetőség volt hangsúlyok eltolására illetve további, aktuális kérdések, témák felvetésére, bemutatására. Az interjúk során a kérdéseket az interjú készítője olvasta fel. Az interjúbeszélgetések rögzítése diktafonnal (elektronikusan) történt, továbbá elkészült az interjúk írásos átírata, majd következett az elemzés. Módszertani szempontból az interjúk egyrészt *véleménynyilvánító* interjúknak minősülnek (az alanyok egyes eseményekre, intézményekre, csoportokra vonatkozó véleményeit rögzítik), másrészt *dokumentáló jellegű* interjúk (melyek információkat nyújtanak konkrét eseményekről és célkitűzésekről, amelyek olyan eseményekhez vagy helyzetekhez kötődnek, melyekben a megkérdezettek részt vettek). (Chelcea 2004) Azonosítottuk a *fő témaköröket*, melyek több – legalább három – interjúban felmerültek, összegyűjtöttük az ezekhez kapcsolódó véleményeket, ezek alapján összefoglalót készítettünk a megkérdezettek egyes témakörökhöz kapcsolódó megközelítéseiről.

A határon átnyúló együttműködés jellege szerint sok szereplőt érintő folyamat. Az elemzés keretében *3 cselekvési szintet* határoztunk meg, és minden szinten meghatároztuk a nagy jelentőségű szereplőket és téma-, illetve problémaköröket. Az említett három szint: az Európai Unió szintje, melyen a közösségi folyamatok zajlanak; az érintett országok ügyeit érintő nemzeti szint; és végül az intézményi, illetve a regionális-helyi szint, mely az érintett intézményekre, egyéb kapcsolódó szereplőkre vonatkozik. Az utóbbi szint egységességét illetően kérdések merülnek fel, mivel mind a közigazgatás-elmélet szerint, mind az országaink gyakorlatában a – jelen esetben a megyei szint által asszimilált – regionális szint és a helyi, települési szint elkülönülnek. (Lőrincz 2005, Alexandru 1999) Még ha el is fogadnánk az előbb említett két szint külön létezését, mivel a jelen tanulmány két megyére és ezek településeire vonatkozik, nincs ok arra, hogy e szinteket külön kezeljük.

Az EU-csatlakozás gazdasági hatása

Az európai uniós szintre vonatkozóan két alapkérdést fogalmaztunk meg: *Mi volt a két ország EU-s csatlakozásának általános hatása a két ország gazdaságára vonatkozóan?*, illetve *Mi volt a csatlakozás politikai aktusainak a hatása a határon átnyúló gazdasági kapcsolatokra?* Az első kérdésre adott válaszok általában két aspektust érintettek. A mozgásszabadság biztosítását illetően megfogalmazódott általános vélemény, hogy a változás nagymértékben pozitív

jellegű, új fejezetet nyitott a határon átnyúló kapcsolatok történetében („Érintett ugyan, de nem mondanám, hogy rossz értelemben.” vélekedik a /9R/4 kód-számmal jelölt alany. „Egyértelműen előnyös volt az ország számára, akarva-akaratlanul átvettünk egy gazdasági rendszert, egy kipróbált, civilizáltabb térséghez csatlakoztunk. Még ha most válság is van, az EU-nak működnie kell.”/10R/) Elhangzottak a csatlakozás késlekedését sérelmező vélemények is: („Románia a deszert fejlesztések kapott helyet az európai lakoma asztalánál, amikor már csak a morzsák maradtak.” /20R/) A csatlakozáshoz kapcsolódó problémák összefüggnek az adott társadalmak fejlődésével, emiatt Románia határozottan előnytelen helyzetben van/volt. („Romániát újra 'ki kellett találni' a 90-es években, a forradalom után. Természetesen ez a folyamat sok nehézséggel járt.” /21R/) Ugyanakkor a csatlakozás szükséges volt Románia jövője szempontjából („Ugy gondolom, hogy Románia csatlakozása az Európai Unióhoz felgyorsította Románia európai állam-má válásának folyamatát. Sok bepótolni valónk van, de az EU irányába tett lépés arra kötelez, hogy lépést tartsunk a többi állammal.” /21R/)

Az egységes piacra, a kapcsolatok feltételezetten és remélten felívelő pályájára vonatkozó válaszok sokkal változatosabbak. Mindenekelőtt, a jelenlegi kapcsolatok révén helyre kell állítani azt a természetellenes helyzetet, melyet a kommunista időszak idézett elő („A román–magyar határvidéken vannak gazdasági eltérések. Nem olyan mértékűek, mint Németország és Lengyelország között, de mégis léteznek gazdasági különbségek. Ezek mellett lényegesek a 60-as, sőt a 70-es évek fejlődése által okozott társadalmi–politikai különbségek, amelyek tovább növekedtek Románia 1980 utáni teljes elszigetelődése után. Ez a térség fontos területi egységeket ölel fel, a folyamat akkor zárul le, amikor kialakul az erőegyensúly a három ország érintett megyéi, régiói között.” /20R/) Elemzések szerint 2007-2008-ban a román oldalon egy gazdasági robbanás, egy gazdasági „bumm” ment végbe a kapcsolatok terén, viszont a magyar (és egyéb külföldi) gazdasági szereplők megjelenése feltárta a román gazdaság elégtelen felkészülését az integráció tekintetében. („Románia EU-s csatlakozásának hatásai eltérnek a várt eredményektől, az elvárás egy hosszú távú gazdasági hatást előidéző fokozatos fejlődés volt. Ezzel szemben Romániában 2007-2008-ban bekövetkezett a gazdasági 'bumm', ami után jött a válság, ami nem került el minket sem.” /7R/. „Egyre több az azonos profilú cég, nagy a verseny, nehezebb a túlélés. Más lehetőségeket kell találni, felismerni a keresletet, csökkenteni a költségeket azáltal, hogy olcsó minőséget kínáló cégeket választunk ki. Mindig mozgásban kell lenni.”/10R/) Egyes román vállalkozók azon a véleményen vannak, hogy Magyarország jobban felkészült a csatlakozásra, mint Románia és ez a helyzet hátrányosan érintette a román befektetőket. („Magyarország előttünk jár, sokkal.” /9R/; „Románia és Magyarország között vannak különbségek. Magyarország felkészültebb volt a munkára. Magyarországon a munka iránti tisztelet és hozzáállás más volt, és most is más. Általában nagy különbség van a két ország között a

munka iránti megközelítést, a munkarend betartását, stb. illetően.” /17R/) Speciális terület a kultúra: a vélekedések szerint ezen a téren is a magyar fél van előnyösebb helyzetben. („Magyarországon a könyvpiac sokkal dinamikusabb, annak ellenére, hogy a lakossága kisebb. Például a könyvvásárlás négyszer nagyobb, mint nálunk.” /21R/) Egyetlen alany vélte úgy, hogy Románia helyzete a csatlakozás előtt jobb volt („Magyarország helyzete 2009 előtt rosszabb volt, mint nálunk, most fordítva van.” /2R/)

Az általános hatást illetően a magyarországi alanyok nagymértékben hasonló véleményeket fogalmaztak meg a Temes megyeiekkel szemben. Ezzel ellentétben a gazdasági feltételek összehasonlításakor a vélemények eltérnek. „Azért rajtunk keresztül ment a tőke Romániába. Tehát az a tőke, amely ebbe a térségbe érkezett volna, hogyha Románia nem lett volna európai uniós ország, az tovább lépett egy országgal.”/2H/; „A külföldi tőke Szegeden át jut el Romániába. Ha Románia nem lenne EU-tagállam, ezen pénzüsszegek nagy része Magyarországon maradt volna.”/5H/ „Románia jobban alkalmazkodott az új helyzethez, jól ki tudta használni a lehetőségeket.”/2H/; „Romániában a jogi feltételek megkönnyítik a beruházásokat.” /3H/. „Magyarországnak nem sikerült szerintem jól alkalmazkodnia a közös agrárpolitikához, mivel az egy eszközrendszer, egy lehetőség, vagy lehet élni vele, vagy nem. Szerintem nekünk nem sikerült. A gazdaságunk sem volt jól felkészülve rá, éppen ezért a csatlakozás megrázó élmény volt, és szerintem a mai napig nem tudott belőle kilábalni. (...) Úgy egyébként Románia azért alapvetően jól élt a lehetőségekkel, (...) de ágazati képviselőkkel beszélgetve, a gazdaság sokat küszködik”/4H/. „Nagyon sok olyan törvényt, gazdasági törvényt hoztak Romániában, amelyek segítették a külföldi tőke beáramlását. Úgy mondhatnám, hogy vállalkozó-barát törvényeket, rendelkezéseket hoztak. Persze hogy részben az Uniónak is piacra volt szüksége Romániával kapcsolatban, de miután Románia is uniós ország lett, még könnyebb volt a gazdasági vonalon, a kereskedelemi, a befektetési és az építőipari fellendülése is”/2H/.

A csatlakozást illetően vannak, akik szerint egyik ország sem volt rendszeren felkészülve az integrációra: „Sem Románia, sem Magyarország a csatlakozás pillanatában nem volt felkészülve az európai források lebívására. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy abból, amit kapnunk kellene, nem hívunk le csak 25-30%-ot.” /14R/.

Következtetésként megállapítható, hogy a román válaszadók számos érveléssel támasztották alá állításukat, miszerint Magyarország Romániánál jobb helyzetben volt a csatlakozáskor, és a közvetlenül utána következő időszakban. A magyar válaszadók tudatában vannak Magyarország helyzeti előnyének, szerintük mégsem sikerült egy sor lehetőséggel élnie az országnak. Eközben látják, hogy Romániában is vannak pozitív változások. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a pénzügyi nehézségek miatt mindenki azt hiszi, hogy a szomszéd helyzete jobb.

A kétoldali, határon átnyúló kapcsolatok

A Csongrád és Temes megyeiek szomszédok, számukra a határon átnyúló kapcsolatok jelentősége nagy volt a múltban és az a jelenben is. Ennek megvannak a történelmi előzményei. Felidézhetjük a történelmi Bánság példáját, a tartomány a XIX. század második felében kimagasló fejlődést futott be, ebben a korszakban több olyan tudományos-technikai illetve gazdasági siker született itt, amelyek regionális, vagy éppenséggel európai szinten is elsőbbséget biztosítanak a térségnek. (Hategan-Pírse 2009; Hategan 2010)

1990-től kezdődően, az erős társadalmi és politikai válsággal küzdő Jugoszlávia szomszédságában Románia dél-nyugati – így Temes megyei – lakossága számára egyértelművé vált, hogy az Európába vezető út Magyarországon, tételesen Csongrád megyén keresztül vezet. A felzárkózás szükségessége minden helyi közszereplő számára nyilvánvaló volt, megnövekedett tehát a valamiféle „kiút” iránti érdeklődés. Ugyanakkor a Jugoszláviával/Szerbiával közös határok létezése a három ország gazdaságának összehasonlítására ösztönöz. Minden összehasonlítás a határon átnyúló és a határ menti jelenségek és folyamatok figyelmes követését feltételezi, tehát a másik iránti érdeklődés egyben egyfajta verseny létének és elfogadásának a bizonyítéka is.

A két ország közötti kapcsolatot, illetve a kapcsolatok perspektíváit a megkérdezettek eltérő módon látják. Többségben vannak azok, akik azt állítják, hogy a kétoldali kapcsolatokban Magyarország kedvezőbb helyzetben van, bizonyos előnnyel és gazdasági fölényrel rendelkezik (*„A határon átnyúló kapcsolatok több területen – mint például az információcsere – fejlődtek, jelenleg Szerbia és Magyarország határán levő struktúrák közötti kereskedelmi cserék növekedésének vagyunk a tanúi.” /6R/* „Magyarország jelenléte Románia piacain erőteljesebb, mint a Romániáé Magyarországon, melynek oka a romániai centralizált politika hagyománya. Szükség van a mentalitás megváltoztatására, és reményünk a fiatalokban áll.” /3R/. *„Lehetőségek a kapcsolatok fejlesztésére léteznek. Ennek ellenére aránytalanság áll fenn: Magyarországon 800 román tőkével rendelkező cég működik, Romániában a magyar tőkével rendelkező cégek száma 10 000. Azonosítani kell ennek az okát, a magyarizat nem pontosan ismert.” /5R/.* „Romániában olcsóbb a munkaerő, Magyarországon magasabb a termelékenység, mely hatással van az árak alakulására, és előnyösebb helyzetet biztosít Magyarországnak számára. Lásd az élelmiszerek esetét.” /5R/. *„Ezelőtt Ausztriából importáltunk, elég nehezen ment, amikor már EU-tagok lettek, mi még nem, ezért bonyolult volt. Nem ismertek minket, nem nagyon bíztak bennünk. Csatlakozásunk óta több magyarországi céggel működünk együtt.” /12R/.*

Az eltérések – főként a gondolkodásban – a Temes megyében végbe ment, a kommunista diktatúra támogatott társadalmi-demográfiai folyama-

tokkal is magyarázhatóak. („Kulturális téren, valamint a mentalitás szempontjából nem kellene legyenek nagy eltérések, viszont ma ezek nagyobbak, mint 50 évvel ezelőtt, mivel Temes megye lakossága 60-70%-ban kicserélődött. A német és a zsidó lakosság elment a térségből. A lakosság száma nem csökkent jelentősen, mivel az ország más részeiről más lakosok érkeztek, más mentalitással.” /20R/). Létezik tehát egy mentális sorompó, amely gátolja a kapcsolatok fejlődését. („Létezik-e még mentális sorompó? Én azt mondom, hogy sajnos még van, akkor is, ha egyre átjárhatóbb és porózusabb lett. Még a leginkább konzervatívabbak is, akik hangoztatták, hogy „mi idevalósiak vagyunk, ők odavalósiak”, ők is kezdik belátni, hogy az egyetlen esély a fennmaradásra és a haladásra az együttműködés.” /24R/) Mások borúlátóak az együttműködésekkel szemben. („Együttműködési lehetőség magyarországi cégekkel? Nem tudom, nem hiszem.” /7R/; „Nincsenek kapcsolataim Magyarországgal, nem is kerestem ilyen lehetőségeket.” /9R/; „Sok magyarországi cég jön ide, és dolgozik itt. Mi nem tudjuk ugyanezt megtenni Magyarországon. Nem értem miért, nem akarunk – vagy félünk? De gazdasági szempontból sok minden megváltozna.” /14R/)

A gazdasági kapcsolatoktól függetlenül, többségében Magyarországot pozitívan ítélik meg a románok. („Magyarország előttünk jár.” /9R/; „Nagyon sokan járnak Magyarországra orvosi kezelésekre, és nem ítélném el őket a körházaikban létező körülmények mellett.” /11R/; „Azt hiszem, Románia és Magyarország között vannak különbségek, Magyarország javára.” /17R/). Léteznek más vélemények is, melyek egyértelműen bírálták Magyarországot. („Ha átmennek Magyarországra, már az első kilométer után a rendőr megállítja, és meglátja, hogy kenőpénzt követel. Ez a dolgok „földalatti” helyzete.” /20R/).

Másrésről, a magyar alanyok a többé vagy kevésbé szubjektív véleményeiken túl, a kapcsolatok javulását célzó javaslatokat is megfogalmaztak. A benyomásokkal szemben a nyilatkozatok nem túl pozitívak. Szemléleti különbségek állnak fenn, mondják egyesek, és ez nevelést igényel. („Előítéleteink vannak. Az a vélemény van elterjedve, hogy a románok ellenségesek velünk szemben.” /2H/ „Ha szabad így fogalmaznom, nem igazán vagyunk szívesen látva Romániában. A románok gondolkodásmódja nagyon eltér a miénktől, tehát nevelésre és kultúrára van szükség, hogy közelíteni tudjunk egymáshoz.” /4H/ „Említetném a saját példámat, ahogy én jártam. Óvatosnak kell lennünk az együttműködéseinkben. Ismétlem, nem általánosítok, de én megjártam.” /21H/ „A románok sem mind egyformák. Egyesek a történelmet, Trianont idézik fel... Azt hiszem, a csatlakozás változtat ezen a helyzeten, lerombolja ezeket a mentális korlátokat.” /10H/). Többen vallják, hogy napjainkban egy arányváltás megy végbe, jobb idők eljövételében reménykedhetünk. („Manapság sokkal könnyebben megtalálok a keresett partnert. Elmúlt az az időszak, amikor például egy vásáron történt névjegykártyacsere után elindítottuk az üzletet anélkül, hogy alapvető információink lettek volna a másikeről.” /9H/ „Jelen kell lennünk ezeken a piacokon, mivel a határvidékeken nincsenek nyelvi akadályok vagy kommuni-

kációs problémák.” /6H/). Az együttműködések elősegítése érdekében be kellene avatkozni a törvényhozás szintjén, normákat kellene újrafogalmazni. („*Tudom, hogy kritikát fogalmazok meg, de felmerül bennem a kérdés, miért nem lehetséges a cégalapításhoz szükséges összes engedély beszerzése vidéken is, miért kell ezek miatt Bukarestbe utazni?*” /22H/ „*A gazdasági rendszert össze kellene hangolni, megoldásokat és hasonló eljárásokat kellene kidolgozni.*” /2H/

Kikértük az alanyok véleményét a Temes és Csongrád megyék közötti kapcsolatokról. Egy részük beismeri, hogy nincs elegendő információ a birtokában. („*Nekünk van egy nagy hibánk, hogy állandóan véleményt mondunk olyan dolgokról, amelyekről nincs elegendő információnk. Tehát nem mondhatom Magyarországra vonatkozóan, hogy elég információm van ahhoz, hogy megútéjlem, de azt sem mondhatom, hogy egyáltalán nincs információm.*” /18R/) „*Egy biztos, a romániai kapcsolatokat román nyelven, román kereskedőkkel, beszerzőkkel kell ellátni. Másképp ez nem megy.*” /5H/. A Duna–Körös–Maros–Tisza (DKMT) Eurorégió keretén belül sok polgármesteri hivatal és megyei közgyűlés között vannak kapcsolatok. Hangzottak el vélemények, melyek szerint a kapcsolatok jók, működőképesek. („*A szomszédokkal folytatott együttműködés kitűnő volt. A kapcsolatunk alatt a Szegedi Fejlesztési Ügynökséggel folytatott együttműködést értem. Ők segítettek egyéb régiókn belül kapcsolatok létrehozásában. Nagyon komolyan és alaposan végzik a munkájukat. A kapcsolatunknak jó alapja és perspektívái vannak, melybe érdemes befektetnünk.*” /19R/). Mások ennél többet várnak, a határon átnyúló együttműködések stratégiai megközelítését. („*Az önkormányzatok és a közigazgatás szintjén aránylag jó kapcsolatok léteznek. De ezek még nem elegendőek ahhoz, hogy folyamatosan működjenek. Mintha ezek a kapcsolatok nem hatnák át a gazdasági vagy egyéb szférákat, vagy ezek csak véletlenszerűek.*” /24R/; „*Ha csak Temes és Csongrád megyékre vonatkoztatunk, itt is észlelhető növekedés a kapcsolatok intenzitásában. Egy erőteljes együttműködés, egyeztetés és konzultáció zajlik a finanszírozási programokban való részvétellel kapcsolatban, de rendkívüli változások nincsenek.*” /25R/

Egyesek azt tartják, esély van néhány merész projekt beindítására, de valami hiányzik – a közös érdekek elmélyítése. („*Az európai íratlan törvények szerint Bukarest és Budapest között lennie kellene legalább egy 500 ezer lakosú nagyvárosnak, legalább 500 km-enként legyen egy nagyváros. Nagyváros, melyet fejlődési pólusnak nevezünk. Jelen pillanatban Temesvár fölényben van, de egyelőre Temesvár erőlködik, most nem érdekes, milyen okokból. Ha nem működik együtt Araddal és Szegeddel, Temesvár elveszíti előnyét.*” /20R/; „*Jó lenne, ha egyetlen helyi közösséghez tudnánk viszonyítani magunkat – figyelmen kívül hagyva a határt. Ez azt jelenti, hogy meg kellene szabadulnunk az előítéletektől. Az olyan felvetésektől, hogy ‘mi jobbak vagyunk nálátok’. A magyaroknál, egyes helyeken egy felsőbbrendűségi érzést észleltem. Ez nem jó. A közös helyi értékeket kellene előtérbe helyezni. Ha nem ismerjük ezeket, találjuk meg őket.*” /25R/)

A gazdasági szférához tartozó magyar megkérdezettek nem kizárólag a két megye közötti kapcsolatra utaltak. A közszférában dolgozó közvélemény formálók jótékony hatásúnak vélik a két megye közötti határon átnyúló együttműködést, ugyanakkor állítják (például az /1H/ és /4H/ válaszadók), hogy léteznek különbségek a gondolkodási és megközelítési módok között. A regionális perspektívák szempontjából Temesvár jelentősége felértékelődött. Olyan nagyvárosi vonzáskörzettel rendelkezik, amely Szegeden is hatást fejt ki. („*Ha összehasonlítjuk városaink urbanizációs vonzáskörzeteit, észrevehetjük Temesvár jelentőségét, fölényes potenciállal rendelkezik.*” /3H/) Elfogadó, de elégteltelt nem okozó vélemények fogalmazódtak meg („*Csongrád inkább agrár- és élelmiszeripari termékeket exportálhatna.*” /2H/), ugyanakkor közvetett jelek azt mutatják, hogy a Csongrád megyei gazdasági és politikai szereplők számára a Temes megyével való határon átnyúló együttműködés (már?) nem számítana meghatározó területnek. Nem fogalmazódtak meg mélyreható, stratégiai észrevételek. De abban általános konszenzus mutatkozott a határon átnyúló együttműködést illetően, hogy mindenki nyugat felé tekint.

A határon átnyúló együttműködés és az állami intézmények

Helyi- és regionális szinten a gazdasági szereplők nincsenek megelégedve az állami intézményekkel, és azoknak a határon átnyúló gazdasági együttműködés terén nyújtott támogatásával. A legjelentősebb elégedetlenség a jogi keretekre vonatkozik. („*Országos szinten a jogi keret jobb kellene, hogy legyen a formások leegyszerűsítése által.*” /5R/; „*Legyen rugalmasabb az egész jogrendszer, szükség lenne egy európai jogrendszerre, amely mindenhol érvényes.*” /7R/; „*Én nem kérek semmiféle segítséget. Azt akarom, hogy hagyjanak békén, ne kerüljek olyan helyzetbe, hogy ne tudjak tovább dolgozni. Ne adjanak ki ostoba törvényeket, amelyek akadályoznak. Most adtak ki egy rendeletet, miszerint ha az Unióból akarok árut hozni, be kell iratkoznom valami regiszterbe. De ahhoz, hogy feliratkozzak, a cégem összes társa, a magyarországi is, be kell, hogy mutassa az erkölcsi bizonyítványát. El tudják képzelni, mi van most a rendőrségen... Ha ezt nem oldom meg augusztus 1-jéig, megtiltják, hogy az EU-ból importáljak. Ezzel az intézkedéssel ellenőrizni akarnak egyes árumozgásokat, mindent ellenőrizni akarnak.*” /10R/) Bár a jogi szabályozások területén túlzásokról is lehet beszélni, mégis fontos területek szabályozás nélkül maradtak. („*Még ha van is egy pozitív trend, illetve mindegyik EU-s tagország egyre több szabályt emel át az aquis communautaire-ből, tehát közelítünk egymás irányába, az eltérések mégis számottevőek. És nem eljárási procedúrákra, könyvelésre vonatkozó problémákra gondolok, hanem a hatósági, jogköri problémákra. Azokra, amelyek egy határfeletti átívelő híd felépítésénél merülnek fel. Nincsenek egyértelmű szabályozások, sok a sötétben való tapogatás.*” /25R/).

Az állammal szemben is megfogalmazódnak elvárások, például az, hogy Romániában a kormánynak elő kellene állnia az egyes régiók jellegzetességei alapján elkészített fejlesztési programokkal. („*Magyarországnak van egy kormányprogramja, a Pólus program, jelenleg zajlik⁷, melyben fejlesztési régióként meghatározásra kerültek a prioritások, például Szegeden az agrár-élelmiszeripari szektor, Debrecenben a gyógyszeripar, satöbbi. Ezekben a szektorokban klaszter rendszerben történik a beruházás. Ez egy kormánystratégia, ami a sajátosságok kihasználására irányul. A román Gazdasági Minisztérium képviselője Magyarországra utazott, hogy tanulmányozza ezt a programot, de semmilyen eredmény nem született. Lehet, hogy mivel Románia nagyobb ország, regionális szinten sokkal jobban szakosodott rendszerre van szüksége. Remélem, hamarosan Romániában is lesz.*” /19R/). Még ha a Pólus program nem is célozza meg közvetlenül a határon átnyúló együttműködéseket, pozitív hatása lehet ezekre a tevékenységekre. Egyes vélemények szerint a román állami intézmények viselkedése azért olyan, amilyen, mivel az állampolgárok bármit elfogadnak („*Mi, románok nagyon alázatosak vagyunk. Azt csináljuk, amit mondanak nekünk. Jóké vagyunk szolgálóknak. És egy csapat alkalmatlan vezet minket.*” /12R/). Nem véletlen, hogy az állam beavatkozása ellenkezést vált ki. („*Úgy gondolom, az állam beavatkozása nem kell, hogy annyira fontos legyen, a felelősség a beruházóé.*” /14R/) Mivel a bürokrácia túl nagy, mindenki gyorsabb megoldást keres, és így megjelenik a korrupció. („*Nálunk a bürokrácia nagyon nagy. Annyi űrlapot kitölteni... És akkor segítenek, ha viszonzod a szívességet.*” /12R/; „*Haragszom a politikusokra.*” /4R/)

Hiányosságokat a magyar válaszadók is jeleztek. Mind a helyi vállalkozók, mind a politikusok kritikával illetik az államot, amiért nem segíti a határon átnyúló együttműködéseket. („*Nem támogatja a határon átnyúló beruházásokat.*” /5H/. Mindkét országban működnek kormányzati befektetéseket ösztönző szervezetek, amelyeknek széleskörű rálátásuk van a gazdaságra. Ezeket jobban be lehetne vonni a gazdaságfejlesztési intézkedések megfogalmazásának folyamatába. Nagyobb figyelmet kell szentelni a vállalkozásfejlesztési szervezetekre, mert ezeknek a működése jelenleg nem megfelelő. /H5/ „*A gazdaság újraélnkítése az állam feladata.*” /4H/; „*Az állami intézményeknek kell, hogy biztosítsák a gazdasági tevékenységek keretfeltételeit.*” /9H/. Egyesek véleménye szerint Magyarország tranzit ország a külföldi tőke számára, ami végül Romániába jut, ahol jó az infrastruktúra. (/9H/) Elégedetlenség került kifejezésre a jogi keretekre vonatkozóan. („*Szükség volna a gazdasági jogrendszer harmonizálására.*” /4H/) Konkrét kritikák hangzottak el a kormány⁸ gazdaságpolitikájára vonatkozóan, melyek sérelmezik, hogy a kormány felfüggesztette egyes gazdasági beruházások támogatási programjait (/10H/), illetve előfordultak esetek, amikor nem kerültek kifizetésre ilyen programok keretében odaítélt összegek. (/4H/)

A helyhatóságok gazdasági tevékenységek, illetve határon átnyúló együttműködések támogatására irányuló lehetőségei korlátozottak.⁹ A két megye helyi hatóságai között fennálló kapcsolatok jónak vagy nagyon jónak minősülnek. Temes és Csongrád megyei közgyűlések testvérintézményi kapcsolatban állnak, számos helyi önkormányzat (26 az összes 95-ből) rendelkezik együttműködési egyezményekkel a szomszédos megye településeivel. (Bodó 2008) A meglévő keretet a vállalkozók sokszor elégtelennek tartják. Nem készülnek elemzések és stratégiák a gazdasági szektor számára, sem a határon túli szomszédokkal való együttműködés lehetőségeiről. („*A határ menti települések polgármesteri hivatalai nagyobb szerepet kellene, hogy vállaljanak.*” /8R/; „*Sokan kérdezik, hogyan és hol lehet magyarországi partnereket találni. Hasznos lenne egy potenciális magyarországi partnereket és intézményeket tartalmazó adatbázis. Úgy értem, az összes információ egy helyen legyen.*” /19R/; „*A hatóságoknak felelőségeik vannak az illetékességi területükön. Egy megfelelő együttműködési keretet kell, hogy előkészítsenek, amely mozgósítja a többi szereplőt is, akiknek esetleg nincsenek felelőségeik az adott területen. Általában véve, nem nagyon alakult ki egy stratégiai álláspont.*” /25R/). Egyes válaszadók véleménye szerint nincs konzultáció a helyi hatóságokkal, amikor nemzeti szinten a határon átnyúló együttműködésekkel kapcsolatos döntéseket hoznak. („*Tudom, hogy létezik egy nemzeti külpolitika, de a határ közelében figyelembe kell venni azt, ami ott történik, másképpen a külpolitika irreálisra válik. A nemzetközi politika az állam politikája, de ne elemezzük a helyi problémákat úgy, hogy a helyieket meg sem kérdezzük. Én úgy képzelem el a decentralizációt, hogy bevonják a helyi szintet a döntéshozatalba, ne mellőzzék őket, és nem csak a politikák kedvezményezettjeiként kerülnek képbe, hanem be vannak vonva a politika megalkotásába.*” /18R/)

Magyar oldalon a helyhatóságok szóban forgó területen folytatott tevékenységéről alkotott vélemények két aspektusra terjednek ki. Több válaszadó véli, hogy helyi szinten két okból nem valósul meg önálló gazdasági politika: a pénzügyi források hiánya, illetve a illetékes igazgatóságok megszervezésének módja. („*Az önkormányzatoknak nincsenek saját forrásaik a gazdasági tevékenységek, illetve a határon átnyúló együttműködések segítésére – gyakorlatilag nagyon keveset tudnak tenni.*” /9H/; „*Olyan rettentő sok szabad forrással a magyar önkormányzatok sem rendelkeznek, de a román helyhatósági rendszer még rosszabb. Tehát ott még a nagyvárosoknak sincs akkora mozgásszabadsága..., hát mit tudnának tenni? Befektetők iránti érdeklődéssel nincs baj szerintem a magyar oldalon, csak nem jön a befektető. Az infrastruktúra kiépülése az én megítélésem szerint elég nagyot lépett előre az elmúlt 15-20 évben, tehát ott már olyan túl sok teendő nincsen. Az illetékes megyei igazgatóságok nem nagyon rendelkeznek mozgásszabadsággal, a regionális fejlesztési minisztérium által előírt mintára vannak szervezve.*” /7H/) A második érintett aspektus a helyhatósági szervek feladatainak meghatározására vonatkozik. Sokak szerint

ezeknek az intézményeknek valójában nincsenek ilyen feladataik. Amennyiben részt vesznek ilyen programokban, ez a felelősségtudatuk bizonyítéka, nem pedig a törvényben meghatározott feladatkörük teljesítésének következménye. („*A megyei közgyűlés pályázatot írhatna ki a határon átnyúló együttműködést elősegítő projektekre, amennyiben ilyen jellegű feladatokat írna elő számára a törvény.*” /1H/)

A civil szféra és a határon átnyúló együttműködések

A korszerű társadalom szerkezete hármas tagolású: állami, önkormányzati rendszer, civil rendszer (ún. „civil társadalom”) és a gazdasági (piaci) rendszer. A civil szervezetek a polgárok olyan nonprofit, párton kívüli szerveződései (egyesületek, szervezetek), amelyek a különféle érdekek és igények kielégítésére önszerveződés eredményeképpen jönnek létre. A harmadik szektornak is nevezett nonprofit szervezetek a polgári társadalom egyik pillérét képezik. (Coltescu et alii 2005) Demokratikus társadalomban a civil szférának feladata kettős: egyrészt közösségi ellenőrzést gyakorol a politikai tevékenységeket illetően, másrészt a különböző szervezetek megfelelő keretet biztosítanak az állampolgári kezdeményezések megvalósulásának, lehetőség azoknak, akik a közösség rendelkezésére kívánják bocsátani képességeiket, saját forrásait, különböző közös célok megvalósítása érdekében. Az állami szektor és a profitorientált gazdaság mellett harmadik szektorként jelent meg a nonprofit civil társadalom. A harmadik szektornak a fejlett nyugati államokban ma jelentős gazdasági szerepe van, ám fejlődő vagy egykori autoriter rendszerek esetében politikai funkciója is jelentős.

A harmadik szektor sokoldalú lehet: gazdasági tényezőként közreműködhet a köz- és magán szolgáltatások egyensúlyban tartásában a dinamikusan növekvő vagy szerkezeti változást átélő piacgazdaságokban, politikai tényezőként pedig segítheti az állampolgári részvétel szervezeti kereteinek biztosítását, illetve az állam társadalomszervező tevékenységében is partner lehet. A civil szervezetek (kormánytól függetlenek, ún. „nem kormányzati szervezetek”, NGO) lehetnek politikai szervezetek, vallási szervezetek, informális közösségek, magán kezdeményezések; illetve más felosztás szerint: 1) szolgáltató szervezetek, 2) érdekképviseleti szervezetek, 3) adománygyűjtő és elosztó szervezetek, 4) öntevékeny (valamilyen közösségi célokat szolgáló) szervezetek.

A civil szervezetek beemelése a kutatásba teljes mértékben indokolt, és az interjúk keretében kikértük az interjúalanyok véleményét ebben a témában is. A nem kormányzati szervezetek (NGO) első kategóriáját azok a struktúrák alkotják, amelyeket hatóságok alapítottak, és bár a civil szférához

tartoznak, de megjelenésük nem állampolgári kezdeményezés következménye. Román oldalon hasonló nem-kormányzati szervezetek a *Regionális Fejlesztési Ügynökség (ADR Vest)*, a *Temes Megyei Fejlesztési Ügynökség (ADETIM)*. Működik gazdasági kapcsolatokat segítő struktúra is, a magyar kormány által alapított *Nemzetközi Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Ügynökség (ITDH)*, melynek vannak területi kirendeltségei Temesváron is, Szegeden is. Egy speciális szerveződés a *Duna–Körös–Maros–Tisza (DKMT) Euroregionális Együttműködés*, mely 9 megyei szintű helyhatóság (Arad, Temes, Krassó-Szörény és Hunyad megyék közgyűlései Románia részéről, Bács-Kiskun, Békés, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok megyék közgyűlései Magyarországról, valamint a Vajdaság Autonóm Tartomány hatósága Szerbia – akkoriban Jugoszlávia – részéről) közös együttműködési megállapodása alapján jött létre 1997 szeptemberében.¹⁰ Ugyancsak határon átnyúló szervezetként jött létre 2009-ben 75, a határ mentén elhelyezkedő település helyhatósága részvételével alapított Bánság–Háromhatár Európai Területi Együttműködési Csoportosulás (betűszóval BTC EGTC), melynek székhelye Mórahalmon van, és kistérségi együttműködési struktúráként működik.

Magyar részről bevontuk a kutatásba a Csongrád Megyei Mezőgazdasági Társaságot, mely nonprofit és közhasznú. A nem-kormányzati szervezetek második kategóriájába tartozik több Temes megyei a kutatásba bevont egyesület, éspedig: Romániai Magyar Mezőgazdasági Kistermelők és Vállalkozók Egyesülete¹¹, a Romániai Magyar Üzleti Egyesület. Sajátos struktúrárt képviselnek a kereskedelmi és iparkamarák,¹² ezek tevékenységéről több személlyel is készült interjú Szegeden és Temesváron.

Az elemzést a határon átnyúló struktúrákról szóló vélemények bemutatásával kezdjük. A DKMT Euroregionális Együttműködésről a válaszadók többségének jól körvonalazott véleménye volt annak ellenére, hogy sokan téves információk birtokában voltak (miként az egyik interjúalany is megfogalmazta /4R/). A Románia és Magyarország helyi hatóságainak szervezeti eltérései miatt¹³ magyar oldalon, hogy tagjai legyenek a DKMT együttműködésnek, a megyei jogú városok egyénileg csatlakoztak a szervezethez. Romániában a nagyvárosoknak nincs külön képviselve a DKMT keretében, ez a helyzet bizonyos feszültséget okoz. („Magyar részről ott van Szeged, román oldaltól egy város sem tag, tehát a képviselet nem egyenlő.” /19R/) Nincs általánosan elfogadott vélemény a DKMT szerepét és feladatait illetően. („Ezen együttműködés ernyője alatt a tagok vagy egyéb szervezetek el tudják indítani kezdeményezéseiket.” /15R/; „A DKMT-t azért hozták létre, hogy az együttműködés megerősítésének eszköze legyen. A DKMT célja, hogy támogassa, megkönnyítse a DKMT közvetítésével vagy anélkül létrejött együttműködési kapcsolatokat. A DKMT különböző tevékenységi időszakában mutatkozó kiemelkedő illetve mélypontokat a politikai szféra határozza

meg. Én azt mondom, hogy szervezetként kell kezelni – én ennek a szervezetnek a teljesítését nem követem nyomon.” /25R/; „A DKMT tökéletes, mint a rendszer feje, mely négyévente, választásokkor ki van téve a politikai szféra beavatkozásának. Sajnálattal mondom, hogy az utóbbi négy évben az államhatár magyar oldalán a politikum beavatkozásai nem voltak mindig kedvezőek. Az utóbbi időben a DKMT elvesztette a mozgatórugó szerepét, már nincs meg az összetartó szerepe, ellenkezőleg. Időnként egyik vagy másik oldalon mindenféle önös, (hogy máshogy ne nevezzem) apró érdek jelentkezik, ami ellentétben van a fő gondolattal.” /24R/; „A DKMT egy időleges valami. Legyen az, aminek szánták, és ne több. Ha kitért az 1990 évek stratégiája mellett, egy regionális stratégiává fog átalakulni. Minden azon múlik, hogy ez egy időleges vagy egy állandó egység. Végleges lehetne egy 1950-es európai környezetben, 2010-ben egy európai projektnek nem kell stabilnak lennie. Átmenetiségre van szüksége, folyamatos változásra, az erők egyensúlyának tartására.” /20R/) Át kell tekinteni a határ mentén zajló tevékenységeket, és ezek függvényében kell meghatározni a DKMT tevékenységét. („Habár nincsenek határok, mégis léteznek határok a szolgáltatások számára. Például a tűzvédelmet nem lehet megszervezni csak országos szinten, ugyanakkor vannak települések, melyek két ország területén helyezkednek el. A szolgáltatások mégsem lehetnek határon átnyúlóak, itt a mentőkre, tűzoltókra gondolok.” /19R/) Magyar oldalon a hangsúlyt a találkozókra, a tagok részvételével történő rendezvényekre helyezték. („Több találkozót kellene szervezni havonta Temesváron, Aradon, illetve a magyar oldalon, ahol az érintettek megismerhetnék a regionális- és vidékfejlesztési lehetőségeket és projekteket. Egyes szegmensekre időszakos találkozókat kellene szervezni, pontosan meghatározott tematikával, konkrét adatokkal.” /6H/); „Támogatni kellene az időszakos találkozókat, célirányos rendezvényeket kellene szervezni.” /9H/) A magyarországi válaszadóknak nem voltak észrevételeik a DKMT szervezetére és feladatára vonatkozóan.

Egy másik határon átnyúló együttműködést előmozdító szervezet a Bánság–Háromhatár Európai Területi Együttműködési Csoportosulás, mely mivel 2008 végén alakult meg, 2010 elején még nem fogalmazódtak meg a társaságra vonatkozó értékelő vélemények.

A hatóságok által létrehozott civil szervezetek tevékenysége folyamatos, de nem tudják számottevő mértékben befolyásolni a határon átnyúló kapcsolatokat. A Nyugati Régió Fejlesztési Ügynöksége (továbbiakban ADR) az V. számú romániai fejlesztési régió munkaszervezete,¹⁴ ennek állandóan vannak határon átnyúló együttműködési programjai. Az ügynökség képviselője elégedett a jelenlegi helyzettel. („A Magyarországgal folytatott együttműködés kitűnő volt, én a mi és a szegedi ügynökséggel folytatott együttműködésről beszélek, ők segítettek nekünk egyéb regionális kapcsolatok létrehozásában. Nagyon komolyan és alaposan dolgoznak. A kapcsolatunknak jó alapja és perspektívái vannak, melyre érdemes lesz áldozni.” /19R/). Az ADR közvetve vagy közvetlenül társulási

struktúrákat hoz létre, és ezek pályázhatnak az európai finanszírozásokra. („Az ADR létrehozott 2-3 évvel ezelőtt két különböző célt szolgáló egyesületet. Az egyik a Tehimpuls – Regionális Innovációs- és Technológia Transzfer Központ, a másik a Cluster Automotive. E szervezetek az ügynökségtől függetlenek és partnerségi alapon jöttek létre. 2009-ben a Tehimpuls Románia – Magyarország határon átnyúló együttműködés relációban finanszírozást nyert, melyből többféle tevékenységet valósítottunk meg: képzéseket; rendezvényeket, melyek keretében a cégek találkoztak a kutatásokkal; több innovációs tanácsadási csomagot finanszíroztunk.” /19R/) Az ADETIM képviselője stratégiai megközelítéseket tart szükségesnek, amelyek lehetővé teszik a létező lehetőségek kiaknázását. („Az ADETIM még a csatlakozás előtt készített egy stratégiát, melynek egyik összetevője a határon átnyúló együttműködésre vonatkozik, és számításba veszi mind a román-magyar, mind a román-szerb határt, tehát az ADETIM egy mélyreható és szervezett megközelítésben érdekelt, hogy gyakorlati szempontból értékesítse a határon átnyúló együttműködés adta lehetőségeket.” /25R/)

A civil szervezetek szerepét és hozzájárulását illetően aránylag kevés vélemény hangzott el. A civil szervezetek határon átnyúló együttműködésben betöltött szerepükről többen nyilvánítottak véleményt, de ezek nem elég általánosak, nem teszik lehetővé egyértelmű következtetések levonását. („Nagyon keveset tudok a nem-kormányzati szervezetekről, ilyen szervezet sem keresett fel bennünket, hogy felajánlja segítségét. Kellene, hogy jöjjenek és ismertessék a tevékenységi körüket.” /11R/; „Az NGO-k részéről szeretném, ha több támogatást kapnánk, de kétirányú negatív folyamat megy végbe. Úgy értem, hogy a civil szervezetek többet tennének, de úgy látják, hogy a cégek nem érdekeltek. Ha a cégek nem érdekeltek, így az NGO-k sem kezdeményeznek. Úgy gondolom, ha az NGO-k nagyobb hangsúlyt fektetnének a civil eszmeiségre és mindarra, amit a fogyasztóvédelem takar, ez segítené a versenyszférát.” /17R/; „Az a benyomásom, hogy az NGO-k már nem annyira aktívak. Az igazság az, hogy 10 éve több nemzetközi forrás áll rendelkezésre, több együttműködést folytattunk NGO-kal projektek keretében.” /18R/; „Mindig van helye a jobb teljesítménynek. A civil szektor aktívabb kellene, hogy legyen. Nagyon kevés szervezet van, amely szerepet vállal a határon átnyúló együttműködésben.” /15R/)

A kistermelők, üzleti társulások képviselői jól körülhatárolt tevékenységet folytatnak a szakterületükön, de a kapcsolatok alakulását nem tudják döntő módon befolyásolni.

Sajnálattunkra, a magyarországi válaszadók válaszaikban ezt a témát alig, általánosságok szintjén hozták szóba. A szektorra vonatkozó észrevételek az alábbiak: elég fontos szerepük van; fejlődniük kellene, hogy helyt álljanak a kihívásokkal szemben; szükség van az ő szellemiségükre – de nincs semmilyen konkrét utalás sem egyes témákra, sem szervezetekre. (/7H/)

A kereskedelmi- és iparkamarákat illetően megjegyzendő, hogy ezek a szervezetek tulajdonképpen a kezdettől részesei voltak a DKMT tevékeny-

ségi programjainak. Ez volt az alapja annak a gondolatnak, hogy jöjjön létre a Duna–Körös–Maros–Tisza Euro régió Kereskedelmi Kamaráinak Egyesülete. Az érintettek részére az együttműködés információcserét és több reprezentatív rendezvény megszervezését jelentette. („Az eredményekről... tájékoztattuk egymást azokról a finanszírozási lehetőségekről, melyeket az EU az euró régiók számára javasol. Temesváron a Kereskedelmi Kamaránál sokszor hamarabb megkaptuk az információkat, mint Románia Kormánya: a kamara keretén belül létrehoztuk az Európai Információs Központot, ez volt az egyik az ország 6 központja közül. Megtanultuk, hogyan kell projekteket írni, kölcsönösen tájékoztattuk egymást.” /6R/) A leírt helyzet ellenére, a vélemények nem egybehangzóan pozitívak. Sok kritika fogalmazódott meg a pozitív megítéléseken kívül. („Nekem nincs szükségem a Kereskedelmi Kamarára. Interneten megtalálható bármilyen szükséges információ. Tagja voltam, de kiléptem, mivel olyan infókat küldtek, melyek nem voltak hasznosak számomra. Vásárokról értesítettek, ezekre én, ha akarok, egyénileg megyek, anélkül, hogy bárkihez is kötve lennék.” /10R/; „Volt néhány próbálkozás, hogy segítsen, de véleményem szerint már a kezdettől bal lábbal indult. Semmi nem konkrétizálódik, csak ködösítés van.” /11R/; „Beszéltem a Kereskedelmi Kamara vezetőjével és megkérdeztem, mi lenne az előnye, ha tagja lennék a kamarának. Mindaz, amit fel tudtak ajánlani, az néhány találkozón való részvétel, melyeket ők szerveznek bizonyos külföldi cégek képviselőivel, akik esetleg Romániába jönnek. De nem ajánlottak fel egyetlen olyan konkrét dolgot sem, ami vonzó volna számomra.” /13R/; „A Kereskedelmi Kamara tényleg sok mindent tesz. Úgy gondolom, hogy állandó és folyamatos tevékenységein keresztül megpróbálja továbbfejleszteni a szolgáltatásait, kapcsolatokat próbál építeni; 2008-ig általában mindenki úgy gondolta, senki másra nincs szüksége. Ez egy kicsit megváltozott most, hogy itt van a válság, és azt sem tudod, hogyan üljél össze a többiekkel. Az emberek nem fogékonyak, de azok, akik összegyűlnek, kötelesek fogékonyan hozzáállni. Én azt hiszem, hogy a Kereskedelmi Kamara roppant sokat tesz.” /17R/) Első látásra érthetetlen helyzetekről is tájékoztattak: („Cégünk 3. helyen áll Temes megyében a telekommunikáció terén, ezért egy diplomát akartak adni, de az átvételkor kiderült, fizetnünk kell 2 milliót. Még nem vettük át.” /12R/). Figyelembe kell venni a kamarák szerkezeti felépítését, amely országonként eltérő lehet. („A Kereskedelmi Kamarával jó az együttműködésünk, de ott is a nemzetközi projektek jobban mentek 10 évvel ezelőtt. Azonban vannak együttműködéseink nemzetközi projekteken, például Notthingam-mel, ami egy közigazgatás- és üzleti környezetre vonatkozó együttműködés. A dolog rossz oldala az, hogy a mi és más országok kereskedelmi kamarái szerkezete nagyon eltérő. Németországban, Olaszországban, Angliában a kereskedelmi kamarák az üzleti szféra érdekképviseleti intézményei, miközben nálunk ezek egyes kereskedelmi körök érdekszövetségei.” /18R/) A vásárok és egyéb együttműködési formák, melyeket prioritásként kezelnek a kereskedelmi kamarák, egyesek szerint nagyon hasznosak, mások szerint ellenkezőleg. („A vásárok jók, mert ott legalább valamennyire fejlett

cégek jelennek meg, hiszen pénz kell a vásáron való részvételhez. Egy vásár meglátogatásakor ötleteid támadnak. De miután az üzleted beindult, a vásár jelentősége egyre csökken.” /10R/; „Bemutatókon voltam, még egy tanfolyam-félén is részt vettem Bukarestben, ahol elég nagy cégek voltak jelen. Nagyon kedvesek voltak, két napot voltunk ott.” /12R/; „2007-ben Budapesten voltam a fordítók világtalálkozóján, és nagyon érdekes dolgokat tudtam meg Romániára vonatkozóan. Teljesen új tapasztalat volt számomra, és számos ottani dolgot megpróbáltunk nálunk is megvalósítani.” /13R/

A Szegedi Kereskedelmi Kamaráról kevesebb negatív vélemény hangzott el a válaszadók részéről. Ellenben még így is, hogy a kamara az EU-s csatlakozás előtt a magyar vállalkozók által ingoványos talajnak minősített Romániával folytatott gazdasági kapcsolatok egyfajta zászlóshajója volt: („Mielőtt Románia EU-tagállamává vált, a vállalkozóink számára ez egy problémás terület volt, bürokrácia, más világ. És egyszer csak ráeszméltünk, hogy Romániában egy elfogadható pénzügyi rendszer működik, az adók alacsonyabbak, mint nálunk, tehát egy elfogadható országgá vált, és ezt a folyamatot mi is segítettük. Tanulmányokat készítettünk Temesvárról és Aradról.” /3H/) Léteznek vélemények, miszerint többet kellene tenniük az üzleti szféra érdekében. („A kamaratagoknak érdekei szerint kellene orientálódniuk, ez az ő szerepük.” /4H/) A kereskedelmi- és iparkamaráknak monitoring szerepük is van és képesek kell legyenek elindítani illetve fenntartani folyamatokat („Itt vállalkozói összejövetelekre, együttműködési projektekre, soft-nak besorolható tevékenységekre gondolok – ezekben a kamaráknak meghatározó szerepük lehet.” /8H/). Mások szerint szükség van egy új kamaratörvényre, hogy kihasználhassuk az összes kamarai tapasztalatot, a teljes általuk összegyűjtött ismeretanyagot. („Kell egy jó kamarai törvény, akkor helyre fognak állni a dolgok. Az utóbbi időben alkalomszerűen konzultáltak velünk, de a kifejtett véleményünket nem vették figyelembe, ami elfogadhatatlan.” /10H/)

A határon átnyúló együttműködések és az EU pénzek

Mindegyik újonnan csatlakozott európai uniós tagország számára meghatározó a közösségi alapokból neki szánt pénzalapok lehívásának kérdése. Ez a téma talán a legvitatottabb, mivel a gazdasági szereplők nincsenek hozzászokva a finanszírozási projektek elkészítéséhez és menedzseléséhez – mi több, sok a vita azokról a lehetőségekről és módokról, amelyekkel a gazdasági szereplők támogatást kaphatnak a tevékenységük folytatására. Sokak által hangoztatott vélemény, hogy az újonnan csatlakozott országok nem képesek lehívni a létező, nekik szánt alapokból az összegeket az EU-s alapok finanszírozási politikája miatt. A hasonló alapokból finanszírozott sikeresnek ítélt projektek sem számukban, sem összértékükben nem sokat árulnak el: a Temesvári Kereskedelmi Iparkamara teljesítményét, melynek a 2009-2010-es

időszakban 30 futó projektje van, csakis összehasonlító elemzések alapján lehetne értékelni. Milyen számokat veszünk figyelembe egy osztrák kamara sikeres projektjeinek számánál és összértékénél, mit jelent ez a teljesítmény összehasonlítva egy román, illetve magyar kamaráéval.

Ezért elemzésünkben a válaszadók – közéleti személyiségek, a gazdasági élet és határon átnyúló együttműködések jó ismerői – által felvetett problémákra és javaslatokra fogunk szorítkozni. A továbbiakban a következő aspektusokat fogjuk egyenként részletezni: a finanszírozások iránti bizalom hiánya, a tájékoztatás, a partnerek kérdésköre, a projektek elkészítése és a projektek menedzselése.

Bizonyos, hogy a pénzeket lehívó, sikeres pályázók száma sokkal kisebb, mint azoké, akik nem jutnak finanszírozásokhoz. Ennek számos oka van: nem volt jó a kiírás (/2R/), az önerő kérdése (/1R/), az utófinanszírozás, illetve az összeg előzetes befizetési kötelezettségének problémája, (/5R/, /8H/, 9H/) „Maga a program alapvetően rendben van. Amit én átgondolnék, azok technikai jellegű dolgok. A finanszírozás kérdése, tehát ez a jelenlegi utófinanszírozással működő rendszer, ez katasztrofális. Önkormányzatoknál van lehetőség különböző forrásokat igénybe venni különböző szervezetektől, de például egy egyesület vagy egy alapítvány hitelhez nem tud jutni. Tehát ha mondjuk, nyer 10 milliót egy 800 ezer forint éves forgalommal, annak az egyesületnek azt a 10 millió forintot az utófinanszírozás miatt előke-
ríteni szinte lehetetlen. Saját példánkat is látva, jelen projektünkben nyolc hónapja fut, és még egy fillért nem láttunk. Az állami társfinanszírozási előleget megkaptuk, de magát az EU-s támogatást még nem láttuk, pedig menet közbeni elszámolás is létezik. Nagyon lassú az átfutási idő, rugalmatlan a rendszer, túlbonyolított, ilyen dupla, kétszintű ellenőrzés van.” (/3R/), megbízható partnerek hiánya (/4H/); a projektek pályázati kiírásai nem követik a konkrét piaci igényeket, „kitalált” tevékenységeket támogatnak („A határon átnyúló projektekkel kapcsolatban fennáll egy probléma éspe-
dig, hogy a finanszírozási kérelmeket beadó pályázók nem egy olyan ötlet vagy ügy kapcsán adják be a pályázatot, amivel egy ideje küszködnek, hanem a kiírt tematika mentén próbálnak kiválasztani egy ötletet, amit a finanszírozó elfogadna.” /7H/, „Véleményem szerint egy pályázati kiírást konzultációnak kellene megelőznie, melyen részt vehetnének a célcsoport képviselői, hogy pontosan körvonalazódjon a kítűzött cél. Másrészt, a feltételeket oly módon szabták meg, hogy a mi régióinkból valók kötelezve legyenek például egy fővárosi partner bevonására.” /10H/). E finanszírozási programok hatása erősebb és világosabban körülhatárolt, mint más, nem gazdasági területeken. (/1H/) Következésképpen, a rendszer nem felhasználóbarát, merev és bürokratikus, ami a rendszer iránt bizalmatlanságot gerjeszt. („Még ha az EU egy bizonyos fokú felszárkóztatásra is kötelezne, Romániával szemben mindig felmerülnek mindenféle feltételek. A normák alkalmazásában jelentkezik egy jellegzetesen román értelmezés, ez annak ellenére, hogy az EU helyteleníti, alkalmazásra kerül, majd később

módosítják.” /7R/). „Én azt gondolom, hogy ha az Európai Unió szeretné, ha mi ezt kihasználnánk, akkor azokat a forrásokat meg is nyitná, melyek egyébként bizonytalan kimenetelűek, de a rendszer nem létezik. Egyébként elsősorban határ menti együttműködésekéről kellene sokkal-sokkal intenzívebben, dinamikusabban és rendszerbe fogottabban gondolkodni.” /1H/.

A tájékoztatás problémája két elemet foglal magába: az alapokhoz való hozzáférési lehetőségekre vonatkozó információkét, illetve a potenciális projektpartnerekre és egy lehetséges projekthez kapcsolódó jogrendszer ismertetére vonatkozó adatokat. Az első észrevétel azokra a kiírt pályázati projektekre vonatkozik, melyek tekintetében közvetett információt kaptunk: sok az információs forrás, ezek közül a kereskedelmi kamarák élen állnak, de mint ha a vállalkozók többet várnának. A hivatalos leírásból ritkán tudnak egyértelműen tájékozódni, szükségük van további véleményre, tanácsadásra. Az üzletemberek többsége nem ír pályázatokat, ezek nyelvezete szokatlan számukra, tehát az információ magában nem elegendő. („Úgy gondolom, nagyon kevesen – a célcsoport kb. 10%-a tudja segítség nélkül értelmezni a közölt információkat.” /6H/) A partnerek tekintetében sem világosabb a helyzet, mivel a vállalkozói szféra versenyre épül, de a projektek együttműködni tudó és akaró partnereket követelnek. Tehát létezik egy természetes bizalmatlansági szórás, amelyet tovább fokoznak az idegen partnerrel szemben felmerülő problémák; aki más nyelvet beszél és a gondolkodásmódja eltérő. Erre a dilemma-csomagra utalt több alany is, de nem fogalmaztak meg konkrét javaslatokat. Csak a szöveggörnyezetből tudjuk kikövetkeztetni, hogy ennek az akadálynak a legyőzéséhez sokan várnak javaslatokat, vagy konkrét lépéseket a kereskedelmi- és iparkamarák részéről.

A potenciális és jelenlegi partnerekről nagyon kevés vélemény hangzott el az interjúalanyoktól. Miközben az EU-s finanszírozások egyik alapvető követelménye a partnerség, az új tagországok nem képesek a rendelkezésükre álló pénzalapok teljes lehívására, mintha a partnerség problémáival nem foglalkozna senki. Tagadhatatlan, hogy a kereskedelmi kamaránál létezik erre egy adatbázis, de nem ismert, milyen körülmények között lehet hozzáférni. Tulajdonképpen erre vezethető vissza a gazdasági szereplők, az összes érintett szervezet problémája, hiszen megbízható partner nélkül senki nem akar megkockáztatni egy utófinanszírozott projektet, amelyet végül nem számolnak el teljes mértékben. Az egyetlen válaszadó, aki említi ezt a kérdéskört, egy nagyon szomorú példát idéz fel. („A projekt egyik kritikus pontja maga az együttműködés, amivel vállalod, hogy a magyarországi partnerrel közös tevékenységeket folytatsz, és egy költségvetést kezelsz, ami kölcsönös ismeretet feltételez. Nekünk itt volt egy nagy problémánk, mert eleinte egy bizonyos szegedi partnerrel kezdtük az együttműködést, majd 5 hónappal később bebizonyosodott, hogy nem fogjuk tudni megfelelően befejezni a projektet.” /19R/)

A projektírás egyesek szerint olyan szakmai tevékenység, melyet csak szakosodott cégek tudnak jól elvégezni, vagy tekinthetjük ezt egy kihívásnak, ami nem igényel különleges ismereteket – tehát könnyen abszolválható, találékony és alapos emberek által egyaránt. Léteznek cégek, melyek kínálják szolgáltatásaikat, de egyben nehezen értelmezhető jelenségek is mutatkoznak. Az első aspektus a pályázatot beadni tervező cég érdekeire vonatkozik – melyet csak ennek illetékesei ismernek részleteiben. A pályázatiíró cégnek megvannak a saját érdekei. („Ez egy marosvásárhelyi cég, gyakorlatilag ők is magyarországiak. A szélhámosság az, hogy ők meg akarnak győzni, hogy a javaslatuk tökéletes számodra, annak ellenére, hogy ők tudják, ez nem teljesen van így. Tudják, hogy neked nincs a birtokodban elegendő ismeret, nem igazán látod, hogyan fog megvalósulni a projekt. Az ő érdekük az, hogy elvegyék a pénzed, a továbbiakban neked kell megoldanod a helyzetet.” /10R/) A finanszírozási kérelem előkészítésének durvább változata az, amikor az erre vállalkozó cég nem viselkedik partnerként az eljárás folyamán. („Felkeresett egy bukaresti cég, a Tisa Consulting, felajánlotta, hogy segít az alapokhoz való hozzáférésben. De probléma volt a hozzáállásukkal: azt mondták, 300 lejbe kerül nekünk, hogy találkozzunk és beszéljük át a tervezett projektet, további 500-ért átveszik a meglévő dokumentációnkat és megvizsgálják, hogy teljesítjük-e a választhatósági feltételeket.” /11R/; „A tanácsadó cégek különbözőek, sajnos az ár nem garantálja a minőséget.” /18R/)

A finanszírozás odaítélése után merül fel a projektmenedzsment problémája. A hazai finanszírozási projekteknél nincsenek szigorú szabályok, csak általános jellegű utasítások. Egy ilyen pályázat esetében minden számít, és mindenért fizetni kell: egy adat módosítása, egy alkalmazandó megoldás cseréje. Még ha el is fogadjuk azt a véleményt, hogy bárki megtanulhatja a projektmenedzsmentet („A projektmenedzsmentben dolgozhat a filozófustól a mérnökig bárki, teljes a skála. Nem a szakmai alapképzettség számít, hanem az elemző- és összefoglaló készség és a kreativitás. És ezek olyan kvalitások, melyek túlmutatnak a végzettségen.” /18R/), igen sokatmondó az, hogy egyetlen válaszadó sem jelezte, hogy részt vett volna pályázatiírói vagy projektmenedzszeri képzésen.

A jövő – homályos körvonalak

Mielőtt következtetéseket fogalmaznánk meg, ki kell térnünk két dologra. Az egyik az a bizonyos hozadék, amelyet az egyetemek, kutatóintézetek nyújthatnak a határon átnyúló kapcsolatokra vonatkozó megoldások kidolgozásában és alkalmazásában. A tudományos világ alapvetően nemzetközi jellegű, képviselői – a tevékenységük jellege miatt – kapcsolatban kell, hogy álljanak egymással. A határon átnyúló kutatási projekteket egyetlen válaszadó említette (/1R/), többen utaltak a hasonló projektek szükségessé-

gére, illetve lehetőségére. A klaszterek sem nevezhetőek (még?) a gazdasági életünk állandó elemeinek, a két erre való utalás nagyon keveset jelent. Mivel a tudományos szférához tartozó megkérdészetek számára még kimondatlanul is egyértelmű az egyetemek közötti konkurencia létezése, és amellet az, hogy ismert a régióban működő legfontosabb egyetemek profilja. Nem került kifejezésre az a szándék, mely szerint ezek bármilyen módon is együttműködni kívánnának, vagy kölcsönösen segíteni egymást annak érdekében, hogy egyik is nemzetközi elismerést szerezzen egy bizonyos szakterületen. Tehát állíthatjuk, hogy az egyetemek tudományos potenciálja – még? – nincs kihasználva a régió egészének érdekében.

A másik igen fontos aspektus a határ két oldalán élő közösségek közötti kommunikáció. Ez a téma megjelent a válaszadók megközelítéseiben, valamint néhány említésre méltó gondolat is megfogalmazódott. Általánosságban a román fél gyakrabban említi a nyelvi problémát, a magyarországiak inkább találnak magyarokat Romániában, mint fordítva. („*Azt hiszem, a fő akadály a Magyarországgal folytatott kapcsolatok útjában a nyelvtudás hiánya, mivel ha nem beszélsz magyarul, nem igen boldogulsz Magyarországon, nálunk viszont nagyon kevesen beszélnek angolul.*” /16R/) Egyesek mégis azt gondolják, hogy az angol nyelv használata lesz a megoldás. („*Nem hiszem, hogy a kommunikáció problémát jelentene. Ott van az angol.*” /14R/; „*Még ha a nyelv akadályt is jelent, egyre többen beszélnek angolul.*” /15R/) Egy másik lehetőség a környező kisebbségi nyelvek státusának újragondolása lehetne.¹⁵ („*Nálunk nincs senki, aki folyékonyan beszélne magyarul. Őszintén szólva, szeretném már egy ideje.*” /17R/; „*Nagy volt a lebetősége annak, hogy mi Temesváron magyarul beszélünk, ami egy adott pillanatban természetes volt. Javasolnék valamit. A megoldáshoz egy másik szinten kell elindulni. Gondolom, hogy az óvodában a gyermekek sokkal fogékonyabbak. Legyen szerb nyelvóra, magyar nyelvtanfolyam, német nyelvtanfolyam, heti egy-két órában a gyerekek szintjén. Hasonlóan az iskolában is.*” /24R/)

A határon átnyúló kapcsolatok jövőjét illetően két szintről beszélhetünk. A válaszok első csoportja konkrét javaslatokat tartalmaz, mint például egy közös honlap, a potenciális partnereket tartalmazó adatbázis, a meglévő lehetőségek kiaknázása (DKMT és Bánát–Hármashatár), hangsúlyozni az idegenforgalmat, az infrastruktúra problémáit. Ezek fontosak, és biztosak lehetünk abban, hogy egy bizonyos idő múlva meg fognak valósulni. A válaszok második csoportja olyan témákra vonatkozik, mely gondolkodásmód váltást igényel és önreflexiót tételez fel, kitörni a mindennapi fergetegeből és eltávolodni a jelenleg zajló problémáktól. Sokatmondó az a tény, hogy egyáltalán nem esett szó a DKMT Eurorégió két fejlesztési stratégiájáról, melyek tartalmazzák az általunk tárgyalt határon átnyúló együttműködések is. Egy másik észrevétel a válaszokra vonatkozóan, az a politikai hangvitel. Legtöbb

esetben távolságtartó diszkuszióról van szó – különös hangsúllyal az „el fog készülni, meg fog valósulni” megközelítésekre anélkül, hogy megfelelő figyelmet szentelnének a szakmai oldalra. Túl kevés alkalommal kerültek szóba konkrét adatok, túlnyomórészt vélemények hangzottak el.

Általában véve elmondható, hogy a határ menti kapcsolatok terén a határ két oldalán működő gazdasági és egyéb szereplők kölcsönösen jó véleménnyel vannak egymásról. Nyitottság tapasztalható, – mindez a történelmi háttér ellenére – gondoljunk itt akár Trianonra, vagy a Bécsi döntésre (vagy más szempontból nézve diktátumra). A történelmi Bánság természetföldrajzi egysége megadja az alapot az együttműködésre, amit az állami intézmények és a már létező határon átnyúló szervezetek – mint például a Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió, a Bánság–Hármashatár Együttműködés vagy a különböző kistérségi szinten működő határ menti társulások – segítségével ki lehet szélesíteni, elősegítve a térség helyzetének fejlődését. Elengedhetetlen a határon átnyúló ismeretségi háló kiterjesztésének elősegítése mind a gazdasági és közigazgatási szereplők, mind a lakosság körében. Fontos lenne kiegyensúlyozni azt az aránytalanságot, ami a szomszéd országokba való látogatások terén tapasztalható: ösztönözni lehetne a magyarországi lakosság Romániába történő látogatását.

Jó megoldás lehetne, ha bevezetésre kerülne a szomszéd ország nyelvének fakultatív oktatása már általános iskolai szinten is, hiszen a nyelv megismerésével részben már együtt jár a kultúra megismerése is. Új értelmezésre szorulna a regionalizmus: el kell tekinteni a határtól, hiszen igazán csak a helyi közösségek és kapcsolatok számítanak ezen a téren. A kutatás során vizsgált folyamatok komplexitásából kifolyólag további vizsgálódások segítségével még mélyebb problémák feltárása lenne lehetőség, azonban jelen eredmények és a feltárt problémák, hiányosságok – reményeink szerint – segítenek a két térség fejlesztéspolitikájának pozitív alakításában.

Összefoglalásként és esetleges megoldásként a következő javaslatok fogalmazódtak meg:

- A DKMT Euroregionális Együttműködés tevékenységét komolyan ki kell elemezni. A teljesítménye messze elmarad az e típusú együttműködések potenciáljától.
- A kereskedelmi kamaráknak új szerepeket kellene vállalniuk a határon átnyúló együttműködésre szánt európai alapokhoz való hozzáférés elősegítése területén.
- Hasznos lenne, ha mindannyian egy egységes régiót említenénk, figyelmen kívül hagyva a határokat.
- A nemzeti jogrendszert igazítsák egy hasonló régió követelményei szerint.

- Az európai pályázati kiírásokat előzze meg egy konzultáció, melyen vegyenek részt az érintettek képviselői, a projektek potenciális kedvezményezettjei.

Irodalom:

- Alexandru, Ioan 1999. *Administrația publică, Teorii. Realități. Perspective*. București: Ed. Lumina Lex.
- Bodó Barna–Nagy Imre (ed.) 2007. *Strategia de dezvoltare a Euroregiunii DKMT*, Timișoara: CJT și Editura Marineasa.
- Bodó Barna 2008. Határtérség és együttműködés, In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2007-2008*, Temesvár: Szórvány-Marineasa, 85-98.
- Chelcea, Septimiu 2004. *Metodologia cercetării sociologice – Metode cantitative și calitative*, București: Ed. Economică.
- Colțescu Gabriela–Pátó Attila–Atanasescu Adrian–Vesalon Lucian– Adamson, Kevin 2005. *Vocabular pentru societăți plurale / A plurális társadalmak szótára* Iasi: Polirom Könyvkiadó.
- Hațegan, I.- Pîrșe, M.C. 2009. *Premiere și priorități timișorene*, Timișoara: Ed. Banatul.
- Hațegan, Ioan 2010. *Premiere și priorități timișorene 2*, Timișoara: Ed. Banatul
- Lőrincz Lajos 2005. *A közigazgatás alapintézményei*. Budapest: HVG-ORAC.

Jegyzetek:

- ¹ A kutatás a Magyarország–Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 Irányító Hatósága támogatásával a HURO/0801/075 projekt keretében készült.
- ² A Bánságot megosztó országhatárok a trianoni békeszerződés következtében jöttek létre 1920-ban. A terület megtartása érdekében kikiáltották főleg a német vezetők a Bánáti Köztársaságot, de az három hétig, a szerb-francia erők bevonulásáig tartott. A versailles-i rendezés a mind Románia, mind Szerbia által igényelt Bánátot felosztja Románia és Szerbia között, Magyarországnál marad a Torontál megyéből leszakított 258 km²-nyi, 16,6 ezer lakosú, 69,6%-ban magyar Tisza-Maros szöge. Az 1922-es területcsere után 18,4 ezer km²-es északi Román Bánát (1930) 910,4 ezer lakosából 56,1% román, 24,5% német, 10,7% magyar. A 9,8 ezer km²-es, 1941-44 között német igazgatás alá kerülő délnyugati Szerb Bánát (1921) 582,5 ezer lakosából 41,5% szerb, 23,7% német, 17,5% magyar, 12,4% román.
- ³ 1000 fős, a két megyében működő gazdasági szereplőkből álló csoporton végeztek.
- ⁴ A következő jegyzetet fogjuk használni: a romániai alanyok esetében a kód egy számból és az „R” betűből, míg a magyarországiak esetében egy számból és a „H” betűből fog állni.
- ⁴ A harmadik ország Szerbia.
- ⁵ A harmadik ország Szerbia.
- ⁶ Közösségi joganyagból.
- ⁷ A programot 2008-ban elindították.
- ⁸ A megjegyzés az előző, szocialista kormányra vonatkozik, az interjúk a jelenlegi magyar kormány hivatalba lépése előtt készültek.

⁹ Ebben a fejezetben foglalkozunk a helyi hatóságokkal is, annak ellenére, hogy tudatában vagyunk a ténynek, miszerint a közigazgatási elmélet elkülöníti a központi intézményeket és a helyi/regionális igazgatási szerveket.

¹⁰ Időközben 2 magyar (Bács-Kiskun, Békés) és egy román (Hunyad) megye kilépett az euroregionális együttműködési struktúrából.

¹¹ Az egyesületnek hálószerkezete Temes megyében kb. 20 településen van.

¹² A magyar és román kereskedelmi kamarák szerkezeti felépítése eltérő – ez a tény a jelen tanulmány szempontjából nem releváns.

¹³ Magyarországon az úgynevezett megyei jogú városok nem épülnek be közigazgatási szempontból a megyei közgyűlések struktúráiba, így ezek egyfajta közigazgatási fehér foltot képeznek a megye közigazgatási térképén. Romániában a megyeszékhelyek és nagyvárosok – municípiumok – beletartoznak az egyes megyék közigazgatási területébe.

¹⁴ A V. Nyugati Fejlesztési Régióhoz tartoznak azok a megyék, melyek román részről a DKMT Eurorégió alapító tagjai voltak.

¹⁵ A román nyelvben nem használatos a környezeti nyelv kifejezés. Ellentétben a némettel és a magyarral, ahol a környezet helyi nyelveinek számítanak az adott régió kisebbségi közösségeinek nyelvei.

A. Gergely András – Varga Andrea

Politikai sodródások és újragyarmatosítások¹

Magyarország s a többi kelet-európai állam a politikai-gazdasági átmenetek kellős közepén áll, körülvéve az Észak-Dél és Kelet-Nyugat viszonylatokkal, vagy mi több: az európai és nem-európai feltételrendszer vegyességével. E reláció-képletben jószerivel minden átalakulóban van, mégis talán a legalapvetőbb *belső kontextus* a társadalom szociális, szociokulturális tagoltsága maradt, mely a vagyoni, etnikai, kulturális, korosztályi csoportok alapján is megosztottságot mutat. Ez okból kell késztetést érezni arra, hogy a modernizációs folyamat és egyes időszakai által föltett *konfliktusos kérdésekre* választ találjunk. Ez nem valamiféle „euroszkeptikus nyafkázás” révén oldható meg, hanem inkább azokra a súlyosbodó kérdésekre adott válaszokkal, melyek azt mutatják, hogy a magyar csatlakozás, a magyar befogadás, a magyar önértékelés uniós miliőben csalódással járt. E csalódás része – jóllehet inkább alapja, mintsem csupán élménydús következménye – volt, hogy az addig *várva várt nyugatosodásban* a valódi, életképességét igazolni sem próbáló Nyugat *zárva várta* a keleti partnerség következményeit, s nem volt tekintettel a vágyak földrajzi közeledésére vagy teljesülésére, sőt inkább úgy hatott ránk, hogy a saját nyitottságunk is bezárulással végződött.

Az európai dimenziókkal körülvett magyar sodródások ugyanakkor félreérthetetlenül egy eddig komolyan számításba sem vett új globalizációs trend, hullámvész révén lettek érzékelhetőek. Kínai külpolitika és gazdasági fejlesztési ígéreték, amerikai kapcsolatkeresés és Reagan-szoboravatás, euro-zóna iránti félelmek deklarálása, világ gazdasági szervezetek elleni dacoskodás mutatják intenzíven: ím, itt van minálunk a „zárva várt Nyugat”. Röviden: a rendszerváltás mint korszakos átmenet alapvető kísérőjelensége a behódolás, az *újgyarmatosítás* elfogadása, mi több, az Unióval való *azonosulás* és a *belső különbségalkotás* kontrasztjából fakadó alkalmazkodási trend komolyan vétele is.

Az alábbiakban kifejtendő újgyarmatosítási folyamatban néhány korszakos és sorsszerű tényezőre kívánjuk a figyelmet fölhívni: az *egység-képzetek*, a *liminális folyamat*, az *átmenet-felfogások* és a *verseny*, mint uralkodó elv jelzésében véljük mindennek megjelenését.

Befogadás mint kiszorítás, egység mint entitás

A társadalmi hovatartozások-identitások rendszerváltást megelőző időszakában mindegyre hangosabbá vált a *lokalitások értékének* megfogalmazása (ez a nyolcvanas évek Magyarországnak társadalomkutatói „nóvuma” volt), egyúttal a belső – elsődlegesen politikai és gazdasági – ellenállásra, másként gondolásra is „terepet”, teret adó tényező. Az *uniós egység-képzet*, amely a közösség univerzalitásával érvelt a széteső korábbi térségiség (vö. „szocialista országok”, „visegrádi államok”, „második utas” összetartozás) új korszakában, szinte kézenfekvő *célként* nyújtotta a gazdasági együttműködések mellett azt a társadalmi *struktúra-képet*, melyben az önállóság (nemzeti) lényege az európaiság (nagy közös) strukturális változójával összevetve kapta meg létezési esélyét. Az uniós retorika a gazdasági mellett/helyett/fölött az *identikus egységet* ígérte, jogi, normatív, funkcionális és értékrendi dimenzióban egyaránt. Kialakult a paritás, mely szerint a régiókba, azokon belül helyi közösségekbe, s ezekkel párhuzamosan kisebbségek közösségeibe tagolt világok kulturális stratégiai egységekre is tagolódnak, velük együtt pedig jelen van a globalizáció és a lokalitás fából vaskarikája, a „globlokal” (glokális) identitás is, mely területi identitásokat kínál régiók formájában, hangsúlyosan *kulturális egységként* is. A kulturális egység az Unió egysége lett, deklarálva mindezzel azt is, hogy az uniós egységen belül és kívül állók/élők ismét hordozzák az *Európa és a történelem nélküli népek* viszonyrendszerét (Wolf 1995). Aki kimarad, az lemarad. A történelmen kívüliek ezáltal történelem nélküliekké is lesznek, vagyis jelenkortörténetük nemcsak a rendszerváltások tényében, hanem a mindenkori *váltások rendszerében* mutatkozik meg, fikciókká változnak, lokális entitásai tehát víziók maradnak csupán.

A szuperhatalmi és szuperstrukturális miliőben meglátásunk szerint a legmeghatározóbb elemmé válik az átmenet szakaszának egyedi mivolta, a „folyamatábra” erősen hasonlít a van Gennep által „az átmenet rítusainak” (rites de passage) elnevezett kiszakadási és beilleszkedési folyamatra, melynek megannyi változatát az emberi életút és a közösségi kapcsolatok rituális folyamataiban Victor Turner még karakteresebben keresztelt át mint *liminális* (átmeneti, küszöb-) *szakaszt* (Turner 2002). Ennek ide idézhető „kivonata” helyett csupán alkalmazását vetítenénk ki, nevezetesen hogy a közösségek létének idői folytonosságát meg-megszakítják az egyének és kisebb csoportok másságai révén bekövetkező kiszakadásai/leválásai, majd egy speciális átmeneti (határolt, liminális) szakasz után a visszailleszkedési lépcsőfokra érés engedi folytatódni, de immár magasabb szinten újra beilleszkedni a szóban forgó csoportokat. A kortársak (Simmel, Tönnies, Max Weber) által

közösségként kezelt társadalmi egységek a van Gennep-féle, majd a turneri leírásban speciális állapotban figyelhetők meg a *liminális szakasz*ban, amikor nemcsak közösségek alkotnak társadalmat, hanem a társadalom mint közösség is önálló arculatot nyer, éppenséggel szakrális-rituális élmények révén. Ha a magyarországi vagy kelet-európai államokban végbement rendszerváltást tekintjük átmeneti szakasznak, ugyanez a kiválási/szereptudat-építési /visszaülleszkedési etap érvényesül, mégpedig az alábbi dimenziókban:

- adott egy kezdeti, önkéntes, remény-fókuszált mentális leválási szakasz, új identitás-vízió (Gombár 1996, 1998; Konrád 1991; Kovács 2003; Lengyel 1996; Mislivetz 1998; Pataki 1993; Tóka 1992),
- ezt követi a feltételrendszer rendszerváltó körülményekkel és velleitásokkal (akaródzásokkal), adott és adaptációra képes csoport-törekvésekkel (Bruszt–Simon 1992, Erős 1993; A. Gergely 1994; Gombár 1998; Tamás 1992; Vajda 1992),
- ezekre épül az igazgatási és az autonóm igények révén elemekre szét-eső állam (Csanádi 1995; Laki 2009; Lengyel 1996; Mislivetz 1998; Szabó 1992; Szalai 1994; Tanasoiu 2005; Telò 1993),
- ilyen feltételrendszerben maga az államszervezet is, a lakosság is késztetést mutat az állam adaptív változásának elősegítésére: a haladás/fejlődés (progress) mint egyfajta „szabott irány” segíti a célok teljesülését, viszont a teljesülés egy adott fokán a haladás-orientáció a struktúra-orientációba, a keret átalakításába, avagy új irányelvek tudomásulvételébe vezet (A. Gergely 1994; A. Gergely–Lévai szerk. 2004; Kovács 2003; Tamás 1992),
- erre pedig az uniós közös politikák, a kívülről meghatározott norma-rend, a beilleszkedés feltételül szabott alkalmazkodási minőségek (jogi normák, szabványok, projektek, finanszírozási játszmák stb.) és a kívülről szabott keretek-határok elfogadásának normatívája rakódik rá (Bauman 1998; Hofer 1992; Kolosi et alia 1991; Laki 2009; Kende 2001; Mungiu-Pippidi 2005; Ripp 2009),
- végül a globalizáció kulturális fölényének, e fölény elismerésének és eluralkodásának (lásd bővebben Appadurai 1991, 2005; Bauman 1998; Kovács szerk. 2002; Laki–Biró 2001; Lévai 2009; Zapf 2002) további következményei belejátszanak abba is, hogy a térbeliség adott-szabott kereteinek elfogadásával (Bodó–Biró 2009), a modernitás mint globalizációs folyamat átvételével megtörténik mindaz, amit a hazai társadalomkutatás a nyolcvanas években (elsősorban Papp Zsolt tolmácsolásában és megannyi művében) a *struktúra-orientált* és a *kultúra-orientált* társadalmi tagolódás közötti különbségekben érzéklelesen kifejezett (ld. pl. Papp 1985, 1988).

A rendszerváltó átmenet tehát nemcsak sodródóktól, hanem részint az átmenet-felfogásoktól, továbbá az átmenetiséget kezelni vagy tartósítani kész kríziskezelési kapacitásoktól, rutinoktól és készségektől is függ. Eközben a társadalom egyes réteg- és korcsoportjai éppen ezidő szerint kezdenek ismételt és harsányabban szembetalálkozni a Máság legkülönbözőbb dimenzióival. A Máság tűrése/tagadása szabályozza mostanság a különböző nemzedékek viszonyát a magyar nyugdíjrendszerhez, a fiatalok feltörekvési céljaihoz, a generációs értékrendek konfliktusához, a társadalom rendszerváltás-kori egyéb akaródzásaihoz is. A szocializmus korszakában „A Másik”, a másik rendszer, másik élet, másik világ egyértelműen a Nyugat volt a legtöbb nemzedéki csoport számára, olyan szabad tér, ahol az élet MÁSformán volt látványos, fényes és sikerekkel teljes.

Számunkra, társadalomkutatók számára, ezért vitathatatlan feladat lett annak újrafogalmazása, miként formálódik a társas-társadalmi csoportok közötti távolság. Az *individualizáció popularizálódásának időszaka ez* – másképpen szólva. Ez a kettősség különféleképpen jelenik meg a térségi-városi helyi társadalmakban, a kapcsolathálózatokban, a korcsoportokon kívül és belül, országok és etnikai kultúrák, népcsoportok és önszervező szubkultúrák, interetnikus és nemzedéki szubkultúrák között. A kísérő/konstituáló folyamatok képletszerűen:

- *közösségvesztés* – kiegészülve perspektívátlansággal;
- *térvesztés* – kiegészülve munkapiaci tömegesedéssel és kiszolgáltatottsággal;
- *értékvesztés* – megtoldva az idősebb korosztályok identitás-átmenetiségének és politikai-kulturális talajvesztésének terheivel; végül
- *műltvesztés* és arculat-kozmetikázás – amely a jelenben már nem követhető utak behatároltságáig terjed ki, de alapvető komponensei a már ismételt eljátszhatatlan társadalmi és politikai hatalmi szerepek, az újra-ígérhetetlen jövőképek, a hiábavalóan átírt és átfestett múlt-narratívák.

Átmenet-konstrukciók – avagy korszakos és korosztályi problémák a változások korában?

A meglehetősen kényes kérdés, mely ekképpen megfogalmazódik, az együttélés kihívásaiból és ezek fölismeréséből fakad ebben a már majdnem globalizálódott magyar társadalomban. Miképpen a mozgásba jött munkálkodó, majd a piachatékonyság reményében szabadpiacra siető tömegek azt egyhamar tapasztalhatták, a korosztályi csoportok is egyhamar ráébredtek a korábbi társadalmi belterjességek nyomasztó örökségére, s ezzel szembe a

szabadpiaci önérvényesítést állították az Átmenet korai éveiben. Egyhamar rátaláltak azonban az idegenek, a mások, a gyorsabbak vagy olcsóbbak, az alkalmazkodni képesek vagy a konvertálható szakmákkal rendelkezők előnyeire, közösen ébredhettek rá a fiatalok és öregek számára egyaránt egyenlőtlen és egymásét keresztező útjaira, vagyis arra az Átalakulásra, amely a prekapitalista és a posztkommunista világ közötti kölcsönhatásokat a helyi, a községi, az egyéni/közösségi, a magán- és a nyilvános-közös kultúrák közötti viszonyokban mutatja meg. Ez valamiféle új *átmeneti, liminális tér*, vagy a jövő felé vezető út egy átalakító pontja lett, melyben a rendszerváltozás korszaka viszi a konfliktushordozó szerepet. Megváltozik a hétköznapi élet minden feltétele, a gondolkodás, az emberek közötti viszonyok minden értéke is.

Az ipari kultúra második világháború utáni erőteljes fejlesztése, Magyarországon, Romániában vagy Szlovákiában, és Jugoszláviában is a kulturális és társadalmi-strukturális másságok egyre korlátozottabb elismerését hozta a hetvenes évek közepéig-végéig, hogy azután újabb generációnyi idő után ismét a fajlagos kultúraváltás váljon kulcskérdéssé, s érlelődjön meg a szolgáltatás prioritásának igénye, szemben az iparral, s még inkább szemben a mezőgazdasággal. Az Átmenet-forgatókönyvek is legfőképp azzal számolnak, hogy a nyugdíj felé araszoló korosztályok elhelyezkedési perspektívái már számításba sem jönnek fiaik-unokáik korosztályának életvezetési gondjai és piac-alkalmassága mellett. Eközben a kultúraközi és interetnikus feszültségek a legkülönbözőbb mikrokultúrákban alakítják ki a szolidaritás érzületét. Ebben a helyzetben súlyos feladat újrafogalmazni az osztályok és csoportozatok különbségeit, megfigyelni nemcsak kívülről, de belülről is egy-egy társadalmi csoport szereplőinek többrétegű hovatartozását. Szerintünk az egyes eltérő társadalmi csoportok közötti különbségek egyidejűleg életformakülönbségek is, életesélyek változatai is, életút-választások formái is, életremények alakzatai is, és megerősítései az esélyek kilátásait vagy megvalósulásait illető döntésnek. A jövőhöz fűződő képzeleti viszony (elvben, vagy másutt) baráti kapcsolatban áll az emberek egyéni stratégiáival – de az Átmenet korábban jónak tűnő esélyeiben egyúttal felrémlik a *kívülről való meghatározottság* és a társadalmi változások hullámainak kiszolgáltatottság is. Nem más ez sem, mint indirekt öndefiníció (vagyunk, akik nem Ők), mint önként vállalt, merészen elfogadott vagy kényszerből tudomásul vett *újragyarmatosítása* ama világnak, melyre a konstruktív tervezői ész, mint a megkötöttség és kényszerű megfeleléskényszerek korára hivatkozott. A klasszikus gyarmatosításban megnevezhető külső erők itt és most nálunk *a saját teret gyarmatosítják, belső kolonizációt* formálnak, ideológiai alapként nemcsak a külső, uniós kényszereket hangoztatva, hanem a modernizációs fejlődéselv fő karakterét, a kényszer, a sodrást, az áradásokkal szembeni dacos ellenállást is.

Szükségesnek tetszik ehelyütt szerényen jelezni értelmezési kontextusát az *átmenet* és az *átmeneti folyamatok* fogalmának. A tranzícióval összefüggő tartalmaktól túlterhelt már szinte minden politikai interpretáció a kelet-európai tájon. „Átmenetként” interpretálták az időszakos folyamatokat, ez lett kiindulópontja a rendszerátalakulásnak is, ebbe cövekelték a parlamentáris demokrácia tartóoszlopait, ezt a definiálatlan időhosszt adták keretként az átalakítás (senki sem tudta, mennyi) feladatainak. Az Átmenet mint érzékeny határ a belső és külső társadalmi tények között, mint a liberális átalakulás kezdetei óta közhasznú politikai univerzum, és mint meglehetősen széles tér a társadalmi korcsoportok számára – inkább talán többes számban használható, hisz több hullámban hordozott sodrást és változást, de ezzel együtt is a maga brutalitásában nemcsak oka lett/maradt a nehézségeknek, hanem ellenáll az érzékenyebb meghatározásnak is a maga hiányzó tartalmával, s megnehezíti, hogy az általa érintett csoportokat mélységi dimenziókban pontosabban körvonalazzuk.

Általánosan magát a szanaszerte dúló változás-komplexumot jelképezi, mindazon teljességét a politikai átalakulásnak, amelybe beleértendő az összes társadalmi jelenség, amely a Kelet felől Nyugat felé fordulásban megjelent. Ez a típusú átváltozás a társadalmi csoportok számára a *politikai köztér rehabilitását* is jelenti, viszont már kevésbé áttekinthetőek a családi kapcsolathálókat kötelemei, kevésbé tiszták a társadalmi szerveződések arculatai, és nem jelenítik meg a társas-kapcsolati felosztottság vagy rokonsági rendszer összefogó és megosztó szerepét sem – de ugyanakkor mindezekkel szemben harsányan mutatják az *időleges és kölcsönös meghatározottságok összhatásait*.

A társadalmi csoportok létmódjait illetően még egy jelenséget emelnénk ki itt: a *társadalmi ritmust*, amely a dolgok folytonosságának elfogadásában kap főszerepet. Erre a franciák figyeltek föl elsőként, már Durkheim korában, Marcel Mauss és van Gennep révén a húszas években, majd Halbwachs teóriáiban, később Pierre Nora és Jacques Revel opusaiban jelent meg, mint a Változás mértéke és tempója. A társadalmi lét egyes kiemelkedőbb periódusai (az átmeneti rítusok) van Gennepnél megnevezhetők a születés, a házasodás, a halál, a virágzás-beérés-elhalás alapritmusaiban, vagy lebonthatók a napok, évszakok eseményeire, a munka-szabadidő-pihenés tempóira, különböző tevékenységi területek crescendókra és diminuendókra, fényekre és árnyakra, vagyis a társadalmi élet hétköznapióságának harmóniáit adó verziókra tagolódnak számos társadalomnéprajzi vagy viselkedéskutatási konklúzió szerint (az olvasmánylistától itt eltekintünk, az írás terjedelmét meghaladó bibliográfiát igényelne). Mindezen időhasználati készlet és kultúra, modellválasztás és különösen a *változtatás* lehetősége nem minden társadalmi szférában egyaránt adott és hozzáférhető. A hajdani népi és polgári

családi élet arculata jócskán megváltozott, ugyanakkor a társadalom korcsoportjai visszatalálnak egyenként is az alkalmazható változatokhoz. Egyre több a szolgáltatás, a szállítás, a kereskedő és a bolt, végtelen mozgásban van a munkahelyek és a mozgó munkavégzés rendszere, s kialakulni látszik egy új típusú személyiség: a *nomád ember*, helyi kötődések nélkül, intim családi kapcsolatok nélkül, normák és társadalmi szokások, helyhez kötött, meggyökerezett identitás nélkül (erről Jacques Attali jeles könyve szól gazdagon, vagy Zygmunt Bauman érinti globalizáció-elemzésében a marginalizálódás új típusai közt, de föllelhető Laki László, Bíró–Bodó vagy Ripp Zoltán munkáiban is). A hitbéli, mentális és tradíciók szerinti családi kultúrák korszakának mintha vége lenne, s az érdekek alkalmisága magára a társadalmi gyakorlatra, a közös tér alakításának fontosságára, egy új közös kulturális térkép kialakításának igényére figyelmeztetne. Hat továbbá az állampolgári identitás, a nemzeti nevelés, az iskolai tudásátadás, a kulturális transferek és a pedagógusok felkészültsége, eligazodásának mikéntje, a számukra engedélyezett (NAT vagy liberalizáltan alternatív) tananyag-választás tematikája és a kompetencia-alapú képzés rendszerének furcsa változékonysága is (lásd még Varga 2010a).

Ehhez járul a „kozmetopolitának” mondott ember új típusa (a Berlini Fal leomlása előtt ez csúfnév volt), egy arc és értékrend, mely tipikusan „kapitalista” arculat, teljességgel negatív jelentéstartalommal, morálisan szinte durván elítélhető „fazon” jellemvonásaival. Ez a világpolgárisodás napjainkban nagy közös célja lett a mobilizálódni képes társadalmi rétegeknek, ideálja az együttélőknek, és elérendő célja a feltörekvőknek. A *pillanat kultúrája* mint fogyasztói ideál, összetartó erő és érték formálja át a normák egykor összefogó rendjét. Ez az új társadalmi orientáció jelzi számunkra is, hogy a „szép új világ” íme itt van, s megkezdte építeni a maga kevésbé hagyományos intézményét, amely a modern ember „győzedelmességére” épül. A normák és szokások új szerveződési mintái, meg az irányváltás, mely az átmenet korszakát jellemzi, szorgalmazzák, hogy vizsgáljuk felül a társadalmaink látványos átmenetét, új korszakba érkezését, amelyben a mindennapi ésszerűség ténylegesen megkezdte annak átírását, aminek az emberi haladás során a különböző korcsoportok korszakos hordozói voltak. Mindez talán már korunk emberének érdekében történik... – vagy netán ellene?

Az Átmenet-konstrukciók mint közpolitikai értéknormákat helyettesítő, a változásokat a maguk ideológiai desztillált mivoltában elfogadtató kríziskezelési gyakorlatok konkrét erdélyi tematikákban gazdagon föllelhetők, így az Évkönyv olvasóit példák helyett csupán kalauzoljuk a hivatkozható szakirodalom felé (Ágoston 2007; Bodó–Bíró 2009; Kovács 2003; Laki–Bíró 2001; Mungiu-Pippidi 2005; Tanasiou 2005; Varga 2010).

Különbségek rendje, mint rendek különbsége

A társas létben eleve fogant különbségek és másságok evidens módon kihatnak a területi, gazdasági, életút-vezetési, jövőtervezési különbségekre is. Az új korszak, amely a „rendszerátvételi átmenet” fénylő bélyegét viseli magán, a kelet-európai poszt-szovjet társadalmakban a „minden eladó” élményét, az „innovatíván fejlődő” és a „hatékonyan résztvevő” típusú polgárt, avagy egyszerűbben szólva a vállalkozót minősíti korunk hőségének. A különbségek immár nem csupán vagyoniak, nem egyszerűen korosztályiak vagy térségi pozíciót rejtőek (emlékeztetőül: a tatai szénmedence vagy az ózdi kohászat, a szabolcsi almatermesztés vagy a dél-alföldi paradicsom-fóliázás életút- és életminőség-meghatározó státuszt, korszakos hátrányt, kilátástalan munkapiacot, garantáltan alkalmi és fekete-munkát kínálnak maximális perspektívaként, szemben a megújulásra térségi előnyöknél és támogatási prioritásoknál fogva jobban készített nyugat-magyarországi történelmi tájak, turisztikai központok, nyugati vásárlópiac vagy gazdasági relációk közelében lévő másik országrészsel), hanem a különbségek bebetonozásával az egyes *nemzedékek* választható mintáit, képzettségi és elhelyezkedési előnyeit-hátrányait, hozott kulturális örökség forgalmazhatóságát vagy hiányát is magukban foglalják. A helyzet hasonló Romániában, Szlovéniában vagy Kelet-Lengyelországban is: minden lekonyuló gazdaságú és szétesett politikai rendszerű ország belebotlik abba a hibába, hogy jobb jövőben reménykedik, mint amire múltja predesztinálja. Minden elesett népesség kénytelen-kelletlen hagyja magát sodortatni, manipulálni, s ha nincs oka merészebb jövőképre, áruvá is válik azon a politikai piacon, amelyen a „jól tájékozott” körök áruvá változtatnak mindent, ami a legkisebb mértékben is piacivá tehető.

Mi is jó úton gyalogolunk ilyen közállapotok felé. Gyors gazdagodás igénye, erős feltörekvés, siker-éhség és kíméletlenség terjedt szét közöttünk. Ez az olcsó kommercializálódás, a mindennapi élet elüzletiesedése és az örökségként hozott megélhetés-kultúra minimalizálódása pedig olyan jelenségek, amelyek a nyugati társadalmakat a hatvanas években kólintották fejbe, mert ezek a jelenségek úgy lelassították a „szociális haladás” nyugati tempóját, hogy a válságaikat akkor sem kívántuk, sem azt nem vettük komolyan, hogy depresszióssá váltak azok a társadalmak, amelyekre mintegy negyedszázada már úgy nézünk, mint az eszményi világrendekre... Viszont cserében a súlyos társadalmi különbségek rendszerére előszeretettel néztünk úgy kancsalul, mint a polgári fejlődéstörténet eredményére, amely számunkra is ideális lehet... A mai fejlődés-képletek, a „modern ember” új eszménye, a médiák uralma és a társadalmi foglalkoztatottság sűrű dimenziói okán mindez

immáron egy bőszen technokratikus társadalmi uralom sikeréről árulkodik. Társadalomfejlődési irányunkat és perspektíváinkat keresve épp ezért lenne fontos egy szétzilálódott rendszer romjain, a „rend” és a „haladás” ígéreteiben még egészségesen kételkedve, alaposabban elmerengeni azon, miről is szólnak a posztmodern jelképek, milyen szintézisre van esélyünk, milyenfajta regenerálódás elé nézünk, s mik azok a jelenségek, amelyek rossz irány figyelemzető jelei, a politikai restauráció szimbólumai máris, vagy éppen a kietlen és kíméletlen farkastörvények múltképét idézik vissza. Rendiesedett különbségekkel vagy különbségek rendszerré masszívódott formájában. De amennyire lehet, reflexív módon átlátva a sodródásokat, amelyek néven nevezése, megmutatása, oktatása, jövőendő nemzedékek számára felmutatható példázatai immár a hiteles intergenerációs kapcsolatok megmaradásának talán utolsó esélyét kínálják: a radírral „eltörölt” múlt, a rendszerváltás oktatásból kiiktatott tematikája Romániában például az elemi és középiskolás diák-korosztály számára teszi átláthatatlan sötétté a közelmúlt, a szülők és nagyszülők generációinak tapasztalati, tudás- és megélhetési világait, normáit, történiáját (bővebben Anastasoie–Könczei–Magyari–Vincze–Pecican 2003; Beck-Grande 2007:73-126, 257-265, 301-310; Conte–Giordano 1998; Csánády 1999; Gagy 2009:215-224; Hajnal 1998; Oláh 2008; Papp 1996; Varga 2010, Vidák 2011, Vörös 1997).

Képtelenség lenne itt minden olyan kérdéskör szemlét adni, amelyeknek a technokratizálódás és elolcsósodás jelensége csupán kísérője. A demokratikus-technokratikus új hatalom a tömegmanipuláció ideológiai előnyeivel és a populáris rendpártiság eszmei erőfölényével jut uralmi magabiztossághoz, s ezt a maga direkt vagy szimbolikus eszközeivel ki is fejezi (háttéréről lásd Virilio 2003; Zapf 2002; Vajda 1992; Tanasoiu 2005; Mungiu-Pippidi 2005; Lévi 2006). Elfogadtatja, hogy a modern ember a szabadabb személyiség, a vállalkozási biztonság, az emberiség fejlődésének korábbinál civilizáltabb korszakában él, s minél elegánsabb javakat birtokol, annál magasabb szinten. Az „új ember” mítosza a társadalmi-politikai-gazdasági hatalmak kezében a médiák és a társadalmi tér-képzetek manipulálásához, a szervezetekkel és hálózatokkal fenntartott mind nagyobb indoktrinációhoz vezet (Hofstede–Hofstede 2008). Ezt átlátni nem egyszerű, s a fogyasztói javak (ma még olykor így is szűkös) kényelmét minden hétköznapi ember jó okkal tartja többre, mint a hosszabb távú gyarapodás esélyét. A csoport-szintű feltörekvést jó eséllyel akadályozhatja az „össztársadalmi” szintű nemzetgenerálás, avagy a kollektív teherviselés demokratikusan „kiosztott” mértéke az új politikai-hatalmi játéktéren belül. Az államiasulás, a monopolizálódott létörülmények egy részét még a „múlt rendszerből” hoztuk magunkkal, mély strukturális válságba került az emberi regenerálódás lehetősége is.

Az „irányítást végző okosak”, akik párt-színekre való tekintet nélkül a mélyebb szakértelmet ígérték, a látszat-pluralizmus megvalósítását érték el csupán. A történeti tapasztalat szerint azonban a társadalmi öngazgatás hosszú trendje sokkal „öregebb”, sokkal értékállóbb, mint az alkalmi uralmi csoportok és érdekkörök által kialakított „piaci” struktúra. Már csak azért is, mert a klasszikus piaci racionalitás sosem azon alapult, hogy minimális befektetéssel és a „hívek” rövid távú megnyerésével (lerablásával) hamari hasznot remélhet a politikai „befektető”, hanem ellenkezőleg, a hosszú távú kooperáció, az értékteremtés és értékőrzés racionalitása szabályozta az uralmi szférát is. Épp ez lenne az, amit egy alapozó vagy ismeretátadásra elszánt iskolában a szokvány pedagógus a lehető legkevésbé tud hitelesen átadni diákjainak, hisz azok otthon is, a pedagógusok körében vagy az oktatásrendszeri változásfolyamatban is leginkább az ellenkezőjét látják érvényesnek. A *különbségek fennállása mint rend, és a rend fennmaradása mint különbségek legitím formája* – a legkevésbé példakövetésre ajánlható mutató egy iskolában, sem hitele, sem elfogadhatósága nem áll fenn, de még a kreatív, autonóm és innovatív európai emberideálnak sem igen felel meg. Ugyanakkor elkerülhetetlen felismerés.

A globalizációs sodrásba kerülő társadalomszervezet lokális választ igénylő mozgása nem a makropolitikai térben teljesedik ki, hanem megannyi ágon a helységbe, a lokalitásba kell kapaszkodnia. Ennek a sajátlagos társadalmi térnek a nyugati világban a kisközösségek, a helyi akaródzások, az egy célú mozgalmak, a helyi társadalmak a főszereplői, részesei és okozatai.

Térségünkben ezzel szemben lép fel a szimbolikus politika, mely a *társadalmi és politikai tér újrafelosztása* felől hatol be a közgondolkodásba és a társadalmi mezők (újra)elosztásának eszköztárába. A rendszerváltás vagy rendszerváltoztatás tehát átírta, az önkorlátozás szintjéről a formális, de eszköztelen öngazgatás modelljére redukálta a helyi próbálkozásokat, tudván tudva azt is: az öngazgatás olyan érték, amellyel semmiféle győzelem, semmiféle történelmi dicsőség vagy szisztéma-változtatás modellje nem vetekedhet.

A *különbségek rendjébe* azonban ezáltal a rend-jellegű sajátosságok, a stabilizálódott másságok kerültek be, mégpedig azzal a látszattal, mintha a differenciák a társadalmi dráma szereplőinek dramaturgiai szerep-mássága révén szinte „bekódolt” részletei lennének. A másság-felfogások áporodott hagyományai, az eltérés tűrésének közfelfogássá vált tagadása, s a hatalmi egyensúly fenntartására hivatkozó egységesítési célok épp azon a téren hatottak drámai végkifejlettel, ahol a *másság elleni intolerancia* vált irányadóvá, mint akár pusztán önvédelem eszköze, vagy mint az egyenlőség megteremtését strukturálisan elbizonytalanító jelenség. Másként kifejezve: ha más vagy, s ettől esélytelenebb, az nem a mi hibánk. Ha máshová tartozol, mint mi (mi:

fővárosiak, mi: pártközpontok, mi: kormányzati tényezők, mi: Európa-képesek, mi: jobb reményűek és egzisztenciálisan garantáltabb helyzetűek, stb.), akkor ezzel nem csupán önmagad helyzetét, hanem a miénket is veszélyezteted...! A „zéró tolerancia” korszakának egyetemleges beköszöntése persze egy kicsit „fel is menti” az illetén alapelv érvényesítőit, de megengedi, hogy „világtrendre” vagy „globalizációs problematikákra” hivatkozva ne is keressenek kibúvót, más utat, kooperatív megoldást vagy alkut, hanem csupán „engedjék”, hogy ami a megatrendekben meg van írva, az bizony érvényesülhessen körünkben, hisz ki is lenne képes ez ellen ágálni? Ezzel azonban a rendszerek közötti különbségeket (politikai és gazdasági, állampolgári jogi és népességszámtól független, kulturális tradícióként érvényesülő vagy *önként átvett*, importált) politikai forgatókönyveket úgy adaptálja a változó rendszer, hogy azok sem érdemi és méltó válaszra nem találhatnak, sem kellő ellenállást és ellensúlyt ki nem alakíthatnak.

A szinte önként vállalt *gyarmatosítás* az egykor „két világrendszer harcának” nevezett bipoláris partnerség helyett az egyirányú alkalmazkodás ideáját hordozza. A „kelet felől nyugat felé” fordulás, Moszkva helyett a szolgaián vállalt Brüsszelhez alkalmazkodás olyan szerepválasztást gerjeszt, melyben a máskéntgondolkodás nem szükséges eszköz, nem mentális egyensúly garanciája vagy mint társadalomkritikai attitűd élhet tovább, hanem olyanként, amelyben ez totálisan letiltódik, szinte immorálisnak minősül a közgondolkodásban. Mert hiszen a „Más” elfogadásával már mindenki alkalmazkodott, miért kellene-lehetne akkor más-Másságok beiktatásával belekavarni az ügymenetbe...?! Akkor is, ha a „mindenki mindenkinek farkasa” korakapitalista felhalmozási korszakban ez korántsem lehetett ilyen képletszerűen egyszerű. *A különbségek rendszere mint rendies különbségek táptalaja* – nem új találmány.

A különbségek rendje így a *rendnek minősíthető másság*okat tolerálná, de a besorolásukat, regulázásukat is jogosnak mondhatja. A rendszerváltozásban hatalomkritikát gyakorolni egyrészt „gyalázat”, hisz az szükségszerűen épp a lehető legjobb új világok irányába megindult mozgással kerül szembe, másrészt mindig is a „mihez képest” lesz a komparatív alap, tehát az előzőhöz képest a következőnek szükségképpen jobbnak kell/lene/ (majd) lennie, harmadrészt már politikai ellenirodalmat, szamizdatot sem lehet írni, mert egyre kevesebben olvasnak, egyre többen hisznek szivárványos perspektíváknak, s egyre megosztottabb az a tábor is, ahol ilyen „máskéntbeszélés” egyáltalán kialakulhatna. A *rendpárti rendszer* válhat tehát a sodródás legfőbb irányává, az *átmenet* tüneménye a legerősebb legitímációvá, a *rend-szerű jövőkép* ígérete pedig jócskán magába foglalhat épp annyi eltérő rendet, mint amennyi „rendetlenséget” kizárhat. Így hát *a különbség vitatása és a különbségalkotás éppúgy a belső újgyarmatosítás eszközüvé válik*, csak épp ne kéne észrevenni...

Átmenet mint sodródás

A politikai térben zajló sodródásról a fentiek okán úgy beszélhetünk, hogy ezt a fizikai tér egy elkülönült szegmentumának minősíthetjük, amelyet a politika sajátít ki és növel egyre nagyobbra. A politikai tér – felfogásunk szerint – ugyan a *társadalmi térnek* (látszatra légiiesen elkülönült) egyik része csupán, de mert a politika és a társadalom kiterjedései nem élesen elválasztottak, a politikai időnként társadalmivá válik, a társadalmiból olykor politikaiá alakul át számos térhasználati törekvés. Így van ez a Rendszerváltásban is: a rendszerváltó politikai állam is olyan térben kezdett mozogni, amit „*átmenetnek*” szoktunk mondani, s ami valóságosan is átmenet valahonnan valahová, múltból a jövőbe, jelzős szocializmusból a jelzős kapitalizmusba, „vasfüggöny” mögül az eseménydús előtérbe, a Balkánról a Nyugatba, hiánytársadalomból a társadalomhiányba, stb... Az Átmenet rítusaiban ugyanezek a momentumok, az *egybetartozás, a leválás, a fennmaradás és a túlélés-visszabejézkedés* (Turner által is leírt, 2002) fázisai a fontosak. E folyamatban az „általános térből” kiválasztódnak a *kitüntetett terek*, amelybe új politikai erők nyomulnak be és helyezkednek el. A ritualizált cselekvéssorban ezt követően már nem a *térszerkezet* kiépítése zajlik, hanem a „mediátorok” (vagyis esetünkben a társadalmi színpad dramaturgjai, a pártpolitikusok mint „színpadmesterek”) munkájának elfogadtatása, akik az eszmék és a társadalom mozgásait, a rendezettség látszatát vagy célját, az ideologikus tartalmú történekek ünnepi térbe helyezését (szűkebb értelemben kizárólag a maguk cselekvésének legitimálását) próbálják biztosítani.

A társadalom és a politikai rendszer szereplői számára már első körben is kiváltképpen fontos volt, hogy a társadalomvezetés szétponosítsa, demokratizálja a hatalmat, vagyis *centrális* (térben is koncentrált) jellegét megszüntetve *territoriálisan is megossza* azt. Ezért a rendszerváltás éveiben előbb szét-, majd később újraközpontosodott, visszacentralizálódott a hatalmi szféra, s újraöltöztetett formájában alakult át a „*hatalmi tér*”. Ami mellékesen mégis megtörtént, például a politika „újrátársadalmasítása”, abban egy új megosztottság érvényesült: a társadalmi *makroszférában* elkülönült a politikai szféra keskeny és a társadalom széles pástja, s a *mikroszférában* ugyanígy kettévált a meglévő totalitás mikropolitikai és mikrotársadalmi térre. (Természetesen a mikrotársadalom és a mikropolitika számára is megképződött a *térben egyre távolodó* makropolitikai tartomány, s a központi hatalom szférájától is eltávolodott a helyi politika és a helyi társadalom. A magyarországi helyhatósági választások során, például, sok választóközvetben és körülbelül 1990-től 2008-ig a nagypolitika revansaként „csakazértis” helyi vezetők kerültek

döntéshozó helyzetekbe, gyakorta vezetői tapasztalatok nélkül, s a másik oldalon az országgyűlési képviselőjelöltek igen nagy hányada semmiféle kötődéssel nem bírt abban a helyi társadalmi térben, ahol versenyre kelt a többi választókerületi jelölttel – de ennek megannyi romániai változata is ismert, megindult, de még véget nem ért folyamatként akár az RMDSZ-en belül, akár a magyar pártok közötti versenyszférában is).

Ez a térbeli tagoltság, osztottság, a *politikai tér relatív növelése a társadalmi tér rovására* a rendszerváltás egyik leglátványosabb virtuális történése. Tehát miközben a *nemzeti tér* újrakialakítása korszakos program lett 1990-től, a *települési tér* még jobban elmosódott, majd a nem kellőképpen stabilizálódott *társadalmi térben* nagymértékű népesség-mobilitás indult meg, a *virtuális társadalmi tér* még átláthatatlanabb lett.

Ez a rendszerváltással egybeeső új „tereposztás”, amely a politikailag is tagolt teret *uralmi térre* és *alattvalói térre* felezi/nagyolja, ténylegesen nincs tekintettel arra, hogy maga a társadalmi egész elfogadja-e a modernizált gyámkodást, ami ellen legfeljebb a négyévenkénti szavazással tehet valamit, de magának a hatalmi eltávolodásnak a folyamatán már változtatni nem képes. A pártok számára a választópolgárok tömege nem más, mint identifikációs statisztéria köre, vagy inkább *bódítási terep*, amely fölött mintha a pártok lennének a közjó és a közakarát megtestesítői, s a leghatékonyabbak egyúttal a különbségek új rendjének alaptónusát is megadnák. Ezek az új hatalomgyakorlók a politikai demokráciát úgy értelmezik, mintha az azonos volna a társadalmi demokráciával, holott az emberek épp az effajta képviselői demokratizálódásban nem képesek átélni a maguk érintettségét, vagy kiteljesíteni a saját perspektíváikat. Így a magukat „demokratikus többség által megválasztottnak” tekintő kormányok (valójában az össz-populációhoz vagy a szavazóképeséghez viszonyított egynegyednyi választópolgár révén) szabad tekintély- és *térkiszajátítást* vittek véghez Kelet-Európában, ami a kormányok közti kapcsolatokat is nagymértékben megrontotta (lásd ehhez a szlovák-magyar, román-magyar, kárpátaljai és magyar nemzetközi csörtéket, s nem különbül a délvidéki érdekütközéseket). Ezért is csökkent a politikai változásokat vagy választásokat megelőző kiegyezéskészség, ezért lett egyre több a menekülés, ezért oly indulatosak a parlamenti vádaskodások, pártviták és frakciózások, vagyis emiatt sokasodnak a különféle *térszerző* ellentámadások a politikai horizont két pólusán. Mindezt végül a *perszonális tér*, a társadalmi közérzet és értékrend számos feltételének megromlása követte – s a nagy hangon visszahódított demokrácia épp a demokratikus változások kialakítása közepette veszett el ismét az átdefiniált térben. (Román párhuzamokat lásd Ágoston 2007; Bodó–Bíró 2009; Laki–Bíró 2001; Mungiu-Pippidi 2005; Tanasiou 2005; Varga 2010).

A térfogalom egyik klasszikus típusa jelenik meg abban a kérdéskörben is, hogy ki a baloldal, melyik a közép, ki áll a jobboldalon, kik és miként határozzák meg a szélsőségeket, stb. A rendszerváltó magyar politikai pártok *centrumba* tolokodása, például, a tradicionális parlamentarizmus hiányáról árulkodik, hiszen ha a bal vagy jobb térfélen foglal helyet valaki, s magamagát mégis középre képzei, ezzel másokat minősít „rossz helyen” állónak, marginálisnak vagy politikailag diszkrimináló helyzetbe hozhatónak. A „szimbolikus közép” megnyújtása okozza egyebek között, hogy a korábbi, egypártrendszeri politikai tagolatlansághoz képest valósággal törésvonalak vagy legalább hajszálrepedések alakultak ki, amelyeknek *határait* a kormányzat és a pártok szimbolikusan tologatni és feszegetni kezdték.

Térbeli beszédmód mint birtokviszony és növekedési stratégia

A térbeliség és társadalmiság összefüggései nem mai találmányok, Mezopotámiától Kínán át a Római Birodalmon és a kereszténység hadjáratain keresztül a XX. század végi etnopolitikai küzdelmekig mindenütt jelen vannak (v.ö. Assmann 1999; Bourdieu–Boltanski 1975; Brubaker 1992; Foucault 1984; Gyáni 2000; Harrison 1995; Wolf 1995). Ilyen szimbolikus uralmi terjengés jellemzi az ideológiákat, a politikai filozófiákat, a dogmatizmusokat, a disszidensek vagy migránsok életvezetési játékszabályait, a doktrínákat, a diplomáciai fenyegetéseket, a filmek cenzúráját vagy a nemzeti válogatottak győzelmeit megengedő/tiltó stratégiákat is (utóbbiakhoz a londoni 6:3-as győzelemtől a bukaresti román–magyar mérkőzés focidiplomáciai háttéréig, vagy a kameruni futballisták edzésmódjáig és a fradisták Ajax–Amsterdam mérkőzéséig, lásd Vidacs 2009; Bali 2007; Varga 2006; Tanasoiu 2005).

A *térátélés* változása és a rendépítés konstruktuma a rendszerváltozás történetében három további lényeges momentumra hívja föl a figyelmet. Elsőként arra, hogy nem szabad elfelednünk a térpolitika alapkényszerét, a Szovjetunió korszakos *térvesztését*, ami a gorbacsovi fordulattól kezdve a csatlósállamok szimbolikus *politikai terének visszarendeződésével* és a kisállamiság újraátélésével járt együtt (Kovács 2003, A. Gergely 1993; Gombár 1996, 1998; Lengyel 1996). Hiszen nem kis mértékben ez a (nagy)regionális függetlenedés tette lehetővé magát a rendszerváltást is. A szovjet *uralmi tér* határbomlása a múlt és a jövő szimbolikus *határvonalának* megjelenítődését eredményezte, s a kelet-európai régióban a szövetségi elkötelezettségéből felszabadulás ígérését is hozta (Miszlivetz 1998; Fischer–Levendel 1992; Kolosi et al. 1991; Varga 2010). Erre következett a Horn Gyulának tulajdonított teljesítmény, a határnyitás, amely a berlini falomlással együtt igen erőteljes *tájékozásváltással* örvendeztette meg Kelet-Európát: megindult a keleti centrumú tájoltóság

helyett az európai és nyugati orientáció értéknövekedése, amely azóta szimbólumok tucatjaiban ragyogja be köznapi életünket, s elkezdődött az európai volumenű *térátrendezés* is (menekülő-térkereső nagy tömegekkel, a Varsói Szerződés felbontásával és NATO-csatlakozási remények ébredésével és megvalósulásával, az Unióba betagozódás álmával, stb.).

A *térbirtoklás* egy (főtebb épp utalásszerűen jelzett) másik jelenségére is érdemes itt kitérni, amikor a politikai centrum és az alárendelt *térségek viszonyát* voltak hivatottak hatóságilag hierarchizálni „a jogalkotó” akarata szerinti történések. Bourdieu az ilyen helyzetről úgy fogalmaz, hogy minden autoritás jogi aktusként kodifikálja működését – ám a szimbolikus szférában *nemcsak az elismert a legitim*, hanem a tekintélyen túli performáció is, vagyis az, hogy legitimként fogadtat el olyan határdefiníciót, amely kijelöl és megvon, feloszt és értékkel, felidéz és viszonyt határoz meg, vagyis objektív valóságnak tüntet föl szubjektív célkitűzéseket (Bourdieu 1985).

Az Átmenet mint modernizációs kezdő lépés „a jóléti fejlődés” útján, a „készre szabott állam” tőke- és tudástranszfer-folyamatainak víziójával társult. Az átalakulási folyamatok mindenütt (legalább a volt szocialista régióban) közös fejlődési célja a demokrácia, jólét és növekedés megteremtése a versengés, piac és tömegfogyasztás révén. De egyúttal egy keresési folyamat is, melynek eredménye, lezajlási fázisai ma már nem közismertek (előképei nyilván politika- és gazdaságtörténeti tapasztalatból fakadnak, de a lineáris progresszió elve nem okvetlenül érvényes ma is), így mindaz, ami a klasszikus szabadversenyos kapitalizmus téziseiből étvehető képlet, ki kell egészülnön a tőkehiányos, sürgetett, külső hatásoktól definiált vállalkozói modernizációval, ennek hanyatlási és bővülési ciklusaival, diktatúráival és az új élite kialakulásának „hozott anyagával”, régi kádereivel és maffiózus veszélyeivel (melyekre megannyi példát sorol Parsonsra, Eisenstadtra, Brzezinskire, Offerra hivatkozva, a modernizációelméleteket fejlődési struktúrákban végiggondoló Wolfgang Zapf, 2002:105-117). Eszerint nem csupán az „intézményi közgazdaságtanban”, de az „anómiás spontán” változások korszakát jellemzően is a „belülről vezényelt intézményimporttal” találkozunk a politikai közviselkedés átmenet-fázisaiban, mely a „járt úttól való függőség” értelmében konfúzus és belső válságokkal, de egyúttal alternatív döntéshelyzetekkel kiegészült verziója is, mint „nem az elkerülhetetlen fejlődési lépések története” (Zapf 2002:117-118). E téren a korábbi és a képzeleti centrális kormányozásból, a *saját térképünkön* mindig is középen látott nemzet-vízióktól eltérően, egy sereg jelenség a periferizálódottság állapotát mutatja.

Térbeli tagoltság és politikai osztozottság egymásra hatásai a törzsi, állam nélküli társadalmak és a komplex társadalmak elemzői számára számos területen ugyanazokban a társadalmi problematikákban jelentkeznek, s lé-

nyegében három fő területen körvonalazhatók: a szimbólumok és hatalmi viszonyok összefüggéseiben, a szimbolikus személyiség- és közösség-reprezentáció szintjein, illetve a szimbólumok és változások figyelemmel kísérésében (Cohen 1974:138). Magyarország (és Románia is) e strukturált társadalmi fejlődés-skálán köztes, átmeneti állapotban van, politikai rendszere éppúgy őriz törzsi históriába visszavetített értéktartalmakat, mint modern politikai jegyeket (pl. neopogány ideológiákat, térkiszajátítási reminiszcenciákat és plurális demokrácia megvalósításának államrendező elveit). Nyelv, kultúra, történelem, habitus és politikai alrendszer egyaránt hordoznak tradicionális örökséget és posztmodern orientációkat, mentális különbségeket és mesterségesen kialakított kollektív kulturális vagy nemzeti identitást. E jegyek, folyamatok és *szimbolikus valóságuk* egyaránt a politikai átmenet, a politikai rendszer, a politikai gondolkodás részei, némi túlzással szerte a világban. Megértésük ezért nélkülözhetetlen ma már. Dolgozatunk ehhez a megértő attitűdhöz próbált néhány adalékot nyújtani, a javát persze a poszt-kolonializmus hazai kutatóinak feladataként meghagyva...

Fölhasznált források:

- Anastasoae, Viorel–Könzei Csilla–Magyari-Vincze Enikő–Pecican, Ovidiu eds. 2003. *Breaking the Wall*. EFES, Cluj-Napoca
- Appadurai, Arjun 2001. A lokalitás termelése. *Regio*, 3:9.
- Appadurai, Arjun 2005. *Après le colonialisme. Les conséquences culturelles de la globalisation*. Payot, Paris
- Assmann, Jan 1999. *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politika a korai magaskultúrákban*. Atlantisz, Budapest
- Attali, Jacques 2003. *L'Homme nomade*. Fayard, Paris. (*A nomád ember*. AllPrint, Budapest, 2004)
- Ágoston Vilmos 2007. *A kiszajátított tér. A nemzeti képzet Doru Munteanu és Wass Albert műveiben*. EÖKIK, Budapest
- Bali János 2007. Hungarofradizmus. Egy sportegyesület szimbolikája. *Tabula 1*, (1998) 1-2:85-105; valamint Helyünk Európában. In A. Gergely András (szerk.) *A nemzet antropológiája. Hofer Tamás köszöntése*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 304-318.
- Bauman, Zygmunt 1998. *Globalization: The Human Consequences*. Polity Press, New York (*Globalizáció. A társadalmi következmények*. Szukits Könyvkiadó, Szeged, 2002.)
- Beck, Ulrich–Grande, Edgar 2007. *A kozmopolita Európa. Társadalom és politika a második modernitás korában*. Belvedere, Szeged, 73-126, 257-265, 301-310.
- Bodó Julianna–Bíró A. Zoltán 1993. Szimbolikus térfoglalási eljárások. *Antropológiai Műhely*, 2:57-85.

- Bodó Julianna–Biró A. Zoltán 2009. Értékek a transznacionális térben. *Antropológiai Műhely*, Évkönyv, 7-36.
- Bourdieu, Pierre 1978. A szimbolikus tőke. In *A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelése*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 379-400.
- Bourdieu, Pierre 1985. Az identitás és a reprezentáció. *Szociológiai Figyelő*, 1:7-22.
- Bourdieu, Pierre–Boltanski, Luc 1975. Le fétichisme de la langue. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 4:2-33.
- Brubaker, Rogers 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bruszt László–Simon János 1992. A nagy átalakulás. Elméleti megközelítések és állampolgár vélemények a demokráciáról és a kapitalizmusról (1989–1990). *Politikatudományi Szemle*, 1:75-98.
- Cohen, Abner 1974. *Two-Dimensional Man. An essay on the Anthropology of Power and Symbolism in complex Society*. Berkeley, Los Angeles, University of California Press.
- Conte, Édouard–Giordano, Christian 1998. Sentiers de la ruralité perdue. Réflexions sur le post-communisme. In *Les tensions du post-communisme. Stratégies des acteurs et logiques de comportement*. Collegium Budapest Workshop Series No. 4., Budapest, 1-32.
- Csanádi Mária 1995. *Honnan tovább? A pártállam és az átalakulás*. T-Twins – MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
- Csanády András 1999. *A Homoród-vidéki falvak gazdasági viszonyairól*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, Munkafüzetek 81.
- Erős Ferenc 1993. *A válság szociálpszichológiája. Tanulmányok*. T-Twins Kiadó, Budapest.
- Fischer András–Levendel Ádám (szerk.) 1992. *Átéptés alatt*. Századvég–MHB–Szonda IPSOS. Budapest.
- Foucault, Michel 1984. The Subject and Power. In Wallis, B. (ed.) *Art after Modernism: Rethinking Representation*. New York, New Museum of Contemporary Art. 417-432.
- Gagyí József 2009. *Fejezetek Románia 20. századi társadalomtörténetéhez*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 215-224.
- A. Gergely András 1994a. Politikai feltörekvés – uralmi fennmaradás. *Kultúra és Közösség*, 161-175.
- A. Gergely András 1994b. Rendszerváltoztatás és makrostruktúra. In Várnai György (szerk.) *Kormány a mérlegen. A magyar kormányzat 1990–1994*. Korridor kötetek, Pénzügykutató Intézet, Budapest, 54-77.
- A. Gergely András 2003. Kisállam nem állam? Interkulturális átmenetek és multikulturális divergenciák a kisállamok uniós csatlakozási folyamatában. In Hülvelly István (szerk.) *Kisállamok a globalizálódó nemzetközi rendszerben*. MTA PTI, Európa Tanulmányok 7., Budapest, 78-124.
- A. Gergely András–Lévai Imre (eds.) 2004. *Regions and Small States in Europe*. Budapest, Institute for Political Science, Integration Studies, No. 16.
- A. Gergely András 2005. Én az vagyok, aki a Nem Ők. Recenzió Fredrik Barth kötetéről, új kiadása ürügyén. *Anthropolis*, 2.2:226-229.

- A. Gergely András 2007. Zárt karokkal várt Kelet. Intelmek egy euro-szkeptikus olvasathoz. In *Európai Magyarország 2007. Társadalomtudományi áttekintés*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Politikai Tudományok Intézete – Szociológiai Kutatóintézet – Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 260-272.
- Gombár Csaba 1996. *Magammal vitázom. Nemzetről, etnikumról, az egyes emberről*. Korridor kötetek, Pénzügykutató, Budapest.
- Gombár Csaba 1998. Globalizáció és az állam. In Mislivetz Ferenc (szerk.) *Közép-európai változások. Társadalmi folyamatok és stratégiák*. Savaria University Press, Szombathely, 37-46.
- Gyáni Gábor 2000. *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Hajnal Virág 1998. *A zentai „foglyok”*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, Munkafüzetek 71.
- Harrison, Simon 1995. Four Types of Symbolic Conflict. *Journal of Royal Anthropology Institut*, (N.S.), 1. 255-272. (Magyarul megjelent a Szabó Márton szerk. *Szöveg-változatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.)
- Hofstede, Geert–Hofstede, Gert Jan 2008. *Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere*. McGraw-Hill–VHE, Budapest.
- Hofer Tamás 1992. Harc a rendszerváltásért szimbolikus mezőben. *Politikatudományi Szemle*, 1:29-51.
- Ilyés Sándor–Peti Lehel–Pozsony Ferenc szerk. 2008. *Lokális és transznacionális életvilágok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- Kende Péter 2001. A demokratikus kormányzat morális felelőssége. In Karikó Sándor szerk. *Európaiság. Politikai és morális kultúra*. Áron Kiadó, Budapest, 41-51.
- Kolosi Tamás–Szelényi Iván–Szelényi Szonja–Bruce Western 1991. Politikai mezők a posztkommunista átmenet korszakában. *Szociológiai Szemle*, 5-35.
- Konrád György 1991. Az újjászületés melankóliája. In *Az újjászületés melankóliája*. Pátria, Budapest, 282-295.
- Kovács Éva–Tóth István János 1992. Ki mit mondott 1990-ben? Választási pártprogramok tartalomelemzése. *Politikatudományi Szemle*, 1:99-123.
- Kovács Éva 2003. Etnicitás vagy etnopolitika? Bizonytalanságok az etnikai identitás értelmezései körül. In Bárdi Nándor–Fedinec Csilla (szerk.) *Etnopolitika*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 43-56.
- Kovács János Mátyás (szerk.) 2002. *A zárva várt Nyugat. Kulturális globalizáció Magyarországon*. Budapest, 2000 Könyvek – Sík Kiadó.
- Laki László–Biró A. Zoltán 2001. *A globalizáció peremén*. Európa-tanulmányok 6. MTA PTI, Budapest, 19-25, 134-148, 328-331.
- Laki László 2009. *Modernizáció és a rendszerváltások*. In Bayer József – Boda Zsolt (szerk.): *A rendszerváltás húsz éve. Változások és válaszok*. MTA PTI – L'Harmattan, Budapest, 229-251.
- Lengyel László 1996. Kényszerpálya vagy mozgástér. Kisállamok nyomorúsága vagy dicsősége. In Gombár Csaba–Hankiss Elemér–Lengyel László–Várnai Györgyi

- (szerk.): *A szuverenitás képrázata*. Korridor Politikai Kutatások Központja, Budapest, 88-115.
- Lévai Imre 2009. Átmenet, átalakulás, alkalmazkodás. In Bayer József – Boda Zsolt (szerk.): *A rendszerváltás húsz éve. Változások és válaszok*. MTA PTI – L'Harmattan, Budapest, 269-298.
- Lévi, Giovanni 2006. A távoli múlt. In Hartog, François–Revel, Jacques (szerk.): *A múlt politikai felhasználásai*. Budapest, L'Harmattan, 21-33.
- Miszlivetz Ferenc (szerk.) 1998. *Közép-európai változások. Társadalmi folyamatok és stratégiák*. Savaria University Press, Szombathely.
- Mungiu-Pippidi, Alina 2005. Democratization without Decommunization. The Balkans Unfinished Revolutions. *Romanian Journal of Political Science*, vol. 5. Number 1. Spring/Summer, 7-28.
- Offe, Claus 1984. Korporatismus als System nichtstaatlicher Machsteuerung. *Geschichte und Gesellschaft*, 10.
- Oláh Sándor 2008. *Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön, 1940–1989*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- Papp Richárd 1996. *Szakadékok és hidak. A magyar és a román egymás mellett élés lehetőségei és stratégiái Hargita megyében*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, Munkafüzetek 33.
- Papp Zsolt 1985. *Konszenzus és kihívás*. Kossuth, Budapest.
- Papp Zsolt 1988. *Kormetszetek*. Kossuth, Budapest.
- Pataki Ferenc 1993. *Rendszerváltás után: társadalomlélektani terepszemle*. Scientia Humana, Budapest.
- Ripp Zoltán 2009. *Eltékozott esélyek? A rendszerváltás értelme és értelmezései*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Sanbar, Elias 2006. Téren és időn kívül. In Hartog, François–Revel, Jacques (szerk.) *A múlt politikai felhasználásai*. Budapest, L'Harmattan, 105-112.
- Szabó Márton 1994. A metaforikus politika. *Politikatudományi Szemle*, 3:91-111.
- Szabó Márton 1994. A politikai szemantika lehetőségei. In Balogh István (szerk.): *Törésvonalak és értékválasztások*. MTA PTI, Budapest, 525-545.
- Szabó Márton–Kiss Balázs–Boda Zsolt (szerk.) 2000. *Szövegváltozatok a politikára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Universitas, Budapest.
- Szabó Miklós 1992. Akadozó rendszerváltás. In *A váltás rendszere. Tanulmányok a kormány politikájáról*. Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány, Budapest, 9-32.
- Szalai Erzsébet 1994. *Útelágazás*. Pesti Szalon–Savaria. Budapest–Szombathely, 61-200.
- Tamás Pál 1992. Átéptetés alatt. In Fischer András–Levendel Ádám (szerk.): *Átéptetés alatt*. Századvég–MHB–Szonda IPSOS. Budapest, 10-26.
- Tanasoiu, Cosmina 2005. Post-Communist Political Symbolism: New Myths – Same Old Stories? An Analysis of Romanian Political Mythology. *Romanian Journal of Political Science*, vol. 5. Number 1. Spring/Summer, 111-128.
- Tóka Gábor 1992. A kakukk fészke. Pártrendszer és törésvonalak Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 2:123-159.

- Turner, Victor W. 1997. Átmenetek, határok és szegénység: a *communitas* vallási szimbólumai. In Bohannon, Paul–Glazer, Mark: *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem, Budapest, 675-711.
- Turner, Victor W. 2002. *A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra*. Osiris, Budapest.
- Vajda Mihály 1992. *A történelem vége? Közép-Európa – 1989*. Századvég, Budapest.
- Varga Andrea 2006. *Amikor a nagyanyám elment a postára a levelet feladni...* Dokumentumfilm, 47 perc.
- Varga Andrea 2009. Karácsonyi forradalom. *Erdély Ma*, december 22. http://www.erdely.ma/publicisztika.php?id=62670&cim=karacsonyi_forradalom
- Varga Andrea 2010. Rendszerváltások rendszerei. *Iskolakultúra*, 11:105-117.
- Varga Andrea 2010a. <http://www.freedomstory.eu/>; <http://www.freedomstory.eu/proiecte/expozitia-o-poveste-despre-libertate.html>
- Vidacs Bea 2009. *Egy szebb jövő képei. A futball a kameruni közgondolkodásban*. L'Harmattan, Budapest.
- Vidák Zsófia 2011. Antropológia alkalmazása a szociális munkában. Élmények a bicskei menekülttáborból. *Le Monde Diplomatique*, magyar online verzió.
- Virilio, Paul 2003. *Háború és televízió*. Magus Design, Budapest.
- Vörös Kinda Klára 1997. *Ottbon és ittbon. Erdélyi menekült értelmiségiek magyarországi beilleszkedéséről*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, Munkafüzetek 33.
- Wolf, Erik 1995. *Európa és a történelem nélküli népek*. Századvég–Osiris, Budapest.
- Zapf, Wolfgang 2002. *Modernizáció, jólét, átmenet. Németország a 20. század végén*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó, Budapest.

Jegyzet:

¹ A tanulmány eredeti változata az MTA PTI rendszerváltás-konferenciájára készült 2009 nyarán, mintegy mellékletként Varga Andrea kelet-európai rendszerváltásokat fotóanyagon bemutató kiállításához, melynek akadémiai installációja a román kooperációs partner kommunikációs nehézsége miatt végül elmaradt. Vizuális hátterét lásd a <http://www.freedomstory.eu/proiecte/expozitia-o-poveste-despre-libertate.html> weboldalon. A forrásgyűjtés támogatásáért köszönettel tartozunk az Open Society Archive munkatársainak és kutatóinak, Dobó Katának, Tamási Miklósnak, Tari Örsnek. Az eredeti közös írás aktualizált változata A. G.A. révén vitaanyagként került nyilvánosságra a 2011-es torockói politológus szakmai tábor workshopján, az itt közölt írás az eredeti változat rövidítése.

Jelenségek és folyamatok

Deme Cecília

A romániai szociálpolitika fejlődése

A szociálpolitikai fejlődés irányvonala országonként eltéréseket mutat, a mai globalizálódó világban sem létezik egy általánosan, mindenki által elfogadott koncepció. Annyi bizonyos, hogy egy adott ország szociálpolitikai gyakorlata feltételezi a hatalmon lévő politikai csoportosulás és a társadalmi érdekcsoportok közötti harcot. A jóléti juttatások tulajdonképpen a hatalom, autoritás, versengés, legitimitás, konszenzus gyakorlati reflexiói, amelyek egy bizonyos polgári és politikai kultúrába ágyazódnak be. Az általános érdekként feltüntetett intézkedések sokszor csoportérdekeket takarnak, amelyeket a hatalom igyekszik elkendőzni, és megfelelő ellenállás, visszajelzés hiányában ez a legtöbbször sikerrel jár.

A Románia által alkalmazott szociálpolitikai stratégia eltávolította az országot a kelet-európai nemzetek által választott útvonaltól, amelynek következtében az európai közösséghez tartozó országok közül a legutolsók között teljesített – és sajnos teljesít – nemcsak a szociális juttatások mennyisége, hanem a támogatások mértéke terén is. Ebből kifolyólag, Románia esetében nem beszélhetünk „tisztá” jóléti államtípusról, ugyanis a Nyugat-Európában honos reziduális elemek keverednek a dél-európai államokra jellemző sajátosságokkal. Hiányoznak azok a szabályozások, erőforrások, kormányprogramok és juttatások, amelyek az egyén jólétét és a közösség fejlődését tekintik célnak.

A tanulmány az 1990-2008 közötti időszak szociálpolitikai fejlődésébe nyújt betekintést.

A szociálpolitikáról általában

Az utóbbi évtizedek nemzetközi tapasztalata azt mutatja, hogy a szociálpolitika fontos funkciót tölt be a modern társadalmak kiépítésében, segítségével valósítható meg a gazdasági és társadalmi fejlődés, kerülhető el a szociális kirekesztődés, kapnak támogatást a sebezhetővé vált társadalmi csoportok, jobbra tehető a létfeltételek és végső célként javítható az életminőség. Pontosabban fogalmazva, a szociálpolitika az életminőség olyan általános fellendítését célozza meg, amely az oktatáshoz és a munkához való

hozzáférés, az anyagi és szellemi javak birtoklása, az egészségügyi ellátás biztosítása és az egyéni szabadságjogok tiszteletben tartása által magas szintű társadalmi integrálódást és társadalmi részvételt, valamint egyéni megelégedettséget és boldogságot valósít meg.

A jóléti állam eszméjének egyik atyja, az angol Lord Beveridge által beazonosított társadalmi problémák – szegénység, nélkülözés, betegség, tudatlanság, munkanélküliség – elleni fellépésre a mai napig szükség van, és ez elképzelhetetlen egy mindent átfogó és felölelő szociálpolitikai rendszer nélkül, amely a jóléti államban valósul meg.¹

A több évszázados múltra visszatekintő szociálpolitikai gyakorlat viszonylag új keletű Romániában. Hiába a minden társadalmi rétegnek reménysugarat felvillantó 1989-es forradalom, az utána következő évtizedben erőteljesen jelentkeztek a megváltozott politikai, gazdasági és társadalmi körülmények negatív fejlődésének szociálpolitikai vetületei, amelyekkel komolyabban csak az utóbbi évek politikai vezetése foglalkozott. Köztudott, hogy a szociális problémák társadalmi megítélése mindig a problémavilág felszínét érinti, és pedig arra a valóságra vonatkozik, amelyet a hétköznapi ember közvetlenül megtapasztal. A sajtó és a civil társadalom feladata lenne a széles körű tájékoztatás, az ok–okozati kapcsolatok bemutatása, alternatív megoldási lehetőségek és stratégiák kidolgozása, és a lakosság mozgósítása ezeknek a céloknak a megvalósítása érdekében. Romániában ez nem sikerült, meg kellett várni a hőn áhított európai integrációt ahhoz, hogy nemzetközi nyomásra szociálpolitikai téren is előrelépés történjen.

A szociálpolitika szükségességének a felismerését a nemzeti fejlődés kényszerítette ki. A kapitalizmus rohamos térhódítása, amely maga után vonta az egyre ijesztőbb méreteket öltő gyermekmunka elterjedését a XIX. században, egy idő után bebizonyította, hogy szükség van olyan állami beavatkozásra, amely a kapitalista piaci hiányosságokat korrigálja. A modern piacgazdaság kiépítése ugyanis feltételezi a társadalmi erőforrásokkal való hosszú távú gazdálkodást és ez a helyzet a jelen pillanatban is. A humán erőforrások megújulásáért és újratermelődéséért elsősorban az állam felelős, annak ellenére, hogy a piaci erőknek és a civil szférának is jelentős a szerepe.

Az állami szerepvállalás kialakulásának és fejlődéstörténetének vizsgálatából kiderül, hogy a jóléti állam és lényegi összetevője, az elosztás, csakis az állam bizonyos szintű közigazgatási szerveztségével és a hozzá kapcsolódó politikai döntésekkel válik lehetségessé. A modern közpolitika tulajdonképpen nem egyéb, mint a különböző politikai létszférák elkülönülésén alapuló tudomány, amely kapcsolatot teremt a közösségi szektor és a politikai rendszer között. A szakpolitikák (gazdaság-, az oktatás-, a család-, a munkaerő-, stb. politika) közigazgatási folyamatokra épülnek, és a politika által hozott döntésekben meg programok láncolatában fejlődnek ki.

„A közpolitika első lényeges feladata az alapvető társadalmi folyamatok kiegyensúlyozása”, állítja Jenei György (2002). Ennek érdekében lényegbevágóan fontos a szükségletek felmérése a társadalmi újratermelési folyamatok terén. A népesedés, a lakosság egészségügyi állapota, a társadalom szocializációs folyamatai, az iskoláztatás, a művelődés, a foglalkoztatás, a regionális viszonyok és a környezeti meghatározottságok olyan területek, amelyekre – szükség esetén – ráépülnek a szociálpolitikai programok. Azok a lényegi jellemzők, amelyek a társadalom létszféráiban jelentkezhettek, Jenei (2002) és Zamfir E.–Zamfir C. (1995) művei alapján a következők:

1) *Demográfiai viszonylatban* rendkívül fontos tényező a születéskor várható átlagos élettartam és a halandóság alakulása, amely a várható lakossági be- és elvándorlás figyelembevételével meghatározza az egyén–család–társadalom viszonyát. A jelenlegi körülmények között fontos figyelembe venni: a család funkciójának a változását, a családtagok mobilitását, a nők helyzetét, a születési arányszám alakulását, a házasodási tendenciákat, az egyszemélyes szülő-modell elterjedését, a várható gyereklétszám születését. A felsorolás nem teljes. A mai jóléti társadalmak lakosság- és családpolitikájában jelentősen megváltoztak a nemi szerepek, a családi jólét és az egyének függetlenségi törekvései megnövekedtek, csökkent a házasodási kedv és a születési arányszám, aminek eredményeképpen a társadalom folyamatos és fokozatos elöregedésének vagyunk a tanúi.

2) *Egészségügyi szempontból* kimutatták, hogy a legfontosabb tényező a lakosság egészségügyi állapotának alakulásában: az egy főre eső nemzeti jövedelem, amely meghatározza a születéskor várható átlagos élettartamot és a gyermekhalandósági mutatókat. Az M. Lalonde (1974) által végzett kutatás adatai szerint egy nemzet egészségi állapotát 90%-ban társadalmi–gazdasági tényezők határozzák meg és csak 10%-ban az egészségügyi ellátás színvonalá. Erős korreláció mutatható ki a nemzeti össztermék és az egészségügyi kiadások között is. Ugyanilyen fontos a lakosság jövedelmi szintjének eloszlása. Minél méltányosabb a jövedelmi szintek eloszlása egy nemzeten belül, annál magasabb a születéskor várható élettartam. A szegénységi mutatók negatív irányvonala meghatározhatja és kényszerítheti a kormányokat az erőforrások méltányosabb átcsoportosítására az egészségügyi szféra érdekében. Az egészségügy helyzetére kihat az egészségügyi szolgáltatást végző személyzet jövedelme.

A felsorolt tényezőkön kívül, az egyének fizikai és mentális egészségének alakulásában döntő szerepe van: a halálokok megoszlásának, figyelembe véve a civilizációs ártalmakat (alkohol, cigaretta, drog, szedentárisztikus életmód), a környezeti tényezőknek, az idült megbetegedések arányának (szív- és érrendszeri, valamint tumoros megbetegedések), a demográfiai és családi trendek alakulásának.

Lalonde (1974) tanulmánya alapján kiemelten fontos figyelembe venni az egészségügyi szolgáltatás strukturális komponensét és felszereltségét is: kórházak, orvosok, kísérítő személyzet és orvosi vizsgálatok számát a lakosság egy meghatározott hányadához viszonyítva.

3) *Az oktatás* terén fontos szerepet tölt be: a demográfiai mutatók alakulása, ugyanis meghatározza a rendszerhez tartozó humán erőforrás jövőbeni lehetőségeit, az oktatási rendszer funkcióinak sajátosságai: létezik-e a kormányzat részéről egy előzetesen kidolgozott oktatási stratégia; az oktatási intézmények ismeretátadásra vagy képességek és készségek fejlesztését tartja fontosnak; a nemzeti kisebbségek oktatásának megoldása; az esélyegyenlőség biztosítása; az egyenlőtlenségek kiküszöbölése stb., az oktatási rendszerből kimaradók vagy kiesettek integrálására tett erőfeszítések, a képzettségi szint.

4) *A foglalkoztatás* területén fontos: a demográfiai mutatók figyelembevétele, amely rávilágít az aktív munkavállalói réteg jövőbeni tendenciáinak alakulására, a női munkaerő foglalkoztatásának mértéke, a szakképzés és a továbbtanulási lehetőségek léte, a képzettség és a foglalkozás közötti összefüggések, a jövedelmek eloszlása, amely meghatározza az egyenlőtlenség és a szegénység mértékét.

5) *A társadalmi szocializációs folyamatok* szempontjából lényeges: az öngyilkossági arány, az állami gondozottak és a fiatalok bűnözés aránya, az alkoholizmus, drogfüggőség mértéke, a hontalanok, prostituáltak számaránya.

6) *A regionális viszonyok* területén meghatározó lehet: a településszerkezetek közötti különbségek, a falvak elnéptelenedési folyamatai, városiasodás és urbanizációs problémák, nemzeti kisebbségek kompakt tömörülése.

7) *A természeti környezet* döntő befolyással van az emberi létfeltételekre. Ilyen szempontból fontos: a vízkészlet, a levegő és a talaj minőségi és mennyiségi mutatói, a nem megfelelő hulladékgyűjtés és -tárolás negatív hatásai.

Ha a közpolitika felismerte és felmérte a társadalom állapotának egészét, akkor a káros jelenségek és folyamatok kiküszöbölésére kidolgozza azokat a célirányos programokat, amelyek segítségével a hiányállapot megszüntethető, illetve a kedvezőtlen folyamatok és jelenségek kedvezően befolyásolhatók. Ezt a szempontot figyelembe véve, közpolitikai program lehet:

a) A népesedéspolitikában a népesség csökkenésének megállítása, a születési arányszám növekedése, a család intézményének megerősítése, a női foglalkoztatás promoválása vagy gátolása stb.

b) Az egészségügyi politikában a halandóság csökkentése és a születéskor várható élettartam növelése, a káros környezeti ártalmak kiküszöbölése, a civilizációs megbetegedések áldozatainak létrehozott speciális központok létesítése, oktatási-nevelői programok országos szintű lebonyolítása.

c) Az oktatáspolitikában az oktatás és a szakképzés minőségét javító programok, az esélyegyenlőség és a társadalmi kirekesztés kiküszöbölése, az

alpműveltségi hiányosságok mérséklése, az oktatásnak a munkaerőpiacra és a foglalkoztatási trendekre gyakorolt hatása stb.

d) A foglalkoztatáspolitikában a gazdasági mechanizmusok káros, anti-szociális folyamatainak kezelésére létrehozott programok főleg a munkanélküliség, a munkába való visszavezetés és a női foglalkoztatás problémáihoz kapcsolódó programterveket foglal magába.

e) A társadalmi szocializációs folyamatok terén lényeges az oktatói–nevelői, valamint a prevenciós programok kidolgozása és lebonyolítása, szakosodott intézmények és tanácsadás működtetése a társadalom periferiájára szorult egyének részére, a deviáns jelenség megelőzésére hangsúlyt fektető jogszabályalkotás stb.

Ezekre a közpolitikai programokra épül rá a szociálpolitika, amely viszont „[...] nem kapcsolódik kifejezetten egyetlenegy újratermelési folyamathoz sem. A szociálpolitika lényegében minden egyes társadalompolitika egyik dimenziója.” (Jenei 2002, 405).

Szociálpolitikai célként lehet tehát megfogalmazni:

- a népesedéspolitikában a többgyermekes, valamint a gyermeküket egyedül nevelő szülők támogatását; a szülés- és gyermeknevelési támogatások kiterjesztését; ház- és lakbértámogatások gyakorlati megvalósítását stb.,
- az egészségpolitikában az alapellátás színvonalának emelését; a szolgáltatások univerzális kiterjesztését, a méltányossági követelmény bevezetését stb.,
- oktatáspolitikában az esélyegyenlőség megvalósítását és az egyenlőség kiküszöbölését,
- foglalkoztatáspolitikában a munkaerő átképzését, integrálódását szolgáló programok létét; a közhasznú munka intézményesítését; a bérezési szintek meghatározását stb.,
- a társadalmi szocializációs folyamatok esetében speciális intézmények működtetését, a szociális gondozási rendszer kiterjesztését, a társadalomból kirekesztettek integrációját szolgáló programok megalkotását.

Szociálpolitika és kelet-európai átmenet

A kelet-európai térségről elmondható, hogy a rendszerváltozás utáni időszak elsőrendű kérdését nem a jóléti problémák jelentették, hanem a gazdasági és politikai fejlődés (Popescu, 2004). A szociális védelmi rendszer korábbi elemei gyakorlatilag érintetlenek maradtak, egyrészt mert a politikai vezetés már meglévőnek tekintette, másrészt pedig az egyre mélyülő társadalmi problémák kérdéskörét senki nem vette komolyan, és nem fordítottak rá kellő figyelmet. A kezdeti jóléti intézkedések szemléletesen tükrözik a

kormányoknak a szociális szférához való viszonyulását, az ad-hoc szemléletben gyakorlatba ültetett kormányprogramok elsődleges célja a hiányosságok kiküszöbölése és a szociális háló szakadásainak a foltoztatása volt (Deacon, 1993; Zamfir, 1995). Az említett időszakban a kelet-európai térségben jelentősen csökkent a gazdasági növekedés, a foglalkoztatás, megnőtt az inaktív népesség aránya és megjelent egy jelentős nagyságú munkanélküliség, miközben az új, demokratikusan választott kormányok jelentős költségvetési korlátozásokra kényszerültek.

Ugyanez elmondható a demokrácia vívmányairól is. A nagyobb egyéni szabadság és a választók igényeinek a kielégítése együtt járt az adminisztráció túlterhelésével, a szélsőséges csoportosulások hatalomra jutásával, csoportkonfliktusok kiéleződésével stb. (Barr, 1995). Ferge Zsuzsa (1991) találoán jegyezte meg, hogy a kelet-európai nemzetek megszerezték a szabadságukat, de cserében feláldozták a biztonságukat. Az elnyert szabadság makroszinten, a politikai pluralizmushoz, a többpárti demokráciához, a politikai szabadságjogok élvezetéhez kapcsolódott. Az elveszített biztonság ezzel szemben a gazdasági és szociális szférát érintette, amennyiben az emberek széles köre számára az állás és a munkahely biztonsága, illetve az egészségügyi és az időskori ellátás biztonsága rendült meg.

A szocialista rendszertől való szabadulás rendkívül nehéz feladatnak bizonyult. David Stark (1998) állítja, hogy a közép-kelet európai országok esetében az „út-függőség” (path-dependency) fogalmát kellene használni az „átmenet” helyett, ugyanis a volt kommunista rendszerek szociálpolitikájának a '90-es évekbeli helyzetét jelentősen befolyásolta az előző rendszerből örökölt gazdasági–politikai helyzet és intézményrendszer. Az erőforrásokkal való gazdálkodásra rányomta a múltból örökölt és a kezdeti időszakban alkalmazott kommunista beidegződések gyakorlata, a döntéshozók politikai irányvonalát és közpolitikai preferenciáját ráadásul erőteljesen támogatta a lakosság is. Ferge (1991) gondolatmenetét követve, a kezdeti időszak lakossági reakciói is követték azt az „utat”, amelyet már megszoktak, amelyben a szabad választások és döntések lehetősége állt szembe azzal a „fentről” jövő gondoskodással és gyámkodással, amely az önállóságot csökkentette és függő, kiszolgáltatott helyzetben tartotta az embereket. A régi rendszer ugyanis nem ismerte a civil jogokat, a szociális ellátás nem jogosultságon alapult, az állam juttatásai a rászorultak számára adományként jelentek meg. Mindkét tényező alapvetően szocializálta a lakosságot, és ez az évtizedekig tartó állapot mind a mai napig jelentősen befolyásolja az állami szerepvállalással kapcsolatos lakossági elvárásokat.

Deacon (2000) úgy látja, hogy ezeknek az országoknak a szociálpolitikáját erőteljesen meghatározta egy olyan értelmiségi, illetve technokrata réteg

szemlélete, akik kiábrándultak a szocializmus évtizedei alatt tapasztalt „egyenlőség a szegénységben” helyzetéből, és komoly illúziókat tápláltak a piaci mechanizmusok hatékonysága iránt. Következésképpen a nemzetközi szervezetek – a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap és az Európai Unió – liberális, reziduális elemeken alapuló szociálpolitikai szemlélete megfelelt a Kelet-Európában létező privatizációs hangulatnak, sikerrel épült be a régió országainak politikájába. Szerinte ennek tudható be, hogy a ’90-es években ezekben az országokban széles rétegek életszínvonala csökkent az 1980-as évek szintje alá.

Az alkalmazott szociálpolitikai irányvonalak tehát belső és külső meghatározottságúak. Az útfüggőség szemléletes példái Magyarország és Lengyelország reformpolitikája a ’80-as években, amely később hozta meg a gyümölcsét, a két ország ugyanis élenjárónak bizonyult a posztkommunista időszak jóléti reformjainak tekintetében, míg Románia és Bulgária ilyen irányú törekvéseinek hiánya gátolta a későbbi reformfolyamatok bevezetését és hatékonyságát (Popescu, 2004).

Gazdaság és szükségletek

A társadalmi rétegződésben keletkezett változások kihatásai úgyszintén jelentőseknek bizonyultak a jóléti biztonság erodálásában. A kommunista periódusban hatalmon lévő politikai és kulturális elit domináns szerepe fokozatosan gyengült, az egyre erőteljesebben előrenyomuló, pártvagyonból meggazdagodó egyének és csoportok nagy részének sikerült politikai erejüket gazdaságira konvertálni, ezáltal bekövetkezett egy elitcsere. Az elosztás és újraosztás játékszabályai ennél fogva megváltoztak, az egyenlőtlenséget kialakító gazdasági és társadalmi folyamatok sokrétűvé váltak, és nyíltan fel kellett vállalni a kommunizmusban addig eltitkolt, de egyre nagyobb méreteket öltő jelenséget, a szegénységet.

Politikai elemzők véleménye szerint a gazdasági összeomlás azért volt lehetséges, mert a hatalmon lévő politikai pártok ideológiája és az alkalmazott szociálpolitikai irányvonalak között nem létezett semmiféle korreláció, ami arra enged következtetni, hogy a bejelentett és felvállalt politikai kötelezettségeket a politikai elit nem kapcsolta össze a gazdasági és társadalmi szükségletekkel. A Lengyelországban és Magyarországon kormányzó szociáldemokrata vagy szocialista irányultságú pártok nem járultak hozzá a lakosság jólétének növeléséhez, ami főleg a nemzetközi szervezetek liberális nyomásgyakorlásának köszönhető. Oroszországban és Bulgáriában a szocialista pártok restaurációs politikát folytattak, míg Romániában az 1996-ig hatalmon lévő kommunista nomenklatura összefogva a kiváltságait védő szak-

szervezetekkel, mérsékelt reformpolitikát alkalmazott, amelyet nem lehetett sem liberálisnak, sem szociáldemokratának nevezni, inkább egy poszt-kommunista korporativizmusnak felelt meg (Popescu 2004; Preda, 2002).

Egyes vélemények szerint az etatista, állami tervutasításos gazdaság veresége bebizonyította, hogy olyan globális politikára van szükség, amely úgy avatkozik bele a nemzetállamok gazdaságába, hogy az ott élő emberek jóléte növekedjen. Az összeomlott politikai és gazdasági rendszer következtében keletkezett zűrzavarban a kelet-európai térség országai kiszolgáltatott partnerként kerültek be a globalizálódás nemzetközi porondjára, és lassan de biztosan függővé is váltak a nemzetközi intézmények és korporációk tőkeinfúziójától. A posztkommunista államok szociálpolitikáját jelentős mértékben befolyásolták a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap, az Európai Unió, az ILO stb. szervezetei, akik nem csak tőkével, de amerikai mintára kidolgozott jóléti fejlesztési tervvel kapacitálták a térség országait a kezdetben „sokkterápiának” is nevezett intézkedések elfogadására és alkalmazására.

A nemzetközi szervezetek előrenyomulása és betörése a kelet-európai térségbe tehát a '90-es évek elejére tehető, és amint azt Jordan (2006) megállapítja, elsőként a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap, másodsorban a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO), harmadsorban pedig az Európai Unió játszott domináns szerepet.

Szociálpolitikai útkeresés

Minden elemző elismeri azt a tényt, hogy a gazdasági, társadalmi és politikai változások következtében kialakult kockázati tényezők megsokszorozódása szükségessé tette a jóléti szociálpolitikai dimenziók és koordináták újragondolását és újrafogalmazását. Felmerült tehát a kérdés, hogy a kormányok társadalom-, illetve szociálpolitikájának mi legyen a fő hangsúlya.

Az egyik lehetőség, hogy az állam meghatározza az ellátás különböző területein bizonyos minimumokat és ezekhez jogosultságokat rendel. A létminimumok biztosítására az állam kötelezettséget vállal, amely szerint az állampolgárok létfeltételei nem süllyedhetnek bizonyos szint alá. A másik lehetőség, hogy alapvetően célzott juttatások rendszerét dolgozza ki és ezen az úton próbál meg egy olyan szociális hálót kialakítani, ami az éppen veszélyeztetett, kiszorult helyzetbe került rétegeken, csoportokon, családokon segít (Róbert–Nagy, 1998).

Deacon (1993) véleménye szerint a vizsgált térség országainak választaniuk kellett az amerikai típusú individuális és az európai stílusú korporatista szociálpolitikai rendszer között, amely a garantált foglalkoztatás megszűnésével a munka-alapú vagy az állampolgári alapú alapjövendelmek kérdéskörét

implikálja. Ezekhez szorosan kapcsolódik a munkáltatói szervezetek, a szak-szervezetek és az állam tripartizmusának a létrehozása.

Szakértői körökben elfogadott tény, hogy az átmeneti időszak első éveit a „reaktív” szociálpolitika időszaka, amely a hirtelenjében felmerült gazdasági és társadalmi változások következményeit volt hivatott ad-hoc stílusban orvosolni. Az inkoherens, összefüggéstelen és stratégiamentes politizálás következtében azonban ennek az időszaknak van egy passzív összetevője is, amennyiben az államok nagyon sok társadalmi probléma fölött elsiklottak, vagy megoldásukat elhalasztották. Tipikus példa erre a Romániában alkalmazott hatalmas végkielégítés, amelyet az állami vállalatoktól elbocsájtott alkalmazottak kaptak a munkanélküli-segéllyel egyetemben. A társadalmi konfliktusok elkerülése érdekében a román kormány rövid távon megoldott egy helyzetet, de egy újabbat generált az államháztartás kiürítésével és a munkanélküliek megoldatlan státusával (Voicu M., 2005).

Manning (2004) véleménye az, hogy a szociálpolitikai változások a kelet-európai térségben három szakaszban játszottak le. Az első időszak a minden országban előbb-utóbb bekövetkezett demokratikus választásokig tartott, amely idő alatt a nemzetek bevezették munkanélküli segély programjait. Ez kezdetben jelentős pénzüsségeket juttatott a rászorulóknak, még akkor is, ha a segélyezett aránya viszonylag kicsi volt, és 1992 után sok országban nem haladta meg az 50%-ot. Az államháztartási deficit következtében a munkanélküli segély értékét idővel csökkentették, a jogosultsági kritériumot szűkítették, és folyósítását bizonyos időintervallumhoz kötötték. A munkanélküliek támogatása biztosítási rendszerben működött, hozzájárulás alapon úgy a munkavállaló, mint a munkaadó támogatta a rendszert.

A nyugdíjrendszer szintén az elsőrendű prioritások közé tartozott, ugyanis az elöregedés, a korai nyugdíjazás valamint a nyugdíjak kis összege és reálértékének csökkenése komoly társadalmi problémákat okozott. Fokozatosan megemelték a nyugdíjkorhatárt és csökkentették a nemek közötti eltéréseket. A kelet-európai térségben általánosan elterjedt vélemény szerint az állami nyugdíjak sokaknak túlságosan kicsik, és túl nagyok az adminisztrációs költségek. A nemzetközi szervezetek javaslatai szerint az állami rendszert részben magánnyugdíjakkal kell helyettesíteni, amelyek felhalmozott tőkéjükből fizetnék a jövőbeni nyugdíjakat. A vizsgált időszak elején a nyugdíjbefizetések állami biztosítási alapba történtek, többnyire a munkáltatót terheltek, Romániában például a munkavállaló semmilyen kötelezettséggel nem rendelkezett. A nyugdíjreformok többlépcsős intézkedésekből álltak, a legtöbb országban az ezredforduló után fokozatosan bevezették a háromelemes rendszert, amelyben az állami- és a magánszektor egymás partnerei: megtartották a felosztó – kirovó PAYG rendszert,² de a befizetett összeg nagyságát

a végső fizetés és a szolgálati évek számától tették függővé. Ugyanakkor megnövelték vagy bevezették a munkavállalói hozzájárulást is.

A Világbank és a Valutaalap (IMF) javaslatára létrehozták a második lépcsőnek is nevezett, kötelező magánnyugdíjak kellőképpen szabályozott rendszerét, valamint a harmadik lépcsős, opcionális magánnyugdíj pillérét. A várományfedezeti rendszernek is nevezett magánnyugdíjak esetében az egyének életük folyamán felhalmoznak egy pénzalapot, amit a dolgozó nyugdíjba vonulásakor évjáradékra, azaz élete végéig folyósított jövedelemre váltja át (Barr, 1995). Az utóbbi kezdetben nem örvendett nagy népszerűségnek, a piaci erők és pénzügyi intézmények gyengesége miatt. A háromszintű rendszerben az egyes alkotórészek a nyugdíjak különböző céljait szolgálják: az állami rendszer feladata a szegénység elleni küzdelem és a vertikális méltányosság biztosítása; a második szint az életcikluson belüli jövedelem-disztribúció lehetővé tételével a jövedelemkiegyenlítést segíti, a harmadik szint pedig figyelembe veszi az egyéni preferenciákat. A rendszer jelentős szerepet biztosít a társadalmi szolidaritásnak.

A háromlépcsős rendszer kompromisszumos megoldásnak mondható, ugyanis a nemzetközi szervezetek által propagált chilei nyugdíjrendszert³ csak néhány kelet-európai állam fogadta el a '90-es években, hasonlóan nyugat-európai államokhoz. A Magyarországon, Lengyelországban, Csehországban és Horvátországban alkalmazott sikertörténet nem talált követőkre csak jó pár évvel később (Deacon, 2000; Popescu, 2004).

Szociálpolitikai szakaszok

A demokratikus választások fémjelzik a tulajdonképpeni szociális reformok kezdetét, de ebben a második periódusnak nevezett időszakban az egyre erőteljesebben jelentkező gazdasági problémák negatívan befolyásolták a szociális fejlődést. A GDP csökkenése, az infláció, a szegénységi mutatók alakulása vészharangként hívták fel a figyelmet arra, hogy szemléletváltásra van szükség a társadalmi létszférák területein.

A szociálpolitikai fejlődés harmadik szakasza 1998-ban kezdődik, ekkor sikerül ugyanis a kelet-európai térség jó pár országának visszatornáznia magát az 1989-ben létező gazdasági produktivitás szintjére, állítja Manning (2004). Ekkorra változtattak az addig működő jóléti szolgáltatások elvein is. Például a munkanélküli segély folyósítását az illető személy megélhetési lehetőségéhez kötötték. A szigorú kritériumrendszer következtében viszont nagyon sok munkanélküli nem részesült többé semmilyen támogatásban.

Erre az időszakra már nyilvánvalóvá vált, melyek azok az országok, amelyek a legnagyobb eséllyel pályázhatnak az európai uniós tagságra, ezért a

közép-európai térség országai intenzíven készülődtek felzárkóztatni gazdasági és társadalmi erőforrásaitak és készleteiket. A fő tét – Lengyelország, Szlovénia, Magyarország, Csehország, Szlovákia és a Balti államok esetében – az volt, hogy szociáldemokrata vagy korporatív rendszereket hozzanak létre. Az EU követeléseai többé-kevésbé enyhítették a sokkterápia következményét, ugyanis az Európai Szociális Modell irányában konvergáltak. A csatlakozó országok első hulláma esetében az EU részéről erőteljes befolyás állapítható meg, amely az Unió szociális gondolkodásának a kiterjesztésében nyilvánult meg. Romániának sokat kellett ebben a tekintetben bepótolnia, mint az egyetlen későn csatlakozó országnak, amely szociális feltételeknek kellett megfeleljen, mint például a romák szociális kirekesztésének csökkentése, az államilag gondozott gyerekek helyzetének javítása (Popescu, 2004).

A kullogó, késői reformokat bevezető államok esetében, mint Románia és Bulgária, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank kemény politikája erőteljesebben érvényesült a szociálpolitikai irányvonalak kidolgozásában, mint az EU szempontjai, aminek következtében ezekben az országokban az angolszász kultúrkörre jellemző, liberális szemléletű szociálpolitikai vonal vetette meg a lábát (Manning, 2004; Jordan, 2006; Deacon, 2000).

Változó szakpolitikák

Az átmeneti időszak első éveiben jelentéktelen változások történtek az egészségügyi ellátás terén. A kiindulási helyzet és a folyamatban bekövetkezett változások miatt léteztek bizonyos különbségek az egészségügyi rendszerek között, de gyakorlatilag minden országban közös volt az igény, hogy a szocialista rendszerből örökölt, adózáson alapuló rendszert megreformálják piaci eszközök bevezetésével, magánosítással és a fizetési hozzájárulások valamint térítési díjak alkalmazásával.

Mivel az egészségügyi rendszer a kommunizmusban univerzális alapon működött (kimondta az egészségügyi ellátás ingyenességét), nagyon nehéz volt megtörni és átalakítani az egészségügy jól strukturált kolosszális építményét. Emiatt a reformok első jelei csak az ezredforduló körül jelentkeztek. Erőteljesen érvényesült a nyugat-európai, államilag finanszírozott egészségügyi ellátás hagyománya, amelyben az állam által ellenőrzött biztosítási rendszer mellett kevés belső konkurenciát találhatunk, és a magánosítás is gyerekcipőben járt. Kivételt képezett a gyógyszeripar és a fogorvosi ellátás.

A pénzügyi gondok miatt a kezdeti reformok az egészségügyi kiadások csökkenését irányozták elő, de egy előzetesen kigondolt és eltervezett stratégia hiányában a bevezetett intézkedések egyes csoportok egészségügyi rendszerből való kirekesztését jelentették. A jogosultság szűkítése, a szolgáltatások decentralizációja és a magánosítás bevezetése okozta ezt.

Az igazi áttörést az egészségügyi biztosítás rendszerének hozzájárulásos alapon történő bevezetése jelentette, országok közötti nagy eltérésekkel. Lengyelországban és Csehországban a piaci szférának tág teret biztosítottak, ami egy erőteljes decentralizációban és versenyben nyilvánult meg. Magyarország, Szlovákia, Románia, Bulgária a központosított modell mellett foglalt állást, amelyben az állam játszott döntő szerepet. A magánbiztosítás vagy a szolgáltatási illeték befizetése nem talált megfelelő támaszra a lakosság körében sem. A munkanélküliségi arány magas volta, a fekete gazdaság szerepe és a munkaadók be nem fizetett összegei azt a helyzetet eredményezték, hogy a befizetett biztosítási alapok nem fedezték a lakosság szükségleteit, aminek következtében meg kellett tartani vagy ki kellett terjeszteni a közpénzes alapokat.

Az oktatási rendszer reformja a kezdeti átmeneti időszakban gyakorlatilag kimerült az oktatási intézmények privatizációjában. Amíg 1990-ben alig létezett magánintézményben tanuló diák, addig 1994-ben a cseh gimnáziumok egynegyede magánkézben volt. 1996–1997-re Magyarországon 8%, Csehországban 7%, Lengyelországban 4% és Szlovákiában 12%-a a gimnáziumoknak volt magánintézmény. Romániában a felsőoktatásban tanulók több mint 30%-a magánintézményekbe járt (UNICEF, 1998). A tanügyben a szociális szolgáltatások viszont egyre csökkentek. Az ösztöndíjak elértékeltelenedtek, a jogosultsági kritériumok beszűkültek, az ingyenes vagy támogatott lakás- és étkezési juttatások úgyszintén. Csak az ezredforduló után lehet beazonosítani az említett területeken is valamilyen pozitív változást.

A piacgazdaság jellegzetességéből kifolyólag a nagyobb mértékű fizetésbeli eltérés jelentős egyenlőtlenségeket idézett elő, ami a kelet-európai térségben a szegénység hirtelen megnövekedésében jelentkezett. A szociális védőhálónak éppen ezt a jelenséget kellett volna megcélözni, és az addigi problémákról – alkoholizmus, deviáns viselkedés, fogyatékoság – áttérnie a szegénység enyhítésére. A piacgazdaság keretei között működő szociális védőhálónak ugyanis általános védelmet kellene nyújtania egy erőteljes szegénységnyhító komponens által (Andrews–Ringold, 1999).

A helyzet dacára nem ez történt. A szociális gondozási rendszer egyik legaggasztóbb problémáját a reziduális alapokon nyugvó, egyéni helyzetfelmérést alkalmazó szolgáltatások bevezetése jelentette. Ez a gyakorlat általánosan elterjedté vált a kelet-európai térségben. A piaci erők térhódításának következtében megváltozott létfeltételek között egyre több igénylője lett volna a szociális gondozási rendszernek, de a jogosultak körét egyre szűkítették. A szakemberhiány, az elszegényedett helyi közösségekre átruházott feladatvállalás, a stigmatizáló procedúra a segélyezés odaítélésében mind hozzájárultak a szociális szolgáltatási rendszer hanyatlásához. A keletkező helyzet-

ben természetesen alternatív megoldásokat kellett keresni, és így jutottak oda egyes országok, mint például Románia, Lengyelország és Szlovákia, hogy a családra hárították a gyermek- és öregkori gondozás terheit. A megszüntetett állami vállalatok által fenntartott bölcsődei és óvodai ellátást például meghosszabbított és többé vagy kevésbé jól fizetett gyermeknevelési szabadsággal pótolták (Voicu M., 2005).

Ezek az adatok országonként különbözhetnek, ugyanis általánosságban elmondható, hogy a legnagyobb érvágást a családi- és gyermekpótlékok viszszaosztása jelentette a '90-es évek elején. Az UNICEF által ajánlott 2,5–3,5 közötti, GDP-hez viszonyított családi juttatások mértéke csak Csehországban, Magyarországon és Szlovákiában érvényesült, a többi ország ez alatt az érték alatt helyezkedett el. Románia a szégyenletes 0,5 százaléknyi, GDP-hez viszonyított részesedésével szimbolikus állami transzfert alkalmazott (UNICEF, 2001). Ez aggasztó volt, mivel nagyon sok, főleg többgyermekes család, a családi pótlékból gyarapította a már amúgy is szűkös jövedelmeit.

Románia szociálpolitikája

Románia esetében, a diktatúra bukása utáni fejlődési prognózisok távolról sem közelítették meg azt a szintet, ahova az ország társadalma került, politikai, gazdasági és szociális szempontból egyaránt. A rendelkezésre álló adatok az 1990-es évek Romániájának nagyon szomorú képét tárják elénk, a lakosság áldozatvállalása hatalmas volt. Mindamellet, hogy a lakosság pénzhiánnyal küszködött, az állam is kivonult a szociális szférából, helyét a család, karitatív szervezetek, egyház próbálták átvenni. Természetesen sikertelenül, a lakosság életminősége fokozatosan romlott, legnagyobb része elszegényedett, sőt, mi több, egyes egyéneknek és csoportoknak a minimális létfeltételeik sem voltak biztosítva, a szegénységi küszöb alatt tengették életüket.

A román társadalom krízisei sokrétűek voltak: egyrészt a társadalom egészét átfogó gazdasági, társadalmi és politikai válságok, másrészt ideológiai természetű krízisek, ugyanis az átmeneti időszak elméletéről szóló optimista hipotézis valótlanágát is meg kellett tapasztalni (Zamfir, 2004). A tervezett gazdaság pillérei összeomlottak, a hagyományos nemzeti piacok elvesztek és a román termékek versenyképtelenné váltak a nemzetközi piacokon. Az állami gazdaság leépülésével párhuzamosan megjelent a magán: 1996-ban a magánszféra nemzeti össztermékhez való hozzájárulása meghaladta az 50%-ot, elindult a privatizáció, a magántőke terjeszkedése, főleg a mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben (Mihuț–Lauritzen, 1999).

A gazdasági liberalizációs folyamatok nagyon lassan haladtak, nemhiába sorolták az országot a kullogó európai nemzetek csoportjába (Manning,

2004; Deacon, 2000). A privatizáció alacsony üteme párosult a veszteséges állami vállalatok közpénzalapokból és banki hitelekből történő támogatásával. Az általános cél az volt, hogy a nyereségesen működő állami vállalatok még hatékonyabban működjenek és termeljenek, de éppen az ellenkezője következett be. Azok a vállalatok, amelyek nem zárták be kapuikat, állami szubvenció-függők lettek. Emiatt a legkatasztrofálisabb helyzet az állami monopóliumok területén jelentkezett, ahol a magas árak, alacsony minőség és az állami pénzek elsikkasztása következtében az államkassza és a lakosság egyre szegényebb lett. Az importált üzemanyag és nyersanyagexporton alapuló ágazatok a kelet-európai piacok összeomlása után költségvetési deficitbe sodorták az országot.

A tulajdonviszonyokat Romániában a kezdeti átmeneti időszakban az állami tulajdon domináns szerepe jellemezte. Ez a helyzet folyamatos és fokozatos költségvetési hiányt jelentett az országnak, egyrészt a hatékonytalan vállalatok finanszírozása miatt, másrészt pedig a társadalombiztosítási járulék be nem fizetése által, az állami vagy magánvállalatok részéről. Ezek az összegek a társadalombiztosítási rendszer alulfinanszírozását eredményezték.

A munkanélküliség főleg a fizikai munkát végző nőket és a fiatalokat érintette a legjobban, akik a textilipar, gépgyártás és fémipari ágazatok állami vállalataiból lettek eltanácsolva. Az idősebb korcsoportok felé haladva jelentkező csökkenő munkanélküliségi rátát az önként vállalt inaktivitással is magyarázni lehet. Az idősebb munkavállaló a munkanélküliség helyett a még mindig több biztonságot nyújtó korengedményes vagy rokkantsági nyugdíjat választotta. A fiatal, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező személyek hiába kerestek munkát, a gyermeknevelésen lévő nők jó pár évig felhagytak a munkahelykereséssel. 1994-ben például a 15–24 éves női korosztály 14,6%-a, a 25–34 éves, szintén női korosztály 21,9%-a dolgozott (NHDR, 2000). A gazdaságilag aktív népesség a kilencvenes évek elejétől folyamatosan csökkent, és kisebb-nagyobb hullámvölgyektől eltekintve ez a mai napig is folytatódik. Szociálpolitikai szempontból ez azért lényeges, mert a nyugdíjasok aránya meghaladta az aktív keresők számát 1998-ban, ami ellehetetlenítette a szociálpolitika finanszírozását.

A lakosság jövedelme reálértékben követte a már említett szinuszgörbét, időnként csökkent, máskor növekedett, ami részben a foglalkoztatottság visszaesésével, részben pedig a foglalkoztatottak reálkeresetének csökkenésével függött össze. A privatizáció lassú üteme következtében megmaradtak a munkahelyek, de alacsonyak lettek a bérek. Csökkentek a reálnyugdíjak is. A jövedelmek nagyságának változását szerkezetük és eloszlásuk radikális átalakulása kísérte. A '90-es évek második felétől már élesen kirajzolódó összefüggés szerint minél alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem, annál kisebb a munkabérek, illetve nagyobb a szociális jövedelmek aránya.

Románia pénzügyi politikáját a rendkívül magas jövedelemadó jellemezte, ehhez társultak a szociális alapba fizetett rendkívül nagymértékű hozzájárulások. Románia lakosságának szociális alapba juttatott pénzösszegei 1998-ban meghaladták egyes európai országokét – a munkáltató 35%-ot, a munkavállaló 12,6%-ot fizetett, más országokban a munkáltatók társadalombiztosítási alapja 17–33% között mozgott, míg a munkavállalók 8–23% közötti részesedéssel járultak hozzá a szociális alapokhoz. Az összjárulék azonban egyetlen államban sem haladta meg a 40 százalékot. Ilyen mértékű társadalombiztosítási befizetések mellett Románia a jóléti állam megtestesült példaképeinek kellett volna lennie a kelet-európai térségben, ennek ellenére sereghajtó szerepet töltött be (Mărginean, 2001).

A szociálpolitika finanszírozásának nehézségeit ennek alapján nemcsak a gazdasági visszaesésben kell keresnünk, hanem az állami jövedelmek csekély voltában is, ami a folyamatos költségvetési deficittel magyarázható. Kiegyenlítőképpen a román kormányok folyamatosan a társadalombiztosítási alapokból pótolták a hiányzó pénzeket, nyugodt lelkiismerettel nyúltak hozzá a nyugdíj-, az egészségügyi-, és a munkanélküli segélyalapokhoz. Ebből kifolyólag Románia szociális kiadásai a legalacsonyabbak voltak Európában, ami a szegénység robbanásszerű emelkedését és a humántőke erodálódását eredményezte. A Valutaalap 2004-es értékelése mutatta ki először a '90-es évek Romániájában alkalmazott gazdaságpolitika tévedéseit. Az ország fizetésképtelenné nyilvánítása meggátolta a külföldi befektetők érdeklődését, az infláció elfogadása a szociális problémák szőnyeg alá seprését jelentette, ugyanis a gazdaság átszervezése helyett és komoly munkanélküliség elleni védelem hiányában az állam vállalta a bérek gazdasági fedezet nélküli folyamatos emelését (Zamfir, 2004).

Szociális költségek terén a helyzet mindmáig változatlan. Románia 1989 előtt a kelet-közép-európai államok mögött volt, a szociális kiadások tekintetében nem tudott előre lépni, mert a GDP-hez viszonyított 20 százalékos szociális kiadásai elmaradnak az európai államok átlagosan 30 százalékot kitevő szociális alapjaitól (NHDR, 2007). (Lásd az alábbi táblázatot.)

Mint minden átmeneti periódusban, Romániában is várható volt a jövedelmek polarizációja, amely főleg a piacgazdaságra való átmenetnek volt a kísérő jelensége. Az egyik legegyenlőbb társadalomból Románia a legegyenlőtlenebb társadalommá változott az átmeneti periódus folyamán a kelet-európai térségben. Az életszínvonal általános csökkenésének okai a munkahelyek elvesztése, a reálkeresetek zuhanása és a jövedelmeknek az alacsony bérezések irányában történő elmozdulása. 1989-ben a bérek 5%-a volt az átlagkereset alatt, ez az arány 1999-re 26%-ra módosult (Ilie, 2006).

1. táblázat: **Szociális költségek dinamikája Romániában***

Költségek /Év	Oktatás (%-os arány)		Egészségügy (%)		Szociális biztonság (%)	
	GDP-ből	Költségvetésből	GDP-ből	Költségvetésből	GDP-ből	Költségvetésből
1990	3,0	7,9	2,9	7,6	10,7	27,7
1991	3,6	9,0	3,3	7,6	10,7	27,7
1992	3,6	8,7	3,3	7,9	9,6	23,2
1993	3,2	8,7	3,3	7,9	9,6	23,2
1994	3,1	9,0	3,1	8,9	9,3	26,9
1995	3,4	9,8	2,9	8,3	9,7	27,6
1996	3,6	10,5	2,8	8,2	9,3	27,6
1997	3,3	9,5	2,6	7,6	10,0	29,0
1998	3,3	9,2	3,1	8,5	10,9	30,2
1999	3,2	7,8	3,9	9,7	11,3	27,7
2000	3,1	8,8	4,0	11,5	11,8	33,4
2001	3,2	9,5	1,9	5,7	11,2	33,5
2002	3,1	9,5	3,8	11,9	11,0	34,5
2003	2,9	9,4	3,8	12,1	10,2	32,9
2004	2,9	9,7	3,4	11,3	10,1	33,7
2005	3,1	10,2	3,8	12,5	9,9	32,9

* szociális gondozás, szociális pótlékok, szociális nyugdíjak, segélyek és juttatások.

Forrás: 1990–1999 közötti adatok: National Human Development Report (NHDR) Romania 2000, , p. 44., és 2000–2005 közötti adatok NHDR Romania 2007, p. 18-85, 192.

A jövedelemcsökkenés bázisán fokozatosan bekövetkező elszegényedésre a román társadalom nem volt felkészülve. A gazdasági összeomlást követő időszakban a kormányok szociálpolitikája nem a legszegényebbeket célozta meg, hanem inkább a munka világából kiesettekre koncentrált, elhanyagolva a szociális szférát. A gazdasági-társadalmi-politikai törésvonalak együttes hatására kialakuló szociális sebezhetőség rányomta a bélyegét az ország szociális problémavilágára, amely az elmúlt tizennyolc év alatt valamelyest változott és átalakult, de általános jellemvonásai megmaradtak.

Az átmeneti periódusban a régi rendszertől örökölt régi, elavult szociális intézményi struktúrákat átalakították vagy megszüntették. Főleg a szociális gondozás terén vezettek be új intézkedéseket, amely a külföldi szervezetek segítségével és nyomásgyakorlásának volt köszönhető. Észrevehető az állam fokozatos kivonulása a szociális szférából és piaci, valamint civil szereplők általi helyettesítése. A gyermekjogvédelem bevezetése és kiszélesítése által megvalósult az intézményesített gyermekgondozás humánusabb gyakorlata, a piacgazdaságnak való megfelelés érdekében pedig bevezették a társadalom-

biztosítási rendszert. A politika szociális magatartása ennek ellenére sem veszi fel a versenyt a nyugati világ terebélyes jóléti államaival, amely gazdasági és politikai okokkal magyarázható.

Románia pénzügyi erőfeszítései a szociális háló kialakítását illetően az ezredforduló után váltak érezhetővé. A szociális költségek GDP-ből való részesedése azonban még mindig távol maradnak az ideálisnak mondható 28–30 százalékos aránytól, és minimális szintű költségráfordítás nélkül bizonyos szociális célokat lehetetlenség elérni. Az alacsony gazdasági fejlődés negatív következménye elsősorban a lakosság életminőségét befolyásolta, amely kihatott az egyének egészségi állapotára. Az embertelen lakhatási körülmények, elégtelen táplálkozás, tisztálkodási lehetőségek szűkössége, alacsony iskolázottság, felbomló családok mind hozzájárultak a fertőző betegségek terjedéséhez és a korai elhalálozás jelenségének kialakulásához.

Az egészségügy alulfinanszírozása miatt az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés és a szolgáltatások minősége terén jelentkező problémák állandóultak. A falusi lakosság jelentős hányada nem részesül az egészségügyi szolgáltatásokból, ugyanis még családorvossal sem rendelkeznek, a vidéki rendelőik felszereltsége pedig messze elmarad a követelmények mögött. Az 1996 után bevezetett egészségügyi biztosítási rendszer nem oldotta meg a kirekesztett csoportok problémáját, az egészségügyi fejlesztések ugyanis főleg a kórházakra és a szakellátásra vonatkoztak. A nagyvárosi lakosság országos szinten minőségi ellátásban részesül, eközben a vidéki lakosság legjobb esetben csak az alapellátáshoz fér hozzá. Figyelembe véve az országos úthálózat fejletlenségét és a közszállításban lévő hiányosságokat, a falusi lakosság egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférése minimális és nagyobb anyagi megterhelést jelent az egyéneknek. Nem beszélve arról, hogy a vidéken élő idősebb és szegényebb rétegek egészségügyi ellátási igénye nagyobb, ugyanis többet betegeskednek, mint a városi személyek. Az egészségügyi biztosítási rendszer a lakosság 5–7%-át rekeszti ki az egészségügyi ellátásból, és ebben az esetben is a vidéki szegény lakosság a legjobban érintett, akik ráadásul a drága gyógyszerkészítmények megvételét sem tudják maguknak megengedni.

Az említett finánciális és rendszerproblémák miatt Romániában rendkívül megnőtt a tüdőbajos és AIDS-ben szenvedő betegek száma, valamint nagyon magas a csecsemőhalandóság és a fiatal anyák elhalálozási aránya.

Az *oktatás*, mint a fejlődés mozgatórugója, az egyik legerősebben visszafejlődő terület az országban. Ha figyelmesen megvizsgáljuk a román kormányok oktatáspolitikáját, észrevehető az a konstans érdeklődés, amelyet a kormányok tanúsítottak irányában. Az 1989-es változások után az országban mindenkit átfogó és beiskolázó oktatási rendszer működött, amely a gazdasági liberalizáció és az állami–magán oktatási formák bevezetésével fokoza-

tosan elsorvadt. Az alacsony tanügyi költségvetés eredményeképpen tönkrementek az oktatási intézmények, a felsőoktatás ésszerűtlen kiterjesztése következtében a középiskolai diákok többsége elméleti oktatási forma mellett voksolt, ezáltal tönkrement a technikai képzés. A tanerők elvándorlása a vidéki iskolákból pedagógushiányt eredményezett, és a tanári fizetések elértéktelenedése az oktatás minőségének a romlását eredményezte. A szegénység ezen a területen is problémaként jelentkezett, az egyre csökkenő anyagi alapok hiánya miatt a lakosság oktatáshoz való hozzáférési lehetőségei fokozatosan csökkentek. Ez a hiányosság talán a jelenlegi oktatási rendszer rákfenéje, ugyanis miként az egészségügyben, növekedett a vidéki és a városi iskolák közötti különbség, a szegény családok gyerekei, a roma lakosság és a fogyatékos gyerekek oktatáshoz való hozzáférése kívánnivalót hagy maga után. Az ösztöndíjrendszer szűkösége és a kötelező tanítást követő oktatási formák lakosság általi finanszírozása kirekeszti a szegény rétegeket a továbbtanulási lehetőségekből, emiatt az egyetemi beiskolázási arányok a városi diákok túlsúlyát eredményezik. Az egyetemi tandíj köteles helyek elosztása és az ösztöndíjak méltánytalanságai miatt sokan nem részesülnek semmiféle oktatási támogatásban, pedig teljesítményük alapján ezt megérdemelnék.

Románia elmarasztalható a *felnőttoktatás* alacsony színvonala miatt is. Azok a vidéki, alacsonyan iskolázott személyek, akiknek a legnagyobb szükségük lenne továbbtanulási lehetőségekre, a rendszer hibája és a megfelelő támogatás hiányában nem tudják ezt az úrt pótolni, és megfelelő elhelyezkedési lehetőséget találni a munkaerőpiacon.

A *nyugdíjrendszer* fenntarthatósága veszélyben van az egyre növekvő nyugdíjas réteg miatt. 1990 óta a nyugdíjasok száma megkétszereződött, gyakorlatilag minden nyugdíjkategóriában látványos növekedésnek vagyunk a tanúi. Ez annál is inkább aggasztó, mivel az aktív lakosság számaránya csökken, a születések száma is negatív trendet mutat, aminek következtében az egyre fogyó társadalombiztosítási alapból több személyt kell eltartani. A nyugdíjasok anyagi helyzete konstans problémaként jelentkezett 1989 után. A nyugdíjak reálértékének csökkenése a mai napig sem rendeződött, a kormányzati erőfeszítések dacára. Továbbra is gondot okoznak az alacsony mezőgazdasági nyugdíjak, valamint azok a méltánytalanságok, amelyek különbséget tesznek a nyugdíjas kategóriák között, megváltoztatva a nyugdíjazás feltételeit és a nyugdíj kiszámítását.

A *munkanélküliség* terén Románia kimondottan liberális jellegű politikát folytatott. A munkanélküliség alakulása az ezredforduló után egy kiterjedt, átképzésen alapuló munkanélküli segélyezéssel társult. 2002-ben azonban a munkanélküli-segély értéke a minimálbér 75%-ra csökkent, ami rendkívül alacsony, aminek következtében a munkanélküliek rosszabb anyagi körül-

mények közé kerültek, mint a nyugdíjasok. A munkába való visszatérés politikáját egyéb támogatási formákkal kompenzálni próbálták a kormányok, mint például a munkanélküli-segély lejáta előtti juttatás, a fiatalokat támogató segélyprogramok és a munkaerő mobilizációját célzó segélyezés. Figyelembe véve azonban a lakosság alacsony mobilitási készségét és ezeknek a támogatásoknak az alacsony értékét, a munkanélküliek munkaerőpiacra való integrációja alacsony szinten maradt.

A *családtámogatási rendszer* a '90-es években gyermekcipőben járt, a hatalmas méretű infláció miatt az amúgy is szűkös családi juttatások elértekelenedtek. A kormányok nem tudták megfelelő mértékben segíteni a családokat sem a gyermeknevelés, sem az iskoláztatás terén. Az egyedüli jelentős segítségnek a gyermeknevelési szabadság bevezetése számított, az érte folyósított anyagi támogatás viszont szimbolikus összegnek tekinthető. Ezen a helyzeten változtatott a 2006-ban bevezetett egységes gyermeknevelési támogatás a két éven aluli gyermekek számára, ez viszont ellentmondott a biztosítás elvének, és előnyben részesítette az alacsony keresetűeket. A családi háttér továbbra is jelentős segítségnek bizonyult a gyermekek gondozásában és nevelésében. A megszüntetett bölcsődék és a két–három éves gyermekek gondozására szakosodott intézmények hiánya miatt csak a család segítségére lehetett támaszkodni.

Az oktatáshoz és az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés mutatói egyre rosszabbak lettek, az ösztöndíjrendszer, az iskolai szállítás és étkeztetés, a bentlakásos elszállásolás a tanügy minden területén kívánnivalót hagyott maga után. A szegény családok anyagi segélyezése csak az ezredforduló után vált prioritássá, a minimálbér, az ösztöndíjak értékének növekedése, az iskolai szállítás és étkeztetés biztosítása valamint az egy éven aluli gyermekek ingyenes tejsportámogatása próbálja jelenleg is a családvédelmet minimális szinten biztosítani.

Zárszó

A jelenlegi romániai szociálpolitika az általános európai irányzatnak megfelelő, reziduális alapokon nyugvó, szűk társadalmi réteget átfogó és kirekesztett rétegeket promováló, de ugyanakkor előjogokat élvező kategóriákat támogató rendszer maradt. A politikai képviselettel rendelkező parlamenti pártoknak nincs döntő szerepük a szociálpolitikák alakításában. A forradalom utáni román társadalom nem volt felkészülve arra, hogy szociális kérdésekkel foglalkozzon. Sem a politikusok, sem a lakosság nem ismerte fel a szociális problémák jelentkezését és fontosságát. Ennek a helyzetnek az egyik oka az volt, hogy a lakosság maga nem észlelte saját magát szegénynek,

mindenki azt gondolta, hogy a diktatúra bukása automatikusan az életszínvonal emelkedéséhez fog vezetni. Az első és legfontosabb teendőnek tehát – az állam és a lakosság is – a gazdaság fellendítését tekintették. Az alapvető szociális védelem hiánya helyi/közösségi szinten azt eredményezte a '90-es években, hogy a legbanálisabb, legegyszerűbb eseteket sem tudták orvosolni – szociális gondozás, öregotthonok, iskolák, óvodák stb. hiánya. A felsorolt nem létező szociális szolgáltatások mellett a rendszer nem megfelelően gondoskodott a már létező juttatásokról sem. A legtöbb társadalombiztosítási területet alulfinanszírozták, ezzel a kormányok azt érték el, hogy a segélyezési rendszerek formálisan léteztek ugyan, de a gyakorlatban nem fedezték a szükségleteket.

A toldozgatások-foltozgatások politikájának lett az eredménye, hogy a szociálpolitikák finanszírozása mind országos, mind nemzetközi viszonylatban még mindig hátul kullog, és a többi európai országtól eltérően a legalacsonyabb növekedési ráta jellemzi. Bár a szegénységi mutatók pozitívan alakultak az elmúlt években, a statisztikai adatok és a nemzetközi szervezetek jelentései kimutatják, hogy a szociális védelem nagyvárosokra való korlátozása Romániában a vidékiek társadalmi kirekesztettségével jár együtt, ezáltal is elmélyítve a falu–város között már meglévő társadalmi különbségeket. Az utóbbi évek szociálpolitikai stratégiái próbálnak javítani ezen a helyzeten, a jövő elemzései derítenek majd fényt arra, mennyire jártak sikerrel.

Az alkalmazott szociálpolitikát újra kellene gondolni nemcsak a szociálpolitikai programok finanszírozása tekintetében, hanem a már létező programok feljavítása terén is. A cél a jobban fókuszált védőháló, a juttatások méltányos elosztása és a támogatások valamint a jövedelem közötti optimális korreláció megvalósítása kell, hogy legyen.

Irodalom:

- Andrews, Emily S.–Ringold, Dena 1999. *Safety Nets in Transition Economies: Toward a Reform Strategy*. SP Discussion Paper NO. 9914, World Bank.
- Barr, Nicholas 1995. *Munkaerőpiac és szociálpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Deacon, Bob 1993. Developments in East European Social Policy. In: Jones, Catherine (ed.): *New Perspectives on the Welfare State in Europe*. London: Routledge.
- Deacon, Bob 2000. Eastern European Welfare States: The Impact of the Politics of Globalization. In: *Journal of European Social Policy*, 10 (2).
- Ferge Zsuzsa 1991. *Szociálpolitika és társadalom*. Budapest: T-Twins.
- Ilie, Simona 2006. Distribuția veniturilor în perspectiva dezvoltării sociale. In: Zamfir–Stoica (ed) *O nouă provocare: dezvoltarea socială*. Iași: Polirom.
- Jenei György 2002. *Összehasonlító közpolitika*. Budapest: Aula.

- Jordan, Bill 2006. *Social Policy for the Twenty-first Century*. Cambridge: Polity Press.
- Lalonde, M. 1974. *A New Perspective on the Health of Canadians. A working document*. Ottawa: Government of Canada.
- Manning, Nick 2004. Diversity and Change in Pre-Accession Central and Eastern Europe since 1989. *Journal of European Social Policy*, 14.
- Mărginean, Ioan et. al. 2001. *Analiza comparativă a politicilor sociale din România – țări în tranziție – țările U.E.* Studiu elaborat pt. Comisia Antisărăcie și promovare a Incluziunii Sociale, Calitatea Vieții, XII, nr. 1–4. București.
- Mihuț, Liliana–Lauritzen, Bruno 1999. *Modele de politici sociale/Models of Social Policy*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Popescu, Livia 2004. *Politicile sociale Est-europene între paternalism de stat și responsabilitate individuală*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Preda, Marian 2002. *Politica socială românească între sărăcie și globalizare*. Iași: Polirom.
- Robert Péter–Nagy Ildikó 1998. *Újraelosztó állam vagy öngondoskodó polgár?* Budapest: Társki Társadalompolitikai Tanulmányok, 8.
- Stark, David 1998. Recombinant Property in Eastern European Capitalism. *American Journal of Sociology*, vol. 101(4).
- UNICEF 1998. *Children at Risk in Central and Eastern Europe: Perils and Promises*. Regional Monitoring Report no.4. Florence: Unicef Innocenti Research Centre.
- UNICEF 2001. *A Decade of Transition*. Regional Monitoring Report no.8. Unicef Florence: Innocenti Research Centre.
- Voicu, Mălina 2005. *Ce fel de bunăstare își doresc românii? Despre legitimitatea politicilor sociale în România*. Iași: Expert Projects.
- *** NHDR. *Romania 2000*.
- *** NHDR *Romania 2007*.

Jegyzetek:

¹ A jóléti állam eszméjével kapcsolatos kérdésekre és dilemmákra itt nem térünk ki – de jelezzük, szakértők és politikusok a jóléti állam végéről nyilatkoznak, miközben a jóléti szolgáltatások szükségességét mindenki elismeri.

² A legtöbb állami nyugdíjrendszer ezen az elven működik: a nyugdíjakat a tárgyévben befolyó járulékokból fedezik.

³ Az 1981-es chilei nyugdíjreform igazi sikertörténet. A munkavállalók kötelezően belépnek egy bejegyzett pénztárba. Az összes nyugdíjpénztár magánjellegű, és fedezeti rendszerben működik. A dolgozók a keresetük 10 százalékát plusz jutalékot fizetnek be. A munkáltatók és az állam nem nyújtanak pénzügyi támogatást. A dolgozók megválaszthatják nyugdíjpénztárukat és változtathatnak opcióikon. Minden nyugdíjtársaság egy alapot igazgat, amelynek hozadékát az egyes járulékfizető számláján írják jóvá, kizárva a gazdagoktól a szegények felé irányuló redisztribúciót. A dolgozó a nyugdíjba vonulásakor fokozatosan pénzt hívhat le a felhalmozott tőkéjéből (a lehívható összeget szabályok korlátozzák), vagy évjáradékot vásárolhat egy biztosítótársaságtól.

Gagyi József

Falusi átalakulás: a beavató rítusok metamorfózisa

A mai erdélyi falu a beavató rítusok átalakulásának helyszíne. Már évtizedekkel ezelőtt például a ballagás rítusa egyszerre jelezte a tudásszerzésnek, valamint a családból való kilépésnek, jobbik esetben a családi kapcsolatrendszer újraszabályozási folyamatának a végpontját. Profán jellege, átmeneti rítus volta kétségtelen. Egy olyan szertartás-sorról van szó, amelyről Mircea Eliadenak az a véleménye, hogy „bármilyen mértékben deszakralizálódtak is, még rítusnak tekinthetjük: próbatételeket, sajátos oktatást és titkot foglalnak magukba”. (Eliade 1999. 241.) Ezek a beavatás rítusai: a közösségbe született, ott felnövő fiatalok eljutnak a számukra még ismeretlen szenthez, tudáshoz és nemiséghez, vagyis kulturális értelemben felnőtt, teljes értékű emberré válnak.

A mai falusi tizenévesek esetében, a felnőtté válás folyamán azonban éppen a helyi közösségekbe integráló rítusok változnak, és a változó rítusok új integrálódási formákat valósítanak meg, új társadalmi különbségeket teremnek. Ebben az áttekintő jellegű írásban erről lesz szó.

A felnőttég ma

A társadalomtudományokban Erving Goffman nyomán meghonosított konstruktivista szemlélet szerint az új identitás a társas alkuk és közös krízismegoldó tevékenységek, napi cselekedetek és rituális ünnepek eredménye: közös társadalmi konstrukció.

A felnőtt társadalom fiatalokat ellenőrző, befolyásoló lehetősége az erdélyi falusi környezetben a hatvanas évektől kezdve fokozatosan csökken. A kívánatos modell azonban ma is létezik, megfogalmazódik: akkor lesz „igazi felnőtt” a fiatal, ha a szülők mellett nő fel, és a szülők mellett marad. Átvesszi munkakörüket, munkaerőcsüket, pénzkezelési szokásaikat, párválasztáskor enged az otthoni kívánalmaknak, és végül örökli a faluban társadalmi státusukat, meg a fizikai környezetüket, a lakhelyet, gazdaságot.

Akik eltávoznak, azokról általános vélemény, hogy „gyerekesen viselkednek”, „nem tanulnak meg a pénzzel bánni”, „nem tudnak megállapodni,

egyik helyről a másikra költöznek", „vakmerőbbek, bátrabbak" (ezt féltően mondják, és mindig tudnak történeteket arról, hogy kik mikor mire fizettek rá), erkölcsük kifogásolhatóak, mert párkapcsolatokban élnek, de nem házasodnak – egyszóval már nem igazodnak a helyi felnőtt társadalom értékeihez. Esetenként külön erőfeszítéseket kell tegerenek ahhoz (pl. házépítés a faluban), hogy otthon felnőttként elismerjék, értékeljék és befogadják őket.

Az állami intézmények fiatalokat ellenőrző, befolyásoló szerepe az ötvenes évektől fokozatosan növekedett. Az iskola és az általa nyújtott diploma, képzettség, az állami munkahely nyújtotta biztonság a szocializmus időszakában egyre jobban felértékelődött. Különböző, idegen intézményi és emberi környezetekbe kellett beilleszkedniük azoknak, akik a faluban nőttek fel – ha továbbra is helyben laktak és városba ingáztak, akkor is. Másképpen, többféleképpen lettek felnőttek, mind elődeik.

Az ifjúsági rituális cselekedet egykori struktúrájának változása, differenciálódása nem csak egyértelműen hagyományvesztést, hanem az új feltételekre való választ is jelent. Igen fontos tényezője ennek a folyamatnak, hogy milyen a kortárs csoportok viselkedése. Például ha a nyolcvanas évek elején az egyidős lányok nagyobb része már 20-21 éves korában férjhez ment, a 22 éves már vénlánynak érezhette magát, vagy éreztették ezt vele. Ma a 24-25 évesek nagyobb része még hajadon, és ha a szülők korosztálya meg is fogalmazza elmarasztaló véleményét, a fiatalok nem érzik a korosztályukban kialakuló késztetést.

Ugyanez a helyzet a próbaházasságnak nevezett ideiglenes együttéléssel: minél többen gyakorolják, annál inkább elfogadott lesz a fiatalok körében. Úgy látom, a magyarországi tartós vendégmunkán levő fiatalok számára a próbaházasság az idegenben való megkapaszkodás, ideiglenes otthontemelés lehetőségét jelenti, érzelmi biztonságteremtő és gazdasági funkciói egyaránt jelentősek. Két keresetből könnyebb megélni, takarékoskodni, esetleg, ha „komoly a szándék", otthon házat építeni.

Továbbélő rituális környezet

1. Az év ciklikusan ismétlődő rítusai

Karácsonykor, szilveszterkor, farsang végén, majd húsvétkor, pünkösdkor tartottak a hetvenes-nyolcvanas-kilencvenes években bálokat. Ehhez hozzáadódtak az évente megrendezett színjátszó-előadások. Akkor ezek már erősen formalizálódtak, intézményesültek, a kultúrház volt a helyszín, szakember (kultúrház igazgatója, kultúraktivista) felügyelte a szervezést. A különbség az, hogy 1990-ig évi munkaterv és költségvetés volt, és lehetett

fedezetet biztosítani a bevétel hiányaira. 1989 után ez megváltozott, ma már megtörténik, hogy ha anyagilag nem kifizetődő, az intézményes szervezés megakad, és elmarad a rituális cselekmény is.

2. Az ifjúsági rítusok

2.1. Az eredetileg csak a középiskola befejezését, és így az érettségivel együtt az érettség megszerzését felmutató *ballagás rítusa* a nyolcvanas években kezd sokszorozódni, differenciálódni. Falvakon ekkor alig néhányan végeztek tizenkét osztályt. Akik nem nappaliban érettségiztek, azok nem is próbáltak felsőoktatásban tovább tanulni – tehát nekik a tanulás és munkába állás határát jelezte a ballagás. Lezárult a tudásszerzés időszaka – beléptek a felnőttek világába. Lányoknál igen hamar követte a ballagást az eljegyzés, házasság, fiúknál ez időben elhúzódott, hiszen a házasodásig el kellett még következnie egy közbeiktatott, kötelezően és a közösségtől távol eltöltendő időszaknak: a katonaságnak. Ez az időszak más jellegű tudás megszerzését szolgálta, de ennél fontosabb volt, hogy kiszakadt eddigi szocializáló környezetéből, és próbatételek elé állt.

Értelmezésem szerint a távollét a fiúknál a helyi közösség szemszögéből a liminális állapotot (Turner 2002, 107-108) jelentette: idegen nyelvi környezetben, idegen országrészben, „idegen” egyenruhában, valamint eddigi identitását elrejtve, egységesített idegen identitással kell a továbbiakban élnie, és ezért az eddigi identitásától való megválás, az elválasztás, a liminálisba távozás momentuma jelentette azt, amit kijelölni, ünnepelni kellett a katonavacsora cselekményeivel.

2.2. *Ballagás: a bőség időszaka*

Megfigyeléseim szerint a különböző vidékek falvaiban (különösen, ha a település nagyobb lélekszámú, ha sok a gyerek) ma már négy (esetenként öt) alkalommal ballagnak azok, akik egy korosztály tagjaiként nőnek fel. Az első ballagás az óvoda végzésekor történik. Az óvónők és a szülők szervezik ezt: előadást tanítanak be, ételt, italt készítenek, visznek az alkalomra. Egy délután történik, a helyszín az óvoda feldíszített és ez alkalomra átrendezett terme. A megjelent szülők, rokonok előtt előbb az óvodások előadják a betanult műsort. Utána az óvónő búcsúztatja a gyerekeket, majd a szülők képviselője köszöni meg az óvónő munkáját, és átadja a szülők közös ajándékát. Végül esznek, isznak, alkoholt persze csak a szülők, és táncolnak a gyerekek, esetenként a szülők is. Kora este véget ér az ünnep.

A második ballagás a negyedik osztály elvégzése után történik, forga-tókönyve nagyjából megegyezik az óvodai ballagáséval.

A harmadik ballagást a nyolcadik osztály végeztével rendezik. Ez az első olyan esemény, amely azt jelzi, hogy úgy fejeződik be a tudásszerzés, hogy valóban nincs folytatása (azok számára, akik itthon maradnak, nem tanulnak tovább, hiszen Romániában ma csak a nyolc osztály elvégzése kötelező), vagy a folytatás fizikailag távol történik (a városi iskolákban).

A ballagás azért is más, mint az eddigiek, mert a korosztály megszerezte már az első valódi beavatási tapasztalatokat: általában már fogyasztottak alkoholt, esetleg mértéktelenül is, és voltak szexuális tapasztalataik. A tapasztalatszerzés általános alkalmi a házibulik, valamint a diszkózás (amiről részletesebben később szólok), meg egy kiemelt alkalom: a szilveszteri buli. Ez utóbbi különösen a kétezredik év fordulóján, 1999 valamint 2000 szilveszterén lett igen általános: a korosztály minden tagja szilveszteri buliba megy, és nem a faluban, hanem távoli helyszíneken (város, üdülőhelyek) rendezett szilveszteri buliban igyekszik részt venni. Ha esetleg mégis a faluban kell maradni, akkor kibérelnek egy házat, ahol nincsenek otthon a háziak, és ott buliznak. Ezek a szilveszteri bulik ma az extatikus és szexuális tapasztalatok megszerzésének a kijelölt, közösségi alkalmi.

A nyolcadikosok tehát már a szilveszteri buli tapasztalatával a hátuk mögött szervezik a ballagásukat. Ez már az igazi, a tizenkettedik osztály utáni ballagás mintájára szerveződik, és valóban megérdemli a ballagás nevet. Bevonják a hetedik osztályosokat is: ők termet díszítenek, búcsúztatót mondanak, ballagó batyut készítenek és adnak át a nyolcadikosoknak. A ballagás forgatókönyve: osztályfőnöki óra, majd csengetés és kivonulás az udvarra, ahol az összegyűlt szülők, rokonok, kisebb diákok várják őket, ott búcsúzás, az iskolai tudásszerzésben kialakult hierarchia felmutatása (tanulmányi jutalmak kiosztása), majd a szülők, rokonok ajándékainak, virágainak átvétele, fényképkészítés. Délben otthon ünnepi ebéd a rokonok részvételével. Délután, este buli, erre meghívják a hetedikeseket is. Ezen, ha nem is hivatalosan és engedélyezve, megtörténik hogy alkoholt is fogyasztanak, és „kitombolják magukat”. Az iskolában hamar befejeződik a buli, ezt aszerint, hogy hogyan sikerül megszervezni, családoznál vagy „fogadott házban” (a buli idejére pénzért kiadott házban) folytatják.

A negyedik ballagást a szakiskolát végzettek rendezik. A ballagásnak van hivatalos része: ennek helyszíne a városi iskola, és nagyjából ugyanúgy történik, mint a már ismertetett nyolcadikos, valamint a tizenkettedikes ballagás esetében. A különbség a nyolcadikoshoz képest az, hogy ekkor már kicsengetési kártyát nyomtatnak, azt a rokoni, ismerősi körben ajándékozzák, és a rokoni, ismerősi kör nagyobb értékű ajándékokkal, vagy legújabbban az ezek értékét fedező pénzzel támogatja a ballagót. A ballagáson résztvevők a hivatalos rész befejeztével hazatérnek a faluba, ahol kezdetét veszi az ebédek-

vacsorák, mulatások sorozata. Ugyanis ma már az a szokás, hogy minden ballagó diák családjánál két évés-ivás-mulató van: külön megvendégelik a rokonokat, és külön a ballagó korosztályát, tulajdonképpen az egykori, nyolcadikos társait.

Ez a júniusi időszak a falvakban az anyagi és szimbolikus bőségé. A városban minden hét végén, vagy hét közepén is egyik vagy másik iskola ballagást szervez – ma már az iskolák vezetőségei ügyelnek, hogy ne egy napra essenek ezek, mert akkor a rokonok nem tudnak mindenütt, ahová a kötelesség (azaz a kapott kártya) hívja őket, részt venni. A diákok különböző iskolákban végeznek, tehát különböző időpontokban vannak a ballagások, tehát egymást követik a ballagási ebédek előbb az egyik, majd a másik rokonságnál, az egyik vagy másik osztálytársnál. Megtörténik, hogy többen végeznek egy osztályban, tehát egy nap van a ballagásuk: akkor az a szokás, hogy a kortársak előbb az egyiknél mulatnak, majd átmennek a másikhoz, majd, ha úgy adódik, a harmadikhoz. A fontos, hogy senki se maradjon ki: mindenki megkapja a kártyákat, megjelenjen a ballagáson, átadja az ajándékait, és részt vegyen a mulatságokon. Rövid idő alatt sok helyen ott lenni: egyfajta fűrésztő jövés-menés, seregszemle ez az alkalom.

Vannak olyanok, akik a szakiskola végzése után megszerzik az érettségit is: ők ötödször is ballagnak, míg líceumot végzett társaik csak negyedszer.

A líceumi ballagásig még kevesen jutnak el, ennek van a legnagyobb értéke, ezek a ballagási kártyák készülnek és kerülnek kiosztásra legnagyobb számban. Maga a ballagás, az ajándékozás, az ezt követő otthoni évés-ivás-mulató az ismertetett rendben zajlik, a kölcsönösségek és a tartozások teljesítésének jegyében. Elvben a nyolcadik végzésekor kiderül, hogy hányan mennek tovább, és mennyi ballagó diák (azaz ballagási családi rítus) lesz a továbbiakban, egy korosztályon belül, adott évben a faluban. Csakhogy ezek a fiatalok nem egyszerre, egy időpontban ballagnak, hiszen a szakiskola három, a líceum négy éves. A fiatalok ugyanakkor rokoni szálak mentén is részt vesznek az évente sorra kerülő ballagásokon, a saját falujukban vagy más helységeikben.

Jelenleg a ballagás a legátfogóbb, mert legtöbb embert, különböző korosztályokat megmozgató, ajándékok formájában kölcsönösen nagy anyagi értékeket kicserélő rítus – a lakodalom vetélytársa. Emögött az is meghúzódik, hogy bizonyos esetekben nem lesz, vagy távol lesz az esküvő és a lakodalom – tehát ez „előleg”, olyan alkalma a rokonság összegyűlésének, az ajándékozásnak, így a kölcsönös kapcsolatok erősítésének, amely lehet, hogy nem ismétlődik meg lakodalommá terebélyesedve.

2.3. *Volt-nincs katonavacsora*

Átalakult a katonasághoz való viszony, és megszűnőben van az erdélyi falvakban a katonaságba indulásnak, mint korszakhatárnak a ritualitása. Egy,

eddig határként kidolgozott és kezelt rituális helyzet elmaradása környezetet és késztetést jelent a másik profánná, ebben az esetben kevésbé fontossá, kevésbé életbevágóvá való átalakulására. Húsz évvel ezelőtt egy falusi legény el sem tudta képzelni, hogy a három eseményt egymásba fűző lánc, a besorozás, szüreti bálon való részvétel és katonabúcsúztató vacsora nélkül az előző korosztályok nyomába léphet, velük közösségét erősítheti, és így – hozzájuk hasonló - felnőtté válhat.

Ma már a katonaságnak – a román hadseregbe való besorozásnak és az utána távoli, román környezetben eltöltött egy évnek – törvényes, kipróbált és bevált alternatívái vannak. Például régebben is ideiglenes felmentést jelentett a felsőfokú tanulmányok megkezdése. Ez ma igen egyszerű: be kell jutni egy magánegyetemre, még a tandíj esedékes kifizetése előtt meg kell szerezni a felmentéshez szükséges igazolást, és utána akár ott is lehet hagyni az egyetemet.

A módszerek ismerete és használata mögött egy szemléleti változás áll: a katonaság a fiatal számára teljes mértékben haszontalan időtöltés és tevékenység, nem illeszthető a megváltozott életkörülményekhez, pénzkereseti és pénzköltési igényekhez, a kötöttségről, másoknak való engedelmességről, a mások által kikényszerített és nem önként keresett és vállalt próbatételekről kialakuló elképzeléseknek. Az pedig, hogy az apák nemzedéke jámborul letöltötte a maga szolgálati idejét a román hadseregben – mosolyt szül, érvként nem használható.

Érvként még elhangzik, hogy milyen züllött állapotok uralkodnak a hadseregben, hogy a magyarok számára hátrányos megkülönböztetések sora vár a fiatalra – de ezek csak harmadrendűen esnek latba a döntések meghozatalakor. A legfontosabb, hogy ezalatt az idő alatt is pénzt keresni, pénzt halmozni, utazni, élni lehet – akkor minek vállalni az ettől való elzártságot? Ha a fiatalok nem vonulnak be katonának, akkor nincs az elválásra-elkülönülésre való felkészülés, nincs katonavacsora, katonabúcsúztatás. Megszűnik egy, a fiatalok felnőtté válását, próbatételre indulását felmutató, a közösség szintjén mindenkire érvényes, ezért közösségteremtő rituális alkalom.

3. Kirándulások a falusi diszkókba

Diszkókra példák: Kék Laguna Zetelaka, Kaméleon Csíkrákos, Paradise Gyimesközéplak.

3.1. Ma a fiataloknak a gyereki korosztályhoz és a felnőtt közösséghez viszonyítva is saját, a településen kívüli térben, hét végén szerveződő tevékenysége, amelyben rituális elemek is megfigyelhetők.

Erre évszakoktól függetlenül, minden hét péntek, szombat estéjén, éjszakáján sor kerülhet. Lehet egyéni, kis- vagy nagycsoportos diszkólátogatás. Egyéni annyiban, hogy nincs másokkal egyeztetve, hiszen mindig vannak barátok, haverek, ismerősök, akik egyeztetés nélkül is megjelennek a helyszínen – tehát nem az egyedüllétet keresi és vállalja az, aki ha magányosan is, de oda elmegy. Nagycsoportos: például a ballagás utáni bankettet is éjszaka, hajnalban itt fejezi be a baráti kör.

A diszkózást is tanulni kell, a hetedikes-nyolcadikos fiatal még nem engedik reggelig a szülők. A beavatottság jele, hogy csak reggel megy haza a fiatal. Igyekeznek csoportban megszervezni a diszkózást, így könnyebben elnyerik a szülők beleegyezését. Megtörténik, hogy otthon megkezdett házi bulit, vagy éppen ballagási bankettet a diszkóban folytatnak tovább. A diszkózás alkalmat ad a más korosztályokhoz tartozókkal, más helységekből valókkal való – általában felszínes – ismeretségre, az extatikus állapotok kipróbálására, a szexuális tapasztalatok megszerzésére.

A diszkózás nem a rituális rendbe való illeszkedés, hanem ritualizált kaland: ismétlődik, de kevés kötött és kötelező eleme van, kevésbé kiszámítható, hogy a fiatalok jól érzik magukat vagy megcsömörlenek, megundorodnak mindattól, amit látnak-hallanak. Nem alakulnak ki tartós, a sorozatosan sikeres és közös megelégedettséget termelő együttletben összekovácsolódó közösségek.

A diszkóban „elvarázsolt a hangulat” és időnként elszabadul az agresszivitás, ezért kidobó emberek tartják fenn a rendet. A diszkóban egyértelműen férfiuralom van: a nagymenők a fiúk, akik autókkal érkeznek (vagy még extrémebb esetek: fiatal vállalkozók, akik autókkal, sofőrrel-bodyguarddal érkeznek), csajokat csípnek fel, közben fogyasztanak, berúgnak és szerepelnek, majd autókkal és csajokkal „elhúznak”.

Megmerítkezni a diszkókba – azt jelenti, hogy kiszakadni a földhöz kötött közösségekből, e fölötti, időleges közösségekbe vágyakozni és eljutni. Egy földre szállt álomvilágba való felemelkedés, majd onnan visszahullás.

3.2. Edward Leach a rituális szertartások három általános magatartásformájáról beszél. (Leach 2000., 100-101) Az elsőt a formalitás túlsúlya jellemzi, és a viselkedési szabályokat tüntető pontossággal betartják, a státuskülönbségeket kihangsúlyozzák, az egységet felmutatják. A második esetében a formális viselkedési szabályokat elvetik, a társadalmi státust elrejtik, ahogy Leach írja: „a világ álarcot ölt”.(uo.) A harmadikra a szerepcsere, a visszajára fordított rend jellemző.

A rokoni kapcsolatokat, státuskülönbségeket szilárdítja meg a ballagás rendje. Ugyanezt tette a katonavacsora, amíg létezett, és a szüreti bál, a fiatal korosztály próbatétele.

Az álarc azoknak az arcára került, akik péntek, szombat éjszaka a falusi környezetben kiépített diszkókba megmerülnek. Ezek készülnek arra, hogy kiszakadjanak a közösségükből: ha otthon bál van, akkor is a diszkóba mennek. Az éjszakát használják, motorizáltak, a száguldás, sűrű programok elemei a kiszakadásnak, elszakadásnak. Orgiasztikus cselekedetek sora alakul ki, ismétlődik péntek-szombatonként: száguldás, zene-tánc, ital, agresszió-verekezés, szex. A két viselkedésformának a szereplői ugyanazok, a viselkedések időben is érintkeznek (ballagás, bankett, ennek folytatásaként diszkó).

A diszkó szociális szerepet is betölt: nagyon jó alkalom azoknak a pillanatnyi integrálására, akik közösségükből már kiszakadtak, Magyarországra mentek, távol tanulnak. Ugyanakkor a helyben maradottak között is kialakul egy differenciáltság. Különbőség termelődik azok között, akik csak otthoni rítusokban vesznek részt és nem járnak a diszkóba, valamint akik otthon is, és a diszkóban is megjelennek, meg akik inkább vagy kizárólag a diszkó biztosította térben, a „diszkó” mint fogyasztási modell szerint kialakult terekben, viselkedésformákban vesznek részt. Ez utóbbiak azok, akik a tradicionálistól gyökeresen eltérő státusokat építenek (fiatal vállalkozók, vendégmunkások-kalandozók).

Az álarc azért kell nekik, mert ez nyújtja az egység lehetőségét, érzését. Ez jellegzetesen egy fogyasztói álarc, a viselkedésformát pedig a fogyasztás bálványaihoz (sztárvendégek) való igazodás jellemzi.

Társadalmi egység – társadalmi különbségek

1. A mai erdélyi falvakban megjelent az első olyan generáció, amelynek tagjai nem lépnek véglegesen ki, és nem integrálódnak hagyományos módon a közösségbe, hanem alternatívát, individuális pályákat építenek. Jellemző rájuk a szülőktől való relatív függetlenség (pl. még nem házasok, de már külön lakásban laknak), valamint az, hogy a gazdálkodás csak egy pénzszerezési lehetőség a sok közül, és nem életforma.

1990 óta megváltozott a felnőtté válás rituális dinamikája. A beavató rítusok azáltal, hogy várakoztatják, felkészítik az egyént, lassítják az átmenetet. Közösségileg ismert és elismert, célravezető, azaz esetünkben a közösségbe integráló, a szolidaritást kialakító csiszolt formákat kultiválnak.

Ma a fiatalok a családból való kilépés, a felnőtté válás gyorsítására törekednek. Az átalakuló rítusok ehhez igazodnak. Úgy látom, éppen a lassító jellegük változik leginkább, ezért nevezem az új formákat, hogy a hagyományostól megkülönböztessem, rituális kalandoknak. A ballagások őrzik leginkább, főleg azért, mert sorozatban egymásra épülnek, a lassítás és beépítés elemeit. Kidolgozottságuk kezdetleges, elemszámuk csekély, a fogyasztási

körülményekbe való behelyezkedésben, ezek elfogadásában és használatában teremődik közösség. Létrejön az átalakuláshoz szükséges izgalmi állapot, de nincs iránya és bizonyossága a viselkedésnek. A fiatal generáció maga differenciálódik, és a korosztályon belüli szolidaritás és közösségtermelés alternatív formáit alakítja ki. Biológiaiilag korán felnőtté érnek – társadalmilag pedig egyre tovább tart és többféle a felnőtté válás.

2. A szakrális rítusok alapvető feladata, hogy morális közösséget teremnek, tartanak fenn. Az átalakuló rítusok, a rituális kalandok az egységes erkölcs és az erre épülő életmód differenciálódását jelzik – és működésükkel, ha ez hosszabb időszakot tart, maguk is alakítják ezt a differenciálódást. A fiatalkor jellemzője a kereséssel, választásokkal járó bizonytalanság és lapangó félelem, az ezt ellensúlyozó vakmerőség és kísérletezés, az ezzel járó agresszivitás, a megnövekedett „morális tónus”. (Durkheim 2004: 201) Az „egységet és sajátos arculatot biztosító kollektív érzéseket és gondolatokat” (uo.), a közös erkölcsöt minden új generációnak ki kell munkálnia. Ehhez kölcsönözhet a közösségében előzőleg kidolgozott, létező technikákat és tradíciókat – vagy kidolgozhatja a maga alternatíváit.

A lokális közösség valójában mindig több morális kisközösségből állt – de ma, a vizsgált helyszínen, társadalomban éppen a dinamika változása miatt éles határok, nagy távolságok alakulnak ki. Ez megnövekedett konfliktusveszéllyel, a lokális szolidaritás bomlásával járhat. Ugyanakkor az átmeneti rítusok sajátos vonása, hogy az azonosság mellett mindig távolságot is teremnek, hozzájárulnak a társadalom tagolásához. (Douglas 2003: 79) A változó körülmények közepette nyilvánvaló adaptációs funkciójuk van.

Irodalom:

- Douglas, Mary 2003. Szennyeződés. In: *Rejtett jelentések*. Budapest: Osiris, 69-82.
- Durkheim, Émile 2003. *A vallási élet elemi formái*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Eliade, Mircea 1999. *Misztikus születések. Tanulmányok néhány beavatástípusról*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Leach, Edmund 2000. Két tanulmány az idős szimbolikus ábrázolásáról. In: Fejős Zoltán (szerk.) *Idő az antropológiában*. Budapest: Osiris, 85-102.
- Lukács Borbála 1987. A szüreti bál. In: Biró Zoltán, Gagyai József, Péntek János (szerk.) *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklórizmus köréből*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó. 184-191.
- Turner, Victor 2002. *A rituális folyamat*. Budapest: Osiris.

Székely Tünde–Plugor Réka–Szabó Júlia–Kiss Zita

Végzős egyetemi hallgatók továbbtanulási percepciója – 2008

A nyolcvanas évek eleje óta minden fejlett országban a felsőoktatás a társadalmi, politikai és kutatói érdeklődés középpontjában áll, hiszen a felsőfokú oktatás tömegessé válása miatt a korábban csak egy szűk elitet érintő kérdések egyszerre össztársadalmi problémává váltak, amelyeknek a kezelése új módszereket, új szemléletet igényel. A felsőfokú oktatás tömegessé válásának ismérvei a következők: növekszik a hallgatói létszám, a hallgatók csoportja erősen heterogénné válik a korábbi elitképzéssel szemben, alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkező hallgatók is megjelennek a felsőoktatásban a társadalmi-gazdasági-politikai elitből származó hallgatók mellett. Előbbieknek mások az igényei, motivációi, ismeretei, mint az elit gyermekeinek. Emellett pedig a munkaerőpiac egyre összetettebb igényeket támaszt a végzettekkel szemben, hiszen a legkülönbözőbb ágazatok és szektorok foglalkoztatják a nagyszámú diplomást.

A felsőoktatás erőteljes tematizálása az utolsó évtizedben elsősorban a Bologna-folyamat¹ bevezetésének köszönhető. A Bologna-folyamatot felfoghatjuk egy olyan modernizációs kísérletként, amelynek célja szakítani a felsőoktatás nemzetállami hagyományaival, és nemzetközivé emelni azt² az egységes Európai Felsőoktatási Térség (European Higher Education Area) létrehozása érdekében.³

Ehhez szorosan kapcsolódva a romániai felsőoktatási rendszernek a Bolognai Egyezményhez való csatlakozása és ennek gyakorlatba ültetése adta a kutatás vizsgálatának tárgyát. Ennek köszönhető a kutatás időzítése is, hiszen csak a választott periódusban volt lehetséges a mindkét típusú oktatási rendszer (vagyis a Bologna előtti, osztatlan képzésben részt vevők, és a Bologna-rendszer elvárásainak megfelelően a csökkentett idejű alapképzésben részt vevő) végzős hallgatóinak vizsgálata.

A végzős hallgatók Bologna-folyamatról alkotott véleményét is vizsgáltuk a kutatás során. Előzetesen azt feltételeztük, hogy ismerni fogják a felsőoktatási rendszer Bologna-folyamattal járó átalakulásait, és ennek rájuk vonatkozó következményeit, azonban azt kellett látnunk, hogy a diákok – an-

nak ellenére, hogy közvetlenül érintettek ebben a tekintetben – mégsem rendelkeznek elégséges információval a Bologna-folyamatot illetően.

A kutatásról – általában

Jelen dolgozat a 2008-ban végzett romániai magyar hallgatók továbbtanulási percepciójára vonatkozó kutatás eredményeit mutatja be. Becslésünk szerint harmincezer magyar diák tanul a romániai felsőoktatásban. 2008-ban két végzős évfolyam volt, hiszen ez év júniusában végeztek azok a hallgatók, akik még nem a Bologna-rendszerben kezdték el tanulmányaikat, és négy-, öt- vagy hatéves, osztatlan egyetemi képzésben vettek részt, ugyanakkor velük egyszerre végzett az első hallgatói generáció, amely már a Bologna-rendszerben kezdte tanulmányait. A fentiek alapján 2008-ban hat-, nyolcezerre becsültük a végzős hallgatók számát.

A kutatás során számos felsőoktatáshoz szorosan kapcsolódó kérdéskört vizsgáltunk: az elvégzett szakhoz kötődő tapasztalatok, vélemények, elégedettségek; hogyan jelenik meg a továbbtanulási szándék a frissen végzett diákok jövőtervezésében; hol és milyen formában tervezik a továbbtanulást (posztgraduális képzésre vonatkozóan); milyen jövőbeli karrierpercepcióval rendelkeznek; milyen migrációs szándékokkal rendelkeznek; a diákok továbbtanulási lehetőségei.

A kutatás a Romániai Magyar Doktorandusok és F fiatal Kutatók Szövetségének kezdeményezése alapján, a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézettel és az Országos Magyar Diákszövetséggel együttműködésben valósult meg. A kutatás megvalósulását támogatták a Magyar Köztársaság Oktatási és Kulturális Minisztériuma, a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica programja és a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet. Kiemelt partnereink voltak a Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a Sapientia–Erdélyi Magyar Tudományegyetem. Médiatámogatók voltak a Paprika Rádió, a Sportoldal és a Figyelő. Médiapartnerünk volt a Transindex.

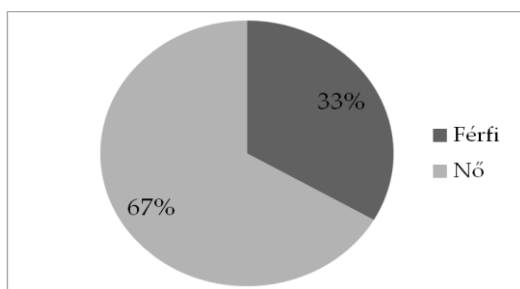
A vizsgált populáció jellemzői miatt sajátos helyzet alakult ki, minek következtében a szociológia hagyományos módszere (papíralapú kérdőíves felmérés) nem volt kivitelezhető, így az egyre gyakrabban használatos online lekérdezés módszerét alkalmaztuk. Az alkalmazott módszer sok előnnyel bír a hagyományos társadalomkutatási módszerekkel szemben. Ilyen előnyként említhetjük rugalmasságát, időtakarékoságát, a megkérdezettek könnyebb elérését, a kérdőív könnyű kitöltését, költséghatékonyságát, a válaszadások könnyű követését, viszonylag nagy minta lefedésének lehetőségét, és az interaktivitást. A módszer legnagyobb hátránya a statisztikai reprezentativitás hiánya.

Az általunk összeállított, több mint 70 kérdésből álló kérdőívet 2008. augusztus 18-tól szeptember 24-ig lehetett kitölteni. Az online kérdőívet összesen 606 frissen végzett hallgató töltötte ki, ami becsléseink szerint a végzett hallgatók tíz százaléka. A válaszadóink általános jellemzői mellett kitérünk a felsőoktatásban való részvételük motivációs hátterére, az oktatásról alkotott véleményükre, tapasztalataikra valamint jövőterveikre.

A válaszadók általános jellemzői

A demográfiai adatok szerint a vizsgált populációban a nemi eloszlás hozzávetőlegesen 50-50%. Láthatjuk, hogy a nők hajlandósága a kérdőív kitöltésére jóval nagyobb volt, mint a férfiaké, pontosan kétszer annyi nő, mint férfi töltötte ki a kérdőívet.

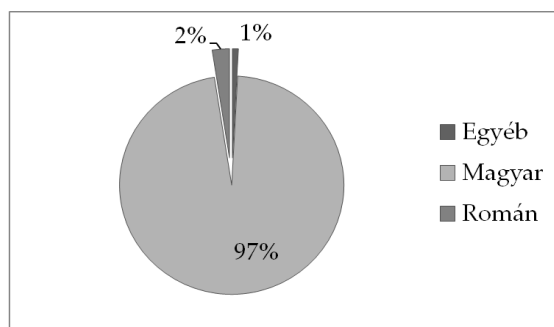
1. ábra: **Nemi eloszlás (n=606)**

Forrás: a szerzők (miként valamennyi további ábra esetében).

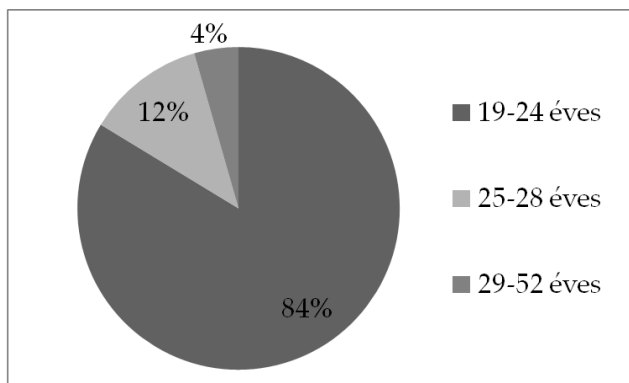
A válaszadók több mint 95%-a magyar nemzetiségű volt. Nagyon kevesen vallották magukat más nemzetiségűnek.

2. ábra: **Nemzetiség szerinti eloszlás (n=606)**

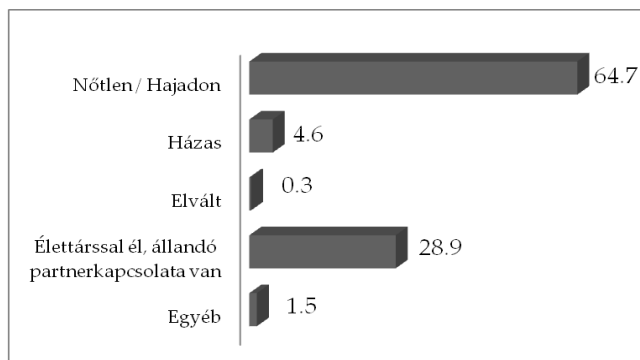
Tekintettel arra, hogy végzős egyetemi hallgatókat vizsgáltunk, a válaszadók többsége 19-24 év közötti, de hangsúlyosan jelen van a 25-28 éves korosztály is.

3. ábra: **Életkor szerinti eloszlás (n=606)**

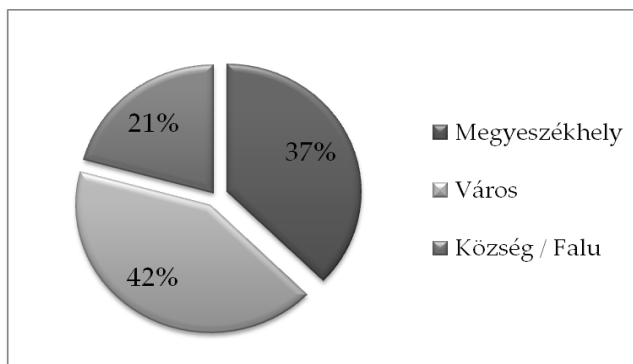
A válaszadók – korosztályi jellegzetességeikből adódóan is – 5%-a házas, 29%-ának van legalább féléves, állandó partnerkapcsolata és a megkérdezettek 65%-a nőtlen, illetve hajadon.

4. ábra: **Családi állapot (n=606)**

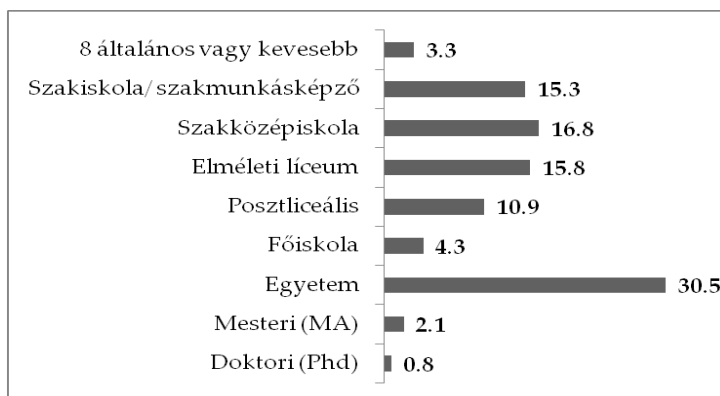
Származási hely (állandó lakhely) településtípusa szerint a válaszadók jelentős többsége (majdnem 80%) megyeszékhelyről vagy városból származik. Ez azt jelenti, hogy napjainkban is érvényes az, hogy rurális környezetből sokkal nehezebb bekerülni a felsőoktatásba, mint a városi környezetből.

5. ábra: Származási (lak)hely (n=606)

A származási helyen kívül fontos szerepe van a szülők iskolai végzettségének abban, hogy gyermekük jelentkez-e a felsőoktatásba. Az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége nagyon változatos képet mutat. 8 általánossal, vagy kevesebbrel 3,3%-uk rendelkezik. Szakiskolai, szakközépiskolai végzettséggel vagy elméleti líceummal összesen majdnem 50% rendelkezik. Ezzel egyensúlyban van a posztliceális-, a főiskolai-, és az egyetemi végzettséggel, mesteri és doktori címmel rendelkezők aránya összesen.

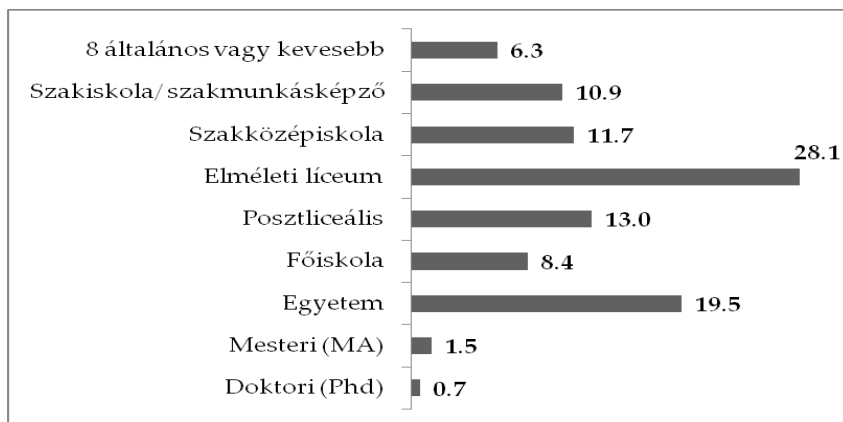
6. ábra: Édesapa legmagasabb iskolai végzettsége (n=606)

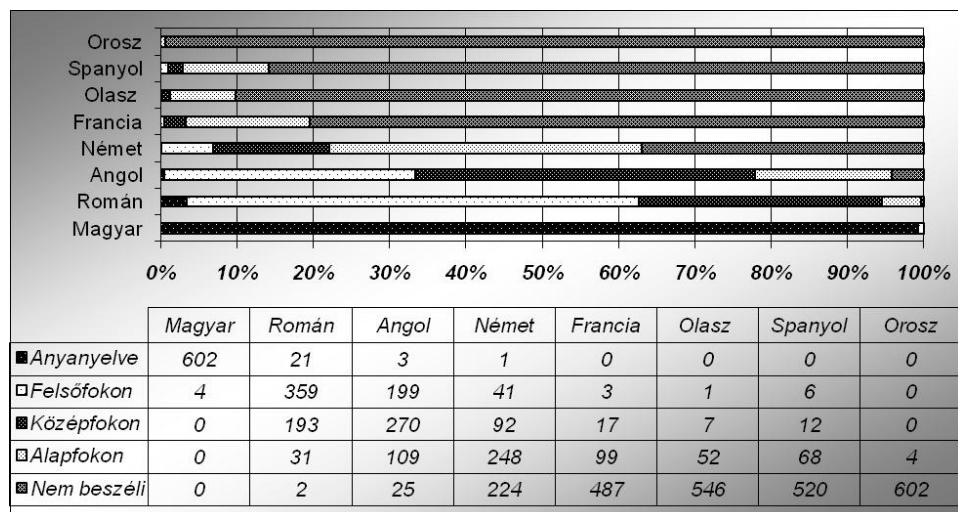
Az édesanya iskolai végzettsége szintén változatos képet mutat. Az édesanyák közül kétszer annyian rendelkeznek 8 általánossal vagy kevesebbrel, mint az édesapák. Előbbiek 6%-a, utóbbiak 3%-a. Szakiskolai vagy szakközépiskolai végzettséggel hasonló arányban rendelkeznek. Az elméleti líceumi végzettség jelenik meg leghangsúlyosabban az édesanyák iskolai vég-

zettsége között, közel 30%. Posztliceális végzettséggel 13%-uk, főiskolai végzettséggel 8, egyetemi végzettséggel 19, mesteri és doktori fokozattal 1%-uk rendelkezik.

7. ábra: **Édesanya legmagasabb iskolai végzettsége (n=606)**

8. ábra: **Nyelvek ismerete (n=606)**

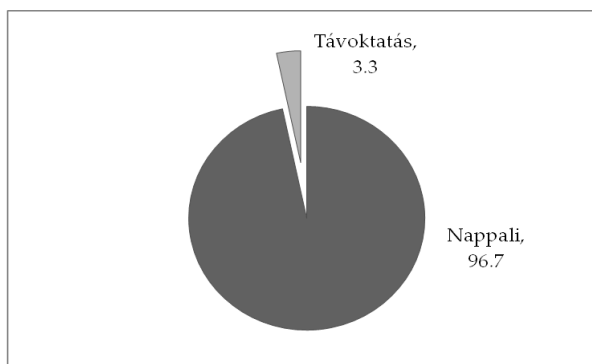

A megkérdezettek román nyelvtudásukat alacsony mértékben ítélték anyanyelvi szintűnek, a válaszadók közel 50%-a felsőfokúnak, kb. 30%-a középfokúnak, nagyjából 5%-a alapfokúnak véli, és 2 személy jelölte be azt a választ, hogy nem beszél román nyelven. Az angol nyelvet a megkérdezettek

kb. 30%-a felsőfokon, kb. 40%-a középfokon, és szintén 30%-a beszél alacsonyfokon. 3 válaszadó beszél anyanyelvi szinten angolul, és 25 nem beszél egyáltalán. A német nyelvet felsőfokon a megkérdezettek kevesebb, mint 10%-a beszéli, középfokon kb. 15%, alacsonyfokon pedig 40%-uk beszéli. Egyáltalán nem beszél németül a megkérdezettek 35%-a. Francia nyelven 3 személy beszél felsőfokon, középfokon kb. 3% (17 személy), alacsonyfokon kb. 15%-uk beszél, és több mint 80% nem beszél. Olaszul középfokon a megkérdezettek kb. 1%-a, alacsonyfokon 9%-a beszél, 90% egyáltalán nem beszél olaszul. Spanyolul a megkérdezettek 1%-a, azaz 6 személy beszél felsőfokon, középfokon 2% (12 személy), alacsonyfokon 10% beszél, 85% egyáltalán nem beszél. Orosz nyelven 4 személy beszél alacsonyfokon, 602 személy egyáltalán nem beszél. Az arányok ekképpen való eltolódása annak is betudható, hogy az idegen nyelvek (főleg az angol) minél magasabb fokú ismerete lassan az elhelyezkedés egyik alapfeltételévé válik, és ezzel a hallgatók tisztában vannak.

Arra is rákérdeztünk, hogy a hallgatók nappali, vagy távoktatásos formában vettek részt a képzésben, illetve, hogy államilag támogatott vagy költségtérítési helyen végezték tanulmányaikat.

9. ábra: **Milyen képzési formában folytatták egyetemi tanulmányaikat? (n=606)**

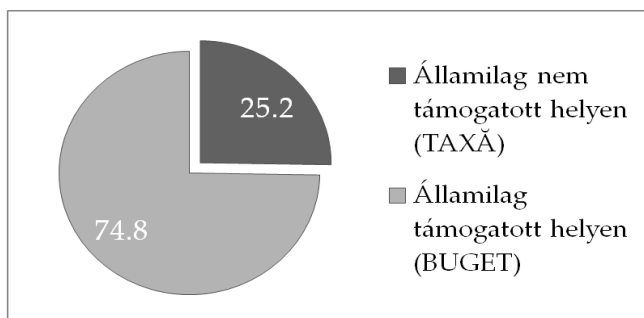

A nappali tagozaton végzett hallgatók dominálnak, nagyon kevés, a hallgatók 3%-a végzett csak távoktatásos formában. Ennek oka az, hogy az érettségiző korosztály számára nagyon szimpatikus az egyetemista életforma és kitolódott a tanulás ideje, és ezzel együtt a munkába állás időpontja is.

A hallgatók majdnem 3/4-e államilag támogatott helyen végezte felsőfokú tanulmányait, 1/4-e pedig költségtérítési helyen. Ennek az lehet a magyarázata, hogy Romániában viszonylag sok államilag támogatott hely pályázható meg, ezek mellett természetesen vannak költségtérítési helyek is.

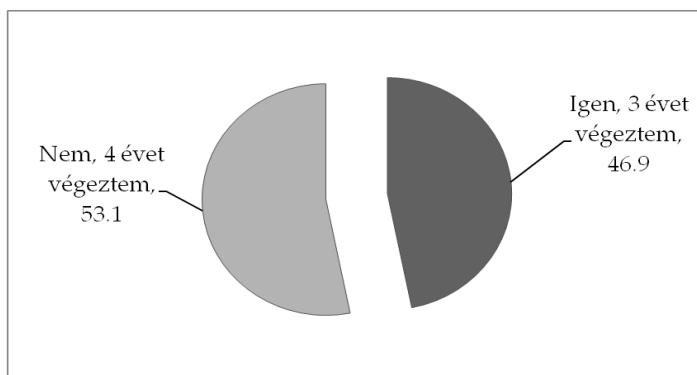
Azonban a tandíj összege jelentős, ezért viszonylag kevés család vállalja a tandíj kifizetését.

10. ábra: **Államilag támogatott vagy költségtérítéssel végzte egyetemi tanulmányait? (n=606)**

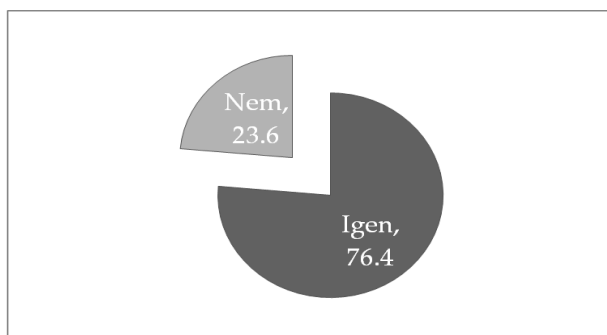
Arra vonatkozóan, hogy a hallgatók négyéves (nem bolognai) vagy hároméves (Bologna-rendszerben) végeztek, az alábbi az eloszlás. Látható, hogy enyhén többségben vannak válaszadóink között a négy-, öt- vagy hat-éves képzésben részt vett hallgatók.

11. ábra: **A képzés típusa (n=606)**

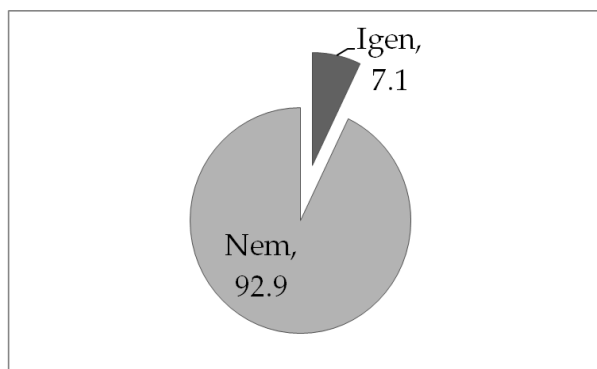

A hallgatók több, mint 75%-a államvizsgázott 2008 nyarán, majdnem 25% pedig még nem rendelkezett államvizsgával a lekérdés pillanatában.

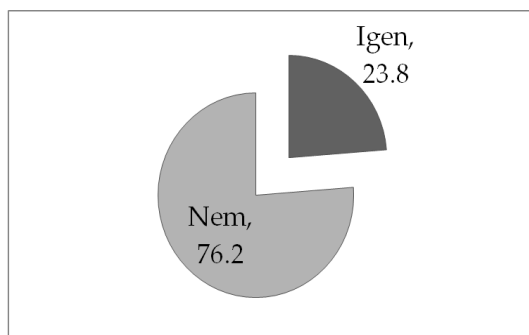
Megkérdeztük, hogy a hallgató rendelkezik-e másik diplomával, illetve folytat-e még felsőfokú tanulmányokat. A nagy többség nem rendelkezik másik diplomával, a hallgatók 7%-a rendelkezik egy másik egyetemi diplomával.

12. ábra: **Államvizsgázott?** (n=606)

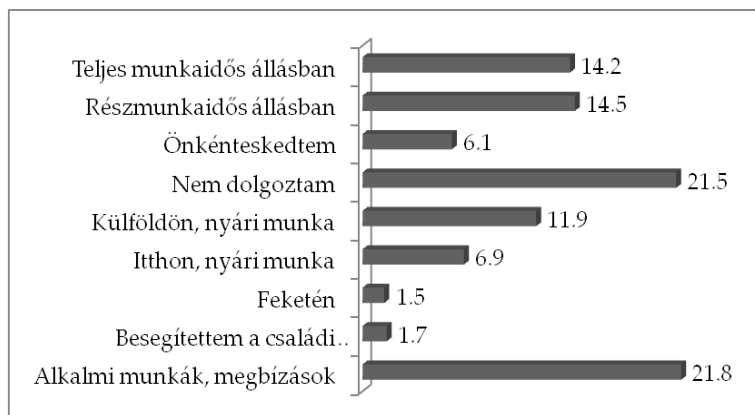
Mint a 13. ábra is mutatja, a romániai felsőoktatásban is észlelhető már az a jelenség, amit a diplomák halmozásaként ismerünk. A diplomahalmozás potenciális okai: a hallgató még nincs felkészülve a munkába állásra, munkavállalásra, elhelyezkedési problémák: az egyetem befejezése közben/után jön arra rá, hogy a megszerzett diplomával nem tud elhelyezkedni, stb.

13. ábra: **Rendelkezik másik diplomával?** (n=606)

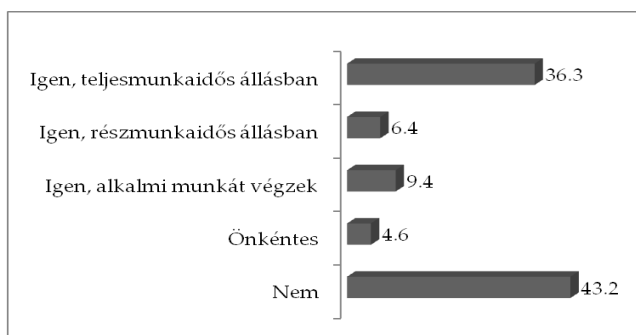
A hallgatók majdnem negyede folytat más felsőfokú tanulmányokat. Ebből látható, hogy a diákok egy része nem elégedett egy egyetemi diplomával, és második egyetem elvégzését is szükségesnek vélik, ahhoz, hogy el tudjanak helyezkedni a munkaerőpiacon.

14. ábra: **Folytat más tanulmányokat? (n=606)**

Fontos szempontnak tartottuk megkérdezni, hogy válaszadóink milyen munkatapasztalattal rendelkeznek az egyetem elvégzésekor. Amint az alábbi ábrán is látható, közel 22%-a a diákoknak nem rendelkezik egyáltalán munkatapasztalattal, a maradék 78% pedig elsődlegesen alkalmi munkákat, megbízásokat végzett.

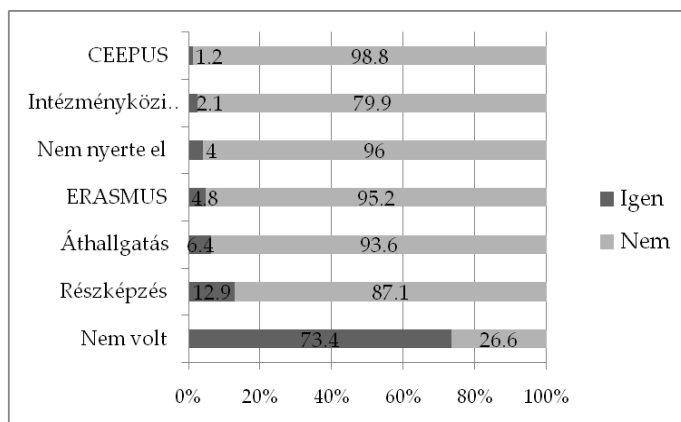
15. ábra: **Dolgozott az egyetemi évek alatt? (n=606)**

Teljes munkaidős állásban dolgozott a hallgatók majdnem 15%-a, annak ellenére, hogy nappali tagozaton végezte tanulmányait. Részmunkaidős állásban hasonló arányban dolgoztak és majdnem 22%-uk alkalmi munkákat vállalt. Azt mondhatjuk, hogy a diákok jelentős többsége egyetemi tanulmányai ideje alatt is vállalt munkát, többé-kevésbé rendszeresen, annak ellenére, hogy Romániában a diákmunka nincs intézményesülve.

16. ábra: **Dolgozik jelenleg? (n=606)**

Arra a kérdésre, hogy a lekérdezés pillanatában (kb. 2 hónappal az egyetem befejezése után) dolgozott-e, válaszadók több mint 43%-a nemet mondott. Ennek magyarázata egyrészt az, hogy előttük állt a mesteri képzésbe való jelentkezés és felvételi, és sokan attól függően akartak dönteni a tanulás vagy a munkavállalás mellett. Mégis a hallgatók majdnem fele (45%) dolgozott abban az időszakban teljes- vagy részmunkaidős állásban. További majdnem 10%-uk vállalt alkalmi munkát, és 5%-uk vállalt önkéntes munkát. Az alkalmi munkát vállalók viszonylag kevesen vannak, és szerintünk ők szintén a felvételi eredményeiktől tették függővé munkavállalásukat. Az önkéntes munka jelen van a válaszok között, alacsony aránya elgondolkodtató.

Arra is rákérdeztünk, hogy a hallgatók voltak-e külföldön tanulmányi ösztöndíjjal egyetemi éveik alatt, és ha igen, akkor milyen típusú ösztöndíjjal?

17. ábra: **Volt külföldön ösztöndíjjal? (n=606)**

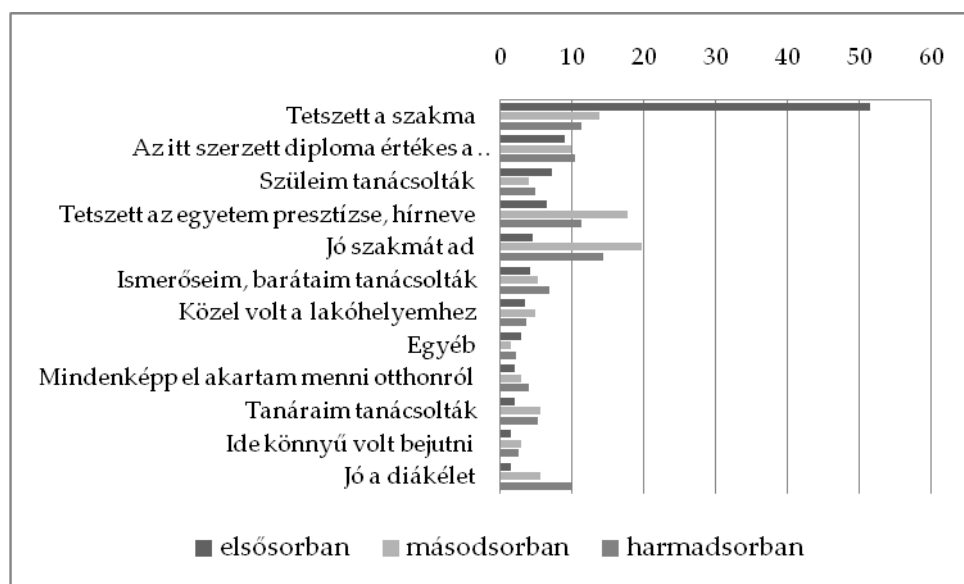
A legtöbben részképzésen vettek részt, aminek az a magyarázata, hogy egyrészt jobban ismert a diákok között, másrészt pedig a többi pályázati lehetőséghez képest a részképzést a legkönnyebb megpályázni. Majdnem 40 személy vett részt áthallgatáson, amelynek magyarázata hasonló a részképzéshez. Ehhez még annyit fűznénk hozzá, hogy az áthallgatásra csak a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai jelentkezhetnek, tehát a potenciális jelentkezők köre szűkebb a részképzéshez képest.

ERASMUS ösztöndíjjal a hallgatók kevesebb, mint 0,3%-a (2 fő), CEEPUS ösztöndíjjal 1% (7 fő) volt külföldön. Ennek magyarázata lehet az, hogy kevésbé ismertek a diákok között ezek az ösztöndíjprogramok, bonyolultabb a pályázati eljárás, kevésbé átlátható a diákok számára a pályázati folyamat, feltétel egy idegen nyelv közép- vagy felsőfokú ismerete, amelyet nyelvvizsgálóval kell bizonyítani, stb. Összesen 13 hallgató vett részt intézményközi megállapodás keretében külföldi tanulmányúton. Egyes hallgatók több programban is részt vettek, de a hallgatók több mint 2/3-a (445 fő) nem volt külföldön ösztöndíjjal. Jellemző, hogy az aktívabb hallgatók több tanulmányi ösztöndíjat is megpályáznak, megismerkednek a különböző egyszerűbb, és bonyolultabb pályázati rendszerekkel, és egyre inkább könnyebben pályáznak. Láthatjuk, hogy azok vannak többen, akik soha nem pályáztak. Ennek kényelmi okai is lehetnek, de ugyanúgy lehet az információhiány, vagy az adminisztratív ügyintézésre való alacsony hajlandóság is.

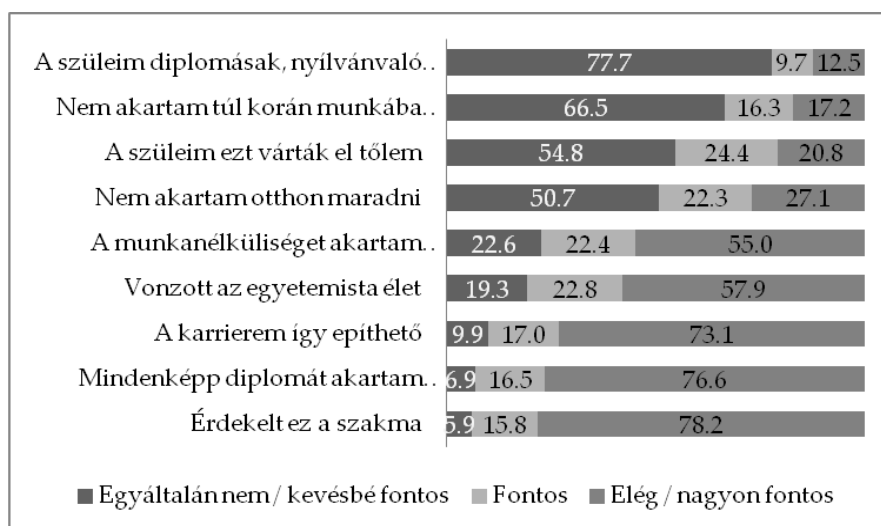
A külföldi tanulmányai helyszínét illetően Magyarország hangsúlyos jelenlétére lettünk figyelmesek, aminek az a magyarázata egyrészt, hogy a nyelv ismerete miatt ez a legvonzóbb célpont, másrészt pedig a részképzés és az áthallgatás, amelyen a diákok többsége részt vett, kizárólag Magyarországon működő program.

Motivációs háttér

Arra a kérdésre, hogy mely *tényezők befolyásolták* elsősorban, másodsorban és harmadsorban döntését, hogy *egyetemre jelentkezzen*, a következő eredmények születtek. A válaszadók 51,4%-a mondta azt *elsősorban*, hogy „tetszett a szakma.” Ezt követi „az itt szerzett diploma értékes a munkaerőpiacon”, illetve a „tetszett az egyetem hírneve, presztízse”. *Másodsorban* leginkább a „jó szakmát ad” (majdnem 20%), „tetszett az egyetem hírneve, presztízse” (17,6%), illetve „az itt szerzett diploma értékes a munkaerőpiacon” (9,9%). *Harmadsorban* a „jó szakmát ad” (14,5%), a „tetszett a szakma” és „tetszett az egyetem hírneve, presztízse” (11,2% mindkettő), illetve „az itt szerzett diploma értékes a munkaerőpiacon” (10,4%) és „jó a diákélet” (10,1%).

18. ábra: **Egyetemválasztást befolyásoló tényezők (n=606)**

Arra a kérdésre, hogy miért akart felsőoktatásban továbbtanulni, a következő válaszokat kaptuk:

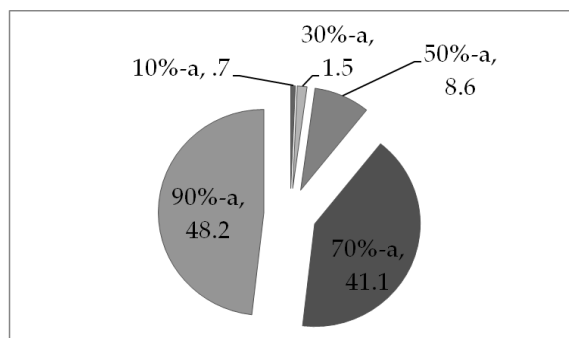
19. ábra: **Motiváció a továbbtanulásban (n=606)**

A válaszadók valamivel több, mint 70%-a mondta azt, hogy nagyon fontos volt számára a diploma megszerzése, érdekelte ez a szakma, és „a karrierem így építhető” opció is. Egyáltalán nem volt fontos számukra, hogy „a szüleim diplomások, nyilvánvaló volt”. Ez utóbbinak az lehet a magyarázata, hogy a hallgatók szülei kb. 50%-ának nincs felsőfokú végzettsége, így ez rájuk nézve nem érvényes.

Vélemény a felsőoktatásról

Arra a kérdésre, hogy a válaszadóink az előadások és szemináriumok hány százalékán vettek részt, a hallgatók a következő válaszokat adták:

20. ábra: **Az előadások, szemináriumok hány százalékán vettél részt? (n=606)**

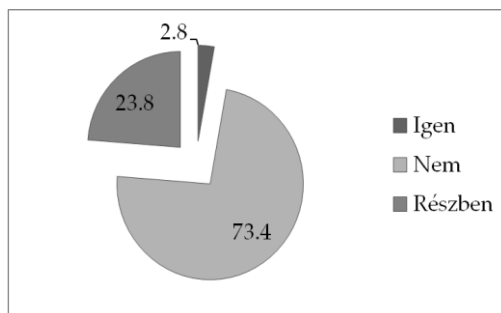

A hallgatók majdnem fele nyilatkozott úgy, hogy az órák 90%-án vett részt, ami pozitívum, viszont számunkra kissé meglepő, hiszen általános tapasztalat, hogy a diákok előszeretettel hanyagolják el az előadásokon való részvételt. A választ esetleg az emelhetette 90%-ra, hogy egybe lett vonva a szemináriumi jelenléttel és laborokkal, ahol viszont a jelenlét kötelező, és ennek elhanyagolása a vizsgáról való kizárást, vagy a vizsgán való alacsonyabb pontozást is maga után vonhatja. 41% mondta azt, hogy az órák 70%-án vett részt, és 9% mondta azt, hogy az órák felén vett részt. Azok aránya, akik az órák kevesebb, mint felén vettek részt, elhanyagolható.

Arra a kérdésre, hogy megbánta-e, hogy az adott egyetemet választotta, íme, a válaszok: a válaszadók 73%-a egyáltalán nem bánta meg döntését, viszont 24%-a a hallgatóknak részben megbánta döntését, ami egy szignifikáns arány! Tapasztalatunk azt mutatja, hogy ennek oka abban rejlik, hogy a hallgatók nem rendelkeztek megfelelő információval az adott szakirány vá-

lasztásakor, vagy nem voltak tisztában mit várhatnak el az egyetemről, és emiatt csalódtak saját választásukban.

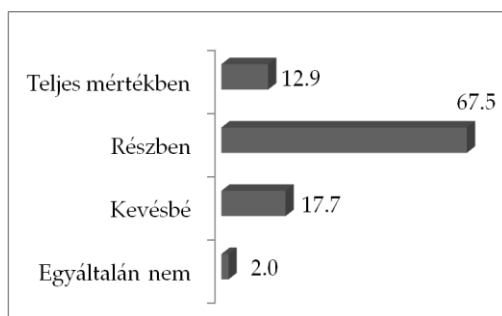
21. ábra: Megbántad döntésedet? (n=606)

Meggondolkoztató, hogy a végzettek csaknem negyede utólag bánja, hogy azon a szakon szerzett diplomát, ahol végzett. Ugyanis az egyetemről egy-két félév után vissza lehet lépni.

A fenti adatokkal korrelál a hallgatók oktatás minőségével való elégedettsége, 15%-uk adta azt a választ, hogy teljes mértékben meg van elégedve, 67% volt részben megelégedve, 18% kevésbé, és 2% egyáltalán nem volt megelégedve.

22. ábra: Mennyire elégedett az egyetemi oktatás minőségével?(n=606)

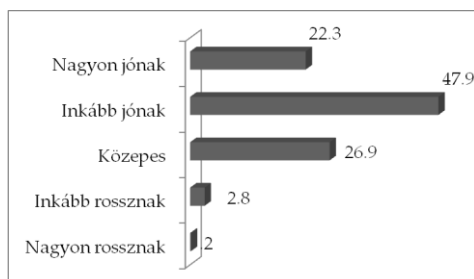

Az oktatás minősége elsősorban az oktatóktól függ. Megkérdeztük, a végzettek mennyire tartották felkészültnek oktatóikat.

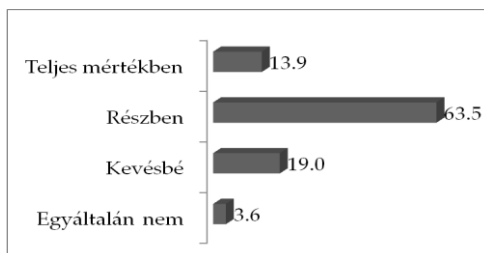
Erre a kérdésre, válaszadóink 70%-a adott pozitív választ, hogy nagyon jónak (22%), illetve inkább jónak (48%) tartotta tanáraik felkészültségét. A megkérdezettek 27%-a közepesnek, és kevesebb, mint 4% inkább rossznak vagy rossznak tartotta. A jól felkészült, szakmailag hozzáértő egyetemi taná-

rok kérdése visszatérő motívum, amikor a romániai magyar nyelvű felsőoktatás jelene és jövője kerül szóba.

23. ábra: Milyenek tartotta oktatói felkészültségét? (n=606)

24. ábra: A szak tanterve mennyire felelt meg elvárásainak? (n=606)

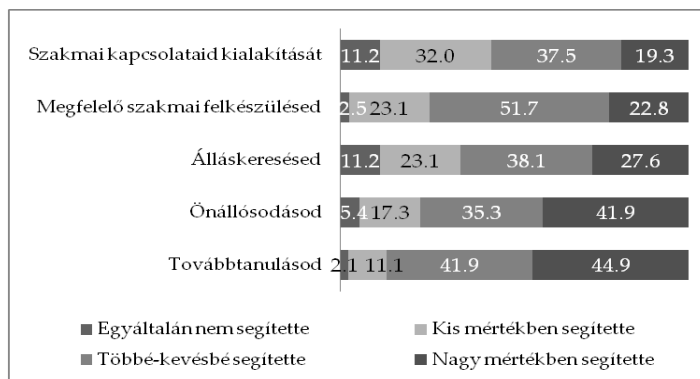

Arra a kérdésre, hogy a szak tanterve milyen mértékben felelt meg a hallgatók elvárásainak, 14% mondta azt, hogy teljes mértékben, 63%-nak részben, 19%-nak kevésbé és 4%-nak egyáltalán nem felelt meg. Itt is nagyarányú, kb. 80%-os elégedettséget figyelhetünk meg, akárcsak az előbbi kérdésnél. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a diákok mielőtt jelentkeznek bizonyos szakra a felsőoktatásban, nem rendelkeznek részletes ismeretekkel az illető szak tantervét illetően. Ez természetesen nem csak a hallgatók hibája, hanem a román felsőoktatási rendszeré is, amely teljes mértékben kiszámíthatatlan, és gyakoriak benne a gyökeres változások.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy válaszadóink hogyan vélekednek az eddigi oktatásuk és a jövőterveik, céljaik közötti kapcsolatáról; mennyire ítélik hasznosnak az általuk választott szakot. A válaszok azt mutatják, hogy a kutatásban szereplők majdnem fele, 45%-uk szerint nagymértékben továbbtanulásukat, illetve önállósodásukat segítette (42%). A válaszadók több mint fele, 52% szerint a szak, amire járt, többé-kevésbé segítette megfelelő szakmai felkészülésüket. 32%-a a megkérdezetteknek mondta azt, hogy szakmai

kapcsolatai kialakítását a szak, amire járt, kis mértékben segítette, míg kb. 11%-uk nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem segítette.

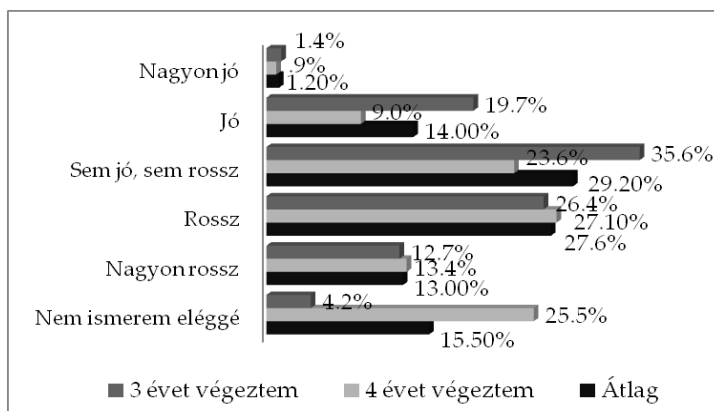
25. ábra: A szak, amelyre járt mennyiben segítette...? (n=606)

Arról is hasonlóképpen vélekednek, hogy álláskeresésüket mennyire segítette a szak, amire jártak; 11% mondta azt, hogy egyáltalán nem segítette, és 23% azt, hogy kis mértékben segítette. Ennek egyik magyarázata az lehet, hogy az egyetemen is sok esetben az elméleti megalapozásra fektetik a hangsúlyt, a diákok kevés gyakorlati ismeretet, készséget sajátítanak el, így kevésbé vannak valóban felkészülve az egyetem elvégzése után a munkavállalásra.

Jeleztük a dolgozat elején, hogy a megkérdezett hallgatók közel fele, 47%-a már a Bologna-rendszerben kezdte tanulmányait, és kíváncsiak voltunk, hogy mit gondolnak a hallgatók a bolognai oktatási reformról:

26. ábra: Vélemény a Bolognai oktatási reformról (n=606)

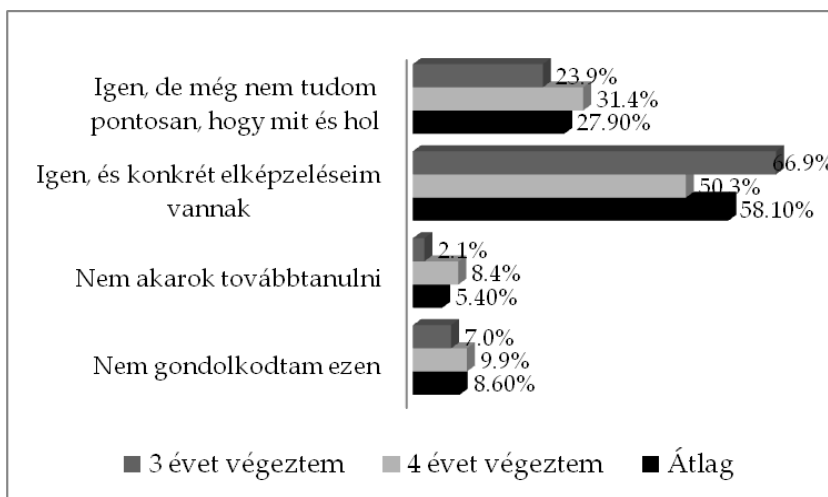

A hallgatók 15%-a szerint a Bologna-rendszer nagyon jó vagy jó, 29%-uk szerint sem jó, sem rossz, 40% szerint vagy rossz, vagy nagyon rossz, és 16% gondolja úgy, hogy nem ismeri eléggé, hogy véleményt mondjon róla. Annak függvényében, hogy direkt vett részt benne vagy csak tudomása van róla, szignifikáns különbség figyelhető meg a hallgatók véleményében. Akik a hagyományos rendszerben végeztek magasabb arányban választották azt a válasz-opsiót, hogy nem ismerik eléggé a rendszert, hogy véleményt mondanak róla, továbbá szintén ők azok, akik inkább negatívabb véleményen vannak a rendszerről, miközben a Bologna-rendszer végzősei voltak inkább pozitív véleménnyel vagy semlegességet hangoztatják.

Jövőtervek

A posztgraduális képzésbe való jelentkezésre vonatkozó terveikről is kérdeztük a hallgatókat.

27. ábra: **Tervezi a továbbtanulást? (n=606)**

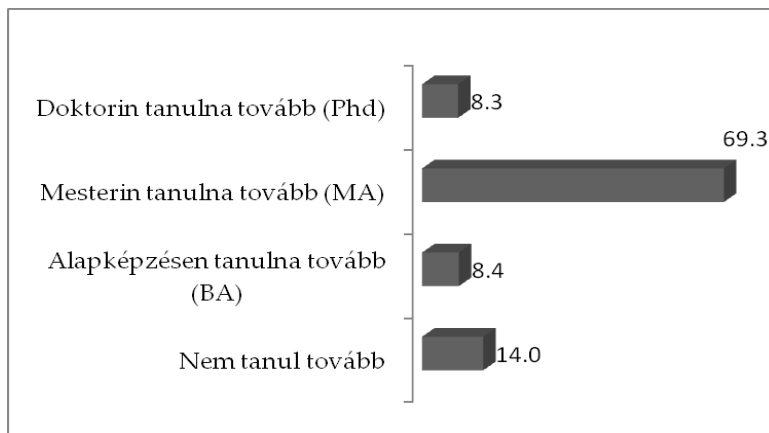

A hallgatók 86%-a gondol a továbbtanulásra, 58%-nak konkrét elképzelései vannak arról, hogy hol és mit szeretne tanulni, 28%-nak pedig nincsenek konkrét elképzelései, de szeretné folytatni tanulmányait. Csupán a hallgatók 5%-a mondta azt, hogy nem akar továbbtanulni. Magyarázat lehet erre a jelenségre egyrészt a felsőoktatás eltömegesedése, tehát sokkal több embernek van lehetősége bekerülni Romániában a felsőoktatásba, mint akár tíz évvel ezelőtt, másrészt pedig a hallgatók attól való félelme, hogy ha nem

elég képzettek, akkor nem lesznek elég sikeresek a munkaerőpiacon, és társaikhoz képest nehezebben fognak tudni érvényesülni. Továbbá érdekes megjegyezni, hogy a Bologna-rendszerben végzettek nagyobb arányban gondolkodnak továbbtanulásban, mint a hagyományos rendszerben végzett társaik.

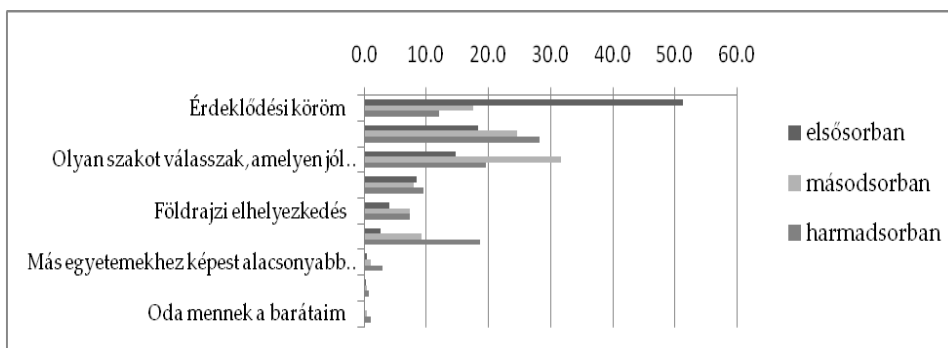
Arra a kérdésre, hogy milyen képzési formában tanulna tovább, a hallgatóktól a következő válaszok érkeztek:

28. ábra: **Milyen képzési formában tervez továbbtanulni? (n=606)**

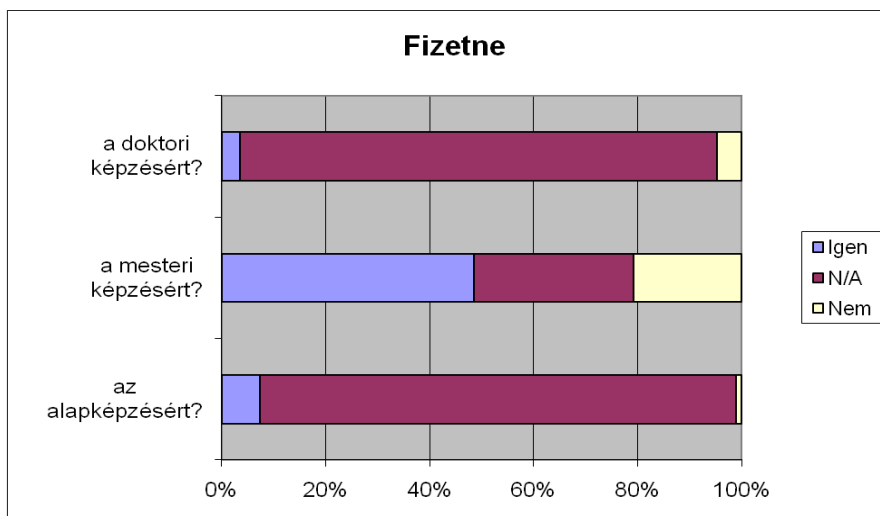
Lévén, hogy alapképzést végző diákokat kérdeztünk meg, nyilvánvaló, hogy legtöbben mesteri képzésben tanulnának tovább. Vannak kivételek is, hiszen a megkérdezettek 10%-a alapképzésben tanulna tovább, tehát ők azok, akik második diplomát is szeretnének, és a fennmaradó 10% doktori képzést választana. Valószínűsíthető, hogy ők vagy már rendelkeznek mesteri diplomával is, vagy egy másik egyetemi diplomával is, hiszen a doktori képzésbe való jelentkezéshez eleget kell tenni vagy egyik, vagy másik feltételnek. Arra a kérdésre, hogy hol tervez továbbtanulni, nagyon sok megkérdezett nem válaszolt. Azoknak, akik válaszoltak erre a kérdésre, jelentős részük Romániában szeretne továbbtanulni. A válaszok között megjelenik még Magyarország, Anglia és Csehország is, mégis mivel nagyon alacsony ezek aránya, a tanulási migrációt alacsonynak ítéljük meg. Ennek oka az lehet, hogy a nyugat-európai országokban nehezebb a megélhetés, főként, ha az ösztöndíj összege nem fedezi a tandíj és a lakhatás költségeit teljes mértékben, ugyanakkor benne van az ismeretlen helyzettől való félelem, és ezek elkerülése is. Fontos szempont lehet a szülőföldtől lévő távolság is, illetve a szülőföld könnyű vagy nehéz megközelíthetősége is.

29. ábra: **Mi alapján fogja kiválasztani, hogy milyen szakon, karon, egyetemen tanul tovább? (n=524)**

Adataink szerint a hallgatók több mint fele, 51,3% elsősorban érdeklődési köre alapján fogja kiválasztani, hogy milyen szakon fog továbbtanulni. A hallgatók 31,7%-a mondta azt, hogy másodsorban olyan szakot akart választani, amivel jól el tud helyezkedni. Harmadsorban pedig a hallgatók az oktatás színvonalát, minőségét tartják fontosnak (28,2%).

30. ábra: **Fizetne-e a továbbtanulásért? (Igen válaszok %-ban)**

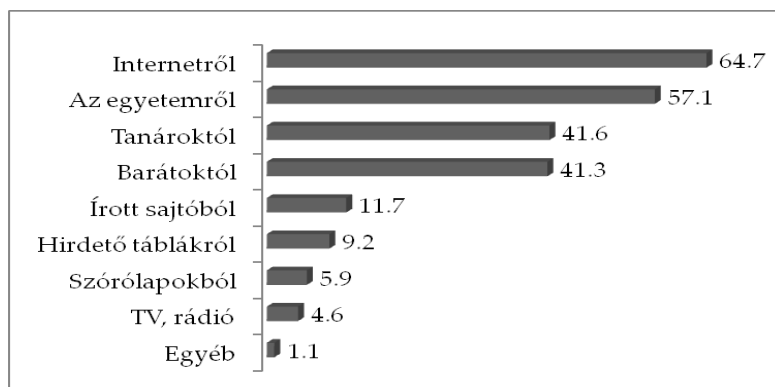

Azok közül, akik alapképzésben folytatnák tanulmányaikat 86%-uk akár fizetne is érte. Ez az elsősorban választással, diplomával való elégedetlenségről árulkodik, valamint arról, hogy a romániai rendszerben egyszer van lehetősé

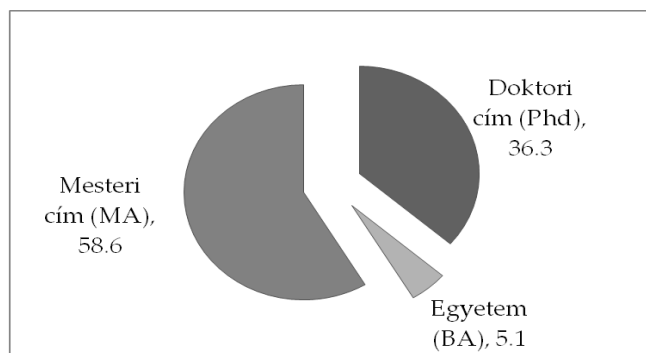
tősége egy diáknak államilag támogatott képzésben részt venni. A hallgatók 70%-a hajlandó lenne fizetni a mesterképzésért. Ez azt mutatja, hogy a hallgatók szerint szakmai fejlődésükhöz és karrierjükhez nélkülözhetetlen a mesteri diploma, és ezért akár pénzt is hajlandóak fizetni. A doktori képzést lennének a legkevésbé hajlandók a hallgatók saját pénzükből finanszírozni és még ezt is 42%-uk azoknak, akik doktorálni szeretnének, fizetné képzését.

Arra vonatkozóan, hogy honnan szerez információt a továbbtanuláshoz, a legfontosabb információforrásként az Internetet, az egyetemet, a barátokat és a tanárokat sorolták fel. Láthatjuk, hogy itt megjelennek mind a formális információforrások (egyetem és tanárok), mind az informális információforrások (internet és barátok).

31. ábra: **Honnan szerez információt a továbbtanuláshoz (Igen válaszok %-ban) (n=606)?**

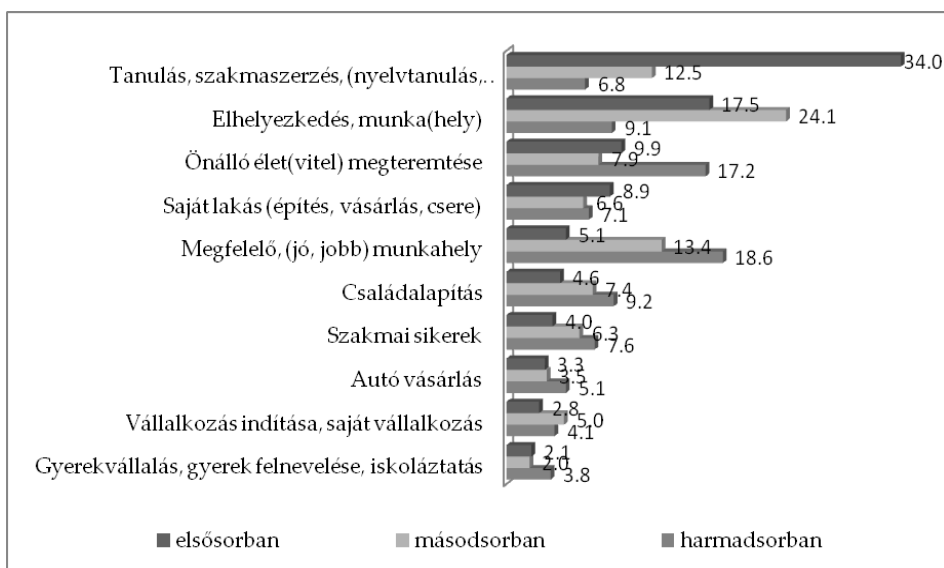
32. ábra: **Mit gondol, mi lesz az a legmagasabb iskolai végzettség, amit el fog érni? (n=606)**

A megcélzott legmagasabb iskolai végzettséget illetően 5% nyilatkozta azt, hogy az egyetem, majdnem 60% mondta azt, hogy mesteri és jelentős arány, 36% jelölte be a doktorit. Feltehetően azért választották a legtöbben a mesterit, mivel a megkérdezettek már rendelkeznek egy egyetemi diplomával, tehát a tanulmányaikban a következő lépés a mesteri képzésben való részvétel. A doktori képzés egyelőre vágyként jelenik meg, erre csak a mesteri elvégzése után kerülhet sor, amely további két év. Ez hosszú idő, és megtörténhet, hogy válaszadóink addig megváltoztatják véleményüket a doktori képzésben való részvételről.

Az elkövetkező öt évre vonatkozó elképzelést illetően a válaszadók első opciója (34%) a tanulás és szakmaszerzés. Másodsorban legtöbben az elhelyezkedést, munkát, munkahelyet választották. Harmadsorban pedig a megfelelő, jó vagy jobb munkahelyet, illetve az önállósodást választották.

33. ábra: Milyen elképzelést szeretne megvalósítani az elkövetkező öt évben? (n=606)

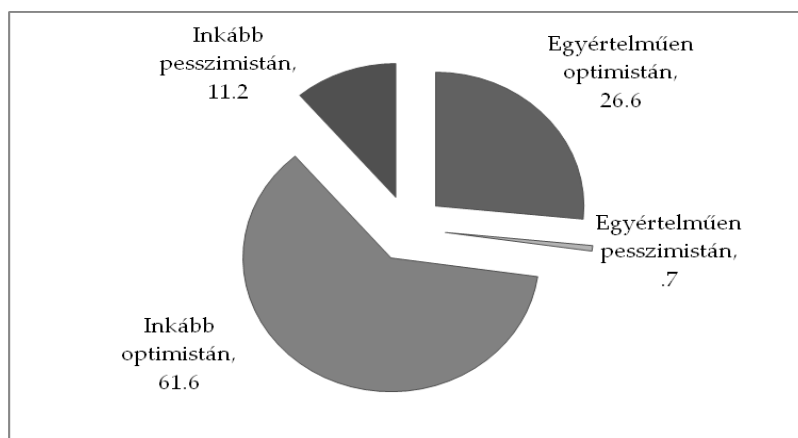

Életkorukból adódóan jelölték meg első sorban a tanulást és a szakmaszerzést. Ugyanakkor azt is tudják, hogy tanulmányaik befejeztével szembe-sülnek a munkaerő-piaci elhelyezkedés nehézségeivel, és szeretnék, ha az elkövetkező öt évben sikerülne elhelyezkedniük. Azok, akik már rendelkeznek munkahellyel, jobb munkahelyet szeretnének. Az önállósodásra való törekvés megjelenése egyértelmű, hiszen pontosan az egyetem elvégzése

után, a posztgraduális tanulmányok elvégzése alatt vagy után törekednek a hallgatók az önálló egzisztencia megteremtésére, és a szülőktől való pénzügyi függés csökkentésére.

Személyes életterveik megvalósulási esélyeit illetően a válaszadók több mint 85%-a mondta azt, hogy vagy egyértelműen optimista (26,5%), vagy inkább optimista (61,6%) – a válaszok a válaszadók élethez való pozitív hozzáállását tanúsítják. Lévén, hogy fiatal korosztályról van szó, öröndetesnek tartjuk optimista hozzáállásukat, hiszen ők azok, akik még tele vannak vágyakkal, álmokkal, tervekkel, energiával és tenni akarással.

34. ábra: **Hogyan ítéled meg személyes életterveid megvalósulási esélyeit? (n=606)**

A frissen végzett egyetemi hallgatók optimista hozzáállása legyen ezen írás végszava, azzal a megjegyzéssel, hogy a szervezők tervezik a kutatás folytatását, valószínűleg 2010 tavaszán fókuszcsoporthoz tartozó interjúk keretében, amikor részben ugyanazokat a személyeket kérdezik le egy kvalitatív kutatás keretében, akik ebben a kutatásban is részt vettek.

Összefoglalás

A kutatás során több, a felsőoktatáshoz szorosan kapcsolódó kérdéskört vizsgáltunk, melyek a következők voltak: a hallgatók alapképzéssel kapcsolatos tapasztalatai, véleménye és elégedettsége; az egyetemi tanulmányok mellett végzett munka; tanulmányi mobilitás; a továbbtanulási szándék a frissen végzett diákok jövőtervezésében; hol és milyen formában tervezik a továbbtanulást; milyen migrációs tervekkel rendelkeznek.

Itt most két kérdésre térünk ki, mint szerintünk jelentősekre. Az alapképzést illetően magas fokú a megelégedettség (80%) az oktatás színvonalát illetően, de a hallgatóknak egyötöde elégedetlen. A viszonylag magas fokú elégedettség jelentheti azt, hogy alapjában minden rendben van, hiszen felvételi nélkül lesz diák a diák, nincs szűrő, a motivációt nem mérik/ellenőrzik. De értelmezhető az adat úgy is, hogy ennyien nem voltak tisztában azzal, mi vár rájuk az egyetemen, ennek ellenére mégis elvégezték a szakot – valami miatt nem váltottak, nem kerestek számukra elfogadható egyetemi szakot.

Másodsorban a Bologna-rendszerrel kapcsolatos véleményre kell szerintünk külön odafigyelni. Ugyanis jelentős az elégedetlenek aránya (40%) és igen magas a bizonytalanoké (30%). Ha a végzősök majdnem háromnegyede elégedetlen a felsőoktatási rendszerrel, az a felsőoktatás felelősei számára meggondolkoztató kell, hogy legyen. A rendszer a nemzetközi mobilitást illetően nem jelent külön esélyt, igen kevesen gondolnak külföldi továbbtanulásra – alighanem az anyagiak fontos szerepet játszanak ebben.

Szeretnénk elérni, hogy a RODOSZ számára a felsőoktatás-kutatás állandó tevékenység legyen. Az itt bemutatott kutatást követően két évvel a szervezet újabb felsőoktatás-kutatást valósított meg, amelynek címe Magiszteri hallgatói vélemények, tapasztalatok – Kolozsvár, 2010.

Irodalom:

Hrubos Ildikó 2006. Napjaink reformja: az európai felsőoktatási térség létrehozása.

In Hrubos Ildikó: *A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása. Válogatott tanulmányok*, Budapest: Aula Kiadó.

Michelsen, Svein 2010. Humboldt Meets Bologna. *Higher Education Policy* **23**, 151–172, Source: <http://www.palgrave-journals.com/hep/journal/v23/n2/full/hep20108a.html>. Letöltve 2010.V. 17.

Jegyzetek:

¹ A Bologna folyamat részletes bemutatására jelen tanulmány keretei között nincs lehetőség, erről a következő szakirodalmat ajánlom az érdeklődők figyelmébe: *The European Higher Education Area. Joint declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna on the 19th of June 1999*, 1999, 4. Source: http://www.cepes.ro/information_services/sources/on_line/bologna.pdf. Letöltve 2008. II. 10.

² V.ö.: Svein Michelsen: Humboldt Meets Bologna In: *Higher Education Policy* (2010) **23**, 151–172, Source: <http://www.palgrave-journals.com/hep/journal/v23/n2/full/hep20108a.html>. Letöltve 2010.V.17.

³ Lásd erről részletesen: Hrubos Ildikó: Napjaink reformja: az európai felsőoktatási térség létrehozása. Hrubos Ildikó: *A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása. Válogatott tanulmányok*, Aula Kiadó, Budapest, 2006.

Bálint Blanka

A túlképzettség lehetséges okai az erdélyi diplomások körében

Az 1989 utáni jelentős társadalmi-gazdasági változások Románia lakosságára nézve egy sor negatív jelenséggel jártak együtt. Ezek között meghatározó fontosságú a tömeges munkahelymegszűnés, a foglalkoztatott lakosság arányának drasztikus csökkenése, ami magas munkanélküliséggel járt együtt. Ezzel párhuzamosan a felsőfokú képzésben való részvétel gyors növekedésnek indult, a felsőoktatás expanziója pedig jelenleg is folyik.

Ilyen körülmények között fontos kutatási területté vált a felsőfokú végzettségűek elhelyezkedési feltételeinek elemzése. A kérdés egyik lényeges aspektusa az ún. munkahelyi illeszkedés (job matching) vizsgálata, amely fogalom az iskolai végzettség és a munkahelyi követelmények közötti viszonyra vonatkozik, ahol az illeszkedés a megszerzett iskolai végzettség függvénye. (Galasi 2004) A nem megfelelő illeszkedés egyik típusa az ún. túlképzettség, amikor a munkavállaló a munkája ellátásához a szükségesnél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik.

Az iskolázottságnak elvben kedvező a hatása a munkaerő-piaci siker szempontjából, Romániában – mint általában – a jobban képzett munkavállalóknak nagyobb esélyük van az állásokért folyó versenyben, mint a kevésbé képzett, vagy képzetlen társaiknak. Az országban végzett munkaerő-piaci elemzések ugyanis a felsőfokú végzettségűek iránti jelentős munkaerő keresletre hívják fel a figyelmet. A magasabb iskolai végzettség egyrészt nagyobb alkalmazási esélyt jelent (Dostie–Sahn 2006), másrészt pedig kereseti előnyt von maga után, amit a diplomás munkaerő kínálat növekedése sem mérsékel. (Andren–Earle–Sapatoru 2004) Az idézett kutatók eredményei szerint az iskolázottság megterülése nemcsak egyes gazdasági ágazatokhoz kötött, hanem általánosan elterjedt és fokozatosan növekszik. (i.m. 15)¹

A kedvezőbbé váló munkaerő-piaci helyzet ellenére a diplomások egy része olyan állásban helyezkedik el, amelyet felsőfokú végzettség nélkül is el tudna látni. Jelen tanulmány a helyzet kialakulásának néhány lehetséges okát elemzi.

A túlképzettség vizsgálatának fontossága

A nem megfelelő munkahelyi illeszkedés kérdésének vizsgálata mellett több érv is felhozható, amelyek alátámasztják a probléma jelentőségét, időszűrűségét. Ezeket az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. *Romániában a túlképzettség vizsgálata nem kap megfelelő hangsúlyt.*²

A kérdés alaposabb vizsgálatának elmaradása nem feltétlenül a jelenség iránti érdeklődés hiányára vezethető vissza. Stanciu például a munkaerő foglalkoztatásának aktuális problémái között kiemelkedően fontosnak tartja a túlképzettség jelenségét. Véleménye szerint Romániában a legsúlyosabb munkaerő-piaci folyamatot az aktív képzett munkaerő migrációja jelenti az alacsonyabb szakmai képzettséget igénylő tevékenységek, a fekete gazdaság, illetve a mezőgazdaság irányába. (Stanciu 1999) A végzettségnek megfelelő állásszerzés, illetve a szakmai integráció nehézségeiről beszél Neagu (2004) is. A szerző az oktatási rendszer és az országos munkaerőpiac elemzése révén vizsgálja a szakmai mobilitást, a munkaerőpiacra való bejutás esélyeit. A munkahelyek számának a csökkenése, a munkahelyekért folytatott harc erősödése, a munkanélküliség mellett egy új jelenséghez is hozzájárult, ez pedig a deklasszálódás, vagy a láthatatlan alulfoglalkoztatás.³ Az országban évtizedek óta nem végeztek nagy mintán a népesség foglalkoztatottsági viszonyait, társadalmi rétegződését felmérő kutatásokat. (Veres 2004)

2. *A túlképzettség fontos kérdés a humán erőforrás szempontjából*

Az iskolázottsággal mért humán tőke nagysága egy társadalomban fontos tényező a gazdasági fejlődés szempontjából. Mind az országban, mind az erdélyi megyékben alacsony a felsőfokú végzettek aránya,⁴ ezzel párhuzamosan jelentős a diplomás fiatalok elvándorlása.⁵ Tehát komoly veszteséget jelenthet a szakértelem, a tudás nem megfelelő kihasználása.

3. *A túlképzettség nem jelenik meg a munkanélküliségre vonatkozó statisztikai adatokban*

Ez a tény részben eltakarja a problémát, másrészt pedig megtévesztő képet fest a munkaerő-piaci keresletről. Ennek szemléltetésére Büchel (2001) egy olyan taxisofőrként dolgozó személyt hoz fel példaként, aki tudományos fokozattal rendelkezik: a filozófia doktora. Egy ilyen személy alkalmazásban áll, így a statisztikákban nem munkanélküliként jelenik meg, az alkalmazása által viszont a filozófus végzettek iránti munkaerő-piaci kereslet üzenete közvetítődik az egyetem fele.

4. *A téma fontossága mellett érvként a jelenség kiterjedtsége is felhozható.*

A rendelkezésre álló statisztikai adatok nem tesznek lehetővé pontos becsléseket a vizsgált jelenségre vonatkozóan, azt azonban állíthatjuk, hogy a

túlképzettség mértéke nem jelentéktelen az országban. A 2002-es évi népszámlálási adatok szerint Romániában a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező foglalkoztatott személyek 15,8 százaléka túlképzett⁶ arra a tevékenységre, amelyet végez. A túlképzettként dolgozók arányát hasonló nagyságrendűre becsülhetjük egy vállalkozások körében végzett országos reprezentatív vizsgálat alapján. A kutatásba bevont vállalkozások képviselőinek egytizede állította, hogy az összes felsőfokú végzettséggel alkalmazott személy (vagy ezek többsége) képzettségénél alacsonyabb végzettséget igénylő munkakörben dolgozik. (Pirciog–Ciucă–Blaga 2006) Ugyanakkor a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók közel kéttizedének (18,9%) nincs meg a tevékenység végzéséhez szükséges iskolai végzettsége, amelyből a döntő többségnek (89,2%-nak) legfeljebb középiskolai diplomája van, és csupán 10,8 százalék rendelkezik posztszekunder képzettséggel. A probléma jelentőségét támasztja alá az a tény is, hogy amúgy is rendkívül alacsony (12,9%) a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a foglalkoztatott népesség körében. (Forrás: saját számítás a CNS 2003 adatai alapján.)

A jelenség vizsgálata szükséges, még akkor is, ha kiterjedtségének mértéke kisebb, mint a nyugati országokban.⁷ Hasonló véleményt fogalmaz meg Büchel (2001), aki szerint a túlképzettek aránya minden iparosodott nyugati országban olyan magas, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. A végzettségüknél alacsonyabb munkakörben foglalkoztatottak aránya ugyanakkor minden vizsgált országban meghaladja a nemzeti munkanélküliségi arányt. (Büchel 2001) Hasonló a helyzet Romániában is: a 2002-es népszámlálási adatok szerint a felsőfokú végzettségű munkanélküliségi aránya 4,4%, szemben a diplomás túlképzettek 15,8%-os arányával. (Forrás: CNS 2003).

5. *A túlképzettség vizsgálata a következmények szempontjából is fontossággal bír.*

A munkahelyi illeszkedést vizsgáló kutatások egy része a túlképzettség munkahelyi következményeivel foglalkozik, ugyanis a kihasználatlan képességek, a beteljesületlen elvárások munkahelyi elégedetlenséghez (Burriss (1983), Kalleberg–Sørensen (1973), egészségromláshoz, a termelékenység csökkenéséhez vezetnek. (Tsang–Levin (1985). Jovanovic (1979) pedig mellett érvel, hogy a hibás illeszkedés nagy valószínűséggel felmondással jár. (i.m. 982)

A túlképzettség lehetséges okai

A túlképzettség vizsgálata során megfogalmazható magyarázatok nagyon sokfélék lehetnek a makrostrukturális okoktól kezdve (gazdasági, társadalmi-szerkezeti, kulturális, történelmi, intézményi) az egyéni szintű okokig.

Ezek közül hármat feltétlenül érdemes kiemelni, amelyek vizsgálata megkerülhetetlen a romániai diplomás túlképztség elemzése során.

1. Társadalmi tőke hiányosságai

A rekonverziós stratégiák elmélete (Bourdieu 1978) szerint a tőke különböző fajtái (gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke) kölcsönösen egymásba transzformálhatók. A kulturális tőke, illetve a társadalmi tőke például bizonyos feltételek mellett gazdasági tőkévé konvertálható, a gazdasági tőke pedig közvetlenül pénzzé konvertálható. A tanulmányi beruházás megtérülésében a társadalmi tőkének van kiemelkedő szerepe, mivel az iskolai végzettségi titulusok gazdasági és társadalmi hozadéka, attól a társadalmi tőkétől függ, amelyet alátámasztásul igénybe vettek. (i.m. 159) Ilyen értelemben – amint Horváth D. (1991) is felhívja a figyelmet – a kulturális tőke gyakorlatilag csak azok számára hoz hasznot, akik társadalmi tőkével rendelkeznek. A túlképztségre vetítve ez azt jelenti, hogy a diplomás fiatalok a társadalmi tőke⁸ hiányában nagy valószínűséggel csak olyan álláshoz férhetnek hozzá, amelyek alacsonyabb végzettséget igényelnek.

Bourdieu (1998) más szerzőkkel ellentétben (pl. Putnam, Fukuyama), a társadalmi tőke magánjellegét hangsúlyozza. Szerinte a társadalmi tőke olyan erőforrások összessége, amelyek az egy csoporthoz való tartozáson alapulnak. Ilyen csoportok lehet például a család is. Így érdemes megvizsgálni, hogy a származási család, mint társadalmi tőke, milyen hatással van a megfelelő munkahelyi illeszkedés megszerzésére nézve.

Görögországban sikerült kimutatni a társadalmi-gazdasági háttér pozitív szerepét a túlképztség elkerülésének valószínűségére nézve. Patrinos (1997) adatai szerint a túlképztség leginkább azokra a diplomás fiatalokra jellemző, akik viszonylag alacsony társadalmi-gazdasági státussal jellemezhető családból származnak. (i.m. 217) Szerinte a diplomások az irányú döntését, hogy képzettségükön aluli állásban helyezkedjenek el, részben a kedvezőtlen családi háttér magyarázza. Ez két úton is jelentkezik. Egyrészt negatív példaként, főként azokban az esetekben, ahol a szülők önfoglalkoztatóként dolgoznak, ami bizonytalan munkakörülményekkel jár. Erre adott válaszként a fiatalok a munkahelyi biztonságot preferálják az álláskeresési folyamat során. (i.m. 212) Másrészt a kedvezőtlen családi háttérből származó fiatalokra erős nyomás nehezedik, amely a munkavállalást sürgeti. Egy megfelelő állás megszerzése ugyanis, egyrészt hosszabb keresési periódust jelent, amihez szükséges a család anyagi támogatása, másrészt pedig kiterjedt kapcsolati tőkét igényel, ez pedig egy informális munkaerőpiacon elengedhetetlen a sikeres és nyereséges munkahelykeresés érdekében. A kevésbé kedvező csa-

ládi háttérből származók sem anyagi támogatással, sem pedig kapcsolati hálójával nem rendelkeznek, így ők nagyobb valószínűséggel hamarabb abbahagyják a munkahely-keresési folyamatot, és elfogadják a képzettségüknek nem megfelelő állást. (i.m. 214)

Az iskolázott szülők gyermekeinek nagyobb esélyét a végzettségnek megfelelő szintű állásszerzésre Kogan és Unt (2005) is kimutatta három kelet-európai országban: Magyarországon, Szlovéniában, valamint Észtországon. (idézi: Blaskó 2008). Eredményeik szerint a legalább középfokú végzettséggel rendelkező szülők gyermekei kisebb valószínűséggel dolgoznak túlképztként az alacsonyabban iskolázott szülők gyermekeihez képest. Az a tény, hogy az iskolázottabb szülők gyermekeit kevésbé fenyegeti a túlképzettség „veszélye”, a társadalmi háttér és a kapcsolatháló fontosságára hívja fel a figyelmet a közép-kelet-európai országokban, legalábbis a munkakör és a végzettségi szint illeszkedése tekintetében.

A rekonverziós stratégiák elméletével kapcsolatos Granovetter (1981) tézise is. A szerző abból indul ki, hogy a munkaadók személyes kapcsolataikat használják a munkaerő felvételére vonatkozó döntéseik során a jelentkező képességeinek felbecsüléséhez. Véleménye szerint azonban nemcsak a munkaadók, hanem a munkavállalók is a személyes ismerőseiktől (társadalmi kapcsolatok) származó információkat preferálják a munkaerő-piaci keresés során. Ezek megbízhatóbb információkkal szolgálnak, ugyanakkor kevésbé költségesek, mint a személytelen forrásokból származó adatok. (i.m. p. 23) Amennyiben a munkaadók a személyes ajánlások alapján választják ki jövődöbeli alkalmazottaikat, akkor a munkavállalóknak is a kapcsolatkészletükre kell támaszkodniuk, ha sikeressé akarnak válni az álláskeresési folyamat során. A kérdés tehát az, hogy a társadalmi kapcsolatokban rejlő erőforrások miként befolyásolják a munkahelyi illeszkedést, ezzel a megközelítéssel tehát a Bourdieu-i értelemben vett társadalmi tőke fogalmához közelítünk. A munkavállalók körében végzett reprezentatív kutatások nem támasztották alá a közismert Granovetter-i hipotézist (Bartus 2003), de az elemzést a magas státuszú állásokra szűkítve, a tanulmányok a gyenge kötések erejét bizonyítják az erős kötésekkel szemben. (Wegener 1991; idézi: Bartus 2003) Bartus Tamás (2003) eredményei szerint bár az informális kapcsolatháló nem vezetnek automatikusan a jobb állások megszerzéséhez (ez nagymértékben függ a kapcsolat jellemzőitől is), de a „jobb” kapcsolatok általában „jobb” állásokhoz vezetnek, azáltal, hogy kedvezőbb álláslehetőségeket generálnak. (i.m. 22)

A kapcsolatokhoz köthető erőforrások szerepét az erdélyi munkaerő-piacon több tanulmány is jelzi, legyen szó akár alkalmazási stratégiáról (Pirciog–Ciucă–Blaga 2006; KAM 2001; Voicu 2004), akár munkahelyszer-

zésről (Bálint et alii 2004; Biró A.–Gagyí–Túrós 1995; Macri 2001), akár a munkanélküli fiatalok pénzszerzési gyakorlatáról (Hancz–Péter 2004). Ugyanakkor hivatkozhatunk Bálint Gyöngyvér (2008) kutatására is, ahol igazolja az informális munkahelykeresés és alkalmazás jelentőségét Hargita megyében.

Bár vitatható, hogy a különböző hálózatok hatását a munkaerő-piaci kimenetekre társadalmi tőkének nevezhetjük-e, vagy kapcsolathálózati erőforrásoknak (Angelusz–Tardos, 1998), azonban a romániai munkaerő-piacon a személyes kapcsolatok hatását a túlképzettség elkerülésére nézve érdemes további kutatásoknak alávetni.

2. Képességbeli hiányosságok

A heterogén képességek megközelítésmód kiindulópontját azon – az emberi tőke elméletéből származó – feltételezés képezi, mely szerint az egyének még ugyanolyan iskolázottsági szint mellett is különböznek a képességeik tekintetében. (Allen–van der Velden, 2001)⁹ Az azonos iskolai végzettséggel rendelkező egyéneket tehát nagy változatosság jellemzi a tudás, valamint a kompetenciák szintjét illetően, így az is előfordulhat, hogy valaki túlképzett a formális iskolai végzettsége szerint, viszont ha a reális tudását, képességeit vesszük figyelembe, akkor kiderülhet, hogy ezek közel állnak a jelenlegi foglalkozásához. (Allen–de Vries 2004). Az elmélet bár nem a túlképzettség okainak a magyarázatából indul ki, hanem a hozzárendelés elmélet tesztelésére irányul, mégis felhívja a figyelmet egy fontos kérdésre: a túlképzettség vizsgálata során, a megszerzett iskolai végzettség mellett, fontos szereppel bír a képességek elemzése is.

A diplomás népesség heterogenitásának tényét a nemzetközi kutatási adatok egy része alátámasztja. Büchel–Pollmann-Schult (2001) kutatásai azt mutatják, hogy a képességek klasszikus mutatói, mint munkaerő-piaci tapasztalat, munkahelyen eltöltött idő, munkahelyi képzés csökkentik a túlképzettség kockázatát. Bár a túlképzettség bizonyos háttérjellemzőktől is nagymértékben függ, de amikor ezek hatását kontrollálják, akkor a válaszadók képességeihez tartozó tényezők hangsúlyosabb szereppel bírnak. (i.m. 16–17). Hasonló következtetésre jut Alba-Ramirez (1993) is. Eredményei szerint a túlképzettek fiatalabbak, kevesebb tapasztalattal és szolgálati idővel rendelkeznek, ugyanakkor rövidebb betanítási időszakról számoltak be, mint a megfelelően képzettek. (i.m. 263). Sloane–Battu–Seaman (1999) eredményei szintén alátámasztják az elképzelést: a nagyobb formális iskolai végzettség a túlképzettek esetében kevesebb tapasztalattal és képzéssel, valamint rövidebb szolgálati idővel párosul.

Chevalier (2000) szerint a felsőfokú képzés kitágult hozzáférési lehetősége megnövelte a frissen végzettek heterogenitását a képességek tekintetében. Az Egyesült Királyságban végzett kutatásában azt találta, hogy a felsőfokú végzettségűek többségénél hiányoznak azok a képességek, amelyek képessé tennék őket a diplomás állások versenyére. (i.m. p. 2) Eredményei szerint a valódi túlképzettség összekapcsolható a képességek hiányával. A bérhozam-különbség 30-40%-a magyarázható a csoport képességbeli hiányosságaival. Az alacsonyabb szintű képességek magyarázattal szolgálhatnak az alacsonyabb keresetre és a képzési lehetőségek hiányára. A szerző szerint a felsőfokú végzettek széles csoportja nem tűnik képesnek a „diplomás” képességek elsajátítására, de alternatív szakmai képesítés hiányában „szubgraduális” képességekkel egyetemi képzettségre tesznek szert, hogy korszerű állást szerezzenek. Így a kevésbé rátermett diplomások számára a végzettség megszerzése drága megoldás arra nézve, hogy „jelzőt” szerezzenek.

3. Nem releváns szakképzettség

A felsőoktatási kínálat nem feltétlenül van összhangban a munkaerőpiaci kereslettel, bizonyos egyetemi végzettségeknek nincs munkaerőpiaci megfelelőjük, aminek következtében bizonyos tudományterületek végzettjei számára korlátozottak a képzettségnek megfelelő elhelyezkedési lehetőségek. Ilyen körülmények között a felsőoktatás és a munkaerőpiaci elvárások közötti diszharmónia is hozzájárulhat ahhoz, hogy a diplomások egy része ne találjon a végzettségi szintjének megfelelő állást. Eszerint a túlképzettség oka, hogy az elvégzett szak irreleváns a munkaerőpiac szempontjából. A feltételezést több kutató is tesztelte, az empirikus eredmények azonban nem egyértelműek a hipotézis elfogadását/elutasítását illetően.

A felsőoktatásban szerzett kvalifikáció szintén releváns kérdés a romániai (erdélyi) munkaerőpiacon, ahol nagyon alacsony kereslet mutatható ki az 1990-es években megjelent „új” szakok egy része iránt. Pert (1997) szerint egyes felsőoktatási „termékekkel” szemben egy visszautasítási jelenség figyelhető meg, amiatt, hogy a munkaerőpiaci kereslet és az oktatási kínálat között diszharmónia érzékelhető. A nem adekvát képzettség miatt a munkaerőpiac ezeket a szakmákat visszautasítja. (idézi: Neagu 2004). Az oktatás és a munkaerőpiac közötti diszharmóniát Csata és Dániel (2005) is kihangsúlyozzák. A szerzők a képzésből a munka világába történő átmenetet elemzik az erdélyi fiatalok körében. Eredményeik szerint az oktatás magas standardizáltsága és vokacionalitása ellenére a pályakezdő fiatalok esetében alacsony a megfelelés a végzettség és a munkahelyi státus között, ami véleményük szerint az intézményes képzés és a munkaerőpiac közötti aszinkronitás jele. Az

aszinkronitás mértékét tovább erősíti a bővülő felsőoktatás, ami azt jelenti, hogy nem tud jelzéssel szolgálni az emberi erőforrás minőségéről, sem a munkaadónak, sem a munkavállalónak. Az oktatási rendszer nem tud kellően rugalmasan reagálni a munkaerő-piaci gyors változásaira, így az oktatási reformok továbblépése szükséges.¹⁰

A felsőfokú képzés alatt nyújtott ismeretek, illetve a munkaerő-piaci elvárások közötti eltérést a kutatási eredmények jelentős része is alátámasztja.¹¹ Battu–Belfield–Sloane (1999) eredményei azt mutatják, hogy bizonyos szakok végzettjei – mint mérnöki, jogi, orvosi, természettudományi, illetve matematika – nagyobb valószínűséggel dolgoztak végzettségüknek megfelelő állásban. Az Egyesült Királyságban a szakképzettségnek ugyanakkor nagyobb szerepe volt az illeszkedésben, mint a diploma minősítésének. (i.m. 25). Allen és de Vries (2004) hollandiai adatai szerint az oktatás és az egészségügy területén végzettek találtak leginkább a végzettségi szintnek megfelelő állást. (i.m. 9)

Patrinos (1997) eredményei szintén azt bizonyítják, hogy a túlképzettség előfordulása függ a diszciplínától. Görögországban a képzettség és foglalkozás közötti eltérés különösen a társadalomtudományi végzettségű diplomások körében magas, valamint a mezőgazdaság, jog és humántudományok végzettjei körében. (i.m. 205)

A képzettség és a foglalkozás megfelelése Galasi–Timár–Varga (2001) eredményei szerint az orvostudományi végzettségűeknél a legmagasabb. A többi tudományterület végzettjeinél ez az arány legfeljebb 50%-os. A képzettség és foglalkozás megfelelésének legalacsonyabb arányát az agrártudományi végzettségűek körében figyelték meg. Hasonló összefüggést figyeltek meg akkor is, amikor az érintettek maguk ítélték meg a képzettség és a munka kapcsolódásának szorosságát. Szoros kapcsolódást találtak az orvostudományi és a művészeti végzettségűeknél, és gyenge kapcsolódást az agrártudományi végzettségűeknél.

Green–McIntosh–Vignoles (1999) kutatási adatai szintén a munkahelyi illeszkedés szakfüggő voltát támasztják alá. Eredményeik szerint a képességek átlagos szintjén nincs jelentős különbség a megfelelően képzettek és a túlképzettek csoportja között az Egyesült Királyságban. A különböző képességeket típusokra bontva azonban azt találták, hogy azok körében magasabb a túlképzettség valószínűsége, akik gyengébb ún. mennyiségi képességekkel rendelkeznek. Az adatok véleményük szerint azt a hipotézist támasztják alá, mely szerint egyes egyének bár magas szintű szaktudásra tettek szert az egyetemi képzés során, de ezek nem alkalmas képességek a munkaerőpiac számára, ahol mennyiségi, technológiai és különösen tudományos képességek iránt van kereslet. (i.m. 29–31)

Feltételezésük szerint a túlképzett személyek nagy valószínűséggel olyan képességek híján vannak, amelyek a munkaerőpiacon szükségesek. Azok a személyek például, akik jó számolási képességekkel rendelkeznek, kevésbé válnak túlképzetté. Ugyanakkor bizonyos szakok végzettjei is hasonló helyzetben vannak. A problémát tehát ott látják, hogy a képzés alatt megszerzett szakképzetség nem felel meg teljes mértékben annak, ami iránt munkaerő-piaci kereslet van. (i.m. 32)

A képzetség és foglalkozás közötti illeszkedés szakok szerinti struktúráját alaposabban megvizsgálva azonban egy más szempontra is felfigyelhetünk. Bár a kutatási eredmények a munkahelyi illeszkedés szakfüggőségét támasztják alá, azonban a magyarázat nem feltétlenül csak a felsőoktatási kínálat és a munkaerő-piaci kereslet közti eltérésben keresendő, hanem a zárt pozíciók is korlátozhatják fiatalok munkahelyi illeszkedését. Zárt pozíciók alatt olyan állások értendők, amelyek csak akkor betölthetők, ha megüresednek, míg a nyílt pozíciók bármikor betölthetők, mert a munkakört betöltő személyek lecserélhetők. (Sorensen, 1983 idézi: Róbert, 2004) Ha egy munkaerő-piacon a zárt pozíciók vannak többségben, akkor leginkább „üresedési versenyről” beszélhetünk, ahol az egyszer már alkalmazást nyert személy egykönnyen nem bocsátható el. (Sorensen–Kalleberg 1981; Róbert 2004) szerint ez a kettősség a magyarországi munkaerőpiacon is jelen van: a közszférára tipikusan a zárt pozíciók jellemzők, a magánszféra alkalmazási viszonyai azonban inkább hasonlítanak a nyílt pozíciók rendszeréhez. A különböző érdekvédelmi szervezeteknek azonban a magánszférában is beleszólásuk van a munkaerőt érintő kérdésekbe, az alkalmazások pedig hagyományosan a „belül levőket” védik. (i.m. 26)

A helyzet Romániában is hasonló, mivel a közintézményeknél nem könnyű elbocsátani az alkalmazottakat, vagyis a szerkezeti telítettség nem könnyen bontható meg (Biró A. et alii 1995). Ez két tényezőre vezethető vissza. Egyrészt a szerzők szerint az állami szektorban a rekrutálódás nem a kompetenciák alapján zajlott le, hanem a pozíciók felett rendelkezők kapcsolathálóinak mozgósítása révén, másrészt pedig azért, mivel a megszerzett funkcióhoz utólag megszerzik a diplomát, így eleve elfoglalják a kompetenciát igénylő helyeket. (i.m. 84) A magánszférában sem teljesen a nyitott pozíciók rendszere dominál. Egyrészt (a kilencvenes évek elején legalábbis) a magánszektorban még nem jelent meg a képzett szakember iránti széleskörű igény (Biró A. et alii 1995: 84), másrészt pedig bizonyos szakmai, érdekképviseleti szervezetek nehezíthetik a frissen végzettek belépését az adott területre. (Ilyenek lehetnek például a jogi végzettséghez köthető szakmák, mint bíró, ügyész, ügyvéd, közjegyző.) Így ez a szerkezet sem jelent teljesen nyitott fogadóstruktúrát a frissen végzett szakemberek számára.

Összegzés

A túlképzettség kérdésköre a posztszocialista társadalmak igen jelentős és aktuális problémája, ám fontossága ellenére a témának igen kevés szakirodalmi előzménye van, különösen a posztszocialista térségben.

A tanulmány azon fontosabb okok beazonosítására irányult, amelyek csökkentik/növelik a túlképzettség előfordulásának valószínűségét. Ennek kapcsán három jelentősebb tényező együtttest érdemes kiemelni (a társadalmi tőke hiányosságait, a gyengébb képességeket, illetve a munkaerőpiac szempontjából nem megfelelő szakképzettséget), amelyek relevánsak lehetnek a romániai túlképzettség vizsgálata során. Egy munkaerőpiaci illeszkedésre irányuló célzott adatfelvétel feltehetőleg igazolná a kiterjedt társadalmi tőke, illetve a jobb képességek pozitív hatását a túlképzettség elkerülésére nézve. Ez további kutatási irányt jelenthet a romániai diplomás túlképzettség vizsgálata során. Ezen kívül nem elhanyagolható a képzettség és foglalkozás közötti illeszkedés szakok szerinti struktúrájának alaposabb vizsgálata sem, ugyanis a túlképzettség magyarázata nem feltétlenül csak a felsőoktatási kínálat és a munkaerő-piaci kereslet közti eltérésben keresendő, hanem a zárt pozíciók is korlátozhatják fiatalok munkahelyi illeszkedését.

A diplomás túlképzettség vizsgálata fontos és időszerű kérdés egy olyan munkaerőpiacon, amelyet a felsőfokú végzettségű munkaerő kínálatának növekedése jellemez, a foglalkozásszerkezet azonban nem felel meg a modern piacgazdaság követelményeinek. A túlképzettség vizsgálatának jelentőségét ugyanakkor a várható jövőbeli tendenciák is alátámasztják, romániai munkaerő-piaci szakértők a diplomás túlképzettség további növekedését valószínűsítik. (Hritcu 2008)

Irodalom:

- Alba-Ramirez, Alfonso 1993. Mismatch in the Spanish Labor Market Overeducation? *The Journal of Human Resources* 28. 2. 259–278.
- Allen, Jim–Van Der Velden, Rolf 2001. Educational mismatches versus skill mismatches: effects on wages, job satisfaction and on-the-job search. *Oxford Economic Papers* 3. 434–453.
- Allen, Jim–De Vries, Robert 2004. *Determinants of skill mismatches: the role of learning environment, the match between education and job and working experience*. TLM.NET Konferencia előadás: Quality in Labour market Transitions: a European Challenge - 25–26 November, Amsterdam Royal Academy of Sciences.
- Andren, Daniela–Earle, John S.–Sapatoru, Dana 2004. The Wage Effects of Schooling under Socialism and in Transition: Evidence from Romania, 1950-

2000. In: *Regional Labour Market Adjustments in the Accession Candidate Countries*. Workpackage No. 4, WIFO. 1–35.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert 1998. A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Ríport – 1998*. Budapest: TÁRKI, 237–256.
- Bálint Blanka–Bálint D. Gyöngyvér–Biró A. Zoltán–Koszta Csaba János 2004. Munkaerőpiac és munkavállalók Hargita megyében. In: Bodó Julianna (szerk.): *Székegyföldi mozaik – Térségi szociológiai tanulmányok*. Csíkszereda, Pro-Print Kiadó, 13–36.
- Bálint Gyöngyvér 2008. *Foglalkoztatási stratégiák Hargita megyében*. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet.
- Bálint D. Gyöngyvér 2004. Migrációs folyamatok és aspirációk a székegyföldi fiatalok körében. In: Bodó Julianna (szerk.): *Székegyföldi Mozaik. Térségi szociológiai tanulmányok*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 77–96.
- Battu, H.–Belfield, C. R.–Sloane, P.J. 1999. Overeducation Among Graduates: a cohort view. *Education Economics* 7. 1. 21–38.
- Bartus Tamás 2003. Informal search and job opportunities among secondary-school leavers in Hungary. *Review of Sociology* 9. 22 5–26.
- Berg, Ivan 1970. *Education and Jobs. The Great Training Robbery*. Penguin Education.
- Biró A. Zoltán–Bodó Julianna–Gagy József–Túros Endre 1995. A túlélés vonzásában. Helyzetelemző tanulmány a romániai magyar oktatási /nevelési szerkezetéről. In: Túros Endre (szerk.): *Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 67–91.
- Biró A. Zoltán–Gagy József–Túros Endre 1995. „Átmeneti” ifjúsági társadalom. In: Túros Endre (szerk.): *Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 135–151.
- Blaskó Zsuzsa 2008. *Származási hatások a munkaerőpiacon? A társadalmi egyenlőtlenségek iskolarendszeren kívüli átörökítéséről*. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Bourdieu, Pierre 1978. *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Büchel, Felix 2001. Overqualification: reasons, measurement issues and typological affinity to unemployment . In: Descy, P.–Tessaring, M. (eds.): *Training in Europe. Second Report on Vocational Training Research in Europe 2000: Background Report*. 2 (CEDEFOP Reference series) Luxembourg, Office for Publications of the European Communities, 453–560.
- Büchel, Felix–Pollmann-Schult, Mathias 2001. Overeducation and Skill Endowments. The Role of School Achievement and Vocational Training Quality. *IZA Discussion Paper* 337.
- Burris, Val 1983. The social and political consequences of overeducation. *American Sociological Review* 48. 4. 454–467.
- Chevalier, Arnaud 2000. *Graduate Over-Education in the UK*. London, Centre for the Economics of Education, London School of Economics and Political Science. 1-22.

- Clogg, Clifford C.–Shockey, James W. 1984. Mismatch Between Occupation and Schooling: A Prevalence Measure, Recent Trends and Demographic Analysis. *Demography* 21. 2. 234–257.
- Csata Zsombor–Dániel Botond–Pop Carmen 2006. Pályakezdő fiatalok a munkaerőpiacon. *Erdélyi Társadalom* 4. 1. 7–27.
- Dostie, Benoit–Sahn, David E. 2006. Labor Market Dynamics in Romania During a Period of Economic Liberalization. *IZA Discussion Paper* 2511. 1–34.
- Furlong, Andy 2003. Sebezhetőség és ifjúsági munkaerőpiac. In: Furlong, Andy–Stalder, Barbara–Azzopardi, Anthony: *Sebezhető ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában*. Szeged, Belvedere Meridionale 207–222.
- Galasi Péter 2004. Túlképzés, alulképzés és bérhozam a magyar munkaerőpiacon, 1994–2002. *Közgazdasági Szemle* 51. 449–471.
- Galasi Péter–Timár János–Varga Júlia 2001. Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon. In: Semjén András (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiaci érvényesülés*. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Munkatudományi kutatások. 74–89.
- Gödri Irén 2004. A Magyarországra bevándorolt népesség jellemzői, különös tekintettel a Romániából bevándorlóakra. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népességi folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 126–146.
- Granovetter, Mark 1981. Toward a Sociological Theory of Income Differences. In: Berg, Ivar (ed.): *Sociological Perspectives on Labor Markets*. New York, Academic Press. 11–47.
- Green, Francis–Mcintosh, Steve –Vignoles, Anna 1999. ‘Overeducation’ and Skills – Clarifying the Concepts. Centre for Economic Performance. *Discussion Paper* 435.
- Györgyi Zoltán 2005. *Frisz-diplomások a munkaerőpiacon*. (Forrás: www.ph.hu/mf/24.05/08html Letöltés ideje: 2006. január 20.)
- Hancz Imola–Péter László 2004. „Úgy érzem, hogy nagyon nehéz munkanélkülinek lenni ...” Elemzési kísérlet a kolozsvári munkanélküli fiatalok pénzszerzési gyakorlatairól. *WEB* 13. 65–74.
- Horváth D. Tamás 1991. A felsőoktatás és a diplomások munkaerőpiaca az Egyesült Államokban. *Közgazdasági Szemle* 38. 11. 1098–1114.
- Hritcu, Mirona 2008. Inflație de supracalificați pe piața muncii. *Capital*. (Forrás: www.capital.ro)
- Jovanovic, Boyan 1979. Job matching and the Theory of Turnover. *The Journal of Political Economy* 87. 5. 972–990.
- Kalleberg, Arne L.–Sørensen, Aage B. 1973. The Measurement of the Effects of Overtraining On Job Attitudes. *Sociological Methods and Research* 2. 2. 215–238.
- Leveleki Magdolna 1999. *A bomlás virágai. Gazdaság-szociológiai írások 1988–1998*. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó.
- Macri, Diana-Gloria 2001. Cum poți obține un loc de muncă la Roșiorii de Vede – Teleorman. *Sociologie Românească* 1-4. 172–193.
- Neagu, Gabriela 2004. Educație, inserție și mobilitate profesională. *Calitatea vieții*. 14. 1–2. 1–13.

- Pănescu, Cătălina Andreea xxxx. Brain Drain and Brain Gain: A New Perspective on Highly Skilled Migration. In: *New Patterns of Labour Migration in Central and Eastern Europe*. (Forrás: www.cenpo.ro) 112–135.
- Paternostro, Stefano–Sahn, David E. 1999. Wage Determination and Gender Discrimination in a Transition Economy: The Case of Romania. *World Bank Policy Research Working Paper* 2113. 1–31. (Forrás: http://ssrn.com)
- Patrinos, Harry Anthony 1997. Overeducation in Greece. *International Review of Education* 203–223.
- Pîrciog, Speranța–Ciucă, Vasilică–Blaga, Eugen 2006. Evoluția ocupațiilor pe piața forței de muncă din România în perspectiva anului 2010. București, Ministerul Muncii Solidarității Sociale și Familiei.
- Róbert Péter 2004. *Felsőoktatás és munkaerőpiac*. IFM Humán Erőforrás Háttér tanulmányok. Integrációs és Fejlesztési Munkacsoport. Humán erőforrás-fejlesztési Munkacsoport. Budapest: TÁRKI
- Rumberger, Russel W. 1981. The Rising Incidence of Overeducation in the U.S. Labor Market. *Economics of Education Review* 1. 3. 293–314.
- Sloane, P.J.–Battu, H. –Seaman, P.T. 1999. Overeducation, undereducation and the British labour market. *Applied Economics* 31. 1437–1453.
- Smith, Herbert L. 1986. Overeducation and Underemployment: An Agnostic Review. *Sociology of Education* 95. 2. 85–99.
- Sørensen, Aage B.–Kalleberg, Arne L. 1981. An Outline of a Theory of the Matching of Persons to Jobs. In: Berg, Ivar (ed.): *Sociological Perspectives on Labor Markets*. New York, Academic Press, 49–74.
- Stanciu, Mariana 1999. Probleme actuale ale ocupării forței de muncă din România. *Calitatea Vieții*. 10. 1–2. 61–71.
- Tsang, M.C.–Levin, H.M. (1985) The Economics of Overeducation. *Economics of Education Review* 4, 93–104.
- Veres Valér 2004. Foglalkoztatottság és foglalkozásszerkezet Romániában 2002-ben. *WEB* 12. 41–48.
- Voicu, Bogdan 2004. Capital uman: componente, niveluri, structuri. România în context european. *Calitatea Vieții* 15. 1–2. 1–22.
- xxx 2001. *Az ezredforduló munkaerőpiaci kihívásai a Kárpát-medencében. Elemzett régió: Harghita megye, Románia*. Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Kutatási jelentés.
- xxx 2003. *Recensământul populației și al locuințelor - 2002*. Vol. 3. București: Consiliul Național de Statistică.

Jegyzetek:

¹ A magasabb iskolai végzettség kereseti előnyeiről, az iskolázottság növekvő bérhozamáról számol be Voicu (2004), illetve Paternostro–Sahn, (1999) szerzőpáros is.

² Az iskolázottsági befektetések megtérülésével is keveset foglalkoznak a romániai szakértők. Az első publikáció a témában Andren–Earle–Sapatoru munkája (Andren–Earle–Sapatoru, 2004)

³ A túlképzettség helyett hasznosabb lenne az alulfoglalkoztatás kifejezés használata, ugyanis a korábban megfogalmazott definíciónak megfelelő személy nem „túlképezte” magát, hanem inkább nem használja ki teljes mértékben az iskolai végzettsége során megszerzett szakértelmet. Hasonló elképzelést fogalmaznak meg Green-McIntosh-Vignoles (1999), bár ők az „under-utilisation” kifejezést tartják a legmegfelelőbbnek a jelenség leírására. A másik oldalról közelítve a kérdést, ugyanakkor a „képzettség aluli” foglalkozás olyan speciális ismereteket, tudást igényelhet, amellyel nem feltétlenül rendelkezik a diplomás személy, felsőfokú végzettsége ellenére sem. Ennek ellenére az angol nyelvű szakirodalomban a túlképzettség (overeducation, overqualification) kifejezés honosodott meg, bár az alulfoglalkoztatottság (Furlong, 2003) fogalom is megjelenik, ugyanakkor találunk példát az „overeducation” és „underutilisation” kifejezések szinonimaként történő használatára is (pl. Clogg-Shockey, 1984; Hall, 1994). Smith (1986) szerint az „overeducation” és az „underemployment” felcserélhető fogalmak, annak ellenére, hogy az alulfoglalkoztatást többdimenziós fogalomnak tartja, amely magába foglalja a munkanélküliség, illetve a részidős foglalkoztatás kérdéseit is. (i.m. 85)

A magyar nyelvű szakirodalomban szintén a túlképzettség fogalmát használják a jelenség vizsgálatára (Galasi, 2004; Galasi-Tímár-Varga, 2001). Több szerző (pl. Róbert, 2004; Györgyi, 2005) felváltva használja az alulfoglalkoztatás és a túlképzettség kifejezéseket, de olyan írást is találunk, ahol szellemi munkanélküliség, illetve minőségi alulfoglalkoztatottság fogalmaiban említik a problémát. (Leveleki, 1999)

A román nyelvű szakirodalomban nem egyértelmű a fogalomhasználat, a láthatatlan alulfoglalkoztatás (subocupare invizibilă) (Georgescu, 2004), a deklasszálódás (declasare) (Neagu, 2004), illetve képzettség és munkakör közti megfelelési hiány (gradul de neadecvare) (Pirciog-Ciucă-Blaga, 2006) kifejezéseket is megtaláljuk a jelenség leírása során. A román nyelvben is megjelenik a túlképzettség fogalma (supracalificare), bár nem a szűk értelemben vett szakfolyóirat hasábjain (Hritcu, 2008).

⁴ A 2002-es népszámlálási adatok szerint Romániában a felsőfokú végzettek aránya 8,5% a 20 éves és idősebb népesség körében. Forrás: saját számítás a CNS (2003) adatai alapján.

⁵ Bár nincsenek pontos adataink erre vonatkozóan, a különböző empirikus kutatások azonban ezt látszanak igazolni. Lásd Bálint D. Gy. (2004) székelyföldi fiatalok migrációs aspirációira irányuló elemzését. Erdély vonatkozásában Kiss-Csata (2004) elemzésére hivatkozhatunk, akik a különböző migrációs-potenciálra vonatkozó vizsgálatok eredményeit foglalják össze, illetve Gödri (2004) tanulmányára, aki a Magyarországra bevándorolt népesség jellemzőit veszi számba. Ezt támasztja alá Románia vonatkozásában Pănescu (xxxx) tanulmánya is, aki az agyelszívás (brain-drain) jelentőségére hívja fel a figyelmet.

⁶ A túlképzettség mérése (Berg, 1970; Burris, 1983; Lucas, 1977; Rumberger, 1981) az ún. foglalkozás-osztályozási módszerrel történt. Ennek lényege, hogy a munkavégzéshez szükséges képzettségi szintet a foglalkozással közelítjük, abból indulva ki, hogy a különböző foglalkozáscsoportok tartalmazzák az elvárt iskolai végzettség szintjét is. A túlképzettség meghatározása pedig a megfigyelt és a szükséges iskolai végzettség összehasonlítása alapján kerül megállapításra.

⁷ A túlképzettség előfordulásának valószínűségéről - különböző kutatási eredmények alapján - átfogó elemzést ad Groot-Maassen van den Brink (2000)

⁸ Angelusz Róbert és Tardos Róbert (1998) óvatosságra int a fogalom használatát illetően, és javasolja a kapcsolathálózati erőforrások, és a társadalmi tőke kifejezések elkülönítését. A szerzők szerint a társadalmi tőke kifejezést az eredeti értelmezéshez érdemes közelíteni,

olyan vonatkozásokban, mint befektetés, hozadék, átváltás, akkumuláció, míg a kapcsolathálózati erőforrások megfogalmazás a kapcsolatok fajtáiról beszélve ajánlott. A szerzők szerint e megközelítés alapján a kapcsolati erőforrásoknak leginkább azokhoz a válfajaihoz kerülhetünk közel, amelyek a személyes társadalmi státus valamilyen módon történő eleméhez járulhatnak hozzá. Arra is felhívják a figyelmet, hogy e megközelítés egzakt operacionalizálása meglehetősen nehéz feladat. (i.m. 238)

⁹ A megközelítésmód kidolgozására ebben a tanulmányban kerül sor, de „a heterogén képességek elmélete” kifejezés egy későbbi Allen–de Vries (2004) elemzésből származik.

¹⁰ A szerzők egy későbbi (Carmen Poppal közösen írt) tanulmányukban szintén az oktatás és a munkaerőpiac közötti megfelelési hiányra hívják fel a figyelmet. (Csata–Dániel–Pop, 2006)

¹¹ Ez nem jelenti azt, hogy nincsenek olyan kutatási eredmények, amelyek nem támasztják alá az elvégzett szak irrelevanciáját. Le Grand et alii (2004) eredményei szerint a munkaerőpiac szempontjából nem megfelelő szakképzettség nem olyan magas a túlképzettek csoportjában, így visszautasítható az a feltételezés, mely szerint a túlképzettség növekedése a nem megfelelő kvalifikációban történő növekedés lenne. (i.m. 30)

Domokos Judit – Kozma Csaba

Személyi állomány és szervezeti kultúra a háromszéki iskolákban

Bevezetés

Az utóbbi másfél-két évben, az új – 2010 végén elfogadott – oktatási törvény szakmai és nyilvános vitáival egy időben fokozottan megnőtt az oktatással kapcsolatos diskurzusok száma. Megújulni látszik az egész rendszer (legalábbis a közlés szintjén), a '90-es évek közepétől agyonhasznált *oktatási reform* szintagma újabb jelentésekkel bővül. A szerkezeti változások valószínűleg erőteljesen befolyásolják majd az oktatásban dolgozó személyi állományt minőségi és mennyiségi szinten egyaránt, változni fog az eddig kialakult szervezeti kultúra. De mi jellemzi a mostani személyi állományt és szervezeti kultúrát?

2009-ben végeztük azt a kutatást, amely a fennebb említett témákra fókuszált a háromszéki iskolákban. A következő előzetes feltevéseket fogalmaztuk meg:

- a) Az oktatási rendszer¹ erősen elnőiesedett, a pedagógusok nemi összetételében aránytalanul magas a nők száma. Ez a feminin jelleg egészségtelenül hat a rendszerbeli tevékenységekre, hangulatra és eredményekre.
- b) Az utóbbi 4-5 évet a túlképzettség (tanítók egyetemi szintű képzései, magiszteri képzések, más, pedagógiai jellegű, újabb szakok elvégzése) jellemezi. Ez – a rendszer instabilitása mellett – azzal magyarázható, hogy a humán erőforrás stabilizálni óhajtja helyét a rendszerben.
- c) Valószínű, hogy a rurális környezetben működő kis közösségeket erősebb szervezeti kultúra jellemzi, mint a városi iskolák alkalmazotti rétegét; vidéken szorosabb az egység, a közösségi szellem erősebb az individualizmusnál.
- d) Feltételezhető, hogy a tanügyi alkalmazottak többsége nem ismeri pontosan a formális munkahelyi kötelezettségeit. Habár minden iskolai alkalmazott számára készül munkaköri leírás, ezek a dokumentu-

- mok leggyakrabban nem személyre szabottak, tapasztalataink szerint az alkalmazottak anélkül írják alá, hogy végigolvasnák.
- e) Noha az utóbbi években jogszabály kötelezi a pedagógusokat különböző továbbképzőkön való részvételre (minden 5 évben 200 óra), még mindig nagyon sokan nem hajlandók képezni magukat.
 - f) Furcsa elvek működtetik a vezető–alárendelt (igazgató–pedagógus, katedrafőnök–pedagógus stb.) közti viszonyt. Mivel a vezető beosztást elfoglaló személy ugyanazzal a végzettséggel rendelkezik, mint a pedagógus, valószínű, nem kapja meg az elvárt tiszteletet, a viszonyt sokszor az alulról működő irigység, a vezetők kibeszélése, frusztráltság jellemzi.
 - g) A központosított rendszer miatt az igazgatóknak csekély a döntéshozatali joguk, vezetőként gyakorlatilag csak a minisztérium vagy tanfelügyelőség döntéseinek végrehajtói: a romániai tanügyben nem lehet reális vezetői döntéshozatalról beszélni.
 - h) Az utóbbi 10–15 év gyakori változtatásai miatt erős instabilitás jellemzi az oktatási rendszert, emiatt az iskolákban gyenge pont lehet a következetesség és a tervezés.
 - i) A fent említett hiányosságoktól függetlenül a pedagógusok túlnyomó többsége elkötelezett munkája és iskolája iránt.

Feltevéseinket egy 67 – főként feleletválasztós – kérdésből álló kérdőívvel mértük fel. A kérdéseket a felállított hipotézisek köré épített csoportokba soroltuk. A kutatási mintát úgy választottuk ki, hogy mindhárom iskolai ciklus egyenlő arányban legyen képviselve: 50–50 kérdőívet töltöttek ki az általános iskolában, a gimnáziumi tagozaton, illetve a középiskolában tanító pedagógusok. A 150 kérdőív felét falusi iskolák munkatársai töltötték ki, ugyanakkor figyeltünk arra is, hogy arányosan képviselve legyenek az elméleti-, illetve a szaklíceumokban dolgozó tanügyi alkalmazottak is.

A szervezeti kultúra

Jelen tanulmány keretei nem engedik meg a szervezeti kultúrával kapcsolatos elméletek részletes ismertetését. Ugyanakkor szükséges a kérdőív gerincét alkotó alapfogalom, a szervezeti kultúra bemutatása.

A szervezeti kultúrát két irányból lehet megközelíteni: eredményként, illetve folyamatként. Ha eredményként kezeljük, akkor olyan viselkedésmódokra kell gondolnunk, amelynek során egy intézmény alkalmazotti rétegéhez tartozó emberek munkaköri feladatokat végeznek el, problémákat, konfliktusokat oldanak meg, az egymás közti kapcsolatokat menedzselik. Folyamatként a szervezeti kultúra egy sor olyan mechanizmust foglal magában, ame-

lyek túlmutatva az egyéni attitűdökön a munkahelyi következetességhez juttatnak el. A legtalálhatóbb meghatározás talán Edgar Schein nevéhez köthető, aki szerint a szervezeti kultúra „egy olyan alapelvárás-modell, amelyet egy bizonyos csoport hozott létre, fedezett fel vagy fejlesztett tovább a saját – külső és belső alkalmazásokra vonatkozó – problémamegoldásai során, s ez a modell kellően hatékonyan bizonyult ahhoz, hogy hitelessé válhasson; erre alapozva aztán a szervezet tagjai a modellt már követendő példaként állították az új tagok elé” (Schein 1992: 373–374.).

A Geert Hofstede vezette csoport kutatómunkája nyomán mára tág körben elfogadott elmélet alakult ki a szervezeti kultúrákról (Hofstede 2004). A Hofstede-féle felosztás a szervezetek kultúráját négy dimenzió (változó) szerint csoportosítja.² Az első a szervezet *közösségi vagy individualista* irányultságára vonatkozik: a kollektív vagy a személyes érdekek dominálnak egy intézményen belül? A második változó a *szabályszerűséget és az előreláthatóságot* méri: mennyire előrelátható az egyéni cselekvésekre, tevékenységekre adott válasz, illetve mi a rutinszerű, mekkora ezeknek a tevékenységeknek a súlya? A *döntéshozatali távolság* értelemszerűen a döntéshozók és a végrehajtók közötti távolságot méri. Mennél kisebb a végrehajtók beleszólása bizonyos döntések meghozatalába, illetve a döntések végrehajtásának módozataiba, annál nagyobb ez a távolság. A negyedik változó a szervezet *férfias* vagy *nőies* voltára utal (maszkulinitás vagy feminin jelleg), vagyis: mennyire dominálnak a férfias, illetve mennyire a nőies tulajdonságok a szervezeten belül.

Kérdőívünket a fent említett dimenziókra alapozva, ezek hangsúlyos figyelembe vételével állítottuk össze.

A kutatás eredményei

Előrebocsátjuk: terjedelmi okokból nem áll módunkban a teljes kutatás eredményeinek ismertetése. E rövid, összefoglaló jellegű tanulmány főként a Hofstede-féle változók köré koncentrálódik.

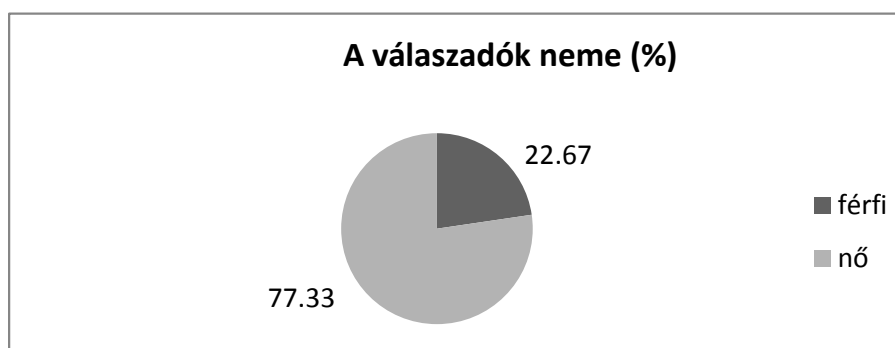
Nemi megoszlás

A kérdőívet kitöltő személyek közül 100%-os volt a tanítónők aránya: itt nem volt különbség város és falu közt. Az általános iskolai tagozaton az 50 megkérdezett közül 13 volt férfi, ez 26%-os arányt jelent; az említett férfiak közül 9 vidéki környezetben dolgozik (az általános iskolai³ férfi tanerők 69,23%-a). Ezt az arányt az ingázás nehézségeivel lehet magyarázni: a tanügyi alkalmazottak szívesebben dolgoznak városi iskolákban (még akkor is, ha ezek gyengébb színvonalú intézmények), s ez a városcentrikusság főként a nőkre jellemző. Kiegyensúlyozottabb a nemi megoszlás a líceumi (középisko-

lai) tagozat esetében, ahol a megkérdezettek 42%-a férfi. Közülük a többség (85,71%) szakoktatásban dolgozik. E helyzet azzal magyarázható, hogy a szakoktatásban dolgozó alkalmazottak jó része mérnöki szakképzéssel rendelkezik – jelenleg az oktatás számukra egy jó alternatívát jelenthet a megszűnt ipari létesítményekkel szemben.

A nemi arányokat elemezve kijelenthetjük, hogy intézményi szinten a közoktatás elnőiesedett, a feminin jellemvonások dominálnak. Ez nem meglepő, hisz az európai kultúrák többségében a gondozásra, gondoskodásra támaszkodó egészségügyi intézményekre, illetve a gyermekvédelmi, nevelési aktivitásokra alapozó óvodákra – humán erőforrás tekintetében – a feminitás túltengése jellemző.

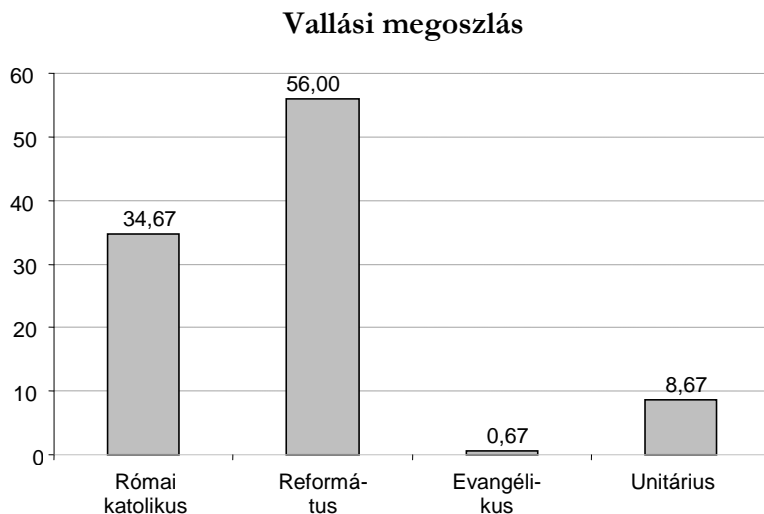
1. ábra: A válaszadók neme

Az ábra mutatja, hogy az oktatásban a nők jelentős túlsúlyban vannak, ami azt is jelentheti, hogy zuhant a rendszerben dolgozók társadalmi státusa. Az okok közül a gyenge juttatásokat lehet kiemelni (főként a kezdő pedagógusok esetében).

Vallási megoszlás

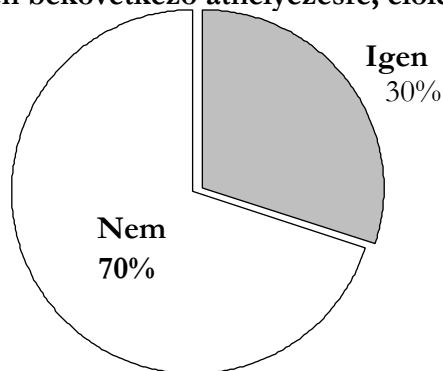
Az alábbi ábra szerint nem bizonyosodik be Max Webernek az a tétele, miszerint a közszférában dolgozók esetében a római katolikusok száma magasabb a protestáns dolgozókénál. Ugyanakkor – részben – azt is láthatjuk, hogy a vidéket milyen felekezeti megoszlás jellemzi.

2. ábra: **Vallási megoszlás*****Tervezés, előreláthatóság***

A szervezeti kultúra szempontjából reális probléma, ha az áthelyezés vagy előléptetés előtt állók nem értesülnek időben arról, hogy mivé (és miért) változtatják munkaköreiket. Az alábbi eredmények eléggé egyértelműen mutatják, hogy a megkérdezettek többségét nem informálták az említett változ(tat)ásokról, ilyen tekintetben nem lehetnek eléggé felkészültek az új munkaköri feladatok elvégzésére.

3. ábra: **Előzetes tájékoztatás**

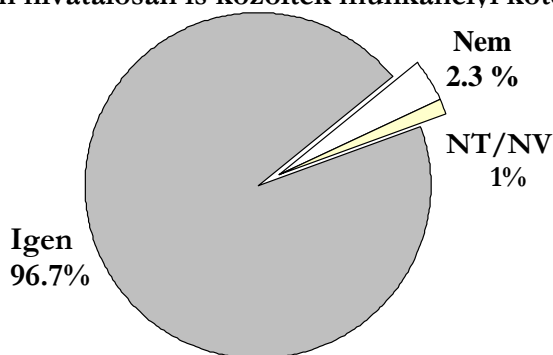
**Felhívták figyelmét a vezetők az Önt érintő,
rövidesen bekövetkező áthelyezésre, előléptetésre?**

A pedagógusok napi tevékenységeit érintő – időben megfogalmazott és egyértelmű – információátadásra vonatkozóan további kérdéseket is megfogalmaztunk.

4. ábra: Munkaköri tájékoztatás

Ebben az intézményben (munkakörben) való alkalmazása során hivatalosan is közölték munkahelyi kötelességeit?

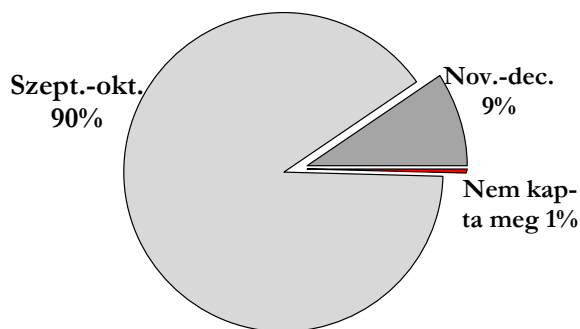

A tanítónők esetében csupán egyetlen válaszadóval nem közölték munkahelyi kötelességeit, egy másik tanítónő *nem tudom* feleletet adott, mindkettő városban dolgozik. Az általános iskolai tanárok közül hárman választottak nemlegesen a kérdésre, a líceumi tanárok közül ketten. Kijelenthető, hogy az iskolákban a pedagógusok többsége megkapja munkaköri leírását, hivatali kötelességeiket az iskola vezetése tudomásukra hozza.

A következő kérdés a munkaköri leírások kiosztásának időpontjára vonatkozott.

5. ábra: Munkaköri leírás aláírása

Mikor írta alá munkaköri leírását?

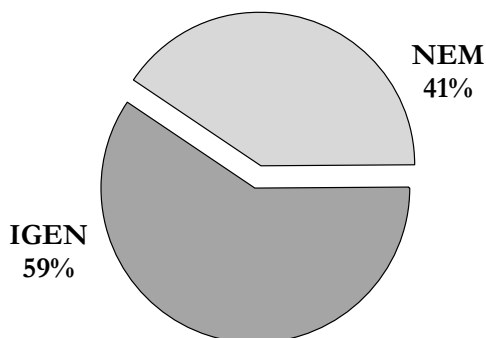

Látható, hogy az iskolák vezetése időben, már tanév elején kiosztja a pedagógusok kötelességeit tartalmazó munkaköri leírást.

Ennél sokkal izgalmasabb eredményeket mutat a következő ábra. Arra a kérdésre, hogy meg tudná-e mutatni a munkaköri leírását, a tanítók fele nemmel válaszolt, úgy tudják, hogy a szóban forgó dokumentum csupán az iskola titkárságán érhető el.⁴ Az általános iskolai tanárok 46%-a tudná megmutatni a dokumentumot a líceumi tanárok 84%-ával szemben.

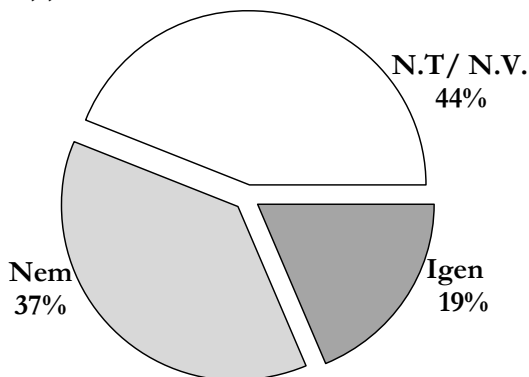
6. ábra: **Munkaköri leírás elérhetősége**

Meg tudja mutatni a munkaköri leírását?

7. ábra: **Kötelezettségek komolyan vétele**

Tartalmazza a munkaköri leírás a köv. mondatot:
„*Végrehajtja a fölöttesek utasításait, rendelkezéseit?*”

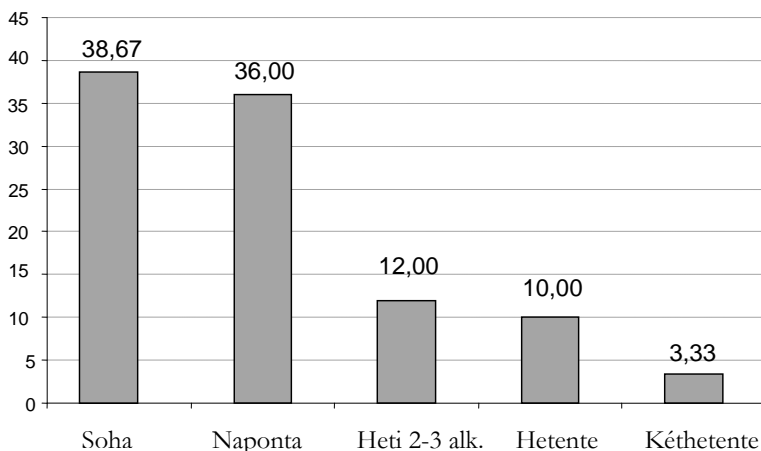
A munkavállalók figyelmességét, formális kötelességeikhez való viszonyulását egy, a munkaköri leírás által nem tartalmazott kijelentéssel mértük (Tartalmazza a munkaköri leírás a köv. mondatot: „*Végrehajtja a fölöttesek utasításait, rendelkezéseit?*”)

tásait, rendelkezéseit?'). A 7. ábra válaszai azt jelzik, hogy a pedagógusok többsége anélkül írja alá munkaköri leírását, hogy elolvassa, ismerné annak tartalmát.

A szakmai tervezésről, következtetésről megfogalmazott véleményeket az alábbi ábrák mutatják.

8. ábra: Katedraülések gyakorisága

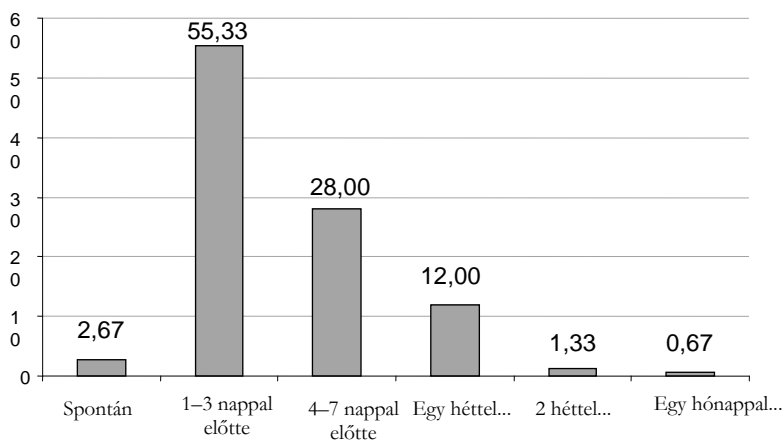
Milyen gyakorisággal szerveznek katedraüléseket?

A grafikonból arra lehet következtetni, hogy nagyrészt szervezetlen, spontán kialakult napi beszélgetések helyettesítik a tervezett értekezleteket.

9. ábra: Nevelőtanácsai ülések megtartása

Hogyan szervezik a nevelőtanácsai értekezleteket?

Az összehívás módjáról 36% vallotta azt, hogy spontán alakulnak ki, 30,67% szerint 1-3 nappal a gyűlés előtt jut tudomására, 10%-ot értesítenek 4–7 nappal a tanácskozás előtt, 9,34% 1-2 héttel korábban tudja, hogy gyűlés lesz, míg 14% már egy hónappal a tanácskozás előtt értesül az eseményről.

A nevelőtanácsi értekezletek szervezési módjára is rákérdeztünk.

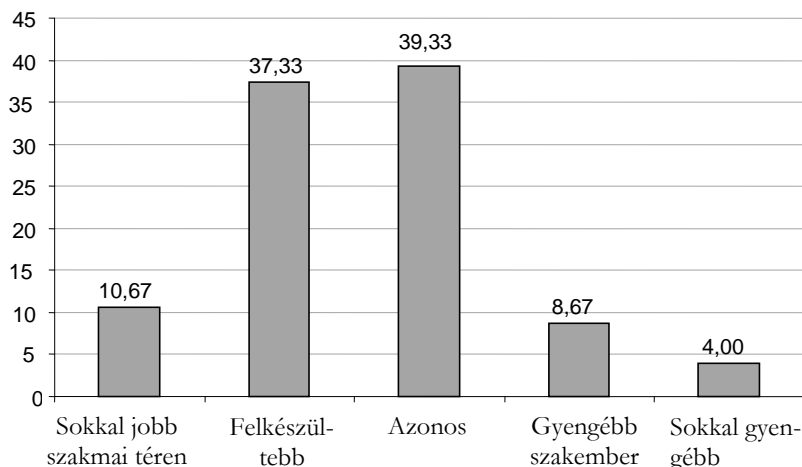
Az igazgatók által összehívott nevelőtanácsi értekezletek tervezése jóval pozitívabb eredményeket mutat, mint a fennebbi katedraüléseké. Tervezés szintjén az igazgatók kiszámíthatóbbak, mint a módszertani körök vezetői.

A vezetőkkel való kapcsolat

Feleletválasztós kérdéssel próbáltuk mérni a közvetlen főnök (tanszék-vezető, módszertani csoportvezető) szakmai megítélését.

10. ábra: Közvetlen főnök felkészültsége

Közvetlen főnök szakmai felkészültsége...

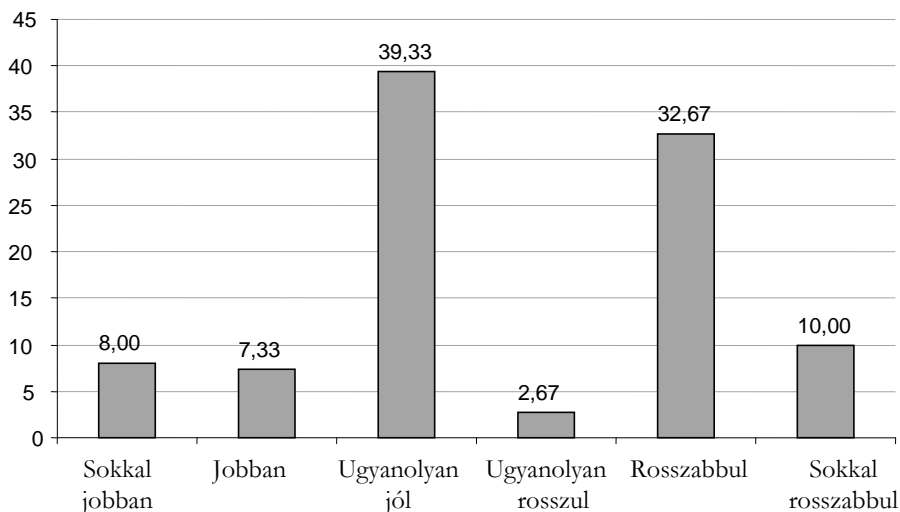

A tanítók közül 19 pedagógus tartja felkészültebbnek katedrafőnökét, 23-an magukkal szakmailag azonos szintre helyezik a közvetlen vezetőt. Csúpan 8-an vélik a közvetlen fölötttest gyengébben felkészültnek (közülük 7-en falusi iskolákban dolgoznak). Ugyanezeket az eredményeket mutatják az általános iskolai tanárok feleletei: 42-en tartják a vezetőt jobbnak vagy azonos szintűnek, gyengébb felkészültségűnek vélik 8-an (mindannyian falusi iskolák munkatársai). A válaszok alapján szerényebbeknek ítéljük meg a városi tanárokat. Ezt támasztják alá a líceumi tanárok is, hisz közülük csúpan hárman érzik magukat felkészültebbeknek közvetlen fölöttesüknél.

A fenti válaszoknak némileg ellentmondóan fogalmazódtak meg a következő kérdésre adott feleletek, amelyekből az derül ki, hogy a pedagógusok több mint a fele legalább ugyanúgy el tudná vezetni a tanszék munkáját, mint jelenlegi vezetője.

11. ábra: Vezetői alkalmasság (1)

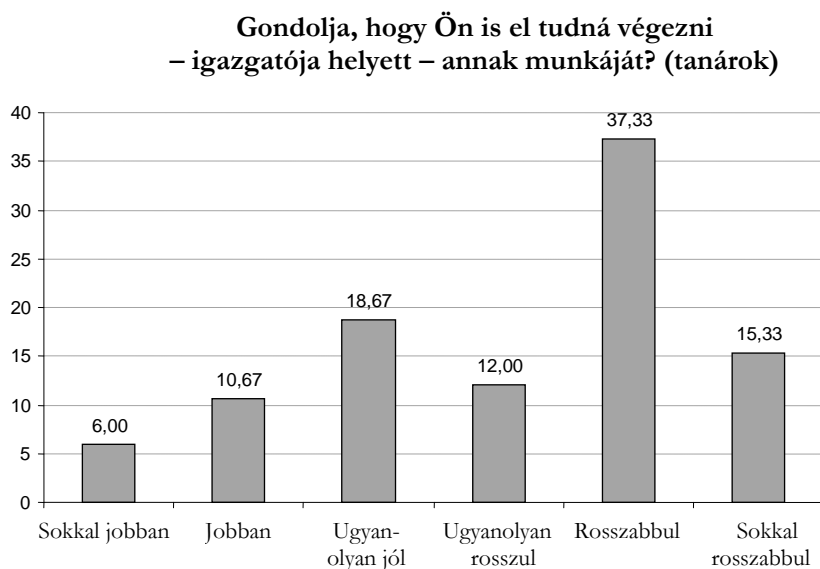
Gondolja, hogy Ön is el tudná vezetni – főnöke helyett – a tanszék (katedra) munkáját?

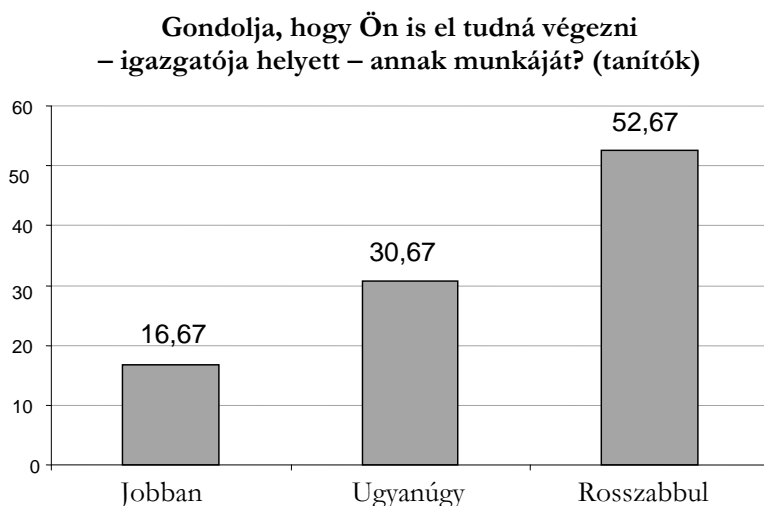
Ugyanezt a kérdést az intézményvezető tevékenységére is kivetítettük, a válaszok itt merőben más képet mutatnak (külön értékeltük a tanítók és tanárok feleleteit). Általános iskolai szinten a feleletek eléggé nagy eltérést mutatnak a katedrafőnök tevékenységével kapcsolatos válaszokétól. A tanítónők feleleteiből elég egyértelműen (56%) az derül ki, hogy nem tudnának megbirkózni az intézményvezető feladatkörével. Ha a katedrafőnök tevékenységének átvétele jóval több pedagógus számára megvalósítható, az igazgatói teendők vállalása már gondot okozna. A feleletek közt nincs jelentős eltérés falu–város viszonylatban sem.

A 150 megkérdezett pedagógusból 43 (majdnem egyharmad) elégedetlen a jelenlegi igazgatójával, viszont 55% úgy nyilatkozik, hogy gyengébben vezetné az intézményt.

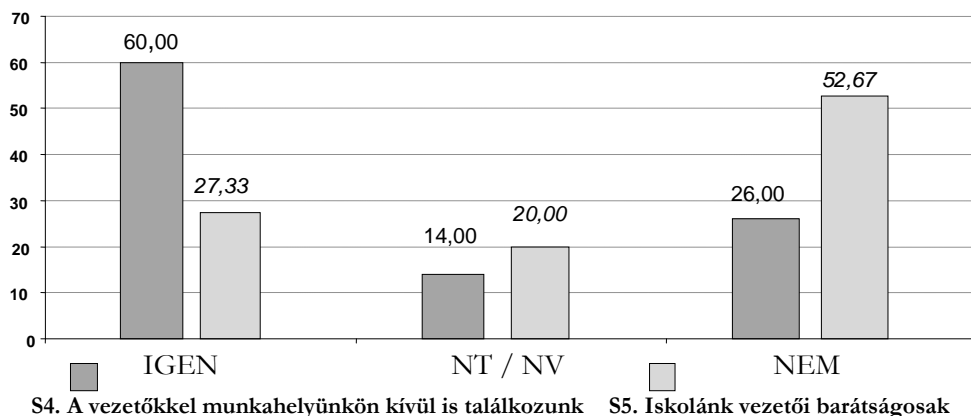
12. ábra: Vezetői alkalmasság (2)

13. ábra: Vezetői alkalmasság (3)

A vezetők megítélése után a vezetőkkel való kapcsolatot vizsgáltuk. Igen tanulságos az alábbi grafikon.

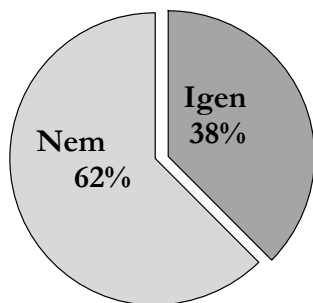
14. ábra: **Kapcsolatok jellege**

Habár a válaszadó pedagógusok több mint fele nem érzi barátságosaknak az intézményvezetőket, mégis 60%-uk a formális találkozókön kívül is tartja a kapcsolatot a vezetői réteggel.

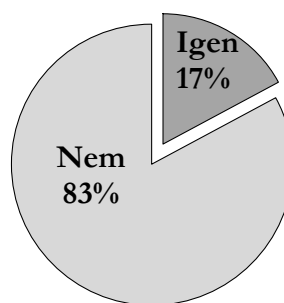
Ugyanez a negatív álláspont és bizalomhiány fogalmazódik meg a vezetők kinevezésével kapcsolatos ábrákon is: ez erőteljesebb a tanárok esetében.

15. ábra: **Vezetői rátermettség**

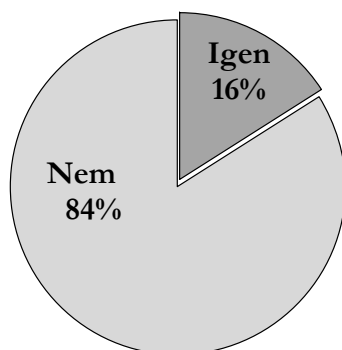
Iskolánk vezetői szakmai érdemeik alapján foglalták el tisztségeiket (tanítók)

Iskolánk vezetői szakmai érdemeik alapján foglalták el tisztségeiket

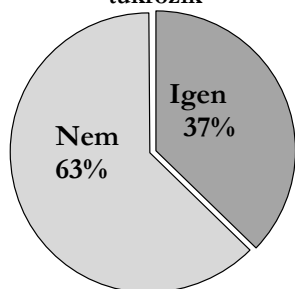
A kutatás talán legmeghökkenőbb adatsorát a vezetők, közvetlen fölöttesek és kollégák szakmai sikereinek megítéléséből kaptuk. Íme a három kérdés összesített eredménye:

16. ábra: **Kölcsönös megbecsülés****Büszke vagyok vezetőim és kollégáim szakmai sikereire**

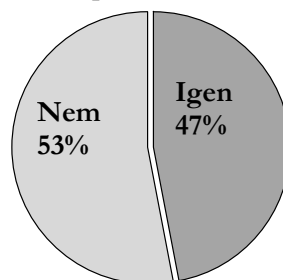
Az már az előbbieknél kiderült, hogy a vezetőket nem ítélik meg túl pozitívan a pedagógusok, viszont az eredmények így is önmagukért beszélnek. A munkatársak tevékenységének elismerése egy olyan fontos tényező, mely erőteljesen befolyásolja az egyén további aktivitását, de a szervezeten belül uralkodó hangulatot is. Ezt mértük fel az alábbi kérdések segítségével.

17. ábra: **Teljesítmény és bérezés**

Iskolánkban a pénzbeli jutalmazások a felkészültséget, tevékenységeket tükrözik

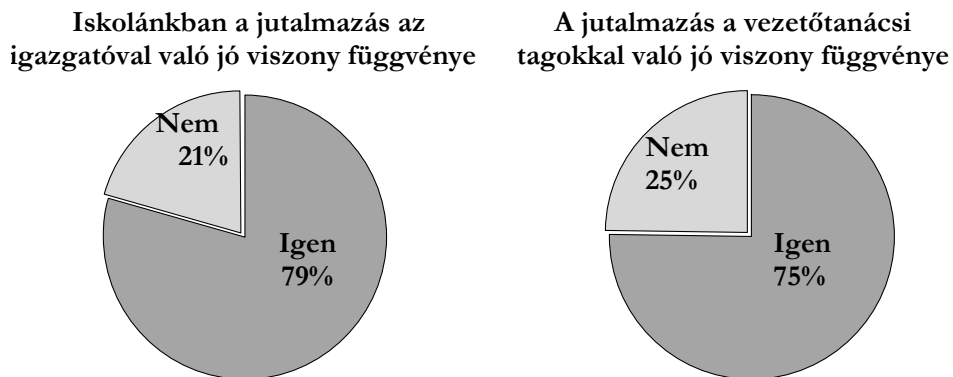
Iskolánkban a pénzbeli jutalmazások a szakmai tapasztalatot tükrözik

A válaszokból kiviláglik, hogy a pedagógusok zöme nincs tisztában azokkal, hogy intézményében melyek a jutalmazási kritériumok. Ez arra enged következtetni, hogy a plusz juttatások szétosztása véletlenszerű, figyelmen

kívül hagyja a tiszta kritériumrendszert, vagy a vezetők nem ismertetik ezeket alkalmazottaikkal. Némileg meglepő, hogy a szakmai tapasztalatot nagyobbra értékelik a válaszadók, mint a felkészültséget vagy a plusz tevékenységeket. A jutalmazási bizonytalanságot, következetlenséget, a pedagógusok vezetőséggel szembeni gyanakvását a következő ábrák is megerősítik:

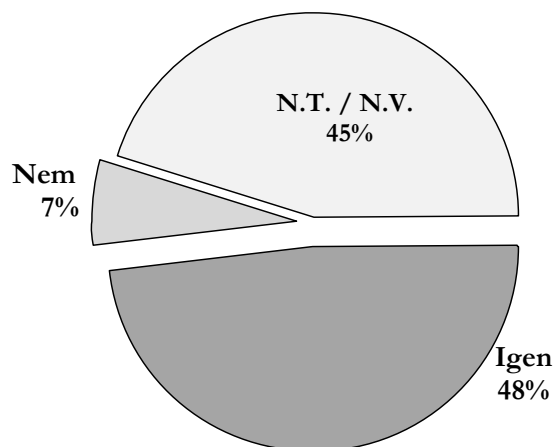
18. ábra: Jutalmazás szempontjai

Nem véletlen, hogy egy ilyen – számukra átláthatatlan – rendszerben a pedagógusok teljesen bizonytalanok a jövőt illetően.

19. ábra: Jövőkép

Öt év múlva Ön még a tanügyben fog-e dolgozni?

Nagyon nagyoknak tűnik a bizonytalanok aránya. Ezzel az eredménnyel kapcsolatosan két feltételezés közül választhatunk: vagy a rendszer nem képes stabil jövőt biztosítani a jelenlegi alkalmazottaknak, vagy pedig más, jobb megélhetést biztosító munkahelyre vágyik a pedagógusoknak majdnem a fele. Bármelyik változatról legyen szó, a helyzet elgondolkodtató (a rendszer instabilitása egyértelműen kedvezőtlen irányba tereli az oktatás jövőjét).

Összegzés

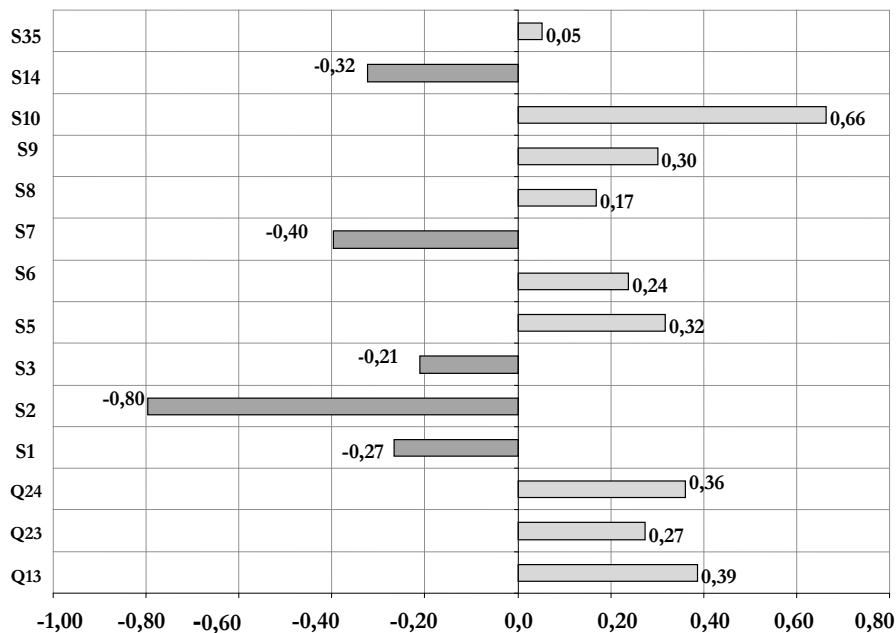
Döntéshozatali távolság

A döntéshozatali távolsággal a társadalomnak azt a képességét szokták mérni, hogy mennyiben sikerül elfogadtatni azt az eszmét, hogy az emberek nem egyenlők. Ez az elkülönülés, egyenlőtlenség a fizikai és szellemi képességeknek tudható be. Szervezeteken belül a hatalmi távolság a központosítás mértékével és a vezetés autokratikus szintjével arányos.

20. ábra: **Ki hozza a döntéseket?**

A döntéshozatali távolság számszerűsített mértéke (14 kérdés alapján)

(-1 = a döntéseket közösségi szinten hozzák / 1 = a döntéseket kizárólag a vezető hozza)

A romániai oktatási rendszer erősen központosított, így nem túl meglepő, hogy viszonylag nagy döntéshozatali távolságról beszélhetünk. A háromszéki oktatásra jellemző hatalmi távolságokat a fenti ábra szemlélteti:⁵

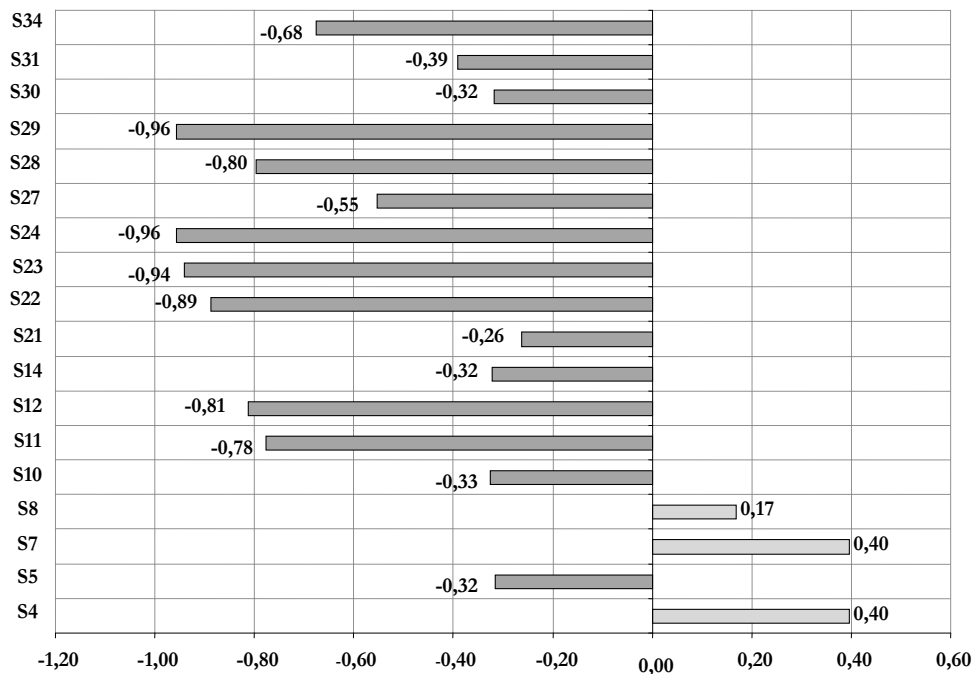
Individualizmus vagy kollektívizmus

A különböző csoportokra, közösségekre két viszonyrendszer jellemző: ezek vagy gyenge kötelékek által működtetett, az egyéni- és a szűk csoportérdeknek megfelelően, individualizmusra épülnek, vagy erős társadalmi kötelékek által összetartott, egymás segítségét biztosító kollektivistikus formát tudnak magukénak.

Az itthoni oktatási rendszerre szervezeten belüli erős egyéniesség jellemző, az emberi viszonyok erőtlenek, a problémákat egyéni szinten, a csoport mellőzésével próbálják megoldani.⁶

21. ábra: Egyéni érdek - csoportérdek

Egyéni érdek és csoportérdek az oktatásban (18 kérdés alapján)
(-1 = teljes individualizmus / 1 = teljes kollektívizmus)

Szabályszerűség és előreláthatóság

Talán ezek egy intézmény leglényegesebb jellemvonásai, amelyek a szabályok létére, betartására, tudatos tervezésre, kiszámíthatóságra, munkahelyi biztonságra vonatkoznak. Ha a tevékenységek többségét normák irányítják, akkor erős szabályozottságról beszélhetünk intézményen belül. A szabályozottság szorosan összefügg az előreláthatósággal: mennél mélyebben hatják át a szabályok az intézményben dolgozó egyén tevékenységét, annál kiszámíthatóbbá válik szervezeti tevékenysége. A szervezetlenség és a gyűlések véletlenszerűsége a tanügyben (lásd a fennebb bemutatott ábrákat) a kiszámíthatóság rovására megy.

Férfias vagy nőies jelleg

A férfias jellegűnek tartott közösségekben kiemelkedően fontos szereppel bír az egyén akaratának érvényesítése, a sikerorientáltság, az anyagi javak értékelése. A nőies jellegű közösségeket elsősorban a diszkréció, az emberi kapcsolatok ápolásának fontossága, a környezet óvása jellemzi. A háromszéki oktatásra a nőies vonások jellemzőek, ami valószínűleg annak tudható be, hogy csökkent a tanügyi szakma státusa, esett ennek megbecsülése.

2. sz. melléklet – Az egyéni- és csoportérdekre vonatkozó kérdések

S4	Iskolánk vezetőivel munkahelyünkön kívül is találkozunk.
S6	Általában a katedravezető is csak az iskolaigazgató utasításait hajtja végre.
S7	Iskolánk vezetői szigorúak.
S8	Az iskola vezetősége a döntések meghozatala előtt kikéri véleményünket.
S10	Az iskola vezetősége megértő.
S11	Az iskola vezetősége csakis a személyes érdekeiket tartja szem előtt.
S12	Az iskola vezetősége arra törekszik, hogy a dolgok jó irányba haladjanak.
S14	Az iskola vezetősége távolságtartó.
S21	Iskolánk vezetői jó bajtársak.
S22	Tanárkollégáim jó bajtársak.
S23	Büszke vagyok az iskolánk által elért eredményekre.
S24	Büszke vagyok a kollégáim által elért eredményekre.
S27	Büszke vagyok iskolaigazgatóm szakmai sikereire.
S28	Büszke vagyok katedravezetőm szakmai sikereire.
S29	Büszke vagyok kollégáim szakmai sikereire.
S30	Iskolánkban az oktatók körében a csoportérdek dominál.
S31	Iskolánkban az oktatók körében a személyes érdek dominál.
S34	Iskolánkban az oktatók büszkéek arra, hogy itt dolgoznak, dolgozhatnak.

Könyvészet

- Bakacsi–Balaton–Dobák–Máriás (szerk.) 1995. *Vezetés – szervezés*. Budapest: Aula.
- Cziprián K. Loránd–Kozma Csaba 2006. Személyi állomány és szervezeti kultúra a székelyföldi önkormányzatokban. In: *Pro Scientia Administrativa*. Kolozsvár, 35–49. (Rövidített változatban: *Korunk* 2007/6: 95–103.)
- Csepeli György 2003. *A szervezkedő ember*. Budapest: Osiris.
- Hofstede, Geert and Hofstede, Gert-Jan 2004. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill. <http://www.geert-hofstede.com/> meglátogatva: 2009. V. 26.
- Kozma Csaba–Cziprián K. Loránd 2005. *Kommunikációs folyamatok a közgazdaságban*, Csíkszereda: Státus.
- Peter, Laurence.–Hull, Raymond 1989. *A Peter-elv, avagy miért fordulnak mindig rosszra a dolgok?* Budapest: Kossuth.
- Schein, Edgar H. 1992. *Organizational Culture and Leadership*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Stillman, Richard 1996. *Public Administration*. Boston: Houghton Mifflin.

II. Jelenségek és folyamatok Domokos J. – Kozma Cs.: Szervezeti kultúra iskolákban

*** Legea nr. 84 din 24 iulie 1995. Legea învățământului (Republicată în Monitorul Oficial al României nr. 606 din 10 decembrie 1999) modificată în data de 13. iunie 2003 cu nr. 268

*** Lege privind Statutul personalului didactic din 1997 (modificată și completată în 2004)

Jegyzetek:

¹ A felsőoktatást nem vizsgáltuk, így minden további megjegyzés a közoktatásra vonatkozik.

² A témáról bővebben: Bakacsi–Balaton–Dobák–Máriás 1995: 68–74., Cziprián–Kozma 2007: 95–102.

³ Visszatérő kérdés a román illetve a magyar szakkifejezések megfeleltetése egymásnak. A román szaknyelv egyetem előtti oktatásnak nevezi a közoktatást – nincs okunk arra, hogy ne a magyar szakkifejezést használjuk. A közoktatás tagolása Romániában és Magyarországon nem különbözik alapvetően, de zavaró (lehet), hogy ugyanazt a megnevezést (gimnázium) eltérő iskolatípusra értelmezik. A struktúra Romániában, magyar és román megnevezésekkel: iskola előtti oktatás (învățământ preșcolar), elemi iskola (învățământ primar / școală elementară) – általános iskola, többnyire elemi iskolai osztályokat is felölel (învățământ gimnazial / gimnaziu) – középiskola-gimnázium (învățământ liceal / liceu), posztsekunder oktatás (învățământ postliceal). A dolgozatban a kifejezések a magyar szaknyelvnek megfelelően szerepelnek.

⁴ A munkaköri leírás két példányban készül, az egyiket a munkavállaló kapja meg.

⁵ A kérdéseket lásd az 1. sz. mellékletben.

⁶ A kérdéseket lásd a 2 sz. mellékletben.

Kiss Dénes

A romániai magyar civil szféra néhány jellemzője 2010-ben

Írásomban a romániai magyar civil szféra néhány fontosabb jellemzőjét mutatom be, valamint ezek változásának trendjeit. E célra a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által 2009 december – 2010 február között végzett kérdőíves felmérés adataira támaszkodom, melyeket az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány által 2006-ban végzett hasonló felmérés adataival¹ vetek össze.

Módszertani tudnivalók: az adatbázis létrehozásának leírása

A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által végzett kutatás célja – hasonlóan számos korábbi civilszféra-felméréshez – a romániai magyar nonprofit szervezetek minél teljesebb körű adatbázisának összeállítása volt, illetve e szervezeti szféra szociológiai elemzése. Az adatfelvétel két szakaszban történt. Az első szakaszban korábbi években készült adatbázisokból összeállítottuk a feltételezhetően létező és működő szervezetek listáját, majd ellenőriztük e kontakt-adatok használhatóságát (a szervezetek többségét felhívtuk telefonon, illetve egyes nagyobb szervezetektől a velük közvetlen kapcsolatban levő további szervezetek adataira kérdeztünk rá). A kutatás második fázisában a szervezeteket újra felhívtuk telefonon, és ezúttal egy kérdőívet töltöttünk ki a szervezet valamelyik képviselőjével.

A felhívandó szervezetek listáját korábbi adatfelvételek eredményeként már meglévő adatbázisokból kiindulva állítottuk össze. Mint ismeretes, a rendszerváltás utáni két évtizedben többször is sor került a romániai magyar civil szervezetek összeírására. Ezek közül a *Transindex – Romániai Magyar Adatbank* internetes portálon található Romániai magyar kulturális intézmények adatbázisából indultunk ki.² Ez az adatbázis 2003-ban készült, személyes megkereséssel végzett kérdőíves adatgyűjtés révén, majd miután az adatok egy online adatbázisban a civil szféra szereplői által szabadon elérhetővé váltak, az adatfelvételtől kimaradt szervezetek adataival – azok kérésére – folyamatosan tovább bővült. Így feltételezésünk szerint ez volt a leginkább

frissített, rendelkezésre álló adatbázis. Az ebben szereplő adatokat összeveztettük és kiegészítettük az Eurotrans és Communitas alapítványok honlapjain található – az utóbbi két év folyamán azokhoz pályázatot leadó – szervezetek adataival, valamint a Hargita megyei kulturális központok szervezeti adatbázisaival.

A kutatásba célunk szerint csak jogi személyiséggel rendelkező, vagy származtatott jogi személyiséggel rendelkező non-profit szervezeteket vontunk be. Származtatott jogi személyiséggel rendelkező szervezeteknek az önálló jogi személyiséggel nem rendelkező fiókszervezeteket nevezünk, amelyek azonban kapcsolódnak valamilyen (rendszerint más településen működő) jogi személyiséggel is rendelkező központi szervezethez. A leggyakoribb ilyen szervezetek az ifjúsági és vallási ifjúsági szervezetek, valamint nőszövetségek. Az adatbázisban található néhány további jogi személyiség nélküli intézmény is. A jogi személyiség hiánya ugyanis néhány esetben már csak az adatfelvétel során derült ki, így ezeket bevettük adatbázisunkba. A romániai magyar nonprofit szektor elemzése során tett megállapításaink azonban legtöbbször az ezek nélküli, tehát kizárólag jogi személyiséggel rendelkező szervezetek körére vonatkoznak.

Az adatfelvétel e módjának köszönhetően az adatbázisunkban szereplő szervezetek adatai eltérő megbízhatóságúak és részletességűek. Annak függvényében, hogy a kapcsolatteremtés és kapcsolatfelvétel milyen fázisáig jutottunk el, a következő szervezet-kategóriákat kell megkülönböztetnünk:

- az adatbázisba csak bekerült, de a meglévő adatbázisokban szereplő adataik alapján telefonon el nem érhető szervezeteket,
- a telefonon elért, de a kérdőívre nem válaszoló szervezeteket, valamint
- a kérdőívre is válaszoló szervezeteket.

A telefonon való elérhetetlenségből természetesen korántsem következtethetünk egy szervezet megszűntére. Egy szervezetet ugyanis a december-február közötti periódusban két alkalommal, összesen legfeljebb hatszor próbáltunk felhívni. Amennyiben egy szervezet, illetve annak kapcsolattartó személye e telefonhívások napjain nem volt elérhető, a szervezet a „sikertelenül keresett” kategóriába került.

A telefonon elért, de a kérdőívre nem válaszoló szervezetek kategóriáját olyan szervezetek alkotják, amelyekről a kapcsolatteremtés folyamatában az egyértelműen kiderült, hogy a szervezet létezik, ám valamilyen okból kifolyólag a részletes adatfelvétel mégis elmaradt. A leggyakoribb ilyen okok: (1) a felhívott személy a hívás időpontjában nem ért rá részletesebb beszélgetésre, későbbi időpontot adott meg, amikor azonban már nem volt elérhető, (2) a választ elutasította, mert bizalmatlan volt az adatgyűjtést végző intézménnyel szemben, az adatfelvételt végző személlyel szemben, vagy a túl személy-

telennek ítélt telefonos módszerrel szemben, vagy egyszerűen nem óhajtotta a szervezetük adatait nyilvánossá tenni.

A fenti három eset mellett többször előfordult az is, hogy a kapcsolatteremtés megvalósult, azonban az elért személy a szervezet megszűntéről számolt be. Mivel korábbi években végzett adatfelvételeink során többször is szembesültünk azzal a problémával, hogy megszűnt szervezetek létezőként makacsul továbbra is szerepeltek különböző adatbázisokban, és az egymást követő adatfelvételekben újra meg újra bekerültek a lekérdezendő szervezetek körébe, ez esetben ezeket „megszűnt szervezetekként” külön kategóriába soroltuk, azzal a céllal, hogy az ezúttal készült adatbázisunkra épülő későbbi adatfelvételek ezeket ne vonják be a kutatásokba.

A fentiekben megkülönböztetett egyes kategóriákat alkalmazva (amint az a következő táblázatból látható) összesen 1139 szervezettel próbáltuk felvenni a kapcsolatot, melyek közül 33-ról kiderült, hogy megszűnt, vagy tevékenysége teljes mértékben szünetel, 153 esetben nem sikerült kapcsolatba lépni a szervezettel, 46 esetben bár sikerült a kapcsolatteremtés, de a kérdőív kitöltésére nem került sor, és 907 szervezet esetében sikerült kérdőívet is kitölteni. Az így összeálló adatbázis elérhető a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet honlapján. Az adatbázis online bővíthető, és használható település szerinti vagy kulcsszavas keresésre.³

1. táblázat: Az adatbázisban található szervezetek

	Szervezetek száma	Százalékban
Lekérdezve	907	80
Kapcsolatfelvétel volt	46	4
Kapcsolatfelvétel sikertelen	153	13
Megszűnt vagy tevékenysége szünetel	33	3
Összesen	1139	100

Forrás: a szerző (minden táblázat).

Felmérésünkbe természetesen csak magyar szervezeteket vontunk be. Az egyes szervezetek „magyar jellegére” nem kérdeztünk rá, de ezt a kritériumot az előzetes adatgyűjtésben hallgatólagosan használtuk, azáltal, hogy a kapcsolatfelvétel magyarul történt, valamint a már elért szervezetektől olyan további szervezetekről kértünk adatokat, amelyeket szintén magyarnak tartanak. E hallgatólagosan alkalmazott kritériummal a lekérdezett szervezetek 99,4%-a esetében a szervezetben tevékenykedők teljes mértékben vagy többségében magyarok, 98,8 % esetében a szervezet működésében használt nyelv pedig vagy teljes mértékben, vagy az esetek többségében a magyar.

Szervezeti formák és a romániai magyar nonprofit szektor kiterjedtsége

A lekérdezett szervezetek többsége egyesületként és alapítványként működik. Ha csak az önálló jogi személyiséggel rendelkező szervezeteket nézzük, akkor ezek aránya még nagyobb: a formális nonprofit szektor kétharmadát alkotják az egyesületek, egynegyedét az alapítványok és 10%-át a szövetségek. Ezeket az arányokat a 2006-os adatokkal összevetve az egyesületi szféra jelentős növekedése állapítható meg az alapítványok arányának rovására: három évvel korábban az egyesületek a formális nonprofit szektor 53%-át, az alapítványok 39%-át képezték.

2. táblázat: **A szervezetek jogi formája**

	Szervezetek száma	Szervezetek aránya százalékban	Jogi személyi- séggel rendelke- ző szervezetek
Egyesület	517	57,0	66.4
Alapítvány	182	20,1	23.4
Szövetség	80	8,8	10.3
Származtatott jogi személyi- séggel rendelkező szervezet	56	6,2	-
Jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet	58	6,4	-
Egyéb	14	1,5	-
Összesen	907	100	100

A lekérdezett szervezetek gyakran további alintézményeket integrálnak. Ezek olyan viszonylag nagy önállóságú programok, informális körök – egy szervezet sajtókiadványának szerkesztősége, művészeti csoportja, könyvtára, stb. – amelyek kisebb-nagyobb szorossággal összefonódnak az integráló szervezettel. Így például rendszerint annak jogi keretét használják gazdasági ügyvitelük bonyolítására. Ezek az alintézmények gyakran nem különböznek lényegesen az önállóan működő, de jogi személyiséggel nem rendelkező hasonló profilú szervezetektől. A megkérdezett szervezetek összesen 520 ilyen alintézményt integrálnak.

3. táblázat: **A szervezetek olyan „alegységei vagy programjai amelyek többé-kevésbé külön intézménynek tekinthetők, de nincs önálló jogi személyiségük” (N=835)**

Alintézmény típusa	Alintézmények száma
Könyvtár	78
Sajtótermék	122
Táncsoport	115
Színjátszó kör	56
Egyéb	149
Összesen	520

Amennyiben a romániai magyar civil szféra nagyságáról, kiterjedtségéről szeretnénk képet alkotni, e szféra szereplőit definiálhatjuk szűkebben vagy tágabban. Egy szűkebb definíciót használva, amely szerint a civil szférát a formális nonprofit szektorral azonosítjuk, annak alsó határát a lekérdezett jogi személyiséggel is rendelkező szervezetek, felső határát a lekérdezett, az elért, de nem válaszoló, valamint az elérhetetlennek bizonyult szervezetek együttes száma képezi. E szűk értelemben tehát 2009-ben a romániai magyar civil szférát képező aktív szervezetek száma 835-1034 között található.⁴

Egy tágabb definíciót használva, amely szerint a civil szférát képező szereplők közé a jogi személyiséggel nem rendelkező, esetenként valamilyen más szervezet háttérében informálisan működő szervezeteket és csoportokat is bevesszük, a civil szférát alkotó intézményi szereplők száma legkevesebb 1427. Ez esetben felső határt nem tudunk becsülni, hisz a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek nem képezték kutatásunk tárgyát, inkább csak kivételes esetekben kerültek be az adatbázisba. Egy ilyen becslést az is tovább nehezíti, hogy a jogi személyiséggel nem rendelkező civil csoportosulások körén belül már nehezen eldönthető, hogy a működés milyen fokú állandósága és intenzitása mellett tekinthető egy csoport a civil szféra intézményi szereplőjének.

A szervezetek területi megoszlása, szervezetsűrűség

A szervezetek területi megoszlását tekintve a szervezetek száma nagy vonalakban követi a megyék magyar lakosságának a számát. A biztosan létező szervezetek a 4. táblázatban látható módon oszlanak meg az erdélyi megyék között.

4. táblázat: A civil szervezetek megyék közti megoszlása

	Szervezetek száma	Szervezetek százalékban
Hargita	229	24,0
Kolozs	168	17,6
Maros	99	10,4
Kovászna	94	9,9
Bihar	88	9,2
Szatmár	47	4,9
Temes	42	4,4
Szilágy	33	3,5
Arad	28	2,9
Hunyad	26	2,7
Beszterce-Naszód	24	2,5
Brassó	24	2,5
Máramaros	22	2,3
Fehér	19	2,0
Szeben	10	1,0
Összesen	953	100

A megyénkénti szervezet-sűrűséget, azaz az 1000 főnyi magyar lakosságra eső szervezetek számát nézve az derül ki, hogy a civil szféra Kolozs megye után a szórvány-megyék egy részében magasabb, a tömbben élő magyarság esetében viszonylag alacsonyabb (5. táblázat).

5. táblázat: Megyénkénti szervezet-sűrűség (jogi vagy származtatott jogi személyiségek)

Megye	Jogi személyiséggel rendelkező szervezetek száma	Szervezet-sűrűség (szervezet/1000 fő)
Kolozs	150	1,23
Beszterce-Naszód	21	1,14
Hunyad	23	0,91
Fehér	16	0,77
Temes	38	0,75
Hargita	205	0,74

Arad	28	0,57
Szilágy	31	0,54
Bihar	81	0,52
Szeben	8	0,52
Kovászna	77	0,47
Máramaros	20	0,43
Maros	86	0,38
Brassó	15	0,29
Szatmár	36	0,28
Összesen	835	

A szervezet-sűrűség e megoszlásának egy lehetséges magyarázata, hogy szórványban a nemzetiségi-etnikai jellegű tevékenységek számára kizárólag a civil szféra intézményei biztosítanak keretet, míg a tömbben élők az állami és önkormányzati intézmények jelentős részét is saját intézményként használhatják. A Kolozs megyei kiemelkedően magas szervezetsűrűség mindenekelőtt Kolozsvár központi szerepének köszönhető a magyar kulturális, oktatási-tudományos és politikai életben, aminek következtében számos hálózat-szerű szervezetnek és forrás-elosztó szervezetnek Kolozsváron található a központja.

Bár Románia magyar lakossága többé-kevésbé egyenlően oszlik meg városok és a falvak között, a magyar civil szervezetek többsége városban működik. Ennek következtében a szervezet-sűrűség falvakon lényegesen alacsonyabb, mint városban. Korábbi elemzések felhívták a figyelmet arra, hogy bár a magyar civil szervezetek csak egyharmada található falun, ez az arány kétszerese a falun található román szervezetek arányának. Adatainkat összevetve a 2006-os eredményekkel e tekintetben az állapítható meg, hogy a falusi szervezetek aránya az utóbbi három évben kismértékben csökkent.

6. táblázat: **A civil szervezetek százalékos megoszlása falvak és városok között (N=953)**

	2009	2006	Románia 2006
Városban működik	68	65	86
Falvakban működik	32	35	14
Összesen	100	100	100

A civil szervezetek tevékenységei

A nonprofit szektorban végzett tevékenységek arról nyújtanak képet, hogy a romániai magyarok közösségi szükségleteinek melyek azok a területei, amelyek számára sem az állami, sem a piaci szféra intézményei nem nyújtanak keretet. A szervezetek tevékenységeinek nemzetközi összehasonlításokban használatos osztályozását⁵ alkalmazva, a romániai magyar civil szféra szereplői – korábbi évekhez hasonlóan – leggyakrabban kulturális, közművelődési tevékenységek számára képeznek keretet. A megkérdezett szervezetek 51,5%-a nevezte meg fő tevékenységként a kulturális programokat.

7. táblázat: A civil szervezetek tevékenységterület szerinti megoszlása (csak jogi személyek, N = 827)

Legjellemzőbb tevékenységterület	Százalékos megoszlás
Kultúra, közművelődés	51,5
Oktatás, kutatás	11,1
Sport, szabadidős tevékenységek	8,0
Gazdaság-, település- és közösség-fejlesztés	7,5
Szociális segítségnyújtás	7,4
Jogvédelem, érdekvédelem	3,5
Vallási tevékenységek	3,0
Környezetvédelem	1,7
Egészségügy	1,1
Gazdasági-szakmai szövetség	0,8
Adományosztás és közvetítés	0,6
Nemzetközi kapcsolatok	0,4
Egyéb	3,4
Összesen	100

A kulturális profilú szervezetek aránya, amellet, hogy mind a román, mind a magyarországi nonprofit szektorhoz képest kiemelkedően magas, az utóbbi három évben tovább növekedett. A tevékenységterület nagy arányú jelenlétének fő oka minden bizonnyal az, hogy a kisebbségi kulturális tevékenységek számára az állam kevésbé nyújt működési kereteket, de valószínű az is, hogy a kisebbségek számára nyújtott állami támogatási rendszerek (a román és magyar egyaránt) a kulturális tevékenységeket előtérbe helyezik más tevékenységekkel szemben. Ennek következménye az is, hogy a kulturá-

lis szervezetek társadalmi legitimitása nagy, miáltal a gyakran nehezen besorolható tevékenység-szerkezetű szervezetek is előszeretettel sorolják magukat a kulturális szervezetek közé. Így például a falunapokat szervező, monográfiák írását és kiadását támogató, tájházak működtető szervezetek gyakran kulturális szervezetnek nevezik magukat, míg a szakirodalom ezeket inkább település- vagy közösségfejlesztő szervezeteknek tekintené. Hasonlóképpen egy mazsorett vagy moderntánc csoport vezetői is hajlamosak kulturális szervezetnek nevezni magukat, míg a szakirodalom ezeket inkább szabadidős szervezeteknek tekintené.

A legutóbbi két adatfelvétel közötti időben a tevékenységterületek változását illetően növekvő területekként kiemelhető a kultúra mellett az oktatás-kutatás, sport és szabadidős tevékenységek valamint az érdekvédelem és érvényesítés. Ugyanezen idő alatt némileg visszaesett a szociális, vallási, környezetvédelmi, gazdasági és egészségügyi tevékenységek aránya. A vallási tevékenységek csökkenése a nem bejegyzett szervezetek kisebb mértékű bevonásának tudható be, a korábbi felmérésbe ugyanis bekerültek olyan egyházak melletti csoportok – elsősorban dalárdák –, amelyek jelen felmérésből kimaradtak.

8. táblázat: **Az erdélyi magyar, romániai és magyarországi nonprofit szektor szereplőinek tevékenység típus szerinti megoszlása**

	2009	2006	Románia 2005	Magyarország 2005
Kultúra, közművelődés	52,1	42,0	22,5*	39,9*
Sport, szabadidős tevékenységek	8,2	6		
Oktatás, kutatás	10,7	8,6	16,4	16,5
Szociális segítségnyújtás	7,2	11,7	18,0	8,6
Gazdaság, település és közösségfejlesztés	7,1	7,2	6,0	7,6
Érdekvédelem és képviselet, politika	3,6	1,5	8,9	1,3
Vallási tevékenységek	3,3	6,2	2,9	2,7
Környezetvédelem	1,7	3,6	7,1	2,4
Egészségügy	1,0	1,4	8,8	4,6
Gazdasági-szakmai szövetség	0,8	1,7	5,0	7,8
Adományosztás és közvetítés	0,6	0,2	1,7	1,5
Nemzetközi kapcsolatok	0,3	0,2	2,7	1,4
Egyéb	3,4	9,7	0,0	5,7
	N=899	N=805		

* Az összehasonlításban használt román, illetve magyarországi országos nonprofit elemzésekben a sport és szabadidős tevékenységek nem szerepelnek külön, hanem a *Kultúra, közművelődés* kategória részét képezik.

A szervezetek erőforrásai

A nonprofit szervezetek tulajdonában levő saját székház viszonylag ritka. A szervezetek mintegy egynegyede esetében valamely tag magánlakása képezi a működés helyszínét, másik egynegyedük a helyi önkormányzat tulajdonában levő ingatlanban működik. A civil szervezetek működési terét biztosító harmadik fontos társadalmi szereplők az egyházak. Az „egyéb” kategória ez esetben leggyakrabban a helyi RMDSZ-székházat jelenti.

9. táblázat: **Kinek a tulajdonát képezi az ingatlan, ahol a szervezet működik**

	Esetszám	Százalékos megoszlás
A szervezet tulajdona	80	9,6
Állami tulajdon	21	2,5
Helyi önkormányzat	204	24,5
Egyház	137	16,5
Alapítványi tulajdon	55	6,6
Valamely tag magánlakása	208	25,0
Bérelt magánlakás	50	6,0
Egyéb	61	7,3
Nincs válasz	15	1,8
Összesen	831	100

A nonprofit szervezetek infrastrukturális ellátottságát illetően elsősorban a kommunikációs infrastruktúrára koncentráltunk (10. táblázat). Sajnálatos tényként állapítható meg, hogy a vizsgált szervezetek durván egyharmada egyáltalán nem rendelkezik az alapvető kommunikációs eszközökkel, és közel egynegyedének egyáltalán nincs internet-hozzáférése. A számítógéppel való ellátottság a legteljesebb, a legritkább pedig a szervezetek használatára álló személygépkocsi.

10. táblázat: **Rendelkezik-e a szervezet az alábbiakkal? (%)**

	Nem rendelkezik	Igen, sajáttal	Igen, ingyenes használattal
Telefon vonal	33,2	22,8	44,0
Telefon mobil	34,6	22,1	43,3
Fax	38,9	20,9	40,2
Fénymásoló	29,3	31,8	38,9
Számítógép	17,3	48,0	34,8
Nyomtató	21,2	41,8	37,0
Internet-csatlakozás	23,9	31,4	44,7
Személygépkocsi	68,9	9,7	21,4

Pénzügyi erőforrások

A civil szervezetek többségének van pénzforgalma, a viszonylag kevés pénzbevétel nélküli szervezet a jogi személyiséggel nem rendelkező, vagy származtatott jogi személyiségű szervezetek közül került ki. A legtöbb szervezet kevés pénzből gazdálkodik, a szervezetek majdnem felének (45,7%) 10.000 lej alatti költségvetése volt 2009-ben (ezen belül 12,3%-nak 1.000 lej alatti), több mint egynegyedüknek (26,9%) 10.000 és 100.000 lej közötti, illetve 6,3%-uknak ennél is nagyobb. Ezeket az eredményeket az esetleges nem őszinte adatközlés mellett – ami rendszerint lefele torzításhoz vezet –, jelentősen torzítja a nem válaszolók viszonylag nagy aránya is.

11. táblázat: **Mekkora volt megközelítőleg az intézmény 2009-es évi költségvetése? (RON, N=891)**

	Esetszám	Százalék
Nem volt bevétele	37	4,2
1.000 alatt	110	12,3
1.000–5.000	162	18,2
5.000–10.000	135	15,2
10.000–50.000	190	21,3
50.000–100.000	51	5,6
100.000–1.000.000	52	5,8
1.000.000–5.000.000	3	0,2
5.000.000–10.000.000	0	0,0

II. Jelenségek és folyamatok

Kiss Dénes: Romániai magyar civil szféra

10.000.000 fölött	3	0,3
Nem tudja, nem válaszol	148	16,6
Összesen	891	100

Az éves költségvetés nagyságának tevékenységterületek szerinti megoszlásából arra következtethetünk, hogy milyen területeken tevékenykedő szervezetek jutnak könnyebben anyagi forrásokhoz hozzá, melyek a támogatottabb területek. A 12. táblázatunkból e tekintetben megállapítható, hogy a környezetvédelemmel foglalkozó szervezetek körében a legmagasabb a „gazdag” szervezetek aránya, ezt az egészségügy és az oktatás-kutatás követi. A legtöbb szegényebb szervezet a vallási tevékenységet folytatók között található. Ezeket követően az egészségügyi jellegű tevékenységet folytató szervezetek körében a legmagasabb a kis költségvetésű szervezetek száma, ami e terület nagyfokú polarizáltságára utal.

12. táblázat: **Az éves költségvetés nagysága a szervezetek fő tevékenység-területei szerint**

	1000 RON alatt	1.000 - 10.000 RON	10.000 RON fölött
Környezetvédelem	0	38,5	61,6
Egészségügy	28,6	14,3	57,2
Oktatás, kutatás	17,6	29,7	52,7
Érdekvédelem és emberi jogok	16	36	48
Szociális segítségnyújtás	20	32	48
Kultúra, közművelődés	16,9	43,5	39,6
Vallási tevékenységek	50	11,1	38,9
Gazdaság-, település és közösségfejlesztés	17	44,7	38,3
Sport, szabadidős tevékenységek	21,9	41,8	36,4
Segélyosztás, önkéntesség promoválása	25	50	25
Gazdasági és szakmai érdekszövetségek	20	60	20
Nemzetközi kapcsolatok	0	100	0
Egyéb	27,3	45,5	27,3

A szervezetek bevételeinek származási helyeivel kapcsolatban 13 felsorolt lehetséges bevételi forrásra vonatkozóan azt kérdeztük meg, hogy az egyes forrásokból volt-e bevétele a szervezetnek, valamint azt, hogy ezek közül melyik volt a legfontosabb a szervezet működése szempontjából. A leggyakoribb bevételi forrásnak a hazai forrásból származó, pályázati úton elnyert támogatások bizonyultak, a szervezetek megközelítőleg kétharmada – 65,6 százaléka – nyert támogatást hazai pályázati forrásból. Gyakoriság szempontjából ezt a szponzori támogatások követik (a szervezetek 58,1%-a jutott hozzá valamilyen nagyságú szponzori támogatáshoz), valamint a hazai magánszemélyek adományai (e forrás igen magas, 56,5 százalékos gyakorisága alapján ez valószínűleg inkább a szervezetek működésében részt vállaló személyek saját hozzájárulásait jelenti, semmint külső mecénások adományait) és a 2%-os adófelajánlások. A magyarországi pályázati úton elnyerhető támogatásokra közvetlenül nem kérdeztünk rá, így ezek a nem EU-s külföldi támogatások kategóriájába kerültek. E forrás-típusból a szervezetek 27,9%-a jutott támogatáshoz.

13. táblázat: **A szervezetek bevételeinek forrásai és a legfontosabb bevételi forrásuk (N = 724)**

Bevételi források	Volt bevétele	Legfontosabb bevételi forrás
Pályázati támogatások hazai forrásból	65,6	31,4
Pályázati támogatások EU-s forrásból	10,2	4,7
Pályázati támogatások más külföldi forrásból	27,9	13,4
Állami támogatások alanyi jogon (nem pályázat)	8,7	2,1
Állami támogatások pályázati úton	35,1	10,9
Szponzorálások	58,1	11,5
Egyházi támogatások	15,7	2,1
Hazai magánszemélyek adománya	56,5	7,6
Külföldi magánszemélyek adománya	18,0	1,9
Saját rendezvények, szolgáltatások bevétele	28,4	3,7
Saját gazdasági tevékenység bevétele	7,3	1,5
Tagdíjakból	31,9	5,2
2%-os adófelajánlás	51,5	1,7
Más forrásokból	8,9	2,3

A leggyakoribb bevételi forrást képező hazai pályázati források egyúttal a legfontosabb bevételi forrásoknak is bizonyultak, a szervezetek mintegy

31,45%-a esetében. Ezt a nagyrészt magyarországi pályázati forrásokat fedő „más külföldi források” követik, amelyek a szervezetek 13,4%-a esetében bizonyultak a legfontosabbnak. A szponzori támogatások a szervezetek 11,5%-a számára voltak a legfontosabbak. A szervezetek több mint fele esetében említett 2%-os adófelajánlásból származó bevétel azok elenyésző hányada, 1,7%-a számára képezték egyben a legfontosabb bevételi forrást is.

A szervezetek működéséhez szükséges legfontosabb bevételi forrásokat a 2006-os hasonló adatokkal összehasonlítva, legnagyobb mértékű változásként a hazai eredetű pályázati támogatások jelentőségének a növekedése szembeötlő. A két adatfelvétel közötti három év alatt e források jelentősége a szervezetek majdnem egyharmada számára vált a legfontosabbá. Ezzel párhuzamosan a magyarországi pályázati források veszítettek legnagyobb mértékben a jelentőségükből.⁶ Figyelemre méltó továbbá a hazai magánszemélyektől származó adományok valamint a szponzorálásból származó támogatások jelentőségének növekedése, valamint az adófelajánlásból származó bevételek kisebb mértékű növekedése is. Általános trendként megállapítható, hogy a hazai források jelentősége nőtt a külföldiekkel szemben, mind az állami, mind a nem-állami források tekintetében.

14. táblázat: A legfontosabb bevételi források változása 2006-2009 között

	Legfontosabb bevételek 2009 N = 724		Legfontosabb bevételek 2006 N = 373	
Pályázati támogatások hazai forrásból	31,4	18,8	Hazai forrásból pályázati támogatás	
Pályázati támogatások EU-s forrásból	4,7	8,3	Külföldi (nem Magyarországi) forrásból pályázati támogatás	
Pályázati támogatások más külföldi forrásból	13,4	24,1	Magyarországi forrásból pályázati támogatás	
Állami támogatások alanyi jogon (nem pályázati úton)	2,1	1,6	Alanyi jogon önkormányzattól	
Állami támogatások pályázati úton	10,9	4,8	Pályázati úton önkormányzattól	
Szponzorálások	11,5	8,6	Szponzorálások	
Egyházi támogatások	2,1	4,6	Egyházi támogatások	
Hazai magánszemélyek adománya	7,6	4,6	Adomány hazai magánszemély	
Külföldi magánszemélyek adománya	1,9	4,6	Adomány külföldi/Mo.-i személytől	

Bevétel saját rendezvényekből, szolgáltatásokból	3,7	5,9	Bevétel saját rendezvényekből, szolgáltatásokból
Bevétel saját gazdasági tevékenységből	1,5	2,9	Bevétel saját gazdasági tevékenységből
Tagdíjak	5,2	7,5	Tagdíjak
2%-os adófelajánlás	1,7	0,3	1%-os adófelajánlás
Más források	2,3	3,5	Más források

Humán erőforrások és kapcsolati tőke

A lekérdezett civil szervezetek összesen 677 személynek nyújtanak állandó jellegű munkahelyet. Ezeket az összes szervezetek 13,5%-a alkalmazza, a szervezetek túlnyomó többségének viszont – 86,5%-ának – egyetlen alkalmazottja sincs. Az állandó alkalmazottakon kívül további 216 részmunkaidős alkalmazottat foglalkoztatnak, valamint körülbelül 15.000 önkéntes tevékenykedik rendszeresen ezek programjaiban (15.676 személy). Az alkalmazottakkal nem rendelkező szervezetek tehát önkéntesekkel tevékenykednek, mindössze 5 olyan szervezet van a lekérdezettek között, amelynek sem alkalmazottai, sem önkéntesei nincsenek.

A főállású és részmunkaidős alkalmazási módok között nem téve különbséget egy 2003-as adatfelvételünk a romániai magyar civil szférában foglalkoztatottak számát 786-nak mérte. Ez a szám kisebb, mint a jelenlegi 893, a különbség azonban nem nagy, a két adatfelvétel közötti időszakban a civil szféra foglalkoztató kapacitása tehát lényegesen nem nőtt. Az alkalmazottak (főállásúak és részmunkaidősek együtt) több mint fele felsőfokú végzettségű, harmada középfokú és csak 15%-a rendelkezik ennél alacsonyabb iskolai végzettséggel.

A szervezetek erőforrásainak részét képezi a kapcsolati tőkénk is. A kapcsolatrendszer ugyanakkor azt is jelzi, hogy a nonprofit szektor szereplői az intézményi környezetük milyen más szereplőivel vannak együttműködésben, milyen irányú ezek intézményi beágyazottsága. Eredményeink alapján e tekintetben azt láthatjuk, hogy a romániai magyar nonprofit szféra legerősebben az önkormányzati szektorral van összefonódva (a szervezetek több mint kétharmadának volt közös programja a helyi önkormányzattal), és ennél valamivel kisebb mértékben az egyházi szférával (53,2%). A gazdasági valamint a politikai szférával ennél lényegesen ritkábbak az együttműködések, közös programok.

15. táblázat: **A következő típusú intézményekkel volt-e együttműködése a közelmúltban?**

	Volt	Nem volt
Civil szervezettel	75,0	25,0
Önkormányzattal	68,7	31,3
Egyházzal	53,2	46,8
Gazdasági szervezettel	23,6	76,4
Politikai párttal	22,8	77,1
Egyéb intézménnyel	16,1	83,9

Az együttműködések által megvalósuló partnerségek alapján kiderül, hogy a civil szervezetek mindenekelőtt más civil szervezetekkel vannak szorosabb kapcsolatban: más civil szervezettel háromnegyedüknek voltak közös tevékenységeik. Ezek a kapcsolatok a civil szféra belső integráltságának a mértékét jelzik, amely a civil összefogások előfeltételét képezi. Korábbi adatfelvételek hasonló adatai nem állnak rendelkezésünkre, így a civil szféra integráltságának dinamikájáról nem tudunk biztos megállapításokat tenni. Arra azonban mindenképpen felhívnánk a figyelmet, hogy míg korábbi elemzések e horizontális kapcsolatok hiányát feltételezték, mostani adataink ennek el-
lentmondanak.⁷

Tevékenységtérületenkénti bontásban nézve a civil szféra e „belső” kapcsolatait, a legintegráltabbnak a környezetvédelmi szervezetek bizonyultak, a legkevésbé integráltak a sport- és szabadidős, vallási-, valamint nemzetközi kapcsolatok építésével foglalkozó szervezetek.

16. táblázat: **A civil szervezetek egymás közti kapcsolatai, tevékenységtérületenként**

	Nincs kapcsolat	Van kapcsolat
Környezetvédelem	7,1	92,9
Érdekvédelem, jogvédelem	10,3	89,7
Egészségügy	11,1	88,9
Szociális segítségnyújtás	18,0	82,0
Segélyezés, önkéntesség promoválása	20,0	80,0
Oktatás, kutatás	21,3	78,7
Kultúra	25,0	75,0

Gazdasági és szakmai érdekszövetségek	28,6	71,4
Gazdaság-, település és közösségfejlesztés	29,5	70,5
Sport, szabadidő	32,8	67,2
Vallási tevékenységek	56,0	44,0
Nemzetközi kapcsolatok	66,7	33,3
Egyebek	23,1	76,9

Következtetések

Összegezve elemzésünk jelentősebb megállapításait, a romániai magyar civil szférával kapcsolatos legfontosabb változásnak az tűnik, hogy míg korábban ez a szféra elsősorban magyarországi anyagi forrásokra támaszkodott, 2010-re elsősorban hazai forrásokból működik, valamint hogy e hazai források körén belül, ha kismértékű is, de növekedőben van a nem állami eredetű források jelentősége. Bár a szervezetek többségének van pénzforgalma, a szféra foglalkoztató képessége korábbi évekhez képest lényegesen nem nőtt.

A kulturális tevékenységek erőteljes jelenléte e kisebbségi civil szférának továbbra is meghatározó jellemzője, mi több, az elsősorban kulturális tevékenységeket folytató szervezetek aránya az utóbbi években tovább növekedett. Nőtt az oktatással-kutatással, valamint a sport és szabadidős tevékenységekkel foglalkozó szervezetek részaránya is, a szociális, egészségügyi és környezetvédelmi profilú szervezetek aránya viszont csökkent.

Végül pedig egy fontos elméleti megállapításként az is kiemelhető, hogy a romániai magyar civil szféra, amellet hogy szorosan összefonódik az önkormányzati szférával és az egyházakkal, jelentős belső integráltsággal is bír, ami előfeltétele a civil összefogásnak, a civil szférán belüli együttműködéseknek.

Jegyzetek:

¹ E felhasznált kutatás részletes leírását lásd: Kiss Dénes: A romániai magyar civil szféra 2006-ban. In: Bodó Barna (szerk.) *Romániai Magyar Évkönyv 2006*. Temesvár, Marineasa Kiadó. 2007 (117-130).

² Az említett adatbázis internetes elérhetősége: <http://kulturalis.adatbank.transindex.ro>

³ Az adatbázis a <http://ispmn.gov.ro/hu/institutule-minoritatilor/> linkről kiindulva érhető el, a megnyíló oldalon a „maghiara” linkre továbblépve.

⁴ A jogi forma természetesen nem az egyetlen szempont, amelynek alapján szűkíteni lehet a civil szférát alkotó intézményi szereplők körét. Szociológiai szempontból a legfontosabb ismerv e tekintetben a működés nonprofit jellege volna. Számos elemzés kimutatta, hogy a nonprofit szervezetek egy része valójában profitorientált gazdasági tevékenységet folytat. Ezek kiszűrésére azonban az alkalmazott módszerek nem megfelelőek. Valószínűnek tartjuk,

hogy az ilyen szervezetek inkább a sikertelenül megkeresett szervezetek kategóriájában találhatóak.

⁵ Ismert megnevezéssel az ICNPO – International Classification of Non-Profit Organizations – klasszifikációval.

⁶ A 2009-es és 2006-os legfontosabb bevételi források összehasonlítását megnehezíti, hogy a megadott lehetséges bevételi források a két adatfelvételben némileg különböznek. Míg 2006-ban a pályázati forrásokra „hazai”, „magyarországi” és „más külföldi” bontásban kérdeztünk rá, jelenlegi mérésünkben „hazai”, „EU-s” és „más külföldi” bontásban. Úgy gondoljuk azonban, hogy a jelenlegi adatfelvételben az EU-s kategória megfelel a korábbi „külföldi”-nek, illetve az EU-s forrásokon kívüli külföldi források nagyjából megegyeznek a magyarországi forrásokkal.

⁷ Egy korábbi, elméleti jellegű elemzésben magam is előfeltételezésként használom a vertikális (a civil szférából kinyúló) kapcsolatok túlsúlyát, a horizontális (civil szervezetek közötti) kapcsolatokéhoz képest. E tekintetben lásd: Kiss Dénes, Az erdélyi magyar civil szféráról. *Civil Szemle* 2006/2.

Ilyés Szabolcs

Tusványos és Félssziget: választási lehetőségek vagy kiegészítő rendezvények

Mennyiben reménytelen vállalkozás összehasonlítani azt a két erdélyi rendezvényt, amelyek részben meghatározzák az „erdélyi nyár” ifjúsági és közéleti folyamatát? Mennyire reménytelen azt gondolni, hogy egy *szabadegyetem* és egy *fesztivál* összehasonlítására lehet olyan eszközöket használni, létezik olyan mérce, amely(ek) biztosítják az átfogó, releváns összehasonlítást?

Tusványos – avagy a *Bábványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor* valamint a *Félssziget Fesztivál* mégis bizonyos szempontból összehasonlítható. Sokan az említett rendezvények résztvevőiből a kettő közül kell, hogy válasszanak, amikor kialakítják a nyári programjukat. Ugyanakkor a rendezvények nem csak a koncertek, a programkínálat miatt jelentenek egymásnak konkurenciát, egyesek úgy gondolják, hogy politikailag is szemben állnak egymással. Jó néhány éve a rendezvények szervezői már nem is próbálják egymással szemben határozni meg magukat, sőt azt hangoztatják, hogy nem lehet azonos mércével, azonos szempontok szerint kezelni a két rendezvényt.

A következőkben csak arra vállalkozom, hogy bizonyos szegmensek, fogódzók alapján megpróbáljam összehasonlítani a *Félsszigetet* és a *Tusványost*, megpróbáljam megtalálni az esetleges párhuzamokat, vagy szembetűnő eltéréseket. Érintettség jogán¹ nem zárható ki, hogy szubjektív elemek is beépülnek ebbe a kezdeményezésbe, de ugyanakkor a korabeli sajtó, a felmérések alapján megpróbálok egy összetettebb képet felvázolni. Mindkét rendezvényen számos felmérés készült, többek közt vizsgálták a résztvevők összetételét, zenei ízlését, politikai irányultságát, gazdasági helyzetét, kulturális ízlését. Viszonylag nagy mennyiségű adathalmaz áll rendelkezésünkre, hogy az elmúlt húsz év talán két legjelentősebb erdélyi rendezvényének összehasonlításával kísérletezzünk. Nem egyedi ez a kísérlet, voltak már ilyen próbálkozások, amelyben a két rendezvény résztvevőinek politikai attitűdjeit, irányultságát hasonlították valamilyen szempontból össze szociológiai felmérések alapján.² Jelentek meg figyelemre méltó esszéisztikus írások, amelyek párhuzamba állítják Tusványost és a Félsszigetet, mint az „erdélyi nyárban maguknak helyet szorító rendezvényeket”.³

Történelmi áttekintés – politikai háttér

Tény az, hogy 1989 után gombamód kezdtek szaporodni a helyi, regionális vagy Erdély-szintű rendezvények, amelyek rövidebb vagy hosszabb kort értek meg az elmúlt húsz évben, minek függvényében a kortörténeti jelentőségük is eltérő. Nem kérdés az, hogy az egyik legstabilabb rendezvény a *Bálványosi Nyári Szabadegyetem (és Diáktábor)*, népszerűbb nevén *Tusványos*. Ez a rendezvény az 1989 decemberi megbeszélésekből már 1990 júliusában valódi táborrá, szabadegyetemmé konkretizálódott, amit Bálványosfűdön szerveztek meg erdélyi és magyarországi fiatalok, többségükben az erdélyi MISZSZ és a magyarországi FIDESZ köré csoportosuló ifjúságszervezők. A Szabadegyetem folyamatosan fejlődött, nőtt, majd az 1997-es helyszínváltoztatás után „*Tusványossá* lett”. 2000-ben a KMDSZ belépésével a rendezvény szervezői közé, Tusványos *diáktáborrá is vált*, ettől az évtől *Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor* a rendezvény neve.

Ezzel párhuzamosan a Kolozsvári Magyar Diákszövetség és az erdélyi ifjúsági szervezetek létrehozták az Erdélyi Diáktalálkozót, amely 1990 és 1995 között a Szejkefűdön⁴, majd Homoródfűdön került megrendezésre, és amely gyorsan a legfontosabb erdélyi „diákjamboree” lett. A homoródi Diáktalálkozók megszűnése után igazi hiány alakult ki az erdélyi nyári rendezvénypiacon, és ezt az űrt csak 2000-ben, akkor is csak részben sikerült betöltenie a KMDSZ-nek, belépve Tusványos szervezői közé. 2000-ben a KMDSZ aktív szerepet vállalt a Tusványos szervezésében, a kisméretű politikai szabadegyetem jellegű rendezvény átalakult egy több ezer résztvevőt megmozgató diáktáborrá, új nevet is adva a rendezvénynek⁵. A többnyire politikai, közéleti témákat feszegető szabadegyetem igazi diáktáborrá vált, ahol már a szórakoztatás, koncertek, bulik is hasonló súllyal esett latba, mint a klasszikus szabadegyetem jelleg.

2001-ben a KMDSZ vezetése merész lépésre szánta el magát: újraindította a Tusványos mellett az Erdélyi Diáktalálkozót,⁶ miközben megmaradt a szerepvállalása Tusványosban is. Az Erdélyi Diáktalálkozó a Székelyudvarhely melletti Szejkefűdön került megrendezésre. A diákok jelentős része a rendezvény végeztével áttette a „nyári székhelyét” Tusnádfűdőre, mivel a szejkefűdői diáktalálkozót időben követte Tusványos. Ugyanakkor mindkét rendezvény élvezte a Magyar Kormány és a kormányhoz kötődő közalapítványok támogatását. Ezzel párhuzamosan Tusványos, a Fidesz 1998-as kormányzati szerepvállalásával párhuzamosan, egyre nyilvánvalóbban egy Fidesz által támogatott, kiemelt rendezvénné vált, erre a magyarországi és a romániai sajtó is felhívta a figyelmet.⁷

Az ismételten életre hívott *Erdélyi Diáktalálkozó és a Tusványos* két évig élt békés szimbiózisban egymással, amikor a KMDSZ-es vezetésváltás után, valamint a Fidesz kormányzati szerepvállalásának elvesztésével a MIÉRT és a KMDSZ belevágott a Félsgiget Ifjúsági és Diákfesztivál szervezésébe a marosvásárhelyi Vikend Telepen. A rendezvény nemsokára a Félsgiget Fesztivál elnevezést vette fel, és a budapesti hajógyári szigeten szervezett Sziget Fesztivál mintáját próbálta követni. Olyannyira, hogy az Félsgiget Fesztivál társszervezője a MIÉRT mellett a Sziget Szervezőiroda lett, amely természetesen technikai és know-how segítségével sokat tett az első pillanattól kezdve, hogy a rendezvény professzionális fesztivál jelleget öltön.

Mivel a két rendezvény 2003-ban ugyanabban az időben került megrendezésre a konfliktusok sem maradhattak el⁸: a Tusványos szervezői ellentáborként értékelték a Félsgigetet. A két rendezvény szervezői egymást okolták azért, hogy ugyanarra az időpontra került mindkét tábor, sokak számára egyértelmű volt, hogy a Félsgiget a Tusványos ellentáborra. Ezt a hitet erősítette az is, hogy az új KMDSZ-vezetés döntése alapján a kolozsvári diák-szervezet kivonult Tusványos szervezéséből, ugyanakkor új energiákkal belevágott a Félsgiget Fesztivál szervezésébe. A KMDSZ arra hivatkozott, hogy Tusványos politikai töltetű rendezvény, míg a Félsgiget a diákoknak szól, és ezért hozta a döntését.⁹

A KMDSZ szervezési helyét 2003-tól az ErGo Egyesület vette át, amelynek vezetői gyakorlatilag megegyeztek a KMDSZ előző vezetésével, és a 2000-ben elkezdett vonalat folytatták. Már az első időszaktól felmerült, hogy a Tusványos milyen állami (román illetve magyar) támogatásban részesül és mekkorát kap a Félsgiget,¹⁰ melyik tábor melyik politikai oldal támogatja. Ezek az újságcikkek vagy épp spekulációk mindenképp erősítették a két tábor szervezői közti feszültséget, valamint a nagyközönségnek azt a hitét is, hogy az egyik a baloldal, a másik a jobboldal rendezvénye. Mindezek mellett a 2003-as rendezvény egyik legnagyobb negatívuma volt, hogy a közös időpont választási helyzet elé állította a diákságot is, egy nem túl gazdag erdélyi fesztiválpiacon.

Az első, egymásra szervezett rendezvények után azonban megállapítást nyerhet az a tény, hogy mindkét rendezvény sikeres volt. Míg a Félsgiget azzal büszkélkedett, hogy Erdély legnagyobb nyári rendezvénye volt, a tusványosi szervezők folyamatosan azt hangoztatták, hogy Tusványos sem volt kisebb, mint a Félsgiget – többször elmondták, hogy a legnagyobb koncerteken többen voltak, mint a Félsgigeten, ugyanakkor minőségileg sokkal többet, jobbat nyújtott, mint a marosvásárhelyi tábor. Gyakorlatilag elmondhatjuk, hogy az említett két irányba indultak el a rendezvények: a Félsgiget mindent arra tett fel, hogy nagy, sok résztvevőt megmozgató fesztivállá vál-

jon, Tuszványos szervezői, egyre inkább a szabadegyetem minőségi jellegét próbálták a kommunikációjuk előterébe állítani, nem hanyagolva el a tömegrendezvény jellegét sem.

A 2003-as konfliktus egyértelművé tette a nagyközönség számára, hogy a Tuszványos egy „jobbaldalhoz” kötődő rendezvény, míg a Félssziget az RMDSZ és a magyarországi kormánypárt, az MSZP által támogatott rendezvény. A közéleti témákban előadó meghívottak megnyilatkozásai egyértelművé tették az előadók hovatartozását, a rendezvények politikai céljait, még akkor is, ha a szervezők tagadták a politikai elkötelezettséget.¹¹ Természetesen a résztvevők politikai hovatartozása lehet érdekesebb ebben a kérdésben, és nem az a néhány szervező, akiknek esetleges politikai elkötelezettsége amúgy is világos volt¹² az általuk vezetett szervezetek, intézmények szerepéből adódóan.

A Félssziget 2005-ös és a Tuszványos 2001-es kutatásokból az derül ki, hogy a rendezvényeken résztvevők nagy többségét, közel 60%-át nem érdekli a politika. A kérdezők ugyanakkor a magyarországi pártpreferenciára vonatkozóan egyértelmű politikai elkötelezettségekre derítettek fényt: a Félsszigeten a válaszadók 87%-a Fidesz-szimpatizánsnak tekinthető, és a 2001-es tuszványosi felmérésben ez még inkább erősnek mondható, és ez az eredmény megismétlődik a 2005-ös Tuszványosról szóló, Tamás Ervin által készített gyorsjelentésben is. A romániai politikai szimpátia kérdésekben az volt érdekes, hogy a 2005-ös Félssziget felmérésben a résztvevők 45%-a szimpatizált az RMDSZ-szel, míg 25%-a a pártként (akkor még) nem bejegyzett, de egyértelmű FIDESZ-elkötelezett MPSZ-szel.¹³ Tamás Ervin 2005-ös tuszványosi felmérésében is hasonló eredményekre bukkanunk: a FIDESZ a magyarországi pártopciók közül messzemenően vezet, az MSZP alig jelenik meg, a romániai pártpreferenciák eloszlanak az MPSZ és az RMDSZ között.¹⁴

Párhuzamok és ellentétek

A kezdeti csörték után mindkét rendezvény elindult a saját külön útján, a két út egyre kevésbé keresztezte egymást. Az ErGo vezetői elkezdték Tuszványoson módszeresen a szabadegyetemi vonalat erősíteni, a Félssziget szervezői is viszonylag gyorsan túlléptek a kezdeti problémákon, és egyre inkább arra koncentráltak, hogy a saját rendezvényeiket tegyék sikeressé. A 2003-as éles konfliktusok után nem fordult többé elő, hogy egy időpontra essen Tuszványos és a Félssziget, és ezzel a nagy, nyilvános konfliktusok is elmaradtak.

Résztevők

A részttevők szempontjából a két rendezvény jellegzetessége, különösen az, hogy míg Tusványoson a részvétel ingyenes (csak a sátorozásért kell fizetni), addig a Félssziget Fesztiválon az egyik jelentős bevételi forrást épp a részttevők befizetései biztosítják. A Félsszigeten a részvételért egyre jelentősebb összeget kell fizetni, és ennek megfelelően a belépés ellenőrzése is komoly súllyal bír. Ilyen értelemben a két rendezvényt nem lehet párhuzamba állítani. Mégis a részttevők profilja közt nagyon sok az átfedés, a párhuzamosság, valamint a részttevők jelentős része mindkét rendezvényre megpróbál eljutni, vagy szándékában áll elmenni, ahogyan a Tamás Ervin által végzett 2005-ös *Tusványosi gyorsjelentésből*, valamint a *Félssziget kutatásokból* is kitűnik.

Megállapíthatjuk, mind a Tusványos-, mind a Félssziget-kutatások alapján, hogy a részttevők körében túlreprezentáltak a jól szituált, magasabb képzettségű szülők gyerekei, az egyetemisták, a felsőfokú képzés valamilyen szakaszában levő diákok. Veres Valér megállapítja, hogy a „fesztiválózó” profilja sokkal inkább a középosztály fele tendál,¹⁵ és ez a megállapítás egybeesik Tamás Ervin megállapításaival a 2005-ös Tusványos-kutatás alapján. Azt mondhatjuk, hogy mind a Félssziget mind a Tusványos állandó résztvevői, a táborlakók többnyire képzett, iskolázott fiatalok.

Ugyanakkor megállapítható az a tény is, hogy az ún. „nagykoncertekre” (mint amilyen a Félsszigeten az OMEGA koncert volt 2007-ben, vagy a 2004-es tusnádfürdői Ákos koncert), valamint azokra a rendezvényekre, amelyek politikai vagy különleges közéleti jelentőséggel bírnak (ilyen Tusványoson az Orbán Viktor hagyományosan szombati előadása – 2009-ben és 2010-ben Băsescu elnökkel együtt) nagyon sok középkorú vagy idősebb látogató érkezik. Ez némiképp árnyalja a rendezvényeket látogató közönség képét, de nem csorbítja annak a kijelentésnek az igazságértékét, hogy Tusványos és a Félssziget is elsősorban fiataloknak szól, a középosztálybeli, magasan képzett fiatalok találkozóhelye. Mindezek mellett a rendezvények résztvevőinek megítélésében az is szerepet játszik, hogy a Félsszigeten jelentős a középiskolások részvétele, míg a Tusványos sokkal inkább egy értelmi-ségi, szabadegyetemi jelleg miatt idősebb korosztályok rendezvényének definiálja magát.¹⁶

A részttevők száma mindig kényes kérdés volt ezeken a rendezvényeken. Akarva-akaratlanul, a kezdeti rivalizálás valamiképp arról is szólt, hogy a két szervezőtábor bebizonyítsa, hol is vannak többen, melyik tábor a népszerűbb. Az első néhány rendezvény után egyértelműen letisztázódott, hogy a

Fél-sziget több látogatót vonz, sokkal inkább egy „Sziget-szerű” fesztivállá, „tömegtáborrá” vált. A Fél-sziget helyszíne¹⁷ és a programok jellege okán is egyre nagyobb diáktömegeket vonzott. Ezekkel párhuzamban a Tuszányos szervezői soha nem is versenyeztek (vagy nem tudtak versenyezni) a koncertkínálattal, és nem is alakították át radikálisan a programkínálatukat a Fél-sziget megjelenése után. Így a 2000-ben elindított diáktábor számaihoz képest lényeges növekedés nem történt a résztvevők számát tekintve.

A Fél-sziget Fesztiválon, mint általában a fesztiválokon, számolják a résztvevőket, így a 2010-es évre megállapított 63.000 résztvevő gyakorlatilag minimum a háromszorosa a 2003-ban megállapított 15-20.000 résztvevőnek.¹⁸ A Fél-sziget részvevőinek a pontos számát ugyanakkor óvatosan kell kezelni, hisz ez csak egy belső mérés, nem létezik másik, külső, független mérés, csak a szervezők által közölt információk állnak a rendelkezésünkre. Mint minden fesztiválnak, a Fél-szigetnek is fokmérője, hogy hány résztvevője van, ez folyamatosan egy érv lehet a következő évi potenciális támogatóknak a becserkészésében, a támogatási szerződések megújításában – tehát a számok torzulhatnak.

Ugyanakkor Tuszányos közönsége még ennyire pontosan sem mérhető, hisz nincs belépő, és csak becslések alapján lehet megállapítani a résztvevők számát. Sok ilyen becslés készült, elsősorban a szervezők tettek ilyen jellegű kijelentéseket. A fesztiválrészvevők számának általános érvényű megállapítása szerint¹⁹ Tuszányos résztvevőinek létszáma 15-25.000 látogató közt változik az elmúlt években, amit a szervezők által kiadott számok támasztanak alá.

Mindkét rendezvény programjában fellelhetőek azok a szabadidős és zenei programok, amelyek többé-kevésbé az aktuális trendeket követik, amelyek elsősorban a magyarországi zenei és szórakoztató ipart meghatározzák. Itt is érdemes kiemelni, hogy nem az „olcsó szórakozás” biztosítására koncentrálnak a szervezők, hanem sokkal inkább a fent említett közönség ízlésének a kielégítésére törekednek. Itt persze fogódzóként lehet tekinteni a Fél-sziget és a Tuszányos-kutatásokban megjelenő zenei ízlést meghatározó eredményekre, és ezek alapján lehetett több-kevesebb sikerrel összeállítani a következő évi zenei programot.

Ugyanakkor a programokra vonatkozó párhuzamok mellett jelentős eltéréseket is megfigyelhetünk: Tuszányos programstruktúrája politikai-közéleti előadások, kulturális szabadidős tevékenységek valamint koncertek-bulik hármas tagoltságra épül, nagyjából egyenlő arányban adva teret ezeknek a programblokkoknak. A Fél-sziget sokkal nagyobb hangsúlyt fordít a zenei kínálatra, a koncertekre, a bulikra, persze ott is fellelhetőek a civil programok, a civil falu vagy más tájékoztató és szórakoztató jellegű programok.

Ilyen értelemben a két rendezvény profilja lényegesen eltér egymástól: Tusványoson maximum 15-20 koncert (előadó) van a rendezvény alatt, ezzel ellentétben a Félsziget Fesztivál 2010-ben, már 4 nap alatt több mint 70 fellépővel hirdette magát. Ugyanakkor a Félsziget az elmúlt években egyre inkább figyelt arra, hogy nemzetközi szinten is elismert zenei előadók jelenjenek meg, míg Tusványoson csak Kárpát-medencei, néhány román vagy moldvai, esetleg szerb vagy más, környékbeli fellépő jelent meg.

Költségvetés

A rendezvények költségvetése sem hozható párhuzamba. 2003-ban a tét még az volt, hogy a Félsziget mennyivel több támogatást kapott a magyarországi kormánypártoktól valamint a romániai kormánytól, és ez mennyivel nyújt jobb lehetőségeket a programkínálat szempontjából, mint Tusványos,²⁰ 2009-2010-ben már teljesen más nagyságrendekről beszélünk. A Félszigetet a szervezők a költségvetés szintjén is nyugat-európai fesztivál szintre pozicionálják,²¹ egyes források szerint 1.2 millió eurós, más források szerint 40-50 millió forintos (1.4-1,5 millió euró) költségvetéssel.

A Tusványos költségvetéséről sincsenek egybehangzó adatok, egyes években 100-120.000 eurós költségvetésről, míg máskor 40.000 euró körüli összegekről beszélnek a szervezők, mint tették a 2010-es rendezvény június 24-i beharangozóján.²² A számok közti eltérés a Félsziget esetén annak tudható be, hogy a fesztiválszervezők elsősorban arra koncentrálnak, hogy nagyrendezvénynek állítsák be, a szponzorok jövő évi pozicionálása miatt, míg a Tusványos szervezői pályázati pénzekből gazdálkodva azt próbálják hangoztatni, hogy folyamatosan hiányzik a megszervezéshez szükséges pénz. (Ugyanakkor az is valószínű, hogy sok tusványosi meghívott egyenesen a szolgáltatóknak, mintegy támogatásként más forrásokból fedezi a költségeit, az így direkt módon nem jelenik meg költségtételként). Persze nehéz a pontos adatokat kideríteni, miként a résztvevők száma is nehezen becsülhető meg, de azt mindenképp megállapíthatjuk, hogy amennyiben Tusványos nagyjából 100.000 euróval gazdálkodik, addig a Félsziget legalább ennek tízszeresével, tehát semmiképp nem említhető egy napon a két rendezvény költségvetése.

A költségvetési források is eltérően épülnek fel: a Félsziget esetében egyre inkább eltolódott a rendezvény a nagynevű szponzorok bevonása felé, egyre inkább a nagy sör-, üdítő-, cigarettaforgalmazók stb. biztosítják a költségvetés jelentős hányadát. Ezzel szemben Tusványos továbbra is pályázati pénzekre épül, még akkor is, ha a vállalati szponzorpénzek egyre erőteljesebben jelentek meg a diáktábor jelleg miatt.

Sajtóvisszhang

A rendezvények sajtóvisszhangjának párhuzamba állítása is érdekes kísérlet, valamint a sajtóirodák szerepének a megítélése is a táborok jellegzetességeit hordozza. Kulcsár Andrea 2007-es elemzésében erre tett egy kísérletet, és megállapítja, hogy az újságírók szerepe Tusványoson egyre nagyobb jelentőséggel bír, de elsősorban a politikai nyilatkozatok, politikusok jelenléte miatt.²³ Kulcsár szerint a Fél-sziget Fesztivál sajtójának a szerepe elsősorban a fesztivál hangulatának a visszaadása, a pillanatképekről szóló jelentésekben emelkedik ki. Ezt igazolja a Transindex tudósításainak jelentős része, ahol egyre nagyobb szerepet foglalnak el a fotóriportok, hangulatképek a fesztivál ideje alatt. Ugyanakkor a Tusványos is kezd felzárkózni ezen a téren, 2003-ban arculatváltáson esett át a rendezvény, megjelent egy új logó, frissült a weboldal, majd 2008-ban ismét frissült a tábor arculata. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Tusványosnak hosszú ideje *Tusványos Pressz* néven futó saját újsága van, és ez eléggé hűen visszaadja a rendezvény hangulatát, valamint az előadásokon elhangzottakról is referál. Ugyanakkor a rendezvények sajtóvisszhangja lényegesen eltér egymástól: Tusványos esetében a politikusok szereplése dominál a sajtóban, míg a Fél-szigeten a hangulatképek, a fesztivál-jelleg köszön vissza. Így a rendezvények hangulata, a két tábor sok esetben más visszhangot kap: Tusványosról megjelent írások nagy többsége a politikai nyilatkozatokra összpontosít, kihasználva a nyári uborkaszezon tétlenségét – a Fél-sziget ellenben igazi fesztiválként jelenik meg az erdélyi magyar sajtóban, de a román sajtóorgánumokban is egyre aktívabban így van jelen.

Következtetések

Nehéz összevetni azt a két tábor, amelynek talán a gyökerei közösek, de 2003 után folyamatosan szétfejlődtek. Ugyanakkor léteznek párhuzamoságok, a történeti-politikai különbségek épp arra vetítenek fényt, hogy az erdélyi magyar társadalmat milyen szinten határozzák meg ezek a nyári rendezvények. Nem kérdés: *Tusványos* háttere egyértelművé teszi, hogy a tábor nem profitorientált rendezvény, hanem szabadegyetemi jelleget, meghatározott politikai célokat kever fesztiválhangulattal. A *Fél-sziget* ezzel szemben egyértelműen profitorientált fesztiváljellegű rendezvény, ahol a „kapitalista fesztivállogika” működik. A Fél-sziget egyértelműen nem figyel arra, hogy kik a résztvevői, a Tusványossal ellentétben „mindent befogad”, a fesztiválhangulat és a profitszerzés teljesítése érdekében. A Tusványos megpróbált szelektálni az első pillanattól kezdődően, majd egy „különleges, értelmiségi fesztivál”-ként.

tivál”, „egy Kárpát-medencei értelmiségi találkozó” akart lenni. A Félsgiget „mindenevő tábor”, ahol – a Szigethez és más nemzetközi fesztiválokhoz hasonlóan – az jelenti a rendezvény célját, hogy minden évben részvételi, profit és „bulirekodot” döntsön.

Majdnem minden évben felmerül, hogy költözik a Félsgiget,²⁴ mint ahogy egy időben a Tusványos költözése is téma volt. Azonban ezek a rendezvények annyira beleivódtak az erdélyi magyar fiatalok életritmusába, hogy nehezen lennének kihagyhatók. Valószínű, hogy bármelyik rendezvény elköltöztetése Erdélyből, annak helyettesítését is követeltetné. A szerepüket értékelni, és egy átfogó összehasonlítást készíteni sokkal nagyobb lélegzetvételű munka. Mindezek mellett megállapíthatjuk, hogy ezek a rendezvények megtanultak együtt élni, színesíteni az erdélyi nyarat. Elfogadva azt a megállapítást, hogy ezek a rendezvények az erdélyi középosztálybeli fiatalok szórakozóhelyei, akár rá is cáfolhatunk arra, hogy nincsenek jelentős átfedések, hogy szétfejlődtek a táborok. Létezik egy kiegészítő szerepük, konkurálnak egymással, választás elé állítják a fiatalokat, és másképp is pozicionálják magukat. Mindkét rendezvény önálló életet él: megérttek néhány szervezőcserét, megélték sikereket és kisebb bukásokat, de mindezen túl életképesnek bizonyultak. A Félsgiget²⁵ túllépte a klasszikus erdélyi magyar rendezvényméretet, akár egy sikersztörivá is válhat, ha anyagilag megéri fenntartani, fejleszteni. Tusványosnak időről időre „ki kell találnia magát”, hogy a piacon fennmaradjon, politikai, közéleti témák különlegesebb megközelítését kell nyújtania, olyan „értelmiségi találkozóknak” kell lennie, amilyenek néha szereti definiálni magát.

Jegyzetek:

¹ 2000 és 2007 között a Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor (népszerűbb nevén Tusványos) aktív szervezője, majd főszervezője voltam.

² Balla Réka dolgozata: Politikai attitűdök a Félsgiget Fesztivál résztvevői körében, amelyben a Félsgiget 2005-ös adatait, amelyet a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány készített együttműködésben a BBTE Szociológia Tanszékének Magyar Tagozatával valamint a budapesti Felsőoktatáskutató Intézetrel egy 645 fős mintán, valamint a „Tusványos 2001” kutatás eredményeit hasonlította össze, amelyet a budapesti Teleki László Intézet, illetve az Oktatáskutató Intézet Ifjúságkutató Csoportjával való együttműködésben Papp Z. Attila, Ercsei Kálmán és Geambaşu Réka végeztek, ennek során többlépcsős véletlenszerű mintavétellel 300 fővel készült kérdőíves interjú.

³ Figyelemre méltó ebben a tekintetben Kulcsár Andrea írása: Fesztiválidő, *Korunk*, 18. évf., 2007/10 szám.

⁴ Erdélyi diáktalálkozó, Székelyudvarhely. = *Szabadság* (Kolozsvár), júl. 25.

⁵ Július 24-én megnyílt a XI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor. Centrumpártok és együttműködés. = *Hargita Népe* (Csíkszereda), júl. 25; Határon túli nyári szabadegyetemek. *Szabadság* (Kolozsvár), júl. 5.

⁶ Bágyi Bencze Jakab: Erdélyi Diáktalálkozó Szejkefürdőn. = *Hargita Népe* (Csíkszereda), júl. 16.

⁷ A Bálványos Nyári Egyetem magyar kormányzati fórum - idézte a *Népszabadságot* a *Cotidianul*. /Távirati stílusban. *Romániai Magyar Szó* (Bukarest), júl. 28.

⁸ Lepedus Péter: Ellenrendezvény vagy figyelmetlenség? *Krónika* (Kolozsvár), máj. 9.

⁹ Benkő Levente: Értünk egymás nyelvén? = *Krónika* (Kolozsvár), máj. 9./

¹⁰ Salamon Márton László, Lepedus Péter: Dúskáló Félsgiget, szerény Tuszányos. = *Krónika* (Kolozsvár), júl. 12

¹¹ A választás szabadsága. = *Erdélyi Riport* (Nagyvárad), júl. 17. A cikkben egyértelmű volt a rendezvények bekegizálása, míg Kovács Péter MIÉRT-elnök és Félsgiget-szervező kijelentette, hogy ők „nem jobboldali vagy baloldali pártokat hívnak meg, hanem döntéshozókat”. Köllő Katalin: Két úton Európába? = *Szabadság* (Kolozsvár), júl. 12.

¹² A Félsgiget szervezői közt az első pillanattól fellehető a MIÉRT, ami RMDSZ-szel együttműködő szervezetként határozta meg magát. 2008-tól a Tuszányos főszerzői közt található a MIT, amely az ErGo Egyesület helyét veszi át (2003-tól társszerzőként szerepel), amelynek vezetői szintén egyértelművé tették többszörösen is a politikai hovatartozásukat.

¹³ Balla Réka: Politikai attitűdök a Félsgiget Fesztivál résztvevőinek körében. = Transindex, Adatbank, http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/1415_politikai.pdf

¹⁴ A romániai pártfrekvenciák sokkal kevésbé erőteljesek, mint a magyarországiak, a résztvevők mintegy negyede jelzett romániai pártszimpátiát, az MPSZ volt Tuszányoson a leginkább szimpatizált politikai erő 8%-al, míg az RMDSZ a résztvevők körében 6,9%-os népszerűségnek örvendett. Ezzel szemben a Fidesz népszerűsége jelentős, 42%-os volt. = Tamás Ervin: *Tuszányos 2005*, Gyorsjelentés.

¹⁵ Veres Valér: Középosztályosodási tendenciák vizsgálata a marosvásárhelyi Félsgiget Fesztivál résztvevői körében – Transindex, Adatbank, http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/1415_kozeposztaly.pdf

¹⁶ A Félsgiget 2006 kutatásban kiténik, hogy a rendezvény résztvevőinek 28,6% -a a középiskolás korosztályhoz tartozik. Ercei Kálmán: Félsgiget Fesztivál ifjúsága: fesztiválok ifjúsága? Az iskolázottság és a továbbtanulás összehasonlító vizsgálata az ifjúság korszakváltás kontextusában-http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/1415_felsziget.pdf. Ezzel szemben a Tuszányoson Tamás Ervin 2005-ös Tuszányos-kutatása alapján kiderül, hogy a résztvevők 8,3%-a középiskolás korú – Tamás Ervin: *Tuszányos 2005*. Gyorsjelentés.

¹⁷ A Félsgiget Fesztivál a Maros-parti Vikend telepen sokkal nagyobb tömeg befogadására képes, mint a tusnádfürdői kemping, könnyebben megközelíthető, ugyanakkor a Marosvásárhelyi lakosok nagyobb tömegbázist biztosítanak, mint Tusnádfürdő vagy az attól 30-40 km-re levő Csíkszereda vagy Sepsiszentgyörgy. – Szerző megjegyzése.

¹⁸ www.felsziget.ro

¹⁹ A fesztiválok látogatóit a napi látogatószám összeadásával számolják, vagyis az összeadott napi adatok jelentik a végleges résztvevő számot. – Szerző megjegyzése

²⁰ Salamon Márton László, Lepedus Péter: Dúskáló Félsgiget, szerény Tuszányos. = *Krónika* (Kolozsvár), júl. 12

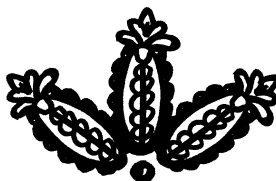
²¹ Nyugat-európai szintű fesztivál a Félsgiget, Index, 2010.08.27 - <http://index.hu/kultur/zene/fesztival/2010/08/27/nyugat-europai-szintu-fesztival-a-felsziget/>

²² Sándor Krisztina a Tusványos hagyományos sajtótájékoztatóján azt mondta, hogy 35-40.000 eurós költségvetéssel gazdálkodik a 2010-es Tusványos. Tusványos 21. Nyílt lapokkal. - <http://uh.uh.ro/orszagos/kozelet/2856>.

²³ Kulcsár Andrea: Fesztiválidő, *Korunk*, 18. évf. 10. szám, 2007 október.

²⁴ Fülöp Noémi: Esőálló fesztivál? Nem költözik Bukarestbe a Félsgiget = Transindex, 2008. július 28. - <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=7804>

²⁵ A Fesztivál „magyar jellege” is megkérdőjeleződik lassan, romániai nagyfesztivállá válik, ahol egyre jelentősebb szerepet kapnak más fesztiválérdekek.

Bura László

Szatmár utcaneveinek alakulása

Az emberi települések egyes részeinek (a későbbiekben utcaneveknek) a megjelölése, megnevezése mindenkor a gyakorlati szükségességre vezethető vissza, a közösség, a lakosok tájékozódását szolgálta/szolgálja. A lakóhelyeket, településrészeket, utcákat jelölő, az azonosítást szolgáló nevek száma, mennyisége magától értetődően minden település, jelen vizsgálódásunk esetében Szatmárnémeti város területének változásával, növekedésével, lakosságának gyarapodásával összefüggően növekedett.

Szatmár utcaneveinek számbavétele egyben a város történetének is része, hiszen a szókincs eme rétegének és gyarapodásának bemutatása, a nevek változásának beágyazása a történelem folyamatába helytörténeti, művelődéstörténeti, nyelvtörténeti értékű. Ugyanakkor a névadás társadalomlélektani, esztétikai, politikai, ideológiai motívumainak, indítékainak feltárása révén az utcanevek tanúskodnak a nevet adó kor, illetőleg a változó társadalom értékítéletéről is.

Szatmárnémeti első utcaneveire történeti forrásokból az 1500-as évek elejéről vannak írott adataink. Konkrétan a Szamos jobb oldalán fekvő Németiből, amelyet a régi forrásokban Szatmárnémeti néven emlegettek, a folyó bal partján, még pontosabban a folyó két ága által körülölelt szigeten elterülő város volt Szatmár, a folyó bal partján épült része pedig a Hóstánc. Az 1737-ben Szatmárnémeti szabad királyi város néven egyesült két város első, a XVI. századból ismert utcanevei Németiben: Bors utca, Lázár utca, Peér utca, Szent Jakab utca és Kis utca; Szatmáron: Malom utca, Posztószél utca, Szombat utca, Vár utca. A XVII. századból ismertek Szatmáron: Varga utca, Fülencse utca, Templom utca, Doboló utca, Völgyajja, Giród ~ Girolt utca, Nemes utca, Nagy fazekas utca, Piac, Csizmadia utca, Völgy alatti felszer, Csapó utca, Kis fazekas utca, Katona utca, Nagy csapó utca, Kántor utca, Palád utca, Kis Palád utca, Nagy Palád utca, Dér utca; a Hóstáncban: Híd utca, Nagy utca, Pázsit utca, Telek utca, Nagyberék utca, Kisberék utca, Gyula utca, Térjmege utca; Németiben: Nagy utca.

Az utcanevek száma a település (esetünkben: a város) nagyságát is jelzi. Szatmáron és Németiben a XVII. század elején viszonylag kevés utca

nevről maradtak fenn írásos feljegyzések. Az utcanévadás történelmének ebben az időszakában keletkezett nevek mindegyike népi névadásból származik. Németiben a legrégebbi utcanevek Árpád-kori személynevek (Bors, Pér), a Lázár utca a szomszédos falu irányába vezet. Szatmáron a neveket a város fontos épületeiről (Malom, Vár), az ott tartott hetivásár napjáról (Szombat utca), lakóinak (posztószövők) foglalkozásáról (Posztószél utca) nevezték el.

A lakosság számának növekedése új lakóházak, illetőleg új utcák építését kívánta. Elnevezésüket a népi névadás többnyire a szomszédságukban található földrajzi megnevezésekhez kapcsolta (Doboló utca, a Dobolódomb mellett; Fülencse utca, a Fülencse-tó mellett; Völgyajja; Völgy alatti félszer; Nagyberék utca, Kisberék utca, a Berék-lanka szomszédságában; Pázsit utca, a szomszédos füves térségről, Híd utca), máskor fontos épülethez (Templom utca).

A város iparos lakosságának jelentős gyarapodása, illetőleg a céhekben kialakult szokás eredményeképp – az egyes céhekhez tartozó mesterek egymás szomszédságában telepedtek meg – a XVII. századi Szatmáron megjelentek a foglalkozásokra, mesterségekre utaló utcanevek: Csapó utca, Csizmadia utca, Fazekas utca, Kovács utca, Tímár utca, Varga utca. A város iparában jelentősebb céh mesterei számának növekedése az utca nevének megváltozásához vezetett, a mesterek „kinőtték” az utcát, az Nagy fazekas utca, Nagy csapó utca lett, ugyanis szomszédságában Kis fazekas utca, Kis csapó utca létesült.

Foglalkozás, a várban szolgáló katonák családjai számára épült a Katona utca, ugyanakkor a polgári rétegektől elkülönülten laktak a társadalom nemesi rétegéhez tartozók (Nemes utca, számuk növekedése kapcsán szomszédságában a Kis nemes utca) is. Az előbb említettekhez hasonlóan alakult a szomszédos települések irányába mutató utca is: Palád utca › Nagy Palád utca, ui. mellette épült a Kis Palád utca.

A megfelelő minőségű (magasabb fekvésű) beépíthető területek korlátozott volta (a város tulajdonképp a Szamos ágaitól övezett szigeten épült) vezetett a Szamos folyó medréhez / ágaihoz közelebb fekvő utcák kialakulásához is (Kis ág utca, Kis ág oldal, Kis Szamos oldal, Kis víz utca, Szamos oldal, Holt Szamos oldal, stb.).

A XVIII. században a vásárok, a kereskedelem kizárólagos színhelye a Piac utca volt, a XIX. századi fejlődés kapcsán viszont már volt Búzapiac utca, Fapiac utca, Németi piac, Vásártér (az állatvásár helye), s megjelentek ipari / kereskedelmi létesítményre utaló utcák is: Serfőző utca, Serház utca, Téglaszín utca.

Az emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő szavakból alakult utcanevek közt a XVII. században a Hóstáncban (a Szamos bal oldalán fejlődő városrészben) megjelent a talán idegen népcsoportra utaló Tóth utcanév. A név kapcsán feltételezhetjük, hogy az utcanév valamilyen, akkor így nevezett (dél)szláv népcsoporthoz tartozókra utal, de egyszerűen azt is jelezheti, hogy idegenek (nem magyarok) lakták, a 'tót' nevet ugyanis a névtudomány adatainak tanúsága szerint abban a korszakban 'idegen' jelentésben is használták.¹

Etnikai hovatarozásra utaló népi utcanevekkel Szatmáron a XIX. században találkozunk: Oláh (Olá ~ Ollá) utca (a Szamos mellett, 1820), Cigány köz, Cigánytó köz (Németi szélén, a Kis víz utca mellett, 1883).

A népi névadási indítékok közt találkozunk napszak nevével: Hajnal, Hajnalhasadás. Neve fekvésére utal, a város legkeletibb szélén volt. Tulajdonságra, minőségre utal a Nagy utca, Kis utca, Hatház utca, Völgy alatti félszer név, s az ötletes Térjmeg utca (zsákutca), és a Szamos-ág kiöntése által gyakran fenyegetett, lakhatatlanná váló Míglakhatom utca megnevezés.

Hivatalos utcanevek

Hivatalos utcaneveket Szatmárnémeti utcái először a városi tanács utasítására 1883-ban kaptak. A hivatalos utcanévadás alkalmával az addigi, természetes, illetőleg népi használatú utcanevek közül kevés maradt meg (Csatorna utca, Dehenna, Iskola köz, Kert utca, Töltés utca, Víz utca), a város 67 utcája új nevet kapott.

A hivatalos utcanevek többsége személynévi eredetű: írók, költők, politikusok neve. A történelmi alakok közt megjelentek az államalapítás előtti korszak személyiségei (Attila, Árpád), az államalapítás korabeliek (Szent István király, Imre herceg), illetőleg az Árpád-ház kihalása után, az ország három részre szakadásáig terjedő időszakból Mátyás király. Utcanév lett a török elleni háború hőseinek nevéből (Kinizsi, Zrínyi), az erdélyi fejedelemség időszakából Báthori István (erdélyi fejedelem), Bocskai, valamint a Thököly és a Rákóczi féle szabadságharcban szereplők közül Bercsényi Miklós, Mikes Kelemen, Rákóczi Ferenc. Utcanév lett továbbá a reformkor és az 1848/49-es szabadságharc több kiemelkedő személyisége: Bem, Damjanich, Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Széchenyi István, Werbőczy, Wesselényi, valamint a XIX. század második felének jelentősebb politikusai közül Deák Ferenc, Eötvös József, Teleki László.

A névadók nem feledkeztek meg a Szatmárnémeti közéletében jelentős helyi történeti személyiségekről sem: Drágfy Gáspár (XVI. századi földbirtokos, a reformáció terjesztője), Hám János (XIX. század, városépítő püspök), Hermann Mihály (polgármester), Szirmay Antal (helytörténeti író), Vajay Károly (főbíró).

Az utcanevek mennyiségileg jelentős csoportját alkották meg írók, költők nevéből: Arany János, Csokonai, Gvadányi, Jósika Miklós, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy, Kölcsey, Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Vörösmarty Mihály. Utcanévet kapott egy irodalmi alak: Toldi is.

Mindössze néhány hivatalos utcanév lett földrajzi névből (Alsó Szamospart, Bányai út, Sziget utca a Sziget: határrész neve), foglalkozás nevéből (Honvéd utca), emberi alkotásról, létesítményről (Színház köz, Szivárvány utca², Vágóhíd utca, Városház utca, Vasút utca, Zárda utca), illetőleg az utca minősége, tulajdonságára utaló jelzőből (Görbe köz, Külső sor).

A népi névadás szokása bizonyos mértékig tovább élt az első hivatalos utcanévadást (1883) követő három évtizedben is, majdnem az első világháborúig. Az ekkor épülő új utcáknak a lakosság adott nevet. A város közigazgatása aztán az 1913. évi újabb hivatalos névadáskor ezeket a népi utcaneveket hivatalos utcanévként elfogadta: Darai út, Határ utca, Mező utca (indítékuk a földrajzi helyzetük); Ősz utca (évszak), Liliom utca, Rekettye utca, Tölgyes utca (indítékuk a növényzetükre utaló határrész név).

Az 1883-1913 között épült új utcák nevesítésekor azonban az első hivatalos utcanévadáskor adott nevek közel negyedének a nevét is megváltoztatták. Több esetben ezt az utca kiépülése (megnövekedése) tette szükségessé, ezért kicserélték a név utótagját, a *köz* földrajzi köznevet az *utca* földrajzi köznévvé váltotta fel: Görbe köz → Görbe utca, Iskola köz → Iskola utca. Más esetekben a kiépült utca teljesen új nevet kapott: Ékeskerti utca → Pap Géza utca³, Híd köz → Mária utca, Kinizsi köz → Mikes Kelemen utca, Pázsit köz → Árok utca, Szirmay köz → Imre herceg utca.

Abban az esetben, ha valamely személynévből képzett utcanév mellett belőle nyíló, vagy szomszédságában elterülő *köz* utótagú utcanév is kialakult, ez utóbbiak új nevet kaptak, így keletkeztek névbokrosítással: Honvéd köz → Harcos utca, Hunyadi köz → Vajda utca, Mátyás köz → Holló utca, Szivárvány köz → Nap utca, Toldi köz → Vitéz utca.

Némely esetben az utcanév indítékául szolgáló létesítmény nevét más, jellemzőbbnek talált létesítmény nevével cserélték ki: Színház köz → Városház utca, Templom köz → Papnövelde utca. Virágnévvel megnevezett utca nevét személynévvel cserélték fel: Tulipán utca → Bethlen Gábor utca.

Hatalomváltás és utcanevek

Szatmárnémeti utcaneveinek történetében radikális változás következett be az első világháborút követően. A román állami közigazgatás a szimbolikus térfoglalási stratégia jegyében az összes utca, út, tér régi elnevezését új, román nevű, jellegű elnevezéssel cserélte ki, illetőleg helyettesítette. Szat-

márnémeti municípium polgármesteri hivatala a Prefektúra 1329/1919. és a Helyőrség parancsnoksága 230/1920. számú rendelete alapján a város 118 utcájának többsége személynévi eredetű, 21 földrajzi eredetű, 11-nek az emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő szavakból alkotott utcanévet adott.

A 82 személynévi eredetű új utcanév közül 4 dák/római kori név (str. Aureliană, Burivista, Decebal, Traian), számbelileg a legtöbb (18) a vajdákrol, fejedelmekről és a román királyi család tagjairól elnevezett utca; tábornokokról, papokról 6-6 utcát neveztek el, utcanév lett a román irodalom és a művelődés számos neves alakjának, írójának, költőjének a neve (Vasile Alecsandri, Ion Luca Caragiale, Timoftei Cipariu, Ion Creangă, Miron Costin, Mihai Eminescu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Samuil Micu Klein, Ion Neculce, Odobescu, Gheorghe Șincai, Grigore Urechia.⁴

A közélet és a politika nevesei közül névadók lettek: Ion Brătianu, Nicolae Iorga, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, a népi mozgalmak neves személyiségei közül: Cloșca, Horia, Avram Iancu. Nem román személynévből utcanév lett: Xenopol, Napoleon III.

Utcánévvé lettek román tartománynevek és ország nevek: Basarabia, Banat, Bihor, Bucovina, Dacia, Dobrodgea (sic!), Macedonia, Maramureș, Moldova, Transilvania, illetőleg (háborús eseményekre emlékeztető) román helységnevek: Mărășești, Mărăști, Oituz, Târgu Ocna.

Az új utcanevek között van egy növénynév (Casinului), és egy, a régi utca hangzását utánozva keletkezett név: a str. Jidanilor (ejtése: zsidánilor) a Zsadányi utca helyett.

Az új román utcanevek közül néhány a korábbi magyar utcanév (több-kevésbé pontos, esetenként rokon értelmű szóval) románra fordítása: Parcul Someșului → Alsó Szamospart, Găinelor → Gyöngytyúk utca, Splaiul Someșului → Felső Szamospart, Abatorului → Vágóhid utca, Cetăței → Várdomb utca, Corvinilor → Hunyadi utca.⁵

Az 1920. évi rendelet érdekessége, hogy az új román utcaneveknek megadja a név – a rendelet szerint a magyar nyelvhasználatban használható – új magyar változatát is. A rendelet tehát három rovatban közölte az utcaneveket: Numirea veche / Régi név; Numirea nouă română / Új román név; Numirea nouă maghiară / Új magyar név.

A nevek között van több olyan román utcanév, amely a korábbi magyar név pontos fordítása: Calea Odoreului → Udvari út. Ilyen esetben az engedélyezett magyar névhasználatban megmaradt a régi magyar utcanév. Több új magyar utcanév a hivatalos román név pontos fordítása: str. Orientului: Kelet utca, Calea Nordului: Északi út, Calea Occidentului: Nyugati út, Calea Șomcutei: Somkúti út. A rendelet magyar utcanevek rovatában megnevez több olyan magyar utcanévet, amelyet azonban a lakosság akkor

sem, később sem használt: Szamos Liget – Parcul Someșului, Római kert – Grădina Romei.

A magyar személynévhasználatban a családnév + utónév (keresztnév) a hagyományos sorrend, a románban éppen a fordítottja: előnév (keresztnév) + családnév. Erdélyben a magyar személynévhasználat névrendje szerint korábban több román közéleti személyiség, politikus nevét is említették (Maniu Gyula, Vajda Voevod Sándor), általában azonban megőrizték az idegen személynév sorrendjét, nem volt jellemző tehát az idegen előnév/keresztnév következetes magyarra fordítása.

A magyar lakosság számára javasolt névhasználati forma a rendelet megalkotóinak teljes szakmai járatlanságát tanúsítja. A rendelet a következő névformákat írta elő: Bănuțiu Simon, Creangă János, Eminescu Mihály, Filipescu Miklós, Iancu Avram, Iosif O. István, Lazăr György, Liciu Péter, Maior Péter, Micu Klein Ince, Micle Veronica, Mureșianu Endre, Pann Antal, Pavel Mihály, Pop János Reteganul, Rareș Péter, Rațiu János, Sincal György, Urechia Gergely, Vladimirescu Tudor, Vlaicu Aurel (utca).⁶ Az új román utcanevek magyar változatának megalkotásakor a hatóságok magyarra fordították a román fejedelmek keresztnevét, esetenként jelzőit is: Nagy István, Öreg Mircea.

A rendeletet a román közigazgatás gyakorlatilag sohasem alkalmazta. A városi közigazgatás újabb utcanév változtatásokról 1925-ben intézkedett. Ekkor magyar utcaneveket már egyáltalán nem is említettek, de megváltoztattak 77 román utcanevet is. A változtatások által leginkább érintett névcsoport a személynévekből képzett utcaneveké volt. A névadóvá vált politikai indítékú 50 új személynév közé 19 tábornok, 1-1 ezredes és százados neve került, szentekről neveztek el 8 utcát, román vajdákra 6, papokra 5 utcát. S utcanév lett három politikus, két tanár, egy festő és egy zenész neve is. A tábornokok javára főként földrajzi neveket változtattak meg, de megváltoztattak személynéveket is (Burivista, Gr. Ureche), és a latinságra utaló nevet is (Latinității → Trianon).

Utcanevek 1940 után

Szatmárnémeti utcanévanyagában újabb radikális változást eredményezett a magyar államisághoz tartozás időszaka. 1940 szeptemberében a magyar közigazgatás eltörölte a román utcaneveket, és magyar utcanévrendszert vezetett be. Az első világháború végéig létezett utcák visszakapták addigi nevüket, az 1920-1940 között keletkezett utcák pedig új utcanévet kaptak.

Utcánévvé váltak egyelemű (férfi és női) személynevek: Árpád, Bontond, Géza, Izabella, Lehel, Levente, Margit, Taksony, Teréz, Vilma, Zsigmond, Zsolt.

Történelmi személyiségekről ekkor elnevezett utcák: Dobó István, Esze Tamás, Fráter György.

Helytörténeti nevezetességű személy lett a névadója két utcának: Halász Ferenc, Dr. Lükő Béla.

A földrajzi eredetű nevek közt sok a folyónév: Bodrog, Duna, Homoród, Ipoly, Kőrös, Kraszna, Maros, Tisza, Vág.

Sok új utca kap foglalkozásra, tisztségre utaló nevet: Árkász, Gépész, Őrnagy, Püspök, Százados, Tizedes, Tüzér, Vadász, Vasutas, Vezér.

Sok új utca neve keletkezett a növényvilág neveiből: Akácfa, Diófa, Fenyőfa, Fűzfa, Hársfa, Nefelejcs, Nyárfa, Orgona, Rekettye, Szegfű, Tulipán.

Mennyiségileg nem számottevő névváltoztatásra került sor 1941-ben, a politikai indítékú változtatás eredménye: a Deák térből Horthy Miklós tér, a Hám János utcából Hitler Adolf utca, a Tulipán utcából Gömbös Gyula utca, a Kazinczy utcából Mussolini utca lett. (Mivel a várost mégsem akarták Kazinczy Ferenc utca nélkül hagyni, a Gömbös Gyula utca kapta meg Kazinczy nevét, s a Várdomb utca lett Gömbös Gyula.)

Hatalomváltás és újabb névváltozások

Az újabb államhatalom-váltáskor, 1944 végén és 1945-ben a szovjet közigazgatás idején a város utcanévei közül magától értetődően azonnal törölték az 1941-ben politikai indítékkal adott neveket (Gömbös Gyula, Hitler, Horthy, Mussolini), majd kidolgozták és az 1946 elején kiadott térképen közzétették a város új utcanéveinek névsorát.⁷

Az 1946-ban készített és hivatalossá tett nevek többsége a korábbi gyakorlatnak megfelelően személynévi eredetű, a 258 utcából 146, mellettük 40 kapott földrajzi eredetű nevet, 52 utca kapott az emberrel közvetlen kapcsolatos szavakból alkotott nevet. A névanyagban mindössze 1-1 volt növény-, illetőleg állatnévi eredetű. A személynévi eredetűek között igyekeztek számbeli egyensúlyt teremteni a nevek etnikai (nemzetiségi, nyelvi) eredete szempontjából. A személynevek közt valamelyes többség volt a román (76) eredetű, a magyar (46), szláv (7) és más eredetű (19) nevek pedig a nevek 49,3 százalékát alkották.⁸

Ennek szellemében történt meg a legszámosabb személynévi eredetű csoport, a költők, írók, zenészek nevének kiválasztása: közülük 36 román, 26 magyar név. Tudósokról 12 utcát neveztek el (7 román, 2 magyar, 3 más származású).

Számottevően megnőtt a parasztfelkelések, szabadságharcok neves személyiségeiről (25), illetőleg a (természetesen baloldali) politikusokról, ideológusokról (24) elnevezett utcák száma. A parasztfelkelések, szabadságharcok személyiségei közül 8 román, 13 magyar, 4 más eredetű, a politikusok, ideológusok közt az idegen eredetű nevek száma (12) megegyezik a román (9) és a magyar (3) eredetűek együttes számával.

Visszaesett a fejedelmekről, az uralkodó családok tagjairól (10), a tábornokokról (4) és a papokról (3) elnevezett utcák száma. A személynévi eredetű új utcanevek között névadók lettek a román királyi család tagjai (Regele Ferdinand, Regina Maria, Regele Mihai I. utca), XX. századi külföldi politikus (Theodore Roosevelt), valamint marxista-kommunista ideológusok (Karl Marx, Engels, Lenin, Kirov, Tito), szovjet író (Maxim Gorkij), katona (Malinovszkij marsall). Utcanévet kaptak a szabadságmozgalmak és a munkásmozgalom személyiségei (Bacsó Béla, Budai Nagy Antal, Horea, Cloșca, Crișan, Dobrogeanu Gherea; Dózsa György, Herbák János, Józsa Béla, Táncsics Mihály).

Az 51 földrajzi eredetű névből helységnév 23, folyó, hegy neve 16, földrajzi köznévből lett utcanév 12. Az emberekkel közvetlen kapcsolat jelentő szavakból keletkezett 53 utcanév közül 3 népnév, 6 foglalkozásnév, 8 elvont fogalom neve, 12 egyéb cselekmény; munkásmozgalmi eredetű létesítmény neve 12. A természetet idéző 2 utcanév növény és fa neve. Megjelentek olyan utcanevek, amelyek számnévből és köznévből tevődnek össze, nevezetes történelmi események emléknapijaira utalnak (4), valamint egy, betűkből alkotott utcanév (RMS).

Amint az utcanevek fentebbi statisztikai adataiból kitűnik, az 1946-os névadás egyik politikai szempontja az volt, hogy a város jelentős számú magyar lakossága okán magyar utcaneveket is adjanak. Így a névváltoztatás során az 1920-1940 ősz között használt, ekkor megváltoztatott 65 román név közül többet magyar névvel cseréltek fel: Bethlen Gábor, Csokonai, Damjanich, Dózsa György, Farkas Antal, Herbák János, Herman Mihály, Jókai Mór, Józsa Béla, Kinizsi, Kisfaludy Károly, Kossuth Lajos, Madách Imre, Ocskó Teréz, .Petőfi, Rákóczi, Széchenyi, Táncsics Mihály, Tompa Mihály, Wesselényi. Ugyanekkor viszont Erdélyi Károly nevét Ardealului-ra változtatták. (A román Ardeal Erdély jelentésű.)

Az 1946-os névadáskor a magyar utcanevek többsége esetében, amennyiben azok az 1920 előtti, illetőleg 1940-1944 közötti névhasználatban már léteztek, a nevet a régen is így nevezett utcáknak adták, más esetekben viszont a nevek az 1920-1940 közötti időszakban használatos román utcanévet váltottak fel, ilyenek: az Ady Endre, Bem, Budai Nagy Antal, Csokonai, Dózsa György, Herbák János, Pelikán⁹, Széchenyi, Wesselényi utcanév.

Az 1946-os hivatalos névadáskor nem figyeltek viszont arra, hogy több ekkor adott utcanév korábban, más-más történeti időszakban különböző utcák neve volt. Ez aztán a lakosság névhasználatában az utcák összetévesztését okozhatta. Más-más utcát jelölt 1920 előtt, illetőleg 1940-1944 között az Ady Endre, Bem, Csokonai, Dér, Eötvös, Hám János, Széchenyi, Wesselényi utca, mint 1946-ban. Hasonló következtelenség érvényesült az 1920-1940 közötti a román utcanévasban is, a Cloșca, Crișan, Decebal és Horea név ugyanis már ebben az időszakban is költözött, s 1946 után megint.

A királyság megbuktatását követően megszüntették a királyi családról elnevezett utcaneveket (Regele Ferdinand → Republicii, Regele Mihai I. → Arțarilor), a változtatás egyben jó alkalom volt a magyar himnusz költője (Kölcsey Ferenc) nevének törlésére is.

A nemzeti kommunizmus korszakának utcanevei

A kommunista hatalom a hetvenes-nyolcvanas években többször megváltoztatott utcaneveket. 1970-ben eltűnt a magyar Halász Ferenc, Jókai, Kinizsi, Madách Imre, Mátyás király, Ocskó Teréz, Papp Géza, Rákóczi Ferenc, Sarkadi Nagy Mihály, Széchenyi István, Wesselényi, a német Stefan Zweig, a szerb Tito utcanév, 1980-ban Csokonai, Dózsa György, 1985-ben Mikes Kelemen. Jellemző, hogy a nevek közül el kellett tűnnie a magyar népnévnek is, a str. Maghiară utcából str. Rodnei lett.

Az 1960-as években épülő új lakónegyedek is nevet kaptak, sorszám-mal jelölték őket: Micro 14, Micro 15, Micro 16, Micro 17. Az 1970-es árvíz után épült lakónegyedek közül kettőnek a neve az árvízre emlékeztetett: Cartierul 14 Mai (a magyar lakosság névhasználatában Május 14 negyed), Solidarității (szolidaritás, segítségnyújtás)¹⁰, a későbbiek pedig a Carpați, Soarelui nevet kapták¹¹.

A korszakváltás utcanevei

Az 1989-es társadalmi-politikai változások folyamatában az első hivatalos utcanév változtatásokra 1990. december 17-én került sor, majd Szatmár megye Prefektúrájának 124/1991-es Határozata alapján 1991. május 10-én 72 utca nevét változtatták meg. Új, többségében személynévi eredetű utcanévvel cserélték ki a kommunista rendszerben adott neveket.

Az új névanyagba ekkor visszakerült több, a kommunista hatalom idején megváltoztatott utcanév: Generalul Averescu, Basarabia, Bucovina, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Generalul Moșoiu, és megjelent Mareșal Ion Antonescu. A Dr. Petru Groza utca Petru Rareș lett, a Budai Nagy Antal Ion

Budai Deleanu.¹² Ekkor azonban eltűnt a korábbi időben véletlenül megmaradt néhány magyar utcanév közül: Kossuth Lajos, Vörösmarty.

A város külterületén található, fokozatosan beépülő két határrész, a népi nyelvhasználatban élő Szőke Mocsár és a Nagy rét román nyelvi változata – Balta Blondă, Râtu Mare – ekkor hivatalos utcanév lett. Ugyanekkor a Carpați I - II. lakónegyed nevét Menumorutra változtatták.¹³

Összefoglalásként az utcanévadás történelmi folyamatát illetően egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a népi névadás utcanevei mindenkor a névadó közösség szemléletét tükrözték, mindenki számára egyértelmű, pontos megnevezések voltak. Az első hivatalos utcanévadáskor az adott történeti-közművelődési viszonyokban kialakult gyakorlat alapján az utcanevek névadói többnyire történelmi alakok, a reformkor és a szabadságharc kiemelkedő személyiségei, az irodalom, a költészet nagyjai, illetőleg néhány, a város közéletében jelentős személyiség. A Román Királyság hatóságainak utcanévadása határozott politikai indítékú volt, a szimbolikus térfoglalási stratégia szellemében megváltoztattak minden régi, a magyar történelemhez és művelődéshez kötődő utcanévet, román nevekkal cserélték ki őket. Sajátos jelenség volt, hogy a lakosság 97%-át meghaladó magyar etnikum számára (szakmailag teljesen dilettáns módon) megalkották a nevek magyar nyelvhasználati formáját. Az 1920-as évektől kezdődően a XX. század végéig az utcanévadást gyakorlatilag szinte kizárólagosan politikai indítékok és eszmék, világnézeti szempontok vezérelték, ezek napi hatása érvényesült.

Személyes szerepvállalás

Politikai szempontokat, olykor csoportérdekeket érvényesítettek az 1990-es változásokat követően is. Az utcanévadás kérdéseiben eljáró bizottságot kizárólagosan politikai szempontok alapján hozták létre, a politikai pártok és csoportosulások küldöttei közé meghívtak egy RMDSZ-küldöttet is¹⁴. A javaslatok jóváhagyására összehívott gyűlésen az alprefektus előterjesztette a megváltoztatásra javasolt utcanevek jegyzékét, majd megkérdezte: van-e még valakinek más javaslata is. A bizottság román tagjai (nyolcan vagy kilencen) valamennyien éltek az alkalommal. Utcanévül javasolták két testvérváros nevét, ami elfogadható indok, aztán egyre-másra következtek az egyéni vagy csoportérdekből javasolt jelentéktelen személyiségek nevei¹⁵. Az alprefektus vette a térképet, kihúzott egy-egy virágnevet, elhelyezte a javasolt nevet. Javasolta a Dr. Lükő Béla¹⁶ utca nevének megváltoztatását.¹⁷ Ezt a bizottság nem merte vállalni, de hogy a javasló óhaja is teljesüljön, úgy döntött, hogy kapjon új nevet Dr. Lükő Béla az utcának az utcát metsző keresztutcáig tartó része, amelyben a javaslattevő lakik.¹⁸

Az utcanévadó bizottság gyűlésén részt vevő egyetlen magyar küldöttként azon gondolkodtam, hogyan lehetne a magyar művelődéstörténet legalább egy személyiségének a nevét utcanévnek elfogadtatni, amikor – Dr. Lükő Béla fentebb említett módon történt megőrzésével – gyakorlatilag Ady Endre, Bartók Béla, Petőfi Sándor nevén kívül már minden magyar nevet eltüntettek. És az egykori neves névadóból kit lehetne javasolni? Kölcsey? A város régi lakosai által ma is így emlegetett utca 1920-ban Decebal lett, 1940-ben ismét Kölcsey, a nevét 1945-ben is megőrizte, viszont 1950-ben már Puskin, 1970-ben Rozelor. Ezt éppen most változtatták Iuliu Maniura.

Felidéztem magamban művelődéstörténetünk személyiségeit, akiknek emlékét Szatmárnémetiben korábban utcanév őrizte. A rájuk emlékeztető utcák mindegyike most olyan román személyiségek nevét viseli,¹⁹ akik helyett nem fognak egy magyar személyiséget elfogadni! Akarnak-e egyáltalán magyar személyiségről utcát elnevezni?

Döntöttem: Dsida Jenő. Közöltem: két nevet javasolok. Elhatároztam ugyanis, hogy biztosítékul egy román nevet is javasolok. – Kiket javasolok, kérdezte az elnök. – Az első: Mihnea vodă. – Mi köze van Szatmárhoz? – kérdezték. – Hát hogyhogy nem tudják? Amikor Moldovából elűzték, ide menekült. És itt is van eltemetve, üldözői itt érték utol. – Nos, melyik legyen a róla elnevezett utca? Elővették a térképet, s a város szélén találtak egy 1946 után kialakított utcát (str. Lumini), azt átkeresztelték. – Ki a másik? – Dsida Jenő.– Hát ő kicsoda? Mi köze Szatmárhoz? (Nem is hallottak róla.) – Közöltem: a XX. században az egyik legnevesebbnek tartott magyar költő, az Eminescu Líceumban érettségizett, már diák korában román verseket is írt /fordított. (Azt nem mondtam el, hogy éppen egy magyar verse miatt zárták ki az iskolából!) – Hová tegyük? Elővették a térképet, találtak egy még nem törölt virágnevet (Liliacului 'orgona'; régi magyar neve Jókai utca volt), átke-

Utcanevek és helyi képviselet

Szatmárnémeti városi tanácsában 2000 után számottevő RMDSZ-es tanácsos képviseli a magyar lakosságot. (Az előző ciklusban még többségben is voltak.) Közülük többen a fiatalabb nemzedéket képviselő Magyar Ifjúsági Kezdeményezés tagjai, akiknek egyik célkitűzése a magyar művelődés neves személyiségei emlékének, hagyományainak felelevenítése, nevük utcanévként megjelenő őrzése, esetenként köztéri szobruk elhelyezése. Nyilvánvaló azonban, hogy e célkitűzések megvalósításához nélkülözhetetlen az immár többséget jelentő románság képviselőivel való egyetértés. Gyakorlatilag a román közigazgatási hatóságokkal is el kell fogadtatni azt, hogy a városban

élő magyarság (és/vagy más nemzetiség) is ápolhatja / megjelenítheti művelődési hagyományait, történeti értékeit. Nemcsak a román tanácsosoknak, hanem a többségi közvéleménynek is meg kell ezzel barátkoznia.

A megvalósítás lehetséges és elfogadható módjának és mértékének megtalálása és megvalósítása nem nélkülözheti az átgondolt, felelősségteljes, körültekintő elemzést. Az utcanevek bármilyen megváltoztatása ugyanis ma számos akadályba ütközik, a felületesen szemlélő talán észre sem veszi őket. Az emberek mindennapos kommunikációjában is zavarokat okozhat, ugyanakkor lavinyszerű, alig követhető bonyodalmakat okozna a társadalomban, a közigazgatásban, a közéletben. A megváltozott utcanév alapján az ott lakóknak meg kell változtatnia lakcímüket a személyi igazolványban, a gépkocsivezetői engedélyben, és a személyüket érintő más igazolványokban, ugyanakkor a névváltoztatás nyilvántartásainak módosítására kényszeríti a rendőrséget, a pénzügyigazgatóságot, a különféle engedélyeket kibocsátó közigazgatási intézményeket, a telekkönyvi hatóságot, a katonaságot, stb. Mindez megmagyarázza, általában miért ódzkodnak a hatóságok a változtatásoktól.

Az eszményi állapot az volna, ha az utcanévadás a korábbi időszakokban kialakult szokástól eltérően politikamentes szempontokra épülne. Akkor szolgálná a közérdeket, ha a névadás elvei, módja, kivitelezése kérdésében hozzáértő szakemberek döntenének / dönthetnének. Az előző évtizedek gyakorlatára épült utcanév-rendszer egészének megváltoztatása ma már nem kivitelezhető célkitűzés. Az viszont hasznos volna, ha tárgyilagos szakemberek, szakértők kidolgoznák a közigazgatási hatóságok számára az utcanévadás etikájának módozatát, elveit, szabályait. Körvonalazni lehetne azt is, hogy az előző évszázad (magyar és román) névanyagából melyek azok az elemek, amelyek megérdemelnék, hogy alkalomadtán a későbbiekben helyet kapjanak a XXI. századi utcanév-rendszerben is.

A magyar vonatkozású értékek (történelem, művelődéstörténet, művészetek, tudományok, stb.) emlékének megőrzése vonatkozásában is elvi és gyakorlati szempontokat kellene megállapítani, az értékmentés adódó alkalmi számára rangsorolni. Mindez azért fontos, mert a nemzedékváltások folyamatában, a társadalmi változások XXI. századi világában a XX. század első évtizedeiben, illetőleg a negyvenes években használatos magyar utcanevek sorsa az enyészet. Hamarosan teljesen kihal a nemzedék, amely még ismerte / használta őket.

Természetesen érvényes ez román vonatkozásban is, a román utcanévanyag egy részére is. Az értékmegőrzés gyakorlati vonatkozásaira való törekvésben – úgy tűnik – nem fakult (még) ki a mindenképp szükséges egységes nézőpont, illetőleg a kivitelezése módjának közös elfogadása. Vannak olyanok, akik azt szeretnék, hogy a régi magyar utcanevek is jelenjenek meg a

velük egykor megnevezett utcák mai román névtábláin. Az utcanevek magyar nyelvhasználatának gyakorlatát mások úgy oldanák meg, hogy a névtáblán az *utca* köznévet mindkét nyelven jelenjék meg: str. Mihai Eminescu utca.

Az RMDSZ-frakciónak a városi tanácsban 2000 után sikerült elfogadtatnia, hogy a városban magyar utcaneveket is adjanak. Magyar utcaneveket (többszörfel) a város terjeszkedése során épülő új utcák kaphatnak, így a névadás nem zavarja a közigazgatási szempontokat. A városi tanács mai névadási gyakorlatában az új utcákat egyenlő arányban nevezik el román, illetőleg magyar személyiségről.

Így a korábbi időszakból megmaradt Ady Endre, Bartók Béla, Dsida Jenő, József Attila, Lükő Béla, Petőfi Sándor névvel elnevezett utcák mellé a 2000 utáni hivatalos névadások alkalmával utcát neveztek el Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről, Teleki Blankáról (az 1848/49-es forradalom eseményeinek megyei kötődése kapcsán), Hám Jánosról, a modern várost építő, iskolákat alapító püspökről, Csipser Sándorról, a világhírű szatmári vívóiskola megalapítójáról, s neves költőinkről, íróinkról, akik Szatmárnémeti valamelyik középiskolájában tanultak: Kaffka Margitról, Gellért Sándorról, Páskándi Gézaról, Szilágyi Domokosról, Krúdy Gyuláról; valamint Károli Gáspár Biblia-fordítóról, Dr. Scheffler Jánosról, Szatmár vértanú püspökéről. A megye szülöttéről, a kiváló zenésztől/karmesterről nevezték el a régi városközpont egyik átjáróját: Ruha István átjáró. A református egyház kérte, hogy kapja vissza nevét a régi Kálvin tér, ezt egyelőre csak Calvin névformában akarják engedélyezni.

A 16-os lakónegyedben 1997-ben épült Szentlélek templom körül elterülő parkot, amelynek egyelőre nincs hivatalos neve, népi névadással keletkezett néven (elsősorban a magyar lakosság nyelvhasználatában) Csend park néven említik.

A helyi magyar napilapok (elsősorban a *Szatmári Magyar Hírlap*, ritkábban a *Szatmári Friss Újság*) a városban történő eseményekről szóló írásokban, valamint az apróhirdetésekből a román utcanevek mellett rendszeresen említi a régi magyar utcaneveket. A földrajzi nevekből származó utcanevek esetében (Botizului, Baia Mare, Odoreului, Bercu Roșu, Lunca Sighet, stb.) következetesen ezek magyar nevét használják.

Összegzés

Szatmárnémeti utcaneveinek, a névadások indítékának, módjának, változásainak (többé-kevésbé tömör) történeti áttekintése alapján mindenképp azt kell megállapítanunk, hogy a lakhely nevesítése, névvel való jelölésének népi névadáson alapuló jelensége kezdetben a térformák közti tájéko-

zódást szolgálta. A térbeli tájékozódást szolgáló nevek, megnevezések a történeti fejlődés folyamatában, elsősorban a hivatalos utcanévadások hatására bizonyos értelemben szimbólum értékűekké és a múltat felidéző történelmi emlékezet elemeivé, részeivé, másrészt a népi / nemzeti identitás elemeivé is váltak. Az utcaneveknek múltat felidéző, esetenként népi / társadalmi / etnikai identitást jelképező szimbólum jellegét a XIX. század végétől kezdődően, majd az egész XX. században jelentősen befolyásolták a társadalomra ható politikai és világnézeti áramlatok, a társadalomban ezek alapján végbe ment változások.

Radikális változásokat eredményezett minden államhatalom-váltás és a hozzájuk kapcsolódó szimbolikus térfoglalási stratégia, a népességkicszerelődés, a térbeli-etnikai elkülönülés megszüntetésére irányuló törekvés. Hasonlóképp radikális változásokat eredményeztek (főként) a XX. században kiéleződő nacionalista nemzeti irányzatok, később a világnézeti (ideológiai) alapon szerveződő politikai irányzatok (nemzeti szocializmus, marxizmus).

Az utcanévadás 1990 utáni folyamatában pozitív elem, hogy a román névadásban is megfogalmazódott a helyi értékek megőrzésének a gondolata. Román vonatkozásban persze gond, hogy a városnak 1919 előtt 2-3 százaléknyi román etnikumú lakosa volt, s a megyében is elenyésző volt az említésre méltó román értelmiségi (Vasile Lucaciu, stb). A két világháború közti időszakban a városba költözött, itt tanult nemzedékből nőttek ki aztán olyan személyiségek, akiknek emléke, teljesítménye megőrzésre méltó érték.

Szatmár magyar hagyományában viszont igen jelentős számú az olyan kiváló személyiség, aki nemcsak helyi vonatkozásban, hanem az egyetemes magyar irodalom, művelődéstörténet, történelem, technikatörténet, akár a politikai élet szempontjából is kimagaslóan jeles személyiség. Több tucat utca névadói lehetnének. A romániai társadalmi fejlődés mai szintjén azonban ennek nincs realitása. Az értékek megőrzésében tehát a magyar közönségnek arra kell törekednie, hogy a térbeli, etnikai elkülönülés feloldása szellemében a térségben élt, alkotott (XX. századi és/vagy régebbi) személyiségeiről neveztesse el Szatmárnémetinek egy-egy, a XXI. században épülő utcáját.

Irodalom:

Bura László 1987. *Szatmárnémeti (Satu Mare) utcanevei*. Magyar Névtani Dolgozatok 77. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja Névtani Munkaközössége. Budapest.

Bura László 2007. *Öt évszázad utcanevei. Szatmárnémeti (Satu Mare) (1500-2000)*. Szatmárnémeti: Hírlap Könyvek. [109 l. + térképmelléletek].

Dr. Jakabffy Elemér 1923. *Erdély Statisztikája*. Lugos.

Rácz Anita: Szláv népneveink jelentéstörténetéhez. In: *Magyar Nyelv* 106. évf. (2010) 4: 402-404.

Varga E. Árpád 1999. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992)* II köt. Csíkszereda: Pro-Print.

Jegyzetek:

¹ Vö.: Rácz Anita: *Szláv népneveink jelentéstörténetéhez*. In: *Magyar Nyelv* 106. évf. (2010) 4: 402-404.

² Az utca nevét a Fülencsés-tó lecsapolása után (1792) az itt elhelyezett pompa alapján – ennek akkori népi neve: szivárvány – kapta.

³ Ugyanakkor az ebből nyíló új utca kapta az Ékeskert utca nevet.

⁴ Így írja a nevet a hivatalos okirat.

⁵ A Hunyadi /Korvin (Corvin) Mátyás nevéből.

⁶ Egyetlen kivétel volt, amely megőrizte a román névhasználat sorrendjét: Petru Cercel.

⁷ A térkép alján található betűrendes táblázatban feltüntették minden új utcanév előző nevét.

⁸ A város lakosságának etnikai arányai 53406 főből román 3001, magyar 48184. Lásd: Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992)* II. kötet, 1999, Csíkszereda: Pro-Print.

⁹ Pelikán János 1850-1860 között Szatmárnémeti római katolikus plébánosa volt.

¹⁰ Az árvíz május 14-én öntötte el a várost. Az elpusztult utcák lakói, az összedőlt házakban lakók részére épült tömbház-negyedek.

¹¹ A lakónegyeden belül a tömbházakat számokkal, lépcsőházaikat betűkkel jelölték, a nagyobb negyedekben utcaneveket is adtak.

¹² Olyan névvel cserélték fel, amelyiknek valamelyik eleme a régi névben is előfordult.

¹³ Anonymus Ménmarót-ját a románok a Gesta Hungarorumban írott formában használják.

¹⁴ Sajnos a kijelölt személy nem vett részt az előkészítő munkálatokban! A javaslatokat jóváhagyó gyűlésre helyette engem küldtek el.

¹⁵ Jelentéktelen személyeket, így olyan (senkitől sem ismert) költőt, aki a javaslo falubelije volt, de egyetlen alkotása sem jelent meg. Nem ő tehet róla, volt az indok.

¹⁶ A város hírneves sebészorvosa volt, a városi kórház az ő nevét viseli.

¹⁷ Ő abban az utcában lakik.

¹⁸ Ez lett a Nichita Stănescu utca.

¹⁹ Sokat éppen most változtattak meg!

Nyelvünkben III. élünk.

Egyed Ákos

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület másfél százada

Az 1859-ben megalakult Erdélyi Múzeum-Egyesület 2009-ben ünnepelte alapításának 150. évfordulóját, ami jó alkalmat kínált a visszatekintésre s történetének behatóbb tanulmányozására, jelentőségének felmérésére. Az ennek szentelt számos esemény közül, most kettőre legyen szabad hivatkoznom: a Magyar Tudományos Akadémiával Budapesten közösen tartott emlékkonferenciára (2009. október 14.), valamint a kolozsvári jubileumi ünnepségre (2009. november 20–21.). Az említett rendezvényeken elhangzott számos előadás azt igyekezett körüljárni, hogy az EME milyen szerepet, funkciót töltött be fennállása során, s ugyanezt a témát domborították ki az évfordulóra készült tanulmánykötetek is. A szerzők és előadók az alapításkor vállalt feladatokból kiindulva nem feledkeztek meg arról sem, hogy a legnagyobb múlttal rendelkező akadémiai jellegű tudományos intézményünk, az Erdélyi Múzeum-Egyesület képes volt-e alkalmazkodni a gyakran változó politikai s társadalmi körülményekhez, és az elkerülhetetlen paradigmaváltások mellett meg tudta-e őrizni alapvető eredeti céljait. A szerzők szerint a mérleg pozitív: az EME története során végig az erdélyi magyar tudományosság akadémiai jellegű intézménye volt, s maradandó értékekkel gazdagította az egyetemes magyar tudományt. A már jelzettek értelmében, a következőkben az EME megalapításának történetét és életszakaszait szeretném felvázolni, különös tekintettel a változó politikai s társadalmi viszonyokra.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalapítása a székely származású, 1805. szeptember 4-kén a háromszéki Hídvégen született gróf Mikó Imre nevéhez fűződik, akit már a kortársak Erdély Széchenyijének neveztek. Feladata nem volt könnyű: le kellett küzdeni a bécsi kormány ellenállását, meg kellett szerezni az erdélyi magyar társadalom támogatását, elő kellett teremteni az anyagi alapokat. Gróf Mikónak szüksége volt minden tehetségére, intézmény- és tudományszervező képességére, sajátos és kivételes politikusi arcára és hatalmas egyéni áldozatvállalására, amikor célul tűzte ki: „A mi feladatunk a tudományosságnak egy új templomot alkotni egyesületi úton”.

De miért kellett olyan nagy küzdelmet vívni egy múzeum létrehozásáért, társadalmi egyesületért – töprenghet a XXI. században élő ember. A

válaszért az adott történelmi korszak Erdélyét kell felidézniük. Azért kellett ma már nehezen elképzelhető küzdelmet vállalni, mert a levert szabadságharc utáni Habsburg-önkényuralom idején a szétzilálódott, a politizálás és önszerveződés minden lehetőségtől megfosztott erdélyi magyarságnak – minden más intézmény hiányában – ez jelenthette, az alapító elképzelése szerint, az élet újrakezdésének kiindulópontját, sőt, nem kevesebbet jelentett, mint az erdélyi magyarság megmaradásának „conditio sine qua non”-ját – olvassuk gróf Mikó egyik felhívásában. Arra a kérdésre, hogy miért látta létkérdésnek az Egyesület létrehozását Mikó gróf, még visszatérünk.

Az alapító elképzelésének megvalósítását bizonyos értelemben elősegítették azok a tapasztalatok, amelyeket az elődök halmoztak fel a korábbi időkben, amikor magyar tudományos intézményt szerettek volna alapítani Erdélyben.

Az előzményekről

Az előzmények kutatása során legalább Bod Péterig kell visszamenünk, aki 1760-ban felvetette egy tudós társaság létrehozásának a szükségességét. A magányos tudós Bod Péter álma nem valósulhatott meg az ő korában. De az eszme élt s felkarolta azt Batthyány Ignác erdélyi római katolikus tudós püspök is, a nagy értékű gyulafehérvári könyvtár alapítója – ugyancsak siker nélkül. A XVIII. század utolsó évtizedében Erdély legkiválóbb értelmiségei már testületileg álltak ki a tudományos intézmény szükségessége mellett és sikerült a kérdést országgyűlés elé vinniük. Ugyanis az 1791-ben összehívott országgyűlés, miután törvényjavaslatot készített a magyar nyelvnek ez előtt is divatban volt használatára, támogatást ígért Zágoni Aranka Györgynek a felállítandó *Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság* működéséhez, amely Marosvásárhelyt kezdte meg munkáját. Ezzel sikerre vitte a Bod Péter és Batthyány Ignác által megfogalmazott gondolatot, mert a Nyelvmívelő Társaság akadémiai egyesülethez méltó módon próbálta maga köré vonni a tudománnyal foglalkozó erdélyi értelmiséget így Benkő József, történészt, Köteles Sámuel nyelvészt, Ioan Piuariu-Molnar orvostudort. A Nyelvmívelő Társaság által létrehozott Kéziratkiadó Társaság már gyűjtőmunkát fejtett ki, s ezzel a múzeumi gondolatot erősítette. De az Aranka György-féle tudományos egyesület sem lehetett hosszú életű, mivel a tudós társaságot 1806-ban feloszlatták, s 1810-ben a Kéziratkiadó Társaság beszüntette működését.¹ Ennek ellenére úgy látjuk, hogy az Aranka György alapította Nyelvmívelő Társaság példája s főként gyűjteményei által az Erdélyi Múzeum-Egyesület szorosán vett előzményeihez tartozott.² Az előzményekhez kell sorolnunk a Döbrentei Gábor által létrehozott tudományos egyesületet is, amely a Ko-

lozsvárt 1814-ben kiadott *Erdélyi Múzeum* című folyóirat körül szerveződött, s jeles személyek támogatták. Azonban ezt az egyesületet is utolérte a korábbi hasonló kezdeményezések sorsa: működését nem engedélyezte Bécs, és 1819-ben feloszlott. (Szilágyi 1859: 341)

A tudós társaság hiányát érezve, s a magyarországi példa, azaz a Magyar Nemzeti Múzeum, valamint a Magyar Tudós Társaság megalapításától is lelkesítve, az erdélyi értelmiség nem nyugodott bele az eddigi kudarcokba, hanem újra és újra kezdeményezően lépett fel. 1829-ben Bölöni Farkas Sándor készített tervezetet egy *erdélyi nemzeti múzeum* alapítására, s azt benyújtotta a bécsi erdélyi udvari kancelláriához. Tervét azzal indokolta, hogy Erdély hátramaradt az irodalom s tudomány pártolásában, s történelmi öröksége láthatóan pusztul. Beadványa azonban pártolást nem talált. (Jakab 1870)

Végre a Monarchia Erdély-politikája az 1840-es évek elején kedvezőbbnek ígérkezett, ami abban is megnyilvánult, hogy összehívták az erdélyi országgyűlést, amelyen Magyarországhoz viszonyítva jelentős késéssel ugyan, de szőnyegre került az erdélyi reformprogram. (Egyed 2004: 37-43) Az országgyűlés alaphangját b. Kemény Ferenc a diéta elnöke, Mikó Imre ekkori s későbbi hivatali társa adta meg székfoglaló beszédében. Ezeket mondta: „Meg kell vallani, hogy hazánk állása, akár törvénykezési, akár gazdasági szempontból tekintjük, gyökeres orvoslást kíván, sőt sürgetőleg követel. [...] Minket a testvérhon példája tetteleg igazolva szólít fel a cselekvésre. Örömtelven szemléljük, miként kezd az felemelkedni s helyet foglalni az európai nagy nemzetek családjában, mióta a nemzeti fejlődés a vagyonszállal karöltve teszi sebes léptű haladását. Gőzösök hasítják a Duna hátát. [...] A tudomány templomának falai már állnak. Urbéri viszonyok s hiteltörvények által vannak megalapítva. A hon édes anyai nyelvén szól a királyhoz. [...] S mi hátra maradnánk ezek mellett? [...] Együtt kell nekünk a haladás pályáján sietni.”³

Világos tehát, hogy Erdély követni kívánta Magyarországot a reformok bevezetésében, amit pontosan kifejtett a rendek elnöke. Valóban, az 1841–1843. évi országgyűlésnek nagy szerepe volt Erdély művelődési s tudományos intézményeinek jogi, törvényes megalapozásában és különösen az Erdélyi Múzeum-Egyesület megtervezésében. Az akkor és ott történtek képezik majd Mikó Imre gróf számára azt a legitim alapot, amelyről az 1850-es évek közepén, a minden törvényességet lábbal tipró önkényuralom körülményei között is megindíthatja majd a küzdelmét a korábbi országgyűlési határozatok megvalósításáért.⁴ Számára az előzmények építőkövet jelentettek egy szilárd alap létrehozásában.

Az 1841–1843. évi országgyűlés a magyar nyelv hivatalossá tétele mellett, nem kevés időt szentelt a magyar nemzeti színház, akadémia, politech-

nikum s nemzeti múzeum alapításának kérdéseire. A főkérdés azonban a múzeumalapítás volt. Ez 1842. június 21-én vetődött fel a diéta 76. ülésén azzal, hogy gróf Kemény József és gróf Kemény Sámuel beadványt intéztek az országgyűléshez, amelyben gyűjteményeiket felajánlották egy nemzeti múzeum létesítése céljából. A földbirtokos Kemény József történetíróként és a legnagyobb hazai könyv-, valamint kéziratgyűjtőként is közismert volt. (Veres 1933) Kemény Sámuel inkább a természettudományok érdekelték, s ásványgyűjteményével vívott ki elismerést kortársai körében.⁵

Keményéknek az országgyűléshez intézett levele hivatkozik Széchenyi Ferencre, aki a nemzeti múzeum alapjait felajánlásával megvetette, természetesen azt remélve, hogy maguk hasonló intézmény megalakításának kezdeményezői lehetnek. Ezt pontosan meg is fogalmazták: „Múlt évi irományunk⁶ értelmiben bátorkodunk tehát fönnérintett gyűjteményeinket egy hazánkban állítandó nemzeti museum alapjául [...] ezennel ajánlani s kegyes elfogadtatásukért könyörögni.”⁷

Világos tehát: Keményék célja egy „hazánkban állítandó museum” volt. A Kemény grófok bejelentésével megkezdődött a tanácskozás a múzeumalapításról, miközben többen, így gróf Gyulai Lajos, valamint Kolozsvár Pál megerősítették korábban tett felajánlásukat: az előbbi gazdag ásványgyűjteményét, utóbbi atyja könyvtárát szánta a megalakítandó múzeumnak.⁸ A követek nagy többsége lelkesen fogadta a bejelentéseket.

Mivel *országos múzeumra* gondoltak, a három erdélyi rendi nemzet képviselőinek jóváhagyására lett volna szükség. Azonban ebben a kérdésben nem sikerült egyezsége jutni. A szász követek nevében Szebenszék képviselője Schreiber Simon bejelentette: a múzeum alapítása gr. Kemény József és gr. Kemény Sámuel ajánlatán alapult, s így nem országos, hanem nemzeti múzeumról van szó, s ennek költségeihez a szász nemzet nem fog hozzájárulni, és a felügyelő bizottságban sem vesz részt.⁹ Azonban a szász követek „kivonulása”, sajátos állásfoglalása után, a magyar és székely küldöttek többsége még erőteljesebben kiállt a múzeum létesítéséért, és többen újabb felajánlásokkal támogatták a törvényjavaslat elfogadását. Miután ez megtörtént, az Erdélyi Múzeum megalapításának iratait felterjesztették jóváhagyásra az uralkodónak 1843. január 16-án. Az előterjesztés első paragrafusában kimondta: „a művelődés előmozdítása, a haza díszének emelése végett Kolozsvár szabad királyi városában országos múzeum felállíttatása határoztatik – és őfelsége k. megegyezése hozzájárulván Ferdinánd Múzeumnak neveztetik.”¹⁰

Ezek után a múzeum ügyében két évig nem történt jelentős esemény, viszont 1845-ben az országgyűlési bizottság elővette a kérdést, s egy erdélyi tudományos akadémia felállításáról kezdett tárgyalásokat.¹¹ Doboka megye követe, Zeyk József az akadémiát a nemzeti múzeummal vélte egybekapcsol-

landónak.¹² Reményt keltő lehetett az, hogy a bécsi udvar 1845 októberében a múzeumra vonatkozó iratok felterjesztését kérte a Főkormányszéktől.¹³ Az iratokat fel is küldte a Gubernium, de a várt eredmény ezúttal is elmaradt. Hiba lenne azonban az 1841–1843-as országgyűlés, valamint az országgyűlési bizottság erőfeszítéseit hiábavaló fáradozásnak tekinteni. A múzeum gondolatát, a nemzeti múzeum ügyét a magyar és székely rendek felkarolták, annak tervét szakértő bizottsággal kidolgoztatták, s az erdélyi magyar közvélemény sajtó útján tudomást szerzett ezekről a törekvésekről. Az újabb akcióra azonban évekig kellett várni; sem a forradalom és szabadságharc ideje, sem a szabadságharc utáni első évek nem voltak alkalmasak művelődési intézmények alapítására. Természetesen merőben különböző okok miatt: 1848–1849-ben a polgári szabadságjogok és a nemzeti függetlenség ügye uralta a politikát, az 1850-es évek első felében viszont az ellenforradalmi rendszer állta útját minden lépésnek, amely a magyarság nemzeti érdekeit szolgálhatta volna. 1854-ben végre az ostromállapot megszűnt Erdélyben, s ez valamelyest növelte a magyar intézményalapítási célok esélyeit is. Ezt látva lépett fel gróf Mikó Imre a múzeumi terv megvalósításáért.

Küzdelem az Erdélyi Múzeum és a Múzeum-Egyesületért

Mikó Imre jól átgondolt stratégiájának az volt a kiindulópontja, hogy a polgárháborúban tönkrement és a szabadságharc leverése után bevezetett katonai diktatúra által is sújtott, bezárt intézményeket újra életképessé kell tenni, hogy működésüket újra elkezdhessék. A mentő munkában bizonyos sorrendiséget figyelhetünk meg: először a bezárt iskolák újraindításáért kezdett akciót, aztán, vagy inkább az előbbivel párhuzamosan, a kolozsvári Nemzeti Színház működésének feltételeit próbálta megteremteni, majd 1854-ben a korábban (1844) megalapított, de a forradalom idején szétesett Erdélyi Gazdasági Egyesület újjászervezését kezdeményezte és vitte sikerre. Sikereihez kétségtelenül hozzájárultak a mögéje felsorakozó erdélyi, nagyrészt kolozsvári, szakmailag képzett és a magyar ügy iránt elkötelezett alkotó értelmiségiek: gróf Kemény József, Nagyajtai Kovács István, Jakab Elek, Kriza János, Kővári László, Berde Áron, Nagy Péter és még többen.

Mikónak hármas stratégiai célja volt: 1. Kolozsvár Erdély szellemi fővárosa legyen, 2. álljon helyre Erdélyben az alkotmányos kormányzás és 3. számoldójék fel Erdély gazdasági és civilizációs lemaradása. Az újraindított iskolák, a Nemzeti Színház működésének elindítása, az Erdélyi Gazdasági Egyesület tevékenysége s nem utolsósorban a vasútépítésért, másokkal együtt indított kitarató küzdelme mind a fenti célokat szolgálták.

A társadalmi támogatás növekedésének láttán, az 1850-es évek közepén, elérkezettnek látta az időt legnagyobb vállalkozása: egy múzeum és an-

nak fenntartására hivatott egyesület megalapítására. Erre serkentette a gróf Kemény Józseffel fenntartott kapcsolata s különösen a nagy levéltári s könyvtári gyűjteménnyel rendelkező grófnál, Gerenden tett látogatása. Beszámolt erről az 1855. február 21-i levelében Toldy Ferencnek, a Magyar Tudományos Akadémia titkárának, aki a legnagyobb mértékben támogatta. Mikó az említett látogatáskor határozta el egy olyan múzeum létrehozását, amely a már felajánlott és más tudományos gyűjteményeket Erdélyben fogja tartani.¹⁴ A tervezett fellépés rövidesen halaszthatatlanná vált, mert 1855. szeptember 12-én meghalt Kemény József, s félő volt, hogy a gyűjteményét kiviszik Erdélyből esetleg Bécsbe vagy Nagyszébenbe.

Mikó terve gyorsan ismertté vált, és beszéd, sőt vita tárgya lett, érdekes módon elsősorban Bécsben, mégpedig a *Magyar Sajtó* című lapban. A vita már nemcsak az alapításról folyt, hanem arról is, hogy múzeum vagy akadémia létesüljön-e Erdélyben. Erről a kérdésről sokan kifejtették véleményüket, de legalaposabban Toldy Ferenc, aki azt javasolta, hogy alapítsanak múzeumot és múzeumi egyesületet.¹⁵ Ez a javaslat kétségkívül találkozott Mikó véleményével, aki nem is késlekedett közzétenni az alapításra vonatkozó felhívását az általa létrehozott Kolozsvári Közlöny 1856. március 31-i és április 10-i számainak *Erdélyi Múzeum* című mellékleteiben.

Mikó Imre felhívása

A felhívás az alapítandó intézmény szükségességének és fontosságának általános okait a következőkben határozta meg: „Hogy Erdély magyar népiségének koncentrált Múzeuma s azzal egybekötött némi tudományos tűzhegye legyen: minden jók által érzett szellemi szükség, a magyarság fennmaradásának, további nemzeti irányú fejlődésének, hazai és állami jelentőségének conditio sine qua nonja, az erdélyi magyar értelmiség közös érdeke, megalkotása közös kötelessége, a legközelebbi idők, sőt éppen e napok feladata.”¹⁶

Azért is szükség van a „koncentrált” múzeum létrehozására, mert az erdélyi magyarságnak nincsenek olyan megfelelő intézményei, amelyek segítenék, hogy a többi nemzetek számbeli túlsúlyát „egy-egyedül értelmi erővel s bármely fajjal diadalmasan versenyző szellemi képességeinkkel, sőt némely tekintetben általánosan elismert erkölcsi felelősségünkkel ellensúlyozhatjuk”. Mikó hangsúlyt helyez a létesítendő intézmény átfogó erejére, amely értelmezése szerint mindazt el fogja végezni, amit Magyarországon az Akadémia és a Nemzeti Múzeum külön-külön végzett.

Az előbbieken már utaltunk arra, hogy a mai ember számára nehezen értelmezhető: miért tartották többen az erdélyi magyarság létkérdésének a múzeum és múzeumi egyesület létesítését. Nos, Mikó és több más erdélyi

politikus az abszolutista rendszert hosszú idejű állapotnak képzelték el s attól féltették az erdélyi magyarságot, hogy elveszítheti identitását az „összmonarchiában”. A félelem most már nem csak a Herder-féle jóslat miatt, de a bécsi politika következtében is felerősödött: ugyanis Mikónak tudomására hozták, hogy a bécsi kormány „magyar Erdélyországot” nem ismer – csak erdélyi „Kronlandot”. Mivel Erdélyben betiltottak minden intézményes fórumot, ahol az erdélyi magyarság helyzetéről tanácskozni lehetett volna, az alapítók nem minden ok nélkül gondoltak arra, hogy a létesítendő Múzeum-Egyesület alkalmas lehet az országgyűlés, megyei közgyűlések szerepének felvállalására is. A Monarchia külpolitikai helyzetének látványos rosszabbodása azonban arra fogja kényszeríteni néhány év múlva a bécsi politikát, hogy feladja Erdély teljes beolvasztásának tervét a Habsburg Birodalomba.

Az alapvető cél azonban a tudományművelés és múzeumi gyűjtőmunka intézményesítése volt. Olyan intézményre van szükség a hova „összegyűjtik nemzeti kincseinket”, amelyben „nyelvünk tökéletesítésén, a tudomány s főként a hazai történetek és természettudományok művelésén, népszerű alakban terjesztésén és gyarapításán fognak a hívatottak munkálkodni.”¹⁷

A tudományművelés által tökéletesedni fog a nyelv, „rendszere kitisztul”, a tudományos ismeretek gyarapodnak, ez terjed a nép körében is, a művészetek is nyernek, mert otthonra lelnek. A tervezett intézmény minden erdélyi magyarnak érdeke: „Ha Múzeumunk lesz: a tehetséges ifjú, a lelkész, a tanár, a hírlapíró, az irodalom férfia, a tudomány és művészet valamennyi barátja és művelője lelend magának forrást, honnan ismereteit gyarapítsa; eszközöket, mik által tehetségeit kifejtse, tért, hol magát kitüntesse.”¹⁸

Az intézménynek magyar jellegűnek kell lennie, mert erre van igénye és szüksége a magyarságnak. Az eddig történeteket az alapító a következő tételekben foglalta össze:

- 1) Az erdélyi magyar és székely nemzet 1841–1843-ban óhajtotta egy országos könyvtárral egybekötött Erdélyi Múzeum megalapítását.
- 2) Az alapításra kizárólag magyar és székely hazafiak tettek felajánlásokat.
- 3) A legelső alapítótól, gróf Kemény Józseftől¹⁹ kezdve 1842. december 23-ig, amikor az ügyletet lezárták, mindenki csak a Kolozsvárt felállítandó nemzeti múzeum gondolatát támogatta.
- 4) Az országgyűlés többsége nem akart terhet rakni a „más ajkú népekre”, még akkor sem, amikor országos múzeumot emlegettek.
- 5) A szász nemzet képviselői kérték, hogy a létesítendő múzeumot ne nevezzék országosnak, hanem Magyar Nemzeti Múzeumnak.
- 6) A múzeumi tervezet nem kapott uralkodói megerősítést, de a „meg nem erősítést” sem mondták ki.

A Múzeum székhelye Kolozsvárt legyen. Itt van az eddigi gyűjteménye: 22 000 könyv, több ezrekre menő oklevélgyűjteménye, ásványgyűjteménye, készpénze, s így „csak hely lévén szükséges és egybeállíthatási kormányi engedély”.²⁰ Hogy az első kérdést nyomban megoldottnak tudhassa, nyilvánosan felajánlotta, minden ellenszolgáltatás nélkül, a kolozsvári 10–12 holdas kertjét a rajta levő épületekkel együtt a létesítendő múzeum számára. Érdeemesnek tartjuk hosszasan idézni Mikó felajánlását: „Hogy a Múzeumnak Kolozsvárt és lehető gyors felállításának ezen szinte legnagyobb akadálya elháríttassék, hazám iránti szent tartozásimnak némi részben ez által is lerovása, féltve szeretett nemzetiségem s az erdélyi magyarság jövődjének ez által is inkább biztosítása tekintetéből azon Külső-Szín [!] utcai kertemet, melyet én erdélyi kormányzó s magyar akadémiai elnök gr. Teleki József dicsőült barátomnak Erdélyből eltávoztakor az ő emléke iránti tiszteletből megvásároltam, az ott általa építeni kezdett nem dísztelen, sőt kellemes fekvésűnek is mondható lakot teljesen elkészíttettem, magát a kertet egy meglehetősen rendezett kertté alakíttattam, ezennel egész terjedelmében úm. magát az előtermet, két emeletben kilenc szobát [...] az Erdélyi Múzeumnak ajánlom és ajándékozom.”²¹

Hátra volt még annak a kérdésnek az eldöntése, hogy egyén vagy testület kezdeményezze-e a múzeumot. Állam által létesítendő országos érdekű múzeumról nem lehetett szó az ismert körülmények miatt, ezért „mi, erdélyi magyarok a mi anyagunkból, a mi költségünkön, a mi kebelünkben és a mi nemzeti és intelligentiális érdekeinknek megfelelő, de az országos érdekeknek ellenére nem levő, sőt a közhazának díszére szolgáló, mindenkinek szabad használatára leendő Múzeumot akarunk állítani”.²² Vagyis az erdélyi magyarság csak önerőre támaszkodva létesíthet nemzeti múzeumot, amelyet – fejtette ki Mikó gróf – egyesület tarthat fenn.

Mikó programja tehát: Nemzeti Múzeum s annak működtetésére polgári társaság Erdélyi Múzeum-Egyesület névvel, amely egyszersmind tudományos intézmény. Azután részletezi elképzelését az intézmény fenntartásáról és vezetéséről. De mindenekelőtt arról, hogy meg kell szerezni az alapításhoz nélkülözhetetlen engedélyt. E nagy értékű felajánlás híre gyorsan elterjedt, s egyre gyakrabban kezdték Mikót Széchenyi Istvánhoz hasonlítani, pontosabban Erdély Széchenyijének nevezni.

Valóban Erdély Széchenyije volt? És ha igen, mennyiben lehetett az? Széchenyi és Mikó Imre között sok a közös vonás. Szerintünk a legalapvetőbb a gondolkodás, a törekvés, a szándék azonossága: az elmaradott magyarság felemelése Európa fejlett nemzeteinek színvonalára. Mégpedig elsősorban a civilizációs vívmányok átvételével s azok hazai alkalmazásával, de – és ez nagyon lényeges – a magyar kulturális hagyomány megőrzésével, a nemzeti jelleg hangsúlyos védelmével, különösen az intézményi rendszerben.

Ők az építkezést, a nemzet fejlődését, felemelését nem forradalom, hanem evolúciós békés úton képzeltek el. Az intézményalapításban hajlandóak voltak saját vagyonukból áldozni: koruk mecénásai voltak. Mindkettőjüket a „konzervatív liberálisok”, a „fontolva haladók” közé sorolták a kortársak. A közjó szolgálata, a műveltség terjesztése is gondolkodásuk közös vonásai közé tartozott. Írásaiból és munkásságából kitűnik: Mikó Imre gróf Széchenyit példaképének, magát követőjének tartotta. Ezt hangsúlyozva azt is látnunk kell, hogy Mikó Imre mégis szuverén egyéniség, őt kiemelkedő emberi kvalitásai, kivételes karizmája segítette a sikeres munkában.

De térjünk vissza a Múzeum-Egyesület alapításához. Tettének kedvező fogadtatása újabb ösztönzést jelentett Mikó számára, s nem késlekedve szervezőbizottságot alakított, hogy kidolgozza az Egyesület szabályzatát. Ez rövid idő alatt megtörtént, s 1856. május 1-jén már egy szűkebb értekezlet vitatta meg, aztán maga Mikó vitte Bécsbe. Az esemény időpontjáról pontos információval rendelkezünk. A május 27-én dátumozott levelében írta a fiának Kolozsvárra: „Én tennap valék a felségnél kihallgatáson, hol beadtam a Múzeum felállíthatása iránti kérelmünket – kegyes fogadtatásban és biztató ígéretben részesültem.”²³ Ilyen „biztató ígéretekben” sokszor lesz még része az alapítónak: júliusban újra Bécsben járt, ahol tudomására hozták a felsőbb hatóságok észrevételeit a beterjesztett alapszabállyal kapcsolatban, ezért röviden lássuk az alapszabály néhány lényegesebb tételét, hogy aztán a kifogásokat pontosabban ismertessük.

Az eredeti szabályzat szerint az intézmény megnevezése: Erdélyi magyar múzeum-egylet.²⁴ Ennek célját az első paragrafus pontosan meghatározta: az Egylet Kolozsvárott múzeumot alapít, hogy „ezáltal mind Erdély ismertetését, mind pedig benne a komoly tudományok fejlődését elősegítse”: kijelölt kettős cél tehát – a múzeumi és akadémiai – együtt jelent meg a tervzetben. Az egylet tagja lehet minden önállású és tudománnyal foglalkozó vagy tudományt kedvelő, önként csatlakozó „osztrák birodalombeli polgár.” A múzeum részei: könyvtár, régiség- és pénzgyűjtemény-, „természetráji”, (természettudományi) gyűjtemények, művészi tárgyak gyűjteménye és egy „fűvészkert”. Ezek meghatározott időben minden polgár számára nyitva állnak. Az egylet által művelendő tudományok köre nem terjed ki a hittanra és politikára. A tudományok iránti kedv ébresztése érdekében a választmányi üléseken tudományos értekezleteket és felolvasásokat tart, ezeket havi füzetekben vagy évkönyvekben közreadja. A továbbiakban a tervezet az egylet működésének részleteit szabályozza.

Az egész tervezet visszafogott, nemzeti célokat nem említ, látható, hogy összeállítói Bécs „vigyázó szemére” tekintettel voltak. De ez semmiképpen sem jelentette azt, hogy a nemzeti célokról lemondtak volna.

A tervezet benyújtásával megkezdődött az 1856 májusától 1859 novemberéig tartó huzavona. Bécs ígéretett, Mikó módosította a tervezetet, de a hatóságok újra és újra más kifogásokat emeltek. Voltaképpen az történt, amit később Mikó Imre pontosan megfogalmazott: Bécs zsarolni akarta őt és társait, hogy Erdély ügyeit ne Erdélyben, egy múzeumnak nevezett volta-képpen nemzeti jellegű Egyesületben tárgyalják, hanem Bécsben a Birodalmi Tanácsban.²⁵ De ő kitartó volt: miközben járta Bécsset s módosított a tervezeten, szervezte az Egyesületet; folyt a könyvtári, levéltári, numizmatikai s természetrajzi anyag begyűjtése, a szervezőbizottság ülésezett, felhívásokat bocsátott ki.

Bécsben az ügyet az oktatási minisztérium, a rendőri dikasztéria és a Helytartótanács elé utalták, de maga a miniszterelnök is – akit a referens szerint ez a kérdés nagyon érdekelt – nyomon követte az eseményeket. A forrásokból világosan kiderül, hogy a bécsi kormányzat kezdettől fogva gyanút táplált Mikó kezdeményezésével szemben, s a jóváhagyást halogató taktikáját azzal leplezte, hogy az alapítandó intézmény anyagi és szervezeti feltételeit hosszú ideig vizsgálta. De a kifogásait Bécs csak nehezen csepegtette, s legtöbbször csak szóval, üzenet formájában hozta Mikó tudomására. E szerint: olyan „tudós társaságról, amelyet az alapszabály tartalmaz, »nem lehet szó«, s a tervezett intézmény nevét is meg kell változtatni: nem nevezhető Erdélyi Magyar Múzeumnak, hanem csak Erdélyi Országos Múzeumnak”. Ugyanis, amint már idéztük: Bécs „*Magyar Erdélyországot* nem ismer [kiemelés az eredetiben] csak erdélyi Kronlandot”.²⁶

A Bécsből érkezett utasítások alapján Schwarzenberg kormányzó értésére adta Mikónak, hogy az alapszabályból azokat a rendelkezéseket hagyják ki, amelyek egy tulajdonképpeni tudós társaságra vonatkoznak, s még csak utalás se történjék az egylet tagjainak szervezett tudományos munkásságáról az egylettel kapcsolatban. Továbbá, az Egyesület neve legyen „Erdélyi Országos Múzeum”, mert ez „minden szándékos nemzeti különállásra vonatkozó gyanút kizár”, s biztosítani kell a más nemzetiségek hatékony részvételét a szervezetben.²⁷ Vagyis Bécs szerint Erdélyben nem lehet magyar tudós társaság, s a múzeum sem lehet magyar nemzeti jellegű szervezet. Ezzel már két alapvető jellegzetességétől próbálták megfosztani a Mikó által tervezett intézményt. Aztán újabb és újabb kifogásokat találtak. A Múzeum célját csak Erdély ismeretét segítő ún. honismereti tanulmányokra kell korlátozni az alapszabályban. Ezek elfogadása esetén a minisztérium az uralkodónak ajánlani fogja a szabályzat megerősítését.²⁸

Ezt a nagyon halvány ígéretet is kihasználta Mikó arra, hogy a szervezés előbbre jusson; 1856. november 16-án felhívást küldött Erdély és Magyarország kiemelkedőbb értelmiségi személyeihez és számos intézményhez

tagok és újabb felajánlások gyűjtésére, s bejelentette, hogy az eredmények visszaérkezése után közgyűlést hirdet, amely vezető bizottságot választ és módosítja az alapszabályokat.

A felszólításnak hatalmas visszhangja és sikere volt: személyek és intézmények jelentették be belépési szándékukat, valamint felajánlásaikat. „Felszólításaim már mindkét országban szétküldettek; itt nálunk javában folynak az aláírások: szegény, gazdag, ifjú, öreg siet filléreit a szent ügyre áldozni. Még eddig minden osztálynál nagy rokonszenvre talált az ügy” – írta Mikó gr. Esterházy Lászlónak és gr. Gyulai Lajosnak, arra kérve őket, hogy írásban erősítsék meg újra előbbi felajánlásaikat.²⁹ Hasonló levelek százait küldte szét, s aligha maradt egy-egy pozitív válasz nélkül. Különös jelentőségű volt a Magyar Tudományos Akadémia válasza Mikó felhívására, amely a lehető legkedvezőbb volt. B. Eötvös József alelnök és Toldy Ferenc titkár levelét tekintettel a levél rendkívüli fontosságára, ezt egészében közöljük.

„Nagyméltóságú Gróf Úr!

A Magyar Akadémia, mai ülésében hallotta olvastatni Kolozsvárt e hó 16-kán költ felszólalását az Erdélyi Múzeum-egylet ügyében.

Intézetünk valódi hazafiúi örömmel üdvözli Excellentiádat e téren, melyen egyedül van nemzetünknek jövődjöje, ti. a tudományos emelkedés által tartalmazított és nemesített nemzetiségen. Excellentiád bölcsen belátta a kor legégetőbb szükségét. Ki kell emelkednünk a szegénységből, mely a szellemi fejlődésnek legfőbb akadálya: Excellentiád szerencsésen folyamatba hozta a gazdaság kiképzésére működő egyesületet; egész erővel tűzpontokat kell alkotni a nemzeti művelődésnek: s az Erdélyi Múzeum eszközöket fog erre nyújtani a testvér hazának, az elszórt erőket egy célra fogja összekötni, azokat kölcsönhatás előidézése által nevelni, a lankadt figyelmet felébreszteni, s új korszakot deríteni fel azon hazára, mely egyszer már a magyar irodalom anyaországa volt. S az új korszak története magasztaló beszéd lesz Excellentiád nevére. A Magyar Akadémia elismerése legyen Excellenciádra nézve záloga azon hálás tiszteletnek, mellyel e nemes munkásságot és áldozatokat Magyarországnak minden előre látó hű fia tekinteni fogja.

Excellentiád nov. 19-ről költ becses levelében átengedését óhajtja a részünkre, szíves közbenjárása által, kinyert Aranka-gyűjteménynek. Az Akadémia célja annak megszerzésében annak megmentése volt: mikor az Erdély léssen, nem szűnik meg szellemileg a mienk is lenni: s így örömet lemondunk anyagi birtokáról, első jelül azon kézfogásnak, mely bennünket a keletkező társintézettel testvérileg összefűzend.

Legyen Excellentiád egyszersmind bejelentője azon határozatunknak, mely szerint az Akadémia minden eddig megjelent s jövőben készülendő nyomtatványaiból az Erdélyi Múzeumnak szabad példányokat fog juttatni, s

emellett mindenkor mindennemű eszközeit tudományos használatul atyafiságos készséggel rendelkezése alá állítani.

A Magyarok Istene tetézzé a keletkező Intézetet legjobb áldásával: a hazafiak munkás és áldozó részvételével; Excellentiádat pedig úgy szeresse, hogy annak teljes virágzását, nemes törekvései legszebb jutalmául mielőbb láthatnia engedve legyen.

Költ Pesten, 1856. november 24. öszves akadémiai ülésünkben.

B. Eötvös József m.k. Toldy Ferenc m.k. titoknok²³⁰

Toldy Ferenc arról is értesítette Mikót, hogy az Akadémia november 24-i ülésén felolvasta felhívását, s megnyitotta az aláírási ívet, amelyet nyomban 24 magyar akadémikus írt alá, ezzel juttatva kifejezésre, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagja kíván lenni.³¹ Báró Eötvös József és Kubinyi Ágoston alapító tagnak iratkozott be, a többi részvényes tagnak, köztük az ismeretebbek: Barabás Miklós, Ballagi Mór, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Csengeri Antal, Hunfalvi Pál, Kemény Zsigmond, Pauler Tivadar, Toldy Ferenc, Vencel Gusztáv.

Mikó Imre a Bécs által kért módosítások elvégzése érdekében új tagokkal egészítette ki az ideiglenes választmányt, azt javasolták, hogy kompromisszumok árán is meg kell alapítani a Múzeum-Egyesületet (Egyed 2007: 294-302), de az is nyilvánvaló volt, hogy az erdélyi magyarság nagy többsége magyar nyelvű és jellegű intézményt akar, s csak ennek biztosítása esetén hajlandó pénzzel és muzeális adományaival támogatni az alapítást. Erre Mikó többször is határozottan kifejtette, hogy az ő szándéka is magyar nyelvű intézmény létrehozása, és ezt a szász és román értelmiségiekkel folytatott levelezésében is igyekezett megindokolni. Végül is több szász s román politikus és értelmiségi, egyházfő – ha bizonyos fenntartásokkal is – elfogadta Mikó álláspontját, sőt felvételét kérte az Egyesületbe.

Mikót azért is tisztelték, mert nemzetiségi politikai felfogása átlátható, mindenki számára nyílt volt: „Nemzetiségünk iránti hő érzés nem feltételezi azt, hogy a többiektől idegenkedjünk, azokban elleneinket nézzük – a magyar legyen magyar, a szász legyen szász, az oláh legyen oláh, ápolja mindegyik saját nemzetiségét, ezért jól megférhetnek egymás mellett, s ha a haza közérdekéről van szó, fogjanak kezét annak előmozdítására.”³² Vagyis az identitás megőrzése, a másság elismerése és együttműködés közös ügyekben – ez volt Mikó erdélyiségének s nemzeti politikájának lényege.

Mivel a kibővített tanácsadó testület, Bedeus József, Kriza János, Nagy Elek, Nagy Péter, Vass József, Zeyk Károly, Finály Henrik elfogadta a Bécs által elengedhetetleneknek nyilvánított változtatásokat, így több mint három évi küzdelem után jóváhagyták az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítását.

Következésképpen 1859. november 23–26. közt megtarthatták az alakító közgyűlést.

Az alakuló közgyűlés

A közgyűlés napját ünnepként élte meg az erdélyi magyar értelmiség. Úgy érezte, hogy sikerült egy olyan intézményt létrehozni, amely nemcsak a tudományos élet központja lesz, hanem egyféle „parlament” is, ahol minden olyan kérdést meg lehet vitatni, amely a magyarság számára felvetődik. Növelte az esemény jelentőségét a Magyar Tudományos Akadémia küldöttségének jelenléte, élén báró Eötvös József alelnökkel; a küldöttség tagja volt Csengery Antal, az Akadémia jegyzője, Kovács Gyula, a Nemzeti Múzeum őre. A Redout nagytermében ülésező közgyűlésen 383 tag jelent meg s tanácskozott b. Liechtenstein kormányzó jelenlétében. Mikó nagyívű beszédben tekintette át a megtett utat, s jelölte ki a közelebbi s távolabbi teendőket. A beszéd kitért arra, hogy a jóváhagyott alapszabály nem éppen olyan, mint amilyent az alapítók szerettek volna: „Az alapszabályokat akként kellett egybealkotni, hogy rajtok, mint az egyesületi nyíltparancs és jelenlegi kormányrendszer kívánalmain alapulókon, a m[agas] kormány is megnyugodjék, s mint a kitűzött célt nem kockáztatóktól, az alapítók is bizalmukat meg ne vonják, segélyüket meg ne tagadják”.³³

Emlékeztetőül: az első alapszabály, amelyet 1856-ban terjesztettek fel, „Erdélyi Magyar Múzeum-egylet”-ről szólt, a végleges alapszabályban az intézmény megnevezése viszont „Erdélyi Múzeum-egylet”, vagyis hiányzik a magyar jellegét feltüntető kitétel. De a névben bekövetkezett változásnál fontosabb volt egy másik; ugyanis az eredetiben célként szerepelt a múzeumalapítás mellett az is, hogy az egylet „a komoly tudományok fejlődésének” elősegítője lesz. Tehát a múzeumi és az akadémiai cél együtt volt célként megnevezve a korábbi alapszabályzatban, de az újból az akadémiai jelleg már hiányzott, sőt ki kellett hangsúlyoznia azt, hogy „A Múzeum-egylet magának semmi tudóstársasági rangot vagy tekintélyt” nem kíván.³⁴

Az akadémiai célról csak a kényszer hatására s bizonyos, hogy csak formailag volt hajlandó lemondani az alapító, amit a megnyitóbeszédben a közgyűlés előtt világosan ki is mondott. Szerinte, miután az Egyesület megszerezte a jóváhagyást, Erdélyben is be kell töltenie azt a célt, amely „minden országnak és népnek jogosultsága és kötelessége”, amit pontosan kifejez az a kijelentése, hogy „a mi célunk: a tudományosságnak egy új templomot alkotni egyesületi úton!”³⁵ Hogy mennyire tudományos intézménynek is szánta Mikó az alapítandó egyesületet, az kiderül az 1860-ban tartott első tudományos ülészen elhangzott megnyitóbeszédéből, amikor is kifejtette: mind a

történeti, mind a természettudományok művelését fel kell karolni. Az arányt a két tudományág között maguk a tudományművelők döntenek majd el. Az igazgató választmány „egyenlő rokonszenvvel van mindkettő iránt; meg van győződve, hogy a hazai műveltség érdekében egyik oly szükséges, mint a másik, s szívből óhajtja, hogy a tudomány mindkét ágánál számos és erős képviselői legyenek”.³⁶

Vagyis Mikó nem volt hajlandó elejteni a tudományművelést mint célt.

Természetesen egyesületi úton megszervezni, s főleg fenntartani egy országos múzeumot, amit a legtöbb országban az állam vállalt magára, hatalmas feladat elé állította az alapítókat. Mikó Imre, mint kezdeményező, mindenkinél jobban érezte ennek a súlyát és felelősséget. Beszédében kiemelte, hogy amíg máshol közös pénzügyi alapból fedezik a tudomány művelésének költségeit, „mi az alapítás és fenntartás minden gondját, költségeit és felelősségét önvállainkra és lelkiismeretünkre vesszük, s az intézet jó és balsorsát százak és ezerek önkéntes ajánlatára, adott – de az idők és emberi sors változásainak alávetett – szavára fektetjük, ahol a kötelességteljesítést egyedül a kötelességérzet és semmi kényszerítő törvény nem ellenőrzi” – hangsúlyozta.

Látjuk, mennyire tisztában volt Mikó azokkal a nehézségekkel, amelyeket az alapítók önkéntesen vállaltak. Jobban oda kell figyelnünk az alapítónak azokra a kitételeire is, amelyek a múzeumi és akadémiai cél együvé tartozását emelik ki, mert nem kis bátorság kellett szembehelyezkedni a Bécs által kikötött s leszűkített, csupán honismereti jellegű egyesületi célkitűzéssel, amikor ő erőteljesen hangsúlyozta a tudományos célt, mert a tudomány nem „cifrálkodási divatcikk, hatalom az”. Közbevetve, ezért nem véletlen, hogy a kiegyezés után az Egyesület nem késlekedett új alapszabályt alkotni, amelyből természetesen kihagyták azt a korábbi kitétel, amely szerint az intézet nem törekszik tudóstársasági státusra, viszont belefoglalták: „Az Egylet a múzeum által igyekszik a hazai tudományos törekvéseket elindítani, a tudománykedvelőknek tért nyitni.”³⁷

Mikó törekvéseit teljes mértékben támogatta báró Eötvös József, amikor kijelentette: egy nemzet tudományos kifejlődésének eszközlésére egy középpont nem elégséges, ezért a Kolozsvárt megalakult új intézmény hiányt pótol. (Jakab 1859: 362)

Közismert, hogy az alapítás szándékát bejelentő 1856. március 1-jei felhívásában, amelyet *Szózat*ként emlegetünk, Mikó már pontosan megjelölte: egyesületet kell létesíteni, amely tudományos célból nemzeti múzeumot alapít. Több mint érdekesek, elgondolkodtatóak gróf Mikó Imrének a létesítendő intézménnyel kapcsolatos metaforái: amikor „tudományossága új szentegyházának”³⁸, máskor „köztemplomnak” nevezi azt: „állítsanak Er-

délyben is egy köztemplomot a tudománynak, gyűljanak meg közöttünk is új oltártüzei az ismereteknek, legyen nekünk is Múzeum-Egyesületünk.”³⁹

Az alapító fenti hasonlatai nem voltak múló ötletek, stílusfordulatoknak sem nevezhetők, mert többször visszatért ezekhez, hangsúlyozva: Erdélyben ezt a magyar intézményt sem az állam hozta létre, hanem társadalmi összefogás eredményeként létesült, valahogy úgy, mint az egyház s temploma. Arra is gondolhatott, hogy amint a templomnak hívőkre, hívekre van szüksége, a tervezett egyesület érdekében is mindenekelőtt híveket, tagokat kell gyűjteni, hogy aztán maguk legyenek az alapítók és a fenntartók is. Ezért figyelmeztetett az alakuló közgyűlést összehívó felhívásában arra, hogy a tapasztalt lelkesedés ne legyen szalmatűz, hanem inkább áldozatvállalás és elkötelezettség.

Ennek jegyében zajlott le az alakuló közgyűlés, ezelőtt másfél évszázaddal Kolozsvárt, abban a teremben, ahol 1790 óta – egy kivételével – az erdélyi országgyűléseket tartották. Mikó gróf az 1859. november 23-i beszédében – valószínű, a bécsi abszolutista kormányzás korábbi elutasító állásfoglalására is célozva – ezeket mondta: egyetemeket, akadémiát sok országban törvényhozási vagy kormányzati úton, az ország közforrásaiból, törvény által alapítanak, „míg mi az alapítás és fenntartás minden gondját, költségeit és felelősségét önvállainkra s lelkiismeretünkre vesszük.”⁴⁰ Nem volt könnyű a feladat, de vállalta a közgyűlésen szavazati jogokat gyakorló 383 egyesületi tag, s az akkor már háromezren felüli adományozó elfogadta, mert egyetértett azzal, ami az elnöki programadó beszédében elhangzott: a tudomány nem divatcikk, hanem hatalom, egyénnek, országnak olyan szükség, amely nélkül nincs haladás, nincs versenyképes kereskedelem, és nem lehet öntudattal felvértezett társadalom sem. Ezekért az alakuló intézmény mind a human, mind a természettudományok felkarolását tervezte, hogy hatni tudjon a műveltség terjesztésére, s hasznára váljon „minden tanulni és tudni vágyónak”, valamint Erdély összes népeinek.

Növelte a közgyűlés eszmei, jövőbe mutató jelentőségét a Magyar Tudományos Akadémia küldöttségének jelenléte. Eötvös József alelnök, a nagy hatású művelődéspolitikus igyekezett feloldani azt a feszültséget, amely akkor a régi és új tudományos központ, a Magyar Tudományos Akadémia, illetve az Erdélyi Múzeum-Egyesület között keletkezhetett volna. Kifejtette: a tudományok terén a központosítás „csak bizonyos pontig lehetséges, s csak annyiban üdvös, amennyiben ezen túl nem lép”; ebből következik, hogy „egy nemzet tudományos kifejlődésének eszközlésére egy középpont nem elégséges” ezért köszönti s üdvözli azt az intézetet, „melyet Erdély a tudományoknak alkotott”, hiszen az nem „az elkülönzésnek eszköze, hanem csak egységünknek egy új kapcsa leend”.⁴¹

Százötven év távlatából nem nehéz azt észlelnünk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és az Erdélyi Múzeum-Egyesület viszonya valóban úgy alakult, ahogyan azt Eötvös József és Mikó Imre eltervezte és előre látta: az EME elsőrendű szerepet vállalt az erdélyi magyar tudományosságban, de mindig kapcsolatban állt a Magyar Tudományos Akadémiával, „a nagyobb testvérrel” – ahogy Mikó gróf emlegette.

Az eszmei, elméleti kérdéseket tárgyaló beszédek meghallgatása után, a közgyűlés áttért első feladatára, az alapszabályok elfogadására, ami gyorsan megtörtént, s ezzel a közgyűlés az Erdélyi Múzeum-Egyesületet megalakultnak nyilvánította. Azonban mégis bekerült a közgyűlési jegyzőkönyvbe egy furcsának tűnő megjegyzés: „[...] óhajtható lett volna, hogy a szabályok [a] kezdetben felterjesztett alakjokban nyertek volna megerősítést”.

Mi volt a szemrehányásnak is beillő megjegyzésnek hátterében, miért szerették volna jobban az alapítók az eredeti, már közel négy éve megfogalmazott, s az uralkodóhoz felterjesztett alapszabályt, mint az újabbat? Azért szerették volna jobban, mert az nyíltan kimondta, hogy az alapítók „Erdélyi Magyar Múzeum Egylet”-et akarnak, amelynek célja egy múzeum szervezése és az összes „komoly tudományok művelése”, viszont az új, jóváhagyott szabályból kimaradt a magyar jelző, s előírta, hogy az egyesület nem művelheti az összes komoly tudományokat, csak a honismereti jellegűeket, s azt is inkább népszerű szinten, mert az új alapszabály szerint az Egyesület „magának semmi tudós társasági rangot és tekintélyt nem fog követelni”. Azaz az Erdélyi Múzeum-Egyesület nem válhat tudományos akadémiaivá. Ez ugyan homlokegyenest ellenkezett az alapítók szándékával, mégis kénytelenek voltak ezt a kompromisszumot elfogadni, azért, hogy az intézmény létrejöheszen. Hogy valóban politikai-kormányzati kényszer miatt mondott le az egyesület a tudós társasági rangról, azt mindennél világosabban bizonyítja a kiegyezés után, 1869-ben elfogadott szabályzat, amelyből teljesen kiiktatták azt a paragrafust, amely szerint az EME nem lehet tudós társaság.

Az új intézmény szerkezetét illetően a régi és az új alapszabály egyformán rendelkezett: az Egyesület múzeumot alapít, tehát kettős, de szorosan összetartozó intézmény született. És pontosan meghatározta mindkettő belső struktúráját, nevezetesen az egyesület tagságát és vezető testületeit, valamint a Múzeum részeit: a könyv-, régiség- és éremtárt, terményrajzi [természetrajzi] gyűjteményeket, amelyekhez a fűvészkert tartozik, s azt is megjegyezte: a gyűjteményekből „a művészeti tárgyak sem rekesztetnek ki.”

Az alakuló közgyűlés titkos szavazással határozott az egyesület hivatalos nyelvéről: mind a 383 szavazó a magyarnyelvűséget fogadta el. A közgyűlés jegyzőkönyve szerint: „a múzeum-egylet és ezáltal alapítandó múzeum alakulása jelen alkalmával ezennel közegyetértséssel meghatározza a közgyű-

lés, hogy a múzeum-egylet belkormányzásában, minden tanácskozásában, kiadandó havi vagy kötetlen füzeteiben, vagy évkönyveiben a magyar nyelvet használja.” Ezt a határozatot működése minden életrésztében megőrizte az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Az anyanyelvűség egyébként Erdélyben a XIX. századtól mindhárom nemzetiségnél, mind a kultúrában, mind a tudományban alapvető elv volt.

Az alakuló közgyűlés nem érhetett véget az új vezetőség megválasztása nélkül: az nem volt kétséges, hogy az egyesület elnökévé gróf Mikó Imrét választják meg, ami nagy lelkesedéssel megtörtént, alelnöknek gróf Lázár Miklóst, titkárnak Finály Henriket szavazták meg, a pénztárnok Bányai Vitális lett. Ugyancsak titkos szavazás eredményeként ellenőri funkciót kapott Szabó József, a gazda szerepét Bíró Lajos, az ügyvédt Fehér Márton töltötte be. A 12 tagú választmány 36 jelöltre került ki.

Gróf Mikó már a közgyűlés előtt nagy körültekintéssel igyekezett olyan személyekkel munkatársi viszonyt kialakítani, akiket a múzeum s az egyre növekvő tárainak vezetésére alkalmasaknak látott. Köztük volt a kor két kiemelkedő tudósa: Brassai Sámuel és Szabó Károly. Brassait múzeumórré, Szabó Károlyt pedig könyvtárossá választották. Előbbi a természettudományi tár vezetőjeként ideiglenesen a múzeum igazgatójának funkcióját is ellátta, Szabó Károlynak pedig rövid időre a könyvtár mellett az érem- és régiség-tár szervezése is feladata volt. A közgyűlés megszavazta a múzeumi tisztviselők és segélyszemélyzet számára nagy gonddal és részletességgel kidolgozott utasításokat is.

1859. november 26-án három, ceremóniákat sem nélkülöző, kimerítő nap után gróf Mikó Imre elnök záróbeszédében a következő, máig érvényes felkéréssel fordult a közgyűléshez: „Ha elhagyják is a termet és várost, ne hagyják feledésbe menni szívekben a múzeumot, s azzal kapcsolatos drága és közös érdekeink szent ügyét; győződjenek meg, hogy mi itt benn akármily buzgók vagyunk, mégis az ügghöz méltó erőt és sikert kifejteni csak az egész ország meleg rokonszenve és erélyes gyámolítása által válunk képesekké.”

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakulását az erdélyi magyar értelmiség nagy győzelmeként élte meg. És joggal, mert egy évtizeden át úgyszólván minden nyilvános működési tér zárva volt előtte, s most mégis a saját erejéből olyan nemzeti intézetet sikerült létrehozni, amelyet a legalkalmasabbnak vélt alkotó energiáinak kibontakoztatására. Kolozsvár pedig méltó helynek bizonyult a magyar közvélemény bizalmára.

A Múzeum és Múzeum-Egyesület 1859-ben megkezdte legális működését, s tisztán kell látnunk azt is, mikor és hogyan tűnt el a múzeum az intézmény keretéből, holott az Erdélyi Múzeum-Egyesület máig őrzi nevében a muzeális célokat is.

Ezek és a hozzájuk kapcsolódó kérdések félreértések forrásai voltak és ma sem teljesen mentesek azoktól. Ezek az intézmény magyar jellegével voltak kapcsolatosak és ez napjainkban is fel-felvetődik. Ezért nem lehet felesleges arról is szót ejtenünk, hogy Erdélyben a különböző nemzeti kultúrák és intézmények külön szerveződése bevett történeti gyakorlat volt. A századoknak már az EME előtt megvolt a múzeumuk (a Brukenthal) és a szervezetük (Verein für Siebenbürgische Landeskunde), s a románok is 1861-ben megalakítják saját irodalmi és kulturális egyesületüket, amelyet röviden ASTRA-nak neveznek. Mikónak végre sikerült elfogadtatnia a magyar egyesület gondolatát, amit elősegített az is, hogy alapszabályilag rögzítették a múzeum nyitottságát, valamint azt is, hogy a Múzeum-Egyesületnek tagja lehet bárki, aki az alapszabályoknak megfelel.

A Múzeum-Egyesület életszakaszai és működése

Mint minden hosszú életű egyesületnek, az EME-nek is különböző életszakaszait különböztetjük meg. Kétségtelen, hogy az EME az abszolutizmus idején meg tudott felelni az elvárásoknak: az erdélyi tudományosság központja volt és egyetlen gerjesztője a tudományos életnek. Egyesítette Erdély magyar értelmiségének a legjavát, de nem kellett pótolnia országgyűlést vagy megyei közgyűléseket, mert 1867-ben a kiegyezéssel Erdély újra egyesült Magyarországgal, és ezzel új helyzet alakult ki az EME számára is. Helyzete annyiban javult, hogy megszabadult a Bécs által az abszolutizmus idején rákényszerített megszorító szabályzatoktól, de az anyagi helyzetét nem sikerült biztosabb alapokra helyezni: továbbra is társadalmi támogatás tartotta fenn. De tevékenysége nem lankadt, sőt kiszélesedett.

Az Erdélyi Múzeum és Múzeum-Egyesület munkássága két nagy területet ölelt fel: 1. a muzeális gyűjtőmunkát és 2. a tudományos és tudományterjesztő tevékenységet.⁴² A gyűjteményeknek mindig a könyvtár képezte a legnagyobb állagát, amelynek alapját gróf Kemény József több mint 5000 kötetből álló adománya képezte, az alapításkor 15 439 könyvet, 1083 kéziratot és oklevelet őrzött a könyvtár, az 1870-es évek elejére már elérte a 31 000 kötetet 1919-ben pedig 176 779 kötetből s 116 585 vegyes nyomtatványból állt az EME könyvtári állománya. (Sipos 2009: 46) Az érem- és régiségtár 1863-ban 15 000 darabot számlált, az első világháború végére a régiségek száma 42 000-re emelkedett, az érméké pedig mintegy 40 000-et tett ki.⁴³ Az EME levéltári gyűjteményének történelmi s eszmei értékét aligha lehet számokkal kifejezni, mert ebben olyan családi iratanyag állt össze, amely nélkül aligha lehet elképzelni Erdély írott történelmét. Itt található Kemény József levéltára mellett a Bánffy család, Bethlen család, gróf Rhédey és gróf Mikó

Imre, Teleki Domokos, Radák Istvánné, Esterházy János és még több tíz család hagyatéka. A fondjegyzékben szereplő 5692 standard csomó⁴⁴ ízelítőt nyújt a gyűjtemény nagyságáról, amelyhez hasonlót csak a Magyar Országos Levéltárban találunk. Az EME mintegy 200 darabot kitevő képtára nagy értéket képviselt,⁴⁵ rangos volt a néprajzi és a kőtári gyűjtemény is.⁴⁶ Szólunk kell röviden a természettudományi gyűjteményekről is, amelyek a kezdeti időszakban ugyancsak kiemelkedő szerepet kaptak az EMÉ-ben. Az állattani és növénytani gyűjteményt különös figyelmekkel rendezte Brassai Sámuel. Az állattani múzeum 1889-ben 19 638 tárgyból állt, az ásvány- és földtani gyűjtemény az 1870-es évek elején közel 8000 tárgyat tett ki.⁴⁷

Az Erdélyi Múzeum-Egyesületben, illetve a szakosztályaiban és tagjainak egyéni műhelyében folyó tudományműveléséről a 2009-ben kiadott kötetben méltatott tudósok neve nyújt tájékoztatót. Ebben Apáthy István, Brassai Sámuel, Farkas Gyula, Gelei József, György Lajos, Kántor Lajos, Kelemen Lajos, Koch Antal, Kristóf György, Gróf Mikó Imre, Pósta Béla, Szabó József, Szabó Károly, Szabó T. Attila, Tavasz Sándor munkásságát mutatják be a szerzők. De ez a névsor csak kisebb részét teszi ki a 150 év alatt jelentős tudományos munkásságot kifejtő EMÉ munkatársaknak. A korábbi emlékkönyvekben méltatott személyekre ezúttal nem volt lehetősége az EMÉ-nek újból kitérni. Ezért legyen szabad kiegészítenem a fenti felsorolást tudományszakok szerint.

Az EMÉ történészei közt kiemelkedő volt Jakab Elek, Márki Sándor, Szádeczky Kardoss Lajos, Kőváry László, Szabó Károly, a néprajz művelői közül Kriza János emelkedett ki, a jogászok közt nagy nevet szerzett Balogh Artur, Óváry Kelemen, az orvosok közt országos hírnevet örvendett Genersich Antal, Hőgyes Endre, Brandt József. Úttörő szerepe volt a növénytanban, főként a gyógynövénytermesztésben Páter Bélának. A nemzetközi tudománytörténet is számon tartja Farkas Gyula matematikust, Meltzl Hugó nyelvészt, Böhm Károly filozófust. A szervezőmunkában és tudományosság feltételeinek előteremtésében a kezdetektől nagy feladatokat vállalt magára Finály Henrik.

1867-ben az elnök, Mikó Imre gróf tagja lett az Andrassy-kormányának és az országgyűlésnek, és abban reménykedett, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület állami segélyben fog részesülni a nagyra nőtt és három helyen felhalmozott múzeumi gyűjteményeknek egységes múzeummá szervezésében. Ebben viszont csalódnia kellett, ami egyik oka lesz annak, hogy az Egyesület vezetése más módon próbálja megszerezni a szükséges támogatást. Ennek az ideje rövidesen, már 1872-ben elérkezett azzal, hogy Kolozsvárt alakult meg az ország második tudományegyeteme, és éppen annak köszönhetően jött létre itt, mert az Erdélyi Múzeum-Egyesület megteremtette az egyetemalapí-

tás személyi feltételeit, valamint a tudományművelés bázisait. Mikó úgy látta megoldhatónak a Múzeum kérdését, ha annak szervezési, fenntartási s művelési gondjait megosztják a tudományegyetemmel. Ezt szerződésileg rögzítették, s a Magyar Oktatásügyi Minisztériummal 1872-ben kötött megállapodásban, amely szerint a múzeumi táruk az Egyetem használatába kerültek az EME tulajdonjogának megtartása mellett. Az EME évi járadékot kapott táruinak átengedéséért, azonban ezzel odalett a Múzeum. A táruk kezelését az Egyetem vette át, azok időnkénti megnyitása a nagyközönség számára semmiképpen sem volt azonos a Mikó által tervezett és mindeddig épített „concentrált” Erdélyi Múzeummal.

Mikó Imrét és az EME vezetését sokan elmarasztalták később ezért a kompromisszumos megoldásért, főként azért, hogy az Egyesület az Egyetem mellett háttérbe szorult. Mikó viszont úgy látta, hogy az egyesülés sikeres volt, mert új tudományos erőkkkel gyarapodott az Egyesület. Ennek a kibontakozását ő azonban nem érthette meg az 1876-ban bekövetkezett halála miatt. Tény, hogy 1872 után az Erdélyi Múzeum-Egyesület néhány átmeneti év után megerősödött. A tudományos előadásokat 1879-től két szakosztály szervezte: a történettudományi szakosztály, illetve az orvostudományi szakosztály. Az elhangzott előadásokból több kötetet adott ki az Egyesület. A tudományos munka eredményeit tükrözik a folyóiratok: 1874-től jelent meg az *Erdélyi Múzeum* című közlöny s 1879-től az *Orvosi és természettudományi Közlemények*. Mivel tevékenységét egész Erdélyre kiterjesztette, 1906-tól vándorgyűléseket szerveztek. A félévszázados ünnepi rendezvényt az intézmény a lendületes fejlődés jegyében tartotta meg, amelynek fényét növelte a korszerű s építészeti is jelentős központi Egyetemi Könyvtár épületének elkészülte. Ezt a felfelé ívelő szakaszt azonban megszakította a világháború kitörése, majd az 1918–1920-as trianoni döntés változtatta meg radikálisan az EME működésének alapfeltételeit amennyiben az erdélyi magyarság kisebbségi helyzetbe került.

Az 1919–1920-as eseményektől az 1940-ig tartó időszakot a fennmaradásáért s magyar jellegének megőrzéséért vívott küzdelem jellemezte. Mintegy tíz évre volt szükség ahhoz, hogy megszűnjenek az állandó gánccsokodások, s az egyetlen magyar tudományos intézmény újból folytathassa munkásságát. 1930-ban sikerült az *Erdélyi Múzeum* című folyóiratot újra kiadni, s 25–30 előadásból álló téli tudományterjesztő előadássorozatot rendeztek, vándorgyűléseket tartottak a vidéki városokban. Amint Szabó T. Attila írta: „Valósággal az elmenekült, de egyre visszavárt egyetemet helyettesítette tudásközlő, tudásszerzésre serkentő, önzetlen tudományművelésre nevelő munkásságával. Az EME életének hősi korszaka volt ez.”⁴⁸ Pedig hatalmas nehézségekkel küzdött azért, hogy a működéséhez nélkülözhetetlen anyagi

alapot előteremtse. A Kolozsvárt berendezkedő román egyetem használta a gyűjteményeket, de a magyar állammal kötött szerződés érvényességét nem ismerte el, s következőképpen nem fizetett az EMÉ-nek bérleti díjat. Ekkor az Erdélyi Múzeum-Egyesület működését a korábban neki ajándékozott Wass Ottilia-féle ház szerény jövedelme és tagjainak áldozatvállalása tette lehetővé. A kisebbségi lét mostoha feltételei között csak a hivatástudat s a magyar nyelvű erdélyi tudományosságért vállalt felelősség, valamint a jövőbe vetett reménység tartotta meg az Egyesületet annak ellenére, hogy számos tagja távozott Magyarországra a Ferenc József Tudományegyetemmel együtt. Ebben az életszakaszában a Mikó Imre szellemét és örökségét a legautentikusabban Kelemen Lajos történész, múzeumi titkár képviselte, akit György Lajos, Kristóf György és mások segítettek. De ne feledkezzünk meg Tavaszai Sándor filozófusról, aki 1920-tól tagja volt az EME vezetőségének s támasza Kelemen Lajosnak. Az ő szerepe kiemelkedő volt azért is, mert karizmatikus személye köré jelentős számú magyar értelmiség tömörült.⁴⁹

Az 1940–1944 közötti rövid négy magyar év, amikor Észak-Erdély újra Magyarország része lett, csak arra volt elegendő, hogy az EME megkezdje helyzetének újrarendezését s újra visszaszerezze régi gyűjteményeinek felügyeleti jogát. De alighogy elkezdődött a szokásos tevékenysége, ismét az újrakezdés nehézségeivel kellett szembenéznie az EME vezetőinek.

A Kolozsvárra visszatérő román Tudományegyetem ismét birtokba vette a gyűjteményeket anélkül, hogy azokért az állam vagy a használó intézmény díjat fizetett volna. Az egyesület ilyen mostoha körülmények közt is folytatta munkáját, s az Erdélyi Múzeum két számát is sikerül kiadni, de 1947-ben már elkezdődött ellene az a rágalomhadjárat, amely 1950-ben működésének betiltásához vezetett. A vádak mesterkéltek és képtelenek voltak: arisztokratizmust emlegettek, s az is elhangzott, hogy az EMÉ-nek nem voltak munkás tagjai, tehát nem volt demokratikus intézmény. A berendezkedő kommunista hatalom több román és szász polgári egyesületet is feloszlattott, vagyonukat elkobozta. Az EME vagyonát szétosztották több kolozsvári állami intézmény között. Ekkor sajátították el az EME tulajdonában levő két épületet: a Wass Ottilia által ajándékozott házat és egy másik kolozsvári ingatlant. Az elkobzott gyűjtemények állaga a következő volt: 64 839 tétel magában foglaló állattani tár, 73 227 darabra rúgó ásvány- és földtani gyűjtemény, 100 000 darab földtani botanikai gyűjtemény, 35 000 darabot kitevő régiségvár, 20 000 darabot meghaladó éremvár és gyűjtemény, mintegy 250 ezer kötetnyi könyv, hatalmas hírlapirodalom és okmányvár, az 1700 év előtti régi magyar könyvtár, halotti beszédek, gyászjelentések, színlapok gyűjteménye, térképtár, 1554 darabot kitevő néprajzi gyűjtemény, mintegy 200 képet magában foglaló képtár, 3000 csomagnyi családi és intézményi anyagot tartalmazó levéltár, 9500 darabból álló botanikatörténeti tárgyú herbárium.

Az EME történetében egy olyan negyven évig tartó szakasz következett, amikor nem élhetett szervezeti életet, csak több kiemelkedő tagja egyéni műhelyében folytatódott az a munka, amelyet az EME szelleme hatott át. Kelemen Lajos, Szabó T. Attila, Jakó Zsigmond, Nagy Jenő nevének említésével szeretném illusztrálni az előbb mondottakat. Azt a veszteséget azonban, amely az egész erdélyi magyar tudományosságot érte a diktatúra négy évtizedében, nem pótolhatta néhány nagy tudós mégoly tudatos és példaértékű igyekezete. Annál inkább nem, mivel 1959-ben a Bolyai Tudományegyetemet is felszámolták, beolvasztották a Babeş Tudományegyetem keretébe, s ez mint Babeş–Bolyai Tudományegyetem működött tovább. De a magyar részleg fokozatos elsorvasztása miatt a magyar értelmiség utánpótlásának a lehetősége a minimumra redukálódott.

Ez a helyzet csak a szocialista rendszer összeomlásával változott meg azzal, hogy lehetőség nyílt több régi intézmény újjászervezésére. És valóban azt láthattuk, hogy a negyven évvel korábban betiltott magyar intézmények, mint búvópatakok törtek felszínre és kezdték meg új életüket. Az EME ezek között volt. Néhány régi tagja Jakó Zsigmond köré tömörülve 1990-ben megindította az újjászervezést, és ez sikeresnek bizonyult. Közel két évtizede az EME ismét működik és végzi feladatát. Jelenleg mintegy 800 rendes tagjának hét tudományos szakosztályban lehetősége van a magyar nyelvű tudományművelésre és tudományterjesztésre. Hogy a nemzetközi tudomány fejlődésével lépést tarthasson, a korábbi szakosztályokat kiegészítette a műszaki, informatikai és agrártudományi osztályokkal. Jelentős újítást kezdeményezett az Egyesület azzal, hogy a kutatócsoportokat 2006-ban Kutatóintézeté szervezte át, amelynek fő feladata Erdély történelmének, tudományos és kulturális örökségének kutatása, az Erdélyi magyar szótörténeti tár szerkesztése, a középkori és korai újkor történeti források feltárása és kiadása.

Az EME saját, akkreditált könyvkiadót működtet, s évente 8–10 kötetet jelent meg. Gyarapszik az új kéziratár is.⁵⁰ Szakfolyóiratai: az *Erdélyi Múzeum*, *Műszaki Tudományos Füzetek*, *Orvos- és Gyógyásztudományi Közlemények*, *Acta Scientiarum Transylvanica* a magyar tudományos élet kelléktárához tartoznak. Akárcsak a 2002 óta rendszeresen megtartott *Magyar Tudomány Napja Erdélyben* című nagyrendezvény, amely Erdély legrangosabb magyar tudományos eseménye.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület számos magyar tudományos intézménnyel kötött együttműködési megállapodást és az ezekkel való együttműködés tudománypolitikájának megkerülhetetlen része. Hogy az EME a nagy és felelősségteljes feladatait megalakulásától napjainkig eredményesen végezhette, ha rajta kívül álló okok ebben nem gátolták, azt nem kis részben köszönheti annak a szoros kapcsolatnak, amely közte és a Magyar Tudományos

Akadémia között az idők folyamán kialakult. A Magyar Tudományos Akadémia bábáskodott az Egyesület születésénél, mellette állt az újrakezdéseknél a két világháborút követő években, segítőkészen nyújtott a négy évtizedes erőszakos feloszlata utáni újjáalakításához 1990-ben. És az sem ismeretlen, hogy az EME a legjobb tudományos erővel igyekezett bekapcsolódni a magyar tudományosságba gazdagítva annak örökségét és erősítve egységét. Természetesen az EME a romániai tudományosság részeként is meghatározza magát, s tudatában van az ebből ráháruló feladatoknak. Azonban nem maradhat szó nélkül, hogy a kommunista hatalom által 1950-ben eltulajdonított vagyonát, házait s gyűjteményeit máig sem sikerült visszaszereznie. Következésképpen a fennállása s fennmaradása főleg a magyarországi pályázati támogatásoktól, illetve a nagyon szűkös hazai forrásoktól függő. Természetesen az egyéni áldozatvállalások mindig is segítették az EME törekvéseit.

Összegezőképpen

Amint láttuk, az eltelt 150 év korántsem volt csupa diadalmenet, sőt még a göröngyös út folyamatosságát is időnként hatalmas akadályok szakították meg, rövidebb vagy hosszabb időre. Egészeben véve azonban az Erdélyi Múzeum-Egyesület mégis a gróf Mikó Imre által kijelölt célkitűzésekhez tudott igazodni, s feladatait a tudomány iránti alázattal és az egyetemes magyar tudományosság iránti felelősségével igyekezett teljesíteni, hogy Erdélyben akadémiai jellegű intézménye lehessen a magyar tudományosságnak. Sokatmondó tény, hogy tagjai közül több mint húsz személyt választott akadémikussá a Magyar Tudományos Akadémia. A tudományos eredményeknek valószínű tárházai az EME-kiadványok, amelyeket napjainkban sorra visznek fel a világhálóra.

A teljesítményt minősíti a megítélt Magyar Örökség-díj,⁵¹ valamint az a rang, amelyet mint kiemelt nemzeti jelentőségű intézmény nyert el. És mindenekelőtt az erdélyi magyar tudományos értelmiség kitartó ragaszkodása a legnagyobb múltú, de megújulásra, modernizálódásra mindig képes Erdélyi Múzeum-Egyesülethez.

Irodalom:

Egyed Ákos 2004. *Az erdélyi magyarság történetéből*. Kolozsvár: EME.

Egyed Ákos 2007. *Brassai Sámuel és az Erdélyi Múzeum-Egyesület*. Keresztény Magvető 113. évf. 3: 294–302.

Jakab Elek 1859. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület alakuló gyűlése. *Budapesti Szemle*, 362.

Jakab Elek 1870. *Bölöni Farkas Sándor és kora*. Budapest.

- Kovács Kiss Gyöngy (szerk.) 2009. *Hivatás és tudomány. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei*. Kolozsvár: EME.
- Sipos Gábor (szerk.) 2009. *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Kolozsvár: EME.
- Szilágyi Sándor 1859. Az Erdélyi Országos Múzeum előzményei. *Budapesti Szemle* VII. (1859): 325-358.
- Veres Endre 1933. *Gróf Kemény József (1795–1855)*. Kolozsvár.

Jegyzetek

- ¹ Bővebben I. Szilágyi Sándor: *Az Erdélyi Országos Múzeum előzményei*. Budapesti Szemle VII. (1859): 327–335.
- ² Az Aranka- és a Kemény József-féle gyűjteményekről szólva írta Toldy Ferencnek 1855-ben: „Nem titkolhatom ugyan el, miként lelkem hőbb óhajátásának egyike az, hogy egykor mi erdélyiekül is egy szerényke Múzeumot bírjunk, hova mindazon becses ereklyéket és gyűjteményeket, miknek specifikus rendeltetése: Erdélyfiai által használtatni, egy csoportba összegyűjthessük.” Mikó Imre Toldy Ferencnek, Kolozsvár, 1855. február 27. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztálya, Ms 3567. 5.
- ³ Az Erdélyi Nagyfejedelemség 1841. november 15-én megnyílt országgyűlésének jegyzőkönyve. Kolozsvár, 1841.
- ⁴ Hídvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében (Közveteszi Kántor Lajos In: Erdélyi Tudományos Füzetek, 1931. 37. sz.)
- ⁵ A két Kemény gróf 1841-ben először Küküllő, majd Kolozs megye rendéinek ajánlották fel gyűjteményeiket egy nemzeti múzeum számára. Kemény József felajánlása mintegy 15 000 kötet könyvből, több ezer kézirat-, illetve oklevélből állt, Kemény Sámuel pedig ásványgyűjteményét szerette volna átadni az említett célra. Ennek eredményeképpen az előbb megnevezett vármegyék arra utasították követeiket, hogy az országgyűlésben támogassák az erdélyi múzeum létesítésének gondolatát.
- ⁶ Ti. a Küküllő, majd Kolozs megyékhez előterjesztett beadványuk.
- ⁷ Gróf Kemény József és Kemény Sámuel az erdélyi országgyűlés rendéinek. Az 1841. országgyűlés jegyzőkönyve. Kolozsvár, 1841: 331.
- ⁸ Az 1841. országgyűlés jegyzőkönyve. Kolozsvár, 1841: 332.
- ⁹ A kolozsvári nemzeti színház karbantartásához szükséges költségekhez sem járult hozzá a szász nemzet.
- ¹⁰ Az uralkodói megerősítésre azonban hiába vártak Erdély rendei. Az országgyűlés felterjesztésével egyszerre a húsz tagból álló szász rendek külön véleményt juttattak el az uralkodóhoz, azt kérve, hogy a szóban forgó múzeumot ne tekintsék országosnak, hanem magyar nemzeti intézetnek, és hogy a szász nemzetet múzeumi dolgokba ne elegyítsék. Okmány és írománytár az Erdélyi Múzeum-Egyesület történetéhez I. 1841–1859. (S.a.r. Egyed Ákos – Kovács Eszter). Kolozsvár, 2009: 134.
- ¹¹ Az 1841–1843-i erdélyi országgyűlés jegyzőkönyve. 504. o.
- ¹² Az 1841–1843-i erdélyi országgyűlés jegyzőkönyve. 504. o.
- ¹³ Kelemen Lajos: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története*. In: *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület felszázados ünnepére. 1859–1909*. Kolozsvár, 1909–1942: 18.

¹⁴ Erről írta Toldynak: „Nem titkolhatom ugyan el, miként lelkeim hőbb óhajításainak egyike az, hogy egykor mi, erdélyiekül is egy szerényke kis múzeumot bírjunk, hova mindazon becses ereklyéket és gyűjteményeket, miknek specifikus rendeltetése: Erdély fiai által használtatni, egy csoportba összegyűjthessük, sőt valóban alig várom az időt, midőn e végre valamicske siker reményével lépéseket tehetek.” *Mikó Leveleskönyve*. I/1855? 5.

¹⁵ Toldy Ferenc: *Erdélyi nemzeti múzeum és erdélyi tudományos egyesület*. Magyar Sajtó, 1856. január 29.

¹⁶ *Kolozsvári Közöny*, 1856. március 31. Újraaközlés: *Erdélyi Múzeum*. Új folyam. II. XXXVI. kötet. 1931. 4–6. sz. 183–200. o.

¹⁷ *Kolozsvári Közöny*, 1856. március 31. Újraaközlés: *Erdélyi Múzeum*. Új folyam. II. XXXVI. kötet. 1931. 4–6. sz. 184. o.

¹⁸ *Kolozsvári Közöny*, 1856. március 31. Újraaközlés: *Erdélyi Múzeum*. Új folyam. II. XXXVI. kötet. 1931. 4–6. sz. 185. o.

¹⁹ Kemény József és Sámuel.

²⁰ Mikó Imre *Szózata*. = Gyűlanak meg közöttünk is új oltártüzei az ismereteknek. In: Egyed Ákos – Kovács Eszter (szerk.): *Mikó Imre beszédei és felhívásai*. Kolozsvár 2008: 194.

²¹ Mikó Imre *Szózata*. = Gyűlanak meg közöttünk is új oltártüzei az ismereteknek. In: Egyed Ákos – Kovács Eszter (szerk.): *Mikó Imre beszédei és felhívásai*. Kolozsvár 2008: 198.

²² Mikó Imre *Szózata*. = Gyűlanak meg közöttünk is új oltártüzei az ismereteknek. In: Egyed Ákos – Kovács Eszter (szerk.): *Mikó Imre beszédei és felhívásai*. Kolozsvár 2008: 198.

²³ Mikó Imre Mikó Ádámhoz. 1856. május 27. *Mikó Imre iratai*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. Mikó–Rhédey lt Ms 5970. doboz. 3. sz.

²⁴ „Az erdélyi magyar múzeum-egylet legfelsőbb megerősítése alá terjesztett szabályai tervezete”. *Mikó Imre iratai*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. Ms 3567/IV. 197. (Neve hosszú ideig hol egylet néven fordul elő a forrásokban, hol egyesületként. Én az adott forrás szerint írom a nevét, de magam az egyesületet használom.)

²⁵ Mikó Imre mondotta: „Mí a kormánynek mostohái voltunk. Minket meg akartak puhítani.” *Mikó Imre iratai*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. Ms 2886. cs.

²⁶ Somlyai János Mikó Imrének. 1856. augusztus 27. *Mikó Leveleskönyve*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. III/2. 141.

²⁷ Karl Schwarzenberg Mikó Imrének. 1856. november 6. *Mikó Leveleskönyve*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. III/2. 198.

²⁸ Somlyai János Mikó Imrének. 1856. október 8. *Mikó Leveleskönyve*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. III/2. 128.

²⁹ Mikó Imre Esterházy Lászlónak és Gyulai Lajosnak. 1856. december 18. *Mikó Leveleskönyve*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. IV/3. 247–248.

³⁰ A Magyar Akadémia Mikó Imrének. 1856. november 24. *Mikó Leveleskönyve*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. IV/3. 206.

³¹ „Fogadja Excellentiád e lapot tanulságul azon mély tiszteletnek és hazafiúi teljes bizalomnak, mellyel a Mikó név iránt teljes szívemből viseltetünk.” Toldy Ferenc Mikó Imrének. 1856. november 25. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. *Mikó Leveleskönyve*. IV/3. 209.

³² Mikó Imre Bedeus Józsefhez. 1857. március 7. *Mikó Leveleskönyve*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. VI/2. 425.

³³ Mikó Imre beszéde. Mikó–Rhédey cs. lt. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. 2886. cs.

- ³⁴ Lásd Egyed Ákos: *Brassai Sámuel és az Erdélyi Múzeum-Egyesület*. Keresztény Magvető 113. évf. 2007/3: 191–192.
- ³⁵ Mikó megnyitóbeszéde. Mikó–Rhédey cs. lt. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály. 2886. cs.
- ³⁶ Mikó Imre iratai. Mikó–Rhédey cs. lt. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály 2556. csomó.
- ³⁷ Az Erdélyi Múzeum-Egyesület irattára a Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága kezelésében. 51. cs. 10–12.
- ³⁸ Mikó Imre beszédei és felhívásai. Mikó–Rhédey cs. lt. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály 34.
- ³⁹ Mikó Imre beszédei és felhívásai. Mikó–Rhédey cs. lt. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Különgyűjteményi Osztály 67.
- ⁴⁰ Az Erdélyi Múzeum-Egylet alakító közgyűlésének jegyzőkönyve In: *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei 1859–1861*. ... Brassai Sámuel. 2.
- ⁴¹ Az Erdélyi Múzeum-Egylet alakító közgyűlésének jegyzőkönyve. In: *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei 1859–1861*. ... Brassai Sámuel. 5.
- ⁴² A gyűjtemények részletes ismertetése nem feladata e tanulmánynak, erről az elmúlt évben jelentős tanulmánykötetet jelentetett meg az EME, ezért csak ízelítő adatok megemlítésére szorítkozom.
- ⁴³ Vincze Zoltán: *Az Érem- és Régiségtár*. In: Sipos Gábor (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Kolozsvár, 2009: 105.
- ⁴⁴ Kiss András: *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának kialakulása és története*. In: Sipos Gábor (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Kolozsvár, 2009: 234
- ⁴⁵ Murádin Jenő: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület képtára*. In: Sipos Gábor (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Kolozsvár, 2009: 239.
- ⁴⁶ Tötszegi Tekla: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület néprajzi gyűjteménye* és Mihály Melinda: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület középkori és kora újkori kőtára*. In: Sipos Gábor (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Kolozsvár, 2009: 323, ill. 137.
- ⁴⁷ Wanek Ferenc: *Koch Antal*. In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Hivatás és tudomány. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei*. Kolozsvár, 2009: 292.
- ⁴⁸ Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos (szerk.): *Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudomány Egyetem története*. Kolozsvár, 1941: 151.
- ⁴⁹ Tonk Márton: *Tavaszy Sándor*. In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Hivatás és tudomány. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei*. Kolozsvár, 2009: 493.
- ⁵⁰ Bogdándi Zsolt: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület jelenlegi kéziratára*. In: Sipos Gábor (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Kolozsvár, 2009: 349.
- ⁵¹ Bővebben: Szilágyi Sándor: *Az Erdélyi Országos Múzeum előzményei*. Budapesti Szemle VII. (1859). 327–335.

Erdély Judit

Az anyanyelv szolgálatában. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének tizennyolc éve

1.1. Az utóbbi évtizedek nyelvművelésről folytatott diskurzusainak témája, hogy mi is a nyelvművelés, mi a funkciója, szerepe, melyek a területei, és főképp: van-e szükség egyáltalán nyelvművelésre? A polémikák, az egymásnak feszülő vélemények mögött kétségkívül a nyelvkérdés erőteljes politizáltsága húzódik meg. Az a realitás, hogy az anyanyelvhez való viszonyulás sokféle, mint ahogy a magyar nyelvterületen élők társadalmi, politikai, szociokulturális helyzete is régióként más. Másképp viszonyul anyanyelvéhez az, aki az anyaországban vagy éppen a tömbmagyarságban egynyelvű vagy túlnyomórészt egynyelvű környezetben él; másképp az, aki a kétnyelvűség körülményei között, a szórványmagyarságban, diaszpórában szeretné megtartani magyarságát, aki nap, mint nap veszélyeztetve érzi anyanyelvét, identitását. Noha az államnyelvi dominanciájú, kisebbségi körülmények között élő beszélők számára az anyanyelv használati értéke alacsonyabb, ezzel szemben a szimbolikus értéke magasabb. Az anyanyelv ügye ugyanis összefonódik a nemzeti, kulturális identitás ügyével, a nyelvhez erős érzelmi tartalmak kapcsolódnak. „Az állami hovatartozásában, felekezetiiségében megosztott magyarság számára a nyelv az együvé tartozás és az azonosságtudat alapja. Az identitás-megőrzés legfőbb feltétele a nyelv megtartása.” (Péntek: 2007)

1.2. A *Nyelvművelő kézikönyv* meghatározása szerint a nyelvművelés az „alkalmazott nyelvtudomány azon ága, amely a nyelvhelyesség elvei alapján, a nyelvi műveltség terjesztésével igyekszik segíteni a nyelv egységes fejlődését” (Grétsy–Kovalovszky 1980: II. 349). Más definíció a nyelvművelést az anyanyelvvel való tudatos, nyelvtudományi megközelítésű törődés folyamatának tekinti, olyan kontroll-tevékenységnek, amely állandóan reflektál nyelvi, nyelvhasználati kérdésekre (vö. Heltainé 2007: 14). Ezek a meghatározások a nyelvművelést, mint diszciplínát a nyelvtudomány területére rendelik. A nyelvművelés azonban ennél szélesebb tevékenység: érinti az iskolai tanári gyakorlatot, az anyanyelvi nevelést általában, a kultúra, nyelvi kultúra, a pub-

licisztika, a tudományos ismeretterjesztés, a nyilvános megszólalás, az irodalom egészét is.

A nyelvművelés tágabban értelmezett fogalmába nemcsak a tudatos nyelvápolás, nyelvőrzés tartozik bele, hanem a nyelvfejllesztés, a nyelvi tervezés, nyelvpolitika, nyelvstratégia is. Nyilvánvaló: nem őrizni, használni kell a nyelvet (Péntek 1999: 78), de szükség van az állandó „kontroll-tevékenységre,” a nyelvvel való állandó és tudatos foglalkozásra. „Szükség van a nyelv karbantartására, a követhető nyelvi minta felmutatására, szükség van a szabályozottság és a helyesség érvényesítésére, szükség van a teremtő nyelvi erők működtetésére, a tudatosság és a nyelvi hűség erősítésére. Nagy nyelvek árnyékában csekély és kishitű az a program, hogy a magyar nyelvnek meg kell maradnia, számunkra pedig az, hogy meg kell őriznünk anyanyelvünket. A magyar nyelvnek a kisebbségi közösségekben is a maga teljességében, földrajzi és társadalmi kiterjedésében, a maga fényében, sokféleségében és egységében, természetes, szabad használatában kell megmaradnia. Itt Erdélyben a magyar nyelv történelmi és táji értékeit is kamatoztatnunk kell.”(Péntek 1999: 78).

2.1. Bár Erdélyben, Székelyföldön már több évszázados hagyománya volt a nyelvművelésnek,¹ a XX. század második felében a totalitárius rendszer egységes nemzetállamban gondolkodó, kultúrasorvasztó, a nemzetiségeket beolvasztani szándékos politikája hosszú évtizedeken át gátat vetett minden intézményesített keretben történő anyanyelvi, művelődési mozgalomnak, sőt tevékenységnek is.² A magyar nyelv a család, az informális beszédszíntér területére szorult vissza, használati köre teljesen beszűkült, kiváltképp az anyanyelvi kulturális és tanintézmények elsorvasztásával. A magyar osztályok száma a 80-as évekre már minimálisra csökkent, így egyre több magyar nemzetiségű fiatal kényszerült arra, hogy általános és középiskolai tanulmányait román nyelven végezze. A magyar nyelv ápolása, őrzése ilyen körülmények között szinte hősi feladatnak számított, a nyelvművelés egyet jelentett a becsülettel és felelősséggel végzett magyartanári munkával.

Kovászna megyében a nyolcvanas évek közepétől egy lelkes magyartanári csoport kezdeményezésére indult el a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő³ (KAV) és a köréje szerveződő mozgalom, amely Zsigmond Győző tanár irányításával és Tulit Ilona akkori megyei szakfelügyelő szervező munkájának köszönhetően többfordulós rendszerben⁴ évente több mint száz gyereket mozgatott meg és tett érdekeltté az anyanyelvi kultúra ápolásában. Az anyanyelvi versenyekhez hasonlóan a tanulók, tanárok körében nagy népszerűsége volt az évente kétszer: a nyári és téli szünetekben szervezett magyar táboroknak is, amelyek arra voltak hivatva, hogy pótolják a magyartanítást, a tanórai

keretben zajló munka hiányosságait, ugyanakkor érzékennyé tegyék a résztvevőket az anyanyelvi kultúra, az identitás megőrzése iránt. Az akkori hatalom nem nézte jó szemmel ezt a tevékenységet, megvolt a reális veszélye annak, hogy bármely pillanatban betiltják, a résztvevőket, szervezőket pedig felelőségre vonják. Ennek ellenére vagy éppen ezért, a nyelvi vetélkedők és a magyar táborok egyre nagyobb számú érdeklődőt vonzottak.

2.2. Természetes tehát, hogy röviddel a rendszerváltás után, a szerveződések, önszerveződések hőskorában Kovászna megyében merült fel a gondolat, hogy átfogó, szervezett keretet kellene biztosítani az anyanyelvi nevelés szerteágazó tevékenységének. 1991 decemberében a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének közgyűlése szavazással döntött egy önálló, nyelvi versenyeket koordináló, az anyanyelvi nevelés ügyét magára vállaló társszervezet megalakulásáról. 1992. március 27-én a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Líceumban⁵ a KAV alkalmával került sor az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének alapító közgyűlésére⁶ 31 alapító tag részvételével.⁷

Az alapítók aláírásukkal elfogadták az alapszabály tervezetet, amely többek között tartalmazza azt a célkitűzést, hogy az AESZ keresse és fogadja el a magyarországi társszervezetekkel való kapcsolatot. Az Anyanyelvápolók Szövetségével való szoros együttműködést éppen a Szövetség elnökének, Bánffy Györgynek üdvözlete és az őt képviselő Kerekes Barnabás jelenléte teszi hitelessé.

Az alakuló gyűlés döntött arról is, hogy a szövetségnek Sepsiszentgyörgyön legyen a központja, de a szakmai koordinációt a BBTE nyelvtudományi tanszékének hatáskörébe, Kolozsvárra helyezi. Körvonalazódni látszik feladatköre: az erdélyi és a Kárpát-medencei anyanyelvi versenyeken való részvétel koordinálása, önálló publikációk megjelentetése, a nyelvművelői feladatok kijelölése és szakmai felügyelete. A résztvevők egyetértenek abban, hogy a nyelvművelés nemcsak a „szakma”, vagyis nyelvészek és magyartanárok ügye, meg kell szólítani a publicisztika, a közélet más területein tevékenykedőket is, vagyis mindazokat, akiknek a nyelv, a nyilvános megszólalás a mindennapi munkájuk része. „Célunk a Háromszék központú hagyományos nyelvápolás társadalmi mozgalommá szélesítése, mindazok bekapcsolása, akik felelősséget éreznek anyanyelvünk jelen állapotáért, helyes és kulturált használatáért, közéleti szerepének és jogának visszaállításáért. Megszólítani kívánjuk a szórványban élőket, akikkel esetleges vagy semmilyen kapcsolatot nem sikerült még kiépítenünk [...] Az anyanyelv ápolása nem csak pedagógusok feladata. Gond kell, hogy legyen ez mindenütt, ahol magyar beszéd hangzik, a rádiótól a templomig, az iskolától a színházig.”⁸

A nyelvápoló mozgalom egész Erdélyre való kiszélesítése érdekében a közgyűlés kijelöli az egyes megyék, régiók felelőseit, akiknek elsődleges feladata a kapcsolattartás és szervezés. Elnökké Zsigmond Győzöt, társelnökké dr. Péntek Jánost, főtitkárrá pedig Tulit Ilona tanárnőt választják. Az ellenőrző bizottság tagjai: Orbán Gyöngyi és Ördög-Gyárfás Lajos. A szövetség hivatalos bejegyzése 1993 januárjában történik meg. Álljon itt egy rövid kivonat a szövetség alapszabályzatából,⁹ arról, hogyan határozza meg önmagát, illetve melyek a fontosabb célkitűzései:

I. Általános rendelkezések

- Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége az alapító tagok szabad akaratából létrejött szervezet. Az anyanyelvi mozgalom szervezése révén támogatja a Romániában élő magyaroknak az anyanyelv használatára, az anyanyelvi kultúra megőrzésére és fejlesztésére, valamint a magyarság különböző csoportjaival fenntartott kapcsolatainak ápolására irányuló erőfeszítéseit.
- Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége önálló, független, politikai céloktól mentes szervezet.
- A Szövetség jogi személyiséggel, jelvénnel, pecséttel, lej és valuta folyószámlával rendelkezik. A Szövetség tevékenységi ideje meghatározatlan.
- A Szövetség tevékenységét Románia területén fejt ki, szükség szerint az ország bármelyik településén létrehozhatók helyi szervezetek.

II. A Szövetség célja és célkitűzései

- Az AESZ célja a magyar nyelv ápolása a nyelv használói, a társadalom érdekében. A Szövetség szervezési keretet biztosít mindazoknak, akik felelősséget éreznek anyanyelvünk helyes és kulturált használatáért. A Szövetség kinyilvánítja azt a meggyőződését, hogy az anyanyelv kellő ismerete és igényes használata mindenfajta tudás megszerzésének és a társadalmi–szellemi megújulásnak nélkülözhetetlen feltétele.
- A Szövetség törekvése, hogy együttműködjön minden olyan belföldi és külföldi szervezettel és intézménnyel, amelynek tevékenysége az anyanyelv ápolásához, helyes használatához kapcsolódik.
- Az írott és beszélt magyar nyelv állapotát vizsgáló és értékelő tanulmányokat dolgoz ki együttműködve a felsőoktatási szakintézményekkel.
- Figyelemmel kíséri és támogatja az iskolák anyanyelvi és anyanyelv-művelő munkáját, valamint a magyar nyelven való oktatás minőségének javítását.

- Olyan előadásokat, versenyeket, konferenciákat, pályázatokat, tanfolyamokat szervez, amelyek a magyar nyelv ápolását szolgálják.
- Kezdeményezi és támogatja olyan kiadványok megjelentetését, amelyek megalapozzák az igényes nyelvhasználatot és tudatosítják a nyelvhasználat felelősségét.
- A Szövetség támogatást és ösztöndíjat biztosíthat elsősorban tanulóknak és egyetemistáknak, de bárki másnak is, akinek tevékenysége összhangban van az AESZ célkitűzéseivel.
- A Szövetség szakmai, szervezési és anyagi segítséget nyújt tanulóknak és egyetemistáknak. Támogatja felkészülésüket és részvételüket az országban és külföldön szervezett versenyeken.
- A fenti célkitűzések megvalósítása érdekében a Szövetség megteremti magának a feltételeket a tájékoztatáshoz, dokumentálódáshoz, kiadáshoz, saját szolgáltatási és kereskedelmi formák szervezéséhez.

2.3. Az alakuló közgyűlést követően 1993-ban¹⁰, 1995-ben¹¹ és 1997-ben¹² tisztújítás történik, majd ettől kezdve négy-öt évenként újul meg az elnökség: 2001-ben¹³, 2005-ben¹⁴ és 2009-ben¹⁵. Az 1997-es küldöttgyűlés határátkönek látszik az AESZ életében nemcsak a tisztújítás okán, hanem azért is, mert a megalakulás óta először kerül sor olyan méretű találkozóra, melyre a teljes tagság meghívást kap, és ahol a Szövetség működésének újragondolása a cél. Módosítják az Alapszabályzatot, és döntenek az elnökség új összetételéről. Ettől kezdve a vezetést hét személyből álló elnökség biztosítja: elnök, ügyvezető elnök, programvezető alelnök, valamint négy elnökségi tag. A közgyűlés egyetért abban, hogy elsőrendű cél a továbbiakban a folyamatos tevékenység, „amely lehetővé teszi, hogy az anyanyelvi mozgalom hatékony, eredményes legyen, és hogy az AESZ-nek mint a romániai magyar kulturális élet fontos civil szervezetének [...] megerősödött tekintélye továbbra is megmaradjon.”¹⁶

2.4. Az AESZ már a kezdetektől igyekszik hírt adni mindarról, ami a nyelvápolás, nyelv művelés berkeiben történik. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Értesítője¹⁷ kezdetben két évente jelenik meg. A tartalmas kiadványban helyet kapnak a különféle versenyekről, anyanyelvi táborokról szóló tanári, tanulói beszámolók, eseménynaptárak, versenyfelhívások, pályázati felhívások, nyelvről szóló írások, esetenként az AESZ nyilatkozata, állásfoglalása nyelvpolitikai ügyekben. 1998 januárjától indul el az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének hírlevele, a *Hírbordó*, amely periodikus megjelenéssel, valamint alkalmankénti, ünnepi különszámokkal tájékoztatja a tagságot és az

érdeklődőket az AESZ tevékenységéről. A tizennyolc év alatt három alkalommal jelent meg bemutatkozó füzet,¹⁸ 2009-től internetes önálló honlapon¹⁹ követhetők az AESZ eseményei.

3.1. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége megalakulásától kezdve széles körű tevékenységet folytat: folyamatosan állást foglal nyelvpolitikai kérdésekben, kiadványai révén az Erdélyben zajló nyelvi tervezés – korpusz- és státustervezés – kutatómunkáiba bekapcsolódik; figyelemmel követi, értékeli és szorgalmazza a nyelvművelő munkát és az anyanyelv őrzéséért tett erőfeszítéseket; a magyartanárok szakmai fórumává válik azáltal, hogy évente tanulók, pedagógusok százait vonja be az anyanyelvi versenyekbe, anyanyelvi rendezvényekbe, szakmai találkozók, továbbképzések, tudományos konferenciák szervezésére vállalkozik. „Mindenkihez csak úgy tudunk szólni, ha továbbra is együttműködnek velünk a pedagógusok és a tanulók, az egyházak és az egyháziak, a sajtó munkatársai, a közélet magyar nyelven megszólaló szereplői” – áll a Szövetség programjában. „Az »anyanyelv ápolása« a mi számunkra a legszélesebb értelemben vett anyanyelvi mozgalmat jelenti: ezreket, tízezreket megmozgató anyanyelvi versenyeket, évente megszervezett anyanyelvi táborokat, a magyarországi anyanyelvi táborokba való eljuttatását erdélyi tanulóknak, szakmai konferenciákat a hazai magyar nyelvhasználat aktuális kérdéseiről, a nyelvi tervezés feladatairól, szakmai programok szervezését a sajtóban, rádióban, televízióban működő hivatásos beszélőknek. Fontos feladatunknak tekintjük az anyanyelvi mozgalom egybeépülését az anyanyelvi oktatással, ebben a magyar szakos tanárok, lelkes tanítónők a legfőbb partnereink. Az AESZ tagsága is elsősorban belőlük áll.”²⁰

3.2. Az AESZ Alapszabályzatában az alapvető célok és célkitűzések egyik passzusa szerint: „A Szövetség kinyilvánítja azt a meggyőződését, hogy az anyanyelv kellő ismerete és igényes használata mindenfajta tudás megszerzésének és a társadalmi–szellemi megújulásnak nélkülözhetetlen feltétele.”²¹ Ezzel összhangban az első nyilvános felszólalást nyelvpolitikai kérdésben 1993. november 20-án fogalmazza meg az elnökség.²² Ebben a Szövetség aggasztónak találja, hogy a készülő oktatási törvény továbbra is korlátozni akarja az anyanyelvi nevelést azáltal, hogy bizonyos nemzetinek deklarált tantárgyakat – Románia történelme, földrajza, állampolgári nevelés – csak román nyelven lehet tanítani, és ezekből a tantárgyakból a diákoknak román nyelven kell számot adniuk az országos szintű felméréseken. „Ennek a diszkriminációnak, amely a felvételi vizsgákon további nyelvi diszkriminációkat tesz lehetővé, kizárólag az asszimilációt szolgáló nyelvpolitikai oka van, mint annak is, hogy bizonyos szakmák oktatása és a nem pedagógiai célú

egyetemi oktatás is – e törvénytervezet szerint – szintén kizárólag államnyelven történik. [...] Tiltakozunk minden ilyen jellegű kísérlet ellen, és igényeljük az anyanyelvi oktatás teljes szabadságának biztosítását, az anyanyelv szabad, korlátlan használatát.”²³

Ehhez hasonló tartalmú tiltakozó állásfoglalást fogalmaz meg az AESZ elnöksége és küldöttgyűlése 1998 januárjában is az akkori hatalom nacionalista asszimilációs, etnicista, lingvicista politikája ellen: „Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége alapszabályzatának megfelelően az anyanyelvi mozgalom szervezője és ösztönzője, a nyelvi öntudat bátorítója az erdélyi magyarság körében. Mindezt szakmai feladatként végzi, a politikában közvetlenül nem vesz részt. Mivel azonban anyanyelvünk egészséges működésének alapvető feltétele a nyelvhasználat szabadsága, azaz a magyar nyelv és a magyar nyelvű oktatás megfelelő jogi és politikai státusának biztosítása, szervezetünk tagsága nem lehet közömbös az utóbbi hónapok nyelv- és oktatáspolitikai fejleményei iránt.

1. Megítélésünk szerint a kormány és a kormányzati szerepet vállaló RMDSZ jó szándékú tervei és ígéretei rendre megghiúsulnak, a román politikai pártok nem a demokrácia, hanem a többségi nacionalizmus lingvicista és etnicista stratégiáját valósítják meg. A történelmi megbékélésre való hivatkozás ellenére soha nem volt ennyire vehemens a magyar nyelv elleni támadás nem csupán a sajtóban, hanem még akadémiai és felsőoktatási intézmények részéről is.
2. Az anyanyelvi oktatás korlátozásának minősül mind a földrajz és történelem államnyelven való tanításának terve, mind az önálló magyar nyelvű felsőoktatási intézmények hiánya. A többségi érzékenységre való hivatkozás ebben az esetben nem más, mint a többségi intolerancia kinyilvánítása. A magyar nemzeti közösség érdekvédelmi szervezete semmilyen taktikai megfontolásból nem tehet olyan elvi engedményeket, amelyek az anyanyelvi oktatás korlátozását jelentik.
3. A román nyelv ismeretét sem a hatalmi kényszer eszközeivel kell elérni, és az semmiképpen nem jelentheti – mint ahogy sokan elképzelelik és óhajtják – az anyanyelv felcserélését románra. A magyar nyelvű oktatásban a román nyelv csak cél lehet, fontos megtanulandó nyelv, amelyhez önálló programokat, megfelelő tankönyveket, módszereket és oktatási eszközöket kell kidolgozni és biztosítani az általános iskola I–VIII. osztályában. Nem lehet viszont eszköze a nyelvi dominanciának és az erőszakos nyelvi asszimilációnak. A román nyelvet csak a magyar mellett tudjuk elfogadni, de semmiképpen nem helyette.”²⁴

A tiltakozás nem csak a román nyelven tanított tantárgyak megoldatlan problémáját veti fel. Hiányolja a magyar nyelvű felsőoktatási intézményeket,

és szót emel a román nyelv oktatásának tarthatatlan helyzete miatt is: a román nyelv hatékony elsajátítása lehetetlen mindaddig, amíg az érvényben levő tantervek és tankönyvek egységesen kötelezőek a román és magyar anyanyelvű gyermekek számára. A közgyűlés úgy látja, hogy a román politikai pártok magyar nyelv elleni intézkedései a rövid távon bekövetkező asszimilációt, nyelvcserét célozzák. Nehezményezi azt is, hogy a magyarság érdekvédelmi szervezete a hatalommal szemben nem elég határozott a kisebbségek – elsősorban is a magyar – anyanyelve iránti pozitív nyelvpolitika kialakításának irányában. Az állásfoglalás eljutott az RMDSZ 1998. évi Csíkszeredában megtartott kongresszusához.

3.3.1. Az AESZ megalakulásától kezdve nyitott minden olyan társszervezeti kapcsolatra, amely céljaival, célkitűzéseivel összhangban van: „A Szövetség törekvése, hogy együttműködjön minden olyan belföldi és külföldi szervezettel és intézménnyel, amelynek tevékenysége az anyanyelv ápolásához, helyes használatához kapcsolódik.”²⁵ Így már a 90-es évektől kezdődően folyamatos a kapcsolat az anyaországi Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával (Anyanyelvi Konferenciával), amelytől a szervezet szakmai, erkölcsi és anyagi támogatást is kap. A szoros együttműködést 1994-ben közös nyilatkozatban rögzíti a két szervezet elnöksége.²⁶

2001-ben az elnökség együttműködési nyilatkozatot írt alá a magyarországi testvérszervezettel, az Anyanyelvápolók Szövetségével,²⁷ amelynek elnökségi tagjai bábáskodtak a Szövetség megalakulásánál is, azóta évről évre az Erdélyben szervezett szakmai konferenciák, továbbképzők, nyelvi versenyek önzetlen és fáradhatatlan segítői, mentorai.²⁸

Társszervezeti kapcsolatban áll az AESZ a kolozsvári Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettel (EMKE), és testvérszervezetének tekinti az Georgius Aranka Társaságot. Utóbbi az 1993/1994-es tanévben a kolozsvári Apáczai Csere János Gimnázium magyartanárainak kezdeményezésére alakult Aranka György Nyelvművelő Kör tagjaiból jött létre, szervezője és szakmai irányítója az Aranka Györgyről elnevezett szép kiejtési és nyelvhasználati versenyeknek.

Együttműködő intézmények, szervezetek továbbá: a Napsugár Kiadó, a Magyar Nyelv Napjai rendezvény társszervezője, a budapesti Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Veszprém Megyei Önkormányzat, a Veszprém Megyei Közművelődési Intézet.

2007-ben a román Oktatási, Kutatási, Ifjúsági és Sportminisztérium az AESZ által szervezett versenyeket bevette a pénzügyileg is támogatott rendezvényei sorába, így a versenyek anyagi támogatása azóta folyamatos.

3.3.2. 2001-ben a Magyar Tudományos Akadémia magyar nyelvi, nyelvészeti kutatóállomást létesített az anyaországon kívül eső régiókban. Erdélyben megalakult a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet. Az intézmény közvetítő szerepet tölt be a MTA és az Akadémia erdélyi külső és köztestületi tagjai között, kutatóállomásként információs háttérként és összehangolóként szolgál az olyan kutatások számára, amelyek a kisebbségi magyar nyelv állapotát, sajátosságait, a kétnyelvűség jelenségét vizsgálják. Feladata a nyelvi tervezés: különösen a közigazgatási, a jogi, politikai nyelvváltozat egységessé tétele, a szaknyelvek kialakítása. A tudományos és oktatási céllal készülő terminológiai szójegyzékek, szótárak nyelvi gondozását, esetenként szerkesztését, lektorálását is elvégzi.²⁹ Az Intézet működése három nagyobb területre terjed ki: demográfiai, jogi, szociolingvisztikai és oktatási adatbázis kialakítását és folyamatos pótlását biztosítja; részt vállal az élőnyelvi kutatásban és a nyelvi tervezésben; szolgáltatásokat nyújt a magyar intézmények és magánszemélyek számára. Az intézet szakmai működését a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékével együtt az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége biztosítja. Ez lendületet adott az anyanyelvi mozgalomnak, az AESZ szakmai presztízsének növelésében is jelentős változást hozott.

3.4. Amint az alapító okiratban is megfogalmazódik, a Szövetség egyik fontos tevékenysége az önálló kiadványok, kutatási eredmények, tudományos munkák megjelentetése. „Az írott és beszélt magyar nyelv állapotát vizsgáló és értékelő tanulmányokat dolgoz ki együttműködve a felsőoktatási szakintézményekkel.”³⁰ 1994 és 2009 között 17 kiadvány:³¹ nyelvi-nyelvészeti szakmunka a szociolingvisztika, nyelvtörténet tárgyköréből,³² konferenciaanyagot tartalmazó kötet,³³ gyakorlókönyv,³⁴ szótár, szójegyzék,³⁵ nyelv művelő írások gyűjteménye³⁶ jelent meg az AESZ-füzetek sorozatban. A kolozsvári BBTE nyelvtudományi tanszékének szótárszerkesztő szakmai csoportjával és a SzTANyI munkatársaival együttműködve jött létre Román–magyar közigazgatási szótár,³⁷ a Magyar–román közigazgatási szótár,³⁸ valamint Román–magyar oktatásterminológiai szótár³⁹ és az Erdélyben újdonságnak számító Román–magyar kulturális szótár.⁴⁰ A kétnyelvű szakszótárak az anyanyelvűsítés (vö. Péntek 2001: 127), korszerűsítés és nyelvi egységesítés szándékával készültek. A hivatali és hivatalos nyelv, az adminisztrációs, közigazgatási szakterminológia, az intézménynevek egységes magyar meg- és elnevezését tartalmazzák; a kodifikációs munka épít a regionális, kisebbségi nyelvváltozat közhasználatú elemeire, miközben szem előtt tartja a magyar nyelv főváltozatának terminológiáját is. Ez a munka különösen szükséges

azóta, hogy az uniós ajánlások eredményeképpen a 20%-ot elérő közösségekben kisebbségi beszélők a közszférában (hivatalokban, rendőrségen, bíróság) élhetnek az anyanyelvhasználat jogával.

Az AESZ vállalta a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kiadványainak gondozását, kiadását is. Az Intézet eddig megjelent kötetei⁴¹ nyelvészeti tanulmányok a kétnyelvűség vizsgálódásának tárgykörében.

3.5.1. Az évi rendszerességgel megtartott közgyűlések, ünnepi alkalmak lehetőséget adnak a tudományos konferenciák szervezésére. Neves külföldi és belföldi előadók: tudósok, gyakorló tanárok, könyvkiadók, tankönyvszerzők, médiaszakemberek: újságírók, rádiósok mondják el tapasztalataikat, ismertetik kutatásaik eredményét. A konferenciák témái⁴² érintik az aktuálisan felmerülő nyelvhasználati nyelvi, nyelvi-jogi kérdéseket, a magyar nyelvű tankönyvek helyzetét, oktatáspolitikai problémákat, az anyanyelvi nevelés és a magyar nyelvű oktatás, a szórványhelyzetben élő magyarság gondjait. A konferenciák, tanácskozások eredményessége érdekében a Szövetség számít a bukaresti Oktatási Minisztérium, valamint a megyei tanfelügyelőségek szakfelelőseire, szakfelügyelőire is, valamint a felsőoktatás képviselőire is. A tudományos ülések nyitottak a nagy nyilvánosság előtt is.

3.5.2. A magyartanárok, közigazgatásban dolgozók, és a sajtó munkatársainak munkáját segítő, az AESZ rendszeresen szervez tanfolyamokat, továbbképzőket. 1996-ban, a *Beszélni nehéz!* mozgalomba bekapcsolódó tanítók, tanárok részére Szovátán szervezett tanfolyam eredményeként alakultak Erdélyben a beszédművelő szakkörök, és indult el a szakmailag is elismert Aranka-verseny, amely évről évre egyre szélesebb körben teszi ismertté a kulturált beszéd alapjait. Ennek a tanfolyamnak folytatásaként szervezték meg 1998-ban szintén Szovátán a beszédkör-vezetők és nyelvművelők továbbképző tanfolyamát magyarországi szakemberek, előadók, egyetemi tanárok közreműködésével. Szintén a kulturált beszéd, a szép kiejtés, az értő-értető előadásmód alapjait oktatták anyaországból jött meghívott beszédtanárok, a sajtó és a rádió-tévé munkatársainak.⁴³ Magyartanárok számára szervezett továbbképző⁴⁴ zajlott Szovátán a Teleki Oktatási Központban 2006-ban 2008-ban az Oktatási Minisztérium, az RMPSZ és a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékének társszervezésében.

3.6. Az AESZ „Figyelemmel kíséri és támogatja az iskolák anyanyelvi és anyanyelvművelő munkáját, valamint a magyar nyelven való oktatás minőségének javítását. Olyan előadásokat, versenyeket, konferenciákat, pályázato-

kat, tanfolyamokat szervez, amelyek a magyar nyelv ápolását szolgálják.”⁴⁵ Az évente szervezett versenyek az iskolákkal, pedagógusokkal, diákokkal való kapcsolatot erősítik. A Szövetség nemcsak szervezi, hanem koordinálja is az országos, megyei, körzeti versenyeket, biztosítja a versenyzők magyarországi, Kárpát-medencei döntőkre való utazását. Évente több száz diák kapcsolódik be a különféle versenyformákba, melyeket különböző régiók városaiban rendeznek meg, ezáltal is kiterjesztve a nyelvművelő mozgalmat az egész Erdélyre.

3.6.1. Az AESZ hagyományos tavaszi rendezvénye A Magyar Nyelv Napjai – valahol Erdélyben. Vagyis a magyar nyelv ünnepe évről évre változó helyszínen, szórványban vagy tömbmagyarságban.⁴⁶ Ez a rendezvény időben kapcsolódik az anyaországi Magyar Nyelv Hete ünnepségsorozathoz, sugallva a nemzeti nyelvben való összetartozást. Hosszú évek tapasztalata, hogy ez a háromnapos, tartalmas ünnepség nemcsak az AESZ ünnepe, hanem azé a városé is, amelyben szerveződik. Jelentősége különösen nagy a szórványvidékeken, ahol a figyelem e pár napra a magyar közösség jelenlétére terelődik, és segít a magyar nyelv presztízisének erősítésében. A rendezvény hagyományos mozzanatai: versenyek: KAV kisiskolások számára, 2010-től általános, illetve gimnáziumi diákok számára is, alkalmanként tematikus vetélkedő középiskolásoknak, mesemondó verseny kis-, általános és középiskolásoknak,⁴⁷ szakmai konferencia, és a Nyelvőrzés Díjának ünnepélyes átadása. A Magyar Nyelv Napjai rendezvény egyik ünnepi mozzanata a *Nyelvőrzés Díjának* átadása. Ezt a kitüntetést 2000-ben alapította a Szövetség. Évente egyszer az elnökség olyan nyelvészeknek, nyelvművelőknek, közéleti személyiségeknek ítéli oda, akik a magyar nyelv tisztaságának megőrzéséért, az anyanyelvi kultúra ápolásáért, a magyarul beszélők anyanyelv-használati jogaiért munkálkodtak.⁴⁸ 2007-től az író halála után a rangos elismerés megnevezése: Sütő András-díj – a Nyelvőrzés Díja.

A Szövetség alkalmanként kiosztja a Nyelvrontás Díját is, mellyel a nyelvi igénytelenséget ítéli el. Megalakulása óta az AESZ egyszer élt ezzel a jogával: 1999. január 23-án, a pedagógus kollégák visszajelzései alapján, a küldöttgyűlés arról döntött, hogy a *Nyelvrontás díjával* marasztalja el a Radical könyvkiadó 1998-as VI. osztályos Matematika tankönyvét, valamint annak fordítóját. Ugyanakkor a Szövetség felhívta a pedagógusok figyelmét, hogy jelezzék, amennyiben szakmai igénytelenséget, terminológiai pontatlanságot, nyelvhasználati, helyesírási hibákat vagy olyan szándékos ferdítéseket észlelnek, amelyekkel a tankönyvírók befolyásolni vagy gyöngíteni szándékolják a magyar nemzetiségű diákok identitástudatát, hamis történelmi szemléletet közvetítenek, vagy éppen a magyar ellenségképet erősítik a román többségi

fiatalokban. A küldöttgyűlés negatív minősítést adott és ilyen értelemben veszélyesnek ítélt még további három tankönyvet: az Aramis Kiadó 1998-as Erkölcsei nevelés VI. osztályosok számára, a Teora Kiadó gondozásában megjelent A románok történelme IV. osztályosok számára, valamint az All Education Kiadó 1998-as Egyetemes történelem, tankönyv a IV. osztályosok számára című könyveit.

3.6.2. A Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő az AESZ hagyományos versenyformája, amelyre I–IV. osztályos, valamint általános és középiskolás diákok jelentkezhetnek. A kisiskolások országos vetélkedője a Napsugár gyermeklap közreműködésével a Magyar Nyelv Napjai rendezvénysorozat keretében zajlik, az általános és középiskolások vetélkedőjének állandó helyszíne 2009-ig a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Iskolaközpont volt. 2010-től mindhárom korosztály a Magyar Nyelv Napjai rendezvény keretében versenyzik. A vetélkedő tematikája rendszerint a hely szelleméhez vagy valamilyen tematikus évhez, évfordulóhoz kapcsolódik. A diákok játékos csapatversenyben mérik össze tudásukat, a verseny eredményét befolyásolja a szervezők által kért és előzetesen beküldött pályamunka is. Májusban Sepsiszentgyörgyön külön verseny keretében rendezik meg a szakközépiskolások KAV-ját, amely témájában kapcsolódik a gimnáziumi osztályok követelményrendszeréhez.

3.6.3. A tematikus vetélkedők általános és középiskolás diákoknak rendezett versenyek voltak, 2009-ig, melyeknek témája jeles évfordulókhoz kapcsolódott, vagy a magyar és az egyetemes kultúrtörténet iskolai tananyagban nem szereplő mozzanataihoz. A Magyar Nyelv Napjai rendezvénysorozat részeként szervezett verseny középiskolásokat szólított meg, tartalmában, tematikájában kapcsolódott az ünnepségnek otthont adó régió kulturális, nyelvi hagyományaihoz.

3.6.4. Az Országos Aranka György Nyelv- és Beszédművelő Verseny 1996 óta a kolozsvári Georgius Aranka Társaság és az Apáczai Csere János Gimnázium által szervezett rendezvény. Korábban az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati és a Szép magyar beszéd kiejtési verseny a KAV keretében zajló, egyéni versenyforma volt, majd felmenő rendszerrel (iskolai, megyei elődöntők) önálló versennyé vált. Később az iskolai beszédkörök megalakulását ösztönző szándékkal a szervezők Erdély középiskoláiban működő beszédművelő körök diákjai számára írják ki a versenyt. A diákok három versenyformában mérhetik össze tudásukat, képességeiket: *Szépkiemelési verseny*, *Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny* és *Versben bujdosó versmondó* vetélkedő.

A szépkiejtési és a nyelvhasználati verseny első kilenc helyezettje továbbjut a Győrben, illetve Sátoraljaújhelyen megrendezett Kárpát-medencei döntőbe.

3.6.5. A *Križa János Országos Ballada- és Mesemondó Verseny* őszi rendezvény. Helyszíne: Sepsiszentgyörgy. Az 1999/2000-es tanévtől középiskolásoknak szervezett balladamondó versenyként hirdette meg az AESZ. A mesemondó verseny 2009-ig a Magyar Nyelv Napjai keretében zajlott, 2010-től azonban ennek az összevont rendezvénynek a része. A balladamondó versenyre csak középiskolások jelentkezhetnek, a mesemondó versenyt kis-, általános és középiskolásoknak, hirdeti meg az AESZ és a Napsugár gyermeklap.

3.6.6. A *Középiskolások Implom József Helyesírási Versenye* már több mint másfél évtizede Gyulán indult el, az Erkel Ferenc Gimnázium magyartanárainak kezdeményezésére, és vált országos, majd Kárpát-medencei méretűvé, ezzel széles körben népszerűsítve a magyar helyesírást, az írott nyelvi kultúrát. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége és a kolozsvári BBTE Bölcsészkarának Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszéke a korábbi években is megszervezte a versenyt az erdélyi középiskolásoknak, de a dolgozatok javítása, értékelése, valamint a zsűrizés akkor más rendszerben zajlott. A legjobb képviselték Erdélyt a gyulai Kárpát-medencei döntőn. 2009-től szervezett formában egy helyszínen mérettetnek meg a romániai középiskolák legjobb helyesírói, a megyei elődöntők nyertesei, és ennek állandó helyszíne lett Sepsiszentgyörgy és a Mikes Kelemen Főgimnázium.

3.6.6. Az *Általános Iskolások Simonyi Zsigmond Helyesírási Versenyét* az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszéke szervezi, a kolozsvári Brassai Sámuel Elméleti Líceum, a szaktanfelügyelők és/vagy a módszertani körfelelősök, valamint a szervezésbe belekapcsolódó magyartanárok segítségével az általános iskolák V–VIII. osztályos tanulói számára. A verseny felmenő rendszerű: iskolai, körzeti, megyei elődöntőkkel, és 2009-től van országos döntője. Ennek helyszíne Kolozsvár, szervezője a Brassai Sámuel Elméleti Líceum. A legjobb eredményt elért versenyzők részt vesznek a budapesti Kárpát-medencei döntőn, amelynek szervezője az ELTE nyelvtudományi tanszéke.

3.6.7. Az AESZ által szervezett megmérettetések néhány rangos magyarországi verseny területi elődöntői: *Középiskolások Implom József Helyesírási Versenye*, Gyula, *Általános Iskolások Simonyi Zsigmond Helyesírási Versenye*, Buda-

pest, *Szép magyar beszéd verseny*, Győr, *Édes Anyanyelvünk Verseny*, Sátoraljaújhegy. A Szövetség vállalja a diákok magyarországi, Kárpát-medencei döntőkre való utazásának szervezését.

3.7. 1996-ban egyszeri alkalommal rendezték meg a Partium-tábort Tasnádon, a 90-es évek elején a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával együttműködve a komandói magyar táborokat. Az AESZ napjainkban is állandó nyári táborai: Kisiskolások Anyanyelvi Tábora, Illyefalva, Kárpát-medencei Anyanyelvi Tábor, Setétpatak, a versenyeken díjazott tanulókat és a szórványból vagy a Kárpát-medence magyarlakta térségeiből érkezett gyerekeket látják vendégül. A táborok igényes szakmai programját rangos előadók biztosították, biztosítják, a környéken tett kirándulások Székelyföld kulturális, néprajzi, nyelvi értékeit ismertetik meg a diákokkal. Az AESZ és társszervezetei együttműködésének köszönhetően az erdélyi diákok magyarországi táborokba is eljuthatnak: a Kőrösi Csoma Sándor Egyesület mogyoróskai tábora, a szolnoki Versegly Ferenc tábor, a Veszprém megyei Önkormányzat által szervezett tábor Csopakon, középiskolások nyári felkészítő tábora Győrben, az Anyanyelvápolók Szövetsége Ifjúsági Tagozatának nyári tábora, melyet korábban Csongrádon szerveztek, ma már változó helyszínen tartják.

3.8. A széles körű tevékenységek körében az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége által meghirdetett pályázatok is megemlítendőek, jöllehet, az utóbbi tíz évben a Szövetség ritkábban fordult ehhez a kapcsolattartási, nyelvművelést ösztönző formához. Az 1993–1997-es időszakban meghirdetett pályázatok: Nyelvőrségben, Anyanyelvi plakátpályázat, Az anyanyelvről diákszemmel, Tankönyveink nyelvhasználata, Anyanyelvi versenyek forgatókönyve, Hogyan beszél ma az ifjúság, Nyelvhasználat tévében, rádióban. Az 1999-es tanévben a Kárpát-medence magyarlakta területein élő középiskolások számára egy kötött és egy szabadon választható témával hirdettek pályázatot: egy, az illető régió neves, XX. század előtti személyiségének életpályáját, a magyar kultúrában betöltött szerepét kellett bemutatniuk a diákoknak, valamint szabadon választhattak a saját nyelvjárásukat bemutató leírás és a Szabó Dezső, Mikszáth Kálmán, Jókai Mór műveiben megjelenített földrajzi térségek bemutatása között.

4. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége vagyonáról, anyagi háttéréről az Alapszabályzat a következőképpen rendelkezik: „A Szövetség vagyona a hivatalos bejegyzéskor a folyószámlán levő összegből, a tagdíjakból származó összegből, a törvényesen kapott külföldi és hazai adományokból és

alapból, valamint azon jövedelem hányadrészből áll, mely a termelő és kereskedelmi tevékenységek értékesítéséből, a szervezett tanfolyamok díjából, a Szövetség jellegének megfelelő kiadványok nyomtatása és megjelentetése és forgalmazása, művészeti–kulturális rendezvények bevételeiből, könyvek és más kiadványok törvényes behozatalából, és bármely más javak behozatalából származik, melyekhez a Szövetség törvényesen jutott hozzá. A szövetség vagyonát a tanfolyamok díjaiból befolyt összegek is gyarapítják.”⁴⁹ Az elmúlt években az AESZ többnyire pályázati pénzekből tartotta fenn magát. Az egyes rendezvények megszervezését azonban helyi támogatók is segítik.

5. Tizennyolc év távlatából megítélve: az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének tevékenysége sikeresnek mondható. A Szövetség igyekezett minden erdélyi régióban jelen lenni, jelenlétével tudatosítani azt a célt, miszerint kétnyelvű körülmények között a magyar nyelvet csak az állandó és mind szélesebb körű használata tarthatja fenn. Szükség van arra, hogy felértékelődjen a magyar használati értéke, presztízse. Ezt azonban nem várhatjuk a politikai, államszervi hatalmaktól, de még az anyaországi politikától sem. Az Erdélyben folytatott nyelv művelésnek számolnia kell az itt élők sajátos helyzetével, nyelvhasználati szokásaival, a regionális és tájnyelvi nyelvváltozatokkal, de nem mondhat le a nyelvi egységesítés igényéről sem. Ezzel összhangban határozza meg az AESZ a jövőben is kutatási stratégiáját mind szakmai, tudományos téren, mind az oktatásban betöltött szerepét illetően.

Irodalom:

- Grétsy László–Kovalovszky Miklós (szerk.) 1980. *Nyelvművelő kézikönyv*. Budapest Heltainé Nagy Erzsébet 2007. A nyelvművelés fogalma és tereimái. In: Domonkosi–Lanstyák–Posgay (szerk.) *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda–Tinta.
- Péntek János 1999. *Az anyanyelv mítosza és valósága*. Kolozsvár: AESZ-füzetek.
- 2001. *A nyelv ritkuló légköre*. Kolozsvár: Komp-Press.
 - 2007. *Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége*. Bemutató füzet. Sepsiszentgyörgy: AESZ

Jegyzetek:

⁴⁹Lásd: az Aranka György nevéhez fűződő Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság, 1793. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége megalakulásakor vállalja a kapcsolatot Arankák nyelvművelő mozgalmával, a Nyelvművelő Társaság utódjának tekinti magát, ezt támasztja alá Zsigmond Győző *Anyanyelvűvelés, nyelvpolitika 1793, 1993*, illetve Egyed Emese: *Gyökérés az erdélyi társaságunk sokadik évfordulóján* című, a Társaság 200. éves évfordulója alkalmából tartott előadása Kézdivásárhelyen. Kézirat, AESZ-dokumentumok.

²Különösen a 80-as években történtek az erőteljes megszorítások: a meglévő, hagyományokon alapuló vagy a 60-as, 70-es években megalakult művelődési egyesületek megszüntetése, a magyar nyelvű könyvkiadás korlátozása, a sajtó erőteljes politizáltsága, a cenzúra hatalma, a magyar nyelvű tanintézmények beszűkítése.

³A versenyforma csak a rendszerváltás után, 1990-ben vette fel a nagy nyelvész, szótárkészítő, világotudó nevét. Addig csak: nyelvi vetélkedő.

⁴Iskolai, körzeti, megyei szintű versenyek.

⁵Ma Kőrösi Csoma Sándor Iskolaközpont.

⁶Lásd: Jegyzőkönyv, 1992. március 27.; vezeti Tapodi Zsuzsa.

⁷A jegyzőkönyvet aláírták (az aláírás sorrendjében): Ördög-Gyárfás Ágnes, Ördög-Gyárfás Lajos, Forgács Róbert, Keppel Gyula, Papp Márta, Tapodi Zsuzsa, Nedeczky László, Nagy B. Ildikó, Gödriné Molnár Márta, Papp Gabriella, Tulit Ilona, Orbán Gyöngyi, Schrankó Péter, Komoróczy György, Péntek János, Molnár Kovács Margit, File Gabriella, Tóth-Sinkó Márta, Lay Magda, Darvasi Gyöngyvér, Árvay Katalin, Bodó Anna, Inczeffi Tünde, Szabó Etelka, Gazda József, Dobra Irén, Kerekes Barnabás, Mráz Ferenc, Antal Tövissi Ildikó, Mézes Rudolf, Zsigmond Győző.

⁸Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének Értesítője. Tulit Ilona, Ördög-Gyárfás Lajos szerk. 1993. Sepsiszentgyörgy.

⁹Alapszabályzat. 1992. március; Alapszabályzat, módosított változat. 1997. október. AESZ-dokumentumok.

¹⁰A tisztújítás eredményeként kialakult elnökség: elnök: Tulit Ilona, főtitkár: Ördög-Gyárfás Lajos, elnökségi tagok: Komoróczy György, Mészely József, Antal Sándor. A tagság egyhangú javaslata, szavazása alapján a Szövetség tiszteletbeli elnöke Péntek János.

¹¹A tisztújító ülés által megszavazott új elnökség: elnök: Zsigmond Győző, társelnök: dr. Péntek János, főtitkár: Ördög-Gyárfás Lajos, titkár: Kása Magdolna, tagok: Mészely József, Hubert Angéla, Antal Sándor, Kovácsné József Magda, Tapodi Zsuzsa, Komoróczy György, Murádin László, ellenőrző bizottság: Józsa Miklós, Kovács Ágnes, Péter Sándor.

¹²1997. október 18-án Sepsiszentgyörgyön megtartott tisztújító gyűlés dr. Péntek Jánost szavazza meg a Szövetség elnöki tisztségébe, alelnökké Török Katalint, ügyvezető elnökké Ördög-Gyárfás Lajost választják, elnökségi tagok: Mészely József, Tapodi Zsuzsa, Zsigmond Emese, Zsigmond Győző.

¹³Csak az elnökségi tagok személye változik: Kádár Edit, Turzai Melánia, Erdély Judit, Zsigmond Emese.

¹⁴Megújul az elnökség; elnök: dr. Péntek János, ügyvezető alelnök: Ördög-Gyárfás Lajos, programvezető alelnök: Erdély Judit, elnökségi tagok: Kádár Edit, Pásztor Gabriella, Turzai Melánia, Zsigmond Emese.

¹⁵Az elnökséget személyi változás nélkül újraválasztják.

¹⁶Lásd: *Hírhorzó* 1998. január. I. évf. 1. sz. Sepsiszentgyörgy.

¹⁷1993. november, Tulit Ilona, Ördög-Gyárfás Lajos szerk.; 1995. november, Zsigmond Győző szerk.; 1997. január. Mészely József szerk.

¹⁸Bemutakozó füzetek: 1993, 2002, 2007.

¹⁹Az internetes honlap elérhetősége: www.aesz.ro.

²⁰Péntek János: *Bemutakozó füzet*. 2007.

²¹Alapszabályzat. 1992. március; Alapszabályzat, módosított változat. 1997. október. AESZ-dokumentumok.

²² Nyilatkozat. Aláírók: Antal Sándor, Komoróczy György, Mészely József, Péntek János, Ördög-Gyárfás Lajos, Tulit Ilona.

²³ Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének Értesítője. Tulit Ilona, Ördög-Gyárfás Lajos szerk. 1993. Sepsiszentgyörgy. A tiltakozás megjelent a sajtóban is.

²⁴ Állásfoglalás. 1998. Árkos. január 31. Lásd: *Hírbordó*. I. évf. 2. sz.

²⁵ Alapszabályzat. 1992. március; Alapszabályzat, módosított változat. 1997. október. AESZ-dokumentumok

²⁶ A nyilatkozatot Pomogáts Béla, Kolczonay Katalin, illetve Péntek János és Ördög-Gyárfás Lajos írják alá.

²⁷ 2001. márc. 21, aláírók: Grétsy László, Bánffy György, Maróti István, valamint Török Katalin, Péntek János, Ördög-Gyárfás Lajos.

²⁸ Kerekes Barnabás, Wacha Imre, Karsainé Horváth Klára, Rónaki Edit, Györgyi Béláné, Bordi András.

²⁹ Vö. Bemutatófüzet. 2007; AESZ honlap www.aesz.ro.

³⁰ Alapszabályzat. 1992. március; Alapszabályzat, módosított változat. 1997. október. AESZ-dokumentumok.

³¹ Beleértve a munkapéldányokat is, mint: Fazakas Emese, Szász A. Zoltán, Szász Lőrinc, Vremir Márta: *Román–magyar közgazdasági szójegyzék*. 2000; *Román–magyar oktatásterminológiai szótár*. 2008.

³² A. Molnár Ferenc: *Anyanyelv, vallás, művelődés*. 1999; Péntek János: *Az anyanyelv mítosza és valósága*. 1999.

³³ *Egyház és anyanyelv*. 1994; *Az anyanyelv a hangzó médiában*. 1996; *A napilapok nyelvéről*. 1997.

³⁴ Wacha Imre: *Beszédművelés, gyakorlószövegek*. 1999; Szilágyi N. Sándor: *Ne lógasd a nyelvedet hiába!* 2000; Stollár Katalin: *A bívatos beszéd hangtechnikája*. 2003.

³⁵ Ágoston Mihály: *A Korpa-hegyeken innen...* 2006; Vistai András János: „Nem lehet elmenni a szónán” – *Magyaristai szójegyzék*. 2007.

³⁶ Zsemlyei Borbála szerk.: *Anyanyelvünkért – Dsida Jenő nyelvművelő rovata a Keleti Újságban*. 2008.

³⁷ Fazakas Emese, Szász A. Zoltán, Szász Lőrinc, Vremir Márta szerk.: *Román–magyar közgazdasági szótár*. 2002.

³⁸ Benő Attila, Becze Orsolya, Erdély Judit, Nagy Zsuzsanna, Ördög-Gyárfás Eszter, Sárosi-Márdirosz Krisztina szerk.: *Magyar–román közgazdasági szótár*. 2004.

³⁹ Benő Attila, Fazakas Emese, Sárosi-Márdirosz Krisztina szerk.: *Román–magyar oktatásterminológiai szótár*. 2009.

⁴⁰ Benő Attila szerk.: *Román–magyar kulturális szótár*.

⁴¹ Péntek János–Benő Attila: Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban. 2003; Péntek János–Benő Attila (szerk.) *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. 2005; Benő Attila–Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. 2006; Benő Attila–Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvek és nyelvváltozatok 1–2*. 2007; Bálint Emese–Péntek János: *Oktatás – nyelvek határán, Közlekedés és helyzetkép a romániai magyar oktatásról*. 2009.

⁴² Az elmúlt évek tanácskozásainak témái: Emlékezés az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságra (Kézdivásárhely, 1993); Egyház és anyanyelv (Kolozsvár, 1994); A szórvány nyelve (Nagyenyed, 1995); A rádió és tévé nyelve (Szováta, 1995); A tanári beszéd (Csikszereda, 1996); Írott sajtó nyelve (Szováta, 1996); A nyilvánosság nyelvi lehetőségei (Árkos, 1997); Az anyanyelvű oktatás nyelvi gondjai és nyelvi színvonala – A magyar nyelvű tankönyvek termi-

nológiai és stílári kérdései (Árkos, 1998); Sajtó és gazdaság (Nagyenyed, 1998); Reformkor és nyelv (Sepsiszentgyörgy, 1998); Nyelvművelés, nyelvapolás, nyelvi tervezés (Árkos, 1998); A magyar nyelvű tankönyvek terminológiai és stílári kérdései (Árkos, 1999); Nyelvi tervezés a hivatalos terminológiában (Kolozsvár, 1999); Nyelvhasználat az anyanyelvű oktatásban (Illyefalva, 2000); Környezeti nyelvek, idegen nyelvek, világnyelvek és az anyanyelv (Kovácsna, 2001); A egységesítés esélyei a nyelvi tervezésben (Árkos, 2001); Informatizált világ és anyanyelv (Árkos, 2002); Nyelvpolitika és anyanyelvhasználat (Sepsiszentgyörgy, 2004); Növények az irodalomban, a nyelvben és a népi kultúrában (Gyergyószentmiklós, 2004); Szótárak és szakterminológiák (Kolozsvár, 2005); Magyarok és szászok a keleti végeken (Brassó, 2005); Irodalmi hagyományok és regionális nyelvi értékek a Szilágyságban (Zilah, 2006); Változó olvasói szokások a digitalizált világban (Sepsiszentgyörgy, 2006); Magyar szigetek és szórványok Dél-Erdélyben (Déva, 2007); Régiók találkozása nyelvben és kultúrában (Arad, 2008); Kazinczy Ferenc és a Magyar Nyelv Éve – A magyar nyelv a nyelvújítás korától az internetes levelezésig (Kézdivásárhely, 2009); Határok és normák a magyar nyelv használatában (Udvarhely, 2010).

⁴³ Hazai magyar rádiók és tévések találkozója Kolozsvár, 1997; A rádió és tévé nyelve, nyelvi tanfolyam Illyefalva, 1998; II. Rádió- és tévényelvi tanfolyam, Illyefalva, 1999.

⁴⁴ A magyar nyelv és irodalom oktatása, az oktatás és az anyanyelvi mozgalom viszonya. Szováta, 2005; A helyesírás tanításának szemléletbeli változatai és tantárgy-pedagógiai alapelvei. Szemléletek és módszerek a helyesírás-tanításban, Szováta, 2008.

⁴⁵ Alapszabályzat. 1992. március; Alapszabályzat, módosított változat. 1997. október. AESZ-dokumentumok.

⁴⁶ A rendezvény helyszínei voltak: Kézdivásárhely, Kovácsna, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Marosvásárhely, Brassó, Nagyvárad, Nagybánya, Nagyenyed, Szatmárnémeti, Zilah, Arad, Déva, 2011-ben pedig Temesvár ad otthont a szervezésnek.

⁴⁷ 2010-től a mesemondó verseny átkerült az őszi rendezvény keretébe.

⁴⁸ A Nyelvörzés Díját az elmúlt években a következő személyiségek vehették át: Murádin László (2000), Asztalos Lajos (2001), Bartha János (2002), Bura László (2003), Komoróczy György (2004), Kurkó János György (2005), Vetési László (2006), 2007-től Sütő András-díj – a Nyelvörzés Díja: Bőjte Csaba (2007), Brauch Magda (2008), Gazda József (2009), Katona Ádám (2010).

⁴⁹ Alapszabályzat. 1992. március; Alapszabályzat, módosított változat. 1997. október. AESZ-dokumentumok.

Tőkés Orsolya

Diákszínjátszás Erdélyben 1990-2010

Amikor napjainkban diákszínjátszásról beszélünk, olyan amatőr színpadi produkciókra gondolunk, amelyek legtöbbször vidám, szórakoztató („diákos”) jellegűek, ugyanakkor nevelő hatásúak is, egy adott iskolai intézmény falai közt kerülnek bemutatásra, az iskola ezen célját felvállaló tanár, legtöbbször szakképzetlen rendező irányításával és az iskola diákjaiból toborzott csoport közreműködésével. A jelenség éppen amatőr jellegéből adódóan a színházi kánon perifériáján húzódik meg, holott nagyon régi hagyományra tekint vissza – a barokk iskoladramák korára –, amelynek viszont jelentős szerepe volt a későbbi színházi professzionalizációban és a XIX. századi magyar színműirodalom megszületésében. A kőszínházak megjelenésével nem tűnik el a diákszínjátszás, állandóan megújuló jelenséggel állunk szemben, amelyet korántsem olyan könnyű definiálni, mint ahogy az első látásra tűnhet.

A magyar diákszínjátszást, különösen Erdélyben, rendkívüli változottság, műfaji és stílári sokszínűség jellemzi. A jelen írás 1990-től napjainkig – a teljesség igénye nélkül – tárgyalja az erdélyi magyar diákszínjátszás helyzetét, annak korai előzményeit, bemutatja az aktív diákszínjátsszó köröket: a csapatok működésének, célkitűzéseinek, név- és műsorválasztásának irányelveit, illetve munkamódszereit, a diákszínjátszásban elért jelentősebb eredményeit; kitérek a diákszínjátszás fórumaira – országos versenyekre, fesztiválokra –, ezek szervezési formáira. Végül, de nem utolsósorban a diákszínjátszást övező elvi problémák feltárását kísérelem meg.

A kezdetek

A színház és ezen belül a diákszínjátszás magyar vonatkozású kezdeteiről meglehetősen kevés adattal rendelkezünk. A Kerényi Ferenc szerkesztette *Magyar színház-történet* (Kerényi 1990: 21-28) szerint tudunk róla, hogy már a középkorban kedvelték a színjátékokat, de igazán nagy számban a XVII–XVIII. századból maradtak ránk olyan írásos drámai szövegek, amelyeket iskoladramáknak nevezhetünk. Mivel ekkoriban a kollégiumok egy-egy fele-

kezetet képviseltek, az iskoladrámák is felekezeti, vallási nézőpontokat fejeztek ki elsősorban. A tridenti zsinatot követő években, a hitviták korában – az egyházi intézmények tevékenysége mellett – éppen az iskolarendszer lett a felekezeti propaganda második legfontosabb eszköze. A korszak legjelentősebb, a diákszínjátszást propagandacélokra „felhasználó” szerzetesrendje a jezsuitáké.

A jezsuiták tanintézményeikben kötelezővé tették a diákszínjátszást, mint a beszédművelés és mozgásgyakorlat eszközét (a Kerényi szerkesztette *Magyar színház-történet* mintegy négyezer megvalósult színházi produkciót említ). Biztosították a tanárok dramaturgiai képzetését, kötelezővé tették a színpadi produkciót, pontosan meghatározták annak számát és körülményeit.

A protestánsok közül elsősorban az evangélikusok éltek a műfaj adta lehetőségekkel, bibliai történeteket aktualizáltak, az unitáriusok társadalmi célokat szolgáló dialógusokat vittek színre, a reformátusok azonban elvi okokból elutasították a színpadiasság legtöbb megnyilvánulását, kivételt a nagyenyedi kollégium képezett, ahol folyamatosan megőrződött a diákszínjátszás hagyománya, de inkább szórakoztató és didaktikai célokat szolgáltak előadásaik.

Később más katolikus szerzetesrendek is használták a műfajt – piaristák, ferencesek, minoriták, pálosok –, nekik köszönhetően épültek be népi elemek a darabokba, és szólaltak meg magyarul drámák a színpadon a latin nyelvű jezsuita előadások mellett. Műfajilag rendkívül sokszínűek voltak ezek a drámák, valószínűleg megvalósulásaikban sokkal inkább, mint ahogy azt az írásos szövegkönyvek bizonyítják. A biblikus témák mellett világi történeteket is színre vittek: nemcsak liturgikus látványosságokat, misztériumjátékokat, moralitásokat és hitvitázó drámákat, hanem didaktikus műveket, történelmi, társadalmi, de akár szerelmi témájú történeteket is megjelenítettek. A körmenettől a felvonásközi játékokon keresztül a balettig, a komédiától a „comico-tragoedián” keresztül a tragédiáig sok minden elfért a repertoárban. Az előadások templomokban vagy színházakban, kifejezetten az előadás céljaira felállított építményekben, színpadokon kaptak teret. A fennmaradt díszlettervek, főként a jezsuitáké nagyon magas színvonalról tanúskodnak.

Az iskolai színjátszás egyre inkább elterjed, ezzel egyidejűleg a színpadokon gyakorivá válik a népnyelv használata, és felismerhető a korabeli világirodalmi hatás (főként Corneille és Molière hatása), ami maga után vonja a nemzeti nyelvű drámairodalom és a színház hivatásosodásának igényét. Ilyen értelemben a barokk iskoladráma stílárís megalkotottságában sokkal közelebb áll a mai hivatásos színházhoz, mint a mai diákszínjátszáshoz. Ám a habitus – a kollégium szervezeti kerete között, diákok által létrehozott előadás gyakorlata, tanári irányítással – megmaradt. Pusztán csak elvilágiasodott,

a XVIII. századtól erősen aktualizálóvá és didaktikussá vált, viszont továbbra is megőrizte műfaji és stíláriis sokszínűségét. Így pedig előzményként megfelleltethető a mai iskolai színhátszásnak is.

A jelen diákszínhátszás

A következőkben éppen azt a sokat emlegetett sokszínűséget, a színhátszról és diákszínhátszásról kialakított változatos koncepciókat szeretném vázolni az aktív, immár akár két évtizede is működő erdélyi diákszínhátszó körök bemutatásán keresztül.

A bemutatást a székelyudvarhelyi **Vitéz Lelkekkel** kezdem, akik az első közt alakultak 1990-ben. Nevüket a környék híres szülöttének, Tamási Áronnak hasonló című darabjáról kapták, ami egyben életformát is takar: számukra a *vitézség* erkölcsiséget jelent. Alakulásuk óta az egyik legegyszerűsebb teljesítményt nyújtó csoport, rendkívül összeforrott társaság, akik oroszánrészt vállálnak az erdélyi diákszínhátszó élet szervezésében is, hiszen legtöbbször ők szervezik az Országos Diákszínhátszó Fesztivált (ODIF). Ez a verseny eredetileg vándorfesztiválként indult, 2006 óta azonban a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium felvállalta a szervezést, bár a szervezők mindig hangsúlyozzák, hogy nem szeretnék kisajátítani azt. Ezen a fesztiválon a személyes ihletettségtű, kiforrott darabokat és összetartó, ugyanakkor felszabadult, fiatalos „társulatok” munkáját díjazzák. A megközelítőleg száz lelket számláló csapat a legkisebbektől a gimnazista fiúktig és lányoktíg (akár visszajáró egyetemista lelkekigt) nagyon dinamikus, összeforrott munkáról, csapatszellemtől tanúskodik. Sikereikt Szász Mihálykt Mária irányítójukt elkötelezett, lelkes munkájának köszönhető. Előadásai megvalósításában a drámapedagógia módszereit használják, díszleteiket mozgás- és hangképletek helyettesítik, jelmeztárukt is a mai fiatal, tizenévesek ruhatárából építkezik. Több „saját készítésű” darabot, de nagysikerű, egész estés musicaleket (*Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról*, *Rómeó és Júlia*, *A dzsungel könyve*, *My Fair Lady*) is bemutatnak.

Az erdélyi diákszínhátszás másik nagyon meghatározó alakulata a sepsiszentgyörgyi **Osonó Színhátszműhely**. A csapatot Salamon András alapította 1993-ban, jelenlegi vezetője Fazakas Mihály, 1999-től. A kezdetben (régigt) irodalmi klasszikusokat (Bornemisza Péter: *Magyar Elektra*, Csokonai Vitéz Mihály: *A méla Tempefői* stb.) színhátszra vivő diákszínhátsz mára alternatív színhátszá alakult, az Országos Diákszínhátszó Fesztiválon (ODIF) versenyen kívüli kategóriában képviselteti magát. Az Osonó Színhátszműhely önmeghatározása szerint „fiatal alkotók színhátszi kutatásainak, kísérleteinek otthont adó szellemi műhely, amely az előadások létrehozásán túl nagy hangsúlyt fektet a

diákok színházi képzésére, közösségépítésre, önismeretre, kulturális nevelésre, istenkeresésre”.¹ Az Osonó tagjait három iskolából verbuválják: a Plugor Sándor Művészeti Líceumból, a Művészeti Népiskolából, valamint a Mikes Kelemen Főgimnázium diákszínjátszó köréből. Az utóbbi években áttörést jelentett a csapat életében egy féléves színházi kísérlet eredményeként született produkció: a *Részletek a bolyongás meséiből* (2007) című, ami rendkívül megízéző, erős hatású, innovatív színházi nyelven megszólaló „vizuális gondolat” – ahogy ők nevezik – avantgárd, expresszionista-szürrealista elemekből építkező, brooki „szent színház”. Az előadás számos hazai és külföldi díjban, valamint elismerésben részesült. Ennek az előadásnak célja „lemondani a színházról”, eltévedni a gondolatban, és megtalálni a „másik színházat, önmaguk színházat”. Az életre szóló élményt a színházi „jelenidő” – egy színházi rítus szemlélése, ugyanakkor az abban való részvétel jelentette. Az előadás számos fesztiválon díjat nyert: az Országos Licart 2007 Színházi Fesztiválon, Bukarestben a legjobb csapatnak/előadásnak járó nagydíjat érdemelte 63 előadás közül (2008. január 20.), az EuroArt Fiatalok Országos Interetnikai Színházi Fesztiválján, Brassóban a legjobb előadásnak járó fesztiválnagydíjat (2008. május 24.), a Színjátékforgó 2009 Színházi Fesztiválon Budapesten különdíjat (2009. április 23.), a IV. Soltis Lajos Országos Színházi Találkozóon Celldömölkön a legjobb előadásnak járó fesztiválnagydíjat (2009. május 31.), Színházi Előadások Országos Tantárgyversenyén Temesváron a legjobb előadásnak járó nagydíjat (2009. december 13.) nyerték el. Ezen kívül a bécsi Wienextra Nemzetközi Ifjúsági Színházi Fesztivál (2009. július 12-20.) egyetlen meghívott kelet-európai képviselője volt, valamint részt vett a bangkoki Pathumtani Nemzetközi Színházi Fesztiválon (2010. január 24–február 14.). A díjakat még sorolhatnánk, az előbbieken a legfontosabbakat sorakoztattam fel csupán.

Az Osonó a Vitéz Lelkekhez hasonlóan szintén nagy szerepet vállal az erdélyi diákszínjátszás formálásában – bár merően eltérő, hivatásos színházi megközelítésben. Elsősorban szakszerű nyári tréningek szervezését vállalja fel, de az országos fesztivál megrendezését is, amelyet nem verseny formában, hanem az együtt gondolkodás, az egymástól való tanulás és kritikai szellem kialakításának jegyében gondol el. Sokak számára emlékezetes maradt az általuk szervezett XV. ODIF, ahol a résztvevő csapatok előadásai mellett időt szántak azok megvitatására, elméleti képzésekre és gyakorlati műhelymunkákra egyaránt, fontos előadások megtekintésére élőben vagy felvétellel – egyszóval az aktív, tanító jellegű kikapcsolódásra is.

Egy harmadik fontos irányzatot képvisel a szilágycsehi **Berekenye** diákszínjátszó csoport. 1992-ben alakult, irányítója Bodea György. Etnikai fronthelyzetben működő csoportként elsődleges céljuk „a magyarságtudat

kialakítása és szüntelen ápolása”² színházi és egyéb rendezvények szervezése által, mint például a tájegység ifjúsági közművelődési életének szervezése, hagyományteremtő ünnepek, előadássorozatok rendezése, tudománynépszerűsítő munkák közlése. Az előadásaik rendezésében és szervezésében nemcsak az iskola tanárai vesznek részt, hanem a város más szervezetei is: Városi Művelődési Ház (Szőke Sándor, Szőke Anna), az Általános Iskola (Varga D. István, Kocsis Attila), valamint a Tövishát Kulturális Társaság, illetve a Berekenye Ifjúsági Társaság. 1999 őszétől szervezik a Partiumi Diákszínjátszó Fesztivált (PADIF) minden év októberének utolsó szombatján, ahova elsősorban partiumi diákszínjátszó körök érkeznek, de Erdély más megyéi és Magyarország számára is egyre népszerűbb versenynek tűnik az utóbbi években. A PADIF-on az első három díjban részesült csoport részt vehet a zsámbéki Határon Túli és Hazai Amatőr Színjátszók Találkozásán. Bodea György, a csoport vezetője 2006-ban EMKE-díjban részesült a diákszínjátszás szervezésében és minőségi művelésében szerzett eredményeiért.

Tudatosan kezdtem a diákszínjátszó csoportok bemutatását az előző három csapat ismertetésével. Nemcsak arról van szó, hogy pillanatnyilag ők a legaktívabb szervezői az erdélyi magyar diákszínjátszó életnek, de három egymástól eltérő, ugyanakkor érvényes módszertani irányt és színházkonceptiót képviselnek.

A Vitéz Lelkek és a hozzájuk hasonló „társulatok” drámapedagógiai alapon képzelik el a diákszínjátszást, többnyire saját maguk által írt és színpadra állított produkciókban gondolkoznak, melyek nagymértékben drámajátékokból építkeznek, maguk a produkciók pedig beilleszkednek az iskola oktató-nevelő munkájába. Gabnai Katalin, a drámapedagógia kiváló szakértője szerint a diákszínjátszás célja a gyermek személyiségének harmonikus és differenciált fejlesztése, szocializációjának elősegítése, kreativitásának, mozgáskoordinációjának, térben és időben való tájékozódásának, nem utolsósorban beszédének, kommunikációs képességeinek fejlesztése. Ez a fajta diákszínjátszás az együtt játszás örömét, csoportmunkát jelent, az eredmény nézőközönséggel vagy anélkül is megvalósulhat. (Gabnai 1999: 9-13)

Az Osonó a hivatásos színházművészethez közelítő diákszínjátszást képviseli, akik színházi iskolák (az ő esetükben például a rituális, brooki „szent színház”) elvi és stílári célkitűzéseit követik, a produkció létrehozásában elsődleges szempont a gyerekek színháztörténeti nevelése, esztétikai ízlésének kialakítása és irányítása, valamint a közönségre gyakorolt esztétikai hatás elérése. Ezek az előadások legtöbbször kis létszámú csoportokkal, színházi szakemberek közreműködésével és multimediális technikai eszközök segítségével jönnek létre.

A Berekenye a kulturális központoktól és a kőszínháztól távoli csoportokat képviseli, akik számára a színház nemzeti identitást megőrző funkcióval bír elsősorban: hagyomány- és kultúraápolást, nyelvi és irodalmi műveltséget biztosít a tizenévesek számára. Ezért is nagyon gyakori, hogy nagy létszámú „staggione társulatokként” járnak szülőhelyük környező falvait, és így játékos, vidám komédiáik akár több tíz, esetleg száz előadást is megérnek.

A fenti distinkciók természetesen mesterségesek, a tudományos rendszerezés kísérletei csupán, a csapatok célkitűzései, módszertanai, tevékenységei a valóságban korántsem válnak szét ennyire egyértelműen (Az Osonó például éppúgy járja az országot, „népnevel” a *Bolyongás*-előadással, mint amennyire a Vitéz Lelkek törekszik közönség-centrikus előadások megvalósítására). A fentiekben pusztán a legdominánsabb tendenciákat szerettem volna érzékeltetni, amelyeknek megnyilvánulásait a következőkben bemutatott csapatok munkájában többé-kevésbé felfedezni véljük.

Az egyik legrégebbi csapat a **Kőrösi Csoma Sándor Diákszínpad**, amely 1972-ben alakult Kovásznán. Első vezetője Gazda József volt, 1993-tól Molnár János informatika szakos tanár vezeti a diákszínjátszó kört. Kezdetben a csapatnak fő célkitűzései közé tartozott a diákok nyilvánosságához, színpadhoz szoktatása, beszédképességük fejlesztése, a kisebbségi helyzetbe szorult magyar kultúra és hagyomány ápolása, így felkeresték már Beszterce-Naszód, Mezőség (Kolozs és Maros megye), Szilágyság, Kalotaszeg, Fehér, Szatmár, Temes, Szeben, Fogaras és Brassó „eldugott, félreeső falvait, mikor fogadott busszal, a gazdaságilag nehezebb helyzetben vonattal, gyalog, szerkérral, helyi járművek igénybevételével. Mintegy 60–70 falunak voltunk a visszatérő szintársulata. Egy-egy darabunk megérte a 60–110-es előadássorozatot” – vallják magukról bemutatkozó honlapjukon.³ Hagyományápolásuk különleges megnyilvánulása, hogy bemutatták az összes Tamási-darabot, szűkebb hazájuk, Székelyföld életvilágának példajaként. A rendszerváltást követően műsorrendjük átalakult, abszurd és groteszk előadások fele irányultak, bár továbbra is ragaszkodtak az időtálló magyar művek és az elmaradt Tamási-darabok előadásához. Szövegközpontú produkciók helyett inkább a kísérleti-, a mozgásszínház fele irányultak. Tamási *Ősvigasztalását* a rituális színház eszközeivel állították színpadra, amivel 1995-ben elnyerték az ODIF nagydíját. 1999-ben újból ODIF-nagydíjasok lettek Örkény *Egypereseinek* színpadi adaptációjával, 2000-ben második helyezést értek el Páskándi *Külső zajok* című előadásával, 2001-ben újból első Kosztolányi *Sakke-matájával* nemcsak az ODIF-on, hanem a nagyváradi Erdélyi Diákszínjátszó Fesztiválon (EDIF) is, 2003-ban második helyezettek *Az ember tragédiája a diákok nyelvén* című előadásukkal, 2007-ben harmadik helyezettek Lázár Ervin *Kócember kécszerelmével*. Ez utóbbi előadás ugyanezen évben első helyezést és

közönségdíjat nyert a PADIF-on, egy évvel később, 2008-ban második díjasok ugyanott Lázár Ervin *Tulipán* című előadásukkal. Tehetséges, dinamikus csoportról és vezetőkről van szó, díjaikat tovább sorolhatnánk.

A székelykeresztúri Orbán Balázs Líceum **Orbán lelke** névre hallgató csapata a Vitéz Lelkek mellett a másik régebbi és az egyik legtehetségesebb csapat, amelyik 1990-ben alakult. Ezidáig ötvennél több darabot, közel kétszáz volt és jelenlegi diák szerepvállalásával adtak elő. A szórakozás, az együttlét, valamint a fokozatosan tudatosodó önmegvalósítás motiválja őket.

A **Madipó**, Szatmárnémeti és a Kölcsey Ferenc Főgimnázium színjátszó csoportja 1991-ben alakult Nagy Gyula magyartanár vezetésével. Ők voltak az ODIF első és tizedik szervezői 1992-ben, illetve 2002-ben. Elsősorban a játék kedvéért vannak együtt, nem színészek nevelése a céljuk, bár eddig már olyan színházi szakembereket is útnak indítottak, mint Margitházi Bea, Szűcs Ervin, Sorbán Csaba, Szilágyi Ágota vagy Székely Csilla és mások. Jelentősebb előadásaikként tartják számon Karinthy: *Visszakérem az iskola-pénzt*, *Európa térképe* (Összeállítás Páskándi abszurdjaiból), *Helyesírási osztály* (Kocsis István-novellák adaptációja), Madách *Ember tragédiájának VI. színe*, Petőfi *A helység kalapácsa*, Whyting: *Miért?*, Tomcsa Sándor: *Kánikula*, Páskándi Géza: *Az eb olykor emeli lábát*, Csokonai: *Karnyóné*, *Az ember* című passiójáték, Handke: *Önbecsmérlés*, Karinthy Frigyes *Az emberke tragédiája*, irodalmi pódiumműsorok. Sokszínű műfaji és tematikus repertoár jellemzi őket.

Az ODIF többszörös díjazottja, a brassói Áprily Lajos Főgimnázium színi csoportja, a **Grimasz** 1991-ben alakult, Bálint Ferenc informatika szakos tanár irányításával működik, hírnevét számos hazai és külföldi fesztiválon való részvételével és az ott nyert díjakkal vívta ki. A csapat számára a színház a nevelés és a felhőtlen együttlét eszköze. Ez a csoport heti kétszeri alkalommal találkozik, drámapedagógiai alapelveket követve nagy hangsúlyt fektet a műhelymunkára, melynek során a diákok a művészi tudatosságot, a következetes munkát gyakorolják – mindez pedig jótékonyan kiegészíti az iskolai oktatást. Leginkább klasszikus világirodalmi drámákat játszanak, de alkalmi, verses-zenés összeállításokban is részt vesznek. A csapat a következő sikereiről tett említést: Madách Imre *Az ember tragédiája* című művének *Londoni színe*vel az ODIF 7-en első díjat, a *Falanszter* színrevitelével és az *Örkény Egyperesekkel* együtt az ODIF 11-en második díjat nyertek. Frederico Garcia Lorca: *Vérnász* megkapta az ODIF 4-en a harmadik díjat, valamint a Szotyori Mária alakítási díj és a Mortimer Clark különdíjat a rendezésért. Karinthy Frigyes: *Az emberke tragédiája* az ODIF 2-ön harmadik díjban részesült és a legjobb rendezés díját vihették haza, az ODIF 6-on a fesztivál Nagydíjával jutalmazták az előadást, valamint az ODIF 16-on Kónya Edit alakítási-díjban részesültek. Ezen kívül az előadás megkapta a PADIF 2009

első díját, és ugyanabban az évben az EuroArt-díj is az övék lett. Slawomir Mrozek *A nyílt tengeren* színrevitelével az ODIF 7-en különdíjat kaptak. Samuel Beckett *Katasztrófa* című műve elnyerte az ODIF 8 harmadik, valamint a Millenniumi Diákszínjátszó fesztivál második díját. Páskándi Géza *Az eb olykor emeli lábát* előadással a legjobb színpadi csapatmunkáért járó, illetve Mikó András alakítási díj nyertesei lettek az ODIF 5-ön. William Golding *A legyek ura* az ODIF 9-en ugyanúgy első díjban részesült, akárcsak az ODIF 10-en Pilinszky János *Kalandozás a tükörben* című előadás. Az ODIF 13-an Szász Júlia nyert alakítás-díjat Balassi Bálint *Szép magyar komédiájában* nyújtott szerepléséért. William Shakespeare: *Szentivánéji álom* előadása meghozta az EuroArt 2008 második díját, Friedrich Dürrenmatt *Pillanatkép egy bolygóról* az ODIF 17 harmadik díját, és 2000-ben a Budapesten rendezett Millenniumi Diákszínjátszó fesztiválon a *Meşterul Manole – Kőműves Kelemenné balladák* előadásával második díjban részesültek. Ezen kívül meg kell említeni még az 1998-1999-es tanévben nyújtott kimagasló teljesítményért járó Mikó András Különdíjat is. A hazai színpadokon kívül felléptek Csurgón, Budapesten, Kazincbarcikán, Balassagyarmaton, Zabkowice Slaskie-ben.⁴

A kolozsvári Apáczai Csere János Elméleti Líceum színjátszó köre, a **Buhu** szintén régi és megbecsült résztvevője az erdélyi diákszínjátszó találkozónak. 1992-ben alapította Tökés Erika, jelenleg Kötő Áron, egykori buhus növendék a szakirányítója. Neve az alapító tagoktól származik, így kívánták ugyanis jelezni a csapat játékos kedvét, örök mókázási szándékát. Kezdetben komédiákat, paródiákat adtak elő, később a groteszk és az abszurd irányába mozdultak el. Játszottak már több ízben Mrozeket, Örkényt, Dürrenmattot, de próbálkoztak commedia dell'artével, a *Figaro házasságával*, Molière-rel vagy Shakespeare-rel is. A diákszínjátszás számukra a kreativitást és a csapatszellemet jelenti. Első elismerésüket 1996-ban, a Csíkszeredában rendezett ODIF-on kapták: Szakonyi Károly *Adáshibájával* első díjat, illetve a legjobb férfi és a legjobb női alakítás díját nyerték. Továbbá 1998-ban Mrozek *Károlyával* a legjobb előadás díját, 2002-ben Mrozek *Ház a határon* című drámájával negyedik helyezést, 2004-ben Paul Pörtner *Bárki úr* című drámájával a legjobb férfi alakítás díját és egy különdíjat, 2005-ben Mrozek *Mulatságával* harmadik díjat és a legnépszerűbb előadás díját nyerték.

Szintén kolozsvári csapat, de a Buhutól eltérő műfajban alkotó csoport a Sárkány Jenő által alapított **Thália**, a Báthory István Elméleti Líceum színjátszó köre. Elsődleges céljuk a magyar drámairodalom méltánytalanul elfelejtett, illetve a hivatásos társulatok által ritkábban játszott alkotások bemutatása. Főleg népies vígjátékokat adnak elő, célközönségük az általános és középiskolai tanulók. Sajnos, a diákszínjátszók számára rendezett seregszemlék megszabott időkerete miatt hosszabb előadásokkal nem vehettek részt ver-

senyeken. Csak két előadással szerepeltek más városban: 2006 májusában Tamási *Énekes madarát* bemutatták a nagyszebeni nemzetközi színházi fesztiválon, a 2008-as PADIF-on pedig *A helység kalapácsának* női főszereplője, Toma Angalit a női alakítás díját nyerte el.

A Református Kollégium **KaRaKterét** a legfiatalabb kolozsvári csoportot, Galaczi Júlia alapította 2003-ban. Egyenlő arányban adnak elő ünnepi alkalmi produkciónkat és színdarabokat. 2005 óta résztvevői az ODIF-nak, ahol 2005-ben Madách *Tizenhatodik színével* közönségdíjat nyertek, 2007-ben Karinthy *Az emberke tragédiájával* különdíjban részesültek. Számukra a színház az együtt játszás, alkotás, felfedezés örömét jelenti.

A csíkszeredai **Mágamaszk** szellemesen 300 éves csapatként hirdeti magát, hiszen a Márton Áron Főgimnázium alapításának idején ferences barátok diákszínjátzó kísérletei számítanak saját munkájuk közvetett előzményének. Nevüket 2002 óta viselik, Boldizsár Ágoston magyartanár és Varga Sándor színművész vezetik a csoportot. Az utóbbi években kísérleti színházat, improvizáción alapuló előadásokat rendeznek. Önmaguk és a világ művészi megismerésére törekszenek őszinte kifejezőmódok és erős kapcsolatok megtalálásán keresztül.⁵

Másik fiatal, de nagyon tehetséges, és fiatal kora ellenére számos díjat besöprő csapat a székelyhídi Petőfi Sándor Líceum **Griffitije**, amelyet 2004-ben alapított Hevesi Zoltán. Három fesztivált nyertek egyik első színpadi adaptációjukkal 2006/2007-ben Orwell *Allatfarmjával*. Folyamatosan tréningeken és drámatáborokban vesznek részt. Szívesen használnak fel irodalmi adaptációkat, a legfontosabb számukra mégis az, hogy a produkció közös csapatmunka eredménye legyen.

A 2006/2007-es tanévben alakult zilahi **Wesselényi Színjátzó Csoport** Lugosi Anikó és Bara Erzsébet irányításával működik. Elsősorban alkalmi előadásokat szerveznek. Kedvelik a zenés darabokat, musicaleket, nagyszerű előadásuk volt *A tékozló fiú*, valamint a *Rómeó és Júlia*.

A fentiekén kívül még számos más kreatív, játékos, tehetséges csapat működik Erdélyben, akiknek neveit helyszűke és az adatok hiánya miatt csak sorolni tudunk: **Ripacsok** (Marosvásárhely), **Létra** (Nagyvárad), **Ezüstnyilak Ifjúsági Amatőr Színjátzó Csoport** (Sarmaság), **Maszkító** (Gyergyószentmiklós), **Tinikomédiások** (Kraszna), **Móka Társulat**, valamint a **Nagy István Művészeti Szakközépiskola csoportja** Csíkszeredából, **Fülemile** (Nagybánya), **Déliabáb** (Székelyudvarhely), **Angyalkák** (Kolozsvár), a szintén kolozsvári **Brassai Sámuel Elméleti Líceum** diákszínjátzó csoportja, vagy az idei ODIF felfedezett csapata, a **Bemugri** (Székelykeresztúr) – a sort még folytathatnánk.

Hogyan tovább diákszínjátszás?

Már utaltam rá és a működő körök bemutatásával példáztam is, hogy az erdélyi diákszínjátszás rendkívül változatos, sokszínű, „színházkeresésük” során a csapatok egymástól nagyon eltérő utakat járnak be. A jelenség önmagában véve nem problémaként definiálódik, ellenkezőleg: egymástól való tanulásra, szolidaritásra, együtt gondolkodásra ösztönöz, egyaránt fejleszti a diákok kreativitását és kritikai érzékét. Versenyhelyzetben, a diákszínjátszó fesztiválok alkalmával viszont a jelenség rendszeresen nézeteltéréseket szül a bemutatott darabok elbírálása során. Léteznek ugyanis a színházat kollektív, közösségi mivoltában elgondoló csapatok, amelyek az együtt játszás örömeért lépnek színpadra nagy létszámú csoportokkal, vállalva az ezzel járó minőségbeli buktatókat. Mások kifinomultabb, színházközei diákszínjátszásban gondolkoznak, színházi iskolákat alakítanak ki, hivatásos színészekkel, rendezőkkel dolgoznak együtt, a „társulati tagokat” szűrik, kis létszámú, de nagyon tehetséges gyerekek csoportjával dolgoznak – így minőségben lépéselőnnyel rendelkeznek a szó hagyományos értelmében vett amatőr diákszínjátszókkal szemben, miközben nagyon értékes produkciókat hoznak létre esztétikai szempontból, amiért igaztalan volna elmarasztalni őket. Létezik az előbbi kettő közti átmenet esete is, például a marosvásárhelyi Ripacsok, akiket hivatásos színész irányít ugyan, rendkívül színvonalas előadásokkal lépnek színre, de a csoport a népfőiskolákhoz hasonló módon működik, bárki számára nyitott, a diákok körében nincs selejtező, szinte korlátlan létszámmal dolgoznak. Megint más csoportosulást jelentenek azok, akik szórványban és/vagy olyan településen élnek, ahol nincs állandó színházi élet. Számukra a diákszínjátszás minden esztétikai és személyiségfejlesztő kategórián túl a nemzeti identitás őrzését jelenti.

Voltaképpen a diákszínpad párhuzamos igazságairól beszélünk, igaztalan volna bármelyik meggyőződést elvetni. Ebből következik az is, hogy versenyhelyzetben, kontrasztív értékelés során nem kerülhetnek egy mérlegre a különböző nézeteket valló, eltérő módszereket használó csapatok. A megoldást a Ripacsok irányítója, Tatai Sándor abban látja, hogy a diákszínjátszó fesztiválok állítsanak fel különböző versenykategóriákat, a zsűri pedig legyen pártatlan – egyenlő arányban álljon össze hivatásos és amatőr színházi emberekből. Egy másik kézenfekvő, s talán az előzőnél is hálásabb megoldás lehet a diákszínjátszó fesztiválok versenyjellegének megszüntetése, és valóban – a nevének megfelelően – fesztiváljelleggel, találkozóként működjenek, ahol viszont nyílt tere van az építő jellegű kritikának, a bemutatott darabok közös megbeszélésének.

Az elvi problémákon túlmenően (és talán azokat részben magyarázva) létezik egy sokkal égetőbb problémája az erdélyi diákszínhátszásnak – a menedzsment és az anyagi támogatottság hiánya. Idén történt meg talán először hosszú évek óta, hogy a székelyudvarhelyi Vitéz Lelkeket egyáltalán nem támogatta az udvarhelyi önkormányzat a XVII. ODIF szervezésében, holott a város már magáénak érzi a fesztivált, a Vitézek főtámogatója a magyar Oktatási és Kulturális Minisztérium volt. A hálátlan sors, az anyagi kiszolgáltatottság helyzetének orvoslását a rendezők, irányítók, csapatvezetők egy állandó kulturális fórum, egyesület, közösség létrejöttében látják, akik folyamatosan, állandó jelleggel felvállalják a diákszínhátszó körök, fesztiválok, tréningek és más rendezvények pályáztatását, anyagi támogatásának menedzselését. Ennek a fórumnak a megvalósulása azonban nagyon távoli ábrándképnek tűnhet sajnos a jelen gazdasági és erkölcsi-kulturális válságának idején.

A jelen írás elsődleges forrásaiként az ODIF műsorfüzetei, illetve a csupán néhány (mindössze öt!) csoport által kitöltött kérdőívek szolgáltak. Az adatok hiánya egyrészt a dokumentáció hiányával magyarázható, hiszen a színház lenyűgöző pillanatnyisága az egyik legnehezebben megragadható jelenség függetlenül attól, hogy képi, audiovizuális, vagy írásos dokumentumokról beszélünk. Másfelől az erdélyi magyar diákszínhátszás szerveződésének nehézségeire hívja fel a figyelmet, következőképp a jelenséget övező kutatómunka buktatóira is figyelmeztet. Mindemellett mégis a kutatás folytatására is ösztönözi az érdeklődőt, a diákszínház iránt rajongó és elkötelezett egyént, aki számára a diákszínhátszás mindenkori helyzete – Hevesi Zoltán szerint – a jövő színházi kánonját is előrevetíti.⁶

Irodalom:

Gabnai Katalin 1999. Drámajátékok. Bevezetés a drámapedagógiába, *Helikon*, 9–13.
Kerényi Ferenc (szerk.) 1990. *Magyar színháztörténet 1790–1873*, Budapest: Akadémiai Kiadó. 21–28.

Jegyzetek:

¹ Fazakas Mihály, a csoport vezetőjének szóbeli közlése.

² Bodea György szóbeli közlése.

³ <http://www.wix.com/andevil/kcssd>

⁴ Bálint Ferenc szóbeli közlése.

⁵ A XV. ODIF műsorfüzete nyomán (10. o.).

⁶ Hevesi Zoltán: *A diákszínhátszás pedagógiai vonatkozásai. Irányzatok a kortárs erdélyi magyar diákszínhátszásban*. Kézirat.

Gál László

Magyar nyelvű római katolikus hitoktatás

Az 1989. decemberi változásokat követően a hitoktatás – s ezen belül a római katolikus hitoktatás is – helyet kapott az iskolai törzsanyagban mint tantárgy, és több mint 40 év száműzetés után, a '90-es évek elején elfoglalta az iskolai didaktikai folyamatban – hiánypótlóként – jól megérdemelt helyét.

Eufórikus hangulatban történt mindez, nagy lendülettel, igazi tömegjelenségként. Egy csapásra megteltek a templomok, az egyházi élet nem volt mentes látványos „Canossa-járásoktól” sem, amikor nemrég még kommunista tisztségviselők, templomozás ellen (gyakorta színleg) hadakozó tanügyiek is beültek az első padokba a megtérés szándékával (vagy elképzelésével). Ennek őszintesége csakis a kérdéses személyekre tartozik, megkérdőjelezhető ugyan, de senkinek sincs joga erkölcsileg ítélni.

Az iskolai hitoktatás bevezetését illetően, a kezdeti bátortalan, tapogatózó araszolást egyre merészebb és határozottabb lépések követték, központilag a tantervek kidolgozása, hittanári karok elindítása, tankönyvek kiadása, az iskolák szintjén a hitoktatás gyakorlati megvalósítása terén.

Jelen dolgozat az iskolai hitoktatást, annak különböző vetületeit, megvalósítási módozatait, aktuális sajátosságait kívánja bemutatni.

A hitoktatás megvalósulási területei

A hitoktatás két szintéren valósul meg: a *plébánián* és az *iskolában*. Eleve megjegyezhető, hogy napjainkban a hitoktatás előbb említett helyszínei közül az iskolai az átfogóbb, elsősorban azért, mert órarendileg biztosított a megtartása, valamint a tanulók részvétele. A plébániai hitoktatás – ha szabad így fogalmaznom – esetlegessé vált, beszűkült (főként városban), melynek oka elsősorban a szabadidő megszervezésének, a tanrenden kívüli tevékenységeknek polivalenciájából fakad, s csupán másodsorban lehet olyan motivációt említeni, mint: szülői hozzáállás, közömbösség, világnézeti másság, távolság lakóhely és plébánia között, közlekedési akadály, egyéb plébánosi elfoglaltság, és a sort még lehetne folytatni.

A '89-es változások előtt a hitoktatni főként a templomokban, plébániákon, hétvégén lehetett, néhol „nikodémusi” módon, hiszen a tanulóifjú-

ság vallásos nevelését intézményesen tiltották, s igyekeztek megakadályozni a hittanórákon történő részvételét. Ennek ellenére a Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegye – de a Szatmári, Nagyváradi és Temesvári Egyházmegyék is – (túlnyomórészt magyar nyelvű) területén a plébánosok, káplánok, vagy más egyházi alkalmazottak rendszeresen tartottak hitoktatást, minden tiltás ellenére – mainál jelentősebb részvétellel.

1990-től kezdődően a plébániai hitoktatást már nem korlátozta senki, nyíltan és szabadon lehetett végezni. A határok nagyrészt virtuálissá váltak, lehetőség nyílt a vallásos – hitre és a lelki életre vonatkozó – (szak)irodalom behozatalára, megismerésére, tanulmányozására, a vallásos meggyőződés felvállalására, gyakorlati kinyilvánítására, az egyéni és közösségi vallásgyakorlásra. A már említett kezdeti fellángolás azonban hamarosan lankadni kezdett. Míg a megszorításokkal teli időszakban a rendszerrel szembeni csendes ellenkezés nonkonformista megnyilvánulásokban vált valóra, addig a korlátozások megszűntével az ilyenfajta lázadás értelmét veszítette.

Az iskolai hitoktatás a '90-es évek elején – általában – zökkenőmentesen indult. Az állam az oktatás folyamába az iskolai dokumentumokban *vallás (religie)* néven szerepelő tantárgyként vezette be a vallásoktatást, heti egy órában (tagozatonként és periódusonként eléggé változó módon: kötelezően, választhatóan, fakultatívan). Kezdetben, a legtöbb igazgató teret engedett a nagyszámú diákság miatt sokszor eseti megoldásokban sem szűkölködő vallásóra-szervezéseknek, ám akadtak, és különösen a vallásilag s ugyanakkor etnikailag vegyes vidékeken, szórványhelyzetekben, még ma is vannak iskolavezetők, akik megnehezítik a hittan iskolai kibontakozását.¹

Törvényes alapját az iskolában megvalósuló hitoktatásnak 1995 előtt különböző szabályozások adták, melyek deklarálták a vallásnak az iskolai tantervbe történő belefoglalását. Az első igazán átfogó rendezése ennek a területnek az 1995. évi 84-es Tanügyi Törvénnyel² valósult meg, ám ez később többszöri kiegészítésre, pontosításra szorult. Az egyik legutóbbi, ma is érvényes kiegészítés 2005-ből való, és az említett törvény 9. cikkelyének 1. és 2. bekezdéseit pontosítja. Ennek értelmében a vallásoktatás a törzsanyag részévé vált, a tanuló pedig szülei illetve gyámja közreműködésével jelöli meg a vallásoktatást, felekezetének megfelelően.³ 2008 júliusában újabb módosítás következett, ezúttal a 9. cikkely 2. pontja esetében, mely megadja a vallásórától való távolmaradás lehetőségét azoknak, akik világnézeti okokra hivatkozva nem szeretnének azon részt venni.⁴ Ugyancsak a 2005-ös módosítások közt találjuk azt a passzust is, amely a csoportalakítási lehetőségeket szabályozza. Abban az esetben, ha az osztályközösségeket különböző vallásfelekezetű tanulók alkotják, a csoportalakításnál a következő kritériumokat kell figyelembe venni: elemiben és gimnáziumban 10 tanuló, míg líceumban

15 tanuló alkothat egy csoportot.⁵ A gond ebből eredendően mindmáig az, hogy azokban az iskolákban, ahol a csoportok száma meghaladja az osztályok számát, a különbözetnek megfelelő órákat nem fizetik ki – ami jogtalan, de nem szabályozza egyetlen intézkedés sem.

A hitoktatás

1990-ig a plébániai hitoktatást általában mindenütt a helyi papság (plébános, káplán, esetleg kántor) végezte. Kevés azon plébániák száma, ahol diakónus, esetleg nő diakónus, szerzetesnővér vagy világi katekéta segítségét is igényelte a gyermekekkel, fiatalokkal történő foglalkozás. A rendszerváltás felkészületlenül találta az egyházakat az általánossá váló, iskolába bevitt hitoktatás. Hamarosan nyilvánvalóvá lett, hogy a papság nem győzi lelkészi munkája mellett ellátni az elemi, általános iskolai és középiskolai tagozatokon megvalósuló iskolai hitoktatást is. Ezen a szükséghelyzeten enyhített számos „egyház-közeli” és ezzel egy időben bizonyos teológiai ismeretekkel is rendelkező nyugdíjas, vagy még aktív pedagógus bevonása az iskolai oktató-nevelő munkába.

Az egyház a kilencvenes évek elején elkezdte a hittanárok (katekéták) képzését. Tömegjelenségnek számított a *Gyulafehérvári Római Katolikus Teológiai Intézet* hittanárképzője (didaktikai kara), amelynek kihelyezett tagozatai nemcsak a főegyházmegye területén, de a történelmi Erdélyen kívül eső részekben is biztosították a teológiai tájékozottsággal, tudással és felkészültséggel rendelkező szaktanárok képzését.⁶ Közülük ma is sokan részt vesznek az iskolai hitoktatásban. A Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 1996-ban beindult Római Katolikus Teológiai Kar átvette a fentebb említett hittanárképző szerepét, mely 1998-ban beszüntette működését.

A hitoktató, hitoktatás és vonzatai

A közelmúltban, éppen az 1990 óta eltelt időszakot kiértékelendő egyre erőteljesebben körvonalazódott annak igénye, hogy egyfajta látletét, keresztmetszetét adhassuk mindannak, ami a római katolikus hitoktatás terén a hittanár – más szakos tanárkollégák – szülők – diákok – helyi plébános kapcsolatait, hatását-visszahatását jellemzi. Ehhez egy felmérést⁷ végeztem, melynek során 75 katolikus hittanár töltötte ki az űrlapot.⁸

A válaszolók megyék szerinti megoszlása általában jól tükrözi a katolikus hitoktatók tömb- illetve szórvány hovatartozását is területi megoszlás szempontjából. Így a gyulafehérvári főegyházmegye esetében – csökkenő sorrendben – Hargita, Kovászna, Maros, Kolozs és Hunyad megye követi

egymást; a Szatmári Egyházmegye területén számarányban – Szatmár és Máramaros – Belső-Erdélyhez viszonyítva jóval kevesebb, míg a Nagyváradai Egyházmegye – Bihar megye – még kisebb számmal, a Temesvári Egyházmegye egyetlen személlyel képviselteti magát. Ez nagyjából megfelel a ténytudó helyzetnek: míg Belső-Erdélyben – a Székelyföldön – a katolikusság tömbjellegű, s számszerűen a legtöbb hittanárt foglalkoztatja iskolai szinten is, addig – ahogyan távolodunk nyugatabbra – egyre inkább szórványjellegűvé válik a helyzet mind konfesszionális, mind etnikai szempontból. Például az egyetlen temesvári hittanár német tannyelvű iskolában tanít. A szatmári egyházmegyében románul is folyik hitoktatás. Ugyanitt jegyzem meg, hogy a Gyulafehérvári Főegyházmegye esetében Csíkszeredában és Hunyad megyében folyik román nyelvű hitoktatás is.

Ha a végzettséget nézzük, öröndetes, hogy a 75 válaszó közül csupán 4 pedagógusnak nincs meg az államilag elismert hittanári diplomája, (viszont ők is elvégezték az egyházilag elismert hittanárképzőt), és egyetlen pedagógusnak van tanítói oklevele – aki hitoktatást is végez.

A hittanárok túlnyomó többsége „tizenéve” végzi a hitoktatást, mely időszak jó tapasztalatszerzési lehetőséget nyújtott mindannyiuknak. Ez különösen fontos volt ebben az esetben, amikor mondhatni „halottaiból támadt fel” az iskolai katekézis, s az ezt a tevékenységet vállalóknak – képletesen szólva – „teljesen kitaposatlan ösvényeken” kellett elindulniuk. Mindenki lelkesedéssel fogott ehhez a nehéz és felelősségteljes munkához, melyet nem az anyagi juttatások motiváltak, s melyet olykor ellenséges szemmel nézett a viselkedésmódeljeiben a letűnt rendszerhez idomult pedagógus-társadalom – szerencsére nem meghatározóan többségi jelleggel. Szép példákat őriz a közelmúlt ebből a hitoktatást az iskolában újólag meghonosító időszakból, melyek az önzetlen segítségről, odaadásról szólnak – nem vallás-szakos kollégák részéről. (Gál 2007)

Kimondottan alsó tagozaton kevesen tevékenykednek, mindössze 5%-a a hittanároknak, legtöbben I–VIII. osztályban hitoktatnak (kb. 50%), I–X. osztályban nagyon kis arányban (3%), míg I–XII. osztályban a hittanárok össz-számának 25%-a. Ez az eléggé aránytalan helyzet azzal magyarázható, hogy iskoláinkban nem jön ki csupán elemi, általános iskolai vagy líceumi szinten a teljes katedrának számító 18 óra. Ezért kénytelen a hittanár, lévén a vallás heti 1 órás tantárgy, sokszor nyolc osztályban (I–VIII), vagy tizenkettesben (I–XII) végezni a katekézist. Ez nyilván próbára teszi az illető pedagógus empátia-készségét, a különböző – egymástól intellektuális, lelki és testi fejlettségben nagyon eltérő – korcsoportok esetén a gyors „átállást”, hanem feltételezi is azt. Kimondottan általános iskolai osztályokban szintén kevesen

tevékenykednek, alig hárman a 75-ből, akárcsak V–XII. osztályban. Népe-sebb viszont a IX–XII. osztályokban hittant oktatók csoportja, s ez főként a nagyobb tanulólétszámú líceumok, vagy a szaktárgyakat magasabb óraszám-ban oktató úgynevezett vokacionális teológiai középiskolák⁹ – illetve teológi-ai tagozattal is rendelkező elméleti líceumok – esetében lehetséges. Az iskolai hitoktatásban részt vevő papság és számos hitoktató (alaptvékenységüket kiegészítve) fél katedrával, vagy katedrafrakcióval működik. Néhány esetben a katedrának megfelelő óraszám több iskolából jön össze. Mindez nehezíti, bonyolítja a hitoktatás zökkenőmentes megszervezését.

A 2010/2011-es tanév kezdetén a hittanári ellátottság a következőkép-en nézett ki:

Státusz	Létszám	Megjegyzés
I. tanári fokozattal rendelkező	19	Σ = 162
II. tanári fokozattal rendelkező	46	
véglegesítővel rendelkező	62	
kezdő	35	

Státusz	Létszám	Megjegyzés
rendes tanár	86	Σ = 162
szakképzett helyettes	70	
szakképzetlen	6	
<i>pap</i>	<i>kb. 75</i>	

Státusz	Létszám	Megjegyzés
városi iskolában tevékenykedik	91	Σ = 162
falusi iskolában tevékenykedik	71	

Az aktív hittanárok ellenőrzése mára már jól meghatározott módon történik: a megyei tanfelügyelőségek szaktanfelügyelői, valamint módszertani felelősök révén. A Gyulafehérvári Érsekségen, és az Erdélyen kívül eső püs-pökségeken működő tanfelügyelőségek, tanügyi megbízottak úgyszintén kiveszik részüket a hitoktatás területi megszervezésének, megvalósulásának munkájából.

Felmérés, értékelés és a „hittanuló”

Az ismeretek felmérése, értékelése sarkalatos pontját képezi az iskolai hitoktatásnak. Különösen az első periódusban sok vita folyt arról, hogy mi-

ként helyesebb a vallásórákon a felmérés: érdemjegyek, avagy minősítés alkalmazásával. A vita azóta elcsitult, de maga a kérdés nyitva maradt. Tény, hogy nem helyes ugyanolyan mércével mérni, mint más tantárgyak esetében, hiszen a vallásoktatás jellegéből fakadóan inkább *hitre nevelésről*, mint oktatásról van szó, természetesen nem tagadva az elméleti hittani tudás fontosságát, mely biztosítja a vallási igazságok megismerését ahhoz, hogy életvitelében Krisztus tanítványává lehessen a hittanos.

A vallásoktatásban részesülők túlnyomó többsége a hittant „kimondottan” tantárgyként kezeli. Ebből a jelenségből ugyanaz következik, mint minden más tantárgy esetében: egyes tanulók az elméleti ismereteket kifogástalanul elsajátítják, mások meg kevésbé, vagy egyáltalán nem tanulják meg. Megfigyelések szerint a tanulók túlnyomó többsége otthon nem tanul, érdektelen, nem készül rendszeresen, kevés időt fordít a tantárgyra. Vannak, akik főként a jó osztályzat elérése céljából tanulnak, hogy emeljenek tanulmányi átlagukon, vagy ne rontsanak rajta. Tény, hogy sok diáknak nem tetszik az osztályozásos felmérés, azért sem, mert rájönnek a hitoktatás kettős céljára (vallási igazságok megismerése – életvitelben Krisztus tanítványává lenni), s lelkükben úgy érzik, hogy ennek nem felel meg az osztályzattal történő értékelés. Ugyanakkor az is igaz, hogy itt is megvannak azok a tanulók, akik csak akkor fognak hittant tanulni, ha erre az osztályzat készíti őket – akárcsak bármely tantárgy esetében.

Az úgynevezett vokacionális teológiai líceumokban megvalósuló katekézis eleve más szervezettséget mutat, s ebből adódóan számos különbséget is tartalmaz/feltételez. Ezen hitvallásos líceumok évfolyamonként 5–7 órában tartalmaznak teológiai szaktantárgyakat, melyek a 2010–2011-es tanévre a következők: 9–10. osztályban – Ószövetségi bibliikum, Egyháztörténelem, Katekizmus, Vallásos művészettörténet, Spiritualitás, Egyházzene; 11–12. osztályban – Újszövetségi bibliikum, Alapvető hittan, Erkölcsteológia, Spiritualitás, Egyházzene; ezekhez adódik minden évfolyamon a Latin nyelv. Ilyen középiskolákban már másként tevődik fel a felmérés/értékelés kérdése, itt indokolt az elméleti ismeretszerzés mértékét osztályzattal is értékelni.

Szintén a felmérés folyamatához tartoznak azok a versenyek, amelyeket hittanból a tantárgyolimpiák mintájára tartanak, az utóbbi három esztendőben (2008, 2009, 2010) a bukaresti Oktatásügyi Minisztérium szervezésében. Ezenkívül a Gyulafehérvári Főegyházmegyében, valamint a szatmári és Nagyváradí Egyházmegyékben is (hogy csak a magyar nyelvterületet említsük), évente tartanak tantárgyolimpiákat. Mindezek a versenyek hozzájárulnak a hittan mélyebb elsajátításához, felkelik a tárgy iránti figyelmet, érdeklődést.

Tankönyvek

Kezdetben, tankönyvek hiányában, a magyar tannyelvű hitoktatásban nagy segítséget nyújtottak a magyarországi hittankönyvek, különösen a Rédlí Elemér, illetve Bajtay Zsigmond által írt könyvek. Ezeknek hazai elismertetésük *iskolai segédtkönyvek* címen történt.

A megfelelő hitoktatási programok¹⁰ körvonalazódásával, elkészültével lehetővé vált hazai kiadású római katolikus hittankönyvek írása/kiadása. Amikor viszont a költségvetés is lehetővé tette, megindulhatott a tankönyvkiadás, ami hamarosan le is állt. Sikerült azonban négy évfolyamnak – a III., IV., IX. és X. osztálynak – az Oktatásügyi Minisztérium által jóváhagyott tankönyveket kiadni a következő szerzőktől: Gál László (III., IV. osztály), Baróti László-Sándor (IX. osztály), illetve Nemes István (X. osztály). Ugyanakkor további tankönyvek készültek az V., VII. és XI. osztálynak – Hodor Erika, Gál László hittanárok, illetve dr. Jitianu Liviu szerzőcsoportja (Nagy Gabriella, Robu Magda, Tófalvi Emese) közreműködésével, a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség kiadásában. A többi évfolyamokon tartalmilag érvényessé váltak – a programok utólagos hozzáidomításával – a már előbb említett segédtkönyvek.

Hitoktató és plébánosa

A már említett felmérés egyik sarkalatos pontja a *hitoktató és plébánosa kapcsolatának az értékelése*. Az iskolai hitoktatás megfelelő megvalósítására a helyi plébánosnak az egyházi főhatóságtól (érsekség, püspökség) van megbízatása. Rendkívül fontos, hogy *jó együttműködési, munkatársi viszony* valósuljon meg az érintettek között.

A hittantanárok meghatározó többsége ismeri és elfogadja ezt a hierarchikus helyzetet, miszerint bár tanügyileg a hittantanár az elfogadott, mégis helyi szinten a plébános az egyházmegyei hatóság képviselője, s ezen státusból adódóan ő hivatott az iskolai hitoktatást is figyelemmel kísérni, hitoktatói kinevezések kérésénél az egyházmegyei hatósághoz ajánlást küldeni (mely alapján a főpásztor a kinevezést megadja), s nem utolsósorban – ha alapos indoka van – erkölcsi okok miatt a hitoktató felmentését kéri.

A hittantanárok általános értékelése szerint az ennél a pontnál vizsgált kapcsolat *jó*, vagy *nagyon jó* – mely rendkívül örömdetes tény a hitoktatás zökkenőmentes megvalósulása céljából. Óhatatlanul kisugárzik a hittanos közösségre is a hitoktató és plébánosa közti felhőtlen, munkatársi viszony nyugodt atmoszférája, ám ez fordított előjellel is igaz. A hitoktató a plébá-

nossal harmonikus együttműködésben fejtheti ki hatékonyan a tevékenységét a hitoktatottak körében – semmiképpen sem a plébános mellőzésével vagy ellenében.

A hitoktatás iskolai jelenlétével kapcsolatosan fontosnak tartom megjegyezni, hogy a hazai helyzetet szerencsésnek kell neveznünk például a magyarországgal párhuzamban. Ott a tan- és segédkönyvek bősége a jellemző – mindhiába, ha arányaiban a hitoktatásban részesülők jóval mögöttünk maradnak. Ugyanis nem mindegy, hogy itthon a szülő a hitoktatás alóli felmentést kell kérnie (pályafutásom során még nem találkoztam ilyennel), míg az anyaország iskolái esetében a szülőnek azt kell kérnie, hogy gyermeke hitoktatásban részesüljön. Mondanom sem kell, kevesen teszik meg azt a fáradságot – úgymond: „Ne terheljük szegény gyermeket!”. A gyermek pedig tényleg szegény, szegényebb marad annál, mint aki hitoktatásban részesül.

Túlzottan liberális, vallástalan, kereszténytelen hangok a hitoktatással kapcsolatban olykor tájainkon is elhangzanak, általában olyanoktól, akik ateistáknak vallják magukat, közömbösek a vallással szemben, akik meggondolatlan/tapasztalatlan „kivagyiságból”, vagy akik talán túlságosan hamar elfelejtették, hogy a húsz évvel ezelőtti időszakban végül a templom, a vallásgyakorlás maradt az egyetlen hely és alkalom, ahol kötetlenül lehetett anyanyelvünket használni, ahol még valamilyen mérvű remény csillant arra, hogy az áldatlan helyzetnek változnia kell.

Retorikai a kérdés: ilyen rövid lenne az emberi emlékezet?

A válasz is szónoki: Isten óvjon egy újabb vallástalan kor elmezavarától.

Irodalom:

Gál László 2007. Az iskolai hitoktatás helyzetének keresztmetszete oktatók és oktatottak, előmozdító és akadályozó tényezők együttthatásában. *Keresztény Szó*, XVIII. évfolyam 9. szám, szept. 1–6.

Jegyzetek:

¹ Marosvásárhelyen – minden próbálkozás ellenére – még napjainkban sem sikerült 3 szaklíceum kihangsúlyozottan kisebbségben lévő katolikus diákjainak megfelelő alkalmat találni a hittanórák tartására. Mindezt az iskolavezetői közöny, kerékkötés, akadálygördítés nehezíti legfőképpen.

² A dolgozatban nem foglalkozom a 2011 januárjában érvénybe lépett új tanügyi törvénnyel.

³ Art. 9. – (1) Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea.

⁴ (2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz situația școlară se încheie fără aceasta. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină.

⁵ MEC, Precizări, Nr. 30548/27 aprilie 2005.

⁶ Százas nagyságrendű felvételi jelentkezés is történt pl. a csíki kihelyezett tagozaton, ahol 1990 ősztől indult az első évfolyam, amely 200-nál is több hallgatót számlált. Azonban nehéznek bizonyulhattak a tantárgyak, mert az első vizsgaidőszak után már 80-as nagyságrendűvé vált az évfolyam, míg 5 év után – első „nekifutásra” – 14-en tették le sikeresen a záróvizsgát.

⁷ Jelen felmérés készítője és kiértékelője nem lévén sem pszichológus, sem szociológus, minden bizonnyal munkafolyamatában és következtetéseiben hiányosságok vannak, mivel vizsgálódása sarkított szempontot követ: kimondottan a hittanárhoz történő viszonyulást, az ő percepcióját a különböző – iskolai hitoktatást meghatározó – mikrotársadalmi tényezők, komponensek részéről.

⁸ Az űrlap a következő kérdéseket tartalmazta: Név:... Intézmény:... Helység:... Megye:... 1. Végzettsége:... 2. Mióta hitoktat?... 3. Milyen korcsoportokat hitoktat?... 4. Hogyan viszonyulnak önhöz a nem vallás-szakos kollégái?... 5. Hogyan viszonyulnak önhöz a tanulók szülei?... 6. Hogyan viszonyulnak önhöz a hittanórára járó tanulók?... 7. Milyen a kapcsolata a helyi plébánossal?... 8. Véleménye a tananyagról, tanmenetről:... 9. Hogyan vesz részt a plébániai/templomi liturgikus megnyilvánulásokban?... 10. Hányassal osztályozná saját didaktikai/nevelői tevékenységét? (1–10)

⁹ A román törvény szerint a szakmaként – vokáció = elhivatottság – művelhető szakterületek esetében a liceum vokacionális (művészeti, katonai, sport), ide sorolták be a teológiai liceumokat is.

¹⁰ A római katolikus felekezet esetében eléggé diffúz helyzet alakult ki. Eleinte sehogy sem értették a bukaresti hivatalos fórumok, hogy a magyar anyanyelvű liturgiát követőknek miért kell más tanterv, tankönyv, hiszen a kultusz – szerintük – egy és ugyanaz. Kitartó következetességgel azonban sikerült bevinni a hivatalos tanügyi köztudatba az indokolt különbözőségeket, melyeknek következtében manapság hivatalos vallás programokon ez állhat: „Cultul romano-catolic de limba română – Cultul romano-catolic de limba maghiară – Cultul greco-catolic”.

Bartha Krisztina – Katona Hajnal Tünde

Közép- és szakiskolások identitása és nyelvi attitűdje

Kisebbségi helyzetben az identitás és a nyelvi attitűdök kérdése mindig aktuális, hiszen ez a lét- és társadalmi helyzet – már az elnevezésből is látható – feltételezi az államhatáron belül egy domináns és egy alacsonyabb státusú nemzet és nyelv jelenlétét. A kisebbséghez tartozók identitástudatát, kultúrához és nyelvhez való viszonyulását azért fontos vizsgálni, mert ezekből feltárhatóak olyan folyamatok, mint a nyelvcseré és az esetleges asszimiláció. Az anyanyelvhez való kötődés megmutatkozik érzelmi, intellektuális és funkcionális szempontból, és ha ezek közül bármelyik, esetleg több tényező is meggyengül, akkor nagyobb az esély a fent említett folyamatok bekövetkezésére. A kisebbségben élő fiatalok nyelvi attitűdjeinek, valamint az identitásuk stabilitásának vizsgálata azért lényeges, mert az ilyen jellegű kutatások rávilágíthatnak azokra a tényezőkre, amelyek befolyásolják, alakítják a nyelvi attitűdöket, így az esetleges nyelvcseré folyamatába is belátást engednek, ugyanakkor előrevetíthetik az asszimilációs folyamatok alakulását.

1.1. Az identitás fogalma napjainkban nemcsak a kutatóknak, de a hétköznapi embereknek is egyik központi problémájává vált. Mi az identitás, és miért problematikus a szakma és a hétköznapi emberek számára egyaránt?

Az identitást az önmagunkról alkotott tudattalan kép tudatosulásaként (Assmann 2004: 129) határozhatjuk meg, melyben fontos szerepet játszik a nyelv, mint identitást létrehozó tényező és kifejező eszköz. Korábban az identitást egy stabil tudati képként tartották számon, a posztmodern elméletek viszont rávilágítottak arra, hogy bár olyan normák szerinti cselekvések megisméltése hozza létre, melyeket a társadalom ír elő, az egyén identitása se nem stabil, se nem megváltoztathatatlan, hiszen ez folyamatosan újrakonstruálható, megújítható (Nino-Murcia–Rothman 2008: 14-15). Az 1980-as években folytatott kutatások kimutatták, hogy a nyelvhasználat, illetve a nyelv társadalmi státusa fontos szerepet játszik az egyén identitásának kialakulásában (Nino-Murcia–Rothman 2008: 17).

Az identitás összetettségére mutat rá Jan Assmann is *A kulturális emlékezet* című művében: „Csak annyiban vagyok személy, amennyiben annak

 III. Nyelvünkben élünk Bartha K.–Katona H.T.: Iskolások identitása és nyelvi attitűdje

tudom magamat, s éppígy a csoport csak annyiban »törzs«, »nép« vagy »nemzet«, amennyiben ilyen fogalmi keretek közt értelmezi, képzelel el és jeleníti meg önmagát” (Assmann 2004: 129). Az identitás e két dimenzióját Assmann *személyes* és *kollektív identitás*nak nevezi.

A személyes identitás az egyén társadalmi elismertségével és besorolhatóságával függ össze, kialakulása olyan szükségszerű folyamat, mely az állandó tükrözésnek köszönhető tudatosulás során megy végbe. A személyes identitás kialakulásához ugyan mindenképp szükség van arra, hogy másokkal érintkezzünk, hiszen csak másokhoz képest tudjuk meghatározni önmagunkat, ez azonban nem feltételezi a kollektív identitástudatot, mely a közös vonások tudatosulásának és állandósulásának eredménye (Assmann 2004: 133–4). A *kollektív identitás* főként abban különbözik a személyes identitástól, hogy „evidenciája kizárólag szimbolikusan alakul ki” (Assmann 2004: 131), ez ugyanis nem más, mint az a kép, melyet egy csoport önmagáról alkot, s amellyel a tagjai azonosulnak. A *Mi-azonosság* tehát nem önmagában létezik, hanem a csoport tagjainak tudatában.

Hogyan születik meg a társadalom képzetében ez a szimbolikus valóság? A hovatartozás tudata elsősorban a közös tudáson és emlékeken alapszik, amelyeket a csoport tagjai kommunikáció során (rítusokkal, táncokkal, mintázatokkal, viseletekkel, emlékművekkel stb.) közvetítenek egymásnak. Minden kultúra létrehoz tehát egy *konnektív struktúrát*, mely az „emlékezés» (avagy múlthoz való viszony), »identitás« (avagy politikai képzelőerő) és »kulturális folytonosság« (avagy hagyományteremtés)” hármásának összefüggését jelenti, s mely a közös tudás és önelképzelés által „az egyes individuumokat »mi«-vé kovácsolja” (Assmann 2004: 16). A konnektív struktúra két dimenzióban hat a csoport tagjaira: egyrészt társadalmi dimenzióban, azáltal, hogy kialakít egy olyan közös tapasztalati, várakozási és cselekvési teret, mely nemcsak eligazít és bizalmat nyújt, hanem elkötelező is ugyanakkor, másrészt pedig idődimenzióban azáltal, hogy egyszerre kapcsolja a jelenhez a múltat (az emlékezés révén) és a jövőt (meghatározza a közösséghez fűződő reményeket, célokat, illetve a cselekvésmintákat).

A fentiek alapján tehát az egyén identitásának vizsgálata három különböző tényező figyelembe vételét teszi szükségszerűvé. Elsősorban arra a képre kell rákérdeznünk, amelyet az egyén a különböző közösségek tagjaival való interakció során önmagáról kialakított. Mivel az identitás tudatosulása mellett igen fontos szerepet játszik annak állandósulása, s ezt a konnektív struktúra biztosítja, másodsorban azt kell megvizsgáljunk, hogy beszélhetünk-e az egyén esetében a fent említett identitás, emlékezés és hagyományteremtés hármasa közötti összefüggés meglétéről, azaz: ismeri-e a csoport múltját, és képes-e azt a mindenkor jelen vonatkozási keretein belül a cso-

port tagjaként saját múltjaként is rekonstruálni, illetve részt vesz-e azokon a kollektív identitást kialakító és fenntartó ünnepeken, melyek során megismeri és sajátjának érezheti a nemzet jelképeit.

1.2. A legkorábbi, 1954-ből való szociálpszichológiai meghatározása szerint az attitűd olyan tapasztalat révén szerveződött készenléti állapot, amely irányító jellegű hatást gyakorol az egyén reakcióira azoknak a tárgyaknak és helyzeteknek irányában, amelyekre az attitűd vonatkozik (Allport 1999). Az egyik legelfogadottabb és egyben legáltalánosabb Eagly és Chaiken által megfogalmazott meghatározás szerint az attitűd „olyan pszichológiai beállítódás, amely során az egyén kedvezően vagy kedvezőtlenül értékeli a valóság bizonyos tartalmait” (Eagly–Chaiken 1993, idézi Albarracin et al 2005: 4).

Bár az attitűdre egységként gondolunk, három összetevőjét szokás elkülöníteni. Ezek az *érzelmi*, a *viselkedéses* és a *kognitív* összetevők (Edwards 2003). Az érzelmi összetevő arra vonatkozik, hogy az egyén milyen érzelmet hordoz az adott tárggyal szemben; a kognitív rész utal azokra az elképzelésekre és eszmékre, amelyeket az egyén bizonyos fogalmakkal szemben hordoz; a viselkedéses összetevő magába foglalja azokat a viselkedési formákat, amiket az egyén az adott tárggyal szemben végrehajt (Oskamp-Schultz 2005). Az, amit az emberek éreznek vagy gondolnak nem mindig áll összefüggésben azzal, amit valójában tesznek. Ennek számtalan oka lehet: az egyéni érdekek, a megszegyenülés elkerülése, az egyén számára ismert vagy tőle távol álló fogalmakról alkotott értékelés, az absztrakt és konkrét helyzetek megítélése. Ezek elvezethetnek oda, hogy a viselkedés és a kognitív esetenként pedig az érzelmi összetevő is távol essen egymástól (Edwards 2003).

Az egyén, miként bármihez, amivel valamilyen módon kapcsolatba kerül, a nyelvhez is különböző fogalmakat, értékeket, ítéleteket kapcsol. Nemcsak anyanyelvéhez, illetve anyanyelvváltozatához, hanem más nyelv(ek)hez és nyelvváltozatokhoz is, amelyekkel valaha bármely módon kapcsolatba került, függetlenül attól, hogy beszél-e azokat vagy sem. A nyelvről alkotott vélemények, beállítódások, vagyis a nyelvi attitűdök szoros összefüggésbe kerülnek azzal, hogy az egyén, illetve a kisebbségben élő közösség mit érez kultúrájával, anyanyelvével kapcsolatban, és ez elősegíti vagy megnehezíti az asszimilációs folyamatok végbemenetelét.

A nyelvi attitűdöt tehát úgy határozhatjuk meg, mint „az egyes emberek csoportjainak nyelvekkel, nyelvváltozatokkal, nyelvi jelenségekkel és elemekkel illetőleg a konkrét nyelvhasználattal szembeni beállítottságát, hozzájuk való viszonyulását, róluk kialakult értékelő jellegű vélekedését jelöli” (Kiss 1995: 135). Azokon a területeken, amelyekre a két- vagy többnyelvűség

jellemző, az értékelés a domináns nyelvtől, a nyelvnek az országhatárokon belüli, illetve azon túli gazdasági erejétől, társadalmi elismertségétől, a nyelvről alkotott sztereotípiáktól, de sok más tényezőtől is függ. A nyelvi attitűdöknek tehát nincs nyelvi megalapozottsága, a társadalom által meghatározottak, vagyis olyan tényezőktől függenek, mint a nyelvpolitikai helyzet, az adott nyelv vagy nyelvjárás presztízse, ezek pedig kihathatnak a nyelvi változásra és az egyének viselkedésére.

Egy olyan problematikusnak mondható helyzetben, ahol két (vagy több) közösség a történelmi múlt emlékeiből kifolyólag, illetve az évszázadok során kialakult sztereotípiák következtében sokszor kerül konfliktusos helyzetbe, tanulságos megvizsgálni, milyen tényezők játszanak közre a nyelvi attitűdök alakulásában.

1.3. Kutatásunkban azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy felmérjük kolozsvári és a nagyváradi tizedik osztályos szak- és középiskolások szociokulturális hátterét, nyelvhasználatát, anyanyelvükről alkotott véleményét és önmeghatározását annak érdekében, hogy ezek alapján képet kapjunk identitásuk stabilitásáról vagy instabilitásáról, valamint megismerjük a magyar nyelvhez fűződő attitűdjeiket.

Feltételezésünk szerint azok a tanulók, akiknek szülei szakiskolát végeztek vagy legmagasabb végzettségük az érettségi, nem fektetnek túl nagy hangsúlyt a tanulásra, a kulturális életre, ugyanakkor (vagy éppen emiatt) identitástudatuk labilisabb, mint az értelmiségi családból származó hasonló korú diákoké. Második hipotézisünk az volt, hogy a szakiskolába járó diákok hajlamosabbak a román közösségek iránti nyitottságra: ez nem csak a szabadidős tevékenységeikben figyelhető meg, hanem nyelvi attitűdjükben is. Feltételeztük ugyanakkor azt is, hogy a határ menti területeken nagyobb a presztízse a magyar nyelvnek a magyar lakosság nagyobb aránya, valamint azon terület közelsége miatt, ahol a magyar hivatalos nyelv.

2.1. A kutatásban 50–50 kolozsvári, illetve nagyváradi szakiskolás, és 50–50 kolozsvári, illetve nagyváradi középiskolás vett részt. A célcsoportok kiválasztásakor két szempontot vettünk figyelembe. Egyik szempontunk az országhatár közelsége volt: a két város között földrajzi fekvés szempontjából igen nagy a különbség, hiszen Nagyvárad mindössze 10 km-re fekszik a Magyarország és Románia között húzódó politikai határtól, míg Kolozsvár Románia központi területéhez tartozik, s e tény potenciálisan befolyásolja a nyelvi attitűdöt és/vagy az identitást. Másik szempontunk pedig a nemzeti kisebbségi nyelv helyi alkalmazásának küszöbe (20%) volt: a 2002-ben végzett népszámlálás szerint Nagyvárad magyar lakosainak aránya meghaladja ezt (27%), Kolozsváron viszont a kritikus határ alatt van (19%).

Mivel a romániai tanügyi rendszer lehetővé teszi az ipariskolába beiratkozó diákok számára, hogy X. osztály után abbahagyják tanulmányaikat, és munkába álljanak, egy olyan kutatás esetében, amelyet a szakoktatást választó diákok körében végzünk, legcélszerűbb a X. osztályosok csoportját választani, hiszen így részt vehetnek a felmérésen azok a tanulók is, akik X. osztály után lemondanak a továbbtanulás lehetőségéről, és munkába állnak.

2.2. A kutatást egy általunk előkészített 35 kérdésből álló kérdőív segítségével végeztük el, mely nyolc különböző, egymással összefüggő adatra, illetve területre kérdez rá: a *személyes adatok* mellett (kor, nem, lakhely) rákérdez a diákok *családi hátterére*, a *kultúrához való viszonyára* és a *társadalmi érintkezésekre, nyelvhasználatra*. A kérdések között szerepelnek olyanok is, melyek az *identitásra, identitástudatra, nyelvi attitűdökre, nyelvi környezetre* vonatkoznak. Bizonyos területek oly mértékben összefonódnak, hogy nem mérhetőek külön. A mi esetünkben ilyen a nyelvi környezet, a nyelvi attitűd és a kultúrához való viszony, melyek kölcsönösen meghatározzák egymást. Mindennek ellenére kutatásunk eredményeinek bemutatásakor – éppen ezeknek az összefüggéseknek kimutatása érdekében – az egyes területeket némileg elhatároljuk egymástól.

2.3. A felmérésen résztvevő 200 tizedikes diák egyetlen szempontból sem alkot homogén csoportot: különbségek mutathatóak ki kor, nem, lakhely, családi háttér, de nemzetiség tekintetében is.

A diákok lakhely szerinti eloszlását tekintve elmondható, hogy az ipar-, illetve szakközépiskolákban mindkét településen sokkal nagyobb arányban vannak jelen a falusi környezetből származó diákok (Váradon arányuk 62%, Kolozsváron 56%), líceumban viszont nagyobb a városi, illetve kisvárosiak száma (Váradon 74%, Kolozsváron 88%), s ez a társadalmi rétegek bizonyos fokú elkülönülésére enged következtetni.

A szülők végzettségére vonatkozó adatok szintén alátámasztani látszanak azt, hogy a tanügyi rendszer nem segíti a társadalmi kategóriák fejlődését, sőt, inkább megszilárdítja a létező egyenlőtlenségeket (vö. Giddens 1995: 414): míg az ipar-, illetve szakközépiskolások zömének legalább egyik szüleje legtöbb 8 osztályt vagy ipariskolát végzett, addig a középiskolások nagy részének legalább egyik szüleje érettségizett és/vagy főiskolát, esetleg egyetemet is végzett. Hasonló az ipar-, szakközépiskolás és líceumi tanulók esetében az érettségivel rendelkező szülők aránya, ez viszont főként azzal magyarázható, hogy nemcsak a középiskolát választók, hanem a szakoktatás mellett döntő diákok is érettségizhetnek. Az érettségizett szülők hasonló aránya így nem a családon belüli „visszafejlődés” irányába mutat, sokkal inkább feltéte-

lehető, hogy a szakközépiskolát végzett szülők hasonló pályára, a középiskolát végzett szülők pedig líceumba irányítják gyermekeiket.

Ami a szülők nemzetiségét illeti, ezek döntő többsége magyar (kolozsvári ipar-, ill. szakközépiskolában az anyák 92, az apák 90 százaléka, kolozsvári líceumban az anyák és apák 94 százaléka, a váradi ipar-, ill. szakközépiskolában az anyák és apák 82 százaléka, váradi líceumban pedig az anyák 98, az apák 94 százaléka), azonban az anya és apa nemzetiségének tekintetében sem beszélhetünk homogén csoportokról. Ennek legfőbb okaként az etnikailag vegyes házasság jelölhető meg, elvértve ugyan, azonban vannak olyan esetek is, melyekben egyik szülő sem magyar nemzetiségű. Az eredmények azt mutatják, hogy az etnikailag vegyes házasságban születő gyermekek csak az egyik szülő nemzetiségével azonosulnak, s bár magyar tannyelvű iskolába járnak, nem minden esetben érzik magukat magyarnak. A vizsgált csoportok így a diákok nemzetiségének tekintetében sem tekinthetőek homogéneknek.

3.1. A kérdőív a nemzetiség mellett rákérdezett arra is, hogyan határoznák meg legszívesebben önmagukat a diákok. Ezzel a kérdéssel azt szeretnénk volna vizsgálni, hogy település, illetve iskola függvényében van-e az egyes csoportok között különbség abban a tekintetben, hogy a nemzetiség mellé ország- vagy régiónevet kapcsolnak. A diákok válaszai alapján kimutatható, hogy a csoport egészére jellemző az önmeghatározás regionális vonatkozású megközelítése. A diákok 45%-a nevezte meg önmagát erdélyi magyarnak. Észrevettük ugyanakkor azt is, hogy az ipar-, illetve szakközépiskolások közül többen választották azokat az önmeghatározási formákat, melyek tartalmazzák a románnal kapcsolatos szöveget, ami arra utal, hogy identitástudatuk sokkal inkább kapcsolódik az országhoz, mint a velük azonos korú középiskolások esetében, ahol a regionális hovatartozás dominál.

A nemzetiségre és önmeghatározásra vonatkozó kérdést követte az a kérdés, amelynek célja elsősorban annak a vizsgálata volt, hogy a diákok szerint, mely tényezők játsszák a legnagyobb szerepet az etnikai hovatartozás eldöntésében. A megadott 14 tényező közül a diákok legtöbb ötöt jelölhettek meg. Az eredmények azt mutatják, hogy településtől és iskolától függetlenül a diákok döntő többsége szerint a nemzetiség meghatározásában a legfontosabb szerepe a szülők anyanyelvének van. Kevesebben tartják meghatározó jellegűnek azt, hogy mindkét szülő azonos nemzetiségű legyen, és sokkal kevesebben vannak azok, akik szerint elegendő csak egyik szülő anyanyelvét vagy nemzetiségét figyelembe venni.

A kérdőívek alapján kimutatható, hogy a középiskolásokhoz képest a szakiskolások kevésbé tekintik az etnikai hovatartozást az egyén tudatos választásának, véleményük szerint ezt sokkal inkább az ember által tanult és használt nyelv határozza meg.

1. táblázat: A nemzetiséget meghatározó legfontosabb tényezők

Tényezők	Kolozsvár 1	Várad 1	Kolozsvár 2	Várad 2
mindkét szülő anyanyelve	86%	64%	70%	88%
mindkét szülő nemzetisége	58%	58%	68%	68%
az édesapa anyanyelve	14%	10%	8%	6%
az édesapa nemzetisége	16%	12%	12%	8%
az édesanya anyanyelve	22%	14%	10%	14%
az édesanya nemzetisége	22%	6%	8%	4%
a lakhelye	44%	44%	46%	36%
az, hogy mit mond magáról az ember	30%	32%	56%	48%
az a nyelv, amelyen tanul az ember	42%	36%	30%	28%
az a nyelv, amelyet a legjobban beszél az ember	50%	34%	34%	14%
a nemzet történelmének ismerete	18%	16%	14%	22%
a nemzet kultúrájának ismerete és szeretete	16%	20%	40%	34%
azok a szokások, amelyeket betart	12%	32%	18%	38%
a vallása	30%	34%	24%	20%

2. táblázat: Történelmi személyiségek előfordulása

Történelmi személyiségek	Kolozsvár 1	Várad 1	Kolozsvár 2	Várad 2
Hunyadi Mátyás	32%	36%	56%	46%
Petőfi Sándor	24%	54%	32%	38%
Rákóczi Ferenc	20%	36%	52%	36%
Szent István	22%	14%	52%	44%
Kossuth Lajos	20%	0%	20%	38%
Széchenyi István	0%	12%	16%	42%
Báthory István	0%	0%	40%	4%
Gábor Áron	18%	0%	12%	0%
Hunyadi János	12%	0%	14%	2%
Zrínyi Miklós	0%	24%	4%	0%
Más releváns válasz ($\leq 10\%$)	28%	34%	56%	60%
Nincs válasz	38%	24%	0%	4%
Válaszok száma összesen	109	129	227	173
Irreleváns válaszok (%)	15,60%	12,40%	10,13%	5,78%

Az, hogy az ipar-, illetve szakközépiskolások körében kiemeltebb fontosságú az a nyelv, amelyen tanul az ember, valószínűleg annak tudható be, hogy ezek a tanulók vegyes tannyelvű iskolákba járnak, ahol a tanulás nyelve

III. Nyelvünkben élünk Bartha K.–Katona H.T.: Iskolások identitása és nyelvi attitűdje

az iskolán belül az elkülönülés egyik kritériuma lehet. A tizedik osztályosok körében általában az etnikai hovatartozás megítélése szempontjából kevésbé tartják fontosnak a nemzet történelmének ismeretét. Szakiskolások körében megkérdőjelezhető a kisebbségi történelem oktatásának eredményessége, a középiskolások történelmi ismeretei viszont sokkal szélesebb körűek.

A kolozsvári szakiskolásoktól 16, a nagyváradiaktól 18 különböző releváns választ kaptunk, melyek többnyire a népköltészeti alkotások (mesék, mondák, népdalok) ismeretét tükrözik¹, a líceumi diákok Kolozsváron 33, Váradon 24 különböző, releváns választ adtak. Feltűnő azonban a szak- és elméleti oktatást nyújtó iskolák közötti különbség az egyes történelmi személyiségek említésének aránya tekintetében is.²

Különbség tapasztalható a szak-, illetve középiskolások arra vonatkozó véleményében is, hogy a nemzet kultúrájának ismerete és szeretete meghatározó tényező-e az egyén nemzetiségének eldöntésében: az eredmények azt mutatják, hogy a líceumi tanulók sokkal nagyobb arányban tartják fontosnak a kultúrához való pozitív viszonyulást. Ennek megfelelően jelentős különbség mutatható ki a különböző profilú iskolák diákjainak műveltségében is.

3. táblázat: **Kulturális személyiségek előfordulása**

Kulturális személyiségek	Kolozsvár 1	Várad 1	Kolozsvár 2	Várad 2
Petőfi Sándor	44%	40%	84%	78%
Arany János	28%	30%	70%	42%
Ady Endre	22%	8%	30%	38%
Jókai Mór	20%	6%	48%	16%
József Attila	4%	14%	8%	28%
Munkácsy Mihály	2%	2%	28%	14%
Más releváns válasz (≤10%)	17,5%	15,5%	47,5%	40%
Nincs válasz	42%	52%	0%	4%
Válaszok száma összes	102	80	233	195
Irreleváns válaszok (%)	6,86%	12,5%	1,71%	0,5%

Amint a fenti táblázatból kitűnik, a szakiskolások számára a kulturális személyiségekre vonatkozó kérdés nehezebbnek bizonyult, mint az előző. Az eredményekben az is látszik, hogy mind a négy csoportban kisebb a szórással, mint a történelmi személyiségek esetében. Ha a megnevezett személyeket szemügyre vesszük, szembeötlő, hogy elsősorban olyan személyiségeket említettek, akikről magyar irodalomórán hallhattak. Ezek alapján mindössze az a következtetés vonható le, hogy a diákok a számukra éppen aktuális témák alapján nevezték meg a kulturális személyiségeket, a kérdőív eredményei

az identitástudat kialakulása szempontjából tehát nem tekinthetőek reprezentatívknak. Annyi mindenképp megjegyzendő itt, hogy az ismeretbeli szignifikáns különbség olyan értelemben kihathat az identitástudat alakulására, hogy míg a középiskolások esetében sokkal nagyobb az esély arra, hogy a jelenlegi iskolai tananyag a későbbiek során valóban identitástudatot erősítő tényezővé váljon, a szakiskolások esetében minden valószínűség szerint számolnunk kell a kulturális folytonosság hiányával.

A kutatás további eredményei megerősítik ezt: azok, akik ismerik és szeretik a magyar kultúrát, szívesen vesznek részt a magyarság ünnepein, s így részeivé válnak a közösséget *mi*-vé kovácsoló hagyományteremtésnek; azok viszont, akik nem ismerik, nem is tartják fontosnak, nem azonosulnak vele, de a későbbiekben is valószínűtlen az azonosulás megvalósulása, hiszen kivonják magukat a közösségteremtő hagyományörzésből.

A fentiek alapján nem tekinthető az sem véletlenszerűnek, hogy a magyar kultúrát kevésbé ismerő diákok nyitottabbak a románság irányába. Mindez nem jelenti azonban azt, hogy a szakiskolások sokkal inkább azonosulnának a román kultúrával. Sőt, az eredmények ennek épp ellenkezőjét mutatják: a szülők végzettsége (amely kimutathatóan befolyásolja a diáknak a tanuláshoz és az olvasáshoz, így a kultúrához való viszonyulását is) negatívan korrelál a román ünnepek ismeretével – azaz: minél alacsonyabb a szülők végzettsége, annál kevésbé tud a diák román ünnepeket megnevezni. Ez tulajdonképp azt jelenti, hogy az alacsony végzettséggel rendelkező szülők gyermekei nem identifikálódnak egyik nemzet kultúrájával sem, s talán éppen emiatt nyitottabbak a románság irányába.

Igazoltnak látjuk tehát azon hipotézisünket, miszerint azok a tanulók, akiknek szülei szakiskolát végeztek vagy legmagasabb végzettségük az érettségi, nem fektetnek olyannyira hangsúlyt a tanulásra, a kulturális életre, ugyanakkor (részben éppen emiatt) identitástudatuk labilisabb, mint azoké a hasonló korú diákoké, akik értelmiségi családból származnak. E kérdéskörben nemcsak a szak- és középiskolás diákok között mutatható ki szignifikáns különbség, hanem a két szakiskolás csoport között is. Az egyik szignifikáns különbség a két csoport között az ünnepek felsorolásában mutatható ki: a kolozsvári diákok sokkal kisebb arányban ismerik a nemzeti ünnepeket (október 23-át egyik szakiskolában sem nevezték meg³), viszont sokkal nagyobb arányban neveztek meg olyan vallásos ünnepeket, melyek Erdélyben nemzeti jelleget öltenek. A másik szignifikáns különbség arra mutat rá, hogy az iskolának is nagy szerepe van abban, hogy a diákok ismerik-e, illetve részt vesznek-e a hagyományátörökítő rendezvényeken. A felmérésből kiderült, hogy azok a diákok, akiknek iskolájában gyakran szerveznek magyar nyelvű rendezvényeket, sokkal jobban ismerik, és sokkal inkább látogatják azokat, amelyeket a magyarság nemzeti ünnepei alkalmából szerveznek.

4. táblázat: **Magyarság ünnepeinek megnevezése**

Ünnepek	Kolozsvár 1	Várad 1	Kolozsvár 2	Várad 2
Március 15.	20%	70%	92%	82%
Augusztus 20.	6%	42%	42%	42%
Október 23.	0%	0%	18%	26%
Húsvét, pünkösd⁴	64%	30%	30%	24%
Más vallásos ünnep	26%	24%	26%	26%
Irreleváns válasz	22%	14%	26%	6%
Nincs válasz	34%	14%	2%	4%

A fentiek alapján elmondható, hogy a magyar nyelvnek az adott településen tapasztalható, a nyelvi jogoknak a hatályban levő törvényi előírásoknak megfelelően érvényesülő státusa nagyban közrejátszik abban, hogy az alacsonyabb végzettségű családokban születő gyermekek is fontosnak tartják a kulturális hagyomány őrzését és továbbörökítését. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy szignifikáns különbség mutatható ki a határ menti Nagyvárad, illetve Kolozsvár diákjainak arra vonatkozó válaszai között, hogy a nemzeti identitás fontos tényezőként tarthatók-e számon azok a szokások, amelyeket az egyén betart: az ugyanis, hogy mind szakiskolában, mind pedig líceumban a váradai tanulók szinte kétszerese tartotta ezt fontosnak, amellet szól, hogy a határ menti vidékeken a diákok sokkal tudatosabbak e kérdéskört illetően.

A fentieket összegezve tehát elmondhatjuk, hogy az ipar-, illetve szak-középiszkolások identitásának alakulása különbözik a középiskolásokétól, de ebben a tekintetben különbség tapasztalható az államhatár közelében élő diákok és a kolozsvári tanulók között is: a kolozsvári szakiskolások identitás-tudata a középiskolásokéhoz képest olyan értelemben labilisabb, hogy esetükben hiányzanak a múltra való emlékezést lehetővé tevő ismeretek, a váradai szakiskolásokéhoz képest pedig olyan értelemben, hogy kimarad életükből a közösséget *mi*-vé kovácsoló hagyományteremtés.

3.2. A nyelvi attitűdök kapcsán feltett kérdések célja egyrészt az, hogy megfigyeljük van-e és mi a diákok véleménye az anyanyelvükről és ennek használatáról, van-e összefüggés a nyelvi attitűd és az ezzel kapcsolatos viselkedés között, vagyis hogy valóban azt a nyelvet használják többet, az jellemző-e a nyelvi környezetükre, amiről pozitívan nyilatkoznak, és amiről azt állítják, hogy a legfontosabb számukra. Másrészt vizsgálni szeretnénk volna, hogy a nyelvi attitűdöt befolyásolja-e a nyelvi környezet, ennek hatására alakulhat-e, változhat-e a fiatalok attitűdje anyanyelvükkel, a román nyelvvel és esetenként az általuk használt egyéb nyelvekkel kapcsolatban.

A 200 felmért diákot⁵ település, illetve iskola szerint négy csoportra osztottuk, és megvizsgáltuk, hogy van-e szignifikáns eltérés az egyes csoportok válaszai között a következő kérdésben: „*Miért iratkoztál 8. osztály után magyar iskolába/tagozatra?*” Megállapítható, hogy nincsen lényegi különbség a váradi és kolozsvári szakiskolások, valamint a szakiskola és a líceumi diákok válaszai között. A „mert magyar az anyanyelvem” válasz a nagyváradi középiskolások esetében 50%-os volt, a kolozsvári középiskolásoké 40%-os, majd közel azonos eredménnyel a kolozsvári szakiskola 26%-kal és a váradi szakiskola 24%-kal.

A következő kérdés így hangzott: „*Jelen pillanatban előnynek vagy hátránnak érzed, hogy magyar nyelven tanulsz?*” A kolozsvári szakiskola és líceum között találtunk különbséget. Az eltérés elsősorban a „*Mindenképp előnyös, mert így értem a tananyagot*”, és a „*Szerintem nem előnyös, de nem is hátrányos*” válaszlehetőségek esetében feltűnő. Ezeket a válaszokat a líceumi diákok választották nagyobb arányban. A „*Nekem mindegy, milyen nyelven folyik a tanítás, mert úgyszem tanulok*” és a „*Hátrányt jelent, mert így nehezebben fogok munkát találni itthon*” válaszlehetőségeket a szakiskolások preferálták. Vagyis a líceumi diákok előnyösebbnek tartják a magyar nyelvű oktatást, mint a szakiskolások, ugyanakkor kevésbé félnek attól, hogy a magyar nyelvű oktatás miatt nem kapnak majd megfelelő munkát. Az anyanyelv presztízse azért is fontos, mert amennyiben a fiatal nemzedék úgy érzi, hogy a magyar nyelven való tanulás megnehezíti életét, akkor gyermekei esetében talán más utat fog kipróbálni (esetleg a román tannyelvű intézményeket fogja választani) ezzel elősegítve a következő nemzedékek beolvadását.

A diákok legszívesebben magyarul beszélgetnek, hiszen a „*Milyen nyelven beszélgetsz a legszívesebben?*” kérdésre 85%-uk a magyart jelölte be. 8,5%-uk a román, 1,5%-uk a román és 3,6%-uk az egyéb válaszlehetőséget jelölte meg. A kolozsvári és a váradi szakiskola között ebben az esetben szignifikáns különbség mutatható ki. Ez a különbség részben abban mutatkozik meg, hogy a nagyváradi szakiskolások nagyobb arányban választották a magyart, 94%-ban, a kolozsváriak viszont csak 82%-ban. Ugyanakkor a román ez utóbbi csoport nagyobb arányban választotta: Kolozsvár – 12%, Nagyvárad 6%. A másik két opciót a nagyváradi szakiskolások egyáltalán nem választották, míg a kolozsváriak 6%-ban a román vagy az egyéb válaszlehetőséget karikázták be. Ez a különbség azt mutatja, hogy a nagyváradi szakiskolások pozitívabb attitűddel rendelkeznek a magyar nyelvvel szemben, erősebb a kötődésük ehhez a nyelvhez, mint a kolozsvári társaiké.

A 13. kérdésnél arra kértük a tanulókat, hogy írják le, miért szeretnek az előzőleg megjelölt nyelven beszélni. A választípusokat három nagy csoportba sorolhatjuk: a magyarság és az anyanyelv szeretete, a környezet miatti

III. Nyelvünkben élünk Bartha K.–Katona H.T.: Iskolások identitása és nyelvi attitűdje

nyelvhasználat és az, hogy magyarul tudják leginkább megértetni magukat. Míg a szakiskolások nagy része csak annyit közölt, hogy a magyar az anyanyelve, ezért beszél a legszívesebben, a középiskolások esetében már olyan attitűddel kapcsolatos kifejezések is megjelennek, mint a tisztelet és büszkeség az anyanyelvvvel kapcsolatban, valamint a megfogalmazás, mely kiemeli az egyén szerepét abban, hogy megmaradjon Romániában a magyar nyelv.

A következő kérdés (*Előfordult-e már, hogy valaki rád szólt, hogy ne beszélj magyarul?*) arra hivatott rámutatni, hogy éreznek-e a diákok stigmatizációt a magyar nyelvvel kapcsolatban, illetve éltek-e meg konfliktusokat nyelvhasználatuk miatt. A válaszok tehát fény deríthetnek a tanulók nyelvi attitűdjeire és identitására is, vagyis arra, hogy vállalják-e anyanyelvüket és kultúrájukat. A diákok 58,5%-a válaszolt *igennel* erre a kérdésre, 41%-a *nemmel*, s ennek tekintetében nem találtunk számottevő különbséget a csoportok között.

Szerettünk volna képet kapni arról, hogy milyen konfliktusokkal kellett megküzdeniük a diákoknak anyanyelvük használata miatt, mert ezek a problémák befolyásolhatják anyanyelvükhöz való hozzáállásukat, azt, hogy szégyellik-e használni, netán elítélik magyarságukat, vagy félelmet éreznek ennek használata során. Amint a kiemelt válaszból is kiderül, a konfliktusok során a román állampolgárok azt hangoztatják, hogy Romániában románul *kell* beszélni: „*Beszéltem magyarul telefonon és a román barátaim megszólítottak hogy beszéljek románul, mert azt hiszik hogy náluk beszéltek. Romániában vagyok és sok ember megszólíthat hogy beszéljek románul.*” Ha ezt a diák sokszor hallja, megkérdőjelezheti anyanyelvének létjogosultságát, szégyent és félelmet érezhet, amikor a magyar nyelvet használja. Ez előbb-utóbb a magyar nyelv presztízsének csökkenéséhez és esetlegesen a magyar nyelv háttérbe szorulásához vezethet. A következő történetben már a fenyegetettség is megjelenik: „*Mentem a parkon át és jöttek velem a román U [F.C. Universitatea Cluj – kolozsvári román labdarúgó csapat, szurkolói híresek agresszivitásukról és magyargyűlöletükről – megjegyzés B.K.] szurkolók és azt mondta apukám legyen csendbe **ne beszéljek magyarul**, hogy meg ne verjenek*” [kiemelés B.K.]. Szintén a futballcsapathoz kapcsolódik a következő történet: „*Az utcán beszéltem egy barátommal és egy U-szurkoló ránk kiabált, hogy Cluj [Cluj-Napoca magyarul Kolozsvár, megjegyzés B.K.] nu este Kolozsvár*”. A diákok olyan esetekről is beszámolnak, amikor vegyes, baráti társaságban szólítják meg a magyarul beszélőket: „*Egy szórakozóhelyen voltunk barátokkal (köztük 1 román), és az ő egyik ismerőse (a helységben dolgozott) hozott egy lapot, amire felírta, hogy »limba română nu este facultativă«. Persze nem rosszindulatúan, mert jól egyeztünk vele, kicsit poén íze is volt a dolognak, de attól még komolyan gondolta.*”

Amint olvashattuk, a diákok nem tartják bántónak a megjegyzéseket, sőt esetenként jogosnak is tekintik ezeket, és ők maguk igyekeznek felmen-

teni román társaikat, félig-meddig tehát egyet is értenek velük, természetesen tartják, hogy a vegyes társaságban a román az elfogadható, tehát lemondanak anyanyelvükről az ilyen szituációban. Némiképp ide sorolható a következő megjegyzés is: „*Hat édesapam rokonai hogy ők nem értik magyart és nem ilik*”, hiszen ez kifejezi, hogy az etnikailag vegyes családokban a románt beszélik, és ezt legtöbbször mindkét fél elfogadja, sőt talán egyet is ért vele. Ez a tendencia utal arra, hogy Romániában a román nyelv presztízse nagyobb, és ezt sok esetben a magyar anyanyelvű szülő is fenntartja (tudatosan vagy nem tudatosan), és lemond azon jogáról, hogy magyarul beszéljen, és gyermekeinek megtanítsa a magyar nyelvet és kultúrát. A fenti megjegyzésből az is kitűnik, hogy a diák nehezen fogalmaz és ír magyar nyelven, elképzelhető, hogy az asszimilációnak már egy előrehaladottabb szakaszában van. A következő történet jelzi, hogy miként változik a nyelvhez való ragaszkodás olyan esetekben, amikor az egyén kiszolgáltatott, megfélemlített: „*Az utszan is rámszóltak hogy ne beszéljek magyarul. A suliban. A bentlakásban, hogy ne beszéljek magyarul és még van. Épen ezért ha kérdi valaki én aszt mondom, hogy roman vagyok*” [kiemelés B.K.]. Ezek a vélemények és érzések elvezethetnek oda, hogy a diákok később egyre inkább azonosulnak is azzal, amit verbálisan kifejeztek, és a magyar nyelv használata, valamint az identitás megváltozik. A következő vélemény tettegességről is beszámol: „*Mentem az utcán a barátnőmmel, és persze magyarul beszélgettünk, jött két-három fiú mellettünk és megszólítottak, hogy miért beszélünk magyarul, mert Romániában élünk, és még le is köptek*”. Az utóbbi azt bizonyítja, hogy a diákok közül néhányan olyan helyzetbe kerülnek, amikor cselekvés szintjén is meg kell védeniük anyanyelvüket, ez a helyzet azonban akkor sem kívánatos, ha bizonyítja, hogy a tanulók egy része erőteljesen kötődik anyanyelvéhez. Ugyanakkor nem tudni, hogy egy effajta esemény milyen törést okoz a tinédzserek életében és anyanyelvükhöz való viszonyulásukban.

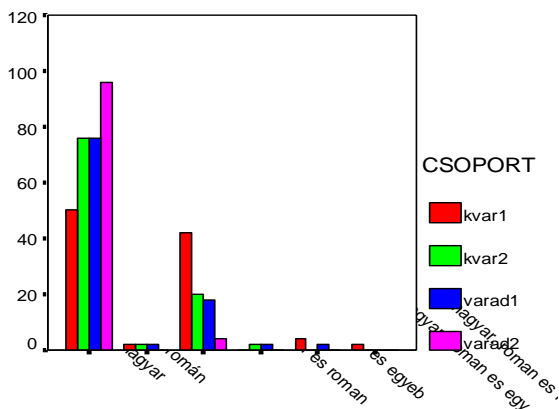
A válaszok következő csoportja szintén azt bizonyítja, hogy vannak olyan diákok, akik büszkén vállalják anyanyelvüket, magabiztosak nyelvi jogaikkal kapcsolatban, de láthatjuk azt is, hogy ez gyűlölködésbe is átcsaphat, vagyis nem toleranciáról és a nemzeti identitás szabad őrzéséről, hanem az egymás közötti egyre növekvő feszültségekről beszélhetünk: „*Innen Kolozsvárról utaztam hazza a testvéremmel és a románok meg szólítottak, hogy ne beszéljünk magyarul mert nem értik, hogy mit mondunk. És mi azt mondtuk, hogy **tanuljanak meg magyarul mert mi is meg tanultunk románul***” [kiemelés B.K.].

A konfliktushelyzetek olvasása és összegzése során azt figyeltük meg, hogy a tettegességgel vagy a súlyos verbális agresszivitással is párosuló történetek kizárólag a kolozsvári diákok beszámolóiban talákoztunk. Bár ez csupán feltételezés, azt gondoljuk, hogy a nagyváradi románok – szintén a

magyar–román határ közelsége miatt – sokkal nyitottabbak a magyar kultúrát illetően, sokan töltik szabadidejüket közeli magyarországi turistaközpontokban, egyre többen vásárolnak lakást magyarországi határtelepüléseken, ezért önmagukkal szembeni kettősségérzet alakulna ki, ha negatív módon nyilvánulnának meg a magyarokkal szemben.

A nyelvi attitűdöt befolyásolhatja a diák nyelvi környezete is. Ennek felmérése érdekében is feltettünk néhány kérdést a tanulóknak. Mivel a diákok több, mint 80%-a nyilatkozta azt, hogy egy vagy mindkét szülője magyar, nem meglepő, hogy a szülőkkel használt nyelv is leginkább a magyar. Ugyanezek az arányok jelennek meg a nagyszülőkkel használt nyelvben is. Érdekesen alakulnak azonban az adatok a barátokkal való nyelvhasználat esetén. A megkérdezett tanulóknak mindössze 41,5%-a nyilatkozta azt, hogy csak magyarul beszél barátaival, 6%-a pedig csak románul. A felmért személyek 40%-a a magyart és románt is használja a barátaival, feltehetőleg ez azt jelenti, hogy egyaránt vannak magyar és román barátai. A barátokkal használt nyelvnek azért van kiemelkedő szerepe, mert a kortárs csoport ennél a korosztálynál nagyon fontos referenciapont.

1. ábra: Az iskolatársakkal használt nyelv

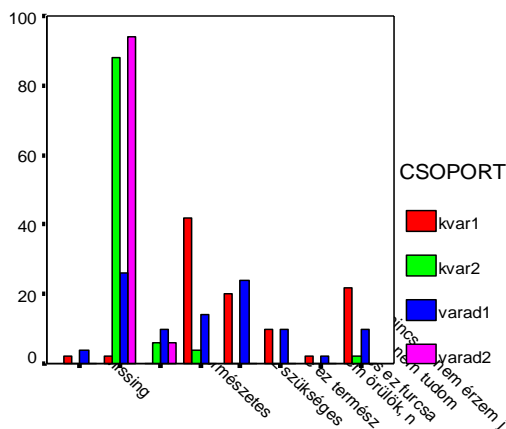

SULITÁRS

Az 1. ábrán azt figyelhetjük meg, hogy míg a nagyváradi szakiskolások sokkal gyakrabban jelölték be a magyart, mint az iskolában használatos kizárólagos nyelvet, addig a kolozsváriak ebben elmaradtak, viszont sokkal többen használják a románt és a magyart is. Mindez arra utalhat, hogy a kolozs-

vári diákok bizonytalanabbak a nyelvhasználat szempontjából, esetleg szégyellik anyanyelvüket használni, a nagyváradiak pedig természetesebbnek és jogosnak tartják a magyar használatát.

2. ábra: **Vannak-e az iskola területén (folyosó, udvar) magyar nyelvű feliratok, hirdetések?**

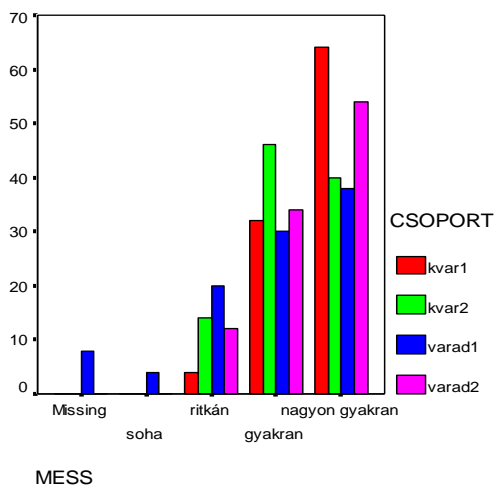
FELIRAT1

Az iskolában megjelenő feliratokról is megkérdeztük a diákokat. Ezek a feliratok az iskolában arra valók, hogy a diákok értesüljenek az intézmény híreiről, az iskolán belüli fontos eseményekről és a városban zajló különböző kulturális és szórakozási lehetőségekről. A két líceumi osztályból felmért diákok nagy fölénnyel válaszolták azt, hogy vannak magyar nyelvű feliratok az iskolájukban, és ez számukra természetes. A kolozsváriak 88%-a, a nagyváradiak 94%-a nyilatkozott így. A kolozsvári szakiskolások 42%-a éppen azt tartja természetesnek, hogy nincsenek magyar feliratok az iskolában. A két település között is szignifikáns különbségek vannak. A „van és ez természetes” választ a nagyváradi szakiskolások 26%-a, a kolozsváriak mindössze 2%-a nyilatkozta. A „van és ez szükséges” a váradi diákoknál 10%-ban jelenik meg, míg a kolozsváriaknál egyetlen ilyen választ sem találtunk. Szintén nagy különbség abban, hogy a nagyváradiaknak csak 14%-a gondolja, hogy természetes a magyar feliratok hiánya, míg ahogyan azt már említettük, a kolozsváriak 42%-a tartja ezt helyénvalónak. Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a kolozsvári diákok esetében a magyar nyelv presztízse kevésbé magas, természetesnek tartják, hogy a feliratok az állam nyelvén jelennek

meg annak ellenére, hogy az iskolájukban vannak magyar diákok. Azt is bizonyítja ez a különbség, hogy a kolozsvári diákok hajlamosabbak lemondani nyelvi jogaikról és elfogadni a kialakult helyzetet, a magyar nyelv használatának visszafogását. Mindezekből következhet, hogy az idő előre haladtával az életük egyre több területén a román nyelv lesz a domináns, és ezzel párhuzamosan visszaszorul az anyanyelv használata.

A szabadidős tevékenységekben a nagyváradi és a kolozsvári szakiskolások között megjelennek bizonyos különbségek. Az olvasás és az internetes csevegés olyan szabadidős tevékenységek, ahol nemcsak a tevékenységek gyakorisága, hanem az ezek során használt nyelvben is különbség van. Emellett a nyelvhasználat tekintetében különbséget észleltünk a sportolás, a tévézés, a mozizás során, valamint a barátokkal való nyelvhasználatban is. A legfontosabbak azok a különbségek, ahol a gyakoriság és a nyelvhasználat egyaránt különbözik, ugyanis nem mindegy, hogy egy ritkán végzett tevékenységhez kapcsolódik a román nyelvhasználat vagy egy olyan tevékenység esetén használják a románt, amit gyakran végeznek.

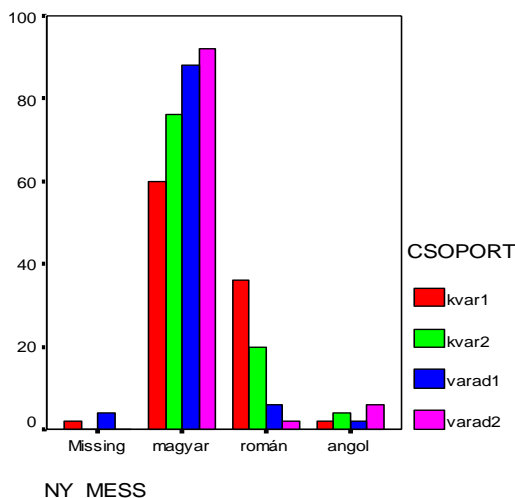
3. ábra: Az internetes csevegés gyakorisága csoportonként

A 3. és 4. két ábrán megfigyelhető, hogy milyen veszélyeket rejt a nyelvhasználat és a nyelvi attitűd szempontjából, ha a diák egy számára fontos tevékenységet más nyelven végez, mint az anyanyelve. Ugyanis jelen esetben a kolozsvári szakiskolások diákok közül sokkal többen állították azt, hogy nagyon gyakran csevegnek az interneten, és ugyancsak sokkal többen jelölték be, hogy ezt a tevékenységet románul végzik. Százalékokra lebontva

a kolozsvári szakiskolások 64%-a nagyon gyakran cseveg, 32%-a gyakran, 4%-a ritkán és egy diák sem jelölte be azt, hogy sohasem. Ezzel párhuzamosan a nagyváradiaknak csak 38%-a végzi nagyon gyakran ezt a tevékenységet, 30%-uk gyakran, 20%-uk ritkán és 4%-uk sosem. Ugyanakkor nyelvhasználat szempontjából a százalékok a következőképpen alakulnak a kolozsváriaknál: magyar 60%, román 36%, angol 2%. A váradi csoportnál: magyar 88%, román 6%, angol 2%. Hasonlóan alakul a helyzet az internetezés esetében is, hiszen a kolozsvári diákok közül többen jelölték be a nagyon gyakran válaszlehetőséget és a román nyelv használatát is a nagyváradi szakiskolásokkal szemben.

4. ábra: Az internetes csevegés nyelve

A tévéműsorok nyelvének szempontjából is különbségek vannak, ezen belül a filmet, a filmsorozatot és a híreket nézik különböző nyelven a kolozsvári és a nagyváradi diákok. Mindhárom műsortípusban a magyar nyelvet a váradi diákok sokkal inkább használják a különböző műsorok nézése során. Ez pedig azt jelenti, hogy számukra inkább preferált nyelv a magyar, mint kolozsvári társaik számára. Külön kiemelnénk a hírek nézésének nyelvét, hiszen azok a diákok, akik a híreket románul nézik, a romániai aktualitásokról lesznek informáltabbak, míg akik magyar híreket néznek, azok a magyarországi helyzettel lesznek jobban tisztában. Ennek fontosságát abban látjuk, hogy a nagyváradi diákok így inkább azonosulnak a magyarság *mit* tudatával, mint a kolozsváriak, jobban ismerik a magyarországi közszereplőket is. Mivel a hírekben kulturális információhoz is juthatnak, a kolozsvári

diákok román rendezvényekről, programokról, személyekről kaphatnak beszámolókat, és ugyancsak román szabadidős tevékenységekre hívják fel a figyelmüket, míg a nagyváradi diákok a magyarországi és esetleg a Kárpát-medencei magyarság kulturális eseményeit követik nyomon. Lévén, hogy Nagyvárad közel van a román–magyar határhoz, az sem kizárt, hogy a tévé által közvetített kelet-magyarországi vagy budapesti események egyikén-másikán részt is szoktak venni, így megőrzik a magyar kultúrával való kapcsolatukat, nyelvhasználatuk elsősorban a magyar lesz, és nyelvi attitűdjeik is pozitívak maradnak.

4. Kutatásunkban több kérdésre kerestük a választ: melyek a különbségek a szakiskolás és a középiskolás diákok identitása, nyelvhasználati és nyelvi attitűdjei között? Milyen szociokulturális hatásoknak van szerepe a fenti tényezők alakulásában? Befolyásolja-e az identitás és a nyelvi attitűdök jelenlétét az, hogy határ menti településről van-e szó vagy egy Erdély szívében levő városról?

Mivel különbség tapasztalható a szak-, illetve középiskolások között abban, ahogyan önmagukat meghatározzák, illetve abban, ahogyan a magyar történelemhez és kultúrához viszonyulnak, s ezek a különbségek összefüggnek a szülők végzettségével, igazoltnak látjuk azon hipotézisünket, miszerint azok a tanulók, akiknek szülei szakiskolát végeztek vagy legmagasabb végzettségük az érettségi, nem fektetnek olyannyira hangsúlyt a tanulásra, a kulturális életre, ugyanakkor (részben éppen emiatt) identitástudatuk labilisabb, mint azoké a hasonló korú diákoké, akik értelmiségi családból származnak.

Második hipotézisünket csak részben véljük igazoltnak, mivel az eredmények megerősítették ugyan azon feltevésünket, miszerint a szakiskolások nyitottabbak a román közösségek irányába, tehát a román nyelv használatára is, mint kiderült, a nyitottság nem jelentheti a román közösséggel való azonosulást (hiszen a szakiskolások nem ismerik jobban a román kultúrát sem), ugyanakkor a válaszok alapján a diákok nyelvi attitűdjei nem tértek el szignifikánsan.

A harmadik hipotézisünk szerint a határ menti területeken nagyobb a presztízse a magyar nyelvnek a magyar lakosság nagyobb aránya, valamint azon terület közelsége miatt, ahol a magyar hivatalos nyelv. Ezt igazoltnak látjuk, mivel a nagyváradi szakiskolások nyelvi környezete lehetővé teszi azt, hogy gyakrabban használják a magyar nyelvet és élnek is a lehetőséggel, a kolozsvári diákok viszont mintegy megelégszenek a környezet kínálta lehetőségekkel, és nem próbálják bővíteni azokat anyanyelvüknek megfelelően.

További kutatási célunk interjúk segítségével feltárni azt, hogy melyek a magyar nyelvhez kapcsolódó attitűdök mozgatórugói, hogyan élük meg a

diákok a kisebbségi lét problémáit, és nem utolsósorban fel szeretnék mérni azt is, hogyan tükröződik a konkrét nyelvhasználatban, azaz a diákok nyelvi készségeiben a kétnyelvű környezet, az egyes nyelvekhez fűződő viszonyulás és az identitás.

Irodalom:

- Albarracín, Dolores–Johnson, Blair T.–Zanna, Mark P. (eds.) 2005. *The Handbook of Attitudes*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Allport, Gordon W. 1999. *Az előítélet*, Budapest: Osiris.
- Assmann, Jan 2004. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz.
- Edensor, Tim 2002. *National identity, Popular culture and everyday life*. Oxford-New York, Berg.
- Edwards, John 2003. *Multilingualism*, London and New York: Routledge.
- Giddens, Anthony 1995. *Szociológia*, Budapest: Osiris Kiadó.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapgfogalmak*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós et alii 1995. Nyelvhasználati kérdőív. [Budapest]. Kézirat.
- Nino-Murcia, Mercedes–Rothman, Jason 2008. *Bilingualism and Identity. Spanish at the crossroads with other languages*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Oskamp, Stuart–Schultz, P. Wesley 2005. Approaches to Studying Attitudes and Opinions in Oskamp, Stuart–Schultz, P. Wesley: *Attitudes and Opinions*, Third Edition, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers Mahwah.
- A fiatalok és a nemzeti ünnepek viszonya: tragikus. *HíreXtra.hu*. Web: <http://www.hirextra.hu/2010/05/25/a-fiatalok-es-a-nemzeti-unnepek-viszonya-tragikus/> (2010. V. 30.)

Jegyzetek:

¹ A népköltészetnek a diákok tudására gyakorolt hatását bizonyítja az a tény is, hogy amikor e kérdéshez értek, a diákok egy része mindkét kolozsvári szakiskolás osztályban dúdolni kezdte a *Gábor Áron részgyűjje*... és az *Esik eső karikára*... kezdetű népdalokat. Azt, hogy a szakiskolások történelemismerete nem az iskolában szerzett tudáson alapszik, bizonyítja az is, hogy a kolozsvári, illetve váradi diákok nagyon eltérő válaszokat adtak: a tíz leggyakrabban előforduló név közül hatot vagy csak a kolozsvári, vagy csak a váradi szakiskolások említenek.

² A történelmi személyiségek megnevezésében bizonyos esetekben észrevehető egyfajta regionális megoszlás is: Gábor Áron és Hunyadi János nevével például szinte csak kolozsváriak kérdőíveiben találkozunk, Széchenyi István nevét viszont többnyire váradi diákok említik.

³ Október 23-áról a középiskolások is csak kis arányban tudnak. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy nem került be a köztudatba. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a legújabb felmérések szerint a magyarországi fiatalok sem tartják nemzeti ünnepként számon az 1956-

III. Nyelvünkben élünk Bartha K.–Katona H.T.: Iskolások identitása és nyelvi attitűdje

os forradalomra való megemlékezést: a Kaposvári Tudományegyetem kutatói által megkérdezett 1000 tanulónak mindössze 10%-a tudott róla. (Vö. *A fiatalok és a nemzeti ünnepek viszonya: tragikus*. Web: <http://www.hirextra.hu/2010/05/25/a-fiatalok-es-a-nemzeti-unnepek-viszonya-tragikus/> (2010. május 30.)

⁴ Bár a húsvét és a pünkösd keresztény ünnepek, mivel a románság többnyire ortodox vallású, Erdélyben ezek az ünnepek is nemzeti jelleget öltöttek. Míg a római katolikusok, illetve a protestáns vallásúak Jézus feltámadásának ünnepét „magyar húsvét”-ként emlegetik, a pünkösd a csíksomlyói búcsúnak köszönhetően az utóbbi húsz év folyamán az egész magyar nemzet ünnepévé nőtte ki magát. Ezért ezeknek az ünnepeknek említését releváns válaszként fogadtuk el.

⁵ Az eredmények bemutatásában nem térünk ki minden esetben a nagyváradai és a kolozsvári középiskolások közötti hasonlóságokra és különbségekre, hiszen a jelen kutatás célja a szakiskolások vizsgálata területi megoszlás szerint, valamint a szakiskolások és a középiskolások közötti különbségek felmérése függetlenül a területtől. Ugyanakkor a feltüntetett ábrákról leolvashatóak a nagyváradai és a kolozsvári középiskolások közötti különbségek, illetve hasonlóságok.

Gál Noémi

Nemzet, kultúra és identitás – a nyelvi revitalizáció felől

Az alábbi tanulmány a nyelv, a kultúra és az identitás közötti kapcsolat néhány olyan vetületére szeretne rámutatni, amelyek közvetlenül befolyásolják egy adott közösségen belül a nyelvcsere visszafordítását, a nyelvmegőrzést vagy akár a nyelvmegerősítési dinamikákat. Illusztrációként két európai esettanulmány szolgál, az ír és a baszk nyelvek felélesztésével kapcsolatos, az identitás és nacionalizmus kérdései felől releváns adatok bemutatása által.

A nyelvcsere- vagy nyelvvesztés-folyamatok a nem domináns nyelv gazdasági, politikai vagy társadalmi területen tapasztalt hátrányának/elnyomásának következtében indulnak el, és kérdés, hogy ezt hogyan lehet ellensúlyozni. Egyik módja a nyelv jogi elismerése, a nem domináns közösség gazdasági fellendülése,¹ ahol azonban ez utóbbira nincsen lehetőség, vagy ha van is, nem látványos módon következik be, a nyelvmegőrzés és revitalizáció egyik védőbástyájának a hagyományörzés és identitás megerősödése, a társadalmi öntudat feléledése bizonyult, elsősorban a középosztályban.²

Fishman már a hetvenes évektől vizsgálja a nyelv és identitás, nyelv és nacionalizmus kapcsolatát, és az elsők között foglalta össze a nyelvcsere identitásra gyakorolt hatásait, ebből a szempontból körvonalazva a nyelv és kultúra közötti összefüggéseket (Fishman 1973; 1974; 1984). Szerinte egy nyelv mindig egy kulturális mátrix része, és tételesen kijelenti azt, hogy egy nyelv elpusztítása egyenértékű egy teljes identitás megsemmisítésével. Érvelésében kitér olyan esetekre is, ahol egy adott etnikai identitásnak már nem része a nyelv (pl. sokáig a zsidó, illetve az ír), szerinte azonban a nyelv elvesztése az adott csoport kultúrájának számottevő megváltozását hozza magával, és előbb vagy utóbb bekövetkezik az eredeti jellegzetességek elvesztése. A nyelvcsere visszafordítását Fishman egy tágabb etnokulturális feléledés részeként értelmezi, és a nyelv és az adott etnokultúra közötti összefüggéseknek három vetületét írja le. A kapcsolat szerinte lehet indexikus, szimbolikus, illetve rész-egész viszony. Indexikus, mert a kettő történetileg egyszerre és együtt alakult ki, így az adott nyelv leginkább megfelelő arra, hogy az adott kultúra megnyilvánulásait reprezentálja. Szimbolikus a közöttük levő

kapcsolat, mert a nyelv a csoport kollektív identitásának jelölőjeként működhet, és rész-egész, mert a kultúra nagy része elsősorban verbálisan kódolt, a nyelv pedig a kultúra egészének a szerves része (Fishman 1991: 16–24).

A nyelv kétféleképpen játszik közre az identitás kialakulásában: egyrészt viselkedési jellemvonásként működik, másrészt bizonyos kulturális minták a nyelvbe vannak kódolva. A nyelvi sajátágok azok, amelyek az egyéni és társadalmi identitások közötti kapcsolatot megteremtik. A nyelv és az általa kifejezett identitás funkciója az elhatárolódás, az *én*, társadalmi identitás esetén pedig a *mi* megkülönböztetése a *többiek*től vagy a *nem mitől*. Ebben az értelemben tehát az identitás határai megegyeznek a nyelv határaival. A valóság azonban árnyalja ezt a megközelítést: közeli példával élve a magyarul beszélő román identitású, illetve cseh anyanyelvű, de szlovák, német vagy lengyel nemzetiségű személyek létezése is megkérdőjelezi ennek az elemetnek az érvényességét (l. pl. Neustupný–Nekvapil 2003).

A fentiek alapján elmondható tehát, hogy a nyelv és identitás, valamint a nyelv és etnicitás kapcsolata a társadalomtudományoknak számos, gyakran egymással szöges ellentétben levő szempontból vizsgált területe, értelmezései nagymértékben maguknak a szerzőknek az ideológiai elkötelezettségéből, meggyőződéséből fakadnak, és a példaként kiválasztott nyelvmegőrzési vagy nyelvvesztési helyzetek bemutatása is ezt hivatott alátámasztani. Az egyik véglet az a megközelítés, mely a nyelv és identitás közé egyenlőségjelet tesz: az vagy, amilyen nyelvet beszélsz, „ha nincs nyelv, nincsen nemzet” (walesi közmondás), „nyelvében él a nemzet” stb., a nyelv megőrzése pedig egyet jelent önmagunk fennmaradásával (Nettle–Romaine 2000: 22). Fishman maga is a nyelvet az etnicitás alapvető szimbólumaként határozza meg. Ismét mások szerint a nyelv és az identitás kapcsolata ennél sokkal komplexebb, és megkérdőjelezi azt, hogy a nyelv az etnicitás elsődleges mutatója lenne. Ennek értelmében a nyelvi megnyilatkozás a nyelvi tudásnak a megnyilvánulása, míg az etnikai identitás a kulturális viselkedési szabályoké, nem szükséges tehát a nyelvi örökség birtoklása egy adott etnikai csoporthoz való tartozás kinyilvánításában (Bankston–Henry 1998: 3–4).

Péntek (2007) identitással kapcsolatos írásában azt hangsúlyozza, hogy a különböző identitásmodelleket az a tényező határozza meg, amelyik annak megszerkesztésében a legnagyobb jelentőséggel bír. Ebből kiindulva megkülönbözteti az állampolgársághoz kapcsolódót, ami elsősorban a nemzetállamokat, de a csoportok egyenlő státusára, illetve viszonylagos autonómiájára épülő országokat is jellemzi, valamint az ún. diaszpóra-identitást, amelyben a (vallásos vagy kulturális) tradíció játszik fő szerepet. Az olyan csoportok esetében tehát, ahol nem az állampolgárság vagy tradíció az elsődleges identitásszervező elem, a közös nyelv lesz az azonosságtudat fő hordozója, akár-

csak a magyar esetében a Kárpát-medencében, ahol a nyelv olyan mértékben vált a magyar identitás hordozójává, hogy a nyelvvesztés valóban egyenlő az identitásvesztéssel. Ugyanakkor Bartha és Borbély felméréséből az derül ki, hogy a Magyarországon kisebbséget alkotó szerb és romani nyelvet beszélő közösségekben a nyelv nem elsődleges összetevője a csoportidentitásnak (Bartha–Borbély 2006: 358). A politikai vonatkozások gyakorta felülírják a nyelvészeti tényeket: a két Németország egyesülését követően (a nemzetállam eszményének megfelelően) annak ellenére, hogy a dialektusok között nem működik a kölcsönös érthetőség, a nyelv mégis az egyesült állam szimbólumává vált. Ezzel szemben a volt Jugoszláviában a nyelvészeti szempontból szinte teljes mértékben azonos nyelvváltozatokat politikai megfontolásból szerb és horvát nyelvekké választották szét (l. Beswick 2007).

A nyelv nem kerülhető meg az identitás tárgyalásában, legyen az egyéni, etnikai vagy nemzeti identitás. Tabouret-Keller szerint maga a nyelv az, ami az egyéni és közösségi, társadalmi identitásokat összeköti (Tabouret-Keller 1998: 317). Ha egy etnikai vagy nemzeti csoport identitásában nem kap központi szerepet az őshonos nyelv, annak okai valószínűleg a sajátos történelmi folyamatokban rejlenek. Nagyon sokáig a zsidó identitásnak sem volt része a héber nyelv (hiszen elsősorban a vallási tradíció körül szerveződött), az írnek még ma sem az (legalábbis az ír nyelvterület nagy részén nem), azonban úgy is erőteljes etnikai vagy identitásszimbólummá vált, hogy a mindennapi nyelvhasználatnak nem volt a médiuma. Edwards és Romaine véleménye szerint a nyelv és etnicitás különböző kontextusokban eltérő módon viszonyulnak egymáshoz, és a csoportidentitás fennmaradhat a nyelv nélkül is (Romaine 1994: 183). Ebből a szempontból tehát azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy mind a személyes, mind a csoportidentitás, ugyanakkor az etnicitás maga is dinamikus, változó, heterogén, valamint hierarchikusan szerveződő konstrukció, amely a történelmi, társadalmi, gazdasági környezet módosulásainak megfelelően folyamatosan változik és újjáalakul (Rindstedt–Aronsson 2002: 739; Tabouret-Keller 1998: 316).

Az identitás rétegződésében az is közrejátszik, hogy az adott nem domináns csoportok külső és belső megítélése (a csoporton kívüli és csoporton belüli identitása) gyakorta nem egyezik meg, ez nyelvi vonatkozásban, a nyelvfelélesztési tevékenységek megtervezésében újabb nehézségeket idéz elő. Külső megítélésében például a hindi és urdu nyelveket az európai kutatók szinte teljesen megegyezőnek ítélték (a brit oktatási intézmények kontextusában, ahol a tannyelvválasztás kapcsán merült fel ez a kérdés), ami „objektív” nyelvészeti szempontból valóban helyénvaló, ezzel szemben az apró különbségeken alapuló identitásdifferenciálás ezen közösségek felől alapvető fontosságú (Romaine 1994: 182).

A nyelv szerepe az etnikai-nemzeti mozgalmakban

Annak, hogy a nyelv meghatározó összetevője az etnikai vagy csoport-identitásnak, fontos szerepe lehet a veszélyeztetett nyelvek felélesztésében, megerősítésében. Az, hogy a nyelv milyen helyet foglalt el az etnikai identitás megteremtésében a nemzetté válás idején, valamint az, hogy a nyelvi revitalizáció során rendszerint megerősödik az etnikai, nemzeti identitás, nagy valószínűséggel összefügg. Mivel a legáltalánosabb értelemben vett nyelvfelélesztés kezdetei nagyrészt a XVIII–XIX. századi népnemzeti mozgalmak idejére tehető, fontos kérdés, hogy a nyelv milyen szerepet játszott ezekben, és ez milyen következményekkel járt a kisebbségi vagy nem domináns nyelvek megerősödésére nézve.

Európában az elnyomó erők, a világ többi részén a gyarmatosító hatalmak elleni függetlenségi háborúk és népnemzeti mozgalmak jellemzik a XVIII. század végén induló és a XIX. századon keresztülhúzódó időszakot.³ Részben a romantikus múlt felé fordulás, a történetiség felértékelődése, részben a személyes és nemzeti identitás keresése és megkonstruálása által lett a nyelv az egyik legfontosabb nemzeti érték, egy csoport identitásának legmarkánsabb külső jegye (Crystal 1998: 51). A nemzeti mozgalmak közös jellemvonása, hogy ideológiájuk szerint a közös nyelv a nemzeti lét kialakításának szükséges és elégséges feltétele. Fishman szerint a nyelv három okból vált az ilyen mozgalmak központi elemévé: elsősorban kapcsolatot teremt a dicső múlttal, aztán sokkal könnyebben megragadható benne a nemzeti lélek meghatározása, ugyanakkor a nyelvi és irodalmi egyediségre való hivatkozás is fontos szerepet játszott abban, hogy ezek a mozgalmak (elsősorban a nemzeti tudat kialakítása következtében) kivívták társadalmi, kulturális és politikai függetlenségüket (Kheimets–Epstein 2006: 73–74).

Hroch értelmezésében a nemzeti mozgalmak programjában, főként Közép- és Kelet-Európában az etnikai és nyelvi kérdések azért kerültek első helyre, mert amikor a fent említett időszakban megindultak az ilyen irányú tevékenységek, a nem domináns etnikai csoportoknak nem volt semmilyen politikai képzettségük. Ennek következtében nem lett volna hatása a polgári jogok diskurzusának, így a közös nyelv és szokások valóságát könnyebben meg tudták ragadni, mint az alkotmányos szabadság eszméjét, és ez ma is igaz: a függetlenségükért küzdő kis nemzetek saját nyelvüket ma is a szabadság nyelvének tekintik (Hroch 2000: 19).

Beswick szerint európai kontextusban a XX. század hatvanas éveiben a kisebbségi közösségekben a nyelv az egyén számára a társadalmi identitás egyik lehetséges jelölőjévé vált, a közösség szintjén pedig a politikai aspiráci-

ók szimbólumává, ahol az adott nyelvvel szembeni lojalitás a nemzeti vagy etnikai identitással fonódott össze. Ahol egyazon társadalomban a létező két vagy több nyelv között konfliktus állt fenn, a kisebbségi közösségben ez nagymértékű hűséget váltott ki a nem domináns nyelvűekkel szemben (Beswick 2007: 48–49).

A nyelv és etnikai vagy kisebbségi identitás közötti kapcsolat elpolitizálódásának egyik oka az, hogy míg a nemzetállam eszméjét ápoló országok az egynyelvűséget tartják természetesnek, a többnyelvűséget pedig közvetetten a területi integritást fenyegető tényezőként értelmezik, ezért burkoltan, de bizonyos esetekben egészen nyílt formában asszimilációs politikát érvényesítenek a kisebbségekkel szemben. Ez utóbbiak pontosan a nyelv megőrzésében látják közösségi identitásuk fenntartásának lehetőségét a nemzeti büszkeség és lojalitás megerősödése által (Beswick 2007: 37–41). Az identitás szempontjából is megállja a helyét az a kijelentés, mely szerint annak megőrzésében vagy feladásában kulcsintézmény a család (Péntek 2001a; 2001b).

A fenti folyamatok figyelembevételével, a nyelvi revitalizációt célzó vizsgálódásunk szempontjából fontos adalékokkal szolgálhat a nacionalizmus kérdésköre, pontosabban a nyelvnek a nacionalizmus kialakulásában játszott szerepe. A nacionalizmus terminusának meghatározása nem egységes: egyes szerzők, pl. Hobsbawn kizárólag politikai programnak tekintik, ahol a „nemzetként definiált közösségnek joga, következképp feladata is, hogy olyan, területileg elkülönült államot hozzon létre, amely a francia forradalom óta vált modellt” (Hobsbawn 1993: 20). Egy másik értelmezés szerint, ami közelebb áll a nyelvi veszélyeztetettség kérdéséhez, a nacionalizmus, bár politikai formát is ölthet, elsősorban kulturális jelenség, és abban különbözik a patriotizmustól, illetve nemzettudattól vagy kulturális identitástudattól, hogy „egy adott nép nemzeti vagy kulturális identitásának *megőrzésére, illetve erősítésére* irányuló vágy, mely akkor jelentkezik, ha ezt az identitást veszély fenyegeti; másrészt az a vágy, amely az elégtelennek vagy nem létezőnek érzett identitás átalakítására, sőt megteremtésére irányul” (Plamenatz 1995: 53 – kiemelés G.N.). A nacionalizmus azoknak a népeknek a reakciója, amelyek (többek között) kulturálisan hátrányos helyzetűnek érzik magukat.⁴

A nyelvi revitalizáció, illetve a nyelvcseré visszafordítása a kulturális nacionalizmus részeként is értelmezhető, hiszen feltételezi azt, hogy a nyelv, a kultúra kulcselemének veszélyeztetettségét felismerjék, és ez ellen az adott helyzetnek megfelelő eszközökkel harcoljanak. A kulturális nacionalizmus azonban könnyen politikai nacionalizmussá alakulhat, miként az ír, valamint a baszk nemzet és nyelv esetében történt. A nyelv megerősítését célzó mozgalmak elpolitizálódásának egyik hátulütője, hogy ennek következtében sokkal inkább rétegmozgalmakká válnak, és olykor a szélsőséges ideológiákat

szolgálgják, emiatt a társadalom nagy része elhatárolódhat azoktól, ez pedig akár meg is peccéteheti a veszélyeztetett nyelv sorsát. A továbbiakban az ír és a baszk nyelvi revitalizáció néhány releváns adatát mutatom be, különös tekintettel a nacionalista megnyilvánulások kialakulására.

Az ír nyelv felélesztését célzó mozgalmak rövid áttekintése, különös tekintettel a nacionalizmusra

Az ír (belső neve *Ghaeilge*) az indoeurópai nyelvcsalád szigeti (modern) kelta ágához tartozik. Az *Ethnologue* adatainak megfelelően az 1983-as népszámlálás alapján összesen 355 ezer beszélőt tartanak számon, ebből 260 ezret Észak-Írországbán, és kb. 30–50 ezer első nyelvi beszélőt az ún. *Gaeltacht* vidéken.⁵ Annak ellenére, hogy egy hivatalos nyelv státusával rendelkezik, jelenleg saját államában veszélyeztetett nyelv, hiszen a legtöbb családban már nem első nyelvként sajátítják el a gyermekek. A nyelv a beszélőknek a közösség egészéhez viszonyított aránya szempontjából súlyosan veszélyeztetett, hiszen azok száma az ország mintegy 4 millió lakosához képest alacsony. Második nyelvként széles körben használatos, az új nyelvhasználati területeken is. Fejlett írott kultúrával, irodalommal, költészettel rendelkezik, nyelvtanokkal, szótárakkal, a nyelv írott változata része a közigazgatásnak és az oktatásnak.⁶

Az Ír Köztársaságban az ír nyelv az állam első hivatalos nyelve, Észak-Írországbán regionális hivatalos nyelv. Az ír kormány teljes mértékben támogatja a nyelv fennmaradását, leginkább az ír nyelvi piac szerkezetének megváltoztatása által abból a megfontolásból, hogy az ír nyelvi kompetencia szimbolikus, kulturális és gazdasági értékét hangsúlyozza (l. Ó Riagáin 2001: 195–196). A nyelv tehát a nemzeti identitás elsődleges szimbóluma, azonban viszonylag kevés beszélőt, és még kevesebb elsőnyelvi beszélőt számlál.

A brit politikai, az angol nyelvi elnyomás, majd a nagy éhínség (mely elsősorban a rossz anyagi helyzetben levő, ír anyanyelvű, katolikus vallású parasztságot sújtotta) és a kivándorlás, valamint a tiltó nyelvpolitika és az erőteljes negatív attitűdök miatt az ír nyelvterületen olyan mértékű nyelvcsere- és nyelvvesztés-folyamatok mentek végbe, amelyek következtében a XIX. század közepére drasztikusan lecsökkent az ír nyelvet anyanyelvként vagy akár második nyelvként beszélők száma. A beszélőközösség alacsony szociális és gazdasági státusáért magának a „kegyvesztett” nyelvnek a használatát tartották (és tartják még sokan ma is) felelősnek, ebből a megközelítésből a nyelv elhagyása, megtagadása logikus előzménye volt a felemelkedésnek. Az 1850-1860-as években azonban a negatív attitűdök ellenére párhuzamos – protestáns és katolikus – identitáserősödés figyelhető meg ír

nyelvterületen, amelynek keretei között az ír nyelv az ír nemzeti identitás szerves részeként van számon tartva. Akadémikusok folklór- és népköltészeti gyűjtése és azok publikálása ennek az identitásnak, a közös múltnak és nyelvnek, mint nemzeti értéknek a felelevenítését szolgálta. A helyzet hasonló volt ahhoz, amit Smith mond Kelet-Európáról és Ázsiáról, mely szerint a lexikonkészítők, a nyelvészek és a néprajzkutatók központi szerepet játszottak az ottani nacionalizmusok kialakulásában (Smith, idézi: Cormack 2001). A nyelvi tudatosság és figyelemfelhívás az ír kulturális reneszánsz (*Irish revival*) fontos velejárója.

Az 1842-ben megalakult Ifjú Írország Mozgalom (*Young Ireland Movement*) volt az első hivatalosan is számon tartott kulturális népnemzeti csoportosulás. Tagjai helyezték elsőként – explicit módon – a nyelvet és a történeti kultúrát a nemzeti identitás középpontjába, ugyanakkor ez volt az utolsó olyan mozgalom, amely nem erősítette a felekezeti különbözőséget a nacionalizmusban. A szervezet azonban nagyon hamar erőszakos támadásokba kezdett az angolok ellen, az ír nacionalizmus pedig egyre inkább elpolitizálódott, jelentésében a gél és katolikus jelleg fonódott össze, amit „csomag-identitásnak” is szoktak nevezni. Egy másik szervezet is, a Gél Egyesület (*Gaelic Union*), mely 1879-ben, a *Society for the Preservation of the Irish Language* társaságból kiválva alakul meg, nyelvmegőrzési, revitalizációs és konzerváló attitűddel viszonyult az írhez.

A legátfogóbb és a társadalomra legnagyobb hatást gyakorló egyesületet, a Gél Ligát (*Gaelic League – Conradh na Gaeilge*) 1893. július 31-én alapították meg. Vezetője, Sir Douglas Hyde vallomása szerint legfontosabb célkitűzésük a beszélt nyelv, a mindennapi nyelvhasználat megerősítése, voltaképpen a revernakularizáció, a nyelvmegőrzés, amelyet többek között a nyelv, szokások, népi játékok, földrajzi és személynevek újbóli elterjesztése, az ír nyelvű irodalom és költészet ápolása által lehet elérni. A *Gél Liga* a kulturális nacionalizmusban látta a megoldást, a közös múlt és közös értékek hangsúlyozásában. A herderi értékrendre alapozva, mely szerint egy különálló nyelv különálló nemzetet képvisel, az ír nyelvet választották ki a politikai integráció szimbólumának és eszközének.

A XX. század első évtizedeire ugyanakkor megjelentek azok a militáns nacionalista mozgalmak is, amelyek a kulturális nacionalizmus modelljével szemben egy másik típusú, agresszív republikánus politikát folytattak. Ilyen szervezet volt például az *Ír Önkéntesek* (*Irish Volunteers*, 1913-ban alakult meg), melynek utóda az 1919-ben létrejött *Ír Republikánus Hadsereg* (*Irish Republican Army – IRA*), ez utóbbi politikailag a *Sinn Féin* ('mi magunk') nacionalista párt híve, és nagyon korán a radikális nacionalizmus útján indult el. Legfontosabb célkitűzésük a Nagy-Britannia fennhatósága alá tartozó hat

északi megyének a Köztársasághoz való csatolása volt. Az Ír Köztársaság 1922-es kikiáltásakor az ír nyelv első hivatalos nyelvi státust kapott, ami a nyelvi büszkeséget a nemzeti büszkeséggel kötötte össze, a nyelvet pedig a nemzet képzetéhez. Ennek ellenére használati értéke nem növekedett.

A Gél Liga is nagy sikerű kulturális mozgalomnak bizonyult, azonban mivel semmilyen társadalmi és gazdasági kérdésben nem foglalt állást, csak kizárólag a nyelv és kultúra területein, a munkásosztály negatív attitűdjét, akik számára az ír nyelv a szegénységet, az írástudatlanságot és a tanulatlan-ságot jelentette, nem tudta megváltoztatni, így nagyrészt a középosztály kö-reiben voltak hívei (Ó Laoire 1995: 227–228). Bár a tulajdonképpeni nyelvt-erületen – a Gaeltachtban, az ír szigetek nyugati részén – szerették volna megerősíteni a nyelvhasználatot, a legnagyobb sikert mégis a Gaeltachton kívül érték el. A nyelvválasztás kapcsán elmondható, hogy míg szimbolikus funkcióiban a nyelv erőteljesen jelen van a társadalomban, a mindennapi kommunikációs feladatokat, a fontos információk közlését az angol nyelv látja el (Ahlqvist 2002).

Az ír nyelvi kontextusban számos olyan nyelvmegőrzési, a nyelvcseré megfordítására irányuló és revitalizációs törekvés, illetve program figyelhető meg, amelyek sikere vitatható, ez pedig leginkább annak tulajdonítható, hogy az iskolai oktatásra való összpontosítás során elhanyagolták a családi nyelv-átörökítés fontosságát (l. Ó Laoire 1995: 232). Az oktatáson kívül az ír nyelvű televízió- és rádióadók szolgálták a nyelv megerősítését, a nyelv használata a hivatalokban is erre összpontosított.

Az ír nyelvfelélesztés relatív sikertelenségének másik oka az, hogy so-káig nem a diglossziára vagy a kiegyensúlyozott kétnyelvűsége törekedett, hanem az ír egynyelvűsége, az angol nyelvet pedig nem sokan voltak hajlan-dóak feladni. Ez a hozzáállás meg is változott a XX. század második felében, olyannyira, hogy jelenleg az Ír Nyelvi Bizottság (*Bord na Gaeilge*) a társadalmi kétnyelvűséget tartja a legmegfelelőbb nyelvválasztási stratégiának, ismét mások a teljes körű revitalizáció helyett inkább a nyelv túlélését hangsúlyoz-zák. Gardner és munkatársai szerint a sikertelenség másik oka az, hogy a nyelv helyreállítása terén túl sokat vártak el annak hivatalossá tételétől, és nem fektettek eleget azokba a társadalmi és gazdasági tervekbe, amelyek az angol nyelv terjedését elősegítő piaci erőviszonyok megváltoztatását célozták volna (Gardner és mtsai 2000: 317).

Az ír nyelvi revitalizációs törekvéseknek nem sikerült az írt nemzeti nyelvi szintre emelni a nyelvhasználat terén is, azonban nem lehet egyértel-műen sikertelennek nevezni azokat, hiszen megváltoztatták az írországi két-nyelvűség térbeli és szociális struktúráját (Ó Riagáin 2001: 197). A nyelvfel-élesztési törekvések tovább folytatódnak a kultúra, az oktatás és a médiák

szintjén. Az ír nyelvű rádióadók (a Gaeltachtban a *Raidió na Gaeltachta*, Dublinban a *Raidió na Liffe*) a nyelv funkciói, valamint a nyelvhasználati terek bővítését, a nyelvi modernizáció és nyelvfejlesztés eredményeinek elterjesztését szolgálja (Cotter 2001).

A baszk nyelvi revitalizáció – nyelv és nacionalizmus

A baszkot (belső nevek: *euskara*, *euskera*, *eskuara*, *üskara*), Nyugat-Európa egyetlen nem indoeurópai nyelvét (mely az érvényben levő nyelvészeti álláspont szerint pre-indoeurópai izolátum) jelenleg összesen mintegy 700 ezren beszélik a Pireneusoktól délnyugatra, Franciaország déli és Spanyolország északi részén. A baszk etnikum nyugat-európai demokráciákon belüli nemzeti kisebbség, a saját régióján belül veszélyeztetett. Közigazgatásilag három nagy egységbe szerveződik: Spanyolországban a Baszk Autonóm Közösséghez (BAK) és a Navarra Autonóm Közösséghez, Franciaországban pedig a Département de Pyrénées Atlantiques-hez. Spanyolországban társ hivatalos nyelvi státussal rendelkezik (az autonóm területeken), Franciaországban az 1994-es francia alkotmány értelmében semmilyen státusa nincsen, a nyelvhez fűződő attitűdök a tűrés és tiltás között mozognak. Ennek következtében a nyelv szociolingvisztikai helyzete a nyelvterület egészére nézve nagy változatosságot mutat (l. pl. Telleria–Espin 2005). A baszk beszélőközösség túlnyomó része kétnyelvű, az oktatási programoknak köszönhetően a nyelvet minden generáció beszéli. Az új nyelvhasználati területekhez való viszonyulása szerint dinamikusnak mondható, a baszk nyelvű televíziós műsorok például nagy népszerűségnek örvendenek. Széles körű irodalmi hagyománnyal rendelkezik, a nyelvi dokumentáció részletes és színvonalas. A baszk-spanyol kétnyelvűek ugyanúgy hozzáférnek a kulturális forrásokhoz, mint a spanyol egynyelvűek, ilyen szempontból sem éri őket diszkrimináció.

A baszk nyelv visszaszorulásának több oka is volt: az újlatin típusú nyelvek használata terjedt el a státuserősítő helyzetekben, a fejlődő városi központokban egyre inkább teret nyert a spanyol nyelv használata, a hatalommal rendelkező társadalmi csoportok nyelvcsereje is felgyorsította a nyelv hanyatlását (Amorrortu 2006: 140). A baszk egyre inkább veszített funkcióiból és státusából, a XVIII. század végére pedig megbélyegzetté vált, az „analfabéták nyelvévé”. A XIX. századi iparosodás során nagy méreteket öltött a baszk-spanyol nyelvcsere, ami tovább folytatódott a XX. század közepéig, a Franco-korszakban, amikor törvény tiltotta a nyelvnek még a legfamiliárisabb környezetben való használatát is. 1936-ban bezárták a Bilbói Baszk Egyetemet, a baszk nyelvű könyveket megsemmisítették, és a vallási szférában, a misék megtartásában is tiltott volt a használata. A baszk megyék

demográfiai összetétele is megváltozott, ahová nagyon sok spanyol anyanyelvű költözött be.

A XIX. század végén itt is elindultak a nacionalista mozgalmak, megalakult a Baszk Nacionalista Párt, ami eredetileg békés eszközökkel kívánta elérni országuk függetlenedését. Az első fegyveres baszk csoportok 1923 és 1930 között jöttek létre, megjelenésük időszaka nagyban megegyezik az ír radikális nacionalista csoportokéval. 1952-ben megalakult a nacionalista Euskad Ta Azkatassura (ETA – ’baszk haza és szabadság’), mely földalatti mozgalomként Baszkföld felszabadításáért harcolt, így hamar a radikalizmus vált jellemzővé a csoportosulás programjainak érvényesítésében.

A diktatúra korszakában, amelyben hatalomra kerültek a spanyol nemzetállamot létrehozni kívánó ideológiák (egyik jelmondatuk: „egy haza, egy nyelv, egy kard” – l. Klein 1996), a baszk közösségen belül mintegy válaszreakcióként megerősödtek azok az identitáskonstrukciós törekvések, amelyek a másság visszanyerését célozták meg, ennek pedig alapvető eleme a nyelv volt. A fiatal generációk kimozdították azt addigi helyzetéből, és a parasztok nyelvéből a baszk identitás kulcseleme lett. Így a baszk etnicitás legfontosabb ismertetőjegyévé – a korábbi, faji alapon nyugvó felfogással szemben – a nyelv vált (l. Amorrortu 2006: 141).

A nyelvi revitalizációs tevékenységek elsősorban a nyelvelsajátítást tűzték ki célul, az olyan iskolák megszervezését, ahol a felnőttek második nyelvként tanulhatták azt, a gyerekek számára pedig az oktatás nyelve volt (az *ikastolas* nevű baszk tannyelvű iskolákban). Ezek a XX. század 60-as, 70-es éveiben alakultak meg jelentős számban a Baszk Autonóm Közösség területén (l. Amorrortu 2006: 142; Mateo 2005: 11), voltaképpen ezt az időszakot tartják az újjáélesztési mozgalom kezdetének (Navarra Autonóm Közösségében ezek az oktatási intézmények a XX. század nyolcvanas éveiben váltak hivatalosan is elismertté, l. Legarra–Baxok 2005). Ezt követték a korpusztervezési lépések, a nyelv sztenderdizálása,⁷ modernizálása, azonban jelenleg is nagy fontossággal bírnak a nyelvvel szembeni negatív attitűdök, a stigmatizáltság megszüntetését és a presztízsemelést célzó lépések. Mindezekre jelentős hatással volt a BAK-ban 1979-ben kikiáltott autonómia és baszk kormány megalakulása. Mivel számos területen a nyelvi jogok érvényesítése sokáig nem volt egyértelmű, Spanyolországban 2001-ben megalakult a Hizkuntz Eskubindeen Behatokia (Nyelvi Jogi Szolgálat), ami elsősorban a nyelvi jogi sérelmek orvoslásával foglalkozik (l. Luna–Azurmendi 2005). Ezzel szemben a franciaországi területeken a hivatalos támogatás hiánya miatt a legújabb népszámlálási adatok a beszélők számának nagy mértékű hanyatlását mutatják (l. Azurmendi–Bachoc–Zabaleta 2001: 234–238).

A nyelvi tervezési és a nyelvfelélesztési tevékenységek tekintetében legfontosabb esemény a nyelvnek társhivatalossá való nyilvánítása volt (a

Baszk Autonóm Közösségben 1979-ben, Navarra Autonóm Közösségen belül, a baszk nyelvű területekre vonatkoztatva 1982-ben – I. Elizondo 2000). A nyelv megerősítését célzó mozgalom egyik elsődleges feladata a kiegyensúlyozott kétnyelvűek számának növelése, az elterjesztés. Fontos megemlíteni azt, hogy a Baszk Autonóm Közösség egyik közoktatási programja a bemelegítési modellen alapszik, amelyben a tannyelv a baszk, a spanyol oktatása tantárgy keretében zajlik, ezt a modellt pedig sok spanyol szülő választja, hiszen általa biztosítják gyermekeik számára a magas szintű baszk nyelvelsajátítást (Amorrortu 2006: 144–150). Ennek hátulütője, hogy míg ezek a diákok a formális helyzetekben jól teljesítenek, a mindennapi nyelvhasználatban, az informális regiszterben nem boldogulnak.

Fishman 1991-ben a baszk kontextusban az egyik legnagyobb gondnak azt tartotta, hogy a családon belüli generációközi nyelvátadás még mindig szinte kizárólag a rurális vagy kisvárosi közösségekre jellemző, azonban a közelmúltban a nagyobb városközpontokban is egyre nagyobb érdeklődés tapasztalható a nyelvcsere visszafordítása iránt. A nyelv vonzerejét az is növeli, hogy egyes munkakörökben előnyös annak ismerete, ezt hivatottak szolgálni a baszk felnőttoktatási programok (Azkue–Perales 2005). Mindkét nyelv esetében számos nyelvi anyag található a világhálón, idővel ez is kedvező hatással lehet a nyelv presztízsére.

A bemutatott két nyelvi helyzet között számos párhuzam vonható. Történelmileg mindkettő betöltött kisebbségi, elnyomott pozíciót, mindkét esetben tanúi lehetünk a nyelv virágzási, majd hanyatlási korszakának, mindkét nemzetre nagy hatással voltak a XIX. századi népnemzeti mozgalmak, amelyek a kulturális, politikai majd radikális nacionalizmus kialakulását eredményezték (lásd IRA és ETA). Mindkét nyelv jelenlegi státusa jó, az ír hivatalos, a baszk társhivatalos nyelv, mindkét esetben találkozunk nyelvfelélesztési, nyelvmegerősítési törekvésekkel, ezek részben sikeresek, valamilyen változást hoztak a nyelvhasználat terén, valamint a nyelvhasználók életében (Gál 2008). Az alkalmazott módszerek terén is vannak megegyezések, hiszen mindkét nyelv esetében a nyelvmegerősítő tevékenységek nagymértékben az oktatásra összpontosítottak, ugyanakkor a hivatalos elismerés kivívására.

Összefoglalás

Colin Williams, aki a nyelvfelélesztés kérdését a fennebb tárgyalt nyelvi identitási és nyelvi jogi paradigma felől közelíti meg, ugyanakkor a nyelvi tervezés vetületeire is kitér, öt szakaszt azonosít a nyelvi revitalizációban. Az első szint az ő értelmezésében az *idealizmus* szintje, amikor a nyelvi aktivista csoportokban a legfontosabb feladat a nyelvmegerősítéssel kapcsolatos el-

képzés kialakítása, annak tudatosítása, hogy a nyelv valóban veszélyeztetett, kihalófélben van, és rehabilitálásra van szükség. A második szintre (amit az *elégedetlenség kifejezése* szakaszának is nevezhetünk) a nyelvi aktivista csoportok szervezett megnyilvánulásait sorolja, melyeken keresztül a közösség tagjai reformot követelve vagy akár forradalmat kirobbantva harcolnak a kisebbségi nyelvhasználati jogáért és hivatalos elismeréséért. Harmadik szinten a nyelvi jogok elnyerését követően a *nyelv legitimitásának megerősítésére* kerül sor, a nyelv megőrzése és státusának elterjesztésére a nem domináns és domináns nyelvközösségekben. Negyedik szinten, vagy az *intézményesülés* szakaszában a nyelv egyre fontosabb szerephez jut a kulcsfontosságú kormányintézményekben, a jogi, oktatási, munkáltatói és gazdasági tevékenységekben. Az utolsó szakasz a *párhuzamos nyelvhasználat* szintje, ennek az a célja, hogy a nem domináns nyelv is ugyanolyan erőssé váljon, mint a domináns (Baker 1998: 193). Williams Fishmannal szemben nem a család nyelvátörökítő szerepét hangsúlyozza, hanem a nyelv identitásmegerősítő funkcióira épít, és a társadalom és nyelvhasználat összefonódását emeli ki, nála is a társadalmi kiegyensúlyozott kétnyelvűség lévén a cél.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a nyelv jogi státusán, hivatalos elismertségén túl a nyelvfelélesztési, nyelvmegerősítési törekvések szempontjából nagyon fontos a nyelvpolitikai és ideológiai háttér körvonalazása, melynek fentebb csupán néhány releváns vetületét tárgyaltam. Ezeknek felismerésével és kiértékelésével a nyelv aktuális politikai helyzetét, valamint a nem domináns társadalomban, kultúrában és identitásban elfoglalt helyét tudjuk azonosítani, ez pedig fontos információkat szolgáltat az adott nyelv megerősítését célzó módszertan kialakításában.

Irodalom:

- Ahqvist, Anders 2002. Irish and Finland Swedish. In Bradley, D.–Bradley, M. (eds.): *Language Endangerment and Language Maintenance*. London: Routledge Curzon, 40–58.
- Amorrortu, Estibaliz 2006. Kétnyelvűség Baszkföldön. Eredmények és kihívások a nyelvcsere tervezett visszafordításának négy évtizede után. In Huszár Ágnes (szerk.): *A családi nyagatástól a munkahelyi nyelvhasználatig*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 139–51.
- Anderson, Benedict 1991. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Azkue, J.–Perales, J. 2005. The teaching of Basque to adults. In *IJSL*, 174, 73–83.
- Azurmendi, Maria-Jose–Bachoc, Erramun–Zabaleta, Francisca 2001. Reversing Language Shift: The Case of Basque. In Fishman, Joshua A. (szerk.): *Can threatened languages be saved? Multilingual Matters*, Clevedon, 234–59.

- Baker, Colin–Prys Jones, Sylvia (eds.) 1998. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters.
- Bankston, Carl–Henry, Jacques M. 1998. The Silence of the Gators: Cajun Ethnicity and Intergenerational Transmission of Louisiana French. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 19: 1, 1–23.
- Bartha Csilla–Borbély Anna 2006. Dimensions of linguistic otherness: prospects of minority language maintenance in Hungary. In *Language Policy*. 5, 335–63.
- Beswick, Jaine E. 2007. *Regional Nationalism in Spain. Language Use and Ethnic Identity in Galicia*. Linguistic Diversity and Language Rights 5. Multilingual Matters, Clevedon.
- Cormack, Mike 2001. Kisebbségi nyelvek, nacionalizmusok és műsorszórás: a brit és az ír példa. In *Kisebbségkutatás*. 10: 1, 147–148.
- Cotter, Colleen 2001. Continuity and Vitality. Expanding Domains through Irish-Language Radio. In Hinton, Leanne–Hale, Ken (eds.): *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. Academic Press, 301–11.
- Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Elizondo, Luis 2000. Language Revitalization in the Basque Autonomous Community. In Šatava, Leos–Hose, Susanne (eds.): *Zdžerženje, revitalizacija a wunwice mještinskih řečow. Teoretiske zaklady a praktiske naprawy*. Sorbisches Institut, Bautzen, 71–88.
- Fishman, Joshua A. 1973. *Language and Nationalism. Two Integrative Essays*. Newbury House Publishers, Rowley, Massachusetts.
- 1974. Language Modernization and Planning in Comparison with Other Types of National Modernization and Planning. In Fishman, Joshua A. (ed.): *Advances in Language Planning*. Mouton, The Hague – Paris, 79–102.
- 1984. Mother tongue claiming in the United States since 1960: trends and correlates related to the 'revival of ethnicity'. In *IJSL*. 50, 21–99.
- 1991. *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters 76. Clevedon.
- Gál Noémi 2008. A nyelvi revitalizáció előzményei és kezdetei. In Sárdi Csilla (szerk.): *Kommunikáció az információs technológia korszakában*. MANYE 4/1. kötet. MANYE – Kodolányi János Főiskola, Pécs – Székesfehérvár, 192–198.
- Gardner, Nicholas–Puigdevall I Serralvo, Maite–Willims, Colin H. 2000. Language Revitalization in Comparative Context: Ireland, the Basque Country and Catalonia. In Williams, Colin H. (ed.): *Language Revitalization. Policy and Planning in Wales*. University of Wales Press, Cardiff, 311–61.
- Hobsbawn, Eric J. 1993. Etnikai identitás és nacionalizmus. In *Világosság*. 4, 61–76.
- Hroch, Miroslav 2000. A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. In *Regio*. 11: 3, 3–24.
- Kheimets, Nina G–Epstein, Alek D. 2006. Államnyelvek összeütközése. Az Izraelben élő orosz zsidó értelmiség azonosságtudat-értelmezésének elméleti és történelmi háttere. In Huszár Ágnes (szerk.): *A családi nyaggeatástól a munkahelyi nyelvhasználatig*. Tinta Kiadó, Budapest, 73–87.

- Klein András 1996. Baszk nemzeti küzdelem a Franco-korszakban. <http://www.hhrf.org/prominoritate/1996/nyar08.htm> (2007.02.15.)
- Legarra, Jose M–Baxok Erramun 2005. Language policy and planning of the status of Basque, II: Navarre and the Northern Basque Country. In *IJSL* 167, 25–38.
- Luna, Iñaki Martínez de – Azurmendi, Maria-Jose 2005. Final reflections. Basque: from the present toward the future. In *IJSL* 174, 85–105.
- Mateo, Miren 2005. Language policy and planning of the status of Basque in the Basque Autonomous Community (BAC). In *IJSL* 174, 9–23.
- Moseley, Christopher (ed.) 2007. *Encyclopedia of the World's Endangered Languages*. London – New York: Routledge.
- Neustupný, J.V.–Nekvapil, Jiří 2003. Language Management in the Czech Republic. In *Current Issues in Language Planning*, 181–366.
- Nettle, Daniel–Romaine, Suzanne 2000. *Vanishing Voices. The extinction of the world's languages*. Oxford University Press, New York.
- Ó Laoire, Muiris 1995. An Historical Perspective on the Revival of Irish Outside the Gaeltacht, 1880–1930, with Reference to the Revitalization of Hebrew. *Current Issues in Language and Society*. 2: 3, 223–35.
- Ó Riagáin, Pádraig 2001. Irish Language Production and Reproduction 1981–1996. In Fishman, Joshua A. (szerk.): *Can Threatened Languages Be Saved? Multilingual Matters*, 116, 195–214.
- Péntek János 2001a. A kisebbségi identitás dinamikája – más megközelítésben. In *Kisebbségkutatás* 10: 1, 15–20.
- 2001b. *A nyelv ritkuló légköre*. Kolozsvár: Komp-Press.
- 2007. Nyelv és identitás a Kárpát-medencében. *Hitel*. Július, 91–98.
- Plamenatz, John 1995. A nacionalizmus két típusa. In Bretter Zoltán – Deák Ágnes (szerk.): *Esszék a politikában: a nacionalizmus*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 52–67.
- Rindstedt, Camilla–Aronsson, Karin 2002. Growing up monolingual in a biligual community: The Quichuan revitalization paradox. In *Language in Society*. 31: 5, 721–42.
- Romaine, Suzanne 1994. Comment. From the fish's point of view. In *IJSL* 110, 177–85.
- Tabouret-Keller, Andrée 1998. Language and Identity. In Coulmas, Florian (szerk.): *The Handbook of Sociolinguistics*. Blackwell Publishers, 315–26.
- Telleria, Xabier Aizpurua – Espin, Jon Aizpurua 2005. The sociolinguistic situation in the Basque Country according to the 2001 Sociolinguistic Survey. In *IJSL* 174, 39–54.

Jegyzetek:

¹ Ez történt a ladin nyelv esetében, Dél-Tirolban, ahol a turizmus erőteljes fellendülése teljesen megváltoztatta a csupán 30 000 beszélővel rendelkező nyelv kilátásait.

² A középosztály szerepe a walesi és az ír gél nyelv felélesztésében is hangsúlyos volt, az ősi nyelv használata egyes esetekben szinte az elit kétnyelvűség részeként működik, amelyet a középosztály „kulturális hóbortjaként” is lehet értelmezni.

³ Anderson (1991) értelmezésében ez elsősorban a középosztály megerősödésével és az írástudás elterjedésével, az ún. „filológiai forradalommal” hozható kapcsolatba, amelyek létrehozták az új, „elképzelt vernakuláris közösségeket”.

⁴ Beswick hangsúlyozza, hogy az államhatalmak az állam területén folyó nacionalista mozgalmakat hajlamosak „regionalizmusnak” vagy akár „szeparatizmusnak” is nevezni, míg a közösségek maguk nacionalista, nemzeti mozgalmakként beszélnek róluk. A regionalizmus terminusa a területtel, nyelvvel, kultúrával és gazdasági hátrányokkal kapcsolatos sérelmek orvoslásáért folyó törekvéseket jelöli elsősorban a kollektív egyenlőség elve alapján. A fogalom egyik értelmezése szerint az egy adott államban élő olyan kisebbségi csoportok törekvéseire vonatkozik, amelyekben az öntudat és identitás megerősödése figyelhető meg valamilyen gazdasági, politikai vagy társadalmi céllal. A Jugoszlávia feloszlását követő konfliktusok kontextusában megemlíti az ún. etnonacionalizmus fogalmát (Beswick 2007: 31–32).

⁵ Moseley (2007) szerint ma már alig 20 000 első nyelvi beszélője van a nyelvnek.

⁶ Az ír nyelv 2007 óta az Európai Unió hivatalos és munkanyelve is.

⁷ A Baszk Autonóm Közösségben 1982-ben lépett érvénybe a baszk nyelv sztenderdizálásáról szóló törvény, a Navarra Autonóm Közösségben pedig 1986-ban.

Veress Emőd

Jogászképzés a Sapientia Egyetemen

A 2010-2011-es egyetemi tanévben a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári karán elkezdte tanulmányait a magyar-román két-nyelvű jogászképzésre felvételt nyert joghallgatók első évfolyama.¹ A szakindítást a Román Felsőoktatási Minőségbiztosítási Ügynökség 2010 májusában engedélyezte. Ennek a jogászképzésnek a fontossága nyilvánvaló: közösségi és nemzetstratégiai célt szolgál.

A kolozsvári jogi oktatás jelentős múltra tekint vissza. Erdély első jogászképzése itt működött, a Báthory István fejedelem által 1581-ben alapított Jezsuita Kollégiumban (sajnos, nem maradtak fenn részletek, pontos adatok). Később, 1774-ben Mária Terézia is alapított jogi képzést, de az első folytonos, egyetemi keretek között folyó jogászképzés végül 1872-ben indult el – Pest után magyar nyelvterületen másodikként – a Ferenc József Tudományegyetemen.²

Az 1919-es impériumváltás eredményeként a magyar jogászképzés megszűnt Kolozsváron. 1940-ben, Kolozsvár – Észak-Erdély Magyarországhoz – csatolásának következtében újraindul, majd 1945 után, államszocialista ideológiai keretek között, a Bolyai Egyetem keretein belül végül egészen 1959-ig létezett. Újabb előrelépésre csak közel 40 év után került sor, 1997-től a felvételin magyar helyeket biztosítanak a Babeş-Bolyai Tudományegyetem jogi karán, de az oktatás nyelve – elenyésző számú tárgy kivételével – továbbra is a román maradt.³

A szakindításra a történelmi érvek mellett az alapvető ok természetesen Kolozsvár akadémiai jellege és vonzereje. Minőségi jogászképzést csak olyan környezetben lehet szervezni, ahol ennek megvan a hagyománya, ahol rendelkezésre áll a tanári kar és a kellő hallgatói érdeklődés is.

A jogászképzés általános helyzete

Romániában a jogászképzés területén jelentős problémák vannak. A jogi képzést nyújtó állami és magánegyetemek száma túl nagy. Kolozsváron eddig is három egyetem nyújtott nappali jogászképzést. A kilencvenes évek

második feléig a képlet egyszerű volt: az egyetemeket jó állami és rossz magánegyetemekre osztotta fel a közvélekedés. A helyzet ma annyival bonyolultabb, hogy az állami egyetemek száma is megsokszorozódott, és az állami egyetemek jelentős része leértékelődött, illetve néhány magánegyetemnek sikerült – legalábbis romániai szinten – minőségi képzést nyújtó oktatói állományt kialakítania. A nyugat-európai jogászképzés színvonalától azonban még messze állunk, pedig a nyugati példák előttünk vannak és megvalósíthatóak. Jogászképzés esetén viszonylag egyszerű ez a mintakövetés: ez a legolcsóbb képzések egyike, nem kell más, mint diák, tanár és könyvtár.

Elviekben a sok jogi kar léte versenyhez vezet, amely ösztönzőleg hat a képzés minőségére. A gyakorlat azonban teljesen más képet mutat. Várady Tibor, a budapesti Közép-Európai Egyetem (Central European University) jogászprofesszora pontosan ismerte fel, hogy a magánegyetemeket, de Romániában az állami egyetemek jelentős részét is, a verseny nem a minőség, hanem a könnyű diplomaszerezés irányába sodorta. Az egyetemek úgy versengenek (a fizetőképes) hallgatókért, hogy egyre könnyebb vizsgákat és államvizsgákat szerveznek. Az egyetemek részéről ez túlélési technika. Ha valamelyik egyetem szigorítaná, pontosabban normalizálná a vizsgáztatási rendszerét, elveszítené a hallgatóit.

Nincs annyi minősített oktató, ahány képzés, sok oktató több egyetemen tanít. Ez pedig az oktatás minőségét rontja, hiszen az egyetemi oktatásban a tanárok idejének jelentős részét a kutatási munkának kell elfoglalnia. Aki több egyetemen, több városban tanít, nem marad ideje a kutatásra. Ráadásul az egyetem által biztosított fizetések színvonala nem túl magas, ezért nagyon sok oktató párhuzamosan gyakorló jogászként is tevékenykedik: bíró, ügyész, ügyvéd, közjegyző.⁴

A rendszerváltáskor Romániában jogász szakon 3.975 diák tanult, ebből nappalin 2.298. A 2007/2008-es egyetemi tanévben ez a szám 116.538, a nappalisok száma 35.694. Vagyis több mint 80.000 hallgató távoktatási formában próbál diplomát szerezni, ami biztos, hogy nem szerencsés. Egyértelmű, hogy túlképzés van. Ennyi jogászra nincs szükség, ennek ellenére a jól képzett jogászok iránt óriási a kereslet. Nagyon sok intézmény bocsát ki jogi diplomát, de a végzetek kis része rendelkezik a megfelelő tudással, hogy sikeresen lásson el bármely jogi feladatot. A diploma ma már önmagában nem érték, mert nem tanúsítja, hogy megfelelő mélységű tudás kapcsolódik hozzá. A diplomának csak akkor van értéke, ha fedezetként tudás van mögötte. A munkaerőpiacon pedig rendkívül hamar eldőli, hogy valaki rendelkezik-e versenyképes ismeretekkel.

Magyarországon végzett szociológiai jellegű kutatásban a hallgatók által azonosított problémák Romániában is ugyanúgy megjelennek:⁵

- A hallgatók jelzik, hogy túl sokan vannak, túlságosan sok embert vesznek fel az egyetemre, és ez nyilván kihat az oktatás, de akár az adminisztráció hatékonyságára.
- Kiemelkedő problémacsoport az oktatási módszerekkel kapcsolatos: *„Az egyetem nem fordít kellő figyelmet a gyakorlati képzésre. Ezt a problémát a hallgatók 54%-a vetette fel; szerintük túlságosan sok az elméleti óra, elvont fogalmakat oktatnak, ahelyett hogy a jogi kérdések gyakorlati megvalósulását tanítanák. Ez egy összetett kérdés, mely visszamegy arra a problémára, hogy mennyire legyen elméleti az oktatás: a gyakorlati megoldásokat már az egyetem keretében tanítsuk-e, eleve olyan jogászt neveljünk-e, aki már rögtön az egyetem elvégzése után 'bevethető', vagy inkább hagyjuk meg a gyakorlati jogi szférának, hogy ezt a feladatot elvégezze. A diákok véleménye szerint a szemináriumok igen jelentős részén nincsenek jogesetmegoldások, azok nagy része egy kicsinyített előadás, illetve hogy harmadévesen még nem tudnak egy adásvételi szerződést megírni, vagy hogy egy átlagos joghallgató úgy végzi el az egyetemet, hogy nem látott egy közgazdasági jegyzőkönyvet vagy egy bírósági ítéletet.”⁶*
- Hallgatói álláspont szerint rettentően keveset beszélnek, *„noha a jogász szakma hatékony gyakorlásának feltétele a jó beszéd, illetve a határozott fellépés és a magabiztosság. Az egyetemi vizsgák nagy része ugyanakkor írásban zajlik, pedig a szóbeli vizsga megfelelő felkészítés lenne az éles helyzetben történő határozott fellépésre. Szemináriumokon is a hallgatók csupán passzív befogadók, leírják, amit a tanár mond, pedig ott lenne idő és lehetőség, hogy a hallgatók különböző jogesetek kapcsán vitatkozzanak egymással, megtanuljanak érvelni, logikusan és meggyőzően előadni a gondolataikat, ahogy azt majd a gyakorlatban is el fogják várni tőlük.”⁷*
- A tanár-diák viszony probléma: *„a hallgatók 22%-a említette a személytelenséget, illetve 20%-uk az egyirányú kapcsolatot. Megítélésük szerint nincs közvetlen kontaktus oktató és hallgató között, 'a tanár bejön órára, leadja az anyagot', nincs meg a visszakerdezés lehetősége.”⁸*

A romániai jogi oktatást illetően hasonló felmérések nem készültek, de egyértelmű a reformigény, a képzés modernizációja elkerülhetetlen. Furcsa módon ez nem képezi programok tárgyát: a romániai jogi oktatás reformja nincs napirenden, egyik nagy egyetem sem kísérletezik a jobb és hatékonyabb oktatással. Az állami alulfinanszírozás enyhítésére bevezetett tandíjas helyek öncéllá váltak: a nagy állami egyetemek profitorientáltsága túlzott méreteket öltött.

Előnyök és célok

Ilyen körülmények között, a Sapientia-EMTE kolozsvári karán elindult jogászképzés esetében feltehetjük a kérdést: létjogosult-e ez a képzés? Szükséges-e ez a képzés? A kérdésre elutasító és támogató válasz is adható. Mitől függ ez a válasz? Attól, hogy milyen – nyelvében, koncepciójában, tartalmában és minőségében – ez a szak. Megpróbálom összefoglalni, az említett négy kritérium mentén, hogy miképpen szándékozunk hasznos és sikeres kolozsvári Sapientiás jogászképzést kialakítani.

A *nyelv* szempontjából a tiszta magyar nyelvű jogászképzés nem versenyképes. A jogi pályán a román szaknyelv olyan szintű – írott és beszélt – ismerete szükséges, amelyet teljesen magyar nyelvű képzéssel, bármennyire is egészítse ki ezt terminológiai jellegű oktatás, nem lehet elsajátítani. A teljesen román nyelvű képzés viszont szükségtelen: állami- és magánegyetemek sokasága kínálja ezt a képzést. Tehát ami itt újszerű: a rendkívül pontosan megtervezett kétnyelvű, magyar–román képzés. Az EMTE-n indított képzés ezt a kétnyelvűséget tűzte ki célként és vállalta fel. Egyes tárgyak román nyelven (polgári jog, büntetőjog, polgári eljárásjog, büntető eljárás), mások magyar nyelven hallgathatóak, mindkét esetben a másik szaknyelvi támogatással. A gondosan megtervezett kétnyelvűség keretei között alakítottuk ki a tanrendet, és ennek eredményeképpen a végzős hallgatónak román és magyar nyelven is érvényesíthető, alapos szaktudással kell rendelkeznie. Fokozatosan szeretnénk angol nyelvű tárgyakat is bevezetni.

Koncepciójában az összes romániai jogi karon folyó képzés rendkívül elavult. Elvont és elméleti, konkrét és gyakorlati helyett. A bekövesedett tantárgystruktúra igen fontos diszciplínákat mellőz vagy félreszorít, a hangsúlyok rosszul vannak elhelyezve. Átadott ismeretek és piaci igények között jelentős a különbség. Fel sem merül a jogi pályához szükséges készségek átadása (mint az érveléstechnika, gyakorlatias gondolkodásmód), vagy akár a jogászai etikára történő nevelés. A jogalkalmazás valós problémáit a hallgatók nem is érzékelik. Ha az EMTE-n a jogászképzés ezeket a problémákat kezelni tudja, és a piaci igényeket is figyelembe veszi, akkor a szaknak megvan a jövője. Oktató és hallgató között szoros szakmai kapcsolatot kell kialakítani. A tantárgyak számát a szükséges minimális szinten kell tartani. A jó képzés titka nem a tantárgyak nagy száma és a hallgatók túlterhelése, hanem az oktatás intenzitása. Nem a jogszabályok memorálása a cél, hanem a jogászai gondolkodásmód kialakítása (nyilván, ez sem oldható meg alapos, időigényes tanulási folyamat nélkül). A sapientiás jogászképzés a modernizációs folya-

matban kíván elől járni. Számunkra nagyon egyszerű a magyarországi vagy a németországi eredményeket megismerni és a tapasztalatokat hasznosítani.⁹

Tartalmában szintén elavult a romániai jogászképzés. Több tantárgyat át kellene alakítani. A romániai jogi karokon nem történt meg a közösségi/európai jog megfelelő színvonalú beépítése az egyes tantárgyakba, annak ellenére, hogy ezt szinte valamennyi tárgy oktatása szükségessé teszi. A koncepcionális és tartalmi újítást a nyugat európai példák segítségével kell megoldani.

A jogi oktatás *minőségének* tekintetében sem könnyű a feladat. Az EMTE nem tömegképzést tűzött ki célul, korlátozta a felvett hallgatók számát. Minőségi kritérium a színvonalas oktatói állomány is. A magas színvonalú tanári kar összeállítása is lehetséges.¹⁰ Egyrészt a román kollegákra is alapoztunk, másrészt a romániai magyar jogászok közül egyre többen rendelkeznek már doktori fokozattal, mások a fokozatszerzés utolsó fázisaiban vannak. A vendégtanárok bevonása is több tantárgy esetében lehetséges.

A fenti feltételeket teljesítő, és a Kolozsváron elindult román–magyar jogászképzés jelentősen eltér attól, amelyet jelenleg a romániai állami- és magánegyetemek kínálnak. Ez jelenti versenyképességének titkát. A jogi (túl)képzési kínálatban a hallgatóknak dönteniük kell milyen képzést választanak. A választást mindenki saját kockázatára végzi, a diplomagyár, vagyis a könnyen megszerzett diploma az egyik, a legegyszerűbb opció. Ez a döntés azonban könnyen oda vezethet, hogy aki így választ, nem fog tudni a szakmájában elhelyezkedni. A Sapientia által követett stratégia világos: a romániai, de akár az európai munkaerőpiacon is sikeres jogászokat akarunk képezni. Azt szeretnénk, hogy végzőseink közül minél többen bírói és ügyészi pályára lépjenek, mert ezeken a pályákon alulképviselt a romániai magyarság. Ezek a pályák szakmai és társadalmi megbecsülést, elérhető anyagi biztonságot nyújtanak. Ugyanakkor a közigazgatás számára is meg kell teremteni a szakember utánpótlást, hiszen nem mindegy az állami vagy az önkormányzati szektor működése szempontjából, hogy jól képzett szakemberek igazgatják-e ügyeinket. Nem utolsó sorban a vállalati szférának is nagy szüksége van felkészült, mindkét jogi szaknyelvet uraló jogászokra.

Jegyzetek:

¹ Az előzményekről lásd Veress Emőd: A magyar nyelvű jogi oktatás Romániában, *Európai Jog* 2004/1, 45-47. o.; Veress Emőd: Jogászképzés a Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetemen?, *Romániai Magyar Jogtudományi Közlemény* 2007/2, 27-28. o.; Veress Emőd: Versenyképes a román–magyar jogászképzés Kolozsváron, *Szabadság*, 2010. június 4; Sipos Zoltán

Veress Emőddel készített interjúja: *Sikerképzés. Magyar-román nyelvű jogászképzés indul a Sapien-tián* (www.transindex.ro, 2010. június 28.)

² Részletekről lásd Gaal György, *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár, 2001. A kolozsvári jogi képzésben olyan neves professzorok is részt vettek, mint Concha Győző, Horváth Barna, Jászi Oszkár, Kuncz Ödön, Martonyi János, Moór Gyula, Nagy Ernő, Ováry Kelemen, Somló Bódog.

³ A BBTE-n óriási lépés volt, hogy sikerült a felvételin elkülönített kisebbségi helyeket biztosítani. Azonban a jogos kérés, hogy a tantárgyak egy részét magyarul lehessen tanulni, nem talált meghallgatásra, több kísérlet ellenére sem sikerült az BBTE Jogi Karán nyelvi kompromisszumot kialakítani, bár a magyar egyetemi vezetés többször is kísérletezett ezzel. A felvételi eredetileg román nyelvtan és történelem vizsgákból állt, amelyet azonban felváltott az érettségi eredmények és középiskolai eredmények alapján történő rangsorolás. Ezért az elkülönített helyek rendszere – amelynek célja a középfokú tanulmányaikat magyar nyelven végző diákok versenyhátrányának csökkentése volt – mára veszített jelentőségéből.

⁴ Ennek van azért előnye is: a gyakorló jogász olyan információkat tud az oktatási folyamatba bevinni, amelyekkel a kizárólag elméleti kérdésekkel foglalkozó szakember nem rendelkezik.

⁵ Nagy Zsolt - Tóth J. Zoltán, *A jogi oktatás helyzete (Felmérés a jogi oktatást befolyásoló tényezőkről)*, Jogelméleti Szemle, 2002/4 (<http://jesz.ajk.elte.hu/nagy12.html>).

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Jakab András aktuális tanulmányban tekinti át a magyarországi jogi oktatás problémáit és vázolja a további modernizáció lépéseit. Lásd Jakab András: A magyar jogi oktatás megújításához szükséges lépések: reformjavaslat összehasonlító áttekintésre alapozva, *Magyar Jog*, 2010/4, 204-223. o.

¹⁰ Tömör, átfogó áttekintés a Romániában folytatott magyar nyelvű jogi kutatómunkáról: Fábrián Gyula–Kokoly Zsolt: Összefoglalás a romániai magyar jogászok kutatásairól (1990–2005), *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny* 2006/2, 75-96.

A romániai magyar felsőoktatásról

Bevezető

A rendszerváltás óta eltelt időszak ez irányú történéseinek „hagyományát” folytatva a 2009-2010-es évek sem voltak eseménytelenek a romániai (erdélyi) magyar felsőoktatás vonatkozásában. Állandóan napirenden lévő, vitákat, polémiákat kiváltó – nyugvópontra továbbra sem jutó – kérdést képezett az önálló magyar állami egyetem ügye, azaz a Bolyai Egyetem létrehozásának immár két évtizede újra és újrafogalmazódó elvárás-elképzelése. Hasonló intenzitással volt jelen a szűkebb szakmai és a tágabb társadalmi nyilvánosságban az erdélyi magyar felsőoktatás állapotának, de kiváltképp feladatainak, jövőképeinek körvonalazása, a kisebbségi társadalom egyetemekkel szembeni elvárásainak, igényeinek, szükségleteinek az elemzése.

Állandó – szintén nem új keletű – téma továbbá felsőoktatásunk állami- és magánintézményeinek egymáshoz való viszonya, az így létrejövő felsőoktatási kínálat komplementaritásának és/vagy konkurenciájának a kérdése, a nemzetpolitikai és munkaerőpiaci elvárásoknak való megfelelés szükségessége és mértéke, és nem utolsósorban a romániai magyar nyelvű képzési kínálat továbbra is hiányzó elemeinek, szakjainak a megalapítására, elindítására vonatkozó lehetőségek és imperatívuszok megfogalmazása.

És természetesen napirenden voltak a mindezekhez a kérdésekhez kapcsolódó költségvetési és politikai kérdések is: *kinek* (a mindenkori román, avagy a magyar kormány) feladata a közfeladatokat ellátó erdélyi magyar egyetemi hálózat (rész)finanszírozása? *Mit*, mely képzési területeket, szakokat célszerű ezekből a forrásokból támogatni, általában véve a magyar közösség, de ezen belül különösen a magyar kisebbség jövője szempontjából? *Ki* vagy *kik*, vagyis mely intézmények a legérdemesebbek és legalkalmasabban a szakmai-szakképzési és ezzel egyidejűleg a nemzetpolitikai feladatok elvégzésére? *Hogyan* kell a magyarországi közhatalomnak, illetve a romániai magyarság politikai érdekképviselőinek képviselni, támogatni, vállalni a magyar nyelvű felsőoktatás ügyét? Olyan kérdések ezek, melyek – jóllehet felsőoktatásunk a rendszerváltás óta eltelt bő húsz esztendőben mind kínálata, mind

oktatói- és hallgatói létszáma tekintetében határozott expanzióval jellemezhető – továbbra is komoly kihívások elé állítják az erdélyi magyar társadalom, ezen túlmenően pedig a magyarországi szakmai- és politikai élet egészét.

Az igen fontos, és sok esetben termékeny viták, polémiaiak, útkeresések közepette a romániai magyar egyetemi életben volt egy olyan esemény is, mely minden bizonnyal kimeríti a „történelmi” jelzőt: fennállása óta első ízben tartott Magyarország politikai határain kívül, de a magyarság nemzeti határain belül rendes ülést az anyaországi egyetemeket, azok vezetőit tömörítő legrangosabb szakmai fórum, a Magyar Rektori Konferencia. A Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem meghívására, annak társszervezésével 2010. június 10-11-én lezajlott esemény talán legfontosabb hozadéka az volt, hogy megszervezésének tényén és körülményein keresztül a magyar felsőoktatási intézmények erőteljesen aláhúzták a magyar nemzet, a magyar kultúra, a magyar tudományosság és a magyar egyetemi élet egységének gondolatát.

A Magyar Rektori Konferencia munkálataival és plénumával együtt sorra került *Kolozsvári felsőoktatási fórum* ugyanakkor kiváló lehetőség volt a magyarországi, valamint a romániai román és a romániai magyar oktatás és tudományosság közötti hármasszoros kommunikációra, jövőképeink és stratégiáink kölcsönös megismerésére.¹

Távol áll tőlünk az a szándék, hogy a Magyar Rektori Konferencia kolozsvári plénumának, illetve a hozzá kapcsolódó szakmai fórumnak a jelentőségét az elmúlt két esztendő felsőoktatási eseményeinek vonatkozásában kizárólagossá tegyük – természetesen sok egyéb igen fontos szakmai-egyetemi eseményre került sor ebben az időszakban. Ilyen értelemben összeállításunk nem törekedett (és nem is törekedhetett) kimerítő teljességre, kronológiára, probléma-kataszterre, „seregszemlére”.

Ugyanakkor, tekintettel a Magyar Rektori Konferencia „kihelyezett ülése” által közvetített nemzetpolitikai üzenet fontosságára, a „történelmi” pillanat évkönyvben való rögzítésének szükségességére, valamint a Felsőoktatási Fórum keretében elhangzott, a korábban említett polémiaiakban, útkeresésekben, stratégiai tervezésekben kétségtelenül állást fogláló előadások tartalmára, szerkesztőként indokoltnak találtuk a romániai felsőoktatásunkkal foglalkozó tematikus egységet ezen jelentős szakmai rendezvény köré csoportosítani. A most közlésre kerülő tanulmányok döntő része tehát az akkor bemutatott előadások szerkesztett, frissített változatait jelentik.

Tonk Márton

Jegyzet:

¹ A Felsőoktatási Fórumon – a Magyar Rektori Konferencia elnöke, valamint annak tagjai, a magyarországi egyetemek rektorai mellett – jelen voltak a Román Rektori Konferencia képviselői, a két ország tudományos akadémiáinak a küldöttei, a román egyetemek néhány vezetője, képviselője, a romániai magyar nyelvű állami- és magán intézmények és tagozatok elnökei, rektorai, rektorhelyettesei, a román kormány oktatási ügyekért felelős miniszterelnök-helyettese, a hazai és magyarországi akadémiai és tudományos élet számos képviselője – a rendezvény ezáltal relatív átfogó és illetékes keretet biztosított a felsőoktatási kérdésekről folyó eszmecserének.

Rezi Elek

„Si Deus pro nobis, quis contra nos?” A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetéről

Tisztelettel köszöntöm a Magyar Rektori Konferencián jelen levő rangos meghívottakat, kedves vendégeket távolról és közletről egyaránt. Nagy megtiszteltetés számunkra, hogy ennek a rangos rendezvénynek a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet adhat otthont.

Isten hozta mindnyájukat és kívánom, hogy eredményes, gyümölcsöző, értékekben gazdag legyen a konferencia. A tanácskozások az egyetemi oktatás jelenének és jövőjének az ügyét szolgálják, olyan európai integrációt mozdítsanak elő, amelyben helye van a sajátos nemzeti, kulturális és tudományos értékeknek. Kívánom, hogy mindenki otthon érezze magát intézetünkben, amelyre a nyitottság, a tolerancia, a keresztény értékek iránti elkötelezettség jellemző.

Engedjék meg, hogy mint a PTI rektora, mint házigazda, az intézet múltjáról és jelenéről egy néhány gondolatot szólaltassak meg, mert úgy gondolom, hogy sokan először lépték át ennek a patinás épületnek a küszöbét.

Az erdélyi protestáns lelkipásztorképzés gazdag múltra tekint vissza. Az önálló református lelkészképzés (1622-1948) Bethlen Gábor gyulafehérvári collegium academicum 1622-ben történt alapításától, Nagyenyeden át a Kolozsvárra érkezésig (1895) küzdelmes, de termékeny évekre tekint vissza.¹

A kolozsvári Trensín tér északi oldalán vásárolt telken felépítették, majd 1895 őszén megnyitották az Erdélyi Evangélikus-Református Egyházkerület Theológiai Fakultását² – ezt az impozáns épületet, amely otthont ad konferenciánknak. A Teológiai Fakultás Kolozsvárra költöztetését az a tény is motiválta, hogy Kolozsváron 1872-ben megnyílt az állami tudományegyetem, amellyel később a Fakultás együttműködési kapcsolatokat ápol. Szász Domokos református püspök (1885-1899) támogatta és tekintélyével is szorgalmazta a Kolozsvárra költöztetés tervét. A gyümölcsöző munkát a második világháborút követő kommunista hatalom akadályozta meg.

Az önálló unitárius lelkészképzés, amely az erdélyi unitárius reformációval egyidős, a kolozsvári unitárius kollégiumhoz szervesen kötődött,³ majd 1915-ben Unitárius Teológiai Akadémia néven szerveződött,⁴ a kommunizmus éveiben szintén veszélybe került.

1948-ban a nacionál-kommunista hatalom új vallásügyi törvényt bocsátott ki, amely megszüntette az önálló protestáns lelkészképző teológiákat, és elrendelte, hogy a négy történelmi protestáns egyház (református, szász evangélikus, unitárius és magyar evangélikus) egyetlen közös Teológiát tartathat fenn. A kényszer hatása alatt az erdélyi protestáns egyházak püspökei (Vásárhelyi János református, Arday Aladár református, Kiss Elek unitárius, Friedrich Müller szász evangélikus és Argay György magyar evangélikus püspökök) és az illetékes egyházi testületek úgy határoztak, hogy létrehozzák a közös Teológiai Intézetet. Az igazság az, hogy más választásuk a megmaradás érdekében nem is volt. A hatalom célja világos volt: a közös intézetben nagyobb lehetőség van az ellenőrzésre, a megfigyelésre, az államvédelmi szervek (securitate) titkos beavatkozására. Az intézet – köszönhetően felkészült és áldozatokat is vállaló tanárainak (lásd az 1956-os események hatását⁵) – a megszorító, korlátozó rendelkezések, intézkedések, megalázó beavatkozások ellenére is működött, biztosította Erdély protestáns népének a lekipásztor utánpótlást.

Az 1989-es rendszerváltozás után lehetőség adódott arra, hogy az egykori önálló református és unitárius lelkészképzést helyreállítsák, de a fenntartó egyházak, a tanári kar úgy határozott, hogy a közös intézetet továbbra is fenntartják, mint önálló erdélyi magyar egyetemi oktatási formát. Isten csodálatos munkájának tartjuk, hogy egykoron a felekezeti és nemzeti elsorvasztásra létrehozott közös intézet, éppen a felekezeti és nemzeti megtartás protestáns fellegvára lett. Az intézet 1989 után megőrizte önállóságát, nem csatlakozott az állami egyetemekhez. A Teológia Szenátusa az állami elismertetést (akkreditációt) sem az intézetre, sem a tanárookra nézve egyelőre nem szorgalmazta, mert az 1993-ban megjelent 88-as számú törvény, amely a felsőfokú tanintézetek akkreditálásáról és a diplomák elismeréséről rendelkezett, az intézet jogállását kedvezően rendezte, megállapítván azt, hogy az 1989 előtt működő egyetemekre csak az időszakos értékelés vonatkozik.⁶ Ezt a jogállást később az 1996-ban, 1997-ben, 1998-ban megjelent kormányrendeletek is megerősítették. Viszont az állandóan változó, kiszámíthatatlan és sokszor ellentmondásos tanügyi rendelkezések oda vezettek, hogy a Teológia állami elismertetése veszélybe került a korábbi kedvező kormányrendeletek ellenére. Ezért a Teológia beindította az állami elismertetés folyamatát, és kitartó munka után 2009. augusztus 31-én a Romániai Felsőoktatás Minőségét Biztosító Ügynökség (ARACIS)⁷ akkreditált intézetnek minősítette,

amelynek eredményeként az Oktatásügyi Minisztérium javaslata alapján,⁸ Kormányrendelet biztosítja az állami akkreditációt.⁹

A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet (a továbbiakban: PTI) az erdélyi két református, unitárius és evangélikus egyházak magyar oktatási nyelvű, lelkipásztorképző egyeteme. Több évszázados egyházi oktatási hagyományai szerint a PTI a tanárok és diákok közössége (*universitas magistrorum et scholarium*), amelyben az őket segítő kutató és adminisztratív személyzet is részt vesz. A PTI rendjének és a benne folyó tevékenységnek elvi alapja az erdélyi protestáns egyházak hitvallása és kánonja. Ezekre épül a PTI Chartája, amely ugyanakkor összhangban van Románia alkotmányával, érvényben lévő oktatási és vallásügyi törvényeivel is.

A PTI küldetésének elvi alapjai

- 1) A teológia az egyház funkciója, ezért a PTI a protestáns egyházak sajátos és egyetemes célkitűzéseit, Isten megismerését és Isten tiszteletét szolgáló teológiát művel, a nyugati keresztyénség és a XVI. századi reformáció szellemében.
- 2) A PTI a XVI. században szentesített erdélyi vallásszabadság eszméjének örököse. Oktatási és nevelési rendjében szem előtt tartja az alapító egyházak szolgálati hátterét: mind az erdélyi magyarság többségét kitevő protestantizmust, mind a polikonfeszionális és sokkultúrájú erdélyi társadalmat.
- 3) Magyar tannyelvű oktatási intézményként, amelyben tanáraink képzése, külföldi (idegen nyelvű) tanárok jelenléte és kutató műhelyeink nyitottsága a többnyelvű (magyar, román, német, angol, holland) képzést is lehetővé teszik, a PTI egyszerre áll az egyetemes magyar tudományosság és az európai szellemi művelődés szolgálatában.

Küldetése *megvalósításának módzatai*:

- a tudományos igényű és rendszeres nappali oktatás alap- és magiszteri szinten;
- az egyéni és intézményes kutatás, rendszeres kapcsolat külföldi egyetemekkel, nemzetközi kutatóműhelyekkel, tudományos konferenciák, szimpóziumok szervezése, valamint a külföldi szakmai konferenciákon való aktív részvétel;
- a teológia tudományos művelése érdekében együttműködési megállapodásokat írtunk alá a hazai és külföldi egyetemekkel: a nagyszabedű Lucian Blaga Egyetem szász lutheránus teológiai karával, a Partiumi Keresztény Egyetemmel, a Debreceni Református Hittudományi Egyetemmel, a hollandiai Kampeni Protestáns Teológiai Egye-

temmel, az angliai Unitarian College Manchesterrel, az észak-amerikai chicagói Meadville Lombard Theological Schoollal;

- szoros kapcsolat az egyházakkal, gyülekezeti és missziós gyakorlatok formájában;
- profetikus közéleti elkötelezettség;
- a szeretetszolgálat gyakorlása;
- az ökumenikus nyitottság;
- az egyházi, az iskolai és a tanításbeli szabadság összhangja;
- a PTI belső intézményrendjének autonóm, ökumenikus és demokratikus szervezettsége.

A PTI államilag akkreditált, egyetemi fokú, egyházi felsőoktatási intézmény, amely az egyetemi elvárásoknak megfelelően (a Bolognai rendszert érvényesítve) három fokozatra épül: 4 éves alap-, 2 éves magszteri (mesteri)- és 3 éves teológiai doktorképzés.

Az oktatói-nevelői munkánkban a gazdag könyvtár nyújt segítséget, amely állományának számítógépes feldolgozása a Corvina integrált rendszerben hamarosan befejeződik. Az adatbázis együttműködik az Erdélyi Közös Katalógussal (EKKA), illetve a magyarországi közös katalógusokkal (MOKKA, MOKKA-R, Vocal, stb.). Az oktatási és adminisztrációs ügyek hatékonyabb intézése érdekében folyamatban van a magyarországi Neptun oktatási informatikai tanulmányi rendszer telepítése.

A PTI az erdélyi protestáns lelkészképzés jelenének és jövőjének minőségi gyarapítása érdekében az oktatói, nevelői munka mellett nagy jelentőséget tulajdonít a tudományos kutatásnak. Ennek érdekében hívtuk létre a Teológia Kutatóintézetét, amely keretet és teret biztosít egyetemünk oktatóinak, doktorainak, díszdoktorainak, doktoranduszainak, hallgatóinak, a teológiai tudomány vagy az azzal rokon diszciplínák művelőinek, hogy tudományos kutatásaik érdeklődési területeit megismertessék a nyilvánossággal. Ezért indítottuk útjára az évenként megjelenő tanulmánykötet-sorozatunkat, *Studia Doctorum Theologiae Protestantis* címmel.

Az intézet bentlakást és konviklust biztosít térítés ellenében a teológiai hallgatóknak és néhány más kolozsvári egyetemen tanuló diáknak.

A beiratkozás felvételi vizsga alapján történik, a helyek számát a fenntartó egyházak határozzák meg. Ők a végzeteknek állást nem kötelesek biztosítani, de eddig még minden abszolvens kapott egyházi kinevezést. A diákok számát a külön engedéllyel felvett magyarországi, kárpátaljai és vajdasági diákok, és néhány másodegyetemes hallgató bővíti. A PTI évente körülbelül 25-30 lelkészt képez.

Hallgatóink az előadásokból, szemináriumokból, gyakorlatokból és vizsgákból álló napi feladatok mellett sokrétű tevékenységet folytatnak. Tevékenységükről a pusztá felsorolás is érzékelhető képet ad: szórvány- és kórházmisszió, öregek, vak gyermekek, hajléktalanok gondozása, Ravasz-rádió, önképzőkör, sportvetélkedők, diák-önkormányzati munka öngazgatással (Diákpresbitérium), önfegyelméssel, csendes napok, Reformátori esték, Református Telefonos Segélyszolgálat, LángÓl ifjúsági istentisztelet, stb. Az intézet vegyes és angol kórusai hazai és nemzetközi rendezvényeken szép eredményeket értek el.

A Teológiát, mint autonóm felsőoktatási intézetet a protestáns egyházak gyülekezetei tartják fenn. Költségvetéséhez kis mértékben járulnak hozzá különböző alapítványok. A román állam hozzájárulása abban áll, hogy – mint minden egyházközség és a többi egyházi intézmény esetében – az alkalmazottaknak minimálbér szintű fizetés-kiegészítést juttat. A magyar állami támogatáshoz pályázatokon keresztül jutottunk.

Intézetünket felvették a Nemzeti Jelentőségű Intézmények és Programok projekt intézményi névsorába, a 2010-2014 közötti időszakra.

A PTI a XVI. században szentesített erdélyi vallásszabadság eszméjének örököse, ez örökségéből fakadóan szolgálja az erdélyi, az egyetemes magyar tudományosságot és az európai kultúrát. A Teológiának, mint magyar tannyelvű egyetemi oktatási intézménynek alapvető célja az erdélyi magyar protestáns közösségeknek olyan lelkipásztorokat képezni, akik az evangélium hirdetése mellett felvállalják az egyetemes magyar értékek megőrzését, és lehetőség szerinti gyarapítását. Az intézetünkben képzett lelkészek az erdélyi magyarság szórványosodó életének a megtartói, ők azok, akik állandó jelleggel a közösségben laknak, és ébren tartják a vallási és nemzeti öntudatot. A Teológiánk oktatói munkája mellett ennek a lelkületnek a kialakítására is nagy hangsúlyt fektet.

Bethlen Gábor „nagyságos fejedelem” kijelentése, amelyet az Intézet múltjáról és jelenéről szóló tájékoztatásom címében használtam örök időkre bizakodással tölt el. Meggyőződésem, hogy a PTI gazdag jelene, ígéret a bizakodó jövő iránt is, Isten gondviselő hatalma alatt!

Kolozsvárt, 2010. június 11.

Elhangzott a Magyar Rektori Konferencián, a PTI dísztermében

Jegyzetek:

¹ A református lelkipásztorképzés szakaszai: Gyulafehérvár 1622-1662, Nagyenyed 1662-1895, Kolozsvár 1895-től napjainkig. Lásd Buzogány Dezső: A Kolozsvári Református

Theológiai Fakultás létrejöttének rövid története. In *Akik jó bizonysgot tettek*. Kolozsvár, 1996. 5-28.

² A Teológiai Fakultás 1894. április–1895 augusztusa között épült fel, a Három Liliom nevű fogadó telkén, mai helyén. Feszty Gyula műépítész (Budapest) tervei alapján, Endstrasser Benedek építész (Kolozsvár) kivitelezésével, Bakk Lajos műasztalos (Kolozsvár) készítette famunkákkal, Kauts Bernát bádogos (Budapest) készítette gázvilágítással, több mint 300.000 forintért. A Fakultás megnyitásának adatai: 1895. szeptember 15-én házi tanévnyitó, 1895. szeptember 22-én Ferencz József király látogatása, 1895. november 3-án ünnepélyes megnyitó.

³ Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története* (1568-1900). I-II. Kolozsvár, 1935.

⁴ Boros György: *Az Unitárius Teológiai Akadémia szervezete, szabályai, és fejlődésének története*. Kolozsvár, 1916.

⁵ Dávid Gyula: Az 1956-os magyar forradalom előtt, alatt és után a kolozsvári Protestáns Teológián. In Zombori István (szerk.): *Az 1956-os forradalom hatása a környező országok egyházaira*. Budapest, 2009. METEM (Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség és a Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány Kiadása. 23. szám.

⁶ Legea 88 din 17 decembrie 1993. Art. 12. „Instituțiile de învățământ superior în funcțiune la data de 22 decembrie 1989 sunt supuse numai procedurii de evaluare academică periodică în conformitate cu prevederile art 9. din prezenta lege”.

⁷ Agenția Română de Asigurare a Calității în Învățământul Superior. The Romanian Agency for Quality Assurance in Higher Education.

⁸ Ministerul Educației Cercetării Tineretului și Sportului. Direcția Generală Învățământ Superior, Nr 26799/14.04.2010. PTI 292/ 2010.04. 23.

⁹ Monitorul Oficial Anul 178 (XXII) – Nr. 578 Partea I, Luni, 16 august 2010 számában 25. oldal, 62. pozíció.

Jánosi-Szatmári Szabolcs

A fejlesztés perspektívái a Partiumi Keresztény Egyetem számára

A 2010-ben fennállásának tizedik, valamint jogelődjének, a Sulyok István Református Főiskola alapításának huszadik évfordulóját ünneplő Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) az erdélyi-partiumi magyar nyelvű felsőoktatási rendszer szerves része, a romániai magyarságnak az 1989-es változások után létrehozott első önálló, akkreditált egyeteme.

2008-ban Románia Parlamentje megalkotta azt a törvényt, amely elismeri a Partiumi Keresztény Egyetem akkreditációját, szentesítvén ezáltal az Országos Akkreditációs Tanács már 2004-ben meghozott szakmai döntését. A hosszú politikai huzavona után a 2008 szeptemberében elnyert intézményi akkreditáció egyrészt egyetemünk „nagykorúvá” válásának elismerését jelenti, másrészt azonban fokozott felelősségvállalást is megkövetel, amelynek lényege, hogy intézményünket oly módon integráljuk a romániai felsőoktatási intézményrendszerbe, hogy hűek maradhassunk az egyetem küldetéséhez és céljaihoz, az induláskor megfogalmazott alapítói szándékhoz. Egyetemünk új Chartája épp ezért a tudatosan vállalt keresztény értékrendben és magyar szellemiségben, valamint a magyar felsőfokú oktatás évszázados hagyományában jelöli meg azt az alapot, amelyre felépíthető egy, a XXI. század követelményeinek megfelelő, modern és versenyképes egyetem.

A PKE története abból a felismerésből indul ki, amely a kisebbségi létnek életben tartó mozzanataként értékeli a kisebbségi nyelven történő oktatást, ami ugyanakkor azt is jelenti, hogy az erdélyi magyar kisebbség számára az anyanyelven szerveződő egyetem létkérdés.

Ennek megfelelően, a mindenkori oktatási-tudományos feladatokon túl, az egyetem nemzetpolitikai szempontból is stratégiai fontosságú szerepet tölt be. Célkitűzése, hogy Erdélyben és a Partiumban élő magyar nemzeti közösség számára biztosítsa az esélyegyenlőséget az oktatás területén, kiterjesztvén a magyar nyelvű oktatás palettáját, s hogy – a magas színvonalú oktatás és tudományosság követelményei szerint – közösségünk számára értelmiségieket és szakembereket képezzen. Ezáltal az egyetem ugyanakkor kultúrmissziós feladatokat is teljesít: a közösség saját kultúráját csakis anyanyelvén

tudja átadni, és mivel a közösséget kultúrája definiálja, ha a kulturális tartalmak átadása nem történik meg, a kisebbség kisebbségként való létezése veszélybe kerül.

Míndezekből következően a PKE továbbfejlesztése, oktatási kínálatának bővítése nem lehet csupán a PKE akadémiai közösségének felelőssége: fenntartásában és fejlesztésében szerepet kell vállalnia a mindenkori magyar kormánynak, az erdélyi magyar közösségnek, s nem utolsósorban a román államnak is. Az intézmény törvény általi elismerését követően biztosítani kell azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik, hogy a PKE megfelelhessen a korszerű európai oktatás elvárásainak, s bekapcsolódhasson a különböző nemzetközi tudományos és oktatási programokba, lényegében, hogy minőségi oktatást kínáló, versenyképes, a nemzetközi elvárásoknak megfelelő felsőoktatási intézménnyé válhasson. Ennek alapvető feltétele a PKE (illetve az EMTE-PKE rendszer) több pillérű, kiszámítható, nem kizárólag piaci és mennyiségi szempontokat érvényesítő költségvetési támogatása, amely lehetővé teszi az évek óta túlélésre és vegetálásra beállított rendszer továbbfejlesztését.

A PKE intézményi struktúrája

A Partiumi Keresztény egyetem keretein belül jelenleg három kar működik, amelyek a bölcsész- és társadalomtudományi, közgazdaságtudományi, illetve művészeti képzéseknek nyújtanak szervezeti keretet. A Bölcsészettudományi Kar keretében hat akkreditált szak (*Református didaktikai teológia, Német nyelv és irodalom, Szociális munka, Filozófia, Angol nyelv és irodalom, Angol nyelv és irodalom – román nyelv és irodalom*) és három ideiglenes működési engedéllyel rendelkező szak (*Szociológia, Román nyelv és irodalom, Magyar nyelv és irodalom*) működik. A Művészeti Kar keretében két akkreditált képzés, a *Zenepedagógia* és a *Képzőművészet* szakok szerveződnek, míg a Közgazdaságtudományi Kar az akkreditált *Menedzsment* és *Kereskedelmi, turisztikai és szolgáltatási egységek gazdaságtana* szakokat egyesíti. A három karon összesen 959 hallgató folytatja tanulmányait.

A régióban elfoglalt helyéből, valamint a régió jellegéből adódóan a PKE stratégiai terve egy mezőgazdasági mérnöki szak indítását is előírnyozza, ami – részben politikai döntés eredményeként – mindmáig nem valósulhatott meg. Ezt a hiányt pótolja a PKE és a Debreceni Egyetem stratégiai partnerségének jegyében kialakult együttműködés, amelynek eredményeként 2005-től egyetemünk ad helyet a Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrumának Kar kihelyezett képzéseként megszervezett *Mezőgazdasági mérnöki* BSc alapszaknak.

Az intézmény státuszának további megszilárdítása érdekében alapvető cél, hogy a következő két egyetemi évben a PKE minden szakja jusson el az akkreditációig. A 2010/2011-es egyetemi évben célunk két egyetemi alapszak (*Szociológia, Román nyelv és irodalom*) akkreditációs folyamatának lezárása. Különleges figyelmet érdemel a *Román nyelv és irodalom szak* megerősítése: egyrészt azért, mivel a romániai szabályozások értelmében minden egyetemnek kötelezően kell működtetnie egy román nyelvű képzést, másrészt pedig azért, mivel intézményünk a szakot stratégiai megfontolások (magyar anyanyelvű román nyelv és irodalom szakos tanárok képzése a magyar tannyelvű iskolák számára) indította.

A 2008/2009-es egyetemi évben intézményünk megszerezte a *Magyar nyelv és irodalom* szak működési engedélyét, így 2010-ben már erre az alapszakra is felvételit hirdethettünk. A *Magyar nyelv és irodalom* szak indítása egyszerre szimbolikus jelentőségű és gyakorlati fontosságú döntés: önmagát magyar egyetemként meghatározó intézményünk számára a tudatosan vállalt keresztény és magyar értékek erősítését jelenti a magyar kultúrával, nyelvvel és irodalommal való akadémiai szintű foglalkozás lehetősége; másrészt pedig a szak indítását *regionális és szakmai-piaci igény* is indokolja. Bihar megyében, de a partiumi régióban is egyre hangsúlyosabban jelentkezik a magyar nyelv és irodalom szakos tanárok hiánya. A Bihar Megyei Tanfelügyelőség közlése alapján csak a megye iskoláiban 21 elfoglalható tanári állás létezik, míg további 7–8 állás üresedik meg a következő két évben a jelenleg oktató tanerők nyugdíjba vonulása miatt. Információink szerint a szomszédos Szatmár és Szilágy megyékben is szintén hasonló a helyzet, de ugyanilyen jellegű gondokról tájékoztattak akár Hargita és Kovászna megye vonatkozásában is. Különösen súlyos ez a helyzet a szórványban működő magyar tannyelvű iskolák esetében. A szakindítás révén ugyanakkor lehetőség nyílik újabb potenciális hallgatók bevonására a magyar nyelvű felsőoktatási rendszerbe, akik a PKE nyújtotta alternatíva nélkül vagy egyáltalán nem, vagy román nyelven folytatnák tanulmányaikat.

Egyetemünk tudatosan vállalta fel a magyar nyelvű tanárképzést. Akkreditáció hiányában az egyetem csakis a képzésnek a diszciplináris részét vállalhatta fel, a tanári képesítést biztosító tantárgycsomagot és a látogatási bizonyítványt intézményközi szerződésekkel biztosítottuk. Ezt a helyzetet változtatja meg gyökereiben az a korszakos jelentőségű akkreditációs döntés, mely szerint a PKE tanári továbbképző központja (DPPD) 2010 szeptemberében – első magyar intézményként – elnyerte az akkreditációt, ami lehetővé teszi az akkreditált tanárképzés és tanári továbbképzés egyetemünkön való beindítását.

A 2010/2011-es egyetemi évben további szakok engedélyeztetését és indítását tervezzük: *Bank és pénzügyek, Óvó- és tanítóképző, Kulturális mediátor, Vallástudományok, Gazdasági informatika.*

Az intézményi akkreditációnak köszönhetően egyetemünk számára lehetővé vált mesteri képzés indítása is. Már az intézmény törvény általi elismerésének évében négy mesterképző program (*Többnyelvűség és multikulturalitás, Európai szociálpolitikák, Kortárs politikai filozófia, Filozófia és művészet a nyilvános térben*) nyerte el a akkreditációt, négy további MA-képzés engedélyeztetését a 2010/2011-es egyetemi évben tervezzük (*Kis- és középvállalatok fejlesztése; Társadalmi marginalitás és inklúzió*). Azáltal, hogy intézményünk keretei között immár mesterképzés is működik, kiteljesedett a Bolognai Rendszerben történő oktatás második ciklusa is, aminek köszönhetően a PKE már nemcsak nevében, de a valóságban is teljesíti az egyetemenként való működés feltételeit.

A BA és MA szintű képzések akkreditálásával párhuzamosan elkezdjük a közép- és hosszú távú célként megfogalmazható doktori képzés feltételeinek megteremtését. Ennek elérése érdekében első fázisban meg kell teremteni a szükséges humán erőforrásokat, ki kell alakítani a képzés beindításához elengedhetetlenül fontos szakmai kapcsolatokat, támogatni kell a doktori képzésbe bevonható oktatók tudományos kutatási tevékenységét, a doktorátusvezető professzori cím elnyerése érdekében, valamint ki kell dolgozni az első fázisban megalapítható interdiszciplináris doktori iskola koncepcióját.

Az egyetem helyzetének megszilárdulását az akkreditáció mellett az oktatói struktúra fejlődése is jelzi: amíg a kezdeti időszakban sok szak főleg vendégelőadókkal működött, mára már minden szak rendelkezik saját, jól képzett oktatói gárdával, amely képes ellátni az oktatási-kutatási feladatokat. Az egyetem oktatói struktúrája az évek során kiépült, s míg kezdetben sok szak főleg vendégelőadókkal működött, mára már minden szak rendelkezik saját képzett tanári gárdával, amely képes ellátni az oktatási feladatokat. A Partiumi Keresztény Egyetemen jelenleg 86 főállású tanár dolgozik, közülük 19 oktató minősített. Oktatóink közül 43 doktori képzésben vesz részt, 32 pedig már rendelkezik doktori címmel. Ez utóbbiak közül 17 oktató azóta szerezte meg a doktori címet, amióta a PKE-n tanít.

Egyetemi kutatóműhelyek és kutatási programok

A Partiumi Keresztény Egyetem – öndefiníciója, ennek következtében pedig akkreditációs besorolása szerint is – nemcsak oktatási-, hanem ezzel egyenlő mértékben kutatóintézmény is. A felsőoktatási intézmények kutatóhelyként történő akkreditációja több éves folyamat, amelyet az oktatási akk-

reditáció elnyerése után, egy külön procedúra keretében kell kezdeményezni az illetékes hatóságnál (CNCSIS – Consiliul Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior). A PKE intézményi akkreditációjának elnyerésével ezért egyértelmű prioritássá vált első körben a kutatóhelyként történő előzetes CNCSIS-minősítés elnyerése, ami 2009 őszén meg is történt. (Második körben a teljes körű CNCSIS-akkreditáció további két év elteltével szerezhető meg, amennyiben teljesítjük az általuk meghatározott feltételeket.)

A kutatási tevékenység a tanszékek által létrehozott tudományos műhelyek keretében szerveződik. Fő kutatási területek és irányok:

- *Sulyok István Teológiai Tudományok Intézete* (egyháztörténelem; biblikateológia; gyülekezetgondozás);
- *Társadalomkutató Műhely* (nemzeti és vallási közösségek és identitás; régió kutatás; oktatási struktúrák; munkaerőpiac; gazdasági-társadalmi fejlesztési stratégiák);
- *Vizuális Alkotás és Nevelés Kutatóműhely* (vizuális alkotás és nevelés)
- *Filozófiai Kutatóműhely* (eszmetörténeti kutatások; politikafilozófiai kutatások; történetfilozófia; művészetfilozófia);
- *Germanisztikai Kutatóműhely* (német-magyar irodalmi kontaktusok, regionális német irodalom; színháztörténet; nyelvi interferenciák; kontrasztív nyelvészeti problémák);
- *Zenetudományi Kutatóműhely* (zenei ízlés; erdélyi műemlékorgonák története és repertórium);
- *Idegen Nyelvi Kutatóműhely* (összehasonlító nyelvészet; szaknyelvek);
- *Anglisztikai és Amerikanisztikai Kutatóműhely* (angol és amerikai színdarabok és előadások recepciója; kanadai irodalom);
- *Közgazdasági Kutatóműhely* (intenzív gazdasági fejlődés és állandó gazdasági növekedés; regionális fejlődés prognózisa; faluturizmus potenciál felmérése; online marketingstratégiák, elektronikus kereskedelem és e-business fejlődése; humán tőke szerepe a belső gazdasági fejlődésben).

Az egyetem kutatási tevékenységének intézményi hátterét elsősorban a Sapientia Alapítvány által működtetett Kutatási Programok intézete biztosítja, amely csoportos kutatási programokat és doktori kutatási programokat támogat. A 2008/2009 előtti években a PKE összesen 37 csoportos kutatási projektben vett részt, ebből 13 nemzetközi, 24 pedig belföldi.

A 2008-ban elnyert intézményi akkreditációnak a PKE többek között azért is szentelt kiemelt figyelmet, mert ez által többletlehetőségek nyíltak meg számára külső, a fejlesztési szükségleteihez nélkülözhetetlen források bevonására. Ilyen külső forrásbevonási lehetőség a Román Nemzeti Fejlesztés-

tési Terv keretei között kiírt felsőoktatás-fejlesztési pályázatokon való részvétel joga. Az akkreditációval nem rendelkező intézmények részére ez a lehetőség nem adott.

A PKE – elsősorban kiforrott fejlesztési elképzeléseire és jó magyarországi kapcsolataira alapozva – az utóbbi esztendőben különös figyelmet fordított a Magyarország – Románia Európai Területi Együttműködési program (ETE) által kínált pályázati lehetőségeknél. Ennek megfelelően a PKE részvételével előkészített és benyújtott 8 pályázat mindegyike sikerrel szerepelt, 7 támogatásban részesült, míg egy további, nagyobb léptékű projekt koncepcióját kidolgozásra javasolták. Az egyetem magyarországi partnerei között egyaránt találhatók felsőoktatási intézmények, önkormányzatok és civil szervezetek. A határon átnyúló pályázati programok új rendelkezéseinek megfelelően, a PKE pályázatvezetőként és partnerként egyaránt részt vett a pályázati együttműködésekben. Egyetemünk 4 esetben vezető partner, míg további 4 esetben projekt partner, az alábbiak szerint:

- Vezető státuszú pályázatok: *Európai, nemzeti és regionális identitás – elmélet és gyakorlat; A román munkaerő-piaci integrációjának elősegítése a Bihar-Hajdú-Bihar Eurorégióban; Best Practice gyakorlatokra alapozó, panziós-falusi vendéglátó és idegenvezető képzések előkészítése és lebonyolítása a határtérség turizmusáért; Euroregionális Gazdaság- és Társadalomkutató Központ.*
- Partnerségi státuszú pályázatok: *Határmenti pedagógus közösségek interkulturális kompetenciáinak erősítése; Kistérségi együttműködések elősegítő partnerségen alapuló képzési program Hajdú-Bihar és Bihar megyékben; A Nő és a Természet – női identitás-erősítő programsorozat; A centrum-periféria viszony átalakulásának határmenti perspektívái a kulturális regionalizmus és a kortárs vizuális kultúra kontextusában.*

Távlatok

A PKE fenntartásának és működtetésének költségeit a magyarországi költségvetési normatíva biztosítja. A romániai törvények értelmében elvileg lehetséges lenne a magánegyetemnek tekintett PKE román állami finanszírozása is. Az akkreditáció elnyerésének pillanatától az a kétes értelmű törvényi kitétel lép életbe, miszerint a román állam támogathatja a magánoktatást. Nyilvánvaló azonban, hogy az első önálló magyar nyelvű egyetem finanszírozása politikai döntés kérdése. Mindezekből következően a PKE továbbfejlesztése, oktatási kínálatának bővítése nem lehet csupán a PKE akadémiai közösségének felelőssége: fenntartásában és fejlesztésében szerepet kell vállalnia a mindenkori magyar kormánynak, az erdélyi magyar közösségnek, s nem utolsósorban a román államnak is.

Az erdélyi magyar magánegyetemi rendszer részét képező Partiumi Keresztény Egyetem fiatal, az erdélyi magyar felsőoktatási térben már elismert, de ugyanakkor még mindig helyét kereső intézmény. Ahhoz, hogy a PKE megfelelhessen a korszerű európai oktatás elvárásainak, s bekapcsolódhasson a különböző nemzetközi tudományos és oktatási programokba, hosszú távon biztosított, kiszámítható, nem kizárólag piaci és mennyiségi szempontokat érvényesítő költségvetési támogatásra van szükség. Ezért elengedhetetlenül szükséges a finanszírozási elvek átgondolása, az alábbi alapelvek figyelembe vételével:

- Az EMTE-PKE rendszer önálló, saját fejlesztési stratégiával rendelkező felsőoktatási hálózat, amely együttműködésre törekszik az erdélyi-partiumi régió más, magyar nyelven is oktató felsőoktatási intézményeivel, de nem maradhat meg csupán az állami oktatásból hiányzó szakok indítását felvállaló, ún. hiányszakokat működtető egyetemi rendszer státuszánál, amely szükségszerűen a mindenkori „másodhegedűs” szerepének elfogadását implikálja.
- Az EMTE-PKE finanszírozásakor figyelembe kell venni azt a sokat hangoztatott tényt, miszerint a magánegyetemi hálózat rendeltetése az anyanyelvű, óvodától az egyetemig történő oktatás biztosítása. Ennek jegyében össze kell hangolni a közoktatás és a felsőoktatás magyar költségvetésből megvalósítandó támogatási céljait (szórványoktatás, csángó-program stb.). Külön figyelmet érdemel az Iskola Alapítvány által folyósított oktatási-nevelési támogatás rendeltetésének újragondolása és kiterjesztése, elősegítendő a felsőoktatásban részt vevő magyar anyanyelvű hallgatók számának növelését.
- Az EMTE-PKE rendszerének többirányú fejlesztést kell magába foglalnia: oktatási kínálat fejlesztése (új szakok indítása); az oktatási spektrum kiterjesztése (további mesteri képzések indítása, középtávon: doktori képzések bevezetése); infrastrukturális fejlesztések.
- Mindezek érdekében stratégiai fontosságú döntés lenne egy többpilirű finanszírozási rendszer bevezetése: fejlesztési alap létrehozása az oktatási-infrastrukturális fejlesztések finanszírozására; egy egyszeri nagyobb befektetést igénylő stratégiai alap kialakítása lehetővé tenné a nagy volumenű pályázatokban való részvételt, s így – indirekt módon – az intézmények további fejlesztését; az intézményi működés (oktatás, fenntartás) biztosítását szavatoló, hosszú távon (törvényileg) biztosított költségvetési tétel.

A magyarországi költségvetési támogatás mellett elengedhetetlen a román állami támogatás megszerzése is. A román partnerrel el kell fogadtatni,

hogy – a román magánegyetemektől eltérően – a PKE és az EMTE nem profitorientált magánegyetemek. A román-magyar kormányközi megállapodások részévé kellene tenni a két erdélyi-partiumi magyar egyetem hazai és anyaországi finanszírozását.

Az eltelt 16 évben egyetemünk elismert helyet vívott ki a hazai egyetemi felsőoktatási rendszerben, ugyanakkor szoros és jól működő együttműködések alakítottunk ki magyarországi egyetemekkel, amelyeket kétoldalú szerződések szabályoznak (pl. Debreceni Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Károli Gáspár Református Egyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szegedi Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Nyíregyházi Főiskola, Szent István Egyetem). Egyetemünk ugyanakkor abban érdekelt, hogy intézményesüljenek a regionális jellegű, határokon átnyúló kapcsolatok Nagyvárad, Debrecen, Nyíregyháza, Szatmárnémeti és Beregszász felsőoktatási intézményei között. Mindezekben túlmenően stratégiai fontosságú céljaink közé tartozik a romániai, magyarországi és más európai egyetemekkel való kapcsolattartás és kapcsolatépítés folytatása, fellendítése; a létező együttműködési kapcsolatok felülvizsgálata és aktualizálása, az általános keretszerződések konkretizálása egyetemi, kari és tanszéki szinten; az egyetem bekapcsolódása nemzetközi programokba (ERASMUS, CEEPUS stb.), illetve az ehhez szükséges infrastruktúra kialakítása; határmenti regionális együttműködési kapcsolatok elmélyítése közös rendezvények és pályázatok révén.

Dávid László–Hauer Melinda–Tonk Márton

A Sapientia Erdélyi Magyar TE megvalósításai és fejlesztési elképzelései

Jóllehet az erdélyi magyarság továbbra is fenntartja a román állam által létrehozott önálló oktatási intézményrendszer iránti igényét, a Partiumi Keresztény Egyetem, illetve a Sapientia-Erdélyi Magyar Tudományegyetem független jogi és gazdálkodási entitásként való megalapítása sikerrel emelte ki az erdélyi magyar felsőoktatás ügyét az irreális célkitűzések síkjáról. A sokat emlegetett, mára már inkább szimbolikus jelentőséggel bíró Bolyai Egyetem létrehozására (a Babeş-Bolyai Tudományegyetemből való kiválására) Romániában nincs semmiféle politikai akarat, ugyanakkor az is ismeretes, hogy jelenleg a kolozsvári állami egyetem magyar tagozatán oktatók egy része elveti a BBTE-ből való kiválás gondolatát. Jelzés értékű továbbá az a tény, hogy az új román oktatási törvény nem tartalmazza az önálló magyar állami egyetem létrehozásának lehetőségét (csupán magyar karokat engedélyez), önálló intézmény csak alapítványi vagy egyházi alapítású lehet.

Ugyanakkor a magyar nemzeti kisebbség számaránya a romániai felsőoktatási rendszerben még mindig lényegesen kevesebb (mintegy 2,7%, ebből csupán 0,9% tanul magyar nyelven), mint a román többségi nemzeté (mintegy 3,6%). Nagyon sok magyar fiatal román nyelvű felsőoktatási képzésben vesz részt (sok esetben megkérdőjelezhető minőségű egyetemeken).

Ebben a helyzetben a Sapientia-EMTE, illetve a PKE olyan alternatívát jelentenek, melyről joggal mondhatjuk el, hogy a romániai önálló magyar felsőoktatási hálózat alapját, gerincét képezi. A végleges akkreditációval rendelkező Partiumi Keresztény Egyetem, valamint a végleges akkreditáció előtt álló Sapientia-Erdélyi Magyar Tudományegyetem léte, fejlesztése, támogatása döntő jelentőségű a magyar nemzetpolitika szempontjából, amelynek elsődleges feladata a több évtizedes román elnyomó nemzetpolitikai stratégia hatásának ellensúlyozása, a magyar régiók és a magyar népesség gazdasági és kulturális elmaradottságának felszámolása. A központi államhatalomtól és finanszírozástól független, a magyar történelmi egyházak védnöksége és fel-

ügyelete alatt álló, magyar tannyelvű, a magyar hagyományokat és identitást kiemelt értéként kezelő, autonóm vezetőtestületek (Szenátus, Kuratórium) irányításával működő magánegyetemi hálózat az egyedüli olyan felsőoktatási intézményrendszer Romániában, amely nemzetpolitikai céljaink eléréséhez a szükséges feltételeket és garanciákat szavatolhatja.

A nemzet fennmaradását, fejlődését, tartását – többek között – az önálló intézmények, illetve a megfelelő szakmai kompetenciákkal és identitás-tudattal rendelkező értelmiségi elit biztosítják. Ez utóbbi réteg kinevelése tekintetében az erdélyi magyar magánegyetemi hálózat kiemelt stratégiai jelentőséggel bír, hisz esélyt teremt az erdélyi magyar értelmiségiek számára a szülőföldön való megmaradáshoz, és az önmegvalósítás lehetőségét kínálja. Az egyetemi hálózat egyúttal olyan fiataloknak is továbbtanulási lehetőséget jelent, akik családi és anyagi helyzetüknél fogva egyébként nem vehetnének részt felsőfokú képzésben, így ellensúlyozza az erdélyi magyarság marginalizálódását a romániai társadalomban.

Az oktatási, nevelési, identitásformálói küldetés mellett a több földrajzi helyszínen működő egyetemi karok más, döntő fontosságú stratégiai célokot is követnek. A Sapientia-EMTE marosvásárhelyi kara a városban a 2000. év fordulójára megváltozott népességi arányok (kevésbé 50% fölötti román lakosság) ellensúlyozására is hivatott. A csíkszeredai kar alapítása a zömében magyarlakta térség oktatási, kulturális, gazdasági felzárkóztatását célozza meg. Az egyetem kolozsvári központja, illetve itt működő kara a magyarság egyik hagyományos, az erdélyi magyarság kiemelt szellemi központjának számító város „fel nem adásának” a szimbóluma (is kíván lenni), ugyanakkor egy önálló magyar felsőoktatási intézmény jelenléte a városban a romániai nemzetpolitikai törekvések ellensúlyozása szempontjából is stratégiai jelentőségű.

Az egyetemi hálózat Erdély négy városában – Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Csíkszereda (s ezáltal négy régiójában) – a magyar tudományos és kulturális élet jelentős központjává vált, tudományos és kulturális fórumoknak, ifjúsági rendezvényeknek stb. ad otthont.

Az alapításától eltelt időszakban az intézményi hálózat bizonyította élet- és versenyképességét. A szakok és főleg az intézmények akkreditációs önfelmérő jelentéseinek elkészítése során számbavételre kerültek az eltelt évek megvalósításai: jelentős tudományos eredmények (tudományos cikkek, könyvek, konferencia részvétel, saját szervezésű rendezvények), minőségi oktatás, amelyet az akkreditált állami egyetemeken tett jó államvizsga eredmények és magas elhelyezkedési mutatók is alátámasztanak.

Az EMTE mai helyzete

A Sapientia Alapítvány és a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem 2000. évi életre hívása után két éven keresztül zajlott (Magyarország kormányának politikai és anyagi támogatása mellett) az egyetem kiemelt nemzeti jelentőségű intézményként való strukturális és infrastrukturális fejlesztése. Ezt követően az intézmény fejlesztése – a folyamatosan beszűkülő anyagi források miatt – egyre lassúbbá vált, az elmúlt két-három esztendőben az intézmény gyakorlatilag a működés szűkös biztosítására, egyszóval a „túlélésre” rendezkedett be. A hiányos támogatás ellenére az egyetem jelentős szakmai eredményeket ért el, és eleget tett a szakok és az intézmény akkreditációs követelményeinek. Jóllehet néhány fejlesztés – kellő politikai és anyagi támogatás hiányában – elnapolásra került, az intézmény életében egy sor stratégiai fontosságú kérdés van napirenden.

Az egyetem szakstruktúráját és szakjainak akkreditációs helyzetét a 2010/2011-es tanévben az alábbi táblázat szemlélteti: a négy kar keretében működő huszonkilenc szak közül tizennégy akkreditált. Az intézményi akkreditációs felmérést 2009 júniusában kérvényezte az egyetem. A felmérési eljárás lebonyolítása nyomán született pozitív szakvéleményezés eredményeként az ARACIS 2010. július 22-én döntött az intézményi akkreditáció jóváhagyásáról. Jelenleg a kormányhatározat előkészítése van folyamatban, ezt követően pedig az akkreditált intézmény létrehozását rögzítő törvény meghozatala a román parlament hatásköre.

Kar, helyszín	Szak	Szakindítás éve
Csíkszeredai Karok (Gazdaság- és Humántudományok Kar, Műszaki és Társadalomtudományi Kar)	Agrár- és élelmiszeripari gazdaság (A)	2001
	Könyvelés és gazdálkodási informatika (A)	2001
	Román nyelv és irodalom – Angol nyelv és irodalom (A)	2001
	Általános közgazdaság (A)	2002
	Környezetgazdaság*	2003
	Statisztika és gazdasági előrejelzések	2010
	Marketing	2010
	Világ- és összehasonlító irodalom – Angol nyelv és irodalom	2010
	Szociológia (A)	2001
	Környezetmérnök (A)	2002
	Élelmiszeripari mérnök (A)	2002
	Kommunikáció és PR (A)	2003
	Ipari biotechnológia	2010
	Közélelmezési és agroturisztikai mérnök-menedzser	2010

Kar, helyszín	Szak	Szakindítás éve
Műszaki és Humántudományok Kar – Marosvásárhely	Pedagógia **	2001
	Automatika és alkalmazott informatika (A)	2001
	Informatika (A)	2001
	Mechatronika (A)	2001
	Számítástechnika (A)	2001
	Kommunikáció és közkapcsolatok (IA)	2002
	Kertészmérnök	2002
	Fordító – tolmács (teljes tandíjas képzés)	2008
	Távközlés	2009
	Számítógépes művelettervezés és gyártásvezetés	2009
	Egészségügyi szakpolitikák és szolgáltatások	2010
	Természettudományi és Művészeti Kar – Kolozsvár	Környezettudomány
Fotóművészet, filmművészet, média (A)		2003
Nemzetközi kapcsolatok, európai tanulmányok		2005
Jog (teljes tandíjas képzés)		2010

A – az ARACIS által akkreditálásra javasolt szak; IA – az ARACIS által jóváhagyott, ún. ideiglenes működési engedéllyel rendelkező szak; * – Az akkreditációs feltételek nem teljesültek minden tekintetben, ezért az egyetem kérvényezte a szak felszámolását a 2010/2011-es tanévtől, kifutó rendszerben; ** – Sikertelen akkreditációs felmérés után az egyetem kérvényezte a pedagógia szak felszámolását a 2009/2010-es tanévtől, kifutó rendszerben.

A szakok számának növekedésével párhuzamosan az egyetemen jelentősen nőtt a hallgatói és oktatói létszám. *A 2010/2011-es tanévben a hallgatói létszám 1940, a főállású oktatók száma pedig 185.*

A 2004/2005-ös tanévben végzett az egyetemen az első évfolyam. Az ideiglenes működés időszakában a végzetek (2171 hallgató) akkreditált állami egyetemeken (összesen tíz intézményben) jelentkeztek államvizsgára, és szereztek oklevelet. A sikeres államvizsgázók aránya egyetemi szinten 95%. Az egyetemi képzésben végzetek nagy többsége (mintegy 80%-a) – a visszajelzések szerint – sikeresen helyezkedett el szakmájában, főleg a romániai munkaerőpiacon, illetve kb. 18% továbbtanult mesteri és doktori programokban. A Bologna-rendszerű szakok esetében e mutatók értéke kb. 60%, illetve 30%.

A Sapientia EMTE tudományos megvalósításai számottevőek, az oktatók kutatási eredményei, cikkei egyre nagyobb számban jelennek meg a nagy nemzetközi adatbázisokban is jegyzett szakmai folyóiratokban (400 cikk, amelyből 190 ISI), és számos rangos szakmai rendezvény szervezője vagy társszervezője az egyetem. Létrejöttek a kari vagy tanszéki szintű kutatóközpontok, és az egyetem elnyerte a kutatási tevékenység elismeréséről

szóló hivatalos minősítést a Román Oktatási Minisztérium kutatási szakhatósága részéről. A Sapientia Alapítvány fiókintézményeként működő *Kutatási Programok Intézkedése* pályázati rendszerben támogatja a tanszékeken folyó kutatást és a főállású oktatók doktori képzését. Az egyetem oktatói más (a román Oktatási és Kutatási Minisztérium által koordinált, regionális érdekeket szolgáló stb.) kutatási pályázatokban is részt vesznek. A szakkiadói minősítést nyert *Scientia* Kiadó tudományos könyveket, egyetemi tankönyveket, jegyzeteket, egyéb oktatási segédanyagokat publikál (162 cím jelent meg). A Sapientia EMTE tudományos folyóirata, az *Acta Universitatis Sapientiae* kilenc, az egyetemen művelt tudományterület szerint rendszerezett sorozatban jelenik meg (eddig tizenkilenc szám látott napvilágot).

Az oktatási felületek tekintetében Csíkszeredában és Marosvásárhelyen a helyzet jórészt megfelel a jelenlegi Bologna-rendszerű alapképzési szakok szükségleteinek. A Kolozsvári Karnak azonban nincs saját épülete, főként bérelt ingatlanban működik, ahol a rendelkezésre álló tantermek és laboratóriumok középtávon nem elegendők az oktatás megszervezéséhez. Csíkszeredában az egyetem épületében bentlakás és menza áll a hallgatók rendelkezésére, de az épület állagának javítása, valamint további oktatási és kutatási felületek kialakítása szükséges. Marosvásárhelyen nincs kollégium, egyelőre csak a beruházás terve készült el. Az új marosvásárhelyi kutatási központ megvalósítása céljából az Alapítvány és Egyetem szerződést kötött a partnerséget és társfinanszírozást vállaló Lambda Communication céggel.

A 2000-től 2010 szeptemberéig terjedő időszakban a magánegyetemi rendszernek átutalt 17,209 M Ft teljes magyar költségvetési támogatási összegből a Sapientia EMTE 11,251 M Ft támogatásban részesült (ez a támogatás 65,38%-a): ebből 7,652 M Ft-ot fordított működésre (68%), illetve 3,599 M Ft-ot (32%) fejlesztésre. Megjegyzendő, hogy a Sapientia EMTE nem tesz eleget annak az akkreditációs feltételnek, amely szerint a bevétel 25%-át évente fejlesztésre kell fordítani, ez a mutató csak a teljes működési periódusra számítva teljesül.

Az EMTE tervezett működési költségei a 2009/2010-es tanévben 1.198,8 millió Ft-ot tettek ki, amelyből 985,2 millió Ft magyar költségvetési támogatásból származott, a fennmaradó részt pedig saját bevételből fedezte az egyetem. (Magyar költségvetési támogatásból részesült továbbá: a Partiumi Keresztény Egyetem és Pro Universitate Partium Alapítvány 421,8 millió Ft, a KPI 20,4 millió Ft, illetve Sapientia Alapítványi Iroda 23,0 millió Ft összegben. Összességében a teljes magánegyetemi rendszer leszerződött magyarországi költségvetési támogatása a 2009. október 1.–2010. szeptember 30. időszakban 1.450,4 millió Ft volt.)

Fejlesztési elképzelések

Az egyetem 2007-2011-es periódusra szóló Fejlesztési terve tartalmazza mindazokat a konkrét célokat és feladatokat, amelyek az Alapítók által megfogalmazott célkitűzések hosszú távú megvalósítását lehetővé teszik.

1. A Sapientia EMTE végleges akkreditációjának elérése, további alapképzési szakok akkreditálása.
2. Mesteri (MA) és távlatilag doktori (PhD) képzések indítása.
3. Az alapképzési szakkínálat bővítése.
4. Eszközfejlesztési tervek.
5. Ingatlanfejlesztési tervek.
6. Gazdasági-, szociális- és intézményi kapcsolatok fejlesztése.

Az ingatlanfejlesztési tervek

Az EMTE, a PKE és a Sapientia Alapítvány vezetői között 2008-ban megegyezés született az oktatási helyszínek fejlesztésének alapelveiről és a prioritásokról. Az intézmények vezetői alapelveként fogadták el a magyarországi felsőoktatási működési célú támogatásnak a helyszínek (Csíkszereda-Marosvásárhely-Nagyvárad-Kolozsvár) szerinti 30%-30%-30%-10% arányban történő elosztását, illetve a kiegyensúlyozott infrastrukturális fejlesztés szükségességét.

Az EMTE helyszíneinek rövid távú ingatlanfejlesztési tervei az alábbi tégeket tartalmazzák:

- a) A kolozsvári kari oktatási, adminisztratív épület felépítése a Tordai út elején található saját tulajdonban levő telken, 3.688 m² hasznos felülettel. A kivitelezési terv elkészült, az építési engedély kibocsátása megtörtént, ünnepi alapkőletételre került sor 2010. december 16-án. Az építkezési munkálatok a tervek szerint 2011 őszén elkezdődnek.
- b) A marosvásárhelyi kollégium felépítése, 4.100 m² hasznos felülettel; a marosvásárhelyi oktatási és kutatási épület felépítése és felszerelése, 3.360 m² felületen, az eredeti terveknek megfelelően. Az új kutatási központ létrehozása a Lambda Communication céggel kötött partneri és társfinanszírozási szerződés alapján kerül megvalósításra. A kollégium alapkőletételére 2010. október 19-én került sor.
- c) A csíkszeredai épület 1700 m² tetőterének beépítése, az épület állagának feljavítása – homlokzat-felújítási munkák, hőszigetelés a ki-

emelkedően magas közüzemi költségek (fűtés) csökkentése érdekében –, a bentlakás felújítása, kutatási oktatási és technológiai laborok, tanári irodák és sportterem építése 1000 m² teljes felülettel, valamint a tudástranzfer központ felszerelése a beépített tetőtérben.

Kolozsvár, 2010. december 14.

Nagy Csilla

Magyar oktatás a Babeş–Bolyai TE Tudományegyetemen 2010-ben

A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar tagozatán a 2009/2010-es tanév beiskolázási nyilvántartása szerint 7071 egyetemi hallgató tanult, ebből 5586 alapszakon, 1185 mesterin vagy doktori szinten. Az oktatás 72 magyar tannyelvű alapszakon és 31 magyar tannyelvű mesterszakon történik, illetve a jogi karon román nyelven (mesterszakon magyar nyelven is, a Pécsi Tudományegyetemmel közös programban). Az egyetemen két magyar tannyelvű doktori iskola működik: a teológiai és a magyarságtudományi doktori iskola. Ezen az egyetemen képezik – magyar tannyelven – a romániai magyar diákok nagy részét, az erdélyi közösség tanítóit, óvónőit, a tanárokat, újságírókat, színészeket, a papság egy részét, társadalomkutatókat, pszichológusokat, szociológusokat, nyelvészeket és irodalmárokat, történészeket, régészeket, könyvtárosokat, vegyészmérnököket, közgazdászokat, geológusokat, kutató fizikusokat és mérnök fizikusokat, biológusokat, matematikusokat és informatikusokat, sőt ökológusokat, gyógytornászokat, hitoktatókat, filmes szakembereket stb.

A diákok 65,8%-a tandíjmentesen tanul (pontosabb megfogalmazásban: állami költségvetésből térített beiskolázási helyeken). Mivel a népességi arányok miatt a magyar anyanyelvű hallgatók kisebb évfolyamokat képeznek, a kis létszám ellenére való fenntarthatóság érdekében a Felsőoktatás-finanszírozási Országos Tanács, a törvényes előírásnak megfelelően, az egy főre eső költségeket a magyar tagozatos diákok esetén megkétszerezve téríti az egyetemnek.¹ Így fele akkora létszámmal is fenntartható magyar tannyelvű évfolyam, mint a hasonló profilú szakként működő román vagy angol tannyelvű évfolyam.

A magyar tagozatos oktatók a román és német tagozatos oktatókkal közös tanszékeken vagy kutatóintézetekben dolgoznak, e tanszékeken belül a magyar tagozaton oktatóknak tanrendi és oktatásszervezési önállósága van. Ez karok szerint eltérő, a kari autonómia vagy kari sajátosságok szerint alakult ki, így a magyar tagozat az egységes elvekre épülő oktatásszervezési önállósága megoldatlan problémát jelent.

2008 óta a magyar szakokat - mind alapképzésben, mind mesteri szinten - külön is akkreditálják, külön dossziéval, külön folyamatban, elbírálásban, akár eltérő tanrenddel is – jelenleg tulajdonképpen ez a legfontosabb érvényesülése a magyar tagozat relatív autonómiájának.

A 2008-ban megkezdődött külön akkreditációs folyamat 2010 tavaszán zárult. Azelőtt minden alapszak vagy mesterszak esetében egy szakot akkreditáltak. Ennek akkreditációját a BBTE esetében, ahol az oktatás többnyelvű – jellemzően magyar és román –, kiterjesztették az összes nyelven folyó képzésre. 2008 márciusa óta belső szabályok rendelkeznek arról, hogy a magyar tagozat alap- és mesterszakjait külön akkreditáltatja az egyetem, esetenként eltérő tanrenddel vagy eltérő koncepcióval. A magyar szakok önálló akkreditációja azt is jelenti, hogy ezek külön törvényes biztosságot kapnak: felkerültek a kormányrendelet formájában összeállított szakjegyzékbe – azaz jogszabály statuuálja őket.

Az így akkreditált magyar tannyelvű szakok tanrendje (curriculumuma) eltérhet pl. ugyanazon szak román változatától. Ez a BBTE magyar tagozatának nagyobb mértékű oktatásszervezési önállóságát jelentheti, ami azért fontos, mert nem kell tükrözni a román tagozat tanrendjét. Ennek következményeként aztán a magyar tagozat:

- sajátos oktatási célokat követhet (áthelyezhet hangsúlyokat, tekintettel lehet a magyar közösség sajátos munkaerő-piaci érdekeire stb.);
- jobban felhasználhatja a magyar oktatók egyéni felkészültségét;
- jobban érvényesítheti a magyarországi vendégtanárok felkészültségét;
- a különböző karokon működő magyar nyelvű szakok jobban egyeztetetik a közös foglalkozásaikat, hatékonyabbá tehetik a képzést;
- növekedik a magyar tagozat önállósága;
- kiemelésre kerül a magyar tagozat sajátos arculata.

A mintegy 7000 magyar tagozatos diákon kívül mintegy 1300 magyar nemzetiségű hallgató tanul román tagozaton, zöme – 1100 körül - olyan szakokon, ahol egyébként magyar tagozat is működik, illetve olyan szakon, ahol a magyar avagy román tannyelv közötti választás tárgytalan, mint pl. Francia nyelv és irodalom, Német nyelv és irodalom szakok.

A magyar tagozaton 113 magyarországi hallgató tanul, ők magyar állampolgárok, nem cserédiákok, eleve a BBTE-re felvételiztek, tehát itt akarnak diplomát szerezni. Ez új jelenség az egyetemen, részben összefüggésben áll a magyar tannyelvű foglalkozások általánossá válásával. Korábban a tanrendben több-kevesebb román tannyelvű foglalkozás is szerepelt a legtöbb szakon, ez most kivételes, és, ha ritkán is, de főleg a választható tárgyak sorában fordul elő. Ezen kívül szemeszterenként átlagban 230 magyarországi cserédiák tanul a BBTE-n, akik otthoni egyetemükről érkeznek egy-két félév-

re. Az egyetem (mind a román, mind a magyar, illetve a német tagozat) 23 magyarországi egyetemmel áll alapszerződéses viszonyban, maga a magyar tagozat 42 magyarországi egyetemmel cserél oktatót és diákot, illetve pályázik harmadik fél felé erőforrásokért.

A legtöbb magyar tagozatos diák a közgazdasági szakokon tanul (a magyar tagozatos hallgatók majdnem 10%-a). Ennek érdekében jelentős oktatói létszámbővüléssel sikerült elérni a teljes spektrumú magyar képzést a közgazdasági szakokon is. Bár a magyar nyelvű közgazdaságtudományi képzés sokáig hátrányban volt (ezen a területen fejlődött ki a leglassabban a magyar tagozat), mára már jelentős szakmai eredményekkel büszkélkedik: a Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Kar magyar tagozatos hallgatóinak győzelmével zárult a 2010 októberében, a Pécsi Tudományegyetemen megrendezett számviteli esettanulmány verseny, ahol 13 élvonalbeli magyarországi egyetemmel vetélkedtek a kolozsvári magyar diákok. Korábban is többször nyertek szakmai versenyeken díjat a kolozsvári egyetem hallgatói, budapestiekkel, pécsiekkel, debreceniekkel, szegediekkel versenyezve.

A magyar tagozaton az utóbbi években magyar tannyelvű mérnöki képzés is indult: geológia, környezetmérnöki, mérnöki fizika, anyagtudomány és – a legrégebbi – vegyészmérnöki szakokon. A BBTE nem műszaki egyetem, de egyes, partikuláris szakterületeken mérnöki képzést is biztosít.

Az oktatást segítő, kiegészítő a magyar tagozat oktatói (esetenként hallgatói) az évek során több szervezetet, alapítványt hoztak létre, ezeket szokás „háttérintézményeknek” nevezni. Ezek az intézmények egy ernyőszervezet alatt fogtak össze, és megalakították a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet nevű szervezetet, amely fontos pályázó, erőforrás-felhajtó tényezővé vált.

Miután a korábbi esztendőkből számos új alapszak és mesterszak indult, a múlt évre ezek immár összes évfolyamukban működtek, és ezzel ki lehetett élesben próbálni azokat a tanterveket, terveket, amelyekkel e szakok alakultak. Az egyetem magyar tagozatának vezetője tanév eleji helyzetértékelő jelentésében közölte, hogy az intézetben a következő egy-két évben már csak elvétve alakulnak újabb szakok magyar nyelven (és román nyelven is). A felsőoktatás jelenlegi szerkezetét tekintve a szakalapítási hullám kifutotta magát, és ebből a szempontból a BBTE egyelőre elérte jelenlegi kapacitásának teljét. Ezzel kapcsolatban Magyarai Tivadar, a BBTE magyar tagozatának vezetője (aki az egyetem oktatási rektorhelyettesi funkcióját is betölti) így fogalmazott az intézet évi jelentésében, 2010. szeptember 30-án: *„Erről az intenzív növekedésről tudjuk, hogy sok esetben a még hiányzó magyar tannyelvű szakokat pótolta, de már jó néhány esetben kényszerpályás növekedés volt. Nagyon gyakori volt az, hogy új szak azért alakult, hogy a meglévő – „öregebb”, hagyományosabb – ro-*

konszjakok megmaradhassanak, hogy a felsőoktatási kínálatot változatosabbá lehessen tenni. Az elmúlt tanévben elkezdődött és a következő két-három tanévben folytatódik ennek az újításnak gyakorlati próbája. E próba nyomán az oktatói karnak válaszolnia kell majd ilyen kérdésekre: az új szakok alapítása a hagyományos szakok mentén milyen pontokon újította meg a képzést – és mennyire jelentette mindössze azt, hogy egy meglévő kapacitást tudtak hatékonyabban kibaszálni? (Amúgy nem lenne lebecsülendő eredmény ennyi sem!) Gyakorlatibb lett-e a képzés, alkalmazottabb és alkalmazhatóbb, mint azelőtt, a hagyományos szerkezetében? Jobban kiállja-e a képzés a szakos minőségbiztosítási próbákat? Az elmúlt tanév alapján elmondható, hogy talán inkább egyes mesterszakok azok, amelyek esetében az utóbbi esztendőök szakalapítási hulláma a valós, célirányosabb megújítás irányába vitt.”

Ha az alapképzési szakokat csoportosító képzési ágakat (nyers fordítása a román „doménium” kifejezésnek) nézzük, akkor a BBTE-n működtetett képzési ágak 97%-ában már van magyar nyelvű képzés, ennek javarésze az utóbbi húsz év fejleménye, minthogy 1989 előtt a magyar nyelvű képzés néhány tanárképző szakra szorult vissza. (A román állam csak 1993-tól garantálja a magyar felsőoktatás finanszírozását a BBTE-n, az egyetem 1995-ben ismerte el a magyar képzés szükségességét, és nem *ad-hoc*, eseti kérvényezés alapján való működését; a BBTE 1998 után különböztette meg a tanulmányi tagozatokat.)

A szakok „feltöltése”, a szak-struktúra kiteljesedése mellett a 2009/2010-es tanév másik fejleménye, hogy azok a szervezetek, intézmények, amelyek már a korábbi évek során jól együttműködtek a BBTE magyar tagozata kiteljesedésében, szorosabb és jobban összehangolt rendszerbe álltak össze. *„Így a Kolozsvári Magyar Diákszövetséggel, a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézettel és tagszervezeteivel, az egyetemi lelkesítésekkel és további diák-kezdemenyyezésekkel kötött partneri, együttműködési egyezségek, de még inkább a közös munka teljesítette ki az egyetem lehetőségeit: megnyílt az út az egyszerű hétköznapi oktatástól a tehetségápolásig, az egyszerű oktatástól az odafigyelésig, a tantermi csoporttól az egyetemi közösségig”* – olvasható a BBTE magyar részlegének évi jelentésében.

¹ Hasonló előírás vonatkozik a német tannyelvű oktatást választókra is.

**Salat Levente–Papp Z. Attila–Csata Zsombor
– Péntek János**

Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Támpontok egy lehetséges stratégiához (részlet)¹

Következtetések, ajánlások²

A romániai magyar felsőoktatás fejlesztését célzó erőfeszítések 1990–2010 között elért eredményei, a nem teljesült és továbbra is feladhatatlannak tűnő célok, illetve az eddigi megvalósítások nemkívánatos következményei alapján megállapítható, hogy az intézményhálózat konszolidálásában és további fejlesztésében illetékesek előtt számos fontos feladat tornyosul. A kihívások, illetve a teendők komplex, összetett jellegéből fakadóan ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a felgyült problémák hatékony kezelése és a továbblépés legcélravezetőbb útjainak a megtalálása érdekében több szereplő összehangolt, vagy legalábbis egymást kiegészítő föllépésére lenne szükség.

Halaszthatatlannak tűnik mindenekelőtt a romániai magyar felsőoktatási szolgáltatásokkal kapcsolatos társadalmi-közösségi elvárások tisztázása, illetve annak a jövőképek a világos megfogalmazása, amelynek a megvalósításában mind a szolgáltató intézmények, mind a fejlesztésben érdekelt közpolitikai szereplők részt kívánnak venni, és amelyhez viszonyítva értékelhető, elbírállható mindaz, ami az erdélyi magyar felsőoktatás nevében és érdekében történik.

Noha e kérdést illetően nem forognak közkézen egyértelmű állásfoglalások, nyilvánvaló, hogy ez idő szerint az egyes szereplők céljait, prioritásait és piaci viselkedését nem ritkán egymással gyökeresen ellentétes elgondolások motiválják. Miközben a legelterjedtebb diskurzus szerint a romániai magyar felsőoktatás az erdélyi magyar kisebbség szülőföldön való megmaradásának, emancipációjának és boldogulásának a céljait szolgálja, egyes szereplők e diskurzus látványos külsőségei alatt – vagy, ritkábban: attól függetlenül –, különböző logikákat érvényesítenek. A dolgok természetéből fakadóan a legmarkánsabban érvényesülő logika a román állami érdek kifejeződése az

intézményszerkezetben, a szakkínálatban és az oktatás tartalmi vonatkozásaiban. Abból fakadóan, hogy a román állami érdek nem minden esetben építi magába a magyar nemzetiségű állampolgárok felsőoktatással kapcsolatos jogos elvárásait, e logika érvényesülését sokan fenntartással és gyanakvással figyelik, a román állam asszimilációs törekvéseit sejtve a látszatok mögött. Egy másik, az illetékesek által ritkán megfogalmazott, de következményeiben nem alábecsülendő elgondolás szerint a romániai magyar felsőoktatás tulajdonképpen a magyarországi munkaerőpiac számára termel utánpótlást, és ilyenként a kulturális értelemben vett magyar nemzetnek az anyaország jelenlegi határain belüli reintegrációját szolgálja. S noha az erdélyi magyar felsőoktatás fejlesztése érdekében a magyar állam által hozott anyagi áldozatot döntő mértékben az önzetlen segítség hiteles megnyilvánulásaként értékeli a közvélemény, hiba volna nem tudatosítani az ebben rejlő, az erdélyi magyarság hosszú távú fennmaradásának esélyeit esetleg szándékolatlanul is aláásó veszélyeket. A felsőoktatási programok kezdeményezőinek és működtetőinek a körében nem ritka elgondolás továbbá az sem, miszerint a magyar nyelvű felsőoktatásnak arra kell felkészíteniük az erdélyi magyar fiatalokat, hogy a világ bármely pontján megállják a helyüket a globális versenyben. És végül akadnak olyan szereplők is, akik szolgáltatói lehetőségeket látnak a magyar nyelvű felsőoktatási kínálat különféle hiányosságaiban, és amelyeket kizárólag a jól felfogott, pragmatikus intézményi önérdék vezényel. Az intézmények piaci viselkedésének a tekintetében elterjedt jelenség természetesen a fenti logikák némelyikének az egyidejű érvényesülése vagy keveredése is lehet.

Tekintettel arra, hogy ez idő szerint nem létezik olyan szereplő, aki kellő felhatalmazás birtokában sajátíthatná ki magának az erdélyi magyarság jövőképeinek a kidolgozását és számonkérését (az RMDSZ sajnálatos módon elszalasztotta ennek a lehetőségét 1996–2004 között), a jelenlegi helyzetből rövid távon az jelenthetné a kiutat, ha a romániai magyar felsőoktatási piac fontosabb szereplői egyértelmű, világos küldetésnyilatkozatban fogalmaznák meg azokat a célokat, amelyeket magyar nyelvű felsőoktatási kínálatukkal szolgálni kívánnak. Ez nem csupán a felsőoktatási kínálat iránt érdeklődő, leendő hallgatók számára kínálhatna értékes támpontokat, hanem az egyes intézmények teljesítményének mérlegelésében, az eredmények utánkövetéses vizsgálatában, illetve a minőségbiztosítási eljárásokban is fontos kiindulópont lehetne.

Hosszabb távon, amennyiben a befolyásosabb intézmények képviselőinek sikerülne létrehozniuk a koordináció megfelelő és fenntartható kereteit, célszerű volna kidolgozni a romániai magyar felsőoktatás fejlesztésének és működtetésének az etikai kódexét, amely – az ahhoz csatlakozó intézmények

viszonylatában legalábbis – korlátozná a piaci logika kizárólagos érvényesülését, és fokozatosan visszabillentené a mérleget a minőség és a közszolgálati jelleg javára. (A romániai magyar felsőoktatás fejlesztésének alapelvei c. függelék erre vonatkozóan tesz egy javaslatot, amely kiindulópontként szolgálhat a későbbi kezdeményezések számára.) Minél több befolyásos intézmény tekintené magára nézve mérvadónak az etikai kódex előírásait, annál inkább megbélyegző volna annak a hatálya azokra az intézményekre nézve, amelyek kivonnák magukat a dokumentum ajánlásai alól.

Nyilvánvaló továbbá, hogy mind a konszolidáció, mind a fenntarthatóság követelménye halaszthatatlanná teszi azokat a kezdeményezéseket, amelyek a rendszer belső koherenciájának és áttekinthetőségének a fokozásával próbálják ellensúlyozni a piaci logika érvényesülésének a nemkívánatos következményeit. Egy ilyen jellegű elmozdulást a legközvetlenebbül egy megfelelő illetékességű és tekintélyű autoritás kényszeríthetne ki: egy mélyreható és következetesen alkalmazott felsőoktatási reform Romániában vagy a magyarországi támogatáspolitikák rendszerének gyökeres átalakítása, amely azt eredményezné, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás romániai piacán a szolgáltatók a teljesítmény függvényében válnának jogosulttá a magyar állam által folyósított támogatásra, függetlenül attól, hogy (Romániában) állami vagy magán jellegű intézmények. Tekintettel arra, hogy ennek a két feltételnek a teljesülése nagyjából egyenlő mértékben valószínűtlen, nyilvánvaló, hogy a létező szereplők jövőképe, szerepvállalásának és piaci részesedésének a fokozatos összehangolása csak azon az úton képzelhető el, amelyet a szereplők maguk építenek ki egymás irányában, fölismerve a rövid távon önkorlátozó piaci viselkedés hosszú távon kamatoztatható előnyeit.

Az erre irányuló erőfeszítések elmaradásának vagy sikertelenségének természetesen lesznek nyertesei és vesztesei, mind rövid, mind hosszú távon. Azt, hogy rövid és közép távon mely intézmények esélye nagyobb arra, hogy a nyertesek vagy a vesztesek oldalán végezve adjanak számot korábbi döntéseik következményeiről, nehéz megítélni.³ Valószínűnek látszik ezzel szemben, hogy a létező intézményhálózat hatékonyságát és belső koherenciáját növelni hivatott kezdeményezések elmaradásának, illetve az összehangolt stratégiát nélkülöző további fejlesztéseknek lesz egy biztos vesztese: az erdélyi magyarság – legalábbis ami a fenntartható fejlődés egyre markánsabban érvényesülő feltételeit illeti.

Egyértelmű ugyanakkor, hogy a továbblépés számba vett alternatívái között az erdélyi magyar felsőoktatás minőségének a javítását célzó kezdeményezések nem jelentenek önálló stratégiai irányt, sem abban az értelemben, hogy elláthatnák a szükségesnek látszó intézményközi koordináció bizonyos funkcióit, sem abban a tekintetben, hogy pótolhatnák az ez idő sze-

rint még hiányzó intézmények szerepét. A minőség szervezeti kultúrájának az elterjedése mindazonáltal számos olyan szelekcióval kapcsolatos kritériumot helyettesíthet, amelyekre nézvést egyébként nehéz megegyezni. A magyar nyelvű felsőoktatási programok, illetve az azokat szolgáltató intézmények esetében a minőség biztosítását szolgáló erőfeszítésekre akkor is célszerű energiát fordítani, ha belátható időn belül nem sikerül megállapodásra jutni arra nézve, hogy milyen típusú instanciának kell ellátnia – az illetékes román hatóság mellett és azzal párhuzamosan – az alrendszeren belüli sajátos minőségbiztosítási szolgáltatásokat. A kérdés kezelését célzó kezdeményezések mérlegelésekor azt is célszerű figyelembe venni, hogy akarva-akaratlanul, a kapcsolatok és a mobilitás révén a romániai állami egyetemek magyar oktatása is részévé vált a Kárpát-medencei magyar egyetemi térségnek, és közvetve, háttérintézményeik révén magyar állami költségvetési támogatásban is részesülnek. Az eddigiekben eredménytelen maradt szakkollégium-alapítási kísérletek sikerre vitele a magyar nyelvű egyetemi képzés rendszeréből jelenleg hiányzó elitképzés néhány fontos funkcióját fölállalva járulhatna hozzá ugyanakkor a minőség javítását célzó erőfeszítésekhez.

Az önálló állami magyar egyetem létrehozását célzó opciók mérlegelése alapján mindenekelőtt azzal kell számot vetni, hogy a sérelmi politika ideje minden valószínűség szerint lejárt, abban az értelemben legalábbis, hogy ezzel az eszközzel ma már nem lehet eredményt elérni. Következésképpen, a restitúciós logikára alapozott elképzelések a BBTE viszonylatában aligha fognak eredményre vezetni a belátható jövőben. Az erdélyi elit egyetem gondolata ugyanakkor csak taktikai megfontolások alapján tűnik megoldásnak, stratégiai célként elfogadhatatlan, hiszen annak lényege éppen a felsőoktatás közszolgálati jellegével kerül feloldhatatlan ellentmondásba. A mezőgazdasági profilú állami magyar egyetem, hiánypótló jellegénél fogva, megfontolásra érdemes alternatíva marad, ám a körülmények ismeretében egyetlen életképes megoldásnak a Sapientia EMTE szervezésének közös, magyarországi és román állami finanszírozás mellett történő folytatása és kiterjesztése tűnik.

Noha ez a következtetés valóban logikusan adódik az előzmények, a helyzet és az adottságok körültekintő mérlegeléséből, a megállapítás stratégiai jelentőségét és lehetséges következményeit nagy elővigyázatossággal kell fontolóra venni. A román állam által a magyar nyelvű felsőoktatásra fordított összegek fokozatos átcsoportosítása a Sapientia EMTE költségvetésébe ugyanis nem kevesebbet jelentene, mint a BBTE, a MOGYE és a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem keretében mindeddig megőrzött és az utóbbi húsz esztendőben jelentős mértékben tovább fejlesztett erdélyi magyar felsőoktatási pozíciók elvesztését, földadását. Ezzel a potenciális veszéllyel akkor

is számolni kell, ha kezdetben a jelenleg magyar nyelvű képzésnek is helyet adó állami egyetemek költségvetésétől függetlenül, azzal párhuzamosan sikerülne rávenni a román kormányt, valamilyen megállapodás keretében, hogy részt vállaljon a Sapientia működési költségeinek a fedezéséből (többek között a jelenlegi, vitathatatlan alulfinanszírozottságra való hivatkozással). A magyar nyelvű felsőoktatásnak a román állami keretek közül való kivonulása ugyanakkor egyértelmű színvallásként volna felfogható arra nézve, hogy az erdélyi magyarság föladja a román állammal szemben támasztott elvárásainak egy jelentős részét, arra visszavezethetően, hogy immár nem a szülőföldjén látja biztosíthatónak a közösség jövőjét, és gondjainak orvoslását elsősorban a magyar kormánytól várja el.

Ha az illetékes szereplők oldaláról mérlegeljük a továbblépés lehetséges irányait, nyilvánvaló, hogy a legnagyobb politikai mozgástérrel a magyar kormány rendelkezik: a kivételes módon jónak számító román–magyar államközi viszonyt és az európai uniós kontextust kihasználva, kellő diplomácia, kompromisszum-készség és megfelelő időzítés mellett kétoldalú megállapodások keretében kezdeményezheti a vitás kérdések több vonatkozásának a rendezését, köztük az állami egyetem valamelyik, életképesnek ítélt elgondolása, a Sapientia közös finanszírozása vagy a magyar nyelvű felsőoktatási programok összefüggésében illetékes, közös akkreditációs rendszer viszonylatában. A fogadókészség tekintetében, amelyre a román oldal részéről lehet számítani, természetesen nem lehetnek túlzott illúzióink, de ahhoz nem férhet kétség, hogy a magyar kormány tárgyalási pozíciói ezekben a kérdésekben soha nem voltak ilyen előnyösek. Ugyanakkor egyoldalú kezdeményezések keretei között, a határon túli kisebbségeket megcélzó támogatások rendszerének megfelelő átalakításával lehetne elérni, hogy az erdélyi magyar felsőoktatási piac szereplői nagyobb készséget mutassanak az együttműködésre, és fokozottabb mértékben figyeljenek a minőség követelményére.

A rendelkezésre álló, tágas politikai mozgástér következtében magyar állam nevében eljárók felelőssége ezeknek a kérdéseknek a kezelésében rendkívüli: egyfelől folyamatosan szem előtt kell tartaniuk, hogy milyen jelleghű felhatalmazás alapján hozzák meg döntéseiket és járnak el az egyes kérdések kezelésében, másrészt nem kerülheti el a figyelmüket, hogy nehezen helyrehozható hiba volna fölmenteni a román államot olyan kötelezettségei alól, amelyekkel magyar nemzetiségű állampolgáraival szemben tartozik. Olyan megoldásokat elfogadni, illetve olyan intézkedéseket foganatosítani, amelyeknek ez az üzenete, akkor is hiba volna, ha minden jel szerint még sok időre és erőfeszítésre lesz szükség ahhoz, hogy a román állam olyan szinten tegyen eleget ilyen irányú kötelezettségeinek, amely megfelel magyar nemzetiségű állampolgárai elvárásainak. Az önálló állami magyar egyetem iránti

jogos igényt mindazonáltal akkor sem lehet feladni, ha az jelenleg ütközni látszik a Sapientia EMTE konszolidálásnak és fejlesztésének a rövid- és középtávú érdekével.

Az RMDSZ mozgásteret jóval korlátozottabb, annak ellenére, hogy imponáló koalíciós potenciállal rendelkezik, és huzamosabb ideje nem lehetett viszonylag stabil, működőképes kormányt alakítani Romániában az RMDSZ részvétele nélkül. E jelentős politikai befolyás ellenére a romániai magyarság érdekképviseletét ellátó politikai szervezet vezetői nem tudták elérni, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás alrendszerének a szerkezetében látványosabb átalakulásokra kerüljön sor: a végrehajtói hatalomban való huzamos részvétel csupán a forráselosztással kapcsolatos döntések befolyásolását tette lehetővé. Tekintettel arra, hogy ebben a kérdésben aligha várható érdemi elmozdulás – a hányatott sorsú, és változatlanul kétséges jövőnek elébe néző, új tanügyi törvény elfogadása és hatályra emelkedése esetén sem –, valószínűnek látszik, hogy az RMDSZ-től legfennebb a Sapientia EMTE román állami részfinanszírozásának szakmai előkészítése és a politikai döntéshozatal útjainak egyengetése tekintetében lehet szerény hozzájárulást elvárni, feltéve, hogy a szervezet továbbra is tagja marad a kormánykoalíciónak. Amennyiben valamilyen szerencsés fordulat révén az RMDSZ-nek sikerülne elérnie, hogy sor kerüljön a kulturális autonómia törvénybe foglalására, megfelelően körültekintő és szakszerű tervezés esetén annak részévé válhatna egy angolszász típusú, magán jellegű felsőoktatási minőségbiztosítási rendszer is. Az új felsőoktatási törvénytervezetnek a jelenlegi, a magyar nyelvű képzésre nézve meglehetősen előnyös formában való elfogadása és hatályba lépése esetén az RMDSZ képviselőire fontos szerep hárulhat végül az alkalmazási rendeletek kidolgozásában, amin sok múlhat azt illetően, hogy milyen mértékben nyílik lehetőség a BBTE és a MOGYE keretében működő magyar tagozatok intézményi helyzetének a konszolidálására.

A felsőoktatási piac szereplőinek a viszonylatában a helyzet összetett: míg a magánjellegű (Sapientia EMTE, PKE) és a kihelyezett tagozatokkal működő magyarországi egyetemek esetében a döntéshozói mozgásteret jelentős, addig a román állami költségvetésből támogatott helyek fölött rendelkező felsőoktatási intézmények (BBTE, MOGYE, Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem) magyar tagozatai többnyire passzív szemlélői annak, ami a romániai felsőoktatási piac magyar nyelvű alrendszerében történik, illetve annak, ahogyan intézményeik vezetőségének a döntései lecsapódnak a magyar nyelvű oktatás kilátásaira. Az állami intézmények magyar tagozatai önállóságának az intézményes megerősítése már csak azért is kívánatos volna, hogy a magyar nyelvű oktatásnak is helyet adó állami egyetemek – a fokozottabb mértékben önálló magyar tagozataik révén – a felsőoktatási piac dinamikájának

alakulása szerint igazítható kínálatukat a gyorsan változó kihívásokhoz. Az esetek jelentős részében ennek a kínálatnak nem csupán a román állam kerekei között fenntartott hagyományokhoz kapcsolódó nemzetpolitikai jelentősége van, hanem olyan szakmai tétje is, amelyeket a magánegyetemek még hosszú ideig nem lesznek képesek biztosítani. Ezeknek a mégoly konszolidált szakmai presztízzsel és szerteágazó nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező egyetemeknek a magyar tagozataitól azonban nem lehet elvárni, hogy megtartsák, illetve növeljék a magyarul tanuló hallgatók számát, ha nem áll módjukban, hogy önállóan alakítsák ki válaszaikat a környezet kihívásaira, illetve amennyiben ezeknek a tagozatoknak folyamatosan a rossz hírét lehet kelteni annak okán, ahogyan az egyetemi szintű vezetés kezeli őket. Azt, hogy a tagozati önállóságnak milyen előnyei vannak az élesedő verseny körülményei között, beszédesen illusztrálja a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem, amely az intézményi innovációnak köszönhetően jelentősen javított az elmúlt években a piaci részesedést tükröző mutatóin.

2000-ben a magyar kormány egyoldalú, az erdélyi magyarok felhatalmazásával nem rendelkező döntést hozott az erdélyi magyar magánegyetem létrehozására és annak magyar költségvetési forrásokból való normatív támogatására vonatkozóan. Ez a döntés, amelyet az előző tíz év sikertelen egyetemalapítási kísérletei és a román államnak a kérdésben tanúsított merev elzárkózása tett indokolttá, a magyar nyelvű egyetemi képzés több fontos hiányosságát korrigálta, és látványosan dinamizálta az erdélyi magyar felsőoktatást: egy új szereplő színrelépésével, a szakkínálat bővülésével, új oktatási helyszínek megjelenésével elindult a verseny egy olyan piacon, amelyet addig döntő mértékben az állami egyetemek ellenőriztek. A verseny jótékony hatása mellett ma több olyan fejleménnyel is számolni kell, amelyek a piaci logika markáns érvényesülésének a következményei, adott esetekben a felsőoktatás közszolgálati jellegének és az oktatás minőségének a kárára.

Az elkövetkező években számítani lehet arra, hogy a romániai felsőoktatási kínálat jelenlegi hiányosságait és fogyatékosait további szereplők fogják kihasználni: várható, hogy a soron következőkben magyarországi és rangos külföldi egyetemek újabb kihelyezett tagozatokat nyitnak Erdély területén, ami a verseny további éleződését fogja eredményezni. Amennyiben az újonnan megjelenő kínálat megfelelő színvonalú, akkor a verseny jótékony hatása fog érvényesülni: az erdélyi magyar népességnek a felsőoktatási programok iránt érdeklődő része gazdagabb kínálatból válogathat, a verseny követelményeihez fölzárkózni képtelen felsőoktatási intézmények pedig meg fogják érdemelni a sorsukat. Ha azonban az új kínálat kétes minőségű, illetve környezetidegen, akkor az erdélyi magyar felsőoktatás jövője iránt elkötelezett, a kérdésben illetékes közpolitikai szereplőkre, illetve felsőoktatási piac

jelenlegi, befolyásos szereplőire vár a feladat, hogy az illetékes hatóság hiányát pótolva létrehozzák és működtessék az intézményi szelekció, a minőségbiztosítás és a további fejlesztések fölött gyakorolt ellenőrzés intézményesített kereteit, az erdélyi magyarság hosszú távú fennmaradását lehetővé tevő érdekekkel összhangban.

Függelék

A romániai magyar felsőoktatás fejlesztésének alapelvei

1. A romániai magyar nyelvű felsőoktatás intézményes kereteinek a fenntartása és további bővítése a romániai magyarok alapvető fontosságú közösségi érdeke. E felsőoktatás nélkül elképzelhetetlen a romániai magyarság megmaradása.
2. A romániai magyar felsőoktatás fenntartása és fejlesztése, önálló magyar nyelvű egyetem létrehozása és működtetése elsősorban a román állam feladata a kisebbségi közösség igényei szerint és az e közösséghez tartozó szakemberek részvételével, ám a szakmai feltételek biztosítása és a források kibővítése céljából ugyanilyen lényeges az anyaországi szerepvállalás is. Folyamatosan törekedni kell a többségi állam és az anyaország közötti komplementer funkciók kialakítására és kibővítésére.
3. A nemzeti közösség alapvető érdeke, hogy legyenek meg a romániai magyar felsőoktatás további fejlesztésének intézményes keretei. Ez feltételezi többek között azt, hogy a különféle fejlesztések előzetes kutatásokra és szaktanácsadásokra támaszkodjanak, a kisebbségpolitikai döntések és a szakmai megfontolások legyenek összhangban egymással, legyen mindenki számára belátható a személyes, az intézményi, a helyi és a közösségi igények és érdekek rangsorolása.
4. A romániai magyar felsőoktatással kapcsolatos közösségi döntéseknek egyaránt figyelembe kell venniük a hagyományokat, az elért képzési értékek megőrzését, a meglévő vagy megteremthető szellemi kapacitást, valamint a felsőoktatás új – az eltömegesedéssel összefüggő – kihívásait. Az eltömegesedés, a felelősség és a megfontoltság hiánya máris érzékelhető károkat okozott éppen a pedagógusképzésben, a magyar közoktatás színvonalában.
5. A magyar nyelvű felsőoktatás vonatkozásában fenntartással kell kezelni mindazokat a kezdeményezéseket, amelyek veszélyeztetik a kialakult intézményi megvalósításokat, az elért eredményeket. Kisebb-

- ségi vonatkozásban még inkább figyelembe kell venni a humán és anyagi természetű erőforrások szétforgácsolásának veszélyét.
6. Noha elképzelhetők olyan megfontolások, amelyek szerint egy adott képzés (a hagyomány vagy más lokális érdek miatt) mintegy „önmagáért” létezik, az új kezdeményezésekkel kapcsolatos döntéseknél az általánosabb közösségi érdek megkívánja a munkaerő-piaci szempontok figyelembe vételét. Ezeknek a szempontoknak a mellőzése éppen az 5. pontban jelzett erőforrások pazarlását eredményezheti és veszélyeztetheti a diplomás fiatalok elhelyezkedését, boldogulását.
 7. A felsőoktatás eltömegesedésével fontos az elitképzés és tömegképzés közötti egyensúly megteremtése, bizonyos (elit)szakok megóvása az eltömegesedéstől. Ez egyrészt azt is jelenti, hogy meg kell teremteni, és hosszútávon fenn kell tartani az elitképzés intézményi kereteit és feltételeit (szakkollégiumok, láthatatlan kollégiumok stb. révén), ám másrészt azt is jelentheti, hogy olyan minőségi képzéseket kell fenntartani, amelyek a közösségi (munkaerő-piaci) igényeket is figyelembe veszik.
 8. Fontos, hogy a felsőoktatási minőségbiztosítás kiépítése ne csak jogszabály által előírt feladat legyen, hanem olyan valós igény, amely az érdekeltek/érintettek (közoktatás, munkaerőpiac szereplői, hallgatók, oktatók), egyszersmind a közösség érdekeit is figyelembe veszi. Fontos lenne a minőség közösségi – romániai magyarok érdekeit figyelembe vevő – nyilvános, konszenzuális meghatározása is, különösen a pedagógusképzés vonatkozásában.
 9. A konkurencia ellensúlyozására támogatni kell a magyar nyelvű felsőoktatási intézmények közötti hálózatos együttműködések, ugyanis ez által a rendszer fenntartása hatékonyabb lehetne, illetve sikeresebben tudna anyagi és humán erőforrásokat önmagába bevonni.
 10. A romániai magyar felsőoktatás fejlesztési irányainak kijelölésénél figyelembe kell venni az EU és az Európai Felsőoktatási Térség nyújtotta lehetőségeket, illetve a sajátos Kárpát-medencei magyar felsőoktatási térség érdekeit is.

Jegyzetek:

¹ Az *Évkönyv* szerkesztőinek nyomtatékos kérésére a tanulmány utolsó fejezetét adjuk itt közre, illetve a tanulmányunk egyik függelékéként szereplő *Alapelveket*. A szerzők az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottsága Felsőoktatási Munkacsoportjának tagjai.

² Ez a fejezet az MTA Kolozsvári Területi Bizottságának 2010. szeptember 23-án Kolozsvárott megtartott felsőoktatási munkakülése keretében a magyar nyelvű felsőoktatásban érdekelt intézmények vezetői, illetve képviselői által megfogalmazott észrevételek, valamint az elemzés véleményezésére felkért szakértők és oktatáspolitikusok írásban megfogalmazott véleményének és javaslatainak a figyelembe vételével készült. A megfogalmazott kritikák és módosítási javaslatok alapján az elemzés szövege több további részlet tekintetében is módosult, illetve kiegészült.

³ A dolgok jelenlegi állása szerint valószínűsíthető ugyan, hogy a lényegesen nagyobb döntéshozói szabadsággal rendelkező magánegyetemek gyorsabban alkalmazkodnak a piac követelményeihez, azt azonban lehetetlen előre jelezni, hogy ez milyen mértékben fog tükröződni az állami egyetemek magyar nyelvű kínálatával szemben a magánegyetemeket választók számának az alakulásában.

Tonk Márton

Jelen és jövő a romániai magyar felsőoktatásban

Nem akármilyen feladattal kell megbirkóznia annak, aki manapság a romániai magyar felsőoktatás helyzetéről és célkitűzéseiről kíván átfogó elemzést nyújtani. A kérdéskör mára ugyanis egy nagyon komplex, egymástól igen eltérő szempontokat és megfontolásokat egyesítő problematikává terebélyesedett, s így az erre irányuló vizsgálódások is több szakterületen való jártasságot, alapos tájékozottságot, számos statisztikai adat és „háttér-információ” ismeretét követelik meg. Éppen ezért jelen tanulmány szerzője őszinte tisztelettel és elismeréssel adózik mindazon szakemberek, intézmények, testületek teljesítménye előtt, akik – beleértve az elmúlt két naptári évet is – kisebbségi magyar felsőoktatásunk állapotának és feladatainak átfogó elemzését igyekeztek elvégezni. Tekintettel kellett legyenek ugyanis az európai oktatási rendszer átalakulására (Bologna-folyamat), illetve az ebből adódó hazai következményekre; ismerniük kellett a romániai, ezen belül pedig a magyar nyelvű felsőoktatásra vonatkozó statisztikai adatokat; munkaerőpiaci elemzéseket és mutatókat, keresleti-kínálati prognózisokat, s nem utolsósorban demográfiai adatokat kellett összekapcsolniuk oktatáspolitikai megfontolásokkal; jártasaknak kellett lenniük a hazai felsőoktatásra vonatkozó törvényes-normatív keretek, illetve az azok által biztosított fejlesztési lehetőségek terén; tájékozottak kellett legyenek a romániai normatív finanszírozás, illetve a magyarországi támogatáspolitikai által biztosított lehetőségekre nézve – és a sor bizonyára még folytatható. Mindehhez hozzáadódik a romániai magyar felsőoktatás jelenét és jövőjét alapvetően meghatározó, a különböző stratégiai tanulmányok egyértelmű közös elemét képező nemzet- és kisebbségpolitikai szempont, vagyis azok az elvek és célkitűzések, melyeknek kontextusában a szűk szakmai-oktatáspolitikai metszetben egyébként könnyen kezelhető kérdések is problematikussá, értelmezhetővé, vitathatókká válnak.

Jelen tanulmány nem tekinti céljának az így körvonalazódó, igen komplex kérdéskör teljes, kimerítő elemzését. Nem törekszünk az erdélyi magyar felsőoktatás jelenének történelmi távlatokból, múltból, hagyomá-

nyokból való levezetésére, s annak argumentálására sem fogunk kitérni, hogy miért döntő fontosságú egy nemzeti közösség számára az anyanyelven zajló, önálló, teljes képzési spektrumot felölelő felsőoktatás. Oktatáspolitikánkban ugyan komoly jelentőségű, ám az alábbi elemzés tárgyköréhez szintén nem tartozó problematikát jelent a magyar felsőoktatásnak az általában vett európai felsőoktatás kihívásainak, gondjainak összefüggéseibe való behelyezése. Nyilvánvaló tény ugyanis, hogy a romániai magyar felsőoktatás jelenlegi problémáinak, feladatainak egy része teljesen azonos a hazai román, de a magyarországi magyar, s ezen túllépve az egységes európai felsőoktatás (az ún. *Európai Felsőoktatási Térség*) gondjaival. Ilyenek, az egyetemek, egyetemi oktatók által manapság igen jól ismert kihívások: a felsőoktatás eltömegesedése, illetve az a tény, hogy a korábbi, általánosnak mondható érettségi vizsga szintjét lassan a szintén általánosnak mondható egyetemi alapképzési (BSc – *Bachelor of Science*) oklevél jelenti; szintén ebben az összefüggésben jelent komoly gondot az eltömegesedés, illetve a normatív támogatási (az ún. „fej-kvóta”) rendszer negatív következményei által eredményezett minőségromlás, a mennyiség és minőség imperatívusza között „vergődő” felsőoktatás; szintén világ és európai szintű kihívás a felsőoktatási intézmények piaci szereplőkké való válása, s az ebből adódó stratégiai problémák (túlkínálat, versenyhelyzet, stb.) kezelése; de ugyanakkor említhetnénk az elméletileg létező, ám uniós szinten igen nehézkesen működő ekvivalens tanrendek és oklevelek kérdéskörét is. Nem véletlen tehát, hogy az utóbbi évek külföldi és hazai oktatáspolitikai szakirodalmának előterében ezeknek a jelentős kihívásoknak, gondoknak az elemzése, a Bologna-rendszer előnyeinek és hátrányainak megvitatása, a belőle adódó negatív következmények feloldásának a keresése állott – beleértve természetesen a romániai magyar felsőoktatásra vonatkozó vizsgálódásokat is.

Amint azt a korábbiakban már jeleztük, van ugyanakkor a romániai (más szóval: a legtágabban értelmezett erdélyi) oktatáspolitikának egy megkerülhetetlen nemzetpolitikai, nemzetstratégiai komponense is, mely elsősorban a felsőoktatásunk jövőképevel kapcsolatos elemzésekre, vitákra nyomja rá bélyegét. Ez a szempont, a *jelen* és a *hogyan tovább* kérdése, melynek tárgyalására tanulmányunkban a továbbiakban törekszünk, annak reményében, hogy kimerítő, mindenre kiterjedő válaszokat ugyan nem, de talán végiggondolásra érdemes szempontokat tudunk megfogalmazni a felsőoktatásunk stratégiai kérdéseire érzékeny szakemberek, oktatók és társadalmi nyilvánosság számára.

Az erdélyi magyar felsőoktatás pillanatnyi helyzetének vizsgálatához vegyük alapul a legutolsó lezárt, teljes egyetemi esztendő, vagyis a 2009/2010-es tanévet. Az alábbi táblázat összesítve tartalmazza azokat az intéz-

ményeket és helyszíneket, amelyek keretében és ahol jelenleg a magyar nyelvű felsőoktatás döntő része zajlik, feltüntetve egyszerre mind a hallgatói és a főállású oktatói összlétszámot is.¹

A 2009/2010-es egyetemi év – számokban

Intézmény ²	Oktatás helyszíne	BSc hallgatók	MSc hallgatók	Egyéb	Hallgatók összes	Főállású oktatók összes
Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE)	Kolozsvár és kihelyezett tagozatok magyar képzései (Gyergyószentmiklós, Sepsiszentgyörgy)	5586	1185	300	7071	327
Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE)	Csíksereda, Kolozsvár, Marosvásárhely	1874	-	-	1874	184
Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyászati Egyetem (MOGYE)	Marosvásárhely	Nincs adat	Nincs adat	Nincs adat	1500	125
Partiumi Keresztény Egyetem (PKE)	Nagyvárad	880	70	-	950	86
Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem (MME)	Marosvásárhely	118	48	21 (PhD)	187	27
Protestáns Teológiai Intézet (PTI)	Kolozsvár	119	119	-	119	14
Összesen					11 701	763

Forrás: a szerző.

A 2009/2010-es egyetemi év utolsó adatsora – a közel 12.000 hallgatói, illetve a 800 felé tartó alapállású oktatói összlétszám – mindenekelőtt arra a pozitív tényre világít rá, hogy az erdélyi magyar nyelvű felsőfokú képzési kínálat, a diáklétszám, illetve a magyar oktatói-szakemberi állomány az elmúlt 20 évben folyamatosan bővült. A táblázatból jól kivehető, hogy az 1989-es politikai rendszerváltás óta földrajzi kiterjedésében, hallgatói-oktatói létszámában fokozatosan kiépült Erdélyben egy ún. *magyar felsőoktatási rendszer*. Ennek ellenére viszont továbbra is fennáll a magyar fiatalok (többségiekhez viszonyított) alulreprezentáltsága a romániai felsőoktatásban, és az a diagnózis is érvényes marad, hogy bizonyos szakterületeken továbbra sincs magyar nyelvű egyetemi oktatás. (Ilyenek például az állatorvosi képzés, az

agrárképzés, a mérnöki és zenei szakok egy jelentős része, a 2010-es esztendőben pedig e tekintetben talán egyetlen pozitív „áttörést” könyvelhettünk el: a Sapientia-EMTE kolozsvári kara keretében elindult – újraindult – az erdélyi magyar jogászképzés. A teljes anyanyelvű képzési spektrum hiányosságai ugyanakkor még tovább árnyalhatók, ha szétválasztjuk a felsőoktatáson belül az alap, a mesteri és doktori képzések lefedettségét.)

Érdekes, lényeges problémára világít rá a hallgatói összlétszámra vonatkozó adat is. Ha a táblázatban nem szereplő magyarországi kihelyezett képzések diáklétszámára is tekintettel vagyunk, akkor durva közelítésben azt mondhatjuk, hogy a 2009/2010-es egyetemi évben, teljes ciklusokkal számolva, 12.000 diák tanult az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatási rendszerben. A különböző típusú – alap, mesteri, doktori – képzések eltérő időtartamát, illetve az azokban részt vevő hallgatók súlyozott számarányát figyelembe véve (vagyis a tárgyév összesen 12.000 diákját 3,8-4 év képzési átlagidővel elosztva) arra a következtetésre jutunk, hogy az elemzett tanévben egyetlen egyetemi évfolyamon körülbelül 3000 hallgató tanult magyar nyelven, Erdély különböző felsőoktatási intézményeiben – s ez a létszám az első alapképzésben, az ún. „másoddiplomás képzésben”, illetve a több szak oktatásában párhuzamosan részt vevő diákokat egyaránt tartalmazza. Felsőoktatási intézményeink belső statisztikái alapján ugyanakkor elmondhatjuk, hogy egyetlen egyetemi évfolyamot alapul véve körülbelül 2000-2200 főre tehető azon hallgatók száma, akik frissen (vagy korábbi években) érettségiztként, „első egyetemesként” iratkoznak be valamely felsőoktatási intézmény magyar nyelvű alapképzésébe. Mi is tehát tulajdonképpen a probléma ezekből a számadatokból kiindulva?

Egy sor, az elmúlt években készült felmérésből tudjuk, hogy 2006 óta nagyjából állandó, 8300-8500 közötti létszámú érettségire jelentkező magyar diákkal számolhatunk Erdélyben, s 8000 körüli azoknak a száma, akik sikerrel teszik le líceumi záróvizsgáikat. Ha most a két számadatot összevetjük, akkor jól látható, hogy érettségiző fiataljainknak gyakorlatilag csupán az egy-egyede folytatja aztán tanulmányait valamely magyar nyelvű egyetemi képzésben. Ezt a tényállást a közelmúltban a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Felsőoktatási Munkacsoportja által készített tanulmány, valamint a gyergyószentmiklósi Omnibus Kft. által elvégzett középiskolai felmérés is megerősítette, rávilágítva egyszersmind arra is, hogy a magyarul érettségizők körülbelül fele tanul tovább felsőoktatásban, közülük pedig nagyjából 50-50% arányban vesznek részt romániai magyar, illetőleg romániai román nyelvű képzésekben.

A romániai (erdélyi) magyar felsőoktatás további problémáját, kihívását jelentheti a jelenlegi viszonylagos „bezártság” feloldása, a hazai és nemzet-

közi tudományos életbe való erőteljesebb, határozottabb bekapcsolódás. Megfogalmazható ugyanis az a diagnózis, hogy a magyar nyelvű felsőfokú képzéseink jelenlegi oktatási-tudományos kooperációi túlsúlyban Magyarországra irányában épültek ki, ami kétségtelenül természetes, s egyben pozitív tény, de ugyanakkor egy viszonylagos „nyelvi bezártság” veszélyével is járhat. Ezt a tényállást erősítik meg az elmúlt évek hallgatói mobilitására vonatkozó statisztikái (az erdélyi magyar diákok esetében elsősorban Magyarország a célország), de ugyanannak a „nyelvi bezártságnak” a tünete lehet a néhány szakterületen tapasztalható alacsony mértékű magyar-román tudományos és szakmai kommunikáció is.

A romániai magyar felsőoktatás jelenének és jövőjének elemzése során természetesen nem kerülhetjük meg az önálló állami magyar egyetem létének, lehetőségének a kérdését sem. Az 1989-es politikai rendszerváltás (vagy még messzebbre visszanyúlva, a Bolyai Egyetem 1959-es megszüntetése) óta a romániai magyar kisebbség jogos – s mindezidáig sikerrel nem járó – állandó igénye, követelése a romániai, állami finanszírozású, önálló magyar egyetem létrehozása. Az erdélyi magyar közösség eme jogáról, óhajáról természetesen sem most, sem pedig a jövőben nem szabad lemondani – már csak a román államnak a saját (kisebbségi) állampolgáraihoz fűződő közfeladatai okán sem.

Az elmúlt 21 év, különösen pedig az elmúlt egy évtized magyar nyelvű felsőoktatáshoz kapcsolódó eseményei, történései kapcsán viszont joggal tehető fel a kérdés, hogy miként lenne célszerű a jelenlegi egyetemi viszonyok között az önálló állami magyar egyetem létrehozása és működtetése, hogy mit is értünk, mit is érthetünk ma a „Bolyai Egyetem” kifejezés alatt. Jelen tanulmány szerzőjének határozott meggyőződése, hogy az egykori kolozsvári magyar egyetem neve mára már kilépett konkrét „földrajzi” határai közül, kiemelkedett a valamikori épület-együttes falainak és folyosóinak szűken értelmezett teréből – s napjainkra a „Bolyai Egyetem” az általában vett erdélyi, önálló, állami finanszírozású magyar felsőoktatás szimbólumává nőtte ki magát.

A Bolyai Egyetem szimbólumába manapság gyakorlatilag minden beletartozik, ami az erdélyi magyar közösség megvalósulatlan igénye, követelése, óhaja saját felsőfokú oktatása vonatkozásában. Amennyiben ez így van, válaszra váró kérdést jelent, hogy mely utakon, milyen stratégiák szerint tölthető-töltendő ki tartalommal ez a szimbólum, ráadásul oly módon, hogy az így megfogalmazódó jövőkép számoljon a hazai román és magyar felsőoktatás, valamint a romániai és a magyarországi politika realitásaival, s egyszersmind a kivitelezés pragmatikájával is. A magunk részéről – figyelembe véve az elmúlt bő két évtized szakmai-társadalmi nyilvánosságában körvonalazódó

főbb toposzokat is – a teljes spektrumú, önálló, magyar nyelvű állami felsőoktatás céljának elérése vonatkozásában alapvetően három lehetőséget, három „jövőkép-elemét” tartjuk elemzésre érdemesnek: 1) az önálló, 1959-ben megszüntetett Bolyai Egyetem jogörökösét jelentő állami egyetem visszaállításának gondolatát; 2) az önálló magánegyetemi hálózat (azaz a Sapientia-EMTE és a Partiumi Keresztyén Egyetem négy oktatási helyszíne által képviselt egyetemi rendszer) román állami finanszírozásának kérdését; végül pedig 3) a jelenlegi romániai magyar nyelvű – állami és magán – egyetemi oktatás szereplői lazább-szorosabb szövetségének és közös érdekképviselőtének lehetőségét („konzorcium”-elv).³

Ami a kolozsvári Bolyai Egyetemnek, mint a jelenlegi Babeş–Bolyai Tudományegyetemből kiváló, a fennálló strukturális-, személyi-, hallgatói- és vagyoni viszonyok kettéosztásából létrejövő önálló állami magyar egyetemnek a gondolatát illeti, úgy gondoljuk, hogy ennek ma négy ok miatt nincs tulajdonképpeni realitása. Egyfelől az 1989-es változások pillanatától gyakorlatilag mindmáig hiányzik a román főhatalom részéről az a határozott és valós politikai akarat, mely egyáltalán lehetővé tehetné az egykori Bolyai Egyetem visszaállítását, az elkobzott és államosított javak, épületek, vagyontárgyak visszaszolgáltatását. Ez utóbbiak tekintetében – „egyetem-üggyel” együtt vagy attól függetlenül – az erdélyi magyar közösségnek továbbra is fenn kell tartani a jogorvoslat igényét és követelését. Az „osztódással” létrejövő önálló egyetem realitását tovább csökkenti az a tény is, hogy a BBTE magyar tagozatán belül, az oktatók körében hosszú ideje nincs megfelelő konszenzus ezt a kérdést illetően: az egyetemből való kiválásnak, önállósulásnak, illetve a jelenlegi status quo fenntartásának egyaránt számos híve, elkötelezettje van, s az egyetértés eme hiánya kétségtelenül a „kiválás” politikai érvényesítésének a lehetőségét is gyengíti.⁴ Ugyanakkor pedig – a főleg az egyetem román vezetése által megfogalmazott célkitűzések ismeretében – azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a magyar tagozat „kivonása” gyakorlatilag a BBTE Kelet-Közép-Európa egyik legnagyobb multikulturális, mintaértékű felsőoktatási intézményévé válásának többször kinyilvánított stratégiai célját tenné súlytalanná, komolytalanná. Az így értelmezett önálló magyar egyetem realitása ellen szóló negyedik, egyben utolsó ok az erdélyi magyar felsőoktatási kontextus utóbbi tíz évben történt lényeges megváltozása, a PKE és a Sapientia-EMTE létrejötte, az egyre bővülő diáklétszámmal és szakspektrummal való működése.

Rendszerint ez utóbbi kontextusban fogalmazódik meg az önálló magyar állami egyetem megvalósításának másik alternatívája is. A Partiumi Keresztyén Egyetem már elnyert, illetve a Sapientia-EMTE hamarosan bekövetkező akkreditációjával ugyanis formálisan teljesül a román állami finanszí-

rozás törvény által szabályozott igényelhetőségének feltétele (a román állam finanszírozhat a területén, a nemzeti oktatási rendszer keretében működő magánegyetemet). Ez európai léptékben nem lenne precedens nélküli helyzet, hisz a magánintézményi státustól az állami felé haladó európai intézményi modellt jelent a turkui egyetem (mely hat évtized „magánstátus” után vált, 1981-ben, állami intézménnyé), de kevert finanszírozási formában működik a bolzanói egyetem is (ez esetben az 1997-es intézményalapító törvény egy olyan nem állami egyetem létrehozását mondta ki, melynek esetében az állam hozzájárul az oktatás és a kutatás költségeihez).

A jelenleg magyarországi költségvetési forrásból működő magánegyetemi hálózatnak a román állami finanszírozás igényét oktatási közfeladatok átvállalásának okán kétségtelenül meg kell fogalmaznia, de a követelés indirekt, s ténylegesen problematikus eredménye lehet a romániai magánegyetemek közötti „diszkriminatív” bánásmód megjelenése: mely indok alapján támogatja a román állam a területén működő magyar magánegyetemi hálózatot, míg a többi hazai felsőfokú magánintézményt viszont nem? Ebben a kontextusban a hazai állami támogatás elnyerésének megvalósíthatósága, realitása csak akkor volna lehetséges, ha a Sapientia-PKE rendszert a román állam, a romániai magyar kisebbség teljes körű anyanyelvű felsőoktatásához hozzájáruló, közfeladatokat ellátó intézményekként valamiféle „kiemelt” státusszal ruházza fel. Egy ilyen megoldásnak azonban meglehetősen hiányosak és homályosak a törvényes-normatív feltételei, miként az is igaz, hogy jelen pillanatban a román politikai elit elég határozottan elzárkózik a magyar magánegyetemi hálózat bármilyen típusú támogatásának lehetősége elől.

Az önálló, állami finanszírozású magyar egyetem létrehozása e forgatókönyvének kivitelezhetőségét tovább nehezíti az a kérdés is, hogy ez esetben miként viszonyulnak majd egymáshoz a jelenlegi állami magyar egyetemi tagozatok, illetve a szintén román állami finanszírozásban (is) részesülő magánegyetemi hálózat által felvállalt közfeladatok? Másfelől közelítve a kérdéshez: milyen algoritmus szerint, milyen intézményi megosztásban finanszírozza majd a román költségvetés a kisebbségi adófizetőkkel szembeni *egyszeri* kötelezettségeként is felfogható, teljes szakképzési spektrumot?

Az önálló magyar nyelvű tudományegyetem harmadik alternatívájaként megfogalmazható ugyanakkor egy köztes, kevert, ám a fentiekhez képest talán könnyebben és gyorsabban kivitelezhető megoldás is. Egyszerű kifejezéssel élve kérdésünk és javaslatunk úgy hangzik, hogy nem lenne-e célszerű a romániai önálló magyar egyetemet (vagyis mindazt, amit a „Bolyai Egyetem” szimbóluma alatt értünk) a ma létező felsőoktatási intézményeinkből, hálózatszerűen „összerakni”? Egy lazább-szorosabb szövetségen alapuló konzorcium-típusú együttműködésre gondolunk, melynek legfontosabb sze-

replői a korábbi táblázatban is feltüntetett, magyar nyelvű oktatást folytató intézményeink: BBTE magyar tagozata, Sapientia-EMTE, PKE, Művészeti Egyetem magyar tagozata, Orvostudományi és Gyógyszerészeti Egyetem magyar tagozata, a Protestáns Teológiai Intézet. Egy ilyen összefogás, egy ilyen hálózat földrajzilag (Nagyváradtól Csíkszeredáig), illetve diszciplinárisan is kiadja a (majdnem) teljes képzési spektrummal rendelkező erdélyi tudományegyetemet, vagyis azt, amit ma a „Bolyai Egyetem” követelése, szimbóluma jelent számunkra. A közel teljes magyar nyelvű szakkínálat és az átfogó területi, földrajzi kiterjedés mellett az így értelmezett egyetemi szövetség kétségtelen előnye lehetne a ma létező egyetemeink közötti stratégiai egyeztetés kényszere, a magyar nyelvű felsőoktatás specifikus gondjainak jóval erősebb érdekképviselete, „lobby-ereje”, s nem utolsósorban a román állami finanszírozás együttes kérelmezésének lehetősége a magyar anyanyelvű felsőoktatást biztosító (azaz közfeladatokat ellátó) intézményrendszer számára. Fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy egy ilyen együttműködés (szövetség) talán segíthet az amúgy egymástól jelenleg független, kimondottan vagy éppenséggel kimondatlanul érvényesülő intézményi stratégiák egymáshoz igazításában, egy relatíve egységes erdélyi magyar felsőoktatási jövőkép megfogalmazásában – s mindezt ráadásul úgy tenné, hogy a konzorciális működés keretei között megmaradhatna az egyes intézmények önállósága.

„Bolyai Egyetem”?

Persze ennek a megoldásnak is megvannak a maga kérdőjelei és kivitelezési nehézségei. Így például a jelenlegi állami egyetemek keretében működő magyar tagozatoknak kétségtelenül nagyobb önállósággal és függetlenséggel kell rendelkezniük, vagyis olyan mértékű működési és döntéshozatali autonómiával, melynek alapján „szerződő félként” is be tudnak lépni egy Erdély-szintű magyar felsőoktatási szövetségbe. Ugyanakkor pedig az egyetemi konzorciumba belépő intézmények akadémiai közösségének és vezetőinek ténylegesen is fel kell vállalnia egy ilyen típusú magyar felsőoktatási jövőképnek az értelmét és megvalósítását – adott esetben éppen a szövetséget alkotó egyetemek szűken értelmezett intézményi érdekeinek és stratégiáinak a közös érdek javára történő feladása árán. Ha e tekintetben nem születnek ésszerű, a hazai magyar felsőoktatás jövőjének valóban alárendelt egyezségek, konszenzusok, szövetségek, s amennyiben egyetemeink továbbra is hajlamosak lesznek az erdélyi magyar kisebbség oktatási, képzési igényeit, s az ezekből származtatott stratégiai célokat külön-külön, s ráadásul kizárólagosan felvállalni – nos, ez esetben féltő, hogy a fürdővízzel együtt kiömlik majd a gyerekek is, s hogy az erdélyi magyar felsőoktatás sokféle jövőképre irányuló viták közepette végül éppen a lényeg fog elveszni.

Jegyzetek:

¹ A kimutatáshoz szükséges adatszolgáltatásra 2010 júniusában került sor, a felsőoktatási intézmények közvetlen lekérdezésével. A szerző ezúton is köszönetet kíván mondani a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar tagozata, a marosvásárhelyi Művészeti Egyetem, a Partiumi Keresztény Egyetem vezetői (Magyar Tivadar rektorhelyettes, Gáspárik Attila és János-Szatmári Szabolcs rektor urak), illetve az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem magyar tagozata, a Protestáns Teológiai Intézet és a Sapientia-EMTE főtitkárságai készséges együttműködéséért, beleértve az adatszolgáltatás korrektségét, „kozmetikázatlanságát” is.

² A táblázat első oszlopában azok az intézmények szerepelnek, melyek az elmúlt néhány esztendőben mind területi fedésük, mind pedig oktatói és hallgatói létszámuk tekintetében az erdélyi magyar felsőoktatás gerincét alkották. Nem hagyhatjuk ugyanakkor említés nélkül, hogy magyarországi egyetemek (Károli Gáspár Református Egyetem, Debreceni Egyetem, Budapesti Corvinus Egyetem, Modern Üzleti Tudományok Főiskolája) további, kihelyezett alapképzéseket működtetnek Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Nyárádszeredán és Székelyudvarhelyen, ugyanakkor pedig a Budapesti Gazdasági Főiskola és a Budapesti Corvinus Egyetem székhelyen kívüli mesterképzéseket indított Kolozsváron és Csíkszeredában. Ezek a képzések – formájukat tekintve – eltérő jellegűek, van közöttük nappali tagozatos és levelezői egyaránt.

³ A romániai magyar felsőoktatás stratégiájára, jövőképre vonatkozó diskurzusokban az elmúlt időszakban két olyan elképzelés is megfogalmazódott, melyeket – elsősorban célszerűségük és pragmatikus vetületeik miatt – a magunk részéről igen kevésbé tartunk reálisnak. Az egyik az újabb, a már meglévők mellett létrehozandó önálló egyetem gondolata,

melynek értelme alaposan megkérdőjelezhető pusztán a Romániában érvényben lévő, igen hosszadalmas – legalább tíz esztendő felölölő – felsőoktatási akkreditációs procedúra ismeretében. A másik elképzelés a Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretében működő magyar tagozatot helyezni át a Sapientia-PKE hálózatba, mely esetben viszont erős kockázati tényezőt jelenthetne a jelenleg román állami támogatással működő magyar nyelvű képzések hallgatói normatívájának az elvesztése.

⁴ Tudatában annak, hogy manapság az ilyen típusú vélemények, értékelések érzékeny pontokat is érinthetnek, e tanulmány szerzője fontosnak tartja megjegyezni, hogy diagnózisát nem „külső szemlélőként”, hanem a magyar tagozat jövőbeni státusára vonatkozó viták egyik résztvevőjeként, az 1996-2006 közötti periódusban pedig a BBTE főállású oktatójaként szerzett tapasztalatok alapján fogalmazta meg.

Társadalmi kihívások és válaszok

Somai József

Válságkezelés Romániában. A keresleti és kínálati görbe eltolódásának következményei

Romániát később érte el a gazdasági válság, mit sok más országot? Vagy később ismerték fel, hogy Romániának sincs szabadulása a válságból?

Az első kérdésre nincs egyértelmű válasz, sőt indokok sincsenek az igazolására. A második kérdésre viszont választ ad nemcsak a feltételezett felismerés kérdése, hanem az a tény is, hogy a válság súlyossága, súlyosbodása Romániát az európai uniós országok utolsó helyeire helyezi Görögország és Bulgária mellett.

Igaz viszont az, hogy a megszorítások korszakát éljük. Megszorítások megalkotóin kívül azonban majdnem mindenki egyetért abban, hogy ennek nem feltétlenül kellett most és így bekövetkeznie, különösen azok számára, akikre és ahogyan konkrétan alkalmazták az intézkedéseket Romániában. Az intézkedések kimentenék a gazdaságot abból a súlyos állapotból, ahova a gazdaságpolitika vezetett, s melyet a válságtényezők mellett a neoliberais „gyeplőt bedobó” gazdasági működés is terhel. A 2010-es óriási tüntetések, legyenek hazaiak avagy brüsszeliek, mind világos visszajelzések a megszorításos gazdaságpolitikával szemben, amely nehéz megpróbáltatás elé állította a munkavállalókat és munkáltatókat egyaránt.

Az elvonások, a megtakarítások közgazdaságtanát jól ismeri a gazdaságtudomány elmélete. Sok szó esik azonban ma a megszorításokról, viszont ennek a fogalomnak nincs kialakult gazdaságtudományi elmélete, pedig az utóbbi évek válságjelenségeinek szakértői és gazdaságpolitikuskai mind gyakrabban élnek ezzel a fogalommal. Sőt, a világviszonylatban kialakult két tábor vitája még nem dőlt el, mivel egyfelől sem a gazdaságélénkítő programok, másfelől sem a megszorításos programok nem igazolhatták egyértelműen jogosságukat. A kérdés: az útkeresés közepette mindkét tábor pozitívumainak hatásait kihasználók lehetnek a „győztesek”?

A romániai gazdaságpolitikában kimondottan a megszorítások uralkodtak. Nézzük meg előbb azt, kire is hatott leginkább ez az „áldozathozatal”?

Ha közelebbről keressük az „áldozatokat”, elsősorban a munkavállalókat találjuk leginkább érintve a megszorító intézkedések alkalmazása által, őket követik a nyugdíjasok...

A megszorító intézkedések célját a törvényhozó, a költségvetés egyensúlyának visszaállításáról szóló intézkedéseket tartalmazó 2010/118. és 119. számú törvények alapján valósítaná meg. Ezek szerint a költségvetési egyensúly megvalósítását a személyi jövedelmek lefaragásában, vagyis főleg a munkavállalókra és nyugdíjasokra történő áthárításában látta, mintha az övék lenne a felelősség a gazdaság államcsőd felé való bukdácsolásáért. Nézzük meg a „bűnös” kategóriáknak az orszáért hozott kényszer-áldozatát egy kicsit közelebbről.

A munkavállalók áldozathozatala tételesen a következő volt: a 2010. július 1-jei kezdettel valamennyi állami és helyi költségvetésből fizetett bér, zsold, járulék 25%-ának csökkenése; ugyancsak 25%-kal csökkennek a szintén az alkalmazottak rovására költségvetésből fizetett pótlékok is (állandó, vagy ideiglenes jellegű külföldi kiküldetésért valutában fizetett pótlékok; a lakóhelyükön kívül tevékenykedő oktatói személyzetnek járó utazási költségmegtérítés, valamint az oktatói személyzetnek évi 6 utazásért járó 50%-os kedvezmény; katonai, közrendészeti és biztonsági szervek alkalmazottainak étkezésért, felszerelésért, egyenruha beszerzéséért járó költségek; havi házbért megtérítő költségek; a papok és egyházi személyek fizetése; akadémikusoknak fizetett pótlékok). Továbbá 15%-kal csökkennek a következő jövedelmek: munkanélküliségért járó segélyek, beleértve a lakhelyen kívüli munkafelvételért járó támogatásokat; kollektív elbocsátásokért kifizetett járulékok; gyermeknevelésért kifizetendő járulék, ennek csökkentett összege nem lehet kisebb, mint havi 600 lej; akadémikusok leszármazottainak fizetett járulékok; tudomány, kultúra és sport terén végzett kiváló érdemekért fizetett pótdíj; az 1989. decemberi fordulatkor szerzett érdemekért járó jutalék. Megszűnnek: a helyi közösségeket szolgáló munkálatokra felvett munkanélküliségért járó támogatások; állami vállalatok, kereskedelmi társaságok által végrehajtott kollektív elbocsátások miatt munka nélkül maradt személyek különleges támogatása; minden egyes elevenen született gyermekért járó egyedi támogatás; az oktatói személyzetnek nyújtott támogatás könyvek és didaktikai programok beszerzésére.

A nyugdíjasokon segített az Alkotmánybíróság, ugyanis alkotmányellenesnek ítélte a velük kapcsolatos intézkedést: felmentette őket a 15%-os nyugdíjcsökkentés alól, azonban még mindig erősen veszélyeztetettek az

ország elnöke és a kormány adóalkalmazási céljainak a körvonalazódása által. Mindemellett csökkentették a nyugdíjas házasársát túlélő özvegynek járó nyugdíjpótlékot; csökkent 25%-al a magánnyugdíj rendszert felügyelő bizottság alkalmazottainak bére, megszüntették a nyugdíjasoknak járó üdülési jegyeket, és erősen korlátozták a kor előtti nyugdíjazási lehetőségeket.

A munkavállalót és a nyugdíjast is érintették még a június 30-án megjelent 59. számú törvényerejű sürgősségi kormányrendelet (Hivatalos Közlöny 442. sz.): a több lakással rendelkezők pótdójáról szóló utasítás, amely úgy változott meg, hogy az ezzel kapcsolatos pótdót minden lakás után ki kell fizetni, még akkor is, ha az nincs bérbe adva. És további negatív következményt jelent, igaz meghatározott körben, a 2000 köbcentiméternél nagyobb hengerkapacitással rendelkező személyautók adójának a növelése is.

Bár kisebb mértékben, de más kategóriákat is érintenek az intézkedések, azonban a fenti két társadalmi kategória országmentő áldozatra ítéltetett, annak ellenére, hogy a döntéshozók olyan felhatalmazást nem kaptak a választóktól, hogy államterheket csak bizonyos társadalmi kategóriákra sózzanak rá. Az intézkedéseket a kormánykoalíció kezdeményezte és hajtja végre, kiszemelve főleg ezt a két társadalmi kategóriát, mintha azok ez idáig társadalmi favoritok, kiváltságosak lettek volna, és a társadalmi javak elosztásánál ez idáig többletjavakhoz jutottak volna.

Ez a társadalmi igazságtalanság az éremnek csak az egyik oldala. A legnagyobb csapás viszont abban rejlik, hogy a döntéshozóink közgazdaságilag egy teljesen hibás koncepcióra alapoztak. Rövid távon, látszatra ugyan egyensúlykiigazító intézkedéseknek tűnhetnek a bevezetett intézkedések, valójában azonban egyensúly rombolóvá váltak a valós gazdasági folyamatok hosszabb működése alatt. Érdemes lett volna Mugur Isărescu, a Román Nemzeti Bank elnökének figyelmeztetésére odafigyelni, aki a munkavállalókra és munkáltatókra rótt nagy járulékok törvénybeiktatását nagy veszélynek tekintette, mivel szerinte: „Nem szabad eltántorítani az embereket a munkától az óriási adókkal. Ha a munkáltatókat és a munkavállalókat óriási adók kifizetésére kényszerítjük, rádöbbenünk, hogy ezzel csak elveszünk a munkakedvüket, amely nagyobb nyugdíjakat eredményezne”¹. Az intézkedések a keresleti tényezők korlátozását jelentik, melyek előbb-utóbb visszahatnak a teljes gazdasági mozgásra.

S ezért beszéljünk egy pár szóban a kereslet-kínálatról:

A kereslet fogalmán a közgazdaságtan egy vagy több jószág azon mennyiségét érti, amit az általunk vizsgált személy vagy személyek csoportja adott ár (árak) mellett az adott jószágból (javakból) *megvásárolni képes* és *hajlandó*. A kínálat egy vagy több jószág azon mennyisége, amivel az általunk

vizsgált személy/vállalat vagy személyek/vállalatok csoportja *rendelkezik*, és azt adott ár mellett *eladni is hajlandó*. Ez közgazdászok számára világos.

Egyáltalán nem biztos azonban, hogy a kereslet megegyezik azzal a mennyiséggel, amely végül a piacon gazdára lel, mert ha megegyezne, akkor a kereslet és kínálat görbéi ott találkoznának, ahol a kereslet és kínálat jószáginak a mennyiségei találkoznak. A valóságban ilyen nincs, tehát ezek a görbék állandó eltolódásban vannak egymáshoz viszonyítva. Áralakulás szempontjából nem mindegy, hogy milyen az eltolódás, mivel a metszéspontok alakulása tükrözi az áralakulást. Az utóbbi időben neves közgazdászok hangsúlyozzák, hogy alapvető célkitűzés az alternatíva szembeállítása a neoklasszikusnak nevezett közgazdaságtannal, amely a spontán piaci ár-szabályozást véli meghatározónak, s amelyet a válság kialakulása legfőbb okának tartanak.

Tudjuk, hogy a kormányok többsége a gazdasági válság megfékezése érdekében fiskális szigorot hirdetett meg. Paul Krugman Nobel-díjas amerikai közgazdász nemrég kifejtette, hogy a megszorítások helyett inkább anticiklikus, keresletélénkítő intézkedésekkel lehetne életet lehelni a gazdaságba. Szerinte az eladósodás miatti aggodalom rossz tanácsadó, hiszen a fiskális szigor csak elmélyíti a recessziót, rövid távon fontosabb a keresletélénkítés és a munkahelyteremtés, a hiánycsökkentés viszont csak hosszú távon lehetséges. A kiadáscsökkentés tovább mélyíti a válságot.

Ismert, hogy a privát gazdaság költségvégrehajtása és a költségvetési végrehajtás egymástól elválk, viszont bizonyos költségterületenként egymáshoz kapcsolódik. A két terület szereplői hivatásszerűen különválnak, más és más társadalmi szereppel, az egyiknek a gazdasági rendszer konkrét működtetése, a másiknak az államháztartási felelősség jut. A közös érdekszféra ott jelentkezik, hogy a privát gazdasági szférát törvény kötelezi az államháztartás fenntartására (adók, járulékok stb.), az államigazgatásra tartozik viszont a gazdaságélénkítő szerep kötelezettsége.

Véleményünket megerősítő tény, hogy a torontói G20 előtti napokban (2010. július első hete) Paul Krugman a *The New York Times* hasábjain megjelenő írásában² bírálta a gazdasági megszorítások németországi, illetve amerikai híveit, s kijelentette: „Sok közgazdász – köztük jómagam is – óriási hibának tekinti ezt a megszorítások irányába tett fordulatot”. Nemcsak ő, hanem Soros György is bírálja a berlini deficitcsökkentő, megszorító lépéseket, mely egyik oka az euró mélyrepülésének. Dani Rodrik, a Harvard Egyetem politikai gazdaságtan professzora úgy fogalmaz *Ki veszítette el Európát* című cikkében, hogy: „Ha az adott helyzetben Németország elutasítja a kereslet élénkítését és külső többletének lefaragását, ráadásul ragaszkodik az EKB konzervatív inflációs céljaihoz, akkor aláássa az európai prosperitás és egység kilátá-

sait, mert a deficités államokat hosszú évekig gazdasági visszaesésre és nagyarányú munkanélküliségre kárhoztatja.”³

Krugman szerint az amerikai deficitcsökkentők egyszerűen képmutatók, le akarják faragni a nélkülözőknek szóló juttatásokat, de a gazdagok pénzügyi kedvezményeit nem. A *The New York Times*-ban „Költekezz ma, takarékoskodj később!” cím alatt azon csodálkozik, miért nem érti a világ, hogy most kell növelni a kiadásokat, amikor a gazdaság lefékeződött és később kell takarékoskodni, amikor már magához tért. A fizetések csökkenése mélyíti a válságot c. cikkében⁴ azt írja, hogy a munkavállalók attól tartanak, hogy az Egyesült Államokban egyre többen kénytelenek kevesebb fizetésért dolgozni, mivel félnek, hogy nem találnának új munkát, ha nem fogadják el a munkáltató szerződés módosítási ajánlatát. Arra figyelmeztet, hogy a csökkenő keresetek és a rossz gazdasági kilátások miatt tovább lassul az amerikai gazdaság. A munkavállalók közül egyre többen kénytelenek kevesebb fizetésért dolgozni. A munkanélküliségtől féltő alkalmazottak kénytelenek elfogadni a rosszabb feltételeket is. Mindez azonban recessziós spirált indíthat el, s a bérek csökkenésével és a rossz gazdasági kilátások következtében visszaesik a kereslet, ami a gazdaság további lassulását és a munkanélküliség növekedését idézi elő. Hiába válnak versenyképesebbé a vállalatok a fizetés-csökkentések és a megszorítások révén, ha közben a bérek országos visszaesésével a fizetőképes kereslet is csökken. Szerinte az ördögi körből csak egyféleképpen lehet kitörni: újabb gazdaságélénkítő csomagokra van szükség a bankok hitelezési kedvének növelése és a munkahelyteremtés érdekében, különben hosszú és mély válság következhet.

A már említett torontói tanácskozás is csak ajánlatokat tartalmaz a „növekedésbarát kiadás-csökkentés” elve alapján. A laza megfogalmazás mellett a fent említett csúcstalálkozón élesen váltak két táborra a résztvevők. USA, Kína, Brazília, India fenntartják a gazdaságnövelő intézkedések fontosságát, és nem tartják jelentősnek a költségvetési kiadások csökkentését, míg az EU nagyobb országai, mint Nagy-Britannia vagy Németország, a válságból kivezető utat elsősorban a költségek drasztikus lefaragásában látják, amit viszont Krugman, Soros és Danik is keményen bíráltak.

Joseph Stiglitz, másik Nobel-díjas közgazdász a budapesti Közép-Európai Egyetemen (CEU) tartott sajtótájékoztatóján⁵ mondta nemrég, hogy „nem a költségvetési megszorítások jelentik a megoldást a gazdasági válságra”. Stiglitz – a jelenleg uralkodó neoklasszikus közgazdaság egyik legélesebb bírálója – szerint, a tudományos életben több évtizede ismertek a neoklasszikus elmélet hiányosságai, így például a tökéletes informáltság és a racionális döntés feltevései, mégis egyeduralmódóvá vált a nemzetközi intézmények és a nemzetgazdaságok szintjén. Most azért tartanak konferenciát, hogy össze-

fogják az alternatív modelleket, hogy ezáltal jobban megérthessük a jelenlegi gazdasági helyzetet, s új, lehetséges szakpolitikákat ajánljanak fel a döntéshozóknak. A válság megmutatta: „nem állíthatjuk, hogy a gazdaságok öngyógyítóak lennének”. A Columbia Egyetem professzora elhibázottnak nevezte az Európában elterjedő megszorító jellegű gazdaságpolitikákat. A költségvetési nadrágszj-húzás, csak a piac egyes szereplőinek, egész pontosan a pénzügyi piacnak kedvez, azoknak az embereknek, akik miatt a válság kialakult. „A piaci szereplők rövidlátók, csak a hiányról beszélnek ahelyett, hogy azt néznék, mire is költik a pénzüket az államok” – jelentette ki a professzor.

A görög válság elkerülhető lett volna, ha egységes alapot hoznak létre. A most elindított reformok túl későn érkeztek számukra. Mindenképpen előtérbe kell kerülnie az állam kiigazító szerepének ott, ahol még nem késő.

Románia kormánya (korrektebben kormánykoalíciója és parlamenti többsége) az említett alternatívákkal ellentétben, a kiadások lefaragásának változatát részesítette előnybe. Azt is tudjuk, hogy az IMF szerint a kiadások csökkentésének romboló hatását ellensúlyozni lehetne a fogyasztás növelésével, valamint a tőke és munkaerő terhelés csökkentésével, amelyekre viszont a román aktuális gazdasági csomagokban nem látunk ellensúlyozó intézkedéseket. A kereslet drasztikus gyengülése nem is olyan hosszú távon súlyos egyensúlyi zavarokat fog okozni. Az államtitkárok és alprefektusok számának bejelentett megnyirbálása sem a gazdaságélénkítő kategóriába tartozó intézkedés, igen jelentéktelen hatású, inkább kirakatrendezés, a megszorító intézkedésekhez tartozó „megtakarításokhoz” viszonyítva is.

Ha már külgazdasági példákkal foglalkoztunk, vajon jelent nekünk valami tanulságot az indiai, kínai, amerikai vagy német példa? Másként értelmezve: lehet a gazdaságaink között analógiát találni? Bizonyosan vannak jelenségek, amelyek hasonlóak, főleg a gazdaságot károsan érintőkre érdemes odafigyelni. Hasonló véleményt fejtett ki a már idézett Joseph Stiglitz, aki szerint a növekedés ösztönzése célravezetőbb stratégia, mert egyszerre növeli a jólétet és mérsékli a deficitet.

George F. Hemingway amerikai üzletember véleménye is kategorikus, aki keményen bírálja a Nemzetközi Valutaalap (IMF) által kelet-közép-európai országokra kényszerített megszorításos gazdaságpolitika felvállalását. Egyetért Orbán Viktor politikájával, aki az IMF értésére adta, hogy kormánya nem feltétlenül kíván a jövőben a nemzetközi szervezetek pénzügyi támogatására támaszkodni, mert szerinte: „A mostani gazdasági világválság egyre több elemző szerint nem egy szokásos recesszió, hanem vagy egy W típusú ismétlődő válság, vagy a 20-as évek végén lezajlott depresszióra hasonlító jelenség. Egyik lehetőség sem segíti Magyarországot kilábalását a gazdasági válságból. Nem kell gazdasági lángésznek lenni annak felismeréséhez,

hogyan az IMF által javasolt ‘megszorítások’ végrehajtása nem áll Magyarország érdekében. Az ilyenfajta politikailag kivitelezhetetlen és gazdaságilag kimondottan káros recept csak a jelenlegi kormány lejáratását és a gazdasági recesszió mélyítését szolgálná. Ezzel kapcsolatban két dolgot érdemes megjegyezni. Az egyik az, hogy az USA kormánya az IMF receptjétől merőben eltérő irányt választott: megszorítások helyett gazdaság-élénkítésbe kezdett. Hogy ez mennyire sikeres lépés, a jövő dönti el, de az biztos, hogy az Orbán-kormány szkeptikus hozzáállása az IMF gyógymódjához nem valami amatőr megközelítés, hanem egy más irányú gazdaságpolitika tudatos keresése.”⁶ Igaz, a jövő dönti majd el, hogy ez mennyire sikeres lépés, de az tény, hogy az Obama kormánya is az IMF ajánlásától eltérően megszorítások helyett gazdaságélénkítésbe kezdett. Hemingway véleménye szerint „az Orbán kormány szkeptikus hozzáállása az IMF gyógymódjához nem valami amatőr megközelítés, hanem egy másik irányú gazdaságpolitika tudatos keresése.”⁷

Ugyanakkor a román gazdaságpolitika ragaszkodik az IMF támogatáshoz, s aláveti magát az általuk diktált feltételrendszernek, mint általában a legtöbb európai uniós ország.

Japán gazdaságpolitikája a pénzügyi válság idején szintén igazolja, hogy a gazdaságélénkítő politika vezethet a megoldáshoz. Bár Japánban hamarabb jelentkeztek a válság jelei, a gazdaság elhúzódó gyengeségei a kereslet felfelpumpálása érdekében a kormány feltámasztotta a foglalkoztatást, a bankok próbálkoztak a hitelezés fellendítésével, és ha az ország gazdasága a pangás időszakát éli, még sincs pénzügyi válság.

Ha szétnézünk a hazai tájakon, tapasztalhatjuk az ellenzéki mászlást a kormánykoalíció koncepciójával szemben, sőt Czédli József, az RMDSZ-hez közelálló gazdasági szakember is mondja, igaz légüres térbe, hogy: „Törvénytarakban ismertett kormányrendeletekből is kitűnik, a költségvetési kiadások csökkentésével kíván kilábalni a gazdasági válságból, amit megtévez újabb adóterhek kiszabásával is. Mindezeknek igen kétséges, helyesebben ellentétes hatásuk van a gazdaságnövekedés szükségességével szemben. Még rosszabb lett volna a helyzet, ha az Alkotmánybíróság nem vétózta meg a nyugdíjak 15%-os csökkentését, mivel az is hozzájárult volna a belső fogyasztás csökkenéséhez.”⁸ Czédli és még mások mondják, mondják a magukét, de hiába.

Minden intézkedés ellenére a válság legsúlyosabban érintette az ingatlanpiacot. Válságban az építőipar, az ingatlanpiac fellendülése még sokáig várat magára. Ennek néhány egyszerű oka van: az ÁFA-növekedés a fogyasztási cikkek árának növekedését vonta maga után; munkanélküliek számának a növekedése; a hivatalnoki szektor alkalmazottainak 25%-os bér-

csökkentése; valamint a fent jelzett alkalmazottak és nyugdíjasok terhére rótt költségmegtakarítások. Ezek a kivonások a keresleti tényezőkből vezettek az ingatlan-tranzakciók erős visszaeséséhez, vagyis az ingatlan árak drasztikus csökkenéséhez, tehát nincs pénz az ingatlanpiaci tranzakciókra. A legújabb statisztikák szerint az ingatlan-tulajdonoknak az árszintje 2009 június és 2010 június között megközelítőleg 30-40%-kal csökkent a 2008 június és 2009 június közötti időszakhoz viszonyítva. Görögországban is a romániaihoz hasonló eset alakult ki, még annál is súlyosabb a helyzet a válság által erősen sújtotta országban olyannyira, hogy helyenként az ingatlan árak esése elérte a 80%-ot is a 2007-2008-as árakhoz viszonyítva. A keresleti tényezők zsugorodása okán még így sem a hazai vevők, hanem inkább a külföldiek vásárolják fel az ingatlanokat. Ez a veszély Romániában is fennáll. Ebben a tekintetben továbbra sincs pozitív elmozdulás, stagnál az ingatlanpiac.

Nyilván az ingatlanpiac mellett más ágazatok is súlyos krízisbe kerültek. A GfK Románia által készített, s nyilvánosságra hozott felmérésből kitűnik, hogy például az illatszerekből 21, a tisztítószerekből 19%-kal kevesebbet vásároltak 2010 első hat hónapjában, mint 2009 azonos időszakában.⁹ Ez a jelenség megfigyelhető a legtöbb ágazatban.

Mára bizonyossá vált, hogy kormányvezetésünk rossz lóra tett, rossz irányba vitte az országot, ennek negatív következményei ismételten a lakosságra hatnak majd vissza, mert erőteljesen elmélyítik a gazdasági függőséget a külgazdaságokkal szemben, miközben a belső gazdaságélénkítő szerepre csak a külső tőkeberuházások nyújthatnak kiutat, aminek a következménye nem lehet más, mint Románia kiárusítása. A megszorítások áldozatai mindezért bizonyosan nem hibásak, viszont nehéz megbocsátani a törvényalkotóknak, hogy téves koncepció mellett teszik le a voksot, mert nemzetközi „tanácsadók” ezt javallják, hogy „mentsék” az országot. Ha képtelenek szakmailag felfogni a tévedést, akkor nem ország-mentő, hanem országsüllyesztő feladatra szánták magukat, akár tudatosan a hatalom megtartása érdekében, akár akaratuk ellenére is. A tudatlanság viszont sem mentesít a felelősségtől.

Míndamellet, hogy Románia 2010-ben Don Quijote-i küzdelemmel próbálkozott kilábalni a pénzügyi válság okozta súlyos gazdasági helyzetből, és a 2010-es év második felében sem mutat pozitív elmozdulást a gazdaság növekedése, közben a világgazdaságban komoly jelek mutatták ugyan, hogy fokozatosan maga mögött hagyja a világ a pénzügyi válságot, és újabb figyelmeztető válságjelek intik óvatosságra gazdasági vezetőket. A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) adatai szerint a világkereskedelmi forgalom dollárárfolyamon számítva 25,7%-kal nőtt 2010 első negyedében és 25,8%-kal a második negyedében az előző év hasonló negyedéhez viszonyítva.

Ami az Európai Uniót illeti, a felmérés megállapítja, hogy „Európában 1,2% körüli lehet a gazdasági növekedés üteme, ez másfél százalékkal kevesebb, mint amennyinek kellene lennie”.¹⁰ Ez a helyzet viszont még mindig azt jelenti, hogy az Európa Unió gazdaságának a versenyhátránya komoly marad a világ többi versenytársáéhoz viszonyítva.

Ebben a keretben is Románia rosszabb versenyhelyzetű, mint Európa. Az [origo] hírportál elemzéséből kiderül, hogy mindössze három ország lesz a világon, amelyik a 2010-2011-es évek összesített GDP-ét nézve még mindig hanyatlík, mégpedig Venezuela, Görögország és Románia. Igaz, hogy a 2011-es évre Romániának már 1,55%-os növekedést látnak az IMF közgazdászai, azonban az ez éves szintű 1,9%-os visszaesés két év átlagában nulla alatt marad, aminek a következménye valóban nem más, mint a recesszió további elhúzódása. Ennek a helyzetnek a kialakításában és fenntartásában az aktuális kormányának a szerepe evidencia. Juhász Jácintnak, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Közgazdaságtudományi kara dékánhelyettesének az [origo]-nak tett nyilatkozata szerint: „Az inkompetens, impotens egyhelyben toporgó, határozott gazdaságpolitikai koncepcióval nem rendelkező kormány a legfőbb oka az elhúzódó román recesszióknak.”¹¹

A román országos statisztikai intézet szerint, úgy tűnik, hogy Románia 2011 elejére kijutott a recesszióból, miután az első negyedévben 0,6%-kal nőtt a román bruttó össztermék (GDP). Az INS előzetes adatai szerint a 0,6%-os növekedést a tavalyi negyedik negyedévhez képest regisztrálták. Amint már említettük a múlt év júniusában 25%-kal kurtították a közalkalmazottak fizetését, amiből év elejétől egyelőre 15%-ot kaptak vissza. Az áfát 5 százalékponttal, azaz 24%-ra emelték a korábbi 19%-ról, a közszférában körülbelül százezer embert bocsátottak el. Ebben az évben a kormány elsősorban az állami vállalatok hatékonyságát akarja növelni, ami akár több tízezer újabb elbocsátást jelenthet.

A BCR elemzői szerint az idei gazdasági növekedés 2%-os lehet, ha nem következik be újabb nemzetközi recessziós helyzet, ami bizonyosan Románia érzékeny gazdasági állapotára is kihat. Így is Romániában lesz a leglassúbb a gazdasági növekedés a 2004 óta Európa Unióhoz csatlakozott országok közül.

Jegyzetek:

¹ V.ö. *Krónika* 210. október 14.

² Lásd *The New York Times*, 2010. július 2.

³ Idézi fent jelzett cikkében Paul Krugman.

⁴ *The New York Times*, 2009. május 4.

⁵ 2010. szept. 8.

⁶ *Népszabadság* 2010. szeptember 9.

⁷ Uo.

⁸ Törvényesített megszorító intézkedések, *Új Magyar Szó*, 2010. július 10-11.

⁹ *Krónika*, 2010. szeptember 2.

¹⁰ *Krónika*, 2010. szeptember 3-5.

¹¹ *Krónika*, 2010. október 19.

Portik Izabella

A romániai munkaerőpiac és az oktatási rendszer

Egy ország munkaerő-piaci helyzetének vizsgálata során elengedhetetlen az adott ország makrogazdaságának, főbb gazdasági mutatóinak elemzése, ugyanis ezek az adatok nagymértékben meghatározzák a keresleti és kínálati összefüggéseket, a mi esetünkben azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják a munkaerő iránti keresletet és kínálatot.

A munkaerő-piaci egyensúly vizsgálata során kitérek Románia bruttó hazai termékének, fogyasztói árindexének, reálbérei alakulásának 2000-2009-es időszakra vonatkozó adataira, ezek kapcsolatát a foglalkoztatottsággal számos közgazdász által bizonyított elmélet támasztja alá, és ezek segítségével próbáltam megfogalmazni néhány, a munkaerőpiacra vonatkozó következtetést. Bár a foglalkoztatottság és más makrogazdasági tényezők kapcsolatát elemző elméletek kevésbé alkalmasak a romániai gazdaság vizsgálatára, mert azok egy-egy pontosan meghatározott nemzetgazdaság összefüggéseit vizsgálták (Okun megállapításai az amerikai gazdaságra, Philips megállapításai az Egyesült Királyságra vonatkoztak), fontosnak tartom ezek megemlítését, és valójában ezekre alapozom a makrogazdasági mutatók kiválasztását is.

A foglalkoztatottság és bruttó hazai termék kapcsolata

A bruttó hazai termék (GDP) a legismertebb gazdasági teljesítménymérő mutató, amely a vizsgált nemzetgazdaság által előállított termékek és szolgáltatások összértékét adja meg. A reál GDP az árak változásának hatását próbálja kiküszöbölni azáltal, hogy a termékeket és szolgáltatásokat egy kiválasztott bázisév árain veszi figyelembe. (Mankiw 1999)

Arthur Okun közgazdász vetette fel elsőként a munkanélküliség és reál GDP kapcsolatának kérdését, amelyet az a megállapítása követett, hogy a munkanélküliségi ráta és a reál GDP kapcsolata negatív irányú, mivel a munkanélküliek nem járulnak hozzá a termékek és szolgáltatások mennyiségének növekedéséhez, csupán a foglalkoztatottak, ezért a reál GDP csökkenésekor csökken a foglalkoztatottak száma, így értelemszerűen a munkanélküliségi

IV. Társadalmi kihívások és válaszok Portik Izabella: Foglalkoztatottság Romániában

rátának emelkednie kell. (Mankiw 1999) Az Okun által meghatározott kapcsolat képletes formája:

$$\text{Reál GDP \% - os változása} = 3\% - 2 * \text{munkanélküliségi ráta \% - os változása}$$

Fontos megjegyezni, hogy Okun megállapításai az amerikai gazdaságra vonatkoznak, miszerint a munkanélküliségi ráta minden egyes százalékpontnyi növekedése a reál GDP 2%-os visszaesésével jár. Számításai alapján az amerikai gazdaság technikai haladása önmagában 3%-os reál GDP növekedést eredményez.

Összegezve tehát a foglalkoztatottság és a termelés egyenes arányú kapcsolatban vannak egymással, ugyanis recesszió idején a termelés csökkenése magával vonja a foglalkoztatottság csökkenését is, fellendülés esetén pedig a növekedését. (Hall-Taylor, 1997)

Románia reál GDP-jének és foglalkoztatottsági arányának alakulását a 2000-2009-es időszakra vonatkozóan az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: **A reál GDP és foglalkoztatottsági arány változása 2000-2009 között**

Év	Reál GDP változás (%)	Foglalkoztatottsági arány változás (%)
2000	2,4	-0,32
2001	5,7	-0,95
2002	5,1	-7,69 ¹
2003	5,2	0,00
2004	8,5	0,17
2005	4,2	-0,17
2006	7,9	2,08
2007	6,3	0,00
2008	7,3	0,34
2009	-7,1	-0,68

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat adatai alapján.

Az 1. számú táblázat adatai alapján elmondható, hogy Románia gazdasága 2000-től folyamatos növekedésnek indult, az éves átlagos kibocsátás-növekedés előbb elérte az 5% körüli értéket (2001-2003), majd 2004-ben a vizsgált időszak legmagasabb növekedési ütemét figyelhettük meg, 8,5%-ot, és bár az ezt követő időszakban mérséklődött ez az ütem, 2006-2008 között átlagosan 7,3%-os reál GDP-növekedésnek lehettünk tanúi. A 2009-ben tapasztalható nagymértékű visszaesést a szolgáltatások iránti kereslet csökke-

nése okozta, amelynek legnagyobb hányadát az építőiparban és ingatlanpiacon végbement csökkenés tette ki.² A foglalkoztatottsági arány és reál GDP együttes vizsgálatakor kiderült, hogy a vizsgált évek többségében gazdasági fellendülés esetén nőtt a foglalkoztatottsági arány, míg gazdasági visszaeséskor csökkent a foglalkoztatottak száma.

Románia GDP-jét más közép-kelet-európai országok GDP-jével hasonlítottam össze, többek között Magyarországéval, Lengyelországéval, Szlovákiáéval, Csehországéval és Bulgáriáéval. Az Európai Unió Statisztikai Hivatalának adatai az egy fő által előállított és korrigált GDP-t mutatják, az úgynevezett PPS-t (Purchasing Power Standards), amely kiküszöböli a különböző tényezők (eltérő lakosság és különböző pénznem) eltéréseiből adódó különbségeket. Ez a korrigált mutató azt számolja ki, hogy a vizsgált ország GDP-je az EU-27 GDP-jéhez viszonyítva mekkora nagyságú. Ha a mutató értéke meghaladja a 100-at, akkor az adott ország egy főre eső bruttó hazai terméke nagyobb, mint az EU-27 átlaga.

2. táblázat: **Románia egy főre eső korrigált GDP-jének, foglalkoztatottsági arányának és munkanélküliségi arányának összehasonlítása közép-kelet-európai országok azonos mutatóival**

Év	GDP/fő PPS	Foglalkoztatottsági arány		Munkanélküliségi arány	
	2008	2008	2009	2008	2009
Csehország	80%	66,60%	65,40%	4,40%	6,70%
Szlovákia	72%	62,30%	60,20%	9,50%	12,00%
Magyarország	64%	56,70%	55,40%	7,80%	10,00%
Lengyelország	56%	59,20%	59,30%	7,10%	8,20%
Románia	42%	59,00%	58,60%	5,80%	6,90%
Bulgária	41%	64,00%	62,60%	5,60%	6,80%

Forrás: Eurostat.

Bár az Európai Unió Statisztikai Hivatalának 2008-as adatait véve figyelembe, Románia korrigált GDP-je a dolgozat elkészítésekor még nem nyilvános, a román gazdaság által előállított termékek és szolgáltatások értékének nagyon elenyésző növekedéséből, valamint az EU átlagos GDP-jének szintén csekély növekedéséből következtetve feltételezhető, hogy az előző évekhez viszonyítva (2006-ban 38,4; 2007-ben 41,6)³ a mutató értéke nem fog túlságosan nagy kilengést mutatni, megközelítőleg 41-43 közötti intervallumban fog mozogni.

Elmondható, hogy a vizsgált 6 ország közül Románia és Bulgária a legrosszabb pozíciókat foglalják el, 2008-ban az EU-27 átlagos GDP-jéhez viszonyított arányuk kevéssel haladta meg a 40%-ot, ezt követi Lengyelország 56%-kal, Magyarország 64%-kal, majd Szlovákia és Csehország, akik esetén ez az arány meghaladta a 70%-ot is. Érdekességgépp említendő, hogy a legmagasabb arányt Luxemburg érte el 276%-kal, vagyis az Európai Unió 27 tagországa által előállított termékek és szolgáltatások átlagos értékénél több mint másfélszer többet termelt (176%-kal).⁴

A vizsgált országok közül 2008-ban és 2009-ben Csehország rendelkezett a legmagasabb foglalkoztatottsági- és legalacsonyabb munkanélküliségi rátával. Foglalkoztatottsági arány szempontjából Bulgária Csehország után a legmagasabb rátákkal rendelkezett az elmúlt években, míg a sorrend végén Románia és Magyarország található.⁵ Munkanélküliség szempontjából az utóbbi két évben Szlovákia a sereghajtó, míg Csehország (2009: 6,7%, 2008: 4,4%) és Bulgária (2009: 6,8%, 2008: 5,6%) után Romániában figyelhettük meg a legalacsonyabb rátákat: 2009-ben 6,9%, 2008-ban 5,8%.⁶ Ennek tudatában levonható a következtetés, hogy egy adott nemzetgazdaság munkaerőpiaci mutatói és bruttó hazai terméke között szoros összefüggés van.

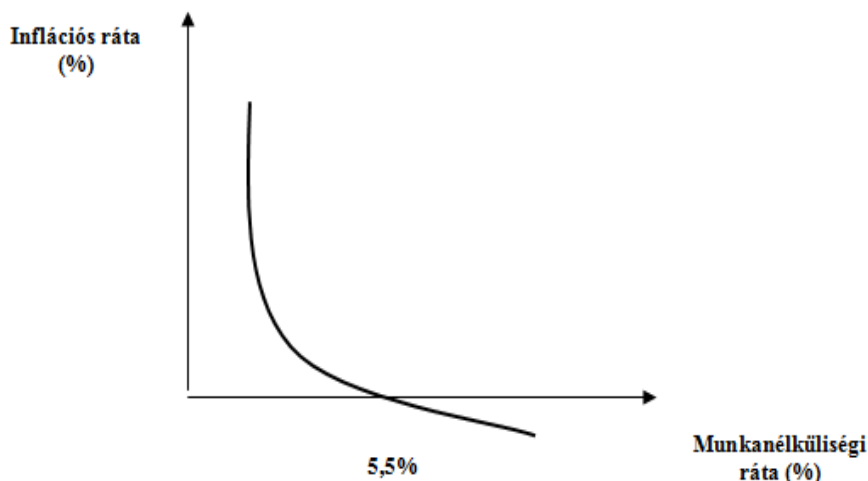
A munkanélküliség és az infláció kapcsolata

Az infláció az árak folyamatos és tartós növekedését jelenti. A fogyasztói árindex az árszint változására leggyakrabban használt mutató (CPI – Consumer Price Index), amely a javak és szolgáltatások árait fejezi ki egyetlen indexben. A CPI általában egy olyan fogyasztói kosár árváltozását vizsgálja, amely azon termékeket és szolgáltatásokat tartalmazza, amelyeket egy átlagos fogyasztó felhasznál. (Mankiw 1999: 62)

A munkanélküliség és az infláció szoros kapcsolatban áll egymással, amelyet híres közgazdászok statisztikai vizsgálatokkal alá is támasztottak. 1958-ban William Philips, angol közgazdász empirikus kapcsolatot mutatott ki a munkanélküliség, valamint az árak és bérek emelkedése között.⁷ Az eredeti Philips-görbe azt az összefüggést szemlélteti, mely szerint egy ország akkor tud alacsonyabb szintű munkanélküliséget elérni, ha megfizeti annak az árát az infláció növekedésével. Philips a vizsgálat során arra a következtetésre jutott, hogy ha rövid távon csökken a munkanélküliségi ráta, akkor növekszik azon szektorok száma, ahol túlkereslet tapasztalható a munkaerő iránt, ennek következtében a munkavállalók alkupoziója növekszik, ez a bérnövekedésben csapódik le, így az árak is megnőnek. (Mankiw 1999)

Az inflációs ráta és munkanélküliségi ráta közötti negatív kapcsolatot mutatja az 1. ábra.

1. ábra: Philips-görbe

Forrás: A szerző szerkesztése Philips megállapítása alapján

Hosszú időtávot véve alapul, már nem teljesül a Philips-görbe megállapítása ugyanis a munkanélküliségi ráta a természetes szinthez fog közeledni, függetlenül az inflációs ráta alakulásától, mivel hosszú távon a kereslet és kínálat összefüggései fogják kialakítani a munkaerő-piaci egyensúlyt. (Băcescu–Băcescu–Cărbunaru 1998: 686)

Románia 2000-2009-re vonatkozó fogyasztói árindex-változását a 3. táblázat mutatja, és elmondható, hogy 2006-ig deflációs folyamatnak lehettünk tanúi. Ez a tény azt jelenti, hogy, bár ugyanazon fogyasztói kosárért egy átlagos fogyasztó az egyes években többet kellett fizessen, de egyre kevesebb volt az előző évhez viszonyított árváltozás mértéke: 2000-től 2003-ig az egyik évről a másikra bekövetkezett árváltozás sorra +40%, +30%, +10% fölötti volt, míg az ezt követő periódusban +4%-ra mérséklődött. 2007-ben 2 százalékpontos árnövekedést figyelhettünk meg az előző évhez viszonyítva, majd 2008-tól újra deflációs folyamatot észlelhettünk.

A már említett közép-kelet-európai országok összehasonlításában Románia esetében azon termékek és szolgáltatások árváltozása, amelyeket egy átlagos fogyasztó vesz igénybe⁸ 2009-ben a 2005-ös bázisví adatokhoz viszonyítva +27,43% volt. A vizsgált hat ország körében csupán Bulgária esetében (+32,56%) volt tapasztalható nagyobb árváltozás az öt év leforgása alatt. A legalacsonyabb árváltozásokat 5 év során Szlovákia (+11,43%) és Csehország (+12,4%) esetében figyelhettük meg.⁹

2. táblázat: **Románia fogyasztói árindexének, inflációs rátájának és munkanélküliségi rátájának alakulása 2000-2009 között**

Év	Fogyasztói árindex (%)*	Inflációs ráta (%)	Munkanélküliségi ráta (%)
2000	140,7	40,70	7,3
2001	130,3	30,30	6,8
2002	117,8	17,80	8,6
2003	114,1	14,10	7,0
2004	109,3	9,30	8,1
2005	108,6	8,60	7,2
2006	104,87	4,87	7,3
2007	106,57	6,57	6,4
2008	106,3	6,30	5,8
2009	104,74	4,74	6,9

*decemberi adatok az előző év decemberi adataihoz viszonyítva

Forrás: TEMPO adatbázis , Eurostat

A reálbér és a munkanélküliség alakulása

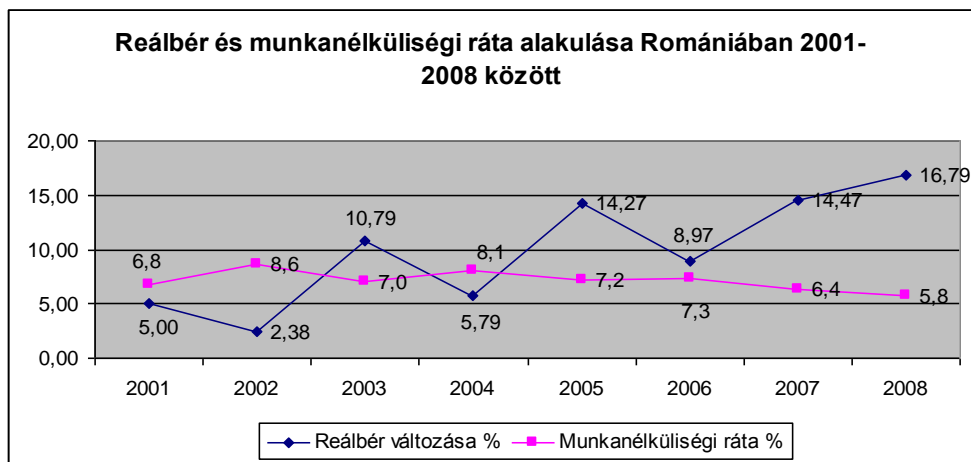
A reálbér nem más, mint a nettó nominálbér korrigálása az árváltozással, tehát a munkabér vásárlóerejét tükrözi: azt mutatja meg, hogy mennyi termék, illetve szolgáltatás vehető igénybe az adott bérosszezből.

$$\text{Reálbér} = \text{nominálbér} / \text{árszínvonal}.$$

A munkanélküliség egyik okának tekinthető a bér-rugalmatlanság, amely abból adódik, hogy a munkabérek nem járulnak hozzá a munkaerő-piaci egyensúly kialakulásához. Amikor a reálbér a munkaerő-piaci egyensúly fölött helyezkedik el, a munkaerő kínálata meghaladja a keresletet, ez pedig váratlan munkanélküliséghez vezet, ugyanis az adott bérszint mellett a dolgozni akarók száma magasabb, mint a munkahelyek száma. (Mankiw 1999: 160)

A reálbér és a munkanélküliségi ráta alakulását 2001-2008-ra vonatkozóan a 2. ábra mutatja. Az ábra igazolja, hogy magasabb munkanélküliségi ráta esetén a bérek vásárlóereje kevésbé nőtt, míg a munkanélküliségi ráta csökkenésekor a reálbérek nagyobb mértékű növekedése volt megfigyelhető. A legnagyobb reálbér növekedés 2008-ban következett be a vizsgált időperiódus alatt: a bérek vásárlóereje ekkor 16,79%-kal volt magasabb, mint az előző évben. A magyarázat erre, hogy a munkanélküliségi ráta csökkenésekor megnő a munkaerő iránti kereslet, nő a munkavállalók alkupozíciója, akik magasabb béreket fognak követelni.

3. ábra: Reálbér és a munkanélküliségi ráta alakulása Romániában 2001-2008 között

Forrás: saját szerkesztés TEMPO adatai alapján.

Románia munkaerőpiaca az Európai Unió viszonylatában

A foglalkoztatottság magába foglalja a munkanélküliség, aktivitás / inaktivitás alakulásának vizsgálatát. Ezeket az adatokat összehasonlítjuk Bulgária és az EU-27 megfelelő adataival.¹⁰ Az összehasonlítás célja az Európai Unióhoz 2007-ben csatlakozott két ország, Románia és Bulgária munkaerőpiaci hasonlóságainak, illetve különbözőségeinek a bemutatása, és ezek értelmezése a 27 tagországot magába foglaló EU átlagos adatait figyelembe véve. Ennek eredményeképp megállapítható lesz, hogy mely területen tapasztalható lemaradás, és melyeken sikerült a felzárkózás.

A munkaerő-állomány, avagy gazdaságilag aktív lakosság két fontos összetevőre bontható: a foglalkoztatottak valamint a munkanélküliek csoportjára. Előbb a foglalkoztatottsági arány, majd a munkanélküliségi arány vizsgálatát végzem.

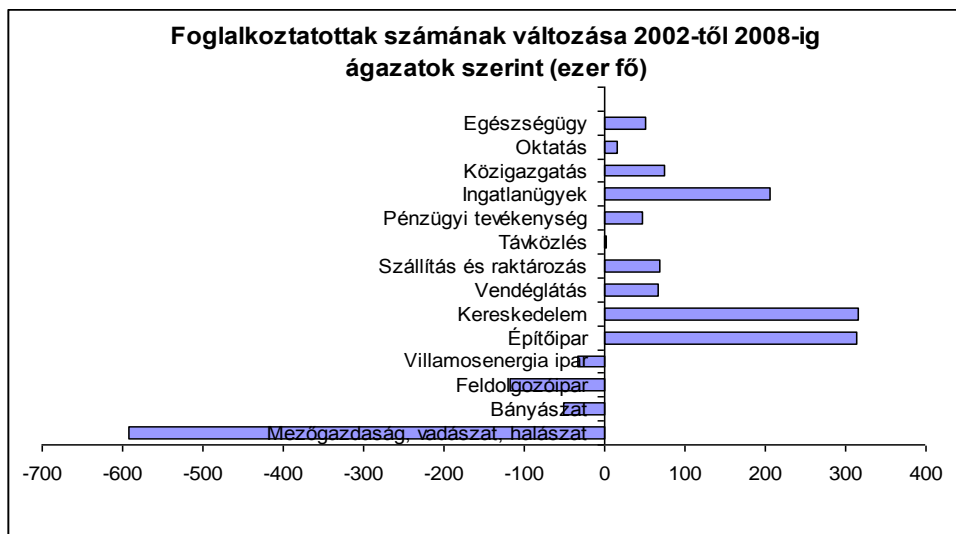
A foglalkoztatottak számának változása látható a 3-as számú ábrán főbb ágazatok szerint a 2002–2008-as időszakra vonatkozóan – az adatok természetesen a foglalkoztatottság alakulásának a világgazdasági válság előtti állapotára vonatkoznak.

Az alábbi ábrán megfigyelhető, hogy hat év leforgása alatt a mezőgazdaság, halászat és vadászat területén a foglalkoztatottak száma közel

IV. Társadalmi kihívások és válaszok Portik Izabella: Foglalkoztatottság Romániában

600.000-rel csökkent, míg a feldolgozóiparban dolgozók száma is több mint 118.000 fővel lett kevesebb, majd ezeket követi a bányászatban dolgozók száma, amely a vizsgált időszakban átlagosan 40%-os leépítést mutatott. A költségvetési intézmények mindegyikében nőtt az alkalmazottak száma: a közigazgatásban 50%-os, az egészségügyben 13%-os, az oktatásban 3%-os növekedést figyelhettünk meg. Jelentős létszámnövekedés volt az építőiparban, ahol szinte megduplázódott az alkalmazottak száma a hat év alatt, komoly az emelkedés kereskedelemben (+36%) is.

4. ábra: Foglalkoztatottak iparági lebontása

Forrás: saját szerkesztés a TEMPO adatai alapján.

Ha a 2010 februári ágazati adatokat vesszük figyelembe, és azokat 2009 ugyanazon időszakának adataihoz hasonlítjuk, arra a megállapításra jutunk, hogy összességében közel 500 ezerrel lett kevesebb az alkalmazottak száma (– 449.700), akik nagy valószínűséggel a munkanélküliek táborát gazdagítják. A legdrasztikusabb visszaesést a feldolgozóiparban figyelhettük meg (183.500 fővel csökkent ezen iparágban dolgozók száma), ezt követi az építőipar és a kereskedelem, amelyekben egyenként 76.000, illetve 68.000 személy vesztette el az állását egy év leforgása alatt.¹¹ Egyetlen iparágat sem kímélt a válság, az utóbbi 10 év viszonylagos növekedésének eredményeit zúzta porrá, a legtöbb iparágban ugyanis már több mint 10.000-rel nőtt az elbocsátások száma 2009 februárjához képest, lásd közigazgatás, egészségügy, oktatás, stb.

A 2000-ben elfogadott Lisszaboni Szerződés egyik célkitűzése a 15-64 év közöttiek 70%-os foglalkoztatottsági arányának elérése volt, amely a válság miatt nemcsak hogy nem valósult meg, de a 2009-ben mért érték (64,6%) nagyjából a 2006-os évi szintre esett vissza. Bulgária esetében ez az arány 61,6%, míg Románia esetében csupán 58,6% volt. Látható, hogy egyik 2007-ben csatlakozott tagország sem érte el a közösségi szintet.¹²

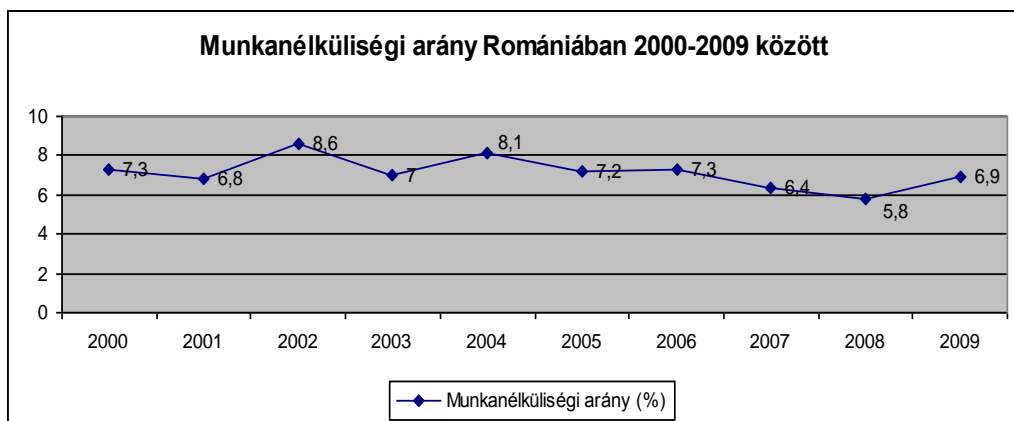
A nők foglalkoztatottsági arányának vizsgálata azt mutatja, hogy majdnem sikerült elérni a Lisszaboni Stratégiában kitűzött célt, a 60%-ot, ugyanis 2008-ban már 59,1% volt ez az arány, a válság hatására azonban 58,6%-ra visszaesett.

Ami a Lisszaboni Szerződés harmadik, munkaerőpiacra vonatkozó célkitűzését, vagyis 2010-re az 55-64 évesek 50%-os foglalkoztatottságának elérését jelenti, elmondható, hogy, bár nem érte el a kitűzött szintet (2009-ben 46% volt), a válság hatására nem csökkent, hanem nőtt ez az arány.

Munkanélküliség a romániai munkaerőpiacon

Románia népességének munkanélküliségi arányát több dimenzió mentén vizsgáltam: 10 év idősorának adatával, a 2000-2009-es időszakra vonatkozóan elemeztem az említett ráta alakulását, nemek közötti eloszlását és ezek összehasonlítását Bulgária és az EU-27 értékével.

5. ábra: Romániai munkanélküliségi arány alakulása 2000-2009 között

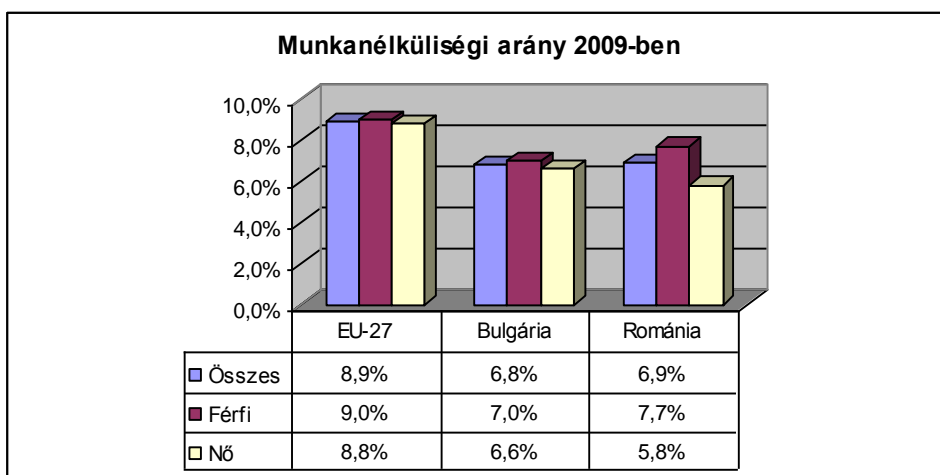
Forrás: Eurostat.

Megfigyelhető, hogy a vizsgált idősor elején, 2000-2001-ben a munkanélküliségi arány 7% körül mozgott, míg 2002-ben hirtelen 8,6%-ra emelkedett.

IV. Társadalmi kihívások és válaszok Portik Izabella: Foglalkoztatottság Romániában

dett, amelynek egyik oka az lehetett, hogy 2002-ben lépett érvénybe a 2002 évi 76. számú törvény, amely átértelmezte a „foglalkoztatott” kategóriát, így értelemszerűen a „munkanélküli” kategória is változott. Ezt követően újra mérséklődött ez az arány, majd 2005-től kezdődően a gazdasági növekedés eredményeképp egyre csökkent a munkanélküliek száma egészen a világgazdasági válság kirobbanásának évéig, 2008-ig. 2009-ben 2008-hoz viszonyítva már egy százalékpontos növekedés volt megfigyelhető a munkanélküliségi rátában, 2010 márciusában pedig már elérte a 8,4%-ot.

6. ábra: Munkanélküliségi arány Romániában, Bulgáriában, EU-27-ben 2009-ben

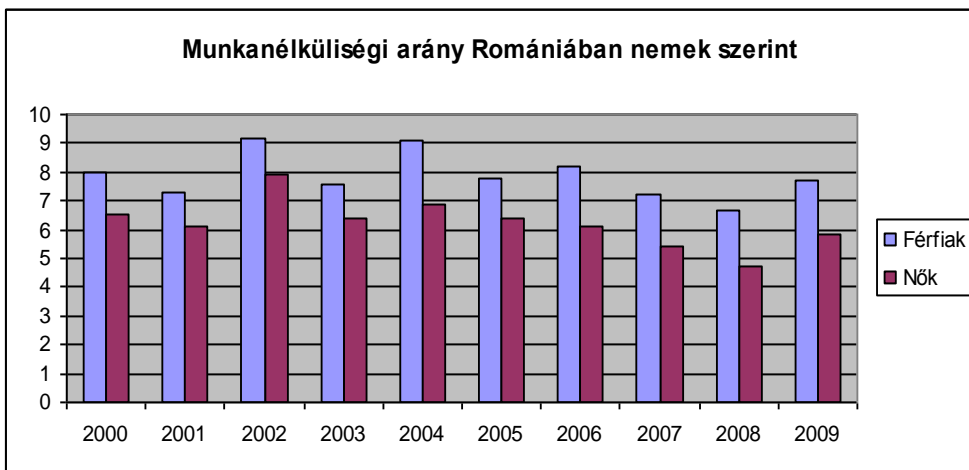
Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján.

Az 6. ábra Románia és Bulgária 2009-es munkanélküliségi arányait viszonyítja az EU-27 megfelelő adataihoz. Az ábra igazolja, hogy Románia és Bulgária munkanélküliségi rátái csupán egy ezrelékponttal különböznek egymástól, míg ezek az értékek 2 százalékponttal kisebbek, mint az EU-27 átlaga. Ez pozitívumnak tekinthető mind Románia, mind Bulgária számára, ugyanis ezzel megelőzték az EU vezető gazdaságait (Németország, Belgium vagy Franciaország). Megfigyelhető, hogy a férfiak körében a munkanélküliség nagyobb volt, mint a nők körében mindhárom vizsgált esetben. A romániai aktív nők munkanélküliségi aránya 5,8% volt, amely érték az Európai Unió országai közül csupán Hollandia (3,5%), Ausztria (4,6%), Dánia (5,4%) és Ciprus (5,5%) esetén volt kisebb (*Eurostat*³).

Ha a munkanélküliek nemek szerinti eloszlását vesszük figyelembe, szembevetendő, hogy a nők munkanélküliségi aránya magasabb, mint a férfiaké,

ez a tendencia mindvégig megfigyelhető Románia esetében a vizsgált időszak alatt. Ennek valószínűleg az az oka, hogy az utóbbi években egyre inkább elterjedtek olyan munkakörök, amelyeknek a betöltését nagyon nagy arányban nők teszik ki: ezt bizonyítja az oktatási struktúrában vagy a közigazgatási struktúrában megfigyelhető nem szerinti összetétel.

7. ábra: **Munkanélküliségi arány Romániában nemek szerint 2000-2009 között**

Forrás: Eurostat

Aktivitás és inaktivitás romániai viszonylatban

A romániai inaktív lakosság számának alakulását mutatja a 4-es számú táblázat 2002-2009 III. negyedére vonatkozóan.

3. táblázat: **Inaktív személyek száma nemek szerint 2002-2009 III. negyedéve között**

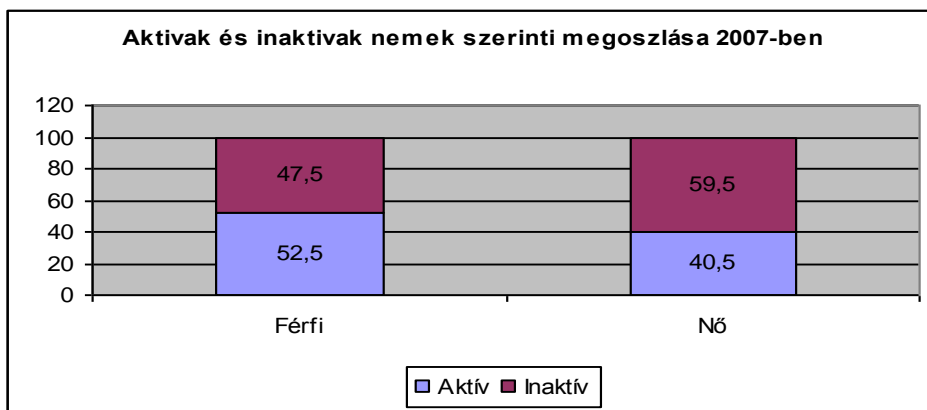
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 III.trim
Férfi (fő)	5.127.752	5.152.238	5.110.887	5.121.085	5.001.819	4.988.930	4.957.592	4.771.115
Nő (fő)	6.606.936	6.686.663	6.624.259	6.669.070	6.553.832	6.568.142	6.614.274	6.472.791
Összesen	11.734.688	11.838.901	11.735.146	11.790.155	11.555.651	11.557.072	11.571.866	11.243.906

Forrás: TEMPO adatbázis adatai alapján.

Romániában közel kétszer annyi az inaktív személyek száma, mint a foglalkoztatottaké. Látható, hogy ez az érték 2002-2005 között közelített a 12 millió személyhez, a 2006-2008-as időintervallumban nagyjából konstans volt, míg 2009-ben megfigyelhetjük, hogy megközelítőleg 350.000-rel esett vissza a számuk.

Az inaktív személyek területi eloszlását tekintve elmondható, hogy 2002-2009 harmadik negyedéve között a városi és vidéki környezetben élők eloszlása mindvégig konstans volt: 55%-uk városi környezetben él, míg 45%-uk vidéken.

8. ábra: Aktívak és inaktívak nemek szerinti eloszlása 2007-ben

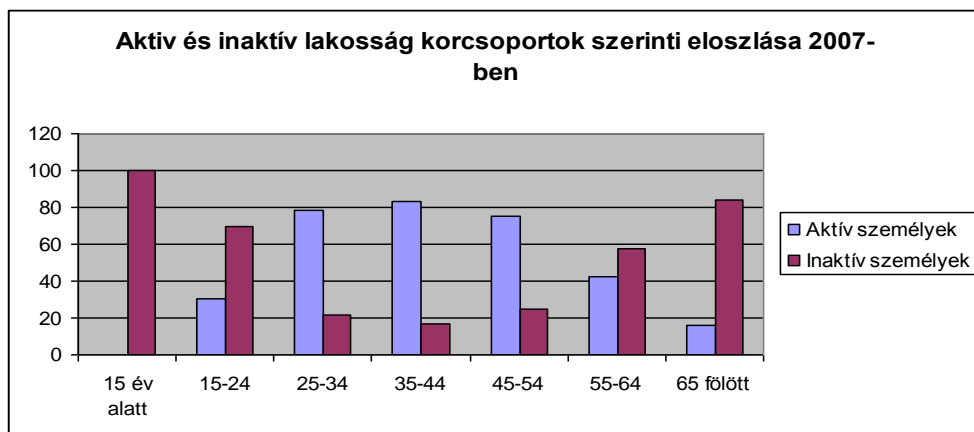
Forrás: INS, Anuarul Statistic 2008

Míg az aktív és inaktív férfiak aránya szinte megegyezik, addig 2007-ben Romániában közel 20%-kal nagyobb volt az inaktív nők száma, mint az aktív tevékenységet folytatóké. A 9. ábra az aktív és inaktív lakosság korcsoportok szerinti eloszlását vizsgálja 2007-ben Romániában. Látható, hogy a 15-24 év közötti generáció körében nagyfokú az inaktivitás, közel 70%, amely arra enged következtetni, hogy a fiatalok többsége továbbtanul.

A 25-55 év közötti lakosság 75-85%-a aktívan részt vesz a munkaerőpiacon. Az 55 év fölötti lakosság körében újból az inaktív személyek vannak túlsúlyban, ugyanakkor megfigyelhető, hogy a 65 év fölöttiek 16%-a még mindig aktív tevékenységet folytat.

Az aktivitásra és inaktivitásra vonatkozó bulgáriai és átlagos EU-s adatokat az Európai Unió Statisztikai Hivatala nem számol, ezért e mutatók összehasonlítását Románia adataival nélkülöznünk kell.

9. ábra: Aktív és inaktív lakosság korcsoportok szerinti eloszlása (2007)

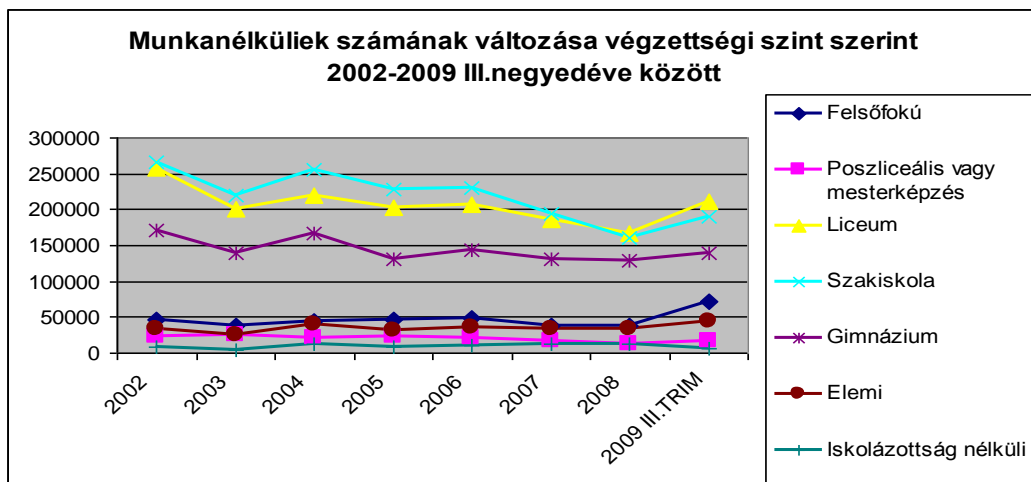
Forrás: INS, Anuarul Statistic 2008.

6.2. Munkanélküliség és iskolai végzettség

A munkanélküliek számának, arányának alakulása elsősorban a képzési szintjüknek megfelelő. A 10-es számú ábra a munkanélküliek számának alakulását mutatja végzettségi szintek szerint a 2002-től 2009-ig terjedő időintervallumban.

A vizsgált időszakban az iskolázottság nélküliek és posztliceális végzettséggel rendelkezők képezték a munkanélküliek legkisebb arányát, az előzőek esetében körülbelül 1%-ot, míg az utóbbiak esetén 2-2,5%-ot. Ez annak is tulajdonítható, hogy ez az a két képzési szint, amellyel a legkevesebben rendelkeznek. A legnagyobb arányt a munkanélküliek körében a líceumi és szakiskolai végzettséggel rendelkezők alkotják, elérve az összmunkanélküliek számának 30-30%-át. Ez az érték a vizsgált időszak elején, 2002-ben átlagosan egyenként 260.000 személyt foglalt magába, 2008-ig folyamatosan csökkent, és elérte az átlagos 160 ezres szintet, majd 2009-ben átlagban már 200.000 líceumi és 200.000 szakiskolai végzettségű tartozott a munkanélküliek körébe. A 8 osztállyal rendelkezők körében a munkanélküliség ugyancsak magas, eléri az összmunkanélküliek számának egyötödét, 2009-ben szám szerint 138.889 személyt.

Meglepő az elemi oktatással rendelkezők viszonylag alacsony munkanélküliségi aránya az összmunkanélküliekhez viszonyítva, ez ugyanis a vizsgált évek során 4-5% között mozgott, csupán 2008-2009-re haladta meg ezeket az értékeket, és emelkedett 6% fölé.

10. ábra: **Munkanélküliek számának változása végzettségi szint szerint 2002-2009 III. negyedéve között**

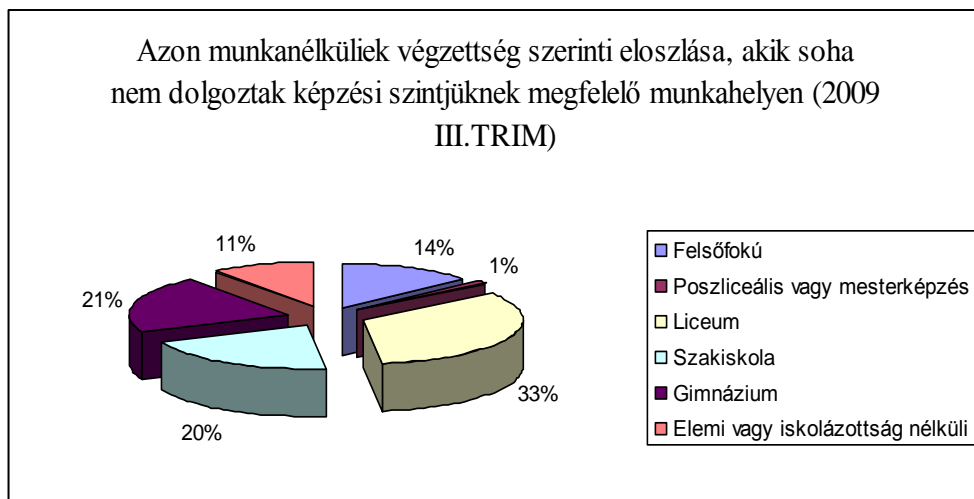
Forrás: saját szerkesztés TEMPO adatbázis alapján.

A felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek száma 2002 és 2008 között átlagosan 40.000 fő volt, amely az összmunkanélküliek számának megközelítőleg alacsony arányát tette ki, 5%-át. 2009-ben már közel sem volt ilyen jó a helyzet, 2008-hoz viszonyítva szinte megkétszereződött a felsőfokú végzettségű munkanélküliek száma, elérve ezzel a 72.315 főt, amely az összmunkanélküliek 10,65%-nak felelt meg.

A 11-es számú ábra azon munkanélküliek végzettség szerinti eloszlását mutatja, akik soha nem dolgoztak képzési szintjüknek megfelelő munkahelyen. Meglepő, hogy a líceumi végzettséggel rendelkezők egyharmada, míg a gimnáziumi és szakiskolai végzettséggel rendelkezők egyötöde soha nem dolgozott a képzési szintjének megfelelő munkahelyen. Igazából nehéz meghatározni azt, hogy egy elemi vagy iskolázottság nélküli személynek a képzési szintjéhez milyen munkakör rendelhető, és ebből adódnak a képzési szintek közötti elcsúszások.

A munkanélküliek iskolázottsági szintjének vizsgálata során arra a következtetésre jutottam, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező személyek körében alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, kevésbé vannak kitéve a munkahely elvesztése kockázatának.

11. ábra: **Azon munkanélküliek végzettség szerinti eloszlása, akik soha nem dolgoztak képzési szintjüknek megfelelő munkahelyen**

Forrás: saját szerkesztés TEMPO adatbázis alapján.

Vegyük számba a munkanélküliség negatív és pozitív következményeit (Băcescu M.- Băcescu-Cărbunaru A. 1998):

A munkanélküliség *negatív következményei*:

- A nemzeti termelési mennyiség csökkenése
- A társadalmi jólét csökkenése, a szegények számának növekedése
- Bizonyos társadalmi költségek növekedése:
 - A munkanélküliségi segélyek kifizetése
 - Nagyon szegény családok megsegítésére fordított összegek
 - A munkanélküliek átképzésével járó költségek
- Pszichológiai megközelítés szerint a munkanélküliek egy része nagyon nehezen tudja feldolgozni, hogy elveszítette munkahelyét, ezért ez kihat azon személyek fizikai és szellemi állapotára egyaránt
- Képzési megközelítés alapján, azon háztartásokban ahol munkanélküliek élnek, pénz hiányában nem tudják a gyerekeiket megfelelő oktatásban részesíteni
- A munkanélküliség a munkaerő kihasználatlanságát jelenti, azt jelzi, hogy a gazdaság nem tudja felhasználni a humán erőforrásokat.

A munkanélküliség *pozitív következményeinek* más és más személyek lehetnek a kedvezményezettjei, egyes esetekben a vállalatok, a munkanélküliek vagy akár azok családjai:

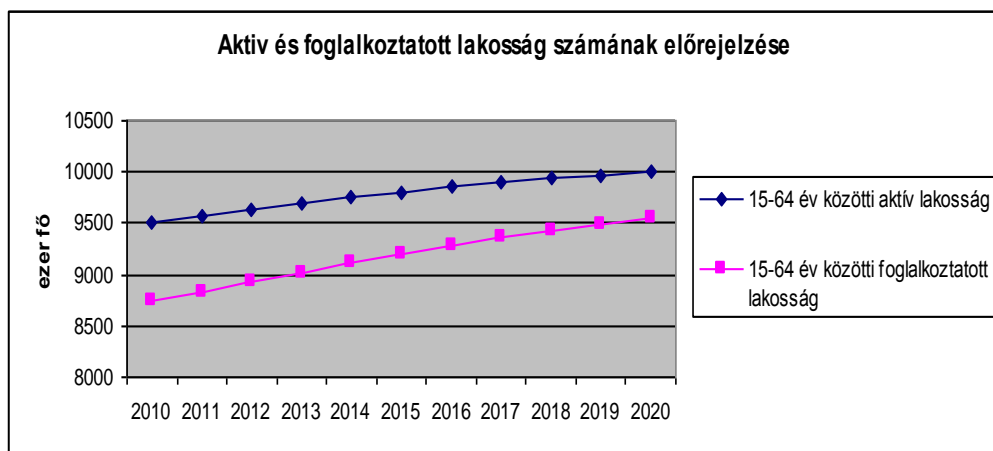
IV. Társadalmi kihívások és válaszok Portik Izabella: Foglalkoztatottság Romániában

- Egy tartalék munkaerő léte a nemzeti termelés növekedéséhez járul hozzá, ha elkezd növekedni a javak iránti kereslet
- A professzionális fejlődést elősegíti
- A munka termelékenységét növeli
- Megnöveli a munkához kapcsolódó felelősségtudatot.

Előrejelzések

Az Országos Előrejelzési Bizottság¹⁴ 2009 tavaszán állította össze Románia makrogazdasági mutatóinak hosszú távú, 2020-ig terjedő előrejelzéseit, amely tartalmazza a munkaerőpiaccal kapcsolatos fontosabb mutatók alakulását is. Az országos előrejelzési számítások alapján Románia 15-64 év közötti népessége évente 0,1%-kal csökken, amelynek következtében az ezen korcsoportba tartozó személyek száma közel 150.000-rel lesz kevesebb 10 év múlva, míg a 65 év fölöttiek száma folyamatosan növekszik, 2020-ra több mint 8%-kal lesz magasabb a számuk, mint jelenleg.¹⁵ Ez a tendencia nem új keletű, ugyanis az 1990-es évektől a romániai népesség folyamatos csökkenésének lehettünk tanúi, amely egyrészt a tartósan magas halálozási mutatóknak, másrészt a születésszám csökkenésének a következménye. Az alacsony számú gyerekvállalás a gazdasági és társadalmi fejlődés következtében került előtérbe. (Adler 2006) Ugyanakkor egyre inkább jellemző, hogy magasabb végzettséggel rendelkező nők egyre kevesebb gyereket vállalnak, sok esetben a karriert helyezik az első helyre.

12. ábra: Előrejelzés az aktív és foglalkoztatott lakosság számát illetően

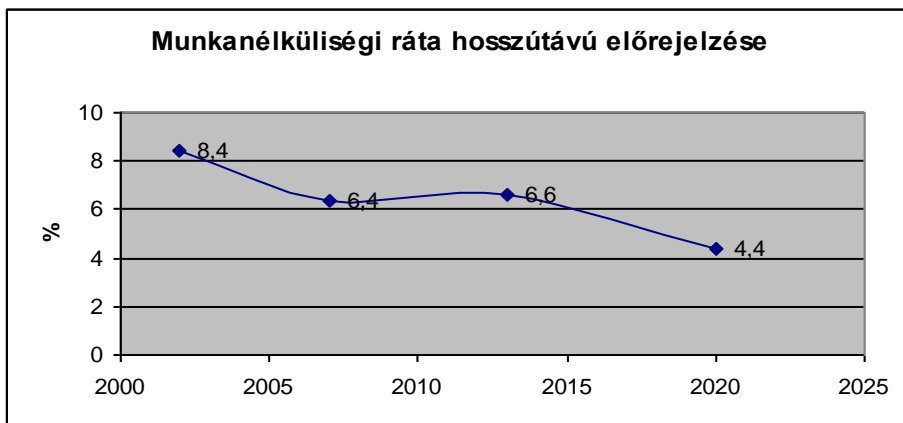
Forrás: saját szerkesztés az Országos Előrejelzési Bizottság adatai alapján.

Az előrejelzések nagyon optimista képet tükröznek az elkövetkezendő 10 évre vonatkozóan a munkaerő-piaci mutatók tekintetében, ugyanis mind a 15-64 év közötti aktív személyek, mind az ezen korcsoportba tartozó foglalkoztatottak száma növekedést mutat. Középtávon, a 2010-2013-as időszakra az előrejelzések szerint évente átlagosan 0,4%-kal, hosszú távon, 2020-ig terjedő időintervallumra pedig évente 0,5%-os növekedést jeleznek a 15-64 közötti aktív személyek körében.

A 12. ábra alapján látható, hogy az aktív korú foglalkoztatott személyek száma is folyamatos növekedést mutat, amely rövid távon évente átlagosan 0,3%-os, hosszú távon 0,8%-os növekedésnek felel meg.

A hosszú távú előrejelzések szerint a munkanélküliek száma (BIM) a jelenlegi 770.000-es szintről 2020-ra 460.000-re csökken, amely során a munkanélküliségi ráta a jelenlegi 8,4%-ról 4,4%-ra esik vissza.

13. ábra: Munkanélküliségi ráta hosszú távú előrejelzése

Forrás: saját szerkesztés az Országos Előrejelzési Bizottság adatai alapján.

A munkaerő-piaci folyamatok rendszeres monitorozása rendkívül fontos, ugyanis visszajelzést ad valamennyi, az adott területen érdekelt szereplő számára – oktatásban résztvevők, munkaadók, képzést nyújtók, stb. számára –, témájukban pedig az egyes foglalkoztatási területeken várható trendek és változások előrejelzéseire kellene alapozni.

Összegzés

A munkaerő-piaci mutatók és oktatási rendszer kapcsolatának vizsgálata során arra a következtetésre jutottam, hogy Romániában az elmúlt évti-

zedben a foglalkoztatottság folyamatosan növekedett a világválság beköszöntéig, a foglalkoztatottak körében pedig egyre nagyobb lett azok aránya, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, tehát elmondható, hogy a romániai foglalkoztatottak iskolázottsági színvonala javult a vizsgált időszakban. Negatívumnak mondható, hogy Romániában még mindig magas azon vidéken élők száma, akik vagy nem rendelkeznek semmilyen iskolai tanulmányokkal, vagy csupán elemi oktatásban vettek részt, így nehezebb a munkaerőpiacon való elhelyezkedésük is, ezért ezen a téren lenne még javítanivaló.

A munkanélküliek számának vizsgálata kimutatta, hogy a legnagyobb arányt e csoporton belül 2002-2009 között a líceumi-, posztliceális- és általános iskolai végzettségűek alkották, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők kisebb mértékben bővítették a munkanélküliek körét. Ez arra enged következtetni, hogy érdemes felsőfokú képzésben részt venni a munkaerőpiacon való elhelyezkedés tekintetében. Gondot okozhat a romániai munkaerőpiacon az, hogy a felsőoktatásban résztvevők számának növekedésénél lassúbb volt a foglalkoztatás növekedés. Ennek következtében az utóbbi időben felsőfokú oktatásban részesülő személyek jelentős kereseti előnye folyamatosan csökkenni kezdett, bár még így is meghatározó.

A foglalkoztatási és munkanélküliségi adatok tehát egyértelműen alátámasztják, hogy az iskolai végzettség továbbra is a foglalkoztatási pozíció fő meghatározója. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők között a foglalkoztatási esélyek lényegesen jobbak, mint az alacsonyabb képzettségűeké.

Az oktatási rendszer strukturális átalakulása kihat a munkaerőpiacra, az elemzések azt mutatják, hogy az oktatás bizonyos mértékben rugalmatlan a piaci igények változásával szemben. Az oktatási rendszer szerkezeti átalakulása is gondot okoz/okozhat a munkaerőpiacon való elhelyezkedés esélyeire nézve. A tudásalapú gazdaság eléréséhez számos tényleges cselekvésre, intézkedésre lenne szükség, gyökeresen meg kell(ene) változnia az oktatásra, munkaerő-piacra vonatkozó felfogásoknak. A munkaerőpiac és oktatási rendszer kapcsolata csak akkor lesz sikeres, ha a magasán képzett munkaerő a munkaerő-piaci keresletnek megfelel, ugyanis napjaink oktatási rendszerének éppen az a legnagyobb problémája, hogy a munkáltatók által keresett, és az oktatási rendszer által biztosított munkaerő közötti eltérés fokozódik.

Összegezve tehát, a romániai munkapiac jelentős változásokon ment keresztül az elmúlt 20 évben, a központosított gazdaságból a piacgazdaságra való áttérés hatására. Egyes ágazatokban drasztikusan lecsökkent a foglalkoztatottság, másokban viszont túlkereslet támadt, ezért jelentősen átstrukturálódott a gazdaság szerkezete. Jelenleg a romániai munkaerőpiac nagyon magas inaktivitási rátával jellemezhető, amelyhez nagy mértékben hozzájárulnak a különböző jóléti ellátások, amelyek visszafogják a munkakínálat egy

részét. A 2008-ban kirobbant világválság hatásaitól eltekintve, amely nagymértékben megnövelte a munkanélküliek számát, Románia foglalkoztatottsága elmarad a hasonló gazdasági helyzetben levő környező országokétól. (*Eurostat*) Az aktív lakosság összetétele az elöregedést mutatja, ez a tény pedig meghatározó lesz a jövőben az aktivitás és foglalkoztatottság szempontjából is.

Irodalom:

- Adler Judit 2006. *A Lisszaboni Stratégia és a tudásalapú gazdaság magyarországi perspektívái*. Internetről: http://www.socio.mta.hu/dynamic/4_verseny_kepesség.pdf
- Băcescu Marius–Băcescu-Cărbunaru Angelica 1998. *Macroeconomie și politici macroeconomice*. București: ALL Educational.
- Blahó András–Pandler Árpád 2001. *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest: AULA.
- Farkas Orsolya 1998. *Az Európai Unió szociális joga és szociálpolitikája*. Szeged: Grimm Könyvkiadó.
- Frey Mária 2004. *Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiája*. Internetről letöltve: http://econ.core.hu/doc/mt/2004/hun/Frey_I.pdf
- Galasi Péter–Varga Júlia 2005. *Munkaerőpiac és oktatás*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Ghișoiu, Magdalena 2004. *Introducere în micro și macroeconomie*. Cluj-Napoca: Risoprint.
- Hall, E. Robert–Taylor, B. John 1997. *Makroökonómia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Mandel Kinga–Papp Z. Attila 2007. *Cammogás. Minőségkoncepciók a romániai magyar középfokú oktatásban* (2007), internetről: (http://www.mtaki.hu/uj_intezeti_kiadvanyok/mandel_pappz_minosegkonceptciok.html)
- Mankiw, N.Gregory 1999. *Makroökonómia*. Budapest: Osiris.
- Mártonfi György–Tordai Péter: *Az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolódása*. Internetről letöltve: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=egyeb-munkaeropiac#cim4>
- Vincze Mária 2008. *Európa gazdaságtana*. Kolozsvár: Egyetemi Kiadó.
- Z. Karvalics László–Kollányi Bence 2006. *Humán tőke és versenyképesség*. Internetről letöltve: http://www.socio.mta.hu/dynamic/4_versenykepesség.pdf
- Comisia Națională de Prognoză: *Prognoza pe termen lung, varianta primăvară 2009*. Internetről letöltve: http://www.cnp.ro/user/repository/prognoza_pe_termen_lung_2020_primavara.pdf
- Education, Audiovisual and and Culture Executive Agency 2009. *Key data on Education in Europe 2009*. Internetről letöltve: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/105EN.pdf
- Európai Bizottság: *A lisszaboni stratégiát értékelő dokumentum*, Brüsszel, 2010.02.02
- Európai Bizottság: *Európa 2020. Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája*, Brüsszel, 2010.03.03

IV. Társadalmi kihívások és válaszok Portik Izabella: Foglalkoztatottság Romániában

Európai Bizottság: *Lisszaboni Szerződés. Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról* (2007/C 306/01), Az Európai Unió hivatalos lapja, 2007.12.17

Európai Unió Statisztikai Hivatalának honlapja: www.eurostat.ro

Guvernul României: *Plan Național de Acțiune pentru Ocuparea Forței de muncă 2002-2003*

Guvernul României: *Plan Național de Acțiune pentru Ocuparea Forței de muncă 2004-2005*

Guvernul României: *Plan Național de Acțiune pentru Ocuparea Forței de muncă 2006*

Institutul Național de Statistică: Anuarul Statistic 2008. Internetről letöltve: <http://www.insse.ro/cms/rw/pages/anuarstatistic2008.ro.do>

OECD: *Analysis of Pisa*, OECD Education Working Paper no. 46, 2010.03.31, <http://www.pisa.oecd.org/dataoecd/20/43/44919855.pdf>

Jegyzetek:

¹ 76/2002-es törvény átértelmezte a „foglalkoztatottak” fogalmát, ezért tapasztalható nagymértékű csökkenés a 2002-es foglalkoztatottsági rátában.

² Raport asupra stabilității financiare 2009, 83.old

³<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsieb010&plugin=1>

⁴<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb010>

⁵ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsiem010&plugin=1>

⁶ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsiem110&plugin=1>

⁷ *The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom*

⁸ Csak azon termékek és szolgáltatások, amelyek a közvetlen fogyasztás részét képezik.

⁹ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=ttec00027&plugin=1>

¹⁰ Eurostat adatai eltérhetnek az INS által számolt adatoktól, ugyanis más metodológiát alkalmaznak.

¹¹ Buletin Statistic Lunar 2010/2, pg.21.

¹² <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsiem010&language=en>

¹³<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsiem110&language=en>

¹⁴ Comisia Națională de Prognoză.

¹⁵ Comisia Națională de Prognoză – Prognoza pe termen lung, varianta primăvară 2009.

Székely Imre

A költségvetési felelősség keretrendszere Romániában

Bevezetés

Történelmi távlatokban, a piacialapú gazdaság folyamatos fejlődésével, az általános gazdasági jólét növekedésének lehettünk a tanúi. Ennek a fejlődésnek a forrása a folyamatos munkamegosztás, illetve ezzel összefüggésben a technológiai haladás volt. A jólét növekedése viszont együtt járt a gazdasági szereplők közötti függőség folyamatos erősödésével is. Emellett, a termelési folyamatok bonyolultabbá válása, a gazdasági kapcsolatok szövevényesebb volta, egyre átláthatatlanabbá és követhetlenebbé tették ezeket a folyamatokat. Ilymódon, manapság egy egyén számára lehetetlen annak megismerése, hogy azok a termékek és szolgáltatások, amelyeket fogyaszt, pontosan hol jönnek létre, kik hozzák létre, és hogyan keletkeznek. Természetesen, az információ hiánya nem teljes, csupán azt szeretnénk sugallni, hogy magas fokú. Egy ilyen gazdasági rendszerben, amely a történelmi tények alapján kétségkívül képes volt a gazdasági jólétet növelni, lehetőség adódik az információhiány miatt a visszaélésre, a kisebb vagy nagyobb mértékű illúziókeltésre.

Az állami beavatkozás ezt a lehetőséget csökkentheti bizonyos tevékenységei révén (törvény által előírhatja, hogy a termékek címkéi minimális információt kell tartalmazzanak, garanciális előírásokat fogalmazhat meg, fogyasztóvédelmi hivatalt működtethet stb.), más tevékenységei kapcsán viszont (akarva-akaratlanul) látszatot kelthet. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy ez a lehetőség nemcsak a nem-kormányzati szektorok szereplőinek gazdasági ismeretei szintjével van kapcsolatban, hanem a rendszer adottságaiból is fakad. A legnagyobb gazdasági és pénzügyi kultúrával rendelkező társadalmakban is létezik ez a lehetőség, mivel az egyénnek nincs teljes rálátása a kormányzati szektor tevékenységére, mivel létezik valamilyen mértékű távolság közöttük. A gazdasági szakirodalom ezt a típusú problémát az aszimmetrikus informáltság problémájaként szokta megnevezni.

A kormányzati szektor által keltett illúzióknak azt az esetet nevezzük, amely során a kormányzati kiadások révén olyan jólét keletkezik (rövid tá-

von), amely (hosszú távon) nem fenntartható, tehát, amelyet a jövőben egy jólétszökkenés követ. Ez a lehetőség abból adódik, hogy a fenntarthatatlan szintű kormányzati kiadásokkal együtt járó áldozatok rövid távon nem jelentkeznek (vagy nem teljes mértékben jelentkeznek). Az illúziókeltés szorosan összefügg a túlköltekezéssel, de nem feltétlenül egyezik meg azzal. Az illúzió forrása a túlköltekezés, de nem minden túlköltekezés vezet illúzióhoz. Abban az esetben, ha egy felzárkózó növekvő gazdaságban, a kormányzati kiadások meghaladják a bevételeket (például a fenntartható növekedést biztosító közberuházások miatt), és a keletkező adósságot a jövőben a kormányzat képes visszafizetni, vagy azt képes kinőni, akkor nem beszélhetünk illúzióról. Ez az eladósodás egy racionális, fenntartható szintjét jelentené.

A kormányzati erőkk illúziókeltő motivációját nem hiszem, hogy részletesen kellene magyarázni, hisz közismert, hogy a kormányzati rendszer pártpolitikai alapon szervezett, időről időre feltételezi, hogy a pártok és politikusok a választók előtt megmérettessenek. Egy ilyen rendszerben létezik a kísértés, hogy a hatalmon levő politikai erő a megmérettetés előtt olyan jólétet generáljon, amely javítja újraválasztási esélyeit, még akkor is, ha a jólét szintje nem fenntartható, de az ezzel járó áldozatok már a megmérettetés pillanatán túlra mutatnak. Az egyensúlytalan (akár a változatlan bevételek melletti kiadások növekedésén keresztül, akár a változatlan kiadások melletti adóteher csökkenése révén, vagy ezek kombinációja által jelentkező) túlköltekezés miatt fellépő adósságnövekedés két (szélső) módon állhat helyre: vagy effektív törlesztés révén, ami a kormányzati kiadások csökkentésével és/vagy adónöveléssel jár, vagy az adósság elinflálásával. Mindkettő áldozatvállalást, terhet jelent, ami a jólétet negatívan érinti.

A korábban bemutatott helyzet azért problematikus, mert a hosszú távú egyenlege az illúziókeltésnek még csak nem is nulla összegű, hanem az egyenleg negatív. Ennek oka, hogy a politikai ciklusok által generált gazdaságpolitika nem feltétlenül képes anticiklikus gazdaságpolitikát folytatni (amiből fakad egy elveszített jólétnövelő lehetőség), másrészt a ciklusok felerősítésével közvetlenül negatívan hat a jólétre: a megszerzett többletpénzegységnek a haszna kisebb, mint az elveszítettnek. Ha valakinek adunk egy pénzegységet, majd azt elveszük tőle, annak ellenére, hogy pénzügyileg az eredeti helyzetbe kerül vissza, ezt ő negatívan fogja érzékelni.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a kormányzatokat a szakirodalomban is megnevezett hiányhajlam, illetve inflációs hajlam jellemzi. Az inflációs hajlam kezelésének érdekében a monetáris kérdések irányítását nagyon sok államban kivonták a kormányzati szféra hatóköréből, és egy független szakmai testület irányítása alá helyezték. Ennek a folyamatnak a során a nemzeti bankok függetlenségét törvény által erősítették meg, és legtöbb ál-

lamban egyetlen fő feladattal ruházták fel: a pénz értékállóságának (az árak stabilitásának) a feladatával. Ennek a folyamatnak a keretén belül a nemzeti bankok áttértek az inflációs célkövetés rendszerére, átláthatóbbá és kiszámíthatóbbá téve politikájukat.

A pénzkibocsátás leválasztása a szoros értelemben vett kormányzati tevékenységtől nem oldotta meg teljes mértékben az illúziókeltés lehetőségének a problémáját. Továbbra is a kormányzat hatáskörébe tartozik a költségvetési- és adópolitika. Ennek kapcsán felmerül a kérdés, hogy kívánatos-e azt a modellt alkalmazni, amelyet az inflációs hajlam kezelésére alkalmaztak? A költségvetési-fiskális politika hatáskörébe tartoznak olyan kérdések is, amelyek megválaszolása nem lehetséges csupán közgazdasági érvek figyelembevételével. A kormányzati szektor méretével (összkiadások/GDP vagy összebevételek/GDP), valamint szerkezetének kialakításával kapcsolatos döntéseket a társadalmi „igényekre” kell alapozni, a döntés nem adható egy szűk szakmai közösség kezébe. A döntéseknek tükrözniük kell a társadalmi elvárásokat, amelyek a választott döntéshozók akaratán keresztül kerülnek nyilvánításra. Ugyanakkor mégis átvehető és alkalmazható az információs aszimmetria helyzet mérséklésének lehetősége és valamilyen mértékű fegyelmző erő alkalmazása egy hasonlóan független intézmény révén. Ennek biztosítására alakultak ki egyes államokban a költségvetési felelősség keretrendszerei.

Költségvetési felelősség keretrendszere

Kopits (2007) szerint a költségvetési felelősség keretrendszere négy elemből áll, beletartoznak a költségvetés-politikai és eljárási szabályok, átláthatósági normák illetve olyan ellenőrzési mechanizmusok, amelyek a felügyeleti és szankcionáló mechanizmusokat alkotják. A költségvetés-politikai szabályok olyan számszerűsített szabályhalmazt képeznek, amelyek vagy valamilyen folyó változóra (államháztartás hiányának maximumára, bértömeg maximumára stb.) vagy állományjellegű változóra (államadósság mértéke) vonatkoznak. Az eljárási szabályok közé olyan előírások tartoznak, amelyek a költségvetési folyamatok előírása mellett (annak minden elemével tervezés, jóváhagyás, végrehajtás, elszámolás) a középtávú tervezhetőséget és egyensúlyt biztosítani tudják. Ennek az elemnek kell tartalmaznia azokat a szabályokat, amelyek mentén el kell járni abban az esetben, ha a tényleges költségvetési tételek eltérnek a tervezettől. Ez biztosíthatja a költségvetési politika kiszámíthatóságát. Az átláthatóság alapvetően a hitelességépítés egyik eleme, amely biztosítja, hogy a kormányzati tevékenységről, kapcsolatokról rendelkezésre álljanak különböző adatok, illetve ezek megbízhatóak legyenek. Az

ellenőrzési mechanizmusokhoz hozzátartozik egy olyan független szakmai intézmény, amely biztosítja a szabályok betartásának a mértékét, az adatok hitelességét. Fontos megjegyezni, hogy ennek az intézménynek a szerepe már a költségvetés tervezéskor megjelenik, hisz szakmailag ez értékelheti a költségvetés-tervezet realitását, ami megnövelheti a közpolitikák minőségét, mert a döntéshozatal előtt lehetőség nyílik a javaslatok értékelésére. Ezzel szemben a számvevőszék csupán utólagos ellenőrzést végez, és nem segíti az időinkonzisztencia problémájának a megoldását.

A fenti modell legelőször 1994-ben került alkalmazásra, amikor Új-Zélandon elfogadásra került a Költségvetési Felelősség Törvény nem sokkal az után, hogy ugyanitt elsőként került alkalmazásra az inflációs célkövetés rendszere (1989-től). Az 1994-es új-zélandi bevezetés előtt is léteztek ennek csírái (például 1975-ben alakult meg az Amerikai Egyesült Államokban a Kongresszusi Költségvetési Hivatal), de a modell bemutatott formában való alkalmazása a 90-es évekre tehető. Ezt követően több fejlett, illetve fejlődő ország vezette be ezt a rendszert, így Svédország (1997), az Egyesült Királyság (1998), Bulgária (1998), Chile (2000), Brazília (2001), Magyarország (2008), illetve maga az Európai Unió (1997) is.

Romániában a fenti modell alkalmazása 2010-ben indult a 69-es Törvény elfogadásával. A törvény előírásai és struktúrája követi a korábban vázolt négyelemes modellt. A továbbiakban tekintsük röviden át, hogy milyen elemei vannak a modell romániai alkalmazásának.

Elsőként a költségvetés-politikai szabályokat elemezzük. Ezek a következők:

- a) az államháztartás egyenlege és a bértömeg nagysága a GDP-hez viszonyítva nem haladhatja meg a középtávú stratégiában elfogadott szintet (a stratégia által lefedett első két évre);
- b) az egyenleg és az elsődleges egyenleg nem lehet nagyobb a stratégiában elfogadott értéknél (a stratégia által lefedett következő évre);
- c) az államháztartás összkiadása és a bérekkel kapcsolatos kiadások nem haladhatják meg a stratégiában elfogadott értéket (a stratégia által lefedett következő évre);
- d) a stratégia által lefedett három évre vonatkozóan az összkiadás növekedési ütemének kisebbnek kell lennie a nominális GDP növekedési ütemnél, ameddig az államháztartás hiánnyal működik;
- e) a stratégia által lefedett három évre vonatkozóan, az összkiadás növekedési üteme legfeljebb megegyezhet a nominális GDP növekedési ütemével, ha az államháztartás egyenlege pozitív;
- f) az adókulcsok emelése esetén, az összkiadás növekménye nem haladhatja meg a tervezett összbevétel növekményt. A kiadások növe-

- kedésére csak az adókulcsok emelését követő évben kerülhet sor, miután a Költségvetési Tanács láttamozta a becsléseket;
- g) a költségvetés beruházásra szánt alapjait nem lehet folyó kiadások fedezésére fordítani;
 - h) a tervezett feletti pozitív egyenleget az államadósság törlesztésére kell fordítani.

A fenti nyolc szabály közös jellemzője, hogy egyetlen esetben sem tároz meg akár egy folyó- akár egy állomány jellegű változóra vonatkozóan rögzített numerikus célt. Az utolsó szabályt kivéve mindegyik valamilyen folyó változóra vonatkozik: az államháztartás egyenlegére, elsődleges egyenlegére, a bértömeg nagyságára vagy az összkiadások szintjére. A szabályok értékelése során meg kell említeni, hogy Románia európai uniós tagsága együtt jár azzal a kötelezettséggel, hogy a Stabilitási és Növekedési Paktumban (SNP) megfogalmazott költségvetési szabályokat is be kell tartania. Vagyis az államháztartás hiánya a GDP-hez viszonyítva nem lehet 3%-nál nagyobb, illetve az államadósság GDP-aránya nem haladhatja meg a 60%-ot. Ennek tükrében a hazai költségvetési szabályok mintegy kiegészítik az Unió szintjén már létezőket, elősegítvén azok betarthatóságát.

A SNP-ben megfogalmazott szabályok általánosan biztosíthatják azokat a feltételeket, amelyek fegyelmezett gazdálkodásra kötelezik a kormányzati szférát, a hazai szabályok pedig megerősítik a SNP-ben foglaltakat, kitérve olyan változókra, amelyek az államháztartás egyenlegét befolyásolják. Az államháztartás egyenlegére vonatkozó szabály enged némi mozgásteret, hisz annak mértéke a középtávú stratégiában kerül rögzítésre. A negyedik, ötödik és hatodik szabály a legszigorúbbak, tulajdonképpen nincs lehetőség a kiadások GDP arányos növelésére anélkül, hogy azt a növekedést ne kísérné az adóteher (adókulcsok) növekedése, az előbbi nem haladhatván meg az utóbbit.

A költségvetési felelősség keretrendszerének második eleme az eljárási szabályokra vonatkozik. Az eljárási szabályok közé tartoznak:

- a) A kormányzat köteles három évre szóló Középtávú Költségvetési Stratégiát (KKS) készíteni, amelyet a Parlament elé terjeszt.
- b) Az államháztartás bevételi vagy kiadási oldalát érintő törvényjavaslatokat kötelező módon összhangba kell hozni a KKS-ben foglaltakkal. A törvényjavaslatot egy kimutatásnak kell kísérnie, amely reális számítások alapján megbecsüli a törvényjavaslat által előidézett kiadási vagy bevételi szint számszerű módosulását (5 évre vonatkozóan), valamint csatolni kell az előidézett költségvetési hatás ellentételezésére vonatkozó javaslatot (a kiadásnövekedési javaslat esetén: milyen más kiadások csökkennek, vagy milyen bevételek nőnek; kiadás-

- c) 180 nappal a Kormány mandátumának lejárta előtt nem lehetséges olyan törvények elfogadása, amely a bérek vagy nyugdíjak növekedését írja elő.
- d) Költségvetési kiigazításra egy évben maximum két alkalommal kerülhet sor, ezek csak a második félévben történhetnek meg. A költségvetés kiigazítása során figyelembe kell venni a Költségvetési Tanács véleményezését is.

A középtávú stratégiaalkotásra vonatkozó kötelezettséget már a SNP is előírja, ennek nyomán készültek el a különböző konvergencia programok. Az elemzés időhorizontja is megegyezik: három év. Az ellentételezési szabály léte a hazai szabályozás elemeként létezik, feszesebbé téve a hazai keretrendszert, ez viszont nem a 2010-es rendelkezésekhez kapcsolható, hanem a 2002-ben elfogadott költségvetési eljárásokat szabályozó törvényhez. A 180 napos előírás lehetőséget teremt a stabilabb kiadási- és bevételi politikára, és mérsékelheti az időinkonzisztencia problémáját, amelyre írásunk elején utaltunk. Ennek léte sem számít teljes mértékben újdonságnak. Az adórendszer kiszámíthatóságát szolgálni hivatott előírás létezett már. A 2003-ban életbe lépett Adótörvénykönyv előírja, hogy minden adórendszert érintő módosítást legalább 6 hónappal az életbe léptetése előtt el kell fogadni.

A keretrendszer harmadik eleme az átláthatósági normákra vonatkozik. Az átláthatóság a költségvetési politikát övező bizalomépítésnek elengedhetetlen eleme. Ezáltal lehetővé válik a szabályok betartásának a megítélése. A transzparencia ugyanakkor hozzájárul a gazdasági folyamatok kiszámíthatósági fokának a növeléséhez, csökkentve a rendszerkockázatot, amely pozitívan hat vissza a gazdasági növekedésre. Az átláthatóságnak több téren meg kell nyilvánulnia: intézményi kapcsolatok szintjén (világos cél- és feladatmegosztás), az államháztartás adataival kapcsolatos tájékoztatásban, illetve az közintézmények tevékenységében (közbeszerzés, közszolgáltatások minőségi jellemzőiben). Ezek megvalósulását segíti elő a hazai törvényben előírt különböző jelentések készítésének kötelezettsége: féléves jelentés, a költségvetés végrehajtásáról szóló jelentés és a kormány mandátumának lejártakor készített jelentés. Ezek a jelentések (habár tartalmukban nem egyeznek meg teljes egészében) különböző időpontokban elemzik, hogy milyen mértékben valósulnak meg a KKS-ban megfogalmazott célok, milyen mértékben következnek be azok a feltételezések, amelyek a KKS megalkotásának alapját képezték, és az eltérések milyen hatással járnak.

A keretrendszer negyedik alkotóelemét az ellenőrzési mechanizmusok képezik. A 2010 évi 69-es törvény rendelkezik a Költségvetési Tanács meg-

alakulásáról. A Költségvetési Tanács feladata elemezni és véleményezni a kormány hivatalos makrogazdasági és költségvetési előrejelzéseit, a középtávú költségvetési stratégiát és a kormány által készített többi kötelező jelentést, valamint követni a költségvetés-politikai szabályok betartását. A Költségvetési Tanács öttagú, makrogazdasági és költségvetés-politikai téren szakmai tapasztalattal rendelkező testület, tagjait szakmai szervezetek jelölik, olyan szakemberek köréből, akik a jelölést megelőző négy évben nem töltöttek be kormányzati tisztséget, nem voltak tagjai sem a hazai sem az európai parlamentnek, valamint nem töltötték be pártvezetési funkciót.

Az intézmény kormánytól való függetlenségét biztosítja a tagok kilenc évre szóló parlament általi megbízása, valamint azok a feltételek, amelyeknek meg kell felelniük a jelölt tagoknak a jelölés pillanatában és megbízatásuk ideje alatt. Magyarországtól eltérően a hazai Költségvetési Tanács intézményileg nem teljesen független, hisz a Román Tudományos Akadémián belül létezik. Ez a függőség kiterjed infrastrukturális és pénzügyi területre is. A Költségvetési Tanács költségvetése része a Román Tudományos Akadémia költségvetésének. Tekintettel arra, hogy az Akadémia szakmai kritériumok alapján szerveződő intézmény, értékelésünk szerint a Költségvetési Tanács intézményi függetlenségének a korlátozása még nem jár feltétlenül negatív következményekkel, bár kívánatos lett volna más nemzetközi példákhoz hasonlóan intézményi és pénzügyi téren is biztosítani a teljes függetlenséget. A Költségvetési Tanács Akadémián belül történő működése mellett érvként felhozható a hatékonyabb intézményi gazdálkodás.

A Költségvetési Tanács törvényes jogosítványain keresztül ellensúlyozó erőt képviselhet a kormányzati politikák túlkapásaival szemben. A Költségvetési Tanács kezében levő „szankcionáló” eszköz a közvélemény, más típusú szankciók kiszabására nem hivatott. A Költségvetési Tanács megalakulásának az a rendeltetése, hogy szakmailag megalapozott elemzések segítségével rámutasson azokra a veszélyekre, hibákra, tévedésekre, amelyek a kormányzati költségvetési politikát jellemzik, és a nyilvánosság, a közvélemény kényszerítő erejével érje el a költségvetési politikák korrigálását, minőségi javulását. A Költségvetési Tanács tevékenysége során hozzájárulhat az átláthatóság biztosításához és az aszimmetrikus informáltság problémájának a mérsékléséhez azáltal, hogy szakszerűen és kiegyensúlyozottan elemzi a kormányzat költségvetési politikáját.

Az ellenőrzési mechanizmusok kiegészítőjeként a szankciók is részét képezik a keretrendszer negyedik elemének. A hazai törvény politikai és pénzügyi szankciókat ír elő. Politikai szankció a kormány mandátumának a visszavonása a törvény be nem tartása esetén. A politikai szankciókkal összefüggésben a szakirodalom hivatkozik a hírnévvesztésre is, mint szankcionáló

mechanizmusra. Ez tulajdonképpen a választók vagy a pénzügyi piacok bizalomvesztését jelentheti.

Összességében a romániai költségvetési felelősség keretrendszerét lehetőségeként, de nem garanciaként tudjuk értékelni, amely hozzájárulhat a fegyelmezettebb költségvetési politikához. A keretrendszer 2010-es bevezetése pedig jelzés lehet az aktuális hatalmi tényezők fegyelmezett költségvetési politika megteremtése iránti elkötelezettségének. A keretrendszer sikeressége önmagában nem garantált, több tényezőtől függ: a szabályok betartása iránti elkötelezettség, a Költségvetési Tanács megfelelő működése, a közvélemény elkötelezettsége a fegyelmezett közép-hosszú időtávra nyúló politikák iránt. Ezek között fontossági sorrendet felállítani nehéz, hisz mindegyik valamilyen mértékben függ a másiktól. Önmagában a szabályok betartása fegyelmező erővel bírhatna, ha a szabályok megfogalmazása nagyon szigorú volna. Láthatjuk, a szabályok számszerűsítése a KKS révén történik, így ezen a ponton is fontos szerepet kap a Költségvetési Tanács szakmai kontrollja, értékelése. Másrészt, hipotetikusan, a szabályok be nem tartása esetén a Költségvetési Tanács hiába jelzi ezeket a problémákat, ha a közvélemény nem érti, és nem fogadja el ezek betartásának fontosságát.

Történelmi tapasztalatok

A hazai keretrendszer sikerességének esélyeit latolgatva vizsgáljuk meg, milyen „hagyománya” van a 2010-es törvény bevezetése előtt is létezett szabályok betartásának. A 2002. évi 500-as közösségi pénzügyeket szabályozó törvény rendelkezik egy ellentételezési szabályról. Megvizsgáljuk, ezt a szabályt milyen mértékben tartották be a 2007-2008-as nyugdíjemelések alkalmával, a 2009-es gyerekevelési támogatás emelésekor, valamint a 2008-as tanügyi alkalmazottak béremelési javaslatának alkalmával.

2007 során két alkalommal került sor a nyugdíjpont (és ezáltal a nyugdíjak) emelésére: 2007. szeptember 1-jétől és 2007. november 1-jétől. A szeptemberi emelést a 40-es számú Kormányhatározat írta elő és a 2008. évi 247-es törvény hagyta jóvá. Ennek értelmében a nyugdíjpont 396,2 lejről 416 lejre növekedett (5%-kal). A törvényjavaslathoz csatolták egy, a 2002/500-as törvény által előírt számítást, azonban a költségek növekedésének megalapozását szolgáló érvelés szerint a nyugdíjpont növekedése nem növeli meg a teljes kiadásokat a tervezetthez képest. A tervezett bevételek realizálása mellett (meg is valósult) a növelés nem tekinthető egyensúly romboló intézkedésnek, és az érvelés elfogadható, ha a tervezett bevételek szintje nem konjunkturális.

A nyugdíjak (*ceteris paribus*) fenntarthatatlan szintre való emelésének első lépése a 2007/111-es Sürgősségi Kormányrendelettel szabályozott,

2007. november 1-jétől életbe lépett nyugdíjemelés volt. Eszerint (alig két hónappal az előző emelés után) a nyugdíjpont 30%-kal, 541 lejre emelkedett. Ehhez a törvényjavaslathoz is elkészült a 2002/500-as törvény által előírt számítás. Ez azonban nem volt teljes, az előírásoktól eltérően csak a folyó évre (2007-re) vonatkozott, és nem tartalmazta a középtávú számításokat a következő négy évre. Tehát a javaslat csak részben felelt meg a törvényi előírásoknak. A kiadások fedezésére történő javaslat hasonlított a két hónappal korábban megfogalmazotthoz, vagyis a többletkiadást abból a többletbevételekből tervezték fedezni, amelyre a költségvetés szert tesz az év végéig. Ez így is történt, a 2007-es év költségvetési egyenlege így ebből az okból kifolyólag nem romlott. A javaslat viszont közép távon fenntarthatatlannak bizonyult, mivel azok a többletbevételek, amelyek rövid távon fedezték a többletkiadásokat, átmenti jellegűek voltak, és a pozitív konjunktúrának, a túlfűtött gazdaságnak voltak betudhatóak.

A 2008-as nyugdíjemelés(ek) visszatükrözik a politikai megmérettetés hangulatát. 2008. január 1-jétől a nyugdíjpont tovább emelkedett 581,3 lejre (7,45%-kal). Ennek jóváhagyása az éves költségvetésen keresztül történt. 2008. augusztus 27-én a 26-os Kormányrendelet a nyugdíjpontot 2008. november 1-jétől tovább emelte volna újabb 20%-kal 697,5 lejre, az emelést viszont egy hónappal korábban léptették életbe a 2008. szeptember 18-i 108-as Sürgősségi Kormányrendelettel. A fenti két jogszabályt illetően is formailag elkészültek a 2002/500-as törvény által előírt számítások a folyó évre, azonban ezek ellentételezése tulajdonképpen nem fogalmazódott meg sem a folyó évre, sem közép távon. Ennek ellenére a jogszabályok hatályba léptek, és a kialakult helyzet relatív konzerválódott a 2009-es költségvetési törvénnyel. Ebben az esetben már történt egy ellentételezési kísérlet. A korábban megnövekedett kiadásokat a bevételek növelésével szerették volna kiegyensúlyozni, amelynek alapja a fekete munka felszámolásából járó többlet társadalombiztosítási díj fizetése, anélkül, hogy a hozzájárulási kulcsok emelésére sor került volna. Ezt az elképzelést nem kísérték konkrét lépések. Időközben a 2007-2008-as konjunkturális hatások is megszűntek, így a nyugdíjbiztosítási költségvetés 2010-ben már várhatóan (a központi költségvetés támogatása nélkül) 10,5 milliárd lejes hiányt mutat fel (hózzávetőleg a GDP 2%-a).

A transzferjövendelmek egy másik formája a gyereknevelési támogatás. Ennek a juttatásnak a jogi alapja a 2005/148-as Sürgősségi Kormányrendelet és módosításai. Az érvényes rendelkezések szerint 2008-ban a gyereknevelési támogatás a jogosultak számára egységesen 600 lej volt. 2008 során 10 képviselő javaslatára a támogatás oly módon módosult volna, hogy az utolsó 12 hónap átlag jövedelmének a 85%-át tegye ki, de nem kevesebb mint 600 lejt. Elég könnyen belátható, hogy ez a javaslat valamilyen mértékben az állam-

háztartás kiadásainak növekedésével jár. A 2002/500-as törvény előírásaival ellentétben, a tervezetben nem szerepelt ellentételező javaslat. A kormány által elkészített véleményezés felhívja erre a figyelmet, és javasolja az indítvány elvetését. Mindezek ellenére a Parlament elfogadja a tervezetet, és ez 2009-ben életbe lép. Az eset példaértékű annak szemléltetésére, hogy olyan törvényjavaslat is elfogadásra kerülhet, amelyet a Kormány nem támogat, de politikai népszerűségi okokból könnyen talál parlamenti támogatásra, anélkül, hogy pontosan meg lenne jelölve a támogatás növelésének forrása. Ilyen esetben az általunk elemzett rendszer két ponton tud segíteni: egyrészt megtiltja, hogy a parlamenti választások előtt 6 hónappal hasonló intézkedést lehessen elfogadni (akár ellentételezéssel), másrészt a Költségvetési Tanács hangján keresztül felhívja a figyelmet a javaslat inkonzisztens voltaira.

Ugyancsak a 2008-as választások évében a 15-ös Kormányrendelet előírta az oktatói bérek két hullámos, hat-hat százalékos, a makrogazdasági célszámok teljesülése esetén hat+kilenc százalékos növekedését. A kormány-előterjesztéshez végzett számítások 787 millió lejre becsülték a többletkiadást, ezt az éves költségvetésbe foglalták. A parlamenti vita során a második hullám mértéke viszont az egyetemi tanárok esetén 64%-ra, a többi tanügyi alkalmazott esetében 45%-ra módosult. A kormány a döntést az Alkotmánybíróságnál megfellebbezte, hivatkozva többek között az Alkotmány mellett a 2002/500-as törvényre is, illetve a törvény megjelenése után olyan sürgősségi kormányrendeleteket bocsátott ki (a 2008. évi 136-os és 151-es Sürgősségi Kormányrendeletek), amelyek az irreális bérnövekedést a korábban megállapított (9%-os) szintre helyezik vissza. Ez a harmadik egy pozitív példa az ellentételezési szabály betartására, illetve a fegyelmezett(ebb) költségvetés-politikai magatartásra.

Következtetések

A költségvetési felelősség keretrendszerének bizonyos elemei már jelen voltak Romániában 2010 előtt is, de a 2010-es szabályozások új elemekkel építették a keretrendszert. A létező elemek egyrészt a SNP kapcsán léteztek, másrészt a hazai törvények írták elő. Ezek közé tartoznak a SNP-ban foglalt költségvetési fegyelmet előíró numerikus szabály, a középtávú stratégiai tervezési előírás (konvergencia programok), a költségvetés alkotási folyamatokat előíró szabályok (amelyek akár nem szabály alapú költségvetés-politika esetén is indokoltak), az ellentételezési szabály valamint a költségvetés átláthatóságát illetve elemzését biztosító ECOFIN.

A keretrendszer fejlődéséről beszélhetünk az új elemek megjelenésével. A költségvetési szabályok feszesebbé váltak, mivel az államháztartás egyen-

legét befolyásoló változók szintjén is megfogalmazásra kerültek bizonyos szabályok (kiadások, beralap, folyó kiadások stb.). A középtávú stratégiaalkotás egy újabb eleme jelent meg, és fontos, hogy ezt összehangolják a konvergencia programokkal. Az eljárási szabályok kiegészítése (180 napos szabály, költségvetési kiigazítási szabály) feszebbé teheti és fegyelmezheti a kormányzat magatartását. A kötelező jelentések növelhetik a transzparenciát.

Az új elemek közül nagy jelentőséggel bír a hazai Költségvetési Tanács megjelenése. Az ECOFIN által ellátott funkciók mellett a többlétszerep forrása, hogy „házon belül” végez el költségvetési elemzéseket, és hozza nyilvánosságra következtetéseit. Ez növelheti a hazai gazdaságpolitikákat övező bizalmat és annak elfogadhatóságát a belföldi gazdasági szereplők körében, mivel egy olyan intézmény részéről érkezik a véleményezés, amelyet közelebb érez magához (szemben az ECOFIN-nal). A Költségvetési Tanács hozzájárulhat annak a mítosznak a mérsékléséhez, leépítéséhez, amely a feszes, fegyelmezett gazdálkodásra vonatkozóan létezik, miszerint ez a típusú gazdálkodás a külföldiek „kegyetlenségének” tudható be.

A következtetéseinkben használt feltételes mód arra utal, hogy mindezek lehetőségként és nem garanciaként értelmezhetőek. Annak érdekében, hogy a lehetőségek beteljesülésének esélyét felmérjük, áttekintettünk olyan tapasztalatokat, amelyek a korábban létezett szabályok betartását vizsgálták. A tapasztalatok nem egyértelműek. A szabályok formai betartása általában megvalósult, de gazdasági tartalmukban kevés esetben érték el céljukat. Ezt a hiányzó szakmai kontroll számlájára is írjuk. Ennek tükrében a Költségvetési Tanács léte és hatékony működése idejében javíthat ezeken a problémákon, amennyiben sikerül bizalmat ébresztenie és megszereznie a közvélemény támogatását.

Irodalom:

- Alesina A.–Perotti R. 1994. *The Political Economy of Budget Deficits*, NBER, WP4637.
- Buchanan J.–Wagner R. 1977. *Democracy in Deficit: the Political Legacy of Lord Keynes*, New York: Academic Press.
- Gali J.–Perotti R. 2003. *Fiscal Policy and Monetary Integration in Europe*, NBER, WP9773.
- Kydland F. E.–Prescott E. C. 1977. Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans, *Journal of Political Economy*, Vol. 85, p. 473–491.
- Kopits G. 2001. *Fiscal Rules: Useful Policy Framework or Unnecessary Ornament?*, IMF Working Paper, WP01/145.
- Kopits Gy. 2007. A költségvetési felelősség keretrendszere. Nemzetközi tapasztalatok és magyarországi tanulságok, *Pénzügyi Szemle* 2007/2 sz., Magyarország Állami Számvevőszék

- *** 2002/500-as közpénzügyekről szóló törvény
- *** 2003/571-es adótörvénykönyv a módosításokkal
- *** 2005/148-as Sürgősségi Kormányrendelet a gyereket nevelő családtámogatásáról
- *** 2007/40-es Kormányrendelet a 2007. évi társadalombiztosítási költségvetés kiigazításáról
- *** 2007/111-es Sürgősségi Kormányrendelet a 2007. évi társadalombiztosítási költségvetés kiigazításáról
- *** 2008/15-ös Kormányrendelet a tanügyi alkalmazottak 2008-as béremeléséről
- *** 2008/26-os Kormányrendelet a 2008. évi társadalombiztosítási költségvetés kiigazításáról
- *** 2008/108-as Sürgősségi Kormányrendelet a szociális területet érintő bizonyos jogszabályok módosításáról
- *** 2008/136-os Sürgősségi Kormányrendelet a tanügyi alkalmazottak 2008-as bérezésével kapcsolatos intézkedésekről
- *** 2008/151-es Sürgősségi Kormányrendelet a 2008/15-ös Kormányhatározat módosításáról és kiegészítéséről
- *** 2010/69-es törvény a fiskális felelősségvállalásról.

Urák István

Természetvédelem Romániában

Eddig körülbelül 1,75 millió fajt írtak le a kutatók, de a Földön élő fajok száma ennél jóval nagyobb, a becsült fajok száma 4-120 millió között váltakozik. Ezeknek a becsléseknek az alapját a fajszám/terület aránya képezi. Felmérik egy-egy élőhely több kicsiny területének fajszámát, és ezt az arányt rávetítik az adott élőhely még nem, vagy alig vizsgált területeire. Ebből felbecsülhető, hogy az adott élőhelyen megközelítőleg hány faj élhet, és ebből mennyit ismerünk. Ha egy élőhely fajszámát behelyettesítjük az évente eltűnő élőhelyek területi adatába, megkapjuk, hogy évente a fajok 0,2-0,5%-át veszítjük el. Ha ezt csupán 5 millió fajra vetítjük (holott az átlagos becslés 6-8 millió közt van) évente 10-25 ezer faj, azaz óránként 1-3 faj kipusztulása adódik. Egyes becslések szerint az elkövetkező 200-300 évben a madár- és emlősfajok fele kihal.¹

A geológiai korok során máskor is voltak nagy mértékű, természeti katasztrófák okozta kihalások (vulkánkitörések, árvizek, meteorit-becsapódások), de napjaink nagymértékű biodiverzitás és biomassza csökkenése abban különbözik ezektől, hogy nem valamilyen természeti katasztrófa vagy azok sorozata okozza, hanem egyetlen faj, az ember.

Az ember hihetetlenül sikeres élőlény lett, soha egyetlen faj sem játszott ilyen uralkodó szerepet a Földön. Az egyetlen faj, amely képes szinte az egész Földet belakni és a technológia fejlődése révén hatalmas előnyökhöz jutott. Ezeket az előnyöket kihasználva az ember módszeresen alakítja környezetét: erdőket éget fel, mezőket szánt fel, folyókat szabályoz, melynek következményeként az egész Föld képe az elmúlt 10-12 ezer év során teljesen megváltozott. Az átalakulás mára a világ legtöbb részén olyan látványos méreteket öltött, hogy nehéz elképzelni, milyen lehetett a táj az ember megjelenése előtt. Amit a mai emberek többsége „természetként” ismer, az nem más, mint az évszázadok folyamán az ember által kialakított táj.

Az emberiség már nagyon régen felismerte tevékenységének természetromboló hatását, mely végül magára az emberre is károsan hat, és sokszor végzetesen is hatott. Egész civilizációk tűntek el szinte nyomtalanul a történelem során, és csak romos építményeik maradtak vissza homok által eltemetve vagy az őserdő által benőve. Ezért már nagyon régen születtek

intézkedések egyes fajok vagy élőhelyek védelme érdekében. Időszámításunk előtt a III. században Asoka indiai császár törvényeket hozott a halak, a szárazföldi állatok és az erdők védelme érdekében, és védett területet jelölt ki, ahol megtiltotta bizonyos állatfajok vadászatát. A XIII. században Kubláj kán, Dzsingisz kán fia, megtiltotta a madarak és emlősök vadászatát a szaporodási időszakban. (Drăgulescu–Curten–Bănăduc 2002)

A tudatos és intézményesített természetvédelem első megnyilvánulása az Amerikai Egyesült Államokban lévő Yellowstone Nemzeti Park megalakítása volt 1872-ben. A nemzeti park fogalmának megjelenésével kapcsolatban azonban meg kell említeni William Wordsworth angol költő 1810-ben megfogalmazott elképzelését, aki szerint az angliai Lake District környéke „egyfajta nemzeti tulajdon”. Szintén említésre méltó George Catlin amerikai költő, felfedező és művész gondolata is, aki 1832-ben felhívta a figyelmet egy olyan parkra, amely a nemzeté, és benne az emberek és a vadak együtt létezhetnek, megőrizve ugyanakkor a parkban fellelhető természet vadságát és frissességét. (Centeri–Gyulai 2006)

Európában 1901-ben születik meg az első természetvédelmi törvény (Hesseni Nagyhercegség) és 1909. május 24-én alakulnak meg az első nemzeti parkok, egyszerre kilenc Svédországban. Az Europarc Szövetség kezdeményezésére 1999 óta ennek emlékére minden év május 24-én ünneplik az európai nemzeti parkok napját.² Románia első nemzeti parkját 1935-ben hozták létre a Retyezát-hegységben. Magyarország első nemzeti parkját, a Hortobágyi Nemzeti Parkot 1973-ban alapították.

A természetvédelmi területek száma és felülete világszinten évről-évre nő (1. táblázat).

1. táblázat: **Természetvédelmi területek száma és területének növekedése**

Év	Természetvédelmi területek száma	Területe
1962	9.214	2,4 millió km ²
1972	16.394	4,1 millió km ²
1982	27.794	8,8 millió km ²
1992	48.388	12,3 millió km ²
2003	102.102	18,8 millió km ²
2005	113.707	19,6 millió km ²

Forrás: a Természetvédelmi Világszövetség (IUCN) és a Világ Természetvédelmi Monitorozó Központ (World Conservation Monitoring Centre, WCMC) adatai szerint.

A Természetvédelmi Területek Nemzetközi Adatbázisának (World Database on Protected Areas) 2007-es adatai szerint (utolsó frissítés) több mint 12.000 természetvédelmi területet tartottak nyilván, ezek területe meghaladja a 22 millió km²-t, ami a nemzeti területeknek több mint 11,3%-át jelenti.³

A mai Románia területén az első természetvédelmi intézkedéseknek azok az adománylevelek tekinthetők, melyek alapján a XV-XVII. századi havasalföldi és moldvai uralkodók kolostoroknak adományoznak bizonyos területeket, elsősorban erdőket, amelyekben már csak a terület tulajdonosának engedélyével volt szabad fát vágni, vadászni, halászni, legeltetni, kaszálni vagy gyümölcsöket gyűjteni. Habár az intézkedések elsődleges célja nem a természetvédelem volt, hanem a tulajdon védelme, nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy bizonyos területek viszonylag természetes állapotban maradjanak fenn napjainkig. Ezen kívül védett állottak a sólymok, melyek a főurak és papok birtokában lévő területeken kívül is védelem alatt álltak, hogy a főúri vadászatok során hasznosíthassák őket. (Stancu R.–Deaconu Gh.–Richițeanu A.–Stancu S. 1977)

A XVII-XIX. században Erdélyben léteztek tilalmas kertek a gazdag nemesi családok uradalmain. Például Piskin, a mai híres Gyulai arborétum és dendrológiai park őse az Ocskay család birtokához tartozó vadaskert volt. Hasonló tilalmas területek voltak Hátszegen a Knopcsa család, Zsibón Weselényi Miklós báró, Széplesen Bethlen báró, Kőváron és Koltón a Rákóczi család, majd a Teleki Sámuel vadaskertjei. (Péntek–Szabó A. 1985)

A természettudományos kutatások és a természetvédelem terén is fontos lépéseknek számítanak az egyes tudományos társaságok, intézmények és egyesületek megalapítása. 1796-ban alapították meg az első ilyen intézményt Erdélyben, az Enyedi Természettudományi Múzeumot, majd 1859-ben Kolozsváron az Erdélyi Múzeum Egyesületet, 1873-ban pedig Temesváron a Délmagyarországi Természettudományi Társulatot.

A következő fontos lépést a természetvédelem terén az erdőhasználat országos szintű jogi szabályozásának a megvalósítása jelentette. Ezek a rendeletek a XVIII. század végén egyre nagyobb méreteket öltő erdőirtásokat próbálták megfékezni. Szintén ennek érdekében Havasalföldön erdészeti szolgálatot hoznak létre.

Az 1859-ben létrejött a Román Fejedelemségek uniója, és a strukturális reform keretében törvényekkel szabályozták a fakitermelést, a vadászatot és a halászatot. Megtiltották az éjszakai és a nem-tűzfegyverekkel történő vadászatot, a siketfajd-tyúkok vadászatát, a halak mérgezését, az erdők és kaszálók felégetését. Bevezették a vadászati tilalmi időt, erdőket nyilvánítottak védetté. Az egész országban kiépítették az erdészeti szolgálatot.

1879-ben az Erdélyt is magába foglaló Magyarországon napvilágot lát a Magyar erdőtörvény, az első magyarországi természetvédelmi rendelkezés. Ez a jogszabály szabályozza a fakitermelést, védelmet biztosít a szép tájaknak és érdekes sziklaalakzatoknak, bizonyos erdők és növénytársulások részére. Négy évvel később, 1883-ban jelent meg a Vadászati törvény, majd 1894-ben a Mezőrendőrség nevű jogszabályt, amely előírta az énekes madarak általános védelmét. Ugyanabban az évben alapították meg a Magyar Ornitológiai Központot. A madártani intézet létrehozásában nagy szerepet játszott Herman Ottó, aki életének jelentős részét Erdélyben, Kolozsváron töltötte. (Bartók 2008)

A XIX. század második felében kezdtek megalakulni és működni a turistatársaságok, -klubok és -egyesületek Nyugat-Európában. A kirándulást és természetet kedvelő szászok Erdélyben több hasonló társaságot alapítottak. Ilyen a már említett Erdélyi Természetudományi Társaság, illetve az 1880-ban létrehozott Erdélyi Kárpát Egyesület. 1888-ban alakították meg Nagyváradon a Bihari Kárpát Egyesületet és 1889-ben az Aradi Turista Egyesületet. 1891-ben alakult meg az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) keretén belül az Erdélyrészi Kárpát Egyesület, mely később az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) nevet vette fel. (Ajtay 1991) Az EKE-szervezetek több mint 60 menedékházat építettek a Déli-Kárpátokban, túra útvonalakat jelöltek ki, konferenciákat tartottak és folyóiratokat jelentettek meg.

Az első tényleges természetvédelmi területeket 1927-ban jelölték ki Tulcea megyében, Ferdinánd király rétjét (Poiana „Regele Ferdinand”) Niculițel község határában, és a Consul hegyen (régi eredeti nevén Muntele Cinel). (Maxim 2004)

Az első világháború után a természetvédelmi mozgalom főleg Erdélyben ért el jelentős eredményeket. A mozgalom élén Alexandru Borza, a Kolozsvári Egyetem botanikaprofesszora, és Emil Racoviță, a világ első Barlangkutató Intézetének alapítója álltak. Munkájuk nyomán 1930-ban megjelent Románia első természetvédelmi törvénye. Megalakult a Természeti Ritkaságok Bizottsága kormánysszervezet (Comisia Monumentelor Naturii). Területeket és fajokat nyilvánítottak védetté. 1935-ben létrehozták a Retyezát Nemzeti Parkot, Románia első nemzeti parkját. Területének nagy része valamikor a Kendeffy grófi család birtokához tartozott, akiknek azt Hunyadi János ajándékozta a kenyérmezői csata után. A XVIII. század elejétől itt is a „vadaskertek” szabályai szerint vadászták, védték is az ott élő állatokat. 1938-ban védetté nyilvánították a Duna-deltát. Lévén, hogy a népköztársaság – kommunista hatalom – számára a hűség volt az elsődleges szempont, Borzat és Racovițát politikai nézeteik miatt eltávolították a tudományos életből, ami az ígéretesen indult természetvédelmi mozgalmat is megfékezte. (Sălăgeanu N.–Pușcariu V. 1970)

A természetvédelem fontosságának gondolata 1950-ben került ismét előtérbe: törvényerejű rendelettel köztulajdonná nyilvánították a természeti ritkaságokat, védelmüket nemzeti érdekeknek nyilvánították. Újra létrehozták a Természeti Ritkaságok Védelmi Bizottságát (Comisia Pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii). Az akadémiai bizottság munkáját helyi szinten természetvédelmi tanácsadó bizottságok (Consiliu de îndrumare pentru ocrotirea naturii) segítették. 1986-ban kormányservezetként létrehozták az Országos Környezetvédelmi Tanácsot (Consiliul Național al Protecției Mediului). A védelmi intézkedések sajnos csupán a területek védetté nyilvánításáig terjedtek, ezek kezelésére már nem fektettek hangsúlyt. A természetvédelmi intézkedésekkel párhuzamosan kormányhatározat alapján irtották a farkasokat és a ragadozó madarakat, havasi legelőket alakítottak ki a borókások és törpefenyvesek helyén, fenyőültetvényekre cseréltek le számos lombhullató erdőt, értékes természeti területeket értéktelenítettek el lecsapolási vagy mederszabályozási munkálatokkal.

A leglátványosabb előrelépések a természetvédelem terén 1989 után történtek. Létrejött a szakminisztérium (Vizek, Erdők és Környezet Minisztériuma). Románia csatlakozott a nemzetközi természetvédelmi egyezményekhez. Jogszabályok születtek a természet védelmében. Az Európai Unióhoz való csatlakozás érdekében korábban soha nem látott mértékben növelték a védett természeti területek számát és összterületét. Számos nemzeti és natúrparkot létesítettek, valamint kijelölték a Natura 2000 európai ökológiai hálózat romániai területeit. A Környezeti Minisztérium a védett területek ügykezelését jogi illetve természetes személyeknek adta át.

A Yellowstone Nemzeti Park (USA) megalapításának eredeti célja minden természeti forrás kitermelésének a teljes mértékű megtiltása volt, beleértve az erdőkitermelést, vadászatot, bányászatot és még helyi indián őslakosok tevékenységét is. Ezek a szigorú, kormány által előírt védelmi előírások voltak jellemzőek a XX. század legnagyobb részében. A XX. század vége felé a társadalmi és gazdasági nyomás, a helyi indián őslakosok jogainak elismerése, valamint a biodiverzitás megőrzésével kapcsolatos új ismeretek birtokában fokozatosan a „szigorú védelemről” a „megőrzésre” tevődik át a hangsúly. A modern természetvédelem hangsúlyozza a természetvédelmi területek többszörös szerepét. Ennek megfelelően a természetvédelmi területeken lehetővé kell tenni és biztosítani kell a biodiverzitás megőrzését, a természeti források mértékletes és hosszú távon fenntartható használatát, az ökológiai rendszerek fenntartását és szükség esetén ezek rehabilitációját, valamint a kulturális és tájértékek megőrzését. Ez az új, modern megközelítés szükségessé tette természetvédelmi kategóriák meghatározását, külön megjelölve ezek szerepét és jelentőségét a biodiverzitás megőrzésében és a

helyi közösségek fenntartható fejlődésének a biztosításában. Ennek értelmében a természetvédelmi területek létrehozásának és működtetésének célja lehet: tudományos kutatás, vadvédelem, faj és genetikai diverzitás védelme, szolgáltatások fenntarthatóságának a biztosítása, természeti és kulturális jellegzetességek védelme, turizmus és kikapcsolódás, oktatás, természeti erőforrások és ökoszisztémák fenntartható használata, kulturális és hagyományos tevékenységek megőrzése. (Stanciu–Florescu 2009) Annak függvényében, hogy a felsorolt célok közül melyikre tevődik a fő hangsúly, a Természetvédelmi Világszövetség (World Conservation Union vagy International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, IUCN), a természeti értékek megőrzése érdekében létrehozott nemzetközi szervezet 6 természetvédelmi kategóriát különböztet meg.⁴

- Ia. Szigorúan védett természetvédelmi területek (Strict Nature Reserve). Olyan szárazföldi és/vagy tengeri terület, mely egyedülálló vagy jellegzetes ökoszisztémával rendelkezik, különleges geológiai környezet vagy élővilág található rajta. Célja az érintetlenség fenntartása, ezért elsősorban tudományos kutatók előtt nyitott.
- Ib. Vadonterületek (Wilderness Area). Nagyobb kiterjedésű érintetlen vagy civilizációs hatásoktól alig befolyásolt természeti környezet, állandó vagy jelentősebb lakosság nélkül. Célja a természetes vagy természetközeli állapotok megőrzése.
- II. Nemzeti parkok (National Park). Jellegzetes, természeti adottságaiban lényegesen meg nem változtatott nagyobb kiterjedésű terület. Célja elsősorban ökológiai egységességének a megőrzése a jövő generációi számára, és ezáltal különleges jelentőségű természetes növény- és állattani, földtani, víztani, tájképi és kultúrtörténeti értékek védelme. Területén tiltott mindenfajta mezőgazdasági és ipari tevékenység, viszont lehetőség nyílik nemcsak tudományos, hanem oktatási és szabadidős tevékenységek (pl. turizmus) végzésére is.
- III. Természeti emlékek (Natural Monument). Egy vagy több sajátos, egyedi vagy igen ritka természeti vagy kulturális értéket őrző terület.
- IV. Kezelt természetvédelmi területek vagy vadrezervátumok (Habitat /Species Management Area). Veszélyeztetett fajok élőhelyeinek védelmét biztosító terület. Általában a védelem megvalósítása érdekében szükség van emberi beavatkozásra is.
- VI. Tájvédelmi körzetek (védett szárazföldi és tengeri tájak / Managed Resource Protected Area). Jellegzetes természeti, tájképi adottságokban gazdag, általában nagyobb, összefüggő terület, tájrészlet, ahol az ember és természet kölcsönhatása esztétikai, kulturális és természeti szempontból jól megkülönböztethető jeleget alakított ki.

Célja ezeknek a természeti és kulturális értékek védelme, egységességének megőrzése. Területén lehetőség nyílik a természeti kincsek ökológiai rendszert nem károsító mértékű kihasználására.

- V. Védett területek a természeti erőforrások fenntartható kitermelésével (Protected Landscape/Seascape). Többnyire nagy kiterjedésű területek, és területükön van példa a tradicionális és a modern erőforrás-felhasználásra is. Területén lehetőség van a természeti erőforrások (víz, hal-, vadállomány) hagyományos és modern módszerekkel történő hasznosítására, de csak oly mértékben, hogy a biodiverzitás megőrzése biztosítva legyen.

Ezek alapján a természetvédelem fogalma úgy határozható meg, mint egy olyan intézkedési tevékenység, melynek célja a természeti értékek védelme. A természeti értékek lehetnek élőlények (pl. ritka növény- és állatfajok), természetes életközösségek, természeti képződmények (pl. barlangok, víz-esések), természetes és természetközeli területek (világunknak ember által nem vagy csak kevésbé befolyásolt része), vagy akár kultúrtörténeti értékek. Ezek védelme érdekében természetvédelmi területeket hoznak létre.

Románia természetvédelmi törvénye (2007. évi 57-es Sürgősségi Kormányrendelet) szerint a természetvédelmi területek olyan szárazföldi, tengeri és/vagy földalatti övezetek, ahol ökológiai, tudományos vagy kulturális szempontból jelentős értékű növény- és állatfajok, biogeográfiai, táji, geológiai, paleontológiai, szpeológiai vagy más természetű alakzatok és elemek fordulnak elő, melyek megőrzését és védelmét megfelelő törvényes keretek biztosítják.

A román környezetvédelmi jogszabályok négyféle védett területtípust különböztetnek meg (2. táblázat): nemzeti/országos jelentőségű természetvédelmi területek, az Európai Unió közösségének szintjén jelentős természetvédelmi területek, nemzetközi jelentőségű természetvédelmi területek és megyei vagy helyi jelentőségű természetvédelmi területek.

A nemzeti/országos jelentőségű természetvédelmi területek közé tartoznak a tudományos rezervátumok, nemzeti parkok, természeti ritkaságok, természetvédelmi rezervátumok és natúrparkok. Románia nemzeti parkjai: Békás-szoros–Nagyhagymás Nemzeti Park (Parcul Național Cheile Bicazului –Hășmaș), Domogled–Cserna-völgy Nemzeti Park (Parcul Național Domogled–Valea Cernei), Kelemen-havasok Nemzeti Park (Parcul Național Călimani), Királykő Nemzeti Park (Parcul Național Pietra Craiului), Néraiszoros Nemzeti Park (Parcul Național Cheile Nerei-Beușnița), Radnai-havasok Nemzeti Park (Parcul Național Munții Rodnei), Retezat Nemzeti Park (Parcul Național Retezat), Szemenik–Krassói-szurdok Nemzeti Park

(Parcul Național Semenic–Cheile Carașului), Zsil-völgy Nemzeti Park (Parcul Național Defileul Jiului), Buila-Vânturarița Nemzeti Park (Parcul Național Buila Vânturarița), Cozia Nemzeti Park (Parcul Național Cozia), Csalhó Nemzeti Park (Parcul Național Ceahlău), Măcin-hegység Nemzeti Park (Parcul Național Munții Măcinului). (Stanciu–Florescu 2009)

2. táblázat: Természetvédelmi kategóriák

Természetvédelmi kategóriák		Cél
Romániai törvények	IUCN	
Tudományos rezervátum	I	Tudományos célok
Nemzeti park	II	Ökoszisztémák védelme, pihenés
Természeti emlék	III	Speciális természeti elemek védelme
Természetvédelmi rezervátum	IV	Védelem beavatkozás révén
Natúrpark	V	Tájvédelem, pihenés

Forrás: a Román törvények és a Természetvédelmi Világszövetség (IUCN) szerint

Az Európai Unió közösségének szintjén jelentős természetvédelmi területek közé tartoznak a Különleges Természetmegőrzési Területek (Site of Community Importance, Special Area of Conservation) és a Különleges Madárvédelmi Területek (Special Protection Area), melyek a Natura 2000 hálózat részét képezik. A Natura 2000 hálózat az Európai Unió két természetvédelmi irányelvén, a Madárvédelmi- (79/409/EEC) és az Élőhelyvédelmi Irányelven (92/43/EEC) alapuló, az Unióban kötelezően megőrzendő élőhelytípusok, állat- és növényfajok védelmére kijelölt területek hálózata. A Natura 2000 hálózatot a madarak védelmére kijelölt Különleges Madárvédelmi Területek (SPA), valamint az élőhelyek, növény- és más állatfajok védelmére kijelölt Különleges Természetmegőrzési Területek (SCI ill. SAC) alkotják. A hálózat célja az eltűnéssel fenyegetett, kis kiterjedésű természetes élőhelyek és a veszélyeztetett, sérülékeny, vagy bennszülött fajok hosszú távú fennmaradásának biztosítása, a biológiai sokféleség megőrzése.

A Madárvédelmi Irányelv (Birds Directive, 79/409/CEE) 1979-ben lépett érvénybe. Célja az összes vadon élő madár védelme az Európai Unióban. Az irányelv foglalkozik védelmükkel, kezelésükkel, szabályzásukkal és hasznosításukkal. Vonatkozik a madarakra, fészkeikre, tojásaikra és élőhelyeikre. Az Irányelv két fő részre osztható: élőhelyvédelem és fajvédelem. A tagállamoktól elvárja a vadon élő madarak védelméhez megfelelő élőhelyek sokféleségének és nagyságának fenntartását, kezelését és helyreállítását. Ennek érdekében Különleges Madárvédelmi Területeket kellett kijelölni, melyek a Natura 2000 hálózat részévé válnak. A javasolt területek kiválasztásá-

nál az eddig leírt legátfogóbb kiválasztási elvet, a BirdLife International Fontos Madárélőhelyek (Important Bird Area – IBA) kritériumrendszerét kellett alapul venni, melyet az Európai Bíróság több döntésében tudományos alapnak tekintett a kijelölés tekintetében.

Az Élőhelyvédelmi Irányelv (Habitats Directive, 92/43/CEE) 1992-ben lépett érvénybe. Célja a vadon élő veszélyeztetett állat- és növényfajok, valamint természetes élőhelyeik védelme. Az Élőhelyvédelmi Irányelv a madarakon kívül minden más élőlény és ezek élőhelyeinek védelme érdekében Különleges Természet-megőrzési Területek (Special Areas of Conservation, SAC) kijelölését írja elő a tagországok számára. Ez három lépésben történik. Az Élőhelyvédelmi Irányelv függelékeiben szereplő élőhely- és fajlisták alapján a tagországok kötelezettsége a javasolt Különleges Természet-megőrzési Területeket tartalmazó nemzeti lista elkészítése. A tagországokkal együttműködve az Európai Bizottság által megbízott tudományos munkacsoport feladata a nemzeti listák alapján a Közösségi Jelentőségű Területek (Sites of Community Interest, SCI) kiválasztása. A Közösségi Jelentőségű Területek kiválasztása után a tagországok kötelezettsége a kiválasztást követő hat éven belül a Különleges Természet-megőrzési Területek kijelölése.

Az Európai Unióhoz való csatlakozással Romániának is át kellett vennie az EU környezet- és természetvédelemmel kapcsolatos jogszabályait. Ennek fontos részét képezi a Natura 2000 ökológiai hálózat kiépítése. Románia számos természeti adottsága és viszonylag jó állapotban megőrzött természeti értékei miatt nagy értéket képvisel az Európai Unióban. A Kárpátok vonulata, amelynek több mint fele Romániában található, az egyik legfontosabb globális szintű ökorégió. Az Európában legkiterjedtebb érintetlen hegység az európai nagytestű ragadozók (medve, farkas, hiúz) állományának több mint felét megőrizte. A Duna-deltát Európa legértékesebb vizes élőhelyének tartják, több száz madár fészkelő- és vonulóterületét foglalja magába. Továbbá az Európai Unióban Románia az egyetlen ország, amelyben öt (a legtöbb) biogeográfiai régió fordul elő (1. térkép). Ezek közül a sztyepp biorégió csak Romániában található meg az egész EU szintjén. A Natura 2000 hálózat részét képező területek kijelölésében jelentős szerepe volt annak a több mint 50 civil szervezetnek, melyek ennek érdekében egy országos szintű koalíciót hoztak létre.⁵ 2007-ben Románia 381 területet javasolt, hogy része legyen a Natura 2000 hálózatnak, ami az ország területének 17,84%-a (2. térkép). Ezek részben átfednek, közülük 108 (11,89%) Különleges Madárvédelmi Terület (SPA), 273 (13,21%) Különleges Természet-megőrzési Terület (SCI).⁶

A nemzetközi jelentőségű természetvédelmi területek közé tartoznak az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete

(United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) által elismert és kinevezett bioszféra rezervátumok, világörökség részét képező területek, geoparkok, valamint a Ramsar-egyezmény értelmében kijelölt vizes élőhelyek. Romániában három bioszféra-rezervátum található: Duna-delta Bioszféra-rezervátum, Retyezát Nemzeti Park Bioszféra-rezervátum, Radnai Havasok Nemzeti Park Bioszféra-rezervátum. Ezek közül a Duna-delta a világörökség része is.

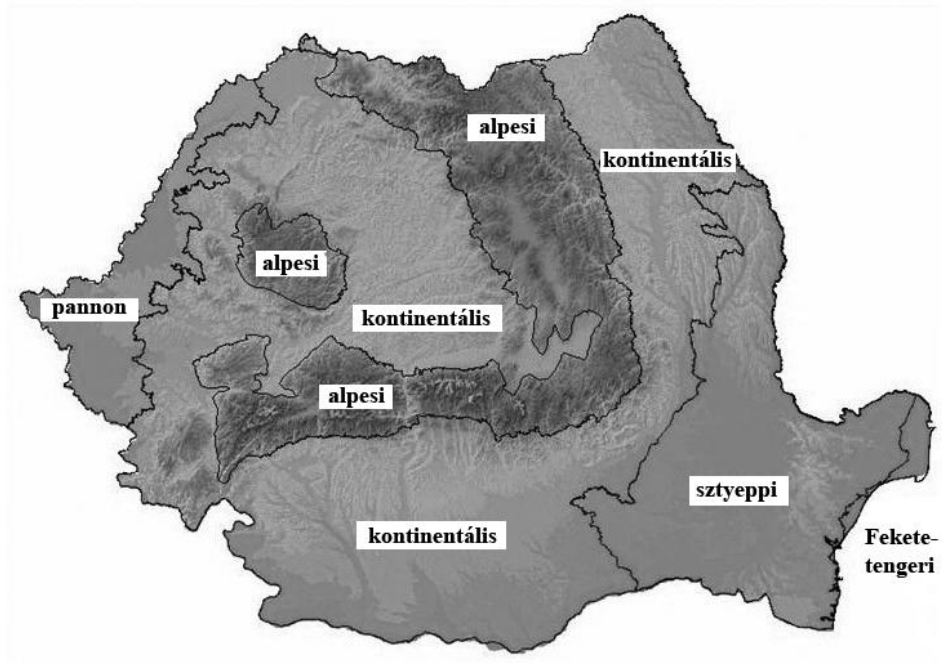
A felelősséget a természetvédelmi területekért és azok kezelési módját törvények határozzák meg (OUG 57/2007): az Országos Természetvédelmi Ügynökségre (Agenția Națională Pentru Ariele Protejate – ANAP) felel az országos jelentőségű természetvédelmi területekért, a Delta Kormányzósága (Administrația Rezervației Biosferei Delta Dunării) felel ezért a természetvédelmi területért, a helyi közigazgatási hatóságok pedig felelnek az általuk kijelölt helyi jelentőségű természetvédelmi területekért.

3. táblázat. **A természetvédelmi területek kezelése Romániában (2008-as adatok)**

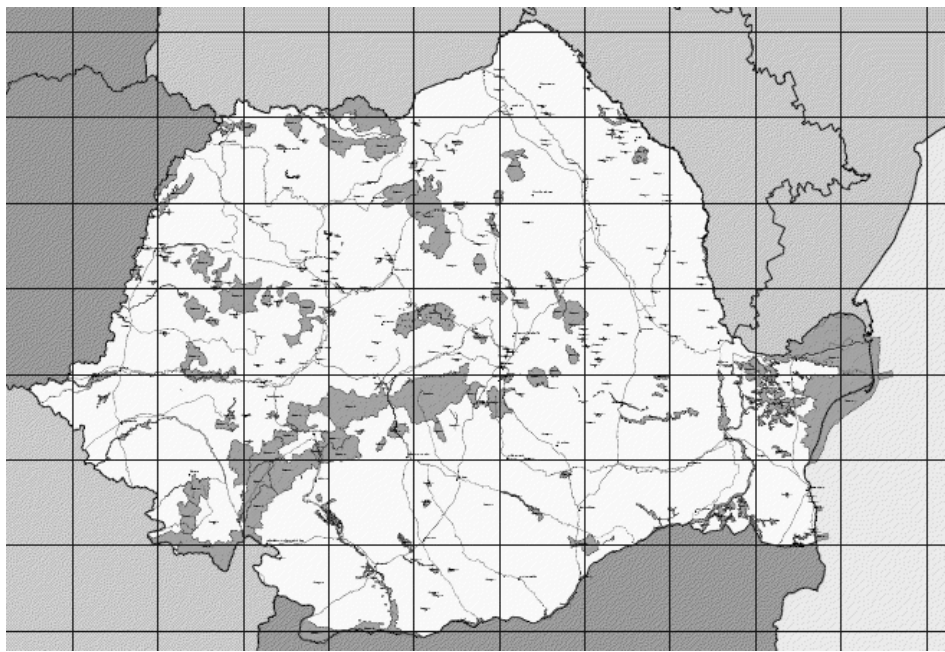
Kezelést végző intézmény/szervezet	Nemzeti parkok	Natúr-parkok	Más védett területek	Összesen
Országos Erdőgazdálkodási Hivatal	12	10	132	154
Megyei tanácsok	1	1	4	6
Egyetemek		1	4	5
Civil szervezetek			71	71
Fizikai személyek			6	6
Helyi tanácsok		1	1	2
Polgármesteri hivatalok			6	6
Környezetvédelmi hivatalok		1	4	5
Sportvadászati és Horgászati Egyesületek			6	6
Román Akadémia			2	2
Múzeumok			6	6
Cégek			5	5
Mezőgazdasági és Erdészeti Kutató Intézet			2	2
Kutatóintézetek			2	2
Delta Kormányzósága		1		1
Összesen	13	15	251	279

Forrás: Stanciu E., Florescu F. 2009

1. térkép: **Románia biogeográfiai régiói**

2. térkép: **Románia természetvédelmi területei** (szürke mezők)

A természetvédelmi területek működtetése kezelési tervek alapján történik. A kezelési tervek előírásainak a betartása kötelező az összes tulajdonos és gondnok számára. Ha ezek korlátozzák a tulajdonosokat a természeti erőforrások kihasználásában, a törvény értelmében (2007/57 SKR) kárpótlásokat kell fizetni.

Egy természetvédelmi terület csak akkor érheti el azt a célt, amiért létre lett hozva, ha megfelelően kezelik. Ez nagyon bonyolult folyamat, mivel nagyon sok részletre kell figyelni. Elsősorban meg kell őrizni a természetes állapotokat, vagy ha szükséges, be kell avatkozni a természetes állapotok visszaállítása vagy egyes fajok védelme érdekében. Ez tudományos kutatómunkával és a kulcsfajok állandó monitorozásával valósítható meg. Ezen kívül fel kell ügyelni az összes olyan tevékenységet, amely a természeti források felhasználásával jár. Meg kell előzni vagy le kell állítani minden olyan folyamatot és tevékenységet, amely negatív hatással van a természeti és kulturális értékekre a természetvédelmi területen belül. Nagyon fontos a lakosság tudatosítása a biodiverzitás megőrzésének fontosságáról, a fenntartható fejlődés megvalósítási lehetőségeiről és annak előnyeiről. Be kell vonni a helyi lakosságot a természetvédelmi terület kezelésébe, és lehetővé tenni hogy valamilyen hasznot jelentsen a számukra a természetvédelmi terület jelenléte (pl. turizmus népszerűsítése). Mindezek mellett informálni és tudatosítani kell a helyi és az országos döntéshozó szervezeteket a természetvédelmi területek kezeléséhez szükséges forrásokról, mivel tényleges és hatékony kezelés nem valósítható meg megfelelő anyagi háttér és a tevékenységek finanszírozása nélkül.

A természetvédelmi területek a legnagyobb értéket képviselik, melyet átadhatunk a következő nemzedékeknek.

Irodalom

- Ajtay F. 1991. Az EKE rövid története (1-4), *Gyopár*, I (1-4): 5-7.
- Bartók K. 2008. *Az élő természet védelme. A biodiverzitás védelme Romániában*. II., javított kiadás. Kolozsvár: Ábel Kiadó.
- Centeri Cs., Gyulai F. 2006. A világ természetvédelmének történelmi kezdetei a védett területek kialakítására vonatkozóan. *Tájökológiai Lapok* 4 (2): 427–432.
- Drăgulescu C., Curtean-Bănăduc A. 2002. *Conservarea biodiversității. Entități naturale protejate*, Sibiu: Edit. Mira Design.
- Maxim I. 2004. 2003 - a turning point for the protected areas in Romania. In: Mihăilescu S., Falcă, M. (eds.), *Bioplatform - Romanian National Platform for Biodiversity*. Bucharest: Editura Vergiliu, 118-123.
- Péntek J., Szabó A. 1985. *Ember és növényvilág*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.
- Sălăgeanu N., Pușcariu V. 1970. Din istoricul ocrotirii naturii în România. *Ocrotirea naturii și a mediului înconjurător*, 14(2): 133-147.

Stancu R., Deaconu Gh., Richițeanu A., Stancu S. 1977. Aspecte ale dezvoltării legislației de ocrotire a naturii în România. *Ocrotirea naturii și a mediului înconjurător*, 21(2): 95-102.

Stanciu E., Florescu F. 2009. *Ariile protejate din România. Noțiuni introductive*. Brașov: Editura Green Steps.

Jegyzetek:

¹ A természetvédelem fogalma és története - <http://termtud.akg.hu/>

² Európai Nemzeti Parkok Napja - <http://www.greenfo.hu/>

³ Természetvédelmi Területek Nemzetközi Adatbázisa (World Database on Protected Areas, WDPA) - <http://www.wdpa.org/>

⁴ Természetvédelmi Világszövetség (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, IUCN) - <http://www.iucn.org/>

⁵ Civil Szervezetek Natura 2000 Romániai Koalíciója (Coalitia ONG Natura 2000 Romania) - <http://www.natura2000.ro/>

⁶ Románia biográfiai régiói (1. térkép), illetve természetvédelmi területei (2. térkép).

Garda Dezső

Természeti katasztrófa előtt áll-e Székelyföld?

1990-től kezdődően egész erdőségek kiirtását tapasztaljuk a székely térségben. Azok, akik egész havasok erdővilágának a kiirtásért felelősek a tulajdonosokra próbálják hárítani a törvénytelen erdőkitermelések sorozatát. A valóság azonban teljesen más. Az erdőrengetegeket azok pusztítják, akiket az erdők őrzéséért, a hatékony erdőgazdálkodásért fizettek: az Állami Erdészeti Hivatal volt alkalmazottjai, akiknek fő feladata kellett volna hogy legyen az ésszerű erdővédelem.

1997 februárjától, mint parlamenti képviselő küzdöttem a kommunista rendszer által törvénytelenül kisajátított magánerdők és közbirtokossági erdők visszaszolgáltatásáért jogos tulajdonosaiknak, ugyanakkor mindent elkövettem az állami erdészetek által irányított erdőpanamák ellen. 1998 és 2000 között tagja voltam a romániai fafeldolgozás helyzetét ellenőrző kivizsgáló bizottságnak, mely akkor együtt működött a kormány ellenőrző szerveivel, valamint a környezetvédelmi minisztérium szakembereivel. Bizottsági tagként a törvénytelen szerződések és az ezzel kapcsolatos illegális fakitermelések mellett sikerült bebizonyítanom, hogy Hargita és Kovászna megyékben nem jelentettek be 4 millió köbméter széldöntött fát, a többi, ezen felüli famennyiséget a famaffia képviselői hamis kísérőlevelekkel szállítottak el gátte-reikhez. Sikerült bebizonyítanom, hogy a fakitermeléssel foglalkozó, kétes jellemű hegyen túli vállalkozók ún. erdei útjavítási munkálataikkal fizették ki a fa értékét. Ezeket az útjavítási munkálatokat azonban sohasem végezték el. A törvénytelen ségek egyik vezéralakjának óriási tartozásai vannak a Hargita megyei Erdészeti Igazgatósággal szemben, de a tartozás kifizetését nem kéri (vagy nem merik kérni tőle). A parlamenti bizottság és a környezetvédelmi minisztérium számításai szerint 1995-1998 között a törvénytelen erdőkitermelésekből származó kár Hargita és Kovászna megyékben 6 milliárd dollárra rúgott. A Parlament 2000-ben határozatban kérte a kár okozóinak törvény elé állítását. Mikor ezek a törvénytelen ségek az ügyészégi kivizsgáló szervek elé kerültek, hiába állapították meg a kárt, hiába volt azonosították a károk okozóit, mindenkit felmentettek a felelősségre vonás alól.¹

2001-től kezdődően, a Parlament Visszaéléseket és Korrupciót Kivizsgáló bizottságának a tagjaként feladatomnak tekintetem a küzdelem folytatását a törvénytelen erdőkitermelések megakadályozásáért. A következőkben néhány olyan helyszínt mutatok be, ahol a famaffia tagjai felbecsülhetetlen kárt okoztak a természetnek.

Alsóerdő

2000-ben az Alsóerdő a Gyergyói-medence legjobb minőségű erdőállományát képezte. Az állami erdészetnek e magántulajdonú erdőt kezelő illetékesei nem tartották tiszteletben az üzemtervet, a megengedetnél több fát termeltek ki, ami az erdő meggyérüléséhez vezetett. A megrikított erdő pedig képtelen volt ellenállni egy nagyobb szélfújás erejének. A hitelesség kedvéért a Környezetvédelmi Ügynökség jelentéséből idézek: „Az Erdészeti Hivatal által felmutatott adatok elemzéséből kitűnik, hogy Szárhegy község magánerdeiből 2001-ben 5600 m³, 2002-ben 6500 m³ és 2003-ban a széltörésig 7800 m³ fatömeg termelődött ki, annak ellenére, hogy az üzemterv 3700 m³ évi vágási lehetőséget enged meg. Le lehet vonni a következtetést, hogy az erdészeti alkalmazottjai által irányított túlzott törvénytelen kitermelés és a lopások (a Hargita Megyei Erdészeti Felügyelőség 2002-ben végzett ellenőrzéséből kiderült, hogy ezekről a területekről a jelzett adatokon kívül még kitermelődött 10913 m³ fa) is elősegítették a széltörés bekövetkezését.”²

A széltörés a szárhegyi Alsóerdőben 2003. augusztus 15-én következett be és 150,7 hektár nagyságú területet sújtott. Ennek ellenére a terepen végzett mérések nélkül 219,7 hektárnak megfelelő területet nyilvánítottak széltörtöttnek. A Környezetvédelmi Ügynökség jelentéséből az is kitűnik, hogy a „Gyergyószentmiklósi Állami Erdészeti Hivatal megszegte az erdőrendtartási törvényt azzal, hogy értékbe tette a törvényes előírások megszegésével a kitermelendő famennyiséget szálankénti felleltározás nélkül, de az okiratokat meghamisították, mert úgy állították ki ezeket, mintha megtörtént volna a szálankénti felleltározás. A törvényesség ilyenszerű kijátszásával tehát 20.000 köbméter műfa termelődött ki, amire a Gyergyószentmiklósi Állami Erdészeti Hivatal kiadta a szállítási leveleket, hamis adatokkal töltve ki ezeket. Két egyesülethez nem ment be ez a famennyiség, és az egyesület nem állított ki igazoló aktát a felvásárló cégek nevére.”³

2004 nyaráig a Gyergyói-medence legjobb, 499 hektár nagyságú erdejét sikerült teljesen csutakossá változtatni, mint ahogy ez a dolgozat mellékletében közölt képből is kitűnik. 2005 novemberében még nem volt kitisztítva a volt erdős terület, mert a hulladékokat nem gyűjtötte össze senki. A kárvalott szárhegyi erdőtulajdonosok nem mertek panaszt emelni erdőtulajdonuk-

tól való megfosztásukért, mert a fából meggazdagodtak és a fatolvajok házuk felgyújtásával fenyegették őket.⁴

A romániai ügyészségi szervek is közrejátszanak az erdőirtások által okozott károk elsimításában. Így például a 6 kötetből és 3176 lapból álló 80/P/2004-es ügyészségi dossziét a marosvásárhelyi bíróság mellett működő ügyészség miután kilenc hónapon át menteni próbálta az erdőirtókat, 2004. december 16-án felküldte Bukarestbe, a Legfelsőbb Ügyészség Terrorizmus és Pénzmosás Kivizsgálásával Foglalkozó Igazgatóságra, ahol az ügyiratcsomó több mint fél évig porosodott anélkül, hogy belenéztek volna. Később az ügyészségi aktacsomó Csíkszeredába, a Hargita Megyei Rendőrségre került, ahol egy ideig a bűnügy elévülésére vártak. Az ügyészségi aktacsomó véglegesítését akadályozta az a tény, hogy a megyei és körzeti pénzügyi szervek szabotálták a 4000 köbméter törvénytelenül kitermelt mufa reális értékének a megállapítását. A kármegállapítás körüli bizonytalanság tette lehetővé a famaffiát támogató ügyészek számára az erdőirtók felmentését. A tények tehát azt bizonyítják, hogy erdeink hóhérait a ügyészek védik, és mindent elkövetnek a bizonyító akták eltüntetéséért.

Hasonló a bíróságok magatartása is. Legsokatmondóbb eset ugyancsak a szárhegyi Alsóerdőhöz kötődik. A 73/P/2004-es ügyészségi dosszié esetében az ügyészség megfogalmazta a vádiratot az erdőirtók ellen, ennek ellenére a gyergyószentmiklósi bíróságon több mint egy évig húzták az időt a törvényszegők érdekében, mikor pedig döntést kellett volna hozni a Legfelsőbb Bíróság a törvényes előírások áthágásával átutalta az ügyet a Piatra Neamț-i bíróságra, úgy hogy a vádirathoz olyan aktacsomót csatoltatott, mellyel fel lehetett menteni a törvénytelen fakitermelőket.

Mivel az erdőirtásban részt vett Gyergyószárhegy akkori alpolgármestere valamint jegyzője, a községi tanács arra kényszerítette Gál Péter későbbi polgármestert, hogy a bíróságon ne vállalja a közösség nevében a sértett fél szerepét. Az említett polgármester inkább a tisztségéről való lemondást választotta, mintsem folytassa a famaffia elleni harcot. Mivel a szárhegyi önkormányzat nem vállalta fel a sértett fél szerepét, a per üresben haladt, vagyis a károsultakat senki nem képviselte, a bírósági tárgyalásokon pedig csak a törvénytelen fakitermelők érdekei jelentek meg.

Törökpataka

Itt is kimutathatóak a féktelen erdőirtás nyomai. A Gyergyóditró községhez tartozó Törökpatakán és Halaságon 2005 novemberére csak azok az erdők maradtak meg, melyeket fiatalságuk miatt már nem volt érdemes kitermelni. A Környezetvédelmi Ügynökség a törvénytelen kitermelések soro-

zatát tárta fel ezen a vidéken. Így például a Halaságon az 1506-os parcellára vonatkozó kitermelési engedélyt 2003. június 4-én bocsátotta ki a Gyergyószentmiklósi Állami Erdészet, míg a kitermelt fa értékbetételére vonatkozó aktákat csupán június 10-én állították össze. A törvény szerint először ki kell állítani az értékbetételhez szükséges aktákat és csak ezután készíthető el a kitermelési engedély. Ez az eset is jelzi a törvényesség kijátszását az állami erdészet által.

Az ellenőrzések során megállapítást nyert, hogy egyes kereskedelmi egységek törvénytelenül vásároltak fel faanyagot (lopásból származót, vagy összejátszottak azokkal, akik felügyelték a széltörés kitermelését), és hogy igazolni tudják ennek eredetét, hamis, pénzügyileg különleges rendszerű okmányokat szereztek be és töltöttek ki olyan egységek nevére, amelyek nincsenek bejegyezve a Kereskedelmi Kamaránál, vagy nem végeztek soha ilyen tevékenységet. Például a SC Industrial Group SRL Sărmaș (Salamás) nevű egységnél kiderült, hogy felvásárolt 432,5 köbméter faanyagot, ennek igazolására olyan nevű 2 egységre adtak számlát, amelyek nem voltak bejegyezve a Kereskedelmi Kamaránál. Ebben az esetben is értesítve voltak a bűnügyi kivizsgáló szervek, hogy megállapítsák a vétkes személyek kilétét.

A helyszínen legszembetűnőbbek a be nem ültetett, de papíron erdőként szereplő területek. A kitermelés utáni időszakban a volt erdős területet a törvény szerint kötelező beültetni. A gyergyószentmiklósi állami erdészeti hivatal volt vezetője, mérnökei és technikusai ezeket a munkálatokat papíron saját társulásaikon, cégeiken keresztül végezték, mint amilyen a FSC Románia, Pro Silvae és a SC Compos SA, melyeket az állami erdészeti hivatallal elszámoltattak. A valóságban azonban ezeket a munkálatokat nem végezték vagy nem végeztették el.

Ilyen volt többek között a szintén Ditróhoz tartozó Nagygag nevű terület, ahol az állami erdészet vezetői, bár elszámolták, mégsem végezték el az ültetéseket. Ezért a tettesek ellen ügyészségi eljárást kezdeményeztek okirat- és közokirat hamisítás, a közügyek elleni munkahelyi visszaélés címén. Az ügyészségi kivizsgálást több mint két évig húzták, például olyan okokra hivatkozva, hogy beteg az ügyvédnőjük. A Környezetvédelmi Ügynökség 2004 tavaszán 538 millió lejes kárértéket állapított meg.⁵ Hasonló megállapításra jutott a Pénzügyőrőség is.

Az állami erdészet említett vezetői szakértői felülvizsgálatot kértek. Ezzel sikerült több mint négy hónapig húzni a kivizsgálási munkálatokat. 2004. október 20-tól kezdődően a szakértői vélemény megváltoztatása érdekében ültetni kezdtek a nagyági területeken. Lefilmztük miként mutatott a terület az ültetés előtt, hová rakták le a csemetéket és hogyan mutatott a terület az ültetés után. A törvénytelenül ültetőket, akik a bizonyítékok megvál-

toztatására törekedtek, ültetés közben rajtakapta a rendőrség és a Környezetvédelmi Ügynökség. Az általuk készített jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a bizonyítékok megváltoztatását szolgáló ültetés az állami erdészet volt vezetője kérésére történt. Az ügyészségi kivizsgálásokat vezető marosvásárhelyi főügyész, a bizonyítékok megváltoztatóinak a letartoztatása helyett a törvénysértést elkövetők ellen újabb ügyészségi dossziét összeállítását kérte és 2005 áprilisáig húzta az ügyészségi kivizsgálások folytatását. Bár 2005 áprilisában a Hargita Megyei Rendőrség elkészítette a vádiratot, a marosvásárhelyi ügyész állami közpénzen újabb szakértői vizsgálatot rendelt el.⁶ Az új szakértő figyelembe vette a 2004 októberi, a bizonyítékokat megváltoztató törvénytelen ültetéseket, és felmentette az ügyészségi eljárás alól azokat az erdőmérnököket, akik nem ültették be (a ma is üres) területet, de a munkálatoakat elszámoltatták az állami erdészettel. Vagyis a román igazságszolgáltatás védelmezte az erdők hóhérait, környezetünk tönkretéveit.⁷

Csiszér

1995. november 1-én Páll Árpád akkori alpolgármester (jelenleg Hargita megye 4-es körzetének parlamenti képviselője) átvett Bajcsi Istvántól, a Gyergyószentmiklósi Erdészeti Hivatal vezetőjétől 97,5 hektár nagyságú erdős területet, melyet a gyergyószentmiklósi földosztó bizottság alelnökéként ki kellett volna osztania a terület volt tulajdonosai között. Két esztendő múlva, pontosabban 1997. október 16-án ugyanaz a Páll Árpád, akkor már Gyergyószentmiklós polgármestere, 71,2 hektár nagyságú erdőt vett át az állami erdészet korabeli vezetőjétől Bajcsi Istvántól. Mindkét átvételi jegyzőkönyvben Páll Árpád felvállalta az erdők megőrzését, illetve a jogos tulajdonosoknak való kiosztását. Páll Árpád azonban nem tett eleget szerződésbeli kötelezettségének: Nem osztotta ki a 168,7 hektár nagyságú erdőt az arra jogosultaknak, de az „erdők őrzését is elhanyagolta”.⁸

A 209-es és 210-es parcella néven ismert Csiszéren az erdőnek a polgármesteri hivatal általi átvételéig dús erdő létezett. Ettől az időszaktól kezdve akárcsak Gyergyóditróban, itt is felmérhetetlen erdőirtás kezdődött. 2001. június 4-6-a között a Parlament Visszaéléseket és korrupciót kivizsgáló bizottságának tagjaként a helyszínen próbáltam megállítani e területen a környezeti pusztítás mértékét. Bár a bukaresti ellenőrzőcsoportnak sikerült a helyszínen az erdőtolvajokat falopásokon rajtakapnia, a Csíkszeredai Erdészeti Igazgatóság, az Állami Egyedáruság és a Gyergyószentmiklósi Erdészeti Hivatal erdészei és a Polgármesteri Hivatal szakemberei megakadályozták a parlamenti kivizsgáló csoportot a gyergyói erdőpusztítások okainak kivizsgálásában és a környezetünket tönkretéve személyek felelősségre vonásában.

Az akadályoztatás érthető, hiszen az erdőirtás azok közreműködésével történt, akiknek kötelességük lett volna az erdők védelme. A kivizsgálásokat 2002-ben is megakadályozták. A csutakos területek növekedésének eltusolása érdekében 2002. augusztus 28-án a csendőrség és a rendőrség közbevetésével akarták tulajdonba helyezni a csutakosokban azokat a gazdákat, akiknek erdejét kiirtották, bár a törvény előírta, hogy a volt tulajdonosnak erdő helyett erdőt kell visszaadni. A rendőrség az erdők visszaadásának az akadályoztatásáért ügyészségi eljárást kezdeményezett Pál Árpád polgármester és a gyergyószentmiklósi földosztó bizottság tagjai ellen hűtlen vagyongazdálkodás címén, illetve az 2000/1-es törvény be nem tartásáért. Az ügyészségi szervek a kárvallottak meghallgatása, illetve a kármegállapítás nélkül felmentették őket.

2002 őszétől 2003 tavaszáig az erdőirtások a Csiszérben olyan méreteket öltöttek, hogy többször is kértem a Kivizsgáló Bizottság kiküldését erre a területre. Az ellenőrzéssel kapcsolatos hírek kiszivárogtak, s így az erdőtolvajok a nyomok eltüntetésére törekedtek. Erre a legjobb alkalom a csutakok meggyújtása volt, hiszen így lehetetlenné vált az erdőpusztítás nyomainak a feltárása. Ebből még nagyobb baj lett: az áprilisi szél az égő csutakokról a lángot a közeli erdőbe szállította, ami több mint két hétig tartó erdőtüzhez vezetett. Az eset pikantériája, hogy a tüzet oltók között az erdőtolvajok is jelen voltak, akik ily módon tovább munkálkodtak a terhelő bizonyítékok eltüntetésén.

A Parlament Kivizsgáló Bizottsága csupán 2003. június 25-27-én és augusztus 28-án tudta kivizsgálni a Csiszéren történt erdőirtásokat. A következőkben a jelentés szövegéből idézek:

„A bizottságunk által kért, a Hargita megyei Csíkszeredai Területi Erdészeti Felügyelőség 650/2001. július 2-ei jelentéséből világosan kiderül, hogy a fatömeg törvénytelen kivágása 2000 őszén kezdődött, amikor a gyergyószentmiklósi Erdészeti Hivatal jelenlegi vezetőségét is kinevezték (Melles Elődöt). Az 1/2000 számú törvény 35. szakaszának 2. bekezdése értelmében az erdészeti hivatal személyzete felelős az erdők védelméért és épségéért a tulajdonosoknak való tényleges visszaszolgáltatásukig.[...] A 2000-2003 között kapott beadványok alapján bizottságunk megállapította az említett erdők visszaadásának akadályoztatását, és több esetben közbenjárt az ezen erdők-ből való falopások megakadályozásáért, valamint a tényleges és jogos tulajdonosok tulajdonba helyezéséért. A helyi földosztó bizottság nem tett eleget a törvény által előírt kötelezettségeknek, az Erdőalap helyreállításáért létrehozott helyi bizottság – polgármester, alpolgármester, jegyző és az erdészeti hivatal főnöke – nem tartották be a vonatkozó és érvényben levő jogszabályokban előírt kötelezettségeiket.

Szükség volt a Hargita megyei Erdészeti Felügyelőség felszólítására a jogos tulajdonosok tulajdonba való helyezéseért, az említett parcellák tényleges átadására 2002. július 1-e helyett csak 2002. augusztus 26-án került sor. A fenti erdők körülhatárolása alkalmával, amikor a tulajdonjogba helyezés történt, nem tartották be a régi határokat, annak ellenére, hogy ezen a területen korábban senkinek nem adtak vissza erdős területet. Úgy tűnik, hogy a tulajdonosok közül kettőnek hiteles igazoló akták hiányában adtak vissza erdőt (ezt a következőkben ki kell vizsgálni) a Zöld és Orosz családok birtokán. Ugyancsak ezen a területen történt törvénytelen letarolások, falopások tovább folytatódtak, anélkül, hogy az illetékes szervek – beleértve a rendőrséget – közbelépjenek a falopások elkövetőinek felkutatásáért.⁹

A jelentést a parlamenti bizottság elküldte a mezőgazdasági és erdészeti minisztériumnak, illetve a belügy- és közigazgatási minisztériumnak, kérve az ügy mihamarabbi kivizsgálását.

A Csiszérrel kapcsolatos erdőirtás, illetve az erdővisszaadásnak Pál Árpád, a helyi földosztó bizottság elnöke, illetve a Gyergyószentmiklósi Erdészeti Hivatal vezetője részéről történt akadályoztatása kapcsán ügyészségi eljárást kezdeményeztek, ezt azonban külső erők közbeavatkozásának köszönhetően nem folytattak le a törvényes előírásoknak megfelelően. A parlamenti kivizsgáló bizottság jelentését, az Erdészeti Felügyelőség és a Környezetvédelmi Ügynökség bizonyítékait ezúttal sem vették figyelembe.¹⁰

2009. május 22-én a belügyminisztérium belső ellenőrző csoportja 114 elfektetett panaszos kérésre talált a gyergyószentmiklósi rendőrségen, melyek közül 44 bűnügyi doszárnak számított.¹¹ Az eldugott panaszok között volt Páll Árpád (immár) parlamenti képviselő 412/P/2003-as ügyészségi ügyirata, melyben szolgálati visszaéléssel és a személyeknek okozott kárral vádolják a honatyát. A bűnüldöző szervek ügyészségi kivizsgálást indítottak az ügyészségi aktákat és panaszokat eldugó rendőrök ellen, akiket bíróság elé állítottak. Ügyüket a marosvásárhelyi Ítéltáblán a 498/43/13.11.2009-es számú vádirat alapján tárgyalták. Pál Árpád képviselő ügyészségi dossziéja nem szerepelt a vádiratban. A gyergyószentmiklósi rendőrség azóta is úgymond keresi az ismeretlen tetteseket, akik 168 hektár erdő nagy részét a Csiszér nevű dűlőben jogtalanul kitermelték. Vélhetően az elfektetett bűnügyi iratcsomó elévülésére várnak.

Csomafalva

A gyergyócsomafalvi 24-ek Társulása tulajdonába közel 1000 hektár nagyságú erdőterület tartozik. 2000-ben ezeket a területeket vissza kellett volna juttatni tulajdonosaiknak, de az akkori polgármester egy helyi vállalko-

zó volt, aki a társulás ügyintézőjeként a tulajdonosok jóváhagyása nélkül, önkényesen erdőbirtokosságot hozott létre és elkezdte kitermelni az erdőt. A társulás tagjai még az Igazságügyi Minisztériumhoz is eljuttatták panaszlevelet, de az ügyben nem történt kivizsgálás.

A törvénytörő fakitermelők az utak mentén található egészséges és szép fákat vágták ki, nem véletlenül, hiszen ezeket volt a legkönnyebb elszállítani és feldolgozni. A tulajdonosok több alkalommal is felhívták az erdészek figyelmét erre a jelenségre, de az illetékesek azt válaszolták, hogy a fák jogosan lettek lebélyegezve, ugyanis azokat bogarak támadták meg. A megkárosított emberek tudták, hogy nem bogártámadásokról, hanem a törvény kijátszásáról van szó. A lecsupaszított oldalak önmagukért beszélnek. Az erdészek tudtával illegálisan kitermelt fák helyére többnyire nem ültettek semmit, vagy ha ültettek is, azt szakszerűtlenül tették. A letarolt területeket 2005 őszén visszamérték a jogos tulajdonosoknak.

A fatolvajok nemcsak azzal okoztak kárt, hogy törvénytelenül kivágták az egészséges fákat, hanem járműveikkel az aljnövényzetet tönkretették, megakadályozva ezzel a természetes kiújulást. Mivel a számukra fölösleges faágakat és fahegyeket hátrahagyták, ezek a megtisztítatlan csutakokkal bogárkeltető helyekké váltak. Ezekért a mulasztásokért szintén az erdészeti szakemberek tehetők felelőssé.¹²

Agyagásó – Szárhegy

Az 1990-es évek elején a Szárhegy község közigazgatási területéhez tartozó Agyagásó dűlőben a 1991/18-as Földtörvény alapján 71 erdőtulajdonos visszakapta erdejét, összesen 27,69 hektárt. A községi Földosztó Bizottság az idősebb korosztály kérésére ezt az erdős területet Agyagos határrészben mérte ki, a 178-as parcellában, egy testben, nem tulajdonosonkénti tulajdon szerint. A Polgármesteri Hivatal megtartotta az erdő rész fölötti gazdálkodás jogát, rábízva ennek megőrzését és adminisztrálását a Gyergyószentmiklósi Állami Erdészeti Gondnokságra. Az erdő őrzése és kezelése helyett kezdetét vette a barbár erdőirtás. Látva a tényeket, a tulajdonosok gyűlést hívtak össze, ahol jelen volt az akkori polgármester, a rendőrség képviselője és több erdőtulajdonos. A tulajdonosok ismételten (egyénenkénti írásos kérvényben is) kérték az erdő tulajdonosonkénti visszamérését és számba adását, hogy a kíméletlen erdőirtást-lopást megfékezhesék. A gyűlésen megfogalmazott erdőkimérési kérésüket a polgármesteri hivatal képviselője elutasította.

Közben a törvénytelen erdőkitermelés kíméletlenül folyt tovább. Az értékesítésből származó ellenérték a tulajdonosokat illette volna meg, de nem így történt! Kérdés: kik voltak a kíméletlen erdőkitermelés haszonélvezői?

Utólag, az Aradi Pénzügyőrség ellenőrzése alapján megtudtuk, hogy erdőjüket a Gyergyószentmiklósi Állami Erdészeti Hivatal hivatalos aktákkal tette értékbe az Alsóerdő Magánerdő Tulajdonosok Egyesülete részére. Ez azt jelenti, hogy a Gyergyószentmiklósi Állami Erdészeti Hivatal semmibe vette az Agyagásó erdő tulajdonosainak birtokjogát és erdejüket egy más jogi személynek mérte ki, ez pedig törvénytelenül, barbár módon termeltette ki.¹³ A tulajdonjog ilyen súlyos megsértését – bár az iratsomó elkészült – sem a rendőrség, sem az ügyészség nem vizsgálja, várva az elévülés lehetőségét.

A fentiekhez hasonló erdőirtások 2006-tól kezdődően gyakoriak voltak Székelyföldön. A legtöbb erdőpusztítás az erdők jogos tulajdonosaiknak való visszaadásával volt kapcsolatban. A felsorolt esetek alapján az a kép alakul ki, mintha a helyi és megyei földosztó bizottságok mindent elkövettek (volna) azért, hogy a jogosultak erdő helyett csutakost kapjanak tulajdonba. Ennek az állapotnak a megállításaért 2006 és 2008 között a Parlament Visszaéléseket és Korrupciót Kivizsgáló bizottságának tagjaként több ellenőrzést szerveztem a helyi földosztó bizottságoknál a jelenség megállítása érdekében. Az ellenőrzések során együttműködtem a miniszterelnöki hivatal mellett működő tulajdon-visszaszolgáltatás ellenőrző bizottsággal. Mivel ennek az intézménynek a létjogosultságát a tulajdon-visszaszolgáltatással visszaélt erdőirtók kétségbe vonták, a parlamenti bizottság segítségét kértem. A Visszaéléseket és Korrupciót Kivizsgáló Bizottság ellenőrző csoportja 2008. január 21-25. között folytatta vizsgálódásait, észrevételeit a 398/2008. február 26-i parlamenti jelentésbe foglalta.¹⁴ A Bizottság a Jelentést 2008. február 28-án elküldte a Legfelsőbb Igazságügyi és Semmitőszék főügyészének, a Magisztrátusok Legfelsőbb Tanácsának, az Országos Korrupcióellenes Ügyészségnek, a Miniszterelnök Ellenőrző Testületének, a Hargita megyei Rendőr-felügyelőségnek és a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztériumnak. A Jelentés tartalmát az Országos Rendőrfelügyelőség bünyügyi osztálya magáévá tette.

A történet több ágon folytatódik. Bár a kárvallottaknak igazságot nem szolgáltatottak, illetve az ügyészség elkészített több vádiratot, több helyi vezető ellen vizsgálat indult. Akik ellenlépéseket tettek, támadást intéztek az erdőlopások kivizsgálását kezdeményező képviselő ellen. Ebben a dolgozatban a bonyolult és olykor érthetetlen folyamatnak nem a jogi-igazságszolgáltatási, hanem a környezetünk állapotával és védelmével kapcsolatos vonatkozásai az elsődlegesek. Ezért a bünyvádi eljárások bemutatásától eltekintünk.¹⁵

Mit jelent az erdőirtás Székelyföld számára?

A lekopaszított és újból be nem ültetett hegyoldalakról rohamos ütemben mosódik le a termőtalaj, ha a mai állapotok nem változnak, a nagy dőlésű hegyoldalak egy része belátható időn belül nem lesz újraerdősíthető.

Az utóbbi évek nagy mennyiségű csapadéka súlyosbították a helyzetet. Ennek következtében a térségben az erdő csapadék visszatartó szerepe megszűnik, ami minden nagyobb méretű csapadékmennyiség után a folyók áradásait idézi elő. Ugyanígy nem érvényesül az erdők mikroklímát szabályozó szerepe sem, már helyi szinten is fokozódik az éghajlat szélsőségesebbé válása.

A hegyi patakokon történő fahúztatás, amely a fakitermelési szabályok semmibe vételével történik, teljesen tönkreteszi a vidék élővilágát.

Térségünkben, ahol még előfordulnak azok a nagyragadozók (farkas, hiúz, medve), amelyeket Európa szerte a kipusztulás fenyeget, rövid időn belül elveszíthetik életterületüket.

Ki kell mondani: a bemutatott vandalizmus ökológiai és gazdasági katasztrófába sodorja vidékünket. Lassan már követni sem tudjuk, hány ház omlott össze, hány került víz alá, hány embert kellett kitelepíteni, hány út vált járhatatlanná. És nyilvánvalóbb, hogy e katasztrófák okozói között ott vannak a famaffia tagjai. Ugyanis a legnagyobb pusztításokat a víz azokban a megyékben végzi, ahol a falopás a legnagyobb méretű: Bákó, Hargita, Fehér és (nem utolsó sorban) Kovászna megyékben. A legnagyobb kár azonban Székelyföldet érte.

Az erdők eltűnése hosszú távon Székelyföld elnéptelenedéséhez is vezethet. A kitermelhető fa eltűnésével ugyanis megszűnnek az amúgy is szűk munkalehetőségek. Már ma is a törvénytelen fakitermeléssel foglalkozó vállalkozók egy része nem székely munkaerőt alkalmaz, hanem Moldvából hoznak éhbérért dolgozó személyeket.

A famaffia és a visszaszolgáltatásokat akadályozó bünszövetkezés Székelyföldön közvetve is hat, ugyanis a közélettől és a politikától való elidegenedésnek lehet az oka. Az emberek nem hisznek jövőjükben, hiszen félrevezették őket. Számukra fájdalmas, hogy nincs erkölcsi érték és becsület. A természeti katasztrófa tehát az erkölcsi értékek devalválódásával párosul.

Mellékletek

Csiszér

Remete

Szárhegy

Törökpataka

Gyilkostó

Jegyzetek:

¹ Románia Képviselőháza, Becsek-Garda Dezső politikai nyilatkozata, 2003. szeptember 23. (Címe románul: O nouă solicitare de soluționare a dosarelor de infracțiuni silvice.)

² Az Országos Környezetvédelmi Ügynökség 484/02.12. 2003.-i leirata a Hargita megyei rendőrpáncsnoksághoz, melyben az értéketételeket igen súlyos bűncselekménynek nyilvánította. Az Országos Környezetvédelmi Ügynökség 4181/CS/04. 11./2003. számú vizsgálati jelentése, az aradi pénzügyőrség és a Marosvásárhelyi Ítéltábla mellett tevékenykedő Ügyészség 3496/ 2003. december 02. számú jelentése.

³ Országos Környezetvédelmi Ügynökség 4181/CS/04. 11./2003. számú vizsgálati összesítő jelentése.

⁴ László János akkori gyergyóremetei alpolgármester házát meggyújtották. A *Krónika* közéleti napilap a következőkről tudósít: „...a kivizsgálások egyik kezdeményezőjére, Garda Dezső képviselő fejére pedig egyes források szerint 35000 eurós vérdíjat tűztek ki.” – 2003. december 12.

⁵ Az Országos Környezetvédelmi Ügynökségnek a 3263/Cs/20.04.2004 számú a Hargita megyei rendőrkapitánysághoz küldött szakértői jelentése.

⁶ Hargita Megyei Rendőrkapitányság 28151. számú vádirat - 2005.05.09.

⁷ A Magistrátusok Legfelsőbb Tanácsának 4//IJ/1/SÍP/2006.-i ellenőrzési jelentése - ebben részben elfogadták és jogosnak minősítették az ügyészek magatartásával kapcsolatos, általam megfogalmazott vádakat.

⁸ Átadási-átvételi jegyzőkönyv a gyergyószentmiklósi erdészeti hivatal és Pál Árpád gyergyószentmiklósi alpolgármester között – 1995. november 1. és Átadási-átvételi jegyzőkönyv a gyergyószentmiklósi erdészeti hivatal és Pál Árpád gyergyószentmiklósi polgármester között 1997. október 16.

⁹ Ioan Rus belügyminiszter 4367/MRP számú 2002.09.19.-i a Képviselőháznak elküldött ténymegállapítása a Gyergyószentmiklós vidéki erdészeti helyzetre vonatkozóan és az Országos Környezetvédelmi Ügynökség 2003. 10. 3-i ellenőrzési jegyzőkönyve a kármegállapításokra vonatkozóan, illetve a Parlament Kivizsgáló Bizottságának 34/14181.számú jelentése 2003-ból.

¹⁰ Az Országos Környezetvédelmi Ügynökség 484/02.12. 2003.-i leirata a Hargita megyei rendőrpáncsnoksághoz, melyben az esetet súlyos bűncselekménynek nyilvánította.

¹¹ Lásd: Claudiu Stere cikkét a *Jurnalul național* c. újságban: Șeful poliției Gheorgheni aruncă dosarele la ghenă. (2009. 05. 22.)

¹² Románia Képviselőháza, Becsek-Garda Dezső politikai nyilatkozata, 2005. szeptember 27. – Semnalarea unor abuzuri înregistrate la compozesoratul Ciumani.

¹³ Az aradi pénzügyőrségnek a Marosvásárhelyi Táblabíróság mellett működő Ügyészségnek küldött 3496/02. december 2003. számú jelentése.

¹⁴ A Jelentés közlésétől eltekintünk.

¹⁵ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nem tekintjük fontosnak az igazság teljes feltárását és a helyzetért felelősek elleni jogi eljárást.

Dénes Emőke Katalin

Verespatak – mint politikai próbatétel

Bevezetés és motiváció

Verespatak Gold Corporation a neve a rendszerváltás utáni legvitatottabb gazdasági-szociális projektet elindító kanadai multinacionális vállalat romániai vállalkozásának. 1996-ban jelent meg a romániai beruházási piacon, és azóta nincs olyan politikus, gazdaságfejlesztő és természetvédő, aki valamilyen módon ne került volna a projekttel kapcsolatba. Az érdekek olyan magas szinten is megjelennek, hogy első államelnöki kampányában Traian Băsescu kezdetben a beruházás mellett nyilatkozott, majd – alighanem tanácsadói sugallatra – a továbbiakban kétértelmű illetve a véleményét ködösítő megnyilatkozásai voltak. Az utóbbi időben ismét a verespataki beruházás pozitív hatásaira tett többször utalást.¹ Lassan másfél évtizede húzódik a végső döntés, miközben dollármilliókat költenek előtanulmányokra, archeológiai feltárásokra, környezettanulmányra. A helyi társadalom zavart, de mintha a politika magas szféráiban sem léteznének világos opciók és elképzelések. Olyan esettel állunk szemben, amely többszintű politikai próbatételként fogható fel.

A dolgozat témája a verespataki bánya-projekttel kapcsolatos folyamat bemutatása. Lévéen egy nagyon szubjektív téma, felmerült a kérdés, miszerint lehet-e egyáltalán tárgyilagosan írni róla, mert az embernek általában van egy véleménye, valamelyik félhez közelebb áll, többnyire egyetért vele.

Közösségi próba előtt áll a helyi társadalom, hiszen az azonnali előnyökkel szemben tekintettel kell lennie bizonyos természeti és társadalmi értékek végérvényes felszámolódására. Próba előtt áll a helyi politikai vezetés, hiszen a mai lehetőség mai lehetőség, a maximális időtávlat, amelyet a projekt átfog – két évtized. Egy politikus gondolkozhat-e csupán húszéves, rövid távlatban? Próba előtt áll a szakma, hiszen a ciántehnológiás eljárással kapcsolatos az a természeti katasztrófa, amely alig tíz éve, 2000-ben Közép-Kelet-Európa legnagyobb természeti katasztrófáját okozta. Próba

előtt áll a civil társadalom, a társadalom „lelküismerete”, hiszen olyan politikai szövevényel találja szembe magát, amilyenre mifelénk mindmáig nem volt példa. Ebben kell világos, érthető és meggyőző üzeneteket megfogalmaznia. És próba előtt áll a szakpolitika, a miniszteriális döntéshozatal, hiszen olyan döntést biztosan nem hozhat, amely mindenkinek a kedvére való volna.

Mivel az eset szinte minden szereplője a közérdeklődés figyelmében áll, a verespataki folyamat alakulásából a politikai érdekartikuláció és közpolitikai döntéshozatal módozatát lehet feltárni.

Az elemzés, a helyzet rendkívülisége és komplexitása révén, a már lezárt és újraindított perek és engedélyezési eljárások sokasága okán nem terjedhet ki minden tényezőre, a teljes anyag feltárása és ok-okozati sorba rendezése többszörösen meghaladja egy dolgozat kereteit. Ezért néhány kiemelt kérdésre fogok összpontosítani, és ezekkel kapcsolatosan az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg.

- 1) A Verespatak-projekt elindulásakor nem volt előre látható, hogy ekkora mennyiségű és ilyen komplexitású kapcsolódó kérdésre kell figyelemmel lenni, vagyis a projekt környezetvédelmi aspektusainak a felértékelődése menet közben következett be, minek folytán a projekt szereplői saját projektjük csapdájába kerültek, görgetik a problémákat maguk előtt, nem utolsósorban a projektre költött jelentős összeg okán.
- 2) A projekt kezdetben a helyi társadalom szintjén alig ütközött ellenállásba, a szegénység és perspektíva nélkülség a helyi társadalmat kiszolgáltatta a beruházók terveinek, akik a tervek mellé álltak, még mielőtt annak következményeit részleteiben átláthatták volna.
- 3) A szakma és a civil társadalom hangja a projekt elindulásakor szinte nem is létezett, tehát a kanadai cég nem számíthatott arra, hogy egy évtized alatt egészen más politikai-társadalmi közegben kell a projekt elindításáért megküzdenie. A projekt a civil társadalom számára kihívás és esély volt, hogy a civil kontroll szerepében lépjen ki a nyilvánosság elé.
- 4) A felső politikai – miniszteriális – szintű vezetés számára a kérdés, a működési engedély kiadása sokkal inkább napi érdekek függvénye, mint lehiggadt, hosszú távú szakmai stratégia jegyében kialakított válasz egy komplex kérdésre.

A dolgozatban, a helyzet és a legfontosabb szereplők bemutatása után, illetve a helyszínen szerzett információk alapján, a fenti kérdésekre kívánok válaszolni.

1. Verespatak bemutatása

Az Erdélyi Szigethegység déli részén található az Erdélyi Érchegység, a híres „aranyoszög” (Aranyosbánya, Nagyság, Zalatna, Körösbánya és Abrudbánya) által határolt 2500 km²-es területen. Jelentős arany, ezüst, réz, ólom, cink lelőhelyek találhatók itt. Az aranylelőhelyek közül a legfontosabbak: Aranyosbánya, Abrudbánya, Verespatak, Korona, Körösbánya, Karács, Cebebánya, Bréd, Krisztyor, Rudabánya, Fűzesd, Felsőcsertés, Nagyág, Nagyalmás és Zalatna. Egy-egy említett bányahely körül több kisebb bányahely csoportosul. A verespataki arany 16-17 karátos, világos színű, fajsúlya tiszta állapotban 19. Szép kristályalakjáról híres. A felsorolt települések közül a legismertebb Verespatak, amely Európa legrégebbi bányásztelepülése. Területén mintegy két évezrede bányásszák az aranyat. Diodorosz szerint az Érchegységben a legrégebb aranykitermelők az egyiptomiak voltak, s Dácia lakosai a balkáni és a kis-ázsiai népek (szkiták, görögök, trákok) közvetítése révén tőlük tanulták el a technikát. (Géczi–Bódis 2003)

Verespatak (románul Roșia Montană, németül Goldbach, latinul Alburnus Maior) községközpont Romániában, Fehér megyében. A környék lakosságának etnikai megoszlása 1910-ben: 2907 lakosából 1481 magyar és 1412 román volt. A trianoni békeszerződésig Alsó-Fehér vármegye Verespataki járásának a székhelye. 1992-ben társközségeivel együtt 4146 lakosából 3808 román, 228 cigány, 104 magyar és 6 német. A legutóbbi népszámlálás szerint a falu ezeröttszáz lakosából kilencvenkilencen vallották magukat magyarnak.

1733-ban, a Habsburg Birodalom a bányászipar korszerűsítése céljából mesterséges tavakat hozott létre, ezek közül három (Nagy-, Fenyő- és Angyal-tó) a védett övezetben található. A tavak közelében van két kő: a Hollókő és a Hasított kő – ez utóbbit tervezik elköltöztetni.

A korábban működött, állami tulajdonú Rosia Min bányavállalat 2006-ban zárt be, ám a terület gondatlan kezelésének köszönhetően, szennyezett a víz, mérgezett a talaj. Mindez kihat az emberek egészségi állapotára, a térség rehabilitációjára pedig az államnak kellene előteremteni a szükséges forrásokat. A Gabriel Resources által létrejövő modern aranybánya vállalja egyebek mellett, hogy az előző kitermelések által létrejött savas vizeket összegyűjti és megtisztítja, illetve a területet helyreállítja.

2. A Roșia Montană Gold Corporation

Az Erdélyi-érchegységben nyugvó, Európa legnagyobb színesfémlelőhelyének tartott arany- és ezüsttartalékot ciántechnológiával kibányászni

kívánó társaság 31 millió amerikai dolláros tőkés cég. Részvényeinek 80%-a a torontói bejegyzésű Gabriel Resources Ltd. tulajdonában van, 19,3%-ot pedig a román állam birtokol, a dévai Minvest bányatársaság révén.

A volt állami tulajdonú, bezárt Roşia Min verespataki bányavállalat intenzív bányászatának és a terület gondatlan kezelésének okán a Duna-védelmi Nemzetközi Bizottság magas kockázatú, úgynevezett forró pontnak nyilvánította a térséget. A vizek szennyezettsége, a talaj mérgezettsége és a környéken élő emberek egészségi problémái mind visszavezethetők az elmúlt idők gondatlan bányászatára. A vizek súlyos szennyezettsége mindaddig kihat a környék lakosságának egészségi állapotára, míg az állam elő nem teremti a szükséges forrásokat, a térség rehabilitációjára.²

Itt készülnek egy új aranybányát nyitni. Egy pénzügyileg erős gazdasági társaság, a Gabriel Resources által épített modern aranybánya szavatolja:

- 2300 közvetlen munkahely létesítését az építési időszakban és körülbelül 800 közvetlen munkahelyet a kitermelési időszakban;
- hozzávetőleg 3000 munkahely létesítését Romániában (közvetett, azaz a verespataki bányászat következményeként létrejövő helyi, térségi, és országos munkahelyek);
- 1,8 milliárd dollár (USD) hasznot a román államháztartásnak a 20%-os tulajdonrész révén;
- legalább 2,2 milliárd USD-re tehető a cég által Romániában vásárolt jogok, szolgáltatások és javak értéke;
- az előző kitermelések által okozott savas vizeket összegyűjti és megtisztítja;
- a terv által érintett területeket helyreállítja;
- a történelmi és régészeti értékeket restaurálja és megőrzi;
- kedvező lehetőséget kínál egy élhető alternatívák nélküli közösségnek.³

A kitermelés ciánnal történik, ez lévén az egyik legelterjedtebb és legolcsóbb technológia. A cianid nagy mennyiségben mind a környezetre mind az emberekre nézve nagyon veszélyes. A cianid vegyületek organikus szerkezetbe kerülve (belégzés, emésztőszervekbe kerülés esetén) halálosak lehetnek. Természetes körülmények mellett a cianid a napfény hatására felbomlik, sem a vízben élő állatokra sem az emberekre nem veszélyes. Az RMGC ígéri, minden biztonsági előírást betart, eleget fog tenni a világszerte elfogadott elvárásoknak: a Nemzetközi Cianid Kezelési Szabályrendszerének. A cianid élő vízbe jutását az EU-normák által előírt szint alá csökkentő speciális rendszer segítségével igyekeznek megelőzni. „Az RMGC-terv arra törekszik, hogy a

helybeli gazdaságot fenntarthatóan fejlessze a környezet és a lakosság érdekében A kulturális örökség szempontjából ez a terv példaértékű! [...] Lehetőséges egy jól értelmezett, megvalósítható egyensúly Verespatak kulturális öröksége és az RMGC tevékenysége között. Amennyiben az egyensúly csorbát szenved, hatalmas visszalépést jelentene mind a környék kulturális turizmusának, mind az itt élő embereknek”.⁴

A kevés bányászati tapasztalattal rendelkező Gabriel Resources Ltd.-t a román-ausztrál állampolgárságú üzletember, Frank Timis alapította 1995-ben. 1999 decemberében a Roşia Montana Gold Corporation társaság 25 éves koncessziót szerzett a román államtól a verespataki színesfémércek kitermelésére. A tartalékok elérik a 300 tonna aranyat és az 1600 tonna ezüstöt. A felszíni fejtés érdekében napi 20 tonna TNT robbanóanyagot fognak használni, az aranyat cianidos technológiával szándékozzák kinyerni. Dragoş Tănase, az RMGC vezérigazgatója szerint a vállalat bányaterve környezetvédelmi szempontból teljesen biztonságos, és a társaság szakértői alig várják a pillanatot, amikor minderről a kormány illetékeseit is meggyőzhessék. A cég 2010-ben már a negyedik területrendezési engedély-kérelmet nyújtotta be. Az említett engedélyt a Fehér Megyei Tanács adja ki a leadott területrendezési terv alapján. Ez az engedély az egyik előfeltétele annak, hogy egyáltalán foglalkozzanak a minisztériumban a vállalat környezeti hatástanulmányával, aminek alapján kibocsájtható a végső engedély, jóváhagyják majd a beruházást. Ezt a folyamatot 2007-ben függesztette fel az akkor még Korodi Attila által vezetett szakárca, azzal az indoklással, hogy az RMGC akkor olyan településrendezési engedélyt nyújtott be, amely tartalmilag megegyezett több korábbi – bíróság által közben felfüggesztett – engedéllyel.

3. Az eddigi folyamat

A kanadai Gabriel Resources cég aranybánya-nyitása kapcsán gyakran merül fel a kérdés, hogy hála vagy átok a föld kincseinek jelenléte e településen. A Gabriel Resources cég ciánt alkalmazó technológiája 16 km²-nyi terület lakhatatlanná tételét jelentené, vagyis négy hegy, tempломok, temetők és az Alburnus Maior ókori római vár romjának elpusztítását, illetve áthelyezését.

A cég a kitermelés megkezdése előtt az összes ház, telek megvásárlására törekszik, mivel a román törvények magánérdek esetében a kisajátítást nem teszik lehetővé⁵, ha az állam a köz érdekében járna el, csak akkor lenne lehetséges a kisajátítás. Verespatak már egy haldokló település, mivel az eljárás felfüggesztésre került, hogy ha nem valósul meg a tervezett beruházás, a falut akkor is pusztulásra ítélték. Két oka van a település teljes hanyatlásának,

éspedig: leállt a hagyományos technológiájú, a tárnákon keresztüli ércbányászat, ennek okán aki megtehetette, az itt hagyta e szomorú helyet, s a házak sorban dőlnek össze lakóik nélkül.

1997-ben az akkori iparügyi miniszter, Călin Popescu Țăriceanu beleegyezését adta a Gabriel Resources és a dévai rézkitermelő vállalat egyesítésére, ennek következtében jött létre a Minvest Deva, majd mondhatni ebből fejlődött ki az RMGC. 2000-ben Radu Berceanu, az akkori gazdasági és iparügyi miniszter által aláírt két kormányhatározat következtében a kitermelési jog a Minvest Deváról az RMGC-re száll.

2007-ben Korodi Attila, akkori környezetvédelmi miniszter felfüggeszti a projekt engedélyezését, arra hivatkozva, hogy a területrendezési engedély nem felel meg a törvényes előírásoknak. Az RMDSZ szakpolitikuskát a történetek miatt az RMGC vezetősége azzal vádolta meg, hogy Magyarország érdekeit képviseli, sőt a tárcával együtt Korodit is beperelte, és mintegy 900 ezer eurós kártérítést követelt – a pert alapfokon elvesztette.

2009-ben a második Boc-kormány úgy dönt, újraértékeli a projektet. 2010 júniusában a bukaresti legfelső bíróság jogerős ítéletében arra kötelezi a környezetvédelmi minisztériumot, hogy bocsássa ki a verespataki aranybányát tervező vállalatnak a derítőtógát és a zagyttározó gát megépítéséhez szükséges engedélyt.

Ioan Piso, a Verespatak alatt nyugvó római kori leletek jó ismerője abban bíz, hogy az RMGC nem kap régészeti mentesítési bizonylatot a Kirinyik-hegységre. Tudniillik a korábbi jóváhagyást megsemmisítette a bíróság, és jogállamban újabb bizonylatot nem bocsáthat ki a minisztérium.

Gazdasági szempontból, a projekt ingatag, hiszen Adriean Videanu román gazdasági miniszter szerint a kormány hitelét veszti, ha 2010-ben nem hoz döntést az ügyben. Ő támogatja az aranybánya megnyitását, és feltételezni lehet, hogy a kabinet pozitívan fog dönteni ebben a kérdésben. December végén Traian Băsescu államfő kijelentette, hogy a befektetés sorsa még nem dőlt el, az utolsó szót az ügyben a Legfelsőbb Védelmi Tanács (CSAT) mondja ki, Uniós előírás, hogy környezetvédelmi kérdésekben csak szakhatóságok dönthetnek, véleményüket senki sem írhatja felül.

Kihangsúlyozandó, hogy a bányatervet a Román Akadémia, kb. 600 külföldi tudós, a romániai magyar történelmi egyházak, az ortodox egyház, számos romániai és külföldi zöld szervezet is ellenzi. Ezekon kívül elsősorban azért van rossz helyzetben a projekt, mert a cég még nem kapta meg az engedélyt a kormánytól a beruházás elindítására, s egyes vélekedések, vagy inkább reménykedések szerint esélye sincs arra, hogy valaha is megkapja. Korodi Attila volt környezetvédelmi miniszter, 2007 szeptemberében határozatlan időre felfüggesztette az aranykitermelés engedélyeztetési eljárását,

mert a befektető által benyújtott terület- és városrendezési terveket a bíróságok sorra felfüggesztették, majd jogerősen érvénytelennek nyilvánították. Ugyanekkor szüntették meg azt a tárcaközi bizottságot is, amelynek a kanadai cég által benyújtott dokumentáció, illetve az aranykitermelésről tartott hazai és magyarországi közmeghallgatásokon elhangzott kifogások alapján elő kellett volna készítenie a kormány döntését az ügyben. A területrendezési engedély hiányában a környezetvédelmi engedélyt sem lehetett kiadni. Korodi a közigazgatási perrendtartás 2007-es módosítása alapján hozta meg döntését.⁶ Az RMGC-nek egyetlen reménye, hogy megnyeri azt a pert, amelyet Korodi ellen indított az engedélyeztetési eljárás felfüggesztése miatt. Korodi a pert első fokon 2009-ben megnyerte. A pert folytatják, az ítéletet megfellebbezték a legfelsőbb bíróságon.

A Gold Társaság rossz helyzetét elsősorban az Alburnus Maior civil szervezet okozta, amelynek sikerült sorra felfüggesztenie majd semmisnek nyilvánítania a cég területrendezési engedélyeit. Elnöke, Eugen David kilátástalannak véli a kanadaiak helyzetét. Szerinte „törvényhozási katasztrófának” kell bekövetkeznie ahhoz, hogy az RMGC kikerüljön abból a jogi zsákutcából, amibe 2007-be jutott. Valójában a verespataki beruházás jogi szempontból hét pontban is támadható, a következő törvények alapján:

- 2002/860-as Rendelet a jóváhagyási eljárás, a környezeti hatásvizsgálat és környezetvédelmi kérdésről;
- 2003/85-ös Bányatörvény;
- 2003/756-os Kormányhatározat a Nemzeti Ügynökségek szervezéséről és működéséről;
- 2004/431-es Kormányrendelet;
- 2005. IV. 29-i bányászati engedély, műszaki utasítások;
- 2005/195-ös Sürgősségi Kormányrendelet a környezetvédelemről;
- 2005/878-as Határozat a környezeti információkhoz való hozzáférésről.

Eugen David szerint az új kormány azért támogatja a kanadai céget, mivel az RMGC a választások után benyújtotta a számlát a PD-L-nek, a sajtóhírek szerint a kanadaiak pénzelték a demokrata-liberálisok, illetve Traian Băsescu választási kampányát, bár az RMGC egyik képviselője (Szentesy Cecília) tagadta, hogy a cég a választásokon támogatta volna a PD-L-t vagy bármelyik pártot. Az RMGC bevallása szerint köztük vagy a Gabriel Resources és a politikai pártok közt nincs sem közvetlen sem közvetett pénzügyi kapcsolat; a korrupció vagy a pártokkal, politikusokkal való összejátszás tilos.

A projekt elindításához legfelsőbb vezetői, miniszteri jóváhagyás szükséges. Csakhogy előzetesen, első körben meg kell(ett) szereznie különféle

engedélyeket, amelyeket a helyi illetve a megyei tanácsnál bocsájtanak ki, majd összeül a szakértői bizottság és a dokumentumokat elemezve határoz arról, hogy megadja-e a végleges engedélyt. Készült egy Környezeti Hatástanulmány is, amelyet egy romániai és nemzetközi tanácsadó cég munkatársai-ból álló független csoport állított össze.

A bányaprojektet illetően a következő engedélyeket szerezték be:

1) A 458-as, 1999.VI.10-én hozott Kormányhatározat alapján kiadott 1999/47 sz. Kitermelési Koncessziós Engedély a Verespatak (Fehér megye) körzetébe tartozó arany- és ezüsttartalmú érc kitermelésére, kedvezményezett az Országos Réz-, Arany- és Vaskitermelési Társaság, a Minvest Rt.;

2) Verespatak község (Fehér megye) Helyi Tanácsának 2002/45 sz. Határozata a módosított Általános Területrendezési Terv (PUG) jóváhagyásáról;

3) Verespatak község (Fehér megye) Helyi Tanácsának 2002/46 sz. Határozata Helyi Területrendezési Terv (PUZ) jóváhagyásáról a Rosia Montana Gold Corporation Rt. ipari fejlesztési övezet részére;

4) A Helyi Területrendezési Terv 2002/181. sz. környezetvédelmi engedélye a Rosia Montana Gold Corporation Rt. ipari fejlesztési övezet részére;

5) A Verespatak község Általános Területrendezési Tervének 2002/179 sz. környezetvédelmi engedélye.

4. Verespatak - érintett szereplők

Verespatak esete összetett, több szinten elemezhető. Valójában közpolitikai döntéshozatalról van szó, azaz ki milyen szempontból közelíti meg a kérdést, hogyan kezeli, milyen döntés jön majd létre és az hogyan teljesíthető? Kik azok a személyek, akik a döntést befolyásolják, akik között létez(het)nek érdekellentétek? A helyzetet különböző szintek és az érintett személyek (döntéshozók, a döntés alanyai, érdekcsoportok) szerint elemezhetjük. A szereplők kialakítják saját stratégiáikat.

a) Helyi lakosság. Elsősorban a helyi lakosság képezi a döntés alanyát, ők azok, akiket a tervezett projekt közvetlenül, lényegileg, leginkább érint és befolyásol. Pozitívan, ha arra gondolunk, hogy több száz embernek lesz munkahelye, akinek a bánya bezárása óta semmiféle jövedelme nincs, illetve negatívan, ha a környezetet érintő veszélyekre, károokra, építészeti örökségekre, kitelepítésre helyeződik nagyobb hangsúly. Tehát a gazdasági előnyök környezeti, kulturális hátrányokkal járnak. Közvetett módon érintheti a bányaterv életbe lépése a romániai kereskedőket, akiktől különböző – a kivitelezéshez szükséges – eszközöket fognak megrendelni, beszerezni, elősegítheti a régió modernizációját, iparosítását, a gazdasági fejlődésbe való bevoná-

sát. A kitermelés befejeztével, ha minden jól halad, egy turistaparadicsom lehet Verespatakából, hisz adottságai vannak, felújított épületei lesznek. Viszont amennyiben egy esetleges katasztrófa bekövetkezik, úgy azzal kell számolni, hogy nemcsak a községben, a közvetlen környezetben, hanem szinte az egész országban szennyezni fogja a folyóvizet, altalajvizet, kutakat, borvízforrásokat.

b) Helyi döntéshozók. Ugyancsak helyi szinten, de más kategóriát képeznek azok a személyek, akiknek felügyeleti jogosítványuk van, szervezhetnek, dönthetnek. Eszerint ide soroljuk egyfelől a polgármestert, a helyi tanácsot, valamint a megyei döntéshozó testületet. A polgármester a lakosság érdekeire hivatkozik, hisz a község 80%-nak semmilyen jövedelme nem lévén, a bányaprojekt elindulása, megvalósulása gyógyír lehetne erre a problémára is, illetve nem elhanyagolandó az sem, hogy a befektető nagyvállalat a település több régi, értékes, de nagyon rossz állapotban levő ingatlanját felújítaná, egy már készen is van, múzeumként működik. A megyei tanácsnak is érdeke a fejlesztés, iparosítás, hisz az elmaradott régióként elkönyvelt terület újra bekerülhetne a gazdasági körforgásba, fejlődésbe, munkahelyek jönnének létre.

c) Központi döntéshozók. A döntésben vagy annak befolyásolásában vesznek részt országos szinten a három érintett minisztérium – gazdasági, környezetvédelmi, kulturális –, illetve annak képviselői, vezetői. Talán nekik a legnehezebb dönteni, hiszen a döntéssel bizonyosan egyesek majd egyetértenek, másokat meg maguk ellen fordítanak. Mindenkinek tetsző döntés nincs. Az ember azt várja el, hogy az illető miniszterek a döntés során a közérdekre, azokra legyenek tekintettel, amit/akiket képviselnek. De elképzelhető, hogy van ennél magasabb fokú érdek, hogy elsőbbséget élvez a nemzeti érdek. Más megközelítésből pedig a politikai pártok, illetve azok egyes képviselői is befolyásolhatják a döntést.

Nemzetközi szinten megjelenik a befektető, a kanadai Gabriel Resources vállalat, amely létrehozta a Rosia Montana Gold Corporation nevű céget Romániában, amelynek célja a profitszerzés, mint minden gazdasági tevékenységet folytató szervezetnek.

d) Nemzetközi intézmények. A különböző szereplők közé sorolhatók az Európai Unió szervei közül a parlament és a bizottság, illetve az Európa Tanács keretén belül működő UNESCO, mint a projekt ellenzői. Fontos EU-s esemény, hogy az Európai Parlament szavazott a ciántechnológiáról, eszerint az Európai Bizottságnak 2011-ig döntenie kellene a módszer betiltásáról.⁷

- e) **Média, közvélemény.** Nem elhanyagolhatóak a kommunikációs csatornák sem, a sajtó, a médiaszereplők, véleményformáló szerepük miatt figyelünk rájuk. Talán nincs olyan sajtótermék, amely az elmúlt tíz évben ne írt volna Verespatakról, alighanem ez volt a leginkább mediatizált közpolitikai téma. Ritka kivétellel a sajtó is a projekt ellen foglal állást.
- f) **Civil szervezetek.** Az említett szereplők mellett említést kell tenni a helyi és országos civil szervezetekről, egyesületekről. A világ legnagyobb független természetvédelmi és környezetvédelmi szervezete (a Greenpeace) is közvetve érintett a kérdésben. Országos szinten mintegy hetven szervezet tiltakozott és tiltakozik továbbra is a bányaterv ellen, a tájvédelemre, épületek megóvására, ciánnal való kitermelés veszélyeire hivatkozva. Viszont fontos tudni, hogy vannak, a projektet támogató civil szervezetek is.

Dokumentumelemzéssel és interjúk révén gyűjtöttem információt a különböző szereplők álláspontjáról, a projekttel kapcsolatos érdekekről és a projekt által közvetve vagy közvetlenül érintett értékekről.

5. Felmerült problémák

A döntések szereplőit illető céloknak, elképzeléseknek és cselekedeteknek az elemzését lebontottam több szintre, éspedig:

- politikai: döntéshozatali érdekellentétek
- gazdasági: hátrányos helyzetű régiók felzárkóztatása
 - munkanélküliség leküzdése
 - fenntartható fejlődés
 - iparosítás, modernizáció
- környezeti: tájvédelem, fenntartható fejlődés, ciános kitermelés veszélyei
- kulturális: értékes épületek megtartása, gazdasági fejlődésbe való bevonása (turizmus).

Ezekre a problémákra ad vagy nem ad megoldást a bánya létrejötte.

Szereplők	PROBLÉMÁK		
	Gazdasági	Környezeti	Kulturális
helyi társadalom	- munkahelyek hiánya	- a térség állapota: a változások hatása	- templomok, temetők eltűnése
helyi döntéshozók	- forráshiány, nincs gazdasági fejlődés	- környezeti veszélyek, ma és a jövőben	- helyi kínálat, turizmus hiánya

központi vezetés (miniszterek)	- elmaradott régió, fejlesztés	- a régi bánya még mindig szennyez	- helyi kulturális örökség helyzete
civilek	- fenntartható fejlődés hiánya	- cianos technológia veszélyei	- közösségi értékek és megmaradás
média	- szegénység	- pusztulásra ítélt környezet	- kiüresedő falu

5.1. A helyi társadalom

A községgel kapcsolatos leggyakoribb adat az, hogy Verespatakon nagy a szegénység, valamennyi állami bányavállalat bezárt, a munkaképes lakosok 80 százaléka munkanélküli. Újabb befektetések nincsenek – az aranybánya megoldás lehetne.

2000-ben Virgil Narita (Verespatak akkori polgármester-jelöltje, később polgármestere) egyetlen üzenettel kampányolt: „Ha megválasztanak, három napon belül kiebrudalom az RMGC-t Verespatakról”. Az emberek több mint 80%-a szavazott rá. Csakhogy a megválasztása után két héttel már más hírokat pengetett: a céggel való együttműködésről beszélt. Azóta ő lett az RMGC legjobb barátja Verespatakon: eladta vagy a cég rendelkezésére bocsátotta az önkormányzati ingatlanokat – a művelődési központból lett például az RMGC Információs Központja. Az ő műve az is, hogy az általános településrendezési tervben Verespatakot mono-indusztriális zónává nyilvánították. Azóta olyan tevékenység nem kaphat engedélyt, amely összeférhetetlen a bányaprojekttel; nem nyithatsz boltot a saját udvarodban, nem fogadhatsz turistákat.⁸

2009 elején Eugen Furdui polgármester Verespatak fejlesztésére kormány-támogatást kért, vagy a 2006-ban bezárt színesfém-bánya megnyitását követelte, hogy ekként vessenek véget a településen uralkodó szegénységnek. A demokrata-liberális párti (PDL) előljáró nyílt levélben fordult Traian Băsescu államfőhöz, Emil Boc miniszterelnökhöz, Ion Dumitrel Fehér megyei tanácselnökhöz, Adrieian Videanu gazdasági, Nicolae Nemirschi környezetvédelmi, Vasile Blaga fejlesztési és Theodor Paleologu művelődési miniszterhez, valamint a honatyákhoz és Fehér megyei tanácsosokhoz, ebben a település kilátástalan helyzetére hívta fel a figyelmet.

A bányaprojektet futtató cég szerint több téren is nyereség származik, ha megvalósul a bányászat: környezet megtisztítása, erdősítés, kulturális örökség helyreállítása, gazdasági fellendülés. Allítják, hogy környezetvédelmi kockázat nem merül fel. Ezzel szemben az ellenfél véleménye az, hogy ha mégis megtörténne egy katasztrófa, nem lehetne találni senkit, aki megjelölhető, hogy ő a felelős és ezt számon lehetne kérni rajta. Mellesleg itt olyan

természeti, kulturális értékekről van szó, amelyek pénzben nem mérhető, pótolhatatlanok. A kitermelés két települést is érint, például a leendő zagytározó helye az egyik falu, Szarvaspatak felett lesz, tehát az a település teljesen el fog pusztulni.

A helybeli lakosok közül is sokan ellenzik a projektet. Az Alburnus Maior – helyi bányaellenes szervezet – elnöke, Eugen David azt mondja, hogy aki a cégtől a birtokára teszi a lábát, az halott. Húszhektáros földjével nagybirtokosnak számít a faluban, így próbál példát mutatni az ingadozó falusiaknak: úgy is meg lehet élni ezen a vidéken, ha nem épül meg a bánya. Viszont helyi szinten a polgármester és a helyi tanács dönt a település sorsáról, ha akarják, megkérdezik a lakosságot, ha nem, akkor nem, bár mindig a lakosság érdekeire, fejlesztésre és munkahelyekre hivatkoznak. Ha nem tartanak helyi népszavazást, nem kéri ki a lakosság véleményét, megtörténhet, hogy választásokkor a bánya-kérdés nem a helyi közérdeknek megfelelően kerül a kampány napirendjére. Helyi szinten az érdekellentét tehát a polgármesteri hivatal és a helybeli civil szervezet, az Alburnus Maior közt van. Míg a helyi vezetők arra hivatkoznak, hogy ők a lakosság érdekében cselekszenek, a fejlesztés érdekében támogatják a projektet, a civilek a kulturális örökség egy részét illetve a környezetet próbálják védeni.

Léteznek olyan egyesületek is, amelyek támogatják a projektet, érdekeltek a bányaberuházás megvalósításában. Már eddig is támogatáshoz jutottak, szociális meg kulturális programokra kaptak pénzt. Az egyik ilyen nem kormányzati szervezet az abrudbányai Magyar Kulturális Egyesület, amelynek honlapján a következő olvasható: „Az Abrudbányai Magyar Kulturális Egyesület 2007 tavaszán alakult. Kitzűzött célunk többek között a magyar kultúra ápolása, helyi és vidékünkön található épített örökségünk megőrzése, kulturális turizmus fellendítése”.⁹ Ennek részben ellent mondanak, zavart tükröznek a következő sorok: „Az RMGC pozíciója érthető. Bányát akarnak, profitot. Világos, hogy mindenekelőtt a gazdasági érdek vezeti őket. De az ősrégi idők óta aranybányászatáról híres Verespatakot soha senki nem adta el. Sőt, mindenki arra törekedett, hogy vigyázzon arra, ami az övé: házára, udvarára, kertjére, családjára. Most meghasonlás támadt szomszédok, családtagok, testvérek között. Pro és kontra vélemények leple alatt komoly harc folyik. A kérdés továbbra is a következő: ki menti meg Verespatakot?”¹⁰ A nagy kérdés, hogyan lehet egyszerre turizmust folytatni és cianos bányát működtetni? Kopenetz Loránd, az egyesület elnöke elmondása szerint a régióban élő, egykor a bányászatban dolgozó magyarok érdekeit képviselő egyesülete támogatja az RMGC-t, mivel másokkal ellentétben támogatta a magyar emlékek, például az abrudbányai unitárius templom felújítását.

A 2000-ben létrejött Pro Rosia Montana nevű civil szervezet minden beruházót támogat, mert azok Verespatak fejlődését elősegítik. Honlapjuk

kizárólag angol nyelven olvasható, sok benne a hiba, illetve az egyik videóban megszólaló román fiatalember angol tudása minimális. Az említett egyesület célja a közösség életszínvonalának és életminőségének a javítása. Többek közt egy szociális programjukról olvasható részletes leírás: rászoruló emberek megélhetését segítették, utaztatták a környező falvakba az RMGC segítségével, szétszítottak 10 maroktelefont, világhálós információs központot, közösségi házat alakítottak ki.

2005-ben alakult meg a Parteneriatul de Mediu Roşia Montană/Rosia Montana Environmental Partnership (RMEP) nevű szervezet, amely a környezet védelmére és az emberek felvilágosítására hivatott. Honlapjuk alapján, illetve a felsorolt partnerekről arra lehet következtetni, hogy ők is a bányaprojekt mellett foglalnak állást. Különböző programokat szerveztek a környéken. Más, a bányászatot támogató környékbeli (Abrudbányán féltucat civil szervezet) és az ország más városaiban tevékenykedő egyesülettel közösen nyílt levélben kérték a honatyákat, ne tiltsák be a bányászatot, adjanak esélyt a lakosoknak egy jobb életre.

Az RMGC sok épületet felvásárolt, mintegy 25%-ot, a többi (még?) magántulajdonban van. Sokan nem akarnak kiköltözni, nem akarják eladni, ez is egyik akadálya lehet a projekt megvalósulásának. Habár az RMGC képviselői szerint arra nem volt példa, hogy valaki ne akarja eladni a házat, mindenki szabad akaratából teszi, az emberek sorba állnak a vevőnél, hisz egy romos kis házért akár egy kolozsvári villa árát kaphatják. A helyiek nagy része már eladta házat, elköltözött. Verespatak területének 25%-ról – ugyanis a községnek negyedét érinti a fejlesztési terv – az áthelyezést az RMGC úgy oldotta meg, hogy előnyös alternatívát ajánlott fel az embereknek. Választani lehetett a gyulafehérvári Hidegvölgy (Recea) lakópark és a verespataki új közigazgatási központ, a Fehérkő között. Kezdetben sokan hangsúlyozták, nem adják el házaikat, de egyre többen döntenek ellenkezőleg. A község 3600 lakosából közel 700-an már elköltöztek, más életet kezdenek egy új lakásban Gyulafehérváron, Kolozsváron. Mások még várnak, amíg felépül a közeli völgyben egy modern település azok kedvéért, akik a régióban maradnának. Ők természetesen csak jót fognak mondani a cégről, örülnek a külföldi befektetőnek, a fellendülést dicsérik.

5.2. Az országos politika

Az érdekek magasabb szinten is megjelennek, Traian Băsescu például első államelnöki kampánya során kezdetben a beruházás mellett nyilatkozott, majd – alighanem tanácsadói sugallatra – a továbbiakban kétértelmű illetve a véleményét ködösítő megnyilatkozásai voltak. Az országnak szüksége van a

pénzre, ez nem vitás, de meddig mehet el a kompromisszumokban? Felvethető-e a korrupció gyanúja?

A folyamat 1999-ben indul be, amikor a RMGC megkötö a román állammal a 25 évre szóló koncessziós szerződést a verespataki aranybánya kitermelésére. 2000-ben a nagybányai ciánszennyezés nyomán botrány tör ki. Az év folyamán a Tiszán, illetve vízrendszerének egyes vízfolyásain két jelentős, Romániából érkező szennyező hullám vonult végig, óriási károkat okozván a Tisza-völgy ökológiai rendszerében, valamint az itt élő embereknek gazdasági és lelki szempontból egyaránt. Bár mindkét szennyezés a bányászattal, illetve még inkább a felelőtlen gazdálkodással, az alapvető környezetvédelmi és biztonsági követelmények semmibevevételével kapcsolatos, a szennyezés jellegét, mértékét, hatásait tekintve nagyok voltak a különbségek.¹¹

Úgy tűnik, a 2008-as választások után a román kormány némi kivárás után szabad utat enged egy olyan beruházásnak, mely az európai normákkal ellentétes, ciántechnológián alapuló kitermelés alkalmazása által nemcsak a közvetlen környezetet, hanem az egész román-magyar határmenti térséget ökológiai katasztrófával fenyegeti. Adriean Videanu, a gazdasági tárca vezetője szerint ha a román kormány 2010-ben nem dönt a verespataki bányaterrőről, az egész projektet ellehetetlenítheti. A terv közigazgatási úton történő leállítása rendkívül rossz üzenet lenne a romániai ásványi kincsek iránt érdeklődő befektetők felé. A Rosia Montana Gold Corporation vállalat, illetve ennek 80%-os kanadai részvényese, a Gabriel Resources Ltd. is azt állítja, a román hatóságok részéről nagyobb politikai akarat tapasztalható a beruházás kivitelezésére. Egyetlen komoly akadály maradt, a környezeti hatástanulmány engedélyezése. Borbély László jelenlegi környezetvédelmi miniszter akkor hajlandó az engedélyeztetési eljárást folytatni, ha a cég garantálja valamennyi uniós norma szigorú betartását. A miniszter szerint a kormánynak már csak a nem működő, de folyamatosan szennyező állami bánya rendbetétele érdekében is sürgősen döntenie kell a kanadaiak projektje ügyében. Amennyiben a színesfém-kitermelést tervező vegyesvállalat 101 százalékosan garantálja, hogy a bánya megnyitása után nem áll fenn a környezetszennyezés veszélye, akkor a román kormány eldönti, engedélyezi-e vagy sem a beruházást. Adriean Videanu esetében a kanadaiaknak nyert ügyük van, a demokrat-liberális gazdasági miniszter többször pártfogásába vette a projektet.

Kelemen Hunor művelődési miniszter is érintett a kérdésben, míg korábban felmerült lehetőségként, hogy Verespatakot az UNESCO világörökségének részévé nyilváníttassák, 2010 áprilisában a miniszter már azt nyilatkozta, hogy a régészeti kutatások, szakértői vizsgálatok segítségével megoldást, kompromisszumot lehet találni a verespataki kulturális örökség meg-

óvására, arra az esetre, ha megvalósulna az aranykitermelés.¹² Úgy tűnik tehát, hogy Borbély László környezetvédelmi miniszter is hajlik a verespataki színesfémánya-projekt engedélyezésére. A jelek szerint ugyanakkor Emil Boc miniszterelnök és az általa képviselt párt erőteljesen gyomrozzák az RMDSZ-t, adja be a derekát, az ügyben illetékes környezetvédelmi és művelődési miniszterei révén járuljon hozzá a bányanyitás jóváhagyásához, az is lehet, hogy Verespatak ügye valamilyen alku tárgyat képezi a két párt között. Borbély szerint ha a beruházó kanadaiak tiszteletben tartják a hazai jogszabályokat, akkor nem marad más választása, mint rábólintani.

A vállalat által a minisztériumhoz benyújtott új településrendezési engedély-kérelmet a szaktárca keretében működő szakértői bizottság vizsgálja meg, és nagy valószínűség szerint újrakezdik a beruházás-engedélyezési eljárását. Közben a kérdést illetően megalakult a román-magyar közös bizottság is, amely procedurális szempontok szerint vizsgálja a verespataki beruházást. Borbély Svédországba is ellátogatott, ahol több, ciántechnológiát alkalmazó bánya működik, évente 4,5 tonna aranyat termelnek ki. A miniszter a bolideni bányát kereste fel, ahol biztosítják a ciánkonzentrációnak azt a minimális szintjét, amely már nem szennyező. Viszont a skandináv államokban lakatlan régiókban termelnek ki ciántechnológia segítségével nemesfémeket. A miniszter 2010 nyarán azt nyilatkozta, hogy „mindenhol, ahol arany van, ott kitermelik” – eszerint arra lehet következtetni, egyre nagyobb esélye van a bánya-projektnek. Borbély szerint a kormány néhány éve nagyot tévedett, amikor átengedte a kezdeményezést a kanadai-román vegyesvállalatnak. Ugyanis az állam az utóbbi 40 évben semmit nem csinált a térségben, lassan tönkrement minden a bányászat felfüggesztésének köszönhetően.

Valószínűsíthető, hogy nulláról kell majd kezdeni a verespataki beruházás környezeti hatásvizsgálatát; azonban nemcsak ezen engedély hiánya akadályozza az RMGC-t a verespataki aranykitermelésben: a vállalatnak úgynevezett régészeti mentesítési bizonylatokat is kell szereznie a művelődési minisztériumtól a felszíni fejtések megkezdéséhez. Ennek oka az, hogy az RMGC által koncesszióba kapott területen értékes régészeti leleteket rejteget a föld: a Verespatakot körülvevő hegységeket keresztül-kasul lyuggatják a rómaiak által hátrahagyott, kétezer éves tárnák. A becslések szerint összesen hét kilométer hosszúságú, római korú földalatti alagútról van szó, amelynek egy részét megsemmisítenék a bányamunkálatok.

Eközben a projektet határozottan ellenző Román Akadémia kezdeményezte: tartsanak országos népszavazást a bánya engedélyezéséről. A testület szerint a verespataki tervet csak akkor lehetne megvalósítani, ha nem alkalmazna ciántechnológiát, tárnákban, és nem nyílt színi fejtésben folya a kitermelés, amelynek nyolcvan százalékát a román állam vállalná magára.

5.3. Nemzetközi szint

A magyar állam nem bízik a ciános megoldásban. Akárcsak Csehországban, Magyarországon is betiltották ezt a technológiát.

Az Európai Unióban a közelmúltban Áder János és Tőkés László az Európai Parlament képviselői indítványt nyújtottak be, amelyben arra szólítják fel az Európai Bizottságot, hogy 2011 végéig kezdeményezze a cianidos bányászati technológia betiltását az Európai Unió területén. Tőkés László szerint a ciános bányászat semmiképpen sem tekinthető csupán román, még kevésbé pedig „etnikai” ügynek, hiszen az egész Európa élő környezetét és lakosságát fenyegeti katasztrófával. Áder János véleménye pedig, hogy az eljárás nemcsak vízszennyezéssel fenyeget, hanem a természet sokféleségét is veszélyezteti, és ha Európa komolyan gondolja, hogy meg kell óvnia vizeit a szennyezésektől, akkor nem engedheti meg ciános méregtavak telepítését a folyók és tavak mellé.¹³ Az Áder János és Tőkés László képviselők által kezdeményezett európai néppárti beadványt az Európai Parlament plénuma nagy szavazattöbbséggel elfogadta. Tőkés László szerint az egyéves folyamat európai összefogás eredménye, reméli, hogy az Európai Bizottság is pozitívan dönt a kérdésben és addig, 2011-ig nem kap senki olyan működési engedélyt, amely a ciántechnológiára vonatkozna.¹⁴ A májusi szavazás rendjén kiderült, hogy az európai értékeket védelmezők közössége nyert a természet kizsákmányolásától sem visszariadó, nyereségvágyó gazdasági lobbival szemben.

Nemzetközi szinten a munkahelyteremtésre, biztonságos bányászatra hivatkozó kanadai Gabriel Resources kerül előtérbe, illetve fellépnek ellenük a Greenpeace aktivistái, akik nemzetközi szervezet lévén, széles körben kampányolnak a projekt ellen.

5.4. A civil társadalom

A politikamentesség több civil szervezet visszatérő (ál)dilemmája. A politika nemcsak a politikusok dolga – a demokráciákban jók ismert alapszabály ez. Ha a civilek félreállnak, a kiürülő teret azonnal elfoglalják a nagy érdekérvényesítő hatással és többnyire hasonló mértékű mohósággal rendelkező politikai pártok. A pártok esetében örök dilemma az értékelvűség és az érdekek képviselete, miközben értékekre hivatkoznak, érdekek mentén cselekednek. Ha a civilek félreállnak, tulajdonképpen átadják a terepet a pártpolitikának a részérdekek egyoldalú érvényesítésére, kívül maradásukkal valójában a politikai társadalmi ellenőrzésének esélye szűnik meg. Tehát a civilek a

politikamentesség hangsúlyozásával nem szolgálják a közügyet: fontos, mondhatni nélkülözhetetlen a jelenlétük. A watchdog, az „őrkutya” szerep nélkül felborul a társadalmi egyensúly. A civil társadalom erősségének egyik legfőbb feltétele ez a szereplés! (Péterfi 2009)

Miközben az RMGC, mint gazdasági szereplő, pénzre, nyereségre hajt, addig a civilek, környezetvédők a megelőzésre figyelnek, tőlük nem lehet megoldást, vagy alternatívákat elvárni.

Magyarországi civil szervezetek az ESPOO¹⁵ egyezményre hivatkoznak, amelyet Románia is, Magyarország is aláírt. Az egyezmény arra kötelezi a feleket, hogy egyes tevékenységek környezeti hatását a döntéshozatali folyamat korai fázisában felmérjék, az olyan jelentősebb projektekről, amelyek vélhetően országhatáron átnyúló ártalmas környezeti hatással járnak, értesítsék a hatásviselő országokat, és azokkal konzultáljanak.¹⁶ Az 1999–2004 közötti periódusban válik Verespatak közéleti témává. Elsősorban civil kezdeményezéseknek köszönhetően az ügy nyilvánosságot kap. Számos civil kezdeményezés születik, amelyek a bányaprojektet ellenzik.

A civil mozgalom 2002-ben legerőteljesebb, amikor a demonstrációk helyszíne Bukarestbe tevődik át. A 2002 decemberében Bukarestben zajlott tüntetéssel a projektellenesek elérték a célt: érdemben befolyásolták a közhangulatot, és felkeltették a figyelmet: a zöldek egy akkora virító transzparenst feszítettek ki, ami eltakarta az előzőleg, a Románia nemzeti ünnepe alkalmával a diadalívnel elhelyezett koszorúkat.¹⁷ Zöld szervezetek, kulturális értékeket védő, emberjogi szervezetek az ország több területéről különféle utcai akciók, megmozdulások, kampányok, felvonulások, benyújtott petíciók segítségével próbálkoztak ellenállni, felhívni a figyelmet a rombolásra, törvényszegésre.

Egy, a civilek által szervezett akció során 2010-ben Kolozsváron parádicsommal dobálták meg Adriean Videanu gazdasági miniszter arcképét a verespataki bányaberuházást ellenző aktivisták.¹⁸ Azzal vádolják a gazdasági minisztert, hogy támogatja a verespataki bányaprojektet, és a kétes hírű Rosia Montana Gold Corporation csatlósaként, mindent megtesz a projekt útjának egyengetéséért. Figyelembe véve a bányaprojektrel kapcsolatos számos vitatott és megoldatlan problémát, valamint azt, hogy a törvény szerinti környezeti hatásvizsgálati eljárás még nem fejeződött be, egy hivatalban lévő miniszter részéről elfogadhatatlan ez a hozzáállás. A verespataki bányaprojekt melletti nyilatkozatok előzetes állásfoglalásként is értelmezhetőek, ami megengedhetetlen egy miniszter részéről, aki a kormánytagként részt fog venni a végső döntéshozatalban, ahol a szakhatóságok véleményezésére alapozva kell objektív, szakmai alapú döntésnek születnie.

Stephanie Roth környezetvédelmi újságíróból lett svájci-francia kettős állampolgárságú aktivista, a *The Ecologist* londoni kiadású környezetvédelmi magazin egykori kiadója először 2002-ben lépett színre egy nemzetközi kezdeményezésben, amikor a segesvári Dracula Park¹⁹ megvalósítása ellen folytatott harc hajtómotorja volt. Utána hatékonyan részt vett a verespataki bányaterv megvalósítása elleni tiltakozásokban, ennek érdekében letelepedett Verespatakon, az Alburnus Maior Egyesületnél lett kampánykoordinátor. Stephanie Roth a helybéli lakosság mozgósítása mellett civil szervezetek, archeológusok, egyetemi tanárok és egyházi vezetők részvételével koalíciót hozott létre, a bánya megvalósítása elleni küzdelem érdekében. Roth kampányának következményeként 2002-ben a Világbank visszavonta a bánya megvalósításában nyújtott támogatását, egyúttal írásban első ízben nyilvánította ki nemtetszését és aggodalmait a súlyos társadalmi és környezetvédelmi gondokat illetően.

5.5. A média

A negyedik hatalmi ágnak is mondott média sem kevésbé vette és veszi ki részét az esetből. Hetente olvasható egy cikk, látható egy képes összeállítás Verespatakról, a döntés előtti helyzetről. Talán régebb több cikk jelent meg, de ma is előfordulnak.

Nemcsak a román és a magyar sajtó, hanem a külföldi média is foglalkozik a kérdéssel, többnyire tárgyilagosan tájékoztatnak, de akad újságíró, aki a saját véleményét írja le – ez általában nem a projekt, a cég mellett szól. Az elmúlt időszakban reklámok is születtek, melyek arról próbálják meggyőzni a nyilvánosságot, hogy miért és mennyire jó ez a befektetés az országnak. A reklámra a Gold Corporation alighanem egyre többet költ, immár a bányaprojekttel nem szimpatizáló orgánumok is közölnek projekt-párti reklámokat. Pár éve film is készült, amelyben megszólalnak projektet dicsérő lakosok, de a film által „gerjesztett” nyilvánosság eddig nem sokat ért. Az utóbbi időben több tévétársaság is szervezett beszélgetéseket a témával kapcsolatban, meghívtak lévén a cég képviselői, pártolói és ellenzői egyaránt. Legutóbb 2010 július elején hangzott el egy ilyen jellegű vita az egyik közszolgálati csatornán. Talán azért is van ez, mert egyre inkább közeledik a döntés időpontja, és a mind a sajtó, mind a politikusok azon a véleményen vannak, hogy a témáról beszélni kell.

Idevágó felmérés hiányában nehéz megítélni, milyen hatásúak ezek a média-megnyilvánulások, az viszont valószínűsíthető, hogy a lakosság lassan belefárad a verespataki téma körüli huzavonába – és ez alighanem a Gond Corporationnek kedvez.

6. Szereplők, érdekek, motivációk

A dolgozat előkészítése során interjúk készültek érdekelt személyekkel, akiknek a projekttel, annak előnyeivel és hátrányaival, a felmerülő veszélyekkel, a politikai érdekekkel, érdekellentétekkel kapcsolatos kérdésekre kellett felelniük. Bár a sajtó és írott források elemzése sok kérdésre választ ad, fontos volt hallani az érintetteket, lejegyezni véleményüket.

A bányaprojektről a döntési folyamat egyik főszereplőjének, Eugen Furdui verespataki polgármesternek jó a véleménye, általában minden, a régióban jövedelmet generáló elképzelésről. A térség mindenkori alaptevékenysége a bányászat volt, állítása szerint munkahelyek jönnének létre nemcsak a helyi lakosság, hanem a környékbeliek számára is, növekedhetne az életszínvonal. A lakosság nagy többsége munkanélküli, semmiféle jövedelemmel nem rendelkezik. El kell fogadni, hogy az adott térségben bármely befektetés jól jön. Elemezni kell a vele járó kockázatokat, de előítéletek nélkül kell mérlegelni, hogy a várható nyereség ellentételezik-e az előrelátható negatív hatásokat. A polgármester teljes mellszélességgel támogatja a tervet, hangoztatva, hogy a helyi költségvetés 95%-a már most is az RMGC utáni bevétel (jövedelemadó, helyi adók, illetékek).

Interjút készítettem a bányatervet ellenző civil szervezetek képviselőivel is. Stefania Simion a Verespatakon létesült és működő egyesület, az Alburnus Maior jogi tanácsadója álláspontja az előbbinek teljes ellentettje, hisz ő legtöbb idejét arra fordítja, hogy a tervezet ellen kampányoljon, civil eszközökkel harcoljon társaival együtt.

Egy másik civil szervezet képviselője, Kovács Zoltán Csongor – a Zöld Erdély elnökének a – véleménye szerint a projekt környezetvédelmi szempontból túlságosan nagy és kockázatos. A kockázati tényezőt elsősorban a 185 méter magas kőgát mögé felhalmozott zagy képezi, amelyben cian és nehézfémek lesznek. A zagyártározó alját nem tervezik szigetelni, tehát ez a két szennyező elkerülhetetlenül szivárogni fog, szennyezve a talaj- és folyóvizet, nem beszélve egy esetleges gátszakadás kockázatáról (tekintetbe véve a horribilis méretet). Kiemeli, hogy a zagyártározó 500 év múlva is kockázati tényező marad a benne lévő nehézfémek miatt, amely 500 év múlva is elindulhat és végigpusztíthat a folyóvizeken. További kockázati tényező az esetlegesen fellépő üzemzavar, amely véleménye szerint valamilyen formában biztosan jelentkezni fog, figyelembe véve a projekt méreteit, a felhasználni tervezett cian óriási mennyiségét, valamint azt, hogy a befektető cégnek nincsenek tapasztalatai, ez az első és egyetlen bánya-projektje. „Kicsit olyan

ez, mintha egy egyéves gyerek benevezne egy maratoni versenyre: biztosan megbotlik és elhasal” – vélekedik Kovács Csongor. Biztos következmény négy hegy eltüntetése-bedarálása, ezáltal a táj teljes megváltoztatása.

A projekt tervezője-kivitelezője nem tud reális garanciát nyújtani, hiszen egy gazdasági vállalkozásról van szó, amelyet baj esetén két nap alatt fel lehet számolni. Így tűnt el a nagybányai ciánkatasztrófát okozó cég is, még mielőtt a kártérítést behajthatták volna rajta.

A projekt gazdasági szempontból kecsegtető, de csak első ránézésre és rövid távon. Jelenleg a kibányászandó altalajkincs (maga az érték) az állam tulajdona, azaz közvetve az állampolgároké. Ezt az értéket mozgósítaná a cég, busás hasznot biztosítva a külföldi befektetőknek, és pedig a piacgazdaság alaptörvénye értelmében minimális befektetéssel maximális profitra törekedve. Hogy mennyire lenne jó üzlet az államnak, az kérdőjeles, a legnagyobb kérdőjel maga a licenz-szerződés titkosításából fakad, hisz nem lehet tudni, milyen megállapodást írt alá az állam. Ugyanakkor a projekt 20 évre szól, így a munkahelyek is; húsz év múlva az embereknek még annyi megélhetésük sem lenne a környéken, mint most, ezért gazdasági szempontból is egy fenntarthatatlan tervről van szó. Mindemellett a ciántechnológiás üzemen nem a „csákányos román bányász-nemzetség ivadékai” fognak többségben dolgozni, hisz kémikusokra, pirotechnikusokra, mérnökökre, jó felkészültségű gépészekre lesz a legnagyobb szükség. A milliárdokat érő aranyrudakat pedig elviszik az országból.

Egy ilyen projekt erkölcsi szempontból megengedhetetlen, elfogadhatatlan. Nem mindenki hajlandó eladni a temetőben nyugvó hozzátartozóit, bármennyi pénzt ajánljanak érte. A műemlékek és történelmi értékek megőrzése szempontjából pedig kérdéses, hogyan maradhatnának épségben ezek, ha 500 méterre tőlük, három oldalról több tonna dinamittal robbantják a kőzettesteket. Jogi szempontból is számos akadály áll a projekt útjában. Az engedélyeztetési folyamatban számos hibát, visszaélést, még hamisítást is elkövettek, a civil szervezeteknek 7 végleges felsőfokú bírósági döntéssel sikerült ezeket bizonyítaniuk, a projekt-tulajdonos cégnek pedig ezáltal teljesen elpárolgott a szavahihetősége. Visszatetsző és érthető, hogy országos média-hadjárattal próbálja az arculatát kikozmetikázni, a projektjét a nagyközönséggel elfogadtatni, többet költ reklámokra, mint bármely nemzetközi brendet áruló multi-cég. Ha jó lenne a projekt, nem lenne erre szükség, hiszen semmit sem árul.

A község első számú vezetője szerint ki kell termelni az aranyat, hisz „hiába van a hegyeinkben az arany, ha koldusok vagyunk” – de nem tér ki arra, hogy idegenek kezébe kerül az ország kincse. Szerinte ha Romániának nincs pénze a kitermelésre, akkor jobb, ha más veszi át, mintha egyáltalán

nem lenne értékesítve. Ezzel ellentétben a civilek véleménye, hogy szerencsére a magántulajdon alapvető emberi jog és mindaddig, amíg akad egyetlen helyi lakos, aki az ingatlanját nem adja el jószántából, megengedhetetlen, hogy távozásra kényszerítsék, tehát nem lesz bánya. Demokratikus jogállamban ilyen nem fordulhat elő.

A polgármester arra a kérdésre, hogy van-e köze a projektnek a politikához, valamelyik politikai párthoz, az volt a válasz, hogy nincs, hisz egy polgármesternek megválasztása után függetlenné kell válnia az adott párttól. A cég sem közeledik egyik párthoz sem. Nem így vélekednek a civilek. Az Alburnus Maior egyesület képviselője szerint a végső engedély kibocsájtása törvényszegés lenne. Ugyanakkor azt is kijelentette, hogy a befektető céget és néhány demokrata-liberális párti (PD-L) képviselőt szoros érdekek kötnek egymáshoz. Név szerint Radu Berceanut, Traian Băsescut, Anca Boagiut, Adriean Videanut, Sulfina Barbut, Ion Dumitrealt említi. Mindig is az említett párt állt a projekt hátterében. Az érintett magyar, RMDSZ-es miniszterek, Borbély László és Kelemen Hunor nem pártvonalon kialakított politikai döntést kell, hogy hozzanak. Hozzanak adminisztratív döntést, jogállamban az ilyen döntések politikamentesek.

A Zöld Erdély elnöke is úgy gondolja, hogy lassan minden pártban vannak nehézfiúk, akik támogatják a projektet. Leghangsúlyosabb és legnyilvánvalóbb a PDL elkötelezettsége, bár itt sem pártszintű a dolog, de túl sok PDL-s vezető van elkötelezve, akik képesek az egész pártot ebbe az irányba vinni. Nem tiszta a PSD és a PNL viszonyulása sem. Az RMDSZ pedig kutyaszorítóban van, és túl gyenge ahhoz, hogy szembemenjen a másik kormánypárttal: arra megy, amerre a nyomás viszi. Figyelemre érdemes, hogy a ciántechnológia romániai betiltását célzó törvénytervezetet 2007 elején (kormánypártként) nem támogatta, kezdetben azt nyilatkozták, nem mennek szembe a kormány akaratával. Erős civil zöld lobby következett magyarországi zöld szervezetek és erdélyi magyar szervezetek részéről, és az RMDSZ támogatásáról biztosította a törvénytervezetet, sőt a kormány álláspontját is megváltoztatta. Ugyanakkor bár Markó Béla elnök személyes találkozón és írásban is biztosította a civileket az RMDSZ támogatásáról, a szenátusi szavazáson nem vett részt (Verestóy Attila sem). Jelenleg Kelemen és Borbély miniszterek is halogató politikát folytatnak. Borbélynak egyedüli jogszerű lehetősége visszadobni a környezeti hatástanulmányt, mégis egyre halogatja. Megbízatása elején leült tanácskozni a bányaprojekt ellenzőivel, azóta elzárkózik tőlük. Verespataki látogatásakor már nem értesítette a bányaprojekt ellenzőit, csak az RMGC táborával találkozott. Mindeközben az RMDSZ programjában szerepel a bányászati ciántechnológia betiltása Romániában.

További kérdések kapcsán Eugen Furdui megállapította, hogy a legtöbb civil szervezet képviselője azt sem tudja, hogy hol van Verespatak, milyenek ott a körülmények, csak tiltakoznak, de nem tudják, mi ellen.

Ezzel szemben Stefania Simion elmondása szerint a helyi ellenállás már 2000 óta létezik, amikor az egyesület megalakult. Két év után indult a Ment-sük meg Verespatakot elnevezésű kampány, amelynek több civil szervezet a tagja, és közreadtak egy elutasító nyilatkozatot. Ez nem talált jó fogadtatásra, sőt annyira durva helyzet állt elő, hogy Stefaniát halállal fenyegették. Jogászként úgy véli, hogy a projekt a helyi lakosság különféle jogait sérti (tisztta környezethez, saját élethez, szabad gazdasági kezdeményezéshez, döntéshozatalban való részvételhez). Kijelentése szerint a cég képviselői és a közigazgatás vezetői nem veszik figyelembe az egyedi kulturális értékeket, a bányaprojekt jóváhagyása érdekében megszegik a törvényt.

Lehetne alternatív megoldásokban is gondolkodni, hisz manapság európai uniós alapokat lehet megpályázni mezőgazdasági, turisztikai fejlesztésekre. Más, a régióban levő településeknek sikerült ezáltal fejlődni. A lakosok nem szabad hagyják, hogy elvegyék, megvásárolják lakhelyüket, kitelepítsék őket. A bányászat és a kulturális örökség nem fér meg egymás mellett, az elmúlt évtized megmutatta: nincs életképes kompromisszum. Ha az ottmaradni kívánók területeit kitörölik a projektből, ha nem nyúlnak a védett területekhez, a római kori tárnákhöz, a templomokhoz és temetőkhöz, ha szigetelik a zagytarózó alját, reális és előzetes pénzügyi garanciát helyeznek le, a projekt már nem kifizetődő. Amennyiben pedig az előzőek nem teljesülnek, akkor a másik oldal nem képes belenyugodni a bányanyitásba. És akkor nem mehet a ciántechnológia, amely nélkül szintén nincs bányaprojekt, mert más technológiával nem gazdaságos a kitermelés. A civil szervezetek különféle akciókkal léptek fel az engedélyezés ellen, a megnyert perek fontos győzelmek voltak az igazságszolgáltatás terén és úgy tűnt, hogy egyre kevesebb az esély az engedély megadására. A folytatás azt mutatja, hogy az országban mindent lehet, így például a bírói határozat is megszeghető.

A környezetvédelmi tiltakozás Kovács Csongor szerint a civil szektor szempontjából igen jelentős összefogást szült, aminek pozitív hozadékai vannak. Verespatak lassan egy szimbólum, amelyet fel kell mutatni. Egy olyan szimbólum, amit talán nem is lehet leírni, csak átérezni, a gyenge, de a maga igazában biztos és hitében erős ember győzelme a dölyfös, mindenható gazdaggal szemben, a valódi emberi értékek győzelme a pénz felett. Ami a negatív reakciókat illeti, a civil vezető állítása szerint őt és kollégáit is bőven érte mindennemű hatás. Eleinte megpróbálták a másik oldalra állítani, hogy „dolgozzanak együtt”, volt része bányászmarkok figyelmeztető szorításában, ügyvédi felszólításban és fenyegetésben is. A legdurvább eset, amiről tud,

hogyan egy kolléganőjét Verespatakon elkapták, és kést szorítottak a torkához. Komolyabb atrocitások nem voltak. A cégnek sem érdeke.

Arra a kérdésre, hogy mi lesz a projekt végeztével, a környezetvédő válasza így hangzott: „Románia legrégebbiről dokumentált települése eltűnik, jó esetben marad belőle néhány épület, amely múzeumszerűen látogatható lesz, valahogy úgy képzelem el, amilyen most Auschwitz.” Viszont nem hiszi, hogy ez bekövetkezik, nem sok esélyt lát a tervre, de ha mégis, akkor van két potenciális forgatókönyv:

- a) A nagy hozamú aranytermelés időszakában a részvények az égbe szöknek, nagyon jó tőzsdei spekulációknak adva lehetőséget, a részvényeken magas áron tulajdonosok lesznek. Majd kezdődik a zuhanás, hiszen egyre kisebb lesz a termelés és egyre nagyobb a költség, amint a kisebb koncentrációjú ércet munkálják, belátható időn belül a cég leértékelődik. A munkálatok leállnak, és félbemarad az egész projekt, a céget eltüntetik, az állam ott marad a gonddal; a jól informált tőzsdések vigyorognak, az átvert tőzsdések sírnak.
- b) bekövetkezik egy rendkívüli baleset, mondjuk gátszakadás, a cég eltűnik, a részvényesek és az állam ismét bajban, a média pedig „örülhet”, mert három napig mindenki a katasztrófával foglalkozik.

Egyébként már abban sem biztos, hogy egyáltalán meg akarják csinálni a projektet, lehet, hogy egy spekulatív humbukk az egész, amellyel jól lehet játszani a tőzsdén. Ebben a politikumnak is nagy szerepe van, amikor például a gazdasági miniszter kijelentette, hogy támogatja a bányaprojektet, a kibocsátott részvényeken duplaáron lehetett túladni – a dolog megtörtént és dollármilliókról szól. A verespataki munkanélküliség szajkózásával nem lehet alátámasztani a projekt szükségességét, mindig létezik egy másik lehetőség. Más hegyvidéki településeken is hasonlóak az életkörülmények, tehát ez nem lehet perdöntő érv, mert akkor több száz romániai település számára nem létezne jövő, nem létezne kiút a gazdasági szorítóból.

Tény, hogy csak mezőgazdaságból nem lehet egy települést fenntartani a mai világban, de ez egy szegmense lehetne a helyi gazdaságnak, és az állattartásnak nagy hagyománya van a vidéken. Turizmusban pedig szinte korlátlan lehetőségek vannak, mind a kulturális mind a természeti turizmus szempontjából, de egyetlen befektető sem fog jelentkezni, amíg a bányaprojekt réme ott lebeg Verespatak felett.

Szakértők szerint kevés az esély arra, hogy a kivitelező kanadai-román vállalat megkapja az engedélyt a beruházásra, a jelenleg felfüggesztett környezetvédelmi engedélyeztetési folyamat, legálisan végigvihető. Kovács Csongor úgy véli, két lehetőség van: újrakezdeni az egészet tiszta lappal a legelejétől, avagy megváltoztatni a törvényeket oly módon, hogy

azok szembemenjenek a nemzetközi, elsősorban európai uniós szabályozásokkal. Ez utóbbi igen nehéz ügy, hiszen asztal alatt ezt nem lehet „elintézni”.

A verespataki bányaprojekt futtatóinak az érdeke szöges ellentétben van a politikai érdekekkel, fejt ki a Zöld Erdély vezetője, ezért van az, hogy a politikusok halogató technikával játszanak, egyetlen kormány sem merte felvállalni a döntést. Ugyanakkor teljesen más a helyzet, ha a politikai érdekeket lecseréljük a politikusi érdekekkel. Érdekes egybeesés például, hogy ugyanaz a reklámcég dolgozott az államfő korteshadjáratán az államelnök-választások alkalmával, amelyik az RMGC médiakampányát irányítja. Ez lehet a magyarázata annak, hogy a projekt visszadobását sem igen akarta egyetlen kormány sem felvállalni. Továbbá figyelmet érdemel ez az erőteljes lobby, de talán nevezhető erőszaknak is, az elmúlt időszak dübörgő, a közvéleményt bombázó média-hadjárate az RMGC részéről. Ennek magyarázata az lehet, hogy a politikusok merészebben megsegítenék őket, ha a közvéleménnyel sikerülne elfogadtatni a projektet. Amíg a projekttel szemben nagy az ellenállás, a politikusoknak nem éri meg szembemenni választóival.

7. A várható döntések és ezek hatásai

Két Verespatak feszül egymásnak – a leírtak szerint – a sok vitát kiváltott aranybánya megnyitásának ügyében. Az egyik azért vonul utcára, mert a projekt beindulásától munkahelyet, biztosabb jövőt és megélhetést remél, a másik viszont azért, mert úgy véli: a természetes környezet, az évezredes kulturális hagyaték többet ér, mint egy külföldi nagyvállalat profitja. Első hallásra mindkét érv nyomósnak tűnik, ám tüzetesebben megvizsgálva a dolgot, szemet szűrnak az aránykülönbségek. Az egyik oldalon a környéket megóvni akarók csoportjához a lakóhelyükhöz ragaszkodó verespatakiak és a számos környezetvédő szervezet mellett a Román Akadémia és a tiszai ci-ánszennyezés óta a hasonló létesítmények okozta károk mértékét közvetlenül is megtapasztaló Magyarország kormánya is csatlakozott. A másik oldalon viszont valójában csak az a néhány száz, esetleg néhány ezer ember áll, akiknek közvetlen, rövid távú anyagi hasznot jelentene a bánya megnyitása.

Mivel még semmi nincs véglegesen eldöntve, feltételezhető az is, hogy lesz bánya, az is, hogy nem. Amennyiben lesz bánya, ez egyik félnek pozitív, a másiknak negatív eredmény és fordítva. Melyik esetben mi várható? Vajon létezik-e köztes megoldás?

Egyik feltételezés tehát, hogy megnyílik a bánya, elkezdődik a kitermelés, örül a cég, nem fektetett be hiába. Ennek a változatnak örül a polgármes-

ter is, lesz munka, az emberek nem fognak hozzá járni segélyért. Örülhet mindenki, aki szebb, jobb állapotban látná a települést, eltelik két évtized és turistaparadicsommá válik, mindenki kíváncsi lesz a valamikor sok vizet kavart Verespatakra. Mindez nagyon szép és el is fogadható, hisz emberemlékezet óta a település bányászatból élt, nem idegen a tevékenység a régióban. A civil szervezeteknek be kell látniuk, hogy nem voltak elég erősek, elvesztették a harcot és csak abban reménykedhetnek, hogy nem lesz igazuk, ami a rossz előérzetüket illeti. Nem következik be egy – a nagybányaihoz hasonló – katasztrófa. Nem okoz kárt a cián, illetve a természeti és épített emberi környezetet, egészséget bizonyítottan fenyegető bányászati technológia.

Bár a legtöbb aranybánya megnyitásával kapcsolatos nyilatkozat kötelező eleme, hogy a társaság biztosítja a lakosságot a káros melléktermékek biztonságos kezeléséről, nem egy példa van arra, hogy a működtető nem tudta megakadályozni a ciánszennyezést. Lásd a 2000-es nagybányai katasztrófát, amikor a nagybányai bányavállalat létesítményéből a Lápos folyóba, ahonnan a Szamosba, majd a Tiszába százhuszezer tonna mérgező hulladék ömlött. A román-ausztrál tulajdonú Aurul vállalat a környék fémbányáiban felhalmozott meddőhányókból nyerte ki az aranyat és ezüstöt ciános kioldással. Mivel az eljárás vízigénye igen nagy, a mérgező mosóvizet ülepítés után újra felhasználták.²⁰ Az akkor kiszabadult zagy két és fél millió ember ivóvizét mérgezte meg, ezerkétszáz tonna halat pusztított el. A minden élőlényre halálos mérgező koncentrációja 180-szor haladta meg a megengedett határértéket, így valóságos haltetem-szönyegek úsztak le a folyón. Magyarország a ciánszennyezés miatt 29,3 milliárd forintos kárigényt jelentett be, amely az élővilágot ért károkat és ezek helyreállítási költségeit is tartalmazza. Románia az Aurul tette felelőssé a környezeti katasztróféért, az ottani vizsgálat szerint a katasztrófát „előre nem látható körülmények” okozták.

A verespataki terv ellenzői és a környezetvédők szerint a cég ugyanazt a ciános technológiát alkalmazná, amely a tiszai katasztrófát is okozta, csak egy hasonló baleset következtében hússzor nagyobb szennyeződésnek tenné ki a környezetet. Rossz rágondolni, mi lenne, ha ez bekövetkezne, ki fogja vállalni a felelősséget.

A másik lehetséges változat, hogy a cég nem kapja meg a végső engedélyt. A civil szervezetek örülnek, hisz elérték, amit akartak, a cég pedig végleg feladja, lejár a 25 év és továbbáll. Bizonyos részvényesek sok pénzt vesztenek, marad a falu olyan állapotában, ahogyan azt ma látni, hatalmas romos házak, de leaszfaltozott út; megfogyatkozott lakosság, elkeseredett emberek, akik még eladták volna házukat a befektetőnek, de már nem veszi meg senki, ott kell maradni, szegénységben élni. Ha fel lehet lendíteni a települést, más

tevékenységekben kell gondolkodni, a legtöbb helyen nincs bánya és mégis megélnék az emberek.

Köztes megoldás lehetne, ha egy más technológiát választana a cég, nem a ciánt használná, és – ha drágábban is – de környezetbarát módon termelné ki az aranyat, ezüstöt; a civilek sem ellenzenék ezt az újabb módszert, lehetne rájuk számítani a projekt végeztével. Ez viszont utópisztikusan hangzik.

8. Következtetések

A bemutatott érvek és ellenérvek, álláspontok és ígéretetek után vegyük sorra, a dolgozat elején megfogalmazott hipotézisekre milyen válasz adható.

Az *első számú feltevés*, miszerint a Verespatak bánya-projekt elindulásakor nem volt előre látható, hogy ilyen összetett kérdésre kell figyelemmel lenni – igazoltnak mondható. Ki gondolta volna, hogy másfél évtized után is mondhatni egy helyben áll az ügy, nincs előrelépés, szinte *egy lépést előre, kettőt vissza* elv működik. A projekt szereplői saját projektjük csapdájába kerültek, ugyanis arra számíthattak, hogy ha egyik kormány nem hagyja jóvá, jön a másik, amely meggyőzhető. De nemcsak új kormányok jöttek, hanem egyre több ellenállás, civilek, egyházak, szakemberek, kultúrapártolók részéről. Sokan tartják igaznak azt a szólásmondást, hogy *Romániában mindent lehet* – hát ezt a projekt egyelőre nem látszik igazolni. Persze a cég képviselői még bíznak a számukra pozitív végkifejletben, futnak a befektetett jelentős pénzük után. A projekt kapcsán egy korábbi általános vélekedés látszik megdőlni: a romániai társadalom igenis odafigyel a közpolitikai folyamatokra, van véleménye, és ki is fejezi azt.

A *második állítás*, hogy a projekt a helyi társadalom szintjén alig ütközött ellenállásba, csak részben igaz, ugyanis mai napig vannak személyek, akik nem akarnak kiköltözni házaikból, nem adják el ősük sírját (igaz, egy ideje, a bizonytalanság miatt nincs is rá kereslet), és egyetlen ilyen személy is megakadályozhatja a terv életbe lépését, hisz az állam az alkotmány 2003-as módosítása értelmében szavatolja a magántulajdont. Igaz, sok helyi polgárt a szegénységből jobb életbe való menekvés lehetősége rávett arra, hogy odahagyja a gyökereit, a múltat, csak a mára, a saját és a gyerekei jövőjére gondoljon. Ők talán jól is érzik magukat, nem bánták meg, a visszajelzések szerint nem.

Harmadsorban mivel sem a szakma, sem a civilek hangja nem volt hallható az első pár évben, biztosan nem is számítottak ekkora civil ellenszegülésre az illetékesek, arra sem, hogy annyi polgármester- és kormányváltást élnek meg. Ha azt vesszük alapul, hogy az RMGC lassan másfél évtizede

próbálkozik a beruházás megvalósításával, dollármilliókkal a zsebében és a civileknek köszönhetően most gyakorlatilag elejétől kell kezdenie a környezeti hatásvizsgálati eljárást, mindamelllett, hogy a civil szektor önkéntesekkel dolgozik és elhanyagolhatóan kevés anyagi forrással, amit elértek az óriási siker. Működött a civil kontroll. Ugyanakkor civil kudarcként könyvelhető el, hogy nem sikerült véglegesen leállítani a projektet. Az RMGC tanul a hibáiból és komoly pénzeket fektet a civilek ellensúlyozására, kitalál érdekeinek megfelelő civil történeteket és rendezvényeket. *A Mentsük meg Verespatakot!* szlogen mintájára így születtek meg a *Mentsük meg együtt Verespatakot!* jelmondatokat, a Szénafesztivál mintájára megszervezték a Verespataki Bányásznapot, a sajtóban pozitív történetként van jelen a téma (reklámok és fizetett cikkek) a civilek tömegbázisát ellensúlyozandó. Ezek az akciók rendben is vannak, a reklám mögött van némi tartalom. Csakhogy ekként az idő a bányaprojektnek dolgozik, hiszen a reklámhadjáratoknak megvan a hatása, ennek fontos jele Verespatak kiszorulása a román(iai) médiából. Évekkel ezelőtt a verespataki ellenállás egy-egy megmozdulása címlap sztori volt, most a jó pénzzel vett reklámfelületek hatására, a verespataki történet egyoldalúvá vált az RMGC előnyére. Ugyanakkor mindez komoly pénzeket emészt fel és a részvényesek türelme is véges.

Végül, tehát *negyedsorban* ami a felső politikai – miniszteriális – szintű vezetést illeti, számára a kérdés sajnos nem is annyira azon múlik, hogy milyen káros következményei lehetnek egy esetleges ciánkatasztrófának, megéri-e az államnak, ha elviszik a sok aranyat, ezüstöt, többé nem lesz, amit kitermelni, hanem egyéni érdekek szólnak a közjó, közérdek ellenében. Nem a környezet védelme a fontos, a szépségének megőrzése, a fenntartható fejlődés imperatívusza, mint a napi bevétel, a mai pénzszerzés. Persze erre is szükség van ebben a kapitalista világban – de bármi áron?

Ki nyer a végén – ebből a dolgozatból nem derült ki. Nem is ez volt a cél, hanem egy folyamat bemutatása és elemzése.

Irodalom

- Boda Zsolt 1997. Narratív közpolitika elemzés. In: Szabó Márton (szerk.): *Szövegvalóság: elemzések a diszkurzív és szimbolikus politikáról*. Budapest: Scientia Humana.
- Boda Zsolt–Scheiring Gábor 2006. Zöld közpolitika-befolyásolás az Európai Unióban. *Politikatudományi Szemle* 15. 4. 41-74.
- Bjtos Ferenc 2008. Pokolraszállítás – Torda-Torockó-Verespatak. In: *Csemete* ([http://www.csemete.com/cikk/pokolraszallas-8211-tordatorocko_verespatak_209.php](http://www.csemete.com/cikk/pokolraszallas-8211-tordatorocko-verespatak_209.php), 2010. május 12.)

- Borbély Gábor 2001. *Honismeret*, 7. XXIX. (<http://www.vjrktf.hu/carus/honisme/ho010148.htm>, 2010. május 26.)
- Easton, David 1953. *The Political System*. An Inquiry into the State of Political Science, New York: Knopf.
- Géczy Róbert, Dr.–Bódis Katalin 2003. *Környezeti monitoring Verespatak környékén*. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó és Erdélyi Múzeum Egyesület
- Géczy Róbert, Dr.–Barton Gábor–Bódis Katalin: A Verespatak-vízgyűjtő geológiai szempontú értékelése GIS módszerek alkalmazásával (www.geo.u-szeged.hu/~papesz/pubs/gr_bg_bk_geoecology_cluj.pdf, (2010. május 12.)
- Gyurgyák János (szerk.) 1994. *Mi a politika?* Budapest: Századvég.
- Jenei György–Gulyás Gyula 2002. *Összehasonlító közpolitika*. Budapest: Aula Kiadó.
- Hecko, Hugh 1972. Policy Analysis, *British Journal of Political Science*, Vol. 2, No. 1. 83-108.
- Hogwood, B.W.–Gunn, L.A. 2000. *Introducere în politicile publice*, București: Trei.
- Jenkins, Roy 1978. *The quest for national satisfaction*, Birmingham: University of Birmingham.
- Miroiu, Adrian 2001. *Introducere în analiza politicilor publice*, București: Editura Punct.
- Pesti Sándor (szerk.) 2001. *Közpolitika*. Szöveggyűjtemény. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- Péterfi Ferenc: 2009. Érdekképviselet, érdekvédelem, hatalomkontroll – mi végre?, Budapest (<http://www.ujreformkor.hu/peterfi-ferenc-erdekkepvisolet-erdekvadelem-hatalomkontroll-%E2%80%93-mi-vegre>, 2010. június 26.)
- Tóth Ernő, Dr.: A lobbi és a korrupció elhatárolása, Központi Igazságügyi Hivatal ([www.kozszov.org.hu/dokumentumok/.../lobbi es korrupcio elhatarolasa.ppt](http://www.kozszov.org.hu/dokumentumok/.../lobbi_es_korrupcio_elhatarolasa.ppt), 2010. július 1.);
- Veöreös András 2001. Integrált műemlékvédelem lehetőségei Abrudbányán és Verespatakon. In: *Művelődés*, Kolozsvár, LIV/4. 25-27.
- Wildawsky, Aaron B. 1979. *The politics of the budgetary process*, Boston: Little Brown.
- xxx A cian- és nehézfém-szennyezés (<http://www.terra.hu/cian/cian.html>, 2010. június 20.);
- xxx Mi a közpolitika? (www.politologia.btk.pte.hu/docs/kozp4.ppt, 2010. június 30.);
- Tíz éve történt a tiszai ciánszennyezés (<http://ozonenetwork.hu/ozonenetwork/20100130-tiz-eve-tortent-a-tiszai-cianszennyezes.html>, 2010. június 7.).

Újságcikkek

- Cseke Péter Tamás: Verespatak: a politika vagy a jog érvényesül? *Új Magyar Szó*, 2010. január 14.;
- Hitelét veszítheti a verespataki bányaprojekt, *Erdély FM*, 2010. március 27.
- Tibori Szabó Zoltán: Verespatak: már nem az arany fénylik?, *Népszabadság* (http://nol.hu/kulfold/20100428-verespatak_mar_nem_az_arany_fenylik, 2010. április 28.)
- Toró Tibor: Mit várhatunk az új kormánytól? *Krónika*, 2009. dec. 22.

Tótkés László EP-képviselő Sajtóirodája: „Fű alatt” Verespatakról az EP-ben, Brüsszel, 2010. január 26.

Internetes források

www.abrudbanya.ro – Abrudbánya honlapja
www.acad.ro – Román Akadémia honlapja
www.bursa.ro
www.erdely.ma
www.europarl.europa.eu – Európai Parlament honlapja
www.evz.ro – Evenimantul Zilei napilap
www.faracianura.ro
www.financiarul.com
www.gabrielresources.com
www.greendex.ro – A Zöld Erdély által működtetett honlap
www.greenpeace.ro
www.impulzus.rowww.cdep.ro – Képviselőház honlapja
www.kronika.ro – Krónika napilap
www.maszol.ro – Új Magyar Szó napilap
www.prorosiamontana.ro – A Pro Roşia Montană szervezet honlapja
www.rmep.ro – Parteneriatul de Mediu Roşia Montană honlapja
www.rosiamontana.org – Alburnus Maior civil szervezet honlapja
www.szabadsag.ro – Szabadság napilap
www.transindex.ro
www.transparency.org – Transparency International
www.tudatosvasarlo.hu – Civil kezdeményezés a tudatos vásárlásért
www.ujeldorado.hu – A film honlapja

Jegyzetek:

¹ Lásd: <http://www.sroscas.ro/site/2011/08/>

² www.rmgc.ro (2010. május 12.)

³ www.rmgc.ro (2010. május 12.)

⁴ Részlet Edward O’Hara 2004-es beszámolójából, amit az Európa Parlament Kulturális Bizottsága számára készített (RMGC szórólap)

⁵ LEGE nr.33 din 27 mai 1994 privind exproprierea pentru cauză de utilitate public, publicat în M.Of. nr. 139/2 iun. 1994, ART. 1 Exproprierea de imobile, în tot sau în parte, se poate face numai pentru cauză de utilitate publică, după o dreaptă și prealabilă despăgubire, prin hotărâre judecătorească

⁶ Ez kimondja: eleve semmisnek tekintendő minden olyan kérelem, amely megegyezik egy már korábban felfüggesztett, vele egyező tartalmú dokumentummal mindaddig, míg az eredeti kérelem sorsa bírósági eljárás során el nem dől.

⁷ A döntés 2010 végéig nem született meg.

⁸ <http://www.ujeldorado.hu/hatter.html> (2010. május 26.)

⁹ <http://abrudbanya.ro/egyesulet.html> (2010. június 23.)

¹⁰ <http://abrudbanya.ro/verespatak.html> (2010. június 23.)

¹¹ <http://www.terra.hu/cian/cian.html> (2010. június 20.)

¹² A világörökségi listára való felkerüléssel kapcsolatosan megjegyzendő, hogy nem egyszerű arra felkerülni. Persze, amennyiben sikerülne, akkor a település fokozottabb védetségnek örvendene. Első lépés a várakozó listára való felkerülés, amennyiben az UNESCO megalapozottnak tartja a román állam kérését.

¹³ <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=37785> (2010. június 25.)

¹⁴ Az EP a ciántechnológia ügyében 2011-ben semmilyen döntést nem hozott.

¹⁵ Az ENSZ országhatárokon áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló egyezményét, az úgynevezett Espooi Egyezményt 1991-ben írták alá, és 1997-ben lépett hatályba. Az egyezmény előírja, hogy a hatásvizsgálatok terjedjenek ki a határokon áterjedő hatásokra.

¹⁶ <http://www.europarl.europa.eu>

¹⁷ web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web13_04_ladanyi.pdf (2010. május 19.)

¹⁸ <http://www.erdely.ma/kornyezetunk.php?id=67935>

¹⁹ Adrian Năstase akkori miniszterelnök kezdeményezése volt. A tiltakozások hatására abamaradt.

²⁰ <http://ozonenetwork.hu/ozonenetwork/20100130-tiz-eve-tortent-a-tiszai-cianszennyez-es.htm> (2010. június 7.)

Vicsai Nóra-Csilla

Kolozsvár Metropolisz Övezet turizmusa

1. Kolozsvár Metropolisz Övezet

A területrendezési törvény a metropolisz övezeteket a nagyvárosok és körülöttük mintegy 30 km-es körzetben található kisebb települések közötti, önkéntességi alapon létrejött partnerségi kapcsolatként értelmezi.¹ A Kolozsvár Metropolisz Övezet (KMÖ) létrehozását a Kolozs Megyei Tanács kezdeményezte 2006-ban.² Megyei Tanács egy olyan gazdasági övezet kialakítását tűzte ki célul, melynek alapja Kolozsvár, illetve a térségben található falusi és városi települések közötti partneri együttműködés. Az önálló jogalanyisággal rendelkező Kolozsvár Metropolisz Övezet Településközi Fejlesztési Egyesületet³ Kolozsvár önkormányzatának 2008/415-ös határozata értelmében hozták létre; struktúrája hosszas huzavona után 2009 elején vált véglegessé.

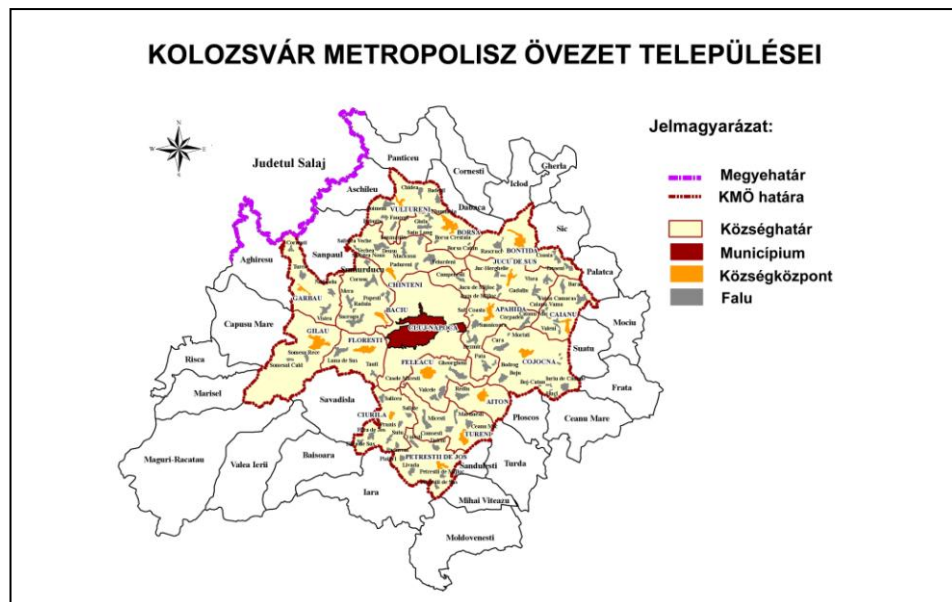
Kolozsvár Metropolisz Övezet (KMÖ) Kolozsvár municípiumból és további tizenhét közigazgatási egységből és az ezekhez tartozó településekből áll. Ezek a következők: Ajton, Apahida, Bonchida, Borsaujfalu, Csürülye, Erdőfelek, Gyalu, Kajántó, Kisbács, Kolozs, Kolozsborsa, Magyargorbó, Magyararkályán, Magyarpeterd, Szászfenes, Tordatúr, Zsuk. A Metropolisz Övezet közigazgatási központja Kolozsvár. Területe 153.754 ha, népessége 379.705 fő.⁴ Az alábbi térkép a KMÖ-t ábrázolja.

A lakosság etnikai és felekezeti megoszlását illetően kijelenthető, hogy KMÖ-re a sokféleség jellemző. A 2002-es népszámlálási adatoknak megfelelően a magyarok aránya a Metropolisz Övezetben 19%; ettől Kolozsvár sem tér el jelentősen, 18,69%. A Metropolisz Övezet lakosságának a legnagyobb része román nemzetiségű (78,39%-a). A magyarok után a legnagyobb kisebbség a roma (1,99%). Az interetnikai jelleget tovább növeli az, hogy a 100%-ig megmaradt arányt 19 más nemzetiség képviseli.⁵ A Metropolisz Övezet egyes községeiben a magyarok részaránya széles skálán mozog: 45,24%-tól (Magyargorbó) 0,26%-ig (Magyarpeterd). A három legmagyarabb település Magyargorbó (45,24%), Magyararkályán (38,10%), illetve Kisbács

IV. Társadalmi kihívások és válaszok Vicsai Nóra: Kolozsvár és környéke turizmusa

(34,89%). A legkisebb százalékban élnek magyarok Magyarpeterden (0,26%), Csürülyén (0,6%) és Apahidán (4,61%).

1. ábra: Kolozsvár Metropolisz Övezet települései

Forrás: PIDU 2009

Az alábbi táblázat a magyarok és a románok arányát mutatja KMÖ településeiben, 2002-es népszámlálási adatok alapján:

1. táblázat: Magyarok és románok Kolozsvár Metropolisz Övezetben

Település	Románok aránya (%)	Magyarok aránya (%)
Kolozsvár	79,39	18,96
Ajton	86,25	13,53
Apahida	91,18	4,61
Kisbács	56,09	34,89
Bonchida	65,08	19,10
Kolozsborsa	88,47	8,79
Magyarkályán	60,03	38,10
Kajántó	78,50	20,06
Csürülye	97,22	0,60
Kolozs	60,19	20,27
Erdőfelek	73,44	20,27

Szászfenes	60,46	27,54
Magyargorbó	52,61	45,24
Gyalu	83,44	9,45
Zsuk	86,25	12,63
Magyarpeterd	97,83	0,26
Tordatúr	71,64	23,87
Borsaujfalu	84,69	11,73

Forrás: 2002-es népszámlálás adatai

Hasonló a helyzet a felekezeti hovatartozást illetően is. A Metropolisz Övezet teljes lakosságának 67,99%-a ortodox, 12,52%-a református, 5,3%-a görög-katolikus, 5,14%-a pedig római-katolikus. A fennmaradó százalékokat további 16 vallás teszi ki.⁶ A sokféle vallás és nemzetiség fontos jellemzője Kolozsvár Metropolisz Övezetnek, ugyanis a térség kulturális sokszínűségét fejezi ki. A magyarság jelenléte ezen túlmenően is fontos, hiszen autochton kisebbségről van szó, amelynek hagyományai, történelme, kultúrája rányomta bélyegét a Metropolisz Övezet mai képének kialakulására. Ez a kulturális sokszínűség egyre inkább turisztikai erőforrásnak számít.

A Metropolisz Övezet turisztikai szempontból is nagyon heterogén, az alkotó települések sokfélék, változatos lehetőségeket kínálnak – ennek köszönhetően pedig a turizmusformák palettája is széles. Azonban a turizmus központja, gerince Kolozsvár municípium, mivel egyrészt itt koncentrálódnak az erőforrások, másrészt pedig adott a megfelelő infrastrukturális kiépítettség is. Kolozsvár elsősorban kulturális (városi) turizmust, üzleti turizmust és tudományos turizmust bonyolít le.

Másodlagos gócpont Gyalu és környéke, elhelyezkedésének, turisztikai infrastruktúrájának köszönhetően. A Meleg-Szamos – Tárnica vidék rekreációra, természetjárásra kínál lehetőséget. Ugyanakkor Gyalun kialakult egy nagyon erős tranzitturizmus is, kihasználva földrajzi helyzetét. A tranzitturizmus különösen azoknak a településeknek a sajátja, amelyek a Kolozsvár – Nagyvárad országút mentén találhatóak. A Metropolisz Övezet további településein (Apahidán, Kisbácsban vagy Erdőfeleken) a tranzitturizmus dominál, és a hétvégi, rekreációs turizmus jöhet még szóba. Esetenként más turizmusformák is életképesek lehetnek, ahogyan azt a továbbiakban látni fogjuk.

2. Kulturális örökség

Kolozsvár Metropolisz Övezet kulturális örökségének nagy része Kolozsvár municípiumban koncentrálódik. Kolozsvár a kultúra igazi fellegré, tekintélye nemzetközileg is elismert; kulturális öröksége szinte felmérhetet-

len. Itt működik a Román Akadémia egy fiókja, különböző írók, zeneszerzők és képzőművészek egyesületeinek fiókjai, a Magyar Állami Színház és a Magyar Állami Operaház, a Román Nemzeti Színház és a Román Állami Operaház, a Bábszínház (román és magyar szekciókkal), az Állami Filharmónia, amelynek van egy népzenei szekciója is, a Rádió és Televízió Nemzeti Egyesületeinek területi stúdiói, illetve több magán rádió és kábeltévé-állomás.

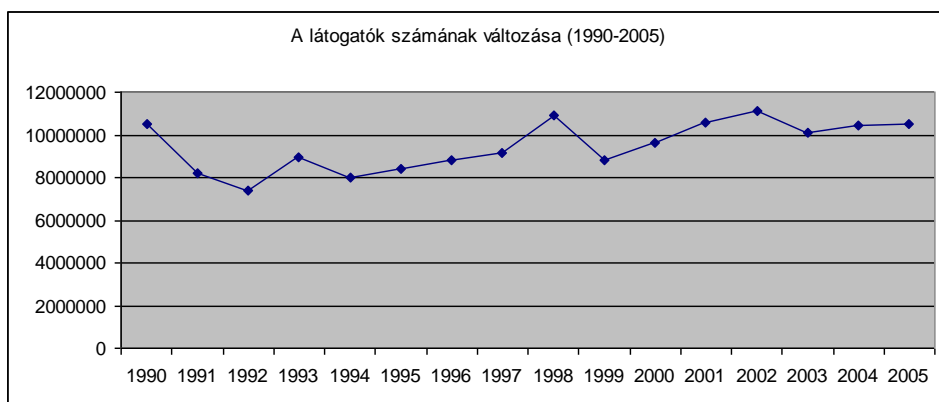
Állandó látványosságnak számítanak a történelmi műemlékek, illetve az épített örökség darabjai, amelyek nemigen hiányoznak egy Románia-körútből. A következő műemlékek a legismertebbek: a Szent Mihály templom, a Ferencesek temploma, a Szent György megöli a sárkányt című szobor, Mátyás király lovas szobra, a Mátyás király által alapított református templom, Mihai Viteazul szobra, a Szabók Bástyája, a Román Nemzeti Színház épülete, az Ortodox katedrális, az ún. Erdélyi Iskola szoborcsoport, Avram Iancu, Mihai Eminescu, Lucian Blaga stb. szobra.

Kolozsvár nem szűkölködik múzeumokban és gyűjteményekben sem. A hazai múzeumok – ezek fontossága, hatóköre, mérete alapján – négy csoportra oszthatók: országos, regionális, megyei, illetve helyi jelentőségű múzeumokra. 2005-ben a 33 romániai országos jelentőséggel bíró múzeum közül három volt található Kolozsváron. Kolozs megye múzeumainak nagy része Kolozsváron található; a megye más településein mindössze hét alapegység létezik (a tordai állatkert és történelmi múzeum, a dési és a szamosújvári történelmi múzeumok, a csucsai Octavian Goga Emlékmúzeum, az iklódi falumúzeum, illetve a füzesmikolai kolostor ikon-gyűjteménye). (Demeter 2007) Kolozsvár múzeumai a következők: az Erdélyi Néprajzi Múzeum, a Romulus Vuia Falumúzeum, az Erdélyi Történelmi Múzeum, a Gyógyszertörténelmi Múzeum, a Kolozsvári Szépművészeti Múzeum, Nemzeti Galéria, az Emil Racoviță Barlangkutatói Múzeum, illetve a Babeş-Bolyai Tudományegyetem hét egyetemi múzeuma (a Botanikai Múzeum, az Alexandru Borza Botanikus Kert, az Ásványtani Múzeum, a Paleontológiai Múzeum, az Állattani Múzeum, a Vivárium, az Egyetemi Múzeum). A múzeumok nemcsak állandó és időszakos kiállításai miatt fontosak; programjaik, rendezvényeik által akár kulturális központokká is válhatnak. A múzeumi programok kínálata egyre változatosabbá vált az elmúlt években, az egyéb intézményekkel való együttműködésnek köszönhetően (helyi hatóságok, egyéb múzeumok, egyetemek, kulturális központok stb.). A különböző múzeumok leginkább a Múzeumok Éjszakája, a Denevérek Nemzetközi Éjszakája és a Nemzetközi Gyereknapi alkalmával szerveznek rendezvényeket.

A változatos és számos darabból álló gyűjtemények, valamint a programok, rendezvények ellenére a múzeumok látogatóinak száma stagnált az elmúlt években, pedig a múzeumok száma megnövekedett. Emellett a turis-

ták többsége belföldről érkezik. Ebből arra lehet következtetni, hogy a külföldi látogatók (de ugyanez érvényes lehet a hazaiakra is) nincsenek kellőképpen tájékoztatva. A látogatók számának változását, pontosabban stagnálását támasztja alá az alábbi grafikon is. Az adatok 1990 és 2005 közöttiek, és Románia egészére vonatkoznak. Mivel Kolozsvár előkelő helyet foglal el a múzeumok tekintetében Romániában, az országos tendencia reprezentatívnak tekinthető.

2. ábra: **A látogatók száma Románia múzeumaiban, 1990-2005 között**

Forrás: Demeter 2007

A múzeumok promoválnása, kulturális központokká alakítása, illetve kínálatuk vonzóbbá tétele, látogatóik számának növelése mind-mind olyan lehetőségek, amelyeket ki lehet aknázni Kolozsvár Metropolisz Övezet turizmusának fejlesztése érdekében.

Kolozsvár municípium műemlékei országos illetve regionális és helyi érdekeltségűek, és különböző korokból származnak – a római kortól kezdődően, a középkoron át a XIX. századig. A Történelmi Műemlékek Jegyzéke (Lista Monumentelor Istorice – LMI) alapján ezek városi együttesben, körülhatárolt zónában vagy önállóan léteznek, így kettős védelem alatt állnak, egyrészt mint körülhatárolt zónák részei, másrészt mint önálló építmények.

A műemlékek lehetnek különböző ingatlanok, monumentális képzőművészeti alkotások is, vagy olyan köztéri építmények vagy létesítmények, amelyeknek nincs gyakorlati hasznuk, hanem dekoratív, megemlékező vagy figyelemfelkeltő jellegűek, és amelyek a köztereken, állami tulajdonban lévő vagy a közigazgatási egység tulajdonában lévő területeken találhatóak. Ezeket a műemlékeket Kolozsvár polgármesteri hivatala periodikusan felleltározza;

nagyrészüket jelenleg magántulajdonban van. Megőrzésük érdekében szükség van a kérdéskörben illetékes szereplők részvételével egy stratégia kidolgozására (Kulturális és Vallásügyi Minisztérium – Történelmi Műemlékek Zonális Bizottsága, Kolozsvár Polgármesteri Hivatala, különböző művészettörténeti, építészeti stb. egyetemi műhelyek és intézetek), amely a pontos jegyzéken túl tartalmazza a különböző tudományos, jogi, adminisztratív, pénzügyi, adóügyi és technikai intézkedések összességét, amelyek biztosítanák az azonosítást, kutatást, leltározást, osztályozást, konzerválást, védelmet és fenntartást, restaurálást, értékesítést és a kolozsvári közösségbe való társadalmi-gazdasági és kulturális integrációt.⁷

KMÖ községeiben összesen 34 vallási jellegű épület található, melyek közül kettő kolostor (Szászfenes és Erdőfelek településeken), 17 pedig 1400-1900 között épült fatemplom. Ezek mellett egész sor történelmi műemlék, kastély, régészeti lelet, kasztrum, parasztház, emlékház, múzeum és egyházi épület található a falvakban, amelyek nemcsak a hazai, hanem a külföldi turisták figyelmét is felkelthetik. Külön említést érdemelnek a népvándorlás korából fennmaradt fejedelmi sírok.

A következő két táblázat KMÖ vidéki kulturális örökségét jeleníti meg.

2. táblázat: Templomok, fatemplomok, kolostorok KMÖ községeiben

Község	Templomok, fatemplomok, kolostorok
Ajton	Fatemplom (1711)
Apahida	Szent Arkangyalok (Sfintii Arhangheli) fatemplom (1806)
Bonchida	Református templom (1130)
Borsaújfalú	Kide: református templom (13. sz.)
Csűrűlye	Magyaróság: Szent Arkangyalok fatemplom (1750); Tordaszeleste: Szent Arkangyalok fatemplom (1754)
Erdőfelek	Görög-katolikus kolostor (15. sz.)
Gyalu	Gyalu: református templom (17. sz.); Hidegszamos: fatemplom (1728)
Kajántó	Kajántó: katolikus templom (12. sz. vége); Bodonkút: fatemplom (1726); Szellőcskevény: fatemplom (15. sz.)
Kisbács	Kisbács: Keresztelő Szt. János Születése fatemplom (1417); Csonkatelep: fatemplom (1750); Nádasdaróc: református templom (15. sz.), Szucság: református templom (13-18. sz.), Méra: református templom (13. sz.)
Kolozs	Ortodox fatemplom (1796), református templom (1825)
Magyargorbó	Fatemplom (19. sz.)
Magyarkályán	Magyarkáján: ortodox fatemplom (1750), Vajdakamarás: református templom (1723)

Magyarpeterd	Magyarpeterd: unitárius templom (1570), Pusztaegeres: fatemplom (1842)
Szászfenes	Szászfenes: római katolikus templom (14. sz.), fatemplom (18. sz.), Kolozstótfalu: református templom (18. sz.), Magyarlóna: református templom (14.sz.)
Tordatúr	Tordatúr: unitárius templom (1693), református templom (1701), római katolikus templom (1841), ortodox templom (1885); Komjászeg: ortodox templom (1800), unitárius templom (1857); Mikes: ortodox templom (1780-1783); Pusztacsán: ortodox templom (1890)

Forrás: PIDU 2009 és települési honlapok

3. táblázat: **Történelmi műemlékek, kastélyok, paloták, udvarházak, régészeti leletek, emlékházak és múzeumok KMÖ községeiben**

Település	Történelmi műemlékek, kastélyok, paloták, udvarházak, régészeti leletek, emlékházak, múzeumok
Ajton	Şurilor régészeti lelet, Deasupra Morii régészeti lelet, Potaissa – Napoca római út, „La Cruce”
Bonchida	Bonchida: Bánffy-kastély; Válaszút: Bánffy-kastély
Borsaújfalú	Borsaújfalú: Etnográfiai Múzeum, régészeti leletek a Stiubei és Tonei zónából (fazekasság); Kide: ortodox templom (13. sz.), parasztház – múzeum
Gyalu	Római kasztrum, Gyalui kastély, Wass-Bánffy kastély, Gallus-udvarház
Kisbács	Nádaskóród: ortodox egyházi lakás – volt postaállomás a 17. sz., Nádaspapfalva: Bornemisza-Matskássy kúria (1804),
Kolozsborsa	Kolozsborsa: Bánffy-kastély (jelenleg pszichiátriai szanatórium), emlékmű a temetőben, Hősök keresztje (Crestaia), Hősök emlékműve a községközpontban; Csomafája: Villa Rustica
Magyargorbó	Magyargorbó Lászy-udvarház (1791); Magyarnádas: Földesúri udvarház; Magyarnádas: Lászy-Filip udvarház (18-19. sz.); Türe: Bánffy-kastély (17. sz.)
Szászfenes	Fejedelmi sír a népvándorlás korából (a Polus kereskedelmi központ környékén)
Tordatúr	Peştera Vulturilor régészeti lelet, neolitikus maradványokkal (14. sz.), Svona régészeti lelet, bronzkori maradványokkal, La furci régészeti lelet
Zsuk	Teleki Géza kastélya, Teleki nyári rezidencia, egy kb. 3 ha-os parkkal, a Koloman bárók udvarháza

Forrás: PIDU 2009 alapján

3. Természeti erőforrások

Kolozsvár Metropolisz Övezetnek a természeti értékei is rendkívül sokszínűek. A növekedési pólus több védett területe nemzetközi hírnevű, illetve magas és kihasznált turisztikai potenciállal rendelkezik, évente több tízezer hazai és külföldi vendéget fogad. Ezek turisztikai értéke sok esetben megegyezik a nemzeti szinten elismert tudományos értékkel is.

1994-ben, a környezetvédelmi civil szervezetek indítványozására, a Kolozs Megyei Tanács 147/1994-es határozatával területek egész sorát nyilvánította védetté. A védettséget a területrendezési törvénykezés alapján nyilvánították ki, minek következtében a természetvédelmi területek és az épített, gyógy- és vadászati területeket egységes módon kezelték. A következő táblázat a megyei fontosságú természetvédelmi területeket összegzi.⁸

4. táblázat: Megyei fontosságú természetvédelmi területek

Ssz.	Zóna/Terület	Település	Érték
1	Gát a Meleg-Szamoson	Gyalu	táji
2	Tárnica tó	Gyalu	táji
3	Hideg-Szamos völgye	Gyalu község Havasnagyfalu, Roska	táji
4	Őzek-völgye	Erdőfelek	táji
5	Bükk	Kolozsvár	vegyes*
6	Szamosfalvi Fürdő	Kolozsvár	gyógy
7	Kolozsi Fürdő	Kolozs	gyógy

*vegyes érték (táji+vadászati+geológiai+botanikai stb.)

Forrás: Kolozs Megyei Tanács honlapja

Számos megyei fontosságú természetvédelmi területet nyilvánítottak országos fontosságúvá a 2000/5-ös területrendezési törvény értelmében.

5. táblázat: Országos fontosságú természetvédelmi területek Kolozs megyében

Ssz.	Országos jelentőségű védett területek	Földrajzi elhelyezkedés	Jogi alap	Terület (ha)	Típus	Hatáskör / gyámság
1.	Kőfejtő (III)	Gyalu község, Hidegszamos	2000/5 törvény	2	geológiai	Gyámság – Megyei Erdészeti Hivatal

2.	Malomvölgye (IV)	Erdőfelek község	2000/5 törvény	1	botanikai	Gyám nélkül
3.	Dumbráva-patak	Csűrűlye község	2000/5 törvény	0,5	botanikai	Gyám nélkül
4.	Bácsi torok (IV)	Kisbács község	2000/5 törvény	3	vegyes	Gyám nélkül
5.	Túri-hasadék	Tordatúr község	2000/5 törvény	25	vegyes	Gyámság–Kolozs Megyei Tanács
6.	Bükk (V)	Kolozsvár	2000/5 törvény	10	vegyes	Gyámság – Megyei Erdészeti Hivatal
7.	Nádaskóródi kövület-lelőhely	Kisbács község	2000/5 törvény	2	geológiai	Gyám nélkül
8.	Tordai-hasadék	Felsőszentmihály és Magyarpeterd községek	2004/2151 Korm.Hat.	324	vegyes	Gyámság–Kolozs Megyei Tanács
9.	Szénafüvek (Copârșaic, IV)	Kolozsvár	2004/2151 Korm.Hat.	97	botanikai	Gyámság – Zöld Erdély Egyesület
10.	Szénafüvek (Valea lui Craiu, IV)	Kolozsvár	2004/2151 Korm.Hat.	2,2	botanikai	Gyámság – Zöld Erdély Egyesület
11.	Földikutya rezervátum	Apahida	2007/1143 Korm.Hat.	31,11	zoológiai	Gyám nélkül

Forrás: PIDU 2009

2007-ben, a Környezet és Fenntartható Fejlődés Minisztériuma 1964-es számú rendelete értelmében új természetvédelmi kategória lépett érvénybe, éspedig a közösségi fontosságú természetvédelmi területek, mint az európai környezetvédelmi hálózat, a Natura 2000⁹ szerves részei Romániában. A KMÖ-ben a következő Natura 2000-es területek találhatóak:

6. táblázat: Natura 2000-területek Kolozsvár Metropolisz Övezetben

Sorszám	Elnevezés	Kód	Terület ⁽¹⁾
1	Tordai-hasadék	ROSCI0035	323,7 ha
2.	Túri-hasadék	ROSCI0034	105 ha
3.	Magyarkályán	ROSCI0017	235,4 ha
4.	Bükk – Malom-völgye	ROSCI0074	1638,6 ha

5.	Szénafüvek – Copârșaie	ROSCI0078	99,2 ha
6.	Hója-erdő	ROSCI0146	7,6 ha
7.	Hideg-Szamos ⁽²⁾	ROSCI0233	8462 ha

Forrás: PIDU 2009

(1) A 1964/2007-es rendeletnek megfelelő területek.

(2) A Hideg-Szamos kiterjed a Szamosfő és a Járavize községekre is.

Az Országos Természet-megőrzési Egyesület (Uniunea Națională pt. Conservarea Naturii – UICN) minősítése alapján az egyes természetvédelmi területek egyéb kategóriákba is besorolhatók, úgy mint:

- *Természeti ritkaság (monumente ale naturii)*: olyan terület, amelyet elsősorban speciális természeti adottságainak konzerválása végett nyilvánítottak védetté; például a nádaskóródi kövület-lelőhely.
- *Védett terület (rezervații naturale)*: egy-egy élőhely vagy faj menedzment-területe; amelyen a természet konzerválása menedzment-beavatkozásokkal történik; ide tartozik a Szénafüvek (Copârșaie és Valea lui Craiu), Malom-völgye, Dumbráva-patak, Bácsai-torok, Túri-hasadék, Tordai-hasadék.
- *Védett táj (peisaje protejate)*: a földi/tengeri táj megőrzése, illetőleg pihenés céljából védett terület; ilyen terület a Bükk.

A táblázatokból kiderül, hogy a védett területek és a közösségi érdekeltsgű területek (Natura 2000) jelentős kiterjedésűek, ezáltal növelik KMÖ természeti örökségét. Csakhogy ezeken a területeken az ellenkezője történik annak, amiért ezeket létrehozták. A területek magas turisztikai potenciállal rendelkeznek, nagyszámú látogatót vonzanak, akik kirándulásaik során nagymennyiségű hulladékot hagynak maguk után. A megfelelő infrastruktúra hiánya rögtönzött ösvények megjelenéséhez vezetett, amelyek egyrészt fragmentálták a területet, másrészt gátolják a civilizált turizmus kialakulását.

További probléma az ellenőrizetlen legeltetés egyes védett övezetek területén, amelynek kárát nem csak az ökoszisztéma látja, hanem veszélyt jelenthet az esetleges látogatókra is. Egyes természetvédelmi területek nincsenek egyértelműen lehatárolva a védett területek urbanisztikai terveiben (PUZP - Plan de Urbanism de Zonă Protejată), ezek pontos határa és területe nem ismert, így nehéz megakadályozni a lakosságot és a befektetőket tevékenységeik kifejtésében.

Ezek a problémák mind annak a következményei, hogy a természetvédelmi területek némelyike nem tartozik senkinek sem a gyámsága alá, sem a hatáskörébe, azaz hiányzik a felügyelet: 11 országos érdekeltsgű védett területből öt nincs felügyelet alatt. Emiatt nem őrzik megfelelően az említett zónákat, illetve nem tartják be a vonatkozó előírásokat.

4. Vendéglátó ipari és elszállásolási egységek

Vendéglátó ipari egységek

A vendéglátó ipari egységek a turisták és a helyi lakosok étkezési és szórakozási igényeit elégítik ki. Ebből következően két típusú vendéglátó ipari egységet különítünk el (Michalkó 2004): (1) amelyek kimondottan az étkeztetést biztosítják, illetve (2) amelyek a szórakoztatásra specializálódtak.

A KMÖ-ben az étkeztetést biztosító egységek széles skálája megtalálható: cukrászdák, bárók, éttermek, vendéglők, gyorsétkezdék, sörözők, kávézók. Az éttermek is többfélék lehetnek (Jánosi 2007):

- klasszikus éttermek, szokásos kulináris ajánlattal (élőételek, meleg ételek, hideg ételek, saláták, sütemények, fagyaltok, üdítők, alkoholos italok, meleg italok, cigaretták);
- specializált éttermek, amelyek egyetlen típusú kulináris jellegzetességet kínálnak (például a halász- és vadászvendéglők);
- egy-egy vidék jellegzetességeit nyújtó sajátos vendéglők;
- nyári kertek, szabad ég alatti vendéglők.

A KMÖ-ben szinte minden típusú vendéglő fellelhető. Az olyan különleges éttermek története, amelyek kínai, japán, görög, amerikai, mexikói ételkülönlegességekkel szolgálnak, csupán néhány évre nyúlik vissza. A KMÖ-ben a vendéglátó ipari egységek Kolozsvár municípiumban koncentrálnak. A többi 17 közigazgatási egység vendéglátóiparának jelentősebb része az elszállásolási egységekhez kapcsolódik. Az étkeztetést nyújtó vendéglátó ipari egységek Kolozsváron jegyzéke:

- Gyorsétkezdék, pl. Mc Donald's, Fast Food Sora–Speed;
- Pizzázók, pl. Pizza Roma, Pizza Hut, Sorriso Pizza;
- Éttermek, pl. Agape, Hanul Cetatii, La Casa Veche;
- Kávézók, kocsmák, pl. Bellini Café, Seasons City Caffé;
- Cukrászdák, pl. Akropolis, Pralina, Mozart.¹⁰

A zenés szórakozóhelyeken (éttermek, diszkók, klubok, pub-ok) alkoholos és alkoholmentes italok értékesítésére (palackozva vagy kimérve), étellel való kiszolgálásra, előzene- és/vagy gépzene-szolgáltatásra, esetenként valamilyen műsorra kerül sor. Ezek változatossága és elterjedtsége kétségkívül azzal is összefüggésben áll, hogy Kolozsvár egyetemi város, így a tanév idejére megugrik a fiatalok száma.

Következzenek Kolozsvár szórakozóhelyei:

- Bárók, pl. Fashion Bar, Flashback Live;

- Café-bárok, pl. Amadeus Mozart Cafe, Quo Vadis Caffè;
- Klubok, pl. Club Decadence, After Eight;
- Irish pub-ok, pl. Campus Pub, Janis Pub, Irish Pub,
- Élőzenés szórakozóhelyek is, pl. Flashback Live, Janis Stuf.¹¹

Kolozsvár vendéglátóipara jelentős. Az éttermek általában délelőttől este 20-22-ig várják vendégeiket, míg a klubok, diszkók nyitvatartási ideje hajnalig kitolódik. A klubok rendszerint lépést tartanak a technikai fejlődéssel, felszerelésük többnyire igen modern. Az éttermekről a modernitás nem minden esetben mondható el, egy részük az európai átlag alatt marad. (Jánosi 2007)

Elszállásolási egységek

Az 1996–2006-os periódusban nemcsak az elszállásolási egységek számbeli növekedése, hanem egy koncentrációs folyamat is megfigyelhető a KMÖ egyes településein, mindenek előtt Kolozsváron, Kolozson, Erdőfeleken, Szászfenesen, Gyalun és Tordatúron. Ez azzal magyarázható, hogy az utóbbi évtizedben Kolozsvár jelentősége növekedett kereskedelmi és kulturális téren. Az üzleti találkozók és az orvosi konferenciák, szakképzések mellett a kulturális turizmus is jelentősebbé vált. Az elszállásolási egységek számának változását a következő táblázat, illetve ábra szemlélteti:

7. táblázat: **Elszállásolási egységek száma az 1999–2006 között**

	1996	2001	2006
Kolozsvár	21	21	54
Kolozs	2	3	2
Erdőfelek	-	1	1
Szászfenes	-	-	3
Gyalu	1	5	14
Tordatúr	-	-	1

Forrás: PIDU 2009 alapján

A térségben érzékelhető Kolozsvár fejlődésének a hatása; ennek köszönhető például, hogy Erdőfelek egyetlen egy elszállásolási egységgel rendelkezik. A tordatúri, erdőfeleki, szászfenesi és gyalui egységek létrejötte az lehet a magyarázata, hogy ezek a települések országos fontosságú utak mentén találhatóak, de akár az is, hogy Kolozsvártól mért távolságuk relatív csekély. Gyaluban az említett periódusban 1-ről 14-re nőtt a szálláshelyek száma, ennek az lehet az oka, hogy megnövekedett a térség turisztikai vonzóereje, de az is, hogy jócskán javult az infrastruktúra, jobb lett a Kolozsvárt

Nagyváraddal összekötő út minősége. A Gyalu–Tárnica vidék szépsége nagyszámú turistát vonz.¹²

A kolozsi szálláshelyek a környék fürdőivel hozhatók összefüggésbe, a szálláshelyek számának csökkenése pedig azt jelezheti, hogy az 1996–2006-os periódusban nem történtek a fürdők felújítását célzó beruházások. A kolozsi fürdők rehabilitációja 2008 februárjában kezdődött el; a 2,5 millió eurós befektetést PHARE-pénzekből finanszírozzák. A munkálatok nemcsak a meleg vizű fürdőkre vonatkoznak, hanem a tavakra, strandokra, sétányokra, tenisz- és futball-pályákra, 400 parkolóhely építésére és a valamikori gyógykezelési központ felújítására is kiterjednek.¹³ Az eredeti terv szerint a munkálatokat 2009 júniusáig be szeretnék volna fejezni, Balog István alpolgármester szerint a késés kb. egy esztendő jelent. Noha a PHARE-program nem tartalmazza, azt remélik, hogy a fürdők felújítása kapcsán akad majd olyan beruházó, aki a szálló és az étterem ügyét is kezébe veszi. A hotelek közül az egyik csak felújításra vár, a másikat viszont teljesen újjá kell építeni.

A következő táblázat az ágyak számának alakulását mutatja:

8. táblázat: **Ágyak számának változása**

	1996	2001	2006
Kolozsvár	3127	3300	3387
Kolozs	352	298	161
Erdőfelek	-	5	5
Szászfenes	-	-	23
Gyalu	36	157	651
Tordatúr	-	-	12

Forrás: PIDU 2009 alapján

A következő táblázat Kolozsvár elszállásolási egységeinek és az ezekben lévő ágyaknak a számát tartalmazza az 1996 és 2006 közötti periódusban – ezek számbeli gyarapodása egyértelmű.

9. táblázat: **Kolozsvár szálláshelyeinek és ágyainak száma**

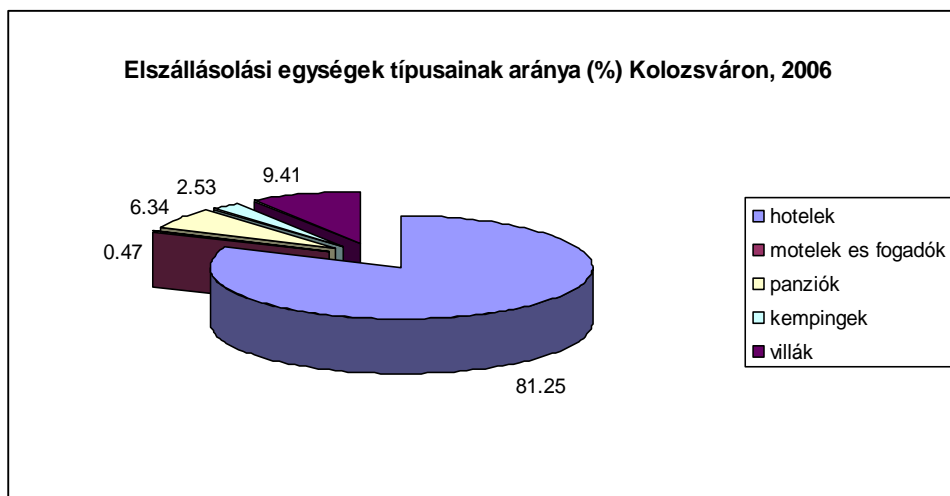
Kolozsvár	1996	2001	2006
Elszállásolási egységek száma	21	21	54
Ágyak száma	3127	3300	3387

Forrás: PIDU 2009 alapján

A 2004–2005-ös időszakban különösen sok szálloda épült Kolozsváron; egyesek kisebbek és komfortosabbak, mások nagyobbak, de kevésbé

kényelmesek lettek. Nagy port kavart akkortájt a Continental szálloda bezárása; az épület máig üresen áll. Időközben megnyitotta kapuit az Opera Plaza, az első kolozsvári 5 csillagos szálloda (2006-ban). Jelenleg a városban a szálláshelyek megoszlási arányát az alábbi ábra mutatja. A szállodák összesen 2742 férőhelyesek (2007-es adat), ha viszont ideszámítjuk a panziókat, moteleket, villákat és kempingeket is, Kolozsvár elszállásolási egységeinek teljes kapacitása eléri a 4000-et.¹⁴ Ezeket az arányokat érzékelteti a következő diagram.

3. ábra: Szálláshelyek típusainak aránya Kolozsváron

Forrás: PIDU 2009

2007-ben Kolozsvárott összesen 38 szálloda üzemelt, ezek közül 1 volt 5 csillagos (Opera Plaza), 9 szálló 4 csillagos (pl. Agape, Belvedere), 19 hotel 3 csillagos (pl. Capitolina, Paradis), 7 besorolása 2 csillagos (pl. Napoca, Beta) és 2 szálló 1 csillagos (Pax, Vlădeasa).

A panziók száma is megugrott az elmúlt években. 2003-ban három panzió működött Kolozsváron, 2007-re számuk 14-re nőtt. A város első és mind-ezidáig egyetlen 5 csillagos panziója, a Déjà Vu (2004-es). Továbbá 7 panzió 3 csillagos (pl. Junior, Paris), 6 pedig 2 csillagos (pl. Colibri, Piccola Italia).

A villák számbeli növekedése is jelentős az elmúlt években. 2007-ben 12 villa kb. 300 férőhelyet biztosított Kolozsváron. Megoszlásuk a következő volt: kettő 4 csillagos (J@B Residence, Complex N'Counter), hét 3 csillagos (pl. Meridian, Siesta), illetve három 2 csillagos (pl. Bethlen Kata). A két szélső kategória (az 5 és az 1 csillagos) hiányzik. A villák elszállásolási kapacitása kisebb, éppen ezért kevésbé zsúfoltak és zajosak.

Kolozsváron egy moteleket és egy kemping működik, a Făget Izvor (Bükk-erdői) 15 férőhelyes motel és a Făget elnevezésű, 158 férőhelyes kemping. Bár ez utóbbit pár éve felújították, ma sem éri el az európai standardokat.

A KMÖ-ben a nem kolozsvári szálláshelyek néhány településre koncentrálódnak. Ezeket következő táblázat tartalmazza:

10. táblázat: **KMÖ községeinek szálláshelyei**

Település	Elnevezés	Szobák/ ágyak száma	Csillag/ margaréta	Típus
Csürülye	Domeniul Regilor	19/18	3 margaréta	Agroturisztikai panzió
Csürülye	La Mesteceni	10/20	3 margaréta	Agroturisztikai panzió
Szászfenes	Blythswood	5/5	2 csillag	Turisztikai panzió
Szászfenes	Gala	2/5	2 margaréta	Agroturisztikai panzió
Szászfenes	Iozefini	9/23	3 margaréta	Agroturisztikai panzió
Szászfenes	Maria	30/50	3 margaréta	Agroturisztikai panzió
Szászfenes	Marion	4/8	3 csillag	Turisztikai panzió
Szászfenes	Matis	15/30	3 csillag	Turisztikai panzió
Szászfenes	Ruxandra	2/4	2 margaréta	Agroturisztikai panzió
Gyalu	Anda	6/12	3 margaréta	Agroturisztikai panzió
Gyalu	Cionca	12/22	3 csillag	Villa
Gyalu	Dalia	18/32	3 csillag	Motel
Gyalu	Eldorado	39/152	2 csillag	Kemping
Gyalu	Gong	22/48	3 csillag	Villa
Gyalu	Milenium	18/36	2 csillag	Menedékház
Gyalu	Minodora	5/10	3 margaréta	Agroturisztikai panzió
Gyalu	Solaris	5/10	3 csillag	Motel
Gyalu	Tudorana	3/6	2 margaréta	Agroturisztikai panzió
Gyalu	Hanul Lui Blaj	6/12	2 margaréta	Agroturisztikai panzió
Gyalu	Alia	8/16	2 margaréta	Agroturisztikai panzió
Tordatúr	Tureni Paradis	20/40	3 csillag	Hotel
Apahida	Gemenii	15/30	3 csillag	Agroturisztikai panzió
Erdőfelek	Georgikon	?/16	2 margaréta	Panzió
Erdőfelek	Euro	?/5	1 margaréta	Panzió

Forrás: Kolozs Megyei Tanács honlapja illetve a <http://www.roturism.com/cazare/cluj/feleacu.html>.

Látható, hogy KMÖ-ben, a megyeszékhelyen kívül elszállásolási egységek jelenleg öt településen találhatóak¹⁵: Gyalu (11 szálláshely, 356 ágy); Szászfenes (7 szálláshely, 125 ágy); Csürülye (2 szálláshely, 38 ágy); Erdőfelek (2 szálláshely, 21 ágy); Tordatúr (1 szálláshely, 40 ágy); Apahida (1 szál-

lášhely, 30 ágy). Ezen belül Gyalu messze vezet a listát; szinte háromszor annyi ággyal rendelkezik, mint a második Szászfenes.

5. Turisztikai forgalom

A turisztikai forgalmat illetően nem állnak rendelkezésre empirikus adatok, lehet erre következtetni viszont a szálláshelyek számából, kapacitásából és kihasználtságából. A Kolozsvár Turisztikai Iroda által szolgáltatott információk szerint, az vendégek száma emelkedő trendet mutat Kolozsváron. A 2004 és 2007 közötti periódusban folyamatos növekedés figyelhető meg, a vendégéjszakák száma is megugrott a korábbi évekhez viszonyítva: 12,6% 2005-ben, 18,3% 2006-ban és 21% 2007-ben.¹⁶ Az átlagos tartózkodási idő szintén növekedett, 1,59 napról (2004) 1,87 napra (2007). Ez valószínűleg annak is betudható, hogy a város egyre több szórakozási és szabadidős lehetőséget nyújt az ideérkezők számára, ezzel pedig hosszabb itt-tartózkodásra készíti őket.

Visszaesett viszont az elszállásolási egységek kihasználtsági foka 2005-ben. Ennek oka éppen az, hogy megnőtt az elszállásolási egységek és a szálláshelyek száma. Ez utóbbiak számbeli növekedése sokkal inkább a város gazdasági fellendülésének, és kevésbé a turisztikai keresletnek köszönhető.¹⁷ Kolozsvár elszállásolási egységeinek kihasználtsági fokát, az érkezések és vendégéjszakák számát, valamint az átlagos tartózkodási időt az említett periódusra a következő táblázat tartalmazza:

11. táblázat: **Az elszállásolási egységek kihasználtsága Kolozsváron**

	2004	2005	2006	2007
Érkezések	207639	222113	234809	261343
Vendégéjszakák	331346	373301	404312	489253
Kihasználtsági fok (%)	33,46	31,93	32,88	37,49
Átlagos tartózkodás (nap)	1,59	1,68	1,72	1,87

Forrás: PIDU 2009

Nem állnak rendelkezésre pontos adatok arról, hogy milyen a hazai és külföldi turisták aránya, illetve melyik országból hány vendég érkezik a vizsgált Övezetbe. Az viszont bizonyos, hogy Székelyfölddel együtt, Kolozsvár kedvelt célpontja a Magyarországról érkező turistáknak. A kincses város egy-fajta kötelező eleme az Erdély-körutaknak.

Az alábbi adatokat elemezve, mégis képet alkothatunk arról, körülbelül milyen arányban látogatnak ide magyarországi vendégek. A következő táblá-

zat a magyarországi turisták számának alakulását mutatja, 1994 és 2007 között, teljes Románia viszonylatában:

12. táblázat: **Magyarországi turisták Romániában 1994 és 2007 között**

Év	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Turisták (ezer)	628	639	825	796	829	1031	1203	1131	1153	1537	2603	1522	1367	1743

Forrás: <http://www.insse.ro/cms/files/pdf/ro/cap20.pdf>

Az alábbi táblázat azt tartalmazza, hogy 2006-ban Romániában hány turistát szállásoltak el, illetve hány vendégéjszakát töltött.

13. táblázat: **2006-ban elszállásolt turisták, küldő ország szerint**

	Elszállásolt turisták száma	Vendégéjszakák száma
Belföldi	4 836 196	15 749 590
Külföldi	1 379 832	3 242 105
Ebből magyaro.-i	81 280	177 884

Forrás: Turismul României. Breviar Statistic

A táblázatból látszik, hogy a Romániába érkező, szállást igénylő külföldi turisták közel 6%-a magyarországi. Ez a szám önmagában is jelentős, még inkább akkor, ha számba vesszük azt a tényt, hogy sok magyarországi rokonlátogatóba érkezik Erdélybe, tehát nincs szállásigénye.

Az Észak-nyugati Fejlesztési Régióban 2006-ban a következőképpen alakult az elszállásolt turisták száma:

14. táblázat: **Az Észak-nyugati Fejlesztési Régióban elszállásolt turisták (2006)**

Összesen	Belföldi turisták száma	Külföldi turisták száma
780 554	643 510	137 044

Forrás: Turismul României. Breviar Statistic

A táblázatból kiindulva, és az előbbi 6%-ot véve alapul, az Észak-nyugati Fejlesztési Régióban legalább 8220 magyarországi turista kért szállást 2006-ban. Ehhez hozzá kell tenni, hogy az erdélyi, illetőleg a kolozsvári átlag jóval az országos átlag feletti. De ezek az adatok csupán becslések.

2009-ben az elszállásolt külföldi turisták száma valamivel csökkent:

15. táblázat: **A 2009-ben elszállásolt turisták száma**

	Elszállásolt turisták száma (2009)
Összes külföldi	1 275 590
Ebből magyarországi	76 906

Forrás: Turismul romanesc. Breviar statistic

A magyar Központi Statisztikai Hivatal szerint közel 1,5 millió magyar turista lépi át a Magyar-román határt évente, ahogyan azt az alábbi táblázat is mutatja:

16. táblázat: **Kilépő magyar turisták**

Kilépő magyar turisták	Magyar-román határ	Összesen
2008	1 473 000	3 708 000
2009	1 340 000	3 188 000

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal Magyarország

A román turisztikai statisztikai adat szerint 2009-ben 76906 magyar turista igényelt szállást, ugyanakkor több magyar turista (1340000) lépte át a magyar-román határt, mint ahány külföldi összesen szállást vett igénybe 2009-ben Romániában (1275590). Ebből az következik, hogy a magyarországi turisták túlnyomó többsége nem igényel szállást, azaz rokonokhoz, barátokhoz érkezik.

A következő két táblázat azt mutatja, hogy Kolozs megyében, 2009-ben hány vendégéjszakát töltöttek szálláshelyeken a turisták, küldő országokra/kontinensekre lebontva.

17. táblázat: **Szálláshelyeket igénybe vevők és vendégéjszakák száma, küldő ország szerint (2009)**

Kontinens, ország	Turisták összesen	Vendégéjszakák
Turisták összesen	267625	495463
Belföldi turisták	219585	403493
Külföldi turisták	48040	91970
<i>Európa</i>	<i>42433</i>	<i>79471</i>
Ausztria	1908	3376
Belgium	802	1610

Franciaország	3148	6685
Németország	5771	10508
Görögország	639	1462
Olaszország	6533	12908
Hollandia	1822	3850
Lengyelország	1764	2636
Nagy-Britannia	2429	5579
Spanyolország	1778	3389
Svédország	671	1183
Törökország	575	1044
Magyarország	9216	13743
Afrika	264	771
<i>Észak-Amerika</i>	<i>2555</i>	<i>6649</i>
Kanada	267	564
Amerikai Egyesült Államok	2251	5923
<i>Dél-Amerika</i>	<i>155</i>	<i>360</i>
<i>Ázsia</i>	<i>2225</i>	<i>3967</i>
Izrael	1240	1954
<i>Ausztrália, Óceánia és más területek</i>	<i>408</i>	<i>752</i>

Forrás: Kolozs Megyei Statisztikai Igazgatóság

A táblázatból nyilvánvaló, hogy a magyarországi turisták aránya jelentős, az összes külföldi turistának kb. 20%-át képezi. A turisták számát illetően Magyarország áll az élen (9 216), őt követi Olaszország (6 533, kb. 13,5%) és Németország (5 771, kb. 12%). A vendégéjszakák számát tekintve szintén a magyarországiak vezetnek, az olaszok és a németek előtt – az arány 15%.

Sajnos nincs arra vonatkozó adat, hogy összesen hány magyar turista érkezik Kolozsvárra, de László Attila, Kolozsvár alpolgármestere szerint a Kolozsvárra látogató turistáknak kb. 80%-a magyar.¹⁸ Ennek a hatalmas különbségnek – az elszállásolt 20% és az idelátogató 80% között – az lehet a magyarázata, hogy a magyarországiak nagy része barátoknál/rokonoknál száll meg, illetve nem marad huzamosabb ideig a városban, egy-két óra után továbbutazik.

A nagyszámú magyarországi turista azt jelenthetné, hogy a város és a Metropolisz Övezet külön foglalkozik a kérdéssel, valamilyen módon kiaknázza ezt a lehetőséget. Nincs így: semmilyen dokumentumot nem találtam külön a magyar helyi kulturális értékek promócióját illetően, pedig ez gazdasági szempontból igen nagy fontossággal bírna. Sőt, a kolozsvári Mátyás szobor előtt kihelyezett román nyelvű tábla mintha ellentétes szándékot jelezne.

6. A turizmus hatása a foglalkoztatottságra

A turisztikai forgalomhoz hasonlóan, arra sincsenek statisztikai adatok, hogy Kolozsvár Metropolisz Övezetben a foglalkoztatott lakosság hány százaléka dolgozik a turizmusban. Rendelkezésre állnak viszont olyan adatok, amelyek azt mutatják, hogy Kolozs megyében az egyes tevékenységi területeken hány ezren dolgoznak.¹⁹

18. táblázat. Kolozs megye lakosságának tevékenységi területek szerinti megoszlása

Tevékenységi területek	Foglalkoztatottak száma (ezer)
Ipar	76
Kitermelőipar	1,3
Feldolgozóipar	67,3
Építkezés	29,5
Szállítás és raktározás	17,5
Elektromos- és hőenergia, gáz, meleg víz szolgáltatás	2,5
Adminisztratív szolgáltatások, kisegítő szolgáltatások	6,7
Közigazgatás és védelem, társadalom- biztosítások a közszférában	5,3
Tanügy	20,6
Egészségügy és szociális tevékenységek	18,7
Információk és kommunikáció	5,7
Köztisztaság, hulladék-kezelés, fertőtlenítés, szennyvíz	4,9
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	72,3
Pénzügyi közvetítők és biztosítások	5,8
Kereskedelem	52,1
Ingatlan-ügyletek	1,8
Szakmai, tudományos és technikai tevékenységek	7,4
Hotellek és éttermek	6,8
Kulturális aktivitások, előadások, szórakoztatás	3
Más szolgáltatási tevékenységek	5,4
Összesen	334, 6

Forrás: Országos Statisztikai Hivatal (INS)

A fenti foglalkoztatottsági területek közül a turizmus szempontjából leginkább a *hotellek és éttermek* kategória releváns, hiszen az elszállásolás és étkeztetés a turizmus két alaptevékenysége. A táblázat adatai alapján egysze-

rű hármasszabállyal kiszámítható, hogy Kolozs megyében a lakosság 2,03%-a dolgozik ezen a területen, azaz mintegy 6,8 ezer ember.

A turizmus szempontjából fontos még a *kulturális aktivitások, előadások, szórakoztatás* kategória is. Ezen a területen 3 ezren tevékenykednek; a lakosság majdnem 1%-áról (egész pontosan 0,9%-áról) van tehát szó. Ily módon kijelenthető, hogy Kolozs megyében a turizmusban érdekelt aránya meghaladja a 3%-ot. Kimondottan a Metropolisz Övezet vonatkozásában nincsenek ilyen források.

7. A turizmus formái Kolozsvár Metropolisz Övezetben

A Kolozsvár Metropolisz Övezet – ez az adatokból is jól látható – jellegét tekintve nagyon heterogén, az ide tartozó települések sokfélék, változatos lehetőségeket kínálnak. Ebből következően a turizmusformák területileg eltérnek az Övezeten belül.

7.1. Kulturális turizmus

A KMÖ-ben vezető helyen kétségkívül a kulturális turizmus áll, melynek alapját a nagyszámú és változatos történelmi, vallási, népművészeti, kulturális objektumok, műemlékek képezik. A kulturális turizmus három formája ismert: a városi turizmus, a faluturizmus és a vallási turizmus.

A városi turizmus fellegvára a Metropolisz Övezetben Kolozsvár; itt a kulturális turizmus hatalmas, nemzetközileg ismert és elismert kínálattal rendelkezik. A már ismertetett műemlékek és emlékművek állandó látványosságnak számítanak, továbbá a különböző múzeumok és gyűjtemények is állandó jelleggel várják a látogatókat. Változatos programot és rendezvényeket kínálnak a különböző intézmények, a Magyar Állami Színház és a Magyar Állami Operaház, a Román Nemzeti Színház és a Román Állami Operaház, a Bábszínház, az Állami Filharmónia, a különböző egyetemek és az Egyetemi Könyvtár. Ezek mellett Kolozsvár még számos kezdeményezésnek, kulturális rendezvénynek is otthont ad. Mindezek a látnivalók és programok képesek hosszabb időre, napokra itt tartani a látogatókat; és ehhez adott a megfelelő turisztikai infrastruktúra is. A szálláshelyek minden típusa megtalálható itt – hotelek, panziók, villák, motelek –, mindenféle igényre és zsebre. A vendéglátóipar szintén nagyon jelentős, a szórakoztatóipar szintén. Minden adott tehát egy intenzív kulturális turizmus kialakulásához, mindössze tovább kellene fejleszteni, modernizálni, promoválni azt, ami már megvan.

A faluturizmus ellenben nem erőssége KMÖ-nek. Vannak ugyan a megyében ismert célpontjai a faluturizmusnak (az Erdélyi Szigethegység, a Szamos-hátság, az Erdélyi Mezőség települései), amelyek képesek kihasználni

vidékük adottságait, népművészeti örökségét, hagyományait, de a Metropolisz Övezetben ez a turizmusfajta nem versenyképes. Vonzó tényezőnek számíthatnak a többnyire 1700-as évekbeli (vagy még régebbi) templomok, fatemplomok, illetve a kastélyok, udvarházak. Kolozs Megye Fejlesztési Terve javasolja is a faluturizmus fejlesztését Borsaujfaluban, Kolozsborsán és Gyaluban. Borsaujfalu valóban rendelkezik látnivalókkal (táblázatba foglaltam ezeket), de nincs kiépített turisztikai infrastruktúrája, nincsenek elszállásolási egységei. Sajnos mindez nem elégséges ahhoz, hogy a turistákat hosszabb időre helyben maradásra bírják. A falusi turisztikai célpontok meglátogatása néhány percet, félórát vesz igénybe. Mivel ezeken a helyeken nem kínálnak kiegészítő programot, foglalkozást a látogatóknak – többnyire szállást sem –, azok továbbutaznak. Ez a fajta turizmus csupán átmeneti jellegű.

A kulturális turizmus harmadik formájának, a vallási turizmusnak az alapját elsősorban a vallási jellegű események (pl. zarándoklatok), illetve a vallási objektumok képezik. Ez a jelenség csupán egyetlen helyen érvényesül Kolozs megyében, mégpedig a füzesmikolai kolostornál, ahol minden év augusztus 15-én több száz hívó gyűl össze. Füzesmikola kívül esik a növekedési póluson, így vallási turizmusról nem beszélhetünk az Övezetben.

7.2. Hegyvidéki turizmus

A hegyvidéki, kikapcsolódást szolgáló turizmusnak számos válfaja létezik: barlangi turizmus, alpinizmus, gyalogtúra, vadászturizmus, halászturizmus stb. Kolozs Megye Fejlesztési Terve elsősorban Tordatúron (Túrihasadék), illetve Magyarpeterden (Tordai-hasadék) javasolja a hegyvidéki turizmus fejlesztését. Noha ez a turizmusforma Kolozs megye területének 25%-án gyakorolható, a Metropolisz Övezetre kevésbé jellemző, ugyanis a települések távol esnek a hegyektől, adott esetben a kialakított pályáktól.

Téli sportok (sí, bob, szánkó, korcsolya) a Gyalui-havasok – Nagyhavas masszívumban űzhetőek. Ebből következően Gyaluban és környékén lehetne erre turizmust kiépíteni. Ugyanakkor Erdőfeleken is található egy sípálya.

Barlangturizmus elsősorban a Túri- és Tordai-hasadékban lenne lehetséges. A barlangturizmus egyike a legérdekesebb és legjövődelműbb turizmusformáknak, ha megfelelően van kiaknázva. Sajnos jelenleg szervezetlen formában, gazdaságilag nem hatékonyan és gyakran környezetromboló módon gyakorolják. A Túri- és a Tordai-hasadékban kisebb barlangok találhatók, amelyek esetében azonban meg kellene oldani a biztonságosabb és könnyedebb megközelítést.

A Tordai- és Túri-hasadék *alpinizmus* gyakorlására is lehetőséget nyújt: kezdőknek javasolt útvonalak (I-II-es fokozat) és jóval nehezebb szakaszok

(IV-VI-os fokozat) is léteznek itt. Hiányzik viszont az utak kiépítettsége, felszereltsége, és nincsenek a turisták elszállásolását biztosító egységek sem.

Túrázásra szintén lehetőség nyílik Kolozsvár Metropolisz Övezet egyes térségeiben. Erre legalkalmasabb a már említett Tordai- és Túri-hasadék; mindkettő országos jelentőségű természetvédelmi terület, illetve Natura 2000-es terület is. Szintén országos jelentőségű természetvédelmi terület a Bács-torok – itt úgyszintén látok esélyt a túrázás meghonosodására. Ugyanakkor Gyalu is a gyalogtúrák kiindulópontja lehet, köszönhetően a megyei és országos jelentőségű természetvédelmi területeknek (gát a Meleg-Szamoson, Tárnica-tó, Hideg-Szamos völgye; illetve a hidegszamosi kőfejtő). Gyaluban 10 év alatt, 1996 és 2006 között 1-ről 14-re nőtt az elszállásolási egységek száma. Jelenleg 11 elszállásolási egység működik, össz-kapacitásuk 356 ágy. Ez a közúti infrastruktúra javulásának köszönhető, de annak is, hogy megnőtt a Gyalu–Tárnica vidék turisztikai vonzereje. Nem zárom ki annak az esélyét, hogy a közeljövőben Gyalu önálló turisztikai célponttá lépjen elő és meghonosodjon itt a hegyvidéki turizmusnak ez a formája. Egyes villák reklámjában szerepel is, hogy jó kiindulópontok a környéket felfedezni vágyó kirándulók, túrázók számára.²⁰ Túrázásra, természetjárásra lehetőség nyílik még Csürülyén (országos jelentőségű, botanikai természetvédelmi terület), Apahidán (országos jelentőségű zoológiai rezervátum), Erdőfeleken (országos, megyei és Natura 2000-es területek), illetve a Kolozsvár környéki természetvédelmi területeken is, bár ezek jelentősége kisebb.

A *vadászturizmus* és az *extrém sportok* fellegvára inkább a hegyvidék, így ezek a turizmusformák nem jellemzőek Kolozsvár Metropolisz Övezetre. A *halászturizmus* (sport-halászat, hobbihalászat) szintén nem erőssége a növekedési pólusnak.

7.3. Gyógyturizmus

A *gyógyturizmus* „nyersanyagforrása” az a só-vonulat, amely keresztülhalad Kolozs megyén, ÉK – DNy irányba. Ennek mindössze egy kis része húzódik a Metropolisz Övezet területén. Gyógyfürdő csupán Kolozs területén található. Kolozs egyfajta kivételt képez az Övezet többi településéhez viszonyítva: általában elmondható, hogy a KMÖ településeiben az elszállásolási egységek száma megnövekedett, Kolozs esetében viszont ennek a folyamatnak a fordítottja játszódott le. Tíz év alatt, 1996 és 2006 között az ágyak száma 352-ről 161-re csökkent, az egységek száma pedig előbb 2-ről (1996) 3-ra (2001) növekedett, majd ismét 2-re (2006) csökkent. A szálláshelyek számának csökkenése azzal hozható összefüggésbe, hogy az 1996–2006-os periódusban nem történtek a fürdők felújítását célzó beruházások. A kolozsi

fürdők rehabilitációja 2008 februárjában kezdődött el PHARE-program keretén belül, a felújított medencék átadását idén tavaszra tervezik. Esélyt látok arra, hogy egy ekkora beruházás beindítsa Kolozson a gyógyturizmust. A kolozsi fürdő emellett megyei fontosságú természetvédelmi terület is.

7.4. Tudományos turizmus

A *tudományos turizmus* elsősorban Kolozsváron zajlik, és ahhoz köthető, hogy Kolozsvár egyetemi központ, orvosi centrum és kutatóközpont. A 11 felsőfokú oktatást nyújtó intézmény (köztük a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem, a Műszaki Egyetem, az Agronómiai és Állatorvosi Egyetem) évente több nemzeti és nemzetközi rendezvényt is szervez. Ezt kiegészíti még számos adminisztratív, gazdasági és kulturális intézmény is, amely hasonló területeken tevékenykedik. A turizmusnak ez a formája, illetve a *konferenciaturizmus* a jövőben minden bizonnyal egyre inkább teret fog nyerni, jelentőségét és mértékét tekintve. Ezért ezt a fajta tevékenységet erősíteni kellene, új konferencia-termek, -központok létrehozása, illetve a régiók modernizálása által.

7.5. Üzleti turizmus

Az *üzleti turizmus* táptalaja úgyszintén adott Kolozsváron. Kolozsvár Metropolisz Övezet gazdasága, a sok külföldi befektető, illetve az a tény, hogy koncentrálódnak a vállalkozások, mind-mind generálják ezt a turizmusformát. Az elmúlt 15 évben megfelelőek voltak a lehetőségek a külföldi befektetők számára, akik – együttműködve a Kolozs Megyei Kereskedelmi és Gazdasági Kamarával, az Észak-nyugati Fejlesztési Ügynökséggel és számos más szervezettel, illetve magáncéggel – egyre nagyobb közönséget vonzanak kiállításaik, bemutatóik által. Nem biztos azonban, hogy a turisztikai infrastruktúra megfelelően kiépített és elég modern ahhoz, hogy képes legyen kiszolgálni ezt a fajta keresletet. Ugyanis az üzleti turizmusban érdekeltek többnyire rövid időre utaznak valahova; idejük korlátozott – ezért gyorsan és zökkenőmentesen szeretnének eljutni a helyszínre; a pénz többnyire nem akadály – ennek köszönhetően a maximális minőséget keresik.

Kolozsvár megközelíthetőségével nincs probléma – köszönhetően a repülőtérnek, illetve az autópályának –, de tovább kellene fejleszteni a repülőtér és a belváros közötti összeköttetést. Az üzleti turizmusban érdekeltek többnyire szállodákban szállnak meg, Kolozsváron viszont csak egyetlen egy 5 csillagos hotel található. 4 csillagosból már több van, de a hotelek túlnyomó többsége csupán 3 csillagos. További magas színvonalú szolgáltatást

biztosító elszállásolási egységekre lenne szükség. A vendéglátóipar kínálata nagyon sokszínű, de minőségbeli javítása ennek is ajánlott, hiszen sok étterem az európai átlag alatt marad.

7.6. Tranzitturizmus

A tranzitturizmus nagyon hangsúlyos az Övezet egyes településein, köszönhetően annak, hogy Kolozsvár közlekedési csomópont, illetőleg mivel a Metropolisz Övezet területét nemzetközi jelentőségű útvonalak szelik át. Ami a vasúti közlekedést illeti, Kolozsváron áthalad a 300-as vasútvonal, amely összeköti a román fővárost Magyarországgal. Útvonala a határtól: Biharkeresztes–Kolozsvár–Székelykocsárd–Brassó–Bukarest. Ennek a fő vasútvonalnak a mentén mégsem alakult ki tranzitturizmus.

A kolozsvári nemzetközi reptér forgalma viszont folyamatosan ível felfele, a repülőtér nemzetközi jelentősége egyre nagyobb lesz. Ezt kihasználva, ki lehetne építeni egyfajta tranzitturizmust Kolozsváron. Fennáll a veszélye annak, hogy a továbbutazók a reptéren töltik idejüket, nem jönnek be a belvárosba. Erre kétféle megoldást is látok. Egyrészt meg kell könnyíteni a közlekedést a repülőtér és a városközpont között, másrészt viszont olyan turisztikai infrastruktúrát kell kialakítani a reptéren/a reptér közelében, amely vonzóvá teszi az ott-tartózkodást, és gazdaságilag bevételt generál (elsősorban vendéglátóipari egységek, de szórakoztatást biztosító egységek is – akár mozi, könyvesbolt, játéktér, fitness, sportpályák stb.).

A tranzitturizmus legerőteljesebben a KMÖ-et átszelő főutak mentén található településeken van jelen. A legnagyobb jelentőségű ebből a szempontból az E60-as európai út, más néven az 1-es számú főút (DN1), amely Románia fővárosát köti össze két európai fontosságú fővárossal; útvonala a következő: Bukarest–Brassó–Kolozsvár–Nagyvárad–Budapest–Bécs. Ezen az úton Kolozsvár Torda irányából közelíthető meg, majd Nagyvárad irányába hagyható el. Ennek az útnak a mentén helyezkedik el Nagyvárad irányába Gyalu és Szászfenes (NY), Gyulafehérvár irányába pedig Erdőfelek és Tordatúr (DK). Másik, a tranzitturizmus szempontjából jelentős település Apahida, amely a Nagybánya fele vezető Kajántói út mentén fekszik (ÉK).

A KMÖ elszállásolási egységei Kolozsvár municípium mellett többnyire ezen az öt településen koncentrálódnak. Az egységek száma (és az ágyak száma is) csekély. Az, hogy egyáltalán vannak egységek ezeken a településeken, annak köszönhető, hogy az említett főutak mentén találhatóak. A szálláshelyek alacsony száma viszont azzal magyarázható, hogy Kolozsvártól mért távolságuk relatív kicsi. A konkrét lehetőségekről táblázatot készítettem. Viszonylag jobb a helyzet Szászfenesen; itt 7 egységben 125 férőhely

található. Gyalu esetében nemcsak tranzitturizmusra nyílik lehetőség; a gyalui szálláslehetőségek fentebb már részletezésre kerültek.

A megyei út mentén fekvő Csűrűlye ugyan 2 elszállásolási egységgel rendelkezik, amelyekben 38 ágy áll rendelkezésre, mégsem jeleskedik egyetlen egy turizmusformában sem. Itt is lenne esély a tranzitturizmus kialakítására, de akár a rövidtávú, hétvégi turizmust is lehetne promoválni, kikapcsolódás, rekreáció céljából, ugyanis a Dumbráva-patak botanikai, országos fontosságú természetvédelmi terület.

Nincsenek elszállásolási egységek Marosvásárhely felé Magyarkályán településen, pedig országút mentén helyezkedik el. Potenciálisan itt is lenne esély a tranzitturizmus kialakulására, hiszen ráadásul Natura 2000-es térség is.

7.7. Lovaglás, mint turizmusforma

A turizmusnak erre az extrémebb formájára a Metropolisz Övezet két településén is lehetőség nyílik, éspedig Zsukon, illetve Szászfenesen, a Gala lovardában. Kolozsváron is van egy lovarda, a Bíró Attila tulajdonában lévő, Györgyfalvi negyedben található Incitato, bár ez többnyire sportlovaglásra alkalmas, turisztikailag kevésbé jelentős.

7.8. Vegyes turizmus

A vegyes vagy polivalens turizmus egy vagy több turizmusforma térbeli összekapcsolását jelenti, a turisták igényeinek gyors és komplex kielégítése céljából. Ennek a leggyakoribb változata a rekreáció és a kulturális turizmus kombinációja. Településenként a legéletképesebb turizmusformák a következők (dőlt betűvel a jövő lehetőségei):

19. táblázat: **Turizmusformák a Metropolisz Övezet egyes településein**

Település (Polisz)	Turizmusformák
Kolozsvár	a) kulturális turizmus (városi turizmus) b) tudományos turizmus, konferenciaturizmus c) üzleti turizmus d) tranzitturizmus e) természetjárás f) <i>lovaglás</i>
Gyalu	a) tranzitturizmus b) hegyvidéki rekreációs turizmus (téli sportok és túrázás) c) <i>kulturális turizmus</i>

Kolozs	gyógyturizmus
Tordatúr	a) hegyvidéki rekreációs turizmus (barlangturizmus, alpinizmus és túrázás) b) tranzitturizmus
Magyarpeterd	hegyvidéki rekreációs turizmus (barlangturizmus, alpinizmus és túrázás)
Szászfenes	a) tranzitturizmus b) lovaglás c) <i>kulturális turizmus</i>
Erdőfelek	a) tranzitturizmus b) hegyvidéki turizmus (téli sportok)
Apahida	a) tranzitturizmus b) természetjárás
Csűrűlye	<i>természetjárás</i>
Kisbács	a) <i>természetjárás</i> b) <i>kulturális turizmus</i>
Magyargorbó	<i>kulturális turizmus</i>
Borsaujfalu	<i>kulturális turizmus</i>
Magyarkályán	<i>természetjárás</i>
Bonchida	a) <i>tranzitturizmus</i> b) <i>kulturális turizmus</i>

Forrás: a szerző.

8. Kolozsvár Metropolisz Övezet turizmusának SWOT-analízise

SWOT-elemzéssel (magyarul GYELV) két nézőpont (külső és belső tényezők) és négy szempont – erősségek, gyengeségek, lehetőségek, veszélyek – szerint elemzem Kolozsvár Metropolisz Övezet turizmusát. Ezek függőlegesen pozitívumokra (erősségek, lehetőségek) és negatívumokra (gyengeségek, veszélyek) oszthatók, vízszintesen pedig belső (erősségek, gyengeségek) és külső (lehetőségek, veszélyek) tényezőkre.

Kolozsvár Metropolisz Övezet turizmusra vonatkozó SWOT-elemzése elkészítésekor elsősorban az empirikus adatokra és a Kolozs Megye Fejlesztési Stratégiájában található hasonló elemzésre támaszkodtam. Mind a négy szempontot két alegységre – turisztikai infrastruktúrára, illetve erőforrásokra és ezek hasznosítására – osztottam fel.

ERŐSSÉGEK
Turisztikai infrastruktúra
<ul style="list-style-type: none"> • Kolozsvár municípium viszonylag jó turisztikai infrastruktúrája; • megfelelő elszállásolási bázis jelenléte, többnyire modern és versenyké-

pes egységekkel, szálláshelyek számának a növekedése, szálláshelytípusok változatossága;

- Kolozsvár erőteljes vonzóereje, a vendéglátóipari egységek széles skálájának és a modern felszereltségű szórakozóhelyeknek köszönhetően;
- a szolgáltatási szféra jó reprezentáltsága;
- kedvező földrajzi elhelyezkedés a nemzeti és nemzetközi közlekedési tengelyekhez viszonyítva, jó megközelíthetőség (E60, autópálya, Bukarest – Biharpüspöki vasútvonal, Kolozsvári Nemzetközi Reptér);
- tranzitjelleg Közép- és Nyugat-Európa, illetve Románia déli és keleti része fele;
- javuló személyszállítás Kolozsvár Metropolisz Övezet települései között, erre létező programok, ami kedvez a belső turizmusnak.

Erőforrások és hasznosításuk

- Kolozsvár Metropolisz Övezet egy turisztikailag aktív térség, nemzeti és nemzetközi téren is;
- morfológiailag változatos természeti környezet;
- festői felszínformák jelenléte (hasadékok, barlangok);
- természetvédelmi területek, erdők nagy kiterjedtsége, jelentős természeti erőforrások, ezek magas turisztikai potenciálja, sok látogató, nemzetközi hírnév;
- só-előfordulások, sóstavak és iszapok jelenléte;
- mérsékelt klíma, amely egész évben kedvez a turisztikai aktivitások gyakorlásának;
- régészeti leletek, középkori várak és kastélyok, templomok és kolostorok, műemlékek, kulturális emlékművek sokasága, amelyek kedveznek a kulturális turizmusnak;
- a turisztikai potenciál változatossága és sok esetben egyedisége, amely lehetővé teszi a turizmusformák változatosságát (rekreációs, gyógy-, kulturális, barlang-, alpinizmus, városi, vegyes turizmus);
- nagyszámú lakosság, amely magasabb turisztikai igénnyel rendelkezik és amely potenciálisan jelentős turisztikai keresletet biztosít;
- kulturális sokszínűség (magyarok aránya) mint erőforrás;
- a turizmusban résztvevők számának növekedése;
- a turizmus űzésének időbeli kitolódása (több időt töltenek turisztikai tevékenységekkel az emberek);
- kulturális intézmények, élénk kulturális élet, rendezvények;
- egyfajta „pro turizmus”-hozzaállás a befektetők körében;

- olyan felsőfokú oktatási intézmények Kolozsváron, amelyek biztosítani tudják a magasan képzett munkaerőt a turizmus számára;
- városról vidékre történő migráció;
- a turizmus tevékenységének hosszú időre visszanyúló gyakorlása.

GYENGESEGEK

Turisztikai infrastruktúra

- sok, egyébként versenyképes és vonzó, látnivaló specifikus elrendezéseinek, berendezéseinek hiánya;
- számos célpont és turisztikai zóna megközelítése nehézkes vagy lehetetlen, ebből kifolyólag ezeknek a területeknek a turisztikai elrendezése is akadályokba ütközik vagy nem lesz jövedelmező;
- a szolgáltatások, a kényelem alacsony színvonala egyes egységek esetében (kempingek, éttermek nem érik el az európai standardokat);
- problémás közlekedés (dugók gyakori előfordulása, elkerülő utak hiánya, tranzitforgalom a városközponton keresztül, a városközpont architektúrája, közúti infrastruktúra rossz állapota).

Erőforrások és hasznosításuk

- a turisztikai potenciál nagy részének nem hatékony kiaknázása;
- sablonos turisztikai termékek – az ajánlatnak nem kerülnek értékesítésre a specifikus, eredeti elemei;
- promóciós anyagok hiánya;
- a turisztikai kínálat promoválásának hiánya – minden szinten (helyi, regionális, országos, nemzetközi);
- kevés információs weboldal;
- a turisztikai „márkanév” hiánya;
- turizmussal foglalkozó egyének szakmai alulképzettsége (különösen vidéken);
- a turisztikai tevékenységekkel kapcsolatos információs és szervezési intézmények hiánya (turisztikai információs központok, a turizmusban érdekelt egyesületei a turizmus különböző alágazataiban, turizmusban dolgozók szindikátusa stb.);
- népességfogyás, a népesség struktúrájának kiegyensúlyozatlansága, a lakosság elöregedése, negatív természetes szaporulat egyes településeken;
- egyes természetvédelmi területek nincsenek egyértelműen lehatárolva a védett területek urbanisztikai terveiben;

- egyes természetvédelmi területeknek nincs gyámjuk, amely további problémákat generál: nagyszámú turista a természetvédelmi területeken (hulladék), megfelelő infrastruktúra hiánya (rögtönzött ösvények), nem ellenőrzött legeltetés.

LEHETŐSÉGEK

Turisztikai infrastruktúra

- az autópálya több turistát fog majd vonzani;
- a gyógyfürdők, üdülőhelyek modernizálása, felújítása, illetőleg a gyógyturizmus hatótávolságának kiterjesztése;
- a reptér már folyamatban lévő, illetve további modernizálása és bővítése;
- vasúti infrastruktúra felújítása és modernizálása;
- a Metropolisz Övezet települései közötti személyszállítás javítása;
- kempingek létrehozása, modernizálása;
- bicikli-utak, túraútvonalak kijelölése.

Erőforrások és hasznosításuk

- a növekvő turisztikai kereslet kihasználása (úgy a belső, mint a külső piacokon);
- egyes természetes vagy ember okozta rongálódásnak kitett objektumok konzerválásának és védelmének az igénye a szervezett turizmus által;
- gazdasági és szociális komplementaritás megteremtése;
- olyan zónák turizmus általi ökológiai újjáépítése, amelyeket a gazdasági értékesítés más formái érintettek (bányászat, erdőszet, legeltetés);
- olyan egyetemi intézmények léte, amelyek turisztikai szakemberek képzésében érdekeltek;
- a barlangturizmus fellendülése;
- a múzeumok promóciója, kulturális központokká való alakítása, kínálatuk, programjaik változatosabbá tétele, a látogatók számának növelése;
- olyan európai programok léte (ISPA, SAPARD), amelyek a turisztikai tevékenységek és infrastruktúrák fejlesztését célozzák, és amelyeket nagyrészt közösségi pénzekből finanszíroznak;
- a helyi közigazgatás szerepének növekedése a terület erőforrásainak kezelését illetően, a helyi autonómia elvének alapján;
- a turisztikai potenciál magas fokú és színvonalú kiaknázása, különösen Kolozsvár municípium esetében;
- vidámpark létrehozása Kolozsváron;

- turizmusban való befektetések stimulálása, külföldi befektetők vonzása.

VESZÉLYEK

Turisztikai infrastruktúra

- az eseti-ideiglenes megoldások, berendezések elszaporodása;
- egyes turisztikai berendezések, kialakítások elégtelenné válása;
- a közúti infrastruktúra további rongálódása.

Erőforrások és hasznosításuk

- a turisztikai potenciál jövőbeli, gazdaságilag és szociálisan nem hatékony kiaknázása;
- a természeti vagy antropikus turisztikai erőforrások degradálása, rongálódása a nem megfelelő hasznosításuk következtében;
- a természetvédelmi területek látogatóinak számbeli növekedése, és ezáltal a fenntarthatóság veszélyeztetettsége;
- más konkurens gazdasági formák megerősödése (ipar, erdőkitermelés, mezőgazdaság), amelyek adott esetben negatív következményekkel járnak a turisztikai erőforrások struktúrájára nézve;
- a nem lojális konkurencia megerősödése;
- nem kerülnek kielégítésre a turisztikai kereslet szociális szükségletei (rekreációs, kulturális vagy gyógyászati);
- a saját ügyfelek elvesztése, akiket más, magasabb színvonalat biztosító zónák vonzanak;
- az objektumok negatív képének kialakulása, a kielégítetlen turisztikai keresletnek köszönhetően;
- tranzitturizmus meghatározóvá válása a Metropolisz Övezet azon községeiben, ahol állandó turizmus kialakítására is lenne lehetőség.

Forrás: PIDU 2009

Összefoglaló

Kolozsvár Metropolisz Övezet turisztikai súlypontját Kolozsvár képezi, hiszen itt koncentrálódik az erőforrások nagy része, adott a megfelelő turisztikai infrastruktúra és több turizmusforma is életképes. A környező települések nagyon sokfélék, ezért ezek esetében is több turizmusformával kell számolnunk. A Metropolisz Övezet községei közül kiemelkedik Gyalu, amelynek adottságai nemcsak hogy több turizmusformát tesznek lehetővé, hanem a megfelelő turisztikai infrastruktúrával is rendelkezik ahhoz, hogy Kolozsvár municípium mellett egy másodlagos gócpontot alkosson.

A turisztikai potenciál kiaknázásában a létező érdeklődés alapján külön figyelni kellene a magyarországi turistákra – ami nem történik meg.

Irodalom:

Könyvek, dolgozatok:

- Demeter Ágota-Dorottya 2007. *Múlt, jelen és jövő találkozása – múzeumok Kolozsváron*, BBTE, TDK-dolgozat
- Jánosi Orsolya 2007. *Kolozsvár turisztikai infrastruktúrája*. Szakdolgozat, BBTE Földrajz kar
- Michalkó Gábor 2004. *A turizmuselmélet alapjai*. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola
- Sebők László (szerk.) 1990. *Magyar neve. Határokon túli magyar helységnevszótár*. Arany Lapok Kiadó
- Suciu, Coriolan 1967. *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*. București: Editura Academiei.
- Szabó M. Attila: *Erdélyi és moldvai helységnevtár*. Elérhető online: <http://szabo.adatbank.transindex.ro/index.php?action=betu&betu=a&co=roman&kezd=31>

Kiadványok és honlapok:

- xxx Turismul României. Breviar statistic 2010. București: Institutul National de Statistică
- xxx Turismul României. Breviar Statistic 2007. București: Institutul Național de Statistică
- Turism/Tourism 20. Elérhető online: <http://www.insse.ro/cms/files/pdf/ro/cap20.pdf>, 2010.10.27.
- PIDU 2009. *Planul integrat de dezvoltare urbană Polul de Creștere Cluj-Napoca*
- Institutul Național de Statistică, elérhető online: <https://statistici.insse.ro/shop/index.jsp?page=tempo3&lang=ro&ind=FOM103D>, 2010.04.15.
- Șapte Seri beti magazin*. Online változat: <http://www.sapteseri.ro/ro/locuri/>, 2010.03.23.
- A gyalui Gong villa internetes reklámja*: <http://www.vacantepensiuni.ro/pensiuni/cluj/gilau.html>, 2010.05.16.
- Apahidai elszállásolási egységek*: <http://www.roturism.com/cazare/pensiunea-gemenii-arahida-5250.html>, 2010.05.16.
- Apahidai elszállásolási egységek*: <http://cazare-pensiuni-hoteluri.ro/cafenele/cazare-clujpensiunea-bedanis-arahida/>, 2010.05.16.

Apahidai elszállásolási egységek:

http://www.tourismguide.ro/tgr/hotel_victoria_apahida_cluj-napoca_2098.php,
2010.05.16.

Apahidai elszállásolási egységek:

http://www.besttourism.ro/pensiuni/apahida/pensiunea_solaris-1939.html,
2010.05.16.

Erdőfeleki elszállásolási egységek: <http://www.roturism.com/cazare/cluj/feleacu.html>,
2010.05.16.

2002-es népszámlálási adatok, a lakosság etnikai és felekezeti megoszlását illetően, elérhetőek online: http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=2140&judet_id=2295&localitate_id=2296, 2010.03.04.

A Kolozs Megyei Tanács honlapja, <http://www.cjcluj.ro/>

Jegyzetek:

¹ 2001/351-es országos területrendezési törvény.

² 2006 márciusában jelent meg közszolgáltatásokat szabályozó 51 sz. törvény, melynek értelmében a közszolgáltatások biztosítására szomszédos települések közös struktúrákat hozhatnak létre. Ezt egészítette ki a Kormány a településközi fejlesztési egyesületekkel kapcsolatos 2008. évi 855. sz. Rendelete által.

³ Románul: Asociația de Dezvoltare Intercomunitară Zona Metropolitană Cluj

⁴ A Kolozs Megyei Tanács honlapja, <http://www.cjcluj.ro/>

⁵ http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=2140&judet_id=2295&localitate_id=2296

⁶ PIDU 2009 – vagyis Planul Integrat de dezvoltare Urbană, magyarul: Integrált Városfejlesztési terv.

⁷ PIDU 2009

⁸ Kolozs Megyei Tanács honlapja: http://www.cjcluj.ro/UserUploadedFiles/File/diverse/Studiu%20sectorial%20_%20Turism.doc

⁹ Natura2000 - összefüggő európai területhálózat, amelyet azzal a céllal jelöltek ki, hogy megőrizték az élővilágot; két irányelv alapján működik: madárvédelem, illetve természet megőrzése

¹⁰ Șapte Seri heti magazin

¹¹ Șapte Seri heti magazin

¹² PIDU 2009

¹³ PIDU 2009

¹⁴ Itt és minden kolozsvári szálláshellyel kapcsolatos adat forrása: Jánosi 2007

¹⁵ Kolozs Megyei Tanács honlapja: [http://www.cjcluj.ro/UserUploadedFiles/File/diverse/UNITATI%20CAZARE%20JUDETUL%20CLUJ%20SITE\(1\).doc](http://www.cjcluj.ro/UserUploadedFiles/File/diverse/UNITATI%20CAZARE%20JUDETUL%20CLUJ%20SITE(1).doc)

¹⁶ PIDU 2009

¹⁷ PIDU 2009

¹⁸ <http://www.citynews.ro/cluj/din-oras-10/cum-e-sa-fii-turist-maghiar-in-cluj-napoca-77036/>

¹⁹ <https://statistici.insse.ro/shop/index.jsp?page=tempo3&lang=ro&ind=FOM103D>

²⁰ <http://www.vacantepensiuni.ro/pensiuni/cluj/gilau.html>

Kronológiák, dokumentumok

2009 és 2010 kisebbségpolitikailag fontos belpolitikai eseményei

Január

7. Madéfalván a madéfalvi veszedelem áldozataira emlékeznek. „A 245 évvel ezelőtt hősi halált halt madéfalviak emléke azokat az értékeket helyezi elébünk ma – a kitartást, hűséget és szabadságszeretetet –, amelyek azóta is a székelység életét vezérlik, és amelyet a következő nemzedékekre is át kell örökítenünk” – mondta Kelemen Hunor, az RMDSZ ügyvezető elnöke. A Siculicidium emléknapján 14 és 15 óra között a rendőrök arra szólították fel a lakókat, hogy a házukra kitűzött magyar nemzeti lobogót távolítsák el. A rendőrség képviselői a megemlékezést súlyosan sértő eljárásukat azzal indokolták, hogy ők „felsőbb utasítást, parancsot” hajtottak végre.

9. Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa. Napirenden a 2009-es év prioritásainak megbeszélése. Tárgyalnak arról, hogy az etnikumközi feszültségek növekedhetnek Romániában, aggasztó jelek vannak: Nyárádszeredán az önkormányzat és a lakosság ellenkezése dacára az ortodox egyház erőlteti egy ortodox templom törvénytelen építését a város főterén.

10-11. A Fehér megyei RMDSZ szervezésében három napos rendezvényt emlékeznek meg az 1849 januárjában elkövetett magyarelles vérengzések 160. évfordulójáról. A program keretében bemutatják Domonkos László *Nagyenyedi ördögszekér* című, a témát feldolgozó könyvét. Ezt követően a Dr. Szász Pál Közösségi Házban tartott előadássorozatán felelevenítik az 1848-as forradalom és szabadságharc dél-erdélyi vonatkozásait, különös tekintettel az Alsó-Fehér vármegyében történt magyarelles vérengzésekre. 1849. január 8-án 23 órakor Csombordnál, a befagyott Maros jegén Axente Sever feleskette embereit, hogy kő kövön nem marad Nagyenyeden. A város magyarságának nagy része, kb. 800-an estek áldozatul a vérengzésnek, amely tovább folytatódott a Fehér megyei magyarlakta településein.

- Közös feladatlistát állítottak össze a székelyföldi önkormányzati vezetők. Antal Árpád, Sepsiszentgyörgy polgármesterének meghívására a Kovászna és

Hargita megyei tanácsok illetve városok vezetői Ojtozban egyeztettek. Tamás Sándor, Kovászna Megye Tanácsának elnöke, Borboly Csaba, Hargita Megye Tanácsának elnöke, Antal Árpád, Sepsiszentgyörgy, Ráduly Róbert Kálmán, Csíkszereda, Bunta Levente, Székelyudvarhely, Rácz Károly, Kézdivásárhely és Lőrincz Zsigmond, Kovászna polgármestere tárgyaltak a közös gondok megoldásáról. A két megye önkormányzati vezetői eldöntötték, hogy Székelyföldet hálózati rendszerben fejlesztik. Ugyanakkor elemezték az új kormány megalakulása utáni helyzetet, és összeállították azt a tevékenység- és eseménylistát, amelyet az elkövetkező időszakban közösen kívánnak megvalósítani.

17. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Állandó Tanács. Napirenden a 2009-es év prioritásainak a megbeszélése. Markó Béla szövetségi elnök kijelenti: amennyiben Romániában radikálisan változtatni akarnak az alkotmányon, akkor az RMDSZ egyértelműen és keményen fel fogja vetni a nyelvi kérdést, azt, hogy a magyar nyelvnek regionális szinten hivatalos státust kell adni, de világosan felveti majd a nemzetállam és a közigazgatási autonómia kérdését is.

20. Az Európai Parlament (EP) Foglalkoztatási és Szociális Bizottságában (EMPL) Sógor Csaba ismerteti többnyelvűségi véleménytervezetét. Az RMDSZ-es EP-képviselő által készített dokumentum felkéri az EP Kulturális és Oktatási Bizottságát, hogy állásfoglalásra irányuló indítványában támogassa azokat az intézkedéseket, amelyek megkönnyítik a nyelvtanulást a hátrányos helyzetű személyek, a nemzeti kisebbségek tagjai és a migráns személyek számára, utóbbiak számára lehetővé téve a befogadó ország és/vagy régió nyelvének (nyelveinek) elsajátítását; hogy a koordináció nyílt módszerének alkalmazásával fokozzák az európai együttműködést növelő erőfeszítéseiket a soknyelvűség területére vonatkozó tapasztalatok és bevált gyakorlatok cseréjének elősegítésére.

- A Maros megyei tanfelügyelőség a 2009/2010-es tanévben a magyar helyek számának csökkentését tervezi a IX. osztályok számára, a 8. osztályt 2009-ben befejező több mint 2000 magyar diák számára mindössze 1400 helyet biztosít a továbbtanuláshoz. Markó Attila államtitkár, az Etnikumközi Kapcsolatok Hivatala vezetője levélben jelzi Ecaterina Andronescu miniszternek a problémát, és elfogadhatatlannak tartja, hogy mintegy hatszáz gimnazistától vonják meg az esélyt a magyar nyelven való továbbtanulástól.

21. Sólyom László köztársasági elnök budapesti hivatalában fogadja a Szövetség elnökét. Markó Béla tájékoztatja Sólyom Lászlót a parlamenti választások eredményéről és az RMDSZ ellenzéki helyzetéről. Ugyanakkor vázolja

a romániai magyarság időszerű problémáit, az anyanyelvű oktatással, a nyelvhasználattal, az egyetemi oktatással kapcsolatos gondokat, illetve törekvéseket. Tájékoztatja a köztársasági elnököt az RMDSZ-nek a romániai alkotmánymódosítással kapcsolatos álláspontjáról is. Markó Béla megköszöni Sólyom Lászlónak, hogy kiemelt figyelemmel kíséri az erdélyi magyarság helyzetét, és kéri, hogy a továbbiakban is támogassa a határon túli magyarok törekvéseit.

22. Tamás Sándor, Kovászna Megye Tanácsának elnöke kitart amellett, hogy a Kovászna Megyei Bod Péter Könyvtár igazgatójának ismernie kell a magyar nyelvet. Mint ismeretes, egy magánszemély tett feljelentést annak kapcsán, hogy a 2008. szeptember 15-én megtartott könyvtárigazgatói versenyvizsga egyik feltétele a magyar nyelv ismerete volt. A Diszkriminációellenes Országos Tanács a feljelentést követően kivizsgálta az ügyet, majd figyelmeztetésben részesítette Tamás Sándort. A december 16-án hozott határozat azt ajánlja, hogy a megyei tanács elnöke tegyen meg mindent a diszkrimináció megszüntetése érdekében.

30. Erősíteni kell a szolidaritást az erdélyi magyar közösségen belül – ezt a Hunyad megyei Winkler Gyula Európai Parlamenti képviselő és Antal Árpád, Sepsiszentgyörgy polgármestere egy sajtótájékoztatón hangsúlyozzák és bejelentik, hogy partnerséget kezdeményeznek a Székelyföldön és a szórványban, valamint interetnikus környezetben élők között. Elképzeléseik szerint nemcsak politikai, hanem művelődési, oktatási, civil szervezetek közötti együttműködésről van szó.

31. Átadják Marosvásárhelyen az RMDSZ Ezüstoffenyő-díjait. A rendezvénynek hagyományosan a Kultúrpalota Tükörterme adott otthont. Az RMDSZ minden évben azoknak a személyeknek adományoz Ezüstoffenyő-díjat, akik kiemelkedő munkát végeztek a „szülőföld visszaszerzése”, valamint az RMDSZ programjának megvalósítása érdekében. A díjat – Gyarmathy János és Kiss Levente marosvásárhelyi képzőművészek alkotását – 24 személy veheti át.

Február

2. Csíkszeredában a Hargita megyei parlamenti képviselők és szenátorok, valamint az RMDSZ megyei szervezeteinek vezetői arról a politikai helyzetről tárgyaltak, amely az RMDSZ ellenzékben maradásával alakult ki. Ugyanis a román politikai pártok a politikai váltás jegyében lecserélik a Hargita me-

gyei prefektusi hivatalt vezető személyeket, valamint a dekoncentrált intézmények vezető magyar tisztségviselőit. Eljárásuk figyelmen kívül hagyja a megyében levő nemzetiségi arányt. Hargita megye lakosságának 85%-a magyar. Sértőnek tekintik, hogy a román politikai pártok meg akarják szüntetni azt az 1990 után kiharcolt szokásrendet, amely szerint Hargita és Kovászna megyék élén felváltva egy magyar prefektus, illetve két magyar alprefektus teljesít szolgálatot.

- Traian Băsescu román köztársasági elnök hivatalos budapesti látogatásán egy sajtótájékoztatón kijelenti: „a székelyeknek sohasem lesz területi autonómiájuk, mivel Románia egységes nemzetállam”.

4. Az ellenzéki szerepbe került RMDSZ parlamenti frakciói keddi együttes ülésükön megállapodtak abban, hogy folyamatosan követik a különböző tárcák tevékenységét. Ennek érdekében kijelölték az egyes tárcák tevékenységét monitorizáló honatyákat.

8. Sepsiszentgyörgyön közel 6 ezer ember tüntet a magyar intézményvezetők tervezett eltávolítása miatt. Elhangzik: a magyar tisztségviselők arányos jelenléte a magyar többségű megyék decentralizált intézményeiben a román és a magyar közösség, illetve az együttélés javára szolgál, a magyarság jelenlétét az említett intézményekben nem politikai, hanem etnikai szempontok alapján kellene kezelni. A tiltakozók petíciót fogadtak el.

11. Hargita megyében lármafa-gyújtással tiltakoznak a magyar intézményvezetők elindított leváltás-sorozata ellen. Elvárásként fogalmazzák meg, hogy a kihelyezett intézmények vezetői, például a Hargita- és Kovászna megyei rendőrségi vezetők beszéljék a magyar nyelvet.

12. Markó Béla és Tőkés László, illetve az RMDSZ és az EMNT küldöttségeinek találkozásánál megállapodnak abban, hogy az Európai Parlamenti választásokra létrehozzák a magyar összefogás listáját, amelyen közösen szerepelnek a két szervezet jelöltjei. A listát Tőkés László vezeti, és ezen 75-25 százalékos arányban lesznek jelen az RMDSZ és az EMNT által jelölt személyek. Körvonalazódik az is, hogy a feleknek egyeztetési kötelességük lesz, azaz konzultálniuk kell a listán szereplőkkel kapcsolatosan.

13. Marosvásárhelyen ülésezik az RMDSZ Állandó Tanácsa (SZÁT). A tanácskozás napirendjén az Európai Parlamenti választásokkal kapcsolatos teendők megbeszélése. Ugyanaznap, szintén Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa, hasonló napirenddel.

14. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Képviselők Tanácsa. Napirenden: a szövetségi elnök politikai tájékoztatója, az Ügyvezető Elnökség fél-éves beszámolója, valamint az RMDSZ Kongresszussal kapcsolatos döntések meghozatala.

18. Szili Katalin, a Magyar Országgyűlés elnöke az RMDSZ bukaresti Elnöki Hivatalában, Markó Béla szövetségi elnökkel történt találkozója után kijelenti: „Az RMDSZ megkerülhetetlen tényező Románia és Magyarország kétoldalú kapcsolataiban a jövőben is, függetlenül attól, hogy az RMDSZ most ellenzékéből politizál.”

- Sógor Csaba és Winkler Gyula, az RMDSZ Európai Parlamenti képviselői, eleget téve a székelyföldiek felkérésének, a Brüsszelben tartott miniplenáris ülésen felszólalásukban ismertetik a sepsiszentgyörgyi nagygyűlésen elfogadott petíció szövegét. A petíció szövegét egy kísérőlevéllel kiegészítve eljuttatják Hans-Gert Pötteringnek, az Európai Parlament elnökének is.

22. Marosvásárhelyen ülésezik az RMDSZ Állandó Tanácsa. Napirenden az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanáccsal kötött együttműködési megállapodás jóváhagyása szerepel.

Március

6. Kolozsváron ülésezik Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa (TEKT). Az ülés napirendjén az európai parlamenti választásokkal kapcsolatos teendőik megbeszélése szerepelt, és megtárgyalták az RMDSZ áprilisban sorra kerülő kongresszusával kapcsolatos szervezési és tartalmi kérdéseket is.

11. Markó Béla RMDSZ-elnök nyilatkozatban tiltakozik amiatt, hogy a magyar köztársasági elnököt, Sólyom Lászlót a román illetékes hatóságok eltáncolták erdélyi látogatásától március 15-én, holott nem először fordul elő, hogy egy jelentős ünnepnapon Erdélyben van Magyarország államfője.

12. Sógor Csaba RMDSZ-es Európai Parlamenti képviselőt az Európai Parlamenti Egyesület (EPA - European Parliamentary Association) közgyűlése az egyesület igazgatói tanácsának tagjává választja.

14. A magyar államfő ezen a napon székelyföldi magánlátogatásra érkezik, de a marosvásárhelyi repülőtéren gépe nem kap leszállási engedélyt.

20. Marosvásárhelyen ülésezik az RMDSZ Állandó Tanácsa. Napirenden: döntés az európai parlamenti jelölésekről, az Európai Parlamenti választási kampánnyal kapcsolatos teendők megbeszélése, valamint kongresszusi előkészületek áttekintése. Az EP-választásokra a Magyar Összefogás listájának első 5 helyére a következők kerültek: Tőkés László (EMNT), Winkler Gyula (RMDSZ), Sógor Csaba (RMDSZ), Szilágyi Zsolt (EMNT), Kovács Péter (RMDSZ).

27. Az RMDSZ felelőtlennek és elfogadhatatlannak tartja a Maros megyei prefektus, Marius Pascan nyilatkozatait, aki több ízben is etnikai feszültségkeltéssel, etnikai konfliktusra való izgatással vádolja az RMDSZ-t. Sem a prefektustól, sem mástól ilyen nyilatkozatokat nem tolerálunk: nekünk nincs szükségünk ilyen magatartásra Marosvásárhelyen, mi nagyon jól tudjuk, milyen veszélyes dolog a tűzzel játszani – nyilatkozta Markó Béla.

Április

2. Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnöke, az elmúlt 20 évben első alkalommal, székelyföldi önkormányzati vezetőket lát vendégül Budapesten, a Sándor-palotában. A találkozón Borboly Csaba, Hargita Megye Tanácsának elnöke, Tamás Sándor, Kovászna Megye Tanácsának elnöke, Antal Árpád András, Sepsiszentgyörgy polgármestere, Bunta Levente, Székelyudvarhely polgármestere, Rácz Károly, Kézdivásárhely polgármestere, Mezei János, Gyergyószentmiklós polgármestere és Péter Ferenc, Szováta polgármestere vett részt, és arra kérték a magyar államfőt, hogy a Székelyföld kapjon nagyobb figyelmet a magyar szakpolitikák kialakításakor.

3. Megalakul az Erdélyi Magyar Egyeztető Fórum (EMEF), amely az erdélyi, a romániai magyar közösség jövőjét érintő stratégiai, politikai kérdésekben kíván egyezsége jutni és megoldásokat találni. Az EMEF paritásos, konszenzusos alapon működik: Markó Béla és Tőkés László személyében két társelnöke van, ugyanakkor mind az RMDSZ, mind az EMNT részéről 6-6 kijelölt delegátus vesz részt a testület munkálatain. Az EMEF-nek két ügyvivője is van, e tisztségeket Kelemen Hunor és Toró T. Tibor töltik be.
- Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa (TEKT). Napirendjén az SZKT ülésének előkészítése.

4. Marosvásárhelyen ülésezik Szövetségi Képviselők Tanácsának (SZKT) ülése. A tanácskozás napirendjén szerepel a szövetségi elnök politikai tájékoztatója, a kongresszusi alapszabályzat-módosító tervezet jóváhagyása; a

kongresszusi dokumentum-tervezetek jóváhagyása; az önkormányzati ügyvezető alelnök megerősítése; az európai parlamenti jelöltlista megerősítése. Egy friss közvélemény-kutatás értelmében az RMDSZ támogatottsága egy év alatt nyolc százalékkal, 74,5%-ról, 83,3%-ra nőtt a romániai magyarság körében, ami Markó Béla szerint azt mutatja, hogy az RMDSZ jól válaszolt az elmúlt év kihívásaira.

8. Megjelenik Kolozsváron a *Magyar Közoktatás* c. romániai magyar oktatási szaklap.

25. Kolozsváron ülésezik az RMDSZ IX. Kongresszusa. Napirend: üdvözlő beszédek; a szövetségi elnök beszámolója; az alapszabályzat-módosító bizottság jelentése és a módosítások elfogadása; a kongresszusi dokumentumokat előkészítő bizottság jelentése és a dokumentumok elfogadása; a Magyar Összefogás Listájának bemutatása. „Az elmúlt két év az RMDSZ érettségének próbája volt: a számos nehézség ellenére, a szövetség kiállta ezt a próbát, ugyanis meg tudta őrizni alapvető értékeit, közelebb került céljaihoz, megtartotta önállóságát, egységét és céltudatosságát” – így értékeli Markó Béla a szervezet tevékenységét. „Az elmúlt időszak a legnehezebb, de ugyanakkor a legeredményesebb is volt a Szövetség történetében. [...] Két nagy veszély leselkedik a szervezetre: az eddig kialakított jogi keretek távolról sem elegendők, [...] a nagyobbik veszély az elégedettség, azzal, ami van. [...] Miért ne akarnánk mi is megreformálni a román államot, újragondolni a teljes közigazgatást, kiiktatni az alkotmányból a nemzetállami meghatározást, új státust adni a kisebbségi és regionális nyelveknek, valóban hivatalos regionális nyelvvé tenni a magyart, helyi és regionális autonómiák rendszerét építeni ki az egész országban – nem csak a Székelyföldön.”

A kulturális autonómiát is tartalmazó kisebbségi törvény mielőbbi parlamenti elfogadását szorgalmazza *Traian Bănescu* államfő a kongresszuson mondott köszöntő beszédében. Köszöntik a kongresszust romániai és magyarországi pártok vezetői.

A kongresszus elfogadja *A mi Uniónk, a mi Európánk* c. dokumentumot.

29. Kiegészítő Jegyzőkönyv-tervezetet nyújt be Frunda György szenátor az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének ülésén. A Közgyűlés 40 tagja által aláírásával támogatott dokumentumban kérik, hogy az Európa Tanács tagállamai állapítsanak meg minimális standardokat a nemzeti kisebbségek számára, hogy a többséggel egyenlő bánásmódban részesüljenek, és ki kell küszöbölni a tagállamok között fennálló különbségeket.

Május

3. A Székely Mikó Kollégium visszaállamosítása ellen szervezett tiltakozó nagygyűlést az Erdélyi Református Egyházkerület vasárnap délben Sepsiszentgyörgyön, gróf Mikó Imre szobránál.

5. Az RMDSZ ellenzéki helyzetében is mindent megtesz annak érdekében, hogy a dekoncentrált állami intézmények székelyföldi magyar vezetői tiszttségben maradjanak: a Szövetség a Nemzeti Liberális Párttal együtt bizalmatlansági indítványt nyújtott be a Szenátusban a leváltások elleni tiltakozásul. Az indítványt a parlament 13-án tárgyalta és leszavazta.

7. A rendőrség próbálta megakadályozni Kovács Péter, az RMDSZ Európai Parlamenti képviselőjelöltjének választási kampányát a Szatmár megyei Kálmánd községben. A hatóság képviselői felszólították a község polgármesterét, az RMDSZ-es Balogh Sándort, hogy ne tartsanak lakossági fórumot, ezt követően leigazolták a jelölt kampánybuszának vezetőjét, felszólították az önkénteseket, ne szólítsák meg a helybélieket és ne osszanak szórólapokat.

7-9. Románia Parlamentje és a Külügyi Bizottság meghívására, a Közép-európai Kezdeményezés parlamenti bizottsága Bukarestben tanácskozik. A KEK soros elnöki tisztségét rotációs alapon 2009-ben Románia Parlamentje, és ezen belül Borbély László képviselő, a Külügyi Bizottság elnöke tölti be. Románia 1996-ban csatlakozott a Kelet-európai Kezdeményezéshez, és első alkalommal látja el az elnöki teendőket. A román elnökség egybeesik a KEK fennállásának 20-ik évfordulójával. A Közép-európai Kezdeményezés a térség legnagyobb kiterjedésű, 18 országot és mintegy 250 millió lakost magában foglaló együttműködési kerete. A mostani tanácskozás témája: *Hozzájárulás a gazdasági világválság leküzdéséhez: a KEK és az országok közötti párbeszéd erősítése, a nemzeti parlamentek közötti együttműködés javítása.*

12. A Magyar Országgyűlés Külügyi Bizottságának küldöttsége Bukarestben **tárgyal**. A Németh Zsolt elnök által vezetett delegáció a román Képviselőház Borbély László által vezetett Külügyi Bizottságának a meghívására érkezett a román fővárosba. A magyar küldöttség találkozik az RMDSZ csúcsvezetőivel is.

15. Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa. A tanácskozás napirendjén: az Európai Parlamenti választási kampánnyal kap-

csolatos teendők megbeszélése, valamint az Európai Parlamenti választások utáni döntések előkészítése.

- Megkezdí működését az RMDSZ által létrehozott Janovits Jenő Alapítvány által működtetett Erdély FM magyar rádió.

19. Markó Béla szövetségi elnök a történelmi magyar egyházak vezetőivel találkozik Kolozsvárott. A találkozón részt vesz dr. Jakubinyi György gyulafehérvári érsek, Böcskei László nagyváradi római katolikus püspök, Schönberger Jenő szatmárnémeti római katolikus püspök, Szilvágyi Zsolt, a Temesvári Római Katolikus Püspökség helynöke, Pap Géza, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke, Csúry István, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület helyettes püspöke, Bálint Benczédi Ferenc romániai unitárius püspök, valamint Adorjáni Dezső, a Romániai Magyar Evangélikus-Lutheránus Egyház püspöke. A találkozón az egyházak által elérhető pénzügyi támogatásokról, az egyházi tulajdon visszaszerzéséről valamint a felekezeti oktatás kérdéséről esik szó.

22. Közel tizennyolc ezren vesznek részt az RMDSZ tiltakozó nagygyűlésén. A székelyföldi és erdélyi nép szolidáris a leváltott magyar intézményvezetőkkel, és tiltakozik azon intézkedések ellen, miáltal helytartókat ültetnek a nyakukba, nem hagyják, hogy éljék a maguk életét, nem hagyják, hogy dönthesse a saját dolgaikban. A nagygyűlés Kiáltvány fogad el, amelyet eljuttatnak az Európai Parlament vezetőinek is.

28. Az RMDSZ Kovászna megyei szervezete ilyen módon tiltakozik a magyar intézményvezetők leváltása ellen. *„Ebből az intézményből magyar vezetőt váltottak le”* – hirdeti a prefektúra előtt elhelyezett gyásztábla.

Június

3. A magyar intézményvezetők leváltása elleni tiltakozásul Marosvásárhelyen, az RMDSZ és az EMNT szervezésében tiltakozó nagygyűlésre kerül sor, ahol közel tízezeren vettek részt és kiáltványt fogadtak el.

7. A magyar választók megértették a szolidaritás üzenetét, ezért sikerült az RMDSZ-összefogás listájának közel 9%-os eredményt elérnie az Európai Parlamenti választásokon.

10. Az RMDSZ szenátusi frakciója nem szavazza meg az állampolgársági törvényt módosító 2009/36-os sürgősségi kormányrendeletet, amely Moldova Köztársaság állampolgárainak megkönnyítené a román állampolgárság

megszerzését. Az egyik legfontosabb, egyben megdöbbentő újdonság: az állampolgárság megadása és visszaszerzése mellett, a jogszabály bevezetné az „elismerés” fogalmát is, mintegy elismerve az állampolgári jogfolytonosságot harmadízigen (az eddigi másodfokú leszármazottak jogának elismeréséhez képest) azok esetében, akiknek valaha román állampolgársága volt.

20. A Területi Elnökök Konzultatív Tanácsának (TEKT) ülése Kolozsváron. Napirenden a választási eredmények kiértékelése, valamint a Szövetségi Állandó Tanácsba delegált TEKT-tagok kijelölése szerepel. A tanácskozás résztvevői egyetértettek abban, hogy az RMDSZ indítson saját jelöltet az őszi, államelnöki választásokon.

25. Kolozsvárott ülést tart az RMDSZ és az EMNT által létrehozott Erdélyi Magyar Egyeztető Fórum (EMEF). Az EMEF résztvevői egyetértenek abban, hogy a magyar összefogás eredményes volt, mozgósító erővel hatott az erdélyi magyar közösségre, és lényegesen hozzájárult az Európai Parlamenti választások során elért sikerhez.

26. Marosvásárhelyen ülésezik az RMDSZ Állandó Tanácsa. Napirenden: politikai helyzetelemzés, valamint az államelnök-jelöléssel kapcsolatos döntés meghozatala. A SZÁT Kelemen Hunort javasolja az RMDSZ államelnök-jelöltjének, a kérdésben a Szövetségi Képviselők Tanácsa dönt.

27. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Képviselők Tanácsának ülése. Napirenden: a szövetségi elnök politikai tájékoztatója; az Európai Parlamenti választások kiértékelése; az államelnök-jelöléssel kapcsolatos döntés meghozatala; különfélék. Az SZKT döntése értelmében a Szövetség államelnök-jelöltje Kelemen Hunor.

Július

4. Egész napos rendezvénysorozattal emlékeznek meg Zágonban, Domokos Gézáról és II. Rákóczi Ferencről. Számos közéleti személyiség jelenlétében felavatják a neves író-politikus kopjafáját, valamint a 274 éve elhunyt erdélyi fejedelem szobrát.

10. Szabó Vilmos, a Magyar Külügyminisztérium államtitkára Bukarestbe látogat. Markó Béla, az RMDSZ elnöke a Szövetségi Elnöki Hivatalban fogadja az államtitkárt, aki szerint fontos és természetes, hogy az ősszel, ezúttal Romániában sorra kerülő közös kormányülés napirendjének előkészítésében a két ország kisebbségeinek képviselői részt vegyenek.

Augusztus

13. A Boc-kormány sikertelen gazdaságpolitikájára válaszul az RMDSZ válságkezelő stratégiát tesz közzé és rövid távú intézkedési csomagot javasol.
18. Kelemen Hunor államelnökjelölt a közigazgatási költségek megtakarítására javasolja a prefektusi hivatalok megszüntetését, ugyanis ezekben az intézményekben a Boc-kormány hivatalba lépését követően megkétszereződött a vezető beosztású köztisztviselők száma.
27. Kovászna Megye Tanácsa határozatot fogad el, amelynek értelmében Hargita, Maros és Kovászna megyék közös projekt keretében a három megyét átfogó szociális stratégiát dolgoznak ki.
28. Az együttes román-magyar kormányülés előkészítéséről, a román-magyar, illetve a magyar-magyar viszonyról tárgyalt Bukarestben Markó Béla szövetségi elnök Göncz Kingával, Magyarország külügyminiszterével.

Szeptember

4. Csíkszeredában a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács közös szervezésében a Székelyföldi Önkormányzati Nagygyűlést tartanak. A rendezvényen mintegy ezer polgármester, alpolgármester, helyi és megyei tanácsos vesz részt, jelen vannak az RMDSZ és az EMNT képviselői és tisztségviselői. A nagygyűlés résztvevői elfogadják a *Memorandum Székelyföld sajátos közigazgatási és fejlesztési jogállásáért*, valamint a *Kiáltvány a Székelyföldért* elnevezésű dokumentumokat, amelyekben a jelenlévők hitet tesznek az autonómia mellett, és felhívják Románia és az Európai Unió figyelmét a székelység helyzetére, mindazokra a problémákra, amelyek akadályozzák Székelyföld szerves fejlődését, és veszélyeztetik az évszázadok óta itt élő, a régióban abszolút többséget alkotó magyarok nemzeti közösségként való megmaradását.
8. Constantin Strujan Hargita megyei prefektus a *Cotidianul* országos napilap online kiadásában nyilatkozik a csíkszentkirályi és csíkszentmártoni magyar-roma konfliktusok kapcsán. Vélekedése szerint a székelyföldi magyarság nem csak a romákkal szemben intoleráns, hanem olyan emberfajta, amely a romákon tölti ki bosszúját. Ha mindez nem volna elég, Constantin Strujan még

azt is hozzáfűzi perorációjában, hogy vidéki és tudatlan népség a magyar, szélsőséges alakulatokat táplál, ehhez pedig Magyarországról kap segítséget.

- A képviselőház jóváhagyja Máté András és Kerekes Károly képviselők törvénykezdeményezését, amely az 1940. szeptember 6. és 1945. március 6. között nemzetiségi mivoltuk miatt üldözött személyek jogállását szabályozó kormányrendeletet módosítja. Ennek megfelelően a jogszabály rendelkezései alól eddig kimaradt kategóriák – menekültek és kiutasítottak is – a törvény hatálya alá kerültek, ezáltal egy méltánytalan helyzetet sikerült orvosolni. A tervezet értelmében a végleges és visszavonhatatlan elutasító bírósági határozattal rendelkező személyek újból kérelmet nyújthatnak majd be az őket megillető jogok érvényesítése érdekében.

11. Budapesten ülésezik a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma. A magyar kormány, valamint az országgyűlési pártok képviselői három napirendi pontot vitatnak meg: a Nemzeti Együttműködési Stratégia egyes szakpolitikai kérdései mellett napirendre kerül a magyar kormány határon túli magyarsággal kapcsolatos 2009. évi politikája és a határon túli magyarság aktuális helyzetének vitája a KMKF résztvevő szervezeteinek és az Európai Parlament magyar képviselő csoportjainak jelentései alapján.

18. Marosvásárhelyen ülésezik az RMDSZ Állandó Tanácsa. Napirenden az államelnök-választási kampány és az SZKT-ülés előkészítése. Ezt követően, szintén Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa. Napirendi pontok: az államelnök-választási kampánnyal kapcsolatos teendők megbeszélése és az SZKT-ülés előkészítése.

19. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Képviselők Tanácsa (SZKT). Napirenden: a szövetségi elnök politikai tájékoztatója, az Ügyvezető Elnökség félévi beszámolója és szervezési teendők. A testület elfogadja az egységes háromszéki szervezet létrehozásáról, illetve a Kulturális Autonomia Tanács (KAT) összetételéről szóló határozatokat. Az SZKT ugyanakkor állásfoglalásban ítélte el a kisebbségi jogok mindennemű korlátozását Szlovákiában.

29. Megalakulásának 60. évfordulóját ünnepli az Európai Nemzetiségek Föderális Uniója (FUEN) Brüsszelben, a szervezet jubileumi kongresszusát pedig csütörtökön és pénteken tartják. Az eseményen az RMDSZ-t Winkler Gyula és Sógor Csaba Európai Parlamenti képviselők, valamint Kovács Péter, az RMDSZ ügyvezető alelnöke képviseli. A FUEN elnöke szerint a nemzeti kisebbségek helyzete 2009-ben romlott Európában, egyes államokban visszalépés történt a nemzeti kisebbségek védelméről szóló konvenciók előírásai tekintetében.

Október

10. Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa. Napirenden az időszerű politikai kérdésekkel kapcsolatos tájékoztatás és konzultáció szerepel.

12. Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) által szervezett, Kárpát-medencei magyar kisebbségek helyzetéről és lehetőségeiről szóló konferencián részt vettek a kisebbségi pártok elnökei. Markó Béla kijelentette, fordulóponthoz érkezett a Kárpát-medencei magyar kisebbségi politizálás, ugyanis bár az elmúlt húsz évben Erdélyben, Szlovákiában és Vajdaságban is kisebbségjogi szempontból jelentős eredmények születtek, a nemzetállami megközelítés tekintetében nem sikerült alapvető szemléletváltást előidézni. Le kell bontani a rendkívül elavult és veszedelmes szemléletet.

16. Az RMDSZ továbbra is rendkívül jó megoldásnak tartja Klaus Johannis miniszterelnök-jelöltségét - jelentette ki Markó Béla RMDSZ-elnök. A Szövetség és a nemzeti kisebbségek parlamenti frakciója számára szimbolikus üzenete lenne, különleges jelentőséggel bírna egy nemzeti kisebbséget képviselő miniszterelnök kinevezése. Ha az államfő elfogadná a javaslatot, pozitív üzenetet továbbítana mind a romániai társadalom, mind az Európai Unió irányába, amely ugyanakkor egy mentalitásbeli változást is tükrözne.

23. Felavatják Kolozsváron az 1956-os magyar forradalom emlékművét, ugyanis október 23-a nem állami, hanem nemzeti ünnep, hiszen az 1956-os forradalom és nemzeti szabadságharc nem állt meg Magyarország határainál, hanem átfogta a magyar nemzetet. A Szakáts Béla temesvári szobrász alkotta emlékmű felavatásán részt vesz Markó Béla szövetségi elnök, Szili Katalin, a Magyar Országgyűlés volt elnöke, Szilágyi Mátyás, Magyarország kolozsvári főkonzulja, Dávid Gyula irodalomtörténész, volt '56-os elítelt, Smaranda Enache, a Pro Europa Liga társelnöke, Kántor Lajos, a Kolozsvár Társaság elnöke, László Attila, Kolozs megyei RMDSZ-elnök, valamint számos egyházi és közéleti személyiség.

November

3. Az RMDSZ nem szavazza meg a Lucian Croitoru által összeállított kormányt, és továbbra is támogatja a Klaus Johannist érintő közös ellenzéki javaslatot.

9. Az RMDSZ kitart korábbi álláspontja mellett, és továbbra is támogatja Klaus Johannis miniszterelnöki kinevezését – tájékoztatta Liviu Negoită kijelölt miniszterelnököt hétfő reggeli találkozásjukon Markó Béla szövetségi elnök. Ezt bukaresti ülésén a Szövetségi Állandó Tanács is megerősítette.

11. Balázs Péterrel, Magyarország külügyminiszterével találkozik Borbély László, a román képviselőház külügyi bizottságának elnöke Budapesten. Németh Zsolt, az Országgyűlés külügyi elnökének meghívására Borbély László két napos hivatalos látogatást tesz Budapesten. A román külügyi bizottság részéről a küldöttség tagja még Daniel Oajdea és Carmen Moldovan képviselők. A külügyminiszeri tárgyaláson részt vett Ireny Comaroschi, Románia magyarországi nagykövete, valamint magyar részről a külügyminisztérium két szakállamtikára is. A találkozón a felek hangsúlyozták, hogy a két ország kapcsolata és együttműködése jó, és vannak közös érdekek, amelyeket hatékonyan lehet közösen képviselni: ilyen együttműködési terület a Duna-stratégia kidolgozása.

12. Markó Attila, az Etnikumközi Kapcsolatok Hivatalának államtitkára részt vesz az ENSZ Kisebbségügyi Fórumán Genfben. A második alkalommal megrendezett fórum témája a kisebbségek hatékony politikai részvétele. A Romániában létező kisebbségvédelmi rendszer bemutatása után, Markó Attila hangsúlyozta a kisebbségek arányos politikai képviseletének fontosságát, valamint kitért a kisebbségi önrendelkezés lehetőségeire, a decentralizáció szerepére.

15. Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa. Napirenden: az időszerű politikai kérdésekkel kapcsolatos tájékoztatás, valamint az államelnök-választásra vonatkozó teendők megbeszélése.

18. Borbély László, a képviselőház külügyi bizottságának elnöke hivatalos látogatáson vesz részt Lengyelországban, Andrzej Halicki, a lengyel külügyi bizottság elnökének meghívására. Borbély László a lengyel külügyi bizottság elnökével, a lengyel parlament alelnökével, az európai ügyekért felelős bizottság elnökével, a lengyel külügyminisztérium helyettes államtitkárával és a külügyért felelős elnöki tanácsadóval folytatott megbeszélést. A lengyel külügyi bizottság képviselőivel folytatott tárgyaláson mindkét ország számára fontos témákat érintettek, kihangsúlyozva, hogy meg kell erősíteni az együttműködést a közös fellépés hatékonysága érdekében. Borbély László kiemelte a két ország közötti stratégiai partnerség aláírásának fontosságát, és

elmondta, hamarosan az ennek gyakorlati megvalósulását lehetővé tevő ke-retegyezmények is aláírásra kerülnek.

24. Bukarestben ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa (TEKT). Ezt követően ülésezik a Szövetségi Állandó Tanács (SZÁT). Mindkét ta-nácskozás napirendjén az államelnök-választás első fordulójának kiértékelé-se, valamint az államelnök-választás második fordulójával kapcsolatos kon-zultáció szerepel. A Szövetségi Állandó Tanács támogat egy, a Nemzeti Li-berális Párttal való megállapodás megkötését – jelentette ki Markó Béla szö-vevényi elnök kedden, Bukarestben, a Szövetségi Állandó Tanács és a Terüle-ti Elnökök Konzultatív Tanácsának ülései után. Ezt követően a Nemzeti Liberális Párt és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Együttműködési Megállapodást írnak alá. az elnökválasztás második fordulójában az RMDSZ a Nemzeti Liberális Párttal közösen azt a jelöltet, Mircea Geoană-t támogat-ja, aki kiáll Klaus Johannis mellett.

25. *Környezet – tudatosság* címmel tartják a Sikeres Székelyföld fórunsorozat harmadik rendezvényét. A csíkszeredai megyeházán szervezett konferencia résztvevőit Borboly Csaba, Hargita Megye Tanácsának elnöke köszönti, aki további támogatásáról biztosítja a környezetvédőket.

December

9. Bonnban tartja az Európai Néppárt (EPP) tisztújító kongresszusát, jelen van az RMDSZ küldöttsége is. A Szövetség delegációját Borbély László pa-rlamenti képviselő, az RMDSZ ügyvezető alelnöke vezeti, a küldöttség tagjai Winkler Gyula EP-képviselő, Sógor Csaba EP-képviselő, Frunda György szenátor, Kovács Péter, az RMDSZ ügyvezető alelnöke, Nagy Zsolt külügyi tanácsadó és Kelemen Kálmán, a Kereszténydemokrata Platform elnöke. Az RMDSZ és a Magyar Koalíció Pártjának (MKP) kezdeményezésére az ősho-nos nemzeti kisebbségek jogainak védelmével kapcsolatos politikai nyilatkoza-tot fogad el a kongresszus. A politikai nyilatkozat az őshonos kisebbségeket az európai kultúra, a nemzeti és regionális hagyományok értékössességében védi.

10. Bukarestben ülésezik az RMDSZ Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa. Napirenden: az államelnök-választás második fordulójának elemzése, tájé-koztatás a második forduló után folytatott tárgyalásokról, konzultáció a to-vábbi teendőkkel kapcsolatosan. Az RMDSZ meg akarja őrizni a szoros együttműködést és folyamatos konzultációt a Nemzeti Liberális Párttal, de – felkérés esetén – nyitott más kormányzati megoldások iránt is egyértelmű felté-telek, megfelelő kormányprogram, átlátható parlamenti támogatás mellett.

15. Az RMDSZ egyeztetéseket folytat a Demokrata-Liberális Párttal egy stabil kormányzati többség kialakítása érdekében. Markó Béla szerint a Szövetség opciója is egy PD-L-PNL-RMDSZ kormány létrehozása.

16. Traian Băsescu államelnökkel folytatott szerdai konzultációt követően Markó Béla azt nyilatkozta, hogy a romániai magyarság érdekvédelmi szervezetének jelenléte egy kormánykoalícióban hozzájárulhat az etnikumközi kapcsolatok, a többség és kisebbség viszonyának **javításához**. A magyar közösség, a román-magyar kapcsolatok érdeke, hogy a magyarság a helyi önkormányzati és parlamenti eszközök mellett, kormányzati eszközökkel is részt vehessen ezen kapcsolatok javításában.

18. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Képviselők Tanácsa. Napirenden: a szövetségi elnök politikai tájékoztatója, az államelnök-választási kampány kiértékelése, döntés az RMDSZ választások utáni stratégiájáról. Az SZKT jelentős többséggel, mindössze két ellenszavazattal elfogadta, hogy a Szövetség kormánykoalíciós megállapodást kössön a Demokrata Liberális Párttal.

- A Szövetségi Állandó Tanács a következő személyeket jelölte miniszteri tisztségek betöltésére: miniszterelnök-helyettes: Markó Béla, Művelődési Minisztérium: Kelemen Hunor, Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium: Borbély László, Egészségügyi Minisztérium: Cseke Attila.

22. AZ RMDSZ miniszter-jelöltjei a parlament szakbizottsági meghallgatásain támogatást kaptak. Markó Béla miniszterelnök-helyettesként a kormányban az oktatási, művelődési és kisebbségvédelmi területet felügyeli.

2010

Január

6. A miniszterelnök az RMDSZ javaslatára prefektusokat nevez ki: Dézsi Attila (Hunyad megye), György Ervin (Kovácsna megye), Végh Sándor (Szilágy megye). Alprefektusnak nevezte ki Böndi Gyöngyikét (Máramaros megye), Horváth Levente-Ákost (Arad megye) és Pataki Csabát (Szatmár megye).

8. Marosvásárhelyen ülésezik az EMEF. Az RMDSZ és az EMNT folytatja az együttműködést. Bár vannak véleménykülönbségek, abban egyetértés van

a két szervezet között, hogy keresni kell az együttműködés útjait. A találkozó azért is időszerű volt, mivel a legutóbbi megbeszélés óta az RMDSZ kormányzati szerepet vállalt és kormányprogramot dolgozott ki a PDL-vel közösen. Ennek megfelelően, a tanácskozáson kölcsönös tájékoztatásra került sor.

11. Bukarestben ülésezik az RMDSZ Területi Elnökök Konzultatív Tanácsának ülése. Napirenden: tájékoztatás a kormányzati tevékenységről; a megyei koalíciós együttműködéssel kapcsolatos konzultáció. Az ülést megbeszélés követte a Demokrata Liberális Párt (PDL) vezetőségével és erdélyi megyei elnökeivel. A TEKT-ülést követő nyilatkozatában Markó Béla szövetségi elnök kifejtette, az egyeztető beszélgetésen többek között a két szervezet közötti helyi-megyei szintű együttműködésről volt szó. Fontosnak tartja, hogy megegyezés szülessen a magyar szakemberek jelenlétéről a dekoncentrált intézményekben.

- A Szövetségi Állandó Tanács a következő személyeket jelöli államtitkári tisztségek betöltésére: Regionális Fejlesztési és Turisztikai Minisztérium: Tánzos Barna, Kormányfőtitkár-helyettes: Gáti István, Gazdasági Minisztérium: Borbély Károly, Távközlési és Kommunikációs Minisztérium: Moldován József.

- Új vezetőség az RMDSZ szenátusi frakciója élén. Fekete Szabó András váltja Markó Bélát a frakcióvezetői tisztségben, frakcióvezető-helyettes Gyerkó László, ezt a tisztséget eddig Fekete Szabó András töltötte be. A frakció titkára Bokor Tibor, aki Cseke Attilát váltja ebben a funkcióban.

14. A háromszéki közintézmények kétharmadát magyarok fogják vezetni. Együttműködési megállapodást írtak alá Kovászna megyében az RMDSZ és a PDL között, az egyeztetések eredményeként 35 intézmény közül 24 irányítására magyar kap megbízatást. A tárgyalások kiindulópontját az etnikai arány jelentette, a Háromszéken fennmaradó 10 százalékot - a 65 százaléktól 75 százalékig - a szórványközösségek megerősítése érdekében más megyékben használhatjuk fel, ezt ígérte a Demokrata-Liberális Párt tárgyaló csapata.

15. Emil Boc miniszterelnök aláírta Ladányi László-Zsolt kinevezését Harghita megye prefektusi tisztségébe.

15-16. Az Európai Unió soros elnöki tisztségét betöltő Spanyolország szervezésében Sevilleban tartották az energetikai és környezetvédelmi miniszterek informális találkozóját, melyen részt vett Borbély László környezetvédelmi és erdőgazdálkodási miniszter is. 15-én az energetikai miniszterek találkoztak, másnap pedig a klímaváltozás jegyében tartottak informális megbeszélést.

16. Megalakulásának húszéves évfordulóját ünnepli az RMDSZ. Ez alkalomból ünnepi gálaműsorra kerül sor a Kolozsvári Magyar Operában. Az eseményen a Szövetség vezető tisztségviselői és egykori alapítói mellett nagyszámú meghívott is részt vesz. Az évforduló alkalmából az RMDSZ két kiadványt is megjelentet: a *Húszéves az RMDSZ* című könyv a Szövetség két évtizedes történetét, dokumentumait, programjait, alapszabályzatait, törvénytervezeteit, egykori és mai tisztségviselőinek névjegyzékét foglalja egybe, az *Évek és képek* című fotóalbum pedig közel 700 képen mutatja be az RMDSZ történetét a megalakulástól napjainkig.

- Az RMDSZ Szövetségi Állandó Tanácsa a következő személyeket jelölte államtitkári tisztségek betöltésére: Oktatási és Kutatási Minisztérium: Király András, Külügyminisztérium: Niculescu Tóni.

18. Cseke Attila egészségügyi miniszter látogatása Szatmárnémetiben. A tárca vezető több kórházépületet meglátogatott. A miniszter hangsúlyozta: számít az önkormányzatok aktív részvételére a decentralizációban.

21-22-23. Kelemen Hunor kulturális miniszter a Magyar Kultúra Napjának rendezvényein Csíkszeredában, Kolozsvárott és Székelyhídon volt.. Kölcsey Ferenc 1823. január 22-én véglegesítette a Himnusz szövegét, amely több mint másfél évszázada az összetartozás szimbóluma a világ valamennyi táján élő magyar számára. Ez az alkotói pillanat a rendszerváltás óta hivatalosan is a Magyar Kultúra Napja. A Himnusz ünnepe az értékteremtés ünnepe is – hangsúlyozta a miniszter üzenetében.

22. Kinevezések a kormányban. Újabb RMDSZ-es tisztségviselők kinevezéséről szóló miniszterelnöki határozatok jelentek meg a Hivatalos Közlönyben. Ennek értelmében Moldován József a Kommunikáció és Információs Társadalom Minisztériumának, Borbély Károly pedig a Gazdasági Minisztérium államtitkára. A miniszterelnök aláírta Tánzos Barna államtitkári kinevezését a Regionális Fejlesztési és Turisztikai Minisztériumba. Szintén határozat született Nagy Zoltán államtitkári kinevezéséről Markó Béla miniszterelnök-helyettes kabinetjébe, ugyanitt Pásztor Gabriella államtanácsosi tisztséget fog betölteni.

25. Kelemen Hunort, saját kérésére, az Állandó Tanács felfüggesztette ügyvezető elnöki tisztségéből arra az időre, amíg miniszterként tevékenykedik. Kelemen Hunor ügyvezető elnöki tisztségét megtartja, de az ezzel járó teendőket ebben az időszakban nem gyakorolja. A Szövetségi Állandó Tanács a

szövetségi elnök javaslatára Takács Csabát bízta meg az ügyvezető elnöki teendők ellátásával.

- A Szövetségi Állandó Tanács Haschi Andrászt államtitkári tisztség betöltésére jelölte a Mezőgazdasági Minisztériumban.

26. Bajnai Gordon magyar miniszterelnök Budapesten fogadta Markó Bélát, az RMDSZ elnökét és Kelemen Hunor ügyvezető elnököt. A találkozón az RMDSZ vezetői tájékoztatták a magyar miniszterelnököt az RMDSZ kormányzati szerepvállalásáról és a Szövetség kormányzati prioritásairól. A megbeszélésen a gazdasági válságkezeléssel kapcsolatos kérdésekről is szó volt. Markó Béla szövetségi elnök elmondta, az RMDSZ fontosnak tartja a magyar kormány válságkezelési tapasztalatait, valamint az ezzel kapcsolatos konzultációt is.

- A Szövetség két vezetője kedden Kiss Péter kancellária-miniszterrel is megbeszélést folytatott. A találkozón a kölcsönös tájékoztatás mellett az Európai Unió jövő évben esedékes magyar elnökségére való felkészülés teendőiről, ennek prioritásairól, valamint Románia és Magyarország közös fejlesztési programjairól volt szó.

27. Kelemen Hunor kulturális tárcavezető találkozója Füzes Oszkárral, a Magyar Köztársaság romániai nagykövetével, valamint Bretter Zoltánnal, a Bukaresti Magyar Kulturális Központ igazgatójával és dr. Balázs Áron sajtóattaséval. A műemlékvédelem, a kulturális, kortárs irodalmi és műfordítói csereprogramok terén szeretne szorosabb együttműködést Románia és Magyarország kulturális intézményei között Kelemen Hunor.

28. Közös kulturális, oktatási és tudományos programok lebonyolításának céljából, Hunyad megye és Kovászna megye közt írásos megállapodás születik. Az ehhez szükséges döntést Kovászna Megye Tanácsa január 28-i rendes ülésén fogadta el.

- Folytatódik az RMDSZ-es tisztségviselők kinevezése: Gáti István kormányfőtitkár-helyettes, államtitkári rangban, Asztalos Csaba államtanácsos Markó Béla miniszterelnök-helyettes kabinetjében.

29. Emil Boc miniszterelnök aláírta Székely Levente prefektusi kinevezését Vaslui megyébe, illetve Ambrus Károly alprefektusi kinevezését Brassó megyébe.

31. Szövetségi Állandó Tanács megerősítette Markó Attilát az Etnikumközi Kapcsolatok Hivatalában betöltött államtitkári tisztségében, illetve Dáné Károlyt az Országos Tankönyvkiadóban betöltött vezérigazgatói tisztségében.

ben. A Szövetségi Állandó Tanács határozott az alábbi jelölésekről: Sztankovszky Attilát jelölte a Vetőmagok Minőségét Felügyelő Központi Laboratórium vezérigazgatói tisztségének betöltésére, Dávid Csabát jelölte a Román Országos Vízügyi Hatóság vezérigazgatói tisztségének betöltésére, Varga Gábort jelölte az Állami Találmányi és Védjegy Hivatal vezérigazgatói tisztségének betöltésére, Tanács Ladányi Árpád Csabát jelölte az Országos Pénzügyőrség vezérigazgatói tisztségének betöltésére.

Február

1. Új vezetőséget választott az RMDSZ képviselőházi frakciója. A döntés értelmében a frakcióvezetői tisztségben Márton Árpádot Olosz Gergely váltja. Frakcióvezető-helyettesek: Erdei D. István és Máté András Levente, a frakció titkára változatlanul Derzsi Ákos.
2. Korodi Attila, Hargita megyei parlamenti képviselő tölti be a Képviselőház Külügyi Bizottságának elnöki tisztségét.
5. Emil Boc miniszterelnök kinevezi Sarkadi Zsolt Csabát Bihar megye alprefektusi tisztségébe.
6. A Szövetségi Állandó Tanács határozott az alábbi jelölésekről: Nagy Mihályt jelölte az Országos Levéltár vezérigazgatói tisztségének betöltésére. Kocsis Andrást jelölte az Állatnemesítési és Szaporítási Országos Ügynökség vezérigazgatói tisztségének betöltésére, Nagy Józsefet jelölte az Országos Környezetvédelmi Ügynökség elnöki tisztségének betöltésére, Kovásznai Sándort jelölte a Romániai Hagyományos és Környezetbarát Termékek Országos Hivatala vezérigazgatói tisztségének betöltésére, Gombos Csabát jelölte a Tarom Légitársaság vezérigazgatói tisztségének betöltésére.
9. Markó Attila kisebbségügyi államtitkár hivatalában fogadja a svájci Bővítési Alap vezetőségének küldöttségét. A Bővítési Alapot Svájc az Európai Unióhoz 2004 után csatlakozott országok támogatására hozta létre, és a 2010-ben Romániában is beinduló országos programkeret a következő 5 év során 181 millió svájci frank bevételt jelenthet a hazai költségvetésnek. Ebből a pénzalapból várhatóan közel 10 millió svájci frankot első ízben kisebbségi programokra különítenek el, amelyek egyrészt a roma közösségek oktatási és egészségügyi helyzetét, másrészt pedig a vegyes lakosságú helyi közösségek kohézióját célozzák.

12. Marosvásárhelyen tanácskoznak a romániai magyar nyelvű oktatásért felelős országos és megyei vezetők. Részt vesznek a kormányban, a parlamentben, az Ügyvezető Elnökségen dolgozó magyar oktatási szakemberek és a megyei tanfelügyelőségek anyanyelvű oktatásért felelős tisztségviselői, illetve a megyei tanácsok magyar elnökei.

- Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa. Napirenden: tájékoztatás a kormánykoalíciós tárgyalásokról; az SZKT ülésének előkészítése.

13. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Képviselők Tanácsa (SZKT). Napirenden: a szövetségi elnök politikai tájékoztatója; beszámoló az országos és megyei koalíciós együttműködésről; a megbízott ügyvezető elnök megerősítése; különfélek.

15. Ünnepeles keretek között kezdi együttműködését a Székelyföld–Szórvány Partnerségen belül Háromszék és Hunyad megye. A két térség együttműködési szerződésének aláírására kerül sor Déván, a Téglás Gábor Iskolaközpontban. A dokumentumot Tamás Sándor, Kovászna Megye Tanácsának elnöke, Antal Árpád András, Sepsiszentgyörgy polgármestere és Winkler Gyula, az RMDSZ EP-képviselője, Hunyad megyei elnöke látja el kézjeggyel.

16. Emil Boc miniszterelnök aláírja Nagy József kinevezését az Országos Környezetvédelmi Ügynökség elnöki tisztségébe, államtitkári rangban. Az ügynökség a Környezetvédelmi Minisztérium alárendeltségébe tartozik.

18. Először ülésezett a Kós Károly Akadémia kuratóriuma, Kolozsváron, az Ügyvezető Elnökség székházában. A kuratóriumi tagok elkészítették a 2010-es év előzetes tevékenységi tervét. A testület Kovács Pétert, az RMDSZ területekért felelős ügyvezető alelnökét nevezte ki az alapítvány menedzserigazgatójának.

19. Felavatják Bukarestben a Magyar Kulturális Intézet új székházát. Az eseményen részt vesz dr. Hiller István magyar oktatási és kulturális miniszter, valamint Kelemen Hunor kulturális és örökségvédelmi miniszter. A két miniszter a Kulturális és Örökségvédelmi Minisztériumban tartott munkamegbeszélésen megegyezett Románia és Magyarország 2008-ban lejárt együttműködési megállapodásának felújításában és kulturális munkatervvel való kibővítésében. A megállapodás szövegét közös munkacsoport dolgozza ki, és az év második felében tervezik aláírni.

20. Marosvásárhelyen ülésezik az Erdélyi Magyar Egyeztető Fórum (EMEF). Döntés születik arról, hogy a testületet alkotó szervezetek együtt dolgoznak az oktatási, a kisebbségi, valamint a gazdasági fejlesztési régiók átszervezésére vonatkozó törvénytervezeten.

24. Emil Boc miniszterelnök, Borbély László környezetvédelmi miniszterrel, Teodor Baconschi külügyminiszterrel, valamint Adriean Videanu gazdasági és kereskedelmi miniszterrel részt vesznek a Budapesten megrendezett visegrádi országok kibővített csúcstalálkozóján. A román kormányküldöttséget fogadja Sólyom László köztársasági elnök. A találkozón egyet értettek abban, hogy a kisebbségi kérdés és ezen belül a romániai magyarság kérdése kiemelten fontos. Sólyom László kihangsúlyozta, hogy Székelyföld egy külön entitás, külön hagyományokkal, melyet tiszteletben kell tartani és támogatni kell. Verespatak kérdésében Sólyom László elmondta: Magyarországot a 2000-es tiszai ciánszennyezés óta aggasztja a cián használata. Emil Boc kormányfő válaszában kiemelte: Romániában is érzékeny kérdés a ciánalapú kitermelés, éppen ezért a kormány nem tesz olyan lépéseket Verespatak ügyében, ami ütközne az Európai Unió törvényeivel és környezetvédelmi károkat okozna. A romániai kormányküldöttség Orbán Viktorral, a Fidesz elnökével, majd Bajnai Gordon kormányfővel is találkozott. Emil Boc kormányfő arról biztosította Bajnai Gordont, hogy a román parlament előreláthatólag júniusig megszavazza a kisebbségi törvényt.

25-26. Korodi Attila parlamenti képviselő, a román parlament külügyi bizottságának elnöke részt vesz az európai uniós tagállamok parlamenti külügyi bizottságai elnökeinek madridi találkozóján. A bizottsági elnökök többek között az Unió spanyol elnökségének célkitűzéseiről, az Európai Unió és Latin-Amerika közötti együttműködésről, a Mediterrán Egyezményről, valamint regionális programokról és intézményekről tárgyalnak.

26. Szabó Imre magyar környezetvédelmi és vízügyi miniszter hivatalában fogadja Borbély Lászlót, Románia környezetvédelmi és erdészeti miniszterét, aki a Duna Csúcstalálkozóra érkezett Budapestre. A találkozón a kétoldalú együttműködés főbb témáiról, köztük a verespataki és nagybányai aranykitermelési tervek környezeti vizsgálatáról tárgyaltak.

Március

2. Emil Boc miniszterelnök Veress Ödön Pétert állami főfelügyelővé, az Állami Építkezési Felügyelőség vezetőtanácsának elnökévé nevezte ki.

3. A Meridián Országos Szakszervezeti Szövetség képviselőivel találkoznak az RMDSZ szenátusi és képviselőházi frakciónak vezetői, amelyen részt vesz Borbély László környezetvédelmi és erdőgazdálkodási miniszter is. A napirendi pontok között szerepel a hadügy, a vasúti közlekedés, a bányászat, az erdészet és környezetvédelem, a vízgazdálkodás, a közszolgálati televíziók helyzete, az egészségügy, valamint a nyugdíjtörvény tervezetről és az egységes bérezésről szóló törvény fontossága is. A szakszervezeti vezetők szerint az RMDSZ mindig együttműködő szándékkal viszonyult a szakszervezetek problémáihoz.

- Emil Boc miniszterelnök Széll Lőrinczet kinevezi az Országos Sport és Ifjúsági Hatóság alelnökévé.

4. Hargita, Kovászna és Maros megyék közös standja a budapesti Hungexpón. Az önkormányzatok azon dolgoznak együtt csaknem két éve, hogy a Székelyföld térségének közös történelmi-kulturális örökségére sikeres gazdasági-turisztikai fejlesztést alapozzon. A térség vállalkozói a román főváros után Budapesten is bemutatkozhatnak, immár nemzetközi szinten, ami kiváló lehetőség arra, hogy más országok képviselői is hírt kapjanak a Székelyföldről, és az felkerüljön turisztikai térképükre.

- Az Európai Parlament kisebbségi frakcióközi csoportja (Őshonos Kisebbségek, Nemzeti Közösségek és Nyelvek Intergroup) szerdai, brüsszeli rendkívüli ülésén az európai kisebbségi írott sajtó kérdéskörével foglalkozott. A tanácskozáson jelen voltak a MIDAS (Kisebbségi és Regionális Nyelvű Napilapok Európai Egyesülete) vezetőségének tagjai, akik bemutatták azokat a nehézségeket, amelyekkel a kisebbségi lapkiadók szembesülnek. A MIDAS tíz éves múltra visszatekintő civil szervezet, amely jelenleg 14 országban, 13 nyelven megjelenő mintegy 30 kisebbségi napilapot egyesít. A MIDAS-nak Romániából a kolozsvári Szabadság és a Nagyváradon szerkesztett Bihari Napló a tagja. A tanácskozáson jelen volt és felszólalt Winkler Gyula EP-képviselő.

5. A romániai magyar nyelvű líceumok igazgatóinak és aligazgatóinak tanácskozását tartják Marosvásárhelyen. A tanácskozás napirendjén az új tanügyi törvénytervezet megvitatása, a tanügyi reform és a normatív finanszírozási rendszer összefüggéseinek elemzése, a romániai magyar nyelvű oktatás mai helyzetének kiértékelése szerepel. A szakmai értekezleten részt vesz Markó Béla RMDSZ-elnök, Lakatos András oktatási kérdésekért felelős ügyvezető alelnök, Király András, az Oktatási, Kutatási, Ifjúsági és Sportminisztérium államtitkára, Bokor Tibor szenátor, a Szenátus oktatási, tudo-

mány, ifjúsági és sport bizottságának tagja, Pásztor Gabriella oktatásügyi államtanácsos.

- Kézdiszentkatolna polgármesterének felajánlására, közel hat tonna krumpelit szállítottak Hunyad megyébe, Dévára. Háromszék és Hunyad megye képviselői nemrég megyeközi együttműködési szerződést írtak alá, azzal a céllal, hogy Székelyföld és a szórvány közti kapcsolatokat erősítsék. A kulturális programok mellett a krumpli adomány is nagy segítségnek bizonyult. Ebből a szállítmányból a Böjte Csaba vezette *Dévai Szent Ferenc Alapítvány* és a dévai *Téglás Gábor Iskolaközpont* részesült. Az alapítvány Erdély-szerzte közel kétezer gyermeket nevel, negyven intézményből álló hálózatában, az oktatási intézmény pedig Hunyad megye egyetlen önálló magyar tanintézménye, amely számos gyerek számára biztosít bentlakást, ellátást.

11. Markó Béla, az RMDSZ elnöke kéri az 1990-es, véres marosvásárhelyi eseményekre vonatkozó minden dosszié, dokumentum titkosításának feloldását.

12. Emil Boc miniszterelnök Varga Gábort kinevezi az Állami Találmányi és Védjegy hivatal vezérigazgatói tisztségébe. Varga Gábor 1998-tól 2009 márciusáig vezette az intézményt, azután ugyanott tanácsosként tevékenykedett.

14. Kossuth-szobrot avatnak Havadon. A Maros megyei településen több száz résztvevő jelenlétében leplezik le a forradalmár-politikus Hunyadi László marosvásárhelyi képzőművész által készített mellszobrát. Az eseményen az RMDSZ elnöke mellett jelen van többek között dr. Kelemen Atilla, az RMDSZ Maros megyei szervezetének elnöke, Szabó Árpád, a Maros Megyei Tanács alelnöke, Kerekes Károly képviselő.

15. Borbély László környezetvédelmi és erdészeti miniszter a Környezetvédelmi Tanács európai uniós ülésén vesz részt Brüsszelben. A tanácskozás napirendjén a klímaváltozással kapcsolatos nemzetközi tanácskozások következtetéseinek megbeszélése szerepel.

17. Közel százötven ember jelenlétében nyitják meg Strasbourgban, a Helyi és Regionális Választottak Kongresszusának (CLRA) tavaszi ülészakán a Háromszéket bemutató és promováló kiállítást. A különböző európai városokat és régiókat képviselő önkormányzati vezetők, politikusok és a sajtó képviselői érdeklődve figyelik az installációt, a házat, amely mind formájában, mind pedig struktúrájában egyedi és újszerű standkonceptiót jelent. Háromszék önkormányzata márciusban az Európa Tanács székházában, a

Hemicycle előtti téren mutatja be a *Kovászna, egyszerűen eredeti* címet viselő megyét promováló standját. Demeter János, Kovászna Megye Tanácsának alelnöke 3 évvel ezelőtt kezdeményezte a megyebemutakozót.

23. Kihelyezett elnökségi ülést tart a Magyar Ifjúsági Értekezlet elnöksége Brüsszelben. A Winkler Gyula EP-képviselő meghívására erdélyi magyar újságírócsoporttal együtt Brüsszelbe érkező elnökségi tagok kedden délelőtt meglátogatják az Európai Parlamentet, majd 14 órától kerül sor a kihelyezett elnökségi ülésre. A megbeszélések témái: az EU készülő Európa 2020 stratégiája, a MIÉRT idei szövevényakciói, a képviselői iroda és az ifjúsági szervezetek együttműködése. A Magyar Ifjúsági Értekezlet (MIÉRT), a romániai magyar ifjúsági közösség szervezeteinek és helyi képviseleti testületeinek köz-képviseleti és érdekegyeztető társulása, 2002-ben alakult, jelenleg 230 tag-szervezete van.

- Maros, Hargita és Kovászna megye – az évszázadok óta Székelyföldként számon tartott régió – magyar nemzetiségű lakosságának képviselőiként Kelemen Hunor (Hargita megye), Antal István (Hargita megye), Pál Árpád (Hargita megye), Kelemen Atilla (Maros megye), Kerekes Károly (Maros megye), Olosz Gergely (Kovászna megye), Márton Árpád (Kovászna megye) honatyák közösen tiltakoznak a Szociáldemokrata Párt elnökének, Victor Pontának, a három megye román képviselői által szervezet nagygyűlésen elhangzott beszédére reagálva, ahol a pártelnök kifejtette, hogy számára a Székelyföld nem létezik. Románia különböző elismert területeinek (régiónak) elnevezése létezik bárki akarata ellenére is. Ilyen értelemben van: Fogarasföld, Barcaság, Hátszeg, Mócvidék, Bánság, Körösvidék, Máramaros, Bukovina, Dobrudzsa, Munténia, Olténia. Ekként a Székelyföld is olyan realitás, ezek az idők végezetéig létezni fognak.

25. A magyar felsőoktatási intézmények vezetőivel találkoznak Kolozsvárott a Szövetség oktatási szakemberei. A tanácskozáson megvitatják az új tanügyi törvénytervezet felsőoktatásra vonatkozó részeit. Az ülésen részt vesz Markó Béla szövetségi elnök, miniszterelnök-helyettes. Az RMDSZ jónak tartja az új oktatási törvénytervezetet, amelyben benne van egy mélyreható reform lehetősége, és a magyar nyelvű oktatás szempontjából is fontos rendelkezéseket tartalmaz, de több pontjában további tisztázására van szükség – jelentette ki Markó Béla miniszterelnök-helyettes csütörtökön, Kolozsváron a magyar felsőoktatási szakemberekkel folytatott megbeszélést megelőzően. Az RMDSZ szakértői, politikusai folytatják a konzultációt az új oktatási törvénytervezetről: a megyei tanfelügyelőkkel, magyar középiskolai vezetőkkel és egyházakkal lezajlott megbeszélések után, csütörtökön a magyar felsőoktatási intézményvezetőkkel, szakemberekkel tekintették át a kormány által első

olvasatban elfogadott új tervezet rendelkezéseit. A tervezetben a közoktatással kapcsolatos rendelkezések kielégítő keretet adnak, természetesen még sok mindent finomítani kell, ahogyan a felsőoktatással kapcsolatban is. Például a törvény biztosítja azt, hogy multikulturális egyetemeken külön karok, tanszékek keretében működjön az anyanyelvű oktatás, de itt további tisztázásra van szükség – állítja Markó Béla.

31. Magyar bírák a román parlamentben. Tanulmányút keretében magyar bírákból álló küldöttség érkezik Bukarestbe, az út célja a román igazságszolgáltatás gyakorlati területeinek megfigyelése. A delegáció tagjai között vannak szegedi, nyírbátori, kiskunhalasi, mosonmagyaróvári bírák, valamint a magyar Legfelsőbb Bíróság és a budapesti Fővárosi Bíróság néhány legfelsőbb tagja is. A tanulmányút keretében a küldöttség találkozik az RMDSZ szenátoraival és képviselőivel is.

Április

1. *Anyanyelvhasználat a közintézményekben* címmel szervez konferenciát a Hargita Megyei Tanács. Az eseményen önkormányzati- és intézményvezetők, illetve parlamenti képviselők jelenlétében taglalják, hogy a helyi közigazgatásban milyen mértékben biztosítják a kisebbségi nyelvi jogok érvényesülésének feltételeit.

- Mihail Dumitru mezőgazdasági és vidékfejlesztési miniszter kinevezi Kocsis Andrászt az Állatnemesítési és Szaporítási Országos Ügynökség vezérigazgatói tisztségébe.

5. Súlyosan bántalmaztak több szászmedgyesi magyar fiataalt, akik RMDSZ-rendezvényen vettek részt. Az ifjúsági összejövetelnek otthont adó medgyesi székházban 20 óra körül több ismeretlen jelent meg, akik a szervezők többszöri felszólítása ellenére sem voltak hajlandóak távozni, mi több, verbálisan és tettelesen is bántalmazták a magyar fiatalokat.

9. Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa (TEKT). Napirenden: tájékoztatás a kormányzati tevékenységről és a kormánykoalíciós együttműködésről; az Ügyvezető Elnökség tájékoztatója szervezetépítési kérdésekről.

14. Az RMDSZ kezdeményezésére 37 helyet különítenek el magyar anyanyelvű román állampolgárok számára az Al. Ioan Cuza Rendőrákadémián a 2010/2011-es tanévre.

15. Bosznia-hercegovinai küldöttséget fogadnak a román-bosnyák parlamenti baráti kör tagjai szerda délután. A baráti kör elnöke, Fekete Szabó András-Levente RMDSZ-es szenátor köszönti a delegáció tagjait, többek között a bosnyák Biztonsági és Védelmi Bizottság elnökét, egyben a delegáció vezetőjét, Branko Zrno-t. A találkozón tárgyalnak a román-bosnyák együttműködéséről, Fekete Szabó András ugyanakkor úgy vélekedik, a két ország gazdasági kapcsolatai még nem eléggé hatékonyak.

16. Marosvásárhelyen ülésezik a XXI. Magyar-Román Vízügyi Vegyes Bizottság, részt vesznek Dan Cărlan román és Kóthay László magyar kormányfő meghatalmazott, valamint a Román Vízügyi Hatóság és az Országos Talajjavítási Hatóság képviselői. A vegyes bizottság napirendjén árvízvédelemmel, vízminőséggel, időjárás-jelentéssel, környezetszennyezéssel kapcsolatos problémák, lehetséges megoldások, valamint az eddigi együttműködés során elért eredmények szerepeltek. Borbély László miniszter eseményzáró beszédében a további szoros együttműködés fontosságáról szól.

19. Egész napos rendezvénysorozattal ünnepli Kolozsváron megalapításának százhuszonötödik évfordulóját az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE). A közgyűlésen részt vesz Markó Béla szövetségi elnök is, aki ünnepi beszédében sikertörténetnek nevezi az EMKE 1991-es újralakulása óta kifejtett tevékenységét, mert bebizonyította, hogy képes felépíteni mindazt, amit mások leromboltak.

21. A román kormány által elfogadott alkotmánymódosító javaslatba az RMDSZ javaslatára bekerült egy fontos módosítás a kisebbségi jogokkal kapcsolatosan: „Az állami hatóságok konzultálnak a kisebbségekhez tartozó állampolgárok szervezeteivel mindazon döntésekben, amelyek az etnikai, kulturális és vallási identitás megőrzésére, fejlesztésére és kifejezésére vonatkoznak.” Az RMDSZ közleményben reagál az államfőnek elküldött tervezetre: szükségesnek tartja a jelenlegi parlamenti rendszer mélyreható átalakítását, de a megoldást továbbra is egy valós kétkamarás rendszerben látja.

- Az államelnök vagy nem ismeri a magyar kisebbség helyzetét, vagy nem akarja, hogy ennek a közösségnek parlamenti képviselője legyen – mondta keddi parlamenti felszólalásában Márton Árpád képviselő, Traian Băsescu államfő azon kijelentését kommentálva, mely szerint 10%-ra emelné a parlamenti bejutási küszöböt.

24. Marosvásárhelyen szervezik meg az RMDSZ országos önkormányzati találkozóját. A találkozón részt vesznek az RMDSZ vezetői, megyei, területi

szervezeteinek elnökei, megyei tanácselnökei és alelnökei, polgármesterei, az Országos Önkormányzati Tanács (OÖT) tagjai valamint kormányzati tisztségviselői. A rendezvény célja a Szövetség polgármestereinek tájékoztatása a kormányprogramba foglalt decentralizációs folyamatokról, továbbá az, hogy az önkormányzati tisztségviselők fogalmazzák meg véleményeiket ebben a rendkívül fontos témakörben.

26. Az Országos Diszkriminációellenes Tanács kollégiuma egyhangúan választotta meg Asztalos Csabát az intézmény elnökévé. A mandátum 5 évre szól, Asztalos Csaba 2005 februárja és 2009 augusztusa között ugyanezt a tisztséget töltötte be.

- Frunda György szenátort újraválasztják az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése európai néppárti csoportjának (EPP/CD) alelnökévé. A közgyűlés legnagyobb csoportja az Európai Néppárté, 210 tagot számlál és 14 alelnöke van.

28. Emil Boc miniszterelnök kinevezi az RMDSZ által javasolt Kálmán Zoltánt Argeş megye alprefektusi tisztségébe.

30. Emil Boc miniszterelnök Csutak-Nagy Lászlót kinevezi az Országos Állategészségügyi és Élelmiszerbiztonsági Hatóság alelnökévé, államtitkár-helyettesi rangban.

Május

4. Írásban kért magyarázatot Vasile Blaga belügyminisztertől Albert Álmos Kovászna megyei RMDSZ-szenátor. Az előjáró azért intézte kérdését a belügyminiszterhez, mivel semmilyen eljárás nem indult a csendőrök ellen, akik súlyosan bántalmaztak két ünneplő fiataalt a Szent György-napokon. Április 24-ére virradólag több csendőr előbb az utcán, majd a csendőrség székházán vert meg brutálisan két gidófalvi fiataalt. Az esetről jegyzőkönyv nem készült, sőt, 10 nap alatt semmilyen előrelépés sem történt a két áldozat ügyében.

5. Január 11. a Fotóművészet Napja Romániában – jelentette be Kelemen Hunor kulturális és örökségvédelmi miniszter a kormány ülését követően. Ez a nap Szathmáry Pap Károly fotóművész születésnapja, aki 1812-ben született Kolozsváron, ő a világ első hadifényképésze.

- Markó Attila kisebbségügyi államtitkár találkozott a Romániában élő kisebbségek anyaországainak nagyköveteivel. A találkozó egy rendezvénysorozat első része kíván lenni, melynek célja a folyamatos kapcsolattartás, a köl-

csönös tájékoztatás és információcsere minden olyan kérdésben, amely az itt élő kisebbségi közösségeket érinti.

6. A Kovászna Megyei Tanács dísztermében zajlik a *Sikeres Székelyföld* elnevezésű konferencia, napirenden a székelyföldi közoktatás, az iskolapolitika témakörén belül elsősorban a várható decentralizációs folyamat.

8. Tíz éves a Csángó Oktatási Program. Elindításakor sokan kételkedve fogadták, hogy a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége moldvai csángó falvakban magyar nyelvű oktatási tevékenységek szervezését kezdeményezte. A Csángó Oktatási Program azóta több ezer fiatal számára teremtette meg az anyanyelv ápolásának lehetőségét. Az elmúlt tíz évre Gyimesközéplokon jubileumi ünnepségen emlékeztek.

10. Az RMDSZ támogatja a kormány Nemzetközi Valutaalappal kötött megállapodásának alapelveit, ugyanakkor úgy véli, ezek gyakorlatba ültetése csak akkor lehet hatékony, ha az elkövetkező időszakban mélyreható gazdasági reformok is történnek – vonta le a következtetést hétfői, bukaresti ülésén az RMDSZ Szövetségi Állandó Tanácsa. A testület úgy döntött, hogy az RMDSZ is gazdasági reformjavaslatokat fog kidolgozni.

- Kovászna, Hunyad és Hargita megyei tisztségviselők, illetve szórványszakemberek jelenlétében szórványtanácskozás zajlik Sepsiszentgyörgyön. Demeter László megyei tanácsos a szórványprogram Kovászna megyei koordinátora kifejtette: a továbbiakban egy olyan civil szervezetet szeretnének létrehozni, amely a későbbiekben az erdélyi magyar–magyar kapcsolatokért, programokért felel. Nemes Előd önkormányzati referens a szórványprogram ernyője alatt zajlott találkozóról, kulturális programokról tartott rövid ismertetőt: az eddigi rendezvényeken iskolás és nyugdíjas korúak is találkozhattak. Hasonló eredményekről számolt be a Hargita és Beszterce-Naszód, illetve Hargita és Temes megyék közti kapcsolatot koordináló Zonda Erika, aki elmondta: mindkét megye hangsúlyt fektetett arra, hogy magyar nyelvű előadásokat, kulturális programokat és tevékenységeket mutassanak be, hiszen a szórványban élőknek ilyenekben csak ritkán van része.

11. Mihail Dumitru mezőgazdasági miniszter Incze Zoltánt kinevezi az Országos Talajjavító Hatóság vezérigazgatójává.

18. Születésének napján, május 18-án emlékszobát avattak Zágonban Domokos Géza tiszteletére. A Mikes-Szentkereszty kúriában található állandó kiállítás a közéleti személyiség sokrétű munkásságát, életét illusztrálja fényképekkel, korabeli plakátokkal.

19. Mihai Şeitan munkaügyi miniszter kinevezi Debreczeni Hajnalt az Országos Család- és Gyerekjogvédelmi Hatóság alelnökévé.

20. A képviselőház plénuma 181 szavazattal, 95 ellenszavazat mellett jóváhagyta a Kormány által benyújtott oktatási törvényt. A kisebbségi oktatás tekintetében számos előrelépést tartalmazó jogszabály hétfő óta tartó vitáján különösen annak 37. cikkelye keltett indulatokat. Az említett cikkely értelmében a román nyelvet és irodalmat speciális tanterv és tankönyv alapján fogják oktatni, a vizsgáztatás és számonkérés is ezen tanmenet alapján történik majd. Románia földrajza és a románok történelme tantárgyak oktatása anyanyelven fog megvalósulni, ami sok év sikertelen kísérlete után az egyik legkomolyabb eredménynek tekinthető.

Június

6. A Kárpát-medencei magyar közösségeknek érdeke az, hogy a Magyar Kóalíció Pártja (MKP) jól szerepeljen a szlovákiai parlamenti választásokon, és egy erős magyar képviselőt tudjanak a parlamentbe küldeni, és ha lehet, akkor a kormányban is részt vegyenek – jelentette ki Markó Béla Pozsonyban, azt követően, hogy megbeszélést folytatott Csáky Pállal, az MKP elnökével, valamint a szlovákiai magyar szervezet több, vezető tisztségviselőjével. - Markó Béla RMD SZ-elnök Budapesten Lomniczi Zoltánnal, az Emberi Méltóság Tanácsának elnökével, valamint Szunai Miklós ügyvezető igazgatóval találkozik. Az EMT székhelyén lezajlott találkozón a további szoros együttműködésről, az oktatásról és a magyar nyelv határon túli használatáról folytatnak megbeszélést.

9. Markó Béla miniszterelnök-helyettes hivatalában fogadta Németh Zsolt magyar külügyi államtitkárt. A miniszterelnök-helyettes gratulált az államtitkárnak tisztségébe való kinevezéséhez. Markó Béla a két kormány jövőbeni együttműködéséről tárgyalt Németh Zsolttal, valamint tájékoztatta a román kormány legújabb intézkedéseiről, beleértve a decentralizáció folyamatát.

10. Az RMD SZ Szabadelvű Köre sajtóközleményben tiltakozik amiatt, hogy a „Jobbik szélsőjobboldali magyar párt egyik európai parlamenti képviselője parlamenti irodát nyitott Marosvásárhelyen.” Úgy ítélik meg, hogy Szegedi Csanád irodájának a jelenléte, nemhogy segítené, hanem egyenesen akadályozni fogja az erdélyi magyarok, és ezen belül a székelyek bármilyen nemű autonómiatörekvését.

11. Megjelenik a Hivatalos Közlönyben az egészségügyi decentralizációs törvénycsomag. A jogszabályok publikálása zárja le azt a folyamatot, amelynek nyomán az Egészségügyi Minisztérium kötelékébe tartozó 435 kórház közül 373-nak az irányítása átkerül a helyi vagy megyei önkormányzatokhoz. Az átadás a szaktárca és az önkormányzatok közötti szerződéssel történik, július 1-jéig, a keretszerződés szövegét tartalmazó rendeletet aláírta Cseke Attila miniszter.

17. Markó Béla miniszterelnök-helyettes meghívására, hivatalos látogatásra érkezik Romániába Semjén Zsolt magyar miniszterelnök-helyettes. A látogatás keretében, Semjén Zsolt Traian Băsescu államfővel, Emil Boc miniszterelnökkel, Elena Udrea turisztikai és regionális fejlesztési miniszterrel, valamint Daniel pátriárkával, a Román Ortodox Egyház vezetőjével is találkozik. A magyar kormányfő-helyettes 18-19-én Kovászna, Kolozs és Fehér megyében tesz látogatást, ahol megbeszélést folytat a helyi önkormányzatok, valamint a magyar történelmi egyházak képviselőivel. Kolozsváron az Erdélyi Magyar Egyeztető Fórum (EMEF) tagjaival találkozik a magyar kormány miniszterelnök-helyettese.

20. Kolozsváron ülésezik az Erdélyi Magyar Egyeztető Fórum. Az RMDSZ és az EMNT közös fórumának meghívott vendége Semjén Zsolt, a Magyar Köztársaság miniszterelnök-helyettese. A magyar kormány nemzetpolitikai kérdésekért felelős vezető politikusa Kolozsváron tájékoztatta az EMEF résztvevőit a magyar kormány támogatáspolitikai elképzeléseiről. Jelezte, hogy várhatóan júliusban újból összehívják a Magyar Állandó Értekezletet (MAÉRT), amely új lendületet adhat a magyar-magyar párbeszédnek.

29. Hivatalos látogatáson Bukarestben tartózkodik Martonyi János magyar külügyminiszter, aki román partnerével, Teodor Baconschi külügyminiszterrel, Emil Boc miniszterelnökkel és Markó Béla miniszterelnök-helyettesel találkozik. A magyar külügyminiszter az októberben tartandó román-magyar közös kormányülés előkészítéséről, a stratégiai partnerséget hangsúlyozottan igénylő ágazatokban történő együttműködés erősítéséről tárgyal, és nem utolsósorban arról a magyarországi támogatásról, amely a schengeni egyezmény feltételeinek Románia általi teljesítését hivatott elősegíteni.

30. Moldován József romániai távközlési államtitkár részt vesz Budapesten a Szelessáv Műhely munkamegbeszélésén. A rendezvényt megelőzően Moldován József megbeszélést folytat Nyitrai Zsolt magyarországi infokommunikációs államtitkárral.

Július

9. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Képviselők Tanácsa (SZKT). Napirenden: A szövetségi elnök politikai tájékoztatója; az Ügyvezető Elnökség félévi beszámolója; vita az RMDSZ gazdaságélénkítő javaslatairól; határozat elfogadása; határozat az RMDSZ 2011-es, 10. Kongresszusának időpontjáról és előkészítéséről. Helyzetértékelésében a szövetségi elnök élesen bírálta azokat a politikusokat, akik az RMDSZ jövőbeni választási esélyeit féltve, a kormányból való kilépést szorgalmazzák. Az RMDSZ álláspontja szerint a kormány már meghozta a költségvetési egyensúly megtartásához szükséges megszorító intézkedéseket, következésképpen a Szövetség nem fogad el további olyan megszorító intézkedéseket, amelyek a nyugdíjak csökkenéséhez, vagy az adók további növeléséhez vezetnének.

16. Cseke Attila, Románia egészségügyi minisztere Budapesten tárgyal. Kölcsönös tapasztalatátadás, a sürgősségi segélyhívó rendszerek összekapcsolása és a szervátültetés – ezek lesznek a román és a magyar egészségügyi szakértők következő megbeszéléseinek témái, ebben egyezett meg Réthelyi Miklós, a Magyar Köztársaság Nemzeti Erőforrás Minisztériumának vezetője és bukaresti vendége.

19. Tánczos Barna átvette a kormányleépítések következtében újonnan ráruházott államtitkári tisztséget a Mezőgazdasági Minisztériumban. „Bár a kinevezésnek eleget tettem, el kell mondanom, hogy a helyzetnek nem örülök, mert a Regionális Fejlesztési és Turisztikai Minisztériumnál az RMDSZ most erős pozíciót veszített el, ha figyelembe vesszük, hogy rengeteg olyan projekttel foglalkoztunk, amelyek fontosak az önkormányzataink számára” – nyilatkozta Tánczos, aki új tisztségében elsősorban vidékfejlesztéssel, valamint európai uniós pályázati rendszerekkel foglalkozik majd.

31. Az RMDSZ gyűjtést indított országos-, helyi és kormányzati tisztségviselői, parlamenti és önkormányzati képviselői körében az erdélyi árvízkárosultak megsegítésére. Az akció során összegyűlt 163.579 lejt, az Ügyvezető Elnökség és a Szövetség területi szervezetei között folytatott konzultációk eredményeként, az áradások által leginkább sújtott megyék között osztják el, az alábbiak szerint: Fehér megye 12.500, Szilágy megye 10.000, Kovászna megye 58.079, Kolozs megye 20.000, Hargita megye 63.000 lejben részesül.

Augusztus

20. Kós Károly építész és író személyiségét megörökítő emlékborítékot adott ki a Román Posta, amelynek elkészítését az RMDSZ kezdeményezte.

24. Markó Béla miniszterelnök-helyettes Bukarestben fogadja Fazekas Sándor magyar vidékfejlesztési minisztert. A találkozón a vidékfejlesztés és a mezőgazdaság terén folytatott együttműködés fontosságáról, a két ország közötti kapcsolatok bővítésének további lehetőségeiről tárgyalnak. A magyar tárcavezető egynapos bukaresti látogatása során Mihail Dumitru román mezőgazdasági és vidékfejlesztési miniszterrel és Borbély László környezetvédelmi miniszterrel is találkozik.

25. Tánczos Barna mezőgazdasági államtitkár és Antal István, az RMDSZ udvarhelyszéki képviselőjének jelenlétében nyitják meg Debrecenben a 19. Nemzetközi Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakkiállítás, amelyen több mint háromszáz magyarországi és külföldi termelő és kiállító vesz részt.

31. Árkoson üléseznek a Szövetség parlamenti csoportjai. Az RMDSZ szerint a gazdaságélénkítés az ősz prioritása. További fontos kérdések: a decentralizáció folytatása, az állami bürokrácia leépítése, valamint az oktatási és a kisebbségi törvény, illetve a regionális fejlesztési régiók átszervezését célzó jogszabály-tervezet vitájának újraindítása.

Szeptember

1. Markó Béla miniszterelnök-helyettes Bukarestben, a Kormánypalotában fogadja Martonyi János magyar külügyminisztert. A találkozón megvitatják a két országot érintő időszerű politikai kérdéseket, különös tekintettel arra, hogy hamarosan Magyarország veszi át az Európai Unió soros elnökségét. Ugyanakkor áttekintik a 2010 őszén esedékes román-magyar együttes kormányülés előkészítését célzó teendőket, a Románia schengeni övezethez való csatlakozási folyamatában nyújtott magyarországi támogatás kérdését, valamint a kisebbségek romániai helyzetét is.

10. Marosvásárhelyen ülésezik az RMDSZ Szövetségi Állandó Tanácsa (SZÁT). A belső szervezési kérdések mellett, a döntéshozó testület áttekin-

tette az RMDSZ őszi törvényhozási és kormányzati prioritásait, kiemelten a decentralizáció kérdéskörét, valamint az oktatási törvénytervezet helyzetét, de szó volt az eddigieknél markánsabb mezőgazdasági politikák kialakításának szükségességéről is.

- Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa (TEKT). Az ülés napirendjén a kormánykoalíció tevékenységének elemzése, az SZKT következő ülésének előkészítése, valamint szervezési kérdések.

12. Az RMDSZ megállapodott a Demokrata Liberális Párttal (PD-L), hogy amennyiben nem gyorsul fel az oktatási törvénytervezet vitája, a kabinet sürgősségi kormányrendelettel fogadtatja el a jogszabály decentralizációra vonatkozó részét, és ennek nyomán az iskolák átkerülhetnek az önkormányzatok hatáskörébe – jelentette ki Markó Béla miniszterelnök-helyettes az Erdély Televízió *Többszemközt* című közéleti műsorában.

16. *A romániai magyar oktatás aktuális kérdései a 2010/2011-es tanév kezdetén* címmel rendezik meg a magyar tanfelügyelők találkozóját Kolozsváron. Az RMDSZ Oktatási Főosztálya által szervezett tanácskozáson részt vesz Markó Béla szövetségi elnök, miniszterelnök-helyettes, Takács Csaba ügyvezető elnök, Lakatos András, az RMDSZ oktatási kérdésekért felelős ügyvezető alelnöke, Király András oktatási államtitkár, valamint Szócs Domokos, az Oktatási Minisztérium kabinetigazgatója. A magyar oktatási szakemberek is azon az állásponton vannak, hogy a tanügyi reformnak egyértelműen a valós decentralizáció irányába kell mutatnia, ezt pedig a most készülő törvény szolgálná a legjobban. A megbeszélésen sok konkrét, megoldásra váró probléma is felmerült: a pedagógusok bérezése, az iskolák finanszírozása, az elkezdett beruházások, fejlesztések kérdése is.

23. Borbély László elnöksége alatt kerül sor az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottsága (CSD) 19. Ülésének első büro üléseire New Yorkban. Borbély László környezetvédelmi és erdészeti minisztert idén, május 14-én választották a 19-ik ülészak elnökévé. A kilencvenes évek óta, 2010 májusában először adatott meg Romániának az a lehetőség, hogy az ENSZ valamelyik bizottságának elnökségét lássa el. Borbély László környezetvédelmi és erdészeti miniszter mandátuma 2011 májusáig tart.

25. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Képviselők Tanácsa (SZKT). Napirenden: A szövetségi elnök politikai tájékoztatója; az RMDSZ X. Kongresszusának szervezésével kapcsolatos döntések meghozatala. Markó Béla az

ülésen kifejti, az RMDSZ kormányzati jelenlétének feltétele, hogy továbbmegy-e az elkezdett reform, a decentralizáció, hogy sikerül-e elfogadtatni az oktatási törvényt és megvalósulnak-e a Szövetség által támogatott gazdaság-ösztönző intézkedések.

28. Varga Attila a magyar iskolaigazgatók eltávolítása ellen szólal fel a Képviselőházban. Elfogadhatatlan, hogy a gazdasági-pénzügyi válságra és a költség-megtakarításokra hivatkozva magyar nemzetiségű igazgatókat és aligazgatókat távolítanak el a Szatmár megyei középiskolák éléről – figyelmeztet írásos politikai nyilatkozatában a képviselő. Olyan tanintézményekről van szó, ahol a magyar diákok aránya jelentős, legalább a román tanulók számával megegyező. A tanfelügyelőség magatartása önkényes és diszkriminatív.

29. A kormány jóváhagyta az *Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájához* való csatlakozással vállalt kötelezettségek végrehajtásáról szóló első időszaki jelentést. A Nyelvi Kartát Románia az 282/2007-es törvénnyel ratifikálta, amely 2008. május 1-jén lépett életbe. A jelentést tavaly kellett volna a kormánynak elfogadnia, de akkor nem foglalkoztak vele. Az RMDSZ kormányba való visszatéréseivel ismét napirendre került a jelentés. A jelentésben található adatok a 2008 előtti időszakra vonatkoznak, az újabb adatfrissítés az Európa Tanács Bizottságának romániai látogatása után történik meg.

Október

6. A Szabadság-szobor nemcsak a magyarok, hanem minden itt élő nemzet szabadságát hirdeti. Soha ne felejtjük a tizenhárom tábornok vértanúságát, akik meghaltak azért, hogy mi élni tudjunk szabadon, félelem nélkül. Akkor próbáljunk így élni mindannyian – hangsúlyozta Markó Béla miniszterelnök-helyettes Aradon, a tizenhárom vértanú-tábornokra emlékező ünnepségen. A megemlékezéseken részt vett Hende Csaba magyar honvédelmi miniszter, Újhelyi István, az Országgyűlés alelnöke, Hoffmann Rózsa oktatási államtitkár, továbbá Füzes Oszkár, Magyarország bukaresti nagykövete és Szilágyi Mátyas kolozsvári főkonzul is.

8. Szórványkonferenciát rendeznek Tordán, Hargita és Kovászna megyék kezdeményezésére azzal a céllal, hogy kulturális és más jellegű rendezvények szervezése révén erősítsék a szórványban élő magyarok önazonosság-tudatát, a tömbmagyarság és a szórvány szellemi kötelékeit.

12. Markó Béla miniszterelnök-helyettes kedden, Bukarestben, a Victoria Palotában részt vett Angela Merkel német kancellár hivatalos fogadásán, valamint az azt követő hivatalos megbeszélésen.

13. Tánczos Barna mezőgazdasági államtitkár nyitja meg Nagyszebenben *A félig önálló gazdaságok az Európai Unióban – az aktuális helyzet és a jövőbeni kilátások* című szemináriumot, amelyet az Európai Vidékfejlesztési Hálózat, az Európai Bizottság Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatóságával közösen szervez, amelyen részt vesz Dacian Cioloș, az Unió mezőgazdasági biztosa is.

27. Magyar városnévtábla Vajdahunyadon. Bár az RMDSZ-nek csak két tanácsosa van, az október 25-i ülésen ellenszavazat nélkül elfogadta a magyar nyelvet tartalmazó városnévtáblák kihelyezésére vonatkozó tanácsi határozatot. Korábban a városi tanács két alkalommal elutasította a határozatjavaslatot.

28. Borbély László környezetvédelmi és erdészeti miniszter hivatalos magyarországi látogatása keretében Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszterrel és Németh Zsolt külügyi államtitkárral folytat megbeszélést.

- Ünnepeles keretek között kerül sor a medgyesi Báthory István Általános Iskola új épületének felavatására.

November

6. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Állandó Tanács (SZÁT). A Szövetségi Állandó Tanács álláspontja szerint az oktatási törvény körül kialakult helyzet a koalíciós feltételek teljesülését sodorta veszélybe: nemcsak az anyanyelvű oktatási jogok bővítése, hanem az általános reformfolyamat is leáll, ha sürgősen nem sikerül érvénybe léptetni az új oktatási törvényt, amely az egész ország számára garanciát jelentene egy európai minőségű oktatási rendszer felépítéséhez. Az RMDSZ Állandó Tanácsa felkéri koalíciós partnereit, hogy sürgősen elemezzék a kialakult helyzetet és döntsék el, hogy lehetséges-e biztosítani a koalíciós szolidaritást, amelyre az elkövetkező időszakban szükség van.

11. A Kulturális és Örökségvédelmi Minisztérium 1 millió 500 ezer lejjel támogatja a kolozsvári Mátyás király szoborcsoport helyreállítási munkálatait – jelentette be kolozsvári sajtóértekezletén Kelemen Hunor.

27. Marosvásárhelyen ülésezik a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa (TEKT). Napirenden az SZKT decemberi ülésének előkészítése, valamint a kormánykoalíció és a kormány tevékenységének elemzése. Az RMDSZ területi szervezeteinek vezetői egyetértenek abban, hogy az oktatási törvény elfogadása a legfontosabb prioritás, és hogy ettől függ az RMDSZ további kormányzati, koalíciós részvétele.

December

3. Winkler Gyula, az RMDSZ európai parlamenti képviselője, a magyar Országgyűlés külügyi és határon túli bizottságának meghívására, Budapesten részt vesz azon a rendkívüli tanácskozáson, amelynek keretében a magyarországi és a határon túli magyar EP-képviselők véleményt cserélnek az európai magyar érdekképviselő kérdéséről.

6. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség útjára indítja az Erdélyi Magyar Művészeti Kalauz internetes portált, a www.emmk.ro-t. Az internetes oldal célja az Erdélyben tevékenykedő művészek népszerűsítése: itt helyet kapnak a különböző együttesek, tánckarok, zenekarok, képzőművészek, zenészek, előadóművészek, fotó- és filmművészek, valamint népművészek.

11. Marosvásárhelyen ülésezik a Szövetségi Képviselők Tanácsa (SZKT). Napirenden: A szövetségi elnök politikai tájékoztatója; az RMDSZ februári kongresszusával kapcsolatos döntések meghozatala. Markó Béla bejelenti, nem kívánja magát újraválasztani az RMDSZ elnöki tisztségére. A szövetségi elnök élesen bírálja az EMNT pártalapítási szándékát, de kemény szavakkal illet egyes RMDSZ-politikusokat is, akik elfogadóan viszonyulnak az új párt létrehozásának gondolatához. A tanácskozáson Kelemen Hunor kulturális miniszter bejelenti: megpályázza az RMDSZ elnöki tisztségét.

14. A Képviselőház és Szenátus keddi együttes ülésén jóváhagyja az új oktatási törvényt, amelyért a Kormány felelősséget vállalt. Az Alkotmánybíróság döntését követően, a PD-L javaslatára napirendre kerülhetett az oktatási törvényre vonatkozó felelősségvállalás, amellyel kapcsolatban az ellenzék bizalmatlansági indítványt nyújtott be. A Liberális Párt képviselői rendre visszavonták az indítványt támogató aláírásaikat, így a házvezetés megállapította, hogy ez érvényét veszítette. Következésképpen a törvény elfogadottnak tekinthető, és a jogszabályt átküldték az államelnöknek kihirdetés végett.

18. Marosvásárhelyen átadják az RMDSZ Ezüstoffenyő-díjait. A Szövetség minden évben azoknak a személyeknek adományoz Ezüstoffenyő-díjat, akik kiemelkedő munkát végeztek a szülőföld visszaszerzése, valamint az RMDSZ programjának megvalósítása érdekében.

Összeállította: **Bodó Barna**

Közéleti krónika 2008

A tizedik (a bábelőadást is beszámítva a tizenegyedik) előadással december 28-án véget ért az Aradi Kamaraszínház első évada. Kigondolója és fő szervezője, Tapasztó Ernő abban reménykedik, hogy lesz második, netalán többedik évad is. Az utolsó előadás: Váta Loránd, a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház művésze Micsinyál maga rossz? című egyéni előadóestjével lépett Aradon a közönség elé. /J. Gy.: Micsinyál maga rossz? = Nyugati Jelen (Arad), jan. 3./

Nagy Pál nyolcvanadik életévén túl is folyamatosan dolgozik. Jelenlegi munkái közül a leglátványosabb a Mentor Kiadónál megjelenő Wass Albert-életműsorozat szerkesztése, mely immár harminchárom címet tudhat magáénak. Nagy Pál gondozásában a budapesti Palatinus Kiadónál – *Gondolat és árvaság, Szellemi őrség*, illetve *Emberi szavak* címmel – megjelentek Tamási Áron esszéinek, cikkeinek, interjúinak kötetei. A Mentor jelentette meg nemrég Nagy Pál *Napló nélkül* című könyvét, s remélhetőleg idén napvilágot lát – *Gond és remény* címmel – közelmúltbeli publicisztikai cikkeiből egy válogatás. /Szucher Ervin: „Nincs időm unatkozni” Beszélgetés Nagy Pál irodalomtörténésszel = Krónika (Kolozsvár), jan. 4./

A Székelyudvarhelyen megjelenő *Erdélyi Művészet* képzőművészeti folyóirat küllemében is igyekszik felzárkózni igényesen színes tartalmához. A múlt évben napvilágot látott 27. lapszám fedőlapján immár színesben tekinthető meg Maszelka János Lófürösztés című pasztellje. /Az Erdélyi Művészet színváltása = Szabadság (Kolozsvár), jan. 5./

Ismeretlen tettesek a hét végén lefestették a Margitta határában elhelyezett helységnévtáblákon található magyar feliratokat. /Etnikai „graffiti” = Krónika (Kolozsvár), jan. 8./

A Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Történelmi Magazin* folyóirat terjesztését akadályozzák. Egy hónap alatt több címzett nem kapta meg a küldeményt, sok helyről visszakerült a feladóhoz, s a Nagykárolyba, valamint Kolozsvárra postai úton irányított csomagok papírját durván feltépték, rájuk meg olyan

pecsétet helyeztek, melyen az áll, hogy terrorizmusellenes ellenőrzésen estek át, s ezt a G4S nevű biztonsági szolgálat végezte. Kádár Gyula, a lap kiadója, főszerkesztője megfélemlítési kísérletként könyveli el a történeteket. /*(sz.): Terrorista-folyóirat? = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), jan. 8./*

Csíky Boldizsár tavaly volt hetvenéves. November 17-én hangversennyel köszöntötték Marosvásárhely neves zeneszerzőjét. Kevesebben tudják, hogy kismonográfia is olvasható Csíky Boldizsárról, Németh G. István írta, 2003-ban jelent meg a magyarországi Mágus Kiadónál. /*B.D.: Bartóki csapásokon járva = Népújság (Marosvásárhely), jan. 8./*

Tizennyolc év után sem sikerült ugyanis elérni, hogy a Szatmár megyei tanács mindig több nyelven feliratozott falinaptárának egyik nyelve magyar legyen. Egy olyan megyében, ahol az összlakosság közel negyven százaléka, úgy 150 ezer ember magyarnak vallja magát. /*Sike Lajos: Te miért ülsz ott? = Új Magyar Szó (Bukarest), jan. 11./*

Mezőkövesden tartották meg a Dialógusok néven ismertté vált év eleji hagyományos régiós művelődési találkozójukat Magyarország északi megyéinek, a Felvidéknek, Kárpátaljának és a Partiumnak művelődésszervezői. Az idei, immár tizedik alkalommal megrendezett találkozó központi kérdése a kisebbségi magyar közösségépítés, valamint a Schengen utáni regionális társadalmak, közösségek kapcsolattartásának eredményesebbé tétele volt. /*Közösségépítés és támogatáspolitiká a Kárpát-medencében = Szatmári Magyar Hírlap (Szatmárnémeti), jan. 12./*

Gernyeszegen eltűnt Bethlen István bronz mellszobra. A református templom kertjében üresen áll a talapzat, rajta a felirat: Bethlen István / 1874 Gernyeszeg – 1946 Moszkva / miniszterelnök 1921–1931 / Hazatért. A mellszobrot a magyarországi Blaskó János szobrász készítette, 2006 októberében avatták fel. /*Kilyén Attila: Szoborlopás Gernyeszegen = Népújság (Marosvásárhely), jan. 14./*

Január 15-én, a fellebbezési fázis hatodik tárgyalási fordulóján a bíró újra elhalasztotta a Szövetség a Székelyföldért egyesület bejegyzését. A Szövetség a Székelyföldért egyesület története 2006. december 7-én kezdődött, de még mindig nem sikerült hivatalosan bejegyeztetni. /*Kovács Zsolt: Segít a miniszterelnök? = Krónika (Kolozsvár), jan. 16./*

Az Európai Emberjogi Bíróság szerint az Agache-ügy elíteltjei diszkrimináció áldozatai voltak. Paizs Octavian, Héjja Dezső, Reiner Antal és Konrád János 2001 márciusában beadvánnyal fordultak az Európai Emberjogi Bírósághoz, mert Romániában nem volt esélyük méltányos tárgyaláshoz, a per túl sokáig elhúzódott (1990-től 2001-ig), annak ellenére, hogy ők mindvégig ártatlannak vallották magukat és azt állították, azért ítélték el őket, mert magyarok, tehát etnikai diszkrimináció áldozatai a román bíróságokon. 1989. december 22-én, a forradalom kitörésekor, Kézdivásárhelyen egy körülbelül 300 fős tömeg meglincselte Aurel Agache volt milicistát, aki jogtalanul elkoぼzta az emberek javait, meghurcolt embereket, nőket erőszakolt meg. /Mózes Edith: Frunda György: Az ártatlanság megállapítása sohasem késő = Népújság (Marosvásárhely), jan. 17./

Megjelent a Hivatalos Közlönyben, így érvénybe lépett, és Románia számára is kötelezővé vált a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. A chartát 1992-ben fogadta el az Európa Tanács közgyűlése. Az RMDSZ 1995 óta próbája elérni romániai ratifikálását, de eddig a politikum ellenállásába ütközött. /Farkas Réka: Érvénybe lépett a nyelvi charta = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), jan. 19./

Szomorkás Bölöni Domokos legújabb kötete /*Széles utcán jár a bánat*. Juventus Kiadó, Marosvásárhely, 2007./, noha telides-teli a szerzőre jellemző sajátos humorral. Bölöni többnyire elesett kisemberekről, a társadalom peremén élőkről, lecsúszottakról, sérültekről ír. /N.M.K.: Széles úton jár a bánat = Népújság (Marosvásárhely), jan. 19./

Új vezetőséggel kezdi a 2008-as évet Temesváron a Geml József Társaskör. Marossy Zoltán alprefektus, a Társaskör elnöke sokrétű elfoglaltsága miatt nem tudja vállalni az elnöki tisztséget, a tagság Kiss Ferenc tanfelügyelőt választotta elnöknek. /*(Sz. I.): Tisztújítás a Geml József Társaskörben = Nyugati Jelen (Arad), jan. 21./*

A kolozsvári Magyar Opera nem első ízben tűzte műsorra január 20-án Csemiczky Miklós meseoperáját. A librettót Varró Dániel írta a Grimm-testvérek meséje alapján. A Brémai muzsikuskok című előadás nagy sikert aratott. /S. B. Á.: Igazi gyerekelőadás az operában = Szabadság (Kolozsvár), jan. 22./

A gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház szép előadással látogatott Marosvásárhelyre. García Lorca költeménye, a Yerma színpadi változata Béres

László rendezésében, Ungvári Zrínyi Ildikó dramatizálásában aratott sikert. /Nagy Botond: A kert, amelyet nem látott senki = Népújság (Marosvásárhely), jan. 22./

A román hatóságok a mai napig megbüntethetik azokat az uniós állampolgárokat, akik tizenöt nap elteltével „bejelentetlenül” tartózkodnak Románia területén. A rendelkezésről az országba látogató turisták sem tudnak, mert eddig nem értesültek róla a szomszédos uniós tagállamok – így például Magyarország – illetékesei sem. Magyarországon, de az Unió más tagállamaiban sincsenek érvényben hasonló követelmények. - Egy tárcaközi bizottság már dolgozik módosításon, hogy ezt eltöröljék. /Cseke Péter Tamás: „Megfigyelt” külföldiek = Új Magyar Szó (Bukarest), jan. 23./

Kolozsváron január 9-én két magyar egyetemista lányt és két barátját román fiatalemberek bántalmazták. Amikor abbahagyták a verést, megfenyegették őket, hogy vigyázzanak ezután, milyen nyelven beszélnek az utcán. /Dicu Henrietta: Hihetetlen, de igaz! = Szabadság (Kolozsvár), jan. 23./

2007. december elsejétől Balázs Attila színművész vette át öt évre a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház vezetését. /Pataki Zoltán: Növény lesz a horror-musical főszereplője = Nyugati Jelen (Arad), jan. 23./

A 81 éves, Kolozsváron élő Kovács Ildikó bábrendező január 23-án tragikus hirtelenséggel elhunyt. Kovács Ildikó 1927. december 5-én született Sepsiszentgyörgyön. 949-től a kolozsvári bábszínházban kezdett dolgozni, majd 1955–58 között Marosvásárhelyre ment át. Visszatérve Kolozsvárra, pantomimműhelyt indított a bábszínház fiatal művészeivel. 1984-ben nyugdíjazták. 1990-ig hazai színházakban nem rendezhetett. A rendszerváltás után újra rendezni kezdett Kolozsváron. /Elhunyt Kovács Ildikó bábrendező = Krónika (Kolozsvár), jan. 24./

Perelni készülnek a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemet azok a diákok, akik a bölcsészkar néprajz- és ehhez társított mellékszakát (angol, magyar, német, finn) végezték el, mivel az egyetem halasztja a végleges oklevelek kibocsátását. A 2006-ban végzetek államvizsgáztak, s ideiglenes igazolást is kaptak, azzal az ígérettel, hogy egy év múlva megkapják a végleges diplomát. A szakminisztérium 2005-ös döntése alapján a néprajzot kulturális szaknak, az egyetemen választható mellékszakokat filológiához sorolta be, s ez a társítás nem szerepelhet a diplomákban. /Pásztor Krisztina, Zsigmond Orsolya: Beperelik a Babeş–Bolyait = Új Magyar Szó (Bukarest), jan. 25./

Nyelvek és nyelvváltozatok címmel két vastkos tanulmánykötetet jelentetett meg az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kiadványaként, Péntek János kolozsvári nyelvész, akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár tiszteletére, hatvanötödik születésnapja alkalmából. Ebben olvasható: „Péntek János személyében kapcsolódik össze Erdély és Magyarország nyelvi kultúrája, tájnyelv és köznyelv, kisebbségi és többségi nyelvhasználat, regionalitás és univerzalizmus” Péntek János az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének elnöke és a Magyar Tudományos Akadémia Kolozsvári Bizottságának elnöke. /Komoróczy György: Köszöntő könyv Péntek János tiszteletére = Hargita Népe (Csíkszereda), febr. 1./

Hosszú szünet után végre megjelent egy régészeti kiadvány – mondotta Bordi Zsigmond Loránd Sepsiszentgyörgyön, a Székely Nemzeti Múzeumban, Székely Zsolt Csernáton község régészeti monográfiája /Státus Kiadó, Csíkszereda/ című könyvének bemutatóján /Szekeres Attila: Csernáton rejtett értékei. = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), febr. 2./

Czika Tihamér szerint a magyar oktatás Romániában lassan az egyházak kezére kerül, ezt nem helyesli. Szerinte a magyar közösség visszafelé halad. Sepsiszentgyörgyön a jó teljesítményű állami Székely Mikó Kollégiumot lassan kiszorítja a Református Kollégium az épületből. Az egyházak visszakapják az épületeiket, majd lassan elsorvasztják az állami iskolákat bennük, és a sajátjaiknak adnak helyet. A cikkíró szerint az egyházak által visszakapott épületek a közösség közvagyonát képezik, nem az egyházak saját vagyonát. Czika szerint a kisebbségi magyar oktatásnak nagy többségében szekulárisnak kell maradnia. /Czika Tihamér: Egyházi oktatássá válhat a kisebbségi oktatás? = Szabadság (Kolozsvár), febr. 5./

Üzenetben kaptak halálos fenyegetést a székely tanács vezetői. „Te szaros bozgor, ha nem fejezed be azonnal a referendumot, a jég alatt találnak meg, a hídnál” – ezt a román nyelvű üzenetet kapta Czirják Károly, a Maroshévízi Székely Tanács elnöke, illetve Csibi István, a szervezet titkára. /Jánossy Alíz: Megfenyegetett „bozgorok” = Krónika (Kolozsvár), febr. 8./

Kräuter Sebestyén nyugalmazott temesvári megyés püspök életének 86 évében elhunyt. Kräuter Sebestyént /Niczkyfalva, 1922. dec. 22. – Temesvár, 2007. jan. 29./ Pacha Ágoston megyés püspök szentelte pappá Temesváron 1946-ban. II. János Pál pápa 1990. március 14-én nevezte ki a temesvári egyházmegye püspökévé, 1990. április 28-án szentelték püspökké. 1999. au-

gusztus 28-án vonult nyugalomba. /In memoriam Kräuter Sebestyén – ny. temesvári püspök = Vasárnap (Kolozsvár), febr. 10./

Ismertető sorozatot indított az autonómiáról a román parlament alsóházában Antal Árpád és Tamás Sándor háromszéki parlamenti képviselő. Az RMDSZ-es politikusok felváltva, keddenként napirend előtti felszólalásban ismertetnek egy-egy európai autonómiaformát, közölték sajtótájékoztatójukon. Az RMDSZ román nyelven is kiadta Bognár Zoltán Kisebbségek autonómiái című tanulmányát. /Kovács Zsolt: Autonómia-tanórák = Krónika (Kolozsvár), febr. 12./

Arad polgármesteri hivatalának internetes portálján a Moise Nicoară Főgimnáziumról (nem a minoriták gimnáziumáról) az olvasható, hogy 1745-ben alapították, mint a város első gimnáziumát, ami a 19. században líceummá alakult. Ezek szerint Eötvös József kultuszminisztersége idején Aradon egy román gimnázium alapjait fektette le 1869-ban, nem a Magyar Királyi Főgimnáziumét. A cikkíró reménykedik, hogy egyszer majd az igazat is megírják. /Puskel Péter: Vélt és valós dilemmák = Nyugati Jelen (Arad), febr. 12./

Benyújtotta Nagyvárad polgármesteri hivatalának az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) helyi szervezete azt az 1280 aláírást, amely alapján kérik, hogy a jelenleg Unirii térnek nevezett főteret hivatalosan is a várost alapító Szent Lászlóról nevezzék el, jelezte Nagy József Barna, az EMI nagyváradi elnöke. Mihai Groza polgármester egyértelműen visszautasította a segítséget. A Szent László tér ügye 2006 májusáig nyúlik vissza, amikor az EMI 44 nagyváradi civil, egyházi és politikai szervezet pecsétjével és ezek képviselőinek az aláírásával ellátott kérést nyújtott be a polgármesteri hivatalhoz, tájékoztattott Nagy József Barna. /Fried Noémi Lujza: Ki segít Szent Lászlónak? = Krónika (Kolozsvár), febr. 13./

Szászrégenben a népszínházi rangot szerzett műkedvelő magyar színjátszó társaság most próbálja Rejtő Jenő Szabad a vásár című jelenetét és felújították a Mohácsi vész című, ugyancsak Rejtő-jelenetet. Nehezen megy a munka, műkedvelő társulatról van szó, az emberek elfoglaltak, nem könnyű összehozni a próbákat. A Csim-Bumm bábcsoport kis műsort állított össze. Másodszor szervezik meg a Hagyományörző rügyecskék címet viselő népdalvetélkedőt. /Nagy Botond: Színjátszás Szászrégenben = Népújság (Marosvásárhely), febr. 13./

Több mint hatezer aláírást küldött el Traian Băsescu államfőhöz és a parlament oktatási szakbizottságához az RMDSZ Csík Területi Szervezete, amely a román nyelv tanítási módszerének megváltoztatása mellett száll síkra. /Hatezer aláírás Băsescunak = Szabadság (Kolozsvár), febr. 15./

Sógor Csaba európai parlamenti képviselő a romániai magyarok anyanyelvhasználatának kérdéséről beszélt napirend előtti felszólalásában. Röviden vázolta a romániai felsőoktatásban fennálló, a magyar közösség számára diszkriminatív arányeltolódásokat – a 6,4%-os magyarság a felsőoktatásban alig 4%-ban van jelen, és csak 1,6% tanulhat anyanyelvén – valamint a csángóföldi helyzetet, ahol bár ötven év után újból tanulhatnak magyarul a gyerekek, sok faluban a helyi hatóságok, iskolaigazgatók zaklatják az oktatást, kitiltják a nyelvet az iskolából. /Sógor Csaba a teljes körű anyanyelvhasználat mellett = Szabadság (Kolozsvár), febr. 20./

Feljelentette Radu Moldovan Hargita megyei rendőr-főkapitányt a Kommunizmus Büntetteit Feltáró Intézet (IICCR) a legfelsőbb katonai ügyészségnél, a kommunizmus ideje alatt elkövetett büntettei miatt. Bizonyítékaik vannak, hogy 1985–1991 között Radu Moldovan, a milícia jogi irodájának tisztjeként, több személyt, elsősorban kiskorúakat rendszeresen ütlegett, és módszeresen megkínzott önkényes kivizsgálásai során. „Kényszerített, hogy válasszak kínzóeszközt, amivel megver, majd a fűtőtesthez bilincsel, így védekezni sem tudtam, miközben kegyetlenül vert addig, míg kifulladt” – vallja az egyik áldozat. Az IICCR jelentése szerint az áldozatok nem mertek mostanáig panaszt tenni, mivel Moldovan továbbra is a rendőrség vezetője. /Székely Zita: Feljelentett parancsnok = Krónika (Kolozsvár), febr. 20./

Igazságtalan botránykeltésnek nevezte az Országos Rendőri Testület Hargita területi tanácsa és a Rendőrök Országos Szakszervezetének területi irodája a Radu Moldovan, a Hargita Megyei Rendőr-felügyelőség parancsnoka ellen indított kivizsgálását/Kiállnak parancsnokuk mellett a rendőrök = Krónika (Kolozsvár), febr. 21./

Nincsenek magyar utcanévtáblák Nagyváradon, annak ellenére, hogy erről több mint másfél éve városi tanácsi döntés született: a tanács 2006. szeptemberi rendelete szerint az utcanévtáblákon magyarul is fel kell tüntetni, mely tér, utca, vagy sugárút nevét hirdeti a tábla. Néhány napja ismeretlenek által válaszként folytatott akció zajlik az éjszaka leple alatt, ugyanis a román feliratok alá odafestették az utcák régi magyar nevét. Az azóta EP-képviselővé választott polgármester, Petru Filip szerint azért nem ültették

gyakorlatba a rendeletet, mert „nem akartak feszültséget kelteni”. Bíró Rozália alpolgármester elmondta, a megbízott polgármester, Mihai Groza elrendelte a táblaügy gyakorlatba ültetését, de előrelépés nem történt. Az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) többször fordult hivatalos levélben a polgármesteri hivatalhoz ez ügyben, ezért rájuk terelődik a táblafestés gyanúja. /Both Abigél: Utcanevek feszültségben? = Új Magyar Szó (Bukarest), febr. 20./

A Tordai Honvéd Hagyományőrző Bizottságnak (THHB) hét év alatt, lelkiismeretes, felelősségteljes kutatómunka után, sikerült azonosítani több mint 1500 hősi halott eltemetési helyét – sokakat név szerint – a tordai csatában életüket vesztett több mint 2500 hősi halált halt honvéd közül. Számos helységben több mint harminc emlékoszlopot, kopjafát, emléktáblát és sírkertet hoztak létre. A magyar és román állam között hatvannégy év elmúltával sincs a hadisírok gondozására vonatkozó, államok közötti egyezmény! /Pataky József, a THHB elnöke: Bonchidán tervez emlékművet állítani a THHB = Szabadság (Kolozsvár), febr. 20./

A nyolcvanadik életévét betöltött Bálint Lajos könyvtervezőt köszöntötték Kolozsváron. Bálint Lajos egyetemet akart végezni. Nagy István akkori rektor azt vágta a fejéhez: „Magának nem azért adtunk tandíjat, hogy tanuljon, hanem azért, hogy eltűnjön innen.” Bálint Lajos több évtizedes munkájának eredménye az a több mint ötezer könyv, amelyet megtervezett. /Benkő Levente: Kötetektől épülő vár = Krónika (Kolozsvár), febr. 22./

A Szórvány Alapítvány által kezdeményezett regionális honismereti projektben résztvevő vajdasági és a temesközi fiatalok által készített rajzokból, fényképekből, esszékből nyitottak kiállítást február 22-én Temesváron, az Ifjúsági Házban. Bodó Barna alapítványi elnök mondott beszédet. A PHARE-finanszírozású tervben a délvidéki, lukácsfalvi Fehér Tó Hagyományőrző és Környezetvédelmi Egyesület a temesváriak partnere. /Pataky Lehel Zsolt: A Bega és a Temes mint kapocs = Nyugati Jelen (Arad), febr. 23./

„Pszichikai kényelmetlenséget” okoz a székely megyékben a román karhatalmi szervek túlméretezettsége – figyelmeztetett Antal Árpád képviselő, sérelmezve, hogy a sepsiszentgyörgyi csendőrségnek túlduzzasztott az állománya. Ugyanez a helyzet Hargita megyében is. Aggasztónak tartja, hogy a például a sepsiszentgyörgyi csendőrség épülete akkora, hogy akár Bukarestet is kiszolgálhatná, nemcsak egy hatvanezer fős várost. A csendőrségen dolgozó „ezernyi alkalmazott” között alig akad magyar nemzetiségű. Antal Árpád azt is sérelmezi, hogy a román állam Hargita és Kovászna megyében még

mindig nem adta át azokat a kaszárnyákat, amelyeket nem használ már a Védelmi Minisztérium. A politikus korábban interpellált ez ügyben a parlamentben, de azt a választ kapta, hogy a katonai egységek bezárásáról kizárólag a Legfelsőbb Védelmi Tanács dönt. A Kovászna megyei csendőrség szóvivője nem tudta megmondani, mekkora a sepsiszentgyörgyi csendőrség állománya. /Illyés Judit, Horváth István: Egyenruha-pszichózis a székely megyékben = Uj Magyar Szó (Bukarest), febr. 26./

Nagy-Románia párti /PRM/ feljelentés nyomán indított vizsgálatot a tavaly nyáron ötödik alkalommal megtartott Bolyais Világtalálkozó, valamint a 450 éves Marosvásárhelyi Református Kollégium ünneppsorozata kapcsán az Országos Diszkriminációellenes Tanács (CNCD). A PRM helyi képviselői azt rótták fel, hogy a vendiákok találkozására a szervezők csupán a magyar nemzetiségűeket hívták meg. Kirsch Attila, a Bolyai Farkas Gimnázium és a Marosvásárhelyi Református Kollégium Öregdiákok Baráti Körének elnöke hangsúlyozta, a világtalálkozók soha nem voltak kizáró jellegűek, senkinek nem küldtek meghívót. A rendezvényen szép számban jelentek meg román nemzetiségűek is. /Antal Erika: PRM: diszkriminatív a világtalálkozó = Krónika (Kolozsvár), febr. 28./

Az 1984-es sepsiszentgyörgyi szoborrobbantás ügyében interpellál Petre Strachi-naru demokrata képviselő, azt kérve, vizsgálják ki újra Mihai Viteazul főtéri szobra robbantásának körülményeit. Strachinaru szerint az „RMDSZ-es képviselők és a magyarok ma is azt állítják, a Szekuritáté provokációja volt a robbantás, szerintem azonban magyar szélsőségesek tették oda a bombát.” /Farkas Réka: Ki robbantott? = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), febr. 28./

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvos- és Gyógyszerésztudományi Szakosztálya február 23-án tartotta meg évi tudományos ülészakát Marosvásárhelyen. A résztvevőket dr. Brassai Zoltán akadémikus, az EME alelnöke üdvözölte. Az Erdélyi Múzeum Egyesület keretében működő legaktívabb szakosztálynak 1200 tagja van, számuk az elmúlt évben százszal gyarapodott. Nyomdában van az Orvostudományi Értesítő 80. kötetének negyedik száma is. /(bodolai): Tanácskozott az EME Orvos- és Gyógyszerésztudományi Szakosztálya = Népújság (Marosvásárhely), febr. 28./

Értékfelmutatás, érdekképviselet, közösségépítés – e három fogalom köré szerveződik az Erdélyi Családszervezetek Szövetségének tevékenysége. Február 23-án, Nyárádszeredában a nyolc tagszervezet közül hat képviseltette magát a közgyűlésen, az éves beszámolót Csíki Sándor, a szövetség elnöke

tartotta. /Müller Katalin: Család-szervezetek találkoztak = Szabadság (Kolozsvár), márc. 1./

Március 4-én ünnepelte 10. születésnapját a *Szövétnek* aradi kulturális szemle szerkesztősége és olvasótábora. Ujj János főszerkesztő köszönetet mondott az alapító főszerkesztőnek, Réhon József ny. tanárnak. Ugyancsak elismerés jár Ilona János tanárnak, aki 5 évig vitte, szerkesztette a lapot becsülettel. A *Szövétnek* aradi sajtótörténetet írt: a kulturális folyóiratok közül a *Vasárnap* mellett egyedül a *Szövétnek* jelent meg folyamatosan egy évtizedig. /Balta János: Tízéves a Szövétnek = Nyugati Jelen (Arad), márc. 5./

Aranyos-vidék konferenciát tartottak 2005 júniusában az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya szervezésében. Az előadások összegzésképpen Keszeg Vilmos és Szabó Zsolt szerkesztésében, 2006-ban megszületett az Aranyos-vidék magyarsága. Aranyosszék, Torda és vidéke a változó időkben /Kriterion Kiadó, Kolozsvár/ c. tanulmánykötet. A rendezvényt az ösztönözte, hogy Aranyos-vidék szakirodalmának nincs összefoglalója. /Vetési Júlia: Aranyos-vidék magyarsága = Szabadság (Kolozsvár), márc. 5./

Nekilátott a Demokrata-Liberális Párt (PD-L) nagyváradai szervezete a házfalakra festett magyar nyelvű történelmi utcanevek eltüntetésének, amelyek először tavaly jelentek meg a házak falán. Mihai Groza, Nagyvárad PD-L-s polgármestere bejelentette, akciót indítanak a magyar nyelvű utcanevek eltávolítása érdekében. A rendőrség nyomoz a falfestők után, és ha sikerül azonosítani a tetteseket, akkor törvényesen járnak el ellenük. Mihai Groza értékeli, hogy az RMDSZ elhatárolódott a feliratozóktól. Nagy József Barna, az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) nagyváradai szervezetének elnöke szerint szét kellene választani a falragaszok és az utcanevek kérdését. Előbbit provokációnak tartja, és az EMI nevében elhatárolódik az utcanevek felfestésétől, bár ezek megjelenésének örültek az ifjak. Nagy választási kampányfogásnak, magyarellenes hangulatkeltésnek tartja mindezt. /Fried Noémi Lujza: Kampányfogás a magyarellenesség = Krónika (Kolozsvár), márc. 5./

Hátrányos megkülönböztetésnek tartja az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) szervezete, hogy Erdély Székelyföldön kívüli részein a magyar betegek többsége a román nyelvet kénytelen használni az egészségügyi intézményekben, ezért társadalmi és szakmai vita kezdeményezésére szólítja fel az egészségügyi és az oktatási minisztériumot. Az EMI javasolja, hogy az egészségügyi és az egészségüghöz kapcsolódó oktatási intézményeket

kötelezzék a magyar nyelvű betegellátás javítására, ennek érdekében készítsenek fel magyarul is beszélő, román anyanyelvű orvosokat, asszisztenseket, ápolókat. /Fekete Réka: Magyarul (is) orvosoljanak! = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), márc. 7./

Tamás Sándor háromszéki RMDSZ-es képviselő Tőkés László és Sógor Csaba EP-képviselők támogatását kérte a terület visszaszolgáltatások ügyében, amikor a múlt héten Brüsszelben találkozott velük. Kifejtette, hogy Románia 1968-as területi-adminisztratív átszervezése nyomán a Háromszéken telekkönyvezett területek egy része – több ezer hektár erdő és legelő – Vrancea és Bákó megyékhez került. A Kovászna megyeiak az elmúlt években visszakapták a Bákó megye területére került földjeiket, azonban a Vrancea megyei hatóságok akadályozzák a visszaszolgáltatást. Vrancea megyében politikai határozat született arról, hogy semmit nem adnak vissza Kovászna megyének, azaz megfogalmazásukban, „a magyaroknak”. /Mindent vissza! = Nyugati Jelen (Arad), márc. 11./

Hargita megye gazdasági, ipari szempontból utolsó helyen áll az országban – jelentette ki Balási Csaba, a Hargita Megyei Kereskedelmi és Ipari Kamara elnöke. „Úgy tűnik, itt konzerválni akarják a szegénységet” – mondta. A befektetők elkerülik a megyét. Ennek fő okát abban látja, hogy nem nyitottak az önkormányzatok. „Nyolc-kilenc hónap kell egy építkezési engedély megszerzéséhez, végtelen utakat kell bejárnia az önkormányzatoknál annak, aki itt akar befektetni” – fejtette ki Balási. /Székely Zita: Sereghajtó Hargita = Krónika (Kolozsvár), márc. 12./

Aránytalan módon osztotta el a kormány a Hargita megyei iskolák felújítására szánt pénzt, a román tannyelvű tanintézetek nagyobb összegben részesültek, mint a magyar tannyelvűek, állapította meg Bondor István Hargita megyei főtanfelügyelő. /Székely Zita: A román iskoláknak több pénz jár? = Krónika (Kolozsvár), márc. 12./

Kolozsvár főterén, a Bánffy-palotában látható a híres Corvinák kiállítása. Idegenvezetést nem tudnak biztosítani, mert nem ők rendezték, nem tudnak semmit mondani róla, kapta a felvilágosítást az érdeklődő. Főcímként mindegyik iraton latinul olvasható a felirat, pluszként csak a vélt keletkezési évszám. Nincs semmi utalás arra, hogy mi a pergamenek kapcsolata Mátyás királlyal, hogy ki írta, vagy, hogy milyen célból születtek. /Az ellopott katarzis = Szabadság (Kolozsvár), márc. 12./

Március 15-én zajlott Kolozsváron az Új Jobboldal ellentüntetése, amely során magyarellenes jelszavakat skandáltak. A felszólalók /egyikük a városháza protokollosztályának munkatársa/ az ország ellenségeinek nevezték a március 15-ét ünneplő magyarokat, és megígérték: ha a hatóságok nem képesek rendet teremteni a székelyföldi autonómiát követelők soraiban, majd ők megteszik azt. Ugyanakkor a Legfelső Védelmi Tanács összehívását és az RMDSZ törvényen kívül helyezését követelték. Transzparensen ez is szerepelt „Székelyföld román föld!”, „Ki a magyarokkal az országból!”, „Cluj nem Kolozsvár!”.

Lészai Lehel, az Apáczai Csere János Elméleti Líceum tizedikes diákja a Szent Mihály-templomban megrendezendő ünnepségre igyekezett. „Bűne” csupán az volt, hogy kokárdát viselt, és kezében gondosan felcsavart magyar zászlót tartott. Egy csoport ismeretlen suhanc szó nélkül nekiesett, kegyetlenül ütötték-rúgták. A rendőrségnek sikerült azonosítania a tetteseket. Őrizetbe vették őket, a bíróság úgy döntött: a két román fiatalt rablótámadás és más erőszakos cselekedetek gyanújával szabadlábon vizsgálják. /N.-H. D, Ö. I. B.: Véres megemlékezés Kolozsváron a március 15-i eseményekre: Kokárdás magyar fiatalembert vertek meg egy belvárosi rendőrörs előtt = Szabadság (Kolozsvár), márc. 17./

Ismeretlen tettesek feltörték Kovászna megye turisztikai honlapját, és pornográf jellegű képeket helyeztek el rajta. Kovászna megyében az elmúlt időszakban több intézmény, illetve magánszemély magyar nyelvű honlapját is feltörték. Ezeket szintén pornográf tartalommal töltötték meg, míg a tanfelügyelőség honlapján magyarellenes üzeneteket helyeztek el. /Kovászna megye. Pornográf tartalom a megye turisztikai portálján = Krónika (Kolozsvár), márc. 19./

Hatvannégy éves korában elhunyt dr. Vofkori László /Brassó, 1944. márc. 3. – Székelyudvarhely, 2008. márc. 18./, a Sapientia–Erdélyi Magyar Tudományegyetem docense, a felsőoktatási intézmény csíkszeredai Gazdaság- és Humántudományok Karának előadójaként. A Székelyudvarhelyen élő földrajzi szakíró, szociogeográfus, tankönyvfordító fő tudományos kutatási területe a népesség- és településföldrajz, településszociológia, honismereti-regionális földrajz és a turisztikai marketing volt. Vofkori László több földrajztudományi tárgyú kötet és dolgozat szerzőjeként elismert szaktekintélynek számított. /Elhunyt Vofkori László egyetemi docens = Krónika (Kolozsvár), márc. 19./

Magyarellenes honlap betiltását kéri a genfi székhelyű Szellemi Tulajdon Világszervezeténél (WIPO) a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ), amelynek nevét felhasználva hozták létre a szóban forgó román nyelvű portált. Kelemen Hunor, az RMDSZ ügyvezető elnöke közleményében elhatárolódott a honlaptól, valamint „a világhálón ezáltal elindított minősíthetetlen lejárató kampánytól, gyűlöletkeltéstől”. Hasonló helyzetbe került az újonnan megalakult Magyar Polgári Párt (MPP) is, amelynek román neve alatt szintén magyarellenes tartalmú román nyelvű honlap található a világhálón. /Magyarellenes honlapok = Hargita Népe (Csíkszereda), márc. 20./

Egy hónappal ezelőtt meggyalázták Marosvásárhelyen a Vár körüli Rákóczi Ferenc- és a Borsos Tamás-mellszobrokat. Március 20-a körül újabb magyarellenes falfirkák jelentek meg a város különböző pontjain. A Moarte bozgorilor! felirat a város szívében jelent meg. Livia Popa rendőrségi szóvivő a Vásárhelyi Hírlaptól értesült a falfirkákról, s megígérte: megpróbálják minél hamarabb kézre keríteni a tetteseket, de az egy hónappal ezelőtti szoborrongálás kapcsán tett hasonló jellegű ígéretének sincs semmiféle kézzelfogható eredménye. /Bögözi Attila: A magyarellenes falfirkákban a fekete március szelleme kísért = Udvarhelyi Híradó (Székelyudvarhely), márc. 20./

Március 25-én Kolozsváron, a városi tanácsülésen, a PNL-ből frissiben a PD-L-be átnyergetek közreműködésével megszavazták azt a napirendi pontot, amely mások mellett a Borhánacs-telep egyik, nemrég Kossuthról elnevezett utcácskája nevének megváltoztatását célozta. Az RMDSZ-tanácsosok hiába próbálkoztak elnapolásával, s tiszta képet kialakítani Kossuth történelmi szerepéről. Molnos Lajos azt javasolta, hogy ha már így állunk, Romániának levélben kellene kérnie az USA kormányát, távolítsák el Kossuth szobrát a Capitoliumból. /Nem kell Kossuth Kolozsváron! = Szabadság (Kolozsvár), márc. 26./

A gyulafehérvári Caritas szervezet 1990 elején, dr. Jakab Antal néhai római katolikus megyés püspök rendeletére jött létre. A mai struktúra a főegyház-megye nagy kiterjedésére való tekintettel területi központokat jelent, ahol felméri a rászorulóknak szociális jellegű igényeit, és lehetőség szerint segítik őket. A magukra maradt idősek számára öregotthonokat és nappali foglalkoztató-központot hoztak létre. Jelenleg Erdély hét megyéjében – Brassó, Fehér, Hargita, Hunyad, Kolozs, Kovászna és Maros megyében – van jelen a Gyulafehérvári Caritas szociális programjai révén. A református egyház keretében működő Diakónia Keresztyén Alapítvány Erdély-szerte több településen biztosítja az otthoni beteg gondozást. /Szucher Ervin: Otthoni gondozás: EU-s kötelezvény = Krónika (Kolozsvár), márc. 27./

Miután március 26-án zsidóellenes feliratok jelentek meg a kolozsvári Zsidó Hitközség bejáratánál, március 27-én magyarellenes feliratokra figyelhettek fel a járókelők a belvárosban: ismeretlen tettesek két épület falára is felírták fekete festékekkel: „Moarte ungurilor” (Halált a magyarokra). Raluca Seucan, a Kolozs Megyei Rendőrség szóvivője elmondta, senki sem jelentette az ügyet a rendőrségen. Az unitárius templom falát is összefirkálták. /Újabb falfirkák: Halált a magyarokra = Szabadság (Kolozsvár), márc. 28./

Március 29-én Kolozsváron tartotta meg évi közgyűlését az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME). Egyed Ákos elnöki jelentéséből kiderült: az EME munkája folyamatos és eredményes maradt. Az idei tervek között szerepel a projektfinanszírozású tudományos kutatás ösztönzése, az EME és kutatóintézete integrálódásának szorgalmazása a romániai tudományos szervezetbe, az együttműködésre való törekvés a Sapientia-EMTE-vel, a Babeş–Bolyai Tudományegyetemmel, a Partiumi Keresztyén Egyetemmel, a Kolozsvári Történelmi Múzeummal és az Egyetemi Könyvtárral, a székelyföldi múzeumokkal stb. Görömbei András (MTA, Határon Túli Magyar Tudományosság Elnöki Bizottság elnöke) átadta a Vizi E. Szilveszter MTA-elnök által aláírt együttműködési megállapodást, amely 2008-ra 5 millió forintnyi műhelytámogatásban részesíti az EMÉ-t. Az alapszabály értelmében megújították az EME választmányának 1/3-át. Az EME újjászervezésében és folyamatos működtetésében kifejtett munkássága elismeréseként Gr. Mikó Imre-emléklapot kapott Muckemhaupt Erzsébet csíkszeredai muzeológus, könyvtörténész és Bajusz István zilahi régész, valamint tiszteletbeli taggá választották Kósa Ferencet az erdélyi nyelvészeti kutatások terén végzett tudományos és oktatói munkásságáért. /Ördög I. Béla: Évi közgyűlést tartott az EME = Szabadság (Kolozsvár), márc. 31./

Brassóban ismeretlen tettesek eltüntették a Bem József brassói tartózkodását megörökítő két márványtábla egyikét, jelezte Szenté László brassói RMDSZ-elnök, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság helyi titkára. /Benkő Levente: Eltűnt a két hete felszerelt Bem-tábla = Krónika (Kolozsvár), ápr. 1./

Ezeröttszáz csángó gyerek látogatja Moldvában a magyar órákat – nyilatkozta Hegyeli Attila, a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége oktatási programjának felelőse. Az állami tanintézményekben nem kötelező tantárgyként megtartott magyar órákon 992 gyermek vesz részt, iskolán kívüli magyar nyelvoktatásban pedig további 500 gyerek részesül. Jelenleg tizenkilenc faluban nyílik lehetőség a magyar nyelv tanulására, ebből 15 faluban állami iskolában

is tartanak órákat. A helyi pedagógusok és a római katolikus papok még mindig gáncsoskodnak. /1500 csángó gyermek tanul magyarul Moldvában = Népújság (Marosvásárhely), ápr. 2./

A kolozsvári *Helikon* folyóirat ötszázadik számához érkezett. A *Helikon* az új irodalmi törekvéseknek úgy szándékozott teret biztosítani, hogy eközben a mindenkori magyar irodalom és kultúra értékei ugyancsak szem előtt tartassanak, írta Szilágyi István főszerkesztő. /Lapozó = Népújság (Marosvásárhely), ápr. 5./

Új kiadvánnyal gazdagodott a magyar kulturális sajtó. A budapesti Alexandra Kiadó gondozásában negyedévenként megjelenő *Hungaricum* célja a határon túli magyar irodalmi, művészeti, tudományos értékek és alkotóik bemutatása. A 2008/1-es szám Erdély-központú, melléklete az Erdélyi szöttes címet viseli. Képet ad a folyóirat az erdélyi magyar irodalomról, az irodalmi műhelyekről, a kolozsvári Helikonról és Szilágyi Istvánról, a marosvásárhelyi Látóról és Kovács András Ferencről, az aradi Irodalmi Jelenről és Böszörményi Zoltánról, a kolozsvári Korunkról és Kántor Lajosról, a síkszeredai Székelyföldről és Ferenczes Istvánról. /Németh Júlia: *Hungaricum*ként Erdélyi szöttes = Szabadság (Kolozsvár), ápr. 5./

Miért nem kell erényt kovácsolni a kisebbségi helyzethez tapadó szomorúságból, bánatból, „a szinte tüntetésbe fulladó zokogásból” – erre próbál választ adni az április 9-én kezdődött kétnapos konferencia, melynek címe Humor, irónia, paródia a közép-kelet-európai irodalmakban. A rendezvényt a Szülőföld Alapítvány támogatta egymillió forinttal, ebből, valamint a Communitas Alapítvány finanszírozásával szeretnék nagy példányszámban megjelentetni az előadásokból összeállított kötetet. Több előadó, köztük Szonda Szabolcs, Krebsz János, Demény Péter és Bíró Béla az ÚMSZ főmunkatársa. /Oborocea Mónika: Még több humort! = Új Magyar Szó (Bukarest), ápr. 10./

Tízéves a Hargita megyei otthoni beteggondozás. Ebből az alkalomból szervezett konferenciát Csíksomlyón a Gyulafehérvári Caritas és Hargita Megye Tanácsa. /Takács Éva: Ünnepel a Caritas = Hargita Népe (Csíkszereda), ápr. 11./

Április 11-én a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneakadémián díszdoktorrá avatták Szenik Ilona zeneakadémiai konzulens tanárt, aki közel hat évtizede fejt ki népzenetudósi tevékenységét. Szenik Ilona Szamosújváron született, felsőfokú zenei tanulmányait 1947–1952 között végezte el Kolozsváron,

gyakornokként működött Jagamas János professzor mellett. Munkássága eredményeként több mint száz tudományos cikk, tanulmány, válogatás, könyv született. /Nagy-Hintós Diana: Dísz-doktorrá avatták Szenik Ilona népzeneudóst = Szabadság (Kolozsvár), ápr. 12./

Az egy éve eltávozott Beke György erdélyi és magyarországi folyóiratokban és újságokban megbúvó írásainak összegyűjtése és közzététele a jövő fontos feladatai közé tartozik. Megjelent Beke György emlékezete. Halálának első évfordulójára szerkesztette: Pomogáts Béla /*Közdok*, Budapest, 2008/. Akik ebben a kötetben szerepelnek, úgy látják, Beke György érdemes arra, hogy alakját, műveit megőrizze az irodalom, a történelem, a nemzet emlékezete, hangsúlyozta a könyvben Pomogáts Béla. Beke György enciklopédikus hungarológiája közös kincse az egyetemes magyarságnak, írta Cseke Péter. /B.D.: Állócsillag Erdély egén = Népújság (Marosvásárhely), ápr. 12./

Felújították Kovászna város hivatalos honlapját. A fejléc jelzi, hogy magyar, angol és román nyelvű. A magyar változaton csak annyi található, hogy „Kovászna a szív üdülője”. Minden más szöveg románul van. A város 70 százaléka magyar. /Bodor János: „Ghiveci” Kovásznáról = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), ápr. 17./

Marosvásárhelyen április 18-án feliratok jelentek meg: "moarte bozgorilor – aici e Romania" /Halál a bozgorokra – ez Románia!/, a gyűlöletből fakadó "üzenetet" az illetékesek sietősen lefestették. Ez az eredménye az olyan szervezetek és médiumok uszító ténykedésének, amelyek majd két évtizede a magyarok rágalmazásából élnek. /Több mint választási üzenet: moarte bozgorilor = Népújság (Marosvásárhely), ápr. 19./

A nevét viselő kovásznai közművelődési egyesület immár tizenkilencedik alkalommal rendezte meg Kovásznán és Csomakőrösön a Csoma-napokat. Évről évre ilyenkor Kőrösi Csoma Sándor helybeli és idegenből érkezett tisztelői, számos hivatásos és műkedvelő előadó, képzőművészek, színjátékosok, zenészek és táncgyűttesek, valamint a tudományos világ jeles képviselői hajtának főt a nagy Kelet-kutató tudós emléke előtt. Gazda József, a Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület elnöke megemlítette, hogy a Csoma-konferenciák anyagából tizennégy könyvet jelentettek meg, felépítettek Csomakőrösön a Csoma-emlékházat. /Bodor János: Főhajtás nagy Kelet-kutató tudósunk emléke előtt (Csoma-napok) = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), ápr. 19./

Ambrus István, a Paprika Rádió munkatársa két barátjával április 19-én éjjel Kolozsváron ment haza, magyarul beszélgettek, három román fiatal váratlanul hátulról rájuk támadt. Megverték őket, majd elrohantak, miközben lebozgorozták őket. A helyszínre érkezett rendőrök arról tájékoztatták őket, előbb törvényszéki látletet szükséges ahhoz, hogy nyomozást indítsanak az ügyben. A megvert fiatalok az éjszakát a kórházban töltötték. /P. A. M.: Ismét magyar fiatalokat bántalmaztak = Szabadság (Kolozsvár), ápr. 21./ A törvényszéki orvos az ortodox virágvasárnap ünnepére hivatkozva jelezte, csak két nappal később állítja ki a látletet. /Magyarverés kampány előtt = Új Magyar Szó (Bukarest), ápr. 21./

Sikeres volt április 19-én a XV. Gyöngykoszorú Erdőcsinádon. A dal, a tánc, a néphagyományok széles körű felújítását célzó mozgalmat Szabó György Pál és Szabó Éva pedagógus-házaspár kezdeményezésére indította 1991-ben az EMKE, és azóta hetvennél több találkozót tartottak, mindet Maros megyében. /Bölöni Domokos: Dalban, táncban, népviseletben = Népújság (Marosvásárhely), ápr. 21./

Vizsgálatot indított az Országos Diszkriminációellenes Tanács (CNCD) az Erdélyi Magyar Ifjak (EMI) kezdeményezése ügyében, hogy szüntessék meg a romániai betegellátásban a magyar nemzetiségű pácienseket sújtó hátrányos megkülönböztetést, kötelezzék a magyar nyelvű betegellátás biztosítására az erdélyi egészségügyi intézményeket. Bagoly Zsolt EMI-alelnök elmondta: az oktatási tárcától nem kaptak választ, az egészségügyi ellenben átutalta beadványukat a Diszkriminációellenes Tanácshoz. /Rostás Szabolcs: Kivizsgált betegellátás = Krónika (Kolozsvár), ápr. 25./

A magyar tudományosság napját ülték meg április 24-én Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen (PKE), ugyanakkor megalakították a Kolozsvári Akadémiai Bizottsághoz tartozó nagyváradai munkacsoportot is. A találkozó az Intézményépítés és összehangolás a Kárpát-medencei magyar tudományos kutatásban címet kapta, melyet a budapesti MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság, a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesület, a PKE, illetve a nagyváradai Varadinum Kulturális Alapítvány és a Sapientia Vara-diensis Alapítvány szervezett. Péntek János, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság (KAB) elnöke bemutatta az MTA kolozsvári fiókjának működését és céljait. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagyváradai fiókszervezetét Emődi András elnök mutatta be. /Borsi Balázs: A tudományosság napján = Reggeli Újság (Nagyvárad), ápr. 26./

A Romania Mare szélsőséges sovén-nacionalista hetilap, a Nagy-Románia Párt szócsöve április 18-án öles címben hirdette: A Har-Kov jelentés plágium. Petre Turlea, a cikk szerzője a Vatra Românească alapító agitátora volt. Ilyen minőségében 1996-ban Kovászna megye parlamenti képviselője lett, célja volt, hogy megakadályozza a székelyföldi románság elmagyarosítását. Könyvet jelentetett meg a Maniu-bandák tisztára mosása szándékával oly módon, hogy szárazajtai, csíkszentdomokosi, egeresi vérengzéseiket indokolt hazafias akcióknak tüntette fel. Turlea később a Romania Mare házi történésze lett. Mostani cikkében azt fájalta, hogy bizonyos Dragoș Zamfirescu szóról szóra lemásolta a parlament 1991. évi Har-Kov jelentését, és ezt 2002-ben saját műveként kiadta az Egyesült Államokban. Az egész könyv egyszerűen plágium, csak a cím Zamfirescu saját alkotása: Transylvania, Romanians Hunted Down in their County Harghita, Covasna, Tg. Mures, megjelent a floridai Romanian Historical Studies sorozatában. Már a címből is kiderül, hogy a jelzett megyékben és Marosvásárhelyen vadásznak a románokra, ami egyet jelent elűzésükkel. 1995-ben az akkori román kormány a Har-Kov jelentést az adófizetők pénzéből angol, francia és német nyelven ötezer példányban terjesztette világszerte, mégpedig a román nagykövetségeken keresztül. /Barabás István: Amerikai Har-Kov = Hargita Népe (Csíkszereda), ápr. 29./

Bölöni Domokos 1990 óta több művelődési egyesület, kulturális szerveződés bölcsőjénél bábáskodott. Legszebb emléke a korondi Firtos Művelődési Egylet létrejöttéhez kapcsolódik. A kezdeti lelkesedés után lassan csökkent az érdeklődés, kevés szervezet működik ma is, közülük a legállhatatosabb a Firtos Egylet. Kellettek hozzá az értelmiségi kovászok. Az egylet kapja, a *Hazánéző* fórumot biztosít az emlékezőknek, könyvsorozatot az olvasóknak. /Bölöni Domokos: Tizennyolc éves a korondi Firtos Művelődési Egylet = Népújság (Marosvásárhely), máj. 2./

Béres András, a Marosvásárhelyi Színházművészeti Egyetem korábbi rektora, frissen megválasztott elnöke szerint a színész, rendező, teatrológus és más színházi szakembereket képző egyetemnek van jövője. Az eddigi végzettek nagyon nagy százalékban a szakmában helyezkedtek el. /N. M. K.: Színházról remények és kétségek között = Népújság (Marosvásárhely), máj. 3./

Szovátán a római katolikus templom kertjében május 4-én felavatták Márton Áron püspök mellszobrát, Bocskay Vince szobrászművész alkotását. /N.M.K.: Márton Áron-mellszobor Szovátán = Népújság (Marosvásárhely), máj. 5./

Székelyföldi Filharmónia néven hivatásos szimfonikus zenekar alakult Székelyudvarhelyen. A Székelyföldi Filharmónia elődje a Palló Imre Művészeti Szakközépiskola kamarazenekara, mely Székelyföldi Szimfonikus Zenekar néven az elmúlt 14 évben számos koncertet adott Erdély-szerte. /Pengő Zoltán: Székelyföldi Filharmónia alakult = Krónika (Kolozsvár), máj. 6./

Kilencedik alkalommal szervezték meg Nagyenyeden a Bethlen Gábor Kolégiumban a Szórványszínjátszó Találkozót május 2–4. között. Az esemény főszervezője dr. Demény Piroska magyartanár. /Szakács Bálint: Szórványszínjátszó találkozó Nagyenyeden = Nyugati Jelen (Arad), máj. 6./

A Szabadság 2008. május 3-án terjedelmes összeállítást közölt a Sapientiáról, két, Tibori Szabó Zoltán által készített hosszabb interjút, két Ercsey-Ravasz Ferenc által készített lényegesen rövidebb interjút, továbbá a Tibori által aláírt „tényfeltáró” vezércikket. Ez utóbbi látszólag az interjúk, valamint a szerző által „áttanulmányozott” dokumentumok alapján, a „kíméletlen tények nyelvéen” kíván szólni, a gyakorlatban azonban a közölt tények ellenében, sokszor a nyilatkozókkal ellentétes, nyilván a szerző preconcepcióját tükröző dolgokat állítva.

Tibori minden bizonyíték nélkül, közölte, hogy „az EMTE szórta a pénzt”, „megállapodásokat rúgott fel”, és a „fejlesztésekről nem konzultált a finanszírozóval”. Az Sapientia Alapítvány honlapjáról letölthető, hogy melyik évben mekkora összeget költöttek ingatlan beruházásra. A magyar kormány képviselői, a Sapientia Alapítvánnyal közösen, a vásárlások előtt minden ingatlant ingatlanszakértőkkel megvizsgáltattak és felértékeltek. A beruházások legtöbb esetben a finanszírozó kezdeményezésére történtek.

„Az egyetem a hazai állami felsőoktatáshoz képest csaknem dupla béreket fizetett” – állítja a cikk. Valójában a román állami egyetemeken alkalmazott bérrendszer minden oktatói kategória esetében megállapítja a minimális és a maximális bért. Az EMTE és a PKE ennek a tartománynak a középértékét szorozta meg 1,5-del, ami akkor is távol állt a dupla bérektől, és amely nélkül nem lehetett volna megfelelő oktatókat toborozni. A Sapientián a bérek jelenleg az állami bérrács minimuma közelében mozognak, professzorok esetében pedig alatta vannak az állami béreknek.

Tibori „vitatható értékű diplomákról”, „diáksorsokkal való játszadozásról”, „kétes minőségű oktatásról” ír, miközben az akkreditációnak a hallgatókra vonatkozó szakmai feltételeit az EMTE magasan túlteljesíti.

A cikkíró szerint „az intézmény elkezdett spekulálni a Budapestről érkező pénzekkel: az el nem költött összegeket letagadta, bankokban kamatoztatta,

a román állam által visszatérített áfából, a finanszírozó beleegyezése nélkül, ötletszerűen és semmilyen pályázatás nélkül ingatlanokat vásárolt stb. Amikor pedig mindezekre fény derült, és a finanszírozó azt kérte, hogy a szóban forgó anyagi eszközöket az akkreditációhoz szükséges költségek fedezésére fordítsák, az egyetemiek megsértődtek, és kezdetét vette a siránkozás, a panaszkodás, a vészkiáltások sorozata.” Ez a passzus már önmagában megérne egy rágalalmazási pert. A valóságban a Sapientia intézménycsoport igen szigorú szabályok szerint számol el a támogatás minden fillérével. /Kató Béla, a Sapientia Alapítvány elnöke, Dr. Dávid László professzor, a Sapientia EMTE: Kire öltük nyelvüket a kíméletlen tények? Válasz Tibori Szabó Zoltán vezércikkére = Szabadság (Kolozsvár), 2008. máj. 8./

A Partiumi Keresztény Egyetem vezetősége, az egyetemet alapító Pro Universitate Partium Alapítvány kuratóriuma és az egész egyetemi közösség, szerkesztőségünkbe eljuttatott sajtóközleményében szintén felháborodását fejezte ki a Szabadság 2008. május 3-i számában közölt Tibori Szabó Zoltán-írás kapcsán. „Az erdélyi-partiumi magyar felsőoktatási rendszer kialakításában úttörőszerepet felvállalt Partiumi Keresztény Egyetemet, az egyetemet alapító egyházat és annak vezetőjét ért alaptalan vádak, a cikkben megjelent csúsztatások és valótlanságok, a szerző nyílt egyházzellenes magatartása miatt intézményünk panaszt tesz a megfelelő fórumokon” – olvasható a közleményben, amelyet Dr. Geréb Zsolt, a Partiumi Keresztény Egyetem rektora, valamint Tolnay István írtak alá, kérve a „fent említett írásra adandó hivatalos és tételes” válaszuk közlését a lapban /Tiltakozik a Partiumi Keresztény Egyetem = Szabadság (Kolozsvár), 2008. máj. 8./

Ötvenöt éve működik intézményes keretek között magyar színház Temesváron, az évforduló tiszteletére rendeztek ötnapos fesztivált a Bega-parti városban, Euro-régiós Színházi Találkozó címmel. A rendezvényen öt város – Temesvár, Újvidék, Szabadka, Tatabánya Arad – színháza mutatkozik be. /Köllő Katalin: Ötvenöt év színház Temesváron = Szabadság (Kolozsvár), máj. 9./

Május 10-re virradó éjszaka Marosvásárhelyen, Sütő András házán elhelyezett bronz plakettet ismeretlenek megrongálták, felfeszítették, de nem sikerült eltávolítaniuk azt. A Hunyadi László marosvásárhelyi szobrászművész által készített plakettet 2006-ban, Sütő András születésének 80. évfordulóján helyezték el. /Megrongálták Sütő András bronzplakettjét = Szabadság (Kolozsvár), máj. 12./

Az utóbbi időben nem ez az első ilyen jellegű eset Marosvásárhelyen, a múlt hétvégén a várépítő városbíró, Borsos Tamás mellszobrát emelték el a helyéről. A hatóság azonban hiába vette őrizetbe a két férfit, akiket tetten ért, amint a vár előtti kapubástya előli talapzatról ellopta a mellszobrot. A tetteseket, akik ellen mindössze minősített lopás gyanújával indított eljárást az ügyészség, huszonnégy óra elteltével szabadlábra helyezték. A két emlékmű megsúfolásán kívül az utóbbi időben a Maros megyei Gernyeszegen ellop-ták Bethlen István egykori magyar miniszterelnök mellszobrát, Marosvásárhely házfalain pedig számos magyarellenes felirat jelent meg. /Szucher Ervin: Holtában is bántják = Krónika (Kolozsvár), máj. 12./

A sepsiszentgyörgyi Kopor-Show együttes két tagját megverték nagyváradi fellépésük után. Az eset nem egyedi, az érintettek szerint ugyanaz a társaság május elsején Sonkolyoson rontott rockerekre. Nagyváradon a Nagyváradi Magyar Diákszövetség (NMD) Studfest rendezvényének záróbuliját tartották, itt lépett fel többek között a fiatalokból álló szentgyörgyi rockbanda. Az énekes Méder Alpár Etele és a basszusgitáros Székely Zolta a buli után nemrég megjelent CD-jükért ment az autóhoz, amikor egy 25-30 fős csapat megtámadta. Egyikük orrát zúzták össze, megrugdosták, a másikuk fejütést és -rúgást kapott, beszakadt a dobhártyája. A fiatalok a rendőrség közbelépését erőtlennek, sőt, a támadókat pártolónak vélik. /Ferencz Csaba: Szentgyörgyieket vertek meg Váradon = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), máj. 14./

Támogatja az RMDSZ is a Bolyai Kezdeményező Bizottságnak az állami magyar egyetem újraindítására vonatkozó kezdeményezését. „Tudatában vagyunk annak, hogy az elért eredmények ellenére anyanyelvű oktatásunk helyzete és állapota nem tükrözi a romániai magyar közösség jogos elvárásait, hogy az önálló magyar köz- és felsőoktatási hálózat továbbépítéséhez, működtetésének biztosításához további jelentős erőfeszítések szükségesek az érdekvédelem minden szintjén, beleértve a már működő magánegyetemek (Partiumi Keresztény Egyetem, Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem) mielőbbi végleges akkreditálását is” – olvasható az RMDSZ közleményében. /RMDSZ-támogatás a BKB-nak = Szabadság (Kolozsvár), máj. 15./

A bonchidai Bánffy-kastély restaurálása elnyerte a műemlékvédelem Europa Nostra díját, jelezte Hegedűs Csilla, a Transylvania Trust ügyvezető igazgatója Bonchidán. A műemlékvédelmi oktatást célzó programok kategóriában nyerte el a bonchidai Bánffy-kastélyban működő Épített örökség helyreállító

és szakképző központ az első helyezést. /Újjáéleszthető történelmi műemlékek = Szabadság (Kolozsvár), máj. 19./

Az elmúlt években megszokták Csíkszeredában, hogy zászló, a magyar nemzet lobogója leng a Nagy Somlyó-hegyi kilátón. Pár napja román zászló került a magyar helyébe, de az hamar eltűnt. Május 16-án újabb román zászló jelent meg a kilátón, ezúttal hatalmas. Mondták, kolozsvári rendszámú autóval mentek ki valakik, kommandó ruhások voltak, azóta bőrdzsekis civilek őrzik a kilátót. A Csíkszéki Székely Nemzeti Tanács felhívására sokan kirándultak a kilátóhoz. Csíki magyar terepmotorosok egy csoportja is eljött, erre civil ruhás csendőrök jelentek meg, akik érdeklődtek, hogy nem a román zászlót akarják-e levenni, mert ha igen, akkor nagy baj lesz. Megérkeztek a felfegyverzett fekete egyenruhások, élükön magával Mircea Olaru csendőrpáranccsal, aki azonnal igazoltatni kezdte az embereket és közölte: a kilátó nem a somlyói közbirtokosság tulajdona (ezt a helyszínen jelenlevő közbirtokossági alelnök másként tudja), hanem geodéziai pont, s aki onnan zászlót vesz le, börtönbe kerül. Újabb vita alakult ki, a jelenlevőket nem féltette meg az egyenruhások kordonja, végül megállapodtak abban, hogy a román zászló marad, de melléje kerül a székely zászló is. /Szondy Zoltán: Zászlóháború a szent hegyen = Hargita Népe (Csíkszereda), máj. 19./

Marosvásárhelyen legutóbb a Borsos Tamás-mellszobor és a Sütő András-dombor-mű ellen intéztek támadást. Most a Kárpátok sétányon található térszobrot, Kolozsvári Puskás Sándor alkotását szemelték ki valakik. Mind-egyre eltűnik róla egy-egy fémrész. /(nk): Vetkőztetés a Kárpátok sétányon = Népújság (Marosvásárhely), máj. 21./

A Nagy-Románia Párt törvénytervezetet készít elő, amelynek értelmében hatalmas pénzüsszeggel jutalmaznák azokat a románokat, aki Hargita vagy Kovászna megyében szándékoznak letelepedni. A trianoni békediktátum óta minden eszközzel segítették a magyar vidékek elrománosítását. Módszeresen, először a magyar határ közelében lévő kb. 200 kilométer szélességű, a hajdan még magyar többségű, Szamártól Aradig húzódó zónában sikerült megfordítaniuk az etnikai számarányokat, majd fokozatosan kelet felé haladtak. A kommunista diktatúra évei alatt az erőszakos iparosítással, a munkaerő-telepítéssel történt az elrománosítás, olyannyira sikeresen, hogy például Marosvásárhelyen a románok aránya elérte az ötven százalékot. A rendszerváltás után nem állt le a folyamat, csak lelassult. Most új eljárásokkal, cégek telepítésével, ingatlanok és területek felvásárlásával, nagy létszámú csendőrség, katonaság beköltöztetésével, püspökség és apácarendek létesítésével

próbálják felborítani az etnikai arányokat. Az RMDSZ eddig nem foglalkozott ezzel a súlyos problémával. /Fülöp D. Dénes: Románokat telepítenének Hargita és Kovászna megyébe. = Polgári Élet (Székelyudvarhely), Erdély.ma, máj. 24./

Dorin Floria marosvásárhelyi polgármester és pártja a választási irodához benyújtott óvása szerint Borbély László választási plakátjain „egy bizonyos állam nemzeti színeire” emlékeztető színkombináció van használatban, a választási iroda elismerte, ez törvénytört. A piros-fehér-zöldről van szó. /Benedek István: A dühítő színek = Népujság (Marosvásárhely), máj. 27./

Újabb csángóföldi településen derült fény arra, hogy a helyi román pedagógusok és a polgármester megfélemlíti az iskolán kívüli magyar oktatásban részesülő diákokat és szüleiket. A Moldvai Csángómagyarok Szövetsége (MCSMSZ) tájékoztatása szerint Klézséhez hasonlóan Lujzikalagorban is nyomás nehezedik a csángó szülőkre annak érdekében, hogy ne járassák magyar nyelvű magánórákra a gyermekeiket. Látogatása során Murvai László államtitkár elképedve vette tudomásul, hogy a lujzikalagori iskola tanárai megfenyegették: értesítik a Román Hírszerző Szolgálatot (SRI), mivel nemzetbiztonsági kérdésnek tekintik, hogy a gyermekek ne tanuljanak magyarul. /Veszély a nemzetbiztonságra? = Krónika (Kolozsvár), jún. 2./

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) magyar tagozata, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (Sapientia – EMTE), a Partiumi Keresztény Egyetem (PKE), a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (MOGYE) magyar oktatási tagozata, a marosvásárhelyi Színházművészeti Egyetem (SZME) azzal a határozott kéréssel fordultak a politikai pártokhoz, minden közéleti szereplőhöz, hogy véleményük kifejezésében tartózkodjanak attól, hogy a romániai magyar felsőoktatást kiszolgáló intézeteket azok megkérdése nélkül minősítsék, a nevükben – akár jóhiszeműen – különböző kampányokban szóljanak rájuk politikai hangulatkeltő szövegekben utaljanak, ellenük (vagy nevükben) fellépő önjelölt csoportosulásokat legitimáljanak. A politikai vita során „a már létező és működő intézeteket ne támadják, az ott folyó anyanyelvi oktatás rendezett voltát ne tagadják. Igényeljük, hogy tényfeltárás címén alaptalanul ne keltsék a közpénzekkel való rossz gazdálkodás hírére. Igényeljük, hogy a már működő erdélyi magyar felsőoktatási alternatívák elért eredményeit, fejlődését hazai és anyaországi politikai szereplők ne vonják kétségbe, de ne is sajátítsák ki” olvasható a Magyar Tivadar rektor-helyettes (BBTE), Dávid László rektor (Sapientia – EMTE), Geréb Zsolt rektor (PKE), Gáspárik Attila rektor (SZME), Nagy Örs rektor-

helyettes (MOGYE) által aláírt közleményben. /Egyetemek felhívása a politikai pártokhoz = Szabadság (Kolozsvár), jún. 5./

Közös nyilatkozatban léptek fel az erdélyi magyar felsőoktatási intézetek vezetői a romániai és anyaországi politikai és közéleti szereplők részéről tapasztalt támadások ellen. Az elmúlt időszakban a Gyurcsány-kormány illetékesei vették össze a Sapientia Egyetemet. A Gyurcsány-kormány hevesen támadta az elmúlt időszakban a Sapientia-t. Gémesi Ferenc, a Miniszterelnöki Hivatal államtitkára nemrég elhibázott menedzsmenttel vádolta és szocialista nagyüzemnek nevezte az Orbán-kormány idején alapított EMTE-t, amelyről a Népszabadság romániai tudósítója a kolozsvári Szabadság hasábjain többek között azt állította, hogy „spekulált a Budapestről érkező pénzekkel, az el nem költött összegeket letagadta, bankokban kamatoztatta, és ötletszerűen, pályázat nélkül vásárolt ingatlanokat”. Eközben Hantz Péter, a Bolyai Kezdeményező Bizottság alelnöke a napokban Hágában tárgyalt Knut Vollebaekkel, az EBESZ kisebbségi főbiztosával az erdélyi magyar felsőoktatás bővítési lehetőségeiről. /Rostás Szabolcs (Kolozsvár): Erdélyi rektorok a támadások ellen = Magyar Nemzet (Budapest), jún. 5./

Május 6-án és 7-én ballagtak a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) végzős hallgatói. Először a menedzsment és turisztika szak 250 hallgatója öltött tógát, hogy Tőkés László püspök és Geréb Zsolt rektor vezetésével átvonuljon a várad-újvárosi templomba, másnap az idegen nyelv, a filozófia, a reklámgrafika, a zene, a szociális munka, szociológia és teológia karok 310 diákja mondott búcsút az egyetemnek, számukra Csúry István helyettes püspök hirdette az ígét. Az intézmény vezetői elképzelhetőnek tartják, hogy az új tanévet már akkreditált intézményben kezdenek a hallgatók. A PKE akkreditálásáért az elmúlt héten Brüsszelben is lobbiztak az egyetem vezetői. - A PKE-n jelenleg négy szak, a német nyelv és irodalom, a református didaktikai teológia, a szociális munka és a filozófia szak rendelkezik akkreditálással. /Fried Noémi Lujza: Ballagtak a PKE diákjai = Krónika (Kolozsvár), jún. 9./

Egyre több román állampolgár vásárol magának házat a határ túloldalán. Dombegyházán már alig van eladó ház, holott pár éve még rengeteg volt, hasonló a helyzet Mezőkovácsházán és több kisebb faluban. Battonyán az elmúlt két-három évben több mint háromszáz ház cserélt tulajdonost. A romániai nagyvárosban hatalmas mértékű a drágulás, egy panellakás árából Magyarországon házat lehet venni. Idén hét elsős járt Battonyán a helyi román nyelvű iskolába, szeptembertől már 14-en iratkoznak be. /Kelendőek a Békés megyei ingatlanok = Krónika (Kolozsvár), jún. 13./

Második alkalommal avatnak olyan biomérnököket a Székelyföldön, akik magyarul végeztek tanulmányaikat. Összesen 56, a csíkszeredai Sapientia Egyetemen végzett élelmiszeripari- és környezetmérnököt avattak. /II. Mérnökavató a Sapientían = Hargita Népe (Csíkszereda), jún. 13./

A Moldvai Csángómagyarok Szövetsége kérte a Diszkriminációellenes Tanácsot, hogy vizsgálja ki a katolikus egyház intézkedéseit, ugyanis a helyi papság kijelentette: aki iskolai magyar órákra jár, az nem vehet részt az idén nyáron esedékes bérnyújtáson. /Hírsaláta = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), jún. 14./

Megalakult Marosvásárhelyen a Sütő András Baráti Egyesület Nagy Pál irodalomtörténész elnökletével, melyre Kolozsvárról, Sepsiszentgyörgyről és Debrecenből is érkeztek értelmiségiek. /Bölöni Domokos: Megalakult a Sütő András Baráti Egyesület = Népújóság (Marosvásárhely), jún. 23./

Annak érdekében, hogy a társadalom tudomást vegyen a civil szervezetek tevékenységéről, és értékelje azok munkáját, teljesítményét, megalapítják Az Év Civil Szervezete elnevezésű díjat – tájékoztatott a 101 tagszervezetet nyilvántartó Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetségének (MCSZESZ) vezetője, Bodó Barna és Varga Zoltán. - A civil szervezetek összefogására létrehozták a www.civilportal.ro portált, ezen a tagszervezetek adattárán kívül civil jogtárat is rendelkezésre bocsátanak. /F.I.: Az Év Civil Szervezete-díjat alapítottak = Szabadság (Kolozsvár), júl. 8./

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó /Székelyudvarhely/ két, nemrégiben megjelent kötete igazi értékmentés. Tíz esztendő szellemi termését leltározzák a szerzők. A *Székely Útkereső – Szellemi Műhely a XX. század végén Erdélyben* című könyv szerzője Beke Sándor, míg a Székely Útkereső kiadványok műhelyében című kötet P. Buzogány Árpád munkája. Beke Sándor 1990 áprilisában Székelyudvarhelyen indította el irodalmi és művelődési folyóiratát, a Székely Útkeresőt, amely 1999-ben megszűnt, de ma is él: átlényegült a Székely Útkereső Kiadványok népszerű könyvsorozatává. Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó pedig a Székely Útkeresővel párhuzamosan nőtte ki magát Székelyföld egyik szellemi műhelyévé. /Sipos Erzsébet: Útkereső. Az ösvénytől Európa kivilágított útjai felé = Nyugati Jelen (Arad), júl. 10./

Bodó Barna egyetemi tanár és Somai József közgazdász bemutatták a *Febér könyv az erdélyi magyar felsőoktatásról* című kötetet. A könyv a Bolyai Egyetem kálváriáját mutatja be, az ügy kronológiáját átfogó statisztikai adathalmazzal

egésztették ki. A szerzők szerint a könyv hasznos szakmai muníciót jelent az erdélyi magyar egyetem ügyét felvállalóknak az európai térben. /Tusványosi híregyveleg = Nyugati Jelen (Arad), júl. 18./

Kolozsváron a magyar és a román válogatott kézilabdacsapata közötti barátságos mérkőzésen a román szurkoló tömeg magyarelles rigmusokat skandált. „Ki a magyarokkal az országból”, „Székelyföld – román föld”, „Románia nem akar benneteket”. A sporteseményeken tiltják és büntetik a rasszizmust és a xenofób megnyilvánulásokat, ennek ellenére az Új Jobboldal zászlóit is lobogtató fiatalokat csak a mérkőzés végén vonták félre és igazoltatták a csendőrök, miközben két, a magyar válogatottat elkísérő budapesti szurkolót, akik a gyakorlatilag semmitmondó „Kolozsvár visszavár” felíratot lobogtatták, egy-kettőre kivezték a lelátóról. /Balázs Bence: Barátságos nacionalizmus = Szabadság (Kolozsvár), júl. 18./

Ismét benyújtja a Konzervatív Párt a parlamentbe a román nyelv kötelező tudását szabályozó törvénytervezetét. A jogszabály, amely kötelezővé tenné, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó gyerekek első osztálytól román társaikéval azonos tanterv szerint tanulják az állam nyelvét, elakadt a szenátusban, ezért döntöttek a konzervatívok az újbóli beterjesztés mellett. /Kitartóak a konzervatívok = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), júl. 23./

Éjjel ismeretlen tettesek festékszóróval összefirkálták Aradon a Szabadság-szobrot. Bognár Levente alpolgármester értesítette a rendőrséget és feljelentést tett ismeretlen tettes ellen. Két napja letörték a kardhegyet – a haldokló katona kardjáról van szó –, melyet a későbbiekben majd visszatesznek. /Irházi János: Festékekkel összefirkálták a Szabadság-szobrot = Nyugati Jelen (Arad), júl. 26./

Mintegy 90 sírt gyaláztak meg augusztus 3-ra virradó éjszaka Segesvár temetőiben ismeretlen tettesek, a legtöbb sírt – 81-et – a katolikus temetőben. Segesváron ilyen mértékű vandalizmus még nem történt. /Antalfi Imola: Vandálok a segesvári sírkertekben = Népújság (Marosvásárhely), aug. 5./

Augusztus 3-án, vasárnap Nagyernyén, a polgármesteri hivatal előtti téren felavatták Apafi Mihály fejedelem egész alakos szobrát, Miholcsa József marossárpataki szobrászművész alkotását. /Antalfi Imola: Zarándokhely, ahol méltón ünnepelhet közösségünk = Népújság (Marosvásárhely), aug. 6./

Két évvel ezelőtt a Bolyai Kezdeményező Bizottság alelnökei, Hantz Péter és Kovács Lehel saját kezűleg függesztettek ki kétnyelvű, román–magyar táblákat a Babeş–Bolyai Tudományegyetem folyosóira. Az ellenük indított megtorló akciók híre, a romániai magyar felsőoktatás sorsa azóta körbejárta a világsajtót. Hantz Pétert szakmailag próbálta elmarasztalni a kolozsvári egyetem, azóta Európa egyik leghíresebb kutatóintézetének, a németországi Heidelbergi Európai Molekuláris Biológiai Laboratóriumnak lett a kutatója. Szabadidejében sokat tesz a nyugati sajtó felvilágosításáért. Elmondta, hogy őket Kovács Lehellel együtt egymás után háromszor rúgták ki a Babeş–Bolyai Tudományegyetemről. Az első kirúgás 2006. november 27-én volt, öt nappal a táblaügy után, kizárták őket az oktatói testületből. Utána, december 4-én, egy nyilatkozat keretében született erről megerősítő döntés. Ezt követően minisztériumi vizsgálóbizottság érkezett az egyetemre, amely megállapította, hogy nem távolították el őket a tantestületből, az oktatás tehát normálisan folyik. Közben a portások már nem engedték, hogy Hantz Péter megtartsa előadásait, utolsó előadását a Bulgakov kávézóban tartotta. A harmadik kirúgás, amely már megfelelt a jogi követelményeknek, december 20-án volt, azzal a szándékkal, hogy az ezt követő szabadság ideje alatt az ügygel senki ne tudjon érdemben foglalkozni.

Hantz Péter társával fellebbezést nyújtott be a Nép Ügyvédjéhez, erre azóta sem érkezett válasz, illetve bíróságon is megtámadták az egyetem döntését. Első és másodfokon elveszítették a pert, ez munkaügyi per volt. Ezután a Strasbourgi Emberjogi Bírósághoz fordultak. Itt nagyon lassú a folyamat, várhatóan csak néhány év múlva kerül sor ügyükre. Ezzel párhuzamosan etikai megóvásuk miatt volt egy másik perük is. Ezt Bodó Barna és Hantz Péter is megnyerte. Az egyetem etikai bizottsága azzal vádolta őket, hogy trehányul vagy egyáltalán nem tartották meg az óráikat. A bírósági döntés értelmében az egyetemnek vissza kellett vonnia megrovó határozatát.

A magyar tanárok közel kilencven százaléka több ízben is aláírásával tanúsította, hogy a romániai magyar felsőoktatás önállósulását szeretné: magyar karok létesítését és a Bolyai Egyetem újraindulását. Ezt a magyar tagozat vezetői rendre figyelmen kívül hagyják. A magyar vezetőket lényegében nem magyar, hanem román többségű fórumok választják meg. Az anyaország felelőssége volt, hogy nem követelte erélyesebben az önálló állami magyar felsőoktatás megteremtését. A romániai magyar közösség is hibázott, hogy nem lépett fel sokkal radikálisabban a követelések teljesítése érdekében. 2004-ben az RMDSZ-nek még volt egy próbálkozása, hogy a Babeş–Bolyain magyar karokat hozzon létre, ezt viszont Salat Levente és Nagy László árulása akadályozta meg.

A román titkosszolgálatok a közösségi megnyilvánulástól félnek legjobban, ezért az aláírásgyűjtést minden eszközzel megpróbálják megakadályozni. A marosvásárhelyi orvosi egyetemen szerettek volna aláírásgyűjtést beindítani. Megbeszélték, hogy hol kell az aláírásai íveket átvenni. Amikor kollégájuk a megbeszél helyre ment, kiderült, hogy egy megállóval hamarabb valaki kiadta magát a Bolyai Kezdeményező Bizottság emberének, és elkérte a papírokat. Egyértelmű, hogy a titkosszolgálat lehallgatta a telefonbeszélgetést. A romániai állami magyar egyetemet be lehetne indítani a jelenlegi épületekben is, ezeket használhatnák közösen is. Marosvásárhelyen a legtöbb klinikából kettő van. Az ideális állapot az lenne, ha az egész erdélyi magyar felsőoktatás két-három intézménybe tömörülne. /Makkay József: A román multikulturalitás halálos sebet kapott. Beszélgetés Hantz Péter kutatóval, egyetemi tanárral = Erdélyi Napló (Kolozsvár), aug. 6./

Július végén hagyományörző néptáncműhelyt tartottak, augusztus 9-én pedig tizenharmadik alkalommal kerítették sort a Gyöngykoszorú táncos-dalostalálkozóra Holtmaroson. / (b.d.): Gyöngykoszorú Holtmaroson = Népújság (Marosvásárhely), aug. 11./

Több mint 300 magyarul tanuló csángó gyermek nyaralását szervezi idén a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége (MCSMSZ). A nyaralások költségeit a szövetség támogatói állják, főleg magyarországi szervezetek, intézmények, alapítványok és magánszemélyek. Moldvában 1500 csángó gyermek tanulja a magyar nyelvet. A 2000-ben kezdődött program keretében ma 19 településen 34 tanár tanít. /Bajai Ernő: Érezhetik az örömet. Táboroznak a csángó gyerekek = Krónika (Kolozsvár), aug. 12./

A veszprémi Magyarság és Nemzettudat Alapítvány kuratóriuma a gyergyóditrói önkormányzatot kérte fel, hogy adjon helyet az augusztus 6-ától kezdődő Kárpát-medencei Ifjúsági Tábornak. A táborba Vajdaságból és, Felvidékről is érkeznek fiatalok. A tehetséggondozást is felvállaló Magyarság és Nemzettudat Alapítvány 2005-ben a nagyváradi származású Fekete József és felesége, Hajnalka kezdeményezésére jött létre. /Jánossy Alíz: Tehetséggondozás mint értékmegőrzés = Krónika (Kolozsvár), aug. 13./

Hetvenhárom éves korában elhunyt Nagy Ferenc tanár /Búzaháza, 1935. nov. 15. - Csíkfalva, 2008. aug. 10./ a Seprődi János Nemzetközi Kóruszövetség örökös alapító elnöke. Nagy Ferenc mindig a magyar nemzetben gondolkodott. Népevelő munkájáért 2006-ban Bartók Béla-díjjal tüntették ki, 2008. jan. 22-én pedig a Magyar Kultúra Lovagjává avatták. A legnagyobb

elismerés mégis a dalostársaktól jött, akik boldogan köszönték meg azt a lehetőséget, hogy közösségeik határain átívelve, kórusaik, dalosaik ismerkedtek meg egymással és lettek örök barátok. /Márton Zsolt ügyvezető elnök, Nyilas Szabolcs titkár: A kórusmuzsika volt az élete = Népújtság (Marosvásárhely), aug. 13./

Elhunyt Orbán László /Kolozsvár, 1969. máj. 11. – Kolozsvár. 2008. aug. 9./ római katolikus lelkész: Gulu. Hét (vagy nyolc?) nyelven beszélt, írt és olvasott. Kirándulni vitt a Duna-deltába egy egyetemista csoportot és a csapat egyik tagja a vízbe esett és fuldokolni kezdett. Orbán László gondolkodás nélkül a bajba jutott fiatal után vetette magát és sikerült is megmentenie, de ő maga odaveszett. /K. Kovács István: Téleiosz – Orbán László római katolikus lelkész emlékére = Szabadság (Kolozsvár), aug. 14./

Huszonöt évvel ezelőtt, 1983-ban született Szörényi Levente és Bródy János szerzeménye, az István, a király. Népszerűsége változatlan az egész Kárpát-medencé-ben. A magyar népzene feldolgozása és adaptálása a rockműfaj számára Szörényi Levente felfedezése. A darab a nemzettudatot erősítette. Budapesten az első előadás városligeti helyszínét azóta Királydombnak hívják. A cenzúra a darab bemutató előtti felvételére először nem akart támogatást biztosítani. A magyar lemezgyártás történetében egyedülálló, hogy nem egészen egy év alatt több mint ötszázezer lemezt adtak el, azaz a rockopera még a kiadás évében, 1983-ban gyémántlemezes lett. A magyarlakta területeken a fiatalok a magyar történelmet kezdték tanulmányozni, hiszen a szlovák vagy a román tananyag összeállítói hallgattak az államalapító magyar szentről. A produkciót többször szerették volna Erdélybe is elhozni, de a román állam ellenállása miatt húsz évet kellett várni rá. Több helyszín közül végül a búcsúíró Csíksomlyó fogadta be az előadást 2003-ban. A rockoperát együtt énekelték valamennyien. /Gebauer Szabolcs: „Szállj fel, szabad madár!” = Krónika (Kolozsvár), aug. 22./

Bulevardul Cetatii Sétány – hirdeti a névtábla a vár mellett, Marosvásárhely egyik legszebb utcájában. De létezik Strada Gradinarilor utca, Piata Republicii tér is, mert a polgármester sajátosan értelmezi a kétnyelvűséget. Az évekig tartó huzavona után lecserélték a marosvásárhelyi sétány nevét Antonescuról Vársétányra, de a magyar lakosság mégsem elégedett, mert polgármesteri utasításra, a név nem, csak az utca, vagy tér szócska szerepel magyarul is a megnevezéseken. Csegzi Sándor alpolgármester elmondta, az önkormányzat még 2000-ben leszögezte, az utcákat kétnyelvűen, románul és magyarul kell megnevezni, amit 2002-ben újabb határozattal megerősítettek,

de a frissen felszerelt utcanév-táblákon sem valósult meg a kétnyelvűség. A tanács RMDSZ-frakciójának tagjai beadvánnyal fordultak a városházához, amelyben kérik az utcanevek helyes feltüntetését magyarul is. /Antal Erika: Sajátos kétnyelvűség = Új Magyar Szó (Bukarest), aug. 22./

Aradon bemutatták a Horia Truta–Dan Demsea szerzőpáros Arad megyei szobrokról, műemlékekről és emlékművekről, köztéri díszítményekről, parkokról és ligetekről készült román nyelvű könyvét. A válogatás-katalógus több mint 600 szócikket tartalmaz, az emlékművek, szobrok, sírkertek egy részéről fénykép is található benne, azonban a város legjellegzetesebb műalkotásáról, a Szabadság-szoborról szóló szócikkhez nincs fotó, de a „társalkotásról”, az ún. Megbékélés Parkja másik sarkában álló Román diadalívről van. /Pataky Lehel Zsolt: Emlékmű-katalógus román módra. Nem volt képük a Szabadság-szoborról = Nyugati Jelen (Arad), szept. 23./

Az 1948 utáni időszakban a magyar jellegű gyűjteményeket, illetve a meglévő gyűjtemények magyar anyagát jelentős károsodás érte. Tehetetlenül kellett szemlélniük, mint estek szét és semmisültek meg fontos írói hagyatékok, emlékezett a nyolcvanéves Dávid Gyula. A nyolcvanas években sok magyar értelmiségi hagyta el Erdélyt, s hátrahagyott folyóirataikat Dávid Gyula Szabó Zsolttal hordta össze a Kriterion-hoz, ahol kialakítottak egy komoly folyóirat-gyűjteményt. 1992-ben, amikor a Kriterionnak jóval kisebb irodába kellett átköltöznie, önként kínálkozott, hogy az EMKE-Szabédi Emlékház keretein belül romániai magyar irodalomtörténeti gyűjtemény kialakuljon. A modernizált épületben ma már nemcsak újabb anyagok gyűjtése, tárolása válik lehetővé, hanem komoly irodalomtörténeti műhelymunka is. Dávid Gyula tervezi az '56-os életrajzi adattár /1956 Erdélyben – Politikai elitéltek életrajzi adattára 1956-1965. Polis Kiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006/ bővített kiadását, kiegészítve az '56-nál korábbi és az 1964-nél későbbi perekkel. /Bartha Katalin Ágnes: Pályakép – még mindig oldalnézetből – Beszélgetés a nyolcvanéves Dávid Gyulával = Helikon (Kolozsvár), augusztus 25./

A sepsiszentgyörgyi autonómia-népszavazás megszervezéséről szóló tanácsolat-tervezet visszavonását kéri a Kovászna és Hargita megyei Románok Civil Fóruma. A Magyar Polgári Párt frakciójának kezdeményezésére a sepsiszentgyörgyi polgármesteri hivatal múlt héten bocsátotta közvitára a határozat-tervezetet, melynek tárgya a Kovászna megye határainak módosítását érintő referendum megszervezése. /Kovács Zsolt: „Provokáció a referendum” = Új Magyar Szó (Bukarest), szept. 25./

Augusztus 28-án Szatmárnémetiben aláírják a testvérvárosi szerződést a kárpátaljai Beregszász és Szatmárnémeti önkormányzatai között. A szerződést Ilyés Gyula szatmárnémeti és Gajdos István beregszászi polgármester írják alá. Beregszász Kárpátalja egyetlen magyar többségű városa. 1946-tól hivatalosan oroszul Beregovonak nevezték és 1991-ben kapta vissza történelmi nevét. Beregszászban négy köztéri szobrot – Petőfi Sándor, Kossuth Lajos, Bethlen Gábor, Ilyés Gyula – emeltek, és 42 emléktáblát avattak a magyar nemzet nagyjai emlékének. /M. M.: Testvérvárosi szerződéskötés Szatmárnémeti és Beregszász között = Szatmári Magyar Hírlap (Szatmárnémeti), aug. 27./

Októbertől négyoldalas ajánlóvá zsugorodik a legnagyobb példányszámban megjelenő, eddig harminckét oldalas magyar irodalmi lap, az Irodalmi Jelen, a Nyugati Jelen napilap melléklete. Böszörményi Zoltán író, költő, üzletember, kiadó- és laptulajdonos kísérletnek szánja ezt az átalakítást. Böszörményi úgy gondolta, olyan munkatársakat tud összegyűjteni, akikkel egy értékes irodalomformáló lapot hoznak létre. Azonban a szerkesztők nem főállásban dolgoztak, hanem mindenki másod- vagy harmad állásban volt jelen. Böszörményi a legnagyobb magyar irodalmi mecénások között számon tartott irodalmár-üzletember. 25-26 millió forint volt a folyóirat éves költségvetése, és ugyanennyi volt a vesztesége, mert a szabad árusításból származó bevétel elment a remitenda visszaszerzésére, ugyanis nem zúzták be, hanem könyvtárakban és iskolákban osztották szét a megmaradt példányokat. Böszörményi megmarad mecénásnak: működteti az Irodalmi Jelen Könyvek kiadóját, biztosítja a Nyugati Jelen napilap megjelenését, és mint mondta, az átalakult havilap és elektronikus folyóirat is évi 6-7 millió forintot fog felémészteni. /Bonczidai Éva: Kísérletnek szánt átalakulás = Krónika (Kolozsvár), szept. 4./

Millenniumi évvel ünnepli alapításának ezredik évfordulóját a Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegye. A püspökség 2008 szeptembere és 2009 szeptembere között egyéves ünnepségsorozattal emlékezik arra, hogy Szent István király az általa alapított tíz püspökség egyikeként létrehozta az erdélyi püspökséget. A millenniumi évet szeptember 13-án nyitják meg Csíksomlyón, és 2009. szeptember 29-én, Szent Mihály napján zárják a gyulafehérvári székesegyházban. /Pap Melinda: Millenniumi év kezdődik = Krónika (Kolozsvár), szept. 5./

Az idei Széchenyi Emlékünnepség előtt az avasúvárosi rendőrség először nem adta meg a bálra az engedélyt, és többen látták, hogy a rendőr több,

utcára kiragasztott plakátot letépett. Csehi Árpád, Szatmár megye tanácselnöke felvette a kapcsolatot Radu Bud prefektussal és a megyei rendőrfelügyelőség vezetőjével, és a közbenjárása eredményeként a bált megtarhták. /Fodor István: Letépték a plakátokat, nem akarták engedélyezni a bált = Szatmári Magyar Hírlap (Szatmárnémeti), szept. 8./

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság 14. honismereti konferenciája zajlott a hétvégén Érsemjénben. A rendezvény témái: A reneszánsz éve, Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékei, Pusztuló műemlékeink, valamint A 20. század öröksége. Dukrét Géza, a PBMET alapítója és elnöke köszöntötte a vendégeket, meghívottakat. Sor került a Fényes Elek-díjak átnyújtására is. Az idén Antal Béla (Biharpüspöki), Pásztai Ottó (Nagyvárad), Jancsó Árpád (Temesvár) munkásságát tüntették ki. Nem a társaság tagjaként kapta meg a PBMET díját Kovács Zoltán érmihályfalvi polgármester, elismerve szobor- és emlékműállító törekvéseit. /Sütő Éva: Honismereti konferencia Érsemjénben = Reggeli Újság (Nagyvárad), szept. 8./

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaságot (PBMET) 1993-ban hozta létre tizenkét alapító tag. 2006-ig a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület égisze alatt működött, mint bizottság, egyesületi státuszban. 2007-ben lett csak önálló jogi személyiség és vált társasággá, mondta el Dukrét Géza alapítóelnök. Jelenleg 117 munkatársa van az egyesületnek: tanárok, orvosok, mérnökök, műemlék-szakemberek, néprajzosok, honismereti nevelők. Évente három rendezvényük van: márciusban a Partiumi Honismereti Találkozó, májusban a Varadinum ünnepek keretében szervezett pályázati díjkiosztó ünnepség, szeptemberben pedig a háromnapos Partiumi Honismereti Konferencia. Közkedvelt az egyesület Partiumi Füzetek című kiadványsorozata, ez 1997-ben indult. Az ötvenedik jubileumi kötetet, Nagyvárad ipartörténete címmel, melyet egy tizenkét tagú szerzői gárda írt meg, Budapesten mutatták be. Az egyesület eddig tizennyolc emléktáblát készített és avatott fel, közösen a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvánnyal. /Sütő Éva: Tizenöt éves a PBMET = Reggeli Újság (Nagyvárad), szept. 11./

Nyakó István, az MSZP szóvivője az RMDSZ társszervezete, a Magyar Ifjúsági Értekezlet (MIÉRT) által a hétvégén Püspökfürdőn rendezett akadémiaján azt mondta: egy politikai párt számára minden szavazat számít, viszont soha ne derüljön ki, hogy miként szerzi meg a voksokat. „Ha szavazásra akarjuk bírni az embereket, ellenséget kell keresni, ha nincs, akkor démonizáljunk valakit, mert ma már csak ettől mennek el az emberek vok-

solni” – hangzottak Nyakó kampánytechnikai javaslatai a társadalmi kommunikációnak az erdélyi magyar közéletben betöltött szerepéről szóló rendezvényen. Ujhelyi István MSZP-s képviselő a kormánypárt és az RMDSZ közötti kapcsolatra utalva úgy fogalmazott: „tény, hogy az MSZP sokat segített az RMDSZ-nek, mindig mindenben támogattuk őket, ha igényelték, viszont a párt azt kérte, hogy erről ne beszéljünk, nehogy kiderüljön Erdélyben a dolog”. Kelemen Hunor, az RMDSZ ügyvezető elnöke cáfolt: „az RMDSZ nem igényelt Nyakó Istvántól segítséget e téren, mint ahogy Ujhelyi István állításával ellentétben sem anyagi, sem tanácsadói támogatást nem kért, és nem is kapott a választási kampányok során az MSZP-től.” Kelemen hozzátette: az RMDSZ nem híve az ellenségkeresésnek, a démonizálásnak. „A magyar szocialisták a jelek szerint semmit nem tanultak az elmúlt hat évből, és immár nyilvánosan vállalják azokat a módszereket, amelyekről Balatonöszödön még csak maguk között beszéltek” – reagált Árus Zsolt az MSZP-s politikusok kijelentéseire. Az MPP alelnöke elmondta: Nyakóék útmutatásai nyomán kiderült, hogy miközben a Fidesz egyetemet, az MSZP negatív kampányt exportált Erdélybe. „Az RMDSZ-nek a szocialistáktól kapott támogatására mi már a helyhatósági választások kampányában is rávilágítottunk, viszont ők tagadták” – jelentette ki az MPP-alelnök. Nyakó az MTT-nek közölte: Ujhelyivel a MIÉRT meghívására zártkörűnek hitt beszélgetésen vett részt, és bár nem örül, hogy kiragadott mondatokat jelentettek meg tőle, annak azonban igen, hogy napvilágra került: magyar baloldali fiatal politikusok párbeszédet folytatnak a határon túli ifjúsági szervezetek politikusaival. /Rostás Szabolcs: Cáfolt MSZP-támogatás = Krónika (Kolozsvár), szept. 17./

Újabb szórványvidéki turnén tesz október 1-5-e között a Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes. A turné állomásai Bethlen, Dés és Vice. A szórványban élő mezősegi magyarság ünnepének, a Hagyaték nevet viselő Vicei Találkozóznak az együttes a társszervezője. /Szórványvidéki turnén a Hargita együttes = Szabadság (Kolozsvár), szept. 30./

A képviselőház elfogadta a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem akkreditálására vonatkozó törvényt. A Romániai Akkreditációs Tanács már 2004 júniusában elismerte a Partiumi Keresztény Egyetemen folyó oktatás jó minőségét, és akkreditálásra méltónak értékelte az intézményt. /Jóváhagyták a PKE akkreditálását = Szabadság (Kolozsvár), okt. 1./

Feljelentették az Országos Diszkriminációellenes Tanácsnál Tamás Sándort, a Kovászna Megyei Tanács elnökét. A FACIAS nevű civil szervezet vezető-

je, Dan Tanasa – több hasonló feljelentés szerzője – azt kifogásolta, hogy a Bod Péter Megyei Könyvtár igazgatói tisztségére kiírt versenyvizsgán a feltételek között szerepelt, hogy a jelentkezőknek beszélniük kell a magyar nyelvet. Tamás kijelentette: vállalja a versenyvizsga kritériumait, hiszen meggyőződése, hogy egy olyan intézménynél, amelynek látogatói elsősorban többséggel magyarok, az igazgatónak is beszélnie kell a magyar nyelvet. /Tamás Sándor nyelvi alapon diszkriminál? = Új Magyar Szó (Bukarest), okt. 1./

Az RMDSZ hosszú időn keresztül takargatta a magyarországi baloldalhoz fűződő kapcsolatait. Ezzel párhuzamosan a szervezet sajtóholdudvara egyfajta konszolidált, finoman nemzeti hangvételt ütött meg. Az RMDSZ szemérmeskedése megszűnő félben van. Az Erdélyi Riport, az Új Magyar Szó nem egy esetben az Élet és Irodalomra, Mozgó Világra vagy a 168 Órára emlékeztető balos szövegei a jövőbeli elit ideológiai indoktrinációját szolgálják. Mindeközben az RMDSZ egyre nyíltabban kockélt az SZDSZ-szel és az MSZP-vel, írta Borbély Zsolt Attila. Ide illeszkedik az is, hogy Markó Béla az Élet és Irodalomban írta meg vallomását az RMDSZ és az MPP viszonyrendszeréről. Ebben Markó kifejtette, hogy Tőkés Lászlóval azért nem jött létre a megegyezés, mert az ő lételeme az ellenkezés. Borbély Zsolt Attila emlékeztetett: mindaddig, amíg az RMDSZ az autonómia építésének útján haladt, addig Tőkés László és Markó Béla együttműködése jó volt. A Neptun-ügyben sem ők feszültek egymásnak, azután jött Nagy Benedek támadása a tiszteletbeli elnök ellen, amit a hivatalos vezetés hátulról fedezett, majd Markóék balfordulata. Tőkés László az autonómia markói tagadására mondott csak mindenkoron nemet, éppen az autonómia igenlésének jegyében, hangsúlyozta a cikkíró. Markó azt akarja igazolni, hogy Orbán Viktor nem is a magyar egységet, hanem valójában a magyar széthúzást kívánta elősegíteni. Ez a belemagyarázás arra a kérdésre is választ ad, hogy Markó Béla miért az Élet és Irodalomban s nem a Heti Válaszban közölte pamfletjét. /Borbély Zsolt Attila: A sapka = Erdélyi Napló (Kolozsvár), okt. 1./

Nagy Örs professzor, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem prorektora október 1-jén az évnyitón azt mondta, hogy a román és magyar nyelvű tagozat között fele-fele az arány. / (mezey): Komoly tanulásra biztatták a MOGYE hallgatóit = Népújság (Marosvásárhely), okt. 2./

Szobrot avattak Érmihályfalván és post mortem a város díszpolgárává avatták Andrásy Ernőt, az 1956-os magyar forradalom támogatása miatt bebörtönzött ún. érmihályfalvi csoport tagját. „Andrásy Ernő nőgyógyász volt az Érmellék utolsó polihisztora”, mondta laudációjában Kovács Zoltán pol-

gármester. Andrásyt 1958-ben ítélték el az '56-os forradalom kapcsán folytatott koncepciós perben, hat év börtön után 35 kilósan tért haza, 1964-ben elhunyt. Andrassy Ernő mellszobra Mihály Gábor magyarországi szobrászművész alkotása. /Fried Noémi Lujza: Szobor az Érmellék polihisztorának = Krónika (Kolozsvár), okt. 6./

Feljelentést tett Laura Codruta Kövesi legfőbb ügyésznél a Magyar Polgári Párt sepsiszentgyörgyi tanácsosai ellen az autonómia-népszavazás kezdeményezéséért Dan Tanasa, az alkotmányos rend és az állambiztonság veszélyeztetésével vádolva a tanácstagokat. Tanasa ugyanakkor Albert Álmos volt sepsiszentgyörgyi polgármester ellen is feljelentést tett, azzal vádolva, hogy aláásta a nemzetgazdaságot. A vádat az RMDSZ-es politikus márciusi nyilatkozatára alapozza, miszerint megbízatása alatt célzatosan nyitott kaput a befektetők előtt, hogy ne változhasson meg a város etnikai összetétele. /Feljelentés az MPP-tanácsosok ellen = Krónika (Kolozsvár), okt. 16./

A Kovászna és Hargita Megyei Románok Polgári Fóruma nevében Ioan Solomon elnök azzal vádolta a magyar közösség vezetőit, hogy provokatív megmozdulásaikkal megromítják a román–magyar együttélést, és megakadályozzák a térség gazdasági fejlődését. A Magyar Polgári Pártot az autonómia-törekvések megszállottjaként románellenességgel, az állam egysége elleni fellépéssel bélyegezte meg és kifogásolta, hogy a sepsiszentgyörgyi önkormányzat közvitára bocsátja az MPP által beterjesztett autonómiatervezetet. Solomon Markó Béla azon kijelentését, miszerint a többségében magyarok lakta vidéken a románoknak illene megtanulniuk magyarul, a horthysta időszakhoz való visszatérés rémeként említette. Azt is kifogásolta, hogy a hamarosan Kovászna és Hargita megyébe látogató Sólyom László magyar köztársasági elnök találkozni óhajt a Csángómagyarok Szövetsége, valamint a Székely Nemzeti Tanács képviselőivel. Ioan Solomon felrója, hogy a megyei tanács pénzt szavazott meg a Kökös határában felállítandó Székelyföld-táblára. (Közben azon az ülésen Solomon sem szavazott a felállítás ellen.) Az egyetemi évnnyitón kizárólag magyarul beszéltek, lenézve a román diákokat, állította a politikus. (Valójában a gazdasági szakok évnnyitóján a főigazgató mindkét nyelven szól, a közigazgatási szak megnyitóján pedig a magyar tanulmányi igazgató kizárólag románul szónokolt, kollégája pedig magyarul) /Szekeres Attila: Háborog a románok fóruma = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), okt. 17./

Nemrég alakult meg Budapesten a Szórvány Tanács, és máris támadások keresztüzébe került. Gémesi Ferenc, a Magyar Miniszterelnöki Hivatal ki-

sebbség- és nemzetpolitikáért felelős szakállamtitkára szeptemberben jelentette be Kolozsváron, hogy a magyar kormány szórványévnek nyilvánította a 2009-es esztendőt, és szakmai testületet hoz létre a kérdésben. Vetési László lelkész, az Erdélyi Református Egyházkerület szórványügyi előadója elmondta, hogy májusban a felvidéki Alsó-bodokon volt egy tanácskozás, amit Duray Miklós és a Magyar Koalíció Pártja szervezett. Ott elhangzott, hogy valamit tenni kell a Kárpát-medencei szórványkérdés ügyében. A tanácskozás zárónyilatkozatában, amit a résztvevők elküldtek a Miniszterelnöki Hivatalhoz, benne volt ez a kérés, hogy szórvány tanácsra, szakértői munkacsoportra lenne szükség. Ezután szeptemberben volt még egy tanácskozás Ausztriában, Felsőpulyán, ahol ismét felvetődött ennek szükségessége. Vetési emlékeztetett: 1998-ig működött az úgynevezett Romániai Magyar Szórványtanács, amely nem szűnt meg, csak elerőtlenedett. Az erdélyi szórványtanács alulról felfelé szerveződött: erdélyi magyar országos intézmények a testületbe szakembereket jelöltek. Így alakult ki egy húsz személyből álló kis csapat, amely folyamatosan megbeszélte a szórvánnyal kapcsolatos erdélyi szakkérdéseket, tennivalókat. Mindez a Miniszterelnöki Hivatalnál most másképpen zajlott. Ők felülről szervezték meg a Szórvány Tanácsot, nem voltak megfelelő előzetes egyeztetések, és nem kérdeztek meg legitim szervezeteket az illető ország területéről. Ez sok nézeteltérést és elégedetlenséget váltott ki a különböző régiókban. Alakuló ülés volt, bővebb beszélgetésre nem volt alkalom. Vetési László elmondta, hogy ő csak politikamentesen tud részt venni ebben a munkában. Össze kell gyűjteni megbeszélésre a Kárpát-medencei szórványkollégiumok vezetőit, létre kell hozni egy nagy Kárpát-medencei magyar adatbázist, folytatva, bővítve a regions.hu információit. A Kárpát-medencei magyar szórványok támogatási háttere messze elmarad az elvárásoktól. A kormány egy nagy szórványkonferenciát tervez, amit Vetési nem támogat. Szerinte kis feladatterületekre kell összpontosítani. Erdélyben a legfőbb gond az alapintézmények fenntartására juttatott normatív támogatás biztosítása. /Papp Annamária: „Csak világos tervek mellett látszik a cselekvés útja” = Szabadság (Kolozsvár), okt. 22./

Sem a magyarországi közjogi méltóságok, sem a romániai magyar politikusok nem tettek annak érdekében, hogy megszűlessen az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc vérbe fojtását követő megtorlás romániai politikai foglyait rehabilitáló törvény – erre hívta fel a magyarországi közjogi méltóságok, valamint az RMDSZ-politikusok figyelmét Varga Andrea. Szerinte bár az egykoron meghurcoltak kitüntetéseivel, romániai '56-os emléktáblák avatásával, illetve koszorúzásokkal történtek gesztusok, a magyar diplomáciának a kirakatperek sorozatában elítélt egykori politikai foglyok rehabilitálását célzó

kezdeményezései „messze elmaradtak a szükségestől”, ráadásul „Románia politikai vezetése a legkisebb jelét sem mutatja annak, hogy az európaizálódási folyamatban el kívánna számolni morális tartozásaival a rendszerváltozásokat előkészítő szereplők irányában”. Arra a felvetésre, miszerint Romániában nincs a politikai ítéletek semmisségét kimondó törvény, Frunda György szenátor azt mondta: a politikai bűncselekmény fogalmát meghatározó jogszabály már létezik, s bár rehabilitációs törvénytervezet is készült, ennek elfogadására nincs politikai akarat. /Benkő Levente: A mulasztásért mindenki felelős = Krónika (Kolozsvár), okt. 24./

Meggyaláztak több mint kétszáz sírt és száz emlékművet Bukarest egyik zsidótemetőjében. /Meggyaláztak több száz sírt egy bukaresti zsidótemetőben = Népujság (Marosvásárhely), okt. 25./

Ripityára törték-zúzták vandál kezek azt a vasoszlopra szerelt, bádoggal jelölt táblát, mely a futásfalvi leágazásnál adja tudtára az utasnak, hogy a falu nem más, mint Futásfalva, háromszéki Mária-búcsújáró hely, általános érdeklődésre számot tartó kegytemplomával. Az emléktáblákat, jeleket, mezei kereszteteket Tifán Lajos, a falu plébánosa készítette. /Falujelző tábla= Háromszék (Sepsiszentgyörgy), okt. 31./

Bözödi György /1913-1989/ a romániai magyar irodalom méltatlanul mellőzött alkotója volt, 1945 után mindössze három könyve jelenhetett meg, 1958-ban Hazafelé címmel egy elbeszéléskötete, amelynek *Nyugtalan pásztoroké* címmel kibővített változata következett 1968-ban, a Romániai Magyar Írók sorozatban. 1979-ben adták ki *Nap és árnyék* címmel egy versgyűjteményét. Hogy mi maradt a hagyatékban, pontosan nem tudni. Egész életében, házkutatások, betegségek kényszerűségeiben a székelység múltjával és különösen a negyvennyolc-negyvenkilences forradalom történetével foglalkozott. Haláláig fáradhatatlanul dolgozott, a megjelenés legkisebb esélye nélkül. /Bogdán László: Bözödi György sorsa = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), nov. 13./

Kolozsváron az UPC analóg változatán megszüntette a Minimax magyar nyelvű adását, továbbá a magyar nyelvű Hálózat Tv és a német RTL adását. Asztalos Csaba, az Országos Diszkriminációellenes Tanács elnöke elmondta: mindazok, akik diszkriminatívnak ítélik meg az UPC eljárását, feljelentést tehetnek náluk és az Audiovizuális Tanácsnál (CNA) is. A hivatalosan is 18%-os magyar lakosságú Kolozsvár esetében egyértelműen rossz szándékról tanúskodik az, hogy éppen a magyar nyelvű adókat helyettesítették más

román adókkal. Jelenleg az UPC analóg műsorrácsában több mint 60 csatorna vételezhető, ha az etnikai arányokat tekintenénk, akkor is 11–12 magyar nyelvű adónak kellene lennie a keretben. Jelenleg azonban csak három magyar adó maradt. /P. J. A., S. B. Á.: Merénylet a kolozsvári magyar tévénezők ellen = Szabadság (Kolozsvár), nov. 14./

A nyolcvanéves Dávid Gyula irodalomtörténészt, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) tiszteletbeli elnökét köszöntötték november 12-én Kolozsváron, a Szabédi Emlékházban. Bemutatták az *Önzetlen pulpitus. Írások Dávid Gyula nyolcvanadik születésnapjára* című kötetet. /Ferencz Zsolt: Számot kell adni az elmúlt időszak tapasztalatairól = Szabadság (Kolozsvár), nov. 14./

Újra beindult a Zsil-völgyi magyar gyermekek anyanyelvi oktatása Petrozsényban, a ferences nővérek egykori zárdájában. Öt évvel ezelőtt még egyetlen magyar tanítója volt a térségnek, az iskolában ma 200 gyermek tanulhat anyanyelvén. Az anyanyelvű oktatás az utóbbi évtizedben gyorsan leépült: 1998-ban még volt érettségiző magyar osztály Petrozsényban, 2003-ra viszont mindössze egy tanító maradt hat gyerekkel. „2006-ban a Szent Ferenc Alapítvány szerződést kötött, az egyházmegyétől átvette teljes egészében ezt az épületet” – mondta Böjte Csaba atya. Több mint 260 gyermek lakja, óvodai csoportok is vannak. Az új iskola költsége is a Szent Ferenc Alapítvány kasszáját terheli. November 14-én Budapesten jótékonysági koncertet rendeznek, a bevétel a petrozsényi magyar oktatást szolgálja. /Újra beindult a magyar anyanyelvi oktatás Petrozsényban = Erdely.ma, nov. 15./

November 16-án Schönberger Jenő szatmári római katolikus megyés püspök felszentelte Árpád-házi Szent Erzsébet szobrát Szatmárnémetiben, a Hildegárda templom előtti téren. A szobornál elsőként Gergely Zoltán kolozsvári szobrászművész, a köztéri alkotás kivitelezője mondta el gondolatait. /Felszentelték Szent Erzsébet szobrát = Szatmári Magyar Hírlap (Szatmárnémeti), nov. 17./

Dorin Florea polgármester utasítására november 18-án negyven RMDSZ-plakátot szedtek le Marosvásárhelyen a Kövesdombon. A plakátok még fél napig sem maradtak kinn azután, hogy Csegzi Sándor alpolgármester jóváhagyásával, a törvényeket és a helyi tanácsi határozatot betartva kerültek ki. Borbély László miniszter, Frunda György és Benedek Imre rendkívüli sajtótájékoztatón számolt be arról, hogy a városi tanács úgy döntött, 900 választási plakátot engedélyez a város területén. Ebből az RMDSZ 150-et igényelt,

amire megkapta a jóváhagyást. Frunda György szenátorjelölt közölte, bűnügyi feljelentést tesz a polgármester ellen. Borbély László képviselőjelölt a véleménynyilvánítási szabadság megsértését látta a történetekben. Értesítették a megyei választási irodát, illetve a rendőrséget is, ugyan-akkor kérték a polgármesteri hivatalt, hogy szolgáltatassa vissza a pannókat, vagy helyezze vissza oda, ahonnan elvette. /Antal Erika: Leszedették Marosvásárhelyen az RMDSZ-plakátokat = Új Magyar Szó (Bukarest), nov. 19./

Normatív, kiszámítható finanszírozásról szóló támogatási szerződést kötött november 19-án a magyar Miniszterelnöki Hivatal és a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE), valamint a Partiumi Katolikus Egyetem (PKE). Az aláírók szerint a mostani tanévre, működési célokra 1,42 milliárd forintot kap a magyar költségvetésből a két magánegyetem, amelynek már magyarországi hallgatói is vannak. Dávid László, a Sapientia rektora elmondta, a „Sapientia akkor lehet sikeres, ha hosszú távú, kiszámítható támogatást kap”. /Budapesten aláírták az EMTE és a PKE támogatási szerződését = Szabadság (Kolozsvár), nov. 20./

Elhunyt Kónya Ádám /Brassó. 1935. febr. 10. - Sepsiszentgyörgy, 2008. nov. 25./ tudós, helytörténész, a Székely Nemzeti Múzeum nyugalmazott igazgatója, a Székely Nemzeti Tanács alelnöke. Pótolhatatlan veszteség érte a székelyföldi közéletet, a székelység autonómia törekvését is, amelyet hűséggel szolgált haláláig, olvasható a Székely Nemzeti Tanács Állandó Bizottsága közleményében. Kónya Ádám tanári oklevelet 1956-ban szerzett a Bolyai Tudományegyetem földrajz–földtan szakán. Sepsiszentgyörgyön és Kőkösön volt tanár, 1990-től a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója. Tanácsaival, tudásával, tudománynépszerűsítő írásaival, szaktanulmányaival, előadásaival, közéleti szerepvállalásával, egész munkásságával népét, a székelységet szolgált. /Búcsú Kónya Ádámtól = Nyugati Jelen (Arad), nov. 26./

Ismeretlen tettesek leverték a marosvásárhelyi Teleki Téka épületén található kétnyelvű táblát – számolt be a történetekről Spielmann Mihály, a közgyűjtemény igazgatója. Corina Teodor, a megyei könyvtár igazgatónője mélységesen felháborodott amiatt, hogy a tábla felől érdeklődött az újság. A Maros Megyei Rendőr-felügye-lőség szóvivője, Livia Popa a Krónikától értesült a történetekről. /Máthé Éva: Felirat nélkül a Teleki Téka = Krónika (Kolozsvár), nov. 26./

Markó Béla fenntartja, hogy az erdélyi magyar közösség nem tud örülni december elsején a román nemzeti ünnepnek. Ezt az RMDSZ szövetségi elnöke

azután hangoztatta, hogy több román politikus és a sajtó ellenségesen fogadta a kampányzáró beszédét. Hangsúlyozta, nem szabad megfélemlíteni arról, hogy a Gyulafehérvári Kiáltványban tett ígérek ellenére a romániai magyar közösség egy sor jogától esett el. „Ilyen például az autonómia, az öngazgatás saját választott képviselőik révén és még számtalan kötelezettség, amelyeket nem tartottak tiszteletben. Ellenkezőleg: a román államhatalom beolvasztási politikát gyakorolt, sok esetben elnyomta a magyar kisebbséget”, fejtette ki a politikus. /Szávuj Attila: Markó Béla nem visszakozik = Új Magyar Szó (Bukarest), nov. 28./ Daniel Buda kolozsvári PD-L elnök szerint Markó Béla ezen kijelentésével meg akarta ingatni a román állam egységét, és nem szabadna „román földre tennie a lábát”, amíg megkérdőjelezi az egységes román nemzeti államot. /Berszán Réka: Markó: December elseje a jogfosztás napja = Krónika (Kolozsvár), 2008. nov. 28./

Ismeretlenek horogkereszteket karcoltak Temesvár színházépületének falára. Valaki így fejezte ki nemtetszését a posztot ősszel elnyerő igazgató, Adriana Maria Haus-vater személye, vagy éppen a férje, Alexander Hausvater rendező ellen. Hausvater ugyanis zsidó származású. A „toleráns” bánsági nagyvárosban az épületek falain, köztutereken, garázsok oldalain lehet látni náci jelképeket, fajgyűlölő, főleg cigányellenes feliratokat, amelyek nem zavarják a város vezetőségét. /(pataky): Náci jelképek a színházban = Nyugati Jelen (Arad), dec. 3./

Fennállásának ezredik évfordulóját ünnepli 2009-ben a Gyulafehérvári Katolikus Főegyházmegye. Az egy éven át tartó ünnepségsorozat megnyitó eseménye a csíksomlyói zárandokhelyen volt, 2008. szeptember 13-án a kegytemplom előtti kertben, ahol szabadtéri szentmisét mutattak be. A záró ünnepség 2009. szeptember 29-én lesz Gyulafehérváron. /Bakó Bontond: Gyulafehérvár = Szabadság (Kolozsvár), dec. 3./

Nagyváradon a Partiumi Keresztény Egyetem filozófia tanszéke Filozófiai esték címen sorozatot indított. Céljuk a filozófia megszerettetése, jelezte a főszerző, Forró Enikő egyetemi tanár. December 3-án azt est vendége Demeter Attila, a kolozsvári BBTE filozófia tanszékének adjunktusa, a Kolozsvári Tudományos Akadémia filozófia tanszékének elnöke az antik filozófiának a korai kereszténységre gyakorolt hatásáról tartott előadást. /D. Mézáros Elek: Vita hitről és filozófiáról = Új Magyar Szó (Bukarest), dec. 5./

A nyolcvanéves Balázs Sándor filozófust köszöntötte december 3-án a Politeia Romániai Magyar Politikatudományi Társaság, a Bolyai Társaság és

az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME), egyúttal bemutatták az ő tiszteletére megjelentetett *Kisebbségben, közösségben* című kötetet. Balázs Sándornak termékeny tudományos munkássága van, 19 önálló kötete mellett számtalan kiadvány társszerzője volt az elmúlt időszakban – mondta Egyed Ákos, az EME elnöke. /Ferencz Zsolt: Ünnepi könyvbemutató Balázs Sándor tiszteletére = Szabadság (Kolozsvár), dec. 5./

Tizedik alkalommal szervezi meg kétnapos civil fórumát az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány (ERMACISZA), amelyen civil szervezetek, cégek, önkormányzatok és egyházak képviselői találkoznak. A rendezvény idén az Értékünk az ember címet viseli, helyszíne Kolozsváron az Unitárius Kollégium. Átadták a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége által alapított Az év civil szervezete díjat is, jelezte Bodó Barna, a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetségének elnöke, a kétnapos rendezvény társszervezője. A kitüntetést idén a kézdivásárhelyi Pro Schola Kulturális Nevelési Egyesület kapta. Bodó Barna, a MCSZESZ elnöke elmondta, „civil szervezeteknek szükségük van az érdekvédelemre való felkészülésre.” /Értékünk az ember – X. Civil Fórum Kolozsváron = Szabadság (Kolozsvár), dec. 6./

December 4–6-a között Fehéregyházán, a Millenniumi unitárius templomban ült össze az erdélyi unitárius egyház zsinata, hogy megválassza a soron következő püspököt és lelkészeket szenteljen. A testület Bálint-Benczédi Ferencet választotta meg püspöknek. A zsinati napon, december 6-án tizenöt lelkészt szenteltek fel.

Bálint-Benczédi Ferenc /sz. Segesvár, 1952/ Marosvásárhelyen, majd Désfalván szolgált. 1994-től a Kolozsvár-belvárosi egyházközség lelkésze. Az alaptörvény értelmében a megválasztásától számított 30. napon – vagyis január elején – veszi át tényleges püspöki jogkörét. /Jakabffy Tamás: Bálint-Benczédi Ferenc az Erdélyi Unitárius Egyház új püspöke = Szabadság (Kolozsvár), dec. 8./

A népi kultúra átörökítése volt a célja a december 6-án megrendezett Kolozsvári Népzene- és Néptánc-találkozónak. /Jakab Judit: Ötéves a Kolozsvári Néptánc-találkozó = Szabadság (Kolozsvár), dec. 8./

Tizenöt esztendővel ezelőtt, 1993-ban jegyezték be a Bánság egyik legaktívabb magyar civil szervezetét, a Szórvány Alapítványt. A múlt hét végén megtartott évfordulós ünnepség során felavatták az alapítvány új konferenciatermét. Idén első alkalommal adták a Közösségért-díjakat a szervezet három alapító tagjának, dr. Albert Ferenc professzornak, Joó Imre újságíró-tanárnak és távollétében Salló Ervinnek, az „utolsó bánsági polihisztornak”.

A Szórvány Alapítvány terveiről dr. Bodó Barna elnök beszélt. /Pataki Zoltán: Tizenöt éves a Szórvány Alapítvány = Nyugati Jelen (Arad), dec. 16./

Operagálával ünnepelték a kolozsvári Magyar Opera fennállásának 60. évfordulóját. A december 15-én tartott születésnapi operagálán bebizonyosodott, hogy még mindig van igény erre a műfajra. /Hideg Bernadette: Virágkorát éli az opera = Új Magyar Szó (Bukarest), dec. 17./

Kolozsváron a belváros egyes középületeinek falain festett jelmondat jelent meg, azt hirdetve, hogy „A harc folytatódik!”. A felirat mellett Avram Iancu portréja található. Ugyanebben az időszakban, az egyik kolozsvári magyar könyvkereskedés standjának elárúsítóját fiatal járókelők naponta szitokkal árasztották el. Az évek óta osztatlan népszerűségnek örvendő Wass Albert-kötetek szolgálták célpontul e szitkozódásoknak. Botránnyosan viselkedtek, szidalmaztak, fényképezték a „terhelő bizonyítékokat”, majd zajosan távoztak. Nyomukban hamarosan megjelentek a pénzügyőrök, akik kifejezetten a Wass-művek forgalmazási feltételeit ellenőrizték. /Ördög I. Béla: A harc folytatódik = Szabadság (Kolozsvár), dec. 29./

Összeállította: **Udvardy Frigyes**

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács kronológiája

2003. január 14.

Elmélyült a jogi-politikai nézeteltérés a Tőkés László kontra RMDSZ-per képviselői között, miután egy nappal korábban a bukaresti törvényszék január 27-re halasztotta az újabb fellebbviteli tárgyalást. Mint ismeretes, a tiszteletbeli elnök 2002 októberében arra kérte a bíróságot, hogy semmisítse meg az RMDSZ VII. kongresszusának megrendezéséről hozott határozatot, és kényszerítse a Szövetséget a belső választások megtartására.

2003. január 22.

Történelmi felelőtlenségnek minősítette Markó Béla Tőkés László pereskedését, és úgy vélte, az RMDSZ tiszteletbeli elnöke beláthatatlan kárt okozott vele a Szövetségnek. Tőkés László szerint viszont, a romániai magyarság egységét nem a per, hanem „a politikai befolyás alatt született, pártos ítélet” veszélyezteti.

2003. február 25.

Az erdélyi magyarság önkormányzatát, a testületet megszervező kezdeményező bizottságot fogja megalakítani március 14-én az a fórum, melyet Tőkés László kezdeményezett. Az önkormányzat megválasztása több évbe is kerülhet.

2003. március 1.

Markó Béla szövetségi elnököt, valamint az RMDSZ csúcvezetőségét bíráló dokumentumot fogalmaztak meg a péntek délután Sepsiszentgyörgyön tartott, megyei szintű lakossági fórumon. Az elfogadásra javasolt *Mit kell tenniünk?* címet viselő szórólapon a szervezők megfogalmazták, hogy Markó Béla és az RMDSZ szűk körű vezetősége eltávolodott a magyarságtól, és a romániai hatalom kiszolgálójává vált. Így az összegyűltek nem tekintik őket többé a romániai magyarság hiteles vezetőinek.

2003. március 14.

Négyórányi fagyoskodásban telt a Farkas utcai református templomban megrendezett Márciusi Fórum. Közben kicsírázott az Erdélyi Magyar Nemzeti Közösség Önkormányzata. A fórumot házigazdája, Pap Géza, az Erdélyi

Egyházkerület püspöke nyitotta meg. Beszédében a biblia példabeszédek tanulságai keveredtek az RMDSZ-vezetők éles bírálatával. Mint kijelentette az egyház nem hajlandó a kispadon maradni, ahova a politikum mindinkább kiszorítaná.

2003. április 3.

A csíkszeredai Lazarus-házban megtartott találkozón mintegy hetven személy vett részt. Nyilvánosan először esett szó egy csíki polgári egyesület vagy polgári kör megalakításáról. Kiábrándultunk, megcsömörlöttünk az RMDSZ-től – így fogalmaztak ülésükön a csíkszeredaiak, azonban az általuk baloldali pártként felfogott RMDSZ-t az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanácsba kívánják integrálni.

2003. április 30.

Nem lehet üdvözölni azt a szándékot, amely a Romániai Magyar Demokrata Szövetséggel szemben egy másik politikai szervezetet kíván létrehozni – jelentette ki Markó Béla, az RMDSZ elnöke.

2003. június 2.

Toró T. Tibor, a Kezdeményező Testület ügyvivő elnöke beszámolójában tájékoztatott a testület sepsiszentgyörgyi üléséről, amelyen elhatározták: a testület alapvető feladata az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) létrehozása. Ennek érdekében meg kell alakítani az elméleti-jogalkotói munkacsoportot, amelynek feladata az eddig elért eredmények feltérképezése, aktualizálása, a személyi elvű kulturális és a regionális autonómia kerettörvényének és a státutum-tervezetek, valamint a székelyföldi területi autonómia státutumának előkészítése, az EMNT elé elfogadásra terjesztendő anyagok véglegesítése.

2003. június 23.

Ungvári-Zrínyi Imre, az RMDSZ Szövetségi Etikai és Fegyelmi Bizottságának (SZEFB) elnöke Tőkés László június 18-i sajtóközleményére reagál, amelyben a püspök kijelentette, nem hajlandó alávetni magát a bizottság határesetének. A királyhágómelléki püspök vádjaira válaszolva, miszerint a bizottság tevékenysége illegitim és erkölcstelen, az elnök kifejti, hogy a SZEFB a Szövetség alapszabályzata, saját működési szabályzata és az alapvető erkölcsi normák alapján fejt ki tevékenységét.

2003. június 30.

Nyilatkozatban fordul a magyar kormányhoz, a magyarországi és a határon túli magyar pártokhoz, egyházakhoz és a civil szervezetekhez az Erdélyi Magyar

Nemzeti Tanács (EMNT) Kezdeményező Testülete, melyben kéri, közösen törekedjenek a státustörvény, illetve a határon túli, össznemzeti politika gyökeres felülvizsgálatára és megváltoztatására.

2003. július 17.

Július 13-14-én Szovátafürdőn tanácskoztak az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács Kezdeményező Testületének ügyvivői. A Kezdeményező Testület júliusi találkozóját előkészítő munkakülésen részt vett Tőkés László tiszteletbeli elnök is.

2003. augusztus 10.

Az EMNT Kezdeményező Testületének (KT) ügyvivői által az autonómia-tervezetek felülvizsgálatára/újragondolására felkért szakértői bizottság (SzB) tagjai 2003. július 23-24-én találkoztak Tusnádfürdőn, és megvitatták a bizottság működésének feltételeit (mandátum, teendők, feladatmegosztás).

2003. augusztus 14.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács Kezdeményező Testülete üdvözli a vajdasági magyar pártok kezdeményezését a magyar állampolgárság megszerzésének kiterjesztésére vonatkozóan.

2003. szeptember 20.

Várhatóan november végén alakul meg a romániai magyarság autonómiájának megvalósítására törekvő Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) – jelentették be szombaton a Szilágysomlyón rendezett fórumon.

2003. szeptember 20.

Az EMNT KT felkér minden, a hazai magyar közösség jövőjéért felelősen gondolkodó személyt, közképviseleti előjárót, a történelmi egyházak és a civil szervezetek vezetőit és tagjait, hogy egységesen lépjenek fel a magyar nemzeti közösség, a Székelyföld többségi lakossága által igényelt autonómiaformák létrehozása érdekében, támogassák az EMNT KT, valamint az SZNT KT erre irányuló törekvéseit, kapcsolódjanak be az egységet újrafogalmazni hivatott folyamatba.

2003. szeptember 20.

Közösségi érdek, hogy az önkormányzati törekvéseket képviselni hivatott Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács 2003. november 29-én megalakuljon. Az erdélyi magyar nemzeti közösség önkormányzásra törekvése az államon belüli önrendelkezés megtestesítője, amelynek célja a nemzeti önazonosság megőrzése és védelme, a szülőföldön való megmaradás elősegítése.

2003. október 6.

Eckstein-Kovács Péter kolozsvári RMDSZ-szenátor sajtótájékoztatóján bírálta az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) tagjait, mivel véleménye szerint nem ismerik fel a romániai magyarság érdekeit.

2003. november 21.

December közepén megalakul az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács – közölték a tanács Kezdeményező Testületének vezetői kolozsvári sajtótájékoztatójukon. Az alakuló ülés december 13-án, Kolozsváron lesz, ezt megelőzően megválasztják a kistérségi fórumok küldötteit.

2003. december 17.

Elvi partnerséget kíván kialakítani a Fidesz az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanáccsal – mondta a párt elnöke. Tőkés László szerint az autonómia gondolata új lendületet adhat a határon átívelő nemzetegyesítés programjának.

2003. december 19.

Örvendek, hogy az RMDSZ álláspontja realista az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanácsot (EMNT) illetően – mondta az államelnök csütörtökön, havi tévéjelentésében. Ion Iliescu kifejtette: elfogadhatatlannak tartja, hogy tárgyaljon az EMNT képviselőivel, mert az etnikai alapú autonómia nincs összhangban az európai gondolkodásmóddal.

2003. december 19.

A sajtóból értesültek az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács vezetői arról, hogy a Legfőbb Ügyészség vizsgálatot indított a testület ellen. Németh Zsolt, az Országgyűlés külügyi bizottságának elnöke levélben tájékoztatta Emma Nicholson EU-raportőrt a román eljárásáról.

2003. december 30.

Tőkés László részint az RMDSZ-szel kíván tárgyalni, részint pedig román-magyar kerekasztal-beszélgetést szeretne megszervezni. Szerinte az EMNT autonómiatervezetét az RMDSZ elfogadhatná, úgy véli, hogy eddig csak presztízs kérdés miatt zárkóztak el az általa szorgalmazott javaslattól.

2003. december 30.

Megbeszélést kezdeményezne az RMDSZ vezetőségével Tőkés László református püspök, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) elnöke. Az EMNT

elnöke szerint az országon belüli román-magyar viszonyt újra kell gondolni, ugyanis „nem megy már ez a protokoll-politika”, és a többségi nemzetnek és a magyarság reprezentatív képviselőinek kellene asztalhoz ülniük.

2004. január 4.

Pénteken tartotta Kolozsváron alakuló ülését az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács Állandó Bizottsága. A vezető testület nyílt levelet intézett Markó Bélához, az RMDSZ elnökéhez, amelyben kéri: a lehető legrövidebb időn belül tegye lehetővé az EMNT és az RMDSZ közötti párbeszéd megkezdését.

2004. január 10.

A romániai magyarság körében egyedüli legitim partnernek az RMDSZ-t tekintjük. Ezért nem tervezzük az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács képviselőinek meghívását a februárban sorra kerülő Magyar Állandó Értekezletre – nyilatkozta Szabó Vilmos, a Miniszterelnöki Hivatal határon túli magyarok ügyeivel foglalkozó politikai államtitkára.

2004. január 15.

A köztudatban a Székely Nemzeti Tanács és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács autonómia-tervezete él, de emellett történelmi régiók (köztük a Bánság) területi önrendelkezésére is gondolnak – jelentette ki Toró T. Tibor.

2004. január 15.

Elfogadhatatlannak tartja Tőkés László, a Nemzeti Tanács (EMNT) elnöke Markó Béla javaslatát, hogy az EMNT helyet kapjon a Szövetségi Képviselők Tanácsában (SZKT) működő platformok között, amennyiben politikai csoportosulásként határozza meg magát, vagy a Szövetségi Egyeztető Tanácsba (SZET) kerüljön, ha civil szervezetként szeretne tevékenykedni.

2004. január 16.

Tőkés László arra szólította fel a magyar kormányt, hogy kötelezze el magát Erdély autonómiája mellett, illetve azzal vádolta Kovács László külügyminisztert, hogy ő akadályozza az RMDSZ és az EMNT közti tárgyalások létrejöttét. Tőkés követelte, hogy az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács önállóan vehessen részt a Magyar Állandó Értekezlet (MAÉRT) munkájában.

2004. január 16.

Hetek óta tartó, nemzetközivé terebélyesedett sajtópolémiát és politikai vitát eredményezett annak a beszédnek néhány kitétele, amellyel Kövér László, a Fidesz – Magyar Polgári Szövetség országos választmányának elnöke üdvö-

zölte Kolozsváron, december 13-án, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács alakuló ülését.

2004. január 16.

A szövetségi elnök szerint az erdélyi társadalomban nem történt változás azzal, hogy megalakult az EMNT és az SZNT. Markó Béla szerint az RMDSZ nyitott szervezet, szívesen látja a két alakulatot platformként vagy a SZET tagjaként a Szövetségben.

2004. január 22.

Tárgyalásokat indítványozott Tőkés László, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) elnöke az RMDSZ-szel. Szerinte ezzel elérhetővé válna az erdélyi magyarság egysége.

2004. február 16.

Nem vesz részt a helyhatósági választásokon az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT), de támogatja mindazokat a politikai erőket, amelyek felvállalják az autonómiaigény képviselőit – jelentette be a testület Kolozsváron ülésező Állandó Bizottsága (ÁB).

2004. június 18.

Négy magyar képviselő és egy szenátor aláírásával iktatta a képviselőház állandó bizottsága az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács által kidolgozott újabb autonómia-tervezeteket.

2005. február 21.

Végképp elfogadhatatlannak tartjuk és visszautasítjuk a Romániai Magyar Demokrata Szövetség azon igyekezetét, hogy a romániai magyarság és ezen belül a székelység képviselőit kisajátítva, a pártszervezet önálló autonómia-tervezetet nyújtson be a Parlament elé – áll az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács nyilatkozatában.

2005. március 9.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács elnöke, 2005. március 12-re Marosvásárhelyre összehívta az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács ülését.

2005. március 12.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) ülésén döntenek arról, mikor kerüljön sor a tanács küldöttsége, illetve Tőkés László és Markó Béla RMDSZ-

elnök közötti találkozóra, nyilatkozta a Szabadságnak a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke, az EMNT elnöke.

2005. április 18.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács a Székely Nemzeti Tanáccsal egyetértésben, 2005. április 23-ra Marosvásárhelyre összehívja az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács és az SZNT együttes ülését, mely – bővített formában – széles körű erdélyi fóruma kíván lenni az autonómia megvitatásának.

2005. április 25.

Markó Béla, a Szövetség elnöke kijelentette, nem fogadja el, hogy valaki a képviseleti integráció elhalasztását kéri.

2005. december 13.

Sikeresnek mondható az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanácsnak (EMNT) az erdélyi magyar közösségi önrendelkezésért folytatott kétéves küzdelme és munkája – áll abban a Tőkés László EMNT-elnök által aláírt nyilatkozatban, amelyet a szervezet létrehozásának második évfordulója alkalmából szervezett kolozsvári sajtótájékoztatón ismertettek.

2006. november 9.

Háromnapos tárgyalást folytat az Európai Unió képviselőivel, és közös álláspontot képvisel az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) és az RMDSZ politikusaiból álló küldöttség Brüsszelben.

2006. november 13.

A nagy megbékélések korszakát éli a romániai magyarság: azt követően, hogy Markó Béla, az RMDSZ elnöke és Tőkés László, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) vezetője végre tárgyalóasztalhoz ült, szombaton Marosvásárhelyen a két erdélyi nemzeti tanács tett pontot vitájuk végére. Az SZNT és az EMNT vezetői hosszú idő óta nem tárgyaltak. Érintkezéseik jó ideje kimerültek a március 15-i ünnepségen való közös részvételben.

2007. január 22.

Az együttműködés további kereteiről is tárgyalt Nagyváradon Markó Béla, az RMDSZ, és Tőkés László, az EMNT elnöke. A két politikus a Magyar Kultúra Napjának rendezvényein vett részt a városban. Az előre nem tervezett tanácskozáson megállapodtak abban, hogy a két szervezet mielőbb kidolgozza az egyeztető kerekasztalról szóló elképzelését.

2007. január 26.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács évek óta az erdélyi magyarság összefogásáért tesz rendkívüli erőfeszítéseket – a közösségi önrendelkezés megvalósítása érdekében. Állhatatos törekvése rendre a Romániai Magyar Demokrata Szövetség ellenállásába ütközik, mely a nemzeti egységet a pártegységgel téveszti össze.

2007. július 30.

A közös nemzeti célok azonosítása és a választási együttműködés érdekében tovább folytatódik a párbeszéd az RMDSZ és az Erdélyi, illetve a Székely Nemzeti Tanács között – hangzott el Markó Béla szövetségi elnök és Tőkés László, az EMNT elnökének hétfői, kolozsvári találkozásán.

2007. augusztus 2.

Várhatóan augusztus 9-én, csütörtökön ül össze legközelebb az a tárgyalócsoport, amelyik a hétfőn tartott Markó–Tőkés-találkozóra a felek által elkészített dokumentumokat próbálja közös nevezőre hozni. Ezt Toró T. Tibor, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács alelnöke mondta el a Krónikának.

2007. szeptember 1.

Bár az RMDSZ és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács tárgyalócsoportja találkozásának utolsó fordulójában sikerült egyeztetni egy – a hosszú távú együttműködést megalapozó – elvi szándéknyilatkozatot, ennek garanciáiról, a konkrét cselekvési tervekről és határidőkről az RMDSZ elutasító magatartása miatt nem született megállapodás.

2008. február 9.

Az EMNT közvetítő szerepet vállal az RMDSZ és a Magyar Polgári Párt közötti párbeszéd beindításában – írja Markó Béla RMDSZ-elnöknek Tőkés László európai parlamenti képviselő. Az egykori Királyhágó-melléki református püspök bízik abban, hogy a pártok megtalálják „a változó idők és helyzetek által rájuk háruló feladatok megoldásához szükséges utat”.

2008. február 15.

Megtisztelőnek tartja, de nem fogadja el Smaranda Enache az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) azon felkérését, hogy ő legyen Traian Băsescu államfő kisebbségi tanácsadója.

2008. február 18.

Nem tartja szerencsés megoldásnak a kisebbségi kérdésekben román államelnökhöz való fordulást Sógor Csaba. A romániai EP-képviselő azon javaslat-

csomagról beszélt hétvégi kolozsvári sajtótájékoztatóján, amelyet a román elnöki hivatalban iktatott az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács.

2008. július 28.

Az RMDSZ hajlandó az EMNT-vel párbeszédet folytatni.

2008. augusztus 5.

Befutó helyeket biztosíthat az őszi parlamenti választásokon a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) vezetőinek – jelentette ki Kelemen Hunor, az RMDSZ ügyvezető elnöke.

2008. augusztus 25.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) készen áll olyan választási összefogásra az RMDSZ-szel, amelynek alapja a közösségi önrendelkezés – olvasható Tőkés László EMNT-elnök közleményében.

2008. november 15.

Fennállásának öt éves évfordulóját ünnepelte az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács Kolozsváron, a Győzelem mozi dísztermében. A jubileumi ülésen a szervezet megújulási programot fogadott el. A kezdeményezők szerint, ha a program megvalósul, az EMNT az erdélyi magyarság virtuális parlamentjévé válhat.

2008. november 17.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) felkéri Traian Băsescu államelnököt, hogy a 2009 elején kezdje el újra a párbeszédet a tanács vezetésével a magyar közösség specifikus problémáiról, közöttük az autonómiáról.

2009. február 22.

Aláírták vasárnap az RMDSZ és az Erdélyi Nemzeti Tanács európai parlamenti választásokon való közös részvételéről szóló megállapodást. Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács és az RMDSZ között olyan egyezség született, amely polgári oldalon kemény vitákat váltott ki.

2009. február 26.

Legkésőbb április harmadikáig összeáll az RMDSZ és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács közös listája az európai parlamenti választásokra.

2009. április 03.

Működési szabályzatát fogadta el első ülésén az RMDSZ és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) által alapított Erdélyi Magyar Egyeztető Fórum (EMEF), amelynek tagjai munkacsoportok létrehozásáról is határoztak Kolozsváron.

2009. április 18.

Autonómia mozgalomként akar újjáalakulni az európai parlamenti választások után az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács, mivel a székely képviselők függetlenítték magukat a szervezettől.

2009. június 12.

Az erdélyi magyarok közös sikerének nevezi az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács pénteki közleménye a 2007-ben megszerzett három képviselői hely megtartását a Románia számára kettővel kevesebb helyet biztosító EP-képviselő arányai között.

2009. június 13.

Nyilatkozatban bírálta a Magyar Polgári Pártot (MPP) pénteken az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) vezetősége, az említett párt magatartásának tulajdonítja, hogy a Magyar Összefogás listáján nem kerülhetett be egy negyedik magyar képviselő is az Európai Parlamentbe.

2009. július 10.

A teljes elutasítástól a teljes támogatásig terjedhet az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács álláspontja Kelemen Hunor államfőjelöltségének kérdésében.

2009. augusztus 07.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács még nem alakította ki álláspontját arról, hogy az őszi elnökválasztáson melyik jelöltet fogja támogatni.

2009. szeptember 30.

Az EFA (Európai Szabad Szövetség = European Free Alliance, EFA) monitorizáló intézményének tagja lett az EMNT figyelőszolgálat. az EFA tizenhárom EU-tagország mintegy harminc haladó felfogású, nemzeti, regionalista és autonomista pártját egyesíti magában. Egyik fontos célkitűzésének tartja Európa állam nélküli nemzeti és történelmi-földrajzi régiói demokratikus jogainak biztosítását.

2009. október 22.

Újjáalakul az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács. Elkezdődött a területi elnökségek és a közgyűlés küldötteinek megválasztása. Az újjászerveződést az indokolja, hogy a Székely Nemzeti Tanács kivált az EMNT-ből. Az SZNT kilépésével az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács elveszítette a küldötteinek felét, a székelyföldiekét.

2009. december 9.

A Magyar Polgári Párt (MPP) háromszéki szervezetének vezetősége arra biztatja a magyar közösség jobboldali erőit, az EMNT-t és az SZNT-t, hogy hozzanak létre egy jobboldali pólust, melynek feladata az lenne, hogy „20 évnyi posztkommunizmus” után a jobbos értékeket támogassa.

2010. február 23.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) Udvarhelyszéki Szervezete megnyitotta Székelyudvarhelyen Székelyföldi Központi Irodáját.

2010. május 16.

A magyar parlamenti képviselő végzetes hitelvesztésének megállítása érdekében az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) területi elnökei felszólítják az RMDSZ vezetését, hogy a törvényhozásban és a végrehajtásban a leszegényedett lakosságot, a közalkalmazottakat, a pedagógusokat és nem utolsósorban a kisnyugdíjasokat próbálja képviselni, amikor az államelnök és a nagyobbik kormánypárt a társadalmi genocídiumot közelítő általános megszorító intézkedésekben gondolkodik.

2010. július 6.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) valamilyen szinten kényszerhelyzetben van, és el lehetett volna kerülni, sőt még mindig el lehet kerülni, hogy pártként bejegyeztessék, ha erre több akarat és kompromisszumkészség van a felek között – jelentette ki csütörtöki sajtótájékoztatóján Antal Árpád, az RMDSZ sepsiszentgyörgyi szervezetének elnöke.

2010. október 3.

Nem alakul párttá az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT), de katalizátora kíván lenni egy olyan part létrejöttének, amely a Tőkés László által képviselt értékrendek mentén vívja ki Erdély és a Partium egyes részeinek autonómiáit – jelentette be vasárnap Nagyváradon Toró T. Tibor, az EMNT ügyvezető elnöke. A szervezet a partiumi városban tartott kihelyezett elnökségi ülést hétfőn.

2010. október 18.

Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) által kezdeményezett új autonómista pártnak már a jövő év első felében meg kell születnie ahhoz, hogy a következő választásokon tényezővé válhasson – jelentette ki az újraindult Erdélyi Napló hetilap számára készített interjúban Toró T. Tibor, az EMNT ügyvezető elnöke.

Összeállította: **Bakk Miklós**

Kisebbségpolitikailag is fontos jogszabályok – 2008-2009

Törvények – 2008

- A 2008. évi 1. sz. törvény az *Állategészségügyre és élelembiztonságra* vonatkozó 2004/42 sz. kormányrendeletet (KR) módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008. évi 2. sz. törvény az 1995. évi 84. sz. *Oktatási törvény* módosításáról.
- A 2008. évi 5. sz. törvény a *Románia lakosságának és lakásállományának 2011-es összeírására* vonatkozó 2007/36 sz. KR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 9. sz. törvény 2004. évi 205. sz. *Állatvédelmi törvény* módosításáról.
- A 2008. évi 10 sz. törvény az *Országos traktorállományt felújító* programról.
- A 2008. évi 14. sz. törvény az *Állami katonai nyugdíjakat* szabályozó 2001. évi 164 sz. törvényt módosító és kiegészítő 2007/77 sz. sürgősségi kormányrendelet (SKR) jóváhagyásáról, valamint az 1995. évi 80. sz. a *Fegyveres testületek jogállását* szabályozó törvény módosításáról.
- A 2008. évi 37. sz. törvény a *Vérátömlesztést, véradást és emberi eredetű vérszűrőszerek rendszerét és az egészségügy biztonságát* szabályozó 2005. évi 282. sz. törvény kiegészítéséről.
- A 2008. évi 40. sz. törvény a 2005. évi 247. sz., a *Tulajdonjogra, az igazságszolgáltatási reformra és bizonyos kiegészítő rendelkezésekre* vonatkozó törvényt módosító 2007/93 sz. KR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 42. sz. törvény a 2005/109 sz., a *Közszállításra* vonatkozó SKR-t módosító és kiegészítő 2007/45 sz. KR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 46. sz. törvény az *Erdészeti törvénykönyv* elfogadásáról.
- A 2008. évi 49. sz. törvény a 2007/59. sz. *Települési zöldövezetek létrehozására* vonatkozó országos programot elfogadó SKR-t módosító 2007/108 sz. SKR jóváhagyásáról.

- A 2008. évi 62. sz. törvény a 2006/40 sz., a *Kiemelten fontos környezetvédelmi és vízgazdálkodási programok* finanszírozására vonatkozó KR-t módosító 2007/70 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 67. sz. törvény a 2006. évi 350. sz. *Ifjúsági törvényt* módosító 2007/70 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 81. sz. törvény a 2004. évi 346. sz. a *Kis- és középvállalatok alapítását és fejlesztését* elősegítő törvényt kiegészítő 2007/139 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 84. sz. törvény a *Visszaszolgáltatott lakások bérlői számára biztosítandó lakásalapra* vonatkozó 2007/74 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 86. sz. törvény a *Könyvelési törvényt* módosító és kiegészítő 2007/102 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 87. sz. törvény a 2003. évi 5. sz. a *Lakásfűtési támogatásra valamint a hőszolgáltatással kapcsolatos bizonyos juttatásokra* vonatkozó sürgősségi kormányrendeletet módosító és kiegészítő 2007/121 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 104. sz. törvény a „*Tiltott anyagok*” jegyzékén szereplő anyagokkal való kereskedelem megelőzésére és leküzdésére.
- A 2008. évi 107. sz. törvény az 1995. évi 84. sz. *Oktatási törvényt* módosító 2007/128 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 123. sz. törvény a *Közoktatási intézményekben történő egészséges táplálkozásról*.
- A 2008. évi 126. sz. törvény a *Mezőgazdasági támogatási alapok lehívását elősegítő rendelkezésekre* vonatkozó 2007/148 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 132. sz. törvény az 1999. évi 142. sz. *A papság bérezésére* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008. évi 134. sz. törvény a *Romániában élő külföldiek munkába állását szabályozó* 2007/56 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 153. sz. törvény a *Romániai általános mezőgazdasági összeírásról*.
- A 2008. évi 162. sz. törvény az *Országos gépkocsialomány felújítását ösztönző program* 2008-as újra elindítását előíró 2008/55 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 174. sz. törvény az 1993. évi 61. sz. a *Gyermekpótlékra* vonatkozó törvényt módosító és kiegészítő 2007/97 sz. SKR jóváhagyásáról.

- A 2008. évi 176. sz. törvény a *Romániában 1940. szept. 6 és 1945. márc. 6. között etnikai alapon zaklatott személyek kárpótlására* vonatkozó 1999/105. sz. KR módosításáról.
- A 2008. évi 201. sz. törvény a 2004. évi 411. sz. a *Magánnyugdíjalapok kezelésére* vonatkozó törvényt valamint a 2006. évi 204. sz. a *Fakultatív nyugdíjakra* vonatkozó törvényt módosító és kiegészítő 2007/112 sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 203. sz. törvény a 2002. évi 349. sz. *A dobánytermékek fogyasztásából fakadó káros hatások megelőzésére és leküzdésére* vonatkozó törvényt módosító és kiegészítő 2008/5. sz. KR jóváhagyásáról.
- A 2008. évi 204. sz. törvény *A mezőgazdasági területek védelméről.*
- A 2008. évi 205. sz. törvény az 1991. évi 49. sz., *A rokkantaknak, veteránoknak és hadi özvegyeknek járó juttatásokra* vonatkozó törvény módosításáról.
- A 2008. évi 215. sz. törvény a 2006. évi 407. sz. a *Vadászatra és vadállomány védelmére* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008. évi 220. sz. törvény *Az újraképződő energiaforrások használatát elősegítő rendszerekről.*
- A 2008. évi 223. sz. törvény *Az iskola előtti oktatásról.*
- A 2008. évi 236. sz. törvény *A kisegítő családi pótlékra és az egyszülős családot támogató pótlékra* vonatkozó 2003/105. sz. SKR módosításáról.
- A 2008. évi 265. sz. törvény a *Közlekedésbiztonsági audit* bevezetéséről.
- A 2008. évi 266. sz. *Gyógyszertári törvény.*
- A 2008. évi 270. sz. törvény a 2000. évi 17. sz. *Az idősgondozási törvény* módosításáról.

Törvények – 2009

- A 2009. évi 29. sz. törvény *A mezőgazdasági élelmiszeri termékekért felelős szakmaközi szervezetek* megalakítására vonatkozó 2008/103. sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2009. évi 69. sz. törvény a 2009. évi 34. sz. *Testnevelési és sporttörvény* módosításáról és kiegészítéséről.

- A 2009. évi 36. sz. törvény *A mezőgazdasági termékek helyi illetve külföldi piacokon történő promóciójára és terjesztésére előirányzott programok* vissza nem térítendő támogatását koordináló, felügyelő, kezelő és lebonyolító országos hatóságok kinevezésére vonatkozó 2008/76. sz. SKR jóváhagyásáról valamint 2004. évi 1. sz., a *Mezőgazdasági Intervenciók és Kifizetési Ügynökség* megalapítására, szervezésére és működésére vonatkozó törvény kiegészítéséről.
- A 2009. évi 39. sz. törvény a 2000. évi 19. sz. *Az állami nyugdíjrendszerre és más társadalombiztosítási jogokra* vonatkozó törvényt módosító és kiegészítő 2008/83. sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2009. évi 49. sz. törvény a 2004. évi 273. sz. *Az örökbefogadás jogi szabályozására* vonatkozó törvényt módosító és kiegészítő 2008/102. sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2009. évi 105. sz. törvény *Az informatikai bűnözésre, az informatikai rendszerek révén végrehajtott rasszista és idegengyűlölő cselekmények elítélésére* vonatkozó, az Európa Tanács által 2003. január 28-án Strasbourgban elfogadott Egyezmény kiegészítő jegyzőkönyvének törvénybe iktatásáról.
- A 2009. évi 117. sz. törvény az 1999. évi 142. sz. *A papság bérezésére fordított állami támogatási* törvényt módosító 2008/155. sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2009. évi 119. sz. törvény az 1997. évi 128. sz. *A magiszteri és doktori felsőfokú oktatás oktatóinak és kutatóinak bérezésére* vonatkozó törvényt módosító 2008/167. sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2009. évi 123. sz. törvény a 2005. évi 109. sz. *A romániai szabadfoglalkozású előadóművészek tevékenységét segélyező pótlék* bevezetésére vonatkozó törvényt módosító és kiegészítő 2008/4. sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2009. évi 128. sz. törvény *Az elismert romániai vallási felekezetek segélyezési formáira* vonatkozó 2001/82. sz. SKR módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2009. évi 137. sz. törvény az 1993. évi 51. sz. *Az igazságszolgáltatási rendszerből 1945-1952 között politikai okokból eltávolított bírák* számára bizonyos jogokat biztosító törvény, illetve a 2006. évi 95. sz. *Az egészségügyi reformjára* vonatkozó törvény 213. paragrafusa, 1. bekezdése, c. pontját módosító 2008/170. sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2009. évi 151. sz. törvény a 2005. évi 247. sz. *A tulajdonjogi és igazságügyi reformra* vonatkozó törvény VII. fejezetét módosító 2007/118. sz. SKR jóváhagyásáról.

- A 2009. évi 152. sz. törvény 2005. évi 247. sz. *A tulajdonjogi és igazságügyi reformra* vonatkozó törvény VII. fejezetét módosító 2008/62. sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2009. évi 175. sz. törvény a 2004. évi 346. sz. *A kis- és középvállalatok alapításának és fejlesztésének elősegítésére* vonatkozó törvény 26. cikke, 1. sz. bekezdésének módosításáról.
- A 2009. évi 236. sz. törvény a 2008. évi 266. sz. *Gyógyszertári törvény* módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2009. évi 272. sz. törvény a 2007. évi 263. sz. *A bölcsődék alapítására, szervezésére és működésére* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2009. évi 286. sz. törvény a *Büntető Törvénykönyvről*.
- A 2009. évi 287. sz. törvény a *Polgári Törvénykönyvről*.
- A 2009. évi 296. sz. törvény *Az 1940. szept. 6. és 1945. márc. 6. között Romániában etnikai alapon meghurcolt személyek* számára jogokat biztosító 1999/105. sz. KR 1. cikkének kiegészítéséről.
- A 2009. évi 367. sz. törvény a 2003. évi 571. sz. *Adóügyi Törvénykönyvre* vonatkozó törvény módosításáról.
- A 2009. évi 368. sz. törvény *Az „Első ház” programra* vonatkozó 2009/60. sz. SKR jóváhagyásáról.
- A 2009. évi 370. sz. törvény a 2006. évi 192. sz. *A mediálásra és a mediátori szakmára* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.

Sürgősségi kormányrendeletek – 2008

- A 2008/13. sz. Sürgősségi kormányrendelet (SKR) a 2006. évi 51. sz. *Vízellátási és csatornázási törvény* módosítására és kiegészítésére.
- A 2008/14. sz. SKR *Az alacsony jövedelmű, földgázzal fűtő családok* anyagi támogatását illetően.
- A 2008/16. sz. SKR az 1993. évi 61. sz. *Gyermekpótlékot szabályozó* törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/19. sz. SKR a 2003/92. sz. *Pénzügyi törvénykönyvre* vonatkozó kormányrendelet módosításáról és kiegészítéséről.

- A 2008/21. sz. SKR a 2004. évi 347. sz. *Hegyédelmi törvény* módosításáról.
- A 2008/23. sz. SKR a *Horgászatról és a vízi kultúráról*.
- A 2008/28. sz. SKR a 2006. évi 273. sz. *Közpénzügyi törvény* módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/34. sz. SKR a *Sürgősségi hívások egységes országos rendszerének megszervezéséről és működéséről*.
- A 2008/50. sz. SKR a *Személygépkocsik környezetszennyezési illetékének a bevezetéséről*.
- A 2008/55. sz. SKR az *Országos személygépkocsi park megújításának* ösztönzését szolgáló 2008-as programról.
- A 2008/57. sz. SKR az 1996 évi 114. sz. *Lakástörvény* valamint az *Egykori tulajdonosoknak visszaszolgáltatott lakások* bérlői számára létrehozandó lakásalapról szóló 2007/74. sz. SKR módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/61. sz. SKR *A szolgáltatások terén a férfiak és nők közötti egyenlő bánásmódról* vonatkozóan.
- A 2008/62. sz. SKR a 2005. évi 247. sz. *A tulajdonjogi és igazságügyi reformra* vonatkozó törvény VII. fejezetének módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/89. sz. SKR az 1995. évi 84. sz. *Oktatási törvény* módosításáról.
- A 2008/93. sz. SKR a 2006. évi 95. sz. *Az egészségügyi reformra* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/95. sz. SKR az *Állami oktatás I-IV. osztályaiban valamint az állami óvodákban biztosítandó tejtermékekre és péksüteményre* vonatkozó 2002/96. sz. SKR módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/100. sz. SKR a 2000. évi 19. sz. *Nyugdíj és társadalombiztosítási törvény* kiegészítéséről.
- A 2008/102. sz. SKR a 2004. évi 273. sz. *Gyermekek örökbefogadására* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/110. sz. SKR a *Közúti szállításra* vonatkozó 2005/109. sz. SKR módosításáról.

- A 2008/127. sz. SKR a 2003. évi 571. sz. *Közpénzügyi törvény* módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/142. sz. SKR a 2003. évi 53. sz. *Munkatörvénykönyv* módosításáról.
- A 2008/150. sz. SKR a 2006. évi 227. sz. *A dopping megelőzésére és leküzdésére* vonatkozó törvény módosításáról.
- A 2008/153. sz. SKR a 2002. évi 360. sz. *A rendőrök jogállására vonatkozó* törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/154. sz. SKR a *Természetvédelmi területekre, vadon élő növények és állatok védelmére* vonatkozó 2007/57. sz. SKR, valamint a 2006. évi 407. sz. *Vadászati és vadállomány védelmi* törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/155. sz. SKR az 1999. évi 142. sz. *A papság bérezésére* vonatkozó törvény módosításáról.
- A 2008/158. sz. SKR a 2005. évi 247. sz. *A tulajdonjogi és igazságügyi reformra* vonatkozó törvény XI. Mezőgazdasági életjáradék c. fejezetének módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/159. sz. SKR az 1995. évi 51. sz. az *Ügyvédi praxisra* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/172. sz. SKR a 2007. évi 13. sz. *Villamos energia* törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/181. sz. SKR a 2002. évi 504. sz. *Audiovizuális* törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/184. sz. SKR *Az elektronikus személyi kártyák rendszerére* vonatkozó 2002/69. sz. KR módosításáról.
- A 2008/187. sz. SKR a 2006. évi 122. sz. *Romániai menedékjogról* szóló törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/208. sz. SKR *A gépjárművek szennyezési illetékével* kapcsolatos rendelkezésekről.
- A 2008/210. sz. SKR az 1996. évi 114. sz. *Lakásügyi* törvény kiegészítéséről.

Sürgősségi kormányrendeletek – 2009

- A 2009/6. sz. SKR *A garantált minimális szociális nyugdíj bevezetéséről.*
- A 2009/7. sz. SKR *A gépjárművek számára kötelező környezetvédelmi díj bevezetésére vonatkozó 2008/50. sz. SKR módosításáról.*
- A 2009/8. sz. SKR *Az üdülési jegyekre vonatkozóan.*
- A 2009/9. sz. SKR *A közúti közlekedésre vonatkozó 2002/195. sz. SKR 103. cikkének kibővítéséről.*
- A 2009/16. sz. SKR a 2008. évi 305. sz. *A társaságokra és alapítványokra vonatkozó törvényt helyettesítő 2000/26. sz. KR módosításáról.*
- A 2009/25. sz. SKR *A hitelintézetekre és a tőkekiegénylésre vonatkozó 2006/99. sz. SKR módosításáról és kiegészítéséről.*
- A 2009/28. sz. SKR *Bizonyos szociális védőintézkedések szabályozásáról.*
- A 2009/32. sz. SKR a 2004. évi 263. sz. az *Egészségügyi alapellátó ügyeleti központokra* vonatkozó törvény módosításáról.
- A 2009/37. sz. SKR *A közigazgatási tevékenység javítását szolgáló intézkedésekről.*
- A 2009/38. sz. SKR *A természetes személyek, egyéni és családi vállalkozások által kifejített gazdasági tevékenységre* vonatkozó 2008/44. sz. SKR 39. cikke, 2. és 3. bekezdésének módosításáról.
- A 2009/40. sz. SKR az 1995. évi 84. sz. *Oktatási törvény*, valamint az 1997. évi 128. sz. *Tanszemélyzet jogállására* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2009/42. sz. SKR a *Polgári perrendtartási törvénykönyv* módosításáról.
- A 2009/60. sz. SKR az „*Első ház*” program fejlesztését előirányzó intézkedésekről.
- A 2009/66. sz. SKR az *Országos autópark felújítását* célzó program 2009-es újraindítására vonatkozó 2008/217. sz. SKR módosításáról.
- A 2009/69. sz. SKR a 2006. évi 95. sz. *Az egészségügyi reformra* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.

- A 2009/79. sz. SKR a *Vidékfejlesztési Országos Program* nyújtotta támogatások lehívását elősegítő rendelkezésekről.
- A 2009/104. sz. SKR a 2006. évi 95. sz. *Az egészségügy reformjára* vonatkozó törvény módosításáról.
- A 2009/112. sz. SKR *A vidéki infrastruktúra és a vidéki sportlétesítmények fejlesztési programjára* vonatkozó 2006/7. sz. KR módosításáról.

Kormányrendeletek – 2008

- A 2008/5. sz. KR a 2002. évi 349. sz. *A dohánytermékek káros hatásának megelőzésére és leküzdésére* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/6. sz. KR a 2004. évi 457. sz. *A dohánytermékek reklámozására és ezzel kapcsolatos szponzorálásra* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/11. sz. KR a 2004. évi 263. sz. az *Egészségügyi alapellátó ügyeleti központokra* vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/12. sz. KR a *Rezidensképzés szervezéséről és finanszírozásáról*.
- A 2008/22. sz. KR az *Újraképződő energiaforrások használatának* elősegítéséről.
- A 2008/24. sz. KR a 2006. évi 509. sz. Az óvodások és elemi iskolások számára állami és felekezeti oktatásban biztosítandó méznek nutríciós kiegészítésként történő bevezetésére vonatkozó törvény módosításáról.
- A 2008/25. sz. KR a *Környezetvédelmi alapra* vonatkozó 2005/196. sz. SKR módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/27. sz. KR a 2001. évi 350. sz. *Területrendezési és városgazdálkodási* törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/28. sz. KR a *Mezőgazdasági regiszterről*.

Kormányrendeletek – 2009

- A 2009/11. sz. KR a *PHLARE programból nem lehívott pályázati források le-szerződéséhez* szükséges költségvetési összegek kiutalásáról.

- A 2009/13. sz. KR *A központosított rendszerben szolgáltatott lakossági hőenergia helyileg irányadó díjszabásának bevezetésére vonatkozó 2006/36. sz. KH módosításáról.*
- A 2009/15. sz. KR a *Vidékfejlesztési Európai Mezőgazdasági Alap, illetve az Európai Halászati Alap keretében elérhető összegek* lehívásának felgyorsításáról.
- A 2009/16. sz. KR *A mezőgazdaságban 2007 óta érvényes támogatási rendszerek,* illetve az országos, komplementer, direkt kifizetési rendszereket szabályozó 2006/125. sz. SKR módosításáról, illetve a 1991. évi 36. sz. *Mezőgazdasági társaságokra és más mezőgazdasági társulási formákra* vonatkozó törvény 2. cikkének módosításáról.
- A 2009/17. sz. KR az *Egészségügyi Minisztérium feladatainak és hatásköreinek a helyi közigazgatási hatóságokra történő átruházására* vonatkozó 2008/162. sz. SKR 3. cikkének kiegészítéséről.
- A 2009/21. sz. KR a *Gépkocsivezetők munkaidejére, szüneteire és pihenőidejére,* valamint ezen tevékenységek mérésére vonatkozó 2007/37. sz. KR módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2009/25. sz. KH a 2004. évi 274. sz. a *Román Örökbefogadási Hivatal* alapítására, szervezésére és működésére vonatkozó törvény módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2009/27. sz. KR a 2004. évi 157. sz. a *Közsférában dolgozó vezetőképzés érdekében létrehozott „Román Kormány” ösztöndíj* bevezetésére vonatkozó törvény 8. cikkének módosításáról.

Kormányhatározatok – 2008

- A 2008/30. sz. Kormányhatározat (KH) *Az állategészségügyi normák betartásával és élelmiszerbiztonsággal* kapcsolatos 2005/984. sz. KH módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/37. sz. KH a *Dolgozók egészségére* vonatkozó 2007/355. sz. KH módosításáról.
- A 2008/38. sz. KH a *Közúti szállításban dolgozó személyzet* munkabeosztásáról.

- A 2008/69. sz. KH a *Túlélő házasúrnak járó segélyre* vonatkozó 2004 évi 578. sz. törvény végrehajtási rendelkezéseinek elfogadásáról.
- A 2008/187. sz. KH a *Külföldön dolgozó román állampolgárok hazatérésére* vonatkozó terv jóváhagyásáról.
- A 2008/224. sz. KH az *Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból az Országos Vidékfejlesztési Program 2007-2013 keretében történő társfinanszírozás végrehajtási rendelkezéseinek az elfogadásáról.*
- A 2008/548. sz. KH a *Sürgősségi helyzetekre vonatkozó országos tájékoztatási stratégia* elfogadásáról.
- A 2008/611. sz. KH a *Közalkalmazottak szakmai fejlődésére* vonatkozó normarendszer elfogadásáról.
- A 2008/686. sz. KH a *Gépjárművek környezetszennyezési illetékére* vonatkozó 2008/50. sz. SKR végrehajtási rendelkezéseinek elfogadásáról.
- A 2008/806. sz. KH az Egészségbiztosítási rendszer keretében nyújtandó, 2008-as *egészségügyi ellátás* keret-szerződésre vonatkozó 2008/324. sz. KH módosításáról és kiegészítéséről.
- A 2008/856. sz. KH a *Bányászati hulladékok kezeléséről.*
- A 2008/860. sz. KH az *Országos gyermekvédelmi stratégia 2008-2013* elfogadásáról valamint a *Gyermekvédelmi stratégia 2008-2013* végrehajtását szolgáló *Művelti terv* elfogadásáról.
- A 2008/1016. sz. KH a *Halászati és vízi kultúrával kapcsolatos* licenszek és jogosítványok illetékeiről.
- A 2008/1029. sz. KH a *Személygépkocsik behozataláról.*
- A 2008/1051. sz. KH a *Minimális bruttó alaphér* megállapításáról.
- A 2008/1061. sz. KH a *Veszélyes és nem veszélyes hulladékok* Románia területén történő szállításáról.
- A 2008/1066. sz. KH a *Közalkalmazottak szakmai képzésével* kapcsolatos előírások elfogadásáról.
- A 2008/1078. sz. KH az *elismert zöldség- és gyümölcstermelők számára nyújtandó anyagi támogatásról.*
- A 2008/1228. sz. KH a *szőlészek és borászok számára nyújtandó közösségi anyagi támogatás* odaítéléséről.

- A 2008/1231. sz. KH az *Építkezések minőségi előírásaival* kapcsolatos 1997/766. sz. KH módosításáról.

Kormányhatározatok – 2009

- A 2009/278. sz. KH egy, a *Kulturális és Vallásügyi Minisztérium kezelésében található állami tulajdonú ingatlanok* az Oktatási, Kutatási és Fejlesztési Minisztérium, illetve a kolozsvári „Universitatea” Sportklub számára való átadásáról.
- A 2009/341. sz. KH az *Éves Marketing és Terjesztési Program*, illetve a *Turisztikai Termékek Fejlesztését Célzó Éves Terv* jóváhagyásáról.
- A 2009/315. sz. KH a *Szőlő- és bortermelők közösségi forrásokból való segélynyújtására* vonatkozó 2008/1228 sz. KH módosításáról.
- A 2009/426. sz. KH a *Helyhatóságok saját forrásait kiegészítő anyagi támogatás* és a 2009. évre előírányzott *turisztikai pályázati támogatások* jóváhagyásáról.
- A 2009/429. sz. KH a Romániai Országos Adóügynökség és a Magyarországi Adóellenőrzési Ügynökség közötti együttműködés elősegítését célzó, 2008. október 21-én Szegeden aláírt *Egyezmény elfogadásáról*.
- A 2009/432. sz. KH a *Vidéki infrastruktúra és vidéki sportlétesítmények fejlesztési programja* keretében, a forgalmi adóból finanszírozott projektek támogatásáról.
- A 2009/492. sz. KH a *Hátrányos helyzetű térségi települések* egyes tömbházaik felújítását célzó 2009-es program elfogadásáról.
- A 2009/499. sz. KH egy, a *Belügyminisztérium kezelésében található ingatlan leírásáról* az állami közterületi javak központi leltárából – mivel visszaszolgáltatták az eredeti tulajdonosoknak.
- A 2009/527. sz. KH a *Menedzseri szerződések* keret-mintájának elfogadásáról.
- A 2009/542. sz. KH az *Országos tejtartalék* mennyiségének megállapításáról.
- A 2009/562. sz. KH az *Egészségügy decentralizációs stratégiájának* elfogadásáról.
- A 2009/563. sz. KH a *Sport- és ifjúsági tevékenységek decentralizációs stratégiájának* elfogadásáról.

- A 2009/586. sz. KH *Állami köztulajdonú ingatlanok Csíkszereda Muncipium számára*, Csíkszereda Muncipium Helyi Tanácsa kezelésébe történő átadásáról.
- A 2009/717. sz. KH az „Első ház” program végrehajtási intézkedéseiről.
- A 2009/867. sz. KH a *Gyermekek által végeztetett veszélyes munka* tiltásáról.
- A 2009/1370. sz. KH az *Általános mezőgazdasági összeírás* megszervezéséről és lebonyolításáról.
- A 2009/1502. sz. KH a *2011-es romániai népszámlálás* megszervezéséről és lebonyolításáról.
- A 2009/1618. sz. KH a *Közoktatási egységeknek a helyi költségvetésekből történő*, iskolás/óvodás fejkvóta alapján történő 2010. évi támogatásáról.
- A 2009/1632. sz. KH a 2010–2014-re időszakra érvényes *mezőgazdasági nyilvántartásról*.

A központi közigazgatási szakszervek rendeletei – 2008

Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium

- A 2008/15/56. sz. miniszteri rendelet (MR) a *román mezőgazdaságra vonatkozó gazdasági és környezeti intézkedéseket* illetően. A rendeletet aláírja a környezetvédelmi miniszter is.
- A 2008/61. sz. MR a *növényvédelmi ellenőrzések rendjére* vonatkozóan.
- A 2008/64/B sz. MR a 2008-as *területalapú támogatások kérelmezési űrlapjának* elfogadásáról.
- A 2008/90. sz. MR a *sertés-, marha- és juhvágások ellenőrzésére* jogosult ügynökségekre vonatkozó 2005/149. sz. MR kiegészítését illetően.
- A 2008/353. sz. MR a *vadászat engedélyezésére, szervezésére és gyakorlására* vonatkozó szabályzat elfogadásáról.
- A 2008/624. sz. MR a *cukorgyártási kvóták leosztásáról* és a 2008-2009-es kereskedelmi évi szükségletekről.
- A 2008/763. sz. MR az *erdészeti országos regiszterrel* kapcsolatos formai, tartalmi és eljárási kérdésekről.

Fejlesztési, Közmunkaügyi és Lakásügyi Minisztérium

- A 2008/665/2604. sz. MR a *Fenntartható fejlődés és turizmus* c., a Regionális fejlesztési program 2007-2013 keretében létező prioritási tengely keretében megpályázható költség nemek jóváhagyását illetően. A rendeletet aláírja a gazdasági és pénzügyminiszter is.
- A 2008/851/2446. MR a *kulturális infrastruktúra felújítását, korszerűsítését és felszerelését* szolgáló program szabályzatát illetően. Az rendeletet aláírja a művelődési és kultuszminiszter is.
- A 2008/1549. MR a *zöldövezetek helyi regisztrének* kidolgozására vonatkozó előírásokat illetően.
- A 2008/1294/3296. MR a *Városok fenntartható fejlődése* c., a Regionális fejlesztési program 2007-2013 alprogramja keretében, az integrált városfejlesztési tervek kategória számára elszámolható költség nemek jóváhagyásáról. A rendeletet aláírja a gazdasági és pénzügyminiszter is.

Oktatási, Kutatási és Ifjúságügyi Minisztérium

- A 2008/3007. sz. MR a közoktatásban dolgozó tanszemélyzet 2008-as *versenyvizsgájára vonatkozó tantárgy és szakosodási területek* szaknévsora és a vizsgatárgy-jegyzéke elfogadásáról.
- A 2008/3315. sz. MR a 2008/2009 tanévben megrendezésre kerülő *egyetemi alapképzés, mesterképzés és doktori képzés felvételi szabályzatának* elfogadásáról.
- A 2008/3943. sz. MR a 2004 évi 269 sz. törvény értelmében 2008-ban *számitógép beszerzésében támogatott személyek* névjegyzéke elfogadásáról.
- A 2008/4721. sz. MR a *2008/2009-es tanév beosztására* vonatkozóan.
- A 2008/5166. sz. MR a *2009/2010-es tanévre szóló liceumi és szakkezőépiskolai felvételi* megszervezéséről és lefolytatásáról.
- A 2008/5907. sz. MR a *Közoktatásban szabad tanári állások betöltését* célzó versenyvizsga keretében a magyar nyelv és irodalom tárgy programjának a jóváhagyásáról.

Belügy- és Közigazgatási Minisztérium

- A 2008/494/1875. sz. MR a *Közigazgatási kapacitás fejlesztése* c. program végrehajtási kerettervének a jóváhagyásáról. A rendeletet aláírja a gazdasági és pénzügyminiszter is.
- A 2008/563. sz. MR a *Villamosítás 2007-2009 program* végrehajtási szabályzatának elfogadásáról.

Környezetvédelmi és Fenntartható Fejlesztési Minisztérium

- A 2008/169. sz. MR a 2008. évi 10. sz. törvény értelmében elindított országos *traktorállomány felújítási program* szabályzatának elfogadásáról.

Munkaügyi, Család és Esélyegyenlőségi Minisztérium

- A 2008/26/112. sz. MR a 2007/76. sz. SKR által szabályozott *társadalombiztosítási illeték behajtására és bevezetésére vonatkozó űrlap* mintájának elfogadásáról. A rendeletet aláírja az egészségügyi miniszter is.
- A 2008/368. sz. MR az *üdülőkjegyek* odaítélésének szabályozásáról.

Egészségügyi Minisztérium

- A 2008/17. sz. MR a *vérkészítmények kórházi rendszerére* és forráshelyével kapcsolatos információkra vonatkozó 2006/1228. sz. MR módosításáról és kiegészítéséről valamint a vérvétellel és vér megvételekkel kapcsolatos kirívó események regisztrációjának szabályozásáról.
- A 2008/18/443. sz. MR a *készszállításra vonatkozó egészségügyi rendszabályok* elfogadásáról. A rendeletet aláírja a közlekedési miniszter is.
- A 2008/37. sz. MR az *országos gyógyszerjegyékben szereplő gyógyszerek árát szabályozó* 2007/884. sz. MR módosításáról.
- A 2008/39. sz. MR a *kórházi járó betegellátás újjászervezéséről*.

- A 2008/41. sz. MR a *lakosság ólomterhelésének vizsgálatára* vonatkozó módszertan elfogadásáról.
- A 2008/297. sz. MR a *hagyományos gyógynövényekből készült gyógyszerek* jóváhagyási módszertanának a jóváhagyásáról.
- A 2008/607. sz. MR a *bázi orvosoknak a tevékenységüket segítő számítógépek és kellékek* adományozását szabályozó előírások elfogadásáról.
- A 2008/917. sz. MR a *rezidens orvosok tevékenységére* vonatkozó 2008/12. sz. KR végrehajtási módszertanának az elfogadásáról.
- A 2008/1024/496. MR az *ügyeleti központok tevékenységére* vonatkozó módszertani előírások elfogadásáról. A rendeletet aláírja a belügyi és közigazgatási miniszter is.
- A 2008/1563. sz. MR az *egészséges táplálkozást szolgáló elvek* valamint az óvodások és iskolások számára nem ajánlott élelmiszerek jegyzékének az elfogadásáról.

A központi közigazgatási szakszervek rendeletei - 2009

Környezetvédelmi minisztérium

- A 2009/1090. sz. miniszteri rendelet (MR) a környezet minőségének a leromlott mezőgazdasági területek *erdősítése által javító program* támogatási útmutatójának jóváhagyásáról.
- A 2009/1107. sz. MR a környezet minőségének *városi zöldövezetek kialakítása* általi javítását célzó program támogatási útmutatójának jóváhagyásáról.
- A 2009/1683. sz. MR az *országos gépjármű állomány megújítását* célzó program támogatási útmutatójának jóváhagyásáról.

Belügyminisztérium

- A 2009/28/2338. sz. MR az *istentiszteleti helyek tűzvédelmi* rendelkezéseiről. A rendeletet aláírja a miniszterelnök-helyettes és a kulturális és vallásügyi miniszter is.

- A 2009/86. sz. MR a „*Távűtés 2006–2015: meleg és kényelem*”, a települések távhőszolgáltató rendszereinek felújítását célzó program keretében kiutalt társtámogatások jóváhagyásáról. A rendeletet aláírja a miniszterelnök helyettes is.
- A 2009/713. sz. MR a gépkocsivezetői jogosítvány megszerzését célzó vizsga szabályozására vonatkozó 2006/1497. sz. MR rendeletet módosításáról és kiegészítéséről.

Pénzügyminisztérium

- A 2009/3055. sz. MR az *EU-konform könyvelői szabályrendszer* elfogadásáról.

Oktatási, Kutatási és Fejlesztési Minisztérium

- A 2009/3564. sz. MR a kolozsvári 1. számú, *Csemete református óvoda* magán közoktatási intézményként való akkreditálásáról.
- A 2009/3616. sz. MR a sepsiszentgyörgyi *Puskás Tivadar Iskolacsoport közoktatási* intézményként való akkreditálásáról.
- A 2009/3834. sz. MR a kolozsvári *Unitárius Püspökség által működtetett napközi otthonos óvoda* magán közoktatási intézményként való akkreditálásáról.

Összeállította: **Kokoly Zsolt**

A Freedom House Románia-jelentése

Románia

Főváros: Bukarest

Népesség: 21,5 millió

GNI/fő: 13.380 US \$

Forrás: Az adatokat a Világbank szolgáltatatta, *World Bank Indicators 2010*.

Nations in Transit kategóriák és átlagértékek

	1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Választási folyamat	2.75	3.00	3.00	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.50	2.75
Civil társadalom	3.00	3.00	3.00	2.75	2.50	2.25	2.25	2.25	2.25	2.50	2.50
Független média	3.50	3.50	3.50	3.75	3.75	4.00	4.00	3.75	3.75	3.75	4.00
Kormányzás	3.50	3.75	3.75	3.75	3.75	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Nemzeti demokratikus kormányzás	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	3.50	3.50	3.50	3.75	3.75	4.00
Helyi demokratikus kormányzás	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	3.00	3.00	3.00	3.00	3.00	3.00
Jogi szerkezet és függetlenség	4.25	4.25	4.25	4.25	4.25	4.00	4.00	3.75	4.00	4.00	4.00
Korrupció	4.25	4.50	4.75	4.50	4.50	4.25	4.25	4.00	4.00	4.00	4.00
Demokrácia pontszám	3.54	3.67	3.71	3.63	3.58	3.39	3.39	3.29	3.36	3.36	3.46

* A 2005-ös kiadással kezdődően a Freedom House külön elemzést és értékelést vezetett be a nemzeti és a helyi demokratikus kormányzás kategóriákra, hogy az olvasót még részletesebb és árnyaltabb elemzéssel lássa el ezzel a két lényeges tematikával kapcsolatosan.

MEGJEGYZÉS: Az értékelések a Freedom House, annak akadémikus tanácsadói, valamint a jelentés szerzőjének/szerzőinek konszenzusát tükrözik. A jelentésben kifejtett vélemények a szerző(k) véleményei. Az értékelések egy 1-től 7-ig terjedő skálához igazodnak, ahol „1” a demokratikus előmenetel legmagasabb szintje, a „7” pedig a legalacsonyabb. A *Demokrácia pontszám* az adott évben figyelembe vett kategóriák átlagértéke. /Laura Ștefan, Dan Tapalaga és Sorin Ionița/

Rövid összefoglaló

A kommunista múltjával habozva szakító Romániának, miután más közép-európai országok mögött kullogott az átmeneti időszak nagy része alatt, 2007. január elsején sikerült az Európai Unió tagjává válnia. A kiábrándulás hamar felütötte a fejét, amint a kormányon lévő közép-jobb koalíció 2007-ben felbomlott, az Európai Unió felvételt irányító minisztereket pedig félretolták. A 2005-ös év közepétől Románia politikai élete ténylegesen holtpontra jutott a Călin Popescu Țăriceanu miniszterelnök és Traian Băsescu elnök között kialakult konfliktusban, amely Țăriceanu tisztségvesztésével végződött a 2008-as parlamenti választásokon.

2009-ben az ország elnöki és európai választásokat tartott, melyekhez még – a szűkös gazdasági helyzetek és a magas fokú politikai feszültségek közepette – a népszavazások sorozatai is hozzáadódtak. Október 13-án Emil Boc miniszterelnök kormánya összeomlott egy, a Románia rendszerváltás utáni történetében előzmény nélküli bizalmatlansági szavazást követően. Az új kormánynak és az elnöknek nem sikerült egyezsége jutnia az új miniszterelnök kinevezése tekintetében, minekután a kormányt egy politikai és közigazgatási patthelyzetbe juttatták. Băsescu elnök újraválasztásával – melyet a legviharosabb választásokként emlegetnek Románia 20 éves szabad választások történetében – Emil Boc visszatért miniszterelnöki tisztségébe. Nyolc évi erőteljes gazdasági fejlődést követően, 2009-ben a gazdasági világválság a kormányt komoly kihívások elé állította: tanúbizonyságot kellett tennie kapacitásáról, hogy a politikai feszültségek és egy ingatag kormánykoalíció mellett képes egy új, zordabb gazdasági helyzethez igazodni. Márciusban a kormány stabilizációs kölcsön felvételéért folyamodott az Európai Unióhoz és a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF), melyet májusban jóváhagytak, azonban a kormánynak nehézségekkel megküzdenie, hogy a járulékos feltételeknek eleget tehessen. A gazdasági összeomlás hozzájárult a szakmai színvonal további romlásához Románia médiaközegében.

Nemzeti demokratikus kormányzás

Májusban a kormány számos reformot hagyott jóvá, a közszférában pedig drasztikus költségcsökkentéseket alkalmazott, hogy teljesíteni tudja az IMF-től és az EU-tól való kölcsönfelvétel feltételeit. A reformtörekvéseket azonban megállásra kényszerítette a kormány összeomlása és a viharos őszi elnökválasztás. A politikai feszültséget tovább izzította a kormány hatalmi visszaélése az által, hogy mértéktelenül nagyszámú sürgősségi rendeletet bocsátott ki, az alkotmánybírósgot pedig felkérte, hogy politikai kérdésekben hozzon döntése-

ket. Szeptember végén az elnök elbocsátotta Dan Nica belügyminisztert, a Szociáldemokrata párt tagját, amely egy hosszas politikai válságban ütközött ki, melynek része volt az október 13-án történő bizalmatlansági szavazás Emil Boc miniszterelnök kormánya ellen. Az elnöki választások előtt a kormánynak és az elnöknek nem sikerült új miniszterelnököt kineveznie, mellyel a kormányt egy politikai és adminisztrációs patthelyzetbe juttatta, veszélybe sodorva az IMF és az EU részéről érkező további anyagi támogatást. *Románia nemzeti demokratikus kormányzási értéke 3.75-ről 4.00-re romlik.*

Választási folyamat

2009-ben Románia elnöki és európai választásokat tartott, ill. népszavazást írt ki az egykamarás törvényhozás bevezetésére. A negatív rekordszámú szavazói jelenlét mellett számos szavazóközvetben találtak bizonyítékot súlyos csalásokra és manipulációkra. A szavazásokat felügyelő újonnan létrehozott független intézmény, az Állandó Választási Hatóság, eredménytelennek bizonyult. A nemzetközi megfigyelők javarészt megfelelőnek és a nemzetközi szabványokkal egyezőnek találták a folyamatot. Mindazonáltal, a helyi és a nemzetközi ellenőrző szervek szerint a média nyílt elfogultsága hozzájárult Romániának a rendszerváltás utáni legviharosabb elnöki választásához. *Csalásoknak, manipulációknak, az elfogult médiaközvetítéseknek és a választások alacsony színvonalú lebonyolításának köszönhetően Románia választási folyamatának értékelése 2.50-ről 2.75-re romlik.*

Civil társadalom

A romániai civil társadalom, különösen az örökségvédelem és a korrupcióellenes csoportok, 2009-ben folytatta hatékony kampányait. Sajnos, a politikai pártok továbbra is olyan alternatív csoportokat hoztak létre, melyek a független civil társadalom befolyását szándékoztak aláásni. *A civil társadalomra kitarítón gyakorolt gazdasági és politikai nyomásnak köszönhetően Románia civil társadalmára jutó pontérték 2.50 marad.*

Független média

A romániai média hatásos korrupcióellenes nyomozásokat vitt végbe 2009-ben. Mindazonáltal, mind a pénzügyi válság, mind pedig az elnök és a kiadók közti konfliktusok politikai jelleget kölcsönöztek a médiának. Az Országos Audiovizuális Tanács további kísérleteket tett a média irányelveinek betartására. A parlament megakadályozott egy kezdeményezést, amely az állami televízió- és rádiószolgáltatás megreformálására irányult; eközben 22 újságíró aláírt egy, az országos állami televízió igazgatójának címzett levelet, melyben követelték a szakképzetlen és etikátlan vezetőség megszüntetését. *A*

politikai beavatkozásnak és a médiaközegben tapasztalt alacsony szakmai színvonalnak köszönhetően, Románia független médiaértékelése 3.75-ről 4.00-re romlott.

Helyi demokratikus kormányzás

2009-ben, a belpolitikai harcoknak köszönhetően, a helyi demokratikus kormányzási reformok megfeneklettek. A központi kormány aláásta a helyi önkormányzatot azzal, hogy kedvezőtlen feltételeket szabott azokhoz a segítőkhez és pénzügyi átutalásokhoz, melyek eredetileg a helyi költségvetést hivatottak megvédeni a pénzügyi helyzet romlásától. A kormányon lévő koalíció összeomlása egy kétfordulós tisztogatási hadjáratához vezetett a helyi bürokráciában az állami hivatalnokok köreiben, mely rámutatott ezeknek a beosztásoknak magas politikai jellegére. *A pozitív hatású reformok hiányában Románia helyi demokratikus kormányzási értéke 3.00 marad.*

Jogi szerkezet és függetlenség

Románia törvénykezésébe új civil és büntetőjogi kódexet vezetett be, hogy megfeleljen az EU-s követelményeknek. Negatívumként említendő azonban, hogy a bírák fizetésemelésért tüntettek és olyan döntéseket hoztak, melyek pénzügyileg a javukat szolgálták. *Pozitív és negatív tendenciák között egyensúlyozva, Románia jogi szerkezetének és függetlenségének értékelése 4.00 marad.*

Korrupció

Románia korrupcióellenes ügynökségei 2009-ben tevékenyek voltak. A parlament első ízben hagyta jóvá, hogy iratokat adjon ki azon tagjairól, akiket különböző bűncselekményekkel vádoltak meg. Az Országos Korrupcióellenes Igazgatóság vizsgálatot indított egy Basescu elnökhöz közelálló miniszter ellen, ezzel véget vetve a sokéves, az elnöki párt sérthetlenségéről szóló találgatásoknak. *Míg a korrupcióellenes létesítmény megszilárdulása egy pozitív lépést jelent előre, ezeknek a gyümölcse csak a következő évben válik láthatóvá; ennek értelmében, Románia korrupciós értékelése 4.00 marad.*

Kilátások a 2010-es évre

A törékeny parlamenti többség képezheti 2010-ben egy hatékony kormány megalakulásának fő akadályát – ez egy olyan időszak, amikor Romániának a közsférát érintő reformintézkedéseket és komoly költségcsökkentéseket kell foganatosítania. A 2009-es politikai válság elhúzódása megakadályozta az IMF-kölcsön harmadik és negyedik részletének átutalását, amely összesen 2.5 amerikai dollárra rúg. Románia későn szavazta meg a 2010-es költségvetést, amelytől további kölcsönrészletek függenek. Az IMF a 2009-es decemberi választások utánra halasztotta Romániába esedékes kiértékelő látogatását. Jelenleg

a parlamenti többség nagyon csekély, a kölcsön előfeltétele pedig a strukturális reformok lebonyolítása, melyek visszaadnák az állami költségek feletti irányítást. Mindezek értelmében, a kormány nem biztos, hogy képes lesz létfontosságú törvényeket elfogadtatni a parlamenttel.

Részletes beszámoló

Nemzeti demokratikus kormányzás

1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	3.50	3.50	3.50	3.75	3.75	4.00

A 2008-as novemberi választásokat követően Romániát a Liberális Demokratata Párt (PLD), a Szociáldemokrata Párt (PSD) és a Konzervatív Párt (PC) koalíciója vezette. Traian Băsescu elnök, a PLD vezetője, azt nyilatkozta, hogy az ősi riválisok koalíciója szükséges volt ahhoz, hogy biztosítani lehessen a közel 70%-os parlamenti többséget és a válsághelyzetet is hatékonyan kezelni lehessen. 2008 decemberében Băsescu elnök Teodor Stolojan, a PPLD egyik közgazdászát választotta kormányfőnek, aki 1991 és 1992 között miniszterelnöki tisztséget töltött be. Stolojan öt nap elteltével lemondott, még mielőtt az új kormány megalakult volna, azzal érvelve, hogy teret szeretne engedni egy új, fiatal politikusokból álló nemzedéknek. Stolojan lemondását követően Băsescu elnök választása Emil Bocra, a PLD vezetőjére, Kolozsvár majdani polgármesterére esett, hogy együttesen alkossák meg az új kormányt. Kezdetekben, a közeledő gazdasági válság ellenére, mind az elnök, mind az új kormány vonakodtak a keményvonalas gazdaságpolitika bevezetésétől. Csak az első negyedév eltelte után, amikor az ország gazdasága kilenc év alatt először került szorult helyzetbe, kezdett a kormány lépéseket tenni. Miután előbb elvetették az idegen kölcsön felvételének gondolatát, mely az ország belső gazdasági problémáit oldotta volna meg, márciusban a kormány 24.8 milliárd dollár értékben kölcsönért folyamodott a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF), az Európai Bizottsághoz és a Világbankhoz. A kölcsönt májusban hagyták jóvá, azonban a koalíciós partner (PSD) és az ellenzék egyaránt aggodalmát fejezte az olyan népszerűtlen intézkedések iránt, melyeket Romániának kellene megtennie annak érdekében, hogy a kölcsönfeltételeknek eleget tudjon tenni.

Az IMF-el és az EU-val kötött Egyetértési Megállapodás értelmében Románia elkötelezte magát egy sor, a közszférát érintő reform kivitelezésére, melyet egy meghatározott időrendi beosztásnak megfelelően kell lebonyolítania. A szükséges intézkedések magukba foglalták az állami szférában dolgozók

fizetésének, a költségvetési felelősségvállalás irányelveinek és a nyugdíjrendszernek a megreformálását. Eközben a kormány úgyszintén elkötelezte magát, hogy az állami szférában költségeit drasztikus módon csökkentse, felkérve az államot számos közszférában dolgozó alkalmazott elbocsátására.

Noha a kormány az első hat hónapon belül teljesítette az IMF célkitűzéseit, a közeledő választási kampány és a kormányon lévő koalíciók közti feszültségek akadályozták a reformok folyamatát. Mindazonáltal a kormánynak sikerült néhány népszerűtlen intézkedést bevezetnie a költségvetési bevétel megnövelésére. A leglényegesebb viszont, hogy bevezetett egy átalányadóztatási rendszert, amely a cégeket arra kötelezte, hogy egy állandó negyedévi összeget fizessenek be az állam felé. A kormány a parlament előtt számos törvényért vállalt felelősséget: oktatási törvény, egységesített állami fizetési törvény, a kormányügynökségek számát korlátozó törvénytervezet.

Ezzel az eljárással szavazták meg a törvényeket (bár a későbbiekben az oktatási törvényt az alkotmánybíróság alkotmányellenesnek jelentette ki). A Nemzeti Liberális Párt (PNL) és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) kifogásolták az új törvényeket az alkotmánybíróság előtt. Mindez késleltette a reformintézkedések foganatosítását, melyeket az IMF-el kötött egyezség megkövetelt. A PSD visszavonult a kormánykoalícióból, miután a miniszterelnök lecserélte Dan Nica PSD tagot és belügyminisztert, aki szeptember vége fele miniszterelnök helyettesként is szolgált. Nica a PLD-t okolta a választási csalások megrendezéséért, viszont bizonyítékokat nem tudott felhozni ellenük; megkezdődött a PSD visszavonulása. Ezt többhavi növekvő feszültség követte, különösen akkor, amikor a PSD az ellenzék oldalán szavazott, hogy parlamenti vizsgálatot indíthassanak el a PLD-s Monica Iacob-Ridzi ifjúsági- és sportminiszter és Elena Udrea turisztikai miniszter ellen. A PSD egy sajtóhadjáratot indított, azt állítva, hogy a két miniszter állami pénzforrásokat használt fel saját imázsuk növelésére egy olyan évben, amikor a kormány gazdasági gondokkal küszködött. Nica menesztése hosszas politikai válságot indított el. A PSD kilépett a kormánykoalícióból, és szövetségre lépett a Nemzeti Liberális Párttal. A parlamentben történő hatalmi egyensúlyváltást követően Boc kormánya az október 13-i bizalmatlansági szavazáson vereséget szenvedett, és összeomlott. Ez volt az első eset, hogy egy 1989 után alakult kormány ilyen szavazást követően bukjon meg. Az új parlamenti többség a PSD és a PNL vezetésével, valamint az RMDSZ és a nemzeti kisebbségek támogatásával Klaus Johannis szebeni polgármestert jelölte a miniszterelnöki tisztségre. Băsescu elnök elutasította a kinevezést, és Lucian Croitorut választotta, az IMF személyzetének volt tagját és Románia jegybankelnökének tanácsadóját. Az ellenzék megvádolta az elnököt, hogy a kinevezéssel figyelmen kívül hagyta a 60%-os parlamenti többséget – habár az alkotmány csupán arra kötelezi az

elnököt, hogy mielőtt miniszterelnököt választana, tanácskozzon a parlamenti többségben lévő párttal. Az alkotmány nem tér ki olyan esetre, melyben a koalíció – nem pedig egyetlen párt – rendelkezik a parlamenti többséggel. A parlament mindazonáltal nem erősítette meg Croitoru kinevezését, s így Băsescu egy második kinevezéshez folyamodott: ez alkalommal Liviu Negoitǎt választotta, Bukarest egyik körzeti polgármesterét és a PLD tagját. Lévén, hogy az elnöki választási kampány javában folyt, a kinevezés nem jutott el a parlamenthez és Negoitǎ nem lett miniszterelnök. A kormányhiány súlyosan rányomta bélyegét a román gazdaságra; a kiadások növekedtek, az IMF kölcsön folyósítását pedig leállították. A december hatodikai elnöki választásokig a kormány egy politikai és közigazgatási holtpontra jutott.

Miután Băsescu elnök biztosította másodszori mandátumát, Negoitǎ december 17-én lemondott, az elnök pedig Boc-ot nevezte ki, hogy visszatérjen miniszterelnöki tisztségébe. A PLD és az RMDSZ egy új kormányt hozott létre, mellyel a parlamentben sikerült egy minimális többséget megszereznie.

2009-ben a kormány továbbra is felvállalta a parlament szerepét, megsértve annak sürgősségi rendeletek kibocsátására való jogát – 2009 első félévében 86 ilyen rendeletet adott ki – olyan esetekben, amikor a kormány sürgősségi beavatkozása szükségtelen volt.² Az alkotmányi bíróságot is gyakran felszólították, hogy tisztán politikai ügyekben döntsön, midőn a Băsescu és ellenfelei közti harcok gyakorta a végsőkig feszítették az alkotmány értelmezését. A bíróság, mely 2007 óta a fő politikai döntőbizottság volt, hatáskörbeli hiány miatt nem fogadta el az októberi bizalmatlansági szavazás törvényességét. A PLD a parlamenti szabályozásokra hivatkozva hozta az ügyet bíróság elé, azt állítva, hogy a PNL nem tudott ülészakonként egyetlen bizalmatlansági szavazatnál többet kihozni.

Választási folyamat

	1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Választási folyamat	2.75	3.00	3.00	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.50	2.75

2009-ben Románia elnöki és európai parlamenti (EP) választásokat tartott. A szavazói jelenlét az Európai Parlamenti választásokon negatív rekordszámot mutatott – az ország 2007-es csatlakozása óta ezek voltak az első választások az EP-ben való teljes mandátum betöltésére. A választások 27%-os szavazói jelenléte³ a legalacsonyabb számot mutatta az összes 1989 utáni romániai választások közül; továbbá, ez volt az egyik legalacsonyabb érték az egész EU területén is.

A Romániának járó összesen 32 hely közül az SDP-CP koalíció 11, a PLD 10, a PNL 5, az RMDSZ és a Nagy-Románia Párt (PRM) 3-3 helyet kapott.⁴ Elena Băsescu, volt fotómodell és az államelnök lánya, független jelöltként jutott tagsághoz, bár sokan azt gyanítják, hogy a PLD nyújtott neki segítséget. A PRM, egy Corneliu Vadim Tudor által vezetett radikális néppárt, belépése az EP-be jelentette a választások legnagyobb meglepetését. Annak ellenére, hogy az országos választásokon nem érték el az 5%-os alsó küszöböt, a PRM-nek egy újabb radikális néppárttal, az Új Nemzedék Párttal való egyesülése révén sikerült bekerülnie az EP-be. Az Új Nemzedék Párt vezetője Gigi Becali, egy ellentmondásos üzletember, akit faj- és idegengyűlölő, a nép pártját fogó heves megnyilvánulásai tettek ismertté, és akit nemrégiben gyermekrablással, adócsalással és megvesztegetéssel vádoltak meg. Az EP választási kampányát európai tematikájú közviták hiánya jellemezte. A jelöltek inkább az országos szintű problémákra összpontosítottak. Amint a 2008-as általános és helyi választások alkalmával is előfordult, a szavazatok körül történő csalások hangoztatása uralta a közhangulatot; egyesek azt is állították, hogy tömegesen vesztegették meg a szavazó polgárokat és gyakran előfordult a szavazatok többszöri leadása. Ennek eredményeképpen a parlament olyan jogszabályt hozott, amely az ismételt szavazást törvényszegésnek minősítette. Az Állandó Választási Hatóság (AEP), egy újonnan létrehozott független intézmény, amely a választási folyamatot felügyeli, hatástalannak bizonyult. A választási listákat, például, nem ellenőrizték le az elnöki választások előtt. Az AEP adatai szerint az intézményhez 95 felkérés jutott el különböző bűnügyi vizsgálati szervek részéről, hogy olyan gyanúsítottakat ellenőrizzenek le, akik a június hetedik választások alkalmával jogtalanul vagy többszörösen szavaztak.⁵ A rendőrség augusztusban jelezte, hogy több mint 80 bűnügyi aktát továbbítottak az ügyészek felé, ill. további 100 még előzetes vizsgálatok alatt volt.⁶

Október 22-én Băsescu elnök egy november 22-én – egy időben az elnöki választásokkal – kírásra kerülő népszavazás megszervezéséről szóló rendeletet írt alá, melynek tárgya az akkori kétkamarás parlament egy kamarába való egyesítése volt, valamint a parlamenti képviselők (MP) számának 300-ra való lecsökkentése. Mivel a nép különösen kevés bizalommal van a parlament iránt, a PSD, PNL és az RMDSZ azzal vádolták az államfőt, hogy azért tesz eleget a populista követelményeknek és csökkenti le a parlamenti képviselők számát, hogy ez által saját választási érdekeit szolgálja. A népszavazás javaslata nem volt közvita tárgya; 50,9%-os szavazói jelenléttel fogadták el, azonban csak tanácsadói célokat szolgál, mivel az alkotmányt érintő minden változtatásról a parlament dönt.

Miután a PSD kilépett a kormányból, továbbra is felhívta a figyelmet a közelgő elnöki választásokon várható csalásokra. A romániai nem-kormányzati

szervezetek (NKSZ) egy csoportja a Pro Demokrácia Egyesület és a Transparency International (TI) egyik helyi képviselete vezetésével arra figyelmeztetett, hogy amennyiben a népszavazást egyazon napon tartják meg az elnöki választásokkal, miközben a népszavazást hirdető plakátokon az elnök képe szerepel parlamentellenes frázisok kíséretében, úgy megsértik a szavazás semlegességét. Hogy válaszoljon ezekre a kijelentésekre, az elnök meghívta az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (OSCE) keretében működő Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodáját (ODIHR), hogy megfigyelőként jelen legyen a választásokon. A 2009-es elnöki választásokat előkészítő kampány Románia húszéves szabadválasztási történetében az egyik legviharosabb esemény volt. A kampány utolsó heteiben a hírcsatornák ismételten közzétettek egy videoanyagot, amely a Youtube-on keringett az elnökről, aki látszólag egy gyermeket ütlegelt – erről viszont később bebizonyosodott, hogy hamis felvétel volt.⁷

November 22-én, a választások első fordulóján, a hivatalban lévő elnök a PLD támogatásával elsőként került ki 32%-os szavazati aránnyal. A PSD-s Mircea Geoană került ki másodikként 31%-al, a PNL-s Crin Antonescu pedig harmadik lett 20%-al. A szavazói jelenlét elérte az 54%-ot. A hivatalban lévő elnök a második fordulót is megnyerte, azonban alig kevesebb, mint egy százalékkal múlta felül riválisát. A második fordulóban 58%-os volt a szavazói jelenlét.⁸

A szavazás éjszakáján a PSD párt székhelyén Mircea Geoană kijelentette győzelmét, mivel három exit poll is őt hozta ki a választások nyerteseként. Nem sokkal ezután Băsescu elnök is kijelentette saját győzelmét. A Központi Választási Hivatal megerősítette, hogy 50.3%-os szavazati arányban a hivatalban lévő elnök nyerte meg a választásokat, szemben Geoană 49.6%-ával. A külföldön élő szavazók, különösen a kettős állampolgársággal rendelkező moldáviaiak, széleskörűen támogatták Băsescu elnököt. Geoană több szavazatot szerzett meg magában az országban, az elnök pedig külföldön jutott szavazati fölényhez.⁹

Geoană az alkotmánybíróság előtt vádakkal illette Băsescu elnököt, és az érvénytelenített szavazatok újraszámolását kérte. Követelte, hogy az állam újból bonyolítsa le a második fordulót. Válaszként a bíróság elrendelte az érvénytelenített szavazatok újraszámolását. Az eredmény azt mutatta, hogy a 138.476 bejegyzett érvénytelen szavazatból 2.247 érvényes volt. Az újonnan érvényesnek nyilvánított szavazatok közül 1.260 Traian Băsescu elnök mellett szólt, 987 pedig Mircea Geoanának kedvezett. December 14-én az alkotmánybíróság megerősítette a választási eredményeket.

A nemzetközi szervezetek a 2009-es választásokat többé-kevésbé korrektnek ítélték meg. Az OSCE december hetedikéi beszámolójában megjegyez-

te, hogy Románia „teljes mértékben megfelelt mind az OSCE elvárásainak, mind pedig a demokratikus választások más nemzetközi szabványainak, tiszteletben tartotta az alapvető politikai szabadságokat, versenyképes körülményeket biztosított a kampány lebonyolítására, a választások pedig hatékony közgazgatás mellett zajlottak le”.¹⁰

Civil társadalom

	1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Civil társadalom	3.00	3.00	3.00	2.75	2.50	2.25	2.25	2.25	2.25	2.50	2.50

2009-ben Románia civil társadalmi szférája ellentmondásos fejleményeknek volt tanúja. Egyfelől kiválóan viselte a gazdasági válságot; nem ütötte fel a fejét semmiféle szélsőséges vagy intoleráns szervezet, hogy kiaknázza a társadalmi nehézségeket, valamint erőszakos tiltakozásokat sem szerveztek meg, mely a társadalmi kohéziót veszélybe sodorta volna. Másfelől viszont az anyagi források hiánya és a korrupció a civil társadalmi szféra nagy részét ellehetetlenítette. Jól motivált és javarészt önkéntes alapon dolgozó polgári aktivisták valószínű hálózatai engedtek gyökereket és értek el komoly teljesítményeket a 2009-es évben. Példának okáért, egy átfogó NKSZ-es szerveződés kezdeményezésére, 2008-ban Bukarest polgármesterjelöltjeit egy bizonyos magatartási kódex elfogadására bátorították, továbbra is ellenőrizték a bukaresti helyi tanácsot, valamint szigorúbb jogszabályozásért lobbiztak a környezeti és kulturális örökségvédelem berkeiben. NKSZ-ek, szakszervezetek és diákok egy csoportosulása, a Tiszta Egyetemekért Szövetség, egy kiadványt jelentetett meg, mely Románia 42 állami egyetemének integritási szint szerinti rangsorolását tartalmazta. Ez némi javulást hozott a felsőoktatási intézmények átláthatóságába. Szeptemberben, amikor Bukarest városi tanácsa egy sor ellentmondásos fejlesztési tervet készült jóváhagyni, a „Tiszta Városrendezés” Hálószervezet elébe vágott a lépéseknek: utcai tiltakozásokat és nyilvános kampányt szervezett, mellyel végül leállította a projektet. Hasonló sikereket értek el a Nyugati Havasokban tervezett nagyszabású bányászati projekt (Verespatak) elleni harcban is, bár az érintett terv komoly politikai támogatást élvezett. Az ehhez hasonló sikerek segítettek a non-profit közösség, mint – a hatóságok és vállalatok mellett – komoly szerepvállaló megalapozásában. Hatalmas szakképzett NKSZ-ek váltak a központi és helyi kormányok hiteles partnereivé, hogy együttesen nyújtsanak szociális támogatást olyan védtelen személyek csoportjainak, mint az árvák, az idősek, vagy a fogyatékosak. Habár ezek a csoportok már többéves múlttal rendelkeztek, az utóbbi két évben, az Európai Szociális Alaptól kapott pénzügyi segítség tette lehetővé néhányuk számára, hogy működésüket érdemben folytathassák.

Leszámítva az EU részéről érkező támogatást és a román hatóságokkal fenntartott partnerségeket, a szolgáltatókat nyújtó NKSZ-ek a helyi magán jótékonyági szervezetek részéről érkező kisméretű, de bizakodásra okot adó tőkebeáramlásra lettek figyelmesek. Az elmúlt évekhez viszonyítva, a társaságok nagyobb hajlandóságot mutatnak alapítványok létrehozására, inkább támogatnak közvetlen adományokkal bizonyos közérdekű ügyeket, a média pedig egyre nyitottabbnak mutatkozik az ilyen kezdeményezések tudósítására.

Ellenben, a feljelentéseket tevő, demokráciát lobogtató korrupcióellenes véredek csoportjait egyre nehezebb volt támogatni, mivel a legtöbb magán és kétoldalú támogatás fokozatosan megszűnt Románia 2007-es uniós csatlakozását követően. A politikai pártok megalakították saját NKSZ-eiket, melyek csupán megfigyelőként vesznek részt politikai versengésükben. A PLD, például, megalapította a Népszerű Tudományok Intézetét (ISP), hogy logisztikai támogatást nyújtson Basescu elnök referendumához. A Liberális Párt kizárólag arra használta fel az általa létrehozott Szociális Vizsgálati Csoportot, hogy az elnököt és támogatóit támadhassa. Tehát, még a függetlennek vélt NKSZ-ek sem mentesek a kormány beavatkozásától. Az Országos Feddhetetlenségi Ügynökség (ANI) jelenleg Victor Alistar, a TI Románia vezetője ellen tart vizsgálatot, amiért egyidejűleg tölti be a TI ügyvezető igazgatói tisztségét és közalkalmazottként is dolgozik. Az államügyészség olyan vallomásokat vizsgálhat meg, melyek szerint Alistar a TI elnöki aláírását meghamisította egy olyan dokumentumon, melynek értelmében Alistar felfüggesztheti közalkalmazotti szerződését, miközben a TI-nél tisztségét megtartja és továbbra is nekik dolgozik.

A romániai törvénykezés értelmében egy NKSZ megalapításához a kormány jóváhagyása szükséges; ez alól kivételt képeznek az olyan esetek, amikor bírósági határozat alapján születik döntés. Egyre többször kerül szóba egy olyan törvénytervezet, mely betiltaná, hogy hivatalos elnevezések olyan szavakat tartalmazzanak, mint „nemzeti”, „intézet”, vagy „akadémia”. Egy ilyen törvény hatékonyan megcsorbítana néhányat az ország civil szférájában működő legsikeresebb szervezet közül. 2006-ban egy szélső jobboldali szenátor terjesztette elő a törvénytervezetet, melyet 2008-ban a parlament módosításokkal elfogadott.¹¹ Erős általános nyomás hatására 2009-ben az új kormány hatálytalanította a törvényt, bár néhány parlamenti képviselő megpróbálta újraéleszteni. Továbbá, az ország szakmai és munkásszövetségeinek nem sikerült megerősödni és valódi érdekképviseletet nyújtani tagjaik számára. Például, a SoJust nevű köztisztviselőkből álló szervezetet azért hozták létre, hogy hatékony támogatást nyújtson a jogi reformok számára és felvállalja a független informátor szerepét. Mindazonáltal, az elmúlt két év során a szervezetnek nem sikerült betöltenie ezeket a szerepeket, s helyettük konzervatív jogi csoportokkal szövetkezett, akikkel közös célként a fizetésemelést tűzték ki. Románia szakszer-

vezetei zömében nem fejtettek ki semmiféle reakciót a fizetésesökkentésekre és leépítésekre, melyeket az ország gazdasági válsága hozott magával. Látszólag ellentmondásos módon, a közsféra egyesületei tüntetéseket szerveztek még a fizetések tényleges csökkentése előtt, mely az év utolsó két hónapjában következett be, ez által gyanút ébresztve a sztrájkok okait illetően.

Mindez alatt érdekkonfliktusok gyötrik az ország szakszervezeteit. Oknyomozó újságírók olyan szakszervezeti vezetőket lepleznek le, akiknek hosszú ideje tartó és erős politikai kötelekeik voltak, beosztásukat pedig saját üzleti érdekeikre használták fel. A Testvériség (Frăția), egy kiterjedt szövetség, tizenegy alelnöke közül a legtöbben PSD-s képviselők a parlamentben vagy helyi tanácsokban. Sokan gyanítják, hogy a szakszervezeti vezetők tüntetéseiket politikai pártjuk programpontjaihoz időzítik.¹² Bukarest metróhálózatának szakszervezete létrehozott egy magáncéget, amely különféle szolgáltatásokat nyújt az állami metrótársaságnak, megkerülve így a jogi úton történő beszerzési folyamatot. Más szakszervezeti vezetők, miközben meglehetősen személyi jólétet élveztek, a különböző vállalatok igazgatói tanácsában foglalták el helyüket. Az ilyen fejlemények csökkentették a romániai szakszervezetek, mint szociális párbeszéd hiteles résztvevőinek törvényességét és hatékonyságát.

Független média

	1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Független média	3.50	3.50	3.50	3.75	3.75	4.00	4.00	3.75	3.75	3.75	4.00

A gazdasági válság, mely két országos szintű szavazási időszakot is magában foglalt, hatással volt a romániai média szakmai színvonalára. Tömeges leépítések szorították korlátok közé az újságírás szerkesztői függetlenségét. Az ügyvezetők 50%-os visszaesérről számoltak be a reklámbevételek területén, a média szakszervezeti képviselői pedig 50 helyi és országos sajtószerz bezárását és 1.500 újságíró menesztését jelentették.¹³ Oligarcha-uralta médiacsoportok indultak vadászatra állami érdekeltségű hirdetések begyűjtésére, mely egy időben zajlott több választási jelölt ellen folytatott rágalmozási kampánnyal. A gazdasági válság következményeképpen a médiacsoportok programpontjai eltávolodtak a közérdekű témáktól, és főként tulajdonosaik politikai és gazdasági érdekeire fektették a hangsúlyt. Ezen tulajdonosok nézetei gyakrabban térnek el mint megegyeznek az elnökével, lévén, hogy amaz – még a gazdasági válság előtt – nyilvánosan megvádolta a médiaszerveket a nyilvánosság manipulációjával. Băsescu elnök egyes újságírókat élőszóban támadott, egyiküket „büdös cigánynak” titulálva.¹⁴

Cătălin Tolontan, a *Gazeta Sporturilor* főszerkesztője, közzétett egy nyomozói riportot, melyben azt bizonygatta, hogy egy bizonyos miniszter számos televíziós csatornában vásárolt szerkesztői felületet, hogy pártprogramját egy ifjúsági esemény nyilvános kampányának fedezéke alatt támogathassa. A nyomozás Monica Iacob-Ridzinek, a PLD tagjának, az ország ifjúsági miniszterének a lemondásához vezetett, aki az Országos Korrupcióellenes Igazgatóság vizsgálati alanya lett. Iacob-Ridzi ugyanakkor Elena Bădescunak volt egyik kulcstámogatója. A vonatkozó médiaközvetítésekben Elena Bădescunak és Iacob-Ridzinek jutott a főszerep. A botrány mégis azoknak a TV csatornáknak a malmaira hajtotta a haszon oroszlánrészét, melyek tulajdonosai nyílt összetűzésben álltak az elnökkel. Az állítások szerint, a politikusok gyakran folyamodnak állami támogatáshoz annak érdekében, hogy a televíziós csatornákon biztosítani tudják a pozitív kicsengésű hírbeszámolókat. Elena Udrea volt turisztikai minisztert és Radu Mazăre konstancai polgármestert azzal vádolták meg, hogy állami pénzzel televíziós műsorokat támogatnak pozitív imázsuk fenntartása érdekében. Egyes médiacsoportok etikai szempontból kétes, bulvárlapszerű újságírói tevékenységet folytatnak. Példának okáért, Gigi Becali üzletember és futballklub tulajdonosból lett politikus letartóztatását követően a televíziós csatornák lejáratási kampányokat indítottak a bírák ellen, akik a letartóztatási parancsot kiadták, ezzel Becali védelmére kelve, aki akkoriban az Európai Parlament képviselőjelöltje volt.¹⁵ Továbbra is léteznek olyan állítások, melyek szerint Becali megfizeti a médiatámogatást. Egy 2009 szeptemberéből származó Oxford Analytica beszámoló szerint a romániai média az utóbbi években visszafejlődést mutat: „Mindeddig reménykeltő erőként és a polgári tudatosság megerősítőjeként szolgált, azonban mostanában a média javarésze úgy tűnik, hogy pusztán az üzleti érdekek kellekeként van jelen.”¹⁶

A független sajtószervezetek mindeddig kevés kezdeményezést mutattak a probléma kezelését illetően. Az elnöki választások előtt egy hónappal média-szervezetek egy csoportja megállapodott egy, a médiaszektorra vonatkozó közös Etikai Kódexben. Mindazonáltal nem valószínű, hogy a médiaszervek be is fogják tartani ezt az új kódexet.

2009-ben az Országos Audiovizuális Tanács (CNA) számos bírságot rótt ki a televíziós hírcsatornákra, amiért azok nem feleltek meg az audiovizuális törvénykezésnek és nem tartották be az újságírás alapelveit. A CNA 2009 első tíz hónapjában összesen 31 bírságot rótt ki az Antena 3 TV adóra, 39-et az Antena 1-re, 33-at a Realitatea-ra, 53-at az Oglindă Television-re, 12-őt a B1 TV-re, 10-et a Román Televíziós Hálózatra (RTN) és egyet az ország állami televíziós csatornájára (SRTV).¹⁷

Románia állami televíziós csatornáját súlyos kritikák érték. Huszonkét újságíró intézett nyílt levelet Alexandru Sassuhoz, az RTN elnökéhez és vezér-

igazgatójához, melyben nyomatékosan felkérték, hogy vessen véget a „jogi és szakmai visszaéléseknek”, és „adja vissza az irányítást az adófizető közönség kezébe”. Azt állították, hogy Madalina Radulescu, aki 2007 óta a hírosztály ideiglenes vezetője, nem rendelkezik a szükséges etikai és szakmai engedéllyel egy ilyen tisztség betöltésére, és leváltását követelték.¹⁹ Az RTN Etikai Bizottsága Madalina Radulescut felelősnek ítélte meg nivótlan szerkesztői döntések meghozataláért; ennek ellenére azonban Radulescu továbbra is szolgálatban maradt, mint a hírosztály vezetője. A parlament jelenleg visszatartja az állami televízió és rádiócsatornák megreformálását célzó kezdeményezéseket. Amennyiben megszavaznák, valószínű, hogy ezek a kezdeményezések nem hoznának lényeges változásokat. Nemzetközi megfigyelők azzal vádolták meg a romániai médiasugárzást, hogy szakszerűtlen és elfogult módon közvetítették a decemberi elnöki kampányhadjáratot. A választások után röviddel kiadott OSCE jelentés szerint a Realitatea TV és az Antena TV hálózat olyan közvetítéseket sugárzott, melyek „kiegyensúlyozatlanok és elfogultak voltak”. A jelentésben ugyanakkor néhány sajtószervert is vádolnak a kampány során közölt elfogultan tudósítások miatt.²⁰

Cătălin Macovei, az ANI vezetője, Bogdan Chireac és Sorin Roșca Stănescu újságírókat azzal vádolta, hogy zsaroláshoz folyamodtak annak érdekében, hogy információkhoz jussanak az ügynökség által vezetett, egyes politikusok ellen zajló nyomozások ügyében, a kapott adatokat pedig a választási kampányokon szándékoztak felhasználni. Szakmai egyesületek elítélték Chireac és Stănescu magatartását, és – az 1990 utáni romániai médiában előzmények nélküli lépésként – nyilvánosan javasolták, hogy a két érintett többé ne jelenhessen meg nyilvánosan újságírói minőségben.²¹ A médiaszervek, ahol Chireac és Stănescu tudósítottak, bejelentették, hogy szolgáltatásaikat ezentúl nem veszik igénybe; ennek ellenére, a választások után mindketten visszatértek.²²

A kampány során az elnökjelöltek támadásba lendültek a médiacsoportok tulajdonosai ellen. Ezek a támadások komoly következményeket vontak maguk után; a választást követően, Sorin Ovidiu Vântu, a Realitatea-Cașavencu tulajdonosa bejelentette, hogy a csoport ki fog lépni a nyomtatott médiapiacról és helyette az elektronikus médiával kezd el foglalkozni, miközben Moldova irányában is terjeszkedni kíván. 2009 végén és 2010 elején a Realitatea-Cașavencu négy újságot szüntetett be.

Helyi demokratikus kormányzás

	1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Helyi demokratikus kormányzás	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	3.00	3.00	3.00	3.00	3.00	3.00

Amikor az új kabinet tényleges parlamenti többséggel hivatalba lépett az év elején, jelentős intézkedéseket tervezett a helyi demokratikus kormányzás területén. Ezek a szerkezeti reformok már hosszú ideje a napirendi pontok között voltak, a korábbi kisebbségi kormánynak azonban nem sikerült véghezvinni a változtatásokat. Mindent összevetve, a kabinet a hatalom és az erőforrások decentralizálását célozta meg az oktatás, közegészségügy és bűnüldözés területén. Továbbá pedig, kitűzte, hogy a helyi tanácsokra ruházza át az olyan vagyoni érdekeltségek feletti hatásköröket, mint a földbirtokok, ingatlan vagyonok, kikötők és repülőterek.

2009 márciusában a miniszterelnök, a közigazgatási miniszter és a belügyminiszter újból felvetették a decentralizálás kérdését, és elkészítettek egy cselekvési tervet. Az ígéretes indulást követően azonban teljesen leállt a folyamat. A kormánynak nem sikerült egyik eltervezett intézkedést sem hatályba léptetni. Ez a kudarc két tényezőnek tudható be. Elsősorban, a kormányon lévő koalíción belül felmerülő egyre intenzívebb perlekedések fokozottan megnehezítették a decentralizációs folyamat kritikus részleteiről folyó egyezkedéseket. Másodsorban, a gazdasági világválság tovább növelte a pénzügyi bizonytalanságot az állami költségvetések minden területén, arra készítve a döntéshozó szerveket, hogy biztonságosan játsszák meg az esélyeket és tegyék félre a decentralizációs terveket.

Ami viszont jó hírként szolgál, a gazdasági válság a 2009-es év végére a vártnál kisebb mértékben érintette a helyi költségvetéseket. Tulajdonképpen, mint ahogy Nyugat- és Kelet-Európa zömében történt, a 2009-es év végére az állami bevételek helyi szinteken kevésbé drámai csökkenést mutattak az országos szinthez képest.²³ Mindez megkímélte a helyileg megválasztott tanácsokat és polgármestereket a válság közvetlen hatásától, és lehetővé tette, hogy ésszerű keretek között fenntarthassák az alapszolgáltatási ellátásokat.

Másfelől, a központi kormány, hogy a válság hatásaitól megvédje, helyi költségvetéseket szigetelt el úgy, hogy az önkormányzatokat különféle segélyekkel és más pénzügyi juttatásokkal tartotta fenn. A központi kormány azonban gyakran kötött bizonyos feltételeket ezekhez a pénzügyi összegekhez, amely a helyi autonómiák érezhető csökkenéséhez vezetett, ezáltal aláásva a decentralizációs folyamatot.

2009-ben nem történt semmilyen lényeges előrehaladás a helyi kormányzószervek átláthatóságának és számadási kötelezettségének javulásában. Az országos átláthatósági törvények foganatosítása egyetlenül valósult meg a fővároson kívül, a helyi kormányok pedig gyakran eltértek meg a szabályoktól való nagyobb eltéréseket is. A helyi politikai pártok, például, gyakran szívnak el állami pénzeket olyan üzletfeleken keresztül, akiket az illető párthoz bizonyos kapcsolatok fűznek. A 2009-es választási hullámok előtérbe hozták az önkor-

mányzatok kérdését. A helyi pártcsoportok szemmel láthatóan nyomást gyakoroltak a helyi intézményekre azzal, hogy részrehajló kinevezéseket tettek meg. A helyi bürokráciák két tisztogatási fordulónak is tanúi voltak a közszolgálati berkekben, melyek összefüggésben álltak a koalíció megalakulásával, illetve felbomlásával. Ez azt bizonyítja, hogy a pártatlanság jogi garanciái ellenére az ország közszolgálatára erős politikai töltetet kap, mely különösen a helyi szinten nyilvánul meg. Mindazonáltal, ami a nyilvános számadási kötelezettséget illeti, a helyi és megyei intézmények nem jártak rosszabbul, mint az országos szinten működő sokkal jobb helyzetben lévő társaik. A Román Akadémiai Társaság által vezetett egyik tanulmány során azt találták, hogy számos központi kormány, ügynökség és állami vállalat jóval kevésbé átlátható és erősebb politikai töltettel bír, mint a helyi intézmények.²⁴

Amint várható volt, a megyei tanácselnökök közvetlen választásának bevezetése 2008-ban hozzájárult az ország főbb politikai pártjai helyi hatalmi hálózatainak a megszilárdulásához. A PSD döntése, hogy csatlakozzon, majd pedig kilépjen a kormányon lévő koalícióból, világosan alátámasztotta ezt az irányvonalat, miként a különböző területi csoportok közti erőviszonyok nagyban meghatározták ezeket a stratégiai döntéseket. Ezek a fejlemények további pluralizmushoz vezethetnek, valamint tényleges kötelekeket alakíthatnak ki a közösségek valós érdekeivel; mindazonáltal, még nagyon korai efféle pozitív végkifejletek jóslásába bocsátkozni. Ellenben, mindez a területi monopóliumok felbukkanását eredményezheti, melyek képesek lesznek a politikai és gazdasági erők egyesítésére.

Jogi szerkezet és függetlenség

	1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Jogi szerkezet és függetlenség	4.25	4.25	4.25	4.25	4.25	4.00	4.00	3.75	4.00	4.00	4.00

Zavaros év volt ez a romániai bírói testület számára. A törvényszéki fizetéseket érintő első sztrájkra szeptemberben került sor. Kulcsfontosságú döntéseket hoztak meg arról, hogy kiket nevezzenek ki a legmagasabb tisztségek betöltésére – a Legfelső Semmitő- és Ítélszék (ÎCCJ) elnöke és a legfőbb ügyész –; ezeket a döntéseket azonban megtámadták. Továbbá, a parlament nagy erőbevetéssel dolgozott négy új törvénykönyv bevezetésén, melyek az elkövetkező években meghatározzák a romániai jogi szerkezet formáját.

A 2008-as év végén lezajlott országos választásokat követően a kormányon lévő koalíció két pártja képtelen volt egyezsége jutni a megfelelő igazságügyi miniszter személyét illetően. Végül úgy döntötték, hogy Cătălin

Predoiu mellett teszik le voksukat, akit eredetileg 2008 márciusában szemeltek ki igazságügyi miniszternek. Predoiu eredetileg a PNL tagja volt, azonban kilépett a pártból és függetlenné vált, amikor Boc miniszterelnök kabinetjéhez csatlakozott 2008 decemberében.

Az utóbbi években az igazságügyi tisztviselők olyan bírósági döntésekkel növelték meg jövedelmüket, melyek segítségével prémiumokkal egészíthették ki fizetésüket.²⁵ Ezeket a döntéseket az alkotmánybíróság alkotmányellenesnek mondta ki; az erre szóló rendeletet azonban nem hozták meg időben ahhoz, hogy megakadályozhassák a legutóbbi fizetésemeléseket. A becslések megmutatják, mennyire számmottevőek a bíróknak és ügyészeknek ki nem fizetett tartozások – a legfőbb ügyész szerint kizárólag az ügyészek felé való tatózás összege 400 millió dollárra rúg.²⁶ Ugyancsak bírósági döntések következtében nagyjából 65%-al emelték meg a bírák és ügyészek fizetéseit.²⁷ A fizetések ütemezései miatt a bírói testület és a kormány közötti feszültségek a május-júliusi időszakban váltak nyilvánvalóvá, melyek szeptemberben, a bírák tényleges sztrájkjával érték el a tetőfokot. A törvényszék ügyeket függesztett fel és az elnöki választások bojkottálásával fenyegetőzött. Ezeken a vitákon túlmenően az egész kormány, beleértve a bírói testületet is, az új Egységes Állami Fizetési Törvényt tárgyalta, amely a közszférában egységesíti és leegyszerűsíti a bérezéseket. A bírói testület, beleértve a Legfelső Bírói Tanács (SCM) képviselőit, vehemensen kiállt a törvényszéki döntések útján nyert juttatások mellett (15%-os titoktartási pótlék és az ún. 50%-os kockázati stresszpótlék), amely a hozzávetőlegesen 65%-os fizetésemeléshez vezetett. Azzal, hogy az SCM tagjai a fizetés kérdésében ugyanazt az álláspontot védték és a törvényszéki költségvetés növelését egyöntetűen hangoztatták, sikerült megtörniük az igazságügyi tisztviselők feje felett összecsapódó elégedetlenség hullámait. Mivel a sztrájk az egész bírói testületet megbénította, a kormány gyengén védhető tárgyalási helyzetben találta magát. Ez a bémult állapot hatalmas költségeket vont magával egy olyan gazdasági helyzetben, melyet a válság már korábban kikezdett. A kormány eleget tett a bírói testület legtöbb követelésének, és ennek megfelelően módosította az Egységes Állami Fizetési Törvényt. 2009-ben Románia az új legfőbb ügyész kiválasztásának feladatával találta magát szemben.

Az igazságügyi miniszternek javasolnia kell egy jelöltet, az elnök pedig az SCM-el való tanácskozást követően megerősíti ezt a kinevezést. Szeptember végén az igazságügyi miniszter Laura Codruța Kövesit javasolta másodszori kinevezésre. Miután az SCM leült Kövesivel tárgyalni, azt a javaslatot tette az elnöknek, hogy ne erősítse meg a kinevezést – nagy valószínűséggel azért történt ez így, mert Kövesi nyílt kritikával illette az SCM-t. Október másodikán az elnök figyelmen kívül hagyta az SCM véleményezését, és megerősítette Kövesinnek, mint legfőbb ügyésznek másodszori kinevezését. A kormánynak

szintén meg kellett választania, hogy ki töltsse be az ÎCCJ elnöki tisztségét. Az eljárás a következő: az ÎCCJ az SCM-nek javaslatot tesz a potenciális jelöltekre; ezt követően az SCM bírói csoportja nyilvános megbeszélést folytat, majd javaslatot tesz az államelnöknek, akinek jogában áll elfogadni, vagy visszautasítani a jelöltet; amennyiben a visszautasítás mellett dönt, azt érvelésekkel is alá kell támasztania. Hogy döntését elhalassza, az SCM ismételten meghosszabbította Nicolae Popa, az ÎCCJ volt elnökének mandátumát. Bănescu elnök állítása szerint azért alkalmazták ezt a taktikát, hogy a decemberben újonnan megválasztott elnök dönthessen a kinevezésről. Ennek ellenére, hetvenedik életévét, a bírósági hivatal kötelező nyugdíjba vonulási életkorát elérve, Popa szeptemberben visszavonult. A jelölések elkezdődtek még mialatt Lidia Bărbulescu alelnök átvette az ÎCCJ ideiglenes vezetését. Az ÎCCJ öt jelöltet javasolt az SCM-nek, aki úgy ítélte meg, hogy ezek közül csak négy felel meg a tisztség alkalmassági követelményeinek. Miután tárgyalásokat folytattak, az SCM úgy döntött, hogy Bărbulescut javasolja a tisztség betöltésére, annak ellenére, hogy amaz a média álláspontja szerint jogtalan nyomást gyakorolt a bírákra, megkísérelte a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanácsnak (CNSAS) és az ANI-nak a nyomozási tevékenységét hátráltatni, valamint politikai patronázzsal kapcsolatos ügyekben vállalt szerepet. Törvény által biztosított előjogánál fogva, az elnök megtagadta a kinevezést, mellyel a jelölési folyamat újra kezdetét vette. A 2008-as év végén négy törvénykönyv tervezetét – civil kódex, büntető törvénykönyv, polgári perrendtartás, büntetőeljárás törvénykönyv – nyújtották be a parlamenthez. Mindazonáltal, az új kormány kinevezéséig egyik kamara sem hagyta jóvá vagy utasította el a tervezeteket, melynek következtében a folyamat leállt. 2009 elején, a kormányon lévő koalíción belül végbement élénk vitát követően – mely arról folyt, hogy a kódexeket szabályos parlamenti tanácskozás útján, vagy különleges alkotmányos eljárással fogadják el: az utóbbi esetben a kormány a parlament előtt felelősséget vállal a törvényjavaslatért (amennyiben egy bizalmatlansági indítványt szavaznak meg, a kormány megbukik, a törvényjavaslatot pedig elutasítják; ellenkező esetben a törvénytervezet elfogadásra kerül, és a kormány folytatja működését) – egy áthidaló megoldást választottak. A parlament két különleges bizottságot állít fel – egyet a büntetőjogi, egyet a polgárjogi ügyekre –, hogy megvitassák a törvénytervezeteket és elvégezzék a szükséges módosításokat. Ezek után a parlament elfogadhatja a tervezeteket, vagy a kormány vállalhat felelősséget értük. Februárban Boc kormánya elfogadta a négy törvénytervezetet, és a parlament elé terjesztette; a civil szféra azonban arra panaszkodott, hogy a kódexek lényegét és a bennük rejlő lehetőségeket illetően nem folytattak érdemi tanácskozásokat. Két parlamenti bizottság vitatta meg a polgári és büntetőjogi törvénykönyvet, a kormány pedig júniusban felelősséget vállalt a végső változatért. A parlamenti bizottság ősszel el-

kezdte a polgári perrendtartás és a büntetőeljárás törvénykönyv megvitatását, 2009 végéig azonban nem sikerült elfogadnia.

Korrupció

	1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Korrupció	4.25	4.50	4.75	4.50	4.50	4.25	4.25	4.00	4.00	4.00	4.00

Februárban az elnök az igazságügyi miniszter javaslatára újra kinevezte Daniel Morart, mint az Országos Korrupcióellenes Igazgatóság (DNA) legfőbb ügyészét. Morar vezetőségének további tagjait júliusban nevezték ki. Ez a döntés biztosítja a DNA proaktív működését a magas körökben zajló korrupciós esetek nyomozásában. A DNA olyan rendszeresen visszatérő korrupciós ügyekben is folytatott nyomozásokat, mint a vezetői engedélyek megszerzésére szakosodott illegális hálózatok, vagy a médiában elhangzó állítások, melyek értelmében főtisztviselők állami pénzek kezelésében tanúsítanak visszaéléseket. Az ország futballiparával kapcsolatos korrupciós esetekben a DNA továbbra is magas beosztású tisztviselők ellen emelt vádak, akik között megtalálható a volt miniszterelnök, valamint további miniszterek, helyi és megyei szintű hivatalnokok, állami tulajdonban lévő vállalatok vezetői, a rendfenntartás és a bíróság egyes képviselői. Továbbá, a DNA haladéktalanul nyomozást indított Monica Iacob-Ridzi ellen is, miután közfelháborodás nyomán előtérbe kerültek az általa felhasznált PR-költségek. Mivel Iacob-Ridzi közel áll a Bănescu családhoz, így az elhatározás, hogy nyomozást indítsanak ellene, a DNA függetlenségét bizonyította.

Noha néhány ítéletet kimondtak már az illetékes törvényszékeken, számos magas körököt érintő korrupciós eset még mindig függőben van. Az Európai Bizottság az Együttműködési és Értékelési Mechanizmus keretében kritikával illette a hosszúra nyúlt tárgyalásokat, és rámutatott arra, hogy a tárgyalások minden alkalommal felfüggesztésre kerülnek, amint az egyik fél egy alkotmányossággal kapcsolatos kérdést vet fel. Minden arra irányuló kísérlet kudarcot vallott, hogy azok a lényeges cikkelyek módosításra kerüljenek, melyek megengedik a tárgyalások automatikus felfüggesztését. További aggodalomra ad okot a korrupciós és gazdasági bűncselekményekre kirótt törvényszéki szankciók enyhésege. Ugyanakkor, hasonló esetekben hozott törvényszéki határozatok között is lényeges eltérések állnak fenn. A probléma kezelésére fakultatív szankcionálási irányelveket dolgoznak ki a bírák használatára.

A parlament a legfelsőbb ügyész minden kérését jóváhagyta a jelenlegi miniszterek és a volt miniszterek nyomozásával kapcsolatosan, csupán egy jelentős kivételt szabott meg: Adrian Năstase volt miniszterelnök bűnügyi aktá-

ját. Ezt a döntést az Európai Bizottság az Együttműködési és Értékelési Mechanizmus keretében kiadott jelentése kritikával illette, miként kijelentette, hogy a parlamentnek „javítania kell a magas szintű korrupciós esetek kezelését, és minden érdemi eset nyomozását engedélyeznie kell a törvényszéki hatóságoknak”.²⁸

Az ANI, a köztisztviselők érdekeltségi és vagyonyilatkozatait is ellenőrző szerv, szintén elkezdte ügyeinek törvényszékekre és ügyészségekre való továbbítását. Mindennek ellenére, a legtöbb esetben középbeosztású hivatalnokok szerepelnek, a tárgyalások eredményei pedig ezután várhatók. 2009 utolsó hónapjaiban a törvényszékek számos olyan aktát fogadtak el, melyekkel az ANI nyomozásai során kerültek kapcsolatba, az érintett egyénekre pedig szankciókat szabtak ki. Bár ez pozitív fejleménynek számít, az ügynökség alkalmazottjai és az Országos Feddhetetlenségi Tanács (az ANI politikailag kinevezett bizottsága) együttműködése károsnak bizonyult az ügynökség tevékenységeire nézve. A média mindkét fél részéről érkező vádakot közzétette, mellyel aláásta ennek az újonnan alapított testületnek a hitelét.

A korrupció különösen aktuális témája volt a büntetőtörvénykönyv körüli vitáknak. Eredeti formájában, ahogy a kormány a parlament elé terjesztette, a kódex gátolta a korrupciós nyomozásokat, mivel az elévülési határidőt drasztikusan lecsökkentette és olyan magatartásformákat törvényesített, melyek jelenleg korruptnak minősülnek. Ezek a módosítások nem szerepeltek az eredeti tervezetekben, melyek az igazságügyi minisztérium honlapján lettek közzétéve szaktanácskozás céljából; így bizonyos aggályok léptek fel az esetleges későbbi módosítások forrásait illetően. A legfőbb ügyész, a DNA főügyésze és több NKSZ panaszát fejezte ki a büntetőtörvénykönyvben véghezvitt módosítások miatt. A módosításokat a parlamenti jogi bizottság tárgyalta meg, amely a felett habozott, hogy az ügyészek és az NKSZ-ek kérésének megfelelően módosítsa-e a kódexet. A büntetőtörvénykönyvben hozott módosítások érintetlenül hagyták a korrupcióra vonatkozó különleges jogszabályozást, így eleget téve Románia az Együttműködési és Értékelési Mechanizmus keretében felvállalt azon kötelezettségének, hogy a korrupcióellenesség jogi és intézményes szerkezete ne kerüljön módosításra.

2009 nyarán, egy előzmények nélküli határozatban, az Európai Bizottság úgy döntött, hogy míg a Romániát és Bulgáriát érintő hároméves védintézkedési mechanizmus időszaka véget nem ér, addig Romániát a jogi reformok és a korrupció vonatkozásában továbbra is megfigyelés alatt tartják. A döntést a romániai politika kritikával illette, melynek különösen a PSD és az ellenzéki pártok adtak hangot. Mindazonáltal, a média és a civil társadalom jelentős hányada – akik aggodalmukat fejezték ki az iránt, hogy egy EU-s felté-

telrendszer hiányában Morar elveszítené a DNA-nál betöltött főügyési tiszttségét –, örömmel fogadta a határozatot.

Szerzők: **Laura Ștefan, Dan Tapalaga és Sorin Ionița**

Laura Ștefan, Dan Tapalaga és Sorin Ionița a Román Akadémiai Társasággal együttműködő elemző szakemberek. Dan Tapalaga ír a „HotNews” ügynökség újságírója.

1 “Discursul președintelui Traian Băsescu la investirea Guvernului Boc,” [Traian Băsescu elnöki beszéde a Boc-kormány beiktatási ünnepségén], 2008. December 22, http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb=date&id=10559&_PRID=ag

2 Realitatea, “Guvernul Boc a emis, în primele 6 luni, mai multe ordonanțe de urgență decât Cabinetul Tăriceanu I,” [A Boc-kormány több sürgősségi rendeletet bocsátott ki az első hat hónapban, mint az első Tăriceanu-kabinet], *Nemsin*, 2009. Július 17, http://www.realitatea.net/guvernul-boc-a-emis--in-primele-6-luni--mai-multe-ordonante-de-urgenta-decat-cabinetutariceanu-i_564667.html.

3 Központi Választási Hivatal, “Comunicat privind participarea populației la vot pentru alegerea membrilor din România în Parlamentul European,” [Közlemény a lakossági részvételről a romániai képviselők Európai Parlamentbe való megszavazását illetően], hírközlemény, 2009. június 7, <http://www.bec2009pe.ro/Documente%20PDF/Statistici/ora21.pdf>.

4 Európai Parlament, „Románia európai parlamenti képviselőinek listája” <http://www.europarl.europa.eu/members/expert/groupAndCountry/search.do?country=RO&language=EN>.

5 Állandó Választási Hatóság (AEP), “Comunicat de presă,” [Sajtóközlemény], hírközlemény, 2009. Szeptember 29, <http://www.roaep.ro/ro/section.php?id=9>.

6 Ziare, “80 de dosare penale privind alegerile europarlamentare,” [Az európai parlamenti választásokkal kapcsolatos 80 bűnügyi dosszié], *Nemsin*, 2009. Augusztus 8, <http://www.ziare.com/actual/eveniment/08-08-2009/80-de-dosare-penale-privind-alegerile-europarlamentare-846863>.

7 Ziare, “Avizul INEC: Filmul in care Traian Basecu ar fi lovit un copil este trucat (Video),”

[Az INEC felhívása: Hamis az a film, amelyen Traian Băsescu egy gyermeket ütlegel], Ziare, 2009. December 2, <http://www.ziare.com/basescu/basescu/avizul-inec-filmul-in-care-traian-basescu-arfi-lovit-un-copil-este-trucut-964790>.

8 Központi Választási Hivatal, “Rezultate—Alegeri pentru Presedintele Romaniei din anul 2009,” [A 2009-es romániai elnökválasztás eredményei], <http://www.bec2009p.ro/rezultate.html>.

9 Mediafax Hírügynökség, “Băsescu a câștigat alegerile prezidentiale în diaspora,” [Băsescu a szörványvidéken megnyeri az elnöki választásokat], 2009. December 7, <http://www.mediafax.ro/politic/basescu-a-castigat-alegerile-prezidentiale-in-diaspora-5159277>.

10 HotNews, “Raport OSCE despre turul 2: In general s-au respectat standardele, neregulile

observate trebuie cercetate de urgent,” [Az OSCE a második fordulóról: Az előírásokat többnyire betartották, az észrevett szabálytalanságokat viszont azonnal meg kell vizsgálni], 2009. December 7, <http://www.hotnews.ro/stiri-politic-6688021-video-raport-osce-despre-turul-2-general-respectat-standardele-neregulile-observate-trebuie-cercetate-urgenta.htm>; OSCE/

ODHIR, az OSCE korlátozott megfigyelői szerepe a romániai választásokon—Elnöki választások, Második forduló, 2009. December 6, “Közlemény az előzetes eredményekről és következtetésekről”, 2009. December 7, http://www.osce.org/documents/odihr/2009/12/41929_en.pdf.

11 Az Official Gazette-ben közzétett 305/2008-as törvény, 855/December 19, 2008

12 Dan Tapagala, “Cealaltă față a Fraților,” [A Testvériség másik arca], *HotNews*, 2009. Szeptember 15, <http://www.hotnews.ro/stiri-opinii-6152077-cealalta-fata-fratii.htm>.

13 R. M., “Negocieri la Ministerul Muncii: CAS-ul se va aplica doar pentru beneficiarii de drepturi de autor fara carte de munca,” [Egyezkedések a Munkaügyi Minisztériumban: a CAS kizárólag a munkakönyv nélküli, szerzői joggal rendelkező kedvezményezettet érinti], *HotNews*, 2010. Január 12, http://economie.hotnews.ro/stiri-media_publicitate-6807136-video-negocieri-ministerulmuncii-cas-aplica-doar-pentru-beneficiarii-drepturi-autor-fara-carte-munca.htm.

14 Julius Caesar, “Sentință parfumată în cazul Bănescu „țigancă împuțită,” [Illatos ítélet Bănescu “Büdös Cigány” ügyében], *Gândul*, 2008. Május 15, <http://www.gandul.info/news/sentinta-parfumata-in-cazul-basescu-tiganca-imputita-video-2637244>.

15 Országos Audiovizuális Tanács, “Comunicat de presă,” [Sajtóközlemény—TV csatornákra kirótt bírságok a Becali ügyben], hírközlemény, 2009. Április 7, <http://cna.ro/COMUNICAT-DE-PRES,1939.html>.

16 Mircea Marian, “Războiul mogulilor cu Bănescu,” [A mogulok háborúja Bănescuval], *Evenimentul Zilei*, 2009. Szeptember 4, <http://www.evz.ro/articole/detalii-articol/866402/Razboiulmogulilor-cu-Basescu>.

17 Országos Audiovizuális Tanács, *Országos Audiovizuális Tanács*, <http://www.cna.ro>.

18 Costin Ionescu. “Revolta la Stirile TVR: mai multi angajati cer inlocuirea sefei interimare Madalina Radulescu,” [Lázadás a TVR Hírosztályán: számos alkalmazott követeli Madalina Radulescu ideiglenes osztályvezető leváltását], *HotNews*, 2009. Július 2, http://economie.hotnews.ro/stiri-media_publicitate-5879309-revolta-stirile-tvr-mai-multiangajati-cer-inlocuirea-sefei-interimare-madalina-radulescu.htm.

19 Costin Ionescu, “Interimatul Madalinei Radulescu la sefia Stirilor TVR, contestat la Parlament,” [A parlament megkérdőjelezi Madalina Raulescu ideiglenesen betöltött tisztségét a TVR hírosztályának vezetőségében], *HotNews*, 2009. August 30, http://economie.hotnews.ro/stiri-media_publicitate-6093757-interimatul-madalinei-radulescu-sefia-stirilor-RTV-contestat-parlament.htm.

20 OSCE/ODHIR, az OSCE korlátozott megfigyelői szerepe a romániai választásokon—Elnöki választások, Második forduló, 2009. December 6, “Közlemény az előzetes eredményekről és következtetésekről”, December 7, 2009, http://www.osce.org/documents/odihr/2009/12/41929_en.pdf.

- 21 Andrei Luca Popescu, "DIICOT nu a inceput urmarirea penala impotriva lui Rosca Stanescu," [A DIICOT nem indít büntetőjogi eljárást Roșca Stănescu ellen], *România Liberă*, 2009. November, 19, <http://www.romanialibera.ro/actualitate/eveniment/diicot-nua-inceput-urmarirea-penala-impotriva-lui-rosca-stanescu-170391.html>.
- 22 A Román Sajtóklub és a Román Újságírók Egyesületének javaslata, *NewsIn*, 2009. November 19, <http://newsin.ro/Default.aspx?cid=view&nid=7dd62d18-0818-46c5-b544-ea546208fce2&hid=media> (hozzáférve: 2009. November 30).
- 23 Európai Tanács, *A gazdasági visszaesés hatása az önkormányzatokra: Mi történik, és mit lehet tenni?*, Jelentés az Európai Tanácsnak az utrechti tárcaközi találkozóra, 2009. November 16–17.
- 24 Román Akadémiai Társaság (SAR), "Banul public și interesul privat: o evaluare a eficienței, integrității și transparenței sistemului de achiziții publice în România," [Átlami pénzek és magánérdek: A romániai közbeszerzési rendszer hatékonyságának, integritásának és átláthatóságának értékelése], *Policy Brief*, No. 43, 2009. Október 23, <http://www.sar.org.ro/index.php?page=articol&id=408>.
- 25 Thomas Escritt, "A román bírák a sztrájk mellett szavaznak," *Financial Times*, Romanian News Watch, 2009. Szeptember 10, <http://www.romaniannewswatch.com/2009/09/romanianjudges-vote-on-strike.html>.
- 26 Ziare, "Ministerul Public are conturile blocate de cateva luni," [A Legfőbb Ügyészség számlái hónapok óta zárva vannak], *NewsIn*, 2009. Április 25, <http://www.ziare.com/stiri/ancheta/ministerul-public-are-conturile-blocate-de-cateva-luni-730764>.
- 27 Laura Stefan, "Greva magistrilor, cetățeanul și statul de drept," [Az igazságügyi tisztviselők sztrájkja, az állampolgárok és a jogállam], *Revista 22*, 2009. Szeptember 8, <http://www.revista22.ro/grevamagistra355ilor-cet259355eanul-351i-statul-de-drept-6538.html>.
- 28 Európai Bizottság, A Bizottság időközi jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak, 2009. Február 12, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0070:FIN:EN:PDF>.

Fordította: Szász-Köpeczy István

Az Évkönyv szerzői

- A. Gergely András – kulturális antropológus, MTA Politikai Tudományok Intézete kutatója, Budapest
- Bakk Miklós – politológus, a BBTE docense, Kolozsvár-Lugos
- Bálint Blanka – szociológus, a Sapientia-EMTE adjunktusa, Csíkszereda
- Bartha Krisztina – nyelvész, doktorandusz (ELTE), Budapest
- Bodó Barna – politológus, a Sapientia-EMTE docense, Kolozsvár-Temesvár
- Bura László – nyelvész, pedagógiai szakíró, ny. tanár, Szatmárnémeti
- Csata Zsombor – szociológus, a BBTE oktatója, Kolozsvár
- Dávid László – mérnök, a Sapientia-EMTE professzora, Marosvásárhely
- Deme Cecília – tanár, Nagy Mózes Elméleti Líceum, Kézdivásárhely
- Dénes Emőke Katalin – politológus, civil referens, Kolozsvár
- Domokos Judit – tanár, Váradi József Iskola, Sepsiszentgyörgy
- Gagy József – kulturális antropológus, a Sapientia-EMTE docense, Marosvásárhely
- Garda Dezső – történész, a BBTE docense, Gyergyószentmiklós
- Gál László – tanár, Gróf Majláth Gusztáv Károly Római Katolikus Teológiai Líceum, Gyulafehérvár
- Gál Noémi – nyelvész, a Sapientia-EMTE oktatója, Marosvásárhely
- Hauer Melinda – egyetemi főtitkár, Sapientia-EMTE Kolozsvár
- Egyed Ákos – történész, akadémikus, Kolozsvár
- Erdély Judit – magyartanár, Mikes Kelemen Líceum, Sepsiszentgyörgy
- Illyés Szabolcs – politológus, doktorandusz, kutató, Kolozsvár
- János-Szatmári Szabolcs – irodalmár, a Partium Keresztény Egyetem docense, Nagyvárad
- Katona Hajnal Tünde – tanár, doktorandusz, BBTE, Kolozsvár
- Kiss Dénes – szociológus, a BBTE oktatója, Kolozsvár
- Kiss Zita – szociológus, BBTE Kolozsvár, doktorandusz
- Kokoly Zsolt – jogász, a Sapientia-EMTE adjunktusa, Kolozsvár
- Kozma Csaba – tanár, Henter Károly Általános Iskola, Sepsibodok
- Nagy Csilla – hivatalvezető, doktorandusz, BBTE, Kolozsvár

-
- Papp Z. Attila – szociológus, az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézetének kutatója, Budapest
- Péntek János – nyelvész, akadémikus, a KAB elnöke, Kolozsvár
- Plugor Réka – szociológus, University of Leicester, doktorandusz
- Rézi Elek – teológus, a Protestáns Teológiai Intézet docense, Kolozsvár
- Salat Levente – politológus, a BBTE docense, Kolozsvár
- Somai József – közgazdász, szakíró, szerkesztő, Kolozsvár
- Szabó Júlia – szociológus, doktorandusz, Corvinus Egyetem Budapest
- Szász Alpár Zoltán – politológus, a BBTE oktatója, Kolozsvár
- Székely Imre – közgazdász, a BBTE adjunktusa, Kolozsvár
- Székely István Gergő – politológus, doktorandusz (Közép-Európai Egyetem, Budapest), a Kisebbségkutató Intézet munkatársa, Kolozsvár
- Székely Tünde – filozófus-politológus, a Sapientia-EMTE oktatója, Kolozsvár
- Tonk Márton – filozófus, a Sapientia-EMTE docense, Kolozsvár
- Toró Tibor – szociológus, politológus, doktorandusz (BBTE), a Sapientia-EMTE oktatója, Kolozsvár
- Tőkés Orsolya – tanárnő, doktorandusz (BBTE), Báthory István Líceum, Kolozsvár
- Udvardy Frigyes – ny. újságíró, Budapest
- Urák István – biológus, a Sapientia-EMTE docense, Kolozsvár
- Varga Andrea – történész, doktorandusz, Bukaresti Egyetem
- Varga Attila – jogász, parlamenti képviselő, a Sapientia-EMTE docense, Kolozsvár-Szatmárnémeti
- Veress Emőd – jogász, a Sapientia-EMTE adjunktusa, Kolozsvár
- Vicsai Nóra-Csilla – mesteri hallgató, BBTE, Kolozsvár

